Universitat de Girona

ELS TANCAMENTS DE TERRES A LA CATALUNYA DEL SEGLE XIX

Lluís Serrano Jiménez

Dipòsit legal: Gi. 314-2015
http://hdl.handle.net/10803/285786

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquesta tesi doctoral i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol de la tesi doctoral. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè al servei TDX. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de la tesi com als seus resums i índexs.

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de esta tesis doctoral y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y el título de la tesis doctoral. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno al servicio TDR. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al contenido de la tesis como a sus resúmenes e índices.

WARNING. Access to the contents of this doctoral thesis and its use must respect the rights of the author. It can be used for reference or private study, as well as research and learning activities or materials in the terms established by the 32nd article of the Spanish Consolidated Copyright Act (RDL 1/1996). Express and previous authorization of the author is required for any other uses. In any case, when using its content, full name of the author and title of the thesis must be clearly indicated. Reproduction or other forms of for profit use or public communication from outside TDX service is not allowed. Presentation of its content in a window or frame external to TDX (framing) is not authorized either. These rights affect both the content of the thesis and its abstracts and indexes.

Universitat de Girona

TESI DOCTORAL

ELS TANCAMENTS DE TERRES A LA CATALUNYA DEL SEGLE XIX

Lluís SERRANO JIMÉNEZ

2014

Universitat de Girona

TESI DOCTORAL

ELS TANCAMENTS DE TERRES A LA CATALUNYA DEL SEGLE XIX

Lluís SERRANO JIMÉNEZ

2014

PROGRAMA DE DOCTORAT EN CIÈNCIES HUMANES, DEL PATRIMONI I DE LA CULTURA

TESI DIRIGIDA PER LA DRA. Rosa CONGOST COLOMER

MEMÒRIA PRESENTADA PER OPTAR AL TÍTOL DE DOCTOR PER LA UNIVERSITAT DE GIRONA

«Podrá mi principal prevenir sus resultas mediante el Ban penal y edicto prohibitivo de poder entrar cualquiera con toda suerte de ganados a pacer las hierbas de dichas tierras, cortar árboles, hurtar leñas, hacer caminos nuevos, malograr los frutos pendientes y practicar otros excesos perjudiciales al derecho de propiedad».

Ban a favor de D[o]n Galceran de Vilalba[1]

«Hemos considerado el acotamiento de la ley de 8 de Junio de 1813, como el reconocimiento solemne y explícito de que la propiedad rural, como verdadera propiedad, lleva consigo la accesión de todos sus frutos naturales y su aprovechamiento exclusivo por parte de sus dueños (…)».

MARTÍNEZ ALCUBILLA, Volum I, p. 415.

«he accedido á su justa petición, y he dispuesto que por medio del Boletín oficial de la provincia y por todos los demás que sean regulares se haga saber que dichas tierras queden acotadas y vedadas en todas las épocas del año, estén ó no en labor, y comprendidos cualesquiera aun que no sea de cultivo, quedando absolutamente prohibido cazar, apacentar ganado ni cualquier otro motivo».

Alcaldía Constitucional de Querol[2]

«Por lo demás, para los efectos de la práctica, el caso es igual, porque las leyes no valen lo que quiere el legislador, sino lo que quiere el pueblo».

COSTA, Joaquín (1846-1911)[3]

[1] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 – 3r, f. 46v, 23 agost 1800.
[2] BOPT. Miércoles 3 de agosto de 1864, núm. 95, p. 3.
[3] COSTA, Joaquín, *Colectivismo agrario en España*. Tomo II, Hechos / Joaquín Costa; introducción y edición de Carlos Serrano, 1983 [1898], p. 264.

PUBLICACIONS RELACIONADES AMB LA TESI

SERRANO, Lluís, «Bans i usos comunals: conflictes de llarga durada. Cantallops com a exemple», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, núm. 40 (2009), p. 263-290.

SERRANO, Lluís, «Bans, aigües i drets de propietat en el segle XIX». *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, núm. 24 (2012), p. 347-361.

ABREVIATURES

ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó)

ACAE (Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà)

ACG (Arxiu Comarcal de la Garrotxa)

ADG (Arxiu Diocesà de Girona)

ADT (Arxiu de la Diputació de Tarragona)

AHG (Arxiu Històric de Girona)

AMGI (Arxiu Municipal de Girona)

BC (Biblioteca de Catalunya)

BOPB (Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona)

BOPG (Boletín Oficial de la Provincia de Gerona)

BOPL (Boletín Oficial de la Provincia de Lérida)

BOPT (Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona)

Altres arxius i biblioteques consultades

AHCT (Arxiu Històric de la Ciutat de Tarragona)

AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona)

Biblioteca pública Fages de Climent de Figueres

ÍNDEX DE MAPES, QUADRES I GRÀFICS

Mapes

Mapa 1. Projecció geogràfica de sol·licituds de Ban 83
Mapa 2. Projecció geogràfica del número de bans per municipi 91
Mapa 3. Projecció geogràfica aprofitaments i usos relacionats amb l'aigua 142
Mapa 4. Projecció geogràfica del número d'anuncis per municipi (intervals).....240
Mapa 5. Projecció geogràfica aprofitaments de llenya «contraris al dret de propietat».....341
Mapa 6. Projecció geogràfica d'aprofitaments de pastures «contraris al dret de propietat».....348
Mapa 7. Projecció geogràfica de la pesca com a pràctica «contraria al dret de propietat».....357
Mapa 8. Projecció geogràfica de la cacera com a pràctica «contraria al dret de propietat».....383
Mapa 9. Diversitat d'unitats de superfície present en els anuncis dels butlletins.....536
Mapa 10. Model de densitat bans.....691
Mapa 11. Model de densitat anuncis butlletins.....692

Taules

Taula 1. Finques per corregiment (1800-1835) 92
Taula 2. Finques per corregiment (1800-1835) traduït a província 94
Taula 3. Finques traduïdes a comarca (1800-1835) 95
Taula 4. Tipus de contravenció bans 1800-1835 98
Taula 5. Número de persones en les sol·licituds dels bans 155
Taula 6. Desglossament professional de categories 160
Taula 7. Tipologies d'anuncis d'acotament i vedat 230
Taula 8. Total anuncis per mesos i províncies 235
Taula 9. Anuncis (1851-1910). Finques per província i comparativa amb els bans (1800-1835) 237
Taula 10. Anuncis (1851-1910). Finques per comarca i comparativa amb els bans..... 241
Taula 11. Delimitacions en anuncis d'acotament i vedat.....336
Taula 12. Delimitacions en les finques acotades 337
Taula 13. Aprofitaments de la llenya.....342
Taula 14. Aprofitaments de pastures i incidència del bestiar.....345
Taula 15. Cens cabaner de 1865.....345
Taula 16. Pesca.....351
Taula 17. Cites a la caça en els anuncis d'acotament i vedat.....383
Taula 18. Referències a la guarderia rural i altres formes de custòdia.....475
Taula 19. Municipi d'origen del guardes de Roses.....484
Taula 20. Persones que no sabien signar localitzades en els anuncis.....530
Taula 21. Sexe dels anunciants o anunciants principals en els anuncis butlletins 531
Taula 22. Comparativa entre la categoria del principal i el total en els anuncis dels butlletins.....533
Taula 23. Número de persones sol·licitants en els anuncis dels butlletins.....534
Taula 24. Estadística d'hectàrees per masos i finques.....538

Taula 25. Testimonis que prestaren declaració el desembre de 1834 (1)……..…..600
Taula 26. Testimonis que prestaren declaració el desembre de 1834 (2)……..…… 602
Taula 27. Testimonis que prestaren declaració de l'agost de 1835 (1)…….……..….609
Taula 28. Testimonis que prestaren declaració de l'agost de 1835 (2)……..……..610
Taula 29. Testimonis que prestaren declaració de l'octubre de 1835 (1)……..……..612
Taula 30. Testimonis que prestaren declaració de l'octubre de 1835 (2)……..……..613
Taula 31. Llista de condemnat de 1844……..…… 630
Taula 32. Testimonis que prestaren declaració de l'octubre de 1851 (1)……..……..631
Taula 33. Testimonis que prestaren declaració l'abril de 1851 (2)……....633

Imatges

Imatge 1. Estadillo de las Escuadras de Barcelona de 1890.....468
Imatge 2. Muntanya de Cantallops, 2009.....585
Imatge 3. «Croquis topográfico... », 1829.....599

Gràfics

Gràfic 1. Sèrie de bans per any (1800-1835) 82
Gràfic 2. Usos i pràctiques amb més denúncies en els memorials 99
Gràfic 3. Resolució bans per mesos 100
Gràfic 4. Estacionalitat dels aprofitaments de llenya 101
Gràfic 5. Comparativa entre la sol·licitud i la resolució dels bans 102
Gràfic 6. «Labradores, hacendados y propietarios» 157
Gràfic 7. Categories socials i professionals 159
Gràfic 8. Seqüència i número d'anuncis en els butlletins (1851-1910)…….…….....221
Gràfic 9. Acotaments i vedats per província 231
Gràfic 10. Seqüència cronològica dels anuncis provincials (1851-1871) 233
Gràfic 11. Seqüència cronològica dels anuncis provincials (1872-1910) 234
Gràfic 12. Periodicitat mensual de publicació d'anuncis (1851-1910) 236
Gràfic 13. Comparativa percentual provincial de número de finques entre bans i anuncis 238
Gràfic 14. Comparativa percentual de número de finques entre bans i anuncis per comarques 244
Gràfic 15. Recompte i cronologia de les cites de la Llei de caça de 1879 272
Gràfic 16. Número de cites de la Llei de caça de 1902 i el seu Reglament de 1903.....287
Gràfic 17. Cites de legislació per acotar i vedar.....293
Gràfic 18. Presència de referències dels límits de les finques (1851-1910).....337
Gràfic 19. Número cronològic de cites de la pesca.....355
Gràfic 20. Número de cites de vigilància (1851-1899).....476
Gràfic 21. Periodització anual de les cites de vigilants a les finques.....477
Gràfic 22. Mesos amb més incidència d'inici d'expedients de guarderia rural a Roses (1856-1905).....482
Gràfic 23. Número de guardes municipals i particulars a Roses (1856-1905).....483
Gràfic 24. Número de providències governatives de les cinc mostres de municipis empordanesos.....490

Gràfic 25. Número i concepte de les multes de la mostra empordanesa de les providències.....491
Gràfic 26. Número d'entrades i tipologia de bestiar en les providències governatives de la mostra.....492
Gràfic 27. Categories socials i professionals dels anuncis dels butlletins (1851-1910).....532
Gràfic 28. Evolució del número de vegades que consta la superfície en els anuncis.....539

ÍNDEX

RESUM.....17
AGRAÏMENTS.....19
INTRODUCCIÓ.....21
Tancaments de finques: un estat de la qüestió i plantejament de la tesi 21
Genealogia i tradició historiogràfica 23
A Espanya 26
Els estudis sobre Catalunya 29
Els drets de propietat i les classes socials.....31
Informació, emfiteusi i terrenys comunals 34
Informació, premsa i publicitat 35
Edictes municipals i «sitios de costumbre» 37
Pregons 38
Premsa i publicacions periòdiques.....40
Tancaments de terres a la Catalunya del segle XIX. Plantejament de la tesi 43
Bans de la Reial Audiència 44
Els butlletins provincials 46
Fonts complementàries 49
Redacció de la tesi i primera part 49
La segona part 51
La tercera part 54

PRIMERA PART 57
ELS BANS (PROHIBITIUS) DE LA REIAL AUDIÈNCIA (1800-1835).....57
INTRODUCCIÓ.....59
«Por sus justos y legítimos títulos».
Bans, propietat i tancaments en el segle XIX 59
Ideari, funcionaris i pensament econòmic 63
Bans i tancament de terres 65
Individualisme agrari: construcció de nous drets de propietat 71
La llarga durada en el primer terç de segle XIX: el final d'una pràctica de propietat.....….....74
CAPÍTOL 1 77

Bans en el segle XIX:
generalitats i sèries de bans «Firmarum et obligationum».....77
El ban de Mollet de Peralada i altres edictes en diferents formes i registres 83
La publicació dels bans 87
Geografia d'un fenomen 89
Tipus d'afectacions i contravencions 97
Estacionalitat dels bans 99
Altres aspectes econòmics dels memorials dels bans 103
Carns, carnisseries, caça i aviram 103
El ban com a indicador de transformacions agràries 107
CAPÍTOL 2 113
Memorials, greuges i aprofitaments.....113
Terrenys i usos comunals 117
La indústria i les necessitats de productes forestals 125
Canyissars, parets, fites i altres elements de definició de drets de propietat 130
Camins nous i inusitats? 131
Jurisdiccions 134
Delmes i delmadors 135
CAPÍTOL 3 139
Aigües, bans i drets de propietat en el segle XIX 139
Drets d'aigua: context jurídic i social 139
Geografia dels bans de l'aigua 141
Aigua, memorials i conflictes 142
Conflictes: agricultura, indústria i ramaderia 143
La pesca 147
Concessions d'aigües i indústria hidràulica 148
Cursos d'aigua com a límits entre finques 149
L'estany de Sils, un exemple de la dessecació palustre 151
CAPÍTOL 4 155
El ban com a expressió de desigualtats socials 155
«Gentes, cuadrillas, amenazas y conflictos» 161
«Riñas entre dichas gentes y los "parceros" y arrendatarios».....164
El fenomen social dels «leñeros» 167
Poca efectivitat de la justícia local, la inoperància o la impotència dels batlles 169

Informació, violència, classe emergent i personatges històrics 171
CAPÍTOL 5 175
Els memorials i altres discursos sobre la propietat.....175
Nomenclatures i expressions de la propietat 177
«Derecho natural y derecho divino», justificants dels drets de propietat.....180
Costum i tradició dels bans 183
Bans repetits: memòria i caducitat de la informació 186
«Por una consecuencia de la revolución y guerra civil»…….....192
Tributs, Reial Cadastre i contribucions 193
Leyes agrarias, órdenes i Reales decretos……....194
CONCLUSIONS 201

SEGONA PART 207
ELS ANUNCIS D'ACOTAMENT I VEDAT EN ELS BUTLLETINS OFICIALS (1851-1910).....207
INTRODUCCIÓ 209
Orígens i generalitats dels anuncis d'acotaments i vedats en els butlletins oficials 209
Bans, ordres i edictes governamentals.....212
Els anuncis per tancament de terres dels butlletins 220
Els anuncis: mètode, tipologia i número 226
Periodicitat en la publicació dins l'any natural 235
Geografia de les prohibicions d'entrada en les finques 1851-1900 236
A manera de conclusió 242
CAPÍTOL 6 247
Raons i justificacions legals en els anuncis per tancament de terres 247
Decreto de las Cortes de 14 de Enero de 1812, restablecido en 23 de Noviembre de 1836……..……...248
Decreto de las Cortes de 8 de Junio de 1813, restablecido en 6 de Setiembre de 1836 .....……....250
Real decreto de 3 de Mayo de 1834, ordenanzas de caza y pesca…….……....254
Ley de 13 de Septiembre de 1837, por la que se declara privativo de los dueños la caza y pesca en terrenos de propiedad particular ...……..257
Real orden de 17 de mayo de 1838, uso y mancomunidad de pastos públicos y limitaciones del acotamiento….....……...259

Real Orden de 25 de Noviembre de 1847 aclarando la inteligencia de las palabras «cerrado o acotado» ……..261
Real Orden de 9 de Junio de 1848, declarando que son voluntarios los amojonamientos ……...264
«Se hace público para los efectos de la ley de caza de 10 de enero de 1879»……..266
Ley de 19 de septiembre de 1896 para la protección de los pájaros insectívoros…....278
La Ley de Caza de 16 de Mayo de 1902 y su Reglamento de 1903.....284
Artículo 388 del Código civil vigente…….....…300
«En uso de las facultades que la ley concede», altres formes de justificacions……304
Conclusions……...307
CAPÍTOL 7 311
Acotaments, fites, vedats i tancaments físics.....311
Tancaments físics de les finques.....316
«Una extensión de terreno, cercado con espino artificial»……....321
Cepos, armadijos i estricnina.....324
Lindes, mojones i tablillas.....326
«A partir de esta fecha queda vedada la deslindada propiedad».....334
Col·locació de postes, fites, afrontacions i parcel·lacions.....335
CAPÍTOL 8 339
Pràctiques, hàbits, costums i contravencions.....339
«Cortar y arrancar leñas, y llevarse las cortadas y arrancadas».....340
«Pastoreo abusivo».....344
La pesca.....351
Altres pràctiques prohibides.....361
CAPÍTOL 9 367
Cacera i drets de propietat, conflictes i dinàmiques socials.....367
Dret de caça i dret de propietat.....371
La caça en el bans de la Reial Audiència.....375
Cacera, anuncis i butlletins.....376
«Declara acotada y vedada para cazar, la nombrada y deslindada propiedad»…….....382
Les practiques prohibides.....384
«Se abstengan de entrar a ejercer la diversión de la caza».....388
Les societats de caça i la conformació de nous vedats.....400
Llops i «animales dañinos».....416

Un exemple de caça furtiva....423
Cacera: de comunals a propietat privada....424
Els guardes jurats i els jutges municipals enfront de la caça....427
CAPÍTOL 10....433
Vigilància, repressió i guarderia rural....433
Breu relació legislativa de protecció a la propietat abans de la guarderia rural moderna....434
Guàrdia civil....438
«Relación de los servicios prestados respecto a la guardería forestal»....446
Guarderia particular jurada i guarderia municipal....447
La Guàrdia rural, una institució efímera....460
Mossos d'esquadra....465
Noticies de la guarderia particular en els anuncis dels butlletins....469
Guarderia particular i municipal, el cas de Roses....477
«Providencias gubernativas», altres mesures de repressió municipal....485
Obstacles, límits i dificultats. Unes conclusions....494
CAPÍTOL 11....501
Camins i carrerades: entre el dret d'ús i la privatització....501
Camins ramaders....507
Camins públics o privats?....519
Per acabar....527
CAPÍTOL 12....529
Categories socials i professionals en l'invidualisme agrari de la segona meitat de segle XIX....529
Categories socials i professionals en els anuncis dels butlletins....531
Extensions de les finques com a indicador d'estatus....534
Industrials, polítics i notables....539
CONCLUSIONS....555

TERCERA PART....567
BANS I USOS COMUNALS: CONFLICTES DE LLARGA DURADA. EL CAS DE CANTALLOPS....567
INTRODUCCIÓ....569
Bans i usos comunals: conflictes de llarga durada. El cas de Cantallops....569

CAPÍTOL 13.....575
El ban de 1785: conseqüències i defensa dels comunals.....575
Antecedents del ban……...576
L'establiment i el ban de 1785……...…...580
La resposta de 1786-1787……..586
CAPÍTOL 14.....587
El conflicte en el segle XIX: la primera meitat.....587
Tribunals, estratègies i tensions…….590
Les declaracions de 1834……...597
La rèplica de 1835…….607
De la Reial Audiència a la primera sentència del jutjat de Figueres…….....615
Recurs d'apel·lació a l'Audiència Territorial, sentència de 1844…….…622
Sentència de 1853 i rèpliques…….....627
CAPÍTOL 15.....639
Darrer quart de segle XIX: prossecució de tensions i hostilitats 639
Conflicte obert i jutjat municipal……...642
Altres processos judicials precedents de la fita privatitzadora de 1893…….....644
El procés contra Maria Collsamata…….……..649
Altres exemples de repressió……660
«Cortando una encina en el còrrec de coma Botella»…….……..664
«Toda encina descortezada es encina muerta»: avantsala de la sentència de 1893…..667
Persistència i continuïtats, persecució i repressió.....669
Impacte i inestabilitat……671
CAPÍTOL 16.....673
Segle XX: divisió del condomini i assaig revolucionari.....673
República i Llei de Reforma Agrària.....675
Revolució, guerra civil i avui……681
CONCLUSIONS 685
Una conclusió……...685

CONCLUSIONS FINALS.....689
Conclusió: la complexa construcció històrica dels drets de propietat.....689
I. Geografia de les prohibicions d'entrada en les finques.....690

II. Emfiteusi, caça i tancaments.....692
III. Emprius i comunals.....698
IV. Bans, anuncis: usos socials de la informació i realització de la propietat.....702

APÈNDIX DOCUMENTAL**.....711**
Document 1. Ban de la família Goy de Girona i Fornells de la Selva (1825).....713
Document 2. Ban General del Corregiment de Girona, 1828.....714
Document 3. Circular «Gobierno superior político de la provincia de Lérida», 1843..715
Document 4. JUNTA PROVINCIAL DE AGRICULTURA DE TARRAGONA. REGLAMENTO de policía rural acordado por esta Junta en la sesión del día 3 de enero de 1850……721
Document 5. Circular govern civil de Barcelona, 1850.....725
Document 6. Circular govern civil de Girona, 1843.....727
Document 7. Circular govern civil de Girona, 1853.....733
Document 8. «Reglamento para los guardas municipales y particulares del campo de todos los pueblos del reino»…….735
Document 9. Anunci per tancament de terres (província de Girona, 1861).....739
Document 10. Anunci per tancament de terres (província de Barcelona, 1897).....740
Document 11. Relat procés judicial que va acabar amb la sentència judicial de 1853.....741
Document 12. Recull de premsa dels «fets de Cantallops» de 1894…….746
BIBLIOGRAFIA**.....753**
ANNEXOS MASOS I FINQUES (Format digital, CD)

RESUM

Aquesta tesi té com a objectiu l'estudi del tancament de finques i el procés de construcció social de la propietat rural a Catalunya durant el segle XIX. Hem volgut veure les estratègies dels propietaris i les relacions socials problemàtiques a través de l'anàlisi dels discursos i dels usos socials de la informació. Per el període d'Antic Règim, les sèries documentals dels bans de la Reial Audiència han estat la matèria prima per a avaluar l'abast de l'individualisme agrari en el primer terç de centúria. En la segona meitat de segle –fins el 1910– la font principal ha estat els anuncis per tancament de terres –de vedat i acotament– dels butlletins oficials de les quatre províncies. Ens ha interessat dilucidar les pràctiques de propietat més enllà de les lleis, perquè a través de les lleis no podem explicar correctament les realitats socials i històriques. El resultat territorial ha estat una desigual distribució geogràfica que, en una i altra font, ens assenyala la Catalunya dels masos, especialment el nord-est, com la zona més significativa en la pràctica dels tancaments de terres. Per analitzar les condicions de realització de la propietat també hem tingut en compte les diferents tipologies de guarderia rural i les diferents formes de repressió a les diverses i nombroses resistències socials. L'estudi de cas de Cantallops (Alt Empordà) ens ha apropat al procés de privatització dels comunals, un bon exemple dels conflictes i processos de llarga durada i del caràcter mutant de la propietat.

RESUMEN

Esta tesis tiene como objetivo el estudio del cerramiento de fincas y del proceso de construcción social de la propiedad rural en Cataluña durante el siglo XIX. Hemos querido mirar las estrategias de los propietarios y las relaciones sociales problemáticas a través del análisis de los discursos y de los usos sociales de la información. Para el periodo de Antiguo Régimen, las series documentales de los bandos de la Real Audiencia han sido la materia prima para evaluar el alcance del individualismo agrario en el primer tercio de centuria. En la segunda mitad de siglo –hasta el 1910– la fuente principal ha sido los anuncios por cierre de tierras –de vedado y acotamiento– de los boletines oficiales de las cuatro provincias. Nos ha interesado dilucidar las prácticas de propiedad más allá de las leyes, porque a través de las leyes no podemos explicar correctamente las realidades sociales e históricas. El resultado territorial ha sido una

desigual distribución geográfica que, en una y otra fuente, nos señala la Cataluña de los mansos, especialmente el nordeste, como la zona más significativa en la práctica de los cerramientos de fincas. Para analizar las condiciones de realización de la propiedad también hemos tenido en cuenta las diferentes tipologías de guardería rural y las diferentes formas de represión y las diversas y numerosas resistencias sociales. El estudio de caso de Cantallops (Alt Empordà) nos ha acercado al proceso de privatización de los comunales, un buen ejemplo de los conflictos y procesos de larga duración y del carácter mutante de la propiedad.

ABSTRACT

This thesis aims the study of the enclosures and the process of social building of the rural property in Catalonia during the 19th century. We have studied the strategies of the owners and the problematic social relations through the analysis of the speeches and of the social uses of the information. For the period of Ancien Régime, the documentary series of the edicts of the Royal Audience have been the thin matter to evaluate the scope of the agrarian individualism in the first third of century. In the second half of century –until 1910– the main sources have been the announcements for closing of lands of the official bulletins of the four Catalan provinces. We had interest on elucidate the practical of property further of the laws, because through the laws it is not possible to explain properly the social and historical realities. The territorial result has been an uneven geographic distribution that, in one and other source, signals us the Catalonia of the homesteads, especially in the North-East area, how the most significant zone in the practical of the enclosure. To analyse the conditions of realisation of the property also have taken into account the different typologies of rural kindergarten and the different shapes of repression to the diverse and numerous social resistances. The study of case of Cantallops (Alt Empordà) has approached us to the process of privatisation of the communal, a good example of the long-lasting conflicts and processes and of the mutant character of the property.

AGRAÏMENTS

Aquesta tesi doctoral no hagués estat possible sense la confiança i la paciència de Rosa Congost, a qui vull agrair, especialment, les reflexions i els aprenentatges que han acompanyat el procés d'elaboració del treball. Dec a Enric Saguer l'ajut inestimable per la confecció de la base de dades, els aclariments de molts dubtes que han anat sorgint al llarg d'aquests anys i la disposició del despatx per poder-hi treballar. A Massimiliano Grava (Università de Pisa) vull donar les gràcies per l'elaboració dels mapes. També vull remarcar i valorar les xerrades, les idees i l'interès constant, intermitent o permanent –durant la marxa dels treballs– de molts professors d'Història de la Universitat de Girona. Entre aquests voldria citar a Josep Clara, Núria Sala, Joaquim Maria Puigvert, Elisa Varela, Xavier Torres, Javier Burgos, Pere Gifre, Anna Maria Garcia, Àngel Duarte, Genís Barnosell, Juan Luis Alegret, Narcís Soler i Julià Maroto, entre molts altres del Departament d'Història i Història de l'Art i de la resta de Facultat de Lletres. També voldria citar als professors d'Història Antonio López, Rosa Ros i Gabriel Jover de la Facultat de Ciències Econòmiques de la UdG. Vull recordar als companys doctorands de l'Institut de Recerca Històrica i a tothom que m'ha ajudat d'una manera o altra. També un esment especial per a Maximiliano Fuentes, Francesc Montero i Albert Pons per l'esperit de lluita, les estones i les esperances compartides. No voldria oblidar-me d'agrair el suport logístic i la cooperació vital per la consecució de la recerca del diferent personal dels arxius consultats, en particular a Erika Serna, així com de les diferents biblioteques, especialment la del Barri Vell de la Facultat de Lletres de la UdG. Vull recordar també l'assistència dels informàtics i a tot el personal de la mateixa facultat. Voldria recordar l'ajuda inavaluable de tota la família, natural i política, per haver contribuït amb tota mena de suports i logístiques. I, especialment, vull agrair a la Meritxell l'auxili incondicional prestat, i a la petita Júlia disculpes per les estones que no hem pogut compartir. A elles dues els dedico aquest treball i, a tots, els dono les gràcies. No cal dir que la responsabilitat del que s'hi escriu és de l'autor.

22 de juliol de 2014

INTRODUCCIÓ

Tancaments de finques: un estat de la qüestió i plantejament de la tesi

> «Al voltant dels drets de propietat sobre la terra s'articulaven la major part de relacions socials que regulaven no tan sols la distribució de la riquesa sinó també el funcionament de la societat agrària en conjunt. (...) La desigualtat en l'accés a la terra i l'entramat de drets de propietat que s'articulava sobre aquest conformaven la base de les relacions de treball i de domini en el món rural»[4]

Eric Hobsbawm, recentment desaparegut,[5] explicava que la historiografia es troba en un procés de transformació que hauria deixat enrere els intents de construir una «història global» (i també «total»). Les noves tendències doncs, tindrien un enfocament dirigit cap a uns objectius diferents i més concrets, sovint aïllats de la «universalitat» com a desideràtum de la disciplina històrica. Però el més greu, segons el mateix autor, és que es prescindeixi –cada vegada més– de la perspectiva i del model de la recerca històrica que hauria de distingir «los hechos de la ficción, lo que es averiguable y lo que no, y la realidad de los deseos».[6] No tenir en compte aquests aspectes fonamentals, per l'historiador britànic, obre pas a la instrumentalització de la història per diferents i diversos grups de poder i d'interès, siguin econòmics o d'identitat que poden tenir la temptació de reinventar la història «en función de sus propios objetivos».[7] Per aquest autor doncs, estaríem davant d'una «gran era de mitología histórica».[8] En certa sintonia amb el que acabem de citar, Francesco Boldizzoni, jove historiador italià i professor investigador d'història econòmica a la Universitat de Torí i membre del Clare Hall de Cambridge, ha criticat durament –també per anacrònica– la tendència de la Nova Economia Institucional. Aquest grup d'economistes neoinstitucionalistes, s'haurien dedicat a servir l'ordre establert amb mètodes pensats per a elaborar «narrativas del pasado compatibles con la ideología neoliberal».[9] L'autor, que en llibre citat reivindica entre altres els historiadors de l'escola francesa dels *Annales* i advoca per la recuperació de la millor tradició de la història social, ha estat envoltat d'un polèmic, agre i animat

[4] GARRABOU, Ramon; i SAGUER, Enric, «Propietat, tinença i relacions de distribució», dins GIRALT RAVENTÓS, *Història Agrària dels Països Catalans, segles XIX-XX*, volum. IV, 2006, p. 353.
[5] Eric John Ernest Hobsbawm (Alexandria, 1917– Londres, 2012), historiador marxista britànic.
[6] PIERRE, Matari, «Eric Hobsbawm, el marxismo y la transformación de la historiografía», *Nueva Sociedad*, núm. 243 (enero-febrero, 2013), p. 163.
[7] HOBSBAWM, Eric, *Franc-tireur: Autobiographie*, Paris, Ramsey, 2005, p. 354.
[8] Citat a RAMONET, Ignacio, «Leçons d'histoire», *Le Monde Diplomatique*, mai 2005, p. 19; i PIERRE, Matari, «Eric Hobsbawm…», *op. cit.,* p. 163.
[9] BOLDIZZONI, Francesco, *La pobreza de Clío. Crisis y renovación en el estudio de la historia*, Barcelona: Crítica, 2013 [2011].

debat historiogràfic des de diferents àmbits acadèmics.[10] En una línia similar Congost, Santos i Gelman, en la seva aportació conjunta en el XVI *World Economic History Congress*, celebrat del 9 al 13 de juliol de 2012 a la Stellenbosch University de Sud Àfrica adverteixen de les trampes conceptuals i del reduccionisme de l'escola neoinstitucional. En aquest sentit, manifesten la insatisfacció com a historiadors socials cap a la teoria dominant de la nova economia institucional i la gran narrativa del desenvolupament econòmic de North i els seus seguidors. Per això, proposen comprendre els drets de propietat, no com una definició exclusiva d'institució abstracta, sinó com a producte de determinades relacions socials dialèctiques.[11] En una línia argumental propera, i referent als fenòmens o a les institucions abstractes, també cal advertir de la retòrica de determinat discurs historiogràfic a l'hora de definir i batejar diversos i processos històrics complexos, tals com la *Revolució Liberal* o la *crisi d'Antic Règim*. Aquests conceptes o construccions historiogràfiques, a voltes, han fomentat certa simplicitat i han impossibilitat d'arribar i estudiar a fons la complexitat de la història i conèixer la pluralitat d'interessos dels diferents actors socials. Aquests models també incorporaven certes concepcions lineals de la història molt encotillades (visions teleològiques i de progrés) que podien impedir a que noves perspectives, nous enfocaments i formes de renovació poguessin obrir-se camí.[12] Igualment, cal disposar de capacitat crítica a l'hora d'afrontar i analitzar el llenguatge i el discurs polític dominant dels diferents actors històrics. A raó d'aquest aspecte, Congost adverteix que hem de ser conscients «que adoptar el llenguatge dels propietaris del segle XIX no vol dir només comprendre la seva situació; vol dir, també, acceptar els seus plantejaments, i el que és més greu, actuar amb la seva mateixa prepotència respecte dels altres, de la majoria».[13] I no només això, sinó que per analitzar la història cal utilitzar unes claus

[10] McCLOSKEY, Deirdre N., «The poverty of Boldizzoni: Resurrecting the German Historical School», *Investigaciones de Historia Económica* (IHE), Journal of the Spanish Economic History Association, Febrero 2013, vol. 9 (1), p. 2-6; BÉRTOLA, Luis, «Another brick in the wall? A comment on Francesco Boldizzoni's The Poverty of Clio», *Investigaciones de Historia Económica* (IHE), Journal of the Spanish Economic History Association, Febrero 2013, vol. 9, (1), p. 7-10; LLOYD, Christopher, «Beyond orthodoxy in economic history: Has Boldizzoni resurrected synthetic-structural history?», *Investigaciones de Historia Económica* (IHE), Journal of the Spanish Economic History Association, Junio 2013, vol. 9, (2), p. 66-70; I BOLDIZZONI, Francesco, «The domestication of the economic mind: A response to the critics», *Investigaciones de Historia Económica* (IHE), Journal of the Spanish Economic History Association, Junio 2013, vol. 9, (2), p. 71-74.

[11] CONGOST, Rosa, GELMAN, Jorge i SANTOS, Rui, «Property rights in land: institutional innovations, social appropriations, and path dependence», *Documento de Trabajo–SEHA*, núm. 12-06, julio 2012, 22 p.

[12] CONGOST, Rosa, *Els darrers senyors de Cervià de Ter. Investigacions sobre el caràcter mutant de la propietat (segles XVIII-XX)*, Girona, 2000, p. 266-271.

[13] Ibídem, p. 271.

d'interpretació adients i ajustades a les nomenclatures i els significats de cada època, grup social o societat estudiada. Per fer aquesta feina, la d'acostar-nos a les dinàmiques històriques de construcció dels drets de propietat, hem tingut en compte aquesta línia i mètode historiogràfic. Si no fos així, podríem caure –a més– en l'anacronisme més absolut. Els usos de la informació i el discurs parcial dels bans i dels anuncis per tancament dels butlletins són els objectius principals d'aquesta recerca i d'aquesta tesi. En aquest sentit, el llenguatge, la terminologia dels mots i les expressions esdevenen clau per interpretar les coneixements, les intencions, els objectius i els àmbits culturals dels individus en cada moment històric.[14] O, dit d'altra forma, ho podríem recordar a través de la fórmula «pensar històricament» de Pierre Vilar. És a dir, el significat de cada terme en cada cas i en cada lloc.[15] Una expressió que resumia les dues fórmules anteriors d'«història raonada» i «història en construcció», en tant que disposició al treball seriós i proposta d'*anàlisi històrica*.[16] També som tributaris d'algunes aportacions del «gir cultural» i del «gir lingüístic», en tant que tendències renovadores i influents dels anys seixanta i setanta del segle vint ençà. La primera, en l'anàlisi de les realitats històriques, va afavorir el trencament amb certes pautes teòriques del marxisme dogmàtic i tingué en compte els aspectes culturals, no només els econòmics, per a l'investigació històrica. I la segona, tot i que contribueix a un evident, notable i necessari aprofundiment en el discurs, pot portar a l'esmicolament de la història i la renúncia a la «totalitat».[17]

Genealogia i tradició historiogràfica

Una de les primeres publicacions que tenien com a rerefons la privatització i els tancaments de terres, i que han influït en nombrosos historiadors, foren els textos de Marx amb motiu dels debats a l'entorn de les lleis renanes.[18] L'autor, que analitzava les sessions del parlament i les disposicions legals sobre la propietat privada, defensava els costums de recollir la llenya morta dels arbres davant la tipificació d'aquesta pràctica

[14] Pierre Vilar utilitzà l'expressió el «regne dels mots».
[15] VILAR, Pierre, *Reflexions d'un historiador*, Universitat de València, València, 1992.
[16] CONGOST, Rosa, «Pierre Vilar i l'anàlisi històrica», dins COHEN, Aron, CONGOST, Rosa i LUNA, Pablo (coords.), *Pierre Vilar. Història total, història en construcció*, Universitat de València, València, 2006, p. 39-50.
[17] ESPINET BURUNAT, Francesc, «Història, narrativitat i gir lingüístic. Algunes consideracions», *Anàlisi*, *quaderns de comunicació i cultura,* núm. 25, 2000, p. 143-152; i FONTANA, Josep, *La historia de los hombres: el siglo XX*, Barcelona, Crítica, 2002.
[18] MARX, Karl, «Los debates sobre la Ley acerca del robo de leña», dins *En defensa de la libertad. Los artículos de la Gaceta Renana. 1842-1843*, Fernando Torres Editor, Valencia, 1983, p. 204-244.

com a delicte. Marc Bloch, membre de l'escola dels *Annales*, fou un dels pioners en estudiar el procés de dissolució i les claus d'interpretació de «l'assalt als comunals», un procés que podia adoptar cronologies i protagonistes diferents en funció de l'estructura agrària i dels interessos econòmics de cada lloc i regió.[19] Per Bloch els orígens d'aquest fenomen són al segle XVII, però va prendre potència a la segona meitat del XVIII i, sobretot, després de la Revolució Francesa, amb tancaments de finques i un nou concepte de «propietat». Marc Bloch trencà amb la historiografia positivista tradicional i fou renovador amb nous mètodes analítics com el *regressiu* i el *comparatiu* i rigorós amb el raonament a la història. A *caractères originaux de l'histoire rurale française* va realitzar una anàlisi estructural del paisatge, la ocupació del sòl, econòmica i de les relacions socials. El pensament de Bloch es situà contrari als conceptes preestablerts i les pràctiques especulatives que consistiren únicament a verificar el resultat de lleis pressuposades. Tingué en compte les relacions socials i les relacions de producció, la lluita de classes, en tant que matriu de la dinàmica social per entendre les mutacions socials. Va tenir una perspectiva totalitzadora que situava la noció de sistema social en el nucli de l'elaboració històrica.[20] El concepte d'«individualisme agrari» de Bloch, com veurem, tingué èxit i és la noció utilitzada per historiadors de diferents indrets.[21]

E. P. Thompson,[22] i J. Neeson[23], per l'exemple anglès com M. Bloch pel francès van mostrar com en el segle XVIII les societats rurals estaven prou cohesionades per resistir els assalts que, des de l'àmbit de les administracions reials, senyors o universitats o bé des de l'esfera privada, es feien contra els drets i usos de les terres comunals i particulars que els comuns havien aconseguit pel costum. En aquesta òrbita Thompson també va contribuir amb l'obra *Whigs and Hunters*, en la qual mostrava com les tensions socials, al voltant de la cacera i altres activitats consuetudinàries, desembocaren en una llei repressiva per satisfer els interessos de les oligarquies i el

[19] BLOCH, Marc, *La Historia Rural Francesa*, Barcelona, Crítica, [1933] 1978. També aquest autor exposa aquestes idees a «La lutte pour l'individualisme agraire dans la France du XVIII siècle», *Annales d'Histoire Économique et Sociale*, 1930.
[20] BOIS, Guy, «Marc Bloch i la història agraria», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 8 (1983), p. 33-40.
[21] Fou també l'objecte d'estudi de Gabriella Corona (Universitat de Nàpols), pel sud d'Itàlia a finals de set-cents. CORONA, Gabriella, «La lucha por el individualismo agrario en el Mezzogiorno italiano a finales del siglo XVIII», *Noticiario de historia agraria*, núm. 10 (diciembre 1995), p. 11-34.
[22] THOMPSON, E. P., *Costumbres en común*, Crítica, Barcelona, 2000 [1991]. Especialment en el capítol «Costumbre, ley y derecho comunal», p. 116-212.
[23] NEESON, J., *Commoners: Common Right, Enclosure and social change in England, 1700-1820*, ed. Past and Present publications, Cambridge, 1993.

gaudi d'aquests d'uns drets de propietat més depurats.[24] El model clàssic de tancaments de terres fou el d'un model estàndard de desenvolupament agrari que establia una relació directa entre la closa i la gran propietat. Es tractava d'un paradigma, avui en part superat, en el qual una sèrie de millores tècniques i de definició dels drets de propietat, les *enclosures* angleses, havien portat a la «Revolució Agrària». Aquests canvis haurien estat fruit de les *Enclosure Acts*, dictades per govern anglès per complaure als grans propietaris. Aquesta «plena propietat», consagrada en les lleis britàniques era vista com la pedra angular pel desenvolupament del capitalisme de les estructures agràries. Aquesta visió lineal de la història i, teòricament depenent de la publicació de les lleis, en els últims anys ha estat denunciada per diferents especialistes com R. C. Allen. Aquest autor ha revisat recentment l'associació que la historiografia tradicional havia fet entre *enclosures* i la revolució agrícola.[25] Per Allen, el tancament de terres de la segona meitat del segle XVIII, protagonitzat pels *landlords*, no augmentà la productivitat agrària per unitat de superfície respecte a la dels *open fields*, sinó que l'augment procedí per unitat de treball, doncs, les grans explotacions agràries resultants d'aquest procés es fonamentaven, bàsicament, en mà d'obra assalariada. Allen sosté que la vertadera revolució agrícola –la de caràcter intensiu– s'havia donat molt abans, en la segona meitat del segle XVII, i en les petites explotacions gestionades pels *yeomen*, sota un règim de camps oberts. Aquesta tesi xocava amb la majoria de les interpretacions que fins aleshores col·locaven a la gran explotació, l'aristocràcia terratinent i els arrendataris capitalistes com els primers protagonistes de les transformacions agràries. La mirada d'Allen, que pretenia desterrar idees preconcebudes i mites –la versió dels vencedors–, anava més enllà. Lligava la productivitat agrària a la igualtat en la possessió de terra i del bestiar. Amb aquesta equació, el creixement de la productivitat baixava quan la desigualtat s'incrementava. D'aquesta forma, s'apuntava que la igualtat i un nivell de vida similar de la població, ajudaven a que el creixement econòmic fos factible.

[24] THOMPSON, E.P., *Los orígenes de la Ley Negra. Un episodio de la historia criminal inglesa*, Buenos Aires, Siglo XXI ed., 2010 [1975].
[25] ALLEN, Robert C., *Enclosure and the yeomen*, ed. Clarendon Press, Oxford, 1992. El llibre fou traduït al castellà a iniciativa de la Sociedad Española de Historia Agraria (SEHA), ALLEN, Robert C, *Revolución en los campos. La reinterpretación de la revolución agrícola inglesa*, Prensas Universitarias Zaragoza (SEHA), 2004.

A Espanya

Al conjunt d'Espanya, com arreu d'Europa, fins els anys noranta del segle XX els estudis sobre la propietat estaven centrats en l'estructura de propietat.[26] Maria Teresa Pérez Picazo, després del Seminari d'Història Agrària de Màlaga de 1990, en un article resum de la trobada sortia de certes rigideses historiogràfiques que d'alguna forma ja s'havien advertit,[27] i s'obria a estudiar la propietat d'una forma més dinàmica.[28] Els estudis sobre la propietat de la terra han avançat de manera notable a les darreres dècades. La necessitat de sortir dels paradigmes historiogràfics i models institucionalistes que encotillaven i privaven el seu anàlisi, així com de trobar una explicació satisfactòria de la seva evolució històrica, han ajudat a la seva renovació.[29] I en comunió amb la nova perspectiva, els estudis dels tancaments de terres a Espanya i a Catalunya han viscut un nou impuls.[30] Aquesta nova òptica va eclosionar i es va començar a socialitzar amb força en el congrés del SEHA (aleshores encara «Seminario

[26] En aquest sentit podem citar els estudis de ESTALELLA, Helena, *La Propietat de la terra a les comarques gironines*, Col·legi Universitari de Girona, 1984; FERRER ALÒS, Llorenç, *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (s. XVIII-XIX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987; GARRABOU, Ramon (Coord.), *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1992; i SEGURA, Antoni, *Burgesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX. Les comarques barcelonines*, Barcelona, Curial, 1993.

[27] Vegeu CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo editorial, 1990.

[28] L'autora desenvolupava tres línies teòriques d'anàlisi per abordar i investigar la propietat: l'aparició de les noves formes de propietat, l'evolució de les estructures de la propietat i el repartiment social de la terra. L'autora, que trencava –com diferents historiadors d'altres latituds peninsulars– amb certes rigideses historiogràfiques, veia la propietat individual i col·lectiva, entre altres aspectes, com a generador de paisatges. També donava importància a la legislació liberal, en tant que va respondre a unes lògiques que deixaren la percepció de l'espai «inculto como un mundo en desorden» que calia ordenar (ergo privatitzar). Ara bé, per veure la implantació d'aquestes noves formes de propietat, segons l'autora, calia tenir en compte, no només la teoria sinó, «la seva aplicació pràctica» (que nosaltres podríem afegir «les pràctiques») i, principalment, l'impacte social d'aquest nou ordre de classe. Sobre l'aprofitament de comunals posava l'accent en què no sempre fou equitativa perquè, moltes vegades, beneficià sobretot a les oligarquies locals. Respecte a les estructures agràries (de propietat i d'explotació) advertia que no constituïen un marc fix o inamovible i que s'experimentava una tendència a la concentració. Per les formes i eines jurídiques d'explotació de la terra, pensava que la parceria o l'emfiteusi no es podien qualificar com a «supervivències preindustrials». En aquest sentit, es tractava d'opcions ben acceptades i amb un vigor extraordinari i d'acord a les diferents lògiques, necessitats derivades de diferents aspectes: geofísics, demogràfics, econòmics i socials. En resum, l'autora convidava, en certa forma, a anar més enllà de les formes jurídiques formals i de les institucions legals per indagar en les diferents realitats històriques peninsulars. PÉREZ PICAZO, Mª Teresa, «La propiedad de la tierra y los regímenes de tenencia, siglos XIX y XX», *Noticiario de historia agraria*, núm. 2 (diciembre de 1991), p. 13-25.

[29] Sobre els models historiogràfics a Espanya que haurien quedat caducs, vegeu CONGOST, Rosa, *Els darrers senyors de Cervià de Ter…*, *op. cit*., p. 295-299. Josep Fontana, per exemple, admetia que «he aprendido, por ejemplo, a superar la vieja imagen esquemática de un mundo de propiedad feudal que había durado hasta que la revolución lo metamorfoseó de la noche a la mañana en otro de propiedad perfecta burguesa».

[30] L'individualisme agrari no es un nou objecte d'estudi, però ha estat poc tractat per les àrees mediterrànies.

de Historia Agraria»),[31] celebrat a Sitges a finals de gener de 2002. Els professors Lana, Iriarte, Pérez Cebada i Sánchez Salazar participaren en un taller organitzat per Congost per discutir el text «Derechos de propiedad y análisis histórico ¿Qué derechos? ¿Qué historia?».[32] La circular informativa d'aquell taller mostrava uns objectius i unes línies historiogràfiques molt concretes i renovadores:

> «Los problemas derivados de una visión excesivamente lineal de la historia, basada en unos modelos de desarrollo histórico concebidos "a posteriori", se han concretado, en el caso de la propiedad de la tierra, en una visión excesivamente "juridicista" de la historia, que a menudo ha convertido las leyes y disposiciones jurídicas en explicación de las prácticas de propiedad. De ello no sólo resulta una simplificación evidente de la realidad histórica, sino la adopción de un punto de vista claramente sesgado (...) Desde nuestro punto de vista, las investigaciones realizadas sobre estas supuestas anomalías (propiedad dividida, colectiva o pública) permiten analizar de un modo nuevo no sólo determinadas realidades históricas sino también, y es lo que queremos resaltar, las teorías y las leyes sobre la propiedad; lo que obliga, a su vez, a revisar el discurso histórico».

La trobada de Sitges va animar els cinc investigadors citats. Estaven d'acord en revisar uns enfocaments teòrics dominants que «tendeixen a analitzar i concebre els drets de propietat més com a productes jurídics que com a construccions socials». Per aquesta raó, i la voluntat d'estudiar i posar en comú aspectes d'aquesta qüestió, les trobades van tenir continuïtat en dos seminaris posteriors: El primer, titulat «Propietat de la terra i anàlisi històrica. Teories, pràctiques i discursos», es va celebrar a Girona els dies 22 i 23 de novembre de 2002; i, el segon, que es va titular «Derechos de propiedad y análisis histórico: individualismo y comunidad», va tenir lloc a Pamplona els dies 25 i 26 de novembre de 2004. La major part de les comunicacions, resultat d'aquests dos seminaris, es varen recollir en el llibre i obra col·lectiva, *Campos cerrados, debates abiertos*, editat per Lana i Congost.[33] Miguel Lana i Iñaki Iriarte s'han distingit en nombrosos estudis sobre els comunals a Navarra, que lluny dels estereotips arcaics, ineficients o rígids en la gestió dels recursos –emparats per visions com les de Hardin o dels fisiòcrates del set-cents–, han mostrat l'ordenació, la complexitat i la flexibilitat

[31] Actualment *Sociedad Española de Historia Agraria*, (http://www.seha.info) entitat que edita la revista *Historia Agraria* (http://www.historiaagraria.com/) i que té com a finalitat, entre altres, fomentar la investigació i la divulgació del coneixement en l'àmbit de la història Agrària, l'economia i les societats rurals.

[32] Aquest text fou publicat en anglès un any després. Vegeu CONGOST, Rosa, «Property Rights and Historical Analysis. What Rights? What History?», *Past & Present*, núm. 181, 2003, p. 73-106. Més tard, aquest article formà part, amb altres articles i textos nous, del llibre CONGOST, Rosa, *Tierras, leyes, historia. Estudios sobre* «*la gran obra de la propiedad*», Barcelona, Crítica, 2007.

[33] CONGOST, Rosa; i LANA, José Miguel, *Campos cerrados, debates abiertos. Análisis histórico y propiedad de la tierra en Europa (siglos XVI-XIX)*, Universidad Pública de Navarra, 2007.

dels usos comunals davant els canvis estructurals.[34] Felipa Sánchez Salazar ha insistit en fer un repàs i una mirada retrospectiva a la opinió i a les visions sobre els tancaments de terres i la «derrota de mieses» dels pensadors del segles XVIII i XIX. Aquest aspecte ha estat objecte d'interès d'aquesta autora en diverses ocasions,[35] qui pensa, com altres autors, que l'explicació del creixement agrari per justificar els tancaments podia amagar altres objectius com l'apropiació arbitrària de recursos naturals i augmentar el valor del patrimoni.[36] La mateixa autora de forma conjunta amb Pérez Cebada va redactar i publicar un estat de la qüestió sobre la historiografia dels tancaments a Anglaterra, en base al treball de Allen, i d'aquesta mateixa qüestió en el conjunt d'Espanya.[37]

Altres línies i grups d'estudi de la propietat –en les quals han participat alguns dels historiadors citats suara– són les que s'han integrat en diferents àmbits interdisciplinaris dels «encuentros» bianuals sobre *Historia de la propiedad*. Aquestes trobades s'han celebrat a Salamanca i han estat impulsades per la Universidad de Salamanca (professors d'història del dret i d'història de les institucions econòmiques) i el col·legi de registradors de la propietat i mercantil.[38] Relacionat amb aquestes reunions i jornades de treball, la implicació del professor Ricardo Robledo va merèixer la publicació d'una obra col·lectiva en reconeixement a la seva tasca.[39] Aquest grup de debat, que fins avui ha celebrat set trobades,[40] es proposa i pensa que només «a través del análisis histórico es posible acercarse a las permanencias y modificaciones que han ido produciendo en la

[34] IRIARTE GOÑI, Iñaki i LANA BERASAIN, José Miguel, «Concurrencia y jerarquización de derechos de apropiación sobre los recursos. Bienes comunales en Navarra. Siglos XVIII-XX», dins CONGOST, Rosa; LANA, José Miguel, *Campos cerrados, debates abiertos*…, *op. cit.*, p. 201-231; o altres treballs com LANA, José Miguel i LABORDA, Miguel, «El anidamiento institucional y su dinàmica històrica en comunidades rurales complejas. Dos estudios de caso (Navarra, siglos XIV-XX)», *Documentos de Trabajo* (SEHA), núm. 13-07, noviembre 2013.

[35] SÁNCHEZ SALAZAR, Felipa, «Derrota de mieses y cercados y acotamientos de tierras: un aspecto del pensamiento agrario en la España del siglo XVIII», *Revista Española de Estudios Agrosociales y Pesqueros*, núm. 195, 2002, p. 81-120; «Especificación del derecho de propiedad de la tierra en Campomanes y su influencia en la política agrari», dins MATEOS DORADO (Ed.), *Campomanes. Doscientos años después*, Oviedo, 2003, p. 517-528.

[36] SÁNCHEZ SALAZAR, Felipa, «Doctrinas sobre cercados en España, siglos XVIII y XIX», dins CONGOST, Rosa; LANA, José Miguel, *Campos cerrados, debates abiertos*…, *op. cit.*, p. 246.

[37] SÁNCHEZ SALAZAR, Felipa i PÉREZ CEBADA, Juan Diego, «Los cerramientos en España», en el *XV Seminari d'Història Econòmica i Social: Propietat de la terra i anàlisis històrica. Teories, pràctiques i discursos*. Girona, 22 i 23 de novembre de 2002; i dels mateixos autors « Los cerramientos en España antes de la Revolución burguesa», dins CONGOST, Rosa; LANA, José Miguel, *Campos cerrados, debates abiertos*…, *op. cit.*, p. 293-309.

[38] Les trobades han reunit especialistes de provinents dels diferents camps de la història del Dret, Història econòmica i social, Sociologia i les diferents branques del Dret.

[39] Vegeu INFANTE, Javier; DIOS DE, Salustiano; TORIJANO, Eugenia (coord.), *En torno a la propiedad: estudios en homenaje al profesor Ricardo Robledo*, AQ (Aquilafuente), 190, 2013.

[40] Aquestes trobades, que es celebren des de 1998, tenen el resultat d'una publicació de les comunicacions que es pot trobar a la xarxa en l'adreça http://historiapropiedad.es/

propiedad». Aquesta, d'altra banda, ha estat una de les línies mestres i un dels objectius d'aquesta tesi.

Els estudis sobre Catalunya

Estudis precedents varen assentar el que podríem anomenar moment fundacional en la línia de recerca dels tancaments de terres a Catalunya. Després de Vilar, en el capítol «Pastura i closa» en el volum tercer de la *Catalunya dins l'Espanya moderna*,[41] Elisa Badosa també plantejà la qüestió en l'article «El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820)».[42] A Catalunya, abans dels canvis jurídics i polítics de l'anomenada «revolució liberal», l'avenç de l'«individualisme agrari» va tenir com a protagonista el ban i va prendre especial significació com a pràctica de propietat a partir de la segona meitat del set-cents. Aquest mètode posava de manifest l'enfortiment de la propietat o el domini útil i que l'inici de la laminació dels drets i béns col·lectius va ser anterior a la promulgació de les lleis liberals. Mònica Bosch, Pere Gifre, Rosa Congost[43] i, posteriorment, seguint la mateixa línia d'investigació plantejada per aquests autors,[44] Montserrat Pellicer en relació segle XVIII ho va posar de manifest en diversos treballs i publicacions.[45] Calia doncs, com deia Vilar, prendre el pols a la importància del procés, acotar-lo i veure els objectius que perseguia la propietat privada. L'avenç de l'individualisme agrari està relacionat amb els béns comunals i l'organització social i productiva, ha generat una extensa bibliografia a Catalunya i a Espanya. Entre les més properes comptem amb l'obra col·lectiva dirigida per Enric Vicedo i per Joan Busqueta.[46] Una obra suggerent fou la de Maria Àngels Sanllehy, centrada en

[41] VILAR, Pierre, «Pastura i closa», *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. III, Edicions 62, Barcelona, 1966, p. 245-253.
[42] BADOSA, Elisa, «El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820)», *Revista de Historia Económica* núm. 3, 1984, p. 149-161.
[43] BOSCH, Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere, «Els bans. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya...», *op. cit.*, p. 299-328. Congost ha tractat aquesta qüestió en diferents obres, per exemple, en *Els darrers senyors de Cervià de Ter...*, *op. cit.* D'aquesta forma, cal citar també el llibre de Congost, *Tierras, leyes, historia*, una estudi acadèmic de referència obligada per investigadors i interessats en les qüestions de la propietat.
[44] Una primera versió del capítol citat fou l'article de BOSCH, CONGOST i GIFRE, del treball «Los bandos. La lucha por el individualismo agrario en Cataluña: Primeras hipótesis (siglos XVII-XIX)», *Noticiario de Historia Agraria*, núm. 13, 1997, p. 65-88.
[45] PELLICER, Montserrat, *Els tancaments de terres a Catalunya: fonts per a l'estudi d'una revolució silenciosa: 1714-1783*, Treball de recerca de doctorat, UdG, 2003.; i PELLICER, Montserrat, «Los cercamientos de tierras en Cataluña. Fuentes para el estudio de una 'revolución silenciosa' (1714-1785)», dins CONGOST, Rosa; i LANA, José Miguel, *Campos cerrados, debates abiertos…, op. cit.,* 2007, p. 249-292.
[46] Una bona compilació de treballs de diferents autors els podem trobar a BUSQUETA, Joan i VICEDO, Enric, *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània: sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Institut d'Estudis llerdencs, Lleida, 1996.

l'organització comunitària de la Val d'Aran[47]. També caldria citar a Josep Maria Bringué[48] qui treballà a l'entorn dels comunals del Pallars Sobirà (segle XV-XVIII), Oliver Codina sobre economia i societat de les valls d'Andorra[49] i, Louis Assier-Andrieu, vers l'estudi antropològic de les comunitats del Capcir.[50] En aquest sentit, cal citar l'estat de la qüestió sobre la propietat comunal i els tancaments de terres de Pere Sala. Sala, que cita diferents autors i contraposa les tesis de Hardin i les d'Ostrom, tot rebutjant qualsevol romanticisme comunitari conclou que, davant certs contextos que la idea de propietat privada no té el significat occidental, la idea de cooperació seria més suggestiva que la de competència.[51] Hardin predicava l'esgotament dels recursos a través d'un exemple sobre pastures, tot identificant la propietat comunal amb accés lliure i sense ordenament consuetudinari o de justícia rural.[52] Elinor Ostrom en canvi, premi Nobel d'economia el 2009, va mostrar l'eficiència de la gestió dels recursos en els sistemes tradicionals de propietat i va provar que la gestió pública o la privatització no sempre eren les millors alternatives per a l'administració (o dissolució) dels comunals.[53] En un sentit similar i per a Andalusia, des d'un òptica propera a la tendència de la història ecològica i els impactes de les activitat econòmiques dels humans sobre el medi, Antonio Ortega Santos estudiava el procés privatitzador a la província de Granada en el seu llibre *La tragedia de los cerramientos.* Afirmava que amb els tancaments i la intervenció de l'Estat en la privatització de comunals en àrees forestals, la lògica de mercat (destrucció de boscos, rompudes de terres i restriccions de l'enginyeria forestal) se sobreposà a la lògica de subsistència.[54]

[47] SANLLEHY, Maria Àngels, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1996.
[48] BRINGUÉ, Josep Maria, Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà (segles XV-XVIII), Tesi doctoral, UPF, Barcelona, 1995.
[49] CODINA, Olivier. *De fer et de laine. Economie et société des vallées andorranes de 1575 à 1875*, Tesi doctoral, Université de Perpignan, Perpinyà, 2003.
[50] ASSIER-ANDRIEU, Louis, *Coutume et rapports sociaux. Etude anthropologique des communautés paysannes en Capcir*, Paris, 1981.
[51] SALA, Pere, «Tragèdia dels comunals i Tragèdia dels tancaments, dilema del presoner i cooperació no altruista», *Recerques, història, economia, cultura*, núm. 33 (1995), p. 137-147.
[52] HARDIN, Garrett, «The tragedy of the commons», Science, núm. 162 (1968), p. 1243-1248.
[53] OSTROM, Elinor, *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge, Cambridge University Press, 1990. Publicat en castellà a Mèxic amb el títol de *El gobierno de los bienes comunes. La evolución de las instituciones de acción colectiva*, Fondo de Cultura Económica, 2009.
[54] ORTEGA SANTOS, Antonio, *La Tragedia de los cerramientos: desarticulación de la comunalidad en la provincia de Granada*, Valencia, Fundación Instituto de Historia Social, 2002.

Els drets de propietat i les classes socials

Ha estat la historiografia catalana dels últims vint anys, amb un destacat accent gironí, la que ha sobresortit en l'estudi i l'emergència de la classe social dels hisendats, els propietaris agraris, alguns d'ells ennoblits, que protagonitzaren un procés d'acumulació de terres lligat a un fenomen de diferenciació social –material i simbòlica– en les societats rurals. A hores d'ara comptem amb una seqüència de valuosos estudis que reconstrueixen el procés de consolidació i de formació històrica d'aquest grup social, del segle XVI al XIX, així com del seu declivi –relacionat amb l'ensorrament de les rendes agràries– en el segle XX. Aquest grup fou estudiat per Rosa Congost a *Els propietaris i els altres*, per la segona meitat de segle XVIII i el segle XIX; i pel segle XX per Enric Saguer, en tant que coordinador de *Els últims hereus. Història oral dels propietaris rurals gironins, 1930-2000*. Els orígens i la «prehistòria dels hisendats», després de la sentència arbitral de Guadalupe, foren l'objectiu de la tesi doctoral de Pere Gifre.[55] Aquesta notable aportació sobre el que la historiografia ha anomenat «feudalisme tardà», ha estat desglossada i publicada en dos treballs diferents.[56]

Rosa Congost aportava una reflexió sobre la realitat històrica de la Girona rural dels segles XVIII i XIX, en la qual mostrava una visió dinàmica de la propietat.[57] En aquesta mecànica i moviment sobresurten les diferents eines i estratègies dels posseïdors dels drets de propietat per a prosperar i per a explotar el treball dels altres. L'autora, que en diferents treballs també va situar la gran propietat gironina en el conjunt d'Espanya, utilitza una metodologia que té la base en un materialisme històric lliure de les rigideses del marxisme dogmàtic. D'aquesta forma aquest treball, que es basa en un gran número de dades empíriques, esdevé un sòlid estudi amb ànim de renovació i de debat historiogràfic. Múltiples i complexes relacions d'explotació generaven els drets de propietat a través de nombroses modalitats contractuals i tipologies documentals com els establiments emfitèutics, una de les fórmules principals per obtenir ingressos o traspassar deutes. Una de les conclusions és que l'anomenada «revolució liberal» va

[55] GIFRE, Pere, *En la prehistòria dels hisendats. De senyors útils a propietaris (Vegueria de Girona, 1486-1730)*, Tesi doctoral, Universitat de Girona, 2009.
[56] GIFRE, Pere, *Delmes, censos i lluïsmes. El feudalisme tardà a la Catalunya vella (vegueria de Girona, s. XVI-XVII)*, Girona, Biblioteca Història Rural, núm. 14, 2011; i *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (vegueria de Girona, 1486-1730)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012.
[57] CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres..., op. cit*.

limitar-se a consolidar els drets de propietat existents i que s'havien aconseguit mitjançant tot tipus de pràctiques, un procés històric que va resultar molt beneficiós pels hisendats gironins. Aquests actors històrics, producte d'un procés de diferenciació social (tenien una clara consciència de classe i alguns aconseguiren títols nobiliaris), foren la guàrdia de corps per a la defensa, a través de diferents òrgans de premsa i difusió (*La Granja i el Bien del País*), de tot allò que suposés un atemptat a la propietat i els seus interessos de classe. Guarderia rural i visió ideològica de la societat amb l'anomenat «pairalisme» completaren l'esquema.

A *Els últims hereus*, el llibre coordinat per Enric Saguer, el que seria l'última part de la trilogia dels hisendats, però la segona en l'ordre cronològic de publicació, indaga en la transformació i dissolució de la figura de l'hisendat a partir, sobretot, dels anys 30 del segle XX fins l'actualitat. La metodologia del treball es va basar en entrevistes d'històries de vida i familiars amb un eix central del patrimoni per així poder analitzar els processos de canvi i de mobilitat social. En aquest sentit, després d'una transformació de les bases econòmiques agràries que sostenien la figura i el poder de l'hisendat, es produeix un canvi de vocabulari que alerta que la identitat de classe va caure en una clara regressió per l'abandonament forçat de les actituds rendistes. Gifre, dins d'una línia revisionista de les tesis de Vicens Vives, exemplifica, a través d'un estudi rigorós i amb una solida recerca, el procés de diferenciació social pagesa i de les modalitats estratègiques d'aquest grup dominant, per consolidar la seva posició i engrandir els patrimonis, defensar els seus drets de propietat, obviar els censos i altres pagaments. En la base tenim l'enfrontament entre senyors directes i senyors útils a través de diferents camins com la via de fet i els usos socials de la informació, la processal i la legislativa. L'autor d'aquesta tesi trenca amb la visió estàtica i uniforme de la societat pagesa que s'havia tingut des de diferents tradicions historiogràfiques i ens presenta una societat més complexa i dinàmica. Dins d'aquest procés històric de consolidació, acumulació patrimonial d'aquesta classe d'hisendats i de propietaris en el segle XIX és on hem focalitzat la nostra atenció i la mirada per analitzar totes aquestes pulsions a l'entorn de la conservació, la defensa i l'acreixement de la propietat privada a través dels bans i els anuncis de tancament dels butlletins provincials. En resum, el

procés històric de construcció social de la propietat: la «gran obra de la propietat», tal i com va entendre Bloch i observar en un text de l'Assemblea provincial de Berry.[58]

D'aquesta forma, com el present treball pretén mostrar, les noves línies historiogràfiques conviden a pensar i afirmar que els drets de propietat són el resultat de construccions socials. Rosa Congost, en el seu darrer llibre, ens proposa superar els enfocaments rígids i lineals per aproximar-nos al context històric i les dinàmiques socials concretes. Tot això, davant el relat historiogràfic que només ha tingut en compte l'emergència l'Estat i la legislació producte d'aquest tipus d'organització política. La propietat abstracta no interessa, sinó les seves condicions de realització o conformació històrica. Els drets de propietat, segons Congost, «pueden cambiar y evolucionar aunque no cambien las leyes».[59] Per això, suggereix que una «teoría amplia de los derechos de propiedad, basada en la pluralidad y la mutabilidad de estos derechos, permitiría el análisis de este fenómeno, cuya relevancia teórica es cada vez más evidente».[60] Aquest caràcter plural dels drets de propietat s'ha d'entendre com a resultat d'un procés dialèctic entre diferents grups socials i d'interès, una realitat en permanent canvi i construcció.

Per aquesta raó, en tant que instruments i estratègies d'aquests grups socials que pretenien fer-se i imposar el discurs dominant, els eixos principals d'aquesta tesi, i que apareixen de forma transversal, són l'anàlisi de la informació (i els seus usos socials),[61] sempre parcial i interessada, l'emfiteusi i els emprius i comunals, en tant que terres per colonitzar, i pràctiques i formes d'aprofitament que començaren a ser limitades per la via de fet en processos de llarga durada històrica per les confirmades resistències socials al canvi i a la privatització o aprofitament individual. Aquest procés històric de construcció social de la propietat tindria dues columnes o motors principals, els tancaments i les pràctiques emfitèutiques (junt amb la persistència dels censos).

---

[58] CONGOST, Rosa, «La "gran obra de la propiedad"», *XV Seminari d'Història Econòmica i Social. Propietat de la terra i anàlisi històrica: Teories, pràctiques i discursos*, 22 i 23 de novembre de 2002.
[59] CONGOST, Rosa, *Tierras, leyes, historia*…, *op. cit.*, p. 43.
[60] Ibídem, p. 50.
[61] A la Universitat de Girona el grup de recerca d'Història de les Societats rurals, encapçalat per Congost, ha plantejat diverses hipòtesis de treball relatius als usos socials de la informació, «la informació disponible per cada individu, en cada cas particular, condicionen la pràctica les formes de realització de la propietat». Aquesta línia ha tingut bons resultats i ha vist materialitzat la publicació del llibre col·lectiu editat per CONGOST, Rosa, *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, Girona, 2008.

Informació, emfiteusi i terrenys comunals

Com he apuntat suara, tenim en compte diversos aspectes relatius als mecanismes i a les estratègies formals i informals de la informació. Aquesta línia ha tingut bons resultats i ha vist materialitzada la publicació del llibre col·lectiu *Dels capbreus al registre de la propietat*, editat per Rosa Congost. En aquesta mateixa obra, trobem un capítol molt interessant de Montserrat Pellicer sobre els usos socials de la informació en els bans de la Reial Audiència durant el set-cents,[62] unes pràctiques que, com veurem, persistiren en el segle següent de forma idèntica, en tant que instrument d'ús fluid i ràpid d'un discurs per la defensa dels interessos i d'uns determinats drets de propietat. Pels butlletins, veiem els diferents hàbits i formes de publicació dels edictes i els anuncis per tancament de terres a través de diferents casos empírics. Se seguien certes pràctiques com fixar els anuncis en els llocs acostumats i en aquests llocs pregonar de viva veu el contingut de la notícia i de les informacions que calia difondre. Aquesta metodologia era important com a canal de difusió ràpid i efectiu, el boca-orella, en una societat on l'analfabetisme no era estrany. També fem una mirada a la premsa i a algunes publicacions periòdiques que donaren espai, previ pagament, per anunciar, i donar a conèixer per aconseguir una difusió màxima de les prohibicions d'entrada. Entre les tàctiques per evitar les entrades, veiem un nou mètode que detectem en la dècada de 1890 i que esdevé una manera, que podríem dir-ne, més refinada per definir els drets de propietat i més barata per la defensa i la vigilància de les finques. Es tracta de la utilització de trampes i d'estricnina, el verí utilitzat per a l'eliminació de llops i gossos rabiosos, excel·lent per inhibir qualsevol entrada en les finques on s'anunciava que es col·locaven. A través dels textos d'aquests tancaments i de les diferents lleis de caça, emergeix la vitalitat de l'emfiteusi com a institució econòmica, així com el protagonisme de diferents senyors directes a l'hora de declarar algunes de les prohibicions. I acabem amb alguns dels rastres toponímics que la documentació ens proporciona sobre els emprius i els comunals: de terres que ho havien estat anteriorment i que havien estat privatitzades (per diferents vies, la desamortització un d'elles, també l'usurpació); i de terres que encara ho eren i que eren limítrofs dels masos i les finques que es declaraven tancades.

[62] PELLICER, Montserrat, «Para que nadie pueda alegar ignorancia. Els usos de la informació en el procés de tancament de terres: els bans al segle XVIII», dins CONGOST, Rosa, *Dels capbreus al registre de la propietat...*, *op. cit.*, p. 211-240.

Informació, premsa i publicitat

En aquest procés d'acotament i vedat de terres, la informació i els seus usos socials, es mereixen una reflexió i una atenció especial. La difusió de comunicacions i notícies forma part fonamental de «l'estudi de les formes, les condicions i les estructures de la propietat». I a més, «pot ajudar a comprendre les característiques d'una societat en qualsevol època històrica».[63] Veurem doncs les diferents estratègies, canals i usos per fer arribar aquestes informacions per l'acotament i tancament de finques a la població que interessava que fos la receptora de les declaracions. Entre aquestes vies i conductes de circulació d'aquesta informació i propaganda, podem citar els butlletins oficials, els pregons municipals, la fixació d'edictes i anuncis en els llocs acostumats de cada localitat i la premsa periòdica. Un dels aspectes més importants dels anuncis és la voluntat de publicitat general d'una notícia relacionada amb la prohibició d'entrada a una o determinades finques sense el permís de l'amo. L'anunciant, amb l'aparició al butlletí oficial –fossin anuncis privats, edictes municipals o signats directament pel governador civil– tenia la pretensió d'aconseguir l'efecte de sacralització i inviolabilitat d'una informació que pretenia ser única, incontestable i absoluta. Amb l'emissió d'una determinada informació els productors tenien certa supremacia per acomplir, aconseguir i satisfer els seus interessos individuals o de grup. Una vegada publicat, amb el vistiplau i la sanció de l'autoritat, i amb la conseqüent càrrega simbòlica del document que és d'ofici, que integra l'autenticitat i que brolla de la potestat legislativa de l'estat, l'objectiu era que ningú pogués al·legar ignorància. Sobretot en el si de la comunitat destinatària i per extensió, en el territori adjacent, la comarcada i els municipis veïns ubicats en el marc administratiu i territorial de la província. L'expressió «para que nadie pueda alegar ignorancia» és gairebé omnipresent en els anuncis i forma part de la clausura d'aquests documents, fossin privats, municipals o governamentals. La locució s'articula i apareix en diversitat d'ordres i de fórmules. Un dels exemples més utilitzats, el més emprat, fou la fórmula final «y para que nadie pueda alegar ignorancia, se inserta este anuncio en el Boletín oficial de la provincia» com apareix en la majoria de documents. Altres exemples feien saber, expressament, que tenien el consentiment del governador civil, en un exercici de propaganda de l'aprovació i l'acord deliberat, l'adhesió de la màxima autoritat política de la província. La publicitat d'aquest detall no és baladí, esdevé per l'anunciant de vital importància. Es tracta d'un matís significatiu

[63] CONGOST, Rosa, *Dels capbreus al registre de la propietat...*, *op. cit.*, p.11.

que buscaria destacar, escenificar davant el receptor la relació directa, a voltes la influència, amb el poder polític. O en tot cas mostrar la benedicció, la vènia i la llicència aconseguida de la mà del governador. Un cap polític que representava la garantia de l'ordre (i d'un ordre), la repressió i el compliment del «cànon» i la legislació vigent. Una mostra d'aquest model és l'anunci de Joaquima Moragas, «hacendada» de Terrades. L'expressió utilitzada fou «y para que nadie pueda alegar ignorancia se inserta este anuncio en el Boletín oficial de la provincia con el consentimiento del M. I. Sr, Gobernador civil de la misma».[64] Un exemple més d'aquestes altres formes d'exposar aquesta qüestió la tindríem amb Mauricio de Albert, hisendat de Figueres i propietari del mas Garballer de Vilanova de la Muga (Alt Empordà), que en concepte «de acotamiento y veda, según así se ha expuesto á la superior Autoridad, queda prohibida la entrada en mi dicha propiedad, para cazar, apacentar ganados ú otro objeto cualquiera, sin la previa licencia de su dueño, quedando sujetos los contraventores, o sean sus infracciones, á las penas consiguientes, una vez queda anunciada la prohibición pública y oficialmente, sin que por nadie pueda alegarse ignorancia».[65] Una ignorància que es pretenia combatre, perquè calia acabar amb el «no coneixement» d'un aspecte, d'altra banda, important i bàsic per la conformació de l'estat constitucional. Estem parlant d'aquesta idea de propietat que es pretenia imposar i que per les institucions formals representava, mitjançant aquests canals d'informació institucional, assentar tot un corpus ideològic i jurídic que no tenia assegurat l'èxit davant altres usos i pràctiques.[66] La intenció era que aquesta informació fos extensiva al màxim nombre d'habitants. La voluntat era que ningú pogués excusar-se del coneixement de la informació i que aquesta s'universalitzés el màxim possible, fossin veïns o forasters del lloc. Un exemple d'aquest extrem seria l'edicte per acotament de l'Ajuntament d'Aiguamúrcia –camp de Tarragona–, en el qual es feia públic el tancament de les heretats de Mateu Arnabat. Després de recordar als potencials infractors que podien enfrontar-se a les penes que preveia el codi penal aclarien que «para que nadie alegue ignorancia, tanto vecinos como forasteros» es publiqués i s'inserís en el Butlletí oficial.[67] En aquest sentit també, es pretenia i es venia a fixar jurisprudència. Aquí també hi hauria la doctrina de que «la ignorància de les lleis no excusa del seu compliment», tal com recolliria, més endavant, l'article 6.1 del Codi Civil.

[64] BOPG. Miércoles 24 de Mayo de 1865, núm. 62, p. 4.
[65] BOPG. Jueves 1 de Junio de 1865, núm. 66, p. 4.
[66] CONGOST, Rosa, *Dels capbreus al registre de la propietat*..., *op. cit.*, p. 27.
[67] BOPT. Lunes 5 de Agosto de 1867, núm. 95, p. 4.

Per publicar calia satisfer els imports exigits pel servei de publicacions i havien comptar amb l'autorització del govern civil. En el butlletí de Girona, el 1879, sota de la data d'edició hi trobem les condicions perquè la informació hi fos acceptada: «no se admitirá ninguna clase de comunicaciones ni escritos tanto oficiales como particulares, que no vengan registrados por conducto de las oficinas del Gobierno de esta provincia, exceptuándose, según está prevenido, las del Excmo. Sr. Capitán general del distrito». A Barcelona, el gener de 1897 els anuncis estaven obligats al pagament de 50 cèntims per línia.[68] Aquest aspecte i les altres despeses d'emissió i de tramitació, a part de les lògiques locals i d'unió d'interessos podien explicar els anuncis mancomunats de diferents propietaris i titulars. A Tarragona, el 1872, els edictes i els anuncis estaven subjectes al pagament de «25 céntimos línea y su importe debe abonarse antes de la publicación al Administrador de este periódico».[69]

Edictes municipals i «sitios de costumbre»

Els butlletins oficials de la província eren una, la més important –i font d'estudi–, de les vies de publicació d'anuncis. L'altre canal més comú perquè ningú al·legués ignorància i que reconeixem en els anuncis dels butlletins eren els edictes municipals que signats per l'alcalde es fixaven en els llocs públics acostumats i tot seguit es publicaven en el butlletí oficial. L'edicte doncs, «se fijará en los sitios públicos acostumbrados de esta localidad, y además se insertará en el Boletín Oficial»,[70] o en los «parajes de costumbre»[71] o «lugar de costumbre de este pueblo»[72]. I quins eren aquests llocs de costum? En alguns casos, pocs, ens indiquen que l'edicte es penjaria en el «lugar de costumbre de los bajos de la casa consistorial».[73] Aquesta era una qüestió important. Juan Abril, secretari de l'Ajuntament de la Roca del Vallès, certificava que «en fecha de hoy se ha fijado en el lugar público y de costumbre de esta localidad» un

[68] «Insertase, según el Excmo. Sr. Gobernador civil determina, además de cuanto de mayor interés aparece en la Gaceta de Madrid, lo procedente del Gobierno de provincia; de la Diputación y Comisión provincia; Delegación de Hacienda; Aduanas; Capitanía general; Anuncios militares; Ayuntamientos; Audiencias y Juzgados. Los anuncios obligados al pago de inserción, á 50 céntimos de peseta por línea. Admítanse, además, avisos ó anuncios de todas clases, así como escritos sobre Agricultura, Artes, Ciencias, Industria, Comercio, Higiene, Conocimientos útiles y Literatura; siendo convencionales los precios de inserción de dichos anuncios». BOPB. Miércoles 27 de Enero de 1897, núm. 23, p.1.
[69] BOPT. Martes 9 de abril de 1872, núm. 85, p. 1.
[70] BOPB. Sábado 9 noviembre de 1889, núm. 269, p. 2.
[71] BOPG. 12 de Agosto de 1863, núm. 191, p. 4; o BOPB, Jueves 12 de noviembre de 1885, núm. 271, p. 2.
[72] BOPB. Miércoles 5 de Febrero de 1890, núm. 31, p. 2.
[73] BOPB. Domingo 29 de Noviembre de 1891, núm. 286, p. 2.

edicte que feia referència al vedat de l'heretat de can Colet, propietat de José María de Bofarull i d'Olzinelles, baró de Ribelles i veí de Barcelona.[74] Altres exemples ens mostren un àmbit territorial una mica més ampli i que els edictes no només es clavarien en els llocs públics del municipi sinó també «en el de los pueblos circunvecinos», i publicar-lo en el butlletí oficial «para los efectos legales».[75] Això depenia de l'àrea d'influència i difusió, de les necessitats específiques i els interessos concrets dels anunciants. Aquest és el cas de can Ferriol de Santa Creu d'Olorda, una propietat de Maria Sallent que «se halla perjudicada por los cazadores y ganados» i aquests no guardaven «el respeto al estado de las tierras labradas». Per això, l'Ajuntament d'Olorda «á consecuencia de las muchas quejas razonadas que se tienen ya de anteriormente», va donar solució a la instrucció de l'expedient «fijándose edictos á todos los pueblos de la comarca» i en els llocs acostumats de la població i «lo propio que en el Boletín oficial de la provincia».[76] També es publicaria en «todos los distritos municipales comarcanos» l'acord dels propietaris i terratinents de Sant Pere Sallavinera, a l'Anoia, de vedar i acotar totes les terres del terme als efectes de la llei de caça de 1879.[77] Semblant sentència utilitzava l'alcalde de Veciana per els masos Lloret i Secanella, propietat de Ricard Torras, veí de Copons. El tancament es feia per mitjà del «presente edicto, que se comunicará la los alcaldes de los pueblos comarcanos é insertará en el Boletín» als efectes oportuns.[78]

Pregons

Altres mètodes que consten citats en els butlletins però que, en certa manera, s'intueixen com a pràctica i ús informatiu generals són els pregons. La lectura atenta dels cossos i paràgrafs dels edictes d'alcaldia, tot i la poca quantitat de casos comptabilitzada en els quals apareix explícitament els mots «pregó» o «pregoner»,[79] ens indica l'exercici habitual de procedir amb aquesta metodologia. Els pregons, o crides, eren les publicacions en veu alta que un pregoner llegia en els llocs públics i més concorreguts de les poblacions d'assumptes d'interès general i ordenats per l'administració pública o governamental, local o supralocal. Aquestes crides o veus públiques representaven una de les formes més efectives de difondre la informació, atenent que part de la població no

[74] BOPB. Miércoles 23 de Julio de 1890, núm. 175, p. 2.
[75] BOPB. Viernes 1º de enero de 1892, núm. 1, p. 2.
[76] BOPB. Viernes 26 de enero de 1883, núm. 22, p. 2.
[77] BOPB. Viernes 25 de Julio de 1890, núm. 177, p. 1.
[78] BOPB. Domingo 14 de Septiembre de 1890, núm. 221, p. 4.
[79] Hem detectat dotze exemples per Barcelona i tres per Girona.

sabia llegir.[80] Aquest canal de comunicació, però, fomentava, tot seguit i sobretot en els nuclis rurals, el boca-orella, la transmissió o difusió oral d'una notícia o informació directament d'una persona a una altra. Amb aquesta tècnica, i fet social, s'aconseguia que la informació s'estengués arreu per mitjans verbals de manera informal i personal (i relativament ràpida). Així doncs, els pregons formarien part indestriable dels procediments d'informació pública dels avisos i edictes exposats en el tauler d'anuncis dels ajuntaments. La veu pública o pregó fins i tot seria sinònim d'anunci. Això ho podria entendre Ramon Coll Aulí que en representació del seu pare, un hisendat de Camprodon, demanava a l'Ajuntament de Llanars vedar per la llei de caça de 1879 els masos Bell-llobrega, Solà de Munt i can Marsal. Sol·licitava que se «publique por medio de anuncios ó pregones, con arreglo á lo dispuesto por la ley de caza».[81] Igualment pel cas dels masos Camprodons i Goday del Prat de Llobregat propietat de Joan Cubell.[82] L'edicte d'alcaldia que sol·licità el propietari José Boguñà Ollé, veí de Vallirana per vedar el mas Boguñà, es fixaria «en los sitios de costumbre de esta localidad» i per difondre la notícia d'una manera més acurada es donaria «toda la publicidad posible por medio de pregones» i s'inseriria al butlletí oficial.[83] Els propietaris de Cervelló que uniren interessos per vedar les seves propietats en comú en base a la llei de 1879, un cop resolt l'edicte d'alcaldia a favor del tancament i feta explícita de la col·locació de fites amb la corresponen inscripció de «vedado de caza», l'alcalde anunciava que la decisió es feia pública «por medio de edictos y pregones en los sitios de costumbre».[84] Així mateix, a Seva i a instancia de Mariano Vallllosera y Fontordera[85] i pels masos Vall-llosera, San Mamet i Filó, «se hace público por medio de pregones y edictos fijados al público en los sitios de costumbre en esta localidad, siendo además insertado el presente edicto en el Boletín oficial».[86] Un altre exemple, de tancament i d'ús explícit dels pregons, podria ser l'expedient incoat pel govern de la província de Barcelona per tancar can Rovira de l'Estela, propietat de Maria Teresa Casanovas. L'alcalde de Piera, una vegada concedit el tancament i aclarint que dins el

[80] Existeix un cert grau d'analfabetisme, fins i tot, entre els propietaris i anunciants d'acotaments. Entre aquests, la documentació permet localitzar-ne un total de vint-i-quatre i entre els anys 1858 i 1868, i entre els quals hi trobem vuit dones i setze homes.
[81] BOPG. Lunes 26 de Julio de 1880, núm. 89, p. 4.
[82] BOPB. Jueves 28 de agosto de 1879, núm. 206, p. 4.
[83] BOPB. Viernes 27 de agosto de 1880, núm. 205, p. 2.
[84] BOPB. Domingo 21 de agosto de 1881, núm. 200, p. 3.
[85] Membre del consistori de Manresa el 1930, «proclamados concejales los señores siguientes: en concepto de contribuyentes». La Vanguardia, Edición del jueves, Jueves 27 febrero 1930, p. 29.
[86] BOPB. Jueves 20 de Agosto de 1908, núm. 200, p. 4.

terreny de «dicha cerca» no es podia caçar ni pescar, i que pel seu efecte «se ha hecho el pregón correspondiente por esta Alcaldía».[87]

Premsa i publicacions periòdiques

La premsa i les publicacions periòdiques foren un canal vàlid i utilitzat per difondre, donar a conèixer al comú i fer extensiva la informació relativa dels tancaments de terres. En aquest sentit hi trobem referències, a voltes indirectes i a través dels butlletins –tot i que no han estat l'objecte directe de la nostra recerca–, en alguns rotatius catalans. Aquest fet formava part de les estratègies dels propietaris per aconseguir la màxima difusió i esdevé un important i significatiu exemple dels usos de la informació. Aquests diaris i periòdics, en la majoria de casos òrgans de propaganda política de determinats sectors socials, actuaren d'altaveu per a la difusió d'anuncis i notícies diverses. La premsa emergeix i esdevé un material excel·lent per a l'estudi de la història econòmica i social, així com de la història política i intel·lectual i de les òptiques i els interessos als quals responien. L'estudi de la premsa és relativament recent i la historiografia proporcionalment nova i actual.[88] Aquests diaris i periòdics tindrien un públic determinat, culte i amb certa formació intel·lectual i acadèmica, corresponent a sectors socials influents com pagesos, hisendats, industrials, comerciants i clergues que podien actuar i realitzar la funció d'intermediaris culturals.[89] Tanmateix, quan el grau d'integració i d'alfabetització va assolint cotes importants de població, com afirma Casassas, la premsa esdevé un «element de culturització, un agent de consciència cívica i política, un vehicle que ajuda a generalitzar una visió col·lectiva del món».[90] Les referències inicials a la premsa, com a canal de difusió de tancaments i vedats, les trobem en els primers anuncis d'acotaments. Com a exemple podríem citar la publicitat als «diarios» dels «terrenos vedados» dels masos Sabé de Sils, Nadal de Martorell de la Selva, Puig de Grions i casa Negra de Raminyó de Tordera. El propietari, Casimiro

[87] BOPB. Martes 21 de agosto de 1883, núm. 199, p. 3.
[88] Vegeu FUENTES, J. Francisco; i FERNÁNDEZ, Javier, *Historia del periodismo español*, Madrid, 1988; TORRENT, Joan; CASASSAS, Jordi (coord.) *Premsa cultural i intervenció política dels intel·lectuals a la Catalunya contemporània (1814-1975)*, UAB, 2005; TORRENT, Joan i TASIS, Rafael, *Història de la premsa catalana*, 2 volums, 1966; TAVERA, Susanna, «Història de la premsa», dins SIMON, Antoni (Dir.), *Tendències de la historiografia catalana*, 2009, p. 163-172; COSTA, Lluís, *Història de la premsa a la ciutat de Girona (1787-1939)*, IEG, 1987; i GUILLAMET, Jaume; MORENO, Manuel; TEIXIDOR, Anna; i TESTART, Albert, *Història de la premsa de Figueres, 1809-1980*, Figueres, 2009.
[89] Vegeu DDAA, *Les intermédiaires culturels*, Provence, 1980; CHARLE, Christophe. *Le siècle de la presse, 1830-1939*, Seuil, Paris, 2004.
[90] CASASSAS, Jordi (Coord.), *Premsa cultural…, op.cit.,* 2005, p. 17.

Pons, per tancar l'anunci feia constar que perquè ningú pogués al·legar ignorància es publicava «este anuncio en boletines, diarios y parajes acostumbrados».[91] Així mateix, amb la mateixa fórmula, ho detectem pels masos Vilarnau, Pujular i Masvidal de Viladrau.[92] En l'edicte municipal per al tancament del mas Ram de Badalona, propietat dels germans Sabadell, aquest es fixaria als llocs de costum de la localitat, al butlletí i també se «insertará en el periódico local de la misma».[93] Altres exemples de periòdics locals els tenim a la comarca del Bages. En dos anuncis, molt pròxims temporalment, trobem referències a la premsa local i comarcal amb l'esment dels rotatius *El Eco Posibilista* [94] y *La Voz Manresana.* [95] Es tractava d'un parell de notícies que feien referència als tancaments promoguts per Josep Portabella i Cots.[96] Aquest industrial veí de Barcelona havia sol·licitat a la corporació municipal de Manresa el tancament del mas Morera,[97] de 118 hectàrees, i una segona demanda a l'Ajuntament de Rajadell per vedar el mas Taradell. En el primer cas es feia públic per mitjà d'un edicte que es fixaria als baixos de les cases consistorials, a més del butlletí i als «periódicos locales» esmentats.[98] I uns mesos més tard, es feia pública la constitució a Rajadell del vedat de caça al mas Taradell a través d'un edicte que fixaria en els llocs de costum, s'anunciaria al butlletí provincial i també «en los periódicos de Manresa titulados *La Voz Manresana* y *El Eco Posibilista*», a fi que «las personas que se dediquen á la caza se abstengan de entrar en la referida heredad sin el expreso consentimiento del propietario de la misma», si no volien incórrer en les penes que establia la llei de caça.[99] Aquesta darrera, una afirmació amb un cert to paternalista. Un tipus de retòrica que desprèn certes

[91] BOPG. Miércoles 8 de Agosto de 1854, núm. 95, p. 6.
[92] BOPG. Viernes 15 de Diciembre de 1854, núm. 150, p. 3.
[93] BOPB. Martes 10 de junio de 1884, núm. 139, p. 2.
[94] El republicanisme conservador va comptar amb capçaleres com *El Eco Posibilista* (1885). CASASSAS, Jordi (Coord.), *Premsa cultural*..., *op. cit.*, p. 71. Aquest òrgan del partit republicà centralista del districte de Manresa (1885-1890) també és citat per CULLA, Joan B. i DUARTE, Angel, *La premsa republicana*, Barcelona, 1990.
[95] La Voz Manresana, setmanari catòlic, fou el portaveu dels carlins. RUBÍ i CASALS, Maria Gemma. *El món de la política en la Catalunya urbana de la restauració. El cas d'una ciutat industrial. Manresa: 1875-1923*. Tesi UAB, p. 218.
[96] Industrial de filats i teixits de cotó i lli. Heretà del seu pare la fàbrica de draps a la bora del riu Cardener. A inicis de la dècada dels vuitanta, el trobem a Barcelona, quan el juliol de 1884 es fusionaren Manuel Portabella y hijos i Camil Fabra y Compañia constituint la societat anònima Sucesora de Fabra y Portabella. CABANA, Francesc. *Fàbriques i empresaris*, vol 1 i 2, Enciclopèdia Catalana, 1993.
[97] El mas Morera, situat a les afores de la ciutat fou desamortitzat de la comunitat del convent de Sant Domènec de Manresa. La masia fou ampliada i remodelada per Ignasi Oms i Ponsa l'arquitecte modernista de Manresa entre 1903 i 1905 per encàrrec de Josep Portabella i Cots. La Masia actualment està inclosa en l'itinerari "Natura i modernisme" de Manresa. MASPOCH, Mónica, *Galeria d'autors: ruta del modernisme*, Barcelona, 2008.
[98] BOPB. Domingo 23 de Junio de 1889, núm. 150, p. 2.
[99] BOPB. Martes 26 de noviembre de 1889, núm. 283, p. 3.

significacions i valors de superioritat i tutela moral. Volem dir que amb la notificació i l'anunci, a més, els potencials infractors, i el general dels veïns, els havien d'estar agraïts. Aquestes expressions, en els anuncis, són comunes i diverses. Altres exemples són encara més clars i explícits, com el cas de l'edicte de l'Ajuntament de Sallent que fent públic a l'associació de tres propietaris per vedar els masos Solà, la Carrera i Santmartí, puntualitzava que totes les mesures habituals de publicitat eren «con objeto de evitar la responsabilidad en que pueden incurrir los que infrinjan dicha disposición».[100] Jerarquia i condescendència. Aquesta mateixa expressió la trobem, per exemple, en el vedat del mas Buxó de Ripollet, propietat de Joan Buxó.[101]

Altres exemples de difusió de notícies d'acotaments a la premsa les hem trobat a Girona. En el suplement el *Folletín de la Nueva lucha* del diari gironí *La Nueva Lucha*,[102] representant dels partits liberals i amb contingut de caire polític, hem localitzat alguns resums del que publicava el butlletí oficial de la província. És en aquest mitjà doncs, on recuperem un parell d'anuncis de Ramon Cosp i Serra, propietari de Puigcerdà. Els extractes del diari són en un format més aprimat i manca molta informació de la que consta publicada en el butlletí oficial. Trobem, per exemple, que:

> «Sigue un anuncio (no oficial) de D. Ramon Corps de Puigcerdá haciendo saber que, según las facultades de la ley de 6 de Setiembre de 1836 y Real órden de 25 de Noviembre de 1847 acota un campo que se indica lo propio que una senda abusiva que lo atravesaba y la cual queda cerrada».[103]

Efectivament, al cap de dos dies trobem una segona referència en la qual es feia públic que Cosp «acota un campo prohibiendo la entrada en el mismo sin su permiso de personas ni ganados de ninguna especie sin permiso expreso».[104] En conseqüència, si comprovem els anuncis publicats als butlletins de la província, localitzem tres avisos, reiteracions d'un primer que Ramon Cosp feu sortir i, tots tenien, com a objecte l'acotament i la veda del camp de «la Costa» dins del mateix municipi cerdà.[105] La repetició d'anuncis es dóna en altres ocasions i, aquest fet, podria servir com a indici per mesurar el grau de preocupació i necessitat d'excloure «els altres» dels dominis

[100] BOPB. Domingo 8 de Febrero de 1891, núm. 34, p. 4.
[101] BOPB. Viernes 25 de Agosto de 1893, núm. 203, p. 3.
[102] La Nueva Lucha, Eco de las aspiraciones del partido Liberal-dinástico de la provincia, va sortir publicat per primera vegada el primer de gener de 1887.
[103] Nueva Lucha, La, 1887-06-22, p. 4, Folletín de la Nueva lucha, p. 228.
[104] Nueva Lucha, La, 1887-06-24, p. 3; Folletín de la Nueva lucha, p. 233.
[105] BOPG, Viernes 8 de Abril de 1887, núm. 42, p. 208; BOPG, Lunes 11 de Abril de 1887, núm. 43, p. 212; BOPG, Miércoles 13 de Abril de 1887, núm. 44, p. 220.

particulars per a certs propietaris. Aquesta raó explicaria la utilització d'aquests mitjans de comunicació per part d'alguns dels titulars de la propietat. La voluntat era, com hem apuntat, fer arribar la informació que interessava i que ells seleccionaven al més gran públic possible. Un altre exemple de publicació a la premsa és de Josep Maria Tarrats de Homdedeu.[106] Aquest industrial, propietari i veí de Reus havia acudit al governador sol·licitant acotar i vedar per a la cacera una finca de la seva propietat en els termes municipals de Reus i Constantí, a les partides de la «Grassa» i «Cuart». Aconseguida la declaració de tancament i la prohibició d'entrar a la finca «tanto en la época de la caza como fuera de ella»,[107] i publicada al butlletí oficial, al cap d'uns mesos per reiterar el tancament va difondre la notícia a *La Vanguardia* on es podia llegir que l'interessat havia «solicitado permiso para vedar de caza una propiedad que tiene en la partida de la "Grassa" ó "Cuart Lluny" de Reus».[108]

TANCAMENTS DE TERRES A LA CATALUNYA DEL SEGLE XIX.[109] *PLANTEJAMENT DE LA TESI*

Els tres elements de la recerca que, des del nostre punt de vista, la diferencien d'altres treballs realitzats fins el moment, són:

1) L'arc temporal analitzat, que cobreix períodes anteriors i posteriors a la «revolució liberal». La investigació pretén analitzar el fenomen dels tancaments

[106] Josep Maria Tarrats i Homdedéu, fou propietari i gerent, junt amb el seu germà Joan, d'una important fàbrica anomenada *La Fabril Algodonera*, també coneguda com el Vapor Nou. La societat, creada el 1848, elaborava filats i teixits de cotó i en la seva composició inicial hi havia Jaume i Josep Ceriola, Pascual Madoz (el futur ministre), Muñoz, els germans Llucià, Felip i Francesc Prat, naturals de Vic i veïns de Barcelona, Marià Bellver, Antoni Vila, d'Igualada i els reusencs Francesc Subirà i Joan Tarrats Aleu, pare dels dos germans esmentats. COMPANYS, Isabel, *El protocol de 1850 del notari de Reus Francesc Sostres i Soler i del seu connotari Magí Sostres i Torra, naturals de Calaf*, Volum I, 2009, p. 19.

[107] BOPT. Miércoles 14 de Noviembre de 1900, núm. 269, p. 2.

[108] La Vanguardia, Edición del lunes, 21 abril 1902, p. 2.

[109] Ha tingut el suport econòmic d'una beca de recerca de la Universitat de Girona. La investigació s'ha emmarcat en el Programa de Doctorat en Ciències Humanes i de la Cultura i en el grup consolidat d'Història de les Societats Rurals (GRHCS035) integrat en l'Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona. La direcció ha estat a càrrec de la doctora Rosa Congost, catedràtica d'Història econòmica. La recerca ha estat inclosa: primer, en el projecte d'investigació: «*Información, relaciones sociales y análisis histórico: las condiciones de realización de la propiedad de la tierra en España (antes y después de la revolución liberal)*» (HUM2005-04731); segon, en el projecte «*Dinámicas sociales y cambio histórico en sociedades rurales: el análisis de los grupos y las desigualdades sociales*» (HAR2008-02960/HIST) del Ministeri de Ciència i Innovació; i en un darrer moment, però menys temps, en el projecte «*Los procesos de empobrecimiento i de enriquecimiento en sociedades rurales. Una vía de análisis de las dinámicas sociales en la historia*» (HAR2011-25077).

de terres al llarg del segle XIX, és a dir en un període que abasta tant l'època anterior a l'adveniment de l'estat constitucional com les etapes posteriors.

2) Els problemes analitzats afecten a tot tipus de terrenys, siguin considerats de propietat particular o comunal. No es tracta d'un treball sobre comunals, tot i que també s'estudien conflictes i tensions relacionats amb terres reivindicades com a comunals, sinó d'un treball sobre els mecanismes socials i legals que incidien en les diverses pràctiques de propietat del segle XIX.

3) L'enfocament adoptat, que posa especial èmfasi en el contrast entre les normes legals i les pràctiques; l'estudi d'aquest contrast ve facilitat per les característiques de les dues fonts documentals principals del treball, que, com veurem, tot i el seu caràcter institucional, són el reflex de diferents tipus d'iniciatives per a frenar o imposar determinades pràctiques de propietat dins unes estratègies informatives destinades a la consecució d'aquests objectius.

Les sèries documentals estudiades han estat els registres de la Reial Audiència del Principat de Catalunya,[110] de 1800 a 1835, i els butlletins provincials de les quatre províncies catalanes a partir de 1850 a 1910. En aquestes bases documentals és on es detecten, respectivament, els bans o edictes prohibitius del màxim tribunal de la monarquia en el Principat i els anuncis d'acotaments i vedats en base a la legislació liberal de la primera i segona meitat de segle XIX. Aquestes dues fonts són la matèria prima i principal de l'estudi.

Bans de la Reial Audiència

A Catalunya, abans dels canvis jurídics i polítics que caracteritzaren el liberalisme del segle XIX, l'individualisme agrari va tenir el ban com a punta de llança, un procés i una metodologia usada amb persistència a partir de la segona meitat de segle XVIII. Mònica Bosch, Pere Gifre, Rosa Congost[111] i, posteriorment, Montserrat Pellicer ho han exposat

[110] Sobre la Reial Audiència vegeu SOLÉ COT, Sebastià, *El gobierno del principado de Cataluña por el Capitán General y la Real Audiencia –El Real Acuerdo– bajo el régimen de nueva planta (1716-1808). Una aportación al estudio del procedimiento gubernativo a finales del antiguo régimen*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2008.

[111] BOSCH. Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere, «Els bans. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya. Primeres hipòtesis (segles XVII-XIX)», dins CONGOST, R. I TO, Ll. (dirs.), *Homes, masos,*

en diverses publicacions.[112] Calia, com invitava Pierre Vilar, estudiar el procés històric i veure els objectius que buscava la propietat privada. [113]

El treball ha consistit en el buidat de les series de bans «Firmarum et obligationum» de la Reial Audiència del Principat, en el fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a Barcelona. Aquests registres intermitents –per la deficient conservació i a causa de períodes convulsos com la guerra napoleònica– consten de quatre volums que abracen l'arc cronològic de 1800 a 1835, any en el qual es van emetre els darrers. El procediment de buidat d'aquesta font, una vegada aconseguits els microfilms de tots els quatre llibres (que posteriorment vam digitalitzar) ha consistit en registrar els edictes de ban en una base de dades.[114] D'aquesta forma hem tingut un registre que ens ha permès analitzar qui eren els sol·licitants, la procedència geogràfica, les categories socials i professionals, les terres acotades, cultius i gènere de terres, ubicació i geografia del fenomen, l'estacionalitat i les penes per contravenció. Aquestes dades han permès analitzar l'abast del fenomen de l'acotament de terres i de l'individualisme agrari a la Catalunya del primer terç del segle XIX. Els llibres en qüestió es caracteritzen per un registre sistemàtic dels bans concedits. També contenen una interessant partida d'altres ordres o edictes governamentals reguladors de diferents activitats econòmiques i socials i, altres, relacionades amb la família reial. En aquests llibres però, els edictes per tancaments de finques representen gairebé la totalitat dels assentaments.

Aquests documents, una vegada concedits i publicats, certificaven la prohibició d'entrar en les terres descrites i prescrivien les sancions econòmiques (estandarditzades per tipus de bestiar i d'infracció; i el doble si fossin comeses de nit) i de presó, en el cas de no poder afrontar les multes. Aquestes prohibicions implicaven la persecució i penalització de possibles practiques comunals i un reforç dels usos privatius en un exercici de millora, construcció i definició d'uns drets de propietat més excloents. La classe i protagonista principal d'aquest procés històric silenciós va ser la dels senyors útils, emfiteutes, senyors de masos, pagesos i pagesos hisendats qui s'erigeixen com a líders i encapçalaren una manera d'entendre els usos de les terres a una manera «molt liberal»,

història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX). Girona, Institut de Llengua i Cultura Catalanes, UdG i Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 299-328.

[112] PELLICER, Montserrat, *Els tancaments de terres a Catalunya*..., *op. cit.*; i a «Los cercamientos de tierras en Cataluña…», *op. cit.*, p. 249-292.

[113] VILAR, Pierre, «Pastura i closa», *Catalunya dins..., op. cit.,* p. 245-253.

[114] Agraeixo a Enric Saguer l'ajuda en la confecció d'aquesta base informàtica.

en sintonia, per aconseguir màxims rendiments i produccions, així com per l'obtenció de fertilitzants i per la conservació d'una determinada preeminència social. Els textos dels memorials, on es descriuen de forma subjectiva les afectacions i les diferents realitats patrimonials i geogràfiques, constitueixen una excel·lent font informativa per conèixer aspectes econòmics d'una societat històrica i veure les diferents relacions socials problemàtiques de la Catalunya rural i agrària del primer terç del vuit-cents. El mas, en aquest sentit –a banda de la unitat bàsica de producció agrària–, esdevé l'objecte o la unitat bàsica de tancament i prohibició d'entrada, amb la conseqüent emergència dels masovers com a vigilants i exponent de les relacions de classe i les relacions d'explotació.

Els butlletins provincials

El recurs utilitzat pels propietaris catalans –la pràctica de propietat– durant la segona meitat de segle XIX i per a la mateixa finalitat –prohibir i vedar l'entrada a les finques (els masos)–, van ser els anuncis en els butlletins oficials de les províncies. L'arc cronològic estudiat ha tingut en compte aquestes publicacions de 1850 a 1910. Per la província de Girona, la recerca s'ha basat –en els primers moments– en la cerca dels avisos en els llibres enquadernats a l'Arxiu de la Diputació de Girona, a les instal·lacions de l'Arxiu Històric de Girona. En un segon moment, una vegada digitalitzat els fons dels butlletins, ens dirigíem a l'Arxiu de la Diputació on podíem consultar la publicació governamental. I en una tercera fase, vam poder estudiar els butlletins històrics a través del web d'aquesta institució una vegada estigueren a disposició del públic. Per la província de Lleida vam poder realitzar consultes, des d'un primer moment, al web de la mateixa Diputació. Per Tarragona, els mètodes seguits foren diversos. Utilitzàrem la pàgina de premsa històrica del Ministeri de Cultura pels butlletins de 1870 a 1910. Per a la recerca en els demés números, publicats entre 1850 i 1869, vam treballar a l'Arxiu de la Diputació de Tarragona; i, pels números que faltaven, vam consultar el fons de l'Arxiu Municipal de la ciutat de Tarragona. Per Barcelona, la digitalització no estava feta per cap número i els volums anuals solen ser dobles (semestrals). En aquest sentit, la recerca va ser més complicada (i lenta) i el volum de feina es va incrementar. Per tant, i durant una llarga temporada, el centre d'operacions i de treball fou la Biblioteca de Catalunya. Pels números que no guardava aquesta institució vam poder comptar amb els llibres que es conservaven a Ca l'Ardiaca, la seu de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. La investigació en els

butlletins, en no tractar-se de sèries documentals, sinó d'anuncis dispersos en diferents números de les publicacions provincials, ha estat llarga i àrdua. Una feina que es va allargar durant mesos, en gran part per la seva dispersió. Aquests textos, publicats per a l'acotament de terres i masos, venien justificats per la legislació de Cadis i tota una sèrie de lleis successives –que estudiem i comptabilitzem– que regularen l'accés i el tancament de les propietats i la pràctica de la cacera en les finques rústiques.[115] Aquests anuncis podien ser privats, edictes municipals o publicats directament per la màxima autoritat provincial. En ocasions, els privats, feien explícit que el tancament era «con la autorización del M. I. Sr. Gobernador civil». I les prohibicions eren, bàsicament, les de «cazar, leñar y apacentar» bestiars, unes activitats que, en tot cas, no es podien practicar, tal i com feien constar, «sin expreso permiso de los dueños».

Aquests anuncis ens recorden els bans de la Reial Audiència en la seva idea, en fer públic al comú de la població l'acotament de terres, i en certes formes retòriques com la coneguda per a «que nadie pueda alegar ignorancia». En molts d'aquests anuncis es fa referència o es cita a guardes particulars «jurados» o als «colonos», arrendataris o masovers, com a responsables de la vigilància i, els primers, amb competència legal d'agents de l'autoritat per poder denunciar, a les autoritats competents, l'entrada dels veïns o tercers dins dels límits de les finques. Però les penes que s'aplicarien serien, en aquest cas, les referents a la legislació citada en cada anunci i, en especial, les del codi penal vigent de cada moment històric.[116]

Els anuncis són la prova que certifica i dóna fe que persisteixen uns usos i unes pràctiques socials determinades i que es continuava entrant a les finques alienes per realitzar diversos aprofitaments. Els anuncis vindrien a formar part de l'estratègia dels

[115] És freqüent citar la legislació de Cadis més l'addicional: «en virtud de las facultades que me concede la ley de 8 de Junio de 1813, restablecida por Real decreto de 6 de setiembre de 1836, y ley de 13 de setiembre de 1837 y Real orden aclaratoria de 25 de noviembre de 1847; desde la publicación del presente aviso en el Boletín oficial de la provincia, declaro acotadas y vedadas todas las tierras…». BOPG, núm. 66, viernes, 1º de Junio de 1866, p. 4.

[116] Pel codi de 1848-50 cal tenir en compte el libro tercero «de las faltas». «El articulo 495 reconoce una multa de medio a cuatro duros en los siguientes supuestos: 21. El que entrare en heredad agena para coger frutos y comerlos al acto; 22. El que entrare con carruaje, caballerías ó animales dañinos en heredades plantadas ó sembradas; 23. El que entrare en heredad agena cerrada ó cercada; 25. El que entrare sin violencia á cazar ó pescar en sitio vedado ó cerrado; 26. El que infringiere las ordenanzas de caza ó pesca en el modo ó tiempo de ejecutar una ú otra; 27. El que contraviniere á las disposiciones de los reglamentos, ordenanzas ó costumbres locales de policía urbana ó rural no comprendidos en este Código». LÓPEZ BARJA DE QUIROGA, Jacobo, RODRÍGUEZ RAMOS, Luis, i RUÍZ DE GORDEJUELA LÓPEZ, Lourdes, *Códigos penales españoles. Recopilación y concordancias*, Madrid, Akal, 1988.

propietaris de les finques per allunyar-ne dels no titulars en un exercici de redefinició de drets de propietat i de defensa i salvaguarda de certs rendiments i del monopoli de les explotacions. Detectem que alguns anuncis eren comunitaris, diversos propietaris s'unien per a sufragar els costos i concórrer aliats i junts per fer front les despeses de la publicació i a les resistències locals. Estaríem davant d'un nou pols de l'individualisme agrari protagonitzat per la classe propietària. Aquests anuncis s'incrementaven en els mesos d'estiu per ser el principal període de l'any de collita de les produccions agrícoles. Una de les pràctiques més denunciades i perseguides fou la cacera, una activitat agressiva per a l'agricultura i poc convenient per als ingressos dels titulars de les finques, que ha merescut la redacció d'un capítol específic per mostrar la lluita i la diversitat d'interessos al voltant d'aquesta activitat.

L'examen i estudi dels butlletins oficials a les quatre províncies catalanes il·lustra i mostra la freqüència amb què alguns propietaris feien pública la declaració d'acotament de les seves terres i heretats. Hem detectat una presència important d'aquests anuncis en els butlletins de Girona i Barcelona, en aquesta Catalunya dels masos. En menor mesura a Tarragona, però amb una presència destacable, i amb una gairebé testimonial representació a la província de Lleida, encara que la mateixa font ens aclareix que les incursions en propietats alienes no eren desconegudes. El tractament i la sistematització del buidat d'aquesta informació en una base de dades –com en el cas dels bans– ha permès conèixer el perfil social i professional dels anunciants, majoritàriament hisendats, la classe propietària i rendista de la terra, encara que trobem la presència de pagesos i propietaris més modestos.

Els butlletins provincials, però, no han estat únicament útils com a font dels anuncis sinó per altres notícies relacionades amb l'acotament de finques, com la repressió per l'entrada i el tancament de camins, la guarderia rural, així com els edictes i els decrets generals prohibitius per a l'ingrés a les terres i com a canal informatiu pel recordatori de les lleis de closa, bans amb la finalitat d'ordenar les relacions de propietat i usos socials dels espais. Aquestes informacions, en definitiva, ens revelen la complexitat del context dels vedats i acotaments, les pràctiques i la maquinària legislativa repressiva en el camp català del segle XIX.

Fonts complementàries

L'estudi dels fons inèdits de les «*providencias gubernativas*», en base al Real Decreto de 18 de maig de 1853, ha estat molt profitós i interessant per a conèixer les mesures locals per penalitzar, entre altres, l'entrada de ramats i bestiar en terres alienes. En aquesta font hi consta l'infractor, el denunciant, l'autoritat, els pèrits que valoraven els danys soferts i els imports de les multes imposades per les alcaldies. Hem trobat algunes sèries de denúncies governamentals a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà i en alguns dels arxius municipals de la mateixa comarca. A banda, hem obtingut la documentació relativa a *La Gazeta* dels quadres o anuncis de la *Dirección General de la Guardia Civil*, de 1877 a 1900, dels serveis prestats per la força pública respecte a la guarderia forestal. En les taules, les detencions i faltes hi consten expressades per comandàncies i desglossades per denúncies per tallar fusta, rompudes, nombre de delinqüents i denúncies a ramats i bestiar pasturant sense autorització per espècie i tipus. Aquesta ha estat una font complementària que ens ha ajudat a contextualitzar, i a entendre, el fenomen en una més gran amplitud.

Redacció de la tesi i primera part

L'estructura de la tesi ha estat pensada en tres parts diferenciades i complementàries entre sí. En la primera part de la tesi trobarem les dades i reflexions obtingudes dels bans de la Reial Audiència, així com les categories socials i professionals, àrees de distribució de les sol·licituds de ban, habitació i domicili dels demandants, característiques i qualitat de les terres i cultius (quan hi consten), relacions problemàtiques per a l'ús de l'aigua i anàlisis del discurs dels redactors de les sol·licituds, i de les estratègies retòriques i informatives. En la introducció d'aquesta part exposem d'una forma més àmplia la incidència i la consolidació del ban (i les penes) en el set-cents i alguns dels diferents treballs precedents que abordaren aquesta qüestió. La presentació ens permet posar en qüestió, en el primer capítol, les generalitats de les sèries registrals dels bans durant el vuit-cents. S'explora la geografia del fenomen, les pràctiques d'aprofitament més citades, l'estacionalitat de la demanda i algunes dinàmiques de publicació de bans locals i un exemple d'un edicte prohibitiu publicat per l'autoritat governativa del corregiment. També es tracta d'altres aspectes relacionats amb les transformacions agràries i aspectes econòmics dels memorials del ban com el dret de carnisseria, la delimitació local per la pastura d'animals d'abast, els danys de l'aviram i la prohibició de la caça en alguns edictes.

El segon capítol introdueix la importància dels memorials dirigits al tribunal, com a banc de dades extraordinari i porta d'accés a diferents problemàtiques socials relacionades amb les pràctiques de propietat. Entre aquestes dialèctiques exposem, a través de diferents casos, qüestions relatives als comunals, els delmes i delmadors en tant que sol·licitants de reials ordres, la importància de diferents indústries per a la demanda de productes forestals i les juridiccions. D'altra banda, també citem els diferents elements, de naturalesa física o simbòlica, per a la delimitació i l'acotament del dret de propietat. La limitació dels camins, passos i corriols és una de les preocupacions més importants en les memòries. El usos de l'aigua han merescut un capítol que explora aprofitaments, activitats i conflictes a l'entorn de la pesca, la indústria, la ramaderia i l'agricultura (expansiva i objecte de certes transformacions agràries). En el quart capítol s'analitza el ban en tant que expressió de classe i de desigualtats socials. Mostrem les diferents categories definides pels mateixos actors històrics. La seva manera de presentar-se i de conceptualitzar-se delimita la seva posició, d'ascens social i de certa culminació d'un procés de diferenciació social en el si de les comunitats rurals. Dins d'aquest fenomen històric de construcció social, és interessant definir i veure com construïen la imatge dels usuaris dels aprofitaments i que vulnerarien les prohibicions, la representació de l'altre com a contrari a la societat. Dins d'aquesta figura oposada als interessos dels titulars de la propietat, emergeix la imatge dels «leñeros», que actuaven en grups organitzats i serien la quintaessencia dels convictes que cometien atemptats, abusos i violacions al dret de propietat. Aquests llenyataires apareixen en altres capítols, en tant que fenomen social transversal i on s'acaben de definir en el seu context històric. Una de les qüestions exposades, i que serien de les més comunes i estructurals en la redacció dels memorials, ha estat la poca eficàcia dels batlles i la justícia local en tant que jurisdicció. Aquestes esferes de poder, especialment les senyorials, són esmentades per contextualitzar la complexitat d'una societat d'Antic Règim. El capítol es tanca amb alguns comentaris sobre diferents demandants de ban (i protagonistes històrics més enllà de la seva participació en la demanda d'edictes prohibitius) i una reflexió al voltant de les estratègies i usos socials de la informació.

En el cinquè capítol exposem altres aspectes problemàtics que apareixen en els memorials i que no s'havien tractat en els precedents. L'assimilació del dret de propietat com a un dret natural (i fins i tot diví) fou crucial per entendre el tomb ideològic per així

justificar l'exclusió total dels demés i d'altres usos comunitaris. Aquest edictes s'havien convertit en el mètode acostumat i en jurisprudència, en tant que calia aconseguir el «logro de un Ban en la forma de estilo, para que, mediante las penas que se acostumbra fulminar contra todo acto contrario a lo insinuado y otros procedimientos con los que se perjudique á la propiedad y posesión».[117] Una de les al·legacions recurrents era també posar en qüestió el pagament dels tributs reials o el cadastre a causa de les pèrdues i afectacions sofertes per les entrades i els aprofitaments patits, les referències a la diversa legislació del segle XVIII que consten en els memorials, així com la cita dels diferents la repetició de bans per les mateixes finques, per la senilitat i l'oblit de la informació o perquè s'havia produït un canvi en la dimensió del patrimoni o en la titularitat d'aquests béns immobles.

La segona part

Els butlletins provincials tenen un apartat específic i es desglossen geografies, categories autodefinides, afectacions, estratègies i semblances i diferències vers els bans d'Antic Règim. Aquest ítem es complementa en enunciats diferenciats al voltant d'una sèrie de mesures legislatives i codificadores en les que es basen els anuncis d'acotaments i vedats de la segona meitat de segle XIX. El primer capítol, introductori, presenta la situació a través de diferents textos contemporanis que narren les pràctiques i els aprofitaments a les finques com un fet i un hàbit social comú i acostumat. El codi penal de 1848, i successius, seran fonamentals per acabar d'entendre l'emergència de la pràctica dels anuncis. En el camí dels anuncis per tancament de terres exposem diferents exemples de bans, ordenances locals, ordres i edictes governamentals generals que serien els precedents immediats d'aquesta nova pràctica de propietat. Dels anuncis es mostra els diferents mètodes, tipologies, el número, la distribució temporal i geogràfica i els diferents tempos i dinàmiques per províncies (també el número per comarques). La periodicitat en la publicació dins l'any natural ens mostra una certa estabilitat amb un increment significatiu dels mesos d'estiu que marca una clara estacionalitat. El segon capítol té en compte la diferent legislació liberal en la què se sostenien per justificar el tancament de terres. La cita d'aquestes lleis es convertia, d'aquesta forma, en un acte de defensa i vindicació de la propietat excloent, una pràctica de propietat en si mateixa. D'aquestes normatives se'n fan comentaris i s'exemplifica la diversitat de formes

[117] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f.268r-269r, 13 febrer 1807.

retòriques de com eren presentades. Hem fet un recompte de les mateixes que es contextualitzen i es mesura el seu impacte com a recurs per a justificar o constituir els acotaments i vedats. El tercer capítol sobre acotaments, fites i vedats exposem diversos aspectes conceptuals i definitoris. Sobre els tancaments d'aquest moment distingim els físics dels simbòlics. Entre els primers, diferenciem les diferents modalitats, fossin parets seques o formes més perfeccionades com el filferro espinós. I entre els tancaments simbòlics les diferents formes materials de límits, fites, postes i inscripcions de vedat. En el següent capítol aportem dades i exemples qualitatius sobre les diferents pràctiques, hàbits, costums i contravencions que apareixen a les fonts. Entre aquestes es comptabilitzen les relacionades amb la llenya, les pastures, la pesca, els usos de l'aigua, espigolar i les diferents activitats recol·lectores i altres pràctiques prohibides.

La cacera en tant que activitat econòmica i de sociabilitat, en la documentació emergeix amb molta importància i de manera significativa. És per aquesta raó que hi hem dedicat un capítol. La conceptualització del dret de caça com un dret de propietat més fou consagrat en la diferent legislació sobre la matèria de 1834, 1879 i 1902, però les resistències socials a aquesta manera d'entendre aquesta activitat ancestral foren molt potents. La caça, tradicionalment –a excepció de la legislació excloent i de classe– era viscuda com un dret natural per a apropiar-se de les peces, en tant que «cosa de ningú». I més si les terres on es practicava havien tingut un ús comunal fins feia poc temps. Una de les formes més directes d'excloure dels aprofitaments fou comptar amb vigilància privada. Aquest aspecte fou fonamental per entendre l'impuls individualista. Per aquesta raó, en el capítol sisè, tractem diversos aspectes de les diferents eines de repressió que l'estat constitucional posarà a disposició dels propietaris per a la construcció social i la defensa de la propietat privada. D'aquesta forma es repassen algunes de les fites legislatives; la creació i desplegament de la Guàrdia civil (1844), així com les diferents reformulacions del cos (la Llei de 7 juliol de 1876 encomanà a la Guàrdia Civil «desempeñar por completo el servicio de seguridad y policía rural y forestal de todo el reino» i, per una Reial ordre de 23 de setembre d'aquell any, «la custodia de los montes públicos»); l'emergència i l'empara legal de la guarderia particular jurada i la guarderia municipal (1849); la institució efímera de la Guàrdia rural (1868) –que pretenia prestar «auxilio y protección, según lo permitan las condiciones de su instituto, á los propietarios y colonos que lo necesiten»–; i el paper i la presència dels Mossos d'esquadra en les diferents províncies. També exposem diferents exemples i notícies

que apareixen en els butlletins de les notícies sobre les tipologies de guarderia. En aquest mateix sentit, i per concretar les formes, procediments administratius i impacte d'un cas local i particular, s'explica el cas de Roses (Alt Empordà) en base a la documentació del seu arxiu municipal. A partir d'aquesta, veurem el nomenament dels guardes particulars i municipals, les seves procedències, categories i característiques per a prestar el servei de vigilància i repressió. Altres mesures de repressió municipal, fins ara inèdites, foren les multes registrades a les «providencias gubernativas» (a partir de 1853). D'aquesta font només hem realitzat una prospecció, en cinc municipis empordanesos, suficient per mostrar algunes característiques d'aquesta modalitat. L'estudi d'aquestes dades, com els conceptes de les multes (les pràctiques), ens dóna una idea de la magnitud i el paper dels municipis i els alcaldes en el procés històric de construcció de la propietat. El següent capítol està dedicat als camins públics i les carrerades (ramaderes), en tant que objecte de privatització i usurpació per part d'alguns propietaris. D'aquesta forma es relaten algunes de les tàctiques utilitzades per prendre aquestes vies d'ús públic. Entre aquestes trobem el tancament físic amb diferents materials o la clàssica de llaurar-lo. Llavors, només calia que passés el temps i, si ningú reclamava o deia res, la via de fet es convertia en perpètua o permanent. En la primera part de la tesi hem descrit –breument– la problemàtica dels camins (els «caminos nuevos», segons la font). En aquesta segona ampliem i eixamplem aquesta qüestió relativa a la utilització dels camins i a les dinàmiques socials que definien els usos i les comunicacions en el món rural.

En l'últim capítol mostrem les diferents categories socials i professionals dels protagonistes dels anuncis per tancament de finques. S'analitzen i es recompten. També, en tant que element indicador de desigualtats socials estudiem les extensions de les finques. Aquesta informació si bé no és sistemàtica, ens permet acostar-nos a les diverses unitats de superfície, de les diferents àrees geogràfiques, i a la superfície mediana i mitjana dels masos i les finques que apareixen en la documentació. En un apartat d'aquest capítol estudiem diversos casos concrets de les élites econòmiques i socials que protagonitzaren aquest (segon) assalt individualista. Entre aquests, apareixen polítics, fabricants, industrials i alguns titulars amb títols de noblesa, exponents d'influents terratinents i de la gran propietat a Catalunya.

La tercera part

Un últim apartat l'ocupa la presentació d'un estudi de cas de conflictes de llarga durada respecte a la privatització de comunals i acotament posterior. En el cas exposat del municipi empordanès de Cantallops, veurem com la privatització dels boscos per l'aprofitament del suro genera un conflicte que es mantindrà en vigor tot el segle XIX i que arribarà amb força fins la guerra civil, quan es comissà i col·lectivitzà la superfície de la muntanya privatitzada en nom i en record d'haver estat terres comunals. L'establiment de 1785, realitzat pel comte de Peralada, fou l'assoliment del control d'un dret de propietat per uns pagesos i les seves famílies que culminarien un procés de diferenciació social en l'àmbit rural. Aquest aspecte però, no fou innocu. Provocà una reacció i una contestació social de certes proporcions en contra d'aquesta resolució i contracte privat. L'establiment emfitèutic (i l'emissió d'un ban prohibitiu) va suposar la constitució d'un nou moment fundacional de classe i de dominació. Aquests fets varen provocar que hi hagués una resposta, per via judicial, dels pagesos contraris al què consideraren una «usurpació». En el primer capítol analitzem els antecedents, les conseqüències i la defensa dels comunals en aquests últims anys del set-cents (i el seu trasllat a la Reial Audiència). Ara bé, la contestació no només vingué dels «desheretats», sinó d'un parell d'actors històrics de poblacions veïnes interessats en l'explotació del suro d'uns boscos molt cobejats. Aquests negociants interposaren una denúncia a la Reial Audiència que posava en entredit la legalitat de l'establiment. Aquesta qüestió judicial es va resoldre amb una concòrdia que, entre les clàusules principals, incloïa la participació d'aquests dos denunciants en el repartiment de la *Muntanya*.

El segon capítol explica el conflicte judicial en la primera meitat de segle XIX. Fins el 1825 i 1827 el procés restava en via morta a la Reial Audiència però, a partir d'aquest moment, els nous integrants del consistori van aconseguir que la causa fos incoada pel tribunal de la Intendència. A partir d'aquí, les estratègies dels emfiteutes i del comte de Peralada foren d'alentir i posar totes les traves possibles a un procés judicial que va fer un periple extraordinari. L'expedient retornà a la Reial Audiència per, més endavant –el 1837–, amb la nova organització judicial del territori, ser portat al jutjat de primera instància de Figueres on es va fallar la primera sentència. Una resolució judicial que fou recorreguda a l'Audiència de Barcelona en dues ocasions i recorreguda en tercera instància però retirat, poc després, el recurs de nul·litat. En el procés judicial destaquen

les diferents declaracions dels veïns (d'edat), com la de 1834, per la qual podem conèixer quines eren les pràctiques comunals i aprofitaments abans de l'establiment de 1785 (així com les diferents fórmules i subterfugis –locals– per evitar el pagaments de censos). Les declaracions dels emfiteutes i les dels seus descendents es basaren en silencis, excuses i subterfugis. Aquest capítol, central per comprendre el procés, forma part d'un primer cicle judicial que va comportar la consolidació de l'establiment emfitèutic però no representà, ni de bon tros, l'acabament de les pràctiques comunitàries. Aquesta darrera qüestió es va resoldre judicialment en el darrer terç de segle però, de manera més aviat precària, des del punt de vista social. Aquest període és el que tracta el tercer capítol i de la prossecució de tensions i d'hostilitats en la població. A partir de 1851 registrem la presència a la finca d'una guarderia particular jurada que fustigava i perseguia els ocupants, uns infractors que eren denunciats de forma sistemàtica davant dels jutjats municipals. A través de l'anàlisi d'alguns processos més rellevants d'una justícia local que reconeixia els drets de pastura tradicionals i acostumats, veiem l'escalada de tensions que portaran al condomini de la Muntanya a elevar a judici els diferents aprofitaments o servituds que es continuaven realitzant. Els propietaris van sortir-ne victoriosos i la justícia es va pronunciar en contra de les servituds. Amb aquesta sentència de 1893 acabaria un segon cicle d'un conflicte que va seguir de manera més o menys soterrada. En el quart i últim capítol veurem els problemes econòmics i distàncies interpersonals entre els propietaris del condomini, una associació que acabà el 1911 quan es dividiren la Muntanya de forma totalment individual. El 1933 la tensió es feu patent, altra volta, per la presentació de testimonis a favor dels comunals, uns declarants que es veien estimulats per un ban municipal basat en la Llei de Bases de Reforma agrària de 1932. El 1936 començava l'últim episodi d'aquest tercer cicle de disputa per l'antiga Muntanya comunal. En aquesta anualitat es comissà tota l'àrea i es col·lectivitzà. L'autogestió de la Muntanya, capitalitzada per membres i militants de la CNT, i no exempta de dificultats, problemes i precarietats, tingué la seva fi amb l'acabament de la guerra civil. Aquest estudi de cas constitueix un exemple extraordinari de resistència social intergeneracional, apresa i heretada. És tracta d'un model singular per il·lustrar la complexitat dels processos i resistències socials en la realització de la propietat.

Aquesta tesi doncs, en el seu conjunt, en la part dels bans, la dels anuncis dels butlletins i en l'estudi de cas, analitza els dinamismes socials a l'entorn de la propietat en les

seves diverses formes –noves i velles, legals i tradicionals– que interactuaven en contextos històrics concrets. Il·lustrem, a través de molts exemples i casos empírics, i fonamentats, les diverses pràctiques de propietat –els drets i els conflictes derivats– abans i després de l'emergència de l'estat constitucional (la *revolució liberal* de la historiografia).

PRIMERA PART

ELS BANS (PROHIBITIUS) DE LA REIAL AUDIENCIA (1800-1835)

INTRODUCCIÓ

Por sus justos y legítimos títulos. Bans, propietat i tancaments en el segle XIX

«... introducción de ganados,
robando y damnificando las mieses,
leñas, ubas y demás frutos,
talando los árboles, cortando las ramas…».[118]

Els bans de la Reial Audiència foren l'avantguarda del procés de tancament de terres a la Catalunya del primer terç del segle XIX. En aquesta part veurem els diversos aspectes relatius a aquesta modalitat de pràctiques de propietat que va crear cert costum i jurisprudència en el procedir i en els dictàmens dels edictes del màxim tribunal del Principat. Demostrarem, amb diferents exemples i casos empírics, les diferents casuístiques del procés de construcció social d'uns drets de propietat més depurats d'altres usos i aprofitaments de la terra. També oferim documentació gràfica, mapes i plànols per comprendre i situar geogràficament un fenomen i un procés de llarga durada històrica. El ban és una proclama pública de caràcter prohibitiu que utilitzava l'autoritat jurisdiccional o pública per anunciar la prohibició de determinades pràctiques i imposava penes pecuniàries o físiques a qui contravingués allò ordenat. L'origen del mot és alt medieval i germànic, de la capacitat del senyor banal o «del poder d'obligar i castigar».[119] Ban també serà sinònim de correctiu, multa i pena. D'aquestes pràctiques punitives, relacionades amb la privació d'entrada i la persecució de determinades intrusions en les finques, existeixen diverses referències i noticies d'època baixmedieval. D'aquest exercici de multar les entrades a les parcel·les en podríem esmentar, per exemple i en el segle XIV, les referències a l'ofici de bander a Girona, citades per Julián de Chía;[120] i una donació de terres a Morvedre (Regne de València) que anava acompanyada d'un ban per preservar-les de persones i de bestiars.[121] A raó

[118] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 95r-95v, 12 desembre 1800.
[119] BONNASSIE, Pierre, *Vocabulario básico de la historia medieval,* Crítica, 1994, p. 30-33.
[120] «*Banderius* ó bander equivalía entonces a guarda rural, y bajo tal concepto aparece usada esta palabra en una real orden (fecha 10 abril de 1351), por la que se dispuso que los hubiese para vigilar la propiedad en la huerta y bailio de Gerona; facultándose para prender é imponer bans (multas) á los raptores invasores et damnificadores, con opción á la tercera parte de los que exigiesen. Había sido solicitada esta gracia, por la cuidad, fundándose en que "per deffaliment de banders, les ortes e vinyes e possessions de Gerona, sien dampnificades per bestiar de carnicer e per mala gent"». DE CHÍA, Julián, *Bandos y bandoleros en Gerona: apuntes históricos desde el siglo XIV hasta mediados del XVII*, Volum I, Girona, Impr. y Libr. de Paciano Torres, 1888-1890, p. 50.
[121] El rei, atès que els esplets que foren de les vinyes de Pere de Capellades i Arnau Sabata de la vila de Morvedre i després foren del secretari del rei Bernat Miquel, es volien preservar tant de persones com de bestiar, es manà que no es podia entrar en aquestse vinyes, sota pena de 100 sous: «quod (...) nullus cuiusvis condicionis existat audeat seu presumat in dictas vineas et possessiones intrare nec in eis seus

d'aquest cas i per la Baronia de Llagostera, que comprenia les batllies i territoris de Caldes, Llagostera i Cassà, són citats els bans, en tant que prohibicions públiques, o ordinacions, que cada cort feia referents a l'accés a diverses finques durant una temporada específica i, en determinats espais, per no danyar collites o fer aprofitaments. Els bans es feien públics, per ordre de la cort corresponent, a través de les crides o pregons pels carrers i nuclis de població de la jurisdicció.[122] Una capacitat normativa local que estava perfectament reglada i ordenada.[123]

Però la utilització i la més gran recurrència a aquesta eina, en el sentit que aquí estudiem la trobem a partir dels segles XVII i XVIII, quan s'intueix l'individualisme agrari protagonista del canvi en la concepció dels usos i aprofitaments de la terra. En aquest moment més reculat, en els segles XVI i XVII, trobaríem les «Crides de bans» expedides per la Batllia General de Catalunya.[124] Amb la implantació del Decret de Nova Planta, després de 1716, la Intendència va ser l'encarregada[125] d'emetre bans arreu del territori.[126] Després de 1771 serà la Reial Audiència la institució que va tenir el màxim control i exclusivitat en la concessió d'aquests edictes penals.[127] En el primer període,

---

fructibus et expletis que in ipsis nunc existunt aut existent devastacionem seu talam aliquam facere nec de eis aliqualiter accipere vol rampere absque dicti Bernardi seu illius qui dictas possessiones nomine ipsius tenuerat speciali licencia et permissu. Quemcumque autem qui contrafecerit penam centum solidos de die et pro qualibet vice nostro erario applicandorum et de nocte pugni dexteri amputandi incurrere volumus ipso facto. Si vero aliquod bestiare in dictas vineas et possessiones intraverit ipsum dicto nostro erario volumus et declaravimus in continenti ipso facto fore adquisitum tala etiam seu dampno in ipsis possessionibus seu eorum expletis et fructibus illato eidem Bernardo vel illi qui ipsas, nomine eius, tenuerit per illum cuius erit dictum bestiare plenarie et intregriter emendato». Es tramet el manament al batlle i al justícia de la vila de Morvedre. ACA, C, 917, F 145r-v, 1369/07/07, València. (Dec aquesta referència a Albert Reixach Sala).

[122] SALES FAVÀ, Lluís, *Crèdit i morositat a la Catalunya del segle XIV. El cas de la vila de Caldes de Malavella*, Treball de Recerca de doctorat, UdG, 2008, p. 81.

[123] Vegeu FONT RIUS, Josep Maria, «La potestat normativa del municipi català medieval», *Estudis Universitaris Catalans (Miscel·lània Ramon d'Abadal)*, 30 (1994), pàg. 131-163.

[124] Organisme encarregat de la titularitat dels drets i de l'administració reial al principat i els comtats, depenent de la Lloctinència General. Les crides imposaven sancions i desautoritzaven per complert l'entrada de bestiars en terres particulars. També establien multes per emportar-se llenya i aquestes, com per l'entrada d'animals per pasturar, eren duplicades si la transgressió era feta de nit.

[125] La Intendència era la circumscripció administrativa i judicial que fou introduïda per Felip V per ordenar el territori. També fou anomenada província i estava dividida en corregiments. El tribunal de la Intendència va absorbir les funcions de la Batllia General i era garantia i administradora del patrimoni reial. Durant la guerra del Francès, les autoritats napoleòniques varen suprimir la Intendència borbònica i la varen convertir en quatre corregiments creats pel general Augereau el 1810. Ferran VII la va restablir el 1814 i fou abolida el 1849.

[126] Un ban de 1723 del lloc d'Isòvol (Cerdanya) i un altre del 1725 per Rigolisa són els primers concedits per la Intendència en àrees que no són de jurisdicció reial. Fins i tot, també es registren sol·licituds de tancament de terres de senyors jurisdiccionals per territoris on hi tenen autoritat, poder i facultat d'emetre edicte, crides o pregons. BOSCH. Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere, «Els bans…», *op. cit*., p. 306-307.

[127] PELLICER, Montserrat, *Els tancaments de terres a Catalunya..., op. cit.,* p.100.

fins el 1715, els sol·licitants més nombrosos eren propietaris o terratinents residents a Barcelona. En aquesta etapa l'ús del ban esdevé progressiu per part dels senyors útils o pagesos. Aquesta tendència es veurà refermada i confirmada en el transcurs del set-cents. El procés de privatització de terres comunals, si tenim en compte les sol·licituds realitzades per les universitats durant la segona meitat de segle XVII, s'iniciaria en aquesta centúria per tenir una activa continuïtat en la següent.[128] Obtenir un ban, per evitar qualsevol entrada, tenia unes conseqüències molt importants, legals i simbòliques. Es feia públic i es legitimava l'ús privat de la terra. Per aquesta raó, podem considerar aquests edictes com la punta de llança de l'individualisme agrari. El fenomen es pot relacionar amb el creixement demogràfic del segle XVIII i amb l'anomenada «fam de terres» amb el condicionament pel conreu de noves finques i l'aprofitament de recursos forestals. Entre aquests béns podem comptar el suro o la llenya en un moment d'augment de preu a causa d'una gran demanda.[129] Aquest moment, els anys centrals del segle XVIII són decisius pel desenvolupament d'aquest moviment individualista. Es produeix un canvi molt important i s'accelera un procés de tancament de terres que esdevé un desafiament a les ordenances i els costums dels llocs i en moltes ocasions la causa d'inestabilitat, oposicions i conflictes en el si de les comunitats rurals.[130]

El dret de dictar bans anava lligat a la potestat de la jurisdicció, i tothom que en tingués podia dictar ordres de ban amb prohibicions, multes o presó. En l'Antic Règim les universitats també podien dictar-ne en el seu terme jurisdiccional, normalment, amb l'ànim de regular la convivència i l'ús que es donava als béns comunals i de propis, executant les penes de ban sobre qui transgredia aquestes normes, veïns o forasters. Els bans varen ser una de les eines que utilitzaren els propietaris per fer respectar, protegir i construir uns drets de propietat que més endavant foren consagrats per les lleis liberals. Molts senyors útils es varen convertir en propietaris particulars de finques i terres boscoses, antigament comunals, usurpades a través d'establiments emfitèutics o d'afitaments arbitraris. Aquestes terres fins al moment havien estat objecte de drets i d'usos que tenien com a titulars les universitats i els habitants d'aquests llocs. Els

[128] Sobre la privatització de comunals és molt interessant l'article de BOSCH. Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere, «L'assalt als comunals. Tres universitats empordaneses (segles XVII-XVIII)», dins *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Edició de BUSQUETA, Joan i VICEDO, Enric. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs i Diputació de Lleida, 1996, p. 123-148.
[129] BOSCH. Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere, «Els bans…», *op. cit*., p. 308; i VILAR, Pierre. *Catalunya dins...*, *op. cit*., Vol. III. , p. 405-416.
[130] PELLICER, Montserrat, *Els tancaments de terres a Catalunya..., op. cit.,* p.111-116.

aprofitaments o emprius solien ser de la llenya, les pastures, aigües i de productes del bosc. En resposta a la promulgació de bans trobem que en molts indrets de la nostra geografia s'iniciaren processos judicials, en tant que actes de resistència, per part de particulars o de les universitats per la vindicació d'uns usos comunals que s'havien mantingut des de «temps immemorial» i que, en alguns casos, apareixien documentats en privilegis atorgats pel senyor jurisdiccional. La defensa de la propietat individual no fou patrimoni exclusiu de cap sector social ni econòmic, fou un fenomen d'una enorme complexitat d'interessos i fidelitats que obeïen a diferents lògiques i necessitats.

Aquesta primera part pretén mostrar quin fou l'abast de la utilització del ban, en el primer terç de segle XIX, per uns propietaris que sol·licitaven els edictes prohibitius a les autoritats monàrquiques (i d'Antic Règim) a Catalunya. L'estudi que segueix presenta i reflexa part del conflicte que envaeix i divideix el camp català. Es traspua un cert malestar, una confrontació que s'allunya molt de l'arcàdia feliç que alguns moviments romàntics intentaren projectar des de finals de segle XIX, i que han arribat fins a la segona meitat del XX amb les tesis del pairalisme.[131] També ens proposem explicar alguns aspectes addicionals d'aquest moviment de gran abast i profunditat que començà amb força en el set-cents i que Montserrat Pellicer ha anomenat «revolució silenciosa».[132] Un individualisme que, en el camp català, continuà amb diferents mètodes i ocupà part de les preocupacions dels homes i dones del segle XIX. Enterrada l'organització jurídica i política d'Antic Règim, l'Estat liberal va consagrar les pràctiques de propietat encapçalades per propietaris i hisendats i va posar tota la legislació i la maquinària a favor dels tancaments i va donar, en moltes ocasions, l'extrema unció als usos comunals en pro dels interessos individuals. Però aquestes operacions varen trobar-se amb resistències socials, que veurem al llarg d'aquest estudi, i amb l'ineficàcia de diverses institucions d'aquest Estat constitucional.

[131] El Pairalisme és la visió idealitzada i ideològica dels beneficis i la funció social del model de la propietat privada. Tot això al voltant d'una casa pairal en la què es projectava el fonament d'un determinat model social i es defensaven els drets dels propietaris. Un dels màxims divulgadors del pairalisme fou Joaquim Camps amb l'obra CAMPS i ARBOIX, Joaquim, *La propiedad de la tierra y su función social*, Barcelona, Bosch, Casa Editorial, 1953. Vegeu CONGOST, Rosa, «Pairalisme, història del dret i història de les relacions socials al camp català. Algunes reflexions», *Estudis Historia Agrària*, núm. 12 (1998), p. 43-75; PUIGVERT SOLÀ. Joaquim Maria, «L'elaboració del discurs pairalista a la Catalunya contemporània: la contribució dels arquitectes i els estudiosos de la masia (1908-1936)», *Estudis Historia Agrària*, núm. 12 (1998), p. 77-108.

[132] PELLICER, Montserrat. *Els tancaments de terres a Catalunya...*, *op. cit.*

Ideari, funcionaris i pensament econòmic

El funcionari Francisco de Zamora en el seu conegut *Diario* va fer referència, en diferents ocasions, als tancaments de terres. Assenyalava aquesta pràctica com a sinònim de progrés i de riquesa. Per a ell, les poblacions que abandonessin les pràctiques de camps oberts, deixarien el seu estat de pobresa i postració. D'aquesta forma, Zamora deixà una imatge d'unes terres pròsperes en mans de particulars i d'un paisatge desolador quan la terra era de gestió o aprofitament comunal. Sobre Castellfollit de la Roca, afirmava que «el pueblo es miserable, viven de la labranza y, cuando no, pueden atrajinar leña. Tiene tierras comunes y por esto es pobre».[133] De Bagà informava que «las tierras [eren] comunes, y esto es causa de que esté perdido el pueblo, con sus artigas», per això convenia que «los comunes establezcan los empríos, con lo qual se conseguirán árboles y frutos». L'obra de Zamora també conté altres aspectes interessants per la nostra recerca, relacionats amb els aprofitaments i entrades en les finques. A Matadepera (Vallès occidental) narra el conflicte latent entre els pagesos propietaris i els jornalers que causaven diversos danys a les finques i tallaven els boscos. El viatger introdueix, en aquest passatge, la tala d'arbres com un dels grans problemes de la propietat com veurem i es corrobora en les sèries documentals estudiades:

> «El vecindario del pueblo de Matadepera sólo consistía hasta pocos años hace en algunas casas de labradores dispersas. Pero en el día se ha formado un barrio, sobre el camino que va a Manresa, compuesto de jornaleros y gentes de montaña, de los cuales, por no poseer bienes algunos, se quejan los labradores propietarios que les talan los montes y hacen daño en los frutos, al mismo que tiempo que abandonan sus hogares de la montaña, disminuyendo allí la población».[134]

El viatge per Catalunya de Zamora inclou importants referències als masos, en tant que unitats de producció agrària i de focus de millores en els cultius que, segons ell, s'estaven portant a terme, independentment, què hi hagués senyor directe. El text de l'autor també es converteix en un elogi de l'emfiteusi i adverteix un fenomen que hauria estat resultat d'un procés històric molt concret que ha estat estudiat recentment i que obeiria a una mena de «rebel·lió de la ignorància» del domini directe:[135] «lo que

[133] DE ZAMORA, Francisco, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona, Curial, 1973 [1787], p. 54.
[134] DE ZAMORA, Francisco, *Diario…,op. cit.,* p. 38.
[135] Vegeu CONGOST, Rosa; GIFRE, Pere; JOVER, Gabriel; LLUCH, Rosa, «'Que mostrin els títols...'. Una relectura de les reivindicacions remences i de la sentència arbitral de Guadalupe», p. 113-144; GIFRE, Pere, «Quins títols i on es guarden? Els arxius patrimonials, reflex de la dinàmica dels drets de propietat (segles XVI-XVIII)», p. 171-207; CONGOST, Rosa, «Ignorància o mala fe? El problema de les

conviene saber al gobierno es que muchas de estas casas no tienen señor directo; y otras, aunque lo tengan, tienen la misma libertad que sino lo tuviesen, puesto que aunque ellos tengan establecidos sus haciendas, pueden venderlas, mejorarlas, establecerlas a otros, y hacer lo mismo que los dueños que no reconocen señorío».[136]

La *Sociedad Económica de Madrid* pretenia lluitar contra la decadència de l'agricultura i tenia com a objectiu una llei agrària intervencionista des de l'Estat i el 1783 suggerí la conveniència de tancar les terres. Un dels principals defectes de l'agricultura a Espanya el 1787 era, segons la *Junta General* encarregada d'analitzar la *Ley Agraria*, la falta de llibertat en «poder cercar la tierras».[137] Aquesta Junta estava fortament influïda per Jovellanos.[138] Un altre protagonista d'aquesta línia de pensament i relacionat amb la *Sociedad* i la *Junta* fou Manuel Sisternes Feliu, fiscal de la Reial Audiència de Catalunya entre 1766 i 1779. Sisternes en la seva *Idea de la Ley Agraria Española* feia referència als tancaments físics, i afirmava que com que havia estat en «los países más agricultores de España», havia vist que «los labradores cierran sus heredades como pueden cerrar las puertas y ventanas de sus casas, para que nadie entre a robar lo que hay en ellas».[139] Jovellanos, en el seu conegut *Informe sobre la Ley Agraria* de 1795, advocava per la llibertat de tancar les terres a través d'una llei general. Pocs anys abans, en el *Discurso* de la Junta de Comerç de Barcelona de 1780 s'hi preveien els tancaments de terres dins el concepte de millores en les unitats de producció agrícoles i ramaderes.[140] A Catalunya, la influència dels anomenats economistes agraristes es feu notar. Amb algunes modificacions significatives de l'agricultura varen acabar de conformar un cert corrent de pensament de prestigi en cercles culturals i comercials. Els escriptors catalans d'aquesta època, com Francesc Romà i Rossell, propugnaren, entre altres, l'extensió del règim emfitèutic a la resta d'Espanya, el repartiment de comunals, una llei agrària i la creació d'acadèmies d'agricultura.[141] També ho feren altres com

---

signatures dels senyors directes catalans (segles XVIII-XIX)», p. 275-305, dins CONGOST, Rosa (Ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, Girona, 2008.

[136] ZAMORA, Francisco de. *Diario…,op. cit.,* p. 41.

[137] ANES, Gonzalo, *La ley agraria*, Alianza Editorial, 1995, p. 151-152.

[138] VERGNES, Robert, «Dirigisme et libéralisme économique à la Sociedad Económica de Madrid (De l'influence de Jovellanos)», *Bulletin Hispanique*, vol. 70, núm. 70-3-4, 1968, p. 300-341.

[139] SISTERNES, FELIU, Manuel, *Idea de la Ley Agraria Española*, Altafulla, Barcelona, 1993 [1786], p. 42.

[140] Junta de Comerç de Barcelona, *Discurso sobre la Agricultura, Comercio e Industria del Principado de Cataluña* (1780). Edició a cura d'Ernest Lluch, Editorial Alta Fulla, Barcelona, 1997, p. 124 i 337.

[141] LLUCH, Ernest, *El pensament econòmic a Catalunya (1760-1840)*, Ed. 62, 2010, [1973], p. 83-85.

Jaume Caresmar (a qui se li atribueix la paternitat del *Discurso*) i Antoni de Capmany, els homes de 1780 com els anomenava Vilar,[142] que junt amb Zamora i Sisternes formarien un grup ideològic i teòric influent.[143] La concepció de la història, per Capmany, fou eminentment econòmica,[144] un «model de mètode històric» segons Vilar.[145] Segons Ernest Lluch, les diferències entre aquests economistes i els de principi de segle XIX, com Dou i Jaumeandreu serien «bàsiques» i es tractaria de la «substitució d'un mercantilisme més o menys liberal per l'esquema smithià».[146] Un dels denominadors comuns d'aquests economistes fou l'«elogi de l'emfiteusi».[147] L'augment de la població entrà en conflicte amb els interessos de la classe propietària, un fet històric que fou sincrònic amb l'auge de l'individualisme agrari i la fam de terres. Unes finques que si aconseguien tancar-les, aconseguirien avantatges significatius.

Bans i tancament de terres

La utilització del ban emès per l'autoritat reial per tancar les terres arrenca, de manera significativa, en la primera meitat del segle XVIII, però va prendre molta importància a partir de la segona meitat i va continuar al primer terç del segle XIX, moment en el qual es viu l'eclosió i la construcció de l'Estat centralitzat o Estat nacional, un nou model d'organització política i jurídica. En la documentació del segle XVIII, referent als tancaments de finques, els bans varen rebre diverses denominacions i equivalències. Ban era sinònim també de «*pregón*», «*edicto prohibitivo*», «*pregón y edicto*» i «*letra o despacho de bando*». Pel segle XIX localitzem la mateixa nomenclatura i trobem expressions com «*bando penal*», «*edicto penal*», «*edicto de Ban*» o «*bando penal prohibitivo*». Pere Nolasc Vives jurista qualificat i experimentat en el coneixement del dret i costums de Catalunya, en la seva traducció al castellà dels Usatges començada a publicar el 1832, ens definia «ban» amb l'accepció específica pel que fa al tancament de terres: «los edictos en los que regularmente se prohíbe a los vecinos de uno o mas

[142] LLUCH, Ernest, *El pensament..., op.cit.,* p. 98.
[143] LLUCH, Ernest, *El pensament..., op.cit.,* p. 103.
[144] Vegeu DE CAPMANY, Antonio, *Cuestiones críticas sobre varios puntos de historia económica, política i militar*, estudi preliminar de Josep Fontana, Barcelona, Alta Fulla, 1988.
[145] VILAR, Pierre, «L'obra de Capmany, model de mètode històric. La història catalana al segle XVIII». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. XLIII (1933), p.141-151. Reeditat també a *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII* (Barcelona, Curial, 1973), p. 83-90 amb el títol "Capmany i el naixement del mètode històric".
[146] LLUCH, Ernest, *El pensament..., op.cit.,* p. 91.
[147] LLUCH, Ernest, *El pensament..., op.cit.,* p. 139.

lugares entrar á leñar, pastar los ganados y cosas semejantes en las tierras de algún particular ó de alguna universidad».[148]

Com hem dit en la introducció, diversos estudis han situat els bans com a eines que varen desenvolupar un paper molt important, gairebé central, en el procés privatitzador que va viure Catalunya en el segle XVIII.[149] Els propietaris interessats utilitzaven el ban, emès per l'autoritat pública, per a reivindicar i fer prevaldre els drets privatius mitjançant una negació explícita dels drets col·lectius. La concessió d'un ban no només implicava la prohibició i el tancament de les terres, es traduïa també a tenir el dret de multar i empresonar els veïns que contravenien el mandat publicat. El conflicte, les desavinences, la falta de respecte i la resistència als bans es feren patents arreu. Anar a les instàncies judicials més elevades podria explicar-se per buscar la neutralitat i fugir de la pressió social derivada de la voluntat, per exemple, de privar el pas a unes pastures que podrien ser d'ús consuetudinari. Així ho il·lustrà Pierre Vilar, en el capítol «Pastura i closa», i en particular amb un exemple de Talladell (Urgell), prop de Tàrrega, quan el 1758 els delmers buscaren solucionar el problema que tenien amb els ramaders elevant la causa directament a l'Audiència perquè sabien «que del consell municipal no obtindrien justícia».[150] D'aquesta forma, els organismes de justícia reial esdevingueren preeminents i la referència per aconseguir els edictes de ban.[151]

---

[148] BOSCH, Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere. «Els bans... », *op. cit*., p. 302. També vegeu VIVES, Pedro Nolasco, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña que no están derogados* o *no son notoriamente inútiles,* Madrid, Librería de Emilio Font, Barcelona, Librería del Plus Ultra, 2ª edición [la 1ª edició completa data de 1832 a 1838), 1862, p. 90. És interessant també, per veure una certa evolució del concepte, en un sentit més general, però molt complementari en aquest treball, la definició del *Diccionario Razonado de legislación y jurisprudencia* de Joaquín Escriche, magistrat honorari de l'Audiència de Madrid. Sobre el ban conclou que és: «el anuncio público de una cosa, de un edicto, de una ley, de un mandato superior, de una sentencia, hecho por persona autorizada, ó por voz de pregonero, ó por fijación de carteles en los parajes mas concurridos del pueblo – y también se llama así el mismo edicto, mandato ó ley que se publica ó anuncia solemnemente». ESCRICHE, Joaquín, *Diccionario razonado de legislación i jurisprudencia.* Madrid: Librería de la Señora viuda e hijos de D. Antonio Calleja, Vol. I, 1847, p. 418-419.

[149] BOSCH, Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere, «Els bans…», *op. cit*., p. 299-328; i PELLICER, Montserrat. «Los cercamientos de tierras en Cataluña…», *op. cit.*

[150] VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya moderna*, *op. cit.*, Vol. III, p. 246.

[151] L'administració borbònica va prendre importància respecte als poders jurisdiccionals que es repartien en el territori. En aquesta època hi ha una clara preeminència de la sobirania reial en tots els aspectes de l'organització política de la monarquia hispànica. El dictat i l'emissió de bans estava lligada a l'autoritat i potestat jurisdiccional. Aquesta primacia reial va ser aprofitada pels senyors útils per contrarestar, anant a la instància judicial suprema, el dret dels senyors i municipis de dictar bans. Acudint als tribunals reials tenien una major garantia i assegurança d'utilitzar plenament les seves possessions. Tanmateix, el 1761 una provisió reial va poder permetre a la jurisdicció de la Intendència situar-se per sobre les cúries i els tribunals locals.

Els bans, a banda dels beneficis per la comercialització de productes de les terres «pròpies», posaven els veïns fora de la llei i aconseguien la confirmació dels drets de propietat dels senyors útils i senyors directes. Hi havia una idea molt propera al concepte modern de propietat liberal, entesa com a ús ple o absolut. Però també hi hauria una certa assimilació entre establiment emfitèutic i dret de ban. L'establiment era la garantia de la possessió, el ban era la legalització de l'exclusió dels demés i el gaudi privat. Aquest fet convertiria en propietaris efectius els senyors útils abans que aquest dret fos regulat per les lleis liberals.[152] L'eficàcia dels bans fou discutible, perquè trobem exemples de propietaris que demanen un nou ban uns anys després, però les peticions o demandes no varen deixar de multiplicar-se i produir-se al llarg del set-cents i, de manera intermitent, durant el primer quart del vuit-cents. Els tràmits per la sol·licitud d'un ban eren prou senzills i d'un efecte gairebé reflex.[153] L'interessat en nom propi o a través d'un advocat o procurador s'havia de dirigir o anar a el tribunal de la Intendència o a el de la Reial Audiència i presentar una sol·licitud o instància, que davant la Intendència prenia el nom de «súplica» i davant l'Audiència de «memorial».[154] En aquesta memòria s'explicaven els detalls dels greuges soferts i es demanava que ningú pogués entrar a les finques o els masos en qüestió, que podien ser diversos i en diferents llocs. Entre les demandes més comunes i recurrents trobem les de pastura, recollir fruits, fer llenya als boscos i els desviaments de canalitzacions d'aigües, sèquies i rius.[155] Els demandants no sempre residien al mateix lloc, molts d'ells tenien el domicili a Barcelona o en altres centres urbans d'entitat, alguns relativament allunyats dels seus dominis.

Pels tribunals reials i superiors del Principat hi havia un certa predisposició a atorgar bans, perquè també participaven en la recepció de les multes i cobraven per l'expedició. En els casos estudiats trobem que el factor comú era esmentar el dret de possessió, els danys i prejudicis ocasionats pels que entraven a les finques, la producció de les terres i les repercussions fiscals sobre el patrimoni reial. Per als posseïdors de terres, tancar-les podia aportar certs avantatges com ara aprofitar-se de la citada alça dels preus de la

[152] PELLICER, Montserrat, *Els tancaments de terres a Catalunya...*, *op. cit.*, p.141.
[153] Ibídem, p.117.
[154] PELLICER, Montserrat, «Los cercamientos de tierras en Cataluña…», *op. cit*., p. 251.
[155] Pellicer apunta que en cap cas era admissible causar danys en els béns aliens i, en el cas de produir-se, la llei i la costum establien la obligació de pagar els desperfectes. Així mateix a, CONGOST, Rosa. CONGOST, Rosa, «Pratiques judiciaires, droits de propriété et attitudes de classe: l'exemple catalan au XVIIIème siècle», *Études Rurales*, núm. 149-150, 1999, p. 78-79.

llenya[156] i tenir majors garanties per parcel·lar, arrendar o subestablir les terres. També per assegurar-se una producció exclusiva dels fems que podríem relacionar amb les transformacions agràries i la millora dels cultius. Les entrades dels ramats –en algunes ocasions relacionada amb la transhumància des del Pirineu a les planes– podien representar, en determinades èpoques de l'any, un greu problema pels agricultors i petits propietaris de vinyes i oliveres, no només per l'afectació de les plantes sinó pel perill de matar-les si aquestes eren joves. Això podia esdevenir crític perquè molts d'aquests cultius es recolzaven i justificaven amb contractes emfitèutics a rabassa morta, especialment en el XVIII,[157] amb una duració legal fins la mort dels ceps.[158] La pràctica de la pastura en vinyes per ramats de xais i cabres fou sempre un terreny molt sensible i fou també l'eix fonamental de canvis en la justícia rural.[159] Les pastures podien ocasionar danys a vinyes i cultius i la seva pràctica fou motiu de controvèrsies i disputes. El comerç del vi i d'aiguardent constituïen els principals productes d'exportació.[160] Aquesta pràctica també podia influenciar al valor cadastral i el seu preu de mercat de la terra.[161] I, en el 1779, l'administració borbònica va propiciar la promulgació d'una Reial Cèdula.[162] Aquesta llei prohibia l'entrada de bestiar en vinyes i olivars durant tot l'any. La mesura però, es va derogar un any després davant de les pressions dels interessos ramaders a la monarquia.[163] El conflicte va continuar i va provocar que, el 1788, els amos i els arrendataris d'aquests cultius, en virtut d'una

[156] CARBONELL i ESTELLER, Montserrat, «Els comunals i la societat pagesa. Un exemple de l'Alt Urgell (finals s. XVIII – principis s. XIX)», *Recerques: Història, economia i cultura*, núm. 13 (1983), p. 123-132.
[157] Vegeu CONGOST, Rosa, «La rabassa morta i els discursos historiogràfics. Una relectura d'Emili Giralt», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 17 (2004), p. 335-348.
[158] Tot i així, no sempre s'utilitzava i s'executava la clàusula de la rabassa morta. En el Registre d'Hipoteques de Girona s'han localitzat, en el repertori de 1771, referències a l'eliminació de l'esmentada clàusula de rabassa morta en un document titulat i anomenat «reducción de pacto». AHG. *Registre d'Hipoteques, Ofici de Girona*, núm. 6, pàg. 877r – 878r. Aquesta dada fou exposada en públic el dissabte 29 de març de 2008 en el marc del XXè Seminari d'Història Econòmica i Social, titulat «Terres, treball, diner: tres (o més) mercats problemàtics. Europa occidental, segles XII-XX» celebrat a la UdG. Aquesta notícia fou producte, entre altres dades, de l'estudi i buidatge de diversos llibres dels Registres d'Hipoteques de Girona i Figueres, un projecte que formà part de l'acció complementària EXPLORA «Eppur si muove. De la propietat com a idea a la idea de la propietat com a obra»; finançada pel Ministeri d'Educació i Ciència, dirigida per Rosa Congost i amb la participació d'un grup de treball d'estudiants i doctorands d'Història.
[159] CONGOST, Rosa. *Tierras, leyes, historia…, op. cit.,* p. 219-249. Fa especial esment al conflicte entre ramaders i vinyaters al Rosselló i compara els processos de canvi amb l'Empordà.
[160] VILAR, Pierre, *Catalunya dins..., op. cit.*, Vol. III, p. 356-362.
[161] BADOSA, Elisa, «El cercamiento de tierras en Cataluña... », *op. cit.*, p. 150
[162] PELLICER, Montserrat, *Els tancaments de terres a Catalunya..., op. cit.,* p.77.
[163] BADOSA i COLL, Elisa, «El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820)», *Revista de Historia Económica*. Año II, número 3 (1984), Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, p. 154-155.

resolució reial, fossin facultats per tancar les terres sense necessitat de llicència prèvia.[164]

La Reial Audiència, en la resolució dels bans, emetia el «Reial acord» que es traduïa al ple de la «sala de lo Civil» i la «sala de lo Penal».[165] El capità general com a president del tribunal signava el ban. L'emissió de l'edicte facilitava, entre altres, el tancament de terres d'usos comunals o de possessió dubtosa. Aquesta pràctica la veurem en nombrosos exemples i de manera més extensa en la tercera part d'aquest treball. Els sol·licitants i beneficiaris dels bans seguien, en part, la via i política dels fets consumats. La Intendència no permetia l'execució dels bans als propis interessats, ni a les autoritats intermèdies. La repressió era monopoli d'aquest tribunal que va mostrar certes dificultats en fer complir els edictes.[166] La Reial Audiència, en canvi, permetia i utilitzava als corregidors i subalterns en l'execució dels bans. El fet què aquest tribunal fos més seriós i contundent a l'hora de fer complir les penes fa pensar a Montserrat Pellicer que els interessats veiessin la Reial Audiència com a més efectiva i útil. Les sancions que es feien efectives es distribuïen a terços. La Intendència, ho repartia entre el rei, el jutge i el «dueño, denunciador o ministro ejecutor». La Reial Audiència ho dividia entre «la Real Cámara», «el juez ejecutor» i el «denunciador».[167] La Reial Audiència va incloure, el 1781, la formula «sin perjuicio de tercero», una escletxa per on els opositors dels edictes de ban podien presentar al·legacions. Independentment de la retòrica utilitzada pels advocats i procuradors per dirigir-se a l'alt tribunal, la

[164] Citada en diversos articles i treballs com una de les fites clàssiques de la legislació per l'acotament de terres en el segle XVIII, *Novíssima Recopilación*, Ley XIX, Tít. XXIV, Lib. VII, Madrid, 1805. En aquest sentit esmentar a SANCHEZ SALAZAR, Felipa, «Derrota de mieses y cercados y acotamientos de tierras: un aspecto del pensamiento agrario en la España del siglo XVIII», *Revista española de estudios agrosociales y pesqueros*, núm. 195 (2002), p. 81-120; SANCHEZ SALAZAR, Felipa, «La redefinición de los derechos de propiedad: a propósito de los decretos sobre cercados de las Cortes de Cádiz», *Historia agraria, revista de agricultura e historia rural*, núm. 39 (2006), p. 207-240; i a PELLICER, Montserrat, *Els tancaments de terres a Catalunya..., op. cit.,* p.77.

[165] La Reial Audiència era l'organisme judicial suprem del Principat així com l'òrgan superior de govern des del decret de Nova Planta (1716) fins a la fi de l'Antic Règim (1833). Aquest tribunal era territorial i sotmès al consell de Castella. La Reial Audiència, en substitució de l'antic tribunal suprem de justícia que portava el mateix nom, assumia aleshores funcions governatives i estava presidit pel capità general. Capità general i Reial Audiència constituïen, plegats, el «Real Acuerdo», en un intent d'equilibrar el poder civil amb el militar, i encarnaven la representació de la sobirania reial a Catalunya. Però és evident que el poder militar va predominar a bastament sobre el poder civil. El president de l'Audiència no tenia intervenció en els litigis, fora del dret d'indult en cas de pena de mort. La Reial Audiència no va començar a dictar bans, com hem apuntat anteriorment, fins 1771. ALVAREDA i SALVADÓ, Joaquim i GIFRE RIBAS, Pere, *Història de la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, UOC, 1999, p. 128-131; i PÉREZ SAMPER, Maria de los Ángeles, «La Reial Audiència de Catalunya en el segle XVIII. Els magistrats borbònics», *Avenç*, núm. 54 (1984), p. 740-745.

[166] PELLICER, Montserrat, *Els tancaments de terres a Catalunya..., op. cit.,* p.102.

[167] PELLICER, Montserrat. «Los cercamientos de tierras en Cataluña…», *op. cit*., p. 269.

sentència de ban, la descripció de les penalitats era estàndard i es repetia la mateixa fórmula a tots els bans, a excepció de casos molt particulars:

> «Real Acuerdo: sin perjuicio de tercero, ordenamos y mandamos a cualquiera personas de cualquier estado, grado a calidad y condición que sean que en adelante unos se atrevan por si ni por interpuesta persona a hacer cortar ningún genero de ganado, en sus dichas heredades y piezas de tierra, baxo la pena de cinco sueldos por cabeza de ganado menor y del mayor diez sueldos si fuere de día y duplicadas si fuera de noche. Por sus renuevos y leña de los bosques de las expresadas heredades y piezas de tierra, hurtar estiércol, bellotas, frutas, trigos, legumbres, así en grano como en paja ni otra qualquier especie de frutos, desviar, hurtar o usurpar sus aguas, arrancar piedras, bajo la pena de tres libras si fuere de día y de duplicada si fuere de noche y de perdida de las caballerías e instrumentos, con que se executaran los referidos daños: como de pasar de día ni de noche de pie ni a caballo, por las denominadas heredades y piezas de tierra, haciendo caminos nuevos e inusitados, bajo la pena de tres libras si fuere de día y duplicadas si fuere de noche aplicaderas dichas penas por terceras partes a las de cámara, denunciador y Juez executor: con apercibimiento que se exigirán irremisiblemente a los contraventores y en defecto de bienes, se les aplicaran diez días de cárcel siendo la contravención de día veinte si fuere de noche por la primera vez y duplicadas respectivamente por la segunda, y se procederá contra ellos a la demanda que hubiere lugar en derecho».

En el segle XVIII la majoria dels sol·licitants de bans són emfiteutes o senyors útils, des dels grans hisendats a establerts més modestos. Davant els tancaments hi havia diverses reaccions en funció de les casuístiques i dels interessos. Cal dir que la sol·licitud d'un ban sobre unes terres no implicava el tancament físic però sí que aquesta demanda i execució representaven un xoc frontal i un trencament dels costums, de la cohesió social i de la solidaritat comunitària que hi pogués quedar. Els governs municipals eren, en moltes ocasions, formats per individus que no tenien problemes en tallar de soca-rel els usos comunitaris i solien ser els actors protagonistes del canvi. Tot i això, el comportament de les universitats davant els tancaments fou variada: depenia dels interessos i inquietuds dels integrants. En alguns casos trobem que demanen un ban per privar l'accés i així defensar el usos i costums davant la irrupció de personal aliè a la població o fora de les temporades estipulades. Ara bé, Elisa Badosa ha explicat com durant la segona meitat del segle XVIII les oligarquies rurals que controlaven els ajuntaments, amb l'argument de dirimir els deutes del comú, sovint atemptaren en benefici propi contra els béns comunals i els drets col·lectius sobre les terres dels particulars, afavorint, així, la progressiva desaparició de l'antic sistema agrícola comunitari i l'avenç de l'explotació individualitzada de la terra. Un dels sistemes emprats per a cobrir els deutes del municipi i que suposaren la desaparició de comunals

fou, segons la mateixa autora, la cessió en emfiteusi de les terres comunals dels pobles a particulars.[168]

Individualisme agrari: construcció de nous drets de propietat

L'estudi dels bans ens ha permès aproximar-nos –prendre el pols– i investigar la importància i el calat del procés de construcció de nous usos i drets de propietat, acotar-lo i veure els objectius que perseguien els propietaris. Fou una de les vies legals i simbòliques per intentar satisfer uns determinats interessos. Es solia justificar amb expressions com «por sus justos y legítimos títulos» i en ocasions per l'«antigua e inmemorial posesión por si y sus antepasados».[169] La Reial Audiència del Principat fou l'instrument, la «garantía», per a penalitzar certes pràctiques sobre las terres dels senyors útils i col·locar aquests usos en la línea de la delinqüència i en el límit de l'exclusió social i la dissidència política. El «Real Acuerdo», capitalitzat pel capità general de Catalunya, comissionava el compliment del ban a les autoritats inferiors: fossin dels ajuntaments o universitats, corts o responsables jurisdiccionals, batlles y procuradors; així como a representants polítics de l'administració borbònica, alcaldes majors i, en casos comptats i excepcionalment a corregidors i a la força pública, representada pels mossos d'esquadra. A part de castigar als contraventors i de marginar-los presentant-los com a malfactors, atemptatoris i depredadors criminals; s'incentivava el compliment i el compromís mitjançant una tercera part de la multa per al denunciant, a part de les restants que corresponien al jutge executor i la Reial Càmera.

En defecte de béns, s'aplicarien deu dies de presó si hagués estat de dia i vint si hagués estat de nit per la primera vegada i duplicades per la segona. La nocturnitat era penalitzada. Seguidament –com hem dit– es comissionava a l'autoritat més propera al lloc de l'agressió o del furt. Tot això «sin perjuicio de tercero» i a «qualesquiera personas de qualquier estado, grado, calidad y condición», una clàusula importantíssima si tenim en compte que el marc jurídic, social i polític era el d'una societat d'estaments, una societat d'Antic Règim. Amb aquesta disposició i per aquests casos s'eliminava qualsevol mena de privilegi i excepció, en una societat en la qual la

[168] BADOSA, Elisa, «Endeutament col·lectiu i desaparició de béns comunals a Catalunya a la segona meitat del segle XVIII», *Pedralbes:Revista d'història moderna*, núm. 10, 1990, p. 51-66; i BADOSA, Elisa, «El cercamiento de tierras en Cataluña 1770-1820», *op. cit*, 1984.
[169] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 93r-94r, 8 gener 1820.

desigualtat política (dels estaments) estava fixada pel dret. Aquesta circumstància fa extraordinària aquesta fórmula o sentència, que podria ser una de las claus de volta per entendre el canvi social produït i que més endavant es va materialitzar –no sense dificultats i resistències– en la «revolució liberal». En aquest període l'«estat» i la «qualitat» que definien els estaments ja no serien l'element estructurador de la societat, sinó que el requisit i la limitació social vindrien donats per una articulació de la societat basada en els drets de propietat o, finalment, en el titulars del «sagrado derecho de propiedad», producte d'un procés i d'unes dinàmiques de construcció social. Podríem estar davant d'una de les claus per interpretar el canvi de concepte per entendre correctament la innovació i les noves relacions socials.

Demanar un ban constituïa un recurs per a buscar l'exclusió de l'altre i aconseguir uns drets de propietat més depurats. Estaríem davant de mecanismes de control de la informació i uns usos socials d'aquesta que buscarien la tolerància i imposar un nou estat de les coses.[170] La informació és poder i qui la controlava i la generava podia obtenir un clar avantatge social i polític per a la consecució dels seus fins i dels seus interessos. Al segle XIX trobem expressions que indiquen certa tradició o costum en emprar el mètode de la sol·licitud del ban a la Reial Audiència. El moviment individualista havia creat certa jurisprudència i consuetud, i en molts casos sol·licitaven que «se les mande librar la 'Real Providencia' acostumbrada que se publique en las referidas parroquias» o que la pràctica i los «excesos perjudiciales al derecho de propiedad» es tindrien que arreglar «baxo las penas acostumbradas».[171] La classe de propietaris explicitava, havia assumit també, certa condescendència del poder de la monarquia cap a ells, gairebé com un dret consuetudinari. D'aquesta manera, i com a exemple, el 1832, demanaven que l'autoritat es dignés a expedir un ban com era costum a favor dels propietaris que es trobaven en destrets, angúnies i malestars per la conservació del arbres, fruits i foment de l'agricultura.[172] Els bans, a part dels beneficis de la comercialització de productes de les terres pròpies, col·locaven als veïns que contravinguessin l'ordre fora de la llei i de la societat: «sean castigados semejantes perturbadores del orden público y protegidos en sus personas y bienes los Españoles

[170] CONGOST, Rosa (Ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos de la informació a Catalunya (segles XIV-XX),* Girona, 2008.
[171] ACA. Reial Audiencia. Firmarum et obligationum, 1231 - 3r, 46v
[172] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 343v, 17 novembre 1832.

pacíficos y laboriosos»,[173] i pretenien confirmar uns drets de propietat unívocs i excloents. A aquest procés de depuració hauríem d'afegir els intents, amb una política de fets consumats, de deixar de costat els drets dominicals de la terra derivats del domini directe. Aquests drets, en moltes escriptures de compravenda eren obviats pels notaris o eren posats en dubte amb expressions molt eloqüents com «el señorío directo para quien lo demuestre».[174]

En altres ocasions, s'emparaven citant la legislació de boscos. L'augment de la població en el segle XVIII, com hem apuntat, va comportar un augment de la demanda de productes agrícoles i forestals. En un sistema d'Antic Règim la productivitat agrària venia bàsicament –no totalment– incrementada per una major de superfície conreada. La monarquia, conscient d'aquesta situació, va concretar una sèrie de polítiques i iniciatives legislatives per al foment i la protecció de boscos, també per assegurar-se la provisió de fusta per la construcció naval. Aquestes disposicions legals van ser vigents de 1748 a 1812 i després de l'abolició del sistema constitucional –com per exemple la publicació de Reials cèdules del 10 d'octubre de 1814 en referència als «montes realengos, comunes y propios»–[175] i estaven constituïdes, bàsicament, per la «Ordenanza para la conservación y aumento de la Armada» i la «Real Ordenanza para el aumento y conservación de montes y plantíos», referida a la resta de boscos de la monarquia. Així doncs, aquestes pragmàtiques, tot i que podien ser incòmodes per la teòrica tutela de la monarquia a l'hora de tenir llibertat per l'explotació, servien per als senyors útils com una arma o mecanisme per cridar l'atenció i aconseguir la protecció i favor del ban reial; perquè els atacants de les finques «solo sirven para destruir las arboledas cuya conservación tanto recomienda el gobierno»[176] o que calia protegir els boscos perquè «podrían ser útiles a la Real Marina y artillería de SM».[177] Totes aquestes i altres estratègies, així com causalitats i aspectes de la complexitat social i cultural detectada en els memorials les analitzem i ampliem en els següents capítols.

[173] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 171v-172v, 31 mayo 1825.
[174] CONGOST, Rosa, «Ignorància o mala fe? El problema de les signatures dels senyors directes catalans (segles XVIII-XIX)», dins CONGOST, Rosa (Ed.) *Dels capbreus al Registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIX-XX)*, p. 275-305.
[175] ACAE, Fons municipal de Figueres, núm. 74.
[176] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 161v-162v, 5 octubre 1805.
[177] Ibídem, f. 213v-214v, 12 maig 1806.

La llarga durada en el primer terç de segle XIX: el final d'una pràctica de propietat

Diferents autors i treballs anteriors, com hem vist, han posat les bases per continuar treballant en els tancaments de terres. Més enllà de les actituds ideològiques d'unes elits socials i intel·lectuals, els qui canviaren la realitat històrica no foren els tractats ni les lleis, sinó unes determinades pràctiques de propietat per part de la classe dels propietaris. Demanar un ban, en tant que hàbit i pràctica de propietat es registra fins el 1835. Tot seguit veurem els diferents aspectes i particularitats dels bans en el segle XIX, els processos i les dinàmiques socials associades. La seva emissió seguí com a exemple i costum arrelat en les àrees de més demanda. En el primer capítol, analitzem les característiques de la font, la freqüència cronològica, la projecció geogràfica del fenomen, els bans de les jurisdiccions i les dinàmiques locals de tradició d'edictes, el ban de 1828 del corregiment de Girona, les formes procedimentals –formals i informals– de la publicació una vegada concedits i resolts els edictes, els tipus de contravencions i pràctiques d'aprofitament i l'estacionalitat de la demanda i resolució. També veiem altres aspectes econòmics dels memorials, com la caça, les carnisseries i l'aviram i els bans com a indicador de transformacions agràries. En el segon capítol s'analitzen altres aspectes dels memorials dels bans en tant que fenomen discursiu que l'individualisme agrari va fer servir per a la construcció d'uns nous drets de propietat. Els memorials constitueixen un banc de dades extraordinari que ens ha permès reconstruir alguns processos de privatització de terrenys d'usos comunals, els diferents tipus indústria com agents econòmics que contribuïren a la demanda de productes forestals, els elements de definició dels drets de propietat, físics i simbòlics, els camins i la privació del pas, les jurisdiccions en tant que territoris amb capacitat d'ordenar la justícia rural fossin senyorials, baronials o locals, però alhora subsidiàries i encarregades i comissionades de fer complir els bans reials. Per acabar, exposem alguns exemples de delmadors, senyors laics i eclesiàstics, preocupats per cobrar del delme i que utilitzaren el ban com a mètode perquè les entrades de tercers no afectessin les collites i, en última instància, la seva percepció de rendes.

Els diferents usos de l'aigua i l'assumpció d'aquest element com a privatiu ha merescut la redacció d'un capítol específic que estudia el context jurídic i social, una geografia de l'aigua, els conflictes per aquest aprofitament en els memorials per usos agrícoles, industrials i ramaders i activitats depredadores com la pesca. Es clou aquest capítol amb l'exemple d'un ban en el context de la dessecació de l'Estany de Sils, un cas

extraordinari de regulació, transformacions agràries i de fam de terres. El següent capítol, el quart, estudia en ban en tant que expressió de desigualtats socials a través de les diferents categories definides pels actors històrics i de categories analítiques. També veiem la construcció social de la imatge de les quadrilles de llenyataires, els «leñeros», que recorrien els boscos, els conflictes entre els invasors de les terres i els masovers com a guardians de les finques i interessats també en la protecció de la propietat. Davant d'això els propietaris al·legaven la poca efectivitat de la justícia local, la inoperància dels batlles, una forma d'anar més enllà d'una jurisdicció que, en algunes ocasions podia no ser massa favorable als seus interessos. Aquesta qüestió social s'entén en tant que una qüestió estratègica i informativa d'una classe emergent d'hisendats i propietaris agraris, alguns d'ells concretats i individualitzats en les últimes pàgines.

En el capítol cinquè analitzem altres discursos sobre la propietat en base als relats dels memorials. En aquest sentit exposem diverses nomenclatures i expressions de la propietat en una seqüència que hem pretès que ajudés a entendre la reformulació i definicions dels conceptes. En aquest context de conformació d'una propietat lliure, absoluta i excloent presentem les diferents formes retòriques d'exhibir el dret de propietat com un dret natural i un dret diví. Entre altres estratègies informatives trobem les cites al costum i la tradició dels bans, en tant que jurisprudència per prohibir les entrades a les terres i la repetició de bans per diferents motius com la caducitat de la informació o pel canvi de titular. Un altre aspecte important i interessant fou la busca de sintonia política amb el tribunal citant o equiparant els períodes constitucionals amb inestabilitat política i criminalitat i accés a les finques per realitzar aprofitaments. Per cloure, i en la mateixa línia de buscar complicitats amb la Reial Audiència, a través de diferents exemples citem les referències als tributs, Reial cadastre i contribucions que realitzaven els pagesos, unes contribucions que podien veure's en entredit per les entrades i els usos que es realitzaven. En una mateixa finalitat s'exposaven als tribunal diferents al·lusions a la legislació de la monarquia, diferents normes del set-cents, ordres i reials decrets que regulaven alguns aspectes genèrics dels tancaments de terres que, teòricament i pràctica, afavorien els demandants. Aquestes estratègies i usos socials de la informació foren vigents fins el setembre de 1835. En aquesta data registrem el que seria el darrer ban de la Reial Audiència. Aquest edicte representaria el final d'una pràctica de propietat, d'un mètode molt concret. L'obra, però, no estava acabada. Durant la segona meitat de segle XIX, els propietaris publicaren una sèrie d'anuncis en

els butlletins oficials que recorden, en certa forma, als bans. Ho estudiarem a la segona part d'aquesta tesi.

CAPÍTOL 1

Bans en el segle XIX: generalitats i les sèries «*Firmarum et obligationum*»

> «Los abusos que se cometen ordinariamente contra el derecho de propiedad y posesión son más que notorios y de un grandísimo perjuicio al estado y al bien de las familias».[178]

En el segle XIX el moviment individualista va continuar amb la mateixa dinàmica que en el segle anterior. Com en el set-cents, el procediment més ràpid i efectiu era emetre una sol·licitud a la Reial Audiència perquè aquesta dictaminés, a través d'un ban penal, el tancament de la finca o les finques en qüestió; i proposés les multes corresponents per l'activitat infractora i doblant-les si es perpetraven de nit. La nocturnitat era penalitzada per les connotacions de traïdoria i perfídia que se li donava, pel grau de premeditació en fer efectiva la «sostracció» o l'«aprofitament». Tenim períodes, com la Guerra del Francès, en què aquest fenomen queda molt desdibuixat. Pel que fa a l'emissió de bans penals la inactivitat de la Reial Audiència, en l'època del conflicte bèl·lic, es certifica per un buit documental que presenten els llibres de registre de les sèries consultades. De l'època d'administració francesa tenim notícies escadusseres sobre aquesta problemàtica. Tanmateix, disposem d'una referència molt interessant d'aquesta qüestió, resultat de l'estudi de Carles Pi i Sunyer a l'arxiu patrimonial de la família Armet de la Jonquera. Es tracta d'una sol·licitud adreçada el 14 de juliol del 1812 al conseller de l'Estat, Baró de Gerando, intendent general dels departaments del Ter i del Segre, en nom dels propietaris d'Agullana, La Jonquera i Cantallops. Aquests demanaven que la «mà protectora» del «*Gouvernement*», prohibís que les cabres poguessin entrar i pasturar dins les suredes. Explicaven, a més, el greuge i les malvestats que aquests animals feien en els arbres i compararen el bon estat dels boscos de Mont-roig i Darnius, en els que no hi podien pasturar les cabres.[179]

La base del present estudi són les sèries documentals «Firmarum et obligationum» de la Reial Audiència de Catalunya, dipositades a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Si ens atenem a els registres existents en els fons arxivístics, la Reial Audiència va emetre bans penals fins el setembre de 1835. El segle XIX s'inaugurava amb un bon ritme de publicació d'edictes. Però, com hem dit, existeixen diversos buits temporals entre juny

[178] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f.268r-269r, 13 febrer 1807.
[179] PI i SUNYER, Carles, *La vida a la frontera durant les guerres amb la França*, Episodis de la Història, Barcelona, Rafael Dalmau editor, 1966.

de 1808 i el 1815, a causa de la Guerra napoleònica. De 1815 al 1820 trobem edictes amb diverses intermitències. De febrer 1820 al gener de 1825 es registra una parada que podria estar relacionada amb l'arribada de l'anomenat Trienni liberal i l'aplicació de la legislació i Constitució de Cadis. De 1825 només tenim el primer semestre però amb un gran nombre de demandes de ban. D'aquí en endavant hi ha un altre buit documental fins l'any 1829. A partir d'aquest moment, fins el 1835, tenim sèries amb un número menor de bans que durant els primers anys del segle. Cal dir que els buits no necessàriament indiquen la no emissió de bans penals. Això ho sabem a través de dues notícies paral·leles: del ban penal concedit el 1814 a els comtes de Peralada, prohibint l'accés i la tala d'arbres a la muntanya de Requesens;[180] i el ban atorgat a la família Goy pel tancament dels seus dominis, a Fornells de la Selva i pel patrimoni de Vidal a Vilert, el desembre de 1825.[181] Fins a data d'avui, no ha estat possible localitzar les sèries de bans que sabem que existiren. Després de setembre de 1835, entenem que foren les reorganitzacions estructurals, polítiques i jurídiques de la monarquia les que implicaren la desaparició de la pràctica dels edictes penals de l'alt tribunal. Havia començat un complex procés de construcció de l'Estat liberal que comportava diverses reformes legislatives,[182] entre les quals trobem les que intentaren regular el problema de les entrades i diferents usos consuetudinaris en finques de domini privatiu.[183] La voluntat era ordenar i mitigar, amb noves eines, un conflicte molt arrelat en el món agrari dins un

[180] ACAE. Ajuntament de Cantallops, Administració general. Expedient béns comunals, Concòrdia 1817, sense numeració.

[181] AMGI. Fons Pelai Negre Pastell. Subfons Goy. Notes i documentació sobre propietats. Ban de 20 desembre 1825.

[182] El 29 de setembre de 1833 va morir Ferran VII i la reina Maria Cristina va assumir la regència per la minoria d'edat d'Isabel II. Tot seguir va començar el conflicte bèl·lic originat per la crisi dinàstica i paral·lelament es va posar en marxa una ràpida metamorfosi pel que fa al model d'Estat. Així doncs, el novembre de 1833, de la mà de Javier de Burgos es va implantar, amb criteris racionals, un Estat centralitzat i la divisió provincial en 49 demarcacions seguint el model francès del Departament. A les capitals de les províncies es van crear òrgans de govern com els «*jefes políticos*» i, immediatament, amb Reial Decret de 26 de gener de 1834 es va implantar una nova organització i demarcació judicial en 15 Audiències territorials. Així doncs, es varen dividir les províncies en partits judicials i aquests albergaren els jutjats de primera instància i instrucció, que més tard van ser la base pels districtes electorals i la contribució. El 10 d'abril es va promulgar l'«*Estatuto Real*», obra també de Javier de Burgos i Martínez de la Rosa. Un any després, el 14 de setembre, amb Juan Álvarez de Mendizábal al govern es va posar en marxa la desamortització. El 17 de juny de l'any següent els progressistes varen aconseguir implantar la constitució de 1837 (DE MENDIZABAL ALLENDE, Rafael, «El principio de unidad jurisdiccional y lo contencioso administrativo», *Revista de administración pública*, núm. 64 (1971), p. 337-388). En un Estat nacional centralitzat les lleis i les multes les havia d'aplicar l'autoritat legalment constituïda i només s'entenia una jurisdicció sobre tot el territori. Amb la nova organització jurídica i política les sancions dels bans penals emesos per la Reial Audiència deixaren de tenir sentit.

[183] El restabliment, el setembre de 1836, de la llei de 8 de juny de 1813 relativa al foment de l'agricultura i ramaderia –i el seu article primer declarant tancades i acotades totes les finques–, vingué a sacralitzar un estat de les coses i fonamentà unes noves regles de regulació i control en l'ordre social i jurídic. DE NIEVA, Josef María, *Decretos de la reina Isabel II…*, Tomo XXI, Imprenta nacional, Madrid, 1837, p. 380.

procés històric de canvi profund que conjugava els usos i aprofitaments comunals amb les pràctiques i teories d'acotament i vedat de finques. L'agricultura era l'activitat primordial i bàsica per l'economia de l'època, proporcionava la riquesa i podia esdevenir (o traduir) en font de poder polític.

Les sèries documentals «Firmarum et obligationum» –ferma i vinculant–, consten de quatre volums. Els llibres en qüestió es caracteritzen per un registre sistemàtic dels bans concedits (i que s'han conservat) i altres ordres i edictes governamentals. Els edictes penals de ban representaven gairebé la totalitat dels assentaments. Els altres feien referència a ordres règies, disposicions (sanitàries) del govern i esdeveniments relacionats amb la vida, els diferents rituals de traspàs, «bones noves» i defuncions de la família reial. Aquests bans, una vegada publicats, certificaven el tancament i l'acotament de les terres mitjançant la prohibició d'entrar-hi. Prescrivien, a més, les diverses penes pecuniàries que hem vist i sancions de presó pels qui no podien fer front al pagament. Aquestes penes imposaven als veïns mantenir-se lluny dels drets d'emprius i pastures que mantenien des de segles o des de «tiempo inmemorial». L'edicte de ban implicava una privatització de dret i xocava, com hem dit, amb usos que en moltes ocasions no estaven registrats i que es mantenien, únicament, pel costum. En cas de judici, en no disposar de la documentació que demostrés i donés fe d'aquells usos, els tribunals fallaven sistemàticament a favor dels demandants.[184] El primer llibre de registre, amb numeració 1231, 3r. i amb 546 pàgines sense índex, comprèn els quatre anys que van de 1800 a 1803 inclòs. El volum està folrat amb pergamí i les pàgines contenen el segell de Carles IV: «CAROLUS IV.D.G.HISPANIARUM.REX». Aquest segells, de forma esfèrica, formen part del timbrat oficial, obligatori des de l'entrada i articulació de la nova administració borbònica a Catalunya. L'ús es va imposar des de 1715 i era un mitjà d'exacció fiscal. El timbre en qüestió està aplicat a l'inici de cada pàgina amb un tampó amb la llegenda «Veinte maravedís. Sello quarto, veinte maravedís, año de mil ochocientos... ». El tipus de lletra és diversa ja que el registrador va variant, amb predomini de la lletra rodona a la cursiva. El següent llibre és el 4t., correlatiu, amb número 1232, també sense índex i conté els bans concedits i emesos de 1804 a 1808. Aquest volum conté gairebé cinc anys perquè només arriba fins al juny de l'any 1808, moment en què la revolta contra els «invasors» francesos es generalitza i es converteix

[184] CONGOST, Rosa, *Tierras, leyes, historia*..., *op. cit.*

en un conflicte bèl·lic obert. La coberta també està conformada amb pergamí i amb unes tanques de cuir blanc. La lletra és variable depenent del funcionari registrador i del tipus de tinta que s'hagi utilitzat en l'escriptura on trobem tipus rodons i cursius de manera intermitent. En general la seva lectura i interpretació no és dificultosa. És un llibre que en l'índex de la Reial Audiència ens informa que consta de 348 pàgines, però l'examen detingut ens fa veure que té diferents parts i més pàgines. L'any 1807 acaba amb el full número 324 i continuen pàgines en blanc numerades fins a la 330. El 1808 comença amb una nova numeració, un nou número 300 fins el 350. Tanmateix a la part final del llibre hi ha una altra numeració que comença en una nova pàgina 1 fins a la 20. En aquest punt retrocedeix fins el 31 de març de 1808 amb l'emissió d'un ban. A partir del 9 de febrer de 1808 es van intercalant edictes que fan referència a aspectes polítics molt interessants pel que fa a la invasió francesa del Principat i el regne d'Espanya. El darrer ban penal emès en aquest primer període, de 1800 a 1808, és el concedit el 23 de juny de 1808 a Gabriel Rosell, un «labrador» de Calonge. Aquest pagès tenia diverses heretats, terres de cultius i boscos a nombrosos pobles de les actuals comarques del Baix Empordà i La Selva. Denunciava que «continuamente se le está perjudicando por muchos particulares de otros lugares, haciendo caminos por donde no los hay, llevándose frutos, leña, echándolo a perder los conductos de agua con los ganados que hacen pacer por muchas de las indicadas tierras».[185] Així mateix, a partir del 17 de maig, les pàgines del llibre vénen marcades amb l'estampa o segell de Ferran VII amb la llegenda «VALGA PARA EL REYNADO DE SM EL SR. D. FERNANDO VII, quatro maravedís».

El tercer volum, amb la numeració 1433, correspon al període de 1814 a 1833. Aquest llibre està compost de 386 pàgines i 26 quaderns que no estan lligats ni units entre si. Per guardar certa unitat estan conservats dins una folre de cartró actual. Probablement, per aquest fet (i a causa d'una suposada pèrdua), es pot explicar l'absència de registres de ban fins l'emissió de l'edicte a favor de Joseph Miró el 12 de juliol de 1815. Tot i així, aquest és el segon document assentat en aquesta ordenació d'un llibre que comença el juliol de 1814 amb una ordre de recerca i captura d'«Antonio Maciá i Bartolome Figueres, naturales de la villa de Agost dependiente de Alicante, sobre robo de dos mulas, Reos fugados de las cárceles de la villa de Amposta en las que se hallaban en

[185] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 343r-344r, 23 juny 1808.

disposición de dicho Bayle»; en la què són reclamats a presentar-se a la «Sala del Crimen» de la Reial Audiència.[186] Si bé en aquest llibre no tenim registres de bans fins el 1815, sabem que se'n varen emetre tal i com hem exposat. Per l'any 1816 trobem un buit documental molt important. Aquestes mancances ens fan pensar que en algun moment de la restauració borbònica es poguessin perdre o extraviar els edictes registrats. En aquest llibre podem notar els canvis de règim ocorreguts fins el 1833. La inestabilitat política, en tot cas, no hauria ajudat a la seva conservació. El darrer edicte que consta i es conserva just abans del període del Trienni fou el ban concedit el 22 de febrer a favor de Tomàs Carreras, un menestral de Cantallops, que tenia diverses finques «de pan llevar, de viña y de olivos, como de bosques, experimentando (...) Cometiéndose varios otros excesos perturbativos del sagrado derecho de propiedad».[187] Curiosament, trobem aquest darrer sol·licitant com a regidor el 1815 i 1817, i com a defensor dels drets comunals de Cantallops davant d'un ban prohibitiu de 1814 concedit als comtes de Peralada, en detriment d'un privilegi de 1616 que permetia poder fer llenya i fusta a la muntanya de Requesens.[188] El nostre personatge és, entre altres, encarregat d'anar a transcriure el privilegi amb el notari de Figueres, Miquel Sans i Oliva.[189] Després del Trienni liberal el següent ban és a favor del comte de Santa Coloma amb sol·licitud del 19 de gener de 1825 i concedit el 3 de febrer de 1825.[190] A partir d'aquesta data es troba un registre ininterromput, però molt menys nombrós, fins el 30 de setembre 1833. I, el quart i darrer volum (núm. 1677), consta de 56 fulls relligats i és la continuació cronològica de l'anterior, recull els darrers bans de 1833. El darrer edicte registrat és del 25 de setembre de 1835. Les pàgines del llibre vénen marcades amb una nova estampa amb la nota «Valga para el reinado de SM la S[seño]ra Doña Isabel II». D'aquesta forma ens trobem davant d'una font discontinua a partir del juny de 1808. Fins aquesta data cada any es superaven els cinquanta bans excepte dues anualitats, que també depassaren els quaranta anuals. Els registres apareixen amb una continuïtat i una lògica sistemàtica d'un cicle anterior que es va veure interromput per la guerra.

[186] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 1r-1v, 19 juliol 1814.
[187] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 95v-98v, 22 febrer 1820.
[188] Vegeu darrera part de la tesi «Bans i usos comunals: conflictes de llarga durada. El cas de Cantallops».
[189] ACAE. Ajuntament de Cantallops, Expedient béns comunals, Concòrdia 1817, sense numeració; Rosa Congost donà notícia de la Concòrdia, inscrita en el Registre d'Hipoteques de Figueres, entre el comte de Peralada i el comú del poble. CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres*, *op cit*., 1990, p. 48.
[190] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 100r-107r, 3 febrer 1825.

Gràfic 1. Sèrie de bans per any (1800-1835)

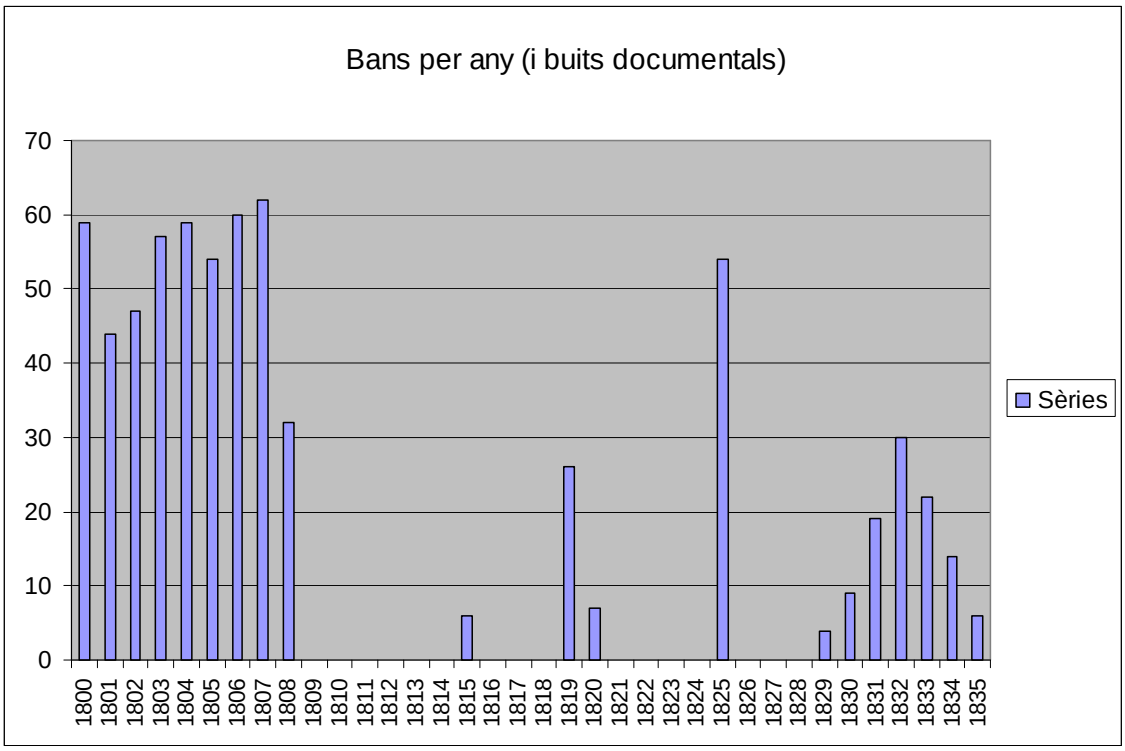

El procediment de buidatge d'aquesta font ha consistit en registrar la informació dels bans en una base de dades per així analitzar qui eren els sol·licitants, la procedència geogràfica, categories socials i professionals, terres closes, cultius i les penes per contravenció.[191] Aquestes dades ens han permès analitzar l'abast del fenomen de tancament de terres i l'individualisme agrari a Catalunya en el primer terç del segle XIX. Aquestes sèries documentals han permès estudiar el caràcter problemàtic, dialèctic i canviant de les relacions socials i les pràctiques de propietat en el segle XIX, abans de les lleis liberals. Amb l'estudi d'aquests registres es pretén fer comprensible i complementari el procés de transformació i construcció social dels drets de propietat de la societat catalana.

[191] Prèviament, es varen sol·licitar la realització de microfilms dels quatre llibres a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Una vegada obtinguts aquest documents, foren digitalitzats amb un escàner de la biblioteca de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona. D'aquesta forma, vam poder treballar amb les dues pantalles dels ordinadors de l'Institut de Recerca Històrica de la mateixa Universitat.

Mapa 1. Projecció geogràfica de sol·licituds de Ban

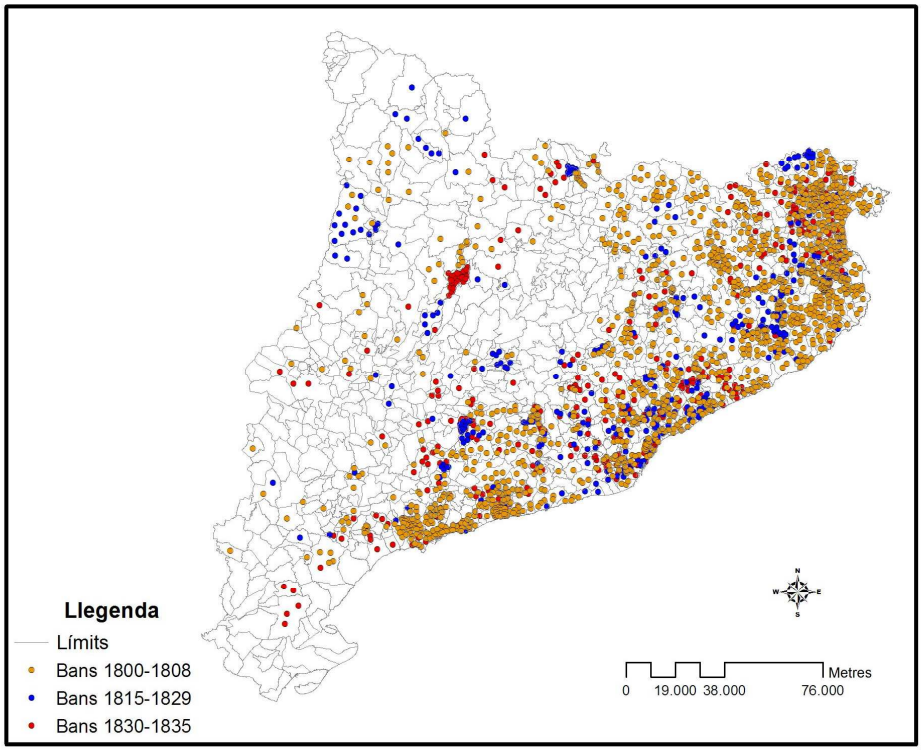

El ban de Mollet de Peralada i altres edictes en diferents formes i registres

Paral·lelament als bans de la Reial Audiència, en els municipis detectem certa activitat per penalitzar les conductes, ordenar les activitats agràries i protegir la propietat. Mollet de Peralada, situat a la plana de l'Empordà després dels contraforts de l'Albera, n'és un bon exemple.[192] El juny de 1833 tornava a entrar en vigor un antic ban que s'havia publicat anteriorment («a so de trompeta en la plassa del dit lloch») i en dues ocasions, el 1726 i el 1743. Més d'un segle després, la parròquia de Mollet es trobava en una situació semblant. La primera vegada que fou publicat, el batlle actuava en nom de l'abat del monestir de Sant Pere de Besalú, de Sant Quirze de Colera i de Sant Llorenç del Mont, el senyor jurisdiccional del poble. Les causes eren clares i concretes. Pretenien millorar la convivència i l'edicte es justificava per l'«utilitat de la república», perquè «de dias y de nits reben grans dañs en sas propietats, aixís per personas, com per bestias, tallant y devorant los fruits y esplets». El pregó s'articulava en vint-i-tres punts que definien les diferents pràctiques amb les penes de ban corresponents. Entre aquestes disposicions de policia rural apareixen les de persones i bestiars en horts, prendre fruites

[192] Agraeixo a Erika Serna la seva disposició a proporcionar-me el text complet del ban. La notícia fou publicada a MORET, Rosa Maria i SERNA, Erika, *Mollet de Peralada*, Girona, Diputació de Girona, Fundació Caixa Girona, 2009, p. 44-45.

ni llegums, per els que prenien raïms, bestiar menor en vinyes, bestiar gros en vinyes, bestiar en possessió de l'altre, que no es pogués amargenar bestiar (pasturar bestiar pels marges) i altres punts referents i detallats per tipus de bestiar i la presència d'animals en diferents àmbits i cultius com els olivars, prats, deveses i rostolls. Altres ítems fan referència a collir olives i aglans, a fer camins en possessió d'altres, sobre els bestiars forasters, espigolar, el joc, les processons religioses i les formes de denunciar, aplicar i fer respectar el ban.[193] A la mateixa comarca tenim altres notícies de bans, aquests però del segle divuit i sense notícia de cap reproducció o utilitat posterior. Un d'ells, el 1766, feia referència a la publicació d'un ban a Figueres. Aquest edicte anunciava la prohibició d'entrar, a tot gènere de bestiar, en un camp plantat a la vora del riu Manol, a Vilanova de la Muga.[194] Els problemes per les entrades de bestiar eren recurrents. A Figueres, per exemple, hi havia un conflicte latent des de 1727, entre Francisco de Gayola i el Doctor Olivet Serra i Ferran, d'una part, i de diversos particulars de la vila, amos de vinyes i olivars. Una provisió judicial de la Reial Audiència d'aquell any (fins que no es resolgués una causa de possessori), encomanava impedir i prohibir «la entrada dels bestiars de llana en los sobredits olivars i vinyas». A més, diversos particulars de la mateixa vila presentaren un memorial al síndic personer fent-li evident el dany que ocasionaven els ramats en els cultius. Les entrades persistien i, després d'una gran nevada i per protegir les finques, el batlle va ordenar la publicació d'uns pregons en els quals es manava la prohibició del bestiar a entrar a les finques sota unes penes de ban. Però davant la manca de resultats de la justícia local, l'abril de 1785, diversos veïns i representants de la Batllia de Figueres, atenent el problema, es van reunir per comissionar uns representants per comparèixer davant l'alt tribunal del Principat. Perseguien participar i resoldre la causa citada i aconseguir la prohibició de les pastures en el terme, una finalitat que presentaven com un «bé de tots los particulars de la p[rese]nt Vila i sa comarca».[195]

[193] ACAE. Notaria de Figueres, Manual del notari Narcís Font de l´any 1831, vol núm. 326, f. 404v - 408v.

[194] «Relació de ban. Vila de Figueres, bisbat de Girona, a 8 de març de 1766, davant d'Agustí Auter, nunci jurat de la cúria reial de la vila de Figueres, per jurament; Anton de Bruin, popular de Figueres; Ara hojats se·ns notifica y fa saber de part del magnífich señor batlle del lloch de Vilanova de la Muga que ninguna persona se atrevesca de esta hora en avant en entrar ni fer entrar ningun género de bestiar en aquella plantador del camp de la Bora del Manol, pròpia de don Anton de Bruin de la vila de Figueras, ni tallar llenya seca ni verda, baix pena de tres lliuras barcelonesas per quiscú y quiscuna vegada que serà trobat o probat lo contrari e guardes qui guardar se han de las quals cosas totas y sengles fui requirit». ACAE. Notaria de Figueres, Josep de Aloy i Llach, vol núm. 756, f. 64v.

[195] «Attenent final[me]nt i considerant que debem i nos toca cuidar i amar ab zelós cuidado el Pahís, en que habem nat, i mirar lo bé de la Monarquia com a lleals vassalls de Sa R[ea]l Mag[esta]t (que Déu

A Espolla i Vilabertran, el 1780, s'havia publicat un «Banno y Pregón» a instància de Mariana d'Avinyó, resident de Peralada. La citada senyora havia presentat un memorial a la Reial Audiència en el què es queixava de diversos prejudicis en dues heretats, una a Vilabertran i l'altre a Vilatenim, on diversos individus entraven amb ramats a les closes i «robaven» fems. Però sobretot feia referència als «graves perjuicios» a la gran partida de muntanya i boscos de Sant Genís Desprac, els Cantons i Baussitges, a Espolla. D'aquesta població es lamentava que diferents veïns anaven a buscar aglans i llenya.[196] Sembla evident que, pel cas d'Espolla, estaríem davant d'unes terres d'usos comunals, atès que més de cent anys després, la «problemàtica» o la força del costum continuava. Per aquesta raó, el marquès de Camps el 1892 publicava un anunci en el butlletí oficial de la província en el què prohibia l'accés a la finca de Baussitges i el mas Girarols i hi denunciava, entre altres, la pràctica de la cacera, «pastoreo abusivo y corta de leñas».[197] Una vegada aconseguit el ban per part de l'alt tribunal, una pràctica comuna (com el cas de Mariana d'Avinyó) fou la d'anar al notari per deixar-ne constància (se'n feia una transcripció) per tenir-ne còpia autèntica i per si calia tornar-lo a exhibir més endavant. Es tractava d'una estratègia de fixar la informació davant la possibilitat de fer front a futures incursions i tenir així el recurs més pròxim i menys costós com era anar a la notaria més propera o de confiança. D'aquesta forma, la documentació consultada corrobora aquesta tàctica en diversos indrets del Principat, com la de que va fer Pere Moret, pagès de Viladasens, el 1767.[198]

A Terrades, en aquest nord-est gironí, tenim un exemple interessant dels conflictes desfermats a l'entorn d'uns cultius en unes suposades terres comunals. Aquests problemes venien acompanyats d'intents de privació de l'accés i solien ser previs a tancaments posteriors. Corria l'any 1763 quan el batlle va fer empresonar tretze

---

guarde) pues que si continuaba en entrar lo bestiar en ditas pocessions de olivars i vinyas de est terme no podran los particulars pocessors de aquellas disfrutar dels beneficis que la naturalesa dona en dit terme de Figueras, que quasi sols se compon de Vinyas i olivars i que de aquí se seguirà no poder contribuir aquells en los càrrechs personals i de Catastro, i altres tributs reals, oprimits de sa extremada pobresa, en que indispensablement haurian de arribar». ACAE. Notaria de Figueres, Manual del notari Josep de Aloy Llach de l´any 1785, núm. 774. f. 142r-143r.

[196] Fou donat a Barcelona el quinze de juliol de 1780. ACAE. Manual del notari Josep Coder i de Collferrer de l´any 1782, núm. 847, f. 13r-15r.

[197] BOPG. Viernes 30 de Diciembre de 1892, núm. 157, p. 506.

[198] AHG, Notarial, Girona-4, vol. 778, f. 461v-463v: Transcripció del ban per tancar les terres que Pere Moret, «labrador» de Viladasens, té en aquesta parròquia, a Fellines i a Sant Jordi Desvalls. Datat a Barcelona el 22/09/1767 (Dec aquesta referència a Xavier Marcó Masferrer).

individus per cultivar, en terres comunals, unes parcel·les que estaven pendents d'un procés possessori sumaríssim a la Reial Audiència. El seu procurador al·legava que «muy de antes no eran comunales» sinó d'un particular del mateix poble que els hi cedia, precisament, «á fin de acautelar sus atentados» i de conservar els contractes –entenem emfitèutics–, segons es deia públicament, que s'havien fet pels regidors sobre les dites terres comunals. D'aquesta manera, emergeix un dels molts conflictes d'interessos que, en aquest cas particular, tingué una doble via judicial seguida pel batlle i regidors, per intentar articular i aturar els cultius i l'accés a les citades terres, a través del jutjat del comtat de Peralada, mentre no es resolia el procés de la Reial Audiència.[199]

Altres particularitats de la regió de Girona les tenim de mà del governador general de la demarcació, el 23 de febrer de 1828. Gaspar de Rocabruna va expedir un ban polític per tot el corregiment que declarava tancades totes les terres particulars.[200] Aquest fet, en defensa dels tancaments de terres, responia a les incidències i a les particularitats denunciades per propietaris d'aquesta àrea de Girona. La publicació d'aquest ban general va generar certa expectació a diferents indrets, com per exemple a Torroella de Montgrí.[201] Aquest ban general implicava un enduriment i un nou intent de control governamental d'un fet que s'anà repetint amb insistència durant tot el segle XIX i que era intrínsec de la societat rural. La descripció de la situació, la justificació, és gairebé apocalíptica:

> «algunos propietarios de este Corregimiento por mi conducto al Señor Comandante general del cuerpo de operaciones de la alta Cataluña, querellándose de que por carecer de armas no les era posible libertar los bosques de sus posesiones, del asalto que hombres encenagados en el vicio y aplicados a todo género de maldades, le hacían de continuo, así en medio de la claridad del día, cuanto a toda hora de la obscura noche desbastando las plantas de más conocida utilidad, con conocido perjuicio a los interesados y desprecio de las Leyes que nos constituyen en sociedad».

D'aquest ban, en tenim també referències dins la documentació de l'administrador del Marquès de dos–aigües de Palau-saverdera, en problemes relacionats amb la pastura d'ovelles:

[199] ACAE. Manual del notari Josep de Alou Llach de l'any 1763, núm. 753, f. 471v-475v.
[200] AHG. Biblioteca. Impresos antics, I-427. Agraeixo a Mònica Bosch haver-me lliurat una còpia del ban, que consta en l'apèndix documental (doc. 2). Bosch, que va trobar el ban, està en procés d'elaboració de la seva tesi titulada *La formació d'una classe dirigent (1790-1850). Els Carles en la societat gironina*.
[201] BOSCH, Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere, «Els bans…», *op. cit*., p. 326.

« (...) Con motivo de las nuevas disposiciones tomadas por el gobierno relativos en los bandos que se denuncian de los animales que pasan de una propiedad a otra para apacentar, resulta que los distintos individuos han denunciado contra el colono Pedro Serrats, en el 11 de mayo, advirtiendo empero, que estos son denunciados por haber apacentado el rebaño lanar en dos estapars, vulgo bosch de estepas cuyos bosques nunca habían sido dehesas como ahora quieren…».[202]

La publicació del ban general de 1828 és un fet molt notable i interessant que vindria a corroborar la importància del problema dins el corregiment de Girona i de les decisions polítiques vers aquest aspecte. La intervenció de l'autoritat política i militar fa que l'assumpte fos de vital importància per mantenir l'ordre social i per satisfer els interessos de classe dels propietaris.[203] Desconeixem, a dia d'avui, si es varen publicar més bans d'aquestes característiques en aquest i en altres corregiments catalans. En tot cas, amb aquest ban la qüestió s'elevà a categoria política i gairebé d'«estat d'excepció».

La publicació dels bans

Per la publicació dels bans, una vegada emesos per l'autoritat judicial, s'havia de seguir un procés molt concret. Per fer-ho saber en els diferents pobles i contrades, on era necessari o es tenia interès que fos conegut, es procedia a fer un pregó, amb trompeta, amb veu alta i intel·ligible, en els diferents llocs estratègics com les places públiques, a banda de la fixació del ban imprès en els indrets acostumats i determinats per els anuncis. Era usual que hi haguessin arbres destinats per aquesta funció. Prèviament però, calia complir amb unes diligències d'autorització signades per un escrivà reial i públic de la Cúria o la justícia local; i el «portero real» era l'encarregat d'executar la publicació. D'aquesta forma, des de l'emissió i concessió del ban per la Reial Audiència podien passar dies, setmanes i, en algun exemple, mesos. En el cas del ban repetit

[202] ACAE, Copiador d'oficis de Francesc Caussa, Administrador del marquès de dos–aigües de Palau-saverdera, Palau-saverdera 15 Mayo de 1832.

[203] Si bé durant els darrers anys conceptes com «classe» no han estat massa utilitzats a causa d'un abandó per part de les noves tendències historiogràfiques i també d'una certa contenció de l'historiografia marxista no dogmàtica, és evident que el concepte de «classe», en tant que «estament» i de distinció social i econòmica, estava ben conceptualitzat i era àmpliament utilitzat pels contemporanis. El Baró de Maldà, en el seu diari l'usava prolíficament. En la redacció d'una festa en la Torre d'en Clota de Francisco Gelpí explicava que «en la nit se repetí lo mateix acte de bulla i sarau de pagesos, mossos, ab dones de classe colona». Tanmateix s'escandalitzava del procés d'anivellament social dels últims anys en el qual es barrejaven diverses persones de diferent origen social: «confoses que es veuen vui dia les classes de la noblesa ab l'estat medi i la plebeia, tot lo que no es veia trenta o quaranta anys atràs en Barcelona». D'AMAT i DE CORTADA, Rafael, *Calaix de Sastre V* (1800-1801), Barcelona, Curial edicions catalanes, 1994, p. 104 i 63.

d'Antonio Pagès, de Vilatenim, es relataven els tràmits i gestions de la publicació del ban antic:

> «En la villa de Figueras, obispado y corregimiento de Gerona, a los doce de setiembre de mil setecientos ochenta y seis, Jayme Miguel portero real y nuncio jurado de dicha villa y su real baylia en virtud del juramento que presto en el ingreso de su oficio, hacer relación a mi Antonio Gorgoll, escribano infrascrito que en dia de oy, instado y requerido por parte del J. Miguel de Pages en el lugar de Vilatenim domiciliado, ha pregonado y publicado en alta e inteligible voz en las plazas publicas de los lugares de Alfar, Vilasacra, Vilatenim y de Vilabertran, el real despacho de ban o Edicto prohibitivo, por resolución de su Exª y Real Acuerdo expedido, dado en Barcelona a veinte y tres de agosto próximamente pasado, arriba insertado; habiendo después seguidamente fijado un tanto o copia del referido Edicto, en las esquinas de las plazas de dichos lugares de Alfar y Vilatenim; y así bien en el vulgo lladoner, que se halla radicado, en la plaza del lugar de Vilasacra y en otro que es radicado en la plaza del lugar de Vilabertran; habiéndose todo lo referido ejecutado en la forma acostumbrada. De todo lo que el dicho portero Jayme Miguel, requirió a mi dicho infrascrito escribano (que doy fe conocerlo) formase auto publico que fecho fue, siendo presentes por testigos Joseph Secret y Baró y Pedro Ayguaviva ambos vecinos de dicha villa, para estas cosas llamados, de que doy fe.= Antonio Gorgoll, Notario y Escribano».[204]

Aquest últim exemple es tractaria d'un exponent dels tràmits i dels formalismes oficials per la publicació del ban. És interessant també, veure quina era la resposta, o el procediment d'assentament, per guardar memòria de l'edicte prohibitiu, en un arxiu patrimonial. A través del ban atorgat a la família Goy el desembre de 1825 –però publicat a finals d'abril i primer de maig de 1826, a la ciutat de Girona i pobles comarcans–, podem veure la publicació d'un ban des d'aquesta òptica interna i administrativa en la gestió del patrimoni familiar. En tres còpies impreses del ban que van fer publicar, en la part inferior de cadascuna, existeixen tres anotacions que deixen constància d'aquest particular. En la primera de les impressions de l'edicte, més immediata a la publicació, hi ha una anotació manuscrita del tenor següent:

> «A 30 abril y primer de maig de 1826 se ha publicat y fichsat lo present Bant en Gerona y Fornells, Quart, Palau, Palol, Santa Eugènia, Salt, Vilablareix, Aiguaviva, Riudellots y Campllonch per Lluís de la Rosa porter de Gerona a instancia de Jaume Goy, pagès de Fornells que consta en actes de Francisco Diana escrivà de la Cúria de Gerona, tenint la comició per sa execució lo alcalde major de Gerona, en lo any 1826, en lo mes de Abril de dit any».[205]

Les dues anotacions restants tenen una redacció gairebé idèntica, escrites en pretèrit perfet, sense data i amb una clara finalitat d'arxiu, per així deixar constància de la publicació (una qüestió assolida i més o menys resolta).[206] Amb aquests dos exemples

[204] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 137v-142v, 2 juliol 1830.
[205] AMGI. Fons Pelai Negre Pastell. Subfons Goy. Notes i documentació sobre propietats. Ban de 20 desembre 1825 (Document 1 de l'apèndix documental, p. 713).
[206] «Lo sobredit Bant Real fou publicat en la ciutat de Gerona, mediant copia fichsada de ell, y a deu pobles més en lo any 1826. Lo jutge ordinari de Gerona que en tot temps serà, es lo jutge executor de di

podem veure i entendre un mateix fenomen des dels dos àmbits: el formal i el de l'arxiu en el fons patrimonial.

Geografia d'un fenomen

Les àrees del Principat que emergeixen com a sol·licitants del ban corresponen, bàsicament, a la Catalunya dels masos, amb un pes molt important del que serien les actuals províncies de Girona i Barcelona. Ara bé, altres zones destacables foren tot el litoral català fins al Camp de Tarragona i les zones pirinenques dels corregiments de Talarn i Puigcerdà, com algunes parròquies del corregiment de Cervera. Al sud i l'oest de Catalunya, i en els corregiments de Tortosa i de Lleida la demanda fou més escassa. Aquest fenomen geogràfic, a grans trets, però traslladat a les províncies com a organització territorial bàsica, és el que també trobem arreu en els anuncis dels butlletins. A l'hora de realitzar el buidat, i per poder geolocalitzar correctament les localitats, hem tingut en compte –en primer lloc–, els codis INE dels actuals municipis amb la consigna del número corresponent. Si bé els diferents llocs, indrets o jurisdiccions locals no són matemàticament els mateixos, hem adscrit els actuals veïnats als municipis d'avui. A excepció dels antics llocs, que hem representat geogràficament i que conformen la Barcelona d'avui, com Sant Andreu del Palomar, Sants o Sant Martí de Provençals. D'aquesta forma ens adeqüem, el màxim que podem, a la realitat històrica i advertim aquesta manera de procedir, per no caure en l'anacronisme territorial. No representem les senyories jurisdiccionals o baronials, una altra de les realitats jurídiques (i administratives) d'una monarquia d'Antic Règim. Només en citem algunes de les que consten en la documentació com a exemple de la complexitat social i de les superposicions i el conjunt de poders.

Per facilitar la comprensió posterior, en la base de dades, hem vinculat els municipis amb la comarca actual a la qual pertanyen. D'aquesta forma hem fet un recompte per comarques, un aspecte que ens permet fer la conversió en províncies. Aquest resultat del

---

Bant, consta en lo expedient de publicació de dit Bant format en actes de Francisco Diana, escrivà de la Cúria Real ordinaria de Gerona en el mes de Abril de 1826. Se ha publicat dit Bant a Ynstancia de Jaume Goy en la ciutat de Gerona y en los poble de Santa Eugenia, Salt, Vilablareix, Aiguaviva, Riudellots de la Selva, Campllonch, Quart, Fornells, Palau sa Costa y Palol de Onyà. Y tot esto consta en lo dit expedient de Publicació de dit Bant en actes de dit Francisco Diana, escrivà». AMGI. Fons Pelai Negre Pastell. Documentació recopilada per Juan Rimbau durant la seva carrera professional a l'exèrcit nacional, 1809-1848 (V), s/n.

total provincial, tot i que no existiren fins el 1833, ens ajuda a fer una comparativa numèrica, percentual i territorial amb els anuncis per tancament de terres dels butlletins, de la següent meitat de segle. Tenir en compte les comarques i les províncies catalanes, tot i que no es propi del temps o incongruent amb l'època, ens proporciona i ens ajuda a entendre i a traduir el «corregiment», la divisió territorial de la Catalunya borbònica d'Antic Règim i post Decret de Nova Planta. Per delimitar la pertinença i completar la correcta adscripció de les poblacions als corregiments ens hem basat en la informació obtinguda en els memorials dels bans (que consten gairebé de forma sistemàtica) i, també, procedent de diferents obres contemporànies, en material gràfic i treballs relatius a les diferents demarcacions històriques. Entre les primeres ens hem documentat en fonts secundàries contemporànies, com *La relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña* de Vicente de Frigola,[207] i, entre els estudis moderns i relativament recents podem citar la consulta de les obres i els articles de geògrafs com Garrido, Burgueño i Vilagrasa.[208] Entre el material gràfic hem consultat diversos mapes de referència com les sèries del comte de Darnius[209] i la «Divisió de Catalunya en corregiments i subdelegació de la Vall d'Aran», segons el mapa d'en Tomás López editat a Madrid el 1776.[210] D'aquesta forma hem tingut en compte aquesta divisió territorial que consta en la font com una informació addicional per a la correcte ubicació del personal de l'Audiència, darrere del lloc, poble o parròquia. Amb aquesta mesura volem acostar-nos a la imatge del territori del període històric concret. Per aquesta raó, no utilitzem únicament les comarques i els municipis actuals, unes divisions i nomenclatures totalment o parcial anacròniques.

[207] DE FRIGOLA, Vicente, *Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña*, Barcelona, En la Imprenta de la viuda e hijos de D. Antonio Brusi, 1824.

[208] Vegeu GARRIDO, Josep-Lluís, «Mapa, història i territori: la divisió de Catalunya en corregiments», *Revista de Girona*, núm. 129 (1988), p. 36-46; BURGUEÑO, Jesús, *De la Vegueria a la Província: la formació de la divisió territorial contemporània als Països Catalans (1790-1850)*, Col. Camí Ral, 7, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1995; i VILAGRASA, Joan (ed.), *Transformacions territorials a Catalunya (segles XIX-XX)*, Lleida, Pagès editors, 2000; i per les àrees pirinenques BURGUEÑO, Jesús, «Del corregiment a la comarca de muntanya. Les divisions territorials al Pirineu (I)», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia,* núm. 28-29 (juny - setembre 1991), p. 55-89; i del mateix autor BURGUEÑO, Jesús, «Del corregiment a la comarca de muntanya. Les divisions territorials al Pirineu (i II)», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 32 (1992), p. 73-101.

[209] DARNIUS, Comte de, Institut Cartogràfic de Catalunya, cartoteca digital, diversos 1716.

[210] Institut Cartogràfic de Catalunya, *Avantprojecte de nova divisió territorial de Catalunya, per l'enginyer cartògraf, director del Servei Josep de Rivera i Juer*. Barcelona, Servei del Mapa Geogràfic de Catalunya (Mancomunitat de Catalunya), 1919, Làm. III.

Mapa 2. Projecció geogràfica del número de bans per municipi

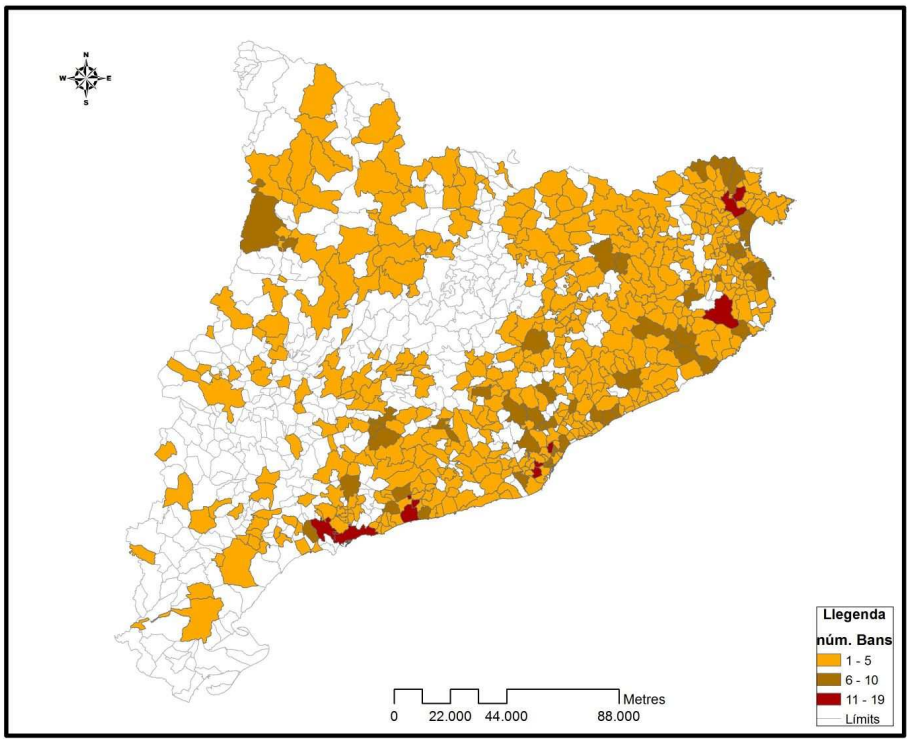

Per realitzar la projecció hem tingut en compte el nombre total de finques –aquestes principalment masos– que consten en els bans. Ho hem fet d'aquesta manera perquè un ban podia contemplar diverses terres en diferents llocs, algunes relativament allunyades i en altres circumscripcions. Aquest fet, d'altra banda, és la constatació de la dispersió de les finques, a voltes, més enllà de la comarca, d'uns propietaris que viuen en un nucli urbà i que en alguns casos s'acosten o compleixen el que seria el concepte de gran propietat. Aquest fou el cas, per exemple, de Raymunda de Prat, de Moret i de Codina, vídua, propietària (del patrimoni de Moret) i usufructuària dels béns de Juan de Prat i de Moret. Aquesta senyora, amb residència a Vic, va demanar un ban per vint-i-nou masos distribuïts per una àmplia zona, un arc territorial que començava a les actuals Osona i la Garrotxa, passava per el Pla de l'Estany, el Baix Empordà, el Gironès i acabava al Maresme.[211] A aquest cas extraordinari, que prenia terres del corregiment de Vic i el de Girona, hi podríem afegir l'exemple del Baró de Canyelles: Josef de Bouffard i de Minguella sol·licitava un ban per quinze masos repartits entre el Garraf, Baix Llobregat, Vallès Oriental, Osona, Ripollès, Garrotxa i per uns boscos a Olèrdola (Penedès).[212] D'una manera similar, podem citar a l'hisendat i regidor de Barcelona José María de

[211] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 412v-413v, 20 maig 1802.
[212] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 192r-193v, 11 febrer 1806.

Dalmases, de Gomar, Ferrer, Cordellas i de Terra amb un ban que contemplava onze finques escampades per diferents corregiments (Lleida, Mataró, Cervera, Vic i Vilafranca) o les modernes comarques d'Osona, Anoia, Urgell, Conca de Barbera, Vallès Oriental, Pla d'Urgell i la Segarra.[213] Un altre exemple significatiu, però amb els masos més concentrats, fou el de Martín de Carles i de Quintana.[214] Aquest titular tenia el gruix del patrimoni a Torroella de Montgrí, però més de la meitat dels divuit masos estaven repartits per la resta de comarca i les actuals comarques veïnes com l'Alt Empordà, Garrotxa i el Pla de l'Estany.[215]

Taula 1. Finques per corregiment (1800-1835)

Corregiment	Finques	%
Barcelona	149	6,93
Cervera	104	4,84
Figueres (1802)	306	14,24
Girona	558	25,97
Lleida	18	0,84
Manresa	64	2,97
Mataró	221	10,28
Montblanc	31	1,44
Puigcerdà	65	3,02
Talarn	42	1,95
Tarragona	197	9,17
Tortosa	10	0,47
Vall d'Aran	0	0
Vic	154	7,17
Vilafranca Penedès	230	10,7
	2149	99,99

Font: ACA. Real Audiencia, series «Firmarum et obligationum»

La taula (1) de finques per corregiment mostra el nombre finques i heretats per aquest tipus de circumscripció i el percentatge sobre el total. Aquesta forma de presentació és el mètode més acurat per expressar la incidència i l'amplitud territorial dels bans de la Reial Audiència. Entre els corregiments més actius en l'acotament de terres destaquen d'una manera molt clara i avantatjada, respecte els altres, els corregiments de Girona (558 finques, 25,97 %) i de Figueres (306, amb el 14,24 %). Si bé, aquest darrer corregiment antigament integrat en el de Girona, fou creat en 1802, hem optat per consignar tots els bans anteriors dels nuclis que en formarien part, els dels anys 1800 i

[213] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 138v-140r, 17 març 1825.
[214] Martí de Carles fou un hisendat ennoblit hereu del patrimoni Carles de Torroella de Montgrí i del patrimoni Puig por via matrimonial per part de Mariana de Puig. Tingué privilegi de noblesa des de 1737. BOSCH, Mònica, *Casa Carles. Evolució socio-econòmica d'una família d'hisendats gironins a la primera meitat del segle XIX*, Treball de recerca de doctorat, 1993.
[215] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 19v- 21v, 19 maig 1800.

1801, a aquesta circumscripció figuerenca. Només amb aquests dos corregiments sumem el 40,20% del total. Aquest fet ens indica que aquestes comarques del nord-est serien els espais on l'individualisme agrari es visualitzaria més. Ho veurem amb més detall amb les xifres comarcals i provincials.

A banda d'aquesta àrea líder en els tancaments de terres, emergeixen altres geografies d'importància capital. Entre aquestes ens consta el corregiment de Vilafranca amb 230 finques (10,7%), una regió amb una gran importància del cultiu de la vinya. Seguit de prop, tenim el corregiment de Mataró amb 221 finques (10,28%); i el corregiment de Tarragona amb 197 hisendes (9,17%), una demarcació que contenia la regió històrica del «camp de Tarragona», en tant que plana de gran importància agrícola que s'articulava al voltant de Reus, Valls i Tarragona. Entre el 9% i el 5% tenim el corregiment de Vic (7,17%) i el corregiment de Barcelona amb un 6,93%, amb cert protagonisme de l'àrea agrícola del pla de Barcelona, el Vallès occidental i la zona de la desembocadura del Llobregat. Per sota del 5%, però superant l'1%, tenim els corregiments de Cervera (4,84%), Puigcerdà (3,02%), Manresa (2,97%), Talarn (1,95%) i Montblanc (1,44%). En aquestes darreres àrees la representació geogràfica comença a tenir buits importants, una llacuna que es fa encara més manifesta en els corregiments que no arriben a l'1% com en el de Lleida (0,84%) i Tortosa (0,47%), uns territoris on el número de finques que contemplen els bans són gairebé testimonials. I a la Vall d'Aran, en aquest període, no hem detectat cap sol·licitud ni concessió de ban. Les raons d'aquesta absència, tot i que la privatització de terres i els bans no eren pràctiques desconegudes, es podrien explicar –en certa manera– per les pròpies dinàmiques i lògiques dels comunals i el seu pes en l'autoreproducció comunitària que governaven la Vall, uns aspectes que va estudiar Maria Àngels Sanllehy.[216]

El recompte per comarques ens ha permès l'agrupació territorial per poder obtenir el còmput provincial. I també ens permetrà fer una mirada comparativa geogràfica amb els anuncis dels butlletins. Analitzat a través d'aquesta nova i innovadora divisió

[216] SANLLEHY, Maria Àngels, «Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica», *Revista Pedralbes*, núm. 16 (1996), p. 189-197. En aquest article l'autora resumia la seva tesi doctoral amb mateix títol que llegí a la Universitat de Barcelona el 1996.

territorial,[217] confirma la província Girona com un àmbit procliu en la demanda d'edictes penals. La classe dels propietaris d'aquesta circumscripció tenien els bans com un recurs i una pràctica de propietat, extraordinàriament, recorrent. Els resultats d'aquest territori, que abraça un territori més ampli que el corregiment, representen el 45% del total, gairebé la meitat. Vist des d'aquesta perspectiva territorial, es corrobora i es certifica Girona com el camp principal d'actuació dels tancaments en la Catalunya del període estudiat.

Taula 2. Finques per corregiment (1800-1835) traduït a província

Província	Finques	%
Girona	967	45
Barcelona	770	35,83
Tarragona	267	12,42
Lleida	145	6,75
	2149	100

Font: ACA. Real Audiencia, series «Firmarum et obligationum»

Aplicant el mateix mètode de comptar les finques a través de la conceptualització territorial de la «província», la circumscripció de Barcelona ens apareix com la segona amb el número més important de finques, un 35,8% del total. Si sumem les dues províncies precedents tenim que gairebé el 81% de les finques es troben en aquests dos territoris, un percentatge molt similar –com veurem– als dels anuncis dels butlletins. Els percentatges de Tarragona són molt distants de les dues primeres províncies, a vint-i-quatre punts de Barcelona, i encara més Lleida que queda, gairebé, a la meitat del tant per cent de Tarragona. Serien aquests resultats, a *grosso modo*, la representació de dos models d'organització i d'explotació de l'espai que vindrien a definir, com les ha anomenat la historiografia, la Catalunya vella i la Catalunya nova? La diferència d'estructures agràries i d'hàbitat són notables entre les dues regions. Tot indica que els resultats geogràfics ens acostarien cap aquesta doble realitat històrica, geogràfica i econòmica. Però, faríem bé de només presentar aquesta dualitat? Pierre Vilar, a través dels qüestionaris de Zamora i tres exemples de poblacions va definir i senyalar per Catalunya l'existència de diverses zones amb dinàmiques econòmiques diferenciades.[218] Tenir en compte aquesta observació ens ajuda a entendre els diferents resultats per la

[217] La «província» responia als anhels d'un temps molt concret i també a la participació de les élites socials i polítiques locals BURGUEÑO, Jesús, «Del corregiment a la comarca de muntanya...», *op. cit*., p. 73-74.
[218] VILAR, Pierre, *Catalunya dins l'Espanya moderna...,op. cit*., p. 627-655.

demanda de bans en un territori que, mirat d'aquesta forma, es dibuixaria tripartit en tres àrees. En la mirada de gran angular, que ens proporciona l'anàlisi a través de les comarques, aquests realitats territorials es perceben d'una manera més nítida. El que podem afirmar és que el «fenomen» ens apropa i ens dibuixa, d'una forma més o menys acurada, la Catalunya dels masos. Un altre element de reflexió important, per interpretar aquestes dades, és si en aquesta Catalunya nord-oriental la desigualtat social no fou més accentuada que en la resta del Principat. Una diferència social que derivaria d'un model productiu i d'unes estructures agràries concretes i d'unes diferents formes d'accés a la terra. Aquests factors són claus per començar a entendre un fenomen que s'incrementaria amb l'assalt als (usos) comunals, protagonitzada per uns senyors útils i propietaris de mas, que tenien una resposta que s'articulava en forma de resistències socials i la pràctica sistemàtica d'aprofitaments. Tot això alimentat per la pressió demogràfica que provocà l'anomenada «fam de terres».

Taula 3. Finques traduïdes a comarca (1800-1835)

Comarca	Finques	%
Alt Camp	44	2,05
Alt Empordà	307	14,29
Alt Penedès	55	2,56
Alt Urgell	45	2,09
Alta Ribagorça	1	0,05
Anoia	54	2,51
Bages	45	2,09
Baix Camp	63	2,93
Baix Ebre	5	0,23
Baix Empordà	196	9,12
Baix Llobregat	60	2,79
Baix Penedès	91	4,23
Barcelonès	80	3,72
Berguedà	11	0,51
Cerdanya	44	2,05
Conca de Barbera	53	2,47
Garraf	16	0,74
Garrigues	3	0,14
Garrotxa	94	4,37
Gironès	117	5,44
Maresme	91	4,23
Noguera	23	1,07
Osona	66	3,07
Pallars Jussà	28	1,3
Pallars Sobirà	11	0,51
Pla de l'Estany	40	1,86
Pla d'Urgell	4	0,18
Priorat	16	0,74
Ribera d'Ebre	11	0,51
Ripollès	56	2,6
Segarra	12	0,59
Segrià	7	0,33
Selva	113	5,26
Solsonès	8	0,37
Tarragonès	74	3,44
Terra Alta	1	0,05
Urgell	6	0,28
Vallès oc.	66	3,07
Vallès or.	132	6,14
	2149	99,98

Font: ACA. Real Audiencia, series «Firmarum et obligationum»

El número de finques traduïdes a «comarca» ens permet completar una mica més la interpretació territorial d'acord amb les nomenclatures i aquestes divisions territorials de la nostra època. En aquest aspecte podem desglossar, veure el vigor de les prohibicions i entendre certes dinàmiques en cada circumscripció. La comarca amb més nombre de finques –amb un percentatge del 14,29%–, i que queda a molta distància de les demés, és l'Alt Empordà. Per fer-nos una idea de la magnitud d'aquestes xifres, si les comparem amb la taula provincial, en aquest mateix període aquesta comarca tindria més finques tancades que la província de Tarragona. Dins les comarques gironines, com avançada d'aquest moviment individualista, destaca el Baix Empordà (9,12%), el Gironès (5,44%) i la Selva (5,26%), que correspon a aquesta regió de Girona, i objecte d'estudi de Congost, on les pulsions individualistes davant la comunitat serien més accentuades que en altres territoris. I, en sentit contrari, existirien unes resistències socials de certes proporcions davant aquest pols privatiu i noves pràctiques de propietat. Amb aquesta aproximació d'escala emergeixen altres comarques amb un nombre respectable i important de finques tancades. Entre aquestes destaquen la Garrotxa (4,37%), el Baix Penedès (4,23%), el Maresme (4,23%) i, sobretot, el Vallès oriental (6,14%). Altres comarques amb un número més baix com Osona (3,07%), Vallès occidental (3,07%), l'Anoia (2,51%), l'Alt Penedès (2,56%), la Conca de Barberà (2,57%) i el Bages (2,09%) ens mostren una part del territori força buit i una zona de certa transició cap a les altres parts que baixen de l'1% del total. Entre aquestes últimes destaquen: les comarques del sud com el Baix Ebre (0,23%), Ribera d'Ebre (0,51%) i la Terra Alta (0,05%); les comarques de ponent com el Segrià (0,33%), l'Urgell (0,28%), Pla d'Urgell (0,18%) i les Garrigues (0,14%); les comarques pirinenques com el Pallars Sobirà (0,51%) i l'Alta Ribagorça (0,05%); i les comarques centrals com el Solsonès (0,37%), la Segarra (0,59%) i el Berguedà (0,51%). Altres com la Noguera (1,07%) i el Pallars Jussà (1,35) passen lleument d'aquest 1%, però en sintonia amb les comarques veïnes.

Tot i correspondre a la Catalunya dels masos, la comarca del Bages apareix com un districte en el qual trobem una presència més aviat modesta, si la comparem amb altres territoris com els del litoral i la circumscripció de Girona. Quins serien els aspectes socials i econòmics que podrien explicar aquestes diferències? La gestió dels boscos i el global de massa forestal? La mateixa situació de poca presència de finques en els bans,

una mica més exagerada, es detecta per aquesta Catalunya central i en comarques com la Segarra i el Solsonès. En aquest sentit, Llorenç Ferrer –a diferència del que es troba per les comarques gironines– en no exposar la qüestió dels tancaments, estaria donant per fet com una comarca on existiria un individualisme agrari etern.[219] Hem comprovat que no és ben bé així, però sí que el menor nombre de demandes d'edictes prohibitius ens destaquen unes dinàmiques econòmiques a diferents ritmes i necessitats, en el Bages i els altres territoris amb aquesta mateixa, o encara més accentuada, circumstància.[220] De fet tenim una Catalunya diversa amb característiques regionals pròpies en els ordres social, econòmic i estructural d'organització de l'espai i d'explotació de la terra. Diverses situacions fruit d'un procés històric d'adaptació al medi. I són aquests diferents territoris els que emergeixen i detectem en l'anàlisi territorial i de distribució de bans. I dins d'aquests àmbits, la diversitat productiva i les necessitats de defensa d'uns cultius previnguts per tota una sort de particularitats climàtiques i orogràfiques. En aquest sentit, podem citar alguns dels bans de les zones pirinenques que tenien com a objectiu regular l'accés als comunals. La comunitat, en aquest sentit, podia ser més forta per l'organització de l'aprofitament de les pastures i dels boscos. En resum, a mida que ens allunyem del nucli dur i de l'epicentre de la Catalunya dels masos la demanda i la necessitat de bans va perdent força i vigor i emergeixen altres tipus de necessitats que també son remeiades amb la mateixa recepta.

Tipus d'afectacions i contravencions

Si ens atenem als discursos dels memorials dels advocats i procuradors dels demandants, les pràctiques i aprofitaments comunals fores vistes i conceptualitzades com a fora d'ordre i de lògica. Aquest gir terminològic protagonitzat pels denunciants i sol·licitants dels bans va fer que aquells usos fossin qualificats i conceptualitzats com a desordres, disturbis, atacs i violacions a la propietat, tal i com pretenien (imposar) que fos entesa. Allò que havien estat usos comunals es convertiren en afectacions, contravencions i incursions objecte de càstig, multa i persecució. O dit d'altra forma, de robatori. Aquests nous delinqüents causaven danys i furts no justificats que no només eren comesos per saciar les necessitats peremptòries com el consum i l'alimentació, sinó que –segons els memorials– eren destinats a la venda i la revenda, el «comercio ilícito»

[219] Vegeu FERRER ALÒS, Llorenç, *Pagesos, rabassaires i industrials..., op. cit.*
[220] FERRER ALÒS, Llorenç, «La diversitat de l'activitat econòmica a la Catalunya moderna: més enllà de la renda feudal», *Revista Pedralbes*, núm. 28 (2008), p. 725-764.

que dicen alguns documents. Entre aquestes activitats hem pogut localitzar i sistematitzar les que consten en les sèries documentals i les més significatives i nombroses foren les relatives al tràfec de llenya, pastures, tallar arbres, entrar amb cavalleries, fer camins nous, furtar fruits (diversos) i fer malbé les plantes (joves o rebrots de fruiters, vinyes i olivars). La constel·lació de pràctiques ens dóna una idea molt aproximada de quines eren les activitats econòmiques i socials que entraven en col·lisió amb els interessos, els cultius i les preocupacions dels titulars dels masos i de les finques on s'acotava i es prohibia l'entrada.

Taula 4. Tipus de contravenció bans 1800-1835

abrir zanjas	haciendo carbón
apacentar ganado	hurtar estiércol
arrancar cepas	hurtar frutos
arrancar fitas	hurtar o usurpar aguas
arrancar matorrales	hurtar piñas
arrancar piedras	hurtar y cortar leña
arrancar raíces	introducir carruajes
arruinar maquinas	malbaratar cañaveral
cazar	malbaratar frutos
cogiendo bellotas	malbaratar paredes y márgenes
cogiendo castañas	malbaratar plantíos
cogiendo hongos	malbaratar renuevos
confundir límites	malbaratar sembrados
cortar árboles	pegar fuego
cortar piedra	perjudicar pastos
damnificar mieses	pescar
descortezar árboles	quitar corteza de los pinos
entrar caballerías	recoger hojarasca
entrar con perros	sacar y extraer tierra
hacer fajinas	segar y llevar hierva
haciendo caminos nuevos e inusitados	tapando arroyos, cursos de agua

Aquestes afectacions –algunes d'elles sinònimes–, d'altra banda, són el reflex d'un conjunt de necessitats econòmiques i socials per l'abastament i la satisfacció de les diferents activitats productives (pastures i cultius) i alimentàries (conreus clàssics com a els cereals, la vinya i olivera; i com activitats recol·lectores diverses, la caça i la pesca); així com de la demanda de diversos béns i serveis com la llenya, la fusta, les pedres per la construcció o la fabricació de calç, el carbó, la terra per la fabricació de ceràmica i materials de construcció i edificació. Dit d'altra forma, la satisfacció de necessitats dels diferents processos de transformació dels recursos naturals del territori. Però també reflecteixen les diferents resistències socials a tolerar i respectar un nou model i unes noves pràctiques de propietat. Tenint en compte aquests exercicis podem arribar a

delimitar, aproximadament, diferents geografies d'aprofitament de recursos, fossin suro, castanyes o pinyons. Així s'intueixen unes xarxes productives i comercials d'una forma molt evident. Tota aquesta diversitat d'afectacions l'anirem veient en els propers capítols –i a través dels memorials dels bans– d'una forma més propera i acurada. L'exercici de diferents aprofitaments també es podria explicar com a una mostra de pluriactivitat agrària i fruit d'unes demandes en un entramat productiu i industrial complex d'una economia dinàmica.

Gràfic 2. Usos i pràctiques amb més denúncies en els memorials

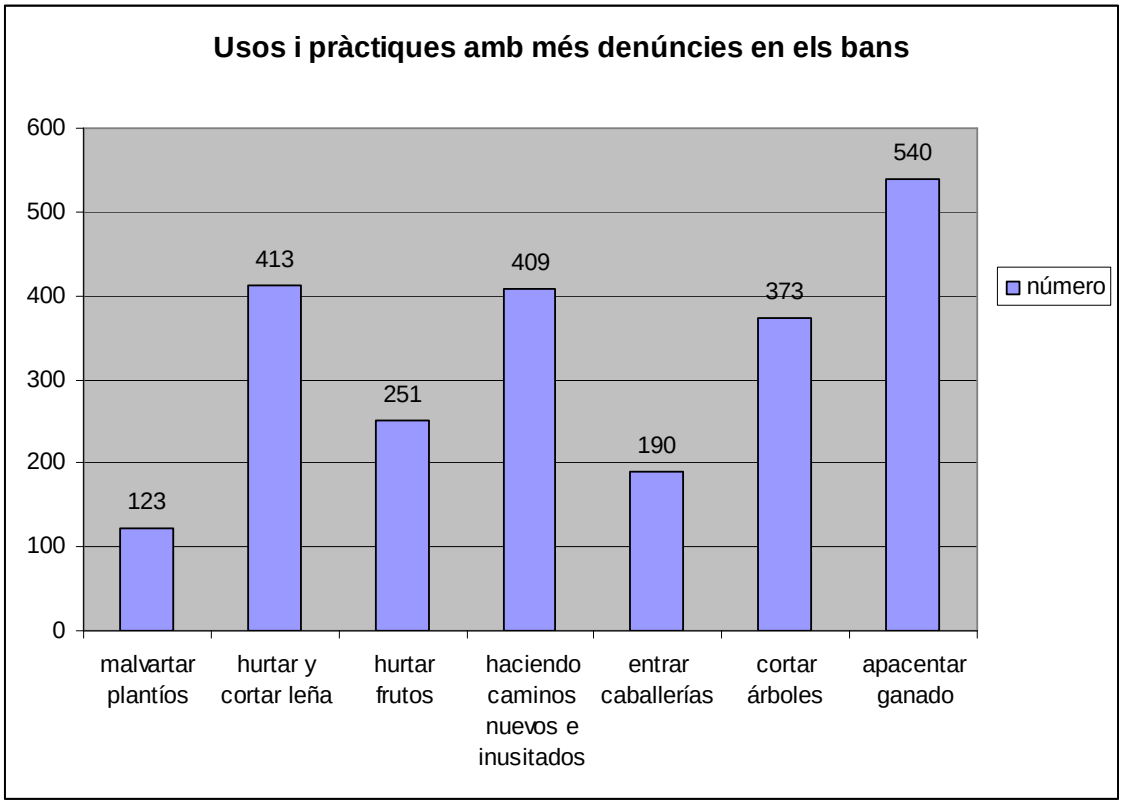

Estacionalitat dels bans

Si examinem els mesos en els quals els bans eren resolts hi detectem un marcat caràcter estacional. La demanda i resolució dels bans solia tenir una ascensió anual decidida a partir del mes de desembre. Aquesta pujada era constant fins el març, mensualitat en la què arribava al seu zenit. A partir d'aquí es registra un primer declivi en els tres mesos de primavera. De juny a juliol es produïa un lleu repunt per després, a l'agost, experimentar un descens que es perpetuava el setembre. L'octubre recuperava l'emissió de bans, per a caure el novembre per després tornar a començar amb l'alça del desembre. Excepte el mes de novembre, tots els altres mesos superaven els 40 bans

mensuals. Entre agost i gener ens movem en una forquilla dels 40 als 50. Entre febrer i juliol el número de bans superava els 60 mensuals per enfilar-se als 82 i 77 de març i abril, respectivament, els mesos més productius per l'emissió dels edictes prohibitius.

Gràfic 3. Resolució bans per mesos

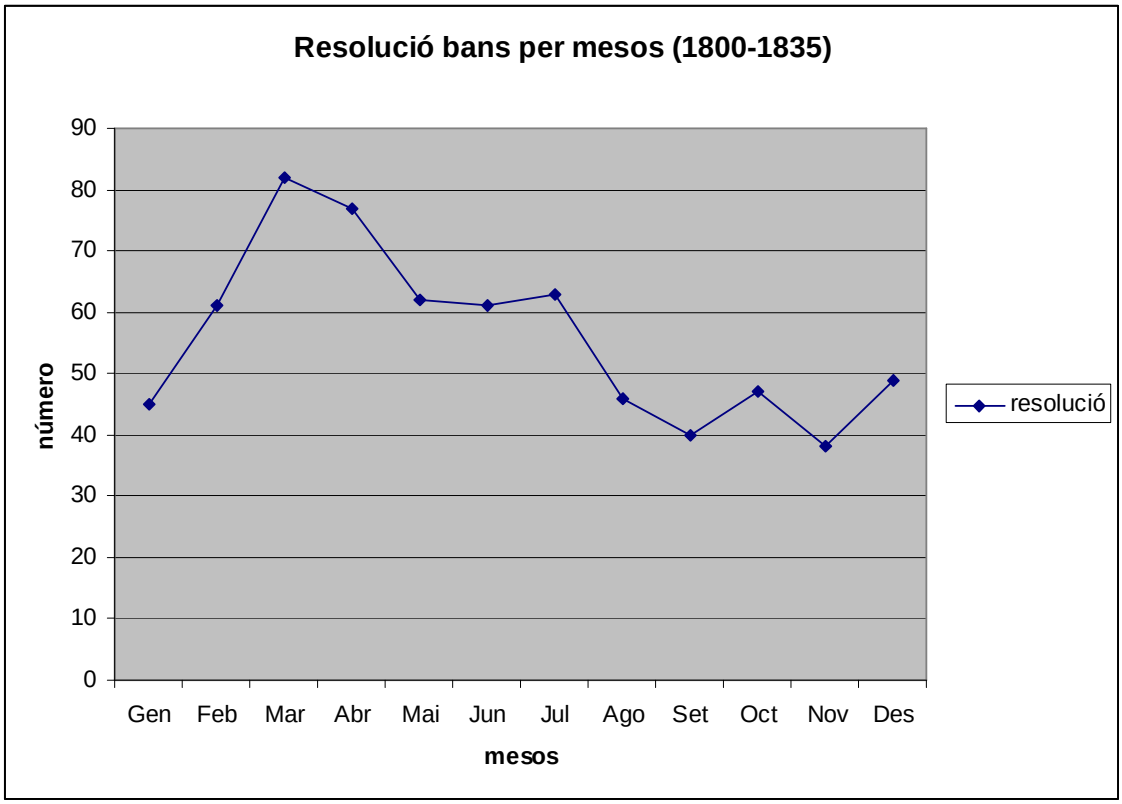

Podríem dir, que la marcada estacionalitat de la gràfica anterior es podria explicar, en certa manera, per la influència i la gran demanda de llenya? En aquest sentit, si fem el recompte de les contravencions per aquest aprofitament, sense tenir el compte la intrusió per «cortar árboles» –que tindria unes mateixes connotacions–, veiem que la gràfica té diferències significatives –entre els mesos de maig i agost– però, a grans trets, les dinàmiques i les pulsions de l'activitat coincideixen amb la gràfica general de les resolucions i l'estacionalitat d'aquestes.

Gràfic 4. Estacionalitat dels aprofitaments de llenya

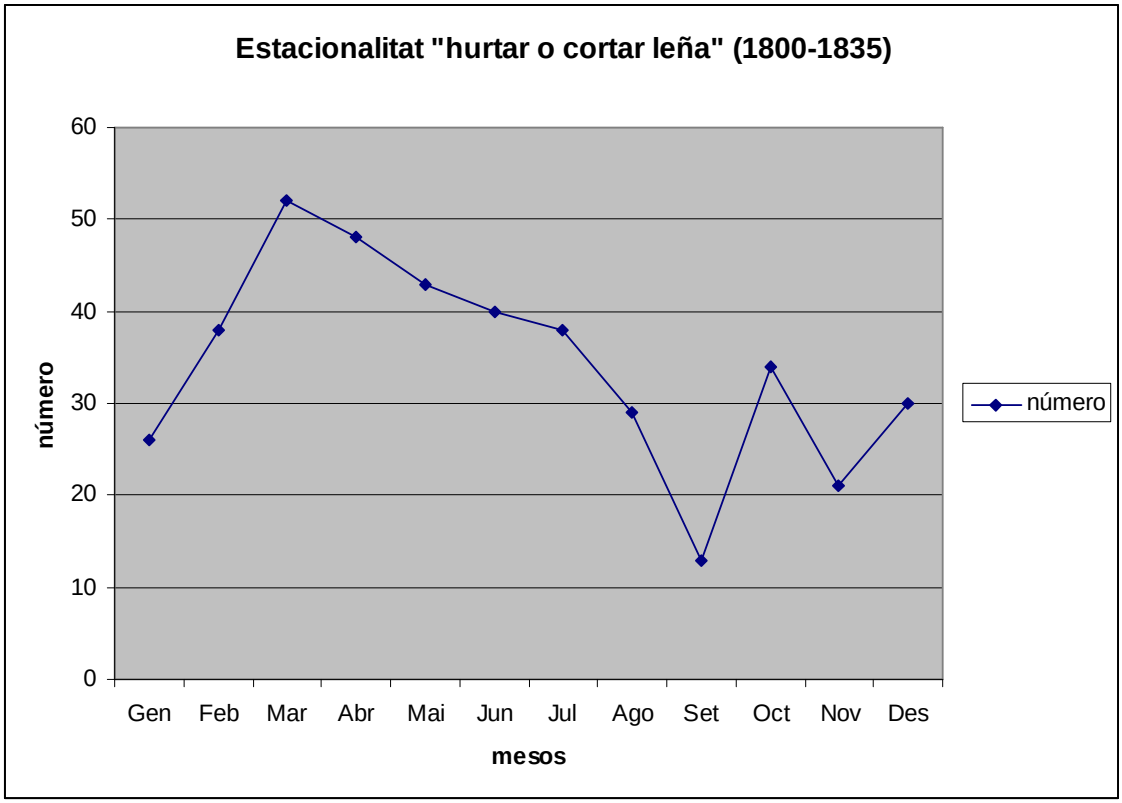

Entre la sol·licitud del ban i la concessió solia passar poc temps. Normalment de l'ordre d'una setmana a deu dies. Ara bé, en els registres ens apareixen exemples i casos de diferent casuística. Alguns foren resolts en setmanes (dues o tres), altres en mesos, normalment dos però amb diversos exemples de tres. La tònica general fou una decisió més aviat ràpida i diligent. Quines eren les causes per les dilacions, si n'hi havia? No ho sabem. En casos que el temps durava més de sis mesos, el tribunal esperava informes dels alcaldes majors més propers per corroborar les afectacions o el problema social? D'aquesta forma consta en el ban per l'Estany de Sils. Si mesurem l'estacionalitat dels bans per la data de sol·licitud (en 650 del total), ens apareix una gràfica sensiblement diferent. La data de la signatura de demanda era fruit d'un problema immediat provocats pels aprofitaments? O bé era el resultat meditat després de tot un temps entre el dany i la posada en marxa de la maquinària administrativa? No ho podem saber, però intuïm que les lògiques es podrien explicar, bàsicament, per aquestes dues variables.

Si comparem doncs les dues dates, de la resolució i de la sol·licitud veiem que, per aquesta darrera data, la gràfica dibuixa un calendari amb algunes diferències. Els mesos

amb més demanda són els cinc primers de l'any. El gener apareix com el mes amb més sol·licituds, una dinàmica que es manté vigorosa fins el mes d'abril, el darrer mes de temperatures hivernals. De maig a juny hi ha una caiguda significativa d'una demanda que es manté entre 35 i 50 instàncies durant la resta de l'any fins al desembre. A l'octubre decreixen les demandes però creixen les resolucions, una tisora que començaria modestament al setembre però que es reprodueix entre les dues variables fins acabar l'any. Que els primers cinc mesos de l'any fossin els de més demanda, si bé no coincideix amb la gràfica anterior encara ho podríem entendre com l'efecte dels aprofitaments de llenya per satisfer les necessitats dels que exercien aquestes pràctiques i les necessitats d'un mercat i d'un comerç establert al voltant d'aquest producte.

Gràfic 5. Comparativa entre la sol·licitud i la resolució dels bans

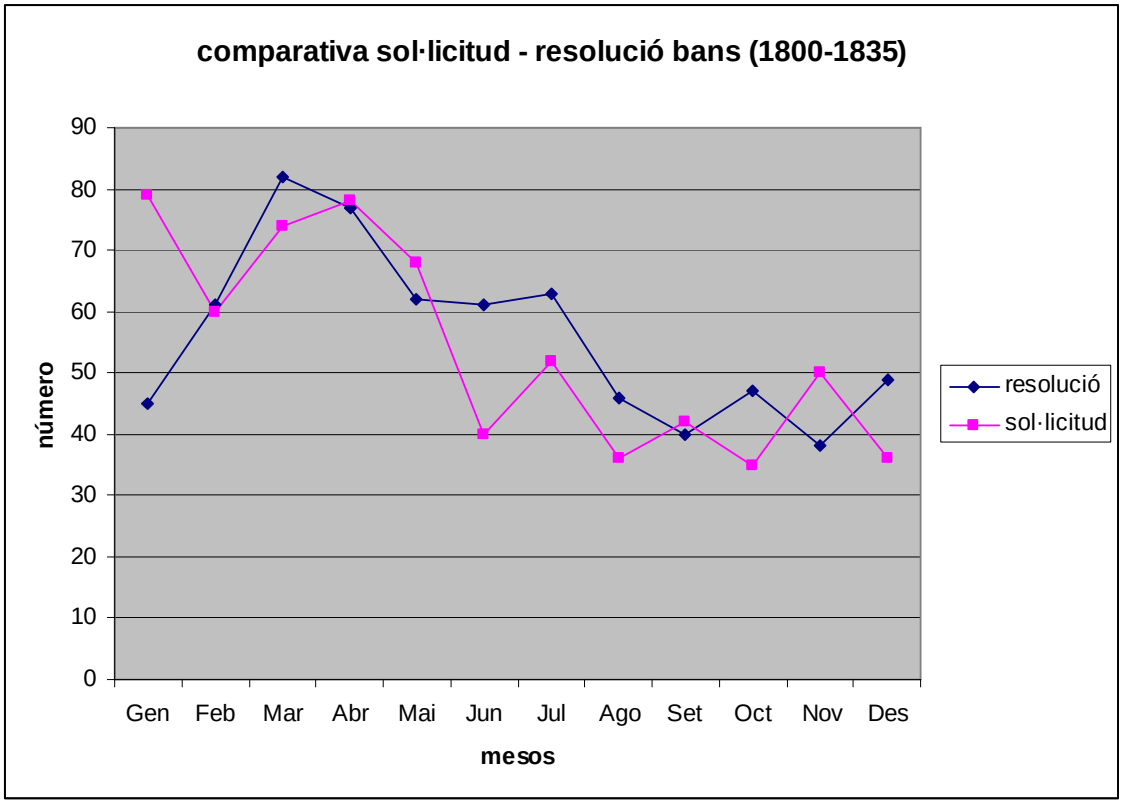

Era habitual –com hem exemplificat– que els edictes prohibitius, sobretot els dels patrimonis més amplis i consolidats, afectessin a diferents masos i finques que es trobaven a diverses parts del territori. Aquest fet ens ha permès recomptar les heretats objecte de prohibició. El recompte ens ha donat la imatge que reflecteix una Catalunya amb diferents necessitats i zones de demanda que s'han intentat explicar per diverses raons i dinàmiques socials, històriques i econòmiques. La Catalunya dels masos, amb

l'epicentre a la regió i les comarques de Girona, emergeix com l'àmbit on l'individualisme agrari era més vigorós i on mantenia una tensió social més elevada. Dins d'aquesta gran àrea hi ha diferències regionals substancials en el nombre d'edictes i finques. En les comarques del nord-est el fenomen té un èxit i un impuls extraordinari. Les pràctiques denunciades esdevenen una font excepcional per conèixer les pulsions dels demandants en l'intent d'arraconar i penalitzar tota una sèrie d'aprofitaments que podien correspondre, en un gran nombre de casos, a usos comunals tradicionals. Entre aquestes, les més citades foren les relacionades amb les pastures, la llenya, la tala d'arbres, fer malbé les plantes, fer camins nous i entrar amb cavalleries i furtar fruits. Pel que fa la demanda d'edictes prohibitius, aquesta estava marcada per una forta estacionalitat que es concentrava en els primers mesos de l'any, hivern i primavera, un aspecte que es podria relacionar amb la gran demanda social de llenya.

ALTRES ASPECTES ECONÒMICS DELS MEMORIALS DELS BANS

En els memorials dels bans apareixen altres aspectes socials i econòmics d'interès. Veurem alguns exemples que ens il·lustraran de la gran complexitat social a l'entorn de la propietat i del seu procés històric de construcció. Mostrem i afegim diversos casos de qüestions relacionades amb la caça, el dret de carnisseria, i els danys provocats per l'aviram també tenen un protagonisme destacat. Els textos ofereixen també notícies d'usos agrícoles i de transformacions agràries. S'utilitzava el guaret i s'ampliava la productivitat augmentant la superfície artigant erms. Però són pocs exemples per a poder-los extrapolar a canvis, tendències i categories generals.

Carns, carnisseries, caça i aviram

En aquest subapartat veurem alguns aspectes de les activitats relacionades amb l'abast, la producció i el consum d'aliments carnis davant de la propietat (i altres drets, jurisdicció i monopolis). Al llarg del treball hem pogut avançar-ne i citar-ne altres casos. La intenció es donar-ne notícia i desenvolupar alguns exemples, com consignar les parts de l'estudi on aquestes mateixes particularitats tenen un desenvolupament més ampli. Per a l'abastament de carns trobem un interessant exemple de la defensa del «privilegi de carnisseria». Aquest avantatge exclusiu, de matar i vendre carn, s'entén en l'univers feudal. Es tractava d'una concessió privativa, d'un dret i d'una llibertat, d'un

monopoli circumscrit en un territori molt concret.[221] En el camp de Tarragona, Felipe de Baldrich i de Vallgornera,[222] un «Capitán de infantería despensero» resident a Valls, era el «dueño único, señor y Barón del castillo, lugar y termino del Raurell». Per tant, el també marquès de Vallgornera el 1802 feia constar que tenia la «prerrogativa» de ser l'únic amo «de las hierbas y pastos de todo el dicho término (…) como igualmente de tener como tiene la carnicería para mandar matar y vender carnes en ella». I, no obstant això, patia diversos danys que repercutien en el seu negoci i en els seus interessos. Tot i ser el titular de:

> «dicha privativa, experimenta notables perjuicios el ganado vacuno y lanar por los muchos rebaños que de los últimos hay en los términos vecinos del referido lugar del Raurell consumiendo, no solo los pastos, si que inutilisan los replantes o encinas tiernas que ha revocado mi principal en cumplimiento de las órdenes reales con motivo de los muchos y continuos cortes de encinas que debe hacer mi principal de sus bosques por el consumo de su casa, oficinas de aguardiente y horno de pan del dicho pueblo y por esto está mi principal continuamente replantando dichos bosques de encinas».[223]

El mateix any trobem un cas similar en una partida de terreny que l'Ajuntament d'Albi (també en el corregiment de Tarragona) pretenia convertir en el que la legislació de l'època reconeixia com a «cotos carniceros», per l'engreix dels animals d'abast o carnisseria.[224] En aquest cas, l'objectiu exposat era per fer front al «precio exorbitante» de les carns. La causa adduïda eren les dificultats per trobar un aprovisionador perquè no tenien un paratge «donde puede apostarse el ganado del abasto, privativamente, a los demás del término a fin de engordarlo y ponerlo en estado que pueda el arrendatario sacar de él la competente utilidad». Per aquest motiu l'ajuntament, el mes de febrer anterior, havia fet un pregó perquè els particulars de la vila es dirigissin a les cases consistorials per discutir el suggeriment de senyalar «para el pasto de los ganados, de su abasto, una partida del término a aquella». La proposta d'ordenament i de regulació fou

[221] Sobre privilegis vegeu TORRES SANS, Xavier, «Identitat i llibertats a la Catalunya dels Àustries. Assaig sobre els privilegis», dins CLARET, Jaume (coord.) *Miscel·lània Ernest LLuch i Martin*, Vol. I, Fundació Ernest Lluch, 2006, p. 551-562

[222] El seu fill, Alberto Felipe de Baldrich tingué cert protagonisme durant la guerra del francès i una agitada vida política. Posteriorment, i entre altres, fou escollit diputat per Barcelona (1837 i 1839) i senador per Girona el 1833 i 1843. Fou ministre de governació, el 1838, en plena primera guerra carlina. Vegeu DE BALLE, Eduard, «L'Albert de Baldrich, un vallenc capdavanter de la cultura», *Quaderns de Vilaniu*, *Institut d'Estudis Vallencs*, núm.1 (1982), p. 5-23. També té entrada a l'enciclopèdia catalana i a MESTRE, Jesús (director), *Diccionari d'Història de Catalunya*, Edicions 62, 1998, p. 1.147.

[223] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 407v-408v, 24 abril 1802.

[224] Així ho reconeixia del capítol 27 de les «Instrucciones» que havien de fer complir corregidors i alcaldes majors com a subdelegats del «Presidente del Honrado Concejo de la Mesta», unes normatives que també hem localitzat en l'obra de PÉREZ LÓPEZ, Antonio Javier, *Teatro de la legislación universal de España e Indias, por orden cronológico de sus cuerpos y decisiones no recopiladas* (....), Volum XXIV, Madrid, 1797, p. 101-102. Vegeu també l'apartat del capítol 5 «Leyes agrarias, órdenes i Reales decretos» d'aquesta part del treball, p. 194-199.

acceptada a excepció de «tres particulares quienes prefiriendo su interés privado al público no quisieron convenir, no obstante, lo que se acordó que se guardase la expresada resolución en cuya atención y teniendo el ayuntamiento que se contravenga con perjuicio de la pública utilidad». Davant d'aquest fet, per enfortir les recents ordenances per la pastura del bestiar i tenir una major autoritat i capacitat punitiva dins la comunitat, demanaven al tribunal que prohibís l'entrada «de todo genero de ganados que no sean del abasto público de dicho pregón en la partida señalada para su pasto», dins uns límits molt concrets de camins, punts, cases i trencants de termes veïns que s'assenyalen en el document.[225]

Entre tots els aspectes interessants que trobem en la documentació referents al bestiar no podem de deixar d'enfocar –encara que sigui breument– el paper de l'aviram en l'economia domèstica i familiar, així com les afectacions que aquest bestiar podia ocasionar en les terres veïnes. Les aus de corral solien ser la parcel·la –i formava part– de l'univers econòmic femení, a part d'altres treballs agraris que es poguessin realitzar.[226] Aquest bestiar també solia pasturar lliure (o acompanyat) i es desplaçava en el terreny provocant, segons els memorials, certs inconvenients. Antonio Cabestany, pagès de Barberà de la Conca (corregiment de Tarragona), el 1803 es lamentava que en les seves possessions es produïen diferents pràctiques que li eren perjudicials. Feien «cortaduras» als pins, potser per extreure resina i fabricar pega? Entraven als boscos a «hacer leña gratis», una qüestió que causava un «triste efecto»; i especificava –fent-lo així un cas excepcional– les entrades de diferent tipologia d'animals. Amb tota mena de detalls, concretava els danys que cadascun d'ells causava en les finques i els horts. Si seguim el relat, descobrim que l'orografia jugava en contra del titular i n'impedia una vigilància eficient:

> «La seguridad de los contraventores de que ni serán descubiertos ni privados por el exponente, por no poderles ver, les preste un arto campo para hacer entrar con franqueza, bueyes, mulas, burros, tocinos, gallinas, en sus propiedades causando al exponente unos incalculables perjuhicios, respeto de que los quatro de la primera clase se comen el plantío y el grano de las garbas, sin otros daños, y los segundos, a más de comerse los granos, se coman la mayor parte de las verduras de sus huertos, y suelen comerse y descubrir la semilla que esta sembrada resultando del conjunto de esta pintura que se cortan al exponente sus

[225] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 415r-416r, 9 juny 1802.
[226] Vegeu TRIBÓ, Gemma, «El treball femení a l'agricultura (XVIII-XX)», dins BORDERÍAS, Cristina; BENGOECHEA, Soledad (coord.), *Les Dones i la història al Baix Llobregat*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, volum I, 2002, p. 275-313. Pel segle XX, vegeu, VILLALÓN, Sebastià, «L'organització del treball», dins SAGUER, Enric (Ed.) *Forçats a foc i llum. Una història oral dels últims masovers de la regió de Girona*, *1930-2000*, Barcelona, Departament de Cultura, 2011, p. 365-397.

leñas, que se debastan sus bosques y, en fin, que se le malbaratan sus frutos todo contra el sagrado derecho de propiedad teniendo aun la animosidad de abrir nuevos caminos».[227]

En la mateixa situació es trobava Joan Mundó, comerciant de Begur, amb terres –algunes plantades de vinya i olivera– a Pals, Gualta, Begur i Torroella de Montgrí. Per Mundó, que el 1805 actuava a través del procurador Martí Ferrer –i amb una redacció menys descriptiva–, «la entrada de las gallinas de aquellos vecinos en los sembrados que no cuidan de impedir y que en todos los años acarrea incalculables perjuicios».[228] Juan Salgado, comerciant de Barcelona, tenia dos masos: un a Santa Coloma de Cervelló; i l'altre es repartia entre els termes de Sant Boi de Llobregat i Cornellà. Patia problemes similars amb les pastures i les entrades d'aus de corral. El 1806 ressaltava el clima enrarit i de violències que aquests exercicis produïen amb els seus masovers perquè, segons la demanda, feien «caminos nuevos por los sembrados y viñas expresadas, entrando en dichas tierras a apacentar ganados y aves, perjudicando las hiervas de los hiermos prados y bosques y hacer otros actos de dominio y de posesión en perjuicio del suplicante y de sus parceros».[229]

Una de les altres fonts d'alimentació i nutrició, amb una gran importància, fou la cacera. Aquesta activitat, tot i la regulació de classe a què estava sotmesa, era àmpliament practicada per la població, amb armes de foc o amb altres arts –proscrites per la legislació–. Les necessitats alimentàries i de consum de carn, així com la venda de pells i plomes per diferents tipus d'indústria, feia que aquesta ocupació fos molt comuna i popular. En la segona part d'aquest estudi es dedica un capítol a aquesta activitat, una pràctica de la qual detectem diversos intents de privatització en la documentació dels bans i els memorials.[230] La gran part dels exemples detectats en aquesta font són comentats en el citat capítol, una secció que analitza tot el segle XIX. S'examinen les dinàmiques socials al voltant de la cacera, abans i després de la legislació liberal, així com la seva importància global en el procés dels tancaments de terres amb especial incidència en la segona meitat de segle. La preocupació per la caça, els intents de limitar-la i excloure'n la resta de la població fou, si ens atenem al rastre deixat en els memorials, més aviat testimonial. Detectem set casos, el que representa un 1,04 % del total. Ara bé, aquests exemples ens indiquen, precisament, que la caça, i els animals

[227] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 532v-533v, 12 novembre 1803.
[228] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 163r-164r, 9 octubre 1805.
[229] Ibídem, f. 255v-256v, 22 desembre 1806.
[230] Vegeu del capítol «Cacera i drets de propietat, conflictes i dinàmiques socials».

objecte d'aquesta es començaven a veure com a un bé privat. El dret de caça s'assimilava al dret de propietat (com tot el que es prodigués naturalment o artificial en qualsevol hisenda). I, evidentment, pels inconvenients que podien ocasionar –amb més o menys afectació– les entrades i el trepitjar els camps i els sembrats. En tot cas, aquestes i altres casuístiques les il·lustrem més endavant, però compartien una finalitat molt concreta i definida. Aquest mateix objectiu fou el de Josep Guardia, un comerciant de Reus que tenia diverses peces de terra a Reus, El Burgar, Prenafeta i en el «territori» de Tarragona. El titular d'aquestes finques el 1801 feia saber que s'experimentaven «gravísimos daños, ya de los ganados que se meten por todas partes y en todos tiempos; ya de los cazadores que con una multitud de perros se meten por los sembrados y viñas». Aquestes entrades eren les responsables, a més, «sin que pueda evitarlo el suplicante, por todas partes senderos y caminos; y tapándole los arroyos del riego e impidiendo el curso de sus aguas».[231]

El ban com a indicador de transformacions agràries

En les sèries consultades i analitzades, trobem diverses referències o ecos de transformacions agràries i creixement econòmic lligat a la idea de perfecció de la propietat. Els infractors ocasionaven perjudicis «contrarios al fomento de la agricultura»[232], una agricultura que era la «riqueza de las poblaciones» i que «cualquier Nación culta» devia protegir i si es veia afectada per individus que actuaven contra «el derecho de propiedad y posesión» perjudicials «al estado y al bien de las familias». Els cultius a els que fan referència, amb assiduïtat i amb major preocupació, corresponen a la vinya, l'olivar, la sembradura i les recol·leccions de «pan llevar». Si bé, en nombroses ocasions, no consta de quin tipus o qualitat són les finques i són citades amb el genèric de «tierras». En alguns exemples s'especificava l'espècie dels arbres, fossin boscos o de cultivo. Entre aquests últims destaquen els ametllers, avellaners, garrofers, figueres, moreres, noguers i demés «frutales», com en moltes voltes són presentats. També són citats els erms, bàsics per la pastura del propi ramat o del que interessi per la obtenció dels adobs per aplicar-los com a fertilitzants de la terra, claus per a la intensificació per els usos del sòl agrícola.

[231] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 130br-131bv, 27 abril 1801.
[232] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm, 1232 (4t), 1br-3br, 12 març 1808.

Precisament l'expressió «hurtar estiércol» representava un problema o un greuge que consta en els memorials i que concerneix a més de cent finques i en vint-i-nou bans (un 4,32% del total). El 1805 Baudilio Moner, «labrador propietario» de Biure, a l'Empordà, exposava que tenia que «dar el debido incremento a sus tierras cultivándose de los medios requiere la buena cultura» a fi de corregir les pèrdues ocasionades en els seus terrenys por «la última guerra con Francia». Havia de mantenir un «competente número de ganado mayor y menor para poder estercolar las mismas tierras» i es trobava que, per haver patit les entrades d'altres ramats, va tenir que «comprar las hiervas para estercolarlas debidamente».[233] El 1806 Felipe de Baldrich del Rourell, en el camp de Tarragona,[234] es lamentava que «perturbadores de la quietud pública, se atrevan a pasar y mandar pasar con aquellos con el fin de llevarse los abonos que extraen de sus posesiones, atendiendo solo la cantidad de su propia conveniencia».[235] La falta d'adobs podia representar un problema greu per a regenerar la terra i s'utilitzaven pràctiques de fertilització com «boïcs» o «formiguers» com el 1825 exposava Vicente Bastús, veí de Tendrui prop de Tremp, a qui li «cortaban leña sin compasión». Ni ell ni els seus masovers (o colons) tenien cap més «manera de estercolar las tierras de dichas sus heredades, ni mas medio para abonarlas que los que en algunos países de este Principado se llaman Boichs y en otros formiguers cuyo abono se hace quemando la tierra, para la qual se necesita leña».[236] Altres referències dels formiguers o «hormiguillos» les trobem el 1804 en l'exemple de Cosme Patxot de Ferran, veí de Sant Feliu de Guíxols,[237] qui tenia masos i peces de terra a Garriguella, Sant Silvestre de Valleta, Colera, Delfià, Sant Feliu de Guíxols i la Vall d'Aro. Els veïns aprofitaven branques i rebrots per fer llenya i formiguers per abonar els seus trossos. A banda d'això:

> «labradores y jornaleros de la ausencia de mis principales por hallarse domiciliados en la villa de San Feliu de Guíxols están saciando su ambición apropiándose las hiervas, leñas y

[233] Ibídem, f. 170v-171v, 14 octubre 1805.
[234] Aquesta vegada, a diferència del ban anterior de 1802, l'edicte comprenia una àmplia sèrie de possessions per tot el camp de Tarragona. A banda d'una heretat de 130 jornals a El Rourell, citava terres a El Vilar del Baró (La Pobla de Mafumet), Valls, El Rourell, Alcover, Tarragona, Vilallonga del Camp, La Quadra dels hospitals (Santa Coloma de Queralt) i La Quadra de Requesens (La Pobla de Mafumet).
[235] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 247r-249r, 26 octubre 1806.
[236] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 133v-134v, 17 febrer 1825.
[237] Cosme Patxot i de Ferran va protagonitzar diversos contenciosos judicials amb el comte d'Empúries (Duc de Medinaceli) a l'entorn del domini directe d'algunes terres. BC (Il·lustre col·legi d'advocats de Barcelona), *Demostración legal por el Dr. D. Cosme y Da. Rita Patxot y de Ferran, en el pleito que sigue en tercera instancia el M. I. Duque de Medinaceli, conde de Ampurias: sobre la significación de la palabra catalana explets* / en la Real Audiencia y sala en que preside el Ne. Sr. Dn. Antonio Pellicer de la Torre, real oidor; relator Dr. don Narciso Monter y Janer ; escribano Armengol Piñol y Texidor, 1800.

> frutos que producen aquellas, mediante apacentar a carrera tendida de día y de noche sus averías y ganados de todo género resultándoles esta operación el que no solo no aprovechan los frutos mis principales, pero dificultan el hallazgo de arrendatarios y colonos».[238]

Es tractaria d'un cas de *mauvais gré*? No ho sabem.[239] La cerca de llenyes i rebrots per formiguers també es donava, amb una descripció similar, per la família Rovira, pagesos de la parròquia de Santa Magdalena del Pla, del Pont de Vilomara i Rocafort (Bages).[240] També tenim notícies de la tècnica del guaret com a mètode de recuperar la fertilitat de la terra, usual en la rotació de cultius. Aquest és el cas d'Ignacio Maria de Gomar, noble resident a Lleida que posseïa els «señoríos territoriales y solariegos» dels pobles de Granyena i Granadella, que amb els de la Pobla i Bovera «formaban un solo término». En aquestes terres –que havien estat comunals– s'estaven fent inversions i millorant les diferents parcel·les «reducidas a cultivo y otras yermas que de algunos años a esta parte se van metiendo también en labor, haciendo en ellas las plantaciones y mejoras e impensa y crecidos gastos empleados en ellas». Per això, el 1831 com que els veïns continuaven pasturant els ramats i emportant-se les llenyes, demanava que ningú s'introduís a les seves terres «plantadas, sembradas de rastrojo o barbecho, cultivadas o incultas».[241] En la documentació consten referències a «legumbres» i «hortalizas», una alternativa per a nodrir de nutrients les terres de regadiu. Altres formes d'abonar les terres eren amb la fullaraca dels arbres de superfície boscosa. Aquest fou el cas de Juan Antonio de Peguera, veí de Barcelona, amb un mas a Campllong, a Sors (Alella) i en els extramurs de Girona. El 1819 denunciava diverses entrades i afectacions, entre les quals, la de «llevándose la [h]ojarasca de los árboles que debe y hacen servir sus colonos para estercolar y beneficiar sus tierras y hasta pacer las yervas de dichas propiedades que sirven para el sustento del ganado de dichos sus colonos».[242] Els masovers, eren els encarregats de conservar i millorar les terres. D'aquesta forma, el 1804, ho explicitava Josef Campa de Portoles pels seus dotze masos, entre les actuals

[238] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 17r-19r, 16 abril 1804.
[239] Sobre el *mauvais gré* vegeu CONGOST, Rosa, *Tierras, leyes, historia*..., *op. cit.*, p. 126-129. També publicat a CONGOST, Rosa, «Sagrada propiedad imperfecta. Otra visión de la revolución liberal española», *Historia Agraria*, *revista de agricultura e historia rural*, núm. 20 (abril 2000), p. 65-69. L'any 2004 CONGOST, Rosa i JOVER, Gabriel presentaren la conferència «Mauvais gré in Catalonia: an everyday form of resistance» a l'*European Social Science History Conference* de Berlín (DEU) 2004.
[240] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 52r-53v, 9 setembre 1800.
[241] Ibídem, f. 174v-176v, 11 maig 1831.
[242] Ibídem, f. 78v-80r, 4 desembre 1819.

comarques de la Garrotxa, Ripollès i Gironès: «cuyas propiedades no obstante la continua vigilancia de mis colonos, masoveros para conservarlas y mejorarlas».[243]

La viticultura, como han explicat reconeguts especialistes, fou el cultiu que dinamitzà el camp català en el segle XVIII, va tenir una expansió important en el segle XIX i una clara orientació al mercat.[244] Així mateix, l'àrea de distribució de la vinya es correspon amb la projecció geogràfica de les sol·licituds de ban. D'igual forma, amb l'olivar, un altre clàssic del món mediterrani. A Catalunya, en la sol·licitud d'edictes, destacaren els territoris del camp de Tarragona, Penedès, Barcelona, Catalunya central (Vallès i Bages), Maresme i regió de Girona, especialment, a l'Empordà. En els memorials de sol·licitud consten 586 casos amb cultiu de vinya i 409 d'olivar d'un total de 2113. Vicente Galup, advocat de Barcelona i propietari de vinyes i olivars a Sitges, el 1801 manifestava els funestos resultats de l'entrada de bestiar «con que se malvaratan las viñas y se echan a perder absolutamente las piezas de olivos tiernos en notable atraso de este recomendado ramo de agricultura y excesivo dispendio del dueño, que si quiere adelantarlo se ve precisado a repetir los gastos». Demanava que s'establissin les penes de ban i que se satisfés el dany als arbres i els ceps estimat per dos experts.[245] L'extensió i transformació de terres de pastura, erms i boscos en camps de conreus era un des mètodes i les vies per a aconseguir una major productivitat i intensificar els usos agraris del sòl. Aquesta era la voluntat de José Oliva, «labrador» de Valls, que el 1804 desitjava «la conservación y aumento si es posible de sus propiedades y sus productos»[246].

En els memorials es desplegava un discurs que pretenia ser el dominant que presentava la propietat privada com a idea superior, beneficiosa per la societat i com a clau del creixement econòmic. No són poques les expressions de les sol·licituds dels bans que així ho expliciten, com per exemple que els bans eren necessaris per a aquests «miembros tan desposeídos de los sentimientos naturales al bien de la sociedad»[247], uns individus que ocasionaven perjudicis «contrarios al fomento de la agricultura» i que no hi havia «nada más recomendable que el producto de la agricultura por influir

[243] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 102r-104r, 1 desembre 1804.
[244] GARRABOU, Ramon i PUJOL, Josep, «El canvi agrari a la Catalunya del XIX», *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 19 (1987), p. 35-83; GIRALT, Emili, *Història agrària dels Països Catalans,* Volum III, 2008.
[245] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 174v-176v, 9 abril 1801.
[246] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 44v-45v, 25 gener 1804.
[247] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 321r-322r, 12 març 1808.

directamente en la utilidad y riqueza del Estado» i ser aquesta el primer «de sus principales nervios».[248] Una expressió similar la trobem en un ban sol·licitat el 1825 per Ramon Vallbona amb 18 finques a Guialmons, a les Piles (Conca de Barberà).[249] En resum, el bans ens proporcionen diferents exemples de les pràctiques agrícoles i d'algunes transformacions agràries entre les quals, destaca l'exemple extraordinari (i de llarga durada) relatiu als problemes d'inundació per la dessecació de l'Estany de Sils.[250]

[248] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 182r-183v, 24 juny 1825.
[249] «Nada hay mas respetable que el derecho de propiedad y nada más recomendable que el producto de la agricultura por influir directamente en la utilidad y riqueza del Estado». Ibídem, f. 151v-153v, 16 abril 1825.
[250] Vegeu capítol 3 «Aigües, bans, i drets de propietat en el segle XIX».

CAPÍTOL 2

Memorials, greuges i aprofitaments

> «En este estado se ven en precisión de procurar conservar el derecho de propiedad sin servidumbre ninguna y absoluta facultad de valerse de todo lo que nace naturalmente o artificialmente en dicha hacienda de adaptar los medios legales para procurar una providencia capaz de remover todo esceso en contrario del goze de la propiedad».[251]

Els interessats de privar l'accés, bàsicament senyors útils, en nom propi, o a través d'un procurador o advocat, es dirigien al tribunal de la Reial Audiència i presentaven una sol·licitud, que, com hem avançat, prenia el nom de «memorial». En aquesta memòria s'explicaven els detalls dels greuges soferts i, acabada l'exposició, es demanava un ban que dictés la prohibició d'entrada a la finca o els masos en qüestió, que podien ser uns quants i en diversos llocs. En aquest sentit cal dir que el mas, la unitat d'explotació agrària de la Catalunya vella, és l'objecte majoritari d'acotament. Els arrendataris o masovers prenien una importància cabdal per la tasca de guàrdia i custòdia d'uns béns i recursos que els eren propers i que entraven en contradicció amb determinats usos i pràctiques d'altres. En el fenomen, de gran complexitat, hi podem llegir certes fidelitats, interessos i situacions diverses. Els memorials dels bans són una font extraordinària per veure-hi els interessos, estratègies i preocupacions dels senyors útils. En aquests textos, es pot prendre el pols d'aquests enfrontaments per l'ús dels recursos naturals, la riquesa i motor bàsic d'una economia fonamentada en la producció agrària i forestal. Aquestes redaccions, no totes igual de refinades, ens ofereixen la mirada dels denunciants que detallen els danys soferts i les problemàtiques relacionades amb la confrontació, l'ordre públic, la violència i les amenaces.

D'aquesta forma, els memorials esdevenen una mena de «diccionari enciclopèdic» de la defensa i l'acreixement de la «propietat», però no de qualsevol «propietat» sinó de l'absoluta, la lliure i l'excloent. Els textos dels advocats i els procuradors esdevenen un monument a l'art de la redefinició del concepte dels atributs que acompanyaven, intrínsecament i unívoca a la propietat. El relat, el discurs, que vol esdevenir dominant i que aconsegueix ser-ho en aquest àmbit (el polític i legal) tenia un objectiu molt clar: convertir-se en l'única informació, a última hora, en la manera d'entendre les pràctiques de propietat. Altres formes d'aprofitaments, en aquesta retòrica, si bé en algunes

[251] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1677, 46v-48v, 3 gener 1835.

ocasions hi són reconegudes no és més que per limitar-les, controlar-les i amb el temps (i l'oblit) eliminar-les: així interpretem les diferents referències als usos i aprofitaments comunals circumscrits entre dates concretes del calendari agrícola (i catòlic). Aquests costums si bé es deia que es respectarien –probablement per conveniència política (estratègica) i pràctica en el si de les comunitats–, era aconsellable acotar-les perquè no s'estenguessin, com a voltes succeïa per determinades èpoques de l'any. I com que la sentència i la pena de ban no reconeixia particularitats de cap mena, per estar estandarditzades (excepte casos molt especials), atorgaven la capacitat de multar i perseguir en tota època de l'any i, en principi, amb una voluntat que l'acotament fos perpetu i imprescriptible. Per aquesta raó, a voltes, s'especificava que el ban fos per aquesta i la següent generació. Però amb el pas del temps, aquesta pretesa voluntat de controlar la informació i imposar una determinada manera d'entendre i viure la propietat podia sucumbir i perdre vigència. És per aquest motiu, i per les contínues entrades (o actes de resistència), que trobem diversos exemples de demandes de bans que en el seu memorial citen explícitament (i de vegades es confirma que s'acompanya còpia) un ban anterior, d'un ban més antic, de 30 o 40 anys enrere (del pare o de l'avi) que havia queda oblidat i sense valor simbòlic ni efectiu. És per això que tornaven a demanar l'emissió d'un nou edicte que revitalitzés la capacitat punitiva –avalada per les autoritats coetànies i del moment– per castigar les entrades a les terres dels masos. Amb aquesta actualització es pretenia fer front i aturar, encara que fos per un temps, unes pràctiques amb una vitalitat, energia i tenacitat singulars. Aquestes activitats tenien especial incidència en els boscos, fossin d'alzines o pins. Consten per diferents zones de Catalunya la presència de bandes, d'accions en grup suposadament organitzades dels «leñeros», com així consta en la documentació.[252] Ho veurem al llarg del treball. El preu

[252] Fora d'aquest àmbit, les autoritats foren especialment bel·ligerants amb els membres d'ètnia gitana. Si bé, en els memorials dels bans només especifiquen, en la majoria dels casos, que es tractava de diverses persones agrupades de «otros pueblos y parroquias vecinas y comarcanas» (ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 463v-464r, 15 gener 1803) i, en algun exemple, de l'arribada de «moradores de otros lugares y otras comarcas» (ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 398v-399v. 13 març 1802.); mai definien, particularitzaren o indicaren que es tractés de gitanos. Tanmateix, altres contextos documentals ens donen notícies de certs conflictes i dures expressions per referir-se al grup ètnic. El 1808, a Peratallada, durant els primers dies de l'aixecament contra els francesos i segons la documentació, arribaren 40 gitanos que advertiren de l'arribada dels napoleònics. Semblaria, si ens atenem a l'informe de l'ajuntament, que haurien utilitzat aquesta informació per tenir via lliure «para hurtar». Amb aquesta notícia, «toda la gente que pudo huyó a los montes». Algunes d'aquestes persones, poc dies després, prengueren les armes. Per aquestes raons el consistori demanava permís «para perseguir a dichos gitanos hasta quitarles la vida; gente tan inútil y perniciosa al estado» (AMGI. Correspondència Junta, lligall núm. 3, Peratallada, Junio 22 de 1808). Avui podríem dir que es tracta d'un exemple de xenofòbia atàvica. Gairebé un segle abans, el setembre de 1715, el marquès de Castel – Rodrigo publicava a Barcelona un ban d'expulsió dels gitanos, «raza de Gente tan perjudicial a la República».

de la llenya (com ja s'ha apuntat en diverses ocasions) i la gran demanda d'aquest producte, així com el carbó vegetal feia que existissin pel territori, de procedència dels nuclis de població propers als masos, dels «pueblos comarcanos», diverses persones, homes i dones que es dedicaven a tallar arbres per abastir les seves llars (per calefacció o per combustible per a la cuina) i, sobretot, per vendre (o per fabricar carbó). També emergeixen certes necessitats industrials, com per la fabricació de tints i adobs de pells («zurradores»). D'aquesta forma s'escorxaven els arbres per abastir de peles aquestes industries, un arbres que quedaven morts irremissiblement i que no feien distinció entre grans ni petits (segons la informació relatada en els memorials). En el fons documental ens consten dues cites explícites de Manresa on diversos establiments, les adoberies, necessitaven escorça de Pi.[253] Una vegada pelats els arbres morien i eren reduïts a llenya. D'aquesta forma se'ls operaven dues utilitats i rendiments.

Davant d'aquesta situació, sumades les reiterades entrades de bestiar per pasturar, les topades, sobretot amb els masovers i també els amos, per uns mateixos recursos naturals portaven a situacions de violència i amenaces. Aquests enfrontaments, aquestes relacions socials problemàtiques tenien l'escenari en diferents indrets i espais, constituïen la representació d'una conflictivitat a raó d'una discordança entre aquestes pràctiques intrusives i la idea (o voluntat) d'acotar i excloure del gaudi d'unes terres i possessions. La qüestió és subtil però clara. Calia anar frustrant, cansant i intimidant els intrusos perquè socialment fos acceptada la nova manera d'entendre les relacions socials a l'entorn de la noció de propietat (també per garantir unes rendes i el gaudi de la mateixa). Els possessors, normalment senyors útils, es distingeixen del domini dels senyors directes (a través d'aquestes nomenclatures utilitzades). Aquests darrers, en diferents exemples, consten demanant un ban per fer front a les entrades d'unes terres

---

Se'ls assignava tota una sèrie de responsabilitats penals i culturals: «Siendo grande número de Gitanos y Gitanas, que [h]ay en esta Capital de Barcelona, y en el Principado, que van divagando continuamente coadunados y agavillados, como separados, por toda Cathaluña, y sus pueblos, cometiendo latrocinios y otros delictos y gravísimos excesos de infamias y cosas mal hechas, sin trabajar, ni tener oficio alguno lícito, con que sustentarse, ni saberse de que viven, sino de hurtar y de tratos ilícitos, falsedades y engaños, que ejecutan, y otras malas artes y mañas, aun supersticiosas, sin poderse saber de los más, si cumplen a los preceptos de nuestra Santa Madre Iglesia, ni viven Christianamente, en gravísimo daño al bien público». AHG, 19 setembre 1715; Núria Sala estudià alguns aspectes de la visió i de les analogies dels gitanos amb els indígenes americans als andes. SALA, Núria, «Son más embusteros y trapalistas que los Gitanos de Cataluña. La imagen de los grupos pre-andinos del Cusco por los franciscanos del Colegio de Propaganda Fide de Moquegua», dins CAHILL, David i FISHER, John, *De la etnohistoria a la historia en los Ande*s. Quito (ECU), Abya-Yala, 2007, p. 33-70.

[253] Vegeu PUIG GUBERN, Magí, «Antics sistemes artesans d'adobar pells per a sola», *Miscellanea Aqualatensia*, núm. 6 (1990), p. 199-210.

que havien cedit en emfiteusi, en una acció de defensa dels emfiteutes i en una aposta per garantir el cobrament anual dels censos; i també com una forma de paternalisme, tot jugant un paper simbòlic i de preponderància social en el si de les comunitats com a guardians i com a representants i garantia d'un ordre. També consten diversos exemples de delmadors que, preocupats per la disminució d'ingressos provocats pels aprofitaments de tercers, acudiren a la justícia reial com a intent desesperat per mantenir-los.

Els textos dels memorials ens permeten entrar, aproximar-nos a la complexitat d'interessos d'una societat d'Antic Règim que emergeix com a dinàmica i mutant. En aquesta societat, activa i en moviment, la justícia rural, la normativa, les ordres i els bans de les autoritats locals per executar allò ordenat per ells mateixos, ja fos per la falta de mitjans coercitius, per pressions socials o per la incapacitat moral d'execució d'uns edictes que posarien al límit de la violència i la convivència, tenien serioses dificultats per complir-se. Aquest és un ítem recurrent i sovint citat en els mateixos memorials. La justícia reial, allunyada i sense, a priori, compromisos i vincles socials en el territori, emergí i es convertí en l'única esperança dels propietaris (útils i directes) per tancar, acotar les terres i multar a qui entrés o s'enxampés entrant. Era el mitjà més efectiu, com bé descrivien les súpliques? La persistència i la repetició de bans sobre els mateixos masos i finques ens indica que no. Però simbòlicament, i a curt termini, tenia uns efectes pràctics, dissuasius i psicològics. Les pràctiques realitzades i que es pretenien eradicar eren diverses i nombroses. Les més comunes ja les hem citat en moltes ocasions: la llenya i la pastura. Ara bé, es pretenia tallar qualsevol aprofitament o activitat que representés entrar a les terres o que pogués posar en qüestió els drets de propietat. També veurem les diferents formes d'expressar-se i de referir-se a la propietat a través del període circumscrit en aquest primer terç de segle. L'aigua, la pesca, la caça i les activitats recol·lectores com buscar bolets i recollir castanyes, entre moltes altres, com fer camins nous, extreure terra o pedres per la construcció que hem recomptat, també seran citades. Aquestes accions i les diferents informacions que consten en els memorials seran explicades i concretades amb casos específics. Veurem una mica més de prop les pulsions dels demandants en referència a aquesta lluita per fixar un discurs dominant i adoctrinar, a través d'uns determinats relats, uns usos restrictius i d'unes noves pràctiques de propietat. I, en altres capítols, també veurem quins eren els nínxols socials que capitalitzen el moviment –hisendats, propietaris i noblesa rendista– i el

mimetisme d'alguns petits propietaris. Els bans són també la representació d'un ordre i d'una jerarquia social determinada, de l'emergència d'una «aristocràcia terratinent» i del zenit d'un procés històric de formació d'una pagesia benestant que defensa els seus interessos de classe, individuals i familiars.

Terrenys i usos comunals

En alguns memorials els interessats a prohibir certes pràctiques, citaven i reconeixien els usos i costums de pastures i aprofitaments comunals, per tot seguit introduir i legitimar noves pràctiques de propietat excloents, sense entrar en conflicte directe amb les diferents consuetuds locals i aparentant l'acceptació d'aquestes. Aquesta era una tàctica que intentava no aixecar massa recels i alhora limitar i restringir, a poc a poc, l'entrada a les persones i els animals. En altres casos foren les Universitats les encarregades de cercar empara legal per mantenir i controlar les entrades de bestiar en les terres comunals i a garantir diverses tipologies de pastura. S'introduïen unes noves formes de justícia rural que responien a la necessitat de satisfer diversos interessos mancomunats. El 27 de març de 1819 diversos terratinents de La Jonquera acudien, individualment, a la Reial Audiència i sol·licitaren un ban per tancar «varias fincas». Entre aquests deu propietaris, que aconseguiren l'edicte al seu favor més de sis mesos després, es trobaven Jaume Roca,[254] Joan Laporta,[255] Salvador Armet,[256] Pau Viñas,[257] Cristóbal Brugat,[258] Jaime Maurici,[259] Pedro Cardoner,[260] Josep Dauner,[261] Carles Bosch, avi del literat i ciutadà honrat de Barcelona;[262] i Estevan Vilar, l'administrador de correus.[263] Mentre els primers constaven com a «vecinos», els dos darrers figuraven com a hisendats. A més de la sincronia, el redactat similar ens indica l'associació de classe i una operació conjunta entre els diferents interessants. En la redacció dels memorials tots expressaven la voluntat de respectar les consuetuds, però indicaven que aquests aprofitaments i pràctiques diverses no representessin, o no fossin, una excusa per «hurtar» fruits dels camps i dels boscos. No es mostraven obertament en contra

[254] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 48r-49v, 14 octubre 1819.
[255] Ibídem, f. 51r-53r, 18 octubre 1819.
[256] Ibídem, f. 53r-55v, 19 octubre 1819.
[257] Ibídem, f. 55v-57v, 19 octubre 1819.
[258] Ibídem, f. 61v-64r, 23 octubre 1819.
[259] Ibídem, f. 64r-64v, 25 octubre 1819.
[260] Ibídem, f. 64v-65v, 25 octubre 1819.
[261] Ibídem, f. 65v-67v, 25 octubre 1819.
[262] Ibídem, f. 49v-51r, 14 octubre 1819.
[263] Ibídem, f. 60r-61v, 22 octubre 1819.

d'uns costums, unes posicions que els podien portar problemes de convivència i, fins i tot, alteracions de l'ordre públic en l'àmbit local. Però calia començar a tallar tota una sèrie d'activitats que els perjudicaven. Així doncs, per aquests actors històrics

> «Se cometen muy repetidos excesos perturbativos del respetable derecho de propiedad, ya sea hurtando las aceitunas, ubas, mieses, granos, legumbres, hiervas, hortalizas, frutas, bellotas, estiércol y piedras; ya sea cortando árboles, renuevos y otras leñas, no menos que haciendo caminos nuevos e inusitados y otros daños, como si tales bienes fuesen del primero que los ocupa, a cuyos atentados tal vez se ha dado margen por la costumbre observada en el término de dicha villa de ser comunes las yerbas de los bosques y campos, luego de cogidas las bellotas y retiradas las mieses, pero al paso que no pretendo oponerme a esta consuetud, no puedo mirar con indiferencia que ella sirva de capa para cometerse hurtos, daños y otros actos perniciosos y atentativos en los mismos campos y bosques, cuanto menos en las demás fincas de diferente calidad exentas de toda carga de uso común y servitud. Para otorgar pues unos males de tanta consideración, que no solo damnifican pecuniariamente, sino que dan motivo a veces a disturbios, riñas y querellas con transcendencia a la tranquilidad pública».

La sentència del ban i les penes a aplicar no contemplaven cap mena de servitud o dret d'utilitzar les terres i els comissionats de l'edicte foren l'alcalde major de Figueres i el Batlle de la Jonquera. Si bé, formalment, el xoc no era frontal, la intenció final quedava molt clara: acabar amb uns usos que perjudicaven els interessos i els anhels dels propietaris més importants de la vila fronterera. Anys després, a La Jonquera, en el 1842 es varen repartir els comunals que quedaven entre els veïns del municipi. Entre els promotors i actors polítics d'aquest repartiment trobem diversos descendents dels precursors dels bans de 1819. En l'exposició de motius, es va considerar que el repartiment seria beneficiós per al poble i que d'aquesta forma s'evitarien les destrosses i tales de llenya i les recollides d'aglans que amb tanta freqüència perpetraven «alguns malfactors». Era aquesta una forma de disminuir la pressió dels treballadors sense terra, per reduir i desviar els aprofitaments i les pràctiques comunals de les finques dels principals terratinents? Preveien els propietaris més poderosos (o els seus descendents), una posterior concentració de terres boscoses a favor d'ells, d'aquelles terres repartides? Tot sembla indicar que l'interès per l'explotació del suro, per la fabricació i l'exportació en planxa, fou el gran objectiu d'acaparament d'uns quants propietaris.[264]

[264] Podríem parlar d'una unió d'interessos amb una visió d'acreixement patrimonial a mig i llarg termini? El cert és que de les 220 sorts que es van fer dels comunals, el 1842, el 1865 s'havien reduït a 107; i entre 1890 i 1900 s'havien concentrat en 89. Es volia crear una classe de petits propietaris i així desactivar les pràctiques comunals descrites? Sembla que aquest fou l'argument principal, però amb la concentració una vegada privatitzades, seria la prova d'un procés d'acumulació de patrimoni en benefici, a priori, de les famílies amb més recursos i de les quals destaquen els deu protagonistes dels bans de 1819. Ara bé, en les terres repartides a La Jonquera es va permetre que es mantinguessin les pràctiques comunitàries com les pastures (entre 21 de gener i 28 de setembre), llenyes mortes i buscar fullaraca. També, una de les condicions fou conservar i poder transitar lliurement pels camins públics. Les terres comunals de la Jonquera havien estat cedides en emfiteusi a la Universitat pel comte de Peralada el 1665; i en el repartiment de 1842 s'obvià el domini directe, una senyoria que es va reconèixer el 1865, en l'expedient

En una tònica semblant a l'anterior, trobem un altre cas en el qual també hi havia fixades unes dates per a l'aprofitament de pastura lliure, una activitat que es limitava i es pretenia fixar en el calendari acostumat i excloure de les pastures certes zones de producció de nedo, l'herba de qualitat més preuada.[265] El Capítol eclesiàstic de l'església col·legial de Sant Joan de les Abadesses, a través de l'apoderat José Pol exposava que el mas Micalet i el mas Serrat, a Ogassa (Ripollès), sempre havien tingut «possessió immemorial» de poder pasturar els bestiars de forma «privativa y exclusivamente», des de l'onze de maig fins el vint-i-nou de setembre de cada any. Ara bé, la resta de l'any permetien a

> «aquellos moradores de dicha parroquia que no tienen montaña propia; entrar a pacer en aquella desde el dia veinte y nueve de septiembre en adelante excepto en las porciones de *nedó* que ha creído bien mi principal, reservarse en las quales no se ha permitido nunca entrar a los moradores predichos hasta pasado el tres de marzo. En la misma costumbre y posesión immemorial exclusiva se hallan otros quatro dueños de quatro mansos de la misma parroquia en ir a las respectivas montañas que tienen propias».

També demanaven que el ban contemplés el mas Pardinella de Gombrèn i el mas Grau de Sant Joan de les Abadesses.[266] El 1806 a Alinyà, en el corregiment de Cervera, a l'actual municipi de Fígols i Alinyà (Alt Urgell), el batlle i regidors del lloc elevaren demanda al tribunal perquè dictaminés la prohibició de pasturar fora de les dates que marcaven els costums locals. Pels qui no respectaven aquestes consuetuds s'utilitzava l'argument invers a la majoria de memorials i eren titllats d'actuar només per interès particular i en contra del bé comú. La intenció era regular i controlar una qüestió fonamental pel regiment de la vida local.[267] Alinyà tenia una gran extensió de terrenys comunals coneguts com la «Devesa». Les pastures d'aquesta superfície tenien unes

---

legitimador (a posteriori) que es va justificar en base a la Llei de desamortització de Madoz de 6 de maig de 1855. ALVARADO, Joaquim, «El repartiment de les terres comunals de la Jonquera i la seva evolució posterior», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 29 (1996), p. 277-302; Anteriorment, aquest procés de privatització fou exposat i interpretat com la causa de prosperitat per la Jonquera i els seus habitants. COMPTE, Albert i JUAN, Enric, «El repartiment dels comuns a la Jonquera a mitjans del segle XIX i el seu marc social, polític i econòmic», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 17, 1984, p. 247-285.

[265] Segons el DCVB el *nedo* amb les seves variants *nèdeu, nèdio, nèdol* és «herbatge de pastura abundant i net, no trepitjat del bestiar, que es dóna a pasturar a petites porcions i és la millor pastura per a ovelles de cria (Cerdanya, Ripollès, Pallars, Bages, Fraga i Camp de Tarragona)».

[266] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 36r-38r, 16 setembre 1819.

[267] Aquest ban de 1806, si bé les dates no coincideixen, fou citat per Montserrat Carbonell com a exemple de l'enfrontament local per dos bàndols enfrontats a l'entorn de l'aprofitament dels comunals i els recursos: els capmasers (cases velles) i barraquers (cases noves). El ban s'ha d'entendre en el context d'un conflicte de llarga durada, de 1791 a 1827, i amb el què els capmasers d'Alinyà pretenien aconseguir, momentàniament, la regulació i ordenació dels béns i aprofitaments comunals. Vegeu CARBONELL ESTELLER, Montserrat, «Els comunals i la societat pagesa...», *op. cit*., p. 123-132.

ordinacions molt concretes, de «temps immemorial». Els interessats també mostraren un interès molt concret pel nedo a més de denunciar rompudes arbitràries de terres:

> «no se permiten pacer por genero alguno de ganado desde mediados de mayo; y si bien acostumbra darse la nota por el día de San Jaime, veinte y cinco de julio, más nunca se permita pacer a toda especie de ganado aquella clase de hierva que llaman nedó; hasta el día de nuestra señora de setiembre de cada año, en que por punto general han acabado de pacerla los corderos. A pesar de ser titulo tan antiguo y útil, y en observancia beneficiosa á todo el pueblo en general, no dudan algunos particulares en dexar de observar costumbre tan saludable y provechosa, atendiendo mandar propio interés, que al bien público, siempre y preferible al de un particular y privado. No solamente quebrantan aquel antiguo uso paciendo las hiervas imprudentemente, y sin distintiva de épocas, si que no reparan en hacer rompidas en dicho terreno causando en ello mucho maior perjuicio al pasto general del ganado del pueblo. A más de los explicados abusos se cometen en dicho lugar y tierras comunales del mismo, otros excesos también en perjuicio de la utilidad pública, como se hacen caminos nuevos y nada necesarios, antes bien muy perjudiciales, hacer leña y madera, cortando árboles de raíz y hacer otras varias operaciones indiscretas y evidentemente contrarias al bien común».[268]

No tots els bans sol·licitats per un consistori tenien com a únic objectiu les terres comunes. El batlle i els regidors de l'Ajuntament de Fontllonga (corregiment de Lleida), en el 1800, es queixaven de la pastura nocturna de «ganado vacuno y de labranza» tant en terrenys comunals com en particulars: «los pastores no temen entonces que les observe el dueño de las tierras, ni sin testigo se introducen en la viñas y cultivos». Aquesta activitat s'explicava, en part, per la calor durant el dia. Per evitar contravencions exigien i proposaven que el bestiar «traiga siempre esquillón». Es feia explícit un conflicte obert dins la població i els típics problemes de les autoritats locals per fer complir les ordres i les disposicions. En l'exemple, aquestes pràctiques eren exercides pels ramaders i aquests, com que eren els més «poderosos del poble» no obeïen el govern local.[269] No massa lluny, però alguns anys després, a Os de Balaguer l'ajuntament posseïa diverses terres i propietats comunals, unes finques que individus de pobles veïns no dubtaven a entrar en el territori i, segons el memorial, a «causar daños haciendo caminos nuevos, y cometiendo otras especies de usurpaciones en contravención a las leyes de propiedad y general del Reyno».[270] En els pobles de Granyena, Granadella, la Pobla i Bovera, recentment (el document no diu quant), s'havien privatitzat –a particulars– unes terres comunals de la mà del seu senyor directe. La força del costum es feia patent, tal i com reconeixien en el memorial. Les entrades i les continuïtats en les pràctiques i els aprofitaments eren explicades per dos motius. Els

[268] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 215r-216r, 19 maig 1806.
[269] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 67r-69v, 22 setembre 1800.
[270] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1677, f. 54r-56r, 25 setembre 1835.

exponents tenien el domicili a Lleida i com era evident les terres estaven «fuera de su vista», però la causa de pes era:

> «por haberse enagenado en años pasados las tierras comunales que había en dicho término, donde iban a pastar los vecinos sus ganados y a surtirse de leñas; se ven los esponentes y sus haciendas cada día mas espuestas a semejantes y otras muchas damnificaciones sin que sea fácil el que las contengan los Bayles y Justicias de dichos pueblos por las relaciones y contemplaciones que se tienen entre sí, y por estas causas morales efectos de las revoluciones políticas pasadas».[271]

En la documentació apareixen nombroses expressions i afirmacions que fan pensar en un passat d'usos comunals. En alguns exemples es narren els enfrontaments amb les persones que practicaven aprofitaments i aquests, en ocasions, s'encaraven contra els qui verbalment –o per «medios amistosos»–[272] els convidaven a marxar i els prohibien l'exercici d'uns determinats usos. D'aquesta forma, segons els memorials dels demandants del ban, en ocasions consta la paraula «jactància» aplicada als usuaris, amb un significat concret i relatiu a fer prevaldre uns drets o costums i a defensar de manera directe una manera de fer les coses i unes consuetuds. El mot té unes connotacions d'orgull, arrogància i presumpció, de mostrar-se satisfet i de lloar les accions pròpies. Una altra forma de resistència a la voluntat excloent dels senyors útils i propietaris de masos. Tant era així, que el 1805 Valeriano Nualart, titular dels masos Parets, Montmany, Vilanova i Nualart, a Les Franqueses, Montmany-Figaró i La Garriga (corregiment de Mataró), exposava que es donaven «irremediables riñas» entre les persones que entraven a les finques i «los parceros y arrendatarios de las expresadas heredades». A més que el suplicant es trobava amb intimidacions de «quienes se hallan intimidados por los bravates y jactancias de los perpetradores de aquellos excesos».[273] Idèntica expressió utilitzava Lorenzo Bosom, el procurador del general Escofet[274] pels masos de Sant Joan Sescloses, Castelló d'Empúries, Cadaqués, Vilaüt i Vilamacolum.[275] Altres fórmules i locucions buscarien la legitimació social d'un determinat estat de les coses, relacionades amb les finques i uns nous usos que vindrien

[271] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 174v-176v, 11 maig 1831.
[272] Ibídem, f. 375r-377v, 2 agost 1833.
[273] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 133r-134v, 8 maig 1805.
[274] Nascut a Cadaqués el 1720 fou enginyer militar amb participació en diversos conflictes bèl·lics. Fou membre de la Reial Acadèmia Militar de Barcelona i estigué adscrit a l'Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona. Durant la Guerra gran fou Brigadier i fou un dels encarregats de reorganitzar el sometent per encàrrec del comte de la Unión. Com a Tinent general dels exèrcits reials, el 1795, fou comandant militar i polític de l'Empordà i governador militar de la plaça de Barcelona el 1797. Morí el 1808. Vegeu DD.AA., *Los Ingenieros militares en España, siglo XVIII: repertorio biográfico e inventario de su labor científica y espacial*, Barcelona, 1983, p. 158-161.
[275] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 55r-56v, 25 agost 1804.

avalats amb determinades expressions: com les que utilitzà el 1834 José Vila, del poble de Selvanera (Torrefeta i Florejacs, a la Segarra). Propietari de l'heretat de «Les Torres del Bosch» a Montmagastre (Artesa de Segre, a la Noguera), i «sin embargo de que nadie le ha movido disputa sobre su propiedad y posesión», es queixava de diversos aprofitaments dins la seva finca.[276] Que ningú hagués reclamat formalment o hagués posat en qüestió el seu domini era presentat com a una ferma garantia per reclamar l'emissió d'un edicte prohibitiu. L'absència de formes judicials de resistència explícita podia servir per carregar de raons per l'exclusivitat reclamada pel demandant.

Altres formes de referir-se als aprofitaments comunals fou amb l'esment dels «emprius». D'aquesta, i en formes similars, consta en diversos exemples. Pere Joan Huguet, pagès hisendat de Vilallonga de Ter aconseguia un ban prohibitiu per els tres masos que posseïa a la població (Huguet, Buer i Borraser); el mas Serres de Sant Andreu de Porreres, a la Vall del Bac; una casa i hort a la «calle nueva» de Camprodon; el pla d'Anyella «con sus emprívios» a Sant Cristòfol de Toses (corregiment de Manresa);[277] i «otro monte llamado» Coma de Vaca, amb els seus «emprívios –parte propios y parte en arriendo–, sito en la parroquia de San Jaime de Caralps y Fustañá» (corregiment de Puigcerdà).[278] Huguet el 1804 exposava que patia, dins les muntanyes, boscos i terres, diversos perjudicis i entrades de bestiars, majors i menors, per pasturar les herbes. També indicava que es tallaven arbres i que s'emportaven llenya i fullaraca, i entre altres danys, es feien camins nous.[279] Aquests drets d'ús de pastures, boscos i aigües de certs béns rústics per una comunitat rural o veïns d'un poble, consten en els diferents qüestionaris que Francisco de Zamora repartí pel territori.[280] Les respostes a aquests capítols ens informen de quins eren el règims de pastures: si hi havia comunals, emprius i quines pràctiques i aprofitaments s'estilaven en les poblacions del diferents corregiments. Per Begues, per exemple, al Baix Llobregat, «los pastos son comunes en

[276] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1677, f. 25r-26r, 30 abril 1834.
[277] En el Pla d'Anyella hi passava un important camí ramader, la carrerada del Lluçanès (al Ripollès). VILÀ-VALENTÍ, Joan, *El món rural a Catalunya*, 1973, p. 88-89; i VILÀ i VALENTÍ, Joan, «La ramaderia a Catalunya», dins SOLÉ SABARÍS, Lluís (Dir.), *Geografia de Catalunya*, vol. I, Aedos, 1968, Barcelona, p. 447-466.
[278] Les pastures de Coma de Vaca han estat de les més preuades i, històricament, de les més disputades. Vegeu MIKES, Tünde, «Les comunitats de muntanya de la Vall de Ribes als segles XVI-XVIII i els seus antecedents medievals», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, núm.18 (2005), p. 131-163; i MIKES, Tünde, «Comunitat i equitat: veïns i forasters en les muntanyes dels Pirineus a l'època moderna i contemporània», *Revista d'etnologia de Catalunya*, Barcelona, núm. 35 (2010), p. 116-125.
[279] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 30v-32r, 24 maig 1804.
[280] Aquesta font fou utilitzada per VILAR, Pierre, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, III, p. 38 i ss.

los bosques, por concesión de los barones» i en els camps de domini particular els ramats hi entraven «alzados los frutos». Els rostolls s'aprofitaven en els mateixos camps.[281] Per Berga i el seu partit, i a la pregunta sobre els «emprius», la resposta fou molt completa i ens indica que era una pràctica molt estesa i gens estranya:

> «Casi todos los pueblos de la montaña tienen emprivios, o comunes, unos son de dueños particulares y otros de comunes aquellos, sus dueños mucha de la tierra que es buena para cultivar ellos, o por medio de colonos, o parceros, y la de los comunes la cultivan todos los del pueblo indistintamente aprovechándose únicamente el común del precio que sacan de las hierbas quando las arriendan. Quedan muchas tierras incultas ya por lo montuoso como por la frialdad del terreno por cuios motivos no se concideran aptas ni de provecho para cultivarse».[282]

Un estudi detallat de les dades i informacions publicades en aquests interrogatoris seria útil per seguir, arreu del territori, els processos socials de privatització de comunals o eliminació d'aquesta tipologia d'usos de la terra en tancaments posteriors. En les coordenades d'aquesta lògica, els *Obtentores de las cinco Dignidades Reales*, havien atorgat diversos establiments emfitèutics a diversos veïns de la parròquia de Sant Joan de les Abadesses, «otorgándoseles a este efecto las correspondientes escrituras» i «con el mayor beneficio de los vecinos de aquella villa». En tant que senyors directes i «principales dueños y señores de los emprivios, tierras cultas e incultas», el 1808 presentaven un memorial en el qual es lamentaven que els flamants senyors útils fossin destorbats per diverses entrades de bestiar. Demanaven un ban per limitar aquestes pastures, perquè «mientras estaban experimentando aquellos los saludables efectos de dichos establecimientos, algunos individuos de la vecindad de la misma villa han intentado apacentar sus ganados en la hierva de los terrenos establecidos sin ningún título y razón; lo que ha ocasionado un trastorno entre aquellos vecinos los quales han dirigido clamores a mis principales».[283]

Per la seva banda, el marquès de Ayerbe i Rubí, baró de Llinars, a través del seu procurador el 1825 sol·licitava un ban per les tres heretats que tenia a Llinars del Vallès. Les finques es veien envaïdes per diferents persones de l'indret que, entre altres usos, introduïen bestiars. En el memorial es citaven les terres, honors i possessions i «el derecho de emprivar en los bosques de las heredades». No obstant això, «vecinos y

[281] CODINA, Jaume; MORAN, Josep; i RENOM, Mercè, *El Baix Llobregat el 1789: respostes al qüestionari de Francisco de Zamora*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 83
[282] FERRER ALÒS, Llorenç; SERRA, Roser, «Un qüestionari de Francisco de Zamora (1789)», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, núm.5 (1985), p. 175.
[283] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 326v-327v, 16 març 1808.

particulares de la circunferencia no dudan introducir sus ganados en las citadas heredades y sus bosques en perjuicio de los derechos e intereses de mi principal». Aquest evident conflicte d'interessos, a curt termini, es va resoldre amb la concessió de l'edicte penal a l'aristòcrata.[284] Els «emprius» d'aprofitament comunal eren una nosa per la nova concepció i les noves pràctiques de propietat. Ho hem anat veient en diferents exemples i així també es feia notar en un memorial de 1807. Cayetano Rabasa, un comerciant de Barcelona, havia comprat –encara no feia un any– una heretat a Santa Creu d'Olorda producte d'una de les desamortitzacions de l'època de Carles IV. El document és un dels pocs en els quals consta la superfície de la finca, un aspecte molt interessant i a considerar, perquè d'aquesta forma hi havia menys marge per a apropiacions fraudulentes. En tot cas, s'especificava que la venda –el sis de juny de 1806–, fou a través de pública subhasta, supervisada per l'Alcalde major primer i el «subdelegado para ventas de piadosos establecimientos una heredad compuesta de casa y otros edificios, con cien mojadas de tierra». Aquesta finca fou lliurada i entregada, segons el memorial, «en pleno dominio y propiedad libre de toda servitud de camino, de derecho de emprivio y demás, según es de ver de la escritura de venda que acompaño». La finca es veia envaïda per pasturar diferents bestiars.[285] Aquesta i altres pràctiques eren les que denunciava el 1802 l'Ajuntament de Sant Jordi Desvalls, a través dels seus representants, d'unes terres repartides i privatitzades no feia massa temps.[286]

Amb aquests exemples i pràctiques podem veure la dimensió i la diversitat d'interessos entorn dels recursos. En aquesta lògica, podríem dir que entre els diferents usos comunals i consuetudinaris, les pastures emergeixen amb una fermesa i una resistència més forta. Tanmateix, les demés servituds i els emprius forestals cada vegada es veuen amb més dificultats de realitzar-se i amb menys terres i àrees per haver-se reduït a cultiu. D'aquesta forma, els bans i les sèries de la Reial Audiència representen una font molt important per l'estudi d'un dels més importants «estrats arqueològics» de la història de la construcció social de la propietat.

[284] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 123v-124v, 3 febrer 1825.
[285] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 276r-277r, 14 març 1807.
[286] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 419r-420r, 4 maig 1802.

La indústria i les necessitats de productes forestals

En els memorials també apareixen referències interessants a diferents activitats industrials que tenien repercussió i incidència en els boscos amb entrades de persones amb la finalitat, segons l'exposició davant del tribunal, de vendre llenya i de proporcionar peles de pi altres espècies arbòries a diferents establiments industrials. Especialment, emergeixen informacions relatives a adoberies per pells a Igualada i Manresa, dues de les capitals d'aquest tipus d'activitats. També apareixen referències a la fabricació de tints, aiguardents i tèxtil. Una altra mena de producció que sorgeix en la font és la fabricació de la sal, un producte bàsic i molt preuat per la conservació dels aliments, per els usos culturals de la cuina i com a suplements minerals per la nutrició de tot tipus de bestiar, especialment, vacum i cavallar. En el global de les diferents exposicions de motius per demanar un ban, els casos amb referències explícites de fàbriques no són massa nombrosos. Ara bé, que no siguin massa abundants no vol dir que, en realitat, no en poguessin ser més. En la gran majoria d'aquests exemples no s'especifiquen quines finalitats i destinacions tenia la llenya tallada i venuda que era denunciada en els memorials. En tot cas, les referències i les cites a aquestes activitats fabrils constitueixen una valuosa informació per a entendre el fenomen en la seva gran amplitud i complexitat (per exemple, comprendre els possibles mercats dels «leñeros»), i ens proporciona una imatge d'una societat molt més dinàmica i amb una certa expansió i creixement industrial. La demanda de productes forestals per satisfer les necessitats d'aquestes fàbriques també va jugar un paper important en la pressió (i en l'encariment) d'aquests recursos i en la reacció i defensa dels drets de propietat. I, evidentment, també serien exemples de la poca simpatia dels propietaris rurals amb un comerç i unes activitats que no controlaven.

Podem seguir el cas de Josep Mestres, un pagès propietari de Sant Martí de Tous (corregiment de Vilafranca) que el 1803 denunciava entrades de ramats, especialment de cabres, dins de les seves propietats: en els masos Mas i Pineda. Aquests ingressos li causaven danys i perjudicis tant en prats, boscos i sembrats. En els boscos havia de suportar la realització de dues activitats diferents: «unos cortan los árboles, otros quitan la corteza de los pinos para vender este a los curtidores de la villa de Igualada, llevándosele lo dicho, unos a cuestas, otros con caballerías, sin que haya aprovechado los atentos avisos y correcciones que ha dado el suplicante a estos, a los pastores y a sus

dueños deseando avisarlos en lo sucesivo».[287] Altres referències de l'afectació dels boscos, per la demanda d'adobers i blanquers, les trobem a Mediona (Alt Penedès) i a Vilanova d'Espoia en l'actual terme de La Torre de Claramunt (Anoia). Josef Pedro Bermúdez en fou el procurador dels dos casos. Per aquest motiu la redacció del memorial fou molt semblant. En el primer dels exemples Jaime Saladrigas, «fabricante de paños», conjuntament amb la seva mare, l'Antonia Talavera demanaven un ban per l'heretat que tenien entre els termes de Mediona i Vilanova d'Espoia. Els titulars, també tenien necessitats de combustible. Diversos habitants dels pobles veïns feien «estragos de gravedad»:

> «ya con el corte atentativo del arbolado, ya con la introducción de ganados que comiendo las viñas, los olivos y los árboles jóvenes de los bosques los inmortalizan para siempre ya porque descortezando los pinos para vender las cortezas a los zurradores se sigue que faltos los árboles de aquella defensa han de morir sin remedio, ya finalmente porque los que van á hacer leñas á dicha heredad á nada perdonan, ni aun á la viñas y olivos. El fomento de la agricultura, la conservación de los arbolados, plantíos de olivos y viñedos y los daños por fin que la introducción de los ganados ocasionan á los plantíos».

Aquestes actuacions, prèviament, havien motivat l'actuació governamental i l'emissió de diversos edictes. Així doncs, existia un conflicte de fons en el qual aquestes pràctiques havien estat objecte de bans anteriors (amb un efectivitat més aviat dubosa), uns exercicis que «han justamente excitado el zelo del gobierno y han con razón motivado la emisión de varias Reales Cédulas que con precepto penales, ó multas pecuniarias han procurado parado los daños y estragos, que se oponen al medio de aquellos; pero por desgracia experimentan mis principales que a pesar de dichas Reales Ordenes».[288] L'altre exemple sincrònic a l'anterior, amb un mes de diferència, corresponia als anhels del Josef Pasqual, pagès de Vilanova d'Espoia. Com en el cas anterior, diferents individus entre altres afectacions entraven en el seu mas «descortezando los pinos para vender las cortezas á los zurradores, se sigue que faltos los árboles de aquella defensa, han de morir de necesidad, ya finalmente porque los que van a hacer leñas a dichas heredades a nada perdonan, ni aun a las viñas y olivos».[289]

Un altre exemple molt il·lustratiu d'aquesta problemàtica i d'altres activitats industrials, fou la sol·licitud de tres bans individuals el febrer de 1831, però amb un objectiu compartit. Tots tres es van resoldre en la mateixa data, pocs més de deu dies després de

[287] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 486r-487r, 12 maig 1803.
[288] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 220r-221v, 7 juny 1806.
[289] Ibídem, f. 231v-233r, 8 juliol 1806.

la seva demanda. I el memorial conté una redacció gairebé idèntica. El primer en aparèixer fou Ignacio Tatger Serra, propietari d'una «hacienda con casa» a Castellbell i el Vilar (corregiment de Manresa). L'exposició dels tres afectats per les activitats dels «leñeros» fou diàfana i, la retòrica, «brillant» i desperta. El diagnòstic final, com en la totalitat de memorials, contemplava que el ban era el millor remei per aturar unes pràctiques que eren en gran part originades per la demanda industrial. La súplica, amb un to entre oració i plany buscava captar l'atenció i beneplàcit de l'alt tribunal:

> «Porque señor excelentísimo es tan escesivo y escandaloso el abuso, que se comete en los bosques y arbolados del esponente por los leñeros de las poblaciones circunvecinas y mas particularmente por los de la referida ciudad de Manresa, en razón del descarado comercio que hacen en ella vendiendo las leñas a los vecinos para su consumo y de las muchas fabricas que hay mayormente desde que se han introducido los de nuevos tintes, aguardientes y paños; que si no se ocurre con algún remedio eficaz, en breves años el exponente tendría que mirar con el mayor sentimiento como quedaría destruida una parte de su mayor propiedad, y sin tener bosques ni aun la leña necesaria para el consumo de su casa.= Y a tanto ha llegado dicho abuso o usurpación por parte de los expresados leñeros, que después de haberse mostrado indiferentes a la prudencia y amonestación del esponente, así como a su vigilancia en los mismos bosques: todavía se han hecho temibles por marchar unidos las mas veces y como en manadas de rapiñeros, sin que haya quien pueda hacerles frente, a menos de comprometerse a alguna desventura. En todos tiempos, señor Excmo. se ha respetado el derecho de propiedad y V.E. ha sido el principal protector de ella contra los ataques de la agresión y usurpación, como lo comprueban las enérgicas providencias y bandos penales, que han mandado espedir a su vez; y como en esta se haga urgente el que se pasa a instar, pues que se considera como el único remedio para evitar aquellos desordenes, así como poner a salvo la propiedad del exponente».[290]

Els altres dos propietaris solidaris i mancomunats amb Tatger, amb el mateix problema i afectacions, comptaven amb un patrimoni acumulat més notable que el primer. Es tractava de l'hisendat Josep Marcet amb masos i «haciendas raíces» a Vallhonesta a Sant Vicenç de Castellet, Mura i Castellbell i el Vilar;[291] i l'altre era Maria Gibert Francolí, vídua de l'hisendat Juan Gibert amb «casa solariega» a Rellinars i un parell de masos a Vacarisses i Castellbell i el Vilar.[292] Si bé en aquests exemples tenim un rerefons industrial i els «perjudicats» eren uns terratinents que es mobilitzaren; per la indústria de la sal, foren els representants d'aquesta els que el 1806 aconseguiren mobilitzar l'Ajuntament de Camarasa perquè defensès els seus interessos. Uns interessos que compartien amb altres terratinents locals preocupats pel control de les pastures en els terrenys de propis del comú. Els sol·licitants pretenien la prohibició d'introduir cabres, un bestiar especialment agressiu amb els rebrots i per determinades

[290] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 157r-159v, 10 març 1831.
[291] Ibídem, f. 159v-162r, 10 març 1831.
[292] Ibídem, f. 162r-164v, 10 març 1831.

espècies vegetals. En aquests paratges també s'hi realitzaven aprofitaments de llenyes que satisfeien les necessitats d'una gran part dels veïns i, en particular, dels fabricants de sal. Aquests actuarien, en certa manera, com un grup de pressió, defensa corporativa o el que avui diríem una mena de *lobby* de la sal. Per tant, trobaríem la vindicació dels usos comunals sempre i quan satisfessin els interessos individuals dels diferents grups de poder i dels actors locals. En tot cas, el problema es detallava perfectament en el memorial, on emergia el conflicte latent del gremi dels salinaires amb els ramaders de cabrum, que feia pocs anys havia tingut la mediació del corregidor de Lleida:

> «A instancia de los salineros y demas vecinos y terratenientes de dicha villa. Que algunos años atrás y en el 1798 se presentó un comisionado del cavallero governador de Lerida a Camarasa a instancia de los ganaderos de ganado cabrío para señalar la partida que se considerase necesaria por pasto de las cabras destinandolas aquella parte del término en que fue menos perjudicial a la agricultura y demas utilidades de los particulares. Baxo esta consideración se les señaló a la parte de la Garrigas que es lo más fragoso y más propio para la manutención de las cabras, pues permitir a la debastación del término y a echar a perder la agricultura. Los ganaderos no contentos con lo señalado pidieron permiso de entrar con el ganado cabrio en la parte llana y baxa del término que se dice vulgarmente de Palous, paraje mas cultivado del termino y que fuese por el termino de tres semanas en la estación de último de julio hasta mediados de agosto. Como entonces no se hizo oposición formal a esta solicitud parece se les consintió y porque mediaba el ofrecimiento de los mismos de que siempre que verificase que el llevar las cabras a la partida de Palous era perjudicial al público y a los particulares, se abstendran inmediatamente de ello. La experiencia de estos últimos años ha hecho ver con claridad los gravissimos e irreparables perjuicios que ocasiona al termino de Camarasa el dexar entrar las cabras en la partida de Palous; pues adulterar para la sementera debastan las hierbas necesarias para la manutención del ganado lanar que es uno de los propios del común y causan gravisimos daños a los plantados. A esto se añade que en los hiermos, donde retoñan las carrascas y encinas que los frios immoderados de los últimos años destruyeron y arruhinaron si entran las cabras tronchan y devoran las tierras renuevos que con el tiempo cuidado del labrador formarian buenos carrascales y encinales. No merece menos atención la circunstancia que el ganado cabrío devorador de toda especie de arbustos y matorrales corta las leñas tan sumamente necesarias y bastante escasas en el dia para fabrica del salitre corriente en dicho término y de las que se aprovechan también las salitreras de los términos comarcanos, de manera que si no se les prohibe entrar allí se acabara luego la leña de aquel territorio y las fabricas sobredichas se veran en un apuro de poder continuar por falta de la leña precisa. Todas estas consideraciones han puesto a la villa de Camarasa en un descontento general, pues no pueden mirar con indiferencia sus vecinos y los salitreros que por el provecho de quatro o cinco particulares se arruhine generalmente todo el término, se malogren y pierdan todos los sudores y fatigas de los labradores, se talen y destruyan los nuevos encinales que se van reproduciendo y queden sin leña las fábricas de salitres, cuya conservación ya delantamientos se hallan tan recomendados por el gobierno…, Josef Guillaumet, Batlle; Anton Pedrol, regidor decano; Juan Costa, síndico procurador; Tomas Valls, regidor; Jordi Figueras, regidor, Miguel Martí, sindich personero. Per no saber escriurer los sobredits. Firmo jo Anton Guillaumet, fiel de hechos».[293]

Però aquest no fou l'únic conflicte relacionat amb la sal. A Gerri de la sal (Pallars Sobirà) hi hagué un llarg procés judicial, per la propietat o el domini útil de la muntanya

[293] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 187r-189r, 8 febrer 1806.

de Cuberes, entre l'abat del Reial monestir de Santa Maria de Gerri i (contra) l'ajuntament i els «cónsules del cuerpo de fabricantes de sal de la misma villa». En el rerefons tenim la voluntat de privatització i de tancament de terres per l'abat davant els aprofitaments comunals de pastures, fusta i llenya dels quals es beneficiaven els habitants i els fabricants de sal de Gerri.[294] A banda, els veïns d'altres pobles com Sellui i Bresca també intentaven aprofitar-se dels productes de la muntanya però, en ocasions, foren multats pels regidors de Gerri. L'abat, que justificava el domini per una donació de Carlemany,[295] anhelava una sentència de la Reial Audiència que declarés que «él le pertenece exclusivamente el dominio y propiedad de dicha montaña de Cuberas».[296] En conseqüència, perseguia la condemna a l'ajuntament i els cònsols fabricants de sal perquè restituïssin els fruits i els productes utilitzats i a la indemnització dels perjudicis, danys i costes. Per la seva banda, l'ajuntament i els salinaires demanaven al tribunal l'absolució del comú i particulars de Gerri i que davant la demanda de l'Abad, se li imposés «silencio y callamiento perpetuo y condenarle en las costas, daños y perjuicios». La sal fou un motor econòmic de primer ordre per aquesta població i aquesta producció generava necessitats de fusta,[297] un recurs i aprofitament que fou defensat junt amb altres usos comunals.[298]

---

[294] VICTORIANO, José (relator); PICH, José (escribano de Cámara); FONTRODONA, Juan (actuario), *Memorial ajustado razonado del pleyto que en la Real audiencia de Cataluña y Sala primera civil sigue l'Ilustre señor D. Fray Antonio Gudell y de Pinies, abad del Real monasterio de Santa Maria de la villa de Gerri contra el Ayuntamiento y cónsules de los fabricantes de sal de la misma villa sobre propiedad de la Montaña de Cuberas*, Barcelona, mayo de 1831.

[295] «Por decisión de Carlos emperador de los franceses, de los lombardos y de los romanos, en el año 46 de su reynado, otorgó donación a favor del monasterio de Gerri, entre otras cosas de todo el castillo de Cuberas y de su villa que con grande trabajo la había tomado del poder de los sarracenos, en donde quedaban o moraban más de 200 labradores, junto con la iglesia de San Saturnino con sus diezmos y primicias, con todos los edificios, servidumbres, regalías y censos, y con sus grandes selvas, sin ninguna retención y en perpetuo alodio», *Memorial ajustado razonado del pleyto, op. cit.,* p. 18.

[296] El comte de Peralada, per demostrar el domini directe en el procés judicial que va sostenir l'Ajuntament de Cantallops (Alt Empordà) –en contra dels establiments emfitèutics concedits per la muntanya comunal del municipi–, també ho va justificar amb una donació de Carlemany (l'any 801). Vegeu la tercera part d'aquest treball titulada «Bans i usos comunals: conflictes de llarga durada. El cas de Cantallops».

[297] El brollador salí de Gerri proporcionava una concentració de sal extraordinària. L'aigua salada era elevada cinc metres sobre de l'aflorament per on circulava per una xarxa de canals i conduccions construïdes de trocs de pi buidats anomenats «canalots», i el conjunt d'aquests s'anomena «reguer». DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL, *Expedient de declaració Bcin – Monument històric del Magatzem – Alfolí de la sal i salines de Gerri de la sal (Pallars Sobirà)*, Barcelona, 1995.

[298] «Continua alegando el Pueblo que la montaña de Cuberas es de común aprovechamiento de los vecinos de Gerri, y que este común aprovechamiento, consiste en hacer rompidas en ellas los pobres, que no tienen tierras propias, en proveerse de leña y de tea; en hacer carboneras, y en apacentar los ganados. Que en hora buena que la ley recopilada con que los Sres. Reyes D. Felipe III y D. Felipe IV prometieron por contrato oneroso no enagenar tierras baldías y árboles, ni el fruto de ellas, que debían quedar para el aprovechamiento de sus súbditos, no sea dictada para el Principado de Cataluña; pues lo es directamente para este Principado la del Rey D. Pedro II que forma la constitución 1º, tit. De servituds, por la cual los emprívios de leña y pasturas de los castillos o lugares, y de sus términos, se deben mantener como se ha

Canyissars, parets, fites i altres elements de definició de drets de propietat

En la descripció dels «danys» sovint apareixen elements que eren utilitzats per fixar físicament i simbòlicament els drets de propietat, com els «abrojos y espinas». Aquestes plantes amb punxes eren, a més, uns dels elements de defensa per l'entrada de persones i animals. La destrucció d'aquests tipus de materials, fossin parets, fites o canyes, posava en qüestió –precisament– per acció o per omissió el gaudi exclusiu que perseguien els titulars de les possessions. Aquesta fou una qüestió primordial, i alhora complementària, per entendre correctament el procés de construcció de la propietat, sobretot la part més prosaica. La delimitació d'aquests drets, consensuada o per la via de fet, va ser posada en qüestió per les diferents pràctiques socials i comunitàries que hem anat explicant i descobrint. En la segona meitat de segle, amb els anuncis per tancaments de terres dels butlletins oficials aquesta problemàtica continuava existint, tot i que d'una manera més testimonial, si ens atenem a les cites explícites.[299] Aquesta és una qüestió interessant que ens il·lustraria que la «gran obra de la propietat», a partir de 1850, es trobaria en un moment més avançat en aquest procés de construcció social de «longue durée».

En els memorials apareixen diverses expressions interessants per la qüestió que tractem en aquestes línies. Ens informen de les pràctiques contràries per la formació i consolidació dels límits de les finques, que a voltes podien ser producte de vies de fet. Trobem, entre altres, fórmules com «malbaratar paredes y márgenes», «malbaratar cañaveral», «confundir límites», «arrancar fitas» i «abrir zanjas». Aquestes pràctiques de destrucció radical serien manifestacions o expressions de dissidència i resistència, o simplement menyspreu, desdeny i desconsideració davant uns límits que eren qüestionats. Pere Vilar, pagès del mas Vilar de Sant Climent de Peralta, a Peratallada, el 1804 es queixava de problemes casolans amb els veïns: «como los individuos de mala

---

acostumbrado, y que en Cataluña no menos que en todas partes, ha estado y está en plena observancia la doctrina de que los pueblos tienen la asistencia de derecho en los terrenos incultos, y en los montes, prados, y bosques de que están en posesión en común, por la presunción de que su posesión deriva de la carta de población; así que es un error lo que dice el Abad de que los pueblos de este Principado jamás han poseído baldíos algunos, ni los pastos de sus términos y que siempre han tenido el dominio de las tierras incultas, montes é yerbas el Real patrimonio en las ciudades y villas no enagenadas, y los dueños baronales en los pueblos que les fueron donados o vendidos». *Memorial ajustado razonado del pleyto, op. cit.,* p. 89-90.

[299] En el capítol «Acotaments, fites, vedats i tancaments físics» de la segona part d'aquest treball, la qüestió es tracta amb més extensió.

intención del vecindario y cercanía de su manso y tierras causen en ellas notables e irreparables perjuicios, introduciendo en las mismas sus ganados, cortando leña, desmontando márgenes, haciendo caminos y acarreando otros perjuicios de quales a más de la deterioración y menoscabo de las propiedades».[300] Els marges, en tant que límits, foren una evident preocupació pel titular de la finca. El 1800 Josep Anglada, hisendat de Peralada, titular del mas Candí, de Vilanova de la Muga i del mas Anglada de Masarac, patia entrades de ramats, per fer llenya, camins, llevar l'escorça dels arbres, camins nous i també «destrosar los cañares». Si bé aquesta afectació era sobre elements de fixació dels drets de propietat, les canyes també eren útils com a material de construcció. D'aquesta forma el fets consumats li «privan los útiles y productos que naturalmente y con el trabajo conseguiría al paso que corresponde como debe los tributos reales».[301] Les referències al cadastre i a les «dificultats» per poder complir amb els tributs reials per les pèrdues provocades per les entrades, són recurrents i consten en diferents exemples com il·lustrarem més endavant. El memorial presentat el 1805 per Pablo Baldrich i de Martí, Familiar del Sant Ofici resident a Valls, és un bon exemple per trobar una definició, extraordinària i singular, del problema d'arrencar les fites. Aquest pagès, amb aquest títol inquisitorial i de diferenciació social, presentava la queixa per al mas Baldrich de Porrera (de la seva consort) i el mas Muntaner, de Morera de Montsant (de la seva nora, consort del seu hereu). Si ens atenem al relat presentat, ens trobem davant d'un vertader problema de veïnatge i de definició dels límits i dels drets. Perquè, segons la relació, els arrencaven «los mojones de división con los campos vecinos y practicando otros muchos actos y excesos sumamente perjudiciales. Estos injustos procedimientos, señor excelentísimo, me ponen en la precisión de acudir a la protección y superioridad de V.E., para que se digne providenciar un ban general o Edicto penal a fin que mi usufructo no padesca detrimento y al mismo tiempo sea defendida y conservada la propiedad territorial».[302]

Camins nous i inusitats?

Una altra de les pràctiques socials importants que posaven en qüestió els drets i les produccions o, almenys, una de les preocupacions més notòries en els memorials, fou el que el pas i la circulació pels «caminos nuevos e inusitados», que conceptualitzaven

[300] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 52r-53v, 9 d'agost 1804.
[301] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 82r-83v, 6 desembre 1800.
[302] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 146r-147v, 9 juliol 1805.

com a intrusions en terrenys privatius. Sota aquesta denominació, i sota diverses variants, com la de «caminos de mal uso», hem comptabilitzat la constància en 409 dels 671 exemples, el que representa un 60,95% dels casos. Amb aquesta terminologia sospitem que, en un número prou important de casos, la intenció final fou la privatització de camins públics o ramaders, una qüestió que hem tractat amb més amplitud en la segona part d'aquest treball.[303] D'aquesta forma, les vies de comunicació i de trànsit en el món rural apareixen com una altra de les fonts de conflicte social.[304] Un bon exemple d'aquesta qüestió –i una interessant explicació de com es podia fer un camí– el trobem en el memorial de 1802 signat per Juan Morral, pagès de Sant Vicenç dels Horts i arrendatari de «Lo Pla de Pallejà». Per aquesta peça de terra, pròpia de Pablo Gelabert Tapias –i escenari de topades entre els diferents actors històrics–, els veïns de Molins de Rei i Pallejà:

> «pasan de continuo, por más que se resiste el recurrente, con pretexto de ahorrarse una pequeña vuelta que en aquel lugar hace la carretera real; y al exemplo de los vecinos de dichos pueblos lo practican también los transitantes y pasageros que van por la mencionada carretera hasta a excederse a pasar con acémilas causando unos y otros irreparables daños y perjuicios al recurrente, ya por lo que pido malvaratan el camino que hacen, ya porque siendo como es dicha pieza de tierra plantada de muchos frutales con el pretexto de pasar a la ocasión de estar esta parte desocupado, le roban toda la fruta. Y lo peor que a veces se aquadrillan muchos y si el recurrente se lamenta de dichos excesos le hacen ademanes de quererle apalear y atropellar».[305]

Trobem altres casos interessants amb descripció impressionista –amb la intenció de presentar-los com a agents propers a la criminalitat–, en els quals s'exposaven diverses situacions de violència per part d'uns infractors que posseïen armament. Josep Alemany, pagès de Santa Margarida de Montbui (corregiment de Vilafranca), era el titular d'un mas que patia diversos danys a causa de les diferents entrades dels veïns. Aquests, també «abren, para su tránsito y del ganado, caminos y sendas; y generalmente infieren los violadores del derecho de propiedad otras molestias y considerables daños y perjuicios cuya incontenible exceso exige una seria providencia». D'altra banda, aquest ban de 1805 es tracta d'un bon exemple per reunir les diferents tipologies d'al·legacions

[303] Vegeu el capítol 11, «Camins i carrerades: entre el dret d'ús i la privatització».
[304] Tant era així que, en el punt 30 de les citades «instrucciones» del «Honrado Concejo de la Mesta» –el capítol que il·lustrava la Reial Cèdula de 15 de juny de 1788 perquè els particulars poguessin tancar les terres i «cercarlas» –, s'especificava que «se cuidará de que no se hagan estos cercados con pretexto alguno en las Cañadas, cordeles, veredas, descansaderos y abrevaderos por los perjuicios que de precisión han de resultar a la Real Cabaña». BRIEVA, Matías, *Colección de leyes, Reales decretos y órdenes, acuerdos y circulares pertenecientes al ramo de la mesta, desde el año de 1729 al de 1827*, Madrid, Honrado Concejo de la Mesta, 1828, p. 277.
[305] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 425r-426r, 12 juliol 1802.

que hem detectat en els memorials. La primera feia referència a l'antiguitat i els antecessors: la hisenda que «tuvieron y poseyeron sus predecesores de quienes las ha heredado». En segon lloc, l'al·lusió a les diferents qualitats de les terres, a l'esforç i la duresa de les feines agrícoles i –aquesta no és massa usual– als consells del govern per la cria de bestiar, en un moment de certa escassetat d'animals: «para producir los frutos que dispone y prepara la fatiga de la labranza, ya en la sementera ya en los viñedos y olivares y otros naturalmente producen el alimento del ganado de toda casta, cuya cría está tan recomendada por el gobierno por la escasez que de él fe carece». Tot i això, diferents persones de la parròquia, o veïns d'aquesta, entraven a les finques «por un efecto de ambición y desatención al sagrado orden de propiedad». També existeixen referències als «hormiguillos» com a mètode agrari de producció i abonament de la terra; i de l'omnipresent dany dels ramats, les «reses, rebaños y ganados y pacer las hiervas que producen, con que tropelio comúnmente, desgracian los viñales y arboledas». Un altre punt notable de l'al·legació és la concreció i la contraposició entre els intrusos, violents; i el propietari, pacífic i garant no tant sols de l'ordre social, sinó del polític: «ha llegado a tal exceso la audacia de aquella importunos que en la ocasión que el suplicante les ha reprendido, le han hecho amenazas con palos y aun teniendo entendido que handan provistos con armas, de cuyos hechos habrían resultado varias criminalidades que ha procurado estorbar el suplicante por un efecto de su mansedumbre y espíritu pacífico». En aquest text, de gran vivesa, es percep perfectament una dialèctica, un dinamisme entre forces contràries (exagerades, o no), d'interacció i oposició. I en última instància hi consta un dels clàssics: la poca efectivitat de la justícia rural. Deia: «ha dado varias quejas al bayle del territorio no ha podido conseguir el menor alivio ni otra cosa más que efugios y escusas».[306] I anys més tard, entre els molts exemples, podem il·lustrar un altre cas com a mostra de la diferent tipologia de trànsit. Maria Montserrat de Angulo, Agustí i de Guinart, resident a Barcelona, i titular de la «peça de Guinart», a l'Hospitalet de Llobregat (de cent mujades d'extensió i amb l'excepcional presència dels limítrofs) el 1815 narrava que «como se haya experimentado que de algún tiempo a esta parte, entran y transitan ganado de toda especie por la referida pieza de tierra y que se abren carreteras con grave perjuicio mío».[307]

[306] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 159v-161v, 30 setembre 1805.
[307] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 4r-5v, 17 juliol 1815.

Jurisdiccions

Aquesta realitat política en les societats d'Antic Règim ha aflorat de forma constant i permanent en la font documental. La jurisdiccions més properes al territori es van veure degradades per diferents motius socials. Un exemple d'això fou la poca capacitat dels batlles per fer complir les pròpies normatives de justícia rural i perquè la justícia reial es convertí en el recurs dels propietaris (senyors útils i directes) per saltar-se, precisament, qualsevol jurisdicció local. Però, per altra banda, els batlles foren els comissionats usuals de fer complir els bans reials: «haciéndose comisión al Bayle o Vana-justicia de la indicada parroquia».[308] Altres exemples de jurisdiccions eren relatius al dret i privilegi exclusiu de pastura i les circumscripcions senyorials o baronials. Entre els comissionats d'altres jurisdiccions, més enllà dels batlles, corregidors i alcaldes majors, foren el jutge ordinari de la vila de Peralada (en quatre bans), el procurador general del comte d'Empúries (en nou casos), el procurador jurisdiccional d'Hostalrich i els vescomtats de Cabrera i Bas (en quatre exemples) i el procurador jurisdiccional de Peralada (en una ocasió). Aquestes àrees també foren referides en diversos moments per definir o ubicar diferents localitats. Fou el cas, per exemple, de Quirze Compte; un pagès de Garriguella amb «varias propiedades sitas en los términos de Garriguella, Vilajuïga, Vilamaniscle de jurisdicción del Condado de Ampurias».[309] Josep Pont, pagès d'Eroles (corregiment de Talarn) el 1820 feia constar, a banda dels justos i legítims títols d'antiga i immemorial possessió dels seus avantpassats, que les terres estaven dins la «jurisdicción de Eroles».[310] Un altre bon exemple d'aquesta «constel·lació de poders»[311] fou la demanda d'un ban per part dels «dueños de la villa de Pi». El 1832 Pedro Hallegg, coronel d'infanteria retirat i la seva muller, Maria Bernarda de Barutell, tots dos residents a Barcelona, exposaven que eren els senyors jurisdiccionals de la Vila de Pi, a Bellver de Cerdanya. Aquesta senyoria era «en virtud de feudo concedió por S[u[M[ajestad] a sus causantes». En el memorial es copsa un cas més de resistències socials davant del resultat d'un procés judicial civil desfavorable pels veïns de Bellver al voltant dels aprofitaments de la Muntanya del Pi. Així doncs, en tant que «dueños y poseedores de toda la villa o lugar de Pi, sus valles y vilar situado en la Baylia de Bellver», i recolzant-se amb les sentències judicials tornaven a la càrrega

[308] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 504v-506r, 18 juliol 1803.
[309] Ibídem, f. 462v-463v, 16 gener 1803.
[310] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 93r-94r, 5 febrer 1820.
[311] Expressió encunyada per HESPANHA, António Manuel, *Vísperas del Leviatán: Instituciones y poder político (Portugal siglo XVII)*, Madrid, Taurus, 1989.

amb la sol·licitud d'un ban amb el què pretenien aturar, tallar i barrar el pas a tota una sèrie de pràctiques que eren ben vives i continuaven essent focus de conflicte i d'enfrontament. Explicaven:

> «Algunos vecinos de aquel pueblo mal avenidos con el respeto que se merece la propiedad agena, y movidos de una emulación y envidia reprensibles, se introdujeron en la montaña de aquel termino en el año mil ochocientos veinte y nueve y cortaron y se llevaron varios árboles, vendiendo los unos y haciendo carbón de los otros, utilizándose de todo subproducto, sobre cuyos escesos promovieron causa los esponentes ante la Real Sala segunda civil, en la qual ha sido condenado por dos Reales Sentencias conformes el Ayuntamiento de Bellver, que los motivó a indemnizarles de todos los daños y perjuicios que los irrogaron con el corte de árboles en dicha montaña y condenado en costas. Esto no obstante, han continuado algunos vecinos de aquel lugar en introducirse en el referido monte y bosque y cortar los árboles que les acomodan causando a los exponentes con estas operaciones perjuicios de consideración».[312]

Delmes i delmadors

El delme, la part de fruits d'una desena part de la collita o d'altres proporcions, ha estat objecte de cita o d'estudi en nombroses publicacions i, darrerament, les recerques han avançat i han facilitat la seva comprensió i han ajudat a entendre la seva naturalesa,[313] així com l'evolució i el paper d'aquesta renda feudal en les societats agràries dels segles XVI i XVII.[314] La quota decimal era diversa, resultat de disputes, i fruit d'acords i concòrdies entre delmadors i universitats i entre els mateixos delmers.[315] En els memorials dels bans apareixen informacions interessants sobre delmes i delmadors. Abans de la supressió del delme, els titulars d'aquest dret feren el possible, i el que estigué al seu abast, per tal que les diferents pràctiques no afectessin la percepció d'aquestes rendes sobre les terres que estaven gravades per aquests drets. Per això, preocupats per la disminució d'aquests ingressos derivats d'un decreixement de la producció dels camps i boscos pels quals tenien la potestat de recaptació, s'adreçaren al tribunal per sol·licitar un edicte prohibitiu perquè els ajudés a recuperar-ne el cobrament i per a garantir-ne la futura recaptació. Aquest aspecte l'il·lustrem amb tres exemples de diversos àmbits geogràfics i de diferents actors històrics preocupats pel cobrament del delme, com a senyors laics i eclesiàstics (unes rendes que també podien ser arrendades i venudes). El 1800 Antoni de Magarola i la seva muller, Gertrudis de Magarola i Solanell, residents a Barcelona i a través del notari Francisco Borés, presentaren un

[312] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 195r-197v, 1 març 1832.
[313] Vegeu MALLORQUÍ, Elvis, *El Llibre verd del Bisbe de Girona (1362-1371): el delme i l'estructura feudal de la Diòcesi de Girona al segle XIV*, Girona, Diputació de Girona, 2011.
[314] GIFRE, Pere, *Delmes, censos i lluïsmes.., op. cit.*
[315] CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres, op. cit*., p. 55-67.

memorial pels danys que afectaven les terres de les quals obtenien el delme. D'aquesta forma, en qualitat d'usufructuari i propietària, percebien la «décima de todos los frutos resultantes de las tierras» situades en el llocs i els termes de Queralbs i el Serrat (corregiment de Puigcerdà). En defensa d'aquest dret, es veien afectats perquè «experimentan el abuso de que muchos ganaderos españoles o franceses, luego que algún sujeto ha recogido sus hazes; y ahun antes de recogerlas introducen ganados en las tierras de estos de lo que sucede que pasan a las de otros que las tienen pendientes o sin recoger, y con particularidad de las hazes, señaladas para la décima que son las últimas que se recogen». Aquestes activitats, segons la memòria dels danys, es podrien evitar amb la disposició que cap ramader pogués introduir el bestiar en el districtes descrits fins que «se encontrasen recogidas no sólo las hazes de los dueños de aquellos terrenos sino también las de décima propia de mis principales».[316] En el següent exemple els senyors, en tant que delmadors, patien efectes i repercussions similars a l'anterior, però es tractava d'un senyor eclesiàstic. L'abat del monestir de Santa Maria de Poblet el 1825 es presentava com el «decimador universal» i el possessor de diversos béns a Calaf, Solanelles, Puigdemàger i Els Prats de Rei. Segons José de Mas, el procurador, s'experimentava que diversos particulars d'aquests pobles s'emportaven els feixos i les garbes dels camps «que debe recoger el recolector del abad, mi principal y causan otros daños en los frutos de dichas posesiones».[317]

El tercer cas afectava a les diferents operacions i tasques dels veïns dels pobles de Puigcercós, Moror i l'Alzina (en els actuals municipis de Tremp i Sant Esteve de la Sarga). Aquestes activitats tenien la conseqüència, segons el memorial, que les terres dels diferents terratinents d'uns territoris que formaven la baronia de Mur –una de les baronies històriques del Pallars Jussà– quedessin sense «leñas y matorrales». Unes matèries que eren utilitzades per adobar les terres. En els darrers temps havien augmentat progressivament el «destrozo» d'arbres i matolls, a causa què els veïns de les poblacions «se las llevan para el abuso de sus casas y beneficiando sus tierras». I la darrera conseqüència, o el resultat final, d'aquesta seqüència de causes i seqüeles era que el duc d'Hijar i Josef Oliver i Sellerer, els dos veïns de Barcelona i senyors de la Baronia de Mur, «no perciben ningún diezmo». La falta d'adobs a les terres, segons aquest document de 1815, provocaven baixes produccions que impedien pagar el delme

[316] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 22r- 23v, 30 maig 1800.
[317] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 174r-175r, 21 juny 1825.

als agricultors i pagesos. Aquest exemple és doblement interessant perquè ens aporta informació relativa als mètodes de cultiu i enriquiment de les terres. La fertilització es realitzava de forma un tant arcaica amb la crema vegetal sobre les terres, fet que ens indicaria unes tècniques agrícoles més aviat allunyades de les transformacions i sistemes agraris moderns. Denunciaven que no percebien delmes. Ara bé, el resultat de la cadena d'efectes descrita, era l'única i vertadera causa? No seria que els pagesos es resistien a pagar-los i s'escudaven en unes pràctiques que també els hi serien contràries? A raó d'això el memorial, escrit per l'apoderat Domingo Mozes, ens aporta una valuosa informació que ens acostaria i ens ajudaria a entendre aquesta realitat històrica. Feia poc temps que s'havia acabat la guerra napoleònica, un període en el que probablement molts terratinents haurien aprofitat per deixar de pagar aquesta exacció impositiva.[318] L'apoderat s'adreçava al tribunal, buscant certa sintonia política i exposant «con la más atenta veneración a V.E», que abans dels perjudicis i els abusos soferts, hi havia hagut el «desorden general causado por las fatalidades de las circunstancias y ocurrencias pasadas, que quedaron tan felizmente terminadas».[319] La documentació fa emergir una situació complexa en diversos escenaris en els quals apareix l'ombra (i la certesa) de les resistències socials al pagament del delme.

[318] «Aunque retornara el absolutismo, como ocurrió en 1814, la resistencia de los pueblos era difícil de doblegar en aquellos casos que hubieran tenido tradición de resistencia antiseñorial frente a rentas tan cuestionadas como los diezmos». ROBLEDO, Ricardo, «Discursos sobre la reforma agraria, siglos XIX-XX», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 17 (2004), p. 790.
[319] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 5v-6v, 18 juliol 1815.

CAPÍTOL 3

Aigües, bans i drets de propietat en el segle XIX[320]

«no solo el perjuicio que causan, sino también las rencillas que se promueven y particularmente en las huertas y tierras en que hay plantados árboles frutales,
cogiendo frutas y llevándose hortalizas y malogrando los conductos de las aguas,
en cuyos caos es muy espuesto llegar a las manos con los hortelanos y seguirse disgustos graves,
sobre el daño de lo que sin derecho alguno se quita,
atropellando el respeto debido a la propiedad agena».[321]

En aquest procés de construcció de nous drets de propietat també podem detectar-hi la preocupació per preservar els drets privatius i excloure dels usos de l'aigua a tercers. Una de les vies legals per resoldre aquesta problemàtica, citant el domini i els títols, fou la sol·licitud d'un ban a la Reial Audiència. En la majoria d'ocasions, «hurtar y usurpar aguas» és un més dels greuges soferts i exposats pels sol·licitants en els memorials, lligats a l'ús de l'agricultura i el domini de la terra. En altres exemples, es demana un ban expressament per a problemes relacionats amb la utilització de recs o séquies i vinculats a establiments «de drets de Aygua» per a un molí o indústria hidràulica. Les expressions per referir-se a aquest assumpte són molt diverses i eloqüents. Tenim exemples com: «cambiar el surco de las aguas, tapándole los arroyos del riego e impidiendo el curso de sus aguas, inclinar las aguas de sus tierras a las del exponente, o varios particulares les inquietan y perturban querer valerse de las mismas aguas sin tener para ello el menor título...». Es mostren dades –també geogràfiques– que permeten tenir una visió més acurada del fenomen i, en especial, de la defensa dels drets de l'aigua davant els conflictes pel seu ús en el context de processos dialèctics de pràctiques de propietat i de relacions socials problemàtiques.

Drets d'aigua: context jurídic i social

Els drets d'aigua dels països occidentals entronquen amb el dret romà, en el qual l'«aqua profluens», l'aigua corrent, la que flueix, era considerada com a «res communis» i «res publica», cosa comuna i pública.[322] Així mateix, en el segle XII, el conegut usatge 72, anomenat «Ley Stratae», reconeixia que les «ayguas corrents, e fons

[320] Part d'aquest capítol fou publicat a SERRANO, Lluís, «Bans, aigües i drets de propietat en el segle XIX», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, núm. 24 (2012), p. 347-361.
[321] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1677, 52v, 30 abril 1835.
[322] PÉREZ, Emilio, *Estudios jurídicos sobre propiedad, aprovechamiento y gestión del agua*, Madrid, Secretaría de Estado para las Políticas del Agua y el Medio Ambiente, Ministerio de Obras Públicas y Transportes, 1993, p. 23.

vivas» i altres béns eren de les autoritats senyorials, però no per tenir-les en alou, sinó per a l'ús i l'aprofitament dels pobles sense obstacles ni contradiccions.[323] Així, doncs, els senyors podien cedir l'empriu de les aigües a canvi d'un cens,[324] i, per tant, les aigües es consideraven una regalia menor i ningú no les podia utilitzar sinó en virtut d'un establiment reial, senyorial o de la institució que en tingués el domini.[325]

El jurista Manuel Sisternes, fiscal de la Reial Audiència,[326] fent proselitisme de l'individualisme agrari, el 1786 deixà publicat que el senyor dominical a qui li naixia aigua en terres pròpies tenia la facultat de fer-ne els usos que volgués i només eren «abrevadores comunes aquellos que nacen, ó pasan por tierras valdías o concegiles».[327] La *Novísima recopilación*, editada el 1805, recollia, entre altres, que els corregidors havien d'informar, individualment i relacionant-se amb «personas inteligentes y prácticas», de les qualitats de les terres, muntanyes, boscos i els rius que es poguessin «comunicar, engrosar y hacerles navegables, á qué costa y qué utilidades podrán resultar de ejecutarlo, en dónde se podrá y convendrá hacer nuevas acequias útiles para el regadío de las tierras, fabricar molinos ó batanes, en qué estado se hallan los puentes y los que convendrá reparar ó construir de nuevo».[328]

El règim de disposició, ús i dret d'aigües de Catalunya fou el mateix que s'establia sobre les terres. Els senyors territorials i jurisdiccionals les podien concedir a través d'un contracte emfitèutic o un privilegi. La possessió d'aigües es caracteritzà per la divisió de dominis,[329] la superposició de drets i l'accés lliure per a les pràctiques

[323] «Stradas, e vias publicas, e ayguas corrents, e Fons vivas, Prats e Pasturas, Selvas, Garrigas, e Rocas qui son fundadas en aquesta Terra, son de las Potestats, no que no hajan per alou, ne ho tengan en domini, mas que tots temps sien en empriu de lurs Pobles, sens tot contrast, ne sens servici sabut». BASTARDAS, Joan (ed.), *Usatges de Barcelona. El Codi a mitjan segle XII,* Barcelona, Fundació Noguera, 1984, p. 106; i CONGOST, Rosa, *Tierras, leyes, historia...,* op. cit, p. 230.

[324] GIFRE, Pere, «Servituds i prestacions pageses a l'època moderna. L'exemple del domini del l'Almoina del Pa de la seu de Girona (1486-1776)», *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 30 (1994), p. 22.

[325] PAU, Lluís, *L'aprofitament dels béns comunals a Catalunya i la seva evolució jurídica, a propòsit del cas de l'estany de Banyoles*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Escola d'Administració Pública de Catalunya, 2003, p. 75.

[326] Vegeu LLUCH, Ernest, «La pràctica econòmica de la Il·lustració. El valencià Manuel Sisternes i Feliu i els seus dictàmens com a fiscal de l'Audiència de Catalunya (1766-1779)», Dins *Congreso de Historia del País Valenciano*, vol. III. València, Universitat de València, 1976, p. 695-706.

[327] SISTERNES I FELIU, Manuel, *Idea de la Ley Agraria española*, op. cit., p. 43 i 44.

[328] *Novísima recopilación de las leyes de España.* lib. 7, tit. 11, Ley 27, cap. 3. D. Carlos III en 15 de mayo de 1788.

[329] MALUQUER DE MOTES, Jordi, «Las técnicas hidráulicas y la gestión del agua en la especialización industrial de Cataluña. Su evolución a largo plazo», dins PÉREZ PICAZO, M. Teresa i LEMEUNIER, Guy (eds.), *Agua y modo de producción*, Barcelona, Crítica, 1990, p. 311-348.

d'aprofitament comunal. Així, la preeminència o domini eminent del rei, en molts indrets de Catalunya, quedà clara com a administrador, vigilant i autoritzant. Les aigües podien ser objecte de donació, cessió o venda a títol de dret privat de senyors seculars i eclesiàstics que adquirien plena capacitat de decisió sobre les aigües.[330] D'aquesta manera i a través de l'emfiteusi s'ampliaren els drets privatius d'ús.

Sabem que en el segle XVIII, en paraules de Vilar, es visqué una autèntica «febre de l'aigua».[331] El rei fou el més gran concessionari de drets d'aigües. Vilar, utilitzant els registres del «Real Patrimonio», comptabilitzà unes 1.554 concessions entre 1723 i 1808, per estendre i fomentar el regadiu. Així, doncs, fou un fenomen generalitzat i individualista, però desigual en el territori. La zona on se'n registraren més fou la perifèria de Barcelona, el pla, la Marina i el Vallès, conques interiors i regió de Girona amb una menor presència a la Catalunya seca. Aquesta geografia en dibuixa una de molt similar, com veurem, a les sol·licituds de ban relacionades amb l'aigua.

Geografia dels bans de l'aigua

L'àrea de Catalunya amb major nombre de referències comptabilitzades és, a grans trets, la mateixa que la dibuixada per la demanda de bans a la Reial Audiència, amb una particularitat: les que fan referència a les infraccions i conductes d'aigua dibuixen les principals conques hidrogràfiques del Principat. Així, doncs, tenim presència de problemes derivats per l'ús de l'aigua a la regió de Girona, l'àrea perifèrica de Barcelona, el Penedès i el camp de Tarragona. En aquestes zones tenim la concentració més gran de sol·licituds de ban per les tensions socials i hi resseguim corrents i cursos d'aigua i rius d'una certa importància, com poden ser el Ter, el Fluvià, la Muga, la Tordera, el Besòs, el Llobregat i el Francolí, entre molts altres. El que es desprèn és l'emergència, la notícia i la rellevància de l'aprofitament dels rius i els cabals secundaris i més modestos, molts condicionats per la climatologia mediterrània amb una irregularitat estacional en el règim de pluges. D'un total de 671 bans escrutats, en tenim 106, un 15,8%, que en el memorial de greuges soferts fan explícita alguna referència a la conflictivitat de l'aigua. Entre els demandants tenim una àmplia majoria de pagesos i pagesos hisendats, una categoria social que emergeix com a abanderada de

[330] PAU, Lluís, *L'aprofitament dels béns comunals a Catalunya ..., op. cit.*, p. 100.
[331] VILAR, Pierre, *Catalunya dins l'Espanya moderna, op. cit.*, p. 259-317.

l'individualisme agrari a Catalunya. Tanmateix, queden reflectides àmplies zones de cultiu d'hortes en un moment d'expansió i consolidació de transformacions agràries.

Mapa 3. Projecció geogràfica aprofitaments i usos relacionats amb l'aigua

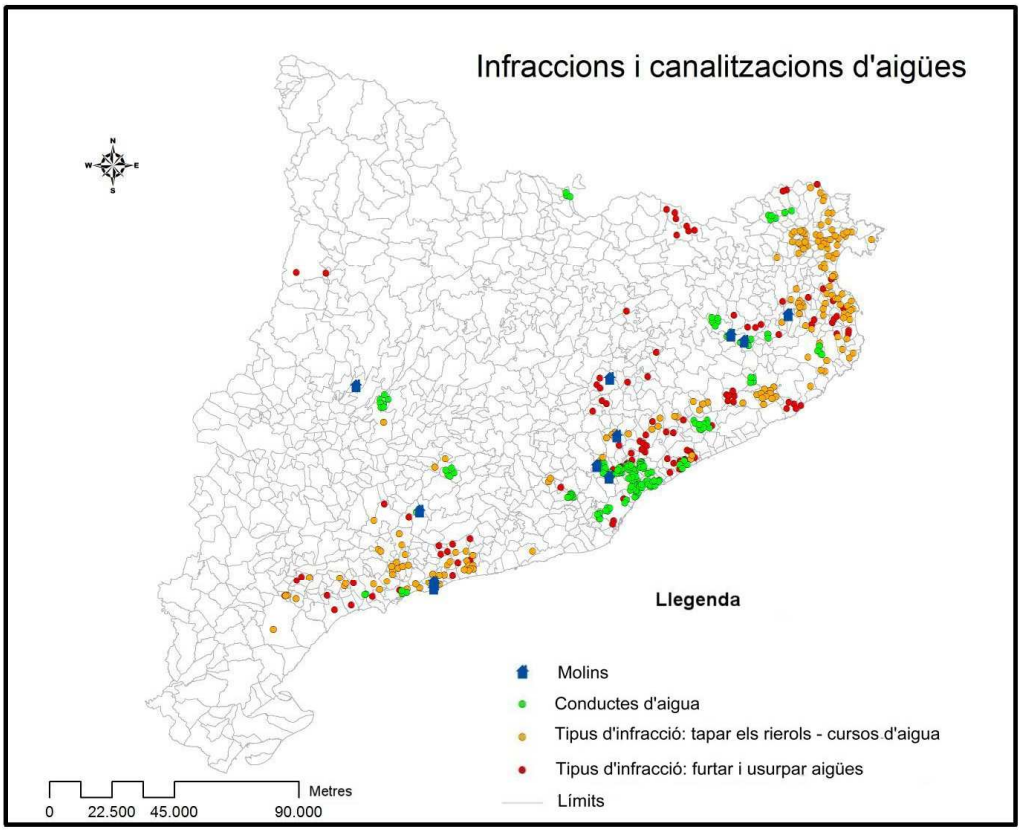

Aigua, memorials i conflictes

Un ban ordenava i imposava uns determinats usos socials vers els recursos naturals i feia públic i legitimava l'ús privat de la terra o de l'aigua. Ens trobem davant d'un procés històric de construcció d'uns drets de propietat més excloents, en una dialèctica cultural que culminà en noves relacions socials. Entre les denúncies més comunes en aquestes relacions trobem les de pastures de ramats i bestiars, recollir fruits, fer llenya als boscos i, en menor mesura però amb una presència remarcable, desviaments d'aigües, séquies, recs i rius.[332] A banda de les relacionades i derivades de l'activitat

[332] Pellicer apunta que en cap cas era admissible causar danys en els béns aliens i, en el cas de produir-se, la llei i el costum establien la obligació de pagar els desperfectes. Així mateix a CONGOST, Rosa, «Pratiques judiciaires, droits de propriété et attitudes de classe: l'exemple catalan au XVIIIème siècle», *Études Rurales*, núm.149-150, 1999, p. 78-79.

agrícola i ramadera, són especialment interessants les referències a les activitats de caça i pesca que es detecten a la documentació, així com les pròpiament recol·lectores.

Si ens atenem als memorials de greuges relacionats amb l'ús i la possessió de l'aigua trobaríem, *grosso modo*, tres supòsits generals: el desviament d'aigües per a l'extracció per a benefici propi i exclusió de qui n'és titular de l'ús; el desviament d'aigües que desaigüen i produeixen danys en una finca veïna; i la destrucció de recs i canalitzacions pel pas de ramats sense finalitat expressa de prendre'n les aigües. Referent a les aigües estancades en els registres tenim l'exemple de dues interessants referències de la problemàtica de la dessecació dels estanys de Sils. Així, doncs, els textos dels memorials són una finestra que ens permet copsar quins i quants conflictes existeixen i la seva qualitat, sigui per la definició i l'ordenament del dany com per la tècnica o la qualitat literària de l'autor del text. Tenen l'avantatge, a més, que reflecteixen casos en què els establiments d'aigües no els havia concedit el rei.

Conflictes: agricultura, indústria i ramaderia

El 1801 en un memorial de Pablo Hivern, un «labrador» de la parròquia de Sant Jaume de Domenys, en el corregiment de Vilafranca del Penedès, consta que en la seva heretat, al veïnat de Quadra de la Torregassa, patia la introducció de «ganados, desvio de aguas, lavando a un lavadero del suplicante, hurtan hortalisas, haciendo caminos nuevos e inusitados, robando y damnificando las mieses, leñas y frutos, cortando árboles».[333] El mateix any Pablo Moragas, «labrador» de Terrassa conjuntament amb Vicente, el seu fill, senyor útil del mas Moragues a Sant Vicenç de Jonqueres a Terrassa i part a la parròquia de Sant Julià d'Altura i Castellar de Sabadell, i com a marit i usufructuari de Josefa Pomagí per l'heretat Pomagí a Sabadell, presentà memòria en la qual reconeixia que les terres estaven lliures de qualsevol servitud excepte per als hereus de Juan Bautista Folch, precisament «para la conducción de las aguas de su molino». A més, patia els danys de persones «sin titulo ni causa alguna» que entraven «furtivamente» i, a l'heretat Pogamí, entraven «violentamente» a «dicha pieza hortiva a la orilla de la Riera de Ripoll trastornando la sanja que los exponentes han hecho para su resguardo al objeto de pasar con caballerías, a fin de provocarle riña y alboroto».[334]

[333] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 107r-108v, 17 gener 1801.
[334] Ibídem, f. 112v-115r, 9 gener 1801.

Un cas remarcable és el del rec d'Altafulla. Tomàs Vives i Plana,[335] hisendat d'Altafulla i resident a Tarragona, protagonista de tres sol·licituds de ban entre els anys 1800 i 1803,[336] que encapçalà la demanda col·lectiva d'un ban el setembre de 1800. El notari de Tarragona Francisco Bosch, ciutadà honrat de Barcelona, actuà com a apoderat dels «labradores» Tomàs Vives, Ramon Gatell i Joseph Plana; i dels comerciants Joseph Pijoan i Juan Plana, tots d'Altafulla. A la demanda s'hi sumava Juan Escaxe, «cuyo poder también se acompaña». Tots ells eren «dueños y propietarios de la Asequia o Rech nombrado Rech de Gayà que discurre de la Riera de Altafulla» i usaven tot el «derecho de las aguas que contiene la referida Asequia o rech, privativamente». Però, davant d'aquest fet, altres veïns i particulars els hi entraven bestiar i, a més, «inquietan y perturban queriendo valerse de las mismas aguas sin tener para ello el menor titulo atorgándose de una facultad que no les es concedida». I per evitar tots els excessos descrits sol·licitaven un ban, que els va ser concedit al març de 1801, perquè «qualquier persona de qualquier clase y condición que de ningún modo se atreva a valerse de las aguas de la referida asequia».[337] En aquesta zona detectem l'existència de diversos molins hidràulics[338] i una gran activitat agrícola d'intensificació de cultius de regadiu, gràcies a la construcció de la séquia de Gaià per a l'abastament d'hortes.[339] En el mateix sentit i per a la mateixa geografia tenim registrat un ban del marquès de Tamarit, senyor jurisdiccional de diversos indrets del corregiment de Tarragona, com la baronia d'Altafulla. Posseïa diverses heretats i peces de terra «con algunos molinos en los términos de las villas y lugares de Altafulla, Ferrán, Tamarit, Riera, la Nou, Ardenya, Molinás, Reus, Canonja, Morell, la pobreta y Botarell y término de Semma». Entre

[335] Tomàs Vives Plana (Altafulla 1764 – Tarragona 1825), fill del negociant Tomàs Vives i Maria Plana, es doctorà en Dret a la Universitat de Cervera. El 1788 es casà amb Maria Antònia Gavella, filla del notari tarragoní Eudald Gavella, fet que el traslladà a Tarragona, on s'integrà amb el grup dirigent de la ciutat i tingué, més endavant, cert protagonisme polític en el govern del corregiment i la ciutat. ROVIRA, Salvador, «La família Vives, d'Altafulla (segles XVIII i XIX)», *Estudis Altafullencs*, núm. 12, 1988, p. 27-38.

[336] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 30v-31v, 17 juny 1800; i f. 534r-535r, 19 novembre 1803.

[337] Ibídem, f. 117v, 13 març 1801.

[338] BLANCH, Joan Carles, «Els molins hidràulics de la Conca baixa del Gaià: els molins de la Riera de Gaià (el Molí de la Torre, el Molí del mig i el Molinet». *La Resclosa*, núm. 13 (2009), p. 65-82.

[339] Tomàs Vives, el juny de 1792, aconseguí de Francesc Armanyà –arquebisbe de Tarragona– la concessió en emfiteusi de l'aigua del Gaià un cop utilitzada per un molí del marquès de Tamarit. Amb els socis d'Altafulla, però amb una posició preeminent, construí la séquia de Gaià (coneguda com la Mineta) que el 1795 permeté convertir en regadiu un gran nombre de jornals de terra entre Altafulla i Tamarit. ROVIRA, Salvador Juan, «Transformacions agrícoles setcentistes al Baix Gaià», *Estudis Altafullencs*, núm. 11 (1987), p. 10-12.

altres greuges es queixava del desviament d'aigües, eufemisme o equivalència d'usurpació o robatori.[340]

L'excés d'aigua i humitat podia malmetre els conreus i les collites, així com els danys propis d'erosió per la circulació i l'evacuació d'aigua de terres fèrtils. El 1801 Jaume Ramis de Milans, un ciutadà honrat de Barcelona de Sant Celoni amb masos i terres en diverses parròquies del corregiment de Mataró, demanà un ban el març de 1801 en una sol·licitud en la qual es lamentava, entre altres greuges, del de «inclinar las aguas de sus tierras a las del exponente».[341] Els dos supòsits més citats dels bans registrats són, primerament, el desviament d'aigües, que es podia aconseguir de diverses maneres, i que principalment tenia la finalitat o significat de l'expressió «hurtar o usurpar aguas». Ara bé, desviar aigües no significava necessàriament emportar-se o aprofitar-se de l'aigua de l'altre. I, en segon lloc, l'impediment de circulació del doll d'aigua que podia ser provocat per un canvi d'orientació, la destrucció provocada per altri o la destrossa i obstrucció per la circulació del bestiar. Sobre aquests dos supòsits tenim nombrosos exemples. Joseph Guardia Mercader, comerciant de Reus i amb diverses peces de terra a Reus i Montblanc, experimentava, segons el memorial de 1801, danys molt greus com l'entrada de ramats, el tall d'arbres per a usos domèstics i per vendre llenya «llevándosela a cargas y a faxos», camins nous i l'entrada de caçadors. Totes aquestes introduccions li causaven que «tapándole los arroyos del riego e impidiendo el curso de sus aguas».[342]

Les universitats podien sol·licitar bans en defensa dels usos comunals davant altres pobles i particulars, però es registren casos en els quals s'utilitzà la força d'una corporació per demanar un edicte que protegís, prohibís i declarés acotades les terres particulars. Aquest és l'exemple de l'Ajuntament i els regidors de Sant Jordi Desvalls, que el 1802 van elevar una demanda de ban per «partidas particulares». Aquest cas és interessant perquè es tracta d'un exemple de repartiment dels comuns entre veïns de la parròquia perquè per «fuerza de órdenes superiores se repartieron [no diu quan] a los particulares del mencionado castillo las piezas de tierra que comprehenden las partidas llamadas comunmente lo Bartiagà, feixas novas, lo bosch y Remolins». Aquestes terres

[340] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 37v-38r, 5 maig 1800.
[341] Ibídem, f. 127r-129r, 19 març 1801
[342] Ibídem, f. 130br-131v, 12 març 1801.

ara es veien envaïdes per alguns veïns de Sant Jordi i per individus del veïnat de Sobiranigues, Cervià de Ter i «otros pueblos comarcanos». Aquests atemptaven contra les terres en forma d'introducció de ramats, tallar llenya, robar fruits i «cambiar el surco de las aguas», a més de cometre «otros atentados en notable ofensa del sagrado derecho de propiedad».[343] A les oligarquies rurals, amb l'excusa d'eixugar els deutes i des del control dels ajuntaments, en moltes ocasions i través d'establiments emfitèutics, les trobem actuant en benefici propi en contra dels béns comunals i usos col·lectius, i en aquest cas també prenen el control de les aigües.[344]

La «partida d'en Jover» a la ciutat de Tarragona el 1804 va ser objecte de petició conjunta de ban pel prejudici que rebien els seus propietaris als conductes d'aigua que venien d'una mina i servien per regar les respectives terres. El procurador Vicente Vallespí deixava clar que els seus «principales, por sus justos y legítimos títulos, se hallan todos juntos ser dueños y posesores de la agua que discurre por la mina y sus conductos» i que eren molestats per diferents particulars «asi de dia como de noche que no contentos de quitarles la agua para regar sus tierras, abrevar sus ganados y otros usos y lo que es mas que destruien los conductos de susodicha mina».[345] En el veïnat de les Ventoses a Preixens (la Noguera) –corregiment de Cervera–, Francisco Codina Jordana, un «labrador» de la Quadra de Galí de la parròquia de Sant Martí de Sesgueioles, hi tenia situada una «heredad con su molino de [h]arina» i denunciava que li passaven a peu, amb carros i bèsties de càrrega, burros i muls, les «acémilas», a més d'entrar ramats. Aquestes entrades, segons el memorial de 1805, li feien malbé les vinyes i els arbres fruiters «como también en romperme la azequia del referido molino malvaratando la agua, de la soy enteramente dueño y no pudiéndolos contener la vigilancia de los colonos».[346] I a Girona, amb idèntica problemàtica, el negociant José Coll –amb terres «de regadío» a la mateixa ciutat i a Santa Eugènia de Ter–, el 1825 denunciava que «habiendo costeado el mismo los conductos para correr la agua, tanto de dicho lugar como las que tiene en el termino de esta ciudad, y no dudando varios particulares embarazarle dichos conductos para privarles de no poder regar sus tierras y [h]urtando alguno de ellas, dándole con esto grave perjuicio y desmejora de las

[343] Ibídem, f. 419r-420r, 4 maig 1802.
[344] BADOSA, Elisa, «Endeutament col·lectiu i desaparició de béns comunals...», *op. cit.*, p. 51-66 i «El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820)», *op. cit*., p. 149-161; BOSCH, Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere, «L'assalt als comunals...», *op. cit*. p.123-149.
[345] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f 34r, 16 maig 1804.
[346] Ibídem, f 148r, 15 maig 1805.

propiedades». Per tot això, segons el negociant gironí, «en tales apuros tienen establecido las leyes el oportuno remedio del Edicto de Ban».[347] Uns desperfectes que Paulino Geli –un propietari amb sis masos i dues finques a la plana de l'Empordà–, també exposava el «grande coste muchas veces tiene que limpiar las azequias y volver a margenar las tierras».[348]

La pesca

La pesca i el dret als aprofitaments dels recursos naturals més immediats[349] podien representar un complement alimentari a la dieta dels habitants dels diferents indrets, a més d'un hàbit cultural d'ordre important i exemple de pluriactivitat agrària.[350] Els 1806 Juan Urgell, «labrador» de Calafell en el corregiment de Tarragona, entre les seves possessions citava un estany «que tiene en medio de la tierra» en el territori de la Quadra de Cunit. I, «particularment a l'estiu», li entraven amb animals o sense ells, per «hurtar los yumeos [*sic*] y espadella, vulgo boga, que se cria en dicho, revolviendo al efecto las aguas ocasionando un factor pastifero e inaguantable en notorio perjuicio de la salva de los circumvecinos».[351] Aquest és un excel·lent exemple per il·lustrar un conflicte paral·lel, el del dret a les activitats caçadores i recol·lectores, unes pràctiques relacionades amb les mateixes àrees d'activitats pròpiament agràries i ramaderes.

El 1825 i en sentit similar però d'una manera més explícita ho feia constar Ignacio Maria Copons, el marquès de la Manresana, domiciliat a Barcelona i amb terres

[347] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 129r, 17 febrer 1825.
[348] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 468r-469v, 11 febrer 1803.
[349] Tenim diverses referències de la pesca als estanys de Castelló d'Empúries, per als segles XVII i XVIII, i documentada des del segle X. Així mateix la pesca fou una font de rendes per als comtes d'Empúries, COLLS, Josep, «La transformació de la plana empordanesa en els períodes medieval i modern. El cas de Castelló d'Empúries», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Actes Congrés sobre el Paisatge (vol. II), 2007, p. 362; i una activitat estesa i d'importància en molts dels estanys empordanesos com el de Siurana abans de la seva dessecació, ROMAGOSA, Francesc, «El procés històric de dessecació d'estanys a la plana empordanesa», *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 53 (2009), p. 82-83); per a l'estany d'Ullastret tenim constància que «se cría mucha pesca y caza», MADOZ, Pascual, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*, Barcelona, Tomo II, Curial, Facsímil, Madrid, 1985 [1849], p. 451; i d'una acta d'arrendament dels drets de pesca el 1850, SAGUER, Enric, «Dinàmica social i canvi ambiental: el dessecament de l'estany d'Ullastret durant la segona meitat del segle XIX», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos,* Actes Congrés sobre el Paisatge, vol. II, 2007, p. 400.
[350] Les connexions i relacions entre la població i l'ecosistema han estat estudiades per a la pesca en l'àmbit marítim de l'Empordà. ALEGRET, Joan Lluís i GARRIDO, Alfons, «Aproximació a l'activitat pesquera a la regió de l'Empordà (segles XV-XVIII): adaptacions a un medi en constant transformació», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 19 (2006), p. 27-47; i GARRIDO, Alfons; PÉREZ, Montse; ALEGRET, Joan Lluís; i DARNACULLETA, Montserrat, *Ordinacions de la Pesquera de Calonge (segles XV-XVII)*, Girona, 2010.
[351] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 214r, 10 abril 1806.

afectades per incursions a Sant Andreu de Palomar i, especialment, a Viladecans. En aquest terme i dins dels límits del corregiment de Barcelona, al costat del riu Llobregat hi tenia el «derecho privativo de pescar en el estanque de Remolar»,[352] unes propietats i drets que algunes persones han «intentando […] entrometerse y causar notables perjuicios a esta parte».[353] Els drets de pesca eren inclosos i protegits, estaven conceptualitzats en l'ampli espectre dels drets de propietat que, contínuament, els senyors dominicals útils o directes defineixen en els memorials dels bans. Així hi trobem la voluntat de prohibir a qualsevol persona, sigui quina sigui la seva classe i condició, activitats que comportin l'entrada en el perímetre d'una àrea o que atempti contra uns usos i aprofitaments de tota mena, agrícoles i naturals, que es volen exclusius i privatius. D'aquesta forma el 1834 trobem Jaime de Bassols, un veí de Barcelona propietari de la Torre Bassols, entre el Llobregat i la carretera real, que patia, segons el memorial, diversos atropellaments, entre els quals consta el de «desviar u ocupar sus aguas, cazar, pescar en el trecho del rio que baña dicha propiedad, entrar en las tierras de la misma o hacer en ella otros actos contrarios al derecho de propiedad».[354] També és el cas de José de Viñals, un hisendat de Flaçà amb propietats a Celrà, Bordils i Flaçà que el 1825 feia constar que «tenia el derecho privativo de pescar y cazar» en les seves terres, així com també cita el rec i un molí fariner a Celrà.[355]

Concessions d'aigües i indústria hidràulica

La concessió a través de l'establiment emfitèutic era la via habitual per accedir al dret d'ús de l'aigua. D'aquestes concessions d'aigües, per barons i senyors jurisdiccionals, en tenim algun exemple com el de Francisco Julià, un pagès de Sant Esteve Sesrovires amb dos masos. En un memorial de 1808 va fer notori que li extraviaven els conductes i que li desviaven les aigües que tenia per al seu regadiu «concedidas del señor jurisdiccional y campal, el excelentísimo señor marqués de los Vélez».[356] Els drets, a banda del reg, estaven especialment concedits per a l'ús industrial com a força motriu per als molins fariners. D'aquesta manera, els consorts Manuel de Berenguer i Maria Antònia de Benages, residents a Balaguer, el 1825 feien constar que posseïen a Bescanó un molí fariner pel qual tenien des de 1682 «establecida al Real Patrimonio de S.M.

[352] L'estany del Remolar, una antiga desembocadura del Llobregat, actualment al delta del riu amb les maresmes de les Filipines, forma part d'una reserva natural.
[353] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, 148v-150r, 11 abril 1825.
[354] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1677, f. 36v, 14 juliol 1834.
[355] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 116v, 19 gener 1825.
[356] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 316v, 1 febrer 1808.

(que dios guarde) todas las aguas que discurren por los términos y parroquias de Bascanó y Bilanna […], bajo la prestación de un censo anual al comisionado del Real Patrimonio de la Baylia General de Catalunya». Amb l'agreujant que els limítrofs a aquestes aigües «no dudan en tomarlas y conducirlos para a riego de sus tierras y otros usos sin conocimiento ni permiso de los recurrentes y en gran perjuicio de aquellos».[357] El mateix cas es registra per al marquès de Puertonuevo i Jacinto Llobateras, a través del seu apoderat, Francisco Puiggener, i per disposició del béns segrestats de Ramon Busuña, escrivà de Moià. Els sol·licitants tenien «concedido establecimiento de aguas para tres molinos de harina» de Moià i tenien problemes per utilitzar-los perquè a l'«azequia abierta no pueden aprovecharse de ellos por el abuso de regar con el agua de dicha azequia» que feien els veïns de les terres contigües.[358]

La indústria molinera estava bàsicament representada per una tecnologia determinada per moldre el gra i era molt important per a l'alimentació i pel fet de ser un producte bàsic de la dieta i la cultura. Molts molins, pel règim de pluges del clima mediterrani, no funcionaven tot l'any i per aquest motiu alguns memorials de ban que hi fan referència coincideixen amb els mesos menys plujosos, quan els rius i les rieres portaven un cabal més modest. El 1806 Pedro Queralt, un pagès de Cabra del Camp en el corregiment de Tarragona, exposava que en la partida de la Fonollosa[359] hi tenia un «molino [h]arinero con sus aguas, conductos y balsa» i un «huertesito […]. Frente la casa de otro molino». I per contenir els abusos demanava que no se li privés de l'ús de les aigües perquè hi havia tercers que «desviándolas del conducto del molino, cortándolas de sus azequias y conductos, echándolas en ninguna otra parte».[360] Així mateix, amb la mateixa problemàtica i «á la inmediación del Río Ripoll»,[361] trobem l'heretat i el molí de les tres creus a Sabadell i el molí Vermell de Barberà del Vallès domini de Francisco Capalà, comerciant de Barcelona.[362]

Cursos d'aigua com a límits entre finques

Els rius i cursos d'aigua, a més, oferien la utilitat de delimitar les finques i els drets de propietat de nombroses terres, com així es desprèn, per exemple, del ban concedit el

[357] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 141v, 20 març 1825.
[358] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 173r, 28 maig 1825.
[359] La Fonollosa és un torrent afluent del Francolí.
[360] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 238r, 23 agost 1806.
[361] Ibídem, f. 317bis v, 27 febrer 1808.
[362] Ibídem, f. 317(bis)r-318(bis)v, 27 febrer 1808.

1825 a fra Salvador de Ciurana, prior del Reial Col·legi de Sant Pau de Barcelona unit al priorat de «nostra senyora de Cervià». El Ter és el límit en moltes afrontacions de la finca descrita que «linda por oriente con el termino y parroquia de San Jorge Desvalls y con tierras alodiales del mismo priorato; por mediodia con el Rio Ter; y por poniente con el torrente llamado Angli, en su linea recta tomada de donde fine su aqueducto hasta dicho Rio Ter y por cierzo con tierras de Pedro Piarnau y diferentes vecinos del propio lugar de Cervia».[363] Una altre exemple, aquest de 1806, seria el d'Antonio de Valls, un veí de Barcelona que comprà una porció de terra anomenada «Vallpersona», desamortitzada del santuari de Sant Grau de Tossa de Mar i situada a la parròquia de Solius a la vall d'Aro. Aquesta finca tenia gravada la servitud de poder, el comú i particulars de Tossa, tallar llenya per a consum domèstic dins d'uns límits, des de la fita en la part oriental del coll d'«homemort» i d'aquí en «línea recta hasta encontrar el agua de Vigas, y de aquí insiguiendo el Torrente hasta encontrar el salto de el agua; de aquí insiguiendo la línea recta hasta encontrar la peña o roca nombrada del Rey y de esta hasta encontrar la Roca nombrada del Alemany, y hasta el mar».[364]

Aquests límits naturals no tan sols no eren «respectats» per persones o ramats, sinó que la mateixa força de l'aigua en temps de pluges i avingudes fortes podia canviar la superfície de les finques i veure's amb pèrdues significatives. Per aquest motiu, a les zones limítrofes, per protegir les terres de les riuades, alguns senyors dominicals plantaven arbres de ribera que aguantaven i mantenien aquestes terres, a banda de vendre-se'ls quan toqués. Fou el cas de Joseph Amigant de Leonardo, un veí de Barcelona que el 1801 tenia una salzeda prop de «San Baudilio de Llobregat tiene de poco tiempo a esta parte plantado un sausedal de cuya conservación y crecimiento depende la defensa de la casa y tierras que allí posehe de las avenidas del Rio Llobregat y conviniendo a dicho fin la concesion de un bando prohibitivo de entrar personas y ganados»[365] Una altre exemple fou de 1825, el d'una salzeda a la Riba del Llobregat, «para la defensa del terreno cultivo» en el terme de Santa Creu d'Olorda, propietat de Francisco Galceran, advocat de Barcelona.[366]

[363] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 112r-114v (113r), 19 gener 1825.
[364] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 198v-200r, 6 març 1806.
[365] Ibídem, f. f. 170v, 16 agost 1801.
[366] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 165v-167r, 14 maig 1825.

L'estany de Sils, un exemple de la dessecació palustre

L'estany de Sils i altres de la geografia catalana, especialment gironina, van començar a ser dessecats al segle XVIII, en un exemple de la demanda o «fam de terres», per dedicar-les a diferents conreus. Amb aquest fet s'entrà en una dialèctica pel domini d'un espai natural amb limitacions condicionades per determinades orografies. Molts d'aquests ecosistemes, i com hem vist en els exemples de memorials de bans, foren concorreguts per caçar i pescar, activitats depredadores que eren un complement econòmic i dietètic. A banda de la pesca, aquestes concentracions d'aigua prenien importància com a lloc de caça per ser lloc de migració i cria d'aus aquàtiques. El procés de dessecament de l'estany de Sils havia començat el 1767 i són nombrosos els treballs que han tractat aquesta qüestió.[367]

En els llibres de les sèries de bans, en el 1802, trobem el «Ban a favor de los Hermanos Martí», Francisco Xavier i Joseph, veïns de Barcelona, i Ramon, comerciant de Cardona. Com a senyors útils havien presentat un memorial sol·licitant un ban penal per obligar a netejar, als altres possessors de terres de l'estany de Sils, les séquies de desguàs. Es tracta, bàsicament, d'un ban per ordenar uns problemes de veïnatge i convivència, que feien difícil el manteniment de la dessecació de l'estany per al conreu, i que persistiren i provocaren una segona demanda de ban, al gener de 1825, a la Reial Audiència. Així, doncs, al maig de 1801 els germans Martí,

> «por sus justos y legítimos títulos se hallan ser dueños útiles propietarios y poseedores de la basta extensión de terreno designado unos años ha baxo el nombre de Estanque o heredad de Sils, corregimiento de Gerona y de los censos y rentas con los quales los posesores particulares de tierras situadas en el referido Estanque contribuyan y debian contribuir al Muy Ilustre Duque de Medinaceli, Vizconde de Cabrera y Bas, en virtud de los establecimientos particulares que les otorgó de los mencionados terrenos luego después de haberlos desaguado».[368]

Els germans, amb una extensió considerable, feien constar que s'havien interessat sempre pel bé de les finques i que era necessari netejar les séquies principal i subalterna que servien per desguassar, així com la conservació i la millora d'un cordó de terra,

[367] MADURELL, José Maria (1949). «Un contrato del año 1703 para la desecación del Estanque de Sils», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, núm. 4, p. 257-262; VILAR, Pierre, *Catalunya dins l'Espanya moderna, op. cit.*, 215-218*;* MATAS, Joseph, *Els estanys eixuts*, Diputació de Girona, 1986; FIGUERAS, Narcís, «L'estany de Sils. De la història més reculada a la més recent», dins *El nostre poble de pagès. Maçanet de la Selva*, Barcelona, Taller d'Història de la Selva, 1988, p. 51-61; COSTA, Lluís, *Introducció a la història de Sils,* Diputació de Girona, 1988; CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres*..., *op. cit.*; PUIGVERT SOLÀ, Joaquim M., «La dessecació de l'estany de Sils i el debat sobre la salut pública a mitjan segle XIX», *Quaderns de la Selva*, núm. 12 (2000), p. 129-135.

[368] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 433r, 26 maig 1802.

«para evitar una nueva inundación». Per als que no complissin, demanaven tres lliures de multa i advertien que feia algun temps que es contravenien «algunos de los derechos emphiteot[ic]os». A més, hi havia «poco respeto a los Bayles», un problema de compliment de les ordres per a la neteja de les séquies «por mas que se les señale el tiempo en que han de practicar y por mas que se les mande acudir» descuidaven la conservació dels cordons i no contribuïen en la seva part provocant que «este mismo año han resultado perjuhicios gravisimos por haver vuelto las aguas a inundar las tierras cultivas y sembrados». Quan no s'obtenia justícia de la batllia local, només quedava recórrer a la justícia del rei.

Per totes aquestes problemàtiques, excepcionalment, la Reial Audiència va encomanar consulta i proposta al corregidor de Girona per solucionar aquest contenciós, perquè «arregle estos particulares en los términos más equitativos que estuviere por más convenientes». Francisco Manuel Taranco,[369] al cap de sis mesos, concretament el 27 de novembre, va respondre. Però no fou fins l'11 d'agost 1802 que el «Real Acuerdo» va emetre l'aprovació del ban proposat pel corregidor. Aquest és un exemple complex i poc habitual en el qual intervé un corregidor. Aquests oficials reials van tenir un paper polític, administratiu i judicial molt important. Així, doncs, després de la deliberació s'establí un articulat de disset punts, «sin perjuicio de tercero», que ordenava, establia i fonamentava els torns de neteja de les séquies, circulació de persones i animals, elevació i amplada dels marges i dics, llocs on es podria sembrar i pasturar i la multa de tres lliures per a qui no complís l'estipulat en el ban. També quedava fixada la quantitat a aportar per cada propietari si en cas de «fuerte avenida de aguas se abriera algún bayuerrón en el margen o bordes de la acequia principal, contribuirán para su restablecimiento los hermanos Martí con la décima parte del coste y los terratenientes con aquella parte que respectivamente les quepa».

Per a l'execució d'aquest ban, signat per Juan Procopio de Bassecourt, comte de Santa Clara, es comissionà l'alcalde major de Girona, Fernando León de Benavides,[370] i les penes les aplicaven per a tercers, la càmera, el denunciador i el jutge executor. Als contraventors, en defecte de béns, se'ls castigava a deu dies de presó, o a vint si la

[369] DEDIEU, Jean Pierre, «Los gobernadores de Lérida, Barcelona y Gerona en el siglo XVIII», *Pedralbes: revista d'història moderna*, núm. 18 (1998), p. 505.
[370] CERRO, Rafael, «Los alcaldes mayores del Corregimiento de Gerona (1717-1808)», *Pedralbes: revista d'història moderna*, núm. 22 (2002), p. 169.

infracció era comesa de nit. I perquè tothom en tingués notícia, s'anunciaven les fórmules habituals perquè «nadie pueda alegar ignorancia» i s'ordenava la publicació de l'edicte «por los parajes públicos y acostumbrados del lugar y término de Sils y demás que convenga vecinos al citado estanque», amb les «solemnidades y circunstancias de estilo», que feien referència a pregons per fer-ne publicitat en «alta e inteligible voz en las plazas publicas» i a la fixació del ban en arbres i en «las esquinas de las plazas».

El gener de 1825 els germans Martí tornaren a dirigir-se, a través d'un procurador, a la Reial Audiència. Els problemes de convivència i veïnatge persistien en el context de conservació i millora del «cordón que se formó y sirve para evitar nuevas inundaciones», tot i la pena de tres lliures als contraventors i els negligents que imposava el ban penal de l'11 d'agost de 1802. Diversos emfiteutes i veïns dels pobles circumveïns infringien l'article 12 del ban que especificava que ningú pogués «apacentar en los bordes de las azequias, especie alguna de ganado» perquè posava en perill la conservació dels cordons i dics, que «se formaron para el debido curso de las aguas y evitar nuevas inundaciones en los campos y propiedades situadas en el referido estanque». La pastura per aquests indrets provocava i impedia «que las tierras y escombros alli amontonados tomen la amalgama y consistencia necesarias para resistir las filtracion y golpes de las aguas que discurren por las azequias y por consiguiente se les abre paso para introducirse en los campos», en detriment i interès dels sol·licitants i la resta d'emfiteutes. D'aquesta manera el «Real Acuerdo» dictaminà, en tres articles, que es poden resumir en la prohibició de circular amb carro o carreta, bous i altres bestiars i la limitació de pasturar de tota classe d'animals, excepte les cavalleries dels terratinents que havien de ser «atadas de modo que no puedan subir sobre el margen». La pena per la vulneració de l'edicte es fixà, com en l'anterior ban, en tres lliures per a cada negligència. En aquesta ocasió és comissionà el corregidor i l'alcalde major de Girona i els batlles de Sils, Riudarenes, Massanet i Vidreres, veïns de l'estany posat en conreu.[371]

En la majoria dels casos, el senyor útil o el cultivador, a través del ban prohibitiu, limitava l'ús d'uns tercers que, presumptament, vulneraven el dret privatiu a regar les parcel·les agrícoles o a utilitzar la força motriu d'enginys industrials. La propietat de

[371] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 146r-148v, 20 abril 1825.

l'aigua estava conceptualitzada i unida a la de la terra. Es podia cedir i traspassar conjuntament. Cal recordar també que per entendre correctament la història de l'expansió agrària és important tenir en compte aquestes tensions pel regadiu, l'ús i el consum d'aigua. Els enemics potencials eren el regant de l'altra riba, el qual intentava desviar cap a les seves terres el cabal que necessitava, el pastor que entrava amb el ramat i malmetia conductes o el veí i el moliner que tallaven l'aigua.

Aquest tipus de «conflictivitat horitzontal», com diu Lemeunier,[372] era complementària a una «conflictivitat vertical» representada pels drets senyorials. Però, com hem vist, si bé els drets derivats dels establiments emfitèutics podien representar una conflictivitat, en moltes ocasions són presentats com la garantia fonamental per a l'ús de l'aigua, en un exercici de reconeixement i acceptació de gran solidesa institucional i simbòlica. En tot cas la «conflictivitat vertical» estaria representada pel discriminador de qui té o no el dret d'aigua, com un més –o específicament– dels drets de propietat. Hem vist doncs algunes mostres de les «guerres de l'aigua», el relleu de la pesca i la importància del ban per ordenar i delimitar uns drets de propietat dins del context de relacions socials problemàtiques per l'ús de l'aigua, un recurs fonamental per a la supervivència i la reproducció social.

[372] LEMEUNIER, Guy, «Hidráulica agrícola en la España mediterránea, s. XVI- XVIII. La formación de los regadíos clásicos», dins BARCIELA LÓPEZ, Carlos i MELGAREJO MORENO, Joaquín (eds.). *El agua en la historia de España*, Alicante, Universidad de Alicante, 2000, p. 94.

CAPÍTOL 4

El ban com a expressió de desigualtats socials

«No o[b]stante de ser todo lo referido de propiedad, únicamente, del exponente, se atreven algunos malintencionados llevarse los frutos y plantas, leñas y aun los árboles (…)»[373]

Les diferències socials són analitzades a través de les etiquetes socials que apareixen en els documents. Així, descobrim com un conjunt d'individus s'autodefineixen com a integrants a un grup social determinat. Aquest llenguatge adquireix d'interès històric com a signe per l'examen de les dinàmiques socials del passat. D'aquesta forma, i seleccionant els individus sol·licitants d'un ban, obtenim una radiografia social de les classes o categories professionals de la part de la societat, del primer terç del segle XIX, que demandava obtenir la protecció de la justícia reial. Així mateix, distingim una àmplia representació de subjectes que tenien un denominador comú: la defensa dels drets de propietat i, aquests drets, actuaven com a elements definidors d'un model de societat que s'articulava, incloïa i excloïa als individus en tant que titulars d'aquests drets. En el segle XIX, com en el segle XVIII, la majoria dels sol·licitants d'edictes de ban són emfiteutes o senyors útils, més d'un 90% d'un total de 671, des dels grans nobles i hisendats fins als petits propietaris. Ara bé aquest aspecte pot arribar a ser, a voltes, relliscós, perquè un mateix titular podia tenir drets de propietat i dominis diferents per unes finques que per altres. Amb els acotaments sorgien diverses lògiques i reaccions en funció de les casuístiques i els interessos. Del número total d'individus que intervenen, 787 serien anunciants o titulars de drets (senyors útils i directes). La resta, 253 corresponen a advocats i procuradors, personatges clau per a l'elaboració del discurs. En la majoria dels bans hi consta un sol titular. Hem realitzat un recompte general per mostrar la complexitat de la font i del número de titulars o persones concurrents que figuraven en els bans prohibitius.

Taula 5. Número de persones en les sol·licituds dels bans

Número de persones/ban	Bans/número de persones
1	579
2	79
3	9
4	2
5	1
10	1

Font: ACA. Real Audiencia, series «Firmarum et obligationum», elaboració pròpia.

[373] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 175r, 21 juny 1825.

Entre aquests titulars detectem la presència de «nobles», amb 60 (8,94%) dels casos, la majoria detentors del domini directe i en alguns casos de la jurisdicció. Així mateix, hem agrupat sota la denominació de nobles tots els individus que al·legaven un títol nobiliari, entre els quals consten ducs, marquesos i comtes. Els senyors jurisdiccionals s'estenien per un percentatge molt important del territori català però fins i tot ells, els senyors banals recorrien a la justícia reial o pública. Pel vuit-cents, tenim constància d'algunes sol·licituds relacionades amb la jurisdicció: onze casos que corresponen a un 1,6% dels demandants de ban. Així doncs, per «sus justos títulos» tenien algunes possessions en «plena propiedad». Al llarg del segle XVIII l'administració i jurisdicció reial, amb l'expedició de bans per la Intendència i la Reial Audiència, es va anar imposant a les demés jurisdiccions, senyorials i locals.

Els ciutadans honrats de Barcelona, una categoria social que solia provenir de l'estrat més elevat dels pagesos o pagesos hisendats, en els documents «*labradores o labradores hacendados*», constituïa un grup intermedi entre aquests i l'aristocràcia tradicional. El privilegi era adquirit al monarca, prèvia una sol·licitud, en un exercici de clara voluntat de distinció social i comunitària i cercant cert prestigi entre uns pagesos dels quals desitjaven ascendir en l'escala social. Molts dels sol·licitants del títol de «ciutadà honrat de Barcelona» al·legaven que els seus ascendents s'havien dedicat l'art de l'agricultura.[374] En les series de Bans tenim tretze registres (el 1,94%) de persones que es presentaven com a ciutadans honrats de Barcelona amb una distribució geogràfica corresponent, bàsicament, a la «Catalunya vella».

El grup dels «labradores» és el més present i important, encara que l'espectre és ampli, des del senyor útil que treballa el seu mas fins el senyor útil que posseeix diversos masos i viu de les rendes i la força de treball dels arrendataris o masovers. Sota aquesta categoria hem comptabilitzat 222 casos (un 33,08%), un terç dels sol·licitants. Ara bé, la nomenclatura utilitzada variava per a definir i ajustar els titulars dels drets de propietat que es concretaven com a «labrador propietario», amb 14 casos (un 2,08%) i «propietario» amb 5 casos (un 0,74%). Aquestes dues denominacions es troben més

[374] CONGOST, Rosa, «De pagesos a hisendats: Reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)», *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 35, 1997, p. 67.

presents a mesura que avança el primer terç de segle XIX. Un altre vocabulari, encara que molt semblant, que vindria a definir als pagesos més rics fou la de «labrador hacendado» i «hacendado», amb 37 casos (un 5,5%) i 29 casos (un 4,32%) respectivament. Aquest exemple, és un dels que més ens ajuden a mesurar els signes de canvi de les categories autodefinides.[375] Per a la regió de Girona, els habitants més rics passaren, en pocs anys, d'autoconsiderar-se «labradores» a «labradores hacendados» o simplement com a «hacendados». Aquesta necessitat de presentar-se davant notari i societat com a «hacendados» és per a Rosa Congost un símbol de mudança i de visualització d'una escala social real, d'assumpció de protagonisme, ascens i direcció de la societat d'una classe que ha pres consciencia del seu poder davant de les tradicionals formes de promoció i possessió de títols. Aquest fenomen per la regió de Girona tindria la «guerra gran», com a moment crucial d'augment, assentament, conformació i ús del concepte «hacendado».[376] Una nomenclatura que es combina i ordena junt a les anteriorment citades i que es reforça a mesura que entrem en el segle XIX. Es tracta d'un vocable amb èxit. A la ciutat de Girona, a partir de 1841, en los padrons no consten «nobles», els titulats passaren a ser «hacendados».[377]

Gràfic 6. «Labradores, hacendados y propietarios»

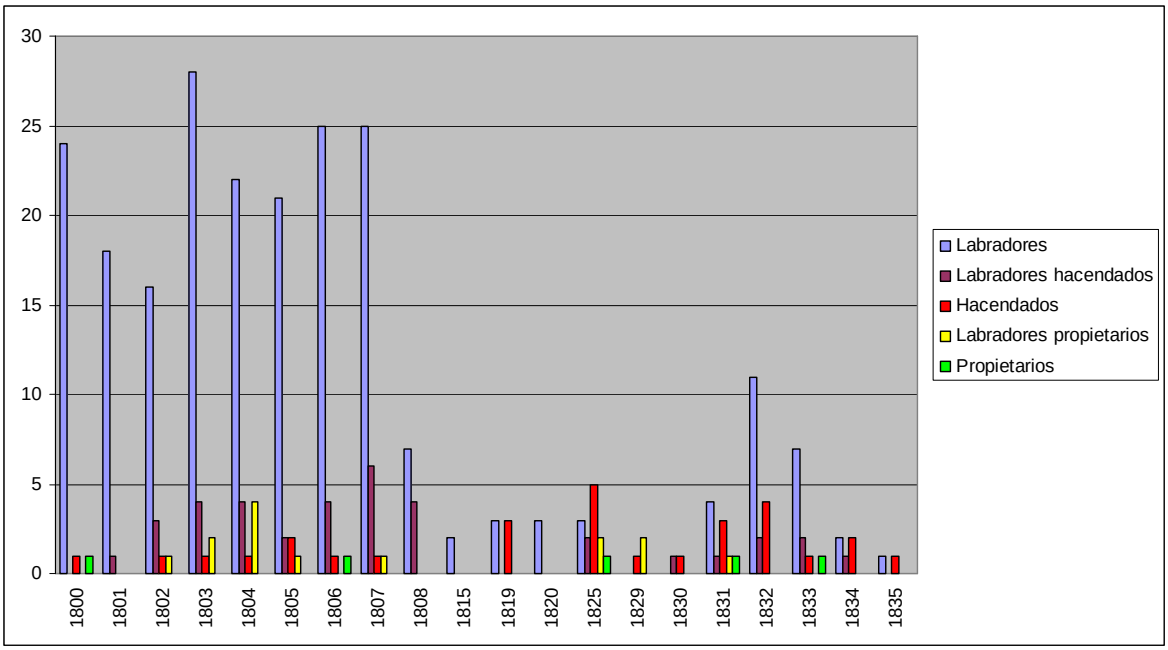

[375] CONGOST, Rosa, «Guerra, Pàtria i estadística: el despertar polític dels hisendats gironins (1795-1800)»; *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 43, 2001, p. 379-395.
[376] CONGOST, Rosa, «De pagesos a hisendats...», *op. cit*.
[377] CONGOST, Rosa, «De pagesos a hisendats... », *op. cit*., p. 60.

A mode d'il·lustració i per a mostrar certs comportaments i lògiques de prestigi social en l'exposició de mèrits, en el cas de dos «labradores hacendados», van fer constar que havien estat capitans de miquelets en la última guerra amb França.[378] Si sumem les cinc categories descrites obtenim 307 casos (un 45,75%), un potent grup de propietaris o senyors útils que va encapçalar aquest moviment individualista, una capa o model social que va capitalitzar aquest procés històric que arrenca amb potència a la segona meitat de segle XVIII i amb conseqüències socials, polítiques i jurídiques.

Un altre dels grans grups és el dels «vecinos» amb 121 exemples (un 18%). Sota aquest nom es poden congregar diferents i àmplies categories socials i professionals que no foren explicitades, sinó que només es va fer constar la qualitat de «vecino de», una característica de la que es desprèn a manera de sinònim d'hisendat, rendista o propietari, perquè una gran majoria d'aquests residia en ciutats i viles. Militars i eclesiàstics, amb 13 (1,94%) i 21 (3,12%), representen un espectre important dels casos. Aquests últims posseïen dominis útils i directes i bàsicament són institucions, comunitats o en representació de l'església i alguns casos d'actuació com a «laica y privada persona». La col·lectivitat de comerciants està present amb 50 casos (7,45%), un grup que tenia la doble condició de propietaris i senyors útils que havien arrendat els seus «honors», masos i terres. En aquest sentit, aquest grup social representa un important exemple de la inversió del capital urbà en terres i béns immobles.

L'atorgament d'un ban no implicava el tancament físic de la terra sinó l'acotament legal d'una o diverses finques. Això, no obstant, representava un xoc frontal amb els costums, la cohesió social i amb el diferent grau de solidaritat comunitària preexistent. Els governs municipals foren, en moltes ocasions, formats per individus que no tingueren problemes per a tallar d'arrel diversos usos comunitaris i solien ser els actors protagonistes i motors del canvi.[379] Això no vol dir que el comportament de les universitats fos unívoc sinó que responia a les pròpies lògiques locals o comarcanes d'invasió de ramats d'altres pobles o si la ramaderia era la principal o una de les principals activitats econòmiques. Es varen registrar 12 casos (un 1,79%), en els quals

[378] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm, 1232 (4t), f. 298r-299r, 4 abril 1807; 317v-318v. 27 abril 1807.
[379] BADOSA, Elisa, «Endeutament col·lectiu i desaparició de béns comunals...», *op. cit.*, p. 51-66; i «Los cercamientos de tierras en Cataluña (1770-1820)». *Revista de Historia Económica*, núm. 3, Madrid, 1984, p. 149-161. També a BOSCH, Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere; «L'assalt als comunals...», *op. cit.*, p. 123-149.

les universitats demanaven bans per protegir les àrees comunals per a parar la irrupció de persones alienes a la població o fora de les temporades pactades i estipulades. En aquest sentit podem citar –altra volta– el conflicte entre l'Ajuntament de Fontllonga, a l'actual municipi de Camarasa (Noguera), i els ramaders que entraven a les terres particulars i comunals. La Universitat, amb certa impotència, informava al tribunal que «siendo dichos ganaderos la gente más poderosa del pueblo desestimando autoridad que sea inferior a la V.E».[380]

Gràfic 7. Categories socials i professionals

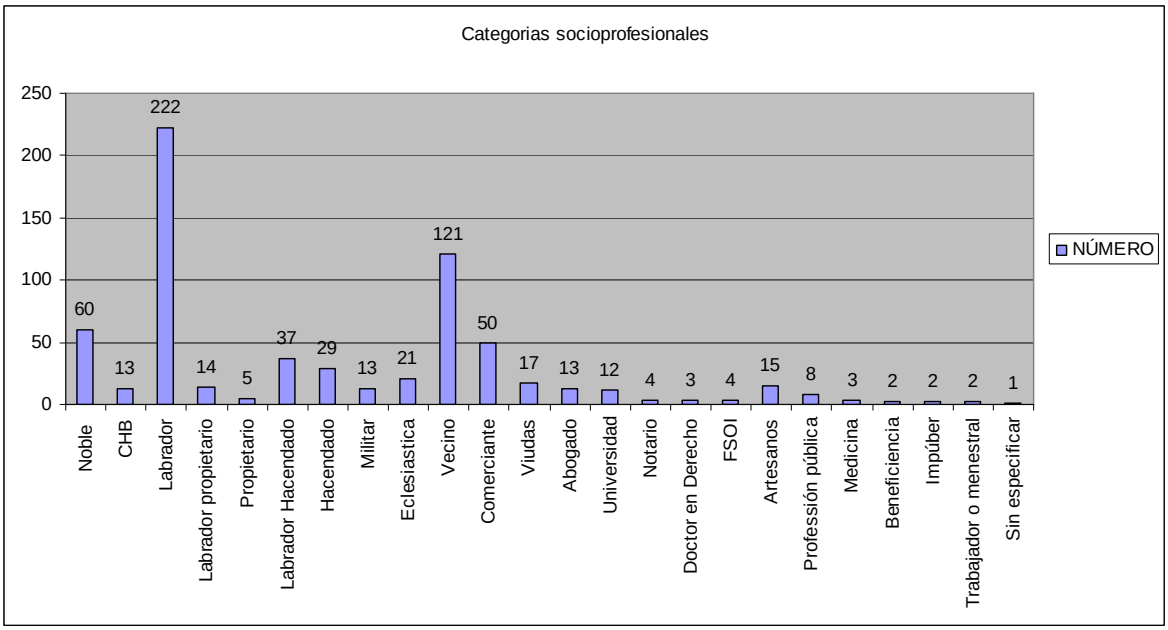

Trobem grups d'individus que s'identifiquen amb la professió i que tenen un paper extraordinari en la creació del discurs que es convertirà en dominant i crucial per als usos socials de la informació. Es tracta dels advocats (13 – 1,94%) i notaris (4 – 0,6%) que, a més d'actuar per compte d'altre, els trobem fent-ho per compte propi. Al primer grup hauríem de sumar-los els doctors en dret amb 3 casos (un 0,45%). Consten també Familiars del Sant Ofici de la Inquisició amb 4 exemples (0,6%), uns individus que exercien aquest càrrec i funció però que coincidien amb la identificació de «labradores honrados».[381] El grup dels artesans és una categoria analítica que inclou una diversitat

[380] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 68r, 22 setembre 1800.

[381] Categoria important, càrrec de prestigi en el si de la comunitat. Membre de la xarxa d'espionatge i servei d'informació del tribunal eclesiàstic. La condició de familiar del Sant Ofici de la Inquisició tenia certs privilegis com gaudir del fur de la Inquisició que comportava passar a la jurisdicció inquisitorial, en compte de la jurisdicció ordinària, que en el supòsit d'estar encausats les causes es dirimien en els

d'ocupacions que es detallen en la taula adjunta, així com altres i les vídues, guardianes de la tradició, en molts casos usufructuàries dels patrimonis. Una atenció especial mereix comptar amb la presència d'un treballador i un menestral (a l'Alt Empordà), agrupats en una mateixa columna del gràfic. Aquests van reproduir el model social imperant i, en autoanomenar-se menestrals, els treballadors s'investien de propietaris, una categoria a tenir en compte en el si de les comunitats rurals.[382]

Taula 6. Desglossament professional de categories

Artesans	**15**	**2,35**
Cubero	1	0,15
Curtidor	2	0,3
Platero	1	0,15
Droguero	1	0,15
Fabricante de paños	2	0,3
Calderero	1	0,15
Semolero	1	0,15
Hornero	1	0,15
Confitero	1	0,15
Tejedor de Velas	1	0,15
Mercader de Lienzos	1	0,15
Albéitar	1	0,15
Fabricante de Jabon	1	0,15
Professió pública	**8**	**1,19**
Administrador de Utensilios	1	0,15
Administración Real	2	0,3
Regidores	1	0,15
Mozo de Esquadra	1	0,15
Causídico	1	0,15
Escribano	2	0,3
Medicina	**3**	**0,44**
Doctor en medicina	1	0,15
Cirujano	1	0,15
Boticario	1	0,15
Beneficència	**2**	**0,3**
Trabajador o menestral	**2**	**0,15**
Impúber	**2**	**0,3**
Sin especificar	**1**	**0,15**

tribunals del Sant Ofici. A més, tenien el dret de portar armes i estaven exempts de contribucions i allotjaments. GIFRE, Pere, *Els senyors útils i propietaris de mas...*, *op. cit.*, p. 617-624.

[382] «Menestrals» fou un concepte social que a la regió de Girona es referia a l'emergència d'un grup entre els treballadors rurals. CONGOST, Rosa, «De pagesos a hisendats... », *op. cit.*, p. 51-72; i CONGOST, Rosa, «Guerra, Pàtria i estadística...», *op. cit.*, p. 379-395.

«*Gentes, cuadrillas, amenazas y conflictos*»

L'estudi de les nomenclatures ens ajuda a conceptualitzar i entendre les mirades, en aquest cas, els significats i contextos dels passatges dels memorials. Els vocables que ens fan explícites les visions i l'univers de desigualtats socials, d'un passat en el qual tenim l'anàlisi com a objectiu, eren diversos. Els textos contenen referències a gent «pobre» que a més de tenir aquesta condició eren anomenats amb múltiples nomenclatures i adjectius qualificatius. El 1803 Jaime Dou, pagès de Sant Esteve de Bas, vescomtat de Cabrera i corregiment de Girona, exposava a través de Vicente Vallespí, el seu apoderat, que posseïa el mas Dou per mitjà dels seus predecessors «de tiempo antiquísimo e inmemorial», amb altres units i annexes a les seves terres i boscos situats part en la citada parròquia, Sant Miquel de Pineda i Sant Ramon de Joanetes, així com el mas Carreras en el mateix vescomtat. Així doncs, es veia atacat per diferents particulars que de dia i de nit tallaven tot tipus d'arbres, roures, alzines o fruiters per al seu ús i per la seva venda i estaven arruïnant, segons ell, els boscos que posseïa. Respecte als infractors eren «gente pobre que no han tenido aplicación a la labranza ni arte alguna, y quieren vivir que del solo mencionado ilícito comercio».[383] Aquesta mateixa expressió la va utilitzar Mariano Llobet, notari de Barcelona i apoderat de Josef Vila, pagès també de la parròquia de Sant Esteve de Bas.[384] Ara bé, a voltes l'estratègia dels senyors útils fou presentar-se com a «pobres» com a sinònim d'escassetat i insuficiència econòmica provocada per les entrades de persones i animals. En aquest cas concret ho podem exemplificar amb el cas d'Andrés Prat Dordal, pagès de Moià, i propietari del mas Vilarjoan, que el 1802 era molestat per particulars i veïns del terme que entraven a tallar arbres fins a, segons el memorial, destruir «enteramente los bosques de dicha heredad». També s'aprofitaven de les herbes que produïen els marges, els torrents i les terres fins el punt de que la «tierra no pueda producir yerba ni sembrarse ni menos utilizarse el bosque». Aquestes activitats les realitzaven amb el «mayor descaro» i es feien «dueños de todo» sense temor a Déu ni a la justícia temporal. Davant els intents del titular de la finca de dissuadir-los de les seves pràctiques, responien «haciendo cara y a amenasando» a qualsevol que «se oponga a sus designios y excesos». Aquestes topades l'afectaven profundament i eren l'origen de la malaltia i de problemes sanitaris, uns «atropellamientos» que «proviniendo en parte su

[383] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f.482v-483r, 26 febrer 1803.
[384] Ibídem, f. 504v-506r, 27 abril 1803.

tan quebrantada salud». D'aquesta forma es presentava com un damnificat econòmic d'unes pràctiques avaluades per «algunos peritos que el daño que se ha ocasionado a mi principal de algunos años a veinte mil libras que debe considerarse la pobresa de aquella familia y como no ha discurrido otro medio que acudir a la protección de V.E».[385]

En la zona de l'actual comarca de la Garrotxa i del corregiment de Vic, corresponent als llocs de Sant Feliu de Pallerols, la Vall d'en Bas, Les Planes d'Hostoles, Mieres i Sant Aniol de Finestres, entre altres nuclis més petits, es registra el que es presenta com una frenètica activitat d'agrupacions de persones que es dedicaven a tallar arbres a preu fet com a activitat principal i, segons els memorials, eren «acuadrillados» que podrien respondre a bandes amb una mínima organització política. La presència d'aquests grups, en els «pueblos de aquel país y otros comarcanos», feia que es veiessin situacions de violència i intimidació i que hi hagués problemes d'ordre públic i seguretat, relacions socials problemàtiques i conflictives. Aquestes circumstàncies eren expressades amb estupor i els redactors ens presenten que aquestes «gentes» tallaven sense discerniment arbres per la fusta i per l'abast dels focs de les famílies, per la calefacció i la cuina. Es queixaven de què tampoc hi hagués una autoritat valenta que exercís el comandament per poder contenir-los. Tant era així que segons un memorial de 1802 escrit per Vicente Cárdenas, procurador de Manuel Cayetano de Amat, marqués de Castellbell, afirmava que els contraventors es reunien en «crecidas quadrillas haciendo resistencias criminales a los dueños de los bosques y a las mismas justicias como porque de otra parte los efectos que experimentan los bailes si alguna vez movidos de su celo y obligación han tomado alguna providencia inevitable son de verse incendiados sus pajares, arruinados sus plantados y hasta amenasadas sus personas como podría justificarse con facilidad a V.E». Per acabar amb aquests mals i perills era necessari un edicte de ban, perquè els mateixos que perpetraven aquestes faltes es dedicaven a aquell gènere de vida i eren anomenats «leñeros». Segons el document, que esdevé una definició de manual en tant que relat acusador, els intrusos fomentaven la «[h]olganazeria y todo género de vicios y abandonar el trabajo de sus mismos en detrimento suyo y del publico» i així pretenia convèncer i acreditar «la experiencia que son sugetos miserables y de la más infame condición y que hacen depender su subsistencia y la de sus familias del mismo lucro que les resulta de la destrucción de los bosques y heredades de mi principal». I no tan

[385] Ibídem, f. 406r-407r, 10 abril 1802.

sols això, sinó que en el prec sol·licitava el ban pròpiament dit i que s'evités tallar els arbres així com tampoc «á poderse acuadrillar, ni mucho menos llevar armas».[386] En aquest cas i en alguns altres d'aquesta zona conflictiva el comissionat principal, a part dels batlles que s'havien mostrat inoperants, fou el caporal de la «Esquadra» de la vila d'Olot, els mossos d'esquadra, la força repressora encarregada d'acabar amb aquests excessos.

Aquestes situacions d'enfrontament són representacions, exemples, originats per la desigualtat social generada per la possessió, o no possessió, de drets de propietat. Una desigualtat que es feia més patent en un context d'expansió demogràfica i de crisi i recessió econòmica.[387] El baró del Maldà ho explicità en unes quantes ocasions, que era un temps de «bastanta escassès i misèria».[388] Les entrades organitzades o en grup es produirien arreu. El 1832 en el memorial de Abdón Barceló, pagès de Capçanes amb terres al mateix nucli, els Guiamets i a Tivissa denunciava els danys que patia de mans de «hombres y mugeres ociosos y mal entretenidos», així com abans i «durante las pasadas ocurrencias» que entraven de nit i de dia, que tallaven arbres per llenya, encenien foc i feien carbó. Aquest titular que justificava la seva propietat de «muchísimos años a esta parte y por títulos antiguos» experimentava unes entrades que li provocaven, entre altres, que el bestiars se li mengessin els raïms i se li emportessin els grans d'aresta.[389] Un aspecte a destacar, com ressaltem en diferents parts del treball, fou la dificultat que tenien les autoritats locals, els batlles, per a fer complir les normes de justícia rural, una vegada fallava això, es recorria als edictes de ban. Tant és així que tenim nombrosos exemples d'amenaces i coaccions dels contraventors o grups d'ells a les justícies dels pobles, propietaris o masovers. Aquest és el cas de Josef Alemany, un pagès de Santa Margarida de Montbui del corregiment de Vilafranca del Penedès, que el 1805 havia exposat queixes al batlle però que no havia «podido conseguir el menor alivio, ni otra cosa más que efugios y escusas». Segons el memorial, els contraventors havien propinat, al suplicant, «amenazas con palos y aun entendido que handan

[386] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 395v-398r, 21 febrer 1802.
[387] Vegeu TERRADAS SABORIT, Ignasi, *El món històric de les masies: conjectures generals i casos particulars*, Barcelona, Curial, 1984, p. 207-238; Vegeu també TAFUNELL, Xavier i CARRERAS, Albert, *Historia económica de la España contemporánea*, Crítica, Barcelona, 2009.
[388] D'AMAT i DE CORTADA, Rafael, *Calaix de Sastre V* (1800-1801), Barcelona, Curial edicions catalanes, 1994, p. 42.
[389] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 231r, 16 octubre 1832.

provistos de armas».[390] També és el cas de Josef Claramunt, del mateix lloc, que el 1804 explicava que havia «dado varias quejas al Bayle del territorio no ha podido conseguir el menor alivio, ni otra cosa más que mil efugios (evasivas), ya porque algunos de los insultantes han sido parientes del mismo, ya también porque opinan que temerían que castigándolos no se vengasen de él con causarle algunas molestias y daños en sus propiedades como lo han hecho con algunos».[391] Aquest és un problema recorrent «al no ser suficiente la autoridad de los bailes para contener el progreso de los daños y perjuicios»[392] o que no s'havia pogut obtenir «a pesar de que se han mandado publicar en los parajes públicos repetidas ordenes sobre los robadores de leña» com el 1833 fou el cas de Pedro Rosell, «labrador hacendado» de Gelida.[393]

Els contraventors i infractors eren presentats com a «delincuentes» i eren nombroses les memòries que feien explícita aquesta denominació. Juan y José Camps, pare i fill, pagesos de Les Preses, població veïna d'Olot el 1804 no «esperan lograr de los bailes respectivos, executen a los delinquentes devastadores de los bosques por temor que no les pongan fuego a los pajares, los que son labradores, y los que no lo son, no les hagan otro agravio».[394] Aquella gent «de pocos principios y nada acostumbrada al respeto»[395] de la propietat aliena eren «gente malévola»,[396] «ociosas»,[397] que no reparava en perjudicar els dominis d'altres, «insolentes devastadores de mi patrimonio» i es distingien per la seva rapacitat,[398] així com «hombres temibles que se desquitan con la ruindad de hazer perecer los vegetables».[399]

«*Riñas entre dichas gentes y los 'parceros' y arrendatarios*»

Els «colonos» o «parceros», arrendataris de masos i terres, es trobaven en la primera línia de confrontació i eren la força de xoc, els vigilants, davant de les entrades de gent. En moltes ocasions eren els informants de les incidències a els arrendadors o senyors útils, segons es desprèn dels memorials, quan són citats com a objecte de discussions i

[390] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 160r-160v, 6 agosto 1805.
[391] Ibídem, f. 74r-75v, 28 agosto 1804.
[392] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f.125r, 31 gener 1825.
[393] Ibídem, f. 357v-360r, 3 gener 1833.
[394] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 7r-7v, 28 gener 1804.
[395] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 137r-138v, 21 març 1825.
[396] Ibídem, f.144r-145r, 22 març 1825.
[397] Ibídem, f.131v-132v, 11 febrer 1825.
[398] Ibídem, f.357v-360r, 3 gener 1833.
[399] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f.19v-21v,16 abril 1800.

situacions límit en dinàmiques socials dialèctiques per a la definició d'uns drets de propietat que els tocava defensar com a utilitaris o arrendataris del mateix dret. Per a aquests masovers les incursions de tercers afectaven a la percepció de rendes i recursos, fos llenya pel propi consum o els conductes d'aigua, recs i séquies pel reg o funcionament d'enginys hidràulics. A més, es podien trobar en una situació de compromís amb el senyor útil o propietari per estar, en la majoria de les vegades, obligats per les clàusules contractuals de parceria a denunciar les entrades de ramats, les rompudes i mercadeig de llenya i fusta.[400] Els senyor útils, normalment, es preservaven l'aprofitament de les terres no cultivables, erms, boscos i estanys. D'aquesta forma, es deslligaven conflictes d'interessos de manera més o menys violenta. En les sol·licituds trobem diversos exemples de denúncies d'aquestes trobades. Per a Josep Castellarnau, procurador de Martín de Carles:

> «mis principales por medio de los colonos y parceros, de dichos sus mansos y tierras, han procurado zelar que no se cometiesen semejantes violaciones. Han sido inútiles todas sus miras pues, que la menor oposición de dichos colonos y parceros, se han vuelto y hazen cara contra ellos los perpetradores de los explicados excesos que aquadrillansose hazen terribles sus criminales amagos e intimidaciones aquellos, por no poder repeler la fuerza con la fuerza y verse expuestos en las casas solitarias y distantes de vecindario que [h]abitan y de otra parte el ningún efecto que producen las quexas que dirigen a las justicias».

D'aquesta forma es dirigien a l'alt tribunal per a «cortar excesos, tumultos y riñas y las desgracias, escándalos y daños».[401] Altres mostres podrien ser les d'Ignacio Vendrell, un mercader de teles, que el 1800 a més dels danys relatats, no volia exposar a «sus parceros o masoveros a continuas riñas y questiones»[402]; i Jaime de Espona, advocat d'Orís (Osona) que el mateix any exposava que «podían resultar encuentros y riñas de mucha consideración entre colonos y pastores».[403] Isabel de Barcardi, consort del Comte de Linati, el 1833 reconeixia que havia estat «informada de ello la exponente por las continuas quejas y clamores de los arrendatarios y colonos».[404] I com les queixes no eren suficients, per la mare i el fill Colomer d'Amer en el 1804 calia «la continua vigilancia y zelo de sus dueños y de los respective colonos, parceros y arrendatarios para conservarlas y mejorarlas se hallan de continuo deterioradas y aun insultados, y provocados unos y otros de ellos por varios particulares ruines y mal entretenidos».[405]

[400] CONGOST, Rosa; i TO, Lluís, *Homes, masos, història...*, *op. cit.*, p. 290.
[401] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), 19v-21v,16 abril 1800.
[402] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f.83v, 20 novembre 1800.
[403] Ibídem, f.80r-81r, 11 novembre 1800.
[404] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 373r-375r, 3 juliol 1833.
[405] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 93v-95v, 20 novembre 1804.

En resum eren els agricultors, en règim de masoveria, els que actuaven de fre i s'exposaven físicament per a salvaguardar i fer respectar els drets de propietat dels amos de les terres que ells gestionaven.[406] Els bans doncs, havien de servir entre altres coses, per «evitar las inminentes pendencias y riñas entre los colonos, y los que intentan pasar por la mencionada heredad»[407]; o com el 1804 expressava el notari Lorenzo Bosom, procurador de Juan de Escofet, militar de Cadaqués amb cinc masos a l'Empordà, amb tenir en ocasions «frequentes e irreparables riñas y pendencias entre aquellos perpetradores y los colonos de las expresadas heredades».[408] Francisco Galceran, un advocat de Barcelona amb un mas a Santa Creu d'Olorda el 1833 també exposava enfrontaments amb els contraventors que s'havien acarnissat amb les oliveres «poniendo á estos preciosos árboles en el estado mas lastimoso».[409] Segons la documentació, un dels objectius era evitar excessos, baralles, danys, desgràcies i escàndols i, en certa manera, agraciar els seus arrendataris amb una vida més tranquil·la en el que es podria intuir un exercici de clientelisme polític, o com a mínim un cert paternalisme cap el masover. Expressions que ens acosten a aquesta afirmació serien la preeminència del «padre de familias», qui tenia la pàtria potestat, la *potestas* i l'autoritat o *auctoritas* dins del nucli familiar i del patrimoni. Aquesta categoria moral tenia obligacions com «cortar el progreso de dichos males y conservar sus propiedades como corresponde a todo diligente y prudente padre de familia».[410] Aquesta darrera locució referent al pare de família va gaudir de salut i d'èxit.[411] Ens la trobem en nombroses sol·licituds de ban i ens mostra un model de bon govern d'una casa de pagès, no tan sols dels senyors útils, sinó també i amb mimetisme i model social dels «colonos, parceros y arrendatarios recayéndoles de practicar los abonos correspondientes y de cuydar de las tierras de las expresadas heredades segun estilo y práctica de aquellos terrenos, uso de

[406] Pels «colonos», «parceros» o masovers aquesta prerrogativa podia ser molt ben rebuda perquè les entrades a les terres podien afectar directament a la recepció de rendes i recursos (llenya per empriu) així com l'estabilitat familiar en el mas per estar, en moltes ocasions, obligats segons clàusules contractuals de la masoveria a denunciar les entrades de bestiar, rompudes o mercadeig de llenya i fusta. CONGOST, Rosa; i TO, Lluís, *Homes, masos, història..., op. cit.*

[407] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f.161r, 25 juliol 1801.

[408] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 55v-56r, 4 juliol 1804.

[409] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 165v-167r, 14 maig 1833.

[410] Ibídem, f.137, 17 març 1825.

[411] Aquestes expressions serien pròximes a els elogis a l'agricultura de Fra Agustí (a *El llibre dels secrets d'Agricultura, casa rústica i pastoril*, 1617) i els deures cristians de predicar amb l'exemple de tot «bon pare de família» i de vetllar per l'ordre intern, una actitud que es podia estendre als masovers. Vegeu TORRES, Xavier, «La imatge dels pagesos, rústec, devots, rendistes (s.XIV-XVIII)» *Revista de Girona*, núm. 202 (setembre – octubre 2000), p. 88.

buen labrador y conforme a un diligente padre de familias».[412] Aquesta era una clàusula social de prestigi, crèdit i bona reputació per seguir la tradició consuetudinària en el cultiu de la terra. Més enllà de la retòrica de la dignitat i del bon ús de la terra fou també una de les obligacions dels masovers.[413]

El fenomen social dels «leñeros»

Aquesta manifestació social és un dels fets més remarcables dins els relats dels memorials, i tindrien –si ens atenem als fets denunciats– una incidència i una pressió important sobre els boscos per extreure llenya i fusta. Els «leñeros», com hem avançat, foren una categoria construïda pels propietaris i els seus representants, un fenomen transversal en el temps i en l'espai en els territoris estudiats. Segons les descripcions, com hem anat citant, es tractava de persones que anaven en grup, estaven organitzades, procedien de pobles comarcans i es desplaçaven per diferents àmbits territorials. Altres venien de més lluny. En tot cas eren una de les preocupacions més importants dels titulars d'uns determinats dominis. Els propietaris temien la seva presència i, en tres casos, es comissionà els mossos d'esquadra d'Olot per aplacar i fer front, si fos el cas, a la violència que practicaven –sempre, segons la font. Eren acusats, a part de moltes actituds violentes, de grans abusos i excessos en els boscos. El primer objectiu, la primordial ocupació, era el llenyar per abastir les pròpies necessitats de combustible; i per abastir diferents mercats i demandes que no coneixem a la perfecció. Hem vist

[412] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 93v-95v, 3 novembre 1804.

[413] CONGOST, Rosa, «La Catalunya del mas, és a dir, la Catalunya vella», dins CONGOST, Rosa, JOVER, Biel; i BIAGIOLI, Juliana, *L'organització de l'espai rural a l'Europa Mediterrània: masos, possessions, poderi*. Girona, 2003, p. 33. «El masover es un cultivador. Sin que exista ningún tipo de duda sobre ello, pues la doctrina es unánime, especifica BROCÁ-AMELL. "Las obligaciones del colono son, principalmente las de cultivar la finca a uso y costumbre de buen Labrador, es decir, verificar los cultivos ordinarios que se acostumbran en el país por los buenos labradores". En la doctrina más reciente se especifica en relación a este contrato que las normas generales crean las siguientes obligaciones: "1ª l'obligació de conrear, ja que el masover és un conreador". El masover siempre es un cultivador. Lo que justifica su presencia en la "masia" es precisamente tal condición. Y es la que le permite vivir en la propiedad. Vive en ella por el hecho de que cultiva. Y tiene que llevar la explotación de acuerdo con los usos y costumbres de buen labrador, o sea, con la debida diligencia, y realizar las plantaciones y cultivos ordinarios que sea costumbre realizar en la zona o comarca. Su condición de cultivador aparcero le obliga a la entrega de los pueblos de cultivo. Esta obligación se considera como un principio de fidelidad, cuyo incumplimiento da lugar a la resolución del contrato, con independencia de que ello pueda llegar connotaciones de tipo delictivo. El propietario tiene una participación en los frutos que producen las tierras que cultiva el masover. Por ello, éste, tiene que avisar al propietario en los períodos de recolección y, principalmente en el momento de partición de los frutos, si ésta no se realiza en la casa del propietario, como era costumbre». MALUQUER DE MOTES, Carlos J., «Desde los contratos de masovería y arrendamiento hacia la propiedad», dins ALONSO PÉREZ, Mariano i LLAMAS POMBO, Eugenio (coords.), *Estudios de derecho de obligaciones: homenaje al profesor Mariano Alonso Pérez*, Volum 2, 2006, p. 219. *Vegeu* també SAGUER, Enric (Coord.), *Forçats a foc i llum. Una història oral dels últims masovers de la regió de Girona, 1930-2000*, Barcelona, 2011.

alguns exemples que la llenya servia com a matèria primera a les indústries. Si bé, els «leñeros», ens han acompanyat al llarg del buidatge, en la investigació i en altres exemples dels bans, l'objectiu és acabar de definir –a través dels testimonis documentals– la seva presència en el territori, la seva incidència en les finques i la creació d'una figura molt concreta –el «leñero», que actuava en grup i organitzat–, en un imaginari determinat per la defensa dels interessos de la classe dels propietaris. Un dels focus més important estava a l'actual comarca de la Garrotxa, però –com veurem– no era l'únic territori amb aquesta problemàtica social.

El 1803 Jaime Dou, pagès de la Vall d'en Bas, amb dos masos i anteriorment citat, explicava com diferents particulars s'aprofitaven de la llenya de mates i d'arbrat com roures i alzines per a «vender las leñas que [h]urtan, en gravísimo perjuhicio de mi principal, verdadero y privativo dueño de los indicados bosques; de modo que parte de ellos los han arruhinado».[414] Juan i Josep Camps, pare i fill, pagesos de Les Preses i propietaris del mas amb el mateix nom, també eren víctimes del mateix fenomen. Eren molestats «por los que quitan leña y devastan los bosques», unes persones que tenien diverses procedències, eren «sugetos de tan diversas jurisdicciones».[415] Antonio Fontanals, la seva mare i germana, en tant que mare, àvia i oncle –tutors i curadors de les persones i béns des de la mort de Joan Fontanals–, sol·licitaren un ban pels quatre masos que tenien a Sant Martí Sarroca (corregiment de Vilafranca), al Penedès. La més gran ofensa que rebien era, en aquest cas, dels «leñadores de Vilafranca» que amenaçaven a els usufructuaris d'aquelles heretats i cometien «excessos de gravetat». El relat i el discurs, com els altres exemples, tenia poderoses notes discriminatòries cap a unes activitats enquadrades i presentades com de criminalitat i de delinqüència. Tant era així que, segons Ramon Rodríguez –el procurador–, els esmentats llenyataires (homes i dones) tallaven:

> «árboles sin discreción y sin pararse al examen de que si son útiles o no, sin en la damnificación que con sus tropelías causan al patrimonio de los referidos pupilos; ni es ya bastante el suave modo de mis principales para contener a los transgresores que abusando de la bondad de ellos cortan sin freno qualesquier árboles y sin limitarse a tomar la leña para el consumo de sus casas hacen particular oficio de los indicados excesos aplicándose al corte de leñas y árboles para vender, los astros, y haciendo granjería de lo ajeno se desvían del oficio de su profesión y del trabajo de la tierras y quando podían ser útiles a la agricultura

[414] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f.482v-483r, 26 febrer 1803.
[415] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 7r-7v, 28 gener 1804.

sólo sirven para destruir los árboles, cuya conservación encomiendo de Su Real Magestad».[416]

Poca efectivitat de la justícia local, la inoperància o la impotència dels batlles

Aquest fet, advertit per Vilar[417] i amb anterioritat en aquest treball, es podria explicar per diferents condicionants socials que podem relatar a través d'una mirada antropològica i d'acord amb les lògiques de les estratègies de silenci i de supervivència en l'interior de les comunitats. Aquest silenci o excuses dels batlles, en tant que agents de l'autoritat i de la justícia local es podrien explicar per diferents causes i motius. En primer lloc, per la complicitat que pogués tenir en el complicat entramat social de la comunitat: per vincles de parentiu amb els contraventors; o per simpatia amb les pràctiques descrites. També es podrien explicar per perfils psicològics amb una incapacitat manifesta de lideratge o de la poca eficàcia en l'exercici de l'autoritat dins el complicat equilibri de poder; i de tota una gamma d'interessos que podrien estar en joc en aquest àmbit parroquial i territorial més proper. O, simplement, per la incapacitat humana de fer complir les normes de policia i justícia rural davant el múltiple exercici de pràctiques d'aprofitament. Altres causes podrien tenir la seva lògica per la por a enfrontaments amb els veïns; o per por a amenaces i represàlies sobre el seu patrimoni en resposta a l'aplicació de les ordenances, lleis i normatives. I, també es podria explicar per tensions internes i per l'aplicació d'una justícia distributiva i desigual per part dels mandataris locals. En tot cas, la manca d'autoritat dels batlles esdevé (de forma recurrent) una de les causes al·legades per a la sol·licitud d'un ban reial. Aquesta falta d'exercici del poder i de la justícia rural era molt notòria en diferents indrets i consta en un nombre molt significatiu de memorials. És, d'altra banda, la prova fefaent –una de les pedres angulars– per entendre el canvi social i una certa crisi en les institucions locals i jurisdiccions davant l'autoritat de la monarquia. Però per altre costat, els batlles –en tant que representants del poder instituït–, eren nomenats comissionats per fer complir els edictes del tribunal, juntament amb els alcaldes majors més propers, batllies i curies jurisdiccionals i, com hem anat veient –de manera excepcional– pels corregidors.

[416] Ibídem, f. 124v-126r, 4 març 1805.
[417] Citat a la introducció «*Por sus justos y legítimos títulos*. Bans, propietat i tancaments en el segle XIX», p. 66; i a VILAR, Pierre, *Catalunya dins... op. cit.*, p. 246.

D'exemples d'aquesta circumstància i condicionament social, ja n'hem anat veient en alguns dels casos exposats. Tot i així podem mostrar-ne alguns més d'expressius i suggestius que ens ajudaran a entendre i explicar el fenomen. Pablo i Jaime Rovira, pare i fill, pagesos de la parròquia de Santa Magdalena del Pla (corregiment de Vilafranca) posseïen dues heretats: una en la dita parròquia del Pla o l'altra a Sant Marçal de Terrasola (a Castellet i la Gornal). Les diferents peces de terra, de «pan llevar», vinya, bosc i erms produïen, «no solo los frutos necesarios al sustento y comodidad del hombre, sino también los precisos para el mantenimiento, y cría de ganados recomendada por las leyes, además de las leñas tan necesarias al abasto de las casas de campo y de labranza». No obstant, patien entrades que qüestionaven tots aquests objectius. A banda del ban, van demanar la intervenció del corregidor i l'alcalde major de Vilafranca perquè fessin justícia i apliquessin l'ordre. Aquesta concreció s'explicava perquè «algunos de ellos, que molestan a mis poderdantes, gozan de fuero de la jurisdicción mayor como, porque otros siendo personas visibles y ricas, no quieren con ellos los bailes; y ahun median, entre ellos mismos, estrechas amistades y parentescos por cuyas contemplaciones quedan impunes los excesos a cuyo fin se les mande librar la Real Providenciación acostumbrada».[418]

El 1805 Domingo de Vallmaña i de Batlle, veí de Calonge amb tres masos a Torroella de Montgrí, Calonge i Sant Antoni de Calonge exposava que no havia «podido hasta el presente mi principal repararlos con las muchas diligencias que ha practicado por medio de las justicias de las referidas villas». I no només això, sinó que descrivien situacions límit, amenaces i de violència verbal, unes expressions que, en molts altres edictes, són –gairebé– omnipresents. Segons el memorial, cada dia experimentaven increments dels:

> «desordenes que executan varias gentes de diferentes jurisdicciones, ocasionando riñas y pendencias con los colonos o parceros de las referidas heredades quienes se hallan insultados y al mismo tiempo intimados por los executores de los referidos excesos; quienes por lo mismo, de ver que habían dichos colonos en casas solas y distantes de vecindario, han amenazado que si se les hacía alguna aprensión de ganados destruirían y malbaratarían quanto se les antojase de las referidas heredades».[419]

El 1807 Joaquín Sagrera, «fabricante de paños» de Terrassa, demanava un ban pel mas Pujol de Marganell, que s'estenia a Castellbell i el Vilar, i per una sort de terres a

[418] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 52r-53v, 9 setembre 1800.
[419] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 152r-154r, 16 agost 1805.

Terrassa. Davant de les entrades i la violència descrita, els masovers no eren suficients per fer-los front, com tampoc els batlles ni les ordenances locals:

> «sin que basta para contener estos excesos la vigilancia de los colonos y del suplicante que muy a menudo se ven expuestos a ser atropellados por los damnificantes que con el mayor descaro e insolencia se presentan en dicha heredad para cometer impunemente los excesos referidos sin que basta contenerlos los bayles, ni las penas de tres libras impuestas por el derecho municipal».[420]

El 1819 trobem el cas de Pedro Jor, veí d'Estahis a Espot (corregiment de Talarn), on per aturar les entrades no eren suficients «las penas de campo de estilo, no bastan para contener a los vezinos de dichos pueblos y hacerles respetar el sagrado derecho de propiedad».[421] El 1834 Pablo Duran, comerciant de Sabadell, amb terres a Jonqueres, Sant Quirze del Vallès i Sabadell, ho exposava de forma similar. La finalitat era evitar els danys de «singularmente pastores que con sus ganados entran en las tierras, sin mas derecho que su antojo y arbitrariedad, cortando asimismo árboles y cometiendo otros escesos, que no han podido impedirse con los pregones o bando espedidos por los bayles de Sabadell».[422]

Informació, violència, classe emergent i personatges històrics

Dins d'aquestes coordenades, i per tornar a insistir en la utilització de la informació –en la oficialització només d'una versió–, entenem la creació d'una imatge de l'altre (del no titular de la propietat) que s'accentuava o s'emfatitzava en els aspectes més grotescos, durs i violents. Els infractors, transgressors i agressors eren «cautelosos (...) en cometer el daño».[423] Aquesta cautela era un atribut dels lladres i dels delinqüents. Necessitaven millor carta de presentació? Els contraventors eren els artífexs dels excessos i els responsables dels «perjuicios contrarios al fomento de la agricultura y al derecho de propiedad».[424] Aquests delinqüents no dubtaven d'introduir, en els boscos dels titulars, «acémilas y cargarlas de leña que no les es propia».[425] Els titulars sempre eren contundents i emetien la idea d'un estat de guerra permanent i perillós per la integritat física dels masovers, propietaris i, a última instància, per la integritat del sistema social i polític. Per tant, entraven «en ellas sugetos nada pacíficos y de depravada intención».[426]

[420] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 303v-304r, 6 juliol 1807.
[421] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 68r-68v, 5 novembre 1819.
[422] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1677, 40r-41v, 14 agost 1834.
[423] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 190r-191r, 13 febrer 1806.
[424] Ibídem, f. 1br-3br, 31 març 1808.
[425] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f.6v-7v, 12 juliol 1815.
[426] Ibídem, f.80r-82v, 23 desembre 1819.

Aquesta violència «ad libitum» podia arribar fins l'extrem de les amenaces de mort. El 1825 Joaquim Romagosa, pagès d'Horta, amb terres a Sant Ponç d'Horta, Gelida i Vallirana exposava dels infractors que «tal [es] su terquedad que esta misma les ha impelido el hablar con tono altanero y aun con amenazas al exponente y con ademán de querer matarle, al quererles privar el sacar la leña de sus propios bosques y pacer sus ganados». Per això i altres aspectes, aquelles persones eren «gente de pocos principios»;[427] i que infringien «vejaciones y de fraudes», a més de «infiriéndosele así perjuicios los más remarcables y comprometidos con exposición de sus vidas y de la de sus dependientes o criados de su propia casa».[428] I, en aquest clima auster i de grups organitzats, també hi havia lloc per les carreres i haver de fugir corrents. Així ho explicitava Francisco Galceran, advocat de Barcelona i propietari de Can Bofill de la Torre, i d'una salzeda, a Santa Creu d'Olorda: «van a veces quadrillas harto numerosas y si el colono del que recurre ha intentando algunas veces amonestarles, para que dejasen de cometer tamaños excesos, ha tenido que retirarse a paso largo para evitar un mayor daño en su persona».[429] Uns grups que eren enquadrats en l'orbita de l'agitació social, la delinqüència i enemics de l'ordre públic. Per aquesta raó, Salvador Font de Santa Coloma de Farners, el mateix 1825 desitjava que fossin «castigados semejantes perturbadores del orden público».[430]

En aquest sentit podem dir que els pagesos, pagesos hisendats i ciutadans honrats de Barcelona formaven part d'un grup social emergent que, com a fonament de la seva riquesa i ingressos, tenien els drets de propietat, reforçats per els edictes de ban. Així mateix, la defensa de la propietat individual no fou patrimoni exclusiu de cap sector social o econòmic, quant ens apareixen amb diferents categories socials enquadrades en la categoria analítica dels artesans (2,23%). D'aquesta forma, caldria destacar la poca presència de treballadors o menestrals entre els sol·licitants de ban. Són diverses les nomenclatures utilitzades per a presentar als infractors com a delinqüents i malfactors i es remarcable la utilització de referències al dret diví i al natural per a concebre com a tal el dret de la propietat. Entre aquesta classe emergent (i en gran part dirigent) i actors històrics d'aquest moviment hem anat reconeixent certs personatges coneguts i amb un cert protagonisme històric en altres àmbits d'estudi. Així ho hem fet constar en algunes

[427] Ibídem, f. 137r-138v 21 març 1825.
[428] Ibídem, f. 151v-153v, 16 abril 1825.
[429] Ibídem, f. 165v-167r, 21 maig 1825.
[430] Ibídem, f. 151v-153v, 16 abril 1825.

notes al peu de pàgina per oferir una dimensió política i cultural més àmplia. Entre aquests, hisendats, nobles, comerciants i pagesos grassos hem localitzat un «americano» de Tossa de Mar amb un ban pels masos Franquesa i Estruc de Caldes de Malavella. Aquest fet, que també trobem en la segona meitat de segle, ens indica un cert patró, d'«americanos» de la Selva marítima que una vegada havien obtingut èxit econòmic –a Cuba, sobretot–, invertien en béns immobles, en masos –bàsicament– de la plana interior de la comarca. Aquesta modalitat, ens ajuda a definir aquest altre perfil de propietari que des de la distància –i a través de familiars o apoderats– estava en sintonia amb l'individualisme agrari i els tancaments de terres d'aquesta part de la metròpoli. El cas que hem trobat en la documentació és prou significatiu i vindria a corroborar una certa tradició. La sol·licitud fou de la consort, Elena Esteva Bordas, a nom de Gerardo Esteva i Llach que el 1825 advertia que «de muchos años a esta parte está ausente en la America». La seva muller, en sintonia amb exemples anteriors, apuntava que no es respectava la propietat per una causa política, «particularmente en estos últimos desgraciados tiempos en que roto el freno de la subordinación, se han multiplicado los ecsesos de todas clases».[431] Esteva, com a comerciant resident a Buenos Aires, tingué una important actuació durant la defensa de la ciutat davant les «invasions angleses» de principis de segle XIX.[432] Altres personatges també militars i peticionaris d'un ban foren el pare i fill (capità i tinent, respectivament), Josep Maranjas i Marimon i Josep Lluís Maranjas Riera de Ribas.[433] Amb dos masos a Viladamat, i amb peces de terra a Bellcaire, Albons, l'Escala, Torroella de Montgrí, La Bisbal d'Empordà, Monells i Santa Eugènia de Vilarromà, el primer fou aficionat a l'antiquarisme i autor del *Compendio histórico,* de l'antiga urbs d'Empúries.[434] Maranjas tingué relació amb la cort de Ferran VII, un vincle que es feia explícit en forma d'obsequis procedents de les ruïnes de la ciutat clàssica. Un altre aspecte del llenguatge simbòlic, d'ascens i de diferenciació social en el sí de les comunitats rurals, el trobem en hisendats que afegien –a aquesta categoria autodefinida–, algun càrrec honorífic i de prestigi. Foren els casos

[431] Ibídem, f. 176v-177v, 21 juny 1825.
[432] Sobre aquestes efemèrides podeu veure: DE GANDÍA, Enrique, «La actuación de Gerardo Esteve y Llach en la reconquista y defensa de Buenos Aires», *Boletín del Instituto Americano de Estudios Vascos*, Buenos Aires, año 16, volumen 16, núm. 64 (enero-marzo 1966), p. 11-13. I més recentment a MIRANDA, Arnaldo I.A. (coord.), *Invasión, reconquista y defensa de Buenos Aires* (1806-1807), Buenos Aires, 2007.
[433] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 457r-458v, 23 desembre 1802.
[434] MARANJAS DE MARIMON, Josef, *Compendio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empuries*, Barcelona, Por la viuda Aguasvivas y los consortes garrigas, [1803]; edición facsímil, Instituto de prehistoria y arqueología de la Diputación provincial de Barcelona, 1968.

citats de dos antics capitans de miquelets durant la Guerra Gran, el conflicte contra la Convenció francesa: Francisco Illa, de Serinyà; i Narciso Coderch, pagès hisendat d'Espolla.[435] Aquest darrer, el 1808, aixecà sometents a la seva població, participà en el setge de Roses i morí a Argelaguer amb setanta any d'edat.[436] I relacionat amb la guerra podem esmentar a Feliciano Thió, sol·licitant d'un ban el 1825 i fill de l'autor del dietari sobre les notícies de casa Thió de Franciac.[437] D'aquests primers anys de segle, també tenim un ban de Primo Garriga Buach, hereu del mas Garriga de Sant Pere Pescador – amb diverses terres a Torroella de Fluvià, Viladamat, Palau Borrell i els diferents veïnats de Ventalló– i germà de Josep Garriga qui fou, anys després, comissari regi de Josef Napoleó I.[438] A la capital del Principat, Miguel de Castells i Foixà el 1802 demanava un ban per terres plantades de vinya i fruiters a Tremp. El comissionat fou el corregidor de Talarn[439]. Castells era veí de Barcelona i fou membre de la «Real Academia de Buenas Letras» a partir de 20 de febrer de 1793, on consta com a magistrat.[440]

[435] «Capitán de Migueletes en la última guerra con la Francia». ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 298r-299r, 30 maig 1807.

[436] « (...) al sis del mes de juny del any mil vuit cens nou, morí de edat setanta anys, poch més ó menos, Don Narcís Coderch, pages de Espolla y capità del cos dels expatriats». FRIGOLA, Joan, «Els efectes econòmics i demogràfics de la Guerra del Francès al cantó de Besalú», dins *La guerra del francès al cantó de Besalú*, Amics del comtat de Besalú, 2010, p. 167.

[437] MIRAMBELL, Enric; VILA, Pep. «Notícies de casa Thió de Franciac en època de la Guerra Gran i durant la Guerra del Francès (1791-1811)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* (2006), núm. 47. p. 255-308.

[438] RIERA i FORTIANA, Enric, «Un afrancesado Ampurdanés: José Garriga Buach», *Annals Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 16 (1977), p. 247-266. PONS, Albert i SERRANO, Lluís, *Afrancesats i guerrillers: revolució a la regió de Girona (1808-1814)*, Girona, Diputació de Girona, 2010, p. 149-160.

[439] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 422v-423r, 4 maig 1802.

[440] *Memorias de la Real academia de buenas letras de Barcelona*, Tomo VIII, Barcelona, Tipografía de la casa provincial de Caridad, 1906, p. 18. En la llista existent podem veure una nòmina d'homes que corresponen a la intel·lectualitat del moment i a les classes i estaments dominants: noblesa, clergat i funcionaris públics. Entre aquests distingim al primer cop d'ull a Antonio de Campmany i Montpalau (19 desembre 1781), Fernando de Boxadors, comte de Peralada (3 maig 1780), Manuel Godoy (22 gener Audiència. 1794) o Miguel de Prats i Villalba, fill del Baró de Serrahí, secretari del «Real Acuerdo» de la Reial Audiència.

CAPÍTOL 5

Els memorials i altres discursos sobre la propietat

> «Si bien no se le controviertan por persona alguna el robusto título de su legitima pocesion y goce pacifico, no dudan algunos cortar leña en los árboles, (…) hacer pacer sus ganados, abrir caminos, llevarse los abrojos y malesas que en ellos hacen y vejetan y entrarse en las propias, causando grande daño en los sembrados o frutos pendientes, todo con notable perjuicio del recurrente (…)».[441]

Els bans de la Reial Audiència en el segle XIX són vertaders bancs d'informació històrica, complexos i parcials, tendenciosos, condicionats pel marc jurídic d'un determinat ordre social. Són fonts que, amb mirades de llarga durada, investigació i diàleg, permeten percebre el caràcter canviant de las relacions de propietat, relacions socials, basades en els títols de propietat i en determinats usos de la informació. Es desprèn també un discurs dominant plenament d'acord amb certes afirmacions dels teòrics fisiòcrates i liberals, unes idees que presentaren la superioritat de la propietat privada com a beneficiosa pel creixement econòmic i per a tota la societat. Els bans representaren una plataforma per a reforçar els drets de propietat i per a assentar la desigualtat social i els processos d'enriquiment i pobresa. El «Real Acuerdo», en redactar, ordenar i comandar, a «cualquiera personas de cualquier estado, grado, calidad y condición que sean, en adelante unos se atrevan por si ni por interpuesta persona» entrar a les terres i cometre infraccions, situava el domini, la possessió i la propietat en la pedra angular que determinava, no tan sols el dret d'ús i accés als recursos, sinó en una nova base i plataforma que arraconava, en certa manera, a la societat estamental i es convertia en element de distinció i prestigi social.

Altres aspectes importants i presents en els missatges reiterats i molt recurrents eren que les finques, els masos o les heretats estaven lliures de servituds. Així era proclamat i fet constar en els memorials que després eren publicats junt amb la sentència estàndard. Aquest fou el cas, entre molts altres, de Pedro Cadafalch de Castellar del Vallès, propietari del mas Cadafalch, una heretat que s'estenia per Castellar, Sant Llorenç Savall, Sentmenat, Sant Feliu del Racó i Sant Sebastià de Montmajor (Caldes de Montbui). Cadafalch, el 1832, es presentava com a «dueño absoluto de dicha heredad, la que tiene libre de toda servitud».[442] Una altra de les preocupacions o estratègies informatives fou, com hem indicat en més d'una ocasió, el no concretar

[441] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 150r-151r, 11 abril 1825.
[442] Ibídem, f. 193v-195r, 13 febrer 1832.

l'extensió dels masos de les finques – a excepció d'uns pocs casos. En aquest sentit, sempre hi hauria la possibilitat –no sempre, necessàriament– d'estendre o apropiar-se de terres comunals o altres que no ho fossin –eminentment– de la titularitat originària o de la finca matriu. El 1825, a tall d'exemple, Josep Pujol –comerciant de Centelles i propietari d'un mas a Tagamanent (corregiment de Vic i actual comarca d'Osona) – en referir-se a aquesta «heredad y manso nombrado Vallfornes», era «de bastante extensión».[443]

Hem estat protagonistes d'un viatge que ens ha portat a estudiar i conèixer uns relats –i uns discursos– que pretenien buscar i defensar els diferents interessos dels detentors dels diversos drets de propietat, fossin senyors útils –majoritàriament– o senyors directes. Els autors d'aquestes narracions, a voltes molt estereotipades, foren bàsicament notaris i advocats, que actuaven d'apoderats o procuradors dels titulars de la propietat davant el tribunal. Alguns dels propietaris també signaren les demandes sense la intervenció documental dels primers. Existeixen exemples en els quals la redacció dels memorials són gairebé idèntics els uns dels altres, només adaptats a cada realitat patrimonial per tractar-se del mateix advocat o apoderat. Per cobrir i satisfer aquestes necessitats de la propietat era necessari construir una imatge molt concreta dels infractors, teixir sintonies amb el poder i mostrar-se com a garantia de l'ordre social i polític. Amb aquesta lògica es va bastir un corpus informatiu que perseguia un objectiu molt determinat de fer-se amb el domini de la informació. Aquestes notícies, i la seva difusió, eren un element de poder i de control que va proporcionar un clar avantatge social i polític per a la gestió d'uns usos socials i monopolístics de la informació. Entre aquestes informacions veurem les referències al dret natural i al dret diví com a justificacions del dret de propietat, les diferents expressions per referir-se i consagrar la propietat, les apel·lacions al costum i la tradició dels bans, els bans repetits per revitalitzar la informació i, entre altres aspectes per buscar la complicitat del tribunal, les referències a èpoques d'inestabilitat política com a sinònim d'èpoques que afavorien la criminalitat i l'assalt als recursos, les referències als tributs, contribucions i Reial Cadastre i les lleis agràries i reials decrets legislatius.

[443] L'havia comprat feia set anys, amb venta perpètua pel Marquès de Barberà en poder de «Ignacio Subia, escribano público de dicha ciudad a los treinta de marzo de 1818». Ibídem, f. 144r-145r, 6 abril 1825.

Nomenclatures i expressions de la propietat

En aquest apartat veurem les diferents formes de referir-se als drets de propietat i la «propietat plena», esmentada, a voltes pels senyors que tenien els dos dominis o bé pels tenidors de la senyoria útil amb una clara voluntat d'exclusivitat i discriminació social. Les expressions i nomenclatures per referir-se als drets de propietat són diverses i es van adaptant segons *qui* escriu i per satisfer *quins* interessos conjunturals i contingents. També depèn de l'època i del moment en què van mutant per anar definint i construint uns drets que hem vist equivalents al domini *exclusiu* de la terra i amb el ban *excloent*. D'alguna manera, seguim la fórmula de «pensar històricament» de Pierre Vilar, és a dir, la significació i precisió de mots clau en cada cas i a cada lloc. Les cites que oferim han estat preses per la seva significació i importància dins del conjunt. Hi ha moltes més expressions en un sentit similar i que hem deixat per no repetir-nos i reiterar-nos massa. De fet, aquesta seria una nova aportació perquè el lector pugui submergir-se en una espècie de lletania que es contraposa als actes contraris al gaudi exclusiu i que, de mica en mica, ens aporta noves notes que configuren una concepció més ferma i tancada de la propietat.

La riquesa de les locucions i expressions és extraordinària. Podríem dir, sense exagerar, que les sèries documentals estudiades són una mena d'enciclopèdia de la història de la propietat. En el primer volum trobem girs, nomenclatures i multitud de formes com a «dueño, señor y posesor», «actos perjudiciales a la propiedad»,[444] «actos perjudiciales al dominio y posesión»,[445] «derecho de mi encomienda»,[446] «agravio del respetable derecho de propiedad»,[447] «plena propiedad»,[448] «a más de los derechos y prerrogativas concernientes a su jurisdicción, por sus justos títulos tiene, en plena propiedad, algunas heredades»,[449] «excesos perjudiciales al derecho de propiedad»,[450] «contra la salvaguarda real y de todo derecho divino y natural»,[451] «por medio de sus parceros y demás dependientes usado libremente de los derechos de propiedad sin obstáculo»,[452]

[444] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 6, 10 març 1800.
[445] Ibídem, f. 11v, 31 març 1800.
[446] Ibídem, f. 13v, 16 abril 1800.
[447] Ibídem, f. 20v, 19 maig 1800.
[448] Ibídem, f. 44v-46r, 4 juliol 1800.
[449] Ibídem, f. 41v-42v, 23 juliol 1800.
[450] Ibídem, f. 46r, 23 juliol 1800.
[451] Ibídem, f. 70v-72r, 1 octubre 1800.
[452] Ibídem, f. 110v-112v, 28 febrer 1801.

«contra los derechos de propiedad»,[453] «la protección absoluta que otramente dispensan las leyes contra la invasión de toda propiedad o qualquiera acto que la disminuya o inutilice»,[454] «estas propiedades»,[455] «hacer otros actos de dominio o posesión (...) opuestos al que disfrutan los recurrentes»,[456] «molestado en sus patrimonios (...) varias personas que sin titulo y olvidados del temor de Dios y de la Justicia»,[457] «otros abusos sean en perjuhicio de la propiedad que mis ciertos títulos me atribuyen capaces de fomentar desgracias en lo sucesivo y contra las reales disposiciones y derecho natural»,[458] «privativo dueño»,[459] en perjuhicio de su dominio»,[460] «dueño y propietario»,[461] «Ser dueño, señor y posesor y no deber la menor servitud»,[462] «perturbativas a su dominio»,[463] «contra el sagrado de sus propiedades»,[464] «contra el sagrado derecho de propiedad»,[465] i «contra al derecho de propiedad».[466]

En el segon volum les expressions més comunes o significatives referides a les pràctiques i exercicis, entre altres, serien «contrarios al dominio y propiedad»,[467] «destrucción del derecho y posesión que les compete»,[468] «sin derecho ni título»,[469] «usado libremente de los derechos de propiedad»,[470] «sea defendida y conservada la propiedad territorial»,[471] «desatención al sagrado orden de propiedad»,[472] «violadores del derecho de propiedad/violando el derecho de propiedad»,[473] «hacer otros actos de dominio y posesión en perjuicio del suplicante»,[474] «contra el derecho de propiedad y posesión»,[475] «pleno dominio y propiedad libre de toda servitud»,[476] «perjuicios

[453] Ibídem, f. 187r, 12 gener 1802.
[454] Ibídem, f. 396v-398r, 13 març 1802.
[455] Ibídem, f. 419r-419v, 28 juny 1802.
[456] Ibídem, f. 423v, 5 juliol 1802.
[457] Ibídem, f. 468v-469r, 11 febrer 1803.
[458] Ibídem, f. 476v, 30 març 1803.
[459] Ibídem, f. 482v, 26 abril 1803.
[460] Ibídem, f. 484v, 28 abril 1803.
[461] Ibídem, f. 485v, 29 abril 1803.
[462] Ibídem, f. 491r, 25 maig 1803.
[463] Ibídem, f. 531v, 12 novembre 1803.
[464] Ibídem, f. 513r, 16 agost 1803.
[465] Ibídem, f. 532v, 12 novembre 1803.
[466] Ibídem, f. 532v, 12 novembre 1803.
[467] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 12r, 17 març 1804.
[468] Ibídem, f. 47v, 27 juny 1804.
[469] Ibídem, f. 102r-104r, 1 desembre 1804.
[470] Ibídem, f. 79r-80v, 4 octubre 1804.
[471] Ibídem, f. 146r-147v, 9 juliol 1805.
[472] Ibídem, f. 159v-161v, 30 setembre 1805.
[473] Ibídem, f. 159v-161v, 30 setembre 1805; i Ibídem, f. 267r-267v, 7 febrer 1807.
[474] Ibídem, f. 255v-256v, 22 desembre 1806.
[475] Ibídem, f. 268r-269r, 13 febrer 1807.

contrarios al fomento de la agricultura y al derecho de propiedad»,[477] i «contengan los excesos y aseguren a cada propietario el libre y exclusive goce de todos sus derechos».[478] En la resta de llibres trobem locucions referents a «propiedades de dominio particular»,[479] «excesos perturbativos del sagrado derecho de propiedad»,[480] «medio mas eficaz para impedir (...) tales excesos protegiendo la propiedad individual»,[481] «no le respetan la propiedad causándole daños de consideración»,[482] «nada hay mas respetable que el derecho de propiedad»,[483] «los señoríos territoriales y solariegos»,[484] «indisputable la propiedad se le ataca este sagrado derecho»,[485] «absoluta propiedad de la casa de Aso», [486] «insultan el derecho de absoluta propiedad»,[487] «esceso en contrario del goze de la propiedad»,[488] «atropellando el respeto debido a la propiedad agena»,[489] i «varias tierras y propiedades comunales en su territorio».[490]

Podríem dir que per referir-se a la propietat es fa de maneres molt diverses i indistintes. Però podem distingir una certa evolució que no és plenament matemàtica però, en un primer moment, les referències són més explícites a expressions com a «derecho de propiedad», que també s'hi refereixen com a «sagrado derecho de propiedad» o «respetable derecho de propiedad» per acabar la sèrie amb una referència més segura i contundent de «propiedad» com a gaudi lliure i exclusiu. D'aquesta forma, i a grans trets, ho podríem resumir i sintetitzar. En tot cas, ho hem volgut mostrar d'aquesta manera, per poder copsar aquest petit canvi de to en aquest banc de proves, i procés constant de redefinició de la idea de propietat, que són els memorials i els bans de la Reial Audiència.

[476] Ibídem, f. 276r-277r, 14 març 1807.
[477] Ibídem, f. 1br-3br, 31 març 1808.
[478] Ibídem, f. 4br-5br, 6 abril 1808.
[479] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 68r-68v, 5 novembre 1819.
[480] Ibídem, f. 95v-98v, 22 febrer 1820.
[481] Ibídem, f. 114r-116r, 31 desembre 1829.
[482] Ibídem, f. 137v-142v, 2 juliol 1830.
[483] Ibídem, f. 157r-159v, 10 març 1831.
[484] Ibídem, f. 174v-176v, 19 maig 1831.
[485] Ibídem, f. 197v-199v, 2 març 1832.
[486] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1677, f. 16v-18v, 16 gener 1834.
[487] Ibídem, f. 46v-48v, 3 gener 1835.
[488] Ibídem, f. 46v-48v, 3 gener 1835.
[489] Ibídem, f. 52r-54r, 30 abril 1835.
[490] Ibídem, f. 54r-56r, 25 setembre 1835.

«*Derecho natural y derecho divino*», *justificants dels drets de propietat*

Respecte a la justificació de les desigualtats socials són interessants les notícies i referències al dret natural i al dret diví que tenim bàsicament a inicis del segle XIX. El jusnaturalisme modern com a constructe filosòfic venia a justificar l'ordre social, jurídic i moral, a més del natural i universal d'una societat organitzada. Citant el dret natural els sol·licitants dels bans situaven, als «agressors» de les terres i del domini, directament fora de la societat i de l'ordre, en la línea no tan sols del lladre o del delinqüent, sinó ubicant-lo en un perfil de la dissidència política. Al·ludit així, el dret de propietat era conceptualitzat com un dret natural, com un més dels fonaments de l'organització i l'ordre social. Així també ho van entendre els fisiòcrates i agraristes: els primers amb la màxima «propiedad, seguridad y libertad» com a principis socials d'una autoritat tutelar i natural per a imposar unes lleis favorables al concepte de propietat defensat; i els segons eren partidaris d'atorgar llibertat en la pràctica de la propietat i de l'acotament de terres. Per a Jovellanos, per exemple, la desigualtat de patrimonis i riqueses es donava per suposada i era considerada necessària com a incentiu per a la productivitat.[491]

Antonio Marquès un «labrador» de Vilanova i la Geltrú, corregiment de Tarragona, posseïa diferents peces de terra entre els termes de Vilanova i Cubelles. En la redacció del memorial el 1800 feia constar que en les referides peces de terra es furtaven fruits a més de «leñar y cometer otros excesos en perjuicio y irreparables daños considerables del suplicante que ya no puede mirarse con indiferencia», afegint a la súplica, que «por ser contra la salvaguarda real y de todo derecho divino y natural y como para evitarlos sea necesario una providencia de V.E.». El Ban tenia com a finalitat delimitar i definir els drets de propietat de qui argumentava tenir títols per a això. Així, doncs, es pretenia que els bans tinguessin un efecte pedagògic a part de repressor ja que segons aquests model i exemple «los enseñe a contener a raya y a sus limites y esta sea la de un despacho de ban penal que se publique en dichas villas y demás que convenga para su puntual cumplimiento y observancia».[492] La precisió, claredat i detall són de catàleg.

En el registre que segueix al ban anterior van utilitzar la mateixa fórmula: «por ser contra la salvaguarda real y de todo derecho divino y natural». Francisco Maspons,

[491] ARGEMÍ D'ABADAL, Lluís i LLUCH, Ernest, *Agronomía y revolución agraria en España (1750-1820)*, València, Alfons el Magnànim, 1985.
[492] ACA. Reial Audiencia (R.A). «Firmarum et obligationem», núm. 1231 (3r), f. 71v, 1 setiembre 1800.

notari de Barcelona, fou l'autor del memorial i havia prestat els seus serveis a Antonio Marqués. En aquest cas, Maspons actuava com a senyor útil d'unes terres campes situades a Granollers i del mas Pons ubicat a Sant Pere de Bigues, ambdós en el corregiment de Mataró.[493] Citant el dret diví, a més del natural, s'anava un pas més enllà en la criminalització dels transgressors.[494] Per tant, invocant el dret diví s'acusava als desobedients d'actuar en contra la voluntat de Déu i, exagerant una mica el concepte, en una posició propera a l'heretgia. No podem oblidar que, en la fórmula utilitzada, també se cita que els prejudicis són «contra la salvaguarda real», contra la justícia del rei, una protecció sobirana garantia de l'ordre i la rectitud, i que en aquest context intel·lectual equivalent a la justícia divina. El notari Maspons identificà el dret de propietat al dret natural i al dret diví, a l'ordre establert per la providència.

De la mateixa manera trobem altres referències a Déu. El 1804 fou el cas d'Antonio Salvatella Casanovas, pagès del veïnat dels Vilars d'Espolla, el qual «obligado en el cultivo y recolección de sus frutos que no le es fácil conseguir con el motivo de las incomodidades y perjuicios le causan diferentes particulares que enteramente olvidados del temor de Dios y de la justicia temporal».[495] Una expressió o fórmula que va fer fortuna, com també va ocórrer per el mas Ors d'Argelaguer, del pagès Juan Lliurella, qui va acudir al doctor i procurador Salvador Sanjoan,[496] així com pels patrimonis de Francisco Oliver de La Selva del Camp, corregiment de Tarragona,[497] o per els tres masos de Domingo de Vallmaña de Calonge qui fou auxiliat per Melchor Pallós.[498] També fou el cas de Martín de Carles i de Quintana, el 1800. Després de descriure les divuit heretats afectades i distribuïdes per l'Empordà; José Castellarnau, el seu procurador mencionà que diferents particulars «poco temerosos de Dios y de la justicia temporal» no dubtaven d'entrar en les terres i perpetrar tot tipus d'atropellaments i

[493] Ibídem, f. 72r, 30 setiembre 1800.
[494] Per a Francisco Dorca, canonge de la catedral de Girona, la naturalesa del govern monàrquic era obra de Déu. El dret diví com a doctrina política i religiosa sostenia ideològicament a les monarquies d'Antic Règim El monarca era deutor, solament, a Déu del dret de governar, no a la voluntat dels súbdits. DORCA, Francisco, *Verdadera idea de la sociedad civil, gobierno, y soberanía temporal, conforme a la razón, y a las divinas escrituras: sujeción debida de los súbditos al soberano: y cargo principal de los soberanos en el gobierno*, Girona, Vicente Olíva, impresor, 1803, p. 27.
[495] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), 1v-3r, 20 gener 1804.
[496] Ibídem, 310v-311v, 27 abril 1807.
[497] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), 464v-465r, 12 juliol 1802.
[498] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), 152r-154r, 18 juny 1805.

«cometer otros graves atentados en conocido agravio del respetable derecho de propiedad».[499]

El dret natural com a recurs argumental el detectem en certs exemples il·lustratius, entre altres, com el redactat el 1802 per a Juan Romeu pagès hisendat d'El Vendrell amb dues heretats, una en aquesta localitat i l'altra a Sant Vicenç de Calders, compostes de boscos, vinyes, olivars, garrofers i de blat. Aquest senyor útil es va queixar de les arbitrarietats que per ell eren «en perjuhicio de la propiedad que mis ciertos títulos me atribuyen, capaces de fomentar desgracias en lo succesivo y contra las Reales disposiciones y derecho natural».[500] Andrés Caponata, veí de Barcelona, amb una casa i terres a Sarrià amb fruiters, oliveres i vinya com a signant de l'exposició o memorial dels greuges soferts, el 1825 va exposar que la peça de terra «esta esenta de toda servitud de pasage y de otra especie alguna que la Ley no permite presumir contra la libertad natural de todo predio».[501] Entengui's «llibertat natural» com a llibertat inherent de disposar de les pròpies finques i productes, un dret de propietat equiparat i identificat com un dret natural que va més enllà de la subsistència i existència individual i familiar. Per a Rosseau la llibertat natural havia estat aniquilada, i per tant la propietat era percebuda com una convenció o construcció social.[502] Per al filòsof Ventura Salzas la «libertad natural» de l'home consistia solament en la subsistència de l'individu i la seva família.[503] O sigui, els béns i superfícies que passaven del necessari per la subsistència i sosteniment les considerava «propiedades en lo superfluo», un dret de propietat ja no pròpiament natural sinó «social ó legal». Dit d'altra manera, social i culturalment construït. Amb el discurs dominant, dels textos dels memorials, el dret privat s'havia convertit en dret natural.

Va existir un procés dialèctic entre el discurs que trobem en els bans i opinions que defensaven un altre concepte de dret de propietat i de dret natural. En paraules de Rosa Congost, «la sustitución de lo 'social' por lo 'natural', com és el cas que ens ocupa, va obrir el camí al segle XVIII per a revestir de caràcter científic algunes teories

[499] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), 19v-21v [20r] 16 abril 1800.
[500] Ibídem, 466r-467r, 20 diciembre 1802.
[501] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, 159 v, 21 abril 1825.
[502] ROSSEAU, Jean Jacques, *Discurso sobre el origen de la desigualdad entre los hombres*, 1754.
[503] SALZAS, Ventura, *Discurso sobre la verdadera libertad natural y civil del hombre,* Madrid, Imprenta de la administración de la Rifa, 1798, p. 74.

econòmiques que justificaren l'ordre existent com a natural».[504] L'ambivalència del dret natural fou objecte de discussió i debat en el segle XIX. A Espanya destacaren Braulio Foz i Álvaro Florez Estrada.[505] El procés va culminar amb l'acceptació del discurs dominant i les lleis socials es van convertir en naturals, quan no intents de presentar-les com a divines, en una clara aposta perquè fossin indiscutibles.

Costum i tradició dels bans

La pràctica de prohibició a través dels bans havia creat certa jurisprudència i consuetud. Així ho descrigué, com hem vist, Pere Nolasc Vives, el 1838.[506] En els memorials es detecta aquest fet de manera explícita, un costum expressat amb diferents fórmules, formes i maneres. Josep Anglada, de Peralada, el 1800 expressava que els bans eren el mètode habitual per fer front a aquestes problemàtiques: «se ofrecen de manera que para remediar y precaver aquellos excesos y atentados le es preciso pedir la salva guardia real recomendada por el derecho y estilada en casos semejantes».[507] De forma similar ho expressava el memorial signat el mateix any per Francisco Roura de Costa, per les seves terres i boscos de Corró de vall, les Franqueses del Vallès i Granollers. Aquest ciutadà honrat de Barcelona concretava que en les seves finques no hi havia la «menor servitud» i de «serle tan recomendada la salva guardia real por el derecho de propiedad».[508] El 1807 Josep Albert Terrades, veí de Figueres, amb vint masos i deu peces de terra distribuïdes per diferents parròquies de l'Empordà, esperava rebre el «particular favor, dará un nuevo realce al notorio zelo con que V.E. protege el derecho de propiedad y procura por este medio fomentar la agricultura».[509] Que el ban era el mètode i la forma de procedir en els casos d'entrades en les finques, a vegades, s'advertia de forma indirecta. En tot cas era el referent i la manera ordenada de fer per l'hàbit i el costum. Josef i Teodoro de Mas, veïns de Vic i amb terres a Santa Eugènia de Berga i Vic, davant els danys i perjudicis en les seves terres, quan els veïns dels pobles comarcans entraven «violando el derecho de propiedad» no tingueren altre idea o reflexió que demanar un edicte prohibitiu: «estos abusos no pueden ser mirados con indiferencia para ningún padre de familia que sea medianamente diligente. Los recurrentes deseosos

[504] CONGOST, Rosa, *Tierras, leyes, historia…, op. cit.*, p.102.
[505] Ibídem, p. 104-105.
[506] Vegeu el capítol introductori «*Por sus justos y legítimos títulos*. Bans, propietat i tancaments en el segle XIX», p. 59-76.
[507] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 82r-83v, 6 desembre 1800.
[508] Ibídem, f. 9v-11r, 27 març 1800.
[509] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 272v-274r, 2 març 1807.

de evitarlo en las propiedades, han pensado de acudir a V.E. en solicitud de un bando penal capaz de contenerlo».[510] El 1808 tenim un dels exemples més clars sobre l'assumpció d'allò que aquests edictes representaven, en tant que procediment consuetudinari, fou expressat en el memorial de Josep Roquer, pagès de Vilamaniscle amb quatre masos entre Rabós, Vilamaniscle i Garriguella. Per aquest sol·licitant, només quedava –amb una descripció que ja hem vist– «pedir la salva guardia real recomendada por el derecho y estilada en casos semejantes».[511] Poc abans de l'aixecament militar del juny de 1808 Juan Costabella, pare prior del «convento de los padres predicadores» de Girona, signà un dels documents que millor descriu els anhels dels propietaris. Titular del «castell de Taialà», a Sant Gregori, finalitzava el memorial –com era costum– demanant l'edicte però en tant que remei habitual per aquest tipus d'afectacions. El dominic Costabella, que tingué un destacat paper durant el conflicte bèl·lic posterior,[512] elaborà un discurs que posava, constantment, contra les cordes les diferents pràctiques experimentades, titllant-les de perverses i criminals, entre altres qualificatius. Els infractors entraven sense temor:

> «llegando al criminal extremo de arrancar las encinas tiernas, que con el tiempo darían muchísima utilidad, y llevándoselas, ya sea por leña o ya con el fin de transplantarlas en otros terrenos. V.E. que conoce en toda su extensión quan respetado debe ser el derecho de propiedad, que el primero y mas apreciable que tienen los ciudadanos, ha mirado siempre con indignación estas violaciones injustas con que los hombres perversos se atreven a invadir las posesiones a penas, apropiarse lo que no es suyo y amar los grandes perjuicios que son consequentes a toda operación clandestina, ciega y atropellada; á cuyo fin y siempre que se ofrece la ocasión se sirve expedir las providencias más rigurosas y terminantes que sirven de remedio a estos males, contengan los excesos y aseguren a cada propietario el libre y exclusive goce de todos sus derechos. Por tanto hallándose dicho convento en la dolorosa necesidad de reclamar la protección de V.E».[513]

El costum d'emetre i publicar bans per la Reial Audiència, sens dubte havia transcendit entre els titulars de la propietat. Era una referència obligada, reconeguda i acreditada. En molts exemples –com estem veient– la sol·licitud feia referència, a banda del costum, a la gràcia, el favor i la benevolència en un exercici polític molt clar de submissió i d'un cert clientelisme. Aquest segell, i aquestes formes de reconeixement

[510] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 293r-294r, 16 maig 1807.
[511] Ibídem, f. 304r-305r, 14 gener 1808.
[512] Costabella fou membre de la Junta de defensa de Girona. CÚNDARO, Manuel, *Historia político-crítico militar de la plaza de Gerona en los Sitios de 1808 y 1809*, Girona, 1833 [1953], p. 553. Però, prèviament, s'havia mostrat hospitalari i va allotjar oficials francesos durant els mesos precedents a l'aixecament armat. DE GARGANTA FÀBREGA, Josep Maria, «Los dominicos de Gerona en la Guerra de la Independencia según una crónica coetánea», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 13, 1959, p. 49-69.
[513] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 4br-5br, 6 abril 1808.

social, fou mostrat de manera particular per Maria Montserrat de Angulo –per una peça d'Hospitalet de Llobregat–. Aquesta titular, el 1815 suplicava a el «Real Acuerdo», «para mandar publicar dicho bando, o ya para exigir en todo caso de los contraventores las penas a que hayan incurrido; con lo que recibiré del notorio zelo y acreditada protección que disponía V.E. al derecho de propiedad en fomento de la agricultura una particular gracia».[514] El «medio más eficaz» o el «remedio más eficaz» foren unes locucions amb èxit. Aquest fou el cas de Josep Pasqual, de Vilanova d'Espoia, que «siendo mi parecer el medio más eficaz y único para evitar y contener en lo sucesivo dichos excesos, mandar vuestra excelencia publicar un pregón o bando que prohíba, no solo con pena pecuniaria, sino también corporal al arbitrio de vuestra excelencia, según la gravedad y qualidad del delito y con penas publicadas si fuesen de noche las transgresiones».[515] Aquest és un bon exemple per veure la dialèctica que s'establia, amb el tribunal i el capità general, a l'hora de demanar i proposar directament nous càstigs i noves penes per pal·liar les afectacions. Plantejaven penes corporals, sense especificar quines, però entenem que es referia a les penes que afecten a la integritat física (també moral) o les que van més enllà de la pena pecuniària. El costum però, era poderós i el tribunal, a excepció de l'exemple de l'estany de Sils, sempre dictà –com ja s'ha dit en altres ocasions– les mateixes penes. El 1825 Ramon Vallbona, pagès propietari del veïnat de Guialmons, a Les Piles (corregiment de Montblanc), tenia divuit trossos de terra repartits entre el mateix lloc, Les Piles, Pontils, Santa Perpètua de Gaià, Figuerola del Camp i Santa Coloma de Queralt. Considerava –com molts altres propietaris– que, per a «atajar de una vez unos males que se hacen de otra tanta mayor consideración», «un medio expedito y el mas eficaz para conseguir-lo, [es] el de la publicación de un bando en los sobredichos lugares».[516] Un altre exemple similar fou el de Miguel Vivé, pagès propietari, de Sant Mateu de Montbui (a Bigues i Riells) amb un parell de masos: el mas Vivé del mateix indret; i el mas Brugué a Santa Eulàlia de Ronçana. Aquest titular el 1829 exposava danys en camps, boscos i vinyes, però especialment a les vernedes que posseïa. Per ell, com altres casos, «el medio mas eficaz para impedir y cortar tales excesos, protegiendo la propiedad individual, sea el de mandar publicar edictos penales contra los contraventores».[517] Aquesta forma de cloure la sol·licitud va esdevenir recurrent i fou gairebé idèntica en el memorial de Joan Rovira Torra, pagès

[514] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 4r-5v, 17 juliol 1815.
[515] Ibídem, f. 77r-78v, 2 desembre 1819.
[516] Ibídem, f. 151v-153v, 16 abril 1825.
[517] Ibídem, f. 114r-116r, 31 desembre 1829.

hisendat de Sant Miquel de Montpol (Lladurs) i propietari del mas Rosella, entre Odèn i el veïnat de Timoneda (corregiment de Cervera). Per aquest actor històric l'edicte penal era «el único medio que discurre eficaz a esta parte, el imponer un Ban».[518] Per cloure aquest apartat, referent al costum de publicar bans per solucionar els problemes referits amb reiteració, ho podem explicar amb l'exemple de Agustín Pleyán, «interventor honorario del ejército», resident a Lleida. Pleyán, que tingué un cert paper polític i militar a la mateixa ciutat,[519] reblava i incidia en el paper del ban, en tant que edicte acostumat per satisfer els propietaris per poder tancar les terres d'una manera més precisa i concloent. Per això, el 1832 suplicava al capità general, que «se digne resolver y mandar se expida un ban cual V.E. acostumbra mandar expedir a favor de los propietarios que se hallan en iguales y semejantes apuros, con cuya gracia espera el suplicante, no solo la conservación de sus frutos y arbolados si que el aumento de su agricultura».[520]

Bans repetits: memòria i caducitat de la informació

Un dels aspectes interessants, en aquest moviment de fons i de llarga durada, fou la necessitat de repetició i de publicació de nous edictes de ban per les mateixes terres. En els exemples, veiem que en els memorials d'aquesta renovada (o perenne) necessitat hi solien constar les referències als bans antics, les persones ascendents (el pare o l'avi) del demandant i, en gairebé tots els casos, l'any en què havia estat concedit. Aquesta circumstància ens notifica que la informació i la notícia de les ordres i dels edictes prohibitius tenien data de caducitat, una durabilitat que no aguantaria més de dues generacions i que sovint xocava amb l'oblit i la flaquesa per poder mantenir la tensió i sostenir el vigor en la difusió de la prohibició. Així doncs, detectem que –entre els 20 i 40 anys– alguns d'aquests edictes es repetien (o es renovaven). En aquest sentit els propietaris interessats en privar l'accés a les terres havien de fer un esforç important per mantenir el discurs i les informacions relatives a les proscripcions. D'aquesta forma, havien d'estar en una mena de «pronunciament» i en «difusió permanent» per mirar

[518] Ibídem, f. 126v-128v, 13 abril 1830.
[519] Agustín Pleyán tingué un cert protagonisme en la guerra napoleònica a Lleida. Vegeu SÁNCHEZ CARCELÉN, Antoni, «Las consecuencias económicas de la ocupación napoleónica en Lérida», *Hispania. Revista Española de Historia*, 2012, vol. LXXII, núm. 241, mayo-agosto, p. 501-534. També tingué un cert protagonisme polític en el bàndol absolutista a la mateixa ciutat. CASALS BERGÉS, Quintí, «La formación del personal político liberal y la resistencia del absolutismo en Lleida en la transición del Antiguo Régimen al liberalismo», *Tiempos Modernos*, núm. 23 (2011/2), p. 1-35.
[520] Ibídem, f. 343r-344v, 10 desembre 1832.

d'aconseguir els seus propòsits o mitigar els efectes de les incursions dels veïns. I en altres exemples, el canvi de titularitat per transmissió patrimonial fou el motiu de la renovació o la repetició del ban. Aquests exemples ens indiquen la fragilitat d'aquests processos dialèctics i la força de les pràctiques i de les resistències veïnals a complir l'ordenat en els edictes reials. Més enllà de la llei, l'ordre i la normativa emergeix, altra volta, una realitat social i unes dinàmiques que suportaren amb fermesa i estoïcisme unes pràctiques de propietat dels titulars de les finques que s'havien convertit ja en un mètode conegut i acostumat. La demanda d'aquests bans repetits s'incrementà a mesura que ens acostem als últims deu anys de registres, de 1825 a 1835. En la retòrica narrativa foren freqüents les referències a les èpoques d'agitació política com a períodes convulsos en els quals els danys a les finques serien més accentuats, aprofitant un suposat buit governamental. Aquests moments podien ser entesos com una suspensió temporal tàcita de qualsevol providència, uns temps que eren aprofitats per infringir l'ordre social en construcció i executar, segons els testimonis, els aprofitaments en una major intensitat.

Podem il·lustrar el que acabem de dir amb alguns exemples. El 1805 Ramon Fluvià Pastell, veí d'Olot tenia diferents finques i peces de terra repartides per Castelló d'Empúries, Peralada, Sant Pere Pescador, Camprodon, Siurana, Pau i Olot; així com dues heretats a Les Preses. Aquest propietari tenia interès en aconseguir un segon edicte penal «según el poder que presenté en 1797, quando pedí a V.E. otro ban». Havien passat només vuit anys i les circumstàncies l'obligaven a demanar-ne un altre. El tribunal comissionà els diferents batlles dels territoris, l'alcalde major de Camprodon i el «procurador general del conde de Ampurias».[521] Francisco Mornau, comissari de guerra honorari dels reials exèrcits i resident a Barcelona, era el titular del mas Alba, a Sant Pere de Ribes;[522] el mas Déu, a Sant Julià d'Altura dins Sant Pere de Terrassa (actualment Sabadell); el mas Brutell, a les costes de Peralada; i d'altres porcions de terra a Sabadell, Sant Joan Sescloses, Vilafant i Llers. El 1825 exposava que «en épocas anteriores acudió a los antecesores de V.E en queja del abuso con que algunas gentes ociosas, dedicadas a vivir a espensas agenas, malbarataban los arbolados o se llevaban las leñas de los bosques de sus heredades, a cual fin logró providencias». Però el temps,

[521] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 122r-123v, 20 febrer 1805.
[522] Actuava en nom propi i en «calidad de heredero de confianza de su difunta consorte Dª Josefa Amat posehe en el termino del pueblo de Ribas, corregimiento de Villafranca».

els successos i els esdeveniments polítics –es refereix al final del període que la historiografia ha anomenat Trienni Liberal– havien fet que s'oblidessin aquestes edictes, «cuya memoria han borrado los últimos acontecimientos». I, en aquest cas particular, els documents per justificar-ho s'havien perdut per causes que no aclareix. Aquesta desaparició tingué a veure amb aldarulls relacionats amb l'aixecament reialista de 1822? Avui no ho sabem però, a banda de buscar certes sintonies polítiques amb el tribunal, es repetien les pràctiques descrites més amunt. I davant la «falta de energía o temor que ha impedido el que las justicias obrasen como debían», es veia abocat a sol·licitar el ban.[523] El mateix 1825 Pere i Ramon Carreras, pare i fill, pagesos hisendats de Pierola, amb dos masos al mateix lloc i dos més a Esparreguera i Abrera; i amb peces de terra a Sant Esteve Sesrovires, feien referència que en el «año 1788 considerando Pedro Carreras Padre y Abuelo, respectivamente, de los exponentes no ser suficiente la autoridad de los bayles para contener el progreso de los daños y perjuicios que causaban los moradores de los pueblos comarcanos». Per això, havien sol·licitat i aconseguit un ban. Trenta-set anys després, es veien amb la necessitat de repetir l'operació davant l'alt tribunal perquè les pràctiques persistien. Segons els testimonis, la pressió s'havia incrementat sobre les propietats des de l'anterior vegada. Ara bé, aquesta percepció podia veure's matisada si tenim en compte que, en aquest cas, s'aprecia la compra de noves finques, la incorporació i el creixement del patrimoni vers el ban de 1788.[524]

Pocs mesos després dels dos exemples anteriors, Epifanio i Teresa de Fortuny i de Serraromà, amb residència a Mataró, sol·licitaven un ban per diverses peces de terra a Sant Antoni de Vilamajor, Argentona i Mataró. En la memòria citaven que el 1796 «se expidió por V.E. un Bando para cortar los abusos que se cometian por los vezinos de los varios distritos y de los comarcanos en donde posehen dichas heredades».[525] El 1825 és l'anualitat en la qual es registren més casos de bans repetits i alguns d'ells amb diverses cites a «los calamitosos años de desórdenes que felizmente han terminado con el restablecimiento de su magnífico en la plenitud de sus derechos», uns temps de turbulències que havien fet «olvidar aquellos antiguos bandos o edictos». A més, inseria que «durante dicha época han tomado incremento los daños de que se queja el exponente que le obligan a molestar la superior atencion de V.E. para que se digne

[523] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 131v-132v, 3 març 1825.
[524] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 125r-127r, 23 febrer 1825.
[525] Ibídem, f. 160r-161v, 13 maig 1825.

concederle un nuevo bando, con el que se prohíba la entrada de personas tanto a pie como con cavallerias en las tierras del recurrente».[526] Aquest fou el cas d'Antonio Riera, «párroco beneficiado» de Santa Maria del Mar, propietari del mas Bonamusa, en el veïnat de Santa Maria de Vilalba, a Abrera (corregiment de Mataró). Els aldarulls i les agitacions socials serien el motiu o un dels motius al·legats per explicar les majors afectacions a les finques i, de retruc, hom es presentava com a amant i garantia de l'ordre i la pau social. En aquest sentit, la cerca de la complicitat i la sintonia amb el tribunal serien molt clars i una tàctica recurrent. Però les notícies a les èpoques d'inestabilitat no només feien referència als anys de vigència de l'ordre constitucional, les al·lusions a la guerra napoleònica no foren estranyes. De fet, aquests anys, com hem dit representaren un parèntesi molt clar en l'emissió d'edictes i un buit evident ocasionat pel capgirament general i la presència en el territori de tropes tingué les seves afectacions, repercussions i pèrdues econòmiques.[527] Per fer front a algunes d'aquestes conseqüències, un nombre indeterminat de propietaris hagueren de vendre part del seu patrimoni. Aquest fou el cas de Jaume Mas, un comerciant veí de Barcelona que, el 1803 –quan havia demanat dos bans–, residia a Madrid.[528] En aquesta tercera ocasió, el memorial feia referència al ban del 16 d'agost 1803:[529]

> «y como han discurrido desde entonces unos veinte y siete años y han ocurrido los trastornos causados por la guerra de la independencia y por el tiempo que rigió el llamado sistema constitucional y ha ocurrido el tener que desprenderse el suplicante de la otra heredad comprehendida en el mismo bando llamada "del Marqués" sita en la villa de Caldas de Montbui, ha quedado olvidada por dichos trastornos la mandatoria de V.E; y siendo graves los perjuicios que de ello resultan al exponente por lo que toca a la expresada heredad llamada del Castillo de Santiga, sita en el pueblo de este nombre».

D'aquesta forma Jaume Mas, per donar privar les invasions i aprofitaments, suplicava la «renovación de expedición de nuevo bando con arreglo al anterior concedido por

[526] Ibídem, f. 168v-170r, 7 juny 1825.
[527] Francisco Cambó, un negociant de Besalú, era el possessor del mas Escarden (en un paratge allunyat de la vila). Aquesta «casa con sus tierras» havia estat «desabitada más de ocho meses continuos, con ocasión de la permanencia de los franceses en dicha villa, con cuyo motivo le cortaron todos los olivos y árboles, le quemaron las puertas y dirruieron los sostres, y parte del texado de dicha casa, sirviendo las tierras de acampamentos de los mismos franceses, en términos que todavía existen las barracas que construieron en ellas, respecto de haber amenasado a la villa de quemarla, que no tacarlas. Que igualmente posehe en el término de la propia villa algunas piezas de tierra las que la mayor parte de ellas están sin cultivarse por la contingencia de las tropas españolas y francesas, que en este año le segaron todo el trigo (…)». ACAE. Fons Municipal de Figueres, capsa 165, s/n, certificat de L'Ajuntament de Besalú, 18 juliol 1811. Exemple també citat a PONS, Albert i SERRANO, Lluís, *Afrancesats i guerrillers..., op. cit.*, p. 48.
[528] El primer d'aquests bans feia referència a dues heretats a Vallfogona del Ripollès, «La Nixa» i «Puigvasar». ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 510v-512r, 4 agosto 1803.
[529] Ibídem, f. 512r-513v, 16 agosto 1803.

V.Exª».[530] I, precisament, en aquestes renovacions o repeticions de bans trobem més traspassos i compravendes d'heretats, uns exemples que s'enquadrarien en el procés de concentració de la propietat de la terra que visqué Catalunya en la primera meitat de segle XIX i que es consolidà en la segona, un procés encapçalat, bàsicament, per capital urbà.[531] Un altre cas que il·lustra aquesta qüestió fou la demanda d'un ban penal el 1829 per Josefa de Herrera y de Castellarnau pels béns que havia comprat i que foren de Pedro Suñer, relatius a la finca de les «comes», de 42 jornals de terra a Ulldemolins (Priorat).[532] El «Real Edicto o Ban» antecedent havia estat resolt i al cap d'uns dies publicat, el 28 d'abril de 1808 –just abans de la guerra–, «con son de trompeta y con inteligible voz por los lugares públicos y acostumbrados de la presente villa de Riudoms por Francisco Raget, Portero Real de la referida villa, como así es de ver de su relación continuada en autos del infrascrito escribano actuario de la curia de la citada villa de Riudoms». La demanda de la senyora de Herrera fou satisfeta de manera diligent.[533] Un altre exemple de demanda per compra fou el ban de 1833 concedit a Isabel de Barcardí i de Linati, consort del comte Claudio de Linati,[534] un conegut inversor immobiliari i senyor directe a la ciutat de Barcelona.[535] El cas fou que, el setembre de 1799, «María de la Concepción Morató, viuda del Coronel D. Francisco Paternó; y Don Francisco Singla y Reines» varen obtenir un ban, «cuya copia se presenta para la debida instrucción de V.E». Però l'heretat de «La Rueda», amb terres distribuïdes en diferents municipis de la Cerdanya, pertanyien per «título de compra al indicado Conde Don Claudio de Linati; cuyos bienes posee la exponente así en la calidad de secuestradora, como en razón a los pingües y crecidos créditos que sobre los mismos le competen». Isabel de Bacardí es preguntava –retòricament– per les causes que els aprofitaments encara fossin vigents. Afirmava: «pero ya sea por la antigüedad de aquel bando o ya bien por la circunstancia de haber mudado de dueño la indicada finca, vuelven a

[530] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f.130v-137v, 1 juliol 1830.
[531] Per Antoni Segura «els nobles, grans comerciants i empresaris industrials, professionals liberals, buròcrates i pagesos benestants consoliden la seva fusió en una nova classe. Entre les principals manifestacions d'aquesta nova classe, es trobaria la de controlar –a través de la gran propietat– la propietat de la terra i, per tant, les formes d'accedir-hi dels productors i, en darrera instància, els nous mecanismes d'extracció de l'excedent pagès a la societat industrial». SEGURA, Antoni, *Burgesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX..., op. cit.*, p. 252.
[532] En el ban primigeni de Suñer hi consten altres terres a Tarragona i Almoster. ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 327v-329v, 28 març 1808.
[533] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 106v-112v, 4 setembre 1829.
[534] El comte de Linati lluità a Catalunya per la causa constitucional davant l'aixecament reialista. en D.P.S.C, *Anotaciones sobre las campañas de Cataluña de 1822 y 23*, Veracruz, Imprenta de Vicente Torras [s.n.], 1828, p. 110 y 120.
[535] Vegeu TATJER MIR, Mercedes, *Burgueses, inquilinos y rentistas: mercado inmobiliario, propiedad y morfología en el centro histórico de Barcelona: La Barceloneta, 1753-1982*, Madrid, CSIC, 1988, p. 236.

observarse en la actualidad los mismos ecsesos, dilapidación y atentados y aun con mayor demasía que acontecieron en el citado año mil setecientos noventa y nueve».[536]

Entre altres exemples tenim el cas de l'Antonio Pagès, de Vilatenim. El 1830, quaranta-quatre anys després que el seu pare, en Miguel Pagès, hagués presentat el memorial (l'agost de 1786) i li fos atorgat per el «Real Acuerdo» un ban penal contra els veïns de Vilatenim, Vilasacra i El Far, continuaven els «perjudicis» causats a les seves heretats. Suplicava a «V.E. (…) se sirva renovarle el edicto pregón penal o ban contra todos los que hagan caminos nuevos e inusitados, hurtan frutos, estiércol, abrojos y espinas, malvaratan árboles o de cualquier modo dichas heredades y tierras y hagan pasar ganados mayores y menores».[537] En un dels últims edictes que obren en registre, hi consta una exposició dels interessats en la què explicaven les raons, per les quals, els veïns no complien el ban. La família Ferrer, nét, pare i avi –amb terres a Barberà de la Conca, Prenafeta i el Pinetell (Montblanc)– feien explícit que els contraventors al·legaven defectes de forma:

> «no obstante el bando que V.E. se sirvió espedir al segundo de los esponentes en treinta de Setiembre del año próximo pasado de mil ochocientos treinta y tres,[538] el cual no se obedece por los diferentes sentidos de que se le interpreta, alegando los contraventores que las tierras del primero de los suplicantes, no son dueños los segundos, porque en el citado bando no se expresa, y lo mismo dichos segundos son respecto al primero».

I per evitar els «mals» que patien demanava un nou ban a l'administració de justícia que satisfés aquesta incidència.[539] En el darrer dels exemples, Pedro Juan Riera i Parellada, pagès hisendat de Sant Martí de Provençals –i amb terres al mateix lloc, Sant Andreu de Palomar i Sant Vicenç dels Horts–, demanava la renovació d'un ban que havia aconseguit «su difunto padre» el 1806,[540] i que s'acompanyava amb el recurs. Davant les freqüents contravencions «a causa de ignorar los más de los contraventores las disposiciones del citado bando prohibitivo penal; y el recurrente considera que el medio más seguro para contenerlas de aquí adelante seria, el de que la superior rectitud de V.E. se dignare renovar su observancia». Amb la restaurada providència, per aquesta

[536] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 373r-375r, 27 juliol 1833.
[537] Ibídem, f. 137v-142v, 2 juliol 1830.
[538] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 382v-384v, 30 setembre 1833.
[539] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1677, f. 20v-23r, 4 març 1834.
[540] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 233r-234r, 27 juliol 1806.

caducitat de la informació, se «conseguiría el doble fin, de ver respetada la propiedad de su patrimonio y aumentarse los rendimientos de este».[541]

L'oblit, el pas del temps, els nous titulars del patrimoni, la renovació i la caducitat de la informació són les diferents causes que explicarien la necessitat de tornar a recuperar i revitalitzar unes ordres que sucumbien davant la força del costum. Aquestes pràctiques de repetició però, consoliden i mostren el ban com el mètode habitual per limitar i frustrar els aprofitaments dels recursos. En aquest sentit, apareix com a gairebé tradicional, com una consuetud i una norma de jurisprudència.[542] Les repeticions també es produiran durant la segona meitat de segle XIX amb els anuncis per tancament dels butlletins. Però en aquesta modalitat, alguns d'aquestes reiteracions tenien relació amb l'interès i les estratègies d'aconseguir una màxima difusió i publicar el mateix missatge en diferents butlletins. En tot cas, els tretze exemples de renovació de bans –tot i que representen un 1,93% del total – ens ajuden a comprendre la complexitat del fenomen i la necessitat de mantenir la informació en vigor, en alerta i de forma vigilant.

«*Por una consecuencia de la revolución y guerra civil*»

Si bé les sol·licituds dels bans es podrien relacionar amb activitats d'un fort component estacional, sigui per les entrades a les vinyes o als boscos, per garantir les necessitats de llenya, la qüestió important ha estat veure com es construïa l'argumentari i les imatges impressionistes que tenien la finalitat de buscar la complicitat i la sintonia amb l'òrgan judicial i polític emissor. No van tenir inconvenient de relacionar explícitament, en diversos exemples, els aprofitaments de terres i les entrades fraudulentes, amb èpoques de canvi constitucional (i inestabilitat política). D'aquesta forma, per José Romagosa Ferragut –pagès d'Esparreguera, amb masos a la mateixa població, Subirats i Gelida–, «la licencia e inmoralidad introducida en las pasadas épocas de revolución y trastornos, ha dado margen a los abusos de que algunos particulares no dudan conducir sus ganados a pacer los yermos de dichas tierras, hacer leñas, cortar árboles y formar caminos y pasos en las mismas, causando daños de consideración que es necesario evitar».[543] Un altre exemple fou la informació emesa per José de Fontdevila i de Xatmar, el marquès de la Torre, per les terres de Medinyà i Cervià de Ter. El 1825 advertien que els danys «son mucho mayores que no los que causaban en la memorada época puesto que los

[541] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1677, f. 32r-34v, 15 juliol 1834.
[542] D'aquesta i altres formes era conceptualitzat i descrit en multitud d'exemples de bans.
[543] Ibídem, f. 170r-171r, 23 març 1831.

moradores de los pueblos comarcanos como los demás de igual clase por una consecuencia de la revolución y guerra civil, que felizmente ha terminado, se han hecho tan insolentes y atrevidos que van desbastando los bosques con un descaro increíble».[544] En un mateix sentit, Maria Teresa de Picó, vídua de Barcelona –i amb terres a Sant Andreu de Palomar, Mollet del Vallès, Argentona, Folgueroles, Tavèrnoles, Savassona, Vilanova de Sau, Sant Andreu de Bancells, Fonolleres i Mora d'Ebre–, que feia explícit el seu compromís polític i social alhora que el seu posicionament de facció, lligant les entrades a les finques amb els «desordenes acahecidos desde el año de mil ochocientos y veinte han producido que algunos sin derecho se introducen en los bosques, cortan leña, matorrales y aun árboles (…)».[545] Entre els aspectes, que hem anat veient, ens ha cridat l'atenció l'adaptació, utilització (o modificació *self service*) del dret per justificar les necessitats d'aquesta forma de presentar (i de voler entendre) la propietat. En aquest sentit, les cites explícites al dret diví i natural estan molt localitzades a principis de segle XIX. La defensa dels comunals, o el seu repartiment i laminació, s'han d'entendre en les confrontacions, necessitats i interessos dels diferents grups de poder en l'interior de les poblacions. Ara bé, les pràctiques, usos i aprofitaments comunitaris de terres seran, majoritàriament, el gran objectiu a abatre.

Tributs, Reial Cadastre i contribucions

Una altra de les causes adduïdes, per cridar l'atenció del tribunal, fou esmentar les dificultats que els titulars dels dominis i possessions tindrien per satisfer i complir les diferents obligacions tributàries amb la monarquia, degut a les entrades i els danys ocasionats pels aprofitaments. Entre aquests tributs reials, que també són citats genèricament, el més esmentat fou el Reial Cadastre. El 1803 Nicolau Vilanova, pagès de Calonge i propietari del mas Vilanova, el mas Aloy de Fanals (Castell-Platja d'Aro) i altres de derruïts, segons el notari Domingo Mozés, tindria problemes i entrebancs perquè els diferents intrusos li causaven perjudicis que «le privan los útiles y productos, que naturalmente, y con el trabajo conseguiría al paso que corresponde, como debe los tributos reales y demás que se ofrecen».[546] De semblant forma ho exposava el 1805 Ramon Pomés amb diferents finques a Santa Coloma de Queralt, Vinaixa i el Tossal de Ponts. Per aquestes terres pagava a «su magestad el Real Catastro y demás

[544] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 127r-128v, 3 març 1825.
[545] Ibídem, f. 157r-158r, 16 abril 1825.
[546] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 542r-543r, 13 desembre 1803.

contribuciones a que están sugetas, sin embargo de lo que no dudan mucho introducirse en aquellas sin derecho, ni título, con ganado y sin el, en perjuicio de la propiedad de usufructo».[547] Pablo Baldrich, Familiar del Sant Ofici de Valls, el 1805 exposava el temor que tenia a perdre part de la integritat territorial perquè li canviaven les fites de lloc, una qüestió que tindria forçosament conseqüències econòmiques i de retruc en el pagament dels tributs: perquè «mi causante por razón de la qual se ha siempre satisfecho y satisfago el Real Catastro y demás cargos correspondientes, así como el restante patrimonio en casas y censales».[548] Un altre cas, de 1831, el podem il·lustrar amb José Morera i Alemany, comerciant de Santa Coloma de Queralt (corregiment de Cervera). Morera, tenia terres a la mateixa població, Vilagraseta (Montoliu de Segarra), Gramuntell (Riera d'Ondara) i Pontons. Unes finques «por las cuales paga a S.M el Real Catastro y demás contribuciones a que están respectivamente afectas y sujetas».[549]

Leyes agrarias, órdenes i *Reales decretos*

Els bans, tot i que de forma minoritària, són també una font que ens proporciona diferents referències legislatives. Algunes d'elles feien referència explícita als acotaments de terres, especialment per evitar l'entrada de ramats i la seva cita també buscava la complicitat del tribunal i l'empara d'unes lleis que els afavorien, i que citaven en tant que «propietaris pràctics». Aquestes referències són alhora el reflex de la cultura jurídica dels titulars de la propietat, dels notaris i els procuradors. Entre les normatives que consten en els memorials trobem la Reial Cèdula de 13 d'abril 1779 (que prohibia, durant tot l'any, l'entrada de bestiar en vinyes i olivars) i la de 1788 en virtut de la qual els arrendataris i els titulars d'aquests cultius podien tancar les terres lliurement. Aquestes dues, que també hem esmentat en el primer capítol, han estat les més citades pels historiadors.[550] Mauricio Soler, comerciant de Reus i propietari d'un mas de 40 jornals a Riudoms, es trobava que els pastors i rabadans de Riudoms, Maspujols i les Borges del Camp entraven a les seves terres «contraviniendo a la Real Cédula de 15 de Julio de 1788». Aquestes eren unes actuacions «que no puede disimularse y solo podrá contenerlo una seria providencia de V.E».[551] L'Ajuntament de Talarn va sol·licitar un ban per les terres particulars i per les «tierras [comunals] del

[547] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 108v-109v, 5 gener 1805.
[548] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 146r-147v, 9 juliol 1805.
[549] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 166v-168r, 26 març 1831.
[550] Vegeu el capítol introductori «*Por sus justos y legítimos títulos*. Bans, propietat i tancaments en el segle XIX».
[551] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 168v-170r, 25 setembre 1801.

término», per corregir o ordenar un conflicte latent per les pastures en el qual hi havia hagut d'intervenir el corregidor de Talarn, qui fou anomenat com a únic comissionat per la Reial Audiència. Anteriorment, el juny de 1800, els representants de Talarn havien demanat al corregidor augmentar «el ban la pena de campo de quince reales siendo de diez, impuesta a los que introducían ganados mayores o menores» en terres d'altres i damnificaven l'arbrat i les oliveres. Però el cap governatiu havia dictaminat que «no había lugar» per aquestes noves propostes i mesures de justícia rural. El consistori, en la sol·licitud de l'edicte prohibitiu i amb l'assessorament d'Ignacio Pallós, adduïa «la condición de diez y seis el servicio de millones recomendado con la Real cédula de trece de abril de 1779», una observança que era favorable als «ganados de abasto». Aquest tipus de bestiar, de consum, en alguns pobles solien tenir uns espais –o acotaments– expressament destinats.[552] El memorial també argüia «el exceso del frío» que contribuïa a la mort de les oliveres, i que amb gran «consternación de los vecinos por ser un fruto que falta a la subsistencia de las familias que confiados con que los retoños dentro pocos años darían su fruto pero quedan sin consuelo, al ver que los ganados han de destruirlos».[553]

En el memorial de 1802 presentat per Francisco Colom, veí de Barcelona i titular del mas Lloreda a Sant Andreu de Llavaneres, hi trobem, a més de les queixes habituals, la referència explícita a dues ordres (complementàries) que no han estat massa citades per la historiografia. Es tracta de l'ordre circular de 8 de maig de 1780 i de la Reial cèdula de 27 de maig de 1790.[554] Aquest també fou el cas el 1806 de Rafael Joana, cirurgià de Tossa de Mar amb terres en aquesta parròquia, Sant Vicenç de Montalt i Sant Andreu de Llavaneres. Les pràctiques que experimentava en les seves finques eren, segons el procurador Domingo de Cortada, «todo en notoria contravención de las repetidas órdenes reales de ocho mayo de mil setecientos ochenta, y veinte y siete de mayo de mil setecientos noventa».[555] En la circular de 1780 s'ordenava que, tot respectant la Reial cèdula de 1779, no s'impedís l'entrada de bestiars a les vinyes i als olivars. Unes activitats però, que s'havien de realitzar conforme a els costums dels pobles.[556] La Reial

[552] «los que de mucho tiempo á esta parte tienen los pueblos destinados para los ganados de la labor, con el nombre de dehesas boyales, ni para los de la carnicería ó del abasto, conocidos con el de cotos carniceros». BRIEVA, Matías, *Colección de leyes, op. cit.*, p. 276.
[553] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 447v-449v, 27 octubre 1802.
[554] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 240v-241v, 24 setembre 1806.
[555] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 252r-253r, 6 desembre 1806.
[556] *Novísima recopilación de las leyes de España*. Nota 3ª, lib. 7, tit. 27.

cèdula de 1790 prohibia l'entrada de bestiar en els boscos i muntanyes. Aquesta norma, a més, proveïa que els corregidors procedissin a senyalar els paratges en els quals no podien entrar els animals, amb la responsabilitat de les justícies locals i ajuntaments en cas de contravenció. Aquesta normativa era complementària a la Reial cèdula de 7 de desembre de 1748, que prohibia l'entrada de ramats en terrenys forestals en prevenció de la criança d'arbres silvestres.[557] Aquesta darrera, per la protecció del patrimoni forestal, fou una de les cites clàssiques. Cayetano de Dou i de Tayadella,[558] veí de Barcelona i titular dels masos Pasqual i Codina de Joanetes, a la Vall d'en Bas, feia constar diferents entrades per fer llenya, pastures i patir camins no desitjats. Per aquestes afectacions s'emparava amb la prohibició de l'ordenança de «bosques y plantíos», uns espais de «particular atención del gobierno hasta haber mandado hacerse cada año en todas partes plantíos, o siembra, encargando a las justicias ordinarias de remitir todos los años testimonio de Corregidor de haberse practicado según lo prevenido en el capítulo nueve de la ordenanza de diciembre de 1748».[559] En aquest sentit, ha estat interessant constatar com, més endavant, alguns dels anuncis dels butlletins, varen incloure al·lusions a la legislació de Cadis que pretenia emparar i privar l'entrada en els boscos. Anteriorment hem citat un referència a la possible utilitat dels boscos per la Marina i l'artilleria de Sa Majestat,[560] un esment que venia a al·ludir a la «Real Ordenanza, de 31 de enero de 1748, para la conservación y aumento de los Montes de la Marina». Per altra banda, corroborem que bona part d'aquesta legislació del set-cents fou tinguda en compte per «La Mesta». Sempre en defensa dels seus interessos, aquesta institució es preocupà de la publicació i difusió d'aquestes lleis.[561]

---

[557] BRIEVA, Matías, *Colección de leyes, op. cit.,* p. 278.

[558] Cayetano de Dou fou regidor i alcalde de Barcelona en el període constitucional. Amb el marquès d'Alfarràs morí de tifus el 1821. Ayuntamiento de Barcelona, *Sucinta relación de las principales operaciones del Escmo. Ayuntamiento de la Ciudad de Barcelona en el año 1821*, Barcelona, Imprenta de la Viuda e hijos de Don Antonio Brusi, 1821. Els seus progenitors, en els últims anys del segle XVIII, foren els protagonistes d'un judici per la defensa dels drets i del patrimoni familiar per la nul·litat de la venda del terme, el castell i la baronia de Calabuig (Bàscara). Vegeu MONTER JANER, Narciso (Relator), COMELLES, Manuel (Actuario), *Memorial ajustado del pleito pendiente en la Real Audiencia de Cataluña (...) entre partes de Don Ignacio de Dou y Bassols, así en nombre propio, como en el de padre y legítimo administrador de los bienes de su hijo Cayetano de Dou y Tayadella de una; y Don Francisco de Milans de otra, y este contra la Illustre Baronesa de Rocafort por la eviccion, sobre la nullidad de las enagenaciones (...) de Calabuig (...) hechas en los años de 1725 y 1745*, Barcelona, Inprenta de Antonio Sastres, 1798.

[559] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 463v-464v, 15 gener 1803.

[560] Ibídem, f. 213v-214v, 12 maig 1806.

[561] En aquest sentit podem citar les «instrucciones que deberán observar los corregidores y alcaldes mayores de letras del reino, como subdelegados del Presidente del Honrado Concejo de la Mesta, y subrogados en las funciones, jurisdicción y facultades que antes ejercían los alcaldes mayores entregadores de Mestas y Cañadas», que foren publicades per l'«Honrado Concejo, siendo su presidente el Ilmo. Sr. D. José María Puig de Samper, Caballero pensionado de la Real y distinguida Orden Española

Les referències a les lleis en el relat dels memorials –a voltes– no eren especificades i només eren citades de manera genèrica. Però per això, aquestes cites no són menys interessants. Les nomenclatures i expressions utilitzades constitueixen una font important per entendre l'univers i els significats (i objectius) al voltant d'aquests aspectes. Entre els exemples, trobem la de Paulino Geli Gifre, un pagès de Vilamacolum que el 1803 demanava un ban per dues finques (en antics estanys) i sis masos situats a la plana de l'Empordà: entre la mateixa població, Viladamat, Camallera i Sant Pere Pescador. Geli es manifestava molt molest perquè diverses persones s'introduïen en «sus patrimonios sitos en aquel País y comarca»; i practicaven tota mena d'exercicis i aprofitaments com proveir-se de diferents fruits i tallar «sepas y árboles para leña que se llevan en sus casas y a veces venden, destruyendo campos y tierras y hasta introducir en ellas sus ganados mayores y menores», unes activitats prohibides «según ley del Reyno».[562] Josef Claramunt, pagès de Santa Margarida de Montbui (corregiment de Vilafranca) era el titular d'un «manso y heredades». El memorial de 1804 senyalava aquestes finques com a objecte de les incursions i conté diversos elements comuns i cites d'altres, com comentaris interessants sobre els camins, cites a les lleis agràries per la cria del bestiar i la inoperància dels batlles i la justícia local.[563] La redacció d'aquesta sol·licitud s'assembla molt –és gairebé idèntica– a la d'un ban de la mateixa població que es cita en aquest mateix treball.[564] Un altre exemple interessant (i del mateix any) fou el de Josep Campa de Portoles i de Ferrer, sol·licitant d'una prohibició per dotze masos distribuïts entre diferents comarques i poblacions com Camprodon, Molló, Sant Gregori, Sant Martí de Llémena i Santa Perpètua de Mogoda. Aquest veí de Barcelona, n'era titular d'unes heretats i administrador d'altres.[565] Les propietats estaven sota la «continua vigilancia de mis colonos, masoveros para conservarlas y mejorarlas», però tot i així alguns particulars «ruines y malentretenidos» malmetien la feina d'aquests masovers que la feien practicant els «abonos correspondientes» i cuidaven «aquellas tierras según estilo de buen labrador y diligente padre de familias». Tot això per

---

de Carlos III, del consejo y Cámara de Castilla». BRIEVA, Matías, *Colección de leyes, op. cit*. Matías Brieva fou «contador honorario de Ejército y Contador y Archivero del Honrado Concejo de la Mesta».

[562] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 468r-469v, 11 febrer 1803.

[563] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 74r-75v, 28 setembre 1804.

[564] Es tracta del pagès Josep Alemany i el ban fou concedit i publicat el 1805.

[565] Els set primers masos actua com a pare i administrador de «las personas y bienes de las hijas a mi y a Doña Maria Antonia Campa de Portoles y de Aloy mi difunta consorte comunes, tengo y posehe por titulos igualmente legítimos los mansos nombrados» Jordà i Jofre de Sant Gregori; Serra de Domeny; mas Camps de Llorà; i Torre Ferrusa de Santa Perpètua de Mogoda.

«contribuir al fomento de nuestra agricultura tan recomendada por las leyes y soberanas disposiciones de su Real Magestad».[566]

Una altra notícia destacable és la que apareix en el memorial de 1805 referent a «lo mas del Mariano» de Falset, una finca que administrava Gertrudis Pi Ciusat, vídua de Francisco Pi. En aquesta heretat, segons l'escrit del procurador Ramon Rodríguez, «hombres como mugeres» de la població –qualificats com a «agresores»–,[567] feien «particular granjería de la leña», unes activitats –«tropelías»– que amb la introducció d'animals i amb l'apoderament dels fruits, «solo sirven para destruir las arboledas, cuya conservación tanto recomienda el govierno».[568] Per altres heretats de Marcà, a Falset, dels conjugues Pedro Olives i Francisca Olives Bergés –en una redacció molt similar–, la conservació dels boscos era «recomendada por la superioridad».[569] Recomanar, en aquest sentit, l'entenem en tant que encarregar, demanar o donar l'ordre. Altres referències a les reials cèdules les trobem el 1808 en la relació de greuges soferts en el mas Aliguer, de Sant Sadurní de Sovelles, a Les Llosses (corregiment de Vic). Sebastià Aliguer, pagès hisendat «dueño útil y propietario» del mas citat, explicava que se «esmera en el fomento de sus bosques y plantíos y en la fructificación de sus cultivos». Davant d'aquesta mostra de diligència i productivitat agrària, i el compliment amb el «desempeño que le imponen sus leyes agrarias del reyno», experimentava continues molèsties i «vexaciones; y algunos atrevidos que por su mala ocupación todo lo miran como a suyo propio, especialmente los leñeros y mal aplicados de la villa de Ripoll, lugar de Montequiu y de San Quirico de Besora, cuya subsistencia de cortar árboles, devastar bosques, talar sembrados, hiervas y frutos y abrirse caminos por donde se les antoja». Aquestes activitats o «excesos» eren, segons Aliguer, «perjudiciales á la prosperidad pública y particular»; i la solució només passava «mediante la publicación de un Bando penal que contenga a estos miembros tan insidiosos de la sociedad».[570] Per Raimundo de Visa, veí d'Isavarre a l'actual terme municipal d'Alt Àneu (corregiment de Talarn), les pràctiques realitzades per diferents individus eren la mostra de la «poca delicadesa [a] la propiedad agena y con poco respeto las Reales Ordenes de Su Magestad»; unes activitats perjudicials per la «conservación de los derechos de

[566] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 102r-104r, 1 desembre 1804.
[567] Aquests homes i dones, «desviándose del oficio de su profesión y del trabajo de la tierras y quando podían ser útiles a la agricultura».
[568] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 161v-162v, 5 octubre 1805.
[569] Ibídem, f. 301r-302r, 10 juny 1807.
[570] Ibídem, f. 322r-323r, 18 març 1808.

propiedad y fomento de la agricultura». Per resoldre el problema un ban de 1825 va comissionar a el corregidor.[571] La família Roig, de Garriguella, el 1833 presentà un memorial per les seves terres i propietats, unes finques que patien danys en «contravención a las leyes de propiedad». Per això, i amb pretensió de perpetuïtat, esperaven obtenir un «real edicto o bando capaz de contener a los infractores del referido derecho de propiedad para nosotros y nuestros sucesores».[572]

[571] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 142v-143v, 7 abril 1825.
[572] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1677, f. 10v-12r, 11 novembre 1833.

Conclusions

«Por sus justos y legítimos títulos se halla ser dueño, señor y posesor» fou la fórmula utilitzada per apuntar, afermar i enfortir uns drets de propietat que s'encomanaren i empararen a l'autoritat reial, a la justícia del rei com a garantia d'un determinat ordre social, econòmic i polític. Tot aquest procés històric –seguint a Rui Santos–[573] es podria entendre, en tant que va consistir en el reconeixement social d'uns drets de propietat excloents a altres persones o grups, de percebre uns productes i recursos que foren dividits entre diferents dominis (útil i directe) o possessors (individuals i col·lectius). Dintre d'aquest procés constructiu s'hi combinaren creences i regles del joc social (normes culturals canviants) com les formes jurídiques formals (ban) i informals (exclusió de la comunitat). Així, tenim que hi havia unes institucions (Reial Audiència i monarquia) coercitives amb sancions formals o informals per a l'incompliment. En quant a la legitimitat d'aquestes institucions el seu caràcter fou qüestionat per les disputes entre grups o actors històrics. I la seva construcció es podria explicar per les diferències dels grups socials i, pel contrari, en l'organització d'aliances i interessos comuns des de l'individualisme. L'estudi de les formes, condicions i estructures de propietat pot ajudar a comprendre les característiques d'una determinada societat històrica: diferències entre els individus segons els drets i els privilegis; distribució desigual de la renda; representació dels nivells de riquesa i pobresa; i les condicions d'accés i aprofitament dels recursos que tenen influència en un determinat model de creixement econòmic. D'aquesta forma estaríem davant un procés històric de reconeixement social dels drets de propietat en un determinat sentit a través de les institucions com a construccions socials.

En la part més empírica, els bans de la Reial Audiència en el segle XIX són vertaders bancs d'informació històrica (complexos i parcials), condicionats pel marc jurídic i les relacions socials d'un determinat ordre social. Els bans constitueixen la matèria prima per a la recerca i emergeixen com una font molt valuosa per l'estudi i la pràctica del que podríem dir «arqueologia de la propietat», i que també podríem entendre i interpretar com un dels estadis del «mètode regressiu» per la construcció històrica, tal i com Marc

[573] SANTOS, Rui, «La sociologie historique et économique des marchés de la terre: Prémisses et développements théoriques». *Seminari del Programa de Postgrau i Doctorat en Ciències Humanes i de la Cultura*, Universitat de Girona, Centre de Recerca d'Història Rural, 6-9 Octubre 2009.

Bloch ho va explicar.[574] Són fonts que amb mirades de llarga durada (recerca i diàleg) permeten percebre el caràcter canviant de les relacions de propietat (relacions socials) basades en els títols, la ocultació de dades i determinats usos socials de la informació. S'havia de fer públic «para que venga a noticia de todos, y nadie pueda alegar ignorancia mandamos que se publique el presente edicto por los parages públicos y acostumbrados». Aquestes eren «publicadas a son de trompeta y con alta e inteligible voz en los parages públicos» i fixats en els llocs de costum. El procés històric d'enfortiment dels senyors útils, la davallada de censos i l'exclusió a través de ban de certs usos abans de la *Revolució liberal*, sens dubte, va influir en el desvetllament de consciències i en el disseny de les lleis. El domini útil s'assemblava molt al concepte modern de propietat. Els propietaris útils i en especial els «labradores», propietaris de masos, foren els demandants i els beneficiaris més importants i els principals protagonistes d'aquesta «revolució silenciosa» de tancament de terres a Catalunya en els segles XVIII i XIX. Són aquests sectors socials els capdavanters en els processos de canvi institucional i jurídic, amb l'aliança dels procuradors, advocats i notaris que eren els qui en moltes ocasions redactaven el «memorial» i l'elevaven als jutges. Els bans podien ser una manera subtil i arbitrària d'«apropiació legal» (o intent de legalització d'una o diverses finques) seguint la via de fet on altres sectors, com treballadors, jornalers i pastors, difícilment acudirien als tribunals si no era a través de les universitats.

La geografia del fenomen ha aparegut de manera molt nítida. La Catalunya dels masos, la Catalunya vella, l'organització de l'espai rural d'aquesta part de l'Europa mediterrània fou l'àrea que concretà un major nombre d'edictes penals per tancament. El mas fou l'objecte majoritari de prohibició d'accés, de tancament de terres. Són els senyors útils i propietaris de mas els protagonistes principals d'aquest canvi, i les seves possessions el camp de treball on es proclamarà i es practicaran aquestes noves formes «revolucionàries» d'entendre la propietat. En aquest espai, principalment, en aquesta Catalunya dels masos, es distingeix molt bé la regió de Girona i les comarques del nord-est emergeixen com a abanderades, i a certa distància de les demés en nombre de demandes, d'aquest individualisme agrari. Hem vist els resultats numèrics per corregiments i, per fer-ho més comprensible amb les divisions territorials actuals, ho

[574] BLOCH, Marc, *Apología para la historia o el oficio de historiador*, México, Fondo de Cultura Económica, 2001.

hem mostrat en comarques i províncies, circumscripció aquesta última que ens ha estat molt útil per fer la comparació territorial amb els resultats dels butlletins provincials de la segona part de la tesi. Altres zones amb una notable presència de sol·licituds i concessions de bans foren el camp de Tarragona, el Penedès i el pla de Barcelona. El Maresme, el Vallès oriental i occidental i la plana de Vic emergeixen també com altres focus importats. També hem vist, al llarg dels anys, que es tractà d'un fenomen amb una estacionalitat molt marcada, molt circumscrita en els mesos d'hivern, amb el que es correspondria amb els mesos de més demanda de llenya. Aquesta activitat, si ens atenem a aquest resultat, seria la més determinant per a l'emissió d'un ban. Hi ha un primer descens el mes d'abril i un segon a partir de juliol, per tornar a enfilar-se a l'octubre i desembre, després d'una sensible baixa el novembre. L'aprofitament amb més cites foren les pastures.

D'altra banda, els propietaris i els hisendats es presentaven com a garantia de l'ordre social, i mostraven als grups de «leñeros» com a estranys i perillosos per a l'estabilitat de la monarquia, l'Estat, les lleis i, sobretot, posaven en dubte tot un complex sistema de control social i polític que apostava per la defensa d'una idea de la propietat o dels béns comunals en tant que satisfeien els interessos concrets i determinats dins de cada població. En resum, qualsevol que posés en dubte aquest sistema de poder i de control dels recursos esdevenia un perill per a les classes dominants, en l'àmbit evidentment econòmic i polític. Existia una opció d'ordre molt concreta, una reproducció del sistema molt travada d'una classe que quan no aconsegueix un títols de noblesa o de ciutadà honrat de Barcelona, s'autodenominava «hisendat». D'alguna manera, en aquests memorials vestien un tipus de denúncia i situacions a través d'uns relats ben construïts que tenien la finalitat d'establir que unes determinades informacions fossin les úniques i vertaderes. En aquest sentit, construeixen un discurs que vol ser el dominant i incontestable amb un exercici molt concret dels usos socials de la informació. Tot allò que no participa dels codis d'una societat d'estaments, com el reforçament de l'ideal senyorial de la «casa solariega», el mas com a unitat de producció agrària però com a exemple poder i significació concreta d'uns codis culturals determinats que tenien la propietat de la terra com la base del reconeixement i la distinció social. Davant d'aquesta estructura fonamental i d'autoritat emergia la visió de l'altre amb una forta càrrega ideològica exhibint-los com a depredadors, bruts i necis, bàrbars i no educats,

els rústecs de Ramon Llull, Francesc Eiximenis i molts altres autors posteriors.[575] L'altre, trenca tot l'ordre, la propietat, els comunals i els interessos concrets d'aquesta «aristocràcia pagesa». Es tractaria de la construcció social de les minories socials (i ètniques?) amb unes clars objectius polítics i de preponderància social dins les comunitats.

En aquest sentit, en diversos passatges d'aquest estudi, ens hem referit al concepte marxista del «discurs dominant». Per tant, cal estar amatent i localitzar aquest relat, tenir en compte les línies principals i analitzar-lo. D'aquesta forma, hem vist els diferents ítems utilitzats que buscaven i fixaven l'objectiu del gaudi exclusiu de la propietat. Aquest ha estat dels objectius principals d'aquest treball. Però a aquesta categoria analítica podríem afegir i tenir en compte, per ajudar-nos a la seva comprensió del fenomen, la referència del concepte d'«hegemonia cultural» desenvolupat per Antonio Gramsci.[576] En aquest sentit, l'intel·lectual italià feia referència als valors, les explicacions, les creences i els relats que intentaven i, a voltes, aconseguien imposar uns sectors socials dominants en defensa dels seus interessos. Aquestes concepcions pretenien, amb el temps i la insistència, convertir-se en l'estàndard cultural, intel·lectual i moral de referència, pretenien transformar-se en la norma social, en la tendència i, finalment, en la Llei. Aquesta «hegemonia cultural» gramsciana, que també ajudaria a explicar els bans de la Reial Audiència, combinaria la coerció –amb els edictes penals–, dels grups dominats; i un cert consens –tot i que no exempt de contraposició d'interessos– entre uns grups dirigents que buscaven imposar els seus anhels i voluntats, com també cercaven la distinció social a través de múltiples camins. La classe propietària de la terra va voler imposar la seva hegemonia a través d'un conjunt de significats a base de controlar la informació emesa. Aquesta informació, el «discurs dominant», pretenia prescriure, educar i aculturar als qui pretenien dominar, perquè aquests concebessin una determinada forma de veure el món que es presentava com a natural i que satisfeia a les classes dominants. L'objectiu fou sotmetre i controlar les pràctiques i aprofitaments dels no propietaris. Aquesta hegemonia però fou contestada

[575] Vegeu TORRES, Xavier, «La imatge dels pagesos, rústecs, devots, rendistes... », *op. cit.*, p. 85-89. En els passatges tantes voltes citats de *Lo Crestià*, obra escrita per Francesc Eiximenis (c. 1330-1409) pels volts de 1380, trobem una imatge dura de la condició dels habitants del medi rural, en tant que «bestials e rústechs e orats e sens raó, e quaix bèsties brutes e fort malicioses... », a més de «grossers e brutals perquè estan comunament solitaris e participen ab gens grosseres e brutals».

[576] GRAMSCI, Antonio, *Cultura y literatura*, selecció de textos de *Cuadernos de la Cárcel* i pròleg de Jordi Solé-Tura, Barcelona, Península, 1973.

en diferents formes, amb conflictes i de resistències per part de diferents integrants d'aquestes societats i comunitats rurals.

Les estratègies dels interessats per aconseguir un benefici més ampli i un gaudi més complet, com hem apuntat, foren diverses. El primer objectiu fou obtenir i buscar la complicitat del tribunal reial i de les diferents administracions. Els vertaders motius, les vertaderes causes, el nervi nu de les motivacions crematístiques que hi poguessin haver no es feien explícites. Però sí que era vàlid argumentar que les intrusions podrien repercutir en la Reial Hisenda o apel·lar a les ordenances per la conservació de boscos i per l'Armada. Apareixen una sèrie de normes i doctrines jurídiques que foren instrumentalitzades a favor dels demandants com la possessió immemorial, els danys a tercers i la negació de tota servitud. L'objectiu era convèncer i sensibilitzar el tribunal a favors dels interessos dels sol·licitants. Per enfortir el discurs, un bon recurs retòric era presentar els contraventors com a persones que obraven amb subterfugis, mala fe i de manera oculta. I si a això sumem l'exercici en grup, com la dels «leñeros», tenim tots els ingredients per presentar-ho com un problema d'ordre públic. Demanar bans més enllà de la jurisdicció local, que hem vist justificat per la poca operativitat de la justícia i dels batlles, tenia un objectiu clar. Es tractava de la forma de passar per sobre de les ordinacions i reglaments parroquials que podien acotar i no donar satisfacció als interessos dels demandants. Aquesta pràctica de propietat, demanar un ban, es convertí en un costum gairebé jurisprudent que tingué un vigor i una presència notable i destacable, una pulsió amb arrels al set-cents i amb la concepció de les entrades com a actes vandàlics, criminals i de delinqüència. I si el titular citava i declarava que existien costums i aprofitaments, denunciava que les pràctiques anaven més enllà i que li eren perjudicials perquè es tractava d'una qüestió d'interès pecuniari i de negoci per part dels utilitaris. Amb la sentència estàndard quedava tot arreglat i en el terreny de la vènia d'un propietari que quedava en un clar avantatge respecte a la comunitat, i que només li calia esperar i afogar la tradició deixar-la morir lentament, per inanició: per anar tancant les vies d'accés o fomentar d'altres formes la incomoditat i contratemps per practicar els aprofitaments. Aquests usos comunals eren vistos com a «desordenes» i fora de la lògica i de l'ordre, en tant que consolidació *avant la lettre* dels interessos de les classes propietàries. O dit d'altra forma, l'arrelament d'una *pràctica de propietat* abans de la

teoria de la propietat.[577] Les instàncies descrivien, de forma acurada, les diferents tipologies de danys soferts, uns danys que, no només eren materials, sinó també morals per haver menyspreat els seus «drets legítims».[578] I, en alguns casos, era important –com hem vist– consignar la voluntat de fomentar la producció agrícola i citar les inversions de capital al camp i la millora de terres i cultius per aconseguir una major receptivitat del tribunal. La institució del ban fou el mitjà per materialitzar, el màxim que van poder, la visió de l'ús privatiu de la propietat, tal i com eren vistos i entesos. En resum, demanar un edicte prohibitiu per resoldre conflictes vinculats a la senyoria de la terra constituïa un recurs ràpid i efectiu, com a mínim per penalitzar econòmicament i social el contraventor. Calia marcar-los en si de la comunitat. La sol·licitud dels bans era motivada per l'entrada a les finques de bestiar o persones que cometien una sèrie de pràctiques que eren conceptualitzades com a danys o presumptes atemptats. En ocasions, el procés de privatització fou el següent: al·legaven que les terres eren vacants, obtenien un establiment emfitèutic, acta de possessió i un ban prohibitiu, i a partir d'aquí, corresponia a les universitats o altres particulars provar davant el tribunal aquest assumpte, seguint així la via de fet o una política de fets consumats. Gràcies a les concessions en emfiteusi podien disposar gairebé lliurement de les seves possessions i aquest dret de possessió es va assimilar al dret de propietat tal i com els liberals el van entendre. Ara bé, com veurem tot seguit, les lleis no es complien i l'obra de la propietat restava inacabada. Les resistències socials varen ser habituals: diverses formes de protesta legítima contra l'individualisme[579] i l'«economia moral de la multitud»[580] tingueren una mala i una llarga salut de ferro.

[577] CONGOST, Rosa. *Els propietaris i els altres, op. cit*., p. 192.
[578] PELLICER, Montserrat. *Els tancaments de terres a Catalunya..., op. cit*., p. 87.
[579] ALTAMIRA, Rafael, *Historia de la propiedad comunal*, IEAL, 1981 [1890], p. 333.
[580] THOMPSON, E. P., *Costumbres en común*, *op. cit*., p. 213-293.

SEGONA PART

ELS ANUNCIS D'ACOTAMENT I VEDAT EN ELS BUTLLETINS OFICIALS (1851-1910)

INTRODUCCIÓ

Orígens i generalitats dels anuncis d'acotaments i vedats en els butlletins oficials

> «Vigentes como están las reales órdenes sobre el abuso que se hace de entrar en propiedades ajenas, así cazando como para coger frutos que producen las tierras, siendo de mi propiedad, y según las leyes que me protegen: prohíbo que nadie pueda entrar en mis terrenos para los objetos expresados» [581]

El 25 de setembre de 1835 trobem el que seria el darrer ban registrat de la Reial Audiència.[582] L'objecte d'estudi, com hem apuntat en diverses ocasions, no s'atura aquí. En aquest procés de construcció d'uns drets de propietat més depurats, les iniciatives per frenar les entrades a les finques continuaren en multitud d'iniciatives individuals i col·lectives. Estem parlant de pràctiques socials determinades avalades i conjugades amb una nova legislació que vingué a blindar i reforçar unes necessitats que pivotaven al voltant de la idea del gaudi exclusiu d'uns drets i d'uns productes de la terra, fossin les produccions de diferents cultius o el que podríem anomenar recursos naturals. Ara bé, aquest intent de control, guia i contenció xocà amb unes costums i unes altres pràctiques d'aprofitament d'aquests recursos, com l'aigua i la cacera, i altres usos transmesos culturalment com l'espigolar i anar a buscar llenyes, entre altres hàbits de recol·lecció. El pes dels costums eren importants en les societats rurals. Per aquesta raó, el «cumplimiento de las leyes depende más bien de hallarse apoyadas por la opinión, que de los medios coercitivos destinados a ejecutarlas».[583] Efectivament, Pascual Madoz en el seu famós «diccionario», en la veu «Barcelona» i sobre Catalunya, relatava, explicava i detallava les causes de les «invasions en propietat aliena». Pel redactor, aquests «excessos» i «robos», en poblacions agrícoles o fabrils, eren fruit «sens dubte» de «la vagancia y desmoralización fruto amargo de las disidencias civiles». Ara bé, la raó i causa principal era el «hábito» i les costums apreses de pares a fills, a gairebé a tot arreu, fet que presentava com el fonament d'aquest tipus de pràctiques i activitats:

> «Otro motivo que abre anchura senda á los atentados contra la propiedad agrícola, es el hábito contraído en el territorio de entrometerse en los montes, campos y viñedos, sustrayendo de ellos los frutos, y destruyendo los bosques y arbolados. Observándose en casi todos los pueblos, que desde una edad muy tierna acostumbran los padres obligar á sus hijos á ir á los bosques agenos á cortar leña y traerla á sus casas; se fomenta así el hábito de dilapidaciones, y se progresa hasta talar los bosques y arbolados, cualquiera que sea su estado, habiendo así dado ocasión á que los propietarios los conviertan en viñedos, de tal

[581] BOPB. Miércoles 3 de Noviembre de 1852, núm. 131, p. 4.
[582] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1677, f. 54r-56r.
[583] PASTOR LÓPEZ, Pascual, *Memòria geognóstico agrícola sobre la província de Oviedo*. Madrid, 1853, p. 117.

forma que faltan las leñas, particularmente en país llano donde han tomado un precio tan excesivo que no es dado poder satisfacer al pobre jornalero y otras familias desafortunadas».

Davant d'aquesta qüestió, presentada com un problema d'ordre públic, calia –segons el redactor– una repressió coordinada entre propietaris i govern de la monarquia. Per això calia l'establiment de guardes i unes normatives de policia rural i procediments específics per fer front i castigar aquests actes d'apropiació i rapinya:

«La represión de este delito pende tanto a los propietarios, como del gobierno; los primeros asociándose para la recíproca protección de sus intereses, con el establecimiento de guardas, y otras medidas que permite la ley; y el segundo, por medio de la competente policía rural y la fijación de procedimientos especiales para el conocimiento de los delitos que afectan la seguridad de los frutos del campo, bosques y arbolados, pues los trámites comunes y ordinarios son ineficaces, tratándose de accesos que, sólo castigados o corregidos con brevedad, particularmente en las épocas de la recolección de las cosechas, dieran el favorable resultado, de ponerlas á cubierto de rapiña, o de las llamas, como a veces acontece».[584]

Descobrim doncs un aspecte de la societat catalana fins ara poc conegut o tractat, i que es presentat per Madoz com un problema general de base i de profunditat. Aquest seria el marc social, econòmic i cultural de l'emergència dels anuncis per tancament de terres. Efectivament, aquestes pràctiques i usos descrits es desplegaven per tot el territori català i, especialment i com veurem, tenien una especial incidència a la Catalunya dels masos. Unes pràctiques que, d'altra banda, no havien pogut eradicar els bans de la Reial Audiència. Aquesta situació, l'entrada a les terres alienes, fou presentada de forma similar a el periòdic empordanès el *Bien del país*. Narcís Fages de Romà les qualificava com a rateries, sinònim de furt i de robatori menut, un mal que, segons ell, posava en alarma i estat crític la vida al camp. Aquests actes foren la justificació per demanar, en nom de la part de la «societat més pacífica i moral», la constitució d'una policia rural:

«Las raterías son un cáncer más inveterado, de más difícil remedio que los robos con violencia: el poco ó ningún respeto que merece la propiedad, es un mal gravísimo que mata la afición a la vida campestre, que imposibilita de levantar en ella estancias tan gratas como proporcionaría la formación de plantíos, y de esos jardines que en otros países son el embellecimiento de las campiñas y que se hallan garantidos no por altas tapias sino por el respecto á la propiedad, por la seguridad de que no quedaría impune un atentado contra ella».[585]

En aquest context els anuncis en els butlletins provincials foren concebuts com a un instrument més per fer respectar el «sagrado derecho de propiedad», una de les pedres angulars de la societat i que el nou ordre liberal havia consagrat i protegia, com a base

[584] MADOZ, Pascual, *Diccionario..., op. cit*., Tomo I, p. 149. El text es redactà el 1844.
[585] FAGES DE ROMÀ, Narciso, «Policía rural», *El Bien del país* (periódico de las sociedades académica y recreativa de Figueras, y de Agricultura del Ampurdán), núm. 13, primero octubre 1846, p. 98.

fonamental del nou edifici constitucional.[586] Ara bé, per entendre correctament aquest procés cal tenir en compte l'aparició de diferents iniciatives legislatives i dictàmens normatius al respecte de la propietat, així com la funcionalitat del nou codi penal de 1848 i de les successives reformes de 1850 i 1870; i de les diverses normes punitives que, en el segle XIX, s'establiren per castigar unes pràctiques i activitats que, com hem vist, eren habituals i continuades entre la població. En aquest sentit, i com a contrapunt, el *diccionario* de Madoz incidia presentant el català com el «más amante de la seguridad individual y del respeto a la propiedad», i que gràcies a que aquesta «propietat» estava repartida no hi havia «míseras cabañas pobladas de mendigantes» al costat dels palaus dels magnats.[587] Igual visió i judici oferia, i gairebé amb les mateixes paraules, Tomàs Bertran i Soler. El per un temps correligionari de Madoz repetia que la distribució de la propietat a Catalunya oferia la possibilitat d'algunes comoditats per mitjà de la industria i del treball.[588] Aquesta panoràmica no diferia massa de la que havien mostrat diferents economistes i agraristes del segle XVIII quan presentaven el contracte emfitèutic com a garantia de repartiment de la terra, equilibri, progrés i harmonia social.[589] Aquesta visió fou una de les bases de plantejament i emergència del «pairalisme», un aspecte objecte, en els darrers anys, d'anàlisi i reflexió.[590]

Però la realitat, més enllà d'aquest tòpic, se'ns oferia més complexa i amb un conflicte obert, permanent i silenciós, de lluita per limitar, prohibir i castigar unes pràctiques i dinàmiques socials que eren presentades com actes de robatori i delinqüència. El codi penal de 1848 va marcar, podríem dir, un dels moments previs, gairebé fundacional, dels anuncis per acotaments i vedats en els butlletins provincials. Abans, però, detectem una sèrie de lleis que delimitaven i protegien la propietat privada i que foren citades de manera directa o indirecta, com a fonament i justificació de l'anunci d'acotament o prohibició d'entrada en les finques privades. Més endavant les comentarem.

[586] Art. 348-352 del Codi civil. *Gaceta de Madrid*, 25 de Julio de 1889, núm. 206, p. 256.
[587] MADOZ, Pascual, *Diccionario..., op. cit*., Tomo I, p. 140.
[588] BERTRAN Y SOLER, Tomàs, *Itinerario descriptivo de Cataluña*, Barcelona, Olivires, 1847, p. 139.
[589] LLUCH, Ernest, *El pensament econòmic a Catalunya..., op. cit.*
[590] Vegeu els treballs de CONGOST, Rosa, «Presentació. El pairalisme. Reflexions sobre una paraula, un concepte i dues conjuntures», *Estudis d'història agrària*, núm. 12 (1998), p. 7-16; i «Pairalisme, historia del dret i historia de les relacions socials al camp català...», *op. cit.,* p. 43-75, dins *Estudis d'història agrària*, núm. 12, 1998.

Bans, ordres i edictes governamentals

Els precedents immediats als anuncis i edictes per tancaments de terres serien els bans generals provincials detectats pels quatre territoris. El ban de Lleida de 1843, com els demés, tenia la finalitat –entre altres objectius– d'ordenar i equilibrar els interessos d'agricultors i ramaders, així com d'aportar mesures de «justícia» rural. Quedava prohibida l'entrada per espigolar o fer «rebuscos», així com anunciava penes per l'entrada de bestiar, segons la grandària i el tipus i el moment del dia, i sancions per caçar, fer llenya, tallar raïms i prendre fruits sense permís de l'amo. Aquest edicte, a més de reiterar que calia utilitzar els camins ramaders per evitar danys a les finques, venia a ordenar, concretar i concentrar totes les problemàtiques derivades de la vulneració dels drets de propietat, tal i com es pretenia que fossin entesos.[591] Cal remarcar la voluntat del governador civil per reglamentar les activitats rurals i establir una sèrie de penes per contravenció abans de la redacció i vigència de les sancions concretades en el codi penal. Entre altres avisos, significatius i interessants, i en una òrbita propera podem citar el de 1842 per la província de Lleida. En aquesta circular el governador reiterava que havia donat ordres als alcaldes perquè procuressin protegir la propietat dels veïns i es cuidessin que no arranquessin, tallessin o maltractessin els arbres i els boscos per a «hacer mayos».[592] El governador, en aquest sentit, havia rebut moltes queixes, una situació que li feia afirmar que els alcaldes eren «apáticos en el

[591] BOPL. Martes 28 de Febrero de 1843, núm. 24, p. 1-3. Document 3 de l'apèndix documental, p.715.

[592] Pel diccionari Covarrubias la veu «mayo» fa referència a com «suelen llamar en las aldeas un olmo desmochado con sola la cima, que los mozos zagales suelen el primer día de mayo poner en la plaza o en otra parte; y por usarse en aquel día se llamo mayo», p. 1256. La quarta accepció del María Moliner descriu el «mayo» com a «palo alto adornado con cintas, flores, etc., que se pone en algunas fiestas de pueblo en el lugar donde se celebran los bailes y festejos». I la segona accepció com a «música y canto con que los mozos de algunos pueblos obsequian a las mozas en el último día de abril», 2007, p. 1900. Segons Joan Amades aquestes manifestacions «culturals» eren «restes del culte al geni de la vegetació»: «La forma més estesa arreu és la de suposar la divinitat estatjada en un arbre de l'espècie més abundant del país i en l'exemplar més alt o més cepat de tots, el qual és conduït a la població seguint un cert ritual o cerimonial i plantat en el punt més distingit i preferent del poble. Durant la seva erecció, que varia de durada segons els indrets, al seu voltant es fan les ballades i tots els actes públics i col·lectius que tenen lloc a la població. Aquest costum ha estat el més estès a casa nostra. L'arbre era qualificat de maig i condensava tot el sentit de la festa quant al seu aspecte de ritu floral». AMADES, Joan, *Costumari Català, el curs de l'any*, volum III, Barcelona, Ed. 62, 1983 [1952], p. 342-343.
L'autor cita una sèrie de festivitats de localitats d'arreu de les comarques amb dates senyalades com el primer de maig; Santa Creu, dia tres; Sant Isidre, dia quinze; i Sant Baldiri, el vint de maig. Entre els arbres citats i utilitzats per aquests ritus i cultes cita majoritàriament el pi, seguint el pollancre i el vern (p.342-382). També, entre altres, esmenta els actes de Dosrius (Maresme) d'on al·ludeix que «els propietaris de bosc que temien que el jovent els aniria a agafar algun de llurs arbres solien anar-lo a vetllar de nit i de dia per tal d'evitar que se n'apoderessin» (p.370). A Sant Climent de Llobregat, per contra, «el propietari que era tingut per més ric pagava un arbre ben alterós i garrit» (p.371). Aquestes festes tingueren molta importància arreu de la península ibèrica i foren recollides en forma de novel·la costumista per POLO i PEYLORÓN, Manuel, *Novela original de costumbres populares de le Sierra de Albarracín*, Imp. de Manuel Minuesa de los Rios, 1879.

cumplimiento de su deber tan importante á que debería estimularles su propio interés». Per això havia prohibit que es malmetessin arbres per adornar els carrers i places, els «mayos», i també per les festivitats de Corpus, Sant Joan i Sant Pere. Encarregava doncs que els

> «alcaldes y ayuntamientos que no se limiten precisamente a dar órdenes y a hacer rondar los alguaciles, guardas y dependientes municipales, sino que hagan recorrer los puntos más amenazados, por patrullas de vecinos honrados que tengan un interés en que se ponga freno á los que fundan sus diversiones en la destrucción de la propiedad ajena, que no permitan ni aun deshojar los árboles, deteniendo á cualquiera que en las puertas ó calles encuentren con pruebas evidentes de haber infringido estas disposiciones, que averigüen la procedencia de cuantos árboles vean cortados, y finalmente que despidan a sus dependientes sino se muestran activos y celosos, y busquen otros en quienes concurran estas circunstancias».[593]

A Girona, el mateix 1843, el governador polític de Girona, Pedro Nicanor González, publicava una circular en què fixava mesures de policia en l'àmbit agrari i insistia en mesures de justícia rural, més enllà o complementàries a la legislació. Poc després, el codi penal de 1848 va venir a suplir les iniciatives punitives recollides en aquests edictes. L'ordre articulava noves normatives sobre la qüestió, a causa dels conflictes socials i d'«ordre públic» que sorgien arreu, com per l'aprofitament de les pastures o per «antigues» pràctiques, «bajo el pretexto de rebuscos». El decret començava anunciant que:

> «Deseando cortar los abusos que á la sombra de antiguas prácticas, ó por una tolerancia mal entendida de las autoridades locales, se cometen con frecuencia en los pueblos de esta provincia con perjuicio del sagrado derecho de propiedad y desprecio de las leyes que la garantizan, he creído de necesidad, dictar algunas disposiciones (…) que (…) deben ser observadas por todos, y principalmente por los Alcaldes y Ayuntamientos constitucionales á quienes la leyes atribuyen respectivamente las facultades más marcadas para proteger los derechos legítimos de sus administrados, perseguir y castigar á los que intenten de cualquier modo atacarlos»[594]

La circular, havia de ser publicada amb un pregó a tots els pobles, perquè ningú pogués al·legar ignorància, pretenia estimular als ajuntaments, en un articulat de vint-i-dos punts, perquè fessin ús de les lleis protectores que asseguraven la propietat i perquè usessin les ordenances municipals per castigar les infraccions amb penes pecuniàries. Pel que fa a les pastures comunes animava a dictar les mesures equitatives necessàries per evitar conflictes, baralles i violència. També recomanava l'arrendament d'aquestes terres a nom i benefici del municipi. Els alcaldes i ajuntaments havien de protegir els drets de les propietats particulars davant les introduccions de persones o incursions dels

[593] BOPL. Sábado 21 de Mayo de 1842, núm. 61, p. 1.
[594] BOPG. Sábado 8 de Abril de 1843, núm. 43, p. 169-171. Document 6 de l'apèndix documental, p. 727.

ramats aliens. Per això, per entrar en altres finques, es necessitava el permís per escrit dels propietaris. Pels boscos o «montes», els ajuntaments es convertien en responsables sobre els transgressors de la propietat. L'article primer ordenava que dos veïns «honrados» havien de valorar, com a pèrits, els danys dels boscos i pastures públiques, o privades, per imposar la taxació del càstig als infractors. Així mateix havien d'anomenar guardaboscos que vigilarien la seva conservació. Els guardaboscos particulars, autoritzats pel govern polític de Girona, havien de ser reconeguts i ajudats per les autoritats que havien d'admetre les denúncies. La pastura dels ramats de cabres eren d'especial preocupació, pels efectes devastadors a la flora que aquests podien tenir, i els ajuntaments havien de senyalar la part dels terrenys comunals on pogués pasturar aquest tipus de bestiar.

Per descomptat, es consideraven tancats i acotats tots els terrenys de propietat particular. Per això ningú podia pasturar sense el permís dels amos. Un cop feta la denúncia i la valoració pels perits, l'alcalde havia de procedir a exigir les multes a l'infractor sempre que no fossin superiors a 200 reals. En aquest cas, havia de remetre l'expedient als Jutjats de primera instància del partit judicial corresponent. Per les multes referents al bestiar hi havia una escala per cap i depenent de l'espècie. Corresponien quatre rals «por cada cabeza de ganado lanar y de cerda que se encuentre pastando ó se haya introducido en terreno ajeno, seis por cada una de ganado cabrío, y ocho por cada mular, caballar, asnal y vacuno: Cuando el número de cabezas exceda de veinte, la multa será de cien reales aumentándose en proporción que el número de aquellas sea mayor». En els casos reincidents les multes es podien doblar o triplicar, així com quan el dany es cometia de nit o amb el terreny regat. Malmetre o aprofitar-se de qualsevol ús d'arbres, tallant-los o llevant el suro, comportava una pena de sis rals per cadascun, augmentant-ne l'import per la classe i qualitat dels arbres segons l'estimació dels perits. També es regulaven sancions pels qui poguessin obstruir o desviar cursos d'aigües destinats a regar les finques i es fixava l'accés a les finques per buscar i descobrir mines. Els interessats havien de demanar permís als propietaris, i aquests, però amb dret a indemnització, no podien negar l'accés. En l'articulat s'intueix l'interès per part del govern per estimular la busca de jaciments de minerals per a la indústria.

El pas endavant però, fou protagonitzat pels bans generals de Barcelona i Tarragona, sobretot el segon per incorporar articles del codi penal. El primer, signat el 16 d'abril i

publicat almenys en dues ocasions, en butlletins del mes d'abril i maig de 1850,[595] establia una sèrie de mesures de policia rural i de sancions per l'entrada de bestiar, per tipologia, fenotip i nombre d'animals; per usurpar aigües, tallar arbres, branques, fer llenya, fusta i altres aprofitaments dels boscos sense l'autorització per escrit dels amos. L'edicte general havia vingut motivat, segons es desprèn de la justificació inicial, per les queixes de diferents propietaris de la província de Barcelona. Advertien que «sus bosques son talados sin consideración alguna, y robadas las leñas y maderas que en ellas se cortan, lo que prueba que los Alcaldes no cuidan como deberían de que se cumplan los bandos y circulares que en épocas distintas han espedido mis antecesores».[596] En aquest sentit establia també una multa de 500 reals als alcaldes per «descuido ó morosidad» de l'ordre o que permetessin qualsevol de les infraccions. Fermín Arteta, el governador civil, exigia la publicació de la circular en forma de ban municipal en els llocs públics acostumats i que les multes senyalades s'haurien de reclamar sota la responsabilitat dels alcaldes i en el paper d'estat, creat expressament pel Reial decret de 14 de abril de 1848, pel cobrament de multes.[597] Mesos després, com veiem en el capítol de la repressió, es publicava el «Reglamento para los guardas municipales y particulares del campo de todos los pueblos del reino», aprovat el 8 de novembre de 1849, fet que representava un reforçament i la defensa de la propietat particular per part dels propietaris i ajuntaments que havien de procurar «el bien estar de los españoles y asegurar las propiedades».[598]

Un nou salt en la protecció i defensa dels drets de propietat, per la seva novetat i perfeccionament fou el «Reglamento de policía rural acordado por la Junta provincial de agricultura de Tarragona en la sesión del día 3 de enero de 1850», el qual pretenia ser la base i aplicar-se a tots els pobles de la província. Aquest reglament es dividia en dos capítols: «del cultivo» amb dotze articles i sobre «el pasto de ganados» de sis. Miraven

[595] BOPB. Miércoles 24 de Abril de 1850, núm. 49, p. 4; i BOPB. Viernes 10 de Mayo de 1850, núm. 56, p. 3. Document 5 de l'apèndix documental, p. 725.
[596] BOPB. Miércoles 24 de Abril de 1850, núm. 49, p. 4.
[597] «Por el Real Decreto de 14 de abril de 1848, se crea un papel de sello especial para las multas, que represente en su precio el importe de la misma. Cada pliego se dispondrá de forma que pueda cortarse en dos partes; se indicará la autoridad, el motivo de la multa, su importe, la ley, decreto o instrucción en cuya virtud se imponga, la fecha, el nombre del multado y el número que corresponda a la multa; y se entregará una parte al interesado y la otra se conservará por la autoridad». BERRIO, Cristina, «Historia de una multa». *Boletín A-Z*, Archivo municipal Algeciras, núm. 1, 2010, p. 27; Vegeu també BURÓN CASTRO, Taurino, «El sello impreso como criterio de valoración documental», *Boletín de la ANABAD*, Tomo 42, núm. 2, 1992, p. 19-31.
[598] BOPB. Miércoles 1 de Mayo de 1850, núm. 52, p. 1.

–declaraven– pel cultiu de les terres fèrtils i volien evitar «los males que por malicia ó descuido se pueden ocasionar tanto por hombres como por animales sean de la especie que fueren». La seva innovació rau en la inclusió de la legislació per tancament establerta a Cadis i restablerta el 1836, en la qual ningú podia entrar en propietat aliena sense el consentiment de l'amo «aunque no esté cerrada de pared, soto, ó cualesquiera otra especie de vallado, bajo pretexto de espigar, esbagotar,[599] rebuscar, recoger leña perdida, buscar caracoles, recoger hierva ó desperdicios de ningún género». I l'altre aspecte pioner fou la inclusió de les penes recollides en el codi penal per cadascuna de les incursions, infraccions o contravencions. Calia preservar l'agricultura, «la primera, la mas noble, la mas indispensable ocupación del hombre», una activitat que a més tenia suposats beneficis socials i polítics ja que suavitzava, deia, les «costumbres y hace á los hombres sencillos, fieles y honrados», sempre i quan no es deixessin influenciar pel tracte «engañoso y corrompido por hombres ociosos y malévolos» que abrigaven les grans poblacions. Aquest reglament, segons es desprèn de l'anunci general, havia estat fruit d'un encàrrec o recomanació governamental a les juntes d'agricultura recentment creades.[600] Entre les prohibicions destaquen la destrucció de parets i tanques, l'obertura de camins i corriols (ni a peu, cavalleries ni carros), tallar branques o danyar els arbres, incendis, fer malbé els conductes d'aigua, el respecte dels camins públics i veïnals (per part dels propietaris veïns) i, entre altres, regulava els ruscos o bucs de mel i els colomars. En el capítol dedicat al bestiar també descrivia les penes fixades en el recent codi penal i entre les proscripcions trobem l'entrada de qualsevol bestiar en propietat particular, pasturar a les terres plantades de vinya, sembrades, amb arbres i les que estaven en guaret després d'haver plogut.[601]

A les comarques de Tarragona però, tot i la voluntat de l'anterior «Reglamento» pogués servir de model per a totes les poblacions, trobem ben documentades –algunes d'anteriors– un conjunt d'ordenances i reglaments d'arreu de la província, referents a aspectes de policia rural. Així doncs, podem citar les «Ordenanzas municipales de la

[599] Collir els bagots (camp de Tarragona), en castellà «rebuscar». Esqueixar un raïm a bagots o xanglots (Maestrat), —«Qui no pot veremar, esbagota»: vol dir que cadascú ha d'ajudar en allò que pot fer, encara que sigui un treball poc important (Camp de Tarragona). En altres regions es diu: «Qui no pot segar, espigola», (*DCVB o Diccionari Alcover-Moll*); Esbagotar o esgotimar.- collir els gotims que resten (en una vinya veremada), (*DIEC*).

[600] També s'encarregava d'acord amb el Decret de 27 octubre de 1848 la formació de juntes per la gestió i distribució de les aigües de rec.

[601] SUPLEMENTO al Boletín oficial n.º 82 del Miércoles 3 de Julio de 1850. Doc. 4 apèndix documental, p. 721.

ciudad de Reus», que prohibia l'entrada a les finques de bestiars i persones, per espigolar qualsevol producte, unes disposicions que també recollien els «Bandos de buen gobierno de Tortosa», les «Ordenanzas municipales de Vendrell» i l'imprès del «Bando para el gobierno de Villafranca del Panadès»,[602] de 30 de Juny de 1842, amb una prohibició molt clara i terminant de l'entrada de bestiars i persones a les finques, i amb disposicions punitives.[603]

A l'estiu de 1853, alguns propietaris de la província de Girona s'havien queixat al governador de la gravetat dels danys ocasionats per veïns dels pobles immediats a la capital per tallar i extreure de les finques «fresnos jóvenes de pie y los renuevos», que s'utilitzaven per a «varas de los caleseros» o carruatges. Amb l'ànim d'«extirpar» aquest «abús», que atacava a la propietat i que perjudicava l'agricultura, José Maria de Montalvo, com a cap polític, instava als alcaldes que per mitjà d'un ban advertissin els veïns dels municipis, els quals serien «considerados como reos de hurto y castigados con arreglo á lo ordenado en el código penal» a tots aquells que fossin trobats amb les vares o rebrots de freixe. Les autoritats locals doncs, i la Guàrdia civil, serien els encarregats de la vigilància. Ho publicava en el butlletí oficial[604] però també se'n feia ressò *La Granja*, la revista d'agricultura.[605] En aquest periòdic hi trobem, dos anys després, una interessant dissertació i memòria de Ramon Vives i Torrabadella,[606] sobre les entrades i els danys de bestiar en heretats alienes i la seva contemplació davant la reforma i la publicació del codi penal de 1850. El citat magistrat venia a criticar el canvi d'ordre dels articles i les disposicions i feia comentaris de les quatre entrades referents a la qüestió de l'entrada de bestiar, «los artículos 487, 488, 496 y 497, y por ellos se penan los tres distintos hechos siguientes, la simple entrada, la entrada causando daño mayor de dos duros, la entrada causándole que no pase de dicha cantidad». L'explicació i l'aclariment, fer el llenguatge jurídic més entenedor, era la intenció de l'article perquè l'usuari «podrá verse gravemente apurado para encontrar la penalidad legalmente

[602] SANTAMARIA, Victorino, *Recopilación razonada de los usos rurales del partido judicial de Vendrell*, 1896, p. 70-71.
[603] SANTAMARIA, Victorino, *Recopilación razonada…,op.cit.,* p. 227.
[604] BOPG. Viernes 5 Agosto de 1853, núm. 93, p. 378.
[605] *La Granja, revista de agricultura y biblioteca rural*, año IV, núm. 9, Setiembre de 1853, p. 157-158.
[606] Advocat. Fou magistrat a Barcelona el 1860 i anà ocupant diferents destinacions de Catalunya. Es casà amb Maria Mendoza Méndez de Vives, considerada una de les autores més destacades de la literatura femenina de la segona meitat del segle XIX. CRIADO Y DOMÍNGUEZ, Juan P., *Literatas españolas del siglo XIX. Apuntes biográficos,* Madrid, 1889; JIMENEZ MORALES, María Isabel, *Escritoras malagueñas del siglo XIX*, Málaga, Universidad de Málaga, 1996.

correspondiente, el sencillo labrador, Síndico, Alcalde y Secretario para quienes especialmente escribimos». Una vegada fets els aclariments animava a «apresurémonos á poner en manos de las sencillas gentes del campo que no atinen su facilísima solución, el hilo que sin riesgo les sacará del laberinto, en que á su juicio se encuentren».[607] Amb aquesta sintonia i sentit pedagògic cal citar el *Tratado teórico – práctico de la jurisdicción y competencia de los alcaldes en materia penal* de Marcelo M Alcubilla,[608] una obra que considerem important i amb indicis de ser un dels manuals de referència. Apareixia anunciada en el butlletí de Lleida i contenia un apèndix que aplegava assumptes relatius al tema d'estudi com la «Recopilación de las leyes protectoras de la propiedad rural, ó sea de las leyes, decretos, Reales órdenes, Reglamentos é instrucciones sobre libertad de cultivo, libertad de cosechas, acotamiento de heredades, servidumbres de pastos, y sobre caza y pesca y expropiación forzosa».[609]

El costum d'espigolar es veia qüestionat constantment però, tot i les lleis d'acotament, la pràctica concreta era prou significativa arreu. Així ho hem vist, per exemple, en el Reglament per la policia rural de Tarragona. A Barcelona, el 1855 el governador civil, Ignasi Llasera, apel·lava a l'article 184 de la Llei de 3 de febrer de 1823, una normativa que imposava als alcaldes el deure d'adoptar les disposicions convenients per protegir i assegurar els béns dels veïns dels pobles. Amb l'atribució de l'article 238 de la mateixa Llei, el cap polític alertava a les autoritats locals que redoblessin la vigilància en els camps mentre durés la collita per evitar que s'espigolés; i encoratjava que es procedís contra els infractors conforme al codi penal i en qualitat de funcionaris judicials. Aquestes dures mesures eren producte, segons publicava, per haver arribat:

> «(…) noticia que, á pretexto de la costumbre de ir á rebuscar los pequeños racimos ó restos de las uvas después de vendimiadas las viñas, que cuando es contra la voluntad de los dueños, no deja de ser un abuso que no debe permitirse, en algunos pueblos de la provincia se están cometiendo excesos mucho mayores, por mujeres y muchachos que salen al campo en gran número y se llevan el fruto hasta de las tierras que están por vendimiar».[610]

La imatge, més o menys fidel a la realitat, que s'obté de presentar gran nombre de població dirigint-se als camps per espigolar, fins i tot amb una certa organització,

[607] *La Granja, revista de agricultura y biblioteca rural*, año 1, núm. 1, Junio 1855, p. 104-107.
[608] MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Tratado teórico-práctico de la jurisdicción y competencia de los alcaldes en materia penal, con un Apéndice que contiene la Recopilación de las leyes protectoras de la propiedad rural*, Madrid, Imprenta de El Consultor de Ayuntamientos, 1857.
[609] Els lleidatans la podien trobar a la venda per dotze rals a l'impremta i llibreria de Don José Rauret. BOPL. Viernes 26 de Junio de 1857, núm. 76, p. 4.
[610] BOPB. Lunes 24 de Setiembre de 1855, núm. 115, p. 1.

buscaria l'efecte immediat de l'alerta, magnificar el problema i activar la repressió per disminuir la pràctica denunciada. Aquesta manera, o similar estratègia, apareix en un edicte d'alcaldia de vedat de diversos masos d'Agustí i Pau Valls, pare i fill, pagesos de Mosqueroles (Vallès oriental). El 1864 mencionaven els «perjuicios que les ocasionen los cazadores, ganados y la destrucción de árboles por la mucha concurrencia de personas que van en sus bosques».[611] Aquest trànsit generalitzat presentat amb descripcions impressionistes ens mostra que els altres usos i aprofitament eren la norma, molt lluny del compliment de reglaments, lleis i normatives. En la documentació apareixen anuncis que tracten de problemàtiques relacionades amb la propietat però dins l'àmbit urbà de les poblacions, i que no es poden enquadrar en el model estàndard i general dels orientats pel marc rural. Fou el cas, per exemple, de l'acord de l'Ajuntament de Sant Antoni de Vilamajor, una resolució de 1875 que satisfeia la sol·licitud de Buenaventura Pibernat perquè ningú passés pel marge de l'«acequia y las tierras del sobredicho», sota l'amenaça de ser castigats amb l'article 265 del codi penal.[612]

Altres accions per ordenar aspectes de l'entrada en les finques particulars, més enllà dels edictes municipals, anuncis particulars o del govern civil, les trobem, com acabem de veure, en l'àmbit local. Per il·lustrar aquest fet podem esmentar alguns exemples de les àrees on el conreu de la vinya tenia una presència destacada. A Olesa de Bonesvalls (Alt Penedès), l'alcaldia el 1870 va emetre un edicte, basant-se en la Llei de caça de 1834, amb cinc disposicions dictades per evitar «los abusos que suelen cometerse por ignorancia de sus prescripciones». Es prohibia caçar en els terrenys particulars, als qui no tinguessin permís se'ls considerava com a infractors de la veda, als pastors no se'ls permetia l'ús de «lebreles, galgos ni podencos», la venda de peces cobrades era interdita i en els infractors se'ls imposaria una multa d'acord amb l'article 495 del codi penal.[613] El mateix 1870 a Pacs del Penedès, en sessió ordinària (i en plena època de la verema) es va acordar la publicació d'un anunci prohibint l'entrada de bestiar en propietat aliena per la queixa verbal de diversos propietaris. Havien exposat que «los ganados lanar, cabrío y vacuno invadían todos los días sus propiedades sin permiso algún, causándoles

[611] BOPB. Domingo, 23 de Diciembre de 1864, núm. 307, p. 2-3.
[612] BOPB. Jueves 19 de Agosto de 1875, núm. 197, p. 3.
[613] BOPB. Martes 22 de Marzo de 1870, núm. 69, p. 1.

perjuicios».[614] Així mateix, l'alcalde constitucional de Sant Climent de Llobregat el 1863 publicava un edicte de tancament general en el terme municipal, en unes condicions similars als anteriors. Es tractava d'una acció preventiva contra la cacera a les vinyes durant la verema, emesa en el mes de juliol i era fruit d'una sol·licitud de diversos propietaris del municipi. La proximitat de l'«época de la recolección de las uvas y otras frutas, siendo mucho el daño que causan en las viñas los cazadores con sus perros echándolo todo á perder, y acercándose ya el tiempo de la conclusión de la veda, y para poder cortar tamaños abusos», va dictar una disposició en la què advertia que no es podia caçar fins després de la verema; i que qualsevol caçador que es trobés amb els gossos dins les vinyes seria castigat amb el que prescrivia l'article 492 del codi penal.[615]

Els anuncis per tancament de terres dels butlletins

El primer anunci localitzat per tancament de terres el trobem el juliol de 1851 a Barcelona, quan un grup de propietaris «del llano de Barcelona», entre els quals trobem el marquès d'Alfarràs,[616] van fer públic que els seus dominis, les heretats anomenades «del Laberinto, S. Cipria, de casa Puig, de casa Boba, de la Fontgroga, de casa Magarola, S. Medí, de casa Jener, de casa Borrell, Valldaura, de casa Cerdá, de casa Güell, las viñedas de Tarrida», quedaven vedades i acotades. Demanaven, a més, que es complissin les lleis.[617] Els encarregats del compliment d'aquests «reglaments i ordres vigents» corresponia als guarda boscos jurats que treballaven per ells i anunciaven que havien comunicat les ordres als alcaldes dels pobles circumdants, un exercici que, explícitament, només consta en aquest avís i que ens recorda a la delegació o comissió a les autoritats locals dels bans de la Reial Audiència. Aquesta primera publicació d'un anunci de particulars, que encetava tot un model, va coincidir sincrònicament amb una reedició del ban general provincial de Barcelona, publicat l'any anterior i que imposava multes i sancions per l'entrada de bestiars i la pràctica de fer llenya. Fet que provava, i repetia com el 1850, que els alcaldes no es cuidaven del compliment dels bans i circulars que s'havien expedit i publicat anteriorment. Jaime Ventura Bofill, el governador civil, feia explícit l'ordre de l'any anterior –del 16 d'abril de 1850– i la publicava de nou perquè el seu oblit no fos la causa del seu incompliment i degut,

[614] BOPB. Jueves 15 de Setiembre de 1870, núm. 222, p. 4.
[615] BOPB. Martes, 28 de Julio de 1863, núm. 178, p. 3.
[616] El marquès d'Alfarràs fou membre del consell de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona, fundada el 1844.
[617] BOPB. Viernes 18 de Julio de 1851, núm. 85, p. 4.

principalment, a «los continuos ataques que sufre la propiedad, sindica la protección á que por su importancia es acreedora la Agricultura, han debido llamar precisamente la atención de las autoridades superiores de esta provincia que en todos tiempos han dictado saludables medidas acerca de la policía rural». [618]

Gràfic 8. Seqüència i número d'anuncis en els butlletins (1851-1910)

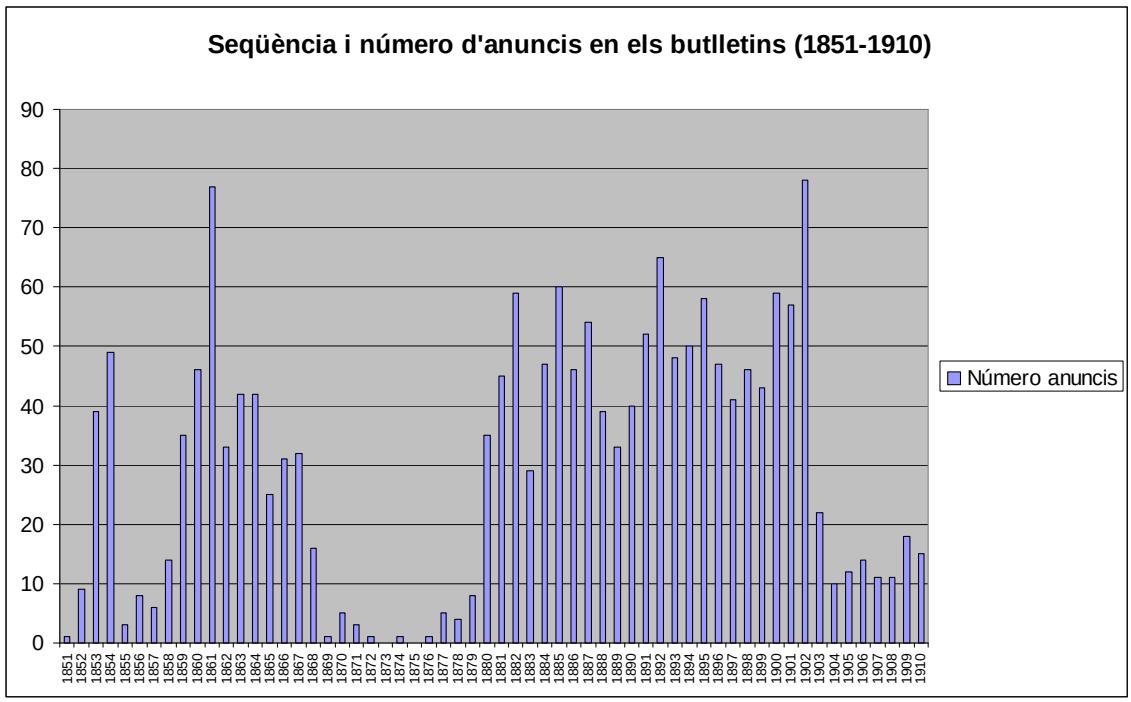

El primer anunci de la província de Girona ha estat localitzat el 1854,[619] a Lleida el 1858,[620] i a Tarragona 1864.[621] En aquests primers anys, fins el 1868, detectem un ritme de publicació que mostra com aquesta pràctica s'estenia i es detecta amb una certa força, interès i regularitat, especialment a Girona i Barcelona –la Catalunya dels masos. I foren aquestes unitats de producció agrària –gairebé per definició–, els objectes de tancament i vedat.[622] Aquesta primera etapa de publicació d'anuncis per tancament de terres coincidí amb la publicació de la Llei hipotecaria de 1861 que, entre altres, instituí del registre de la propietat.[623] No sabem el grau d'influència d'aquesta normativa en la

[618] BOPB. Lunes 28 de Julio de 1851, núm. 89, p. 4.
[619] BOPG. Miércoles 8 de Agosto de 1854, núm. 95, p. 6.
[620] BOPL. Lunes, 31 de Mayo de 1858, número 65, p. 4.
[621] BOPT. Miércoles 3 de Agosto de 1864, núm. 95, p. 3.
[622] Els masos i veïns dels municipis foren artífex d'ocupacions i rompudes de territori –en ocasions arbitràries– que calia consolidar davant diverses pràctiques i consuetuds.
[623] La Llei hipotecària permetia registrar finques sense la presentació de títols. Amb uns testimonis que avalessin la possessió continuada era suficient per prescriure els drets a favor de l''interessat. Vegeu SALA, Pere, «Conflictividad rural en el monte comunal gerundense: pueblos y mansos ante el Estado

demanda i publicació d'anuncis privats de vedat, però la constitució del Registre naixia amb la funció principal de proporcionar seguretat a la propietat.[624] En aquest sentit els anuncis podien tenir la funció addicional, anterior o posterior, de declaració de domini. Després de la revolució de setembre, se'n troben pocs i, en la dècada de 1870, hem localitzat diverses anualitats sense cap anunci (uns anys que coincideixen amb període de la tercera guerra carlina).

Les justificacions de tancament i acotament d'aquests avisos solien ser en base a la legislació d'acotaments que anirà sorgint al llarg de segle dinou i que, normalment, venia citada de manera conjunta i desigual durant el període escrutat. Unes cites i expressions que hem agrupat en un capítol específic.[625] Un segon repunt, en el nombre d'anuncis, es detecta a partir de 1876 coincidint amb la Restauració monàrquica, però serà a partir de la publicació de la Llei de caça de 1879 quan aquesta pràctica experimentà una demanda considerable, un ritme que es mantindrà constant fins el repunt de 1902 que coincideix amb l'aprovació de la nova llei de regulació cinegètica. Aquestes lleis, com veurem, foren l'excusa i una eina jurídica més per tancar les terres, i, en altres casos, un instrument per intentar controlar i aprofitar-se d'uns recursos que proporcionaven certs ingressos en un context de contracció econòmica i de caiguda de preus agraris. En aquest segon període, la publicació d'anuncis s'animà més que en la primera etapa, sobretot a partir de 1879, quan les justificacions solien ser algunes lleis anteriors més la citada llei de caça. De fet, en alguns exemples –molt pocs– dels memorials dels bans de la Reial Audiència –en el primer terç de segle–, hi constaven algunes queixes per la pràctica de la cacera i l'entrada de gossos i caçadors a les vinyes i finques, així com alguna conceptualització de l'activitat com a «privativa». Però fou més endavant, d'una manera molt més àmplia i gairebé en veu coral, que triomfaria la concepció de la cacera com un dret pel gaudi exclusiu i entès com a un producte més de la propietat, el que propicià els acotaments i les prohibicions per realitzar aquesta activitat en les finques privades, desamortitzades o privatitzades des de feia poc temps. Les lleis relacionades, inclosa la de caça de 1834, vingueren a recollir i a defensar els interessos de la propietat i dels vedats. L'emergència de la cacera com una de les

interventor en la segunda mitad del s. XIX», *Noticiario de Historia Agraria*, núm. 13 (enero 1997), p. 105-124.

[624] Vegeu GARCÍA ORALLO, Ricard, «El registre de la propietat i la informació: el miratge de la modernització institucional espanyola (Catalunya, 1861-1950)», dins CONGOST, Rosa (Ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat*..., *op. cit*., 2008, p. 341-370.

[625] Vegeu el capítol 6, «Raons i justificacions legals en els anuncis per tancament de terres».

pràctiques més significatives en els tancaments de terres de la segona meitat de segle, com a activitat amb una gran importància social i simbòlica, i el fet que hagi estat molt poc tractada en anteriors estudis d'història econòmica i social, ha merescut la redacció i el tractament en un capítol particular.[626]

Molts anuncis dels justificats amb les lleis de caça tenien altres finalitats, com el de limitar les entrades de bestiars i de persones als boscos dels masos per pasturar, extreure-hi llenya o realitzar-hi altres pràctiques; uns usos que eren presentats com a abusos, danys i agressions. D'aquesta manera, les lleis de caça esdevenien un instrument per vedar les terres per la cacera però amb l'objectiu global de prohibir l'entrada a tothom i d'aturar múltiples de tasques i activitats. Els anuncis d'acotament i vedat, d'aquesta i altres maneres, esdevenien una pràctica de propietat –una més– per a la redefinició, perfecció, refinament i exclusivitat del dret de propietat. La llei permetia els vedats de caça i, perquè així fossin reconeguts, calia senyalar les finques i superfícies per indicar-ne la prohibició per als «altres», i la pràctica il·limitada pels titulars del domini. Per assenyalar aquests vedats, les pràctiques solien consistir en col·locar fites –«*mojones*»– i «*palos*» amb cartells de bon llegir amb la llegenda «*vedado*» o altres notes que particularitzessin o identifiquessin els titulars dels espais interdits. Hi havia altres maneres de definir la propietat, amb uns quants exemples al tombant de segle, com col·locar «espino artificial», una novetat tecnològica que abaratia els costos de vigilància. Entre els mètodes de tancaments simbòlics trobem exponents com pintar les fites de color, amb preferència pel color blanc (com encara s'estila); o bé, avisant als ramaders i caçadors, que per combatre els «animales dañinos», havien col·locat estricnina per diferents indrets, una potent mesura dissuasòria i una manera un tant «maquiavèl·lica», de «tàctica de guerra» i d'«emboscada» que convidava a no acostar-se i a frustrar qualsevol intenció d'entrar en unes determinades finques. El món rural començava a patir certs canvis estructurals i, com hem apuntat, l'explotació cinegètica podria representar una certa sortida, o complement en els ingressos, a la situació de dificultat econòmica en la què alguns propietaris es trobaven;[627] a banda d'un excel·lent espai de relació social i de sociabilitat de classe.

[626] Vegeu el capítol 9, «Cacera i drets de propietat, conflictes i dinàmiques socials».
[627] En aquest sentit vegeu GARCIA ORALLO, Ricard, *Crisis, endeudamiento y desposesión en el mundo rural catalán de finales del siglo XIX*, Tesi doctoral, Universitat de Girona, 2009. També cal tenir en compte l'obra col·lectiva, fruit de les ponències presentades al 1r Seminari Internacional d'Historia celebrat a Girona, el 1986, i coordinada per GARRABOU, Ramon, *La crisis agraria de fines del siglo*

La Llei de caça de 1902 intentà «harmonitzar» l'aprofitament de la caça, els drets de propietat de la terra i la protecció de béns i cultius. Aquesta normativa representà una novetat en alguns aspectes, com el reconeixement explícit de diverses formes de prohibir l'accés per la cacera, derivades del dret de propietat. Ens referim, bàsicament, a la possibilitat de constituir un vedat de caça que, com en la Llei de 1879, donava dret a caçar-hi tot l'any sense haver de respectar l'època de veda. Ara bé, aquesta tipologia de tancament tributava i estava gravada, teòricament, per una contribució. Aquesta modalitat entenia la cacera com l'activitat principal de la finca o de les finques que integraven el vedat. Ara bé, la normativa també contemplava la possibilitat de prohibir l'accés a la finca per caçar. En aquest supòsit calia anunciar l'existència d'un «terreno acotado», un espai que s'entenia com agrícola i ramader i, per tant, la cacera n'era una activitat secundària. Per això no estava obligat a tributar i el titular s'havia d'abstenir de caçar en l'època de veda. Aquest aspecte fou, sens dubte –a partir de la publicació del Reglament de caça de 1903, que desenvolupava la llei anterior–, el que ajudaria a explicar una disminució del nombre d'anuncis de vedat. La gran demanda de vedats de caça en els darrers vint anys de segle dinou –i l'incompliment de la normativa contributiva del Reglament territorial de 30 de setembre de 1885–, semblarien explicar el renovat interès per part de l'administració de millorar l'eficiència per gravar la cacera i obligar –als titulars del dret de caça (propietaris o arrendataris)– a la tributació pels rendiments de les activitats cinegètiques. Tot i aquestes mesures, la nova Llei i Reglament de caça –vigent fins el 1970–, amb la manifesta possibilitat d'acotar els terrenys sense tributació, continuà protegint els interessos i l'exclusivitat dels propietaris sobre els terrenys agrícoles i espais naturals que contenien els animals susceptibles de ser abatuts. En aquest sentit, i a partir de la seva aprovació, existí certa preocupació per no ser gravat i per aclarir quin era l'estatus del tancament, per així evitar la tributació si es tractava d'un vedat de caça, com així conceptualitzava el Reglament de 1903. Fou el cas, per exemple, de l'anunci publicat pel governador civil el 1904, un avís que dilucidava el tipus de prohibició de tres masos de Palau Sacosta, propietat del noble José M.ª de Sarriera i de Milans. Es tractava d'un «antic» vedat que

XX, Crítica, 1988. El mateix autor, amb anterioritat, havia tractat la qüestió en una primera aproximació a l'impacte de la crisi GARRABOU, Ramon, «La crisi agrària espanyola a finals del segle XIX: una etapa del desenvolupament del capitalisme», *Recerques: Història, economia i cultura,* núm. 5 (1975), p. 163-216.

s'adaptava i convenia que es considerés un terreny acotat o «amojonado».[628] Amb aquesta mateixa inquietud, l'Ajuntament de Pallejà (Baix Llobregat), entre altres consistoris de Barcelona com Cerdanyola (Vallès occidental)[629] i Veciana (Anoia),[630] publicava un anunci el mes d'agost de 1903 –just després de la publicació del Reglament–, que avisava «á todos los vecinos terratenientes y forasteros, propietarios de fincas rústicas en este término, que si desean continuar vedados sus terrenos, deben rectificar los vedados, cercados, amojonamiento ó rótulos con arreglo al citado Reglamento antes de seis meses; en otro caso quedan nulos los vedados hoy existentes».[631] En altres municipis amb com el de Masquefa i Pierola (Anoia), els alcaldes respectius, a instància de Joan Subirats, propietari de tres masos: «Mata Garriga» a Pierola, «can Musons» a Masquefa i «La Ocata» entre els dos termes; publicaven els respectius edictes que feien públic que quedava sense efecte el vedat de caça, constituït el 1884,[632] i que concernia a unes finques que alhora eren declarades acotades als efectes de la nova Llei i Reglament de caça.[633] Altres exemples il·lustren la desaparició de vedats de caça, una decisió probablement influïda per l'obligació de tributar. Fou el cas de «can Padró de la Muntanya» a Sentmenat,[634] un vedat de caça acordat i publicat dos anys abans que quedava sense efecte.[635] Entrat el segle vint, i publicades la Llei i Reglament de caça, en els anuncis i edictes apareixen altres justificacions, com la del «derecho de cerrar las fincas rústicas» recollida a l'article 388 del codi civil de 1889, on es reconeixia a més de la prohibició d'entrar, el tancament físic de les mateixes. El seguiment de les justificacions, usos i cites legislatives dóna una radiografia de l'assimilació i coneixement de les lleis i del creixent i constant interès pels propietaris d'excloure de manera absoluta els demés, i reservant-se el gaudi exclusiu de la terra i els seus productes. Són el conjunt de lleis liberals, les de Cadis, la seva restitució de 1836, el codi penal i, finalment, les lleis de caça o el codi civil, les justificacions i mecanismes que utilitzaran per la limitació d'altres pràctiques de propietat.

[628] BOPG. Miércoles 12 de Octubre de 1904, núm. 123, p. 493
[629] BOPB. Martes 25 de Agosto de 1903, núm. 203, p. 3.
[630] BOPB. Jueves 3 de Septiembre de 1903, núm. 211, p. 2.
[631] BOPB. Martes 18 de Agosto de 1903, núm. 197, p. 2.
[632] BOPB, Miercoles 20 de agosto de 1884, núm. 200, p. 4.
[633] BOPB. Jueves 7 de Septiembre de 1905, núm. 214, p. 2; i BOPB. Martes 19 de Septiembre de 1905, núm. 224, p. 3.
[634] BOPB. Jueves 22 de Agosto de 1901, núm. 201, p. 3
[635] BOPB. Viernes 21 de Agosto de 1903, núm. 200, p. 2.

Els anuncis: mètode, tipologia i número

Entre els anuncis podem distingir-ne de tres classes: els anuncis privats, els edictes municipals i els anuncis signats i publicats pel governador civil. Aquests anuncis o avisos seguien un model més o menys estandarditzat i la ubicació dins el butlletí depenia de les tipologies esmentades. El títol localitzador en la majoria dels casos solia presentar-se sota el genèric «anuncio», també apareixen com a «vedado» i, en altres, com a «anuncio no oficial» o «parte no oficial», això pels anuncis que eren privats, individuals o col·lectius, que d'acord amb les lleis establertes, i en funció de la situació i pràctiques sofertes, decidien fer pública la declaració de tancament per tenir avisats als veïns i habitants dels llocs on s'establia la prohibició d'entrar a les finques. Tots els anuncis gaudien del beneplàcit o aprovació del governador civil de la província.[636] Però, tot i així, en 87 casos d'anuncis privats, van fer constar que tenien «autorización del M.I.Sr. Gobernador de la provincia». Entre les províncies amb més cites explícites al permís de la màxima autoritat governativa destaca Girona, amb 75 casos, seguida de Barcelona, amb 11 i Lleida amb un. En aquest sentit però, la inserció i la citació a la màxima potestat provincial en la informació concreta de l'acotament buscaria l'efecte simbòlic i la preeminència del dictamen de l'autoritat i de la jurisdicció, per d'aquesta manera tenir més força i capacitat de dissuasió en la comunitat local. Sobre aquests mateixos destinataris, la referència al «muy ilustrísimo» governador també cercaria, per certs propietaris, mostrar la imatge i la sensació, real o aparent, de proximitat, influència i de coneixença amb el poder polític.

Tots els anuncis, en qualsevol de les tipologies al·ludides, tenien una mateixa estructura discursiva i una retòrica similar. En els anuncis privats, en primer lloc, constava el nom i cognoms del propietari (o dels propietaris) i en cas d'haver-hi un representant, apoderat o procurador, aquest solia constar en primer terme en delegació del titular concret. Seguidament apareixen la finca o les finques objecte d'acotament i vedat, la

[636] A cada inici de butlletí s'advertien les condicions de publicació. La més important era que totes les comunicacions i escrits havien de venir registrades de les oficines del govern civil: «No se admitirá ninguna clase de comunicaciones ni escritos, tanto oficiales como particulares, que no vengan registradas por conducto de las oficinas del Gobierno de esta provincia, exceptuándose según está prevenido, las del Excmo. Sr. Capitán General del distrito». BOPG. Lunes 3 de Enero de 1859, núm. 1, p. 1; A Barcelona, uns anys més tard, una llegenda similar informava la supervisió del governador, la procedència de les comunicacions i el preu per línea: «Insertase, según el Excmo. Sr. Gobernador civil determina, además de cuanto de mayor interés aparece en la Gaceta de Madrid, lo procedente del Gobierno de provincia; de la Diputación y Comisión provincial; Delegación de Hacienda y Juzgados. Los anuncios obligados al pago de inserción, á 50 céntimos de peseta por línea». BOPB. Miércoles 27 de Enero de 1897, núm. 23, p. 1.

ubicació, el veïns (no en totes) i superfície (només en algunes). Com a conseqüència del tancament es descrivien les prohibicions expresses relatives a les incursions i pràctiques que afectaven la finca. Tot seguit s'avisava que aquestes activitats i contravencions serien perseguides i que les penes recollides a les lleis i el codi penal recaurien sobre els infractors. Després, hi solia constar la llegenda perquè «nadie pueda alegar ignorancia», que constituïa l'avís que feia explícita la nova situació de la finca. Per acabar, hi constava la data i la signatura del propietari o del representant. Depenent de la tipologia de l'anunci (privat, edicte municipal o del govern civil) tenien una ubicació distinta dins del butlletí. Els primers, els privats, gairebé per norma els solem trobar a la darrera pàgina, a continuació de les providències judicials. Els edictes locals, signats pels alcaldes –encara que fossin accidentals o tinents d'alcalde–, solen trobar-se per sistema, excepte alguna excepció, en la cinquena secció dels butlletins, en l'apartat corresponent a «Ayuntamientos», entre la segona i tercera pàgina del butlletí. I els pregons governamentals es localitzen en la segona secció, la del govern provincial, normalment situada a primera pàgina. Tota una gradació simbòlica, corresponent a la distribució interna de la publicació i depenent dels canals i procediments administratius seguits a l'hora de fer públic l'acotament i vedat.

La segona modalitat o via per tancar terres eren els edictes municipals. Aquests responien a una sol·licitud de part del propietari –o conjunt d'ells–, o representants, a l'ajuntament corresponent on es trobessin ubicades les terres o els masos, perquè d'acord amb la legislació establerta l'alcalde emetés un decret, a voltes amb el recolzament d'un acord de ple, i es publiqués un edicte que havia de fixar-se en els llocs públics acostumats i publicar-lo al butlletí provincial. En l'encapçalament hi figurava el nom i cognoms de l'alcalde constitucional del terme corresponent, seguit del partit judicial al qual pertanyia.[637] El cos central no diferia dels anuncis privats, on hi constava el nom i cognoms del propietari (o propietaris), les finques objecte de tancament i les pràctiques proscrites. De la mateixa manera, en la clausura de l'edicte després de l'advertència de l'aplicació dels càstigs i les multes pertinents, hi constava la data i la signatura de l'autoritat local. El que no sabem és si el total dels edictes per tancaments de terres que emetien o aprovaven els ajuntaments es publicaven sistemàticament al

[637] Aquesta informació sistemàtica, recorda a la descripció i correspondència, que constava en els bans de la Reial Audiència, de cada poble amb el corregiment on estava englobat.

butlletí.[638] En alguns exemples es detecta una proximitat familiar i cert grau de parentiu entre alguns alcaldes i els titulars dels vedats i acotaments, un aspecte que ens indicaria que el poder local es trobava en mans dels propietaris. A Sant Pere Sallavinera (Anoia), per exemple, l'alcalde constitucional –en Ramon Torra– signava l'edicte i alhora formava part de la relació de propietaris que declaraven vedades les seves finques.[639] El mateix cas el trobem amb Josep Parellada, a Olesa de Bonesvalls (Alt Penedès);[640] i amb José Vendrell Estruch en la constitució d'un vedat de caça a Begues (Baix Llobregat).[641] A Santa Creu d'Olorda consta l'anunci d'un edicte d'alcaldia de cinc «vecinos y hacendados forasteros»,[642] entre els quals localitzem l'alcalde –Fidel Castellví–, el mateix que signa la resolució en compliment del precepte legal per constituir un vedat de caça.[643] A Santa Margarida del Penedès però, detectem un mica més de *decorum*. Joan Albornà signava un edicte per l'acotament del mas Ballestar de Baltasar de Bacardí.[644] Un mes després un segon edicte –però publicat en el mateix butlletí que l'anterior–, anunciava la veda i l'acotament de «cal Albornà de la costa» i del «castell de Espitlles», dues heretats de l'alcalde. Ara bé, en aquesta ocasió signava Vicenç Morató, el tinent d'alcalde.[645]

El tercer model d'anunci fou la consecució d'edictes signats i ordenats per la primera autoritat provincial. L'arc cronològic d'aquesta tipologia, pels anys examinats, el trobem entre 1858 i 1910. En aquests casos hi havia tot un procediment administratiu que els propietaris seguien davant el govern provincial, qui després d'uns dies solia emetre i publicar l'anunci de vedat.[646] Aquestes passes foren reformulades, definides i concretades a l'article 10 del Reglament de 1903. A partir d'aquest moment, per constituir un vedat, calia fer una sol·licitud als consistoris on s'ubiquessin les finques.

[638] Aquest *décalage* podria ser una de les causes que explicaria els pocs anuncis trobats per la província de Lleida.
[639] BOPB. Miércoles 5 de Mayo de 1865, núm. 107, p. 3.
[640] BOPB. Jueves 16 setiembre de 1880, núm. 222, p. 3.
[641] BOPB. Martes 13 de julio de 1880, núm. 166, p. 4.
[642] Entre aquests propietaris trobem a Gaspar Modolell Madorell, qui el 1918 era el segon terratinent de Sant Just Desvern, amb una extensió de 101,38 mujades, darrera del comte de Darnius. Fou alcalde de Sant Just i tingué una activitat política més enllà de l'àmbit local DD.AA, *Sant Just Desvern, un paisatge i una història*, 1987, p. 396 i 425. A més, fou cabo del sometent segons es desprèn d'una noticia de la benedicció d'una bandera d'aquest cos auxiliar d'ordre públic. «Bendición de una bandera», *La Vanguardia*, Lunes 4 de novembre de 1907, p. 2.
[643] BOPB. Martes 23 de Junio de 1896, núm. 150, p. 5-6.
[644] BOPB. Jueves 1º de diciembre de 1887, núm. 287, p. 7.
[645] BOPB. Jueves 1º de diciembre de 1887, núm. 287, p. 7.
[646] A Tarragona, per exemple, la majoria d'edictes governamentals hi consta l'expressió: «ha acudido a este Gobierno de provincia haciendo presente que desea acotar y vedar de la caza en todo tiempo la finca de la propiedad (…)». BOPT. Jueves 14 de Agosto de 1890, núm. 190, p. 1.

Aquests ajuntaments havien de remetre aquest interès i voluntat a la delegació provincial d'hisenda i al govern civil, per als efectes administratius. A la màxima autoritat provincial corresponia, després d'una sèrie d'informes policials i tributaris, la declaració i publicació del vedat en el butlletí.[647] Entre les diferents tipologies d'anunci, els edictes publicats pel governador representen el 10,84% del total. En el recompte en l'àmbit provincial, Tarragona apareix com el territori on el percentatge és més alt, un 80,41 %. Mentre a Girona només constitueix un 12,3% i Lleida un 9,09%, a Barcelona només n'hem localitzat un cas (0,09%). En aquesta província el gruix dels anuncis són a través d'edictes municipals, amb 857 exemples (85,18%). Eren els alcaldes, l'autoritat pública més propera, els qui feien la declaració d'acotament i vedat. Els demés territoris tenen uns percentatges més modestos, excepte Lleida (72,72%), tot i que la representativitat d'aquesta circumscripció, amb una xifra total molt petita, podria distorsionar la imatge real. En canvi a les comarques gironines són els anuncis privats el mètode més utilitzat, amb 513 exemples que representen el 84,1% dels casos. D'aquesta

[647] «Reglamento de 3 de julio de 1903, para la aplicación de la Ley de 16 de mayo de 1902», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, segunda parte, octubre 1935, p. 57; Del procediment per a obtenir la declaració d'un vedat de caça tenim una acurada descripció extreta originalment del *Calendario Mensual de Caza y Pesca*, 1944, p. 9. Aquesta publicació detallava que la resolució corresponia a els «gobernadores hacer la declaración de "vedado de caza", a instancia de los propietarios de las fincas. La solicitud se dirigirá al Alcalde o Alcaldes de los términos municipales en que la finca radique, reintegrada una póliza de 1,50 pesetas, según previene la Ley del Timbre. Como documentos justificativos (que no se especifican en el Reglamento) deben acompañarse los títulos de propiedad de la finca y certificación de su amillaramiento. También conviene acompañar el último recibo de la contribución territorial. / [Amb aquest símbol indiquem el punt i a part] El Alcalde, una vez recibida la solicitud dará de ella recibo y dará traslado de la misma, con su informe, al Gobernador civil de la provincia, así como al Delegado de Haciendo, a efectos tributarios. El Gobernador, vistos los informes del Alcalde, Delegado de Hacienda, Jefe de la Comandancia de la Guardia Civil, y examinados los documentos que acompañan a la instancia, hará la declaración de "vedado de caza" y dispondrá que en el término del quinto día se publique en el Boletín Oficial de la provincia./ Transcurridos treinta días a contar de la fecha de recibo de la documentación por el gobernador, sin haberse resuelto el expediente, se presumirá otorgada la declaración favorable, sirviendo de comprobante de ella el recibo antedicho. / En los linderos de los "vedados de caza", una vez declarados como tales, deben colocarse con la profusión necesaria una serie de tablillas o piedras que ostenten el letrero "Vedado de caza – matrícula número...". La determinación de la Linde requerirá naturalmente, un gran numero de tablillas, en los tramos sinuosos, y pocas en los rectos. / Conviene tener presente que la sentencia del Tribunal Supremo de 22 de noviembre de 1905 (Gaceta de 15 de octubre de 1906), declara que la circunstancia de haber omitido en las tablillas el número de la matrícula del vedado cuyos linderos señalan, no exime de responsabilidad al cazador que penetra en la finca sin permiso, porque el requisito de referencia "solo tiene por objeto regular las relaciones de los dueños o arrendatarios de la finca con el Fisco, a efectos de tributación; más no en lo que atañe a la responsabilidad que los particulares contraen si entran a cazar donde está de manifiesto la prohibición./ En realidad, ni aun la tablilla es necesaria para que la finca sea respetada por los cazadores que carezcan de permiso del dueño o arrendatario para cazar en ella, pues bastan los hitos, mojones o cotos, al efecto de impedir que cacen los extraños. La declaración de vedado tiene por objeto facultar la caza en tiempo de veda y el uso de reclamo de perdiz fuera de dicho tiempo, solo al dueño y a condición de que se halle provisto de licencia especial para dicho reclamo». GONZÁLEZ PELLEJERO, Raquel, *La actividad cinegética en la España contemporánea: transformaciones sociales y espaciales de un recurso natural*, Tesi doctoral, Universidad de Cantabria. Departamento de Geografía, Urbanismo y Ordenación del Territorio, Diciembre, 1993, p. 821.

distribució es desprenen diverses interpretacions, com que a Girona la iniciativa privada per aquests assumptes i la influència dels hisendats, més enllà de les accions i els edictes de l'administració pública, seria molt més impetuosa i significativa. A Barcelona en canvi, els anuncis privats amb 148 exemples representa el 14,7% dels casos.

Del recompte de les diferents tipologies constatem que en les diferents províncies es seguien diferents canals per anunciar els vedats i acotaments, es desenvolupaven diferents pràctiques en les quals la preeminència o l'empara directe i formal de l'autoritat pública no és sempre la més utilitzada en tots els territoris. Mentre a Tarragona l'encarregat de fer la majoria de les declaracions de vedat fou el governador civil, prèvia sol·licitud dels interessats; a Barcelona fou l'autoritat local la que beneïa i publicava els acotaments; a Lleida els percentatges serien semblants a l'anterior província però amb algunes variacions; i a Girona els anuncis privats, la iniciativa individual o mancomunada, esdevingué el principal motor en la publicació dels tancaments. Aquest és un aspecte important que ens mostra el poc ús (per la poca confiança o per l'hegemonia social?) vers certs mecanismes que passaven pel control públic local en la difusió d'uns aspectes que esdevingueren incontestables per la defensa dels interessos de la propietat privada. D'altra banda, l'assumpció i el control d'aquests usos socials de la informació per la classe propietària, amb el vistiplau i connivència amb els diferents poders polítics, ens indicaria el pes específic dels hisendats en la societat gironina i les comunitats locals, tant que ho podríem entendre com una qüestió orgànica –i institucional– absolutament acceptada.

Taula 7. Tipologies d'anuncis d'acotament i vedat

Anuncis	**Privats**	**%**	**Edictes municipals**	**%**	**Govern civil**	**%**	**Total**
Girona	513	84,1	22	3,6	75	12,3	610
Barcelona	148	14,71	857	85,18	1	0,09	1006
Tarragona	9	6,29	19	13,28	115	80,41	143
Lleida	4	18,18	16	72,72	2	9,09	22
	674	**37,84**	**914**	**51,32**	**193**	**10,84**	**1781**

Font: Elaboració pròpia, recompte Butlletins oficials provincials

En xifres globals trobem que els percentatges entre anuncis privats i edictes d'alcaldia tenen una certa tendència a equilibrar-se, amb un 37,84 % i un 51,32 respectivament. Fent el recompte del total d'anuncis veiem com la província de Barcelona esdevé el territori amb més anuncis, 1.006 (56,49%). La segueix Girona amb 610 (34,25%). Tarragona ens aporta 143 (8,02%) exemples i el recompte per Lleida suma 22 casos

(1,24%) que fan d'aquest territori un cas excepcional pel poc número localitzat. Si tenim en compte la suma dels dos territoris de més acotaments obtenim 1.616 anuncis, una xifra equivalent al 90,73% del total. Aquesta observació ens dóna una preeminència i una transcendència d'aquestes modalitats i pràctiques de propietat en una àrea determinada més o menys coincident amb la Catalunya vella, una gran àrea on el sistema d'explotació agrària del mas fou la predominant des d'època medieval. La densitat de masos fou molt superior que a la resta de Catalunya, on el model de poblament i treball rural foren sensiblement diferents.[648] Aquest fet es corroboraria amb la província de Lleida, que si bé el nombre és molt modest, els exemples confirmen i constaten el mas com a objecte bàsic de tancament i vedat. Ho podríem exemplificar amb l'edicte de l'alcaldia de Pinell del Solsonès, en el qual 42 propietaris, de diferents indrets i de manera mancomunada, anunciaven l'acotament de 53 masos.[649]

Gràfic 9. Acotaments i vedats per província

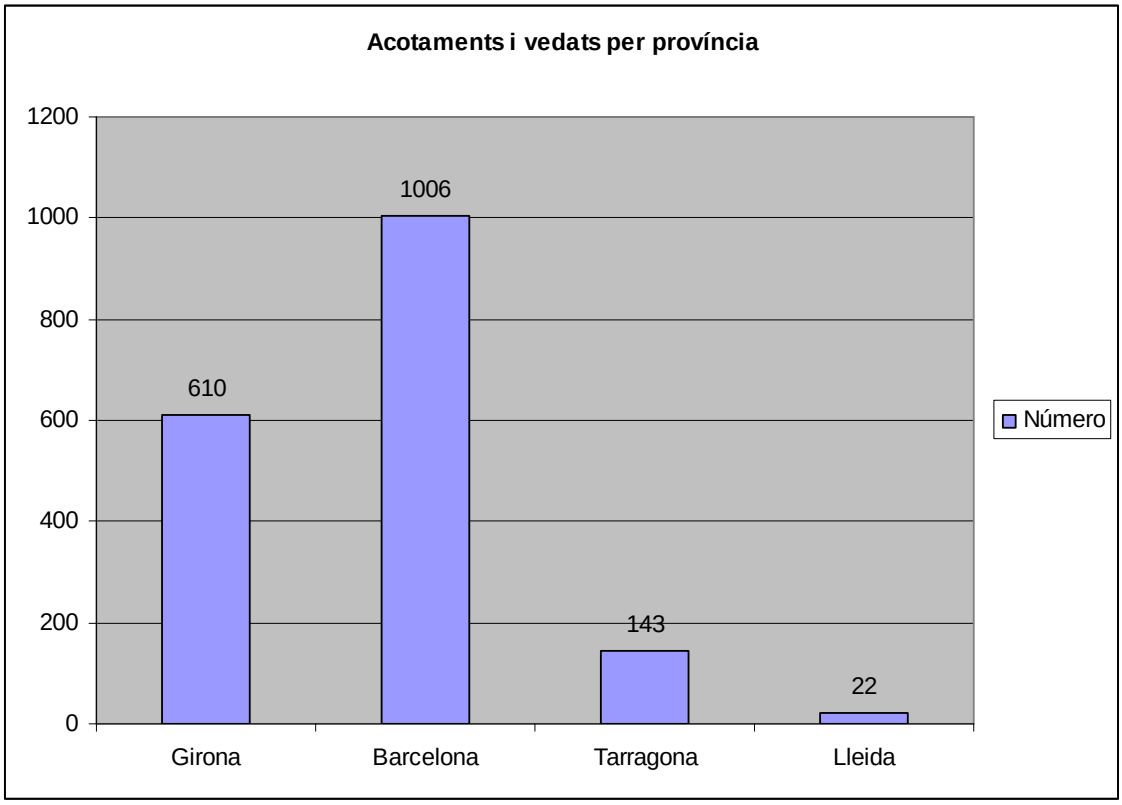

[648] Vegeu CONGOST, Rosa i TO, Lluís (Ed.), *Homes, Masos, Història..., op. cit.*; i CONGOST, Rosa; JOVER, Gabriel; BIAGIOLI, Giuliana (Ed.), *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània, masos, possessions, poderi*, Girona, 2003.

[649] Entre els propietaris dels masos del terme del Pinell en trobem 35 de la localitat, un d'Igualada, quatre de Barcelona, un de Vic, un de Castellar de la Ribera i un darrer de Solsona. BOPL. Lunes 18 de Marzo de 1895, núm. 34, p. 149.

Els masos eren els espais agraris, forestals i de pastura, i el sistema de masoveria el que garantia l'explotació, la producció i, a voltes, la vigilància de la propietat i el control d'un determinat ordre social. Un altre factor que podria explicar, parcialment, la incidència i el número d'anuncis en els diferents territoris és, sens dubte, el diferent grau de pressió demogràfica i la proximitat d'alguns dels acotaments i vedats als grans nuclis de població. Caldria tenir en compte que aquesta hipòtesi no seria directament proporcional, però sí que podria ajudar a eixamplar el raonament de les causes. Seguint els diferents censos de població entre 1857 i 1910,[650] publicats i sistematitzats pel Centre d'Estudis Demogràfics, detectem que a partir de 1860 existeix un abocament de població de les províncies perifèriques a la de Barcelona, una emigració que aterrava a les diferents poblacions industrials.[651] Aquest fet es podria traduir amb una major pressió sobre les propietats derivades de les diverses necessitats peremptòries de la població o per la venda de caça per satisfer la demanda del consum de carn, pells i plomes. Una dada relacionada amb aquest aspecte fou l'arribada a un sostre d'expansió agrària, un límit que Enric Saguer ha fixat en 1860 per la comarca del Baix Empordà.[652] Aquesta informació que es podria extrapolar a la resta de la província, representaria un punt d'inflexió a partir del qual l'emigració a les diferents zones urbanes de Catalunya esdevé un fet.

Per Girona, aquesta pressió demogràfica sobre els recursos, fins la data assenyalada, complementaria l'explicació de la necessitat de prohibir, expressament, l'entrada a les

[650] *Censo de la población de España según el recuento verificado en 21 de mayo de 1857*, Comisión de Estadística General del Reino, Madrid, 1858; *Censo de la población de España según el recuento verificado en 25 de diciembre de 1860*. Junta General de Estadística, Madrid 1863; *Censo de la población de España según el empadronamiento hecho en 31 de diciembre de 1877*, Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, Madrid, 1883; *Censo de la población de España según el empadronamiento hecho en la Península e Islas Adyacentes el 31 de diciembre de 1900*, Resultados provisionales Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, Madrid,1902; *Censo de la población de España según el empadronamiento hecho en la Península é Islas Adyacentes el 31 de diciembre de 1900*, Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, Madrid,1902; i *Censo de la población de España según el empadronamiento hecho en la Península é Islas Adyacentes el 31 de diciembre de 1910*, Dirección General del Instituto Geográfico y Estadístico, Madrid,1913-1919.

[651] Al voltant d'aquest assumpte Enriqueta Camps afirma que «hasta 1877, entre el 65 y 75 por 100 de las migraciones internas definitivas de Cataluña tuviesen como destino Barcelona, y que a partir de esta fecha dicho porcentaje llegase a alcanzar proporciones del 95 por 100». Barcelona havia desenvolupat un potent sector de serveis al costat de l'industrial. CAMPS, Enriqueta, *La formación del mercado de trabajo industrial en la Cataluña del siglo XIX*, Madrid, 1995, p. 234.

[652] SAGUER HOM, Enric, *La consolidació de la propietat pagesa a Catalunya (el Baix Empordà, 1850-1940)*, Universitat de Girona, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, 1996

terres (i fer-ho a través dels butlletins); amb dos punts de demanda màxims, entre 1860 i 1861, any a partir del qual es registra un disminució constant durant la dècada, fins a la seva gairebé desaparició en els primers anys setanta del segle. A Barcelona, la tendència és sensiblement diferent. El primer punt de demanda i publicació d'anuncis es produeix entre 1852 i 1854. Fins 1860 apareixen de manera modesta i fluctuant per tornar a registrar un cert auge i normalitat, amb oscil·lacions, entre 10 i 20 anuncis anuals per gairebé aturar-se la publicació en el 1868, seguint llavors una dinàmica inversa –de més demanda– que Girona però similar en nombre d'anuncis publicats. La província de Tarragona, coincideix amb les demés amb l'ús dels anuncis en els anys centrals de la dècada –amb menys demanda–, i amb l'aturada del punt i a part de 1868.

Gràfic 10. Seqüència cronològica dels anuncis provincials (1851-1871)

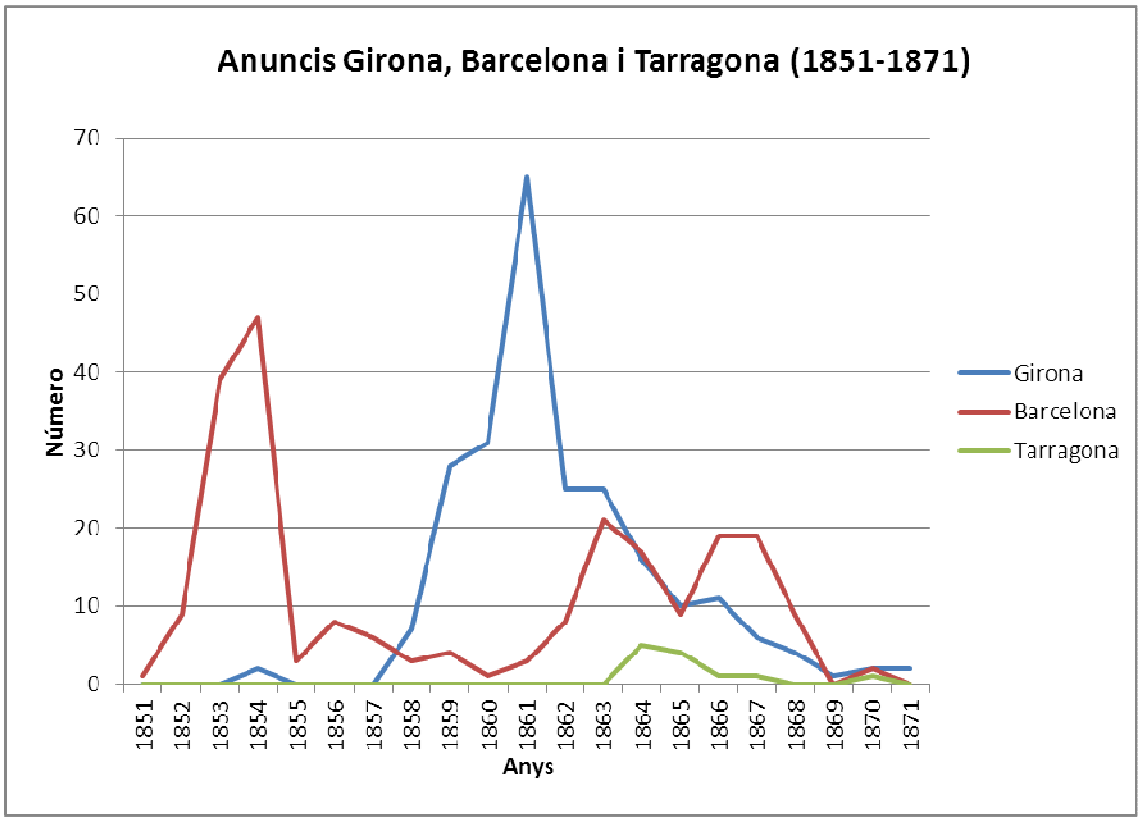

Una altra de les causes que semblarien influenciar en aquesta distribució geogràfica desigual dels anuncis, tributària del model d'explotació agrari, seria el grau i la presència dels grans propietaris en les diferents províncies. Aquesta hipotesi es podria relacionar amb l'estudi i el repàs dels cinquanta major contribuents de les diverses circumscripcions. S'han pres les dades de les llistes de 1875 per fixar un mateix

moment històric.[653] Aquestes relacions apareixien durant diverses anualitats com a factor discriminador de la llei electoral.[654] Amb aquestes dades veiem que, a banda del model de poblament i explotació de la terra, a Girona i Barcelona el volum de contribució d'aquests grans patrimonis és molt més voluminós i important que a la resta de territori català. L'exercici social i simbòlic d'aquestes pràctiques de propietat, per part de les elits socials i econòmiques, esdevenien una influència i un model per les capes propietàries subalternes. En la comparació de la potència econòmica dels grans patrimonis de les quatre províncies de 1875, i en la mitjana d'aquests, veiem que és –gairebé– directament proporcional al número i pes específic dels anuncis per cada territori. A la província de Barcelona el primer contribuent, Salvador Samà consta amb una quota de 29.130 pessetes. A Girona la llista era inaugurada per Pelayo Camps amb 13.380, mentre a Tarragona el marquès de Tamarit compta amb 5.313 i a Lleida compareix amb una quantitat més petita representada per les 3.947 pessetes de Pedro Andrés Puigdollés.

Gràfic 11. Seqüència cronològica dels anuncis provincials (1872-1910)

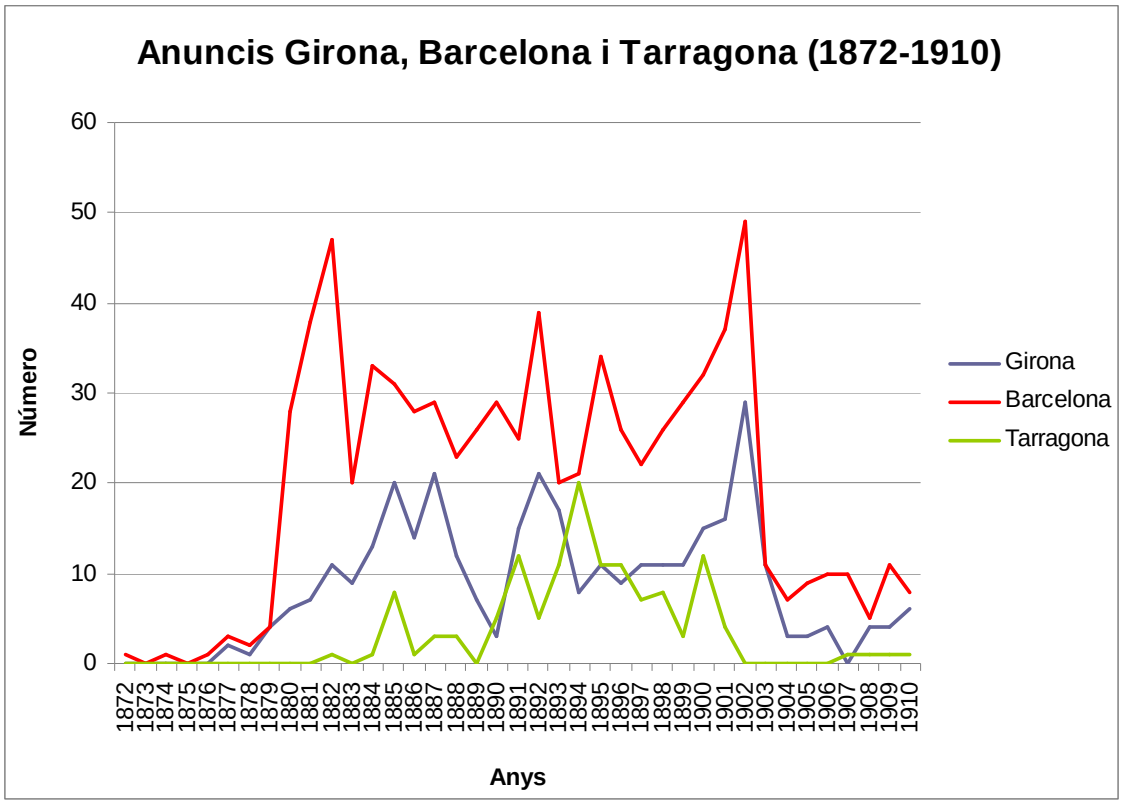

[653] Hem pres les dades de l'article de CONGOST, Rosa, «Las listas de los mayores contribuyentes de 1875», *Agricultura y sociedad*, núm. 27, Abril-Junio (1983), p. 289-375.
[654] BOPG. Miércoles 1 de febrero de 1871, núm. 14, p. 2-4.

Periodicitat en la publicació dins l'any natural

En la demanda i publicació d'anuncis podríem dir que, per cada any, es detecten uns pics importants de màxima concessió d'edictes i publicació d'anuncis pròpiament dits, entre juliol i setembre. El mes d'agost destaca a molta distància dels demès períodes i estacions. Aquest fet estaria relacionat directament amb la proximitat de la verema, en el procés final de maduració del fruit. En aquestes dates operava la temença de la pèrdua de producció a causa de les diferents pràctiques descrites i que aquestes afectessin a les rendes directes dels propietaris, i les corresponents a les derivades o procedents dels contractes de parts de fruits; així com la successiva entrada de persones i animals posava en qüestió l'exclusivitat dels drets i els usos de les terres, així com la fluctuació i la manifestació de diverses relacions socials problemàtiques. En tot cas, fou en la segona meitat de l'any, quan es registraven un nombre més important d'anuncis relatius a l'acotament de finques. Detectem un segon pic entre novembre i desembre que el podríem relacionar amb la incidència per l'entrada i recollida de llenyes, glans, fullaraca i altres «productes» vegetals en els boscos dels masos, així com per la caça i captura d'animals. El cicle anual de la tardor i l'arribada de l'hivern explicava la pràctica de certes recol·leccions que perseguien cobrir i satisfer les necessitats derivades. En aquest sentit, el ritme de publicació d'anuncis en els butlletins estaria caracteritzat per una marcada estacionalitat.

Taula 8. Total anuncis per mesos i províncies

Anuncis	**Gen**	**Feb**	**Mar**	**Abr**	**Mai**	**Jun**	**Jul**	**Ago**	**Set**	**Oct**	**Nov**	**Des**	**Total**
Girona	34	39	32	37	41	45	81	107	63	39	55	37	610
Barcelona	41	44	47	62	53	68	100	235	142	83	81	50	1006
Tarragona	5	4	10	13	15	12	9	27	13	11	11	13	143
Lleida	5	1	5	0	1	5	0	0	2	1	0	2	22
	85	88	94	112	110	130	190	369	220	134	147	102	1781

Font: Elaboració pròpia, recompte Butlletins oficials provincials

Aquesta mateixa tendència es compleix en totes les províncies excepte la de Lleida. La manca d'anuncis per aquesta circumscripció fa que els pocs que hem localitzat no siguin prou representatius d'una dinàmica social present a la resta de Catalunya, especialment a Barcelona i Girona. Els tres primers mesos de l'any es mantenen amb xifres molt similars però amb un cert increment a cada mensualitat. A partir de l'abril detectem una lleugera pujada en relació als mesos anteriors que es confirma el mes de juny per experimentar un repunt al juliol que es transforma en un 194% més a l'agost. A Barcelona aquest percentatge de més, respecte al mes anterior, representa un 235% i a

Girona un 132 %. El setembre, el global baixa un 59,68% per incrementar-se sensiblement el novembre respecte a la baixada del 61% de l'octubre (quan acabava la verema). El desembre torna a haver-hi valors semblants al mes de març.[655]

Gràfic 12. Periodicitat mensual de publicació d'anuncis (1851-1910)

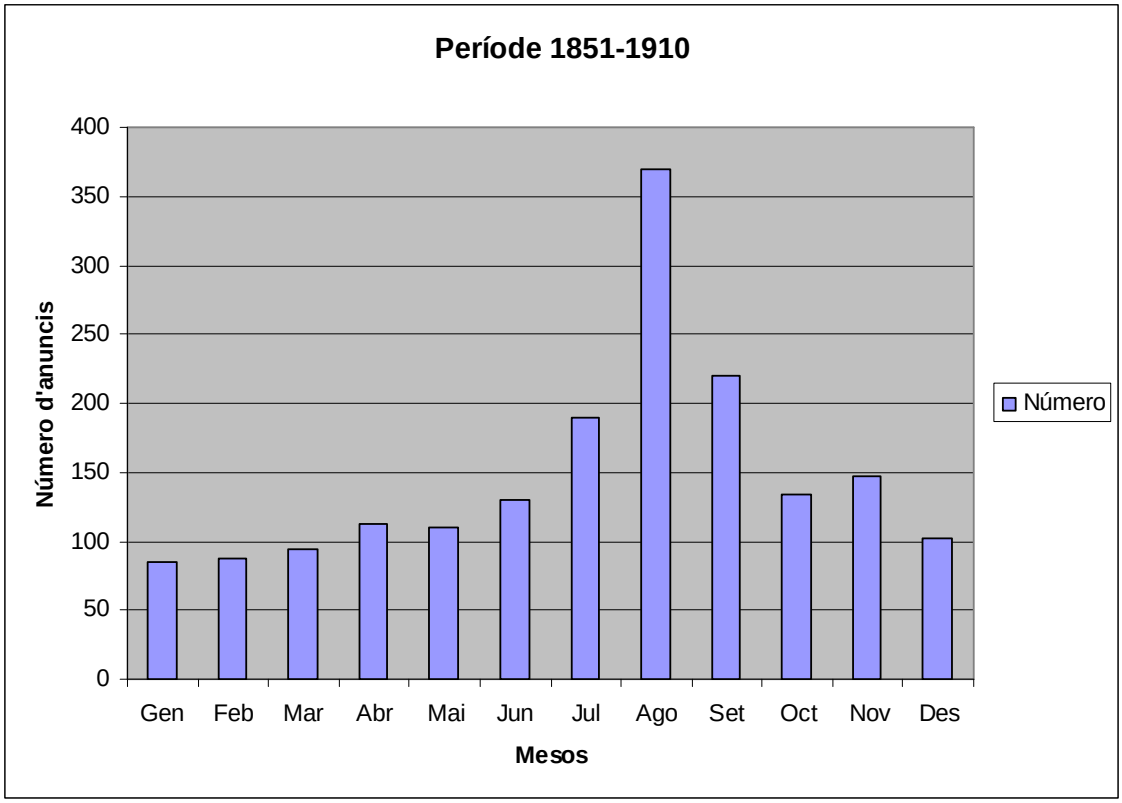

Geografia de les prohibicions d'entrada en les finques 1851-1900

La geografia dels acotaments i vedats de terres, en la segona meitat de segle XIX, respon a la mateixa lògica dels bans. Com a àmbit territorial concret emergeix, altra volta, la Catalunya dels masos. El mas, en tant que unitat de producció agrària és, gairebé sempre, l'objecte de tancament.[656] Les dades dels bans ens permeten oferir una

[655] L'estacionalitat dels bans de la Reial Audiència es concentrava en els primers mesos de l'any, hivern i primavera. Vegeu dins capítol «Bans en el segle XIX: generalitats i les sèries '*Firmarum et obligationum'*», p. 81-85. Aquesta disparitat estacional entre les dues fonts podría estar relacionada per diferents dinàmiques a l'entorn dels aprofitaments i pràctiques realitzades: usos i aprofitaments forestals, en el cas dels bans; i major influència per intentar protegir les collites i vedar per la caça, en els anuncis dels butlletins.

[656] En alguns casos concrets consta un tancament per diverses finques i masos però no s'especifica el nom ni el número, així com en un sol cas d'especifiquen dotze masos però sense que consti el municipi. En aquest cas no els hem pogut consignar comarca però els hem comptat per la província de Barcelona: «Los dueños de las heredades Busquets, mas Mitjavila, mas Buscarons, mas Foros, Majó, Trabalt, Guardia, Villalonga y Cussó, Bell, Precios y Calopa han pasado á acotarlas con el competente permiso de la autoridad superior de la provincia, por tanto, cualquiera que entrare en ellas tanto para leñar como para cazar, sin el competente permiso incurrirá en las penas marcadas en el código penal vigente, para cuyo fin

comparativa amb els anuncis, per províncies i comarques. Si, en realitat, la «província» és una divisió anacrònica per a la gran majoria dels bans (1800-1835), i la «comarca» ho és per a les dues fonts d'estudi, aquestes divisions o circumscripcions ens són útils per confrontar els resultats i, d'aquesta forma, podem tenir una visió territorial de llarg recorregut i l'abast del fenomen individualista agrari. Examinant el nombre de finques per província que consten en els anuncis podem constatar que entre Girona i Barcelona sumen gairebé el 91% del total. Aquestes dues àrees territorials sumaven el 80,8% de les finques dels bans. Per tant, es corrobora el pes i la importància d'aquests territoris en el procés de construcció i de defensa dels drets de propietat durant tot el segle. Amb aquest increment podríem dir que el fenomen en aquestes dues circumscripcions arribaria al seu zenit en aquesta segona meitat de segle. Pels anuncis, el percentatge restant correspon per les províncies de Tarragona i Lleida, un 6,37% la primera i, un 2,88% la segona. Per contra, aquestes dues àrees registren un percentatge menor per la segona meitat de segle que pel primer terç de la mateixa centúria. El número de finques en els bans és lleugerament superior: Tarragona, un 12,4%; i Lleida, un 6,75%. En números absoluts el nombre de finques dels anuncis supera el nombre de finques dels bans. Aquestes dades les podríem interpretar per dues variables: la segona font estudiada abraça un arc cronològic més ampli; i perquè, com seguidament veurem, tenim comarques –sobretot per l'àrea de Barcelona– en les quals es registra un increment de prohibicions si ho comparem amb les sèries de la Reial Audiència.

Taula 9. Anuncis (1851-1910). Finques per província i comparativa amb els bans (1800-1835)

	Bans		Anuncis	
Província	**Finques**	**%**	**Finques**	**%**
Girona	967	45	1853	37,60
Barcelona	770	35,8	2621	53,16
Tarragona	267	12,4	314	6,37
Lleida	145	6,75	142	2,88
	2149	100	4930	100

Font: ACA. Real Audiencia, series «Firmarum et obligationum», i butlletins provincials

Per comarques, a primer cop d'ull, notem un percentatge menor en dues comarques on, en la sèrie de bans, es registrava els tant per cent més alts i significatius de tot Catalunya, un territori que emergia com l'avantguarda de l'individualisme agrari. Ens referim a l'Alt i el Baix Empordà on, en els anuncis, les finques baixen 7,9 i 3,56 punts,

tienen dadas las correspondientes órdenes á sus guardabosques jurados. Barcelona 6 de mayo de 1853.- Bartolomé Trabals». BOPB. Viernes 13 de Mayo de 1853, núm. 57, p. 3.

respectivament. Aquest fet també es registra en el global de la «regió de Girona», les comarques del nord-est, sense la Garrotxa i el Ripollès, com en la tendència provincial, es produeix una disminució. Com interpretar aquestes dades? Probablement ens indiquen els diferents ritmes que tenien i manifestarien els territoris en els tancaments de terres. Aquesta disparitat territorial l'han posada de manifest diferents autors, entre els quals Vilar, Ferrer i Badosa, que situarien els cultius i les dinàmiques agràries en el centre de l'explicació. Si bé les comarques de Girona continuen essent de les primeres del territori, en el global varen perdre pes específic en favor d'altres comarques que en l'anterior mostra tenien dades més modestes. Què passava en aquestes comarques del nord-est? Una dada és significativa, els usos i aprofitaments dels recursos són molt importants i, la necessitat de redefinició i defensa dels límits per part dels propietaris encara són notables. Estaríem en un territori conflictiu (amb una gran superfície forestal) en el qual els percentatges són alts per la urgència i la vindicació d'uns drets de propietat que encara calia enfortir i reforçar.

Gràfic 13. Comparativa percentual provincial de número de finques entre bans i anuncis

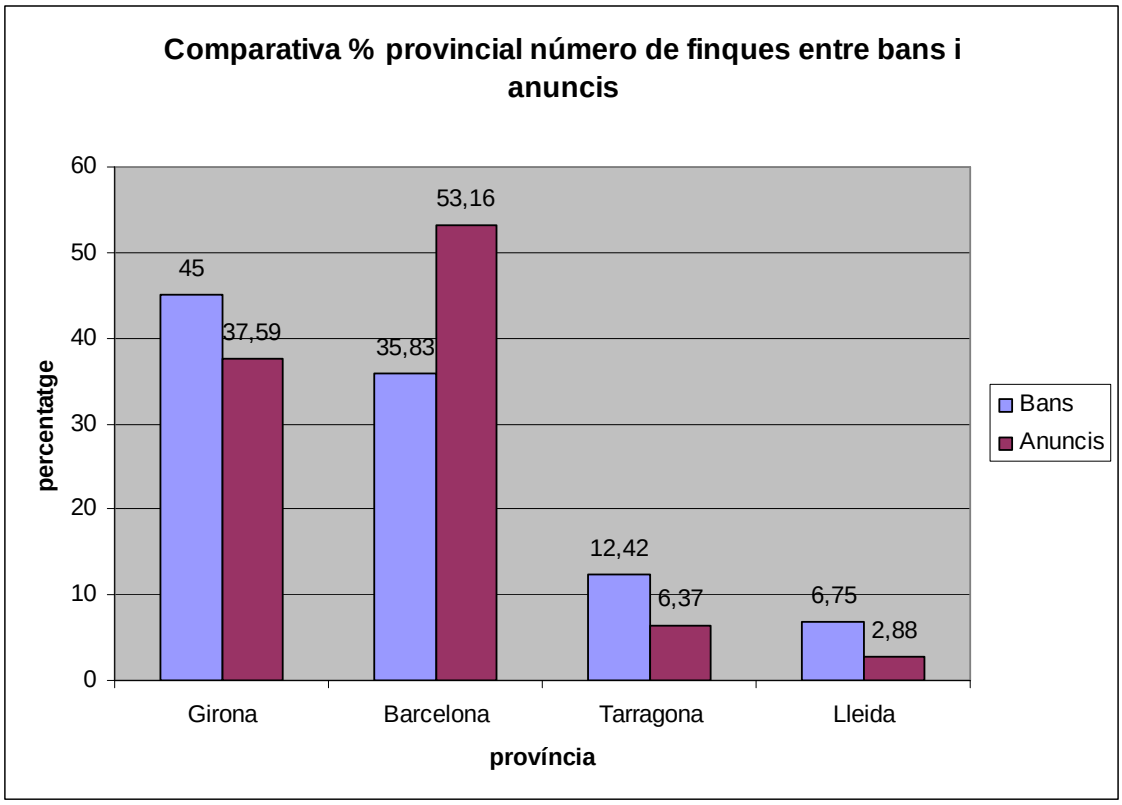

Per altra banda, una sèrie de comarques barcelonines experimenten una pujada percentual molt significativa, entre un 2 i un 5%. Entre aquestes podem esmentar a l'Alt Penedès (2,29%), l'Anoia (2,44%), el Bages (4,44%), el Baix Llobregat (3,5%),

Osona (4,53%) i el Berguedà (1,92%). Destaquen amb un increment molt important les dues comarques de la Catalunya central: Osona i el Bages. Per aquesta segona, i en base a l'estudi de Llorenç Ferrer, podríem aventurar alguna hipòtesi per l'evolució dels tancaments al llarg de segle? Algunes descripcions geogràfiques del Bages, en el segle XVIII, ens indiquen que hi havia poca superfície de boscos degut a la gran extensió de plantacions de vinya.[657] La gran propietat, parcialment derivada del creixement de comerciants manufacturers, en el segle XIX controlava més del 80% de la terra, tenia menys vinya i posseïa la totalitat del bosc i l'erm.[658] Amb la plantada general de vinya va disminuir la superfície forestal i el bestiar, excepte Castelladral, estava controlat pels masos.[659] A Manresa, en la segona meitat del vuit-cents, els propietaris tenien terres dels masos cedides a rabassa morta que era conreada per petits propietaris.[660] Això explicaria la presència modesta de bans de la Reial Audiència i l'increment de prohibicions d'entrada en els anuncis dels butlletins? Hi va haver una gran demanda de fusta i escorça per les blanqueries i una major pressió per haver-hi poca superfície forestal a causa de la gairebé omnipresència de la vinya? Protagonistes d'aquest increment general registrat en només algunes comarques també trobem comarques com la Garrotxa (2,2%) i el Gironès (2,94%). El Barcelonès només va incrementar un 0,34%, el Garraf un 0,56%, el Vallès occidental un 1,7%; i La Selva i el Vallès oriental, dues comarques veïnes, es van mantenir en un percentatge molt similar, gairebé el mateix que a l'anterior sèrie. El Maresme per contra disminueix un 0,44%. Pel que fa la resta de comarques de Tarragona i Lleida, la disminució fou la tendència general, excepte alguns casos puntuals com la Segarra i el Solsonès que no arriben a 1% de pujada.

[657] Vegeu FERRER ALÒS, Llorenç, *Pagesos, rabassaires i industrials...*, *op. cit*., p. 252-253.
[658] Ibídem, p. 311.
[659] Ibídem, p. 314.
[660] Ibídem, p. 278.

Mapa 4. Projecció geogràfica del número d'anuncis per municipi (intervals)

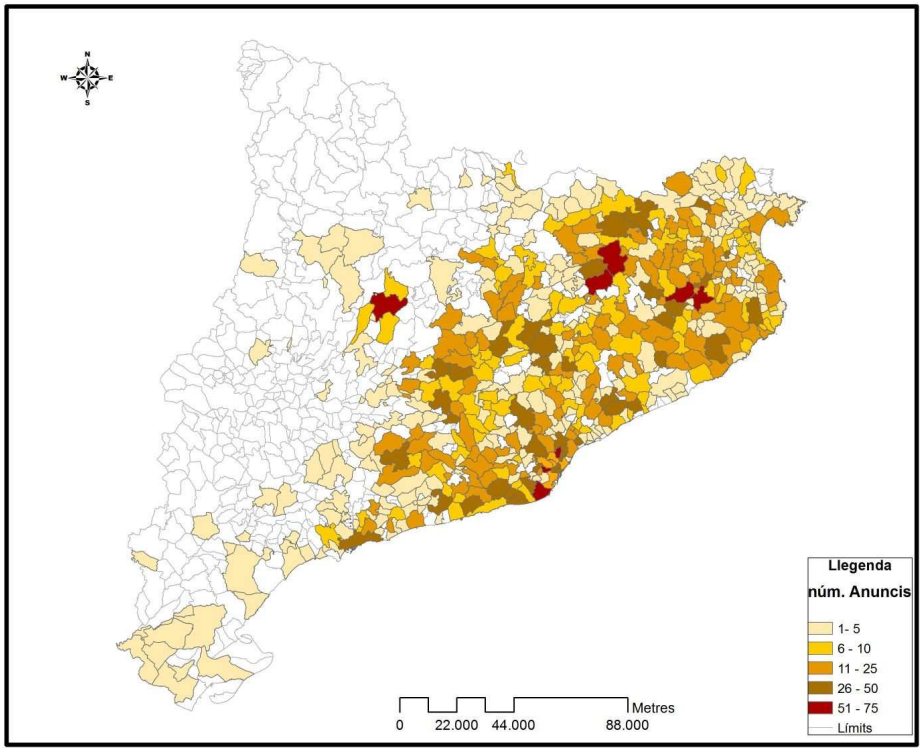

Amb aquestes dades podríem explicar aquestes diferències per l'existència de diferents ritmes de realització de la propietat en els diferents territoris? Les comarques que guanyen percentatge hi podria haver un augment de les pràctiques d'aprofitament i usos comunals i d'acord amb aquesta hipòtesi un interès i una diligència més marcada per part dels propietaris. La pràctica política de restringir l'accés es podria explicar per diferents motius. Entre aquest podríem citar l'expansió de la vinya i la proximitat de nuclis de població importants (cada vegada amb més habitants fruit de l'emigració i l'increment demogràfic) i amb més necessitats d'abastament de recursos de tot tipus. Aquests tancaments també serien resultat de les persistències socials en practicar aprofitaments en les diferents superfícies desamortitzades al llarg de la centúria. Un exemple de la fragilitat dels drets de propietat.

Taula 10. Anuncis (1851-1910). Finques per comarca i comparativa amb els bans

Bans (1800-1835)			Anuncis (1851-1910)		
Comarca	**Finques**	**%**	**Comarca**	**Finques**	**%**
Alt Camp	44	2,05	Alt Camp	66	1,34
Alt Empordà	307	14,29	Alt Empordà	315	6,39
Alt Penedès	55	2,56	Alt Penedès	239	4,85
Alt Urgell	45	2,09	Alt Urgell	5	0,1
Alta Ribagorça	1	0,05	Alta Ribagorça	0	0
Anoia	54	2,51	Anoia	244	4,95
Bages	45	2,09	Bages	322	6,53
Baix Camp	63	2,93	Baix Camp	24	0,49
Baix Ebre	5	0,23	Baix Ebre	11	0,22
Baix Empordà	196	9,12	Baix Empordà	274	5,56
Baix Llobregat	60	2,79	Baix Llobregat	310	6,29
Baix Penedès	91	4,23	Baix Penedès	46	0,93
Barcelonès	80	3,72	Barcelonès	200	4,06
Berguedà	11	0,51	Berguedà	120	2,43
Cerdanya	44	2,05	Cerdanya	51	1,03
Conca de Barbera	53	2,47	Conca de Barbera	47	0,95
Garraf	16	0,74	Garraf	64	1,3
Garrigues	3	0,14	Garrigues	0	0
Garrotxa	94	4,37	Garrotxa	324	6,57
Gironès	117	5,44	Gironès	413	8,38
Maresme	91	4,23	Maresme	187	3,79
Montsià	0	0	Montsià	8	0,16
Noguera	23	1,07	Noguera	12	0,24
Osona	66	3,07	Osona	375	7,6
Pallars Jussà	28	1,3	Pallars Jussà	2	0,04
Pallars Sobirà	11	0,51	Pallars Sobirà	0	0
Pla de l'Estany	40	1,86	Pla de l'Estany	146	2,96
Pla d'Urgell	4	0,18	Pla d'Urgell	0	0
Priorat	16	0,74	Priorat	4	0,08
Ribera d'Ebre	11	0,51	Ribera d'Ebre	5	0,1
Ripollès	56	2,6	Ripollès	74	1,5
Segarra	12	0,59	Segarra	62	1,26
Segrià	7	0,33	Segrià	0	0
Selva	113	5,26	Selva	256	5,19
Solsonès	8	0,37	Solsonès	60	1,21
Tarragonès	74	3,44	Tarragonès	102	2,07
Terra Alta	1	0,05	Terra Alta	1	0,02
Urgell	6	0,28	Urgell	1	0,02
Vallès oc.	66	3,07	Vallès oc.	234	4,77
Vallès or.	132	6,14	Vallès or.	313	6,35
			Vallès or. sense mun. (prov. Bcn)	12	0,24
	2149	99,98		4930	99,97

Font: ACA. Real Audiencia, series «Firmarum et obligationum», i butlletins provincials

A manera de conclusió

Des de les presentacions dels anuncis com a «bando oficial», sobretot en els primers anys i en especial el 1853 per Barcelona,[661] els avisos es convertiren en una nova via –una més– per beneir i defensar la propietat, això sí, dins un procés dialèctic concret i determinat que responia a les lògiques i a les necessitats per cada territori i municipi, però enquadrades en un procés general. Ara bé, com insistirem al llarg del treball, la privació d'entrar a les finques fou, des del principi, una batalla difícil de guanyar. Una altra prova d'això, a banda de la reiteració (i repetició) dels anuncis, ens la donen alguns testimonis que expliquen la poca consideració cap a la propietat. En plena crisi agrària de final de segle, i just en el bell mig del desastre provocat per la fil·loxera, Joan Tutau intentava incentivar als propietaris empordanesos perquè plantessin arbres fruiters, com a millora agrícola i com a sortida per suplir els conreus perduts i millorar les rendes agràries. El mateix autor reconeixia que la proposta «retrae a muchos propietarios de emprender la plantación de frutales la escandalosa manera con que se roba la fruta». Tot i això, es mostrava optimista, pensava que el progrés era ineludible i augurava un millor futur i respecte a la propietat, alhora que assimilava els furts a pràctiques d'endarreriment social: «pero como no siempre hemos de vivir en este estado de atraso, impropio de los pueblos constituidos en sociedad, hemos de esperar que al fin ha de venir el día en que la propiedad sea respetada».[662]

Acabada la cerca i el buidat sistemàtic fixat en el 1910, vam realitzar exploracions per detectar l'abast i la incidència temporal d'acotaments i vedats més enllà d'aquesta anualitat. Els butlletins provincials continuaren essent la plataforma per anunciar i oficialitzar les prohibicions i les privacions publicades. D'aquesta manera, en trobem fins a 1969,[663] la vigília de la redacció de la nova llei (encara avui vigent). En aquesta mateixa direcció, la consulta del fons del govern civil de Girona tingué un resultat positiu amb el dipòsit de diversos expedients, complerts i particulars, per la constitució

[661] BOPB. Viernes 2 de setiembre de 1853, núm. 104, p. 7; BOPB. Miércoles 28 de setiembre de 1853, núm. 115, p. 3; i BOPB. Miércoles 14 de diciembre de 1853, núm. 148, p. 4.

[662] TUTAU, Juan, *Medios de levantar la agricultura del Ampurdán de su postración ocasionada por la pérdida de sus viñedos, por la poca producción de los olivares y por el bajo precio de los cereales*, Barcelona 1888, p. 31.

[663] Es tracta de l'edicte municipal d'un acotament del mas Perafita de Sant Llorenç de la Muga, propietat de Martí Rotllán Bas, veí de Platja d'Aro qui va procedir a «colocar en forma ostensible[mente] visible y según la accidentada situación topográfica letreros indicadores de Acotado». BOPG. Sábado, 2 de Agosto de 1969, núm. 92, p. 1290.

de vedats en ple segle vint.[664] Entre les dates extremes de 1911 i 1970 trobàrem, per exemple, el vedat de la propietat de Pere Sacrest a Sant Aniol de Finestres;[665] així com l'anunci de 1930 per aclarir que quedava sense efecte un vedat publicat el 1919 per passar a ser considerat un «acotado» que englobava els masos Mundet i Fullà, propietat de Josep Mundet de Vidreres. La motivació de l'anunci no l'acabem de conèixer, però la informació continguda en la resolució del governador civil ens permetria aventurar-nos a pensar en algunes hipòtesis. Entre aquestes, podríem apuntar a algun requeriment per tributar, en tant que vedat; en el desconeixement de la llei de caça, tal i com s'excusa; o haver constituït un vedat per creure que amb aquesta figura podria assegurar-se un major compliment de la prohibició d'entrada en la finca. Fos com fos, a partir d'aquell moment, aclaria que no havia estat «su propósito el vedar dichas fincas, sino de acotarlas, acompañando para justificarse una certificación de la Alcaldía de dicho pueblo». En aquest document es feia «constar que dichas fincas siempre estuvieron dedicadas a la explotación agrícola, siendo secundaria la caza, y que sus escasos conocimientos en legislación fueron causa de que confundiera los términos de "Vedado" y "Acotado"».[666]

Els textos dels anuncis esdevenen una font indispensable i valuosa per prendre les pulsions dels tancaments de terres a la Catalunya del segle XIX. En aquests documents apareixen els discursos, arguments i les retòriques que pretenien sostenir una determinada idea de la propietat. D'altra banda apareix el reflex d'una societat agrària i d'uns propietaris, alguns d'ells influents i amb títol nobiliari, que marquen el tempo i continuen encapçalant i defensant el que historiogràficament ha estat anomenat i es coneix com a individualisme agrari. És aquesta voluntat de defensa i baluard contra les altres maneres d'entendre els usos de la terra i els recursos naturals la que juga la batalla, amb la pretensió de controlar, limitar i fruir d'uns drets que aportaven uns ingressos i rendes bàsiques que permetien i feien possible la preponderància social i política d'una classe de propietaris que tenien gairebé l'exclusiva i el monopoli dels discursos, la informació i el poder polític. Així ho pretenien i n'eren conscients.[667] Són aquestes particularitats en el relat les que ens permeten conèixer i aprofundir més en els aspectes conceptuals, el llenguatge i les necessitats d'una societat polièdrica amb una

[664] AHG. Fons de l'Administració perifèrica de l'Estat, Govern Civil de Girona.
[665] BOPG. Sábado 23 de noviembre de 1918, núm. 141, p. 589.
[666] BOPG. Jueves 6 de Febrero de 1930, núm. 16, p. 53
[667] CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres*, *op. cit*., p. 215.

profunda crisi econòmica de fons, en especial en el darrer quart de segle. En els anuncis emergeixen les lleis d'acotaments, la cacera, els altres usos i pràctiques, consuetudinàries (o no), les prohibicions i els articles del codi penal i les seves reformes, que apareixen i prenen relleu com a espasa de Dàmocles pels infractors. Uns intrusos que són titllats d'«agresores», entre altres nomenclatures sinònimes, i foren acusats, entre moltes expressions, de causar «con sus huellas y desmanes» gran nombre de perjudicis a les finques.[668]

Gràfic 14. Comparativa percentual de número de finques entre bans i anuncis per comarques

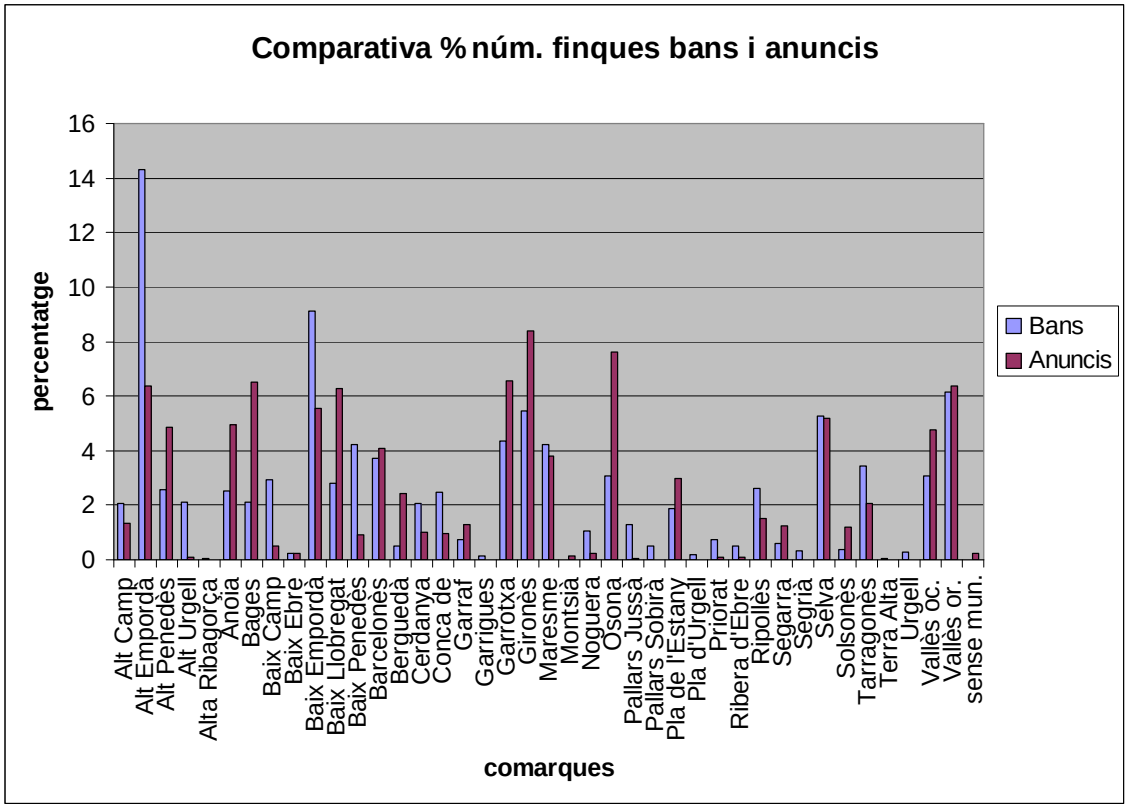

La font ens aporta notícies de transformacions agràries i informació sobre les estratègies seguides pels propietaris, concorrent en grup o en solitari segons la conveniència del moment. La cooperació puntual denotaria certes solidaritats de classe fruit de preocupacions i interessos compartits. Entre els signes identitaris podien coincidir certes pautes de consum, codis culturals en comú que podien manifestar-se a través de les categories socials i professionals autodefinides i, a voltes –observant la petita escala–,

[668] BOPG. Viernes 13 de Febrero de 1860, núm. 6, p. 4.

llaços familiars.[669] Altres informacions detectades, com la publicació dels límits o les afrontacions de les finques, ens donarien notícia de la probable culminació del procés particular expansiu dels masos; i l'absència dels mateixos confins ens podria donar pistes per intuir i sospitar que encara podria tractar-se d'uns espais on els límits podrien estar poc definits o hi hauria la possibilitat d'eixamplar-los. Les fonts també aporten informació sobre els diferents tipus de materialització dels límits de les finques.[670]

En certa manera, hereus dels bans de la Reial Audiència, els anuncis per tancament són una font important per veure les preocupacions de la propietat del vuit-cents i entendre les motivacions per mantenir i imposar un determinat estat de les coses. Citats per primera vegada en l'àmbit gironí per Congost[671] i Saguer,[672] però sense un seguiment sistemàtic, foren la petja a seguir d'aquesta investigació. Una pràctica de propietat que s'ha convertit en la base d'aquesta part de la recerca que comprèn la segona meitat del segle dinou i els deu primers anys del segle vint. Tots aquests apunts i reflexions són els que veurem ampliats seguidament. Consideracions també, com hem vist en els bans generals, al voltant del reiterat incompliment de les normatives i laxitud dels alcaldes i les autoritats locals en perseguir certes pràctiques. Una descurança i relaxament que també trobarem en les crítiques a la Guàrdia civil, institució en la qual els agents de l'autoritat no sempre complien amb el seu deure per falta de voluntat o perquè es veien superats pels esdeveniments o per la manca d'efectius. Una força pública que no satisfeia als propietaris, no per ser de naturalesa militar o poc autòctona –de fet, i sobretot en els butlletins de Barcelona, localitzem molts guàrdies amb cognoms d'origen català–, sinó per no poder-la controlar completament i per tenir un desplegament més aviat lent i costós.

Amb el Reglament dels guardes rurals i municipals els hisendats catalans estigueren satisfets i ho celebraren, finalment tenien a les seves mans la possibilitat de reprimir directament les entrades a les finques i protegir les heretats amb més rigor i proximitat.[673] Se'ls atorgava un instrument de coerció amb rang d'autoritat, una

[669] Sobre els «signes d'identificació» vegeu el capítol homònim a CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres*, *op. cit*., p. 213-235.
[670] Vegeu el capítol 7, «Acotaments, fites, vedats i tancaments físics».
[671] CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres*, 1990, p. 195.
[672] SAGUER, Enric, *La consolidació de la propietat pagesa..., op. cit.*, p. 318.
[673] Vegeu el capítol 10, «Vigilància, repressió i guarderia rural».

concessió que, d'altra banda, es podia traduir en una major adhesió a la institució monàrquica que, en el marc de l'estat liberal, s'erigia –altra volta– com a garant de l'ordre i la propietat. En resum, veurem en els capítols que segueixen, els intents de definir la propietat d'acord amb els seus interessos, els d'un grup dominant amb consciència de classe.

CAPÍTOL 6

Raons i justificacions legals en els anuncis per tancament de terres

«En uso de las facultades que, para e1 acotamiento y vedado de la propiedad particular,
concede a los propietarios la Ley de 6 de Septiembre de 1836,
Real orden de 25 de Noviembre de 1847 y vigente Ley de caza (…)».[674]

En el present capítol ens ocupem de citar i explicar les diferents fites legals que foren utilitzades per justificar i fonamentar els tancaments i les prohibicions d'entrada a les finques. Descobrirem la cita reiterada d'una àmplia nòmina de lleis liberals que s'encavalcaven i es complementaven a l'hora de fer públic un acotament de terres, un fet, que a la vegada constituïa un exercici de defensa i vindicació del dret de propietat, entès com el gaudi exclusiu dels fruits per part del titular o dels titulars. En altres paraules, descobrim la utilització de les cites legals com una tipologia de pràctiques de propietat. Els anuncis en els butlletins esdevenien així, uns actes i declaracions de domini, manifestament coercitius, que feien pública una determinada informació amb la pretensió que s'estengués i es difongués per diferents canals socials amb la finalitat de delimitar els altres usos i aprofitaments, depurar, purgar i excloure les altres pràctiques contràries a la fruïció particular. La publicació dels anuncis d'acotaments i vedats en un diari oficial, com els butlletins provincials, esdevenia un acte solemne que embolcallava la informació difosa en un hàlit de formalitat apte i d'acord amb els discursos dominants i els manuals de policia rural, repressió i codi penal.

En els exemples buidats apareixen diverses expressions i modalitats. De vegades al·ludeixen les lleis sense la cita explícita i concreta. Altres vegades fan referència als drets o a les facultats que els permetia i conferia la llei. I, en ocasions, la justificació esdevé la recitació de totes i cadascuna de les lleis que avalaven el tancament, encara que aquestes fossin reiteratives. Quant més gruix legislatiu, més carregades les tintes i més pes d'arguments per respondre i per fer front a qualsevol eventualitat contrària. La quantitat i l'ordre en la redacció dels decrets i lleis citades depenia de la formació i de la perícia del propietari o de l'administrador, com de les necessitats concretes dels diferents indrets de la geografia catalana. Els anuncis esdevenen, d'aquesta manera, una important font informativa per l'aportació de noticies d'un corpus normatiu i un canal vàlid per l'estudi de la constel·lació legislativa relativa a la defensa i el foment dels drets

[674] BOPG. Miércoles 21 de Junio de 1893, núm. 74, p. 280.

de propietat. Veurem doncs, el nombre de vegades que cada llei o decret foren utilitzats i així, ens farem una idea de la jerarquia, l'ordre de prelació i el grau de coneixement i difusió de les diferents normes. També contemplem els exemples de justificació de la llei, especialment la llei de caça de 1879, com a eina per prohibir l'entrada i aconseguir un vedat per la caça quan aquest no era el principal greuge. La fi justificava i explicava els mitjans legals utilitzats. Aportarem, en aquest sentit, exemples explícits, i la distinció entre vedats per la caça i vedats de caça que indicaven les activitats, secundàries i primàries en relació amb la pràctica cinegètica, un aspecte però no sempre clar ni de fàcil distinció.

Decreto de las Cortes de 14 de Enero de 1812, restablecido en 23 de Noviembre de 1836

Aquest decret és només citat en cinc anuncis, tots ells, excepte un, de la província de Girona. Aquests anuncis gironins, dels primers anys del segle vint, vénen acompanyats amb l'expressió del restabliment de novembre de 1836 i complementen la cita del decret de 1813 i la seva reposició del setembre del mateix any. Tot ells segueixen la mateixa disposició a l'hora de citar les normatives a les quals s'hi afegeixen, per aquest ordre, la Llei de caça de 1902 i el seu Reglament de 1903. Els exemples representen part de la geografia provincial i el darrer de 1905, com a mostra, correspon a les finques d'Argelaguer de Luis Pujol Bassols. Aquest propietari, veí de Barcelona, feia saber que, «usando de las atribuciones que me confiere el decreto de las Cortes de 8 de Junio de 1813, restablecido en 6 Septiembre de 1836, y el de 14 Enero de 1812, restablecido por la ley de 23 Noviembre 1836 y la vigente ley de Caza y su reglamento», declarava tancats i acotats diversos masos aglevats del mas Oliveres de la Miana. I, per tant, insistia que quedava prohibida la pastura, la busca d'herbes i de llenyes, la caça «y el simple paso» sense permís de l'amo.[675] Els demés anuncis gironins feien referència al mas Aloy de Pont de Molins, propietat de l'advocat Joaquim Jordà;[676] el mas Abulí, amb dos masos més, també a Argelaguer i del mateix Luis Pujol;[677] i els Estanys Grans i Petits, i altres finques de Vilamacolum de Francisco Geli, propietari del municipi.[678]

[675] BOPG. Lunes 14 de Agosto de 1905, núm. 97, p. 394.
[676] BOPG. Viernes 14 de Julio de 1905, núm. 84, p. 340.
[677] BOPG. Miércoles 21 de Diciembre de 1904, núm. 153, p. 646.
[678] BOPG. Lunes 28 de Noviembre de 1904, núm. 143, p. 600.

L'altre anunci, que citava el decret de 1812 corresponia a José Feiner. Aquest fabricant i propietari de Torelló el 1878 feia pública la veda i l'acotament del bosc que posseïa a la citada vila, en virtut de les facultats que li concedia l'«artículo 3.º del decreto de las Cortes del año 1812 y de la ley de 13 de setiembre de 1837, sobre el respeto que se debe á la propiedad».[679] El decret de corts al·ludit feia referència als aprofitaments dels «montes» de domini particular i constava de tres articles. En l'article primer es derogaven les antigues ordenances de «montes y plantíos» que concernien al domini particular. En conseqüència, els amos quedaven en plena i absoluta llibertat de fer el que consideressin més adequat i oportú. L'article dos reconeixia als amos la llibertat de tallar els arbres i de vendre les fustes a qui volguessin. Ni l'Estat, ni «Cuerpo alguno», ni cap particular podia al·legar cap «privilegi» de preferència ni dret de tempteig. Aquest últim aspecte és molt important com a element i signe de canvi, i esdevé una destacada exhibició dels principis liberals elementals. L'article tercer, que era l'expressament citat en l'anunci de José Feiner per Torelló, reconeixia que les plantacions i els boscos quedaven perpètuament tancats i acotats, a la vegada que proclamava respecte pels camins públics i ramaders, i protegia els aprofitaments privats de les produccions:

> «Art. 3º. Los terrenos destinados á plantíos, cuyo suelo y arbolado sean de dominio particular, se declaran cerrados y acotados perpetuamente; sus dueños podrán cercarlos y aprovechar como quieran los frutos y producciones, dejando libre el paso de caminos reales y de travesías ó servidumbres, cañadas y abrevaderos, como también el disfrute de caza y pesca».[680]

El decret de gener de 1812 ha estat assenyalat en diversos estudis com el «més fidel exponent de la tendència individualista» que predominà en el dinou. Un individualisme forestal que es practicà i continuà vigent, tot i la Reial Ordre de 18 de setembre i la Reial cèdula de 19 d'octubre de 1814 que revocava el decret de les corts de Cadis.[681] Aquesta tendència, que venia d'abans, com hem vist amb l'exemple dels bans de la Reial Audiència, es veié reforçada amb les Ordenances de monts de 22 de desembre de 1833. En virtut d'aquesta normativa, els particulars «una vez cerrados o cercados [els boscos], podrá variar el destino y cultivo de sus terrenos, y hacer de ellos y de sus producciones el uso que más le conviniere». I tres anys després, la Llei de 23 de

[679] BOPB. Viernes 24 de Mayo de 1878, núm. 124, p. 4.
[680] *Manual de policía rural, por la redacción de El Consultor de los Ayuntamientos y los juzgados municipales*, Madrid, 1913, p. 331; i *Colección de decretos*, tomo. II, p. 53.
[681] PÉREZ CARBALLO, Ángel, «La propiedad forestal en España. Intervención del Estado en la propiedad forestal de los particulares», *Revista de Estudios Agrosociales*, núm. 59 (1967), p. 11.

novembre de 1836 derogà les ordenances anteriors i la legislació forestal va comptar amb el restabliment del decret de 1812.

Aquesta prescripció legislativa tenia la protecció de la propietat i la llibertat de contractació i de mercat com els principals objectius. Uns principis molt significatius i marcats en el preàmbul de la disposició, «con el justo fin de redimir los montes y plantíos de dominio particular de la opresión y servidumbre en que por un espíritu de mal entendida protección lo han tenido hasta ahora las leyes y ordenanzas tan contrarías al derecho de propiedad, como opuestas a la libre acción del interés individual».[682] Sobre el decret de 1812, Sánchez Salazar puntualitzava que establia limitacions al dret de propietat, com es desprèn de la seva lectura, deixant lliure la pràctica de la caça i la pesca. Així mateix aclareix que, tot i que la noció de propietat perfecta tenia els atributs de «plena, absoluta i exclusiva», no hi hagué unanimitat entre els diputats de Cadis per la defensa d'aquest tipus ideal de propietat, ni els decrets sobre tancaments de les Corts pretenien establir-la. Joaquín Lorenzo Villanueva i el català Felip d'Aner foren els diputats que exposaren la necessitat d'una llei que permetés als propietaris tancar i acotar les finques. Es preparava el Decret de 1813. D'aquesta manera, en ús del «sagrado derecho de propiedad» i en sintonia amb la recent Constitució,[683] podrien aprofitar-se i gaudir, exclusivament, de les produccions. El fet de la catalanitat del diputat Aner i de la seva intervenció en pro dels tancaments fa dir a Sánchez que no era d'«extrañar que fuera Aner quien propusiera los cerramientos. Era diputado por Cataluña, una de las regiones donde el individualismo agrario había avanzado desde fechas tempranas».[684] Una hipòtesi molt plausible si ens atenem als estudis relatius als tancaments i a l'exemple dels bans a Catalunya fins el 1835.

Decreto de las Cortes de 8 de Junio de 1813, restablecido en 6 de Setiembre de 1836

El decret de Corts o «ley de Acotamientos de 8 de Junio de 1813», aprovat per unes corts extraordinàries, tenia la necessitat i la finalitat de protegir el dret de propietat i l'objectiu de fomentar l'agricultura i la ramaderia.[685] El preàmbul també declarava que

[682] SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis, *Historia General de España y América: Del Antiguo al Nuevo Régimen*, Vol. 12, Madrid, 1981, p. 328.
[683] Art. 4º. La Nación está obligada a conservar y proteger por leyes sabias y justas la libertad civil, la propiedad y los demás derechos legítimos de todos los individuos que la componen.
[684] SÁNCHEZ SALAZAR, Felipa, «La redefinición de los derechos de propiedad…», *op. cit.*, p. 214.
[685] Per l'aprovació de la Llei d'acotaments de 1813, després de l'aprovació del Decret de 1812, la comissió d'agricultura de les Corts va emetre un dictamen, l'octubre de 1812, (FONTANA, Josep i

aquest acte esdevenia una reparació dels greuges, les ofenses i els ultratges que havia hagut de suportar la propietat. L'article primer era taxatiu i aclaridor. Va esdevenir una fita important en la història del dret i el fonament legal i jurídic per les lleis que vingueren després. Es va convertir en una referència gairebé obligada en el tractament de la propietat i el dret de defensar-la i prohibir-ne l'accés. Declarava totes les finques tancades i acotades, perpètuament. El decret tenia altres articles que no tenien relació amb els acotaments. El text de l'article primer era del tenor següent:

> «1º. Todas las dehesas, heredades y demás tierras de cualquiera clase, pertenecientes á dominio particular, ya sean libres ó vinculadas, se declaran desde ahora cerradas y acotadas perpetuamente, y sus dueños ó poseedores podrán cercarlas sin perjuicio de las cañadas, abrevaderos, caminos, travesías y servidumbres, disfrutarlas libre y exclusivamente, ó arrendarlas como mejor les parezca, y destinarlas á labor, ó á paso, ó á plantío, ó al uso que más les acomode; derogándose, por consiguiente, cualesquiera leyes que prefijen la clase de disfrute á que deban destinarse estas fincas, pues se ha de dejar enteramente al arbitrio de sus dueños».[686]

El decret de 1813 esdevenia una de les bases i dels principis de la legislació espanyola liberal. Es convertia, així, en el fonament regulador de l'espai, del respecte i la protecció a la propietat privada i la garantia del gaudi exclusiu de les finques rústiques. D'aquesta forma, s'entenia que la naturalesa ordinària de la propietat era que fos lliure, que el titular de qualsevol finca era l'únic que tenia «derecho á aprovecharse solo y exclusivamente de ella y de sus productos, por lo que hay que suponer que á nadie corresponde participación en estos ni goza de servidumbres ni otros derechos sobre aquellos, mientras quien lo pretenda no pruebe la existencia de la servidumbre ó de los derechos que a su favor invoque».[687] Aquest principi, imprès en el decret d'acotaments es veié repetit i confirmat en les lleis successives i en diversos articles del codi civil de 1889. Aquest codi esdevé l'obra jurídica que sistematitza i regula les normes de Dret

---

GARRABOU, Ramon, *Guerra y Hacienda. La Hacienda del gobierno central en los años de la guerra de independencia (1808-1814)*, Alicante, Instituto Juan Gil-Albert, 1986), que guardava gran semblança amb la Llei Agrària de Jovellanos, amb la qual s'emmirallaren. (SÁNCHEZ SALAZAR, Felipa, «La redefinición de los derechos de propiedad…, *op. cit*., p. 214-215) Per la comissió doncs, la propietat privada era la millor forma de possessió i la millor manera de defensar-la, per tenir-ne la lliure disposició i la millora de l'agricultura i la comunió amb la ramaderia, era el tancament de terres. Els tancaments eren una conseqüència del domini i una majoria de diputats demanaven la supressió d'usos comunals, com les pastures i l'espigolar, unes pràctiques que el codi penal de 1848 i la reforma de 1850 van convertir en faltes i delictes. Els canvis polítics feren que el Decret de 1813 tingués serioses dificultats a aplicar-se i entre 1820 i 1823 quedà constància de les contrarietats per la seva entrada en vigor per tot tenir en compte les particularitats i costums locals, (SÁNCHEZ SALAZAR, Felipa, «La redefinición de los derechos de propiedad…, *op. cit*., p. 218) i quedà en el llim fins el restabliment de 1836. Un Decret que tampoc es respectà perquè els anuncis dels butlletins –i els intents anteriors de limitació dels bans de la Reial Audiència– són la prova que el pes dels hàbits, usos i costums era molt poderós.

[686] *Manual de policía rural, op. cit.,* p. 331; i *Colección de decretos*, tomo IV, 1820, p. 80.

[687] *Manual de policía rural, op. cit*., p. 274.

privat i que consagra la idea de propietat com a obra.[688] Tanmateix, tornant a la qüestió principal, el sis de setembre de 1836 una Reial Ordre restablia el decret d'acotaments de 1813. Constava d'un article únic que proclamava que «se restablece en toda su fuerza y vigor el decreto de las Cortes generales y extraordinarias de 8 de Junio de 1813, relativo al fomento de agricultura y ganadería».[689]

Aquest ànim i esperit, el del decret de 1813, és el que sura en els anuncis de tancaments de terres, unes publicacions que han de reiterar, una i altra vegada, amb la cita explícita de la norma o amb la seva ombra argumental i les lleis successives, que els propietaris tenien dret al gaudi exclusiu de les seves finques. Aquesta expressió concreta del decret de 1813 consta en setanta anuncis, corresponents a deu per Girona, cinquanta-vuit per Barcelona i un parell per Lleida, i ve acompanyada, majoritàriament, amb la referència del restabliment del decret de 1836. Una restauració que consta en 142 anuncis repartits en uns límits cronològics de 1866 a 1910, majoritàriament a Girona (92) i Barcelona (42), i un de testimonial a Lleida. El primer anunci de tancaments de terres que utilitza les referències a les esmentades normatives d'acotaments fou l'edicte general de l'Ajuntament de Castellet i la Gornal (Alt Penedès) quan, a finals d'agost de 1857 i quan s'acostava la verema, declarà tancades totes les heretats particulars del terme municipal. L'alcalde del municipi cedia a la petició dels titulars de les finques i ho feia públic a través d'un pregó que es distribuïa en els paratges de costum i se'n feia publicitat en el butlletí provincial:

> «Declarando por decreto de las Cortes de 8 de junio de 1813 restablecido por otro de 6 de setiembre de 1836 cerradas y acotadas perpetuamente todas las dehesas, heredades y demás tierras de dominio particular; los dueños de las fincas de esta clase que encierra este distrito municipal han acudido el ayuntamiento del mismo pidiendo tenga á bien hacer público que,

[688] L'article 348 avalava que «la propiedad es el derecho de gozar y disponer de una cosa sin más limitaciones que las establecidas en las leyes», i «el propietario tiene acción contra el tenedor y el poseedor de la cosa para reivindicarla». L'article següent declarava que ningú pot ser privat de la seva propietat sinó ho és per una autoritat competent i per una causa justificada d'utilitat pública i amb indemnització. Segons l'article 350 el propietari d'un terreny és l'amo de la superfície i del que hi existeix sota terra, amb total llibertat de fer obres, plantacions i excavacions, sempre i quan es respectin les servituds i a les lleis de mines i aigües. L'article 353 reconeixia a la propietat dels béns el dret d'accessió a les produccions dels mateixos i tot els que s'unís i incorporés de manera natural o artificial. El 354 anomena les diferents classes de fruïts, naturals, industrials i civils que pertanyen al propietari. L'article següent conceptualitza els fruïts naturals com les «produccions espontànies de la terra i les cries i demés productes animals» i descriu els fruïts industrials i els fruïts civils. Els articles 356 i 357 acabaven de descriure els drets i les «llibertats» del propietari. L'article primer del decret de 1813 reconeixia que els acotaments i els tancaments s'havien de fer tenint en compte tot tipus de servituds. Ara bé, el principi general del dret en matèria de servituds fou que tota finca era considerada lliure mentre no es comprovés o es demostrés el contrari. Uns aspectes que regulen els articles 595 a 599 del codi civil espanyol i el 552 a 563 en matèria d'aigües.

[689] *Manual de policía rural*, *op. cit*., p. 334; i *Colección legislativa*, tomo XXI, 1846, p. 380.

> cualquiera persona que invada dichos terrenos sin su respectivo permiso serán denunciados á quien cometa para el condigno castigo (...) Castellet 24 de agosto de 1857.- El Alcalde, Juan Guardiá.- D. A. del A. C., José Segura, secretario».[690]

En un mateix sentit Fernando Puig, hisendat i comerciant de Barcelona, el 1867 justificava amb la llei de 8 de juny de 1813 l'acotament, als efectes legals, de can Malet en el terme del Prat de Llobregat, i prohibint amb especial èmfasi la caça i, sobretot, la pesca a l'estany de la Podrida. En referència al caràcter legal del tancament recordava el restabliment del decret de 1813 pel Reial Decret de 6 de setembre de 1836 i altres «sobiranes disposicions» que «que consideran cercadas, aunque no lo estén materialmente, todas las dehesas, heredades y tierras de dominio particular, haciendo privativo de sus dueños el disfrute de caza y pesca».[691] Altres exemples significatius de la cita del decret els tenim en un cas de doble publicació el 1866 en els butlletins de Girona i Barcelona. Fou el cas de Domingo de Miguel Mestanza de Santistevan, un tinent coronel d'infanteria retirat, que es presenta com a hisendat i veí de Barcelona. En virtut de les facultats que li concedia la «ley de 8 de Junio de 1813, restablecida por Real decreto de 6 de Setiembre de 1836, y la ley de 13 de Setiembre de 1837 y Real orden aclaratoria de 25 de Noviembre de 1847», i des de la publicació de l'avís, acotava i vedava el mas de la Torre Valentina de Calonge i el mas Balaguer o Can Piñol del Bori de Sant Boi de Llobregat.[692] Els dos anuncis, gairebé simultanis i sincrònics i d'igual disposició discursiva, prohibien –en tot temps– pasturar, fer llenya, caçar i entrar-hi sense permís, fos quin fos l'objectiu. A més, informaven que es tenia l'autorització del governador civil i que les lleis i les reial ordres vigents serien el càstig dels «contraventores como atentadores à la propiedad particular».[693]

Entre altres casos, a mode d'il·lustració, podem citar l'edicte de l'alcaldia de Gelida en el qual el 1887 es feia saber que Dominga Pérez Urbieta de Barcelona havia sol·licitat acotar per la caça la «Torre de Lloselles», de diversos cultius vinya, olivar, campa, regadiu, bosc i erm, en «méritos de lo que preceptúa la ley de 8 de junio de 1813».[694] Un altre tancament significatiu de 1889 citava, explícitament, l'article 1 del decret de 1813, «de la ley de 8 de junio», com a base per vedar i acotar diverses finques del terme d'Esplugues de Llobregat a instància de diversos propietaris entre els quals consten José

[690] BOPB. Viernes 28 de Agosto de 1857, núm. 206, p. 4.
[691] BOPB. Martes, 18 de Junio de 1867, núm. 144, p. 4.
[692] BOPB. Martes, 10 de Julio de 1866, núm. 162, p. 4.
[693] BOPG. Viernes 1 de Junio de 1866, núm. 66, p. 4.
[694] BOPB. Jueves 1º de diciembre de 1887, núm. 287, p. 7.

Pujol, Dolores Campreciós, Josefa Batlle, Baldiri Faura, Vicente Ferrer i el comte de Dosrius.[695] Circumstància especial, i interessant, fou la del terme de Castell d'Aro on s'uniren cinquanta-dos propietaris per vedar les seves finques. Datat el gener de 1878, citaven la vigència del decret d'acotaments de 1813 i la seva restitució de 1836 per expressar la veda de «salvo el derecho de servidumbre á que estuvieren sujetas, todas sus tierras cultivas ó bosques radicadas en este término municipal de Castillo de Aro». Advertien als contraventors, especialment els ramaders, que se'ls aplicaria sense cap mena de contemplació les penalitats marcades en els articles 609, 610 i 611 del codi penal.[696] Immediatament, i coincidint temporalment, el 1878 el governador civil de Girona publicà una circular general en la què es regulava el trànsit de ramats, especialment transhumants, per evitar els danys en els sembrats i les plantes. Era freqüent que majorals i pastors quan travessaven la província no exercien la vigilància adequada perquè els animals no envaïssin les finques particulars o comunals.[697]

Real decreto de 3 de Mayo de 1834, ordenanzas de caza y pesca

El Reial decret de 3 de maig de 1834 consta, de manera gairebé anecdòtica, en només cinc anuncis de vedat, tots ells de la província de Barcelona i en un arc cronològic comprès de 1863 a 1866. Aquesta normativa definí on es podia caçar i pescar en base a la propietat i regulava aspectes parcials del dret cinegètic com accessori al dret de propietat.[698] D'aquesta manera podem entendre la conceptualització d'aquesta llei com a un fonament més per vedar i tancar les finques. Aquesta lògica la seguí, per exemple, l'anunci particular de José Antonio Florensa, qui com a apoderat general de la marquesa de Mascarell, el 1863 vedava i acotava diverses finques en base al Reial decret de 1834, acompanyat –i en sintonia– amb les cites de la llei de setembre de 1837, que confirmava la privacitat de la caça dels propietaris; i la Reial ordre de 1847 que prohibida la invasió de qualsevol terreny particular contra les pretensions dels caçadors.[699] La repetició i l'existència d'un altre anunci amb la mateixa fórmula i per les mateixes finques, tres anys després, ens indica la persistència en l'incompliment de l'anunci i el respecte als masos del Castell d'Olost, al terme d'Oristà i el Castell d'Esparraguera, sant Mamet i Fitó de Seva; i la pervivència dels contraventors en introduir-se en les heretats per caçar,

[695] BOPB. Sábado 3 de agosto de 1889, núm. 185, p. 5.
[696] BOPG. Viernes 10 de Mayo de 1878, núm. 56, p. 6.
[697] BOPG. Miércoles 15 de Mayo de 1878, núm. 58, p. 1.
[698] GONZÁLEZ PELLEJERO, Raquel, *La actividad cinegética en la España contemporánea…, op. cit*., p. 146.
[699] BOPB. Viernes, 16 de Octubre de 1863, núm. 247, p. 4.

pasturar i tallar llenya i arbustos.[700] Els altres anuncis que utilitzaren aquesta normativa, per justificar el tancament, la presentaren en solitari, sense altres preceptes, i una, amb les altres «disposicions posteriors vigents» com a cita textual. Ens referim a la declaració de tancament de l'heretat «Valls de Vidiella» de Caldes de Montbui;[701] els terrenys de la quadra del Bori a Sant Boi del Llobregat, de Ramon Estruch;[702] i el mas Sunyer d'Avinyonet del Penedès, de Teresa Comas de Raventós, veïna de Santa Coloma de Cervelló.[703] És singular, d'altra banda, que en tots aquests anuncis que fan referència explícita al decret de caça, a més de la cacera, hi constin diverses prohibicions relatives a les pastures, fer llenya i l'aprofitament d'herbes.

Les ordenances de 1834 consideraven la caça i la pesca com un atribut de la propietat. El decret de 3 de maig en el seu article primer del títol primer reconeixia que «los dueños particulares de las tierras lo son también de cazar en ellas libremente en cualquier tiempo del año, sin traba ni sujeción a regla alguna», i en el segon «en los mismos términos, y con la misma amplitud podrán cazar en las tierras de particulares los que no sean sus dueños, con licencia de estos por escrito». El propietari no tenia cap limitació en l'ús de la caça, un fet que demostra que es considerava el propietari de la terra com a l'amo absolut del que s'hi criava, i de la caça morta que hi anava a raure des d'altres terrenys, recuperant així el que disposava la llei 17, títol 28 de la tercera Partida: «la caza que cayere del aire en tierra de propiedad o entrase en ella después de herida, pertenece al dueño o arrendatario de la tierra y no al cazador».[704] De la mateixa manera, l'article 36 reconeixia i autoritzava, en virtut del dret de propietat, als propietaris d'estanys, llacunes i basses de terres tancades a pescar durant tot l'any sense cap subjecció normativa.[705] Així doncs, si el 1812 es declararen tancats els terrenys boscosos i plantats de propietat particular i, a la vegada, es deixava lliure la caça i la pesca; la llei de caça 1834 sancionava la llibertat total i absoluta a favor del propietari

[700] BOPB. Martes, 4 de Setiembre de 1866, núm. 210, p. 4.
[701] BOPB. Martes, 27 de Octubre de 1863, núm. 263, p. 4.
[702] BOPB. Jueves 21 de Julio de 1864, núm. 174, p. 3.
[703] BOPB. Martes 16 de Mayo de 1865, núm. 118, p. 3.
[704] DE NIEVA, Josef María, *Decretos de la reina nuestra señora doña Isabel II* (...), Tom XIX, Madrid, 1835, p. 237.
[705] «Se entienden por tierras cercadas en este título y en todos los demás del presente decreto las que lo estén enteramente, y no á medias o aportilladas; de suerte que no puedan entrar en ellas las caballerías». Título V. De la pesca, artículos 36 a 44. Aquest article va portar a qüestionar la Llei de setembre 1837, una qüestió que va provocar la promulgació de la *Real Orden de 25 de Noviembre de 1847, aclarando la inteligencia de las palabras* «*cerrado o acotado*».

per exercir aquest dret. L'individualisme del segle dinou contemplava el benefici immediat del qui posseïa la propietat, a voltes de dubtosa procedència i legalitat.

La normativa, de vuit títols, estipulava i detallava la manera, com i quan es podien practicar les activitats. El darrer títol desgranava les sancions i les penes dels infractors de la llei. Les limitacions de la caça en els terrenys «baldíos» i comunals eren temporals, de cinc mesos del període de veda, i pels dies de neu i «fortuna». Una altra limitació foren les referències a les arts i les tècniques prohibides com les xarxes, les fures o els reclams, una exclusió de classe pels qui no es podien permetre una arma, les llicències i tots els requisits legals que comportava la seva possessió. En els terrenys de propis, els ajuntaments i els arrendataris eren els qui gestionaven les àrees, unes superfícies que havien de compartir amb forasters, sempre i quan tinguessin la llicència, i s'establia una mesura de seguretat en guardar la prohibició de cinc-cents metres des de la darrera casa dels pobles.

Segons González Pellejero, l'observació de la llei fou molt baixa, no es respectava la propietat ni la veda. Una normativa, d'altra banda, que pretenia, únicament, fer valer el dret de propietat i la caça vista com un producte més –sense costos de producció– sobre altres consideracions com podria ser la conservació dels animals.[706] L'incompliment i les infraccions de la llei eren, sens dubte, manifestes.[707] En els butlletins trobem nombroses referències al respecte, com la circular de 1842 del governador civil de Lleida que recordava a les autoritats locals que calia el compliment de la veda i tenir respecte al «sagrado derecho de propiedad».[708] Dos anys després la Llei de 23 de novembre de 1836, que restablia la Llei de 1812, deixava –altra volta– lliure la caça i la

[706] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 151-155.
[707] Vegeu el capítol 9, «Cacera i drets de propietat, conflictes i dinàmiques socials».
[708] «Circular núm. 85. Caza. Las escandalosas infracciones á las leyes vigentes de caza así como la inobservancia de las épocas de veda, preciso á esta Jefatura a dirigir á VV. las circulares de 28 de abril y 31 de julio del año próximo pasado, insertas en los boletines números 36 y 62 del mismo año, para que bajo su mas estrecha responsabilidad guardase é hiciesen observar cuanto con referencia al particular se disponen en aquellas. Persuadido me hallaba de que estos recuerdos eran lo bastante para que VV, hubieran atajado el abuso que se notaba en algunos de cazar en todo tiempo, sin respetar el de veda ni aun el de sagrado derecho de propiedad; mas por los repetidos partes que recibo veo con disgusto el poco efecto que han producido en no pocas poblaciones de la provincia, en las cuales se continua hollando las órdenes que rigen en la materia. Resuelto en cumplimiento de mi deber, á castigar todo desacato que se haga á las leyes ó disposiciones del Gobierno, reitero á VV. cuanto se les previno con referencia al propio asunto en las dos citadas circulares; en el concepto que si por falta de celo ó apatía se reproducen tamaños abusos exigirá á la autoridad local que los tolerase las mas efectiva responsabilidad. Dios guarde á VV. Muchos años. Lérida 18 de mayo de 1842.- Miguel Maria Calafat.= Sres. Alcaldes constitucionales de esta provincia». BOPL. Sábado 21 de Mayo de 1842, núm. 61, p. 1.

pesca; una normativa que fou corregia per la llei de novembre de 1837 que, en sintonia amb el decret de 1834, declarava aquestes activitats com a privatives i exclusives dels propietaris. El 1837, el 2 de setembre, també es restablí el Decret d'abolició de senyorius jurisdiccionals del sis d'agost de 1811, un aspecte que ja assumia la normativa de 1834 i una fita important per l'eliminació de privilegis i atributs privatius com els de caça i pesca.[709] En aquest sentit es podria entendre i veure com una obra més de «despatrimonialització» dels recursos naturals, al mode de la conceptualització de Maluquer de Motes per l'aigua.[710] En resum, amb el Reial decret de 1834 es «deslindan los derechos del propietario y del público sobre la caza y la pesca».[711]

Ley de 13 de Septiembre de 1837, por la que se declara privativo de los dueños la caza y pesca en terrenos de propiedad particular[712]

Aquesta llei, d'article únic, va establir que el gaudi i aprofitament de la caça i la pesca en els terrenys tancats i acotats corresponia exclusivament als amos. Per tant, polia i delimitava millor el dret de propietat i complementava el decret d'acotaments de 1813. També, com hem citat suara, modificava la llei de 23 de novembre de 1836, la normativa que havia restablert el decret de corts de 14 de gener de 1812, que abolia les ordenances de «montes y plantíos» per les terres de domini particular, però que deixava lliure l'exercici de la caça i la pesca. Es tracta d'una llei que, a més, s'adaptava i s'igualava amb les disposicions de les ordenances de caça i pesca de 3 de maig de 1834 que contemplava la propietat privada com l'objecte principal del dret de caça. D'aquesta manera, la Llei de 1837 declarava privativa la pràctica de la cacera i la pesca en els terrenys de propietat particular i atorgava l'autoritat als titulars per donar el permís corresponent. L'article aclaria que: «el disfrute de caza y pesca en los montes y terrenos de que trata el art. 3º del decreto de 14 de Enero de 1812 sobre abolición de las

[709] «Ley de 2 Setiembre de 1837. Esta ley restableció la de señoríos de 6 de agosto de 1811, cuyo art. 7 abolió los privilegios exclusivos, privativos y prohibitivos que tengan origen de señorío, como son los de caza y pesca, etc. ». MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario de la Administración Española*, Tom II, 1886, p. 252.

[710] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 147. Per despatrimonialització de les aigües –concepte encunyat per l'historiador Jordi Maluquer de Motes– s'ha d'entendre els mecanismes legislatius liberals del dinou que l'alliberaven els usos de l'aigua d'algunes de les formes jurídiques d'Antic Règim i que comportaren un reforçament de la propietat privada de les aigües. MALUQUER DE MOTES, Jordi, «La despatrimonialización del agua. Movilización de un recurso natural fundamental», *Revista de Historia Económica, Journal of Iberian and Latin American Economic History*, núm. 2 (1983), p. 79-96; També veure PAVON GAMERO, David, *La gran obra hidràulica a les conques de la Muga i del Fluvià: Dels projectes a les realitzacions*, Tesi doctoral, 2007, p. 94-98.

[711] MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario…, op. cit.*, Tom II, 1886, p. 249.

[712] *Gaceta de Madrid*, lunes 18 de Septiembre de 1837, núm. 1022, p. 1.

ordenanzas de montes y plantíos, ó en otros que estuvieren cerrados o acotados, corresponde privativamente á los dueños, y nadie podrá cazar ni pescar en ellos sin su permiso, ó de quien sus veces hiciere».[713]

La Llei de 1837, combinada amb altres normatives –especialment acompanyada de la Reial ordre de 25 de novembre de 1847–, ens consta en cinquanta-set exemples dels anuncis del butlletins, el que representa un 3,2 % dels casos. D'aquests, tres corresponen a Girona, dos a Lleida i cinquanta-dos a Barcelona constituint el gruix de la mostra. Aquest model representaria un exemple de la vigència, vigor i el valor atorgat a una normativa abans de l'aparició de la Llei de caça de 1879. Aquest fet s'explicaria per l'equivalència en un mostreig que descriu una tendència determinada per l'aparició d'aquest precepte legal en cinquanta-quatre ocasions, entre 1854 i 1878. Només cita en tres ocasions més enllà de 1879 (i poc més de tres anys després d'aquesta data).[714] El punt cronològic central d'ús d'aquesta justificació situa en els anys seixanta del dinou amb trenta-nou casos, el que representa gairebé set de cada deu casos, amb un pes destacat dels anys 1864 i, especialment, el 1866. Els exemples il·lustratius els trobem arreu de la geografia. Francisco de Paula Aromer el 1859 vedava els masos Vidal, Sans i Aiguabona de Tossa de Mar en virtut de les facultats que me «conceden la ley de 13 Setiembre 1837, y de lo expresamente prevenido en la Real orden aclaratoria de 20 Noviembre 1847».[715] I Joaquim de Cabirol, domiciliat a Arenys de Mar, tancava i vedava el mas Cabirol, entre Franciac i Riudellots de la Selva; i el mas Gelabert de Caldes de Malavella, també d'acord i amb la conformitat «prevenida por la ley de 13 de setiembre de 1837, Real orden aclaratoria de 25 noviembre 1847, y caso 25 del art. 495 del código penal».[716] Diversos propietaris dels masos Casanovas, Calvet, Graell, Brunet, can Batlle i Montgrós de Guardiola de Berguedà i el mas Torras de Salellas i el mas Suanya de Manresa, el 1854 vedaren les finques adduint «las facultades que les concede la ley de 13 de setiembre de 1837» i la Reial ordre de 1847.[717] Amb les mateixos avals i justificants legals vedaven el «disfrute de caza y pesca» d'una colla de masos de Rajadell (Bages), on s'especificava que els encarregats de vigilar el compliment de la

[713] *Manual de policía rural*, *op. cit*., p. 334; i *Colección legislativa*, tomo XXIII, p. 179.
[714] BOPB, Domingo 25 de diciembre de 1881, núm. 308, p. 3; BOPB, Martes 30 de mayo de 1882, núm. 128, p. 4; i BOPB, Sábado 16 de Setiembre de 1882, núm. 222, p. 4.
[715] BOPG. Lunes 19 de Setiembre de 1859, núm. 113, p. 4.
[716] BOPG. Miércoles 14 de Diciembre de 1859, núm. 151, p. 4.
[717] BOPB. Viernes 3 de marzo de 1854, núm. 34, p. 2.

veda eren els «guardabosques, masoveros y dependientes de las posesiones vedadas».[718] Igual doble cita utilitzaren el 1864 Agustí i Pau Valls, pare i fill, propietaris i pagesos de Mosqueroles que vedaven els masos Valls, Sureda, Puigjané i casa «Francesca de la Pujada», a causa dels «perjuicios que les ocasionen los cazadores, ganados y la destrucción de árboles por la mucha concurrencia de personas que van en sus bosques».[719] I, a voltes, detectem la Reial ordre de 1837 com a única base legal per tancar les finques, així consta en la veda de 1865 de la Font d'en Xirot amb casa, terres campes, vinyes i boscos, situat en el terme de la vila de Gràcia.[720] Així doncs, aquesta fou una llei fonamental. Una normativa que teòricament acabava de blindar la propietat, i la propietat forestal en particular, de la pràctica dels drets de caça i pesca, uns exercicis que els corresponien, privativament, i que quedaven prohibits sense el permís dels titulars.

Real orden de 17 de mayo de 1838, uso y mancomunidad de pastos públicos y limitaciones del acotamiento

Aquesta Reial ordre, de sis articles, fou fruit de la pressió de l'«Asociación de Ganaderos del Reino». Es tractaria d'una normativa que venia a reivindicar els interessos de la indústria pecuària i a dispensar-los-hi protecció en matèria de pastures públiques, drets i usdefruits mancomunats, davant el que fou una avançada de tancaments i privatitzacions de terres. Aquesta ordre doncs, reclamava respecte a les convencions entre municipis pels pasturatges compartits, que no es privatitzessin ni es tanquessin. Segons la legislació, aquest fou un principi reconegut pels legisladors de 1813 i per la Reial ordre de 1834 i les demés posteriors que clarificaven i ratificaven que l'ús dels drets dominicals s'entenguessin sense menystenir les mancomunitats de pastures establertes per les lleis, per convencions escrites o per costums autoritzades per l'ús, «ciencia y paciencia de los pueblos». La Reial ordre de maig de 1838 es va redactar doncs, per esvair els dubtes existents al voltant de la correcta interpretació del decret de Corts de juny de 1813.[721] L'article cinquè de 1838 era el més aclaridor, en fer un defensa aferrissada de les servituds públiques destinades a homes i bestiars:

[718] BOPB. Miércoles 12 de abril de 1854, núm. 58, p. 5.
[719] BOPB. Domingo, 23 de Diciembre de 1864, núm. 307, p. 2-3.
[720] BOPB. Sábado, 18 de Marzo de 1865, núm. 66, p. 4.
[721] AGUIRRE, Joaquín, GARCÍA GOYENA, Florencio, *Febrero, o Librería de jueces, abogados y escribanos, comprensiva de los códigos civil, criminal y administrativo, tanto en la parte teórica como en la práctica, con arreglo en un todo a la legislación hoy vigente*, Volum 9, Madrid, 1842, p. 73.

> «5ª. Que no se dé al art. 1º del decreto de las Cortes de 8 de Junio de 1813, restablecido por el de S.M. de 6 de Septiembre de 1836, más extensión que la que expresa su letra y espíritu, según los cuales, sólo se autoriza el cerramiento y acotamiento de las heredades de dominio particular, sin perjuicio de las servidumbres que sobre sí tengan; absteniéndose por consiguiente los Alcaldes y Ayuntamientos, bajo su más estrecha responsabilidad, de ejecutar ó consentir el acotamiento ó adehesamiento de aquellos terrenos públicos que siempre han sido de aprovechamiento común de uno ó más pueblos, sin que preceda la competente facultad, con arreglo á lo que previene la ley de 3 de Febrero de 1823 para la adopción de cualquiera arbitrios; impidiendo asimismo el cerramiento, ocupación ú otro embarazo de las servidumbres públicas destinadas al uso de hombres y ganados, que en ningún caso pueden ser obstruidas».[722]

Per últim, les diputacions, en instruir els expedients per acotar deveses i terres cultives públiques d'ús comú havien de demanar, teòricament, a les juntes de ramaders i els seus representants vigilar la suficiència de pastures en els municipis i que no es tapessin ni tanquessin els trànsits ni els abeuradors de bestiars i respectessin les altres «servidumbres rurales y pecuarias». Així doncs, només s'autoritzava el tancament i acotament de les heretats de domini particular, sense perjudici de totes les servituds relacionades. En sintonia, i recordant, amb l'article primer d'acotaments de 1813 que autoritzava a tancar les finques sense afectar els camins ramaders, abeuradors, camins rurals, travessies i altres servituds. És en aquest sentit com hem d'entendre la utilització d'aquesta normativa en els anuncis dels butlletins. Tot i així, la seva presència és molt testimonial, només quatre casos, dos dels quals repetits, i tots de 1863 i per un mateix territori. El primer anunci feia públic el tancament de l'heretat de can Magrans, en el pla de Cabrianes de Sallent (Bages) i propietat del veí d'Artés Valentín Vila. Per tant, quedava prohibit entrar a la finca per caçar, llenyar i aprofitar herbes sota les penes marcades en el codi penal i fent ús de les facultats de l'«artículo 1º de la ley de 8 de Junio de 1813; la disposición 5.ª de la Real orden de 17 de mayo de 1838 y la Real orden de 25 de Noviembre de 1847».[723] Tres dies després es tornava a publicar el mateix anunci.[724] Aquest exemple, de doble avís, el podríem relacionar sense fer cap afirmació categòrica, i tenint en compte la utilització de la Reial ordre de 1848, amb el pas proper del camí ramader de Sant Feliu Sasserra[725] i amb el que la comarca formava part dels grans eixos de la transhumància.[726] Els mateixos arguments jurídics

[722] *Manual de policía rural…*, *op. cit*., p. 335; i Colección legislativa, tomo XXIV, p. 197.
[723] BOPB. Viernes 16 de Enero de 1863, núm. 14, p. 4.
[724] BOPB, Jueves 22 de Enero de 1863, núm. 19, p. 3.
[725] LEN CURRIUS, Lluís; PERARNAU LLORENS, Jaume, *Inventari Patrimoni Cultural de Sallent. Memòria tècnica*, Redacció Transversal Produccions Culturals, Ajuntament de Sallent, 2002, p. 19.
[726] Carrerades i camins ramaders que de la Cerdanya i el Berguedà es desplaçaven a les comarques de l'interior del Bages, Anoia i Osona de camí del prelitoral (Vallès, Penedès) i les costaneres (Maresme,

corresponien a l'anunci d'una associació de propietaris de Sallent (Bages) interessats en tancar els masos «Salies de la Serra», «San Martí», «Plans de Magrans», «Fusimaña», «La Carrera», «Jené» i «Graner de Corner», vigilats per guardes particulars; i propietat de Juan Sallés, Domingo Sanmartí, Plácido Soler, Miguel Mas Riu, Ramon Soler, Juan Soldevila, Magín Sellarés, José Xipell, José Claret i José Roig. Entre les prohibicions detallaven «cazar, apacentar rebaños y hacer leña».[727] I el darrer tancament, amb la cita de la cinquena disposició i acompanyada del decret de 1813, correspon l'edicte de l'alcaldia de Castellbell i el Vilar, també al Bages, en relació al mas «Viladoms de dalt» de Francisco Sagristà.[728]

Real Orden de 25 de Noviembre de 1847 aclarando la inteligencia de las palabras «cerrado o acotado»

La Reial ordre de 25 de novembre de 1847 fou de les normatives més citades en els vedats i acotaments. Apareix citada, en solitari o en combinació amb altres normatives, en 177 ocasions, el que representa un 9,9 % dels casos. El precepte governamental pretenia tancar amb les polèmiques suscitades per la interpretació interessada dels termes «tancat» i «acotat» segons els contextos i les situacions. Es va fer una interpretació oficial dels dos termes, en referència al Decret de 1813, una lectura també adient per explicar i entendre l'article 388 del Codi Civil.[729] Però no només això, sinó que es tractava d'una actualització per acabar amb algunes presumptes contradiccions entre les normatives que giraven al voltant del dret de propietat, com el Reial decret de caça de 1834 i, el de caça i pesca, de 13 de setembre de 1837. La Reial ordre de 1847, ras i curt, aclaria la clau de lectura, «la verdadera inteligencia», de les paraules «cercados o acotados» contra les pretensions dels caçadors. Clarificava que «la propiedad prohíbe la invasión en todo terreno de propiedad particular que esté cerrado o acotado, sin exigir que esté cercado de pared continua».

Però vegem com es desenvolupà l'assumpte i quines foren les qüestions interpretatives que es posaren a debat i en controvèrsia. En una sol·licitud del setembre de 1847 es

Baix Llobregat, Garraf, Baix Penedès i Tarragonès). *Inventari de camins rurals i camins i pistes forestals de la comarca del Bages*. Memòria. Àrea de Territori i Medi Ambient, Consell Comarcal del Bages, Desembre 2008, p.93.

[727] BOPB. Miércoles, 17 de Junio de 1863, núm. 143, p. 4.

[728] BOPB. Miércoles, 12 de Agosto de 1863, núm. 191, p. 4.

[729] COSIALLS UBACH, Andrés Miguel, *Régimen jurídico de la propiedad agraria sujeta a la nueva PAC*, Departament de Dret Privat. Tesi doctoral, Universitat de Lleida, 2008, p. 258.

demanava que s'aclarissin els termes del decret de Corts de setembre de 1837. Aquesta normativa venia a esmenar l'article tercer del Decret de gener de 1812, i prevenia que la caça i la pesca corresponien, exclusivament, als titulars del domini. La instància presentada interrogava també si els conceptes exposats havien d'interpretar-se per l'article 36 del Decret de caça de 1834 o per l'article primer de juny de 1813. De la seva diferent lectura (de l'article 36 de la disposició citada), resultava que els caçadors es veien amb dret d'entrar en terrenys particulars que no estiguessin closos amb paret. Aquests aspectes eren font de contrarietats, desacords i disputes que podien traduir-se en violència explícita com que «recientemente una en que un cazador ha dado muerte á un criado de labranza que se oponía á su invasión en tierras de su amo». Per tot això, es va buscar, com hem apuntat, que no hi hagués dubtes al respecte. Que la llei prohibia qualsevol invasió de terrenys particulars fossin closos, tancats o simplement acotats. Per tant, calia guardar i fer complir la llei sense excuses ni subterfugis. D'aquesta forma, pescadors, caçadors i qualsevol altra persona s'havien d'abstenir a abordar les finques alienes. Les invasions eren contràries a les lleis i al respecte «del sagrado derecho de propiedad que las ha inspirado». Les consideracions, reflexions i arguments del dictamen havien estat les següents:

> «1º. Que el restablecimiento en 6 de Septiembre de 1836 de la ley de 8 de Junio de 1813 es posterior á la promulgación de la de 3 de Mayo de 1834.
> 2º. Que el decreto de las Cortes de 13 de Septiembre de 1837 habla de terrenos *cerrados ó acotados,* que son los que usa y define la citada ley restablecida en 6 de Septiembre de 1836, al paso que el art. 36 de la de 3 de Mayo de 1834 emplea y declara la palabra *cerrados* (1. *Cercados*, y no *cerrados*, es lo que dice el art. 36 de la ley de 1834, que puede verse en la pág. 242 del tomo 19 de la *Colección legislativa*).
> 3º. Que las palabras *cerrados y acotados* son diversas, y que la ley las reconoce tales cuando por medio de la conjunción disyuntiva las une dentro de una misma calificación que aquélla, á saber: la de asegurar al dueño su exclusivo uso.
> 4º. Que *acotar* tanto quiere decir como *poner cotos ó mojones*, esto es, cualquiera señal material y visible que indique el hecho de la propiedad y la voluntad del dueño de disfrutarla exclusivamente».[730]

Podríem dir, sense cap mena de dubte, que totes les normatives que van apareixent són una sèrie de notes al peu de pàgina del Decret d'acotaments de 1813, en un context d'assentament i consolidació de la idea de propietat com a absoluta i excloent.[731] Els

[730] *Manual de policía rural, op. cit.,* p. 338-339; i *Colección legislativa*, tomo XLII, p. 363.

[731] «La propiedad agrícola se considera, para todos los efectos legales, cerrada y acotada, aunque no lo esté materialmente, y tienen los dueños su libre y exclusivo goce y aprovechamiento, pudiendo impedir la entrada en ella aunque no esté cerrada de pared o seto (1. Ley de 8 de Junio de 1813, restablecida en 6 de Setiembre de 1836, y reales órdenes de 17 de mayo de 1838 y de 25 de noviembre de 1847). Como consecuencia de este derecho, es libre el propietario de destinar sus fincas al cultivo que le convenga, ó á plantío, pasto, etc., y recoger la cosecha cuando lo tenga por conveniente; de manera que puede vendimiar

anuncis dels butlletins no són més que un exemple més de la necessitat dels propietaris de pronunciar-se en contra d'altres usos i pràctiques, consuetudinàries o no, de la terra. I l'ordre de 1847 reconstrueix, reordena i consolida l'arquitectura legal que justificava i avalava els tancaments i les prohibicions, i esdevé una sòlida referència abans de la promulgació de les lleis de caça de 1879 i 1902. Del total de 177 cites en els anuncis, 92 corresponen a Girona, distribuïdes en un arc cronològic de 1859 a 1910, amb una presència destacada entre 1887 a 1906, 50 en els anys del dinou i 42 en el segle vint, i amb només dos exemples abans de la primera data.[732] A Barcelona, els exemples sumen 82 anuncis, concentrats en els anys seixanta amb 60 exemples, set de 1854 a 1859, sis de 1881 a 1899 i tres en els primers anys de segle vint. A Tarragona no n'hi ha cap i a Lleida només tres.[733] La referència a la Reial ordre normalment consta acompanyada de la Llei de 1837 i en nombre menor d'ocasions de la llei de 1813 i el seu restabliment de 1836.

El 1889 Bruno Neira de Gorgot i Deurrieu, hisendat i veí de Figueres, tancava el mas «Fideuer» i «can Grau» de Siurana una finca o «coto redondo» de 105 hectàrees fent ús de les «facultades que á todo propietario conceden las leyes vigentes, acota y amojona para su exclusivo uso y á fin de que nadie pueda cazar, sin permiso suyo». Especificava que havia senyalat, materialment, la finca d'acord amb l'ordre ressenyada, però cal advertir que la normativa no dictava en aquest sentit, sinó només relatava el posar «cotos y mojones» com un fet assumit com a consuetudinari. [734] Així doncs, justificant un pràctica amb la norma, «el propietario infrascrito D. Bruno Neira de Gorgot ha colocado en los expresados lindes señales materiales y visible que justifiquen el acotamiento, conforme é la R. O. de 25 de Noviembre de 1847».[735] Un altre cas, a mode

---

sin más que avisarlo al Alcalde con cuarenta y ocho horas de anticipación, y lo mismo hacer las demás recolecciones de frutos, disponer de sus rastrojeras y pastos y permitir el espigueo. Esto, sin embargo, no impide que el Alcalde publique bandos de buen gobierno fijando multas á los contraventores para que, sin restringir los derechos del propietario, no cometan éstos abusos, ni á su sombra pueda tampoco causarlos un tercero. El derecho del acotamiento se entiende sin perjuicio de las servidumbres que sobre sí tengan las heredades aunque sean de dominio particular (2. Real orden de 17 de mayo de 1838)». ABELLA, Fermín, *Manual de la legislación de montes y de la policía rural*, Madrid, 1875, p. 80.

[732] BOPG, Lunes 19 de Setiembre de 1859, núm. 113, p. 4; i BOPG, Viernes 1 de Junio de 1866, núm. 66, p. 4.

[733] BOPL. Lunes, 31 de Mayo de 1858, número 65, p. 4; BOPL. Viernes 2 de marzo de 1860, núm. 27, p. 4; i BOPL. Viernes 18 de Junio de 1880, número 73, p. 4.

[734] En aquest sentit podem citar també les «*Ordenanzas de montes de 22 diciembre de 1833*». A l'article 3 es disposava «que todo dueño particular de montes podrá cerrar o cercar los de su pertenencia, siempre que los tuviere deslindados y amojonados o provocar el deslinde o amojonamiento de los que aún no lo estuvieren». MARTINEZ ALCUBILLA, *op. cit*., Tom I, 1886, p. 133.

[735] BOPG, Miércoles 31de Julio de 1889, núm. 69, p. 310.

d'exemple, podria ser el de José Antonio Puig d'Olivella (Garraf) qui vedava el 1863 les heretats «La Roqueta» i «can Fuster» pel «*disfrute* de la caza, cortar leña ni arbustos y apacentar ganados, á toda persona que se introduzca en ellas sin su permiso que otorgará por escrito» en base les facultats legals de la «ley de 13 de Setiembre de 1837 y Real orden aclaratoria de 25 Noviembre de 1847».[736] A la província de Girona aquesta norma acostumava a constar acompanyant la Llei de caça de 1879, i amb els articles 13 o 18, segons els casos. El primer reconeixia el dret de caçar a l'arrendatari; i el segon reconeixia als propietaris el dret de constituir un vedat de caça exclusiu, i de poder caçar tot l'any sempre que tinguessin les terres tancades, fitades o acotades.

Real Orden de 9 de Junio de 1848, declarando que son voluntarios los amojonamientos
La cita d'aquesta llei, en el total dels anuncis per tancament dels butlletins, és merament testimonial, ja que només apareix en dos casos de tombant de segle vint i per la província de Girona. Aquesta norma establia que l'acotament i l'amollonament de les finques corresponia únicament a particulars, i no als ajuntaments. Una disposició que en la seva part final representava un reforç i reafirmació de la llei d'acotaments de 1813. D'aquesta manera ho van entendre i així ho consignaren en els exemples de les publicacions oficials. Pablo Matas Calvet, propietari i comerciant de Palamós, el 1900 va tancar dues suredes en la partida del mas Pelegrí, corresponents als termes municipals de Vall-llobrega i Fitor, a Fonteta. Les justificacions d'aquest vedat foren la Reial ordre de 1813, restablerta el 1836, la de «9 de Junio de 1848 y demás disposiciones vigentes dictadas sobre acotamiento de terrenos».[737] I, igualment, Fernando Domènech Mulleres, propietari de Sant Joan les Fonts qui amb les mateixes defenses i bases legals el 1901 vedava els masos «Domènech», «Colom» i «Cadavalls» de Begudà (Garrotxa), «amparándose en el derecho de propiedad que las leyes le confieren, á partir de esta fecha queda vedada la deslindada propiedad».[738]

La teoria i concepció de la Reial ordre de 9 de juny de 1848 va crear certa jurisprudència i fou acceptada pel codi civil, en tant que l'acotament –com a fet

[736] BOPB. Viernes 20, de Noviembre de 1863, núm. 277, p. 4.
[737] BOPG, Lunes 19 Febrero de 1900, núm. 22, p. 82.
[738] BOPG. Lunes 25 Marzo de 1901, núm. 36, p. 136.

indicatiu de la propietat– tingués el seu origen en la voluntat del propietari.[739] Segons aquesta idea només li corresponia al titular exercir el dret de tancar i acotar les seves terres, tal i com li atorgava la llei. La Reial ordre clarificava la diferència entre la facultat d'acotament i tancament, adjudicada al propietari; i l'amollonament, resultat d'un acte judicial de delimitació. Mentre aquesta darrera era un acte voluntari indicatiu de la propietat, el tancament i l'acotament «significaven un efecte del dret absolut i exclusiu del domini», en base a les atribucions que la llei conferia al titular de l'immoble.[740] Aquest dictamen legislatiu vingué motivat per la instància d'un particular, Juan León Torres, propietari i ramader de Fuente del Maestre (Badajoz). La sol·licitud, que fou dirigida al Senat i elevada a la Reina, demanava una millor definició i concreció que la de l'article primer de la Llei de 8 de juny de 1813. Ho feia en el sentit que es declarés que la facultat exclusiva d'amollonar els terrenys corresponia als propietaris. També demanava que l'article primer es modifiqués i es comentés en connexió i d'acord a la cinquena disposició de la Reial ordre de 17 de maig de 1838; i a la tercera de la Reial ordre de 23 de juliol de 1842, sobre delimitacions de terrenys de l'Estat en relació a terrenys particulars. Davant d'aquesta súplica es consideraren diferents aspectes: que l'article primer de la Llei de 8 de Juny de 1813 era categòric i concloent; que l'amollonament era un fet indicatiu de la propietat que podia tenir dos orígens, un de voluntat del propietari d'acord amb la llei citada, i un altre com a conseqüència d'un judici civil de fitació en un jutjat de primera instància amb el propietari veí; i per últim, es considerà que la Reial ordre de 17 de maig de 1838 dictava diverses disposicions sobre l'ús i la mancomunitat de pastures públiques i per això no es podien aplicar en propietats de domini particular. I en base a aquestes consideracions i arguments es disposà que

> «1º. que se re encargue el más puntual cumplimiento del artículo citado de la ley restablecida de 1813, dirigido á asegurar á los propietarios el libre y exclusivo uso de su propiedad; pero en el bien entendido que si él prefiere no ejercitarle, no ha de ser dado á ninguna corporación ni persona atribuirse este ejercicio; y 2º., que los demás extremos de la solicitud de D. Juan

[739] L'article 388 del codi civil espanyol (*Del derecho de cerrar las fincas rústicas*), fou deutor de tota una tradició teòrica i legislativa anterior i consignava el dret d'exclusió i de defensa, atribut del domini i la «propietat».

[740] «Tan esencial diferencia estaba á mayor abundamiento sancionada por la doctrina del Tribunal Supremo, como puede verse consultando la sentencia de 12 de Febrero de 1864, en la cual se resuelve que el acotamiento formalmente practicado, no puede confundirse en sus efectos con un procedimiento de deslinde y apeo». MANRESA NAVARRO, José María, *Comentarios al Código civil español*, Tomo III, tercera edición, Madrid, Revista de legislación, 1910, p. 355-356.

León y Torres son improcedentes, y como tales y atentatorios al libre uso del derecho de propiedad que la ley ha querido asegurar».[741]

En resum, calia entendre i no confondre els conceptes d'acotament i d'amollonament; i la disposició de 1848 enfortia, consolidava i confirmava la llei d'acotaments.

«*Se hace público para los efectos de la ley de caza de 10 de enero de 1879*»[742]
La Llei de caça de 1879 va ser la gran fita legislativa, en aquesta matèria, del segle dinou. No només va regular la cacera sinó que el dret de propietat en fou, novament, la pedra angular. En efecte, la propietat fou la institució que va estructurar els llocs i territoris on es podia practicar aquesta activitat. La normativa s'implementava en plena restauració monàrquica i responia als interessos de les classes dirigents i la seva base agrària com a fonament del seu poder. En el dinou es va consolidar i determinar a qui pertanyia el dret de caçar, en un context de debats i d'incompliments generalitzats de la llei, sobretot pels habitants de l'àmbit rural més immediat. La pugna girà al voltant de la propietat de la cacera en front del paper de regulació i control de l'administració de l'estat. La cacera doncs, jugarà una doble funció, com a recurs natural i com a diversió de certes classes socials en un context de canvis de la titularitat de la terra i la disminució d'espais a on poder practicar-la.[743]

La Llei de 1879 fou més complexa i articulada que l'anterior decret de 1834 i va néixer de l'iniciativa de set diputats el 1877. Fou vista per alguns sectors com una normativa que menystenia la propietat privada per permetre que els caçadors poguessin caçar a les finques que no estiguessin tancades o acotades materialment.[744] En el Martínez Alcubilla es defensava l'exclusivitat de la propietat, la nova llei «lejos de conciliar el fomento de la multiplicación de los animales útiles, objeto de la caza, con el más escrupuloso respeto al derecho de la propiedad, se infieren al ejercicio y extensión de éste, hondos agravios, y se coarta al dueño la natural facultad de aprovechar libremente los frutos y productos de sus fincas».[745] El dret de caçar el determinava l'article 8 i corresponia a tot el «que se halle provisto de las correspondientes licencias de uso de

[741] *Manual de policía rural, op. cit.*, p. 340-341; i *Colección legislativa*, tomo XLIV, p. 110.
[742] BOPB, Domingo 27 de setiembre de 1885, núm. 232, p. 4.
[743] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 137.
[744] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 171.
[745] MARTINEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario de la Administración Española*…, *op. cit*., tom II, 1886, p. 261.

escopeta y de caza»,[746] un fet que filtrava i limitava l'accés a bona part de la societat i marginava a les altres arts i pràctiques. L'article 9è fixava que aquest dret es podia exercir, amb les citades llicències, en terrenys públics que no fossin vedats. En els terrenys de propietat particular només podien caçar els amos, els arrendataris o les persones a qui aquests donessin un permís escrit.[747] Els altres articles centrals que fonamentaven i definien la pràctica de la cacera com a atribut de la propietat eren el 15 i el 18. En aquest primer es relacionava la prohibició absoluta de caçar en els terrenys acotats i tancats materialment, els «vedats per la caça», però deixava l'escletxa a entrar a les que no estiguessin materialment tancades, acotades o amollonades mentre no estiguessin aixecades o realitzades les collites.[748] L'article 18 definia que els amos de les terres destinades, expressament, a «vedats de caça» estaven autoritzats a caçar en qualsevol època de l'any, sempre i quan no utilitzessin reclams i respectessin una distància de cinc-cents metres de les terres veïnes.[749] Per tant, podríem pensar en una distinció entre «vedats de caça» i «vedats per la caça», acotaments que citaven la Llei de caça en tant que reconeixia que en la propietat particular «sólo podrá cazar el dueño y los que este autorice», com en les terrenys tancats, acotats o amollonats, que vindrien a reconèixer els articles 9 i 15, respectivament. En tot cas, es tractaria de diferents maneres de referir-s'hi o de distingir-ne, intuïm, l'ús de la caça com a activitat principal.

Els «vedats de caça» però, havien de tributar en base a la quarta regla de l'article 65 del Reglament de «Contribución territorial de 30 de septiembre de 1885».[750] La contribució

[746] A.C.C, *Disposiciones vigentes sobre caza y pesca fluvial,* Madrid, Fortanet, 1900, p. 10.
[747] «Art. 9. Este derecho puede ejercitarse en los terrenos del Estado o de los pueblos, y en los de propiedad particular, con sujeción a lo dispuesto en esta ley. En los terrenos del Estado o de los pueblos que no se hallen vedados por quien corresponda, será lícito cazar, según determina el artículo 8. En los de propiedad particular sólo podrá cazar el dueño y los que éste autorice por escrito». A.C.C, *Disposiciones vigentes sobre caza*…, *op. cit*., p. 9-10.
[748] «Art. 15. Considerándose, cerradas y acotadas todas las dehesas, heredades y demás tierras de cualquiera clase pertenecientes à dominio particular, nadie puede cazar en las qué no estén materialmente amojonadas, cerradas ó acotadas sin permiso escrito de su dueño mientras no estén levantadas las cosechas. En los terrenos; cercados y acotados materialmente ó en los amojonados nadie puede cazar sin permiso del dueño». BOP de Gerona, Viernes 31 de Enero de 1879, núm. 14, p. 1.
[749] «Art. 18. Los dueños particulares de las tierras destinadas a vedados de caza, que estén realmente cercadas, amojonadas o acotadas, podrán cazar en ellas libremente en cualquier época del año, siempre que no usen reclamos ni otros engaños a distancia de 500 metros de las tierras colindantes, a no ser que los dueños de éstas lo autoricen por escrito». A.C.C, *Disposiciones vigentes sobre caza*…, *op. cit*., p. 9-14.
[750] «Art. 65.4. Los productos en especie de cada hectárea serán todos los que ordinariamente se obtengan de la misma en cereales, semillas, legumbres, hortalizas, frutos, plantas textiles ó tintóreas, aceites, vinos, pampaneras, rastrojeras y demás aprovechamientos. En las de bosques, montes, alamedas, etc., las maderas, leñas, carbones, corcho, resinas, bellota, esparto, caza, etc.

territorial avaluava els productes de les finques, i tenien obligació de pagar-la els propietaris i els arrendataris de la terra, gravava el producte líquid dels béns immobles, el cultiu, la ramaderia i la caça.[751] L'obligació de contribuir i la càrrega tributària corresponent podien fer desistir de ser el titular d'un vedat de caça. No en sabem la causa exacte però tenim algun exemple, com el de Juan Cubells del Prat de Llobregat, que «no le convenía continuara el vedado de caza y pesca de las propiedades denominadas 'Manso Goday' y 'Manso Camprodons'». Cubells, havia tingut els masos arrendats, i cinc anys després, renunciava al vedat que havia obtingut el 26 d'agost de 1879,[752] per tant, el 1884 «cesan los efectos que las leyes vigentes señalan á los vedados».[753]

Ara bé, en diversos textos dels anuncis dels butlletins no acaba de quedar clar si es tracten d'uns acotaments o d'uns altres, volem dir «vedats de caça», com a activitat principal, o vedats per a la caça. El que podem assegurar que «vedar per a la caça», com a facultat reconeguda en la citada llei, era un mètode més, una justificació legal addicional i una nova eina normativa per poder respondre a les diferents intrusions que, amb distint objecte, es registraven, fossin per pasturar, recollir llenya seca, buscar herba, agafar arbustos, entrar a peu o amb cavalleries, desviar aigües, o passar pels camins que travessaven les finques, uns camins que solien presumir de privats. En resum, «todo cuanto constituya una usurpación ó violación de la propiedad».[754] Ho detectem en els mateixos anuncis quan fan públic l'acotament en base a la llei de caça, en solitari, en combinació amb altres o en «virtud de las vigentes leyes de propiedad rural».[755] Com a exemple d'aquest aspecte, tenim el tancament del mas Llavanera i el mas Taulera de Lladó (Alt Empordà). Josep Torrà, agrimensor i pèrit taxador de terres, veí del municipi

---

En las hectáreas de terreno que produzcan varias cosechas en un año, ó que plantada toda ella ó la mayor parte de árboles, se cultivan al mismo tiempo semillas, hortalizas, etc., ó se aprovechan de otro modo, se tendrá en cuenta la producción de aquellos árboles y de estos cultivos ó aprovechamientos. Si las cosechas o aprovechamientos son varios, pero se obtienen en distintos años se tomarán en cuenta asimismo todos los que se obtengan en la hectárea en el período de año que se produzcan». MARTINEZ ALCUBILLA, 1886, tom III, p. 501.

[751] Vegeu VALLEJO POUSADA, Rafael, «La Estadística territorial española desde 1845 a 1900, ¿por qué no se hizo un Catastro en el siglo XIX?» *CT: Catastro*, núm. 68 (2010), p. 81-115; MARTÍNEZ LASHERAS, José Luis, «El cálculo de las bases imponibles en la antigua Contribución Rústica y en el actual Impuesto de Bienes Inmuebles de Naturaleza Rústica», *CT: Catastro*, núm. 40 (2000), p. 7-21; i DEL MORAL RUIZ, Joaquin, «Evolución presupuestaria y reglamento contable de las haciendas locales y provinciales (1845-1911)», *Revista de Estudios Políticos* (Nueva Época), núm. 93. Julio-Septiembre (1996), p. 445-464.

[752] BOPB, Jueves 28 de agosto de 1879, núm. 206, p. 4.

[753] BOPB, Miércoles 9 de julio de 1884, núm. 164, p. 1.

[754] BOPB. Miércoles 11 de enero de 1882, núm. 9, p. 3.

[755] BOPB. Viernes 26 de enero de 1883, núm. 22, p. 2.

i com a administrador de béns de les, mare i filla, Josefa de Ros i Mercedes Llavanera, el 1883 «vedava i acotava» per als «efectos de caza, corta de leñas, aprovechamiento de ganados y demás con arreglo á la Ley de 10 Enero 1879, la heredad que comprende todas las tierras cultivas y no cultivas».[756] En el mateix sentit podem citar el tancament del mas Bantonell de La Llacuna (Anoia). Jaume Carbó, propietari i veí de Vilafranca del Penedès, el 1887 havia sol·licitat un edicte d'alcaldia que declarava des de la data «acotada y vedada para el uso de la caza y á los efectos prevenidos en la ley de 10 de enero de 1879, y código penal vigente, todos los terrenos» de la finca.[757] Altres fórmules possibles, que vénen a corroborar la utilització o la justificació de la Llei de 1879, per evitar qualsevol pràctica que atemptés contra l'ús exclusiu del propietari, les podríem exposar amb l'exemple de Francisco Torrens de Sant Salvador de Guardiola (Bages). El 1890 tancava el mas «Enric de la Torre» en conformitat amb el prescrit a l'article novè de la llei de caça de 1879 «y demás que garantizan el derecho de propiedad». S'havien d'abstenir els «contraventores que se introduzcan en dicha propiedad á cazar, como también los que lo verifiquen para leñar, desviar aguas, apacentar ganado y demás actos que atenten contra el derecho de propiedad».[758] Trobem no poques expressions de l'estil per indicar que les diferents heretats afectades quedaven acotades i vedades per a la caça. Fou el cas, per exemple, del tancament dels masos Cerdà i Raspall de Lavid (Penedès), unes finques que el 1884 «se declaran acotadas y vedadas para cazar».[759] També podríem citar la prohibició d'entrar la «Quadra de Guilera», a Terrasola (Penedès), propietat de José Maria de Miguel que «se declara acotada y vedada para la caza»;[760]

La diferència entre els vedats de caça, objecte de tributació i activitat principal, i les prohibicions o simples acotaments per a la caça solen ser, generalment, difícils de diferenciar. Tot i així, tenim pistes prou clares per distingir-los i dilucidar-los uns dels altres. Podem afirmar, sense cap mena de dubte a equivocar-nos que tindríem dues expressions molt clares per saber-ne l'ús o el motiu pel qual s'havia realitzat l'operació de vedar. En aquest sentit tenim l'expressió explícita de «vedado de caza», fórmula i expressió recorrent a la que hem d'afegir la descripció o la indicació de la disposició de

[756] BOPG. Miércoles 15 de Agosto de 1883, núm. 98, p. 4.
[757] BOPB, Jueves 15 de setiembre de 1887, núm. 221, p. 4.
[758] BOPB. Sábado 4 de Enero de 1890, núm. 4, p. 3.
[759] BOPB. Sábado 22 de Marzo de 1884, núm. 71, p. 2.
[760] BOPB. Sábado 22 de Marzo de 1884, núm. 71, p. 2.

senyals, fites o posts en els límits de la finca, que indiquessin el vedat, la «inscripción vedado», «con letras que puedan distinguirse» o amb la inscripció «vedado de caza». Uns postes, límits o inscripcions que consten en 240 anuncis, un 13,5 % dels exemples, als quals cal sumar-hi els 33 (1,8%) on s'informa que estan pendents de col·locació. Aquesta pràctica, la de delimitar i amollonar els límits de les finques vedades no constava, explícitament, ni estava desenvolupada o reglamentada en la Llei de 1879. En canvi a la Llei de caça de 1902, com veurem, hi constarà de manera detallada i el Reglament de 1903, a més, farà una clara subdivisió entre les diferents modalitats de vedats. La referència a senyals materials i visibles per indicar la propietat i la voluntat d'ús exclusiu consta de manera col·lateral, a mode de pràctica de propietat comuna però no reglamentada en la quarta consideració de la Reial ordre de 25 de Novembre de 1847.[761] Aquest aspecte, que veiem amb més detall en un altre capítol,[762] seria un exemple més de pràctiques de propietat que amb el temps esdevenen norma i acaben formant part de la legislació. En aquest cas apareixerà en la Llei de caça de 1902 i el seu Reglament. El primer anunci que va fer explícit l'expressió escrita «vedado» fou de Molins de Rei el 1857.[763]

Entre els nombrosos i diversos exemples d'anuncis per vedats de caça tindríem el cas de Jaime Muntané Romagosa, propietari de Can Muntané de Vallirana (Baix Llobregat), qui el 1880 destinava la finca a «vedado», d'acord amb la Llei de 1879. Es feia pública la col·locació de «mojones reglamentarios» en els que s'hi consignava la paraula «vedado». El mas era compost de vinyes, bosc, erms i terra campa i la propietat volia prohibir la cacera, tallar llenya i portar-hi bestiar a pasturar.[764] Els terrenys de casa Arús, del Prat de Llobregat, el 1881 quedaven «acotados y destinados á vedados de caza» d'acord amb la legislació de caça i s'aplicava la col·locació de fites indicatives. El propietari, José de Amat Cárcez, el baró de Maldà, convidava als caçadors que s'abstinguessin d'entrar i s'invocava a les responsabilitats que la llei determinava pels qui entressin en «parajes vedados para el público»,[765] una fórmula que remarcava el caràcter privatiu del bé immoble, una expressió amb fortuna i utilitzada només per la província de Barcelona i en una àrea molt concreta, principalment els actuals Baix

[761] *Manual de policía rural, op. cit.*, p. 338-339; i *Colección legislativa*, tomo XLII, p. 363.
[762] Vegeu capítol 7, «Acotaments, fites, vedats i tancaments físics».
[763] BOPB. Jueves 23 de Julio de 1857, núm. 175, p. 4.
[764] BOPB. Viernes 27 de agosto de 1880, núm. 205, p. 2.
[765] BOPB. Martes 11 de enero de 1881, núm. 9, p. 4.

Llobregat i Vallès occidental.[766] El 1881 Juan Masferrer de Sant Quirze Safaja (Vallès Oriental), destinava a vedat de caça els masos Barnils i Corona.[767] El 1884 els successors de la baronia d'Eramprunyà convertien en vedats de caça diverses finques de Gavà i Castelldefels, «todos los montes y marinas comprendidas en dichas fincas, pudiendo cazar en ellas, tan solo los que vayan autorizados con el correspondiente permiso por escrito».[768] El 1880 diversos propietaris de Tavèrnoles (Osona) creaven un vedat de caça amb les finques dels sol·licitants, però s'intueix que la caça no era l'activitat principal, sinó, com molts anuncis d'aquest tipus, la Llei de 1879 va esdevenir un instrument institucional més per justificar uns tancaments que pretenien que no «pueda entrar persona alguna á pescar, cazar, hacer leña ni apacentar ganado, sin previa autorización del dueño». Per això, col·locaven les fites reglamentàries amb la paraula «vedado».[769] Ara bé, a partir d'aquest moment emergiren multitud de vedats relacionats amb societats de caça, unes finques on es percep la destinació, gairebé exclusiva, d'aquesta activitat; i un indicador més per dilucidar que, efectivament, es tractava de vedats de caça.[770]

[766] Aquesta locució l'hem detectada en disset casos de 1880 a 1892, principalment en la forquilla cronològica de 1880 a 1882 amb dotze exemples del total; entre 1890 i 1892 detectem els cinc restants. Els municipis dels tancament i vedats amb aquesta expressió corresponen a una àrea concreta: El Prat de Llobregat (4), Montcada i Reixac (5), Abrera (1), Viladecans (1), Sant Quirze del Vallès, de Terrassa en el document (1), Viladecans (1), Montornès del Vallès (1), Sant Coloma de Gramanet (1), Sant Llorenç d'Hortons (1) i Avià (1). BOPB, Miércoles 8 de setiembre de 1880, núm. 215, p. 2; BOPB, Jueves 23 de diciembre de 1880, núm. 306, p. 5; BOPB, Martes 11 de enero de 1881, núm. 9, p. 4; BOPB, Viernes 4 de marzo de 1881, núm. 54, p. 1; BOPB, Miércoles 13 de abril de 1881, núm. 88, p. 4; BOPB, Domingo 11 de setiembre de 1881, núm. 218, p. 2; BOPB, Domingo 30 de octubre de 1881, núm. 260, p. 2; BOPB, Martes 15 de noviembre de 1881, núm. 273, p. 2; BOPB, Sábado 26 de noviembre de 1881, núm. 283, p. 4; BOPB, Miércoles 18 de enero de 1882, núm. 15, p. 4; BOPB, Domingo 4 de junio de 1882, núm. 133, p. 4-5; BOPB, Jueves 17 de agosto de 1882, núm. 196, p. 2-3; BOPB. Sábado 17 de Mayo de 1890, núm. 118, p. 3; BOPB. Domingo 19 de octubre de 1890, núm. 251, p. 3; BOPB. Sábado 27 de junio de 1891, núm. 153, p. 5; BOPB. Jueves 18 de Agosto de 1892, núm. 198, p. 4; i BOPB. Martes 6 de Septiembre de 1892, núm. 214, p. 2.

[767] BOPB. Martes 26 de julio de 1881, núm. 177, p. 3.

[768] BOPB. Miércoles 2 de abril de 1884, núm. 80, p. 4.

[769] BOPB. Miércoles 1º de setiembre de 1880, núm. 209, p. 4.

[770] Vegeu el capítol 9, «Cacera i drets de propietat, conflictes i dinàmiques socials».

Gràfic 15. Recompte i cronologia de les cites de la Llei de caça de 1879

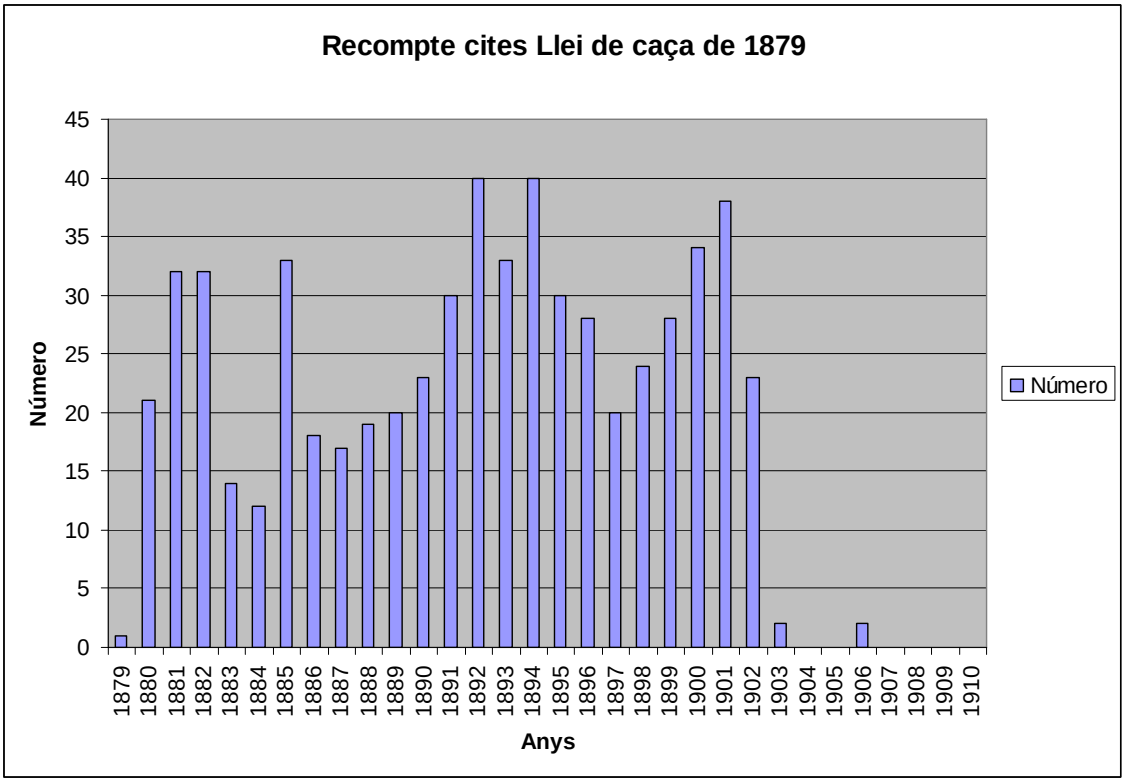

Els diaris locals es van fer ressò de la publicació de la Llei. Aquesta normativa tan important, que pretenia regular una activitat popular i clau en el món rural, no podia passar desapercebuda i calia donar-la a conèixer encara que fos amb diferents números i entregues.[771] La premsa, altaveu de les diferents sensibilitats polítiques, i instrument de difusió d'informacions i notícies per part del poder, fou corretja de transmissió i un instrument útil pels propietaris. La caça, com a element de riquesa, a banda de l'agricultura, també interessava, com a font d'ingrés, als municipis amb terres comunals. Així ho detectem al diari la *Nueva Lucha* de Girona, quan el 1887 publicava un anunci per celebrar una nova subhasta, la precedent havia quedat deserta, per l'arrendament de la caça. Aquestes transaccions estaven consignades en els plans d'aprofitaments de pobles i territoris com «Alp, Puigcerdá, Caixans, Campellas, Caralps (Serrat y Estremera), Das, Ger, Guils, Maranjes, Ribas (Bosch de la Vila y Batet), Tossas (Dorna), Urtg, Urús, Vilallovent y Setcasas».[772]

[771] *La Lucha*, *órgano del partido liberal de la provincia de Gerona*, Miércoles 5 de febrero de 1879, núm. 1509, p. 1.
[772] *La Nueva Lucha*, Viernes 21 de enero de 1887, núm. 18, p. 2.

Altres aspectes significatius de les justificacions, en base a les referències explícites dels diferents articles de la Llei de 1879 –i que sovint venien acompanyats de les cites dels articles del codi penal de 1870–, eren les penes amb les que es veurien castigats els infractors de la propietat i les normatives. A raó d'això hem realitzat un recompte que ens mostra l'impacte de la citada llei de caça i l'eclosió de casos amb cites concretes a partir del mateix 1879 però, sobretot, amb un presència molt destacada durant tota la dècada del 1880 i, la següent, amb una tendència a la baixa fins la promulgació de la Llei de 1902. El total d'anuncis que justificaven el tancament i la prohibició de la caça o la constitució d'un vedat de caça en base a la Llei de 1879, tenint en compte que un gran nombre ho amanien amb altres normatives relatives als acotaments, és de 614. Aquest número representa un 34,5% dels casos. D'aquests, 99 (5,6 % del total) a Girona (16,25%); 399 (22,42%), a Barcelona (39,66%); 109 (6,12%), a Tarragona (76,22%); i 7 (0,39%), a Lleida (31,8%). Entre els diferents articles citats de la Llei de caça de 1879 trobem el 9, 15, 18, 45, 46 i 50. Dels tres primers, que hem exposat el seu contingut, articulaven els llocs i a qui era permès caçar. Els altres articles venien a reglamentar la disciplina administrativa del càstig,[773] i el darrer,[774] les penes –l'article 530 del codi penal– a aplicar als qui utilitzessin les arts prohibides que serien considerats «dañadores».[775] En aquest mateix sentit, el 1885, consta en cinc exemples, gairebé seguits cronològicament i per Girona, la referència a l'expressió concernent a que els infractors «sufrirán las penas que determinan los artículos, 47 y siguientes de la Ley de caza vigente de diez de Enero de 1879».[776] L'article 47 castigava al reu amb la pèrdua de l'arma, que es podia recuperar pagant una multa, o de l'objecte amb què pretengués caçar.[777] La locució «y siguientes» feia referència als articles, fins el número 54, que contemplaven i recollien les càstigs i les penalitats dels qui contravinguessin la llei.

[773] «Art. 45. Las denuncias por infracciones de esta ley se sustanciarán forzosamente a los ocho días de formalizadas, bajo la responsabilidad del juez municipal, el cual tendrá la obligación de dar recibo al denunciante de la fecha en que la admite. Art. 46. La referidas denuncias se sustanciarán en juicio verbal de faltas, oyendo al denunciador, al fiscal y al denunciado si se presenta, recibiendo las justificaciones que se ofrezcan y pronunciando en el acata que firmarán los concurrentes y el secretario. Cuando la sentencia sea condenatoria, se impondrá el pago de las costas al denunciado». A.C.C., *Disposiciones vigentes sobre caza…, op. cit.,* p. 23.

[774] L'article núm. 50 consta en 22 exemples, de la dècada dels anys 80 del segle dinou, així com el número 45 i 46 en 21 anuncis per la mateixa cronologia.

[775] Art. 50. El que entrando en propiedad ajena sin permiso del duelo se cogido infraganti con lazos, será considerado como dañador, y entregando a los tribunales ordinarios para que le castiguen con arreglo al art. 530 del Código penal. A.C.C., *Disposiciones vigentes sobre caza…, op. cit.,* p. 24.

[776] BOPG, Viernes 25 de Setiembre de 1885, núm. 115, p. 3.

[777] Art. 47. En las infracciones de esta ley se impondrá siempre la pérdida del arma o del objeto con que se pretenda cazar. El arma podrá recuperarse mediante la entrega de 50 pesetas en papel de pagos. A.C.C., *Disposiciones vigentes sobre caza…, op. cit.,* p. 23.

De cites de l'article 9 en tenim catorze exemples, entre 1881 i 1891: vuit en els anys 1881 i 1882; sis en solitari, sis amb referència concreta del «tercer paràgraf de l'article 9», en combinació amb l'article 18; sis en combinació del 9 amb el 15. El tercer paràgraf de l'article 9 era el que feia referència a la privacitat i l'exclusivitat, de poder caçar, del titular de terrenys de propietat particular i dels qui aquest autoritzés. L'article 15 es citat en trenta-dues ocasions, combinat en dues vegades amb l'article 9; quatre amb l'article 18; vint-i-sis exemples associats i reunits amb els articles 45, 46 i 50; catorze amb l'article 530 del Codi Penal;[778] dotze amb el 607;[779] i dotze amb el 608 corresponents al títol quart «De las faltas contra la propiedad», de la mateixa norma jurídica punitiva.[780] L'article 18 consta en quaranta-tres ocasions en combinació, una vegada, amb les citades suara més els articles 45 i 46 de la Llei; i una amb la cita dels articles 610[781] i 611 del penal.[782] Aquestes referències, acompanyades dels demés articles relatius a les faltes contra la propietat, consten en set casos, sobretot a finals del

[778] Capítulo II. De los hurtos. Art. 530. Son reos de hurto:
1.º Los que con ánimo de lucrarse, y sin violencia o intimidación en las personas ni fuerza en las cosas, toman las cosas muebles ajenas in la voluntad de su dueño.
2.º Los que encontrándose una cosa perdida, y sabiendo quien es su dueño, se la apropiaren con intención de lucro.
3.º Los dañadores que sustrajeren ó utilizaren los frutos ú objeto del daño causado, salvo los casos previstos en los arts. 606, núm. 1º; 607, números 1.º, 2.º y 3.º; 608, núm. 1.º; 610, número 1.º; 611, 613, segundo párrafo del 617 y 618.
[779] Art. 607. Serán castigados con la pena de uno á quince días de arresto menor:
1º. Los que entraren en heredad ó campo ajeno para coger frutos y comerlos en el acto.
2º. Los que en la misma forma cogieren frutos, mieses ú otros productos forestales para echarlos en el acto á caballerías o ganados.
3º. Los que sin permiso del dueño entraren en heredad ó campo ajeno antes de haber levantado por completo la cosecha para aprovechar el espigueo ú otros restos de aquella.
4º. Los que entraren en heredad ajena cerrada ó en la cercada, si estuviere manifiesta la prohibición de entrar.
[780] Art. 608. Serán castigados con la multa de 5 á 25 pesetas:
1º. Los que entraren á cazar ó pescar en heredad cerrada ó campo vedado sin permiso del dueño.
2º. Los que con cualquier motivo ó pretexto atravesaren plantíos, sembrados, viñedos ú olivares.
Si en cualquiera de los casos anteriores hubiere intimidación ó violencia en las personas ó fuerza en las cosas, se entenderán las penas duplicadas, si con arreglo á las disposiciones de este Código no correspondiera otra mayor.
[781] Art. 610. Serán castigados con la multa de 25 á 75 pesetas:
1º. Los que llevando carruajes, caballerías ó animales dañinos cometieren alguno de los excesos previstos en los dos artículos anteriores, si por razón del daño no merecieren pena mayor.
2º. Los que destruyeren ó destrozaren choza, albergue, setos, cercas, vallados ú otras defensas de las propiedades.
3º. Los que causaren daño arrojando desde fuera piedras, materiales ó proyectiles de cualquiera clase.
[782] Art. 611. Los dueños de ganados que entraren en heredad ó campo ajeno y causaren daños serán castigados con la multa por cada cabeza de ganado:
1º. De 3 á 9 reales si fuere vacuno.
2º. De 2 á 6 si fuere caballar, mular o asnal.
3º. De 1 á 3 si fuere cabrío y en la heredad hubiere arbolado.
4º. De 1 á 2 si fuere lanar ó de otra especie no comprendida en los números anteriores ó cabrío no habiendo arbolado.

segle dinou i dos primers anys del vint, un dels quals surt en combinació amb un dels cinc exemples de l'article 13 de la Llei, que reconeixia el dret de caça per l'arrendatari de la finca.[783]

Altres aspectes de la Llei de 1879 eren, per exemple, l'abolició de la llei de la partida, que reconeixia l'article 7 del decret de caça de 1834, per la qual el propietari del terreny on caigués una peça morta es convertia, automàticament, en possessor de l'animal abatut.[784] L'article 16 de la nova Llei conferia al caçador la possibilitat d'entrar a finca aliena a recollir la fauna cobrada, sempre i quan no fos tancada, materialment, i li atorgava el dret de recuperar-la quan els terrenys fossin tancats.[785] Aquest aspecte, per a alguns, era un factor més de limitació del dret de propietat,[786] com també quan es conceptualitzava la restricció de la comercialització de la caça durant l'època de veda que reconeixia l'article 25,[787] a excepció dels conills, el comerç dels quals estava sotmès a restriccions administratives i de control.[788] Alguna novetat destacada respecte a l'anterior normativa, i que ens indica certs avançaments tecnològics, era la prohibició de caçar «de noche con luz artificial», com reconeixia l'article 22. Amb tots aquests exemples, veiem que la Llei de 1879 tenia alguns aspectes que treien pes al dret de propietat davant del dret de caça, amb una certa tendència a afavorir o equilibrar els caçadors davant els propietaris.

---

[783] Art. 13. El derecho de cazar corresponde al arrendatario de la finca si en el contrato de arriendo no se hubiese estipulado lo contrario. A.C.C, *Disposiciones vigentes sobre caza…, op. cit.,* p. 11.

[784] *Decretos de la reina nuestra señora doña Isabel II* (...), Tom XIX, Madrid, 1835, p. 237.

[785] Art. 16. El cazador que, usando de su derecho de caza, desde una finca donde le sea permitido cazar hiera una pieza de caza menor que cae o entra en propiedad ajena tiene derecho a ella; pero no podrá entrar en esa propiedad sin permiso del dueño cuando la heredad está materialmente cerrada por seto, tapia o vallado, si bien el dueño de la finca tendrá el deber de entregar la pieza herida o muerta.
Cuando la heredad no esté cerrada materialmente, el cazador podrá penetrar sólo a coger la pieza herida o muerta sin perjuicio del dueño; pero será responsable de los perjuicios que cause. A.C.C, *Disposiciones vigentes sobre caza…, op. cit.,* p. 12.

[786] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 175.

[787] Art. 25. Queda terminantemente prohibida la circulación y venta de caza y de pájaros muertos en toda España é islas adyacentes durante la temporada de veda, con la sola excepción marcada en el art. 27. A.C.C., *Disposiciones vigentes sobre caza…, op. cit.,* p. 15.

[788] Art. 27. El dueño del monte, dehesa o soto que en tiempo de veda quiera aprovechar los conejos que haya en su propiedad, podrá matarlos por cualquier medio, y previa licencia escrita de la autoridad local venderlos desde el 1º de Julio en adelante. Desde esta fecha hasta que termine la época de veda los conejos así muertos no podrán ser conducidos por la vía pública sin licencia del alcalde del término municipal en que radiquen las tierras en que fueron cazados. A.C.C., *Disposiciones vigentes sobre caza*…, *op. cit*., p. 16.

El diccionari Alcubilla aportava una reflexió dura i crítica a la llei, sobretot per les limitacions als propietaris considerant que, amb la nova normativa, no es podia caçar –segons la redacció– de manera lliure i sense cap subordinació. L'article 18 només reconeixia aquest dret als vedats de caça que estiguessin «realmente» tancats o acotats. Feta aquesta distinció reivindicava que les terres obertes es consideressin legalment acotades en virtut del Decret de corts de 1813 i que la Llei de 1879 venia a fer diferència entre les tancades i les obertes, una limitació clara i una marxa enrere de l'assimilació de Cadis, «una de las más preciosas conquistas de este siglo», que es veien vulnerades amb l'autorització d'entrar en propietat aliena, reconeguda en els articles 15 i 16, relacionats amb la distinció de finques en funció del tancament i l'admissió de recuperar les peces abatudes. Amb un instrumental crític ben esmolat, Alcubilla continuava carregant contra la normativa i posava en evidència alguns contrasentits. Exposava la contradicció manifesta de l'article 15 amb el tercer paràgraf de l'article 9. Aquesta darrera reconeixia la facultat exclusiva de caçar al propietari, i a qui aquest autoritzés, en tots els terrenys particulars. Aquesta doctrina s'avenia malament amb la de l'article 15 que reconeixia que en els terrenys no acotats, materialment, es pogués caçar sense permís, una vegada «levantadas las cosechas». Doncs bé, aquesta prescripció, seguia Alcubilla, era presa del quart article del Reial decret de 1834, oblidant que havia estat derogada amb el restabliment de 6 de setembre de 1836, de la Llei d'acotaments de 1813; i de l'aprovació, més endavant, de la Llei de 13 de setembre de 1837, reconeixent l'exclusivitat privativa de caçar i pescar.

Tret de les afirmacions del diccionari Alcubilla, contràries a la llei perquè s'havia fet, segons aquest, «menyscabant els drets del propietari»,[789] altres autors, per aquest mateix fet, la qualificaren d'una llei autènticament «socialista».[790] Tot i així, segons Pellejero, molts caçadors estaven insatisfets perquè, entre altres, els titulars de la terra o dels vedats no estaven obligats a complir la veda i podien caçar tot l'any, un aspecte diferencial que consideraven com un privilegi inacceptable. La Llei no va satisfer plenament a ningú i el reglament mai va veure la llum. Dit això, cal dir que en una trentena d'anuncis, es feia referència als «reglamentos vigentes» com a complement de la «Llei de 1879». Aquesta cita podria donar lloc a equívoc. Aquests «reglaments» serien la referència genèrica a les altres lleis i normatives i no a un reglament que no

[789] MARTINEZ ALCUBILLA, Marcelon, *op. cit*., 1886, tom II, p. 261.
[790] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 176.

existí. En aquest cas, l'expressió majoritàriament utilitzada fou la que fa referència a unes determinades finques, individuals o col·lectives, i tot seguit s'assenyalava la normativa amb la que quedaven vedades. Així, tenim vint-i-un exemples en els que consta que «quedan acotados y destinados á vedado de caza, con arreglo á la ley de 10 de enero de 1879 y reglamentos vigentes». En dos casos més, a la mateixa cita, s'hi afegeix la locució «y códigos vigentes». I per acabar, en set casos hi afegiren que els reglaments eren sobre caça i pesca, «quedan acotados y destinados á vedados de caza con arreglo á la ley de 10 de enero de 1879 y reglamentos vigentes sobre caza y pesca». Aquestes afirmacions podrien sumar confusió, però es tractaria d'una simplificació per referir-se a les diferents normatives sobre els acotaments i les reguladores d'aquestes activitats. Sobre la pesca la legislació produïda al llarg del segle XIX, a banda de la del Reial decret de 1834,[791] tenim articles relatius a la pesca fluvial de la Llei d'aigües de 13 de juny de 1879 i el Reial decret de 15 de novembre de 1895 sobre les èpoques de veda i les penalitats dels infractors.[792] D'aquests exemples, dos són per Lleida i la resta per Barcelona, i la seva cronologia s'emmarca en tots els casos, excepte un de 1892, en la dècada de 1880. Per territoris destaca l'actual comarca del Baix Llobregat, amb tretze models;[793] l'Anoia amb sis;[794] el Vallès occidental amb cinc;[795] dos del Garraf;[796] dos de l'Alt Urgell;[797] un a l'Alt Penedès;[798] i un a Osona.[799] D'aquests exemples esmentats en deu consta l'expressió se «declaran vedados y acotados para el uso de la caza» en la mateixa disposició que els vint-i-un que consta «destinados a vedados de caza», un

[791] Títol V (articles 36 al 44) i títol VI (article 45 al 47). *Decretos de la reina nuestra señora doña Isabel II* (...), Tom XIX, Madrid, 1835, p. 242-244.
[792] Articles 36, 123, 129, 130, 131, 132, 133, 215, 222, 223, 224, 225 i 254 de la Llei d'aigües de 13 de juny de 1879 i el Reial decret de 15 de novembre de 1895, articles 1 al 7. A.C.C., *Disposiciones vigentes sobre caza…, op. cit.,* p. 47-60.
[793] BOPB. Viernes 27 de agosto de 1880, núm. 205, p. 2; BOPB, Viernes 27 de agosto de 1880, núm. 205, p. 2; BOPB, Viernes 27 de agosto de 1880, núm. 205, p. 2; BOPB, Jueves 23 de diciembre de 1880, núm. 306, p. 5; BOPB, Martes 11 de enero de 1881, núm. 9, p. 4; BOPB, Miércoles 13 de abril de 1881, núm. 88, p. 4; BOPB, Miércoles 27 de julio de 1881, núm. 178, p. 3; BOPB, Martes 14 de abril de 1885, núm. 89, p. 2; BOPB, Miércoles 20 de mayo de 1885, núm. 120, p. 2; BOPB, Miércoles 7 de octubre de 1885, núm. 240, p. 3; BOPB, Martes 13 de abril de 1886, núm. 88, p. 2; BOPB, Viernes 28 de Agosto de 1886, núm. 206, p. 1; BOPB. Martes 15 de Noviembre de 1892, núm. 274, p. 3.
[794] BOPB, Martes 17 de agosto de 1880, núm. 196, p. 4; BOPB, Sábado 5 de setiembre de 1885, núm. 213, p. 3; BOPB, Martes 22 de setiembre de 1885, núm. 227, p. 4; BOPB, Viernes 23 de octubre de 1885, núm. 254, p. 3; BOPB, Viernes 2 de julio de 1886, núm. 157, p. 2; BOPB. Jueves 4 de octubre de 1888, núm. 238, p. 3-4.
[795] BOPB, Viernes 4 de marzo de 1881, núm. 54, p. 1; BOPB, Domingo 11 de setiembre de 1881, núm. 218, p. 2; BOP de Barcelona, Domingo 11 de setiembre de 1881, núm. 218, p. 2; BOPB, Jueves 17 de agosto de 1882, núm. 196, p. 2; BOPB, Domingo 14 de Junio de 1885, núm. 142, p. 2.
[796] BOPB. Viernes 2 de abril de 1886, núm. 79, p. 3; BOPB. Sábado 9 de abril de 1881, núm. 85, p. 4.
[797] BOPL. Miércoles 7 de Octubre de 1885, núm. 219, p. 794, BOPL. Lunes 25 de Enero de 1886, núm. 14, p. 42.
[798] BOPB, Miércoles 29 de Junio de 1887, núm. 154, p. 5.
[799] BOPB, Viernes 19 de Agosto de 1887, núm. 198, p. 2.

aspecte que ens indicaria les diferents maneres de referir-se als vedats i a la seva constitució.

Ley de 19 de septiembre de 1896 para la protección de los pájaros insectívoros[800]

Una altra de les justificacions legals per acotar i tancar les terres fou la llei de protecció d'aus insectívores de 1896. En els anuncis que apareix la menció a la llei s'ha d'entendre com un doble perjudici en tant que per l'entrada a les terres i per eliminació d'aus per mitjans il·lícits, unes pràctiques, a més, normalment executades amb arts prohibides, com les trampes i les ballestes, que tenien una incidència negativa en la població d'aus insectívores. Aquest tipus d'aus començaren a ser vistes com aliades dels propietaris i dels agricultors per evitar plagues d'insectes, particularment la proliferació demogràfica de les llagostes, uns animals que podien delmar fortament les collites. Tant si combreguessin amb l'esperit de la llei com no, alguns propietaris, o els seus procuradors, varen creure convenient apel·lar a la llei de protecció d'aus insectívores per reforçar el missatge, carregant-lo de lògiques i raons, per així perfeccionar la lluita i evitar les tant temudes i odiades entrades que posaven en entredit la concepció exclusiva i excloent del dret de propietat.

A partir de la segona meitat del dinou aparegueren a Europa les primeres disposicions legals per la conservació de les aus. Fou el cas del Regne Unit amb la *Act for the Preservation of Sea Birds* de 1869 i la celebració a Viena, el 1884, del primer congrés ornitològic internacional que va suggerir l'elaboració i la signatura d'un conveni internacional per protegir les aus i la prohibició de la seva captura durant les èpoques de cria. Amb la gran pressió humana sobre el medi i l'afectació d'aquesta en la captura d'aus, per vendre i pel consum familiar, va fer emergir la necessitat de promoure la protecció d'una fauna valuosa per la lluita contra les plagues i salvaguarda, de retruc, les produccions agrícoles es el context en el qual s'ha entendre la «ley de 19 de septiembre de 1896, para la protección de los pájaros insectívoros i la Reial Ordre de 25 de novembre de 1896» per la qual es creava un catàleg d'aus protegides.[801] El conveni internacional sobre «Protección de Pájaros útiles a la agricultura» fou signat a Paris el

[800] *Ley de 19 de Septiembre de 1896 por la que se dictan normas para la protección de los pájaros*, *Gaceta de Madrid*, 26 de Septiembre 1896, núm. 270, p. 1123.
[801] FERRERO-GARCÍA, Juan José, «El primer catálogo español de especies protegidas (1896): análisis de su contenido y autoría de Graells», *Graellsia* (CSIC), núm. 67(1), enero-junio (2011), p. 103-107.

19 de març de 1902 per nombrosos països europeus.[802] La llei de caça de 1902 i, especialment, en l'article 33 del seu Reglament de 1903 integrava la protecció d'aus útils per l'agricultura i derogava el catàleg d'aus insectívores de 1896.[803]

L'article 7 de la llei de 1896 fou ratificat en l'article 51 de la llei de caça de 1902 i acordava la prohibició de «coger los huevos o los nidos y capturar y destruir las crías en todo tiempo cualquiera que sean los medios empleados para ello». La llei de protecció d'aus contemplava la destrucció de trampes, xarxes i ballestes, un aspecte que també recollien amb les multes corresponents els articles 20 i 48 de la llei de caça. Altres sancions, d'acord amb l'article 11 de la llei 1896 eren la presó per els insolvents majors de divuit anys i la responsabilitat civil subsidiària dels pares amb els menors d'edat per l'assumpció de les costes, multes i danys ocasionats. L'article 17 considerava responsables als comerciants que venguessin, vives o mortes, aquest tipus d'aus. La normativa de final de segle no només era repressiva, tenia una important vessant pedagògica que buscava efectes a llarg termini per contrarestar l'educació i els hàbits i costums que es podien aprendre en l'àmbit familiar o comunitari en el que es trobessin els infants. Tant és així que l'article 2 ordenava que en els ajuntaments, com a lloc públic i oficial per excel·lència, s'hi pogués llegir en llocs de concurrència que «los hombres de buen corazón deben proteger la vida de los pájaros y favorecer su propagación. Protegiéndolos, los labradores observarán cómo disminuyen en sus tierras las malas hierbas y los insectos. La Ley prohíbe la caza de pájaros y señala penas para los infractores». Aquesta mateixa estratègia s'havia de repetir a les portes de les escoles amb un text similar que vinculava la protecció de les aus amb la moral i bondat cristiana i el seu compliment portava recompenses metafísiques: «Niños, no privéis de libertad a los pájaros; no los martiricéis y no les destruyáis sus nidos. Dios premia a los niños que protegen a los pájaros, y la Ley prohíbe que se les cace, se destruyan sus nidos y se les quiten las crías». L'article 33 del Reglament de la llei de caça obligava instal·lar els dos cartells en totes les escoles publiques i unes multes pels incomplidors.

[802] TOMÉ PAULÉ, José, «La protección legal de los pájaros insectívoros», *Boletín del Ministerio de Justicia*, núm. 651 (1965), p. 3-6.
[803] «Reglamento de 3 de julio de 1903, para la aplicación de la Ley de 16 de mayo de 1902», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, segunda parte, octubre 1935, p. 68.

La Llei però representava un intent fallit perquè el pes cultural i de les costums era enorme, també per la possibilitat de guanyar-se la vida i fer negoci. A raó d'aquest assumpte exposarem dues reflexions que aparegueren en el *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*. La cambra agrícola empordanesa fou la subdelegació de l'IACSI a Figueres,[804] i el seu òrgan de premsa es va fer eco d'aquesta problemàtica en diverses ocasions. Fulgencio Vila, membre de la cambra i veí de Castelló d'Empúries, en un article vinculava la massiva utilització de paranys per part d'un gran nombre de caçadors com la causa principal de la pràctica desaparició dels ocells i, en conseqüència, de l'aparició i propagació, des de feia tres anys, d'una plaga de llagostes a l'Empordà. Així doncs, segons Vila, en els darrers set anys havien crescut, progressivament, el número de caçadors i de les trampes com a mètode utilitzat, unes pràctiques que havien traspassat els límits del terme municipal. N'explicava les raons i les causes socials, culturals i econòmiques:

> «El haberse aumentado el número de cazadores de unos cuantos años acá, lo motiva principalmente;
> 1º. El precio elevado á que se venden en Francia las aves. 2º. La tolerancia de las autoridades locales y 3.º La falta de trabajo durante el invierno. Lo que parece extraño es que esto suceda en una población enteramente agrícola, cuyo término municipal tiene una extensión superficial de más de diez mil vesanas, y cuyas tierras reditúan la mitad, á poca diferencia, de lo que darían trabajándolas debidamente.
> De mejorarse el cultivo de muchas tierras, se emplearía a esos cazadores, que ahora se dedican à cazar aves con medios ilegales, y están, sin darse cuenta de ello, trabajando para producir la miseria de esta rica comarca.
> Hay más, destruidas ya las aves insectívoras que vinieron en Otoño, por los medios prohibidos que hemos manifestado, persiguiendo así mismo las que llegan en Abril y Mayo, en cuya época nacen las langostas, se logra el exterminio completo de todas las aves, que por tantos años habían hecho que la langosta no saliera de su límite de expansión ordinaria, ni causara perjuicios.
> Cuando no se conocían esos medios de cazar aves y las autoridades locales velaban por el cumplimiento de la ley de caza, había sí langosta, pero su radio de acción era inofensivo. Protejamos las aves, cual se hace en Francia y otros países que reconocen su importancia, y no hay que dudar que ellas solas se bastaran para desinfectar el país de langosta y otros insectos».[805]

La causa principal de les calamitats agrícoles era, pel marquès de Camps, la mateixa, l'extermini, gairebé complet, dels ocells insectívors i la ignorància i l'incompliment de les lleis. Des del mas Ribot de Salt, un primer de setembre 1901, publicà un article –en el mateix rotatiu empordanès– relacionat amb aquesta temàtica. Carles de Camps i

[804] PLANAS, Jordi, *Els propietaris i l'associacionisme agrari a Catalunya (1890-1936)*, Girona, 2006, p. 286.
[805] VILA, Fulgencio, «La langosta en el término de Castelló», *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, Figueras 15 noviembre 1900, núm. 19, p. 2.

d'Olzinellas,[806] qui havia estat protagonista de diversos acotaments de terres,[807] exposava i desgranava aquestes problemàtiques del camp gironí, i per extensió del català. En el medi rural i el camp havien estat escasses, fins aquell moment, les notícies de devastacions provocades per insectes, a excepció de la fil·loxera que «vino á sombrear fuertemente el cuadro de las calamidades agrícolas». Fins i tot diferents espècies boscoses d'arbres havien rebut alguns atacs de certs insectes i «harto sabemos los propietarios del Ampurdán que hasta una especie de langosta, indígena en el país, ha adquirido tal desarrollo, que amenaza transformarse en verdadera plaga». Per explicar aquests assumptes relacionats amb aquestes malures no calia creure en càstigs divins sinó veure que els homes afavorien, amb les seves actuacions el seu desenvolupament. Amb l'excessiva «guerra á los pájaros», insectívors i granívors, s'havia aconseguit que els «seres calamitosos se vieran libres de sus naturales enemigos» i d'aquí la seva proliferació i les accions devastadores. Pel marquès de Camps, l'home tenia dret a

[806] Carles de Camps i d'Olzinelles (Salt, 1860 – Sant Sebastià, 1939) fou el segon marquès de Camps, hisendat, enginyer forestal i polític conservador, es va dedicar a la política regionalista i fou diputat a Corts per Olot, Barcelona i Igualada; i senador per Girona. El seu pare Pelagi de Camps i de Mates havia rebut el títol nobiliari pontifici el 1876, fou un dels membres fundadors l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI) el 1850 i fou el major contribuent de la província de Girona el 1875. El Mas Ribot de Salt fou la casa pairal de la família Camps i el seu patrimoni s'estenia, a la primera meitat del segle XX, per diversos municipis de Barcelona i de Girona. Carles de Camps fou un personatge molt influent, fou membre i president de l'IACSI de 1897 a 1901 i defensà la conservació de la propietat, el manteniment de l'ordre establert i el cobrament puntual de les rendes de la terra. El 1891 fou president de la Diputació de Girona pel Partit Conservador i el 1903 havia aconseguit que el Ministre d'Agricultura atengués una sol·licitud sobre la rectificació del riu Ter entre la presa del Pasteral (Amer) i el Pont Major (Girona). Escrigué nombrosos articles i publicà diversos títols entre el quals podem citar «Discurso de entrada leído en la Real Academina de Ciencia y Artes de Barcelona», 1895; «Conciertos económicos y reforma de la contribución de inmueble, cultivo y ganaderia, 1903; «Ramaderia en general i indústries que poden derivar-se d'ella», IX Congrés Agrícola catalano balear, 1906; «Un caso de fascinación» a Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, vol IV, núm. 20, 1920; «Ni cultivo sin montes, ni montes sin cultivo», 1904; Cortal marí, Barcelona, 1921; *Historias de caza*, Barcelona, 2004; *Narracions*, Barcelona : Ilustració Catalana, [19--?] i *Toia virolada*. Barcelona, L'Avenç, 1915, entre altres. RUIZ PEDREIRA, Jacobo, «El marqués de Camps: Ingeniero, propietario y político regionalista (1860-1939)», *Montes*, núm. 66 (2001), p. 16- 22; PLANAS, Jordi, *Els propietaris i l'associacionisme*, *op. cit.*; CONGOST, Rosa, «Notes sobre la propietat de la terra a les comarques gironines durant la segona meitat del segle dinou», *Estudi General*, núm. 1, vol. 1, 1981, p. 211-221; PONS, Jordi i ADROER, Mª Àngels, «Salt i el marqués de Camps: un cas de caciquisme», *Revista de Girona*, núm. 129 (1988), p. 82 – 87; PERMANYER, Lluís, *La Vanguardia*, Sábado 15 Octubre 2005, secció *Vivir*, p. 7; Arxiu Municipal de Salt, Fons 501, Baró d'Algerri i marquès de Camps, novembre 2010.

[807] Ens referim als anuncis per tancament de terres i prohibitius per caçar, fer llenyar i pasturar. El primer d'ells feia referència al mas Ribot i al mas Devesa de Salt (BOPG. Lunes 6 de Febrero de 1882, núm. 16, p. 1-2). Uns anys després en localitzem un altre anunci per les grans àrees de la Muntanya de Baussitges i el mas Girarols, totes dues finques a Espolla i tancades per la «caza, pastoreo abusivo y corta de leñas» (BOPG. Viernes 30 de Diciembre de 1892, núm. 157, p. 506). I un altre pel mas «La Guàrdia», radicat en el districte municipal de Torroella de Fluvià (BOPG. Miércoles 20 Diciembre de 1899, núm. 152, p. 666). En època del seu pare, en Pelayo de Camps de Matas, ja trobem dos anuncis diferents el primer per vedar i prohibir l'entrada en els masos Ribot i Devesa de Salt (BOPG. Miércoles 10 de Agosto de 1859, núm. 96, p. 4); i el segon per vedar a la caça les mateixes finques (BOPG. Miércoles 30 de Noviembre de 1881, núm. 143, p. 2).

aprofitar-se de tots els éssers de la creació, reconeixia un dret al seu ús però no al seu abús, «y abuso es la caza desatentada que se viene haciendo á los pájaros». En un cert to de superioritat i amb indefugibles notes de classe venia a fer una crítica i una anàlisi d'una societat àmpliament ignorant de les lleis i que, amb pràctiques i comportaments atàvics, destruïa els ocells i era incapaç de veure'n les conseqüències.

> « (…) En todos los Países, incluso en el nuestro, se ha basado precisamente el derecho á la caza, en estas consideraciones, que sí es lógico y natural que desconozca el labriego inculto, el gañan, no lo es que deje de saberlas, el labrador cuidadoso, el propietario celoso de su propiedad y las personas que por su posición hay que considerar, siquiera, ligeramente ilustradas.
> Da grima oír en nuestro País, como se habla de los pájaros, aún por personas de gran cultura. De ahí que nuestra Ley de Caza de 10 de Enero de 1879 no se cumpla por nadie, considerándose por algunos como muestra de *sprit-fort*, el hacer alarde de faltar públicamente a ella. De ahí que la inmensa mayoría de nuestros agricultores desconozcan en absoluto los preceptos de la Ley de 19 Septiembre de 1896, de Protección á los pájaros y otras aves útiles á la agricultura y de ahí que en este desconocimiento les acompañe todo el País, incluso las Autoridades encargadas de hacerlas cumplir».

També es lamentava del desconeixement del catàleg d'aus de la reial ordre de novembre de 1896 que fixava les espècies que eren prohibides caçar en tot temps. Per tot això, els qui es dedicaven a la divulgació dels assumptes relacionats a la labor agrícola, com ell mateix es reconeixia, havien d'esforçar-se per fer entendre que era precís respectar els ocells. A més, per Carles de Camps, les societats agrícoles no només havien de limitar-se a demanar a les autoritats el compliment de les dues lleis esmentades, sinó que havien de crear «atmosferes» adequades i «vulgaritzar» aquests coneixements als consocis i, sobretot, inculcar-les als nens. També proposava, «en los sitios de reunión de los agricultores», col·locar els cartells que hem vist que disposava la llei «y que no hemos visto nunca cumplido, en las puertas de los Ayuntamientos». Creia, fermament, en aquestes accions educadores i, finalment, que les autoritats cuidessin d'impedir la circulació i la venda d'ocells morts com ordenava l'article 25 de la llei de caça de 1879 i els articles 51 i 52 respecte a la destrucció de nius.[808] Des del butlletí de la cambra agrícola s'anunciava qualsevol agressió que fos constitutiva d'atenció, que malmetés les collites i que vulnerés del dret de propietat. Aquest fou el cas, per exemple, de la presència de l'esquadra anglesa a la badia de Roses i de la polèmica cacera de perdius practicada pels militars britànics.[809]

[808] DE CAMPS I DE OLZINELLES, Carlos, «Causa principal de las calamidades agrícolas», *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, Figueras 1 octubre 1901, núm. 38, p. 1.
[809] «PÁJAROS.—¡Pobres amigos del agricultor! Con motivo de la permanencia de la escuadra inglesa en la bahía de Rosas, los marinos quisieron salir á cazar. La guardia civil se opuso; como es de Ley vino una orden de Madrid y salieron 50 escopetas de los buques de guerra, extendiéndose por las vecinas montañas

Les cites i justificacions d'aquesta llei per vedar les terres en els anuncis dels butlletins són francament testimonials i només són presents a la circumscripció de Girona. Potser lligaria amb un fenomen local relacionat amb la venda d'ocells a França i amb la preocupació manifestada en els articles de Vila i el marquès de Camps? Seria una hipòtesi que potser explicaria un fenomen més acusat per la situació fronterera, però entenem que la caça d'ocells, per vendre o com a complement dietètic, fou un fet generalitzat. Les al·lusions a la llei de 1896 sempre anaren acompanyades d'altres disposicions legals com la Reial ordre de 25 novembre de 1847, l'article 18 de la llei de caça de 1879 i la de 16 de maig de 1902. En el recompte general ens apareixen set exemples, entre els anys 1900 i 1903: un per el 1900, quatre per el 1902 i els dos darrers per el 1903.

El primer anunci d'acotament amb aquesta referència fou l'anunci de Dolores de Puig de Valls, marquesa i vídua de la Torre, i de Mercedes de Fonsdeviela i de Puig, veïnes de Figueres. Aquestes titulars feren públic que «en uso de las facultades que á los propietarios concede la ley de 6 de Septiembre de 1896» i seguides de les demés disposicions, vedaven les finques de «Boscos Nous», «Pasques» i «La plantada», integrades en el mas Guardia i distribuïdes en els territoris de l'Armentera, Saldet i Ventalló.[810] Amb idèntica expressió trobem la veda del mas Puig de Canapost per Concepción Sastregener Sauch, usufructuària de José Puig.[811] Els altres esments a la mencionada llei vénen en forma de cita secundària que suma i dóna un nou argument poderós a les altres disposicions, esdevé doncs una més de les «facultades que a los propietarios concede» el dret de prohibir l'accés a les finques. Les posicions geogràfiques foren molt localitzades, com per exemple a Vidrà on en un mateix butlletí hi consten tres anuncis. Es tractava del vedat dels masos «Cavaller», «Vilavella» i «Palouxich» propis de Mariano Vila, veí de Vic;[812] el tancament dels masos Coll i mas

---

cazando perdices (sin haber pagado licencia de caza) y fusilando inocentes útiles pajaritos amigos del agricultor. ¡Ah, crueles Herodes! ¡Ah centralismo odioso por tus complacencias con el poderoso!¿Y qué diremos de los perjuicios á viñedos y maizales?». *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, Figueras 1 Octubre de 1903. Núm. 86, p. 189.

[810] BOPG, Viernes 14 Septiembre 1900, núm. 111, p. 490.

[811] BOPG. Lunes 16 Junio de 1902, núm. 72, p. 290.

[812] Quaranta dos anys abans Joaquín Vilar de Teixidor prohibia l'entrada a els masos Cavaller, Vila i Palouxich, més els masos Molinou i Canal. BOPG, Viernes 31 de Agosto de 1860, núm. 105, p. 4. Sobre el mas Cavaller vegeu TERRADAS SABORIT, Ignasi, *El món històric de les masies*..., *op. cit*.; i sobretot *El cavaller de Vidrà. De l'ordre i el desordre conservadors a la muntanya catalana*, Publicacions Abadia de Montserrat, 2000 [1987].

«Comas de Capdajes» de Modest Coll de Vidrà; i del mas Manso Pubill amb els seus agregats «Currubí», «Pujol» i «Fontcuberta», propietat de José Alibés.[813] Joaquim Isach, propietari i veí de Garriguella, també la citava per vedar les finques del mas Agustí i recalcava, com els demés, que en virtut de les lleis quedava «terminantemente prohibida la entrada en las descritas fincas para cazar sin mi permiso bajo las responsabilidades prescritas en el Código penal y demás disposiciones vigentes».[814] I per acabar, podem citar els dos anuncis dels germans Mundet de Fornells de la Selva: el de Lluïsa, per un camp de cultiu, el «camp Bussó» i el «caserío» anomenat de «La Barceloneta»; i el mas Aloma d'Agustí Mundet.[815] Independentment de l'ordre d'aparició, resulta interessant copsar com la nova llei de 1896 fou integrada dins la constel·lació legalista per a utilitzar-la com a un element més –innovador i modern– de repressió; i conceptualitzada com una normativa addicional, que afavoria la propietat privada, i ajudava l'exclusió de les pràctiques de caça que posaven en una situació incòmode als propietaris en veure envaïdes les seves heretats. L'esperit d'aquesta llei que formà part de la bateria de les justificacions habitual per l'acotament i la veda, va representar una important innovació en matèria de protecció animal, i fou absorbit i inclòs en el Reglament de 1903 de llei de caça.

La Ley de Caza de 16 de Mayo de 1902[816]*y su Reglamento de 1903*[817]

Aquesta llei, tant bon punt fou promulgada, tingué una repercussió immediata en la publicació d'anuncis de vedats. Per l'any 1902 es registren un total de 78 avisos dels quals 47 són justificats amb la nova legislació, just a partir del 8 de juny, gairebé un mes després de la seva l'entrada en vigor.[818] El repunt, més de la meitat dels acotaments fets públics en un any, representà un nou impuls per tancar i vedar les terres dins el marc d'una normativa que aportava algunes modificacions de l'anterior. Unes novetats que podrien ser interpretades com a signes dels temps, de canvi, però que en essència, es tractava d'un text que aprofitava l'estructura i la forma de la Llei de 1879. Va ser una normativa molt duradora, a pesar de les modificacions i adaptacions,[819] fou vigent fins

[813] BOPG. Viernes 29 Agosto de 1902, núm. 104, p. 418.
[814] BOPG. Miércoles 10 de Septiembre de 1902, núm. 109, p. 438.
[815] BOPG. Viernes 6 de Marzo de 1903, núm. 28, p. 120.
[816] *Gaceta de Madrid,* 18 de Mayo de 1902, núm. 138, p.787-789.
[817] *Gaceta de Madrid,* 9 de Julio de 1903, núm. 190, p. 1411-1414.
[818] BOPB. Domingo 8 de Junio de 1902, núm. 137, p. 2
[819] *Real decreto autorizando al Ministro de este Departamento para presentar a las Cortes un proyecto de ley modificando los artículos 9º, 17 y 20 de la ley de Caza de 16 de Mayo de 1902*. *Gaceta de Madrid*, de 29 junio 1918, núm. 180, p. 808-809; *Real decreto autorizando al Ministro de este Departamento para*

el 1970, quan es redactà la nova llei de caça encara vàlida actualment.[820] També reconeixia els vedats i ampliava les definicions dels articles precedents i el Reglament de 1903 en determinà i clarificà les classes. Entre els anys 1902 i 1910, última anualitat de la recerca, trobem 121 anuncis amb cites de la nova Llei de caça. Les primeres cites a la llei foren, fins a cert punt, entusiastes per la seguretat jurídica i continuïtat que comportava la renovació i, algunes, dubitatives, o com a garantia de reforç, en citar, encara, la llei anterior. Juan Matas Ariach, propietari i veí de Barcelona el juliol de 1902 feia públic que en «derecho de herencia de su difunto padre» havia pres possessió del mas Matas a Sant Andreu de Llavaneres (Maresme). Per això, informava que les citades terres «continuarán amojonadas y acotadas, vedadas para todos los efectos de la novísima ley de caza».[821] Per la vídua Sastregener, veïna de la Bisbal d'Empordà i usufructuària dels béns del seu difunt marit, no en va tenir prou a declarar la veda del mas Puig de Peratallada, als «efectos de la ley de caza vigente», sinó que afegí la Reial ordre de novembre de 1847, la llei de protecció d'aus insectívores de 1896 i la de caça de 1879.[822] Aquesta doble citació la trobem en altres exemples com els dels masos de l'hisendat d'Amer Josep Colomer,[823] i Mariano Vila, veí de Vic, amb tres masos a Vidrà.[824] Per la província de Girona, l'article 9 de la nova llei fou el més citat a l'hora de fer públic un vedat. Aquest article fou un dels més modificats respecte a la normativa anterior i en aquesta nova redacció s'establia, de manera nítida, el que calia perquè una finca fos considerada un vedat. Detallava la condició de retolar en fusta o pedra l'expressió «vedado de caza» –unes pràctiques de propietat no recollides abans en cap legislació–, i acollir-se a les disposicions sobre tributació. Tot propietari podia vedar, legalment, les seves finques però es reconeixia la responsabilitat, d'acord amb l'article

que presente a las Cortes un proyecto de ley modificando los artículos que se expresan de la ley de Caza de 16 de Mayo de 1902. *Gaceta de Madrid*, de 14 junio 1922, núm. 165, p. 956-958; *Real orden dictando las reglas que se indican sobre las instancias a escritos que se elevan a este Ministerio, referentes a modificaciones de la ley de Caza y Reglamentos vigentes*. *Gaceta de Madrid,* de 18 junio 1927, núm. 169, p. 1668-1669; *Decreto autorizando al Ministro de este Departamento para presentar a las Cortes un proyecto de ley modificando las épocas de veda para el aprovechamiento de la caza*. *Gaceta de Madrid: Diario Oficial de la República,* de 22 junio 1935, núm. 173, p. 2346-2347.

[820] Ley 1/1970, de 4 de abril, de caza, *Boletín Oficial del Estado*, de 6 de abril de 1970, núm. 82, p. 5348-5356. El primer paràgraf del preàmbul indica que «Transcurrido más de medio siglo desde que se promulgó en mil novecientos dos la vigente Ley de Caza, resulta obligado dejar constancia del acierto de los legisladores al enfrentarse con los difíciles problemas que ya entonces planteaba la armonización del aprovechamiento y conservación de la caza con el respeto debido a los derechos inherentes a la propiedad de la tierra, a la seguridad de las personas y a la adecuada protección de sus bienes y cultivos. (…)».

[821] BOPB. Martes 15 de Julio de 1902, núm. 168, p. 2

[822] BOPG. Lunes 16 Junio de 1902, núm. 72, p. 290.

[823] BOPG. Miércoles 20 Agosto de 1902, núm. 100, p. 406.

[824] BOPG. Viernes 29 Agosto de 1902, núm. 104, p. 418.

1906 del codi civil,[825] d'assumir els danys que els animals de caça de la seva propietat poguessin fer a les finques veïnes.[826] L'article 15, i en concret l'expressió «en sus párrafos 2.º de la vigente ley de Caza», fou el segon més citat, sempre acompanyat de l'article anteriorment comentat. El text de l'article quinzè era idèntic al mateix de la Llei de 1879 i, aquest segon paràgraf, venia a reafirmar que en els terrenys tancats i acotats, materialment, només es podia caçar amb el permís del propietari.[827] Des de l'aparició d'aquesta nova legislació, detectem una certa relaxació a l'hora de justificar els tancaments amb les normatives del segle dinou i la tendència serà a resumir-ho amb la citació de la nova Llei i el seu Reglament de 1903, una ordenació que apareix citada en 34 ocasions després de la seva publicació. Aquestes noves fórmules les podem il·lustrar, per exemple, amb l'anunci de Miquel Massana, veí i propietari de Sant Julià del Llor (Selva), que per vedar l'heretat d'en Casals, que integrava els masos Casals, Moner i Llunell, ho justificava «haciendo uso del derecho que me conceden los artículos 9.° y 15 en su párrafo 2.º de la vigente ley de Caza».[828] L'edicte d'alcaldia de l'Ajuntament de

[825] «Art. 1906. El propietario de una heredad de caza responderá del daño causado por ésta en fincas vecinas, cuando no haya hecho lo necesario para impedir su multiplicación o cuando haya dificultado la acción de los dueños de dichas fincas para perseguirla». Real decreto de 24 de julio de 1889 por el que se publica el Código Civil, text original, publicat el 25 de juliol de 1889, en vigor a partir del 16 d'agost de 1889. *Gaceta de Madrid*, 25 de Julio de 1889, núm. 206, p. 249-259.

[826] «Art. 9º. Este derecho puede ejercitarse en los terrenos del Estado, de los pueblos, comunidades civiles ó fincas de propiedad particular que no estén vedados.
En los que estén visiblemente cerrados ó acotados, sólo podrán cazar los dueños ó arrendatarios ó las personas á quienes aquellos autoricen precisamente por escrito.
Los vedados, para ser tenidos por tales, deberán llenar las condiciones que establecen la ley de acotamientos, como también las disposiciones vigentes sobre tributación, y tener en sus límites á todos aires, en sitios fácilmente legibles, tablillas ó piedras con letreros que digan: "Vedado de caza". En estos vedados sólo se podrá cazar con permiso escrito del dueño ó arrendatario.
Todo propietario podrá vedar legalmente sus fincas; pero será responsable directamente con sus bienes, con arreglo al Código civil, de los daños que la caza que se cría en su propiedad cause en los predios de los propietarios colindantes». *Gaceta de Madrid*, 18 de Mayo de 1902, núm. 138, p.787-789; Aquest article concordava amb la disposició de l'article 18 del Reglament de 1903: «Será responsable de los daños que la caza existente en los vedados cause a los predios colindantes el dueño de los terrenos así declarados o el arrendatario de ellos, salvo lo que se hubiere estipulado en la escritura de arrendamiento». Gaceta de Madrid, 9 de Julio de 1903, núm. 190, p. 1411. Vegeu PARRA LUCÁN, María Ángeles, «La responsabilidad por daños producidos por animales de caza», *Revista de Derecho Civil Aragonés*. Año V, núm. 2 (1999). p. 11-74; i El Tribunal Suprem sobre aquest assumpte dictà jurisprudència. Tot i que la finca estigués acotada i no vedada, el propietari que impedís que en la seva finca es cacés lliurement, era responsable dels danys de la caça en les predis veïns (Sentencia del Tribunal Supremo – sala 1º - de 21 de febrero de 1911, *Gaceta* de 30 de diciembre). «Ley de caza de 16 de mayo de 1902, reformada por la de 26 de julio de 1935», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, primera parte, octubre 1935, p. 9.

[827] «Art. 15. Considerándose cerradas y acotadas todas las dehesas, heredades y demás tierras de cualquier clase pertenecientes o dominio particular, nadie puede cazar en las que no estén materialmente amojonadas, cerradas o acotadas, sin permiso escrito de su dueño, mientras no estén levantadas las cosechas. En los terrenos cercados y acotados materialmente o en los amojonados nadie puede cazar sin permiso del dueño». *Gaceta de Madrid*, 18 de Mayo de 1902, núm. 138, p.787-789.

[828] BOPG. Miércoles 30 de Septiembre de 1908, núm. 118, p. 528.

Pierola (Anoia) afegia a la descripció precedent els efectes de l'establert en la llei anterior més els «del art. 7º del Reglamento para la aplicación de la misma».[829]

Gràfic 16. Número de cites de la Llei de caça de 1902 i el seu Reglament de 1903

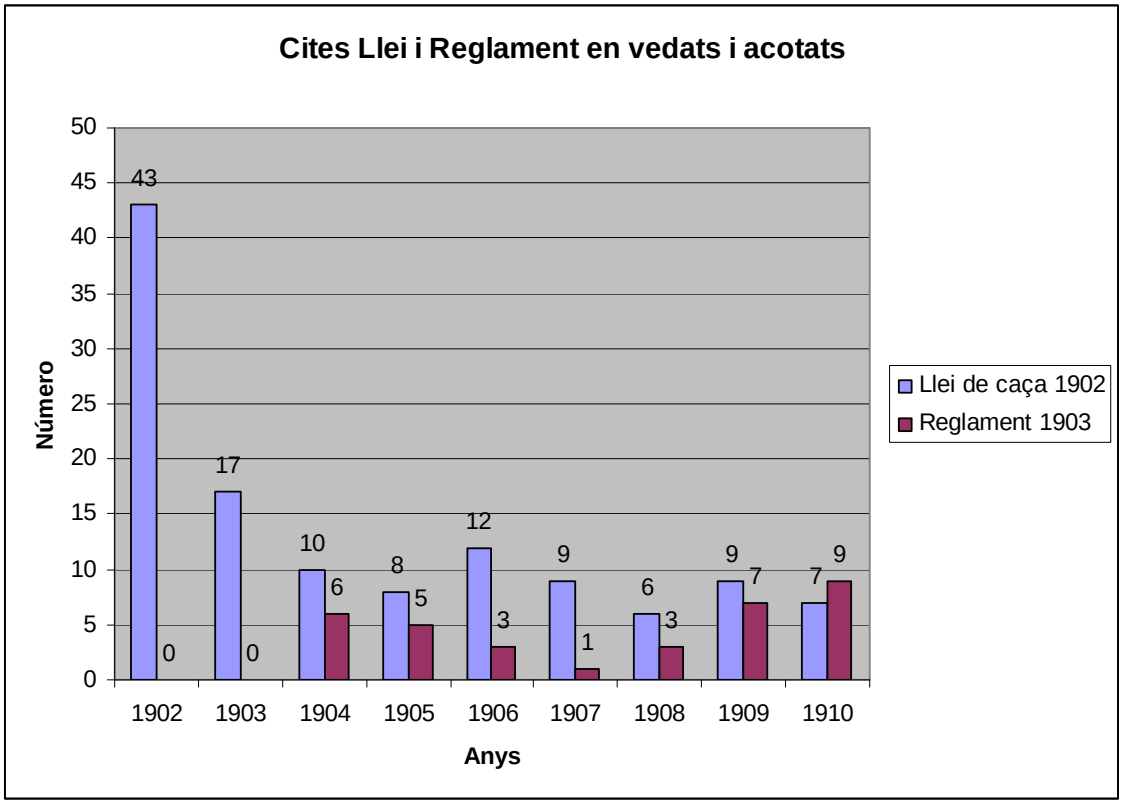

El vedats per ser reconeguts com a tals, com postulava el tercer paràgraf de l'article 9 de la llei, entre altres aspectes, havien de complir les disposicions vigents sobre tributació. Aquesta forma, en l'articulat de la Llei de caça, era nova. La necessitat recaptatòria de l'estat, i la voluntat aparent de distingir les activitats principals de les finques i el propòsit d'acotar el frau, hauria provocat que les condicions per tenir legalitzat els vedats de caça haguessin de complir uns requisits més específics. Tenim alguns exemples significatius al voltant d'aquesta matèria, originats per aquest canvi legislatiu. L'octubre de 1902 es va publicar, en els butlletins provincials, una circular de la «Dirección general de Contribuciones» que feia pública la resolució d'un dubte legal suscitat per l'article 9, de si els vedats havien de satisfer alguna contribució especial per l'aprofitament de la caça.[830] La Direcció general insistia que la caça era un element de

[829] BOPB. Jueves 7 de Septiembre de 1905, núm. 214, p. 2.
[830] BOPG. Viernes 3 de Octubre de 1902, núm. 119, p. 485; i BOPL. Miércoles 8 de Octubre de 1902, núm. 150, p. 648.

riquesa, «que cada día va tomando mayor importancia», i recordava que aquesta activitat estava obligada a tributar en base a la quarta regla de l'article 65 del Reglament de la «Contribución territorial de 30 de septiembre de 1885».[831] La caça era un dels «productos ó elementos que deben tenerse en cuenta para fijar el imponible de los bosques, montes, alamedas y demás fincas ó terrenos análogos». Segons el text, es desprèn una gran laxitud en el compliment d'aquesta disposició, o en tot cas, intuïm un incompliment generalitzat perquè «a pesar de ello, y sin duda por la poca importancia que hasta ahora se ha atribuido á los rendimientos de la caza, son muchas las cartillas evaluatorias de los pueblos en que no figura ese producto como base de tributación, y es ya llegado el momento de que se corrija esa deficiencia». La circular ordenava que els ajuntaments i juntes pericials locals ampliessin les esmentades llibretes avaluadores de riquesa rústica, complement dels amillaraments, fixant els tipus d'avaluació per imposar a aquests productes.[832] Aquests gravàmens s'havien d'aplicar a tots els terrenys, fossin de qualsevol classe i qualitat, que estiguessin destinats a vedats de caça d'acord amb l'article 9 de la nova llei. Pel que fa als anuncis d'acotament i vedat, només tenim tres exemples que facin referència explícita a la tributació exigida per la recent legislació. En l'edicte municipal de Torrelles de Foix (Alt Penedès) constava el vedat del propietari José Maria de España, en base a l'article 9 de la Llei de caça i de l'article 388 del codi civil. Després de la descripció dels demés protocols, com col·locar postes en els límits i el perímetre advertint del vedat de caça, oferia «sujetarse al cumplimiento de los

[831] Citada l'apartat de la Llei de 1879. MARTINEZ ALCUBILLA, Marcelo, *op.cit*., tom III, 1886, p. 501.

[832] Joaquín del Moral, ens explica el següent: «Lo mismo que para los inmuebles rústicos o urbanos había de hacerse con la ganadería. El "amillaramiento" lo confeccionaba el ayuntamiento a través de su Junta pericial, nombrando éste a la mitad de los miembros de dicha Junta, mientras a propuesta de ésta mediante un sistema de ternas la otra mitad era designada por el intendente o delegado de la Hacienda Pública en la provincia. A partir de su constitución fijaba a cada contribuyente la riqueza con la que en él aparecía, obteniéndose por diferencia las utilidades líquidas y determinándose las cuotas que les correspondieran para repartirse el cupo del término, recargando además el tanto por ciento correspondiente para atender los gastos municipales y provinciales. A estas hojas personales se le imputaban las rentas líquidas unitarias para cada clase de tierra y tipo de ganado del municipio estimadas en las "cartillas evaluatorias". Y así se alcanzaba la riqueza imponible de cada contribuyente. (…) El complemento a los "amillaramientos" eran las cartillas evaluatorias, que contenían los datos provinciales por contribuyentes y municipios y, una vez oídos por el propio perito de la riqueza rústica al servicio de la Hacienda Pública, los ayuntamientos y las comisiones provinciales de evaluación –implantadas por le Ley de presupuestos de 25 de junio de 1864–, quedaban establecidos los rendimientos estimados de las tierras y de la ganadería en todos los municipios de la provincia, consignándose su cupo respectivo con relación al total de la contribución rústica. Las cartillas evaluatorias eran confeccionadas por la Administración Central Económica de la Hacienda Pública en su respectivo nivel provincial, con el visto bueno de las diputaciones. En este sistema de amillaramientos, naturalmente la cuantía de la riqueza evaluada –y ocultada– revestía suma importancia (…)». DEL MORAL RUIZ, Joaquín, «Las funciones del Estado y la articulación del territorio nacional», dins DEL MORAL, Joaquín; PRO RUIZ, Juan; i SUÁREZ BILBAO, Fernando, *Estado y territorio en España, 1820-1930: la formación del paisaje nacional*, 2007, p. 78-79.

preceptos legales acerca de acotamientos y su tributación»; uns aspectes amb els quals l'alcaldia accedia i anunciava un període d'al·legacions de trenta dies per «las reclamaciones de agravio que consideren procedentes los propietarios colindantes».[833] El següent exemple correspon al mateix propietari, en els mateixos termes, i per la mateixa finca, però a la part corresponent al municipi veí de Sant Martí Sarroca.[834] L'article 12 del Reglament de la Llei regulava que els propietaris del terrenys declarats «vedados de caza» amb anterioritat tenien sis mesos per notificar a l'alcaldia competent la voluntat de continuar com a vedats les finques que corresponguessin. Tot seguit, els alcaldes, després de l'avís de rebuda, havien de donar raó al governador civil, sempre i quan la finca complís les condicions exigides pel Reglament. Ara bé, segons l'article 10, perquè un terreny fos considerat «vedado de caza» s'havia de donar comunicació a l'alcalde o alcaldes dels termes on es trobés, qui, a la vegada havia de notificar-ho a la delegació hisenda, pels efectes de tributació; i al governador per els administratius. Després el cap polític provincial li tocava fer la declaració de «vedado de caza» i publicar, en cinc dies, la resolució al butlletí oficial, després d'haver estudiat els informes emesos per hisenda, l'alcaldia i el cap de demarcació de la Guàrdia civil.[835]

Els propietaris i arrendataris, i els qui aquests autoritzessin per escrit, podien caçar en tota una sèrie de terrenys que la nova Llei i Reglament, per primera vegada, classificaven o distingien d'una manera més clara. A saber, «vedados matriculados», vedats de caça on la cacera era l'activitat principal, essent secundari qualsevol altre aprofitament agrícola, i on es podia caçar tot l'any, excepte amb el reclam per les perdius que només es podia usar fora de l'època de veda;[836] els «terrenos cerrados o cercados», que estiguessin closos amb tapia, tanca o bardissa, sense més entrades que les portes existents, també es consideraven vedats al públic; els «terrenos acotados o amojonados» que tinguessin fites, «cotos o mojones» visibles en tots els límits i

[833] BOPB. Miércoles 31 de Agosto de 1904.- núm. 209, p. 2.
[834] BOPB. Domingo 11 de Septiembre de 1904, núm. 219, p. 1.
[835] «Reglamento de 3 de julio de 1903, para la aplicación de la Ley de 16 de mayo de 1902», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, segunda parte, octubre 1935, p. 57.
[836] «Art. 9. Se entenderá por "vedado de caza", para los efectos de la Ley y del presente reglamento, toda extensión de terreno bajo una linde y propiedad de un dueño, y en la cual la caza constituya la principal explotación para el dueño o arrendatario de la finca, siendo secundario cualquier otro aprovechamiento agrícola.
En los "vedados" declarados como tales legalmente, será la caza libre en todo tiempo para el dueño, arrendatario y personas a quienes, además de reunir las condiciones exigidas por la Ley, aquellos autoricen por escrito o den acciones; pero se atendrán todos a lo que dispone la Ley acerca de la caza con reclamo de perdiz, y podrán circular los conejos desde 1 de julio, mediante guía, con los requisitos que determina el presente Reglamento». *Gaceta de Madrid*, 9 de Julio de 1903, núm. 190, p. 1411.

estiguessin dedicats a qualsevol explotació agrària o industrial i amb la caça com a activitat secundària;[837] i els «terrenos sembrados, en tanto no estén levantadas las cosechas», es consideraven tancats als efectes d'entrar a cacera sense el permís de l'amo sempre i quan no s'hagués fet la recol·lecció. Així doncs, tot propietari podia tancar, cloure i acotar els terrenys sense permís o intervenció de l'autoritat, segons l'article 7 del Reglament[838] i el 388 del Codi civil,[839] reservant-se el dret de caça. Ara bé, mentre els terrenys no es matriculessin com a vedats de caça, estava prohibit caçar durant l'època de veda i utilitzar el reclam per les perdius. En altres paraules el vedat de les finques només es verificava en aquelles heretats que «se destinan á cazaderos y en que su dueño quiere, no sólo prohibir la caza á toda otra persona que no sea él o los autorizados por él, sino que á la vez desea este gozar del derecho de cazar en todo tiempo y por todos los medios apropiados, sean ó no de los prohibidos por la ley de Caza». I per a constituir els vedats havien de seguir-se els tràmits de l'article 9 de la Llei i 9, i següents, del seu Reglament.[840]

---

[837] La circumstància d'ésser el terreny agrícola o industrial, es presumia mentre no es demostrés el contrari (Sentencia del Tribunal Supremo de 27 de abril de 1912, «Gaceta» del 16 de octubre de 1912). «Ley de caza de 16 de mayo de 1902, reformada por la de 26 de julio de 1935», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, primera parte, octubre 1935, p. 11.

[838] Amb concordança amb els articles 9 al 16, 18, 26 y 27, 39 y 50 de la Llei i 16, 27 al 29, 35, 36, 37 i 75 del Reglament. «Art. 7 Se entenderá por "terreno vedado" o "cerrado" para los efectos de la caza, toda extensión de terreno que esté materialmente cerrada por seto vivo, tapia o espino artificial, y que no tenga más entrada que las puertas que el dueño haya puesto en la finca.

Se entenderá por "terreno acotado" o "amojonado" para los efectos de la Ley del presente Reglamento, todo aquel que, bajo una linde y propiedad de un dueño, tenga colocados visiblemente hitos, cotos o mojones, para determinar sus linderos y esté dedicado a cualquier explotación agrícola o industrial, siendo secundaria la de la caza.

En ambas clases de terrenos sólo podrán cazar o destruir la caza en tiempo legal, el dueño, arrendatario o las personas a quienes estos autoricen por escrito y reúnan además las condiciones exigidas por la Ley; pero no podrá cazarse en ningún tiempo con reclamo de perdiz, ya sea natural o artificial, ni hacer saca de conejos durante toda la época de veda». *Gaceta de Madrid*, 9 de Julio de 1903, núm. 190, p. 1411.

[839] L'article 388 CC esdevenia una referència sòlida de jurisprudència així com un seguit de sentències al voltant de l'article 7 del Reglament de caça de 1903. L'aprofitament d'una devesa pers pastures constituïa, era considerat una explotació agrícola (Sentències de 28 de abril de 1909 y 27 de junio de 1912, "Gacetas" de 19 de noviembre de 1909 y 1º de diciembre de 1912). «Es terreno amojonado todo lo que tiene mojones, cualquiera que sea la antigüedad de ellos y se hayan o no cumplido prescripciones legales para colocarlos (Sentencias de 3 de abril y 27 de mayo de 1912, "Gacetas" de 10 de octubre y 17 de noviembre de 1912). La circunstancia de estar destinado el terreno a explotación agrícola o industrial se presume siempre, mientras no conste lo contrario (Sentencia de 27 de abril de 1912, "Gaceta" de 16 de noviembre de 1912). Basta tener en los linderos tablillas con la palabra "coto" (Sentencia de 27 de junio de 1912), "Gaceta" de 1º de diciembre de 1912). Se supone en esta última sentencia que la condición de estar la finca destinada a explotación agrícola o industrial existe, pues sin ella no bastan los mojones, señales o tablillas para impedir la entrada a cazar». «Reglamento de 3 de julio de 1903, para la aplicación de la Ley de 16 de mayo de 1902», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, segunda parte, octubre 1935, p. 55.

[840] *Manual de policía rural…, op. cit.,* p. 266.

Per la província de Girona el 1904 tenim un cas modèlic i interessant perquè posaren molt èmfasi en la consideració d'un terreny acotat i fitat i no la d'un «vedado de caza». Amb aquesta diferenciació, el govern civil, a la sol·licitud del propietari interessat, el noble José M.ª de Sarriera i de Milans, eximia de la tributació i clarificava les condicions de la finca. Es tractava d'un anunci que subrogava i confirmava la vigència d'un d'anterior, però adaptant-lo a la normativa vigent. El precedent feia referència a un tancament governamental atorgat el 1884 a Antonio G. Biada, veí de Barcelona, per les finques anomenades «Torres de Palau», «Casa nova» i «Casa petita» de l'antic terme de Palau-Sacosta (ciutat de Girona).[841] Aquestes finques, «actualmente propiedad del recurrente», feia vint anys que havien estat declarades «vedados para la caza, corta de leñas y aprovechamientos de pastos», i per això en virtut del Reglament de 3 de juliol de 1903, per l'aplicació de la Llei de caça de 1902:

> «deben conceptuarse las expresadas fincas, como comprendidas en el párrafo 2.º del artículo 7.° del indicado Reglamento, esto es, como terreno acotado ó amojonado para los efectos de la caza, puesto que reúnen las condiciones que en el mencionado artículo 7.º se determinan, y nunca pueden considerarse como comprendidas en el artículo 9.º del Reglamento, ó sea 'Vedado de caza' porque la caza no constituye su principal explotación, ni tampoco se reclaman los beneficios que para los mencionados terrenos ofrece el artículo de referencia».

Tot això, per acabar recordant que no es podia vulnerar el dret del recorrent d'«evitar que en tiempo legal, se cace, corten leñas ó se aprovechen los pastos».[842]

Un aspecte interessant, que ja hem intuït en els anuncis justificats amb la Llei de 1879, fou la utilització de les diferents lleis de caça com a una eina més per reiterar la prohibició d'entrar a les finques, com una extensió o reproducció del disposat al Decret d'acotaments de 1813. La Llei i Reglament de 1903, com hem dit, diferenciava per tipologia, vedat o acotat. En aquest sentit tenim quatre exemples –tots de la segona meitat de la primera dècada del segle XX– que fan constar, explícitament, que la caça és el motiu secundari de l'acotament anunciat. El que importava era evitar l'entrada per altres assumptes relatius a l'afectació de la producció agrària i la definició dels drets de propietat. Fou el cas d'un edicte de l'alcaldia de Sagàs (Berguedà) que el 1910 feia públic el tancament dels masos Casals i Rovira, propietat de José Rovira. La descripció final de l'edicte del pregó aporta una definició gairebé de manual. Diu: «Y siendo prohibido por la ley la invasión de todo terreno de propiedad particular que este cerrado

[841] BOPG. Miércoles 20 de Agosto de 1884, núm. 100, p. 1.
[842] BOPG. Miércoles 12 de Octubre de 1904, núm. 123, p. 493.

ó acotado, se hace público por medio del presente que se perseguirá á los que, careciendo de permiso escrito por el dueño, entren en dichas propiedades á recoger leñas, frutos ó se dediquen á la caza, aunque este sea el motivo más secundario porque se ha realizado el acotamiento antes expresado». Un cas similar fou l'anunci del municipi veí de Casserres, que el mateix 1910 feia saber la prohibició d'entrar a «Can Aloy», propietat de Maria Rosa Aloy.[843] Els indicadors col·locats en els llindars d'aquest exemple, i altres, són indicatius per la voluntat de remarcar el concepte pel qual es fa la prohibició. A diferència dels rètols més comuns amb la llegenda «vedado» o «vedado de caza» en aquest cas, i en els altres dos que anuncien la caça com el «motiu secundari», fan constar que en els límits de la propietat es col·locaven «unos indicadores en los que se lee: 'Terreno acotado'»,[844] una expressió que detectem en dinou ocasions explícites després de 1906. Aquesta locució era perfectament consonant amb el segon paràgraf de l'article 7 del reglament, una disposició que també era citada en el seu tercer epígraf, relatiu a l'obligació del compliment de la veda. Aquest deure no el tenien els vedats, pròpiament dits, que obtenien, a canvi d'una teòrica tributació, la llibertat i el privilegi de caçar tot l'any i sense gaires limitacions.

Figures legals interessants a remarcar, i que ens donen una dimensió més àmplia del fenomen, eren, per exemple, el deure teòric dels governadors civils d'informar, el gener de cada any, als caps de Districte forestal provincial,[845] de les finques i terrenys declarats vedats de caça durant l'any anterior. També dels que ho deixaven de ser. L'enginyer en cap de Districte, teòricament, havia de conformar una estadística que havia d'enviar a la «Dirección General de Montes, Pesca y Caza». Aquest darrer organisme havia de fer un resum estadístic anual de totes les províncies que s'havia de

[843] BOPB. Miércoles 2 de Febrero de 1910, núm. 28, p. 3.
[844] BOPB. Sábado 10 de Septiembre de 1910, núm. 217, p. 2; i BOPB. Lunes 21 de Noviembre de 1910, núm. 278, p. 3.
[845] «El 1851 les atribucions dels boscos passen al ministeri de Foment, concretament a la Direcció General d'Agricultura, Indústria i Comerç. El 1863 es publicava la llei que establiria les bases de la política forestal estatal, completada pel Reglament de maig del 1865. En l'àmbit provincial s'establia una doble competència, per una banda el governador civil, responsable de la Guàrdia civil, i per altre costat els enginyers forestals. El 1881 es modificava el reglament i es crearen els districtes forestals en base a les províncies (amb diverses subdivisions). El 1893 es suprimiren les seccions de Foment dels Governs Civils, llavors l'enginyer en cap assumiria una major d'autonomia, depenent directament dels serveis de Madrid». GRAU i PUJOL, Josep M.T., «Fonts per la història del bosc a l'època contemporània. Documentació dels partits judicials de Valls i Montblanc conservada en el fons del districte forestal de Tarragona, Arxiu Històric de Tarragona», *Quaderns de Vilaniu, Miscel·lània de l'Alt Camp* (Valls), núm. 41 (maig 2002), p. 61-66.

publicar a la «Gaceta de Madrid» i els butlletins oficials.[846] En aquests darrers, pels anys consultats de principi de segle, no n'hem trobat cap traça però, en el diari oficial central hem recuperat la relació de vedats del curs 1906-1907 publicada pel ministeri de Foment.[847] En aquest document, per la «*Región agronómica de Cataluña*», ens apareixen només tres vedats per la província de Barcelona que no ens consten als butlletins oficials.[848] Aquesta divergència s'explicaria, potser, per l'aposta generalitzada per declarar l'«acotament» o «terrenys acotats», seguint la fórmula legal que permetia prohibir l'accés i la caça a tercers però sense les concessions i gràcies dels vedats, gravats per la hisenda pública. En les muntanyes i boscos públics de l'estat, comunals o de propis que es traguessin a subhasta per la caça, el rematant o licitador, una vegada obtinguda l'adjudicació tenia la potestat de demanar la declaració de vedats de caça.[849] D'acord amb la llei municipal de 1877,[850] i en sintonia amb l'anterior disposició, l'article 15 del Reglament permetia als ajuntaments arrendar per subhasta la caça en els terrenys propietat dels municipis, uns arrendataris que també podien optar al vedat.[851] L'article 16 confirmava que no es perdria la condició d'una sola finca, la que estigués travessada per vies fèrries, camins veïnals, carrerades i altres «servituds».[852] I referent a les potestats i drets dels propietaris a l'entorn dels vedats, aquests podien unir les seves finques veïnes al vedat matriu, encara que formessin part de diferents termes municipals.[853] Un apunt interessant, a tenir en compte, fou l'ordre de 24 de setembre de

[846] *Gaceta de Madrid*, 9 de Julio de 1903, núm. 190, p. 1411.
[847] «Ministerio de Fomento, Dirección General de Agricultura, Industria y Comercio, Relación de los terrenos que han sido declarados 'Vedados de caza' y términos municipales á que corresponden, y de los que, habiendo tenido tal condición, han dejado de serlo desde Agosto de 1906 á igual mes de 1907, en virtud de lo prevenido en el art. 13 del Reglamento de 3 de Julio de 1903». *Gaceta de Madrid*, 3 Enero 1908, núm. 3, p. 36.
[848] Es tracta dels vedats de caça establerts, sense cap dada dels titulars, de «Roca Muradera» (Palafolls), «Pineda» (Castelldefels) i «Malet», «Sayó», «Patriol» i «Colònia Casanovas» (Prat de Llobregat). *Gaceta de Madrid*, 3 Enero 1908, núm. 3, p. 36.
[849] Art. 14 del Reglament. *Gaceta de Madrid*, 9 de Julio de 1903, núm. 190, p. 1411.
[850] *Gaceta de Madrid*, 4 de Agosto de 1877, núm. 277, p. 39- 46.
[851] «El derecho que por el artículo 15 del Reglamento de la Ley de Caza, aprobado por Decreto de 3 de julio de 1903, se reconoce a los Ayuntamientos de poder sacar a subasta la caza existente en su término respectivo, ha de concordarse con las disposiciones de la Ley Municipal, según la cual, la competencia que se atribuye a dichas Corporaciones administrativas está referida por el número tercero del artículo 72 y número cuarto del artículo 75, al aprovechamiento, cuidado y conservación, no de todas las fincas comprendidas dentro de los límites que abarca el término municipal, sino de las fincas y derechos que les pertenezcan y con facultad de poder subastar los aprovechamientos de ellas, pero únicamente por lo que hace a los aprovechamientos de las comunales propiamente dichas». «Reglamento de 3 de julio de 1903, para la aplicación de la Ley de 16 de mayo de 1902», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, segunda parte, octubre 1935, p. 59-60.
[852] *Gaceta de Madrid*, 9 de Julio de 1903, núm. 190, p. 1411.
[853] Art. 17 del Reglament. *Gaceta de Madrid*, 9 de Julio de 1903, núm. 190, p. 1411; «A tenor del artículo 16, aun cuando una finca esté dividida por atravesarla vías férreas, caminos vecinales, cañadas o servidumbres, podrá el dueño vedarla como una sola, y el artículo 17 autoriza también, aunque las fincas

1908 que declarava vedats de caça els terrenys de les «Granjas escuelas prácticas de Agricultura» de titularitat estatal.[854] Aquests centres educatius varen emergir arreu de la geografia peninsular durant la segona meitat de segle dinou.[855] I, a raó d'haver intentat introduir-se per caçar en l'escola de la regió agronòmica central (o de «Castilla la nueva»), es va aconseguir que les granges escola fossin considerades «vedats» per impedir-hi la caça.[856]

Altres notícies aparegudes als butlletins són les circulars recurrents del governador civil relatives al fixament o l'aixecament de la veda, la demanda reiterada del seu compliment o l'obediència estricta a la lletra de la llei. Aquestes peticions, repetides, a alcaldes i forces de l'ordre, són la prova fefaent que la llei no es complia. El governador civil de Girona, Juan de Mata Dacosta, el 1902 feia saber que «con arreglo a lo dispuesto en el art. 17 de la vigente ley de caza de 16 de Mayo del corriente año», s'aixecava la veda des del dia primer de setembre al primer de febrer, ambdós inclosos. La comunicació especificava la limitació de la caça amb «galgos o podencos», només autoritzada del setze d'octubre al primer de març, i advertia a les autoritats civils i cossos policials que se «cumpla estrictamente con lo preceptuado en la citada Ley».[857] Un anunci semblant fou el de Carlos García Alix, governador civil de Tarragona, que el 1900 anunciava la veda, tal i com fixava la l'article 17, disposició que, a més, regulava el període per caçar coloms, tórtores, tudons, guatlles i conills. La disposició també ordenava les temporades per les aus aquàtiques a les «lagunas, albuferas o terrenos

sean dos, a vedarlas como una sola si ambas le pertenecen y lindan entre sí, pero ha de tenerse muy en cuenta que ni estos artículos ni ningún otro le otorgan derecho alguno ni sobre las vías que dividen o apartan sus fincas ni sobre la caza que en las mismas se encuentre, y en consecuencia, no puede impedir que el cazador se sitúe en la cañada (que no sea vía férrea, carretera o camino vecinal, pues en éstos está prohibido cazar), y tire la caza que pase a la vía de dominio público, pudiendo incluso y conforme a los artículos 16 de la Ley y 27 al 29 del Reglamento reclamar o entrar (sin armas) a recoger por sí mismo la pieza herida». «Reglamento de 3 de julio de 1903, para la aplicación de la Ley de 16 de mayo de 1902», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, segunda parte, octubre 1935, p. 60-61.

[854] El primer punt de l'ordre afirmava el següent: «1º. Que conforme á lo dispuesto en el art. 9º de la ley de Caza y en el 7º del Reglamento de 3 de Julio de 1903, que la sirvió de desarrollo, los terrenos de las Granjas Escuelas prácticas de Agricultura deben ser considerados como vedados de caza, pues su perímetro es de una sola linde, pertenecen á un solo dueño, que es el Estado, y tienen visiblemente colocados los hitos, cotos ó mojones para determinar sus linderos, y aun alguno de aquellos terrenos está defendido del tránsito público por medio de rótulos que indican que se prohíbe la entrada». *Gaceta de Madrid*, 26 de septiembre de 1908, núm. 270, p.1340.

[855] FERNÁNDEZ CLEMENTE, Eloy, «La enseñanza de la agricultura en la España del siglo XIX», *Agricultura y Sociedad*, núm. 56 (Julio-Septiembre 1990), p. 113-141.

[856] «Ley de caza de 16 de mayo de 1902, reformada por la de 26 de julio de 1935», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, primera parte, octubre 1935, p. 11.

[857] BOPG. Miércoles 27 Agosto de 1902, núm. 103, p. 413.

pantanosos», i integrava la llei de protecció d'aus insectívores de 1896.[858] El cap polític provincial, repetia a alcaldes i a Guàrdia civil, que «velen con el mayor celo é interés para impedir las infracciones de dicho precepto legal, denunciando á quienes las cometan en la forma prescrita en la Sección 8.ª de la mencionada ley de Caza».[859] Un altre aspecte a destacar, com a preocupació dels governadors, fou la caça amb reclam de la perdiu que quedava reduïda, permesa i privilegiada a les terres particulars destinades a vedats que estiguessin tancades o acotades.[860]

Que la llei no es complia, en cap dels seus preceptes, ho podem corroborar amb els anuncis de la comandància de la Guàrdia civil localitzats en el *Diario de Gerona* poc després d'entrar en vigor la nova Llei. El cap de la demarcació de Girona publicava en premsa, una vegada al mes –almenys en els primers mesos de l'entrada en vigor de la normativa–, uns anuncis de subhastes de «varias escopetas recogidas por fuerza de la misma»,[861] tal i com disposava l'article 29 de la Llei de caça per les armes comissades als caçadors sense llicència.[862] I, de manera intermitent, els rotatius feien públiques les denuncies als infractors de la normativa d'arreu del territori gironí.[863] I un aspecte important, recollit a l'article 33, era l'obligació dels propietaris de colomers de tenir-los tancats entre el mesos d'octubre i novembre.[864] La premsa també se'n feia ressò i

[858] «Del ejercicio del derecho de la caza. Art. 17º. Queda absolutamente prohibida toda clase de caza desde 15 de Febrero hasta 31 de Agosto inclusive en todas las provincias del Reino, excepción hecha de las del litoral cantábrico, incluso las cuatro de Galicia donde la veda no terminará hasta el 15 de Septiembre. Las palomas campestres, torcaces, tórtolas y codornices sólo podrán cazarse desde 1º. de Agosto en aquellos predios en que se encuentren segadas ó cortadas las cosechas, aún cuando los haces ó gavillas se hallen en el terreno. Los conejos podrán cazarse y circular desde el 1º de julio, cuando el dueño del monte, dehesa, soto ó finca que se halle legalmente vedado para caza. se provea de licencia escrita de la Autoridad local y de una guía expedida por ésta para que los conejos muertos puedan ser trasladados por la vía pública. En las lagunas ó albuferas ó terrenos pantanosos podrán cazarse las aves acuáticas y zancudas y las becadas, becacinas y demás similares hasta el 31 de Marzo. Las aves insectívoras que determinará el reglamento, sujetándose á la ley de 19 de septiembre y Real orden de 25 de Noviembre de 1896, con las adiciones que se estimen convenientes, no podrán cazarse en tiempo alguno por ser beneficiosas para la agricultura». *Gaceta de Madrid*, 18 de Mayo de 1902, núm. 138, p.788.

[859] BOPT. Jueves 11 de Febrero de 1909, núm. 36, p. 2.

[860] «(…) La caza de perdiz con reclamo que uno de mis antecesores calificó como la más devastadora en sus efectos que debía ser perseguida con mayor rigor, ha quedado prohibida en todas las provincias de España; y sólo será permitida á los dueños particulares de las tierras destinadas á vedados de caza que estén realmente cercadas, amojonadas o acotadas, en los cuales se podrán usar los reclamos desde 1º de septiembre al 15 de Febrero, es decir, fuera de la época de veda (…)». *El Gobernador. Federico Schwartz*». BOPL Extraordinario. 12 de Julio de 1902, p. 1.

[861] *Diario de Gerona de avisos y noticias*, 28 agosto 1902, p. 10; *Diario de Gerona de avisos y noticias*, 25 septiembre 1902, p. 10; i *Diario de Gerona de avisos y noticias*, 28 diciembre 1902, p. 12.

[862] *Gaceta de Madrid*, 18 de Mayo de 1902, núm. 138, p.787-789.

[863] «Han sido denunciados á la autoridad, por infringir la ley de caza, varios vecinos de Olot y Castelló de Ampurias». *La Lucha*, 30 noviembre 1904, p. 1.

[864] *Gaceta de Madrid*, 18 de Mayo de 1902, núm. 138, p.787-789.

recordatori: «Es de conveniencia para los propietarios rurales y labradores recordar que, a tenor de la ley de caza de 16 de Mayo de 1902 y reglamento para su ejecución, los dueños ó arrendatarios de palomares están obligados a tenerlos cerrados durante los meses de Octubre y Noviembre, para evitar los daños que pudieran causar en las sementeras».[865] La nova Llei de caça va comportar recursos i resolucions judicials que es feien publiques als diaris pel comú coneixement, sentències del Tribunal Suprem que assentaven jurisprudència i esdevenien un reforç de la citada normativa. Fou, per exemple, la decisió judicial que reconeixia i enfortia el dret exclusiu de tot propietari a caçar en les deveses que estiguessin deslindades i amollonades encara que no fossin un vedat.[866] Poc temps després, el *Boletín oficial* de la càmera agrícola empordanesa, altaveu de l'«Instituto Agrícola Catalán de San Isidro», publicava una notícia sobre una proposta de modificació de la normativa cinegètica després, segons s'anunciava, d'haver-se estudiat la «vigente ley de Caza de 16 Mayo de 1902 y el Reglamento de 9 de Julio de 1903». L'associació agrària, que actuava com a grup de pressió, pretenia temperar alguns aspectes desfavorables d'aquesta legislació i demanava més contundència pels incompliments de la llei dels assumptes més propers. Ordenava la seva reivindicació en tres punts: que l'obertura i clausura de la veda fos pactada amb les juntes de caçadors i no a discreció del governador civil; la modificació dels articles del Reglament relatius a la caça del conill; i que s'obligués als titulars de les finques, fossin «vedats de caça» o «acotats», a indemnitzar als propietaris veïns els danys que ocasionés la caça. En cas contrari, demanaven que aquestes finques fossin declarades de domini públic per la caça.[867]

---

[865] *Diario de Gerona de avisos y noticias*, 19 octubre 1904, p. 5.

[866] Sentència del Tribunal Suprem de 8 d'abril de 1903. «Cuando una dehesa está deslindada y amojonada, aunque no constituya realmente vedado, basta esta condición para que no se pueda cazar es su terreno sin licencia del propietario; y por tanto, los cazadores que son sorprendidos dedicándose en ella, con escopeta y perros, el ejercicio de la caza, son culpables de la infracción comprendida en el párrafo segundo del articulo 15 de la ley de 16 de Mayo de 1902 y penada en los artículos 47 y 48 de la misma. Entendido y practicado de otro modo el derecho de cazar, perturbaría el constante reconocido y sancionado que tiene todo propietario á gozar y disponer libremente de lo que le pertenece». *Diario de Gerona de Avisos y Noticias*, 23 Julio 1903, p. 4; també a «Ley de caza de 16 de mayo de 1902, reformada por la de 26 de julio de 1935», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, primera parte, octubre 1935, p. 14.

[867] «El instituto agrícola catalán de San Isidro estudiando la vigente ley de Caza de 16 Mayo de 1902 y el Reglamento de 9 de Julio de 1903 cree que hay tres disposiciones que deberían modificarse. Después de una razonada y bien estudiada exposición, suplica al Ministro responsable. 1º. Que se promulgue una disposición que deje á la discreción é iniciativa de los Gobernadores el cuidado de señalar las fechas de apertura y clausura de la caza en las respectivas provincias de su mando, de acuerdo con las juntas de cazadores principales contribuyentes de los diferentes pueblos, o que se fije como fecha hábil para dar comienzo á la caza de toda clase el día 15 de Agosto. 2º. Que se modifiquen los artículos del Reglamento en el sentido en entender como únicamente aplicables al conejo salvaje ó muerto, cuantas disposiciones hacen referencia á esta especie de animal. Y 3º. Que se obligue á los dueños de fincas y montes,

La publicació també anunciava els períodes de veda i recordava que «queda igualmente prohibida dicha caza en las tierras labrantías desde la siembra hasta la recolección y en los viñedos desde su brote hasta la vendimia».[868] Aquests espais de temps en què estava prohibit caçar constituïen una informació important per a l'organització del món rural, una societat agrària que tenia tendència a vulnerar i a obviar qualsevol legislació, especialment, si limitava les costums i les fonts d'ingrés extraordinàries. La nova Llei de caça, en aquest sentit, tenia aspectes més proteccionistes que l'anterior, i com el 1908 s'advertia en el periòdic *El Ampurdanés*, la normativa prohibia «terminantemente» la «circulación y venta de caza viva o muerta durante la temporada de veda».[869] A aquesta proscripció, establerta en l'article 25, calia afegir-hi la restricció de vendre a l'estranger de tota classe d'ocells, caça major i menor, un aspecte que es va veure prorrogat en quatre anys,[870] els sis que havia fixat la Llei. Quedava vigent l'excepció dels estornells, tords i conills que fixava la mateixa disposició.[871] La veda no fou massa respectada. Les relacions polítiques informals en el món local tingueren el seu pes per fomentar la vulneració a la carta o a conveniència de les diverses circumstàncies i interessos.[872] Per contra, les crides formals per respectar la veda i evitar qualsevol de les infraccions de la llei, a banda dels governadors civils, foren fetes des de les més altes instàncies de l'Estat. La Fiscalia del Tribunal Suprem, per exemple, va publicar el 1905 una circular per incentivar als fiscals municipals i a totes les autoritats el seu estricte compliment.[873]

---

indistintamente, vedados de caza ó acotados o amojonados, á indemnizar á los propietarios de los predios ajenos, por los daños que la caza ocasione en estos y que en caso que se nieguen á indemnizar se declaren dichas fincas o montes de dominio público para los efectos de permitir la caza en ellos. Creemos muy justo lo que pide esta ilustrada corporación de Barcelona». *Boletín oficial de la cámara agrícola del Ampurdán*, Figueras, 1 noviembre de 1903, núm. 88, p. 206-207.

[868] *Boletín oficial de la cámara agrícola del Ampurdán*, Figueras, 1 marzo de 1905, núm. 120, p. 53.

[869] *El Ampurdanés*, Figueras, Jueves 13 Febrero 1908, núm. 1537, p. 3.

[870] *El Ampurdanés*, Figueras, Jueves 18 Junio 1908, núm. 1572, p. 3.

[871] *Gaceta de Madrid,* 18 de Mayo de 1902, núm. 138, p.788.

[872] «El caciquismo dominante movía a su antojo el mundo de la caza, hasta el punto de que los alcaldes levantaban la veda por compromisos políticos o por adular al cacique cuando llegaba, mientras el cazador legal era objeto en muchos casos de injustificadas trabas legales». GONZALEZ, Raquel*, op. cit.*, p. 408*;* En aquest mateix sentit cal recordar les descripcions de Joaquín Costa de l'Espanya de la Restauració en la qual, el caciquisme i la influència política en molts àmbits socials feien que la societat funcionés al so de la música d'una determinada jerarquia i xarxa d'interessos*:* «Es como la superpoción de dos Estados, uno legal, otro consuetudinario: máquina perfecta el primero, regimentada por leyes admirables, pero que no funciona; dinamismo anárquico el segundo, en que libertad y justicia son privilegio de los malos, donde el hombre recto, como no claudique y se manche, sucumbe». COSTA, Joaquín, *Oligarquía y caciquismo*, Madrid, 1902, p. 18.

[873] «(…)La caza ó apoderamiento de los animales fieros ó salvajes y de los amansados ó domesticados que recobran su primitiva libertad, no constituye sólo oficio lucrativo ó agradable pasatiempo, porque afecta á importante ramo de riqueza pública, cuyo fomento y en despreciables ingresos para el Tesoro son mirados con predilección por todas las naciones cultas, las que, sin dejar de reconocer como perfecto para

En resum, la Llei de caça de 1902 fou una completa i important reforma de la legislació venatòria. La primera secció definia quins animals es podien caçar (art. 1 a 6); i la segona (art. 8 a 16), determinava qui tenia dret a caçar i els llocs on es podia exercitar utilitzant, gairebé en la seva totalitat, el text de la Llei de 1879. L'article 9 fou el fonamental per regular els terrenys on es podia practicar la caça i com s'havien d'acotar, senyalar i presentar sobre el terreny, una altra forma i aspecte dels usos socials d'informació. La introducció explícita de l'obligatorietat de tributar oferia la possibilitat legal al titular del vedat, propietari o arrendatari, de poder caçar tot l'any sense cap mena de restricció. Aquesta diferenciació (o privilegi), el podia tenir qualsevol que tingués suficients ingressos com per arrendar terrenys i impedir, amb aquesta empara legal, que els demés, amb qualsevol dels mètodes coneguts, hi poguessin caçar. Si bé aquest fou un mètode conegut i detectat en els anuncis dels butlletins, la possibilitat que oferia el Reglament de 1903 de simplement «acotar», va fer emergir els «*terrenos acotados*», una altra modalitat de vedat que no tributava i que havia de respectar la veda però que prohibia, igualment, qualsevol accés a les finques i es reservava el dret de caçar.[874] Aquesta disposició específica, venia a classificar i ordenar el que amb la Llei de 1879 resultava tant difícil dilucidar, quan tots, o gairebé tots els tancaments, s'establien o s'anunciaven com a «vedados», sinònim de prohibició i acotament, un terme utilitzat indistintament: per tancar, prohibir i restringir l'entrada a les finques; com per establir, constituir i dedicar un, o diversos terrenys, a la cacera com a ús principal en tant que espai de sociabilitat i activitat de classe –i, sens dubte, com a limitació d'entrada per fer respectar el dret de propietat. En el vedat la caça era lliure, no es regulava perquè era considerada una activitat econòmica o indústria extractiva. Per això, la nova Llei establia la seva tributació a la Hisenda Pública però el frau no era estrany o com afirma González Pellejero, «en pocas ocasiones se tramitaron legalmente los vedados y era muy frecuente que los propietarios pusieran los carteles de 'vedado' sin declarar a Hacienda y denunciaran a los cazadores que entraban en ellos no para

su ejercicio el derecho á la caza en todo ciudadano, ponen cuidadosas trabas, principalmente al desgaste de las especies, que con seguridad se produciría de no respetarse, con su suspensión, durante las épocas de la reproducción y cría. El beneficio de la veda, por tanto, alcanza en dicho sentido, lo mismo al Estado que al particular, que de este modo ven en tiempo oportuno satisfechas sus aspiraciones, sin que sufra menoscabo tal genero de riqueza (…)». BOPG. Viernes 24 de Febrero de 1905, núm. 24, p. 91

[874] «(…) a los efectos de la reserva del derecho de cazar, cuyo acotamiento ha verificado en el modo y forma establecidos en la vigente ley de caza y su Reglamento, y pidiendo que á fin de que llegue á conocimiento de todo el público en general». BOPB. Miércoles 10 de Octubre de 1906, núm. 243, p. 5.

cazar, sino por allanamiento de la propiedad».[875] Aquesta, a darrera hora, fou la principal preocupació dels propietaris, mantenir les finques lliures i per l'ús exclusiu dels titulars. Per això, hi havia certa incomoditat amb article 16 que tenia el mateix text que l'anterior llei i que permetia l'entrada del caçador per recobrar les peces mortes en finca aliena i limitava el dret de propietat. Aquest assumpte fou l'ariet perquè sorgissin dubtes i discrepàncies de si la caça era *res nullíus* o si la propietat de la caça era particular, accessòria i atribut al domini de la terra.[876]

La Llei, que tingué una llarga vida, fou objecte de reformes i d'intents de correcció com la que intentà Francesc Cambó quan fou Ministre de Foment.[877] La seva llarga vigència, fins el 1970, portà sempre la polèmica acompanyada de comentaris, crítiques i retrets. Entre aquestes, ens ha cridat l'atenció l'article «Vedados y acotados»[878] de l'escriptor Renato Llanas de Niubó,[879] de 1956, en el qual reclamava una nova llei i posava en qüestió la legalitat del «simple 'acotado'», com a terreny on l'exercici de la caça estigués prohibit pel titular de la finca. L'articulista pugnava per la prevalença i la «propiedad» de l'Estat sobre la caça, la major i la menor, i aquest era, segons ell, un «principio fundamental» que havia d'assentar-se en la societat. Veia la legislació de caça com a «vetusta, anacrónica e inoperante», «verdadero modelo de imprecisión», «calamitosa» i una «concesión excesiva a la propiedad privada». Només elogiava la figura del «vedado de caza», com a concessió de l'estat del dret a matar les peces en una determinada propietat i a fer socis i coparticipants de l'exclusivitat de caçar, a canvi d'una quota, a tothom que tingués llicència. El concepte «acotado», seguia Llanas, era per uns terrenys, cultivats o erms, en els quals el propietari prohibia el pas per fer llenya, pasturar, «recoger los frutos naturales» i caçar, una activitat que, per ell, no podia (o no hauria de) prohibir. El dret dels terrenys acotats, que era concedit i que

[875] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 402.
[876] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 408.
[877] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 410-437.
[878] Aquest article havia estat publicat anteriorment en el diari barceloní *El Noticiero Universal* i «por creerlo de interés para los cazadores y aficionados a la caza, reproducimos el siguiente artículo que publicó nuestro colega (…) , original de nuestro colaborador D. Renato Llanas de Niubó». *Ampurdán*, *semanario comarcal de FET y de las JONS*, Figueras, 11 de Abril de 1956, núm. 707, p. 4.
[879] Llanas de Niubó, de formació catòlica i d'adscripció política carlista fou autor de diverses obres, entre les quals destaquen *El Judaísmo* (1935) o el *El enigma de Cristóbal Colón* (1964). Aquest publicista i «infatigable orador», fou fill adoptiu de Figueres (*Vida Parroquial*, 20 Diciembre 1940, p. 2.) i col·laborador del Setmanari *Ampurdán*.

s'articulava en col·locar els rètols d'«acotado», era un «derecho abusivo» que impedia el «ejercicio de la caza».

Artículo 388 del Código civil vigente

L'article 388 CC espanyol consta com a justificació en només vuit ocasions, quatre per Barcelona i igual nombre per Girona, a mode d'anècdota. Ara bé, es tracta d'un testimoni interessant i important entre la constel·lació legislativa que utilitzaren, durant els seixanta anys escrutats, per justificar i per anunciar els tancaments. Les cites a l'article del Codi civil foren totes dels primers anys del segle vint. Aquest codi arribà extraordinàriament tard si el comparem amb el Codi penal. Aquest darrer (i les seves modificacions) i els seus articles concrets per la punició de les entrades a les finques fou citat, des dels inicis dels anuncis, com a pràctica de propietat en un doble sentit: el punitiu i en tant que suport legal de l'acotament de terres. La cita de l'esmentat article del CC –deixant de banda la poca utilització en les anuncis– és notable perquè aquesta norma del dret privat seria el resultat acumulatiu de l'experiència legislativa dels acotaments, des de 1813. Representaria la reconsagració del dret de tancar les terres, producte de la suma de la tradició jurídica i de la jurisprudència relacionada. Les diverses cites a l'article, com a dada a tenir en compte, són posteriors a la promulgació de la Llei de caça de 1902 i el Reglament de 1903. El primer anunci, on hi consta l'article 388 CC, és a Torrelles de Foix (Alt Penedès) i, l'objecte de tancament, fou la finca de 235 hectàrees denominada «Montsarra», «compuesta de viña espesa, viña a liños», propietat de José Maria de España. L'edicte d'alcaldia anunciava que es vedava a «los efectos del art. 388 del Código civil y 9º de la vigente ley de Caza».[880] Un mes més tard, el mateix propietari ho justificava en els mateixos termes per vedar «can Montserrat», una finca de vinya, de 68 hectàrees, ubicada en el municipi veí de Sant Martí Sarroca (Alt Penedès).[881] La resta d'anuncis amb la norma incorporada corresponen a Girona, tres per 1909 i un el 1910; i Barcelona, dos per 1910.

Els avisos gironins responen a les necessitats concretes de dos propietaris de Viladrau. Els dos primers anuncis eren de Ramon Bofill Gallès,[882] veí de Barcelona i amb

[880] BOPB. Miércoles 31 de Agosto de 1904.- núm. 209, p. 2.
[881] BOPB. Domingo 11 de Septiembre de 1904, núm. 219, p. 1.
[882] Ramon Bofill i Gallès (1858-1931), hereu del Noguer i del Martí de Viladrau fou un dels primers dentistes d'Espanya. Estudià a Paris i, a Barcelona, entre la seva clientela, tingué a bona part de la burgesia de la ciutat. Fomentà, des del punt de vista mèdic, la presència de veïns de Barcelona a Viladrau

residència accidental a Viladrau.[883] La primera d'aquestes publicacions privades corresponia a l'heretat que englobava les «Fincas del Noguer», de 114 hectàrees, i que integrava els masos Martí, Noguer i Busquets. El fonament legal, segons Ramon Bofill, era l'ús «del derecho que le conceden los artículos 9.° y 15, párrafo 2.º de la vigente ley de Caza, en armonía con el 7.° del Reglamento para la aplicación de dicha ley, y artículo 388 del Código civil vigente».[884] Des d'aquella data quedava «acotada ó amojonada» tota aquella heretat, més la que descrivia el següent anunci del mateix dia, un avís relatiu a les «fincas de Rosquellas y Molí de dalt», de poc més de trenta-cinc hectàrees, i que prohibia expressament –com en l'anterior–, caçar, pasturar i fer llenya.[885] Un mes després apareixia un anunci, amb el mateix argumentari, de Piedad Renom de Font,[886] propietària i veïna de Barcelona – també amb «residència accidental» a Viladrau. Acotava una finca de 1317 hectàrees anomenada «propiedad de la Vila» ubicada en el mateix municipi i, parcialment, en el terme de Montseny (Vallès oriental).[887] Per l'any 1910 tenim les referències de l'acotament de la «Font del Llop», una vinya de quatre vessanes, a Capmany (Alt Empordà), propietat de Salvador Batlle, veí de La Jonquera;[888] el vedat d'Antonio Armengol del mas Trasserra d'Olvan (Berguedà), amb gairebé la cita de la sèrie completa de la legislació;[889] i el tancament de la propietat de Juan Nicolau, a Rubió (Anoia) «compuesta de las masoverías conocidas por 'Can Tudó', 'Can Mercaderet' y 'Can Briansó', y esta propia Alcaldía, en decreto de hoy, con arreglo á lo solicitado y de lo dispuesto en el Real Decreto de 8 de Junio de 1813, Real decreto de 6 de Septiembre de 1836, Real orden de 25 de Noviembre de 1847 y artículo 388 del vigente Código Civil, ha declarado acotada dicha propiedad con

---

i va promoure i col·laborar a engrandir-ne la colònia d'estiuejants. Manà construir l'Hotel Bofill a l'arquitecte Domènech i Estepà, autor, entre altres, de l'Hospital Clínic o la presó Model, un edifici noucentista –inaugurat el 1898– destinat a l'esbarjo i l'entreteniment de la colònia barcelonina. BOFILL, Roser; BOFILL, Eugeni, *Els Bofill de Viladrau*, Barcelona, 2004.

[883] Aquests hisendats, quan passaven els mesos o temporada d'estiu, solien exercir 'de propietari' i es dedicaven a ordenar, cuitaven i feien valer els drets de propietat que no podien defensar directament quan estaven a Barcelona. Altres exemples, també il·lustren aquest fet i l'absentisme per part dels titulars del domini.

[884] BOPG. Jueves 22 de Julio de 1909, núm. 87, p. 346.

[885] BOPG. Jueves 22 de Julio de 1909, núm. 87, p. 346.

[886] Aquesta propietària consta com a donant d'un gos per dissecar en un registre de Joan Baptista d'Aguilar-Amat (1882-1936), zoòleg i membre fundador de l'Institució Catalana d'Història Natural: «Un ejemplar de la raza del San Bernardo, adquirido por donativo de D. Jaime Garriga. Un ejemplar de la misma raza, adquirido por donativo de Dª. Piedad Renom y Font». AGUILAR AMAT, Joan Baptista, «Los mamíferos del Museo Martorell de Barcelona», *Junta de ciències naturals, Anuari* 1916, Ajuntament de Barcelona, p. 173.

[887] «'Propiedad de la Vila', en la que hay enclavadas cuatro casas llamadas Manso Vila, Puigdot, Cortils y Puig de San Marsal». BOPG. Sábado 4 de Setiembre de 1909, núm. 106, p. 434.

[888] BOPG. Jueves 20 de Enero de 1910, núm. 9, p. 50.

[889] BOPB. Sábado 10 de Septiembre de 1910, núm. 217, p. 2.

todos los efectos legales». L'edicte recordava que es perseguiria els qui entressin, sense permís, a recollir llenya, fruits, pastures o infringissin el tercer paràgraf del l'article setè del Reglament de caça de 1903.[890] Aquesta darrera disposició lligava perfectament amb l'esperit i l'amplitud de l'article 388 CC.

Destacàvem la importància de l'article 388 CC perquè reconeix la facultat a restablir i defensar-se de manera essencial de les pertorbacions derivades de les intrusions no justificades i sense permís. En aquest sentit es donava seguretat i permanència amb la fixació de senyals en els límits de les propietats. El dret de tancar i acotar les finques rústiques, defensat en la legislació i el Codi civil, és la garantia de la vindicació de l'immoble i «excluye de su disfrute á extrañas personas, permitiendo la ley con ello al dueño usar y gozar libremente del derecho primario de propiedad, sin otras limitaciones que las que justa y acertadamente aquella impone».[891] En el llibre *Comentarios al Código civil*, en la part dedicada a l'estudi del l'article 388 CC, trobem una aferrissada defensa del dret de propietat i el text esdevé un clam i un panegíric al voltant del dret de tancament de finques rústiques i del gaudi exclusiu per part dels titulars del domini. Tant és així que la redacció guarda diverses definicions del que s'entén com a propietat privada. En aquest sentit cal destacar la riquesa semàntica i la retòrica utilitzada a l'hora de determinar i descriure el dret a tancar les finques per protegir-les de les invasions que posaven en dubte una determinada idea de la propietat. L'article 388 CC esdevindrà, com hem apuntat, la culminació i el resultat d'una llarga història legislativa que protegia la propietat i que fomentava i donava cobertura al dret d'acotar i tancar: «(...) Su negación absoluta se nos manifestaría siempre como un atentado violento á los fundamentos inmutables de la noción de la propiedad, cuyo ordenado ejercicio se perturba al no otorgarse la exclusión en el goce de la cosa de personas ajenas á la del propietario».[892]

El Codi civil, com a norma jurídica que conté el fonament del dret civil, ordenava i regulava les relacions socials i civils. Entre aquestes, la propietat, com a fonament de l'estructura social i jurídica. El corpus legal espanyol ha sofert algunes modificacions des de 1889, però l'article 388 ha quedat intacte i el paral·lel català (del codi civil

[890] BOPB. Lunes 21 de Noviembre de 1910, núm. 278, p. 3.
[891] MANRESA NAVARRO, José María, *Comentarios al Código civil español*, *op. cit*., p. 348.
[892] Ibídem, *op. cit*., p. 349.

català), pel tancament de finques, té una definició molt més prima i simplificada.[893] El text literal de l'article esmentat advertia i atorgava que «todo propietario podrá cerrar ó cercar sus heredades por medio de paredes, zanjas, setos vivos ó muertos, o de cualquiera otro modo, sin perjuicio de las servidumbres constituidas sobre las mismas».[894] Aquesta disposició condensava el dret d'«exclusión y de defensa» com a contingut del domini ple i absolut atribuït al propietari. Es declarava que el tancament de finques en «cualquier manera que le se verifique» hauria de ser respectat. En aquest sentit s'acceptava com a vàlid el tancament simbòlic mitjançat un rètol, postes, fites o altres mètodes i senyals on s'expressés la voluntat del propietari de prohibir l'accés i d'excloure a tercers.[895] Aquesta era una facultat «natural» i «lògica» del dret de propietat.[896] En aquest sentit la disposició del codi civil tornava a assimilar els conceptes i els efectes de «cerrar ó cercar», amb la prohibició d'entrada en qualsevol dels casos. Encara que l'heretat no fos closa físicament, si hi havia límits exteriors,

[893] «Art. 544-8, Tancament de finques. Els propietaris poden tancar llurs finques salvant les servituds que hi estiguin constituïdes». Subsecció segona, Tancament de finques, DOGC. 24 maig 2006, *Llei 5/2006, de 10 de maig, del Llibre Cinquè del Codi civil de Catalunya, relatiu als drets reals*, Tram. 200-00030/07, Aprovació: Ple del Parlament, sessió núm. 84, 20 abril 2006, p. 23174.

[894] *Gaceta de Madrid*, 25 de Julio de 1889, núm. 206, p. 256.

[895] «En el debate de aprobación del Decreto de 1813, el Diputado Porcel introdujo en la discusión la preocupación de que la interpretación de la norma implicara que el propietario para excluir a terceros de su fundo hubiera de amurallarlo con los gastos económicos que ello supondría. Este diputado ponía como ejemplo que en su demarcación el propietario que manifestaba esta facultad privando a terceros del acceso a la finca colocaba un 'palo con una mata', similar al cartel rotulado de hoy en día. (…) autores respaldan su afirmación con el inciso 'de cualquier otro modo' que figura en el artículo 388 CC permite aceptar como válido el cercamiento simbólico mediante un cartel, hito, piedra. El único requisito que debería cumplir esta señalización sería que fuera patentemente visible desde el exterior, siendo preciso, en nuestra opinión, la colocación de señales en cada uno de los lindes en la proporción necesaria para cumplir su función según la extensión de los mismos». COSIALLS UBACH, Andrés Miguel, *Régimen jurídico de la propiedad agraria sujeta a la nueva PAC*, *op. cit*., p. 258-260.

[896] El concepte i el principi «De la clôture» –el tancament de finques–, per François Laurent era una facultat natural i lògica conseqüència del dret de propietat i no implicava una obligació de veïnatge com la delimitació de finques: Section III, De la clôture. 1er. Principe. 440 «Tout propriétaire peut clore son héritage», dit l'article 647. La faculté de se clore est une conséquence du droit de propriété, droit absolu et par cela même exclusif ; or, le seul moyen d'exclure les tiers d'un fonds qui nous appartient, c'est de l'entourer d'un clôture. On se demande comment les auteurs du code ont pu placer parmi les servitudes un droit qui n'est que l'exercice de la propriété, et qui dit propriété écarte toute idée de servitude. Il n'y a pas même une obligation du voisinage, comme dans le cas de bornage, puisque celui qui se clôt ne demande rien á son voisin. Si le législateur a cru devoir consacrer un droit qui découle naturellement de la propriété, et s'il l'a fait au titre des Servitudes, c'est qu'avant 89, ce droit naturel, comme tant d'autres, était méconnu. D'après telle coutume, on ne pouvait enclore sa terre de haies ni de fossés sans la permission du seigneur ; c'était une vrai servitude que la féodalité avait introduite pour assurer aux propriétaires dominants le plaisir de la chasse ; les rois mêmes sacrifiaient la propriété des citoyens á leurs plaisirs, tandis qu'elle ne devrait céder que devant l'utilité publique (…)». LAURENT, François, *Principes de Droit civil français*, volume 7, 3ª édition, 1878, p.498. Igualment en el cas espanyol (Capítulo III. Del deslinde y amojonamiento, artículos 384, 385, 386 i 387. *Gaceta de Madrid*, 25 de Julio de 1889, núm. 206, p. 256; El codi civil espanyol es va inspirar en el codi civil francès, i «la función del Estado liberal en cada uno de los países fue la misma: asegurar, defender y proteger los derechos de propiedad». CONGOST, Rosa, *Tierras, leyes, historia…, op. cit*., p. 25.

senyals o fites, es considerava tancada. I en conseqüència, fos tancada amb parets, bardisses i palissades, o simplement acotada (ficció legal de tancament) «o de cualquiera otro modo», el dret a vetar-ne l'accés es podia sancionar i reforçar, quan es fes irrupció sense permís a la finca, amb l'aplicació dels articles 607, 608 i 609, número 2 del 610, 611, 612 i 613 del codi penal de 1870. Finalment, l'article 388 CC fou l'expressió bàsica i essencial del dret de tancar i acotar, una facultat conceptualitzada com a inherent al domini i la propietat individual. Un dret, altrament reconegut –com hem estudiat– per la Llei de juny de 1813, restablerta el 1836 i aclarida per la Reial ordre de novembre de 1847; consignat a l'article 15 de la Llei de caça de 1879, repetit per la Llei de caça de 1902 i desenvolupat pel seu reglament de 1903.[897]

«*En uso de las facultades que la ley concede*», *altres formes de justificacions*

En els textos buidats existeixen maneres addicionals i diferenciades de referir-se a la legislació competent per legitimar els tancaments. Algunes les hem anat veient en el transcurs del present capítol. Aquestes altres formes mereixen també l'atenció com a complement semàntic de la definició i tractament de les prohibicions i vedes que constitueixen aquest procés de construcció i reforç d'uns drets de propietat més exclusius i depurats. En aquest sentit, la voluntat en tota aquesta transformació i canvi fou la de separar, delimitar, rebutjar, eliminar, bandejar, foragitar, expulsar i discriminar els elements, pràctiques i dinàmiques socials que posaven en escac o en dubte l'edifici intel·lectual de la propietat privada. A raó d'aquestes expressions i fórmules hem realitzat un recompte, a *grosso modo*, i buscat altres locucions que definien els aspectes citats o es referien a les lleis de protegien la propietat dels embats, hàbits i costums. «En uso de las facultades que la ley concede» fou una de les frases més usades. Hem recomptat un total de 47 cites explícites: 39 per Girona; set per Barcelona; i una per Tarragona; en un arc cronològic de 1854 a 1906. Fou el cas, a tall d'exemple, de Francisco de Asís Oliver, propietari de Sant Cugat del Vallès que el 1859 «usando de las facultades que me conceden las leyes vigentes, he tenido por conveniente declarar vedado todo el terreno de mi propiedad».[898] I a Cervià de Ter (Gironès), Cristòfor Rufí, l'apoderat d'Agnès Roca, «en uso de las facultades que la ley le concede», el 1885

[897] I tanmateix una facultat, la de tancar finques amb qualsevol mètode, per diversa jurisprudència del Tribunal Suprem manifestada en sentències com les de 28 de desembre de 1861, primer de maig de 1862 i 13 d'octubre de 1864. MANRESA NAVARRO, José María, *Comentarios al Código civil español*, *op. cit*., p. 349.
[898] BOPB. Miércoles 18 de mayo de 1859, núm. 120, p. 4.

acotava i vedava per la caça les finques del «Bosch d'en Torrent» i el «Camp Clos».[899] L'altra oració similar, amb diverses variants, i amb el mateix sentit i voluntat d'estalviar-se la cita explícita de qualsevol nota legislativa, fou la de «en virtud de los derechos que la ley concede». Aquesta frase apareix en 36 ocasions, 27 per Girona, vuit per Barcelona i una per Tarragona, entre els anys 1853 i 1902. Maria de Ferrer de Manresa, veïna de Vic i amb residència a Barcelona, propietària del mas «Torre Roja» de Viladecans l'acotava en «uso del derecho que le conceden las Leyes».[900] Un altre exponent podria ser Rosa Vall-llosera, viuda de Cors, que el 1890 fent «uso del derecho que le conceden las leyes», vedava els masos «Llovera, Puigcompta. Casa del Cos, Matabera., Plausaguillas, Boch del Cos, Muscarolas, Trull, Mallats. Teularía y Bundancia» a Montagut (Garrotxa).[901] Hi hagueren diverses formes, versàtils i mudables. En ocasions hi afegiren, explícitament, «a los propietarios», com a objecte directe de les potestats i atribucions que la llei concedia. Fou el cas, per exemple, de Cristina Font, veïna de Barcelona i propietària del mas Vilà a la Mota, a Palol de Revardit (Pla de l'Estany) que el 1887 el vedava «en uso, pues del derecho que la ley concede a los propietarios».[902] I en no poques ocasions s'utilitzà la locució mencionada, més la cita genèrica d'una determinada llei. Per il·lustrar aquest extrem, tenim l'exemple de Matilde Pont, viuda de Pont, propietària i veïna de Figueres que el 1888 «hasiendo uso del derecho que me concede la ley de caza vigente, he acotado y vedado la propiedad denominada «Manso San Feliu». Es referia al mas de Sant Feliu de Cadins del terme de Cabanes, antic monestir cistercenc part del patrimoni Pont,[903] que posseïa com a usufructuària, i com a mare, de Maria Pont i Cabanet, menor d'edat.[904]

Altres maneres de citar la legislació les trobem el 1883 en l'edicte de l'alcaldia de Santa Creu d'Olorda, en el qual, diversos propietaris vedaven en base, o en «virtud de las vigentes leyes de propiedad rural», els masos «Torre de Santa Margarida», «Torre del Bisbe» i «casa Ferriol», perquè les finques es veien perjudicades «por los cazadores y

[899] BOPG. Miércoles 7 de Enero de 1885, núm. 3, p. 4.
[900] BOPB. Jueves 1º de Febrero de 1866, núm. 27, p. 4.
[901] BOPG, Lunes 16 de Junio de 1890, núm. 72, p. 234.
[902] BOPG, Lunes 7 de Marzo de 1887, núm. 28, p. 136.
[903] Els Pont de Cabanes foren una influent família d'hisendats empordanesos que foren objecte, per part de Fernando Viader, d'una genealogia, entre altres propietaris, que es remunta al segle XVI. GARCIA, Ricard i GIFRE, Pere, *127 genealogies de Fernando Viader. La memòria familiar dels propietaris gironins*, Girona, 2004, p. 185; Darrerament fou objecte d'estudi i comentari l'inventari (1789) de l'hereu de Cabanes, Jaume Pont Casadevall i Puig. SERRANO, Lluís, «Cabanes 1789: inventari i llibreria d'un hisendat», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 41 (2010), p. 339-364.
[904] BOPG, Viernes 6 de Abril de 1888, núm. 42, p. 178.

ganados que no guardan respeto al estado de las tierras labradas».[905] Miquel Cortina, propietari dels masos Cortina, Mansell, La Planella, Sant Ramon i Puig de Santa Coloma de Farners, el 1860 publicava un anunci particular fent «uso de las facultades que me competen vedo y coto todos los terrenos» de les finques citades.[906] I un altre exemple aparegut era el de citar una normativa i, tot seguit, referir-se, genèricament, a les «demés». Fou el cas de l'edicte de Taradell de 1881 referent al vedat de caça del mas Colomer de Tomàs Lleopart «con arreglo á la ley de 10 de enero de 1879 y demás disposiciones vigentes».[907] Les justificacions, com hem observat, normalment feien referència a les diferents lleis que varen anar apareixent en el transcurs dels anys, i que innovaven i actualitzaven el dret d'acotament. Ara bé, en alguns casos hem detectat que, a la base de la raó del tancament, a banda de la cita explícita de la llei afegien, en aquest sentit –si bé també té una inequívoca orientació punitiva–, el codi penal. D'aquesta orientació hem trobat vint-i-sis exemples, tots per a la província de Barcelona, en una cronologia de 1879 a 1899,[908] i amb una redacció gairebé idèntica. Exemples d'aquesta intenció implícita i amb la doble funció citada suara els descobrim en diversos vedats de caça, relacionats i basats amb la Llei de 1879. Josep Ferret, propietari de Font-rubí (Alt Penedès), segons l'edicte d'alcaldia corresponent, el 1888 havia acordat declarar vedar i acotar «can Costas», «para el uso de caza y a los efectos dispuestos en la ley de 10 de Enero de 1879 y Código penal vigente».[909] La mateixa expressió consta en una colla més d'anuncis com el signat per Gaspar Rabentós, alcalde constitucional de Castelldefels, pel tancament de les finques «Can Roca de Dalt», «Roca de baix» i «Can Fatjó», propietat de José Manuel Roca i Maria Ros de Bou, respectivament.[910] En la globalitat dels anuncis, les referències al codi penal són gairebé omnipresents però, en la seva gran majoria, són consignats en la darrera part del document, únicament i exclusiva, com a recordatori de les penes i disposicions que regulaven la responsabilitat dels infractors (a voltes acompanyades per la menció a la part punitiva que també reglava la llei de caça) i dels qui s'introduïssin a les propietats per caçar, pescar, pasturar o fer llenya.[911]

[905] BOPB. Viernes 26 de enero de 1883, núm. 22, p. 2.
[906] BOPG. Miércoles 30 de Mayo de 1860, núm. 65, p. 4.
[907] BOPB. Martes 2 de agosto de 1881, núm. 178, p. 3.
[908] Els exemples es distribueixen per les actuals comarques del Bages, Penedès, Baix Llobregat i Barcelonès.
[909] BOPB. Sábado 28 de julio de 1888, núm. 180, p. 2.
[910] BOPB. Viernes 17 de agosto de 1888, núm. 197, p. 2-3.
[911] BOPB. Sábado 13 de Setiembre de 1877, núm. 221, p. 19.

Conclusions

Després del repàs a la diversa legislació, amb la qual es justificaren els tancaments de terres a partir de la segona meitat de segle dinou, tenim una dimensió més àmplia del fenomen. Descobrim la propietat com a forma definida o en constant definició, en el marc d'unes dinàmiques socials àgils i en constant moviment. Veiem el pes dels hàbits i costums en la persistència d'entrar a les finques per realitzar diversos aprofitaments. També detectem diversos factors de limitació del dret de propietat, com l'article de la Llei de caça que permetia recuperar les peces mortes dins de les finques privades o caçar en les finques que no estiguessin acotades, sempre que haguessin realitzat la collita. En aquest sentit podem parlar d'un camp de forces divers en el qual els propietaris emergeixen com una classe que fa els possibles perquè les seves finques quedin exemptes i depurades de pràctiques que consideren fora dels temps. Però podríem avançar que no se'n surten plenament. La utilització de la diferent legislació liberal fou l'eina, el mitjà i el recurs per armar-se i defensar-se, unes pràctiques de propietat amb cert seguiment i èxit. L'estudi dels anuncis als butlletins provincials també ens mostra les normatives i el seu diferent grau de coneixement i ús. Entre aquestes destaca, com a *alma mater* i fonament per les posteriors, la Llei d'acotaments de 1813, però sobretot –i pel seu nombre–, el seu restabliment de 1836. La presència del Decret de 1812, el Decret de caça de 1834, les Reials ordres de 1838 i 1848 i la Llei d'aus insectívores de 1896 són molt modestes, però ajuden a complementar i entendre l'univers legislatiu al qual podien acollir-se els propietaris –o els seus gestors i administradors– per justificar el tancament. Foren importants, i utilitzades, les lleis de 1837 i 1847, que definien i concretaven l'exclusivitat del dret de caça, vinculat estretament, o entès dins l'esfera del dret (o drets) de propietat. Aquesta conceptualització varià, gairebé imperceptiblement amb les Lleis de caça de 1879 i 1902, dues importants fites legislatives. La primera va representar una gran renovació i revulsiu per vedar i acotar les terres. Així es percep en el gràfic «Cites de legislació per acotar i vedar». Així mateix ho detectem amb l'entrada en vigor de la Llei de caça de 1902 que, si ens atenem al nombre de vegades que es citada en els primers anys de vigència, fou rebuda amb una certa eufòria. Finalment, el seu Reglament de 1903 la va acabar de modular i permeté distingir, clarament, els terrenys vedats dels terrenys acotats, un dret que també fou reivindicat amb la referència de l'article 388 CC. En definitiva, les cites de les diferents lleis ens fan emergir les diverses preocupacions i

contingències dels propietaris pel manteniment de l'*statu quo* social i econòmic. Els anuncis, i les cites legislatives, emergeixen com a renovades pràctiques de propietat que esdevenen, també, una eina de classe per a remarcar distància i diferència dins les comunitats rurals.

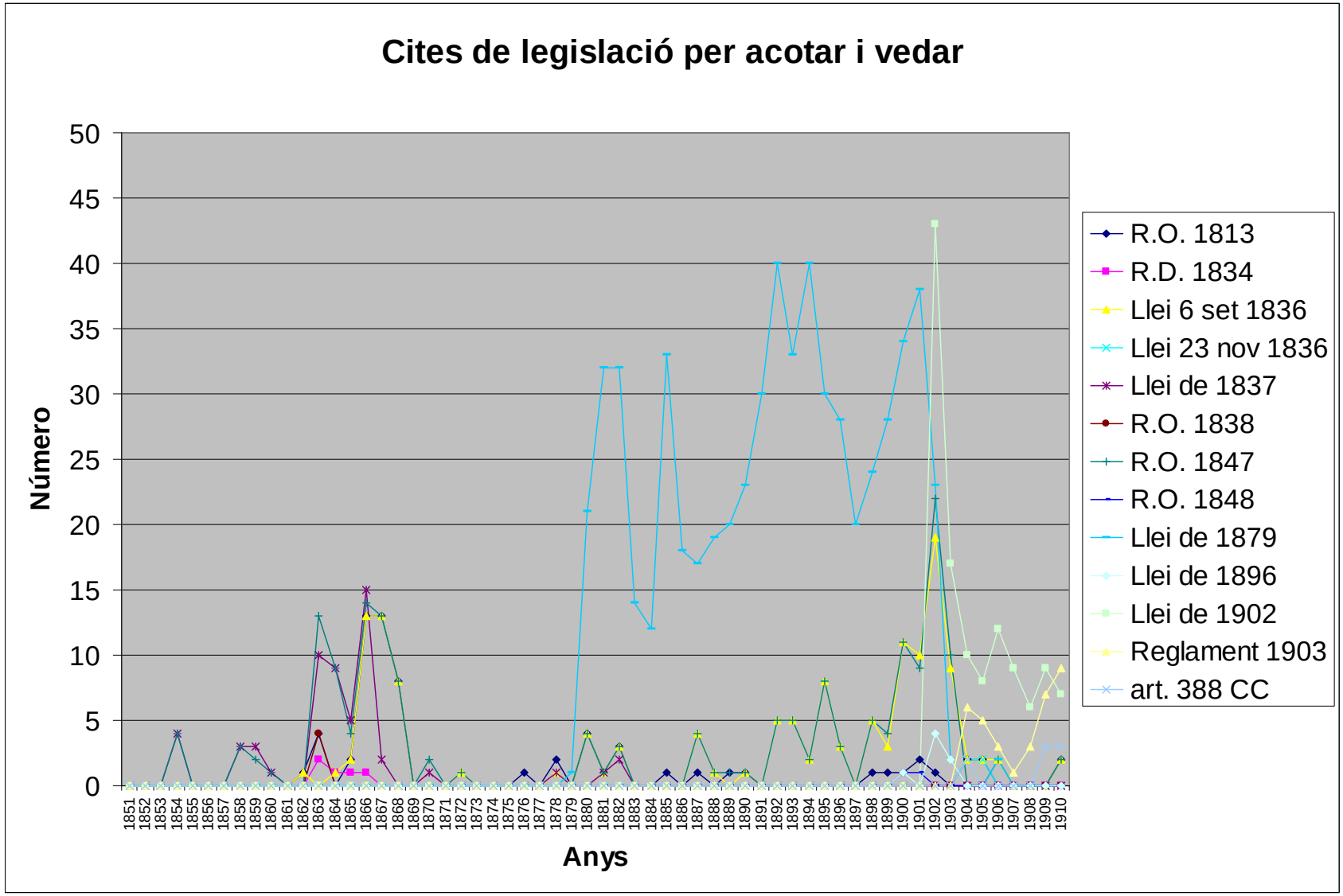
Cites de legislació per acotar i vedar
Número
Anys
R.O. 1813
R.D. 1834
Llei 6 set 1836
Llei 23 nov 1836
Llei de 1837
R.O. 1838
R.O. 1847
R.O. 1848
Llei de 1879
Llei de 1896
Llei de 1902
Reglament 1903
art. 388 CC

CAPÍTOL 7

Acotaments, fites, vedats i tancaments físics

«Desde hoy en adelante quedan acotadas
y por tanto vedadas las propiedades».[912]

El subtítol o frase que segueix el títol del capítol ve a expressar la fórmula més comuna i alhora aclaridora de les expressions utilitzades en fer pública la prohibició i el tancament de terres. Acotar significava vedar, prohibir. Però per clarificar els conceptes utilitzats cal fer una mirada i un repàs als diferents diccionaris contemporanis, una lectura que ens ajudarà a examinar i ens permetrà entendre millor les lògiques, significats i accepcions d'aquests termes. També veurem les diferents formes d'assenyalar i formalitzar els tancaments, de manera simbòlica o amb la closa efectiva i permanent de les finques. En el diccionari Covarrubias (1611), «vedar» equival a prohibir, del verb llatí *veto*, «vedado», el que està prohibit.[913] En el diccionari María Moliner «vedar» es descriu com a prohibir o impedir, una acció expressada per un verb o un nom. La segona accepció fa referència a la prohibició de la pesca o la caça en un lloc determinat.[914] Aquestes descripcions, sens dubte, definien el sentit expressat en els anuncis dels butlletins. Tot seguit, en el mateix diccionari, trobem «*vedado de caza*» com a «sitio de propiedad particular donde no se permite cazar».[915] Aquesta definició s'acosta a l'objecte de molts propietaris a l'hora de publicar les seves vindicacions, sense aclarir però, que no es permetia caçar sense el permís dels titulars. En aquest sentit, l'article 611 del codi civil reconeixia que el dret de caça i pesca es regia per lleis especials. El dret de caça –o l'explotació de la caça– contemplava la possibilitat d'establir «cotos vedados», on només tenia dret el titular de la finca i als qui aquests autoritzessin. A mitjans del dinou l'*enciclopèdia moderna* ens presentava «acotado» com els terrenys en els quals estava prohibida l'entrada de bestiar. I tot seguit definia

[912] BOPB. Miércoles 27 de junio de 1853, núm. 89, p. 8.
[913] DE COVARRUBIAS, Sebastián, *Tesoro de la lengua castellana o española*, Universidad de Navarra, Madrid (Iberoamericana, Vervuert, Real Academia Española, Centro para la Edición de Clásicos Españoles), 2006 [1611], p. 1514.
[914] D'aquesta mateixa manera i en un sentit gairebé idèntic s'expressen el *Diccionario de Agricultura práctica* i el diccionari *Alcubilla*. Veda «es toda prohibición establecida por la ley; aunque generalmente se aplica a la prohibición de cazar y pescar; y así se dice terreno vedado a aquel en que no se permite cazar». ESTEBAN COLLANTES, Agustín i ALFARO, Agustín, *Diccionario de Agricultura práctica y economía rural*, Tomo VII, Madrid, 1854, p. 197; o veda és «la prohibición o restricción de ley». MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario de la Administración Española*, Tomo VIII, Madrid, 1887, p. 1072.
[915] MOLINER, María, *Diccionario de uso del español*, Tomo II (2ª ed.), Madrid, Gredos, 1998, p. 3009.

«acotamiento» com l'expressió de l'acte que establia l'esmentada prohibició encara que no existís cap objecte material que destorbés l'entrada com podrien ser parets i tanques diverses. Per l'acotament només era necessària qualsevol senyal (o símbol) que ho indiqués, fossin fites o «cotos, según antes se llamaban, de donde sin duda le vino el nombre á esta palabra». Tot seguit, l'enciclopèdia entrava en matèria d'acotaments, explicant que el principi dominant, durant uns quants segles a Espanya, fou la prohibició d'acotar, un fet –segons el text– perjudicial per l'agricultura i un privilegi aconseguit pel «Concejo de la Mesta». Una primera passa, segons el redactor (un tant determinista),[916] fou la Reial cèdula de 15 de juny de 1788 que permetia els tancaments de les finques rústiques plantades de vinya i olivera, entre altres cultius, i per un període de vint anys. Les corts de Cadis i la seva legislació van portar el decret de 1813 que declarava tancades totes les finques rurals, un decret però que fou derogat i restablert d'acord i en sintonia amb les alteracions governamentals i les mudances de règim de la primera meitat del dinou:

> «El cambio político de 1812 debía producir necesariamente una revolución a favor de la facultad de acotar, y en efecto, en junio de 1813 se publicó un decreto declarando desde luego cerradas y acotadas toda clase de propiedades rurales. El principio de libertad triunfaba al fin abiertamente y de hecho. Pero, como también era de esperar, sucumbió en la reacción de 1821. Por fortuna el paso dado debía producir sus resultados más pronto ó más tarde. En 1833 ya se conoció la necesidad de restablecer los acotamientos, y varios decretos de este año y del de 1834 y 1836 continuaron trabajando a favor de tan provechosa obra, hasta que al fin en 6 de setiembre de dicho año (1836) se restableció el decreto de junio de 1813».[917]

Seguidament es relatava la Reial ordre de 17 de maig de 1838 amb la que s'autoritzava el tancament i l'acotament de les heretats de domini particular, sempre que es respectessin les servituds. El redactor de l'enciclopèdia expressava la necessitat de clarificar la manera d'executar els acotaments per evitar les apropiacions fraudulentes. Uns apoderaments que no eren estranys, atípics ni insòlits. Encara que la llei declarés les terres acotades, perquè les finques fossin respectades, eren necessàries unes senyals o fites que «no puede colocarlos el propietario autoritariamente y á su capricho». Per evitar doncs, que alguns s'assignessin més superfície que els pertocava, es proposava una diligència d'«apeo», un acte de reconeixement, fitació i amollonament que declarés els veïns contigus; i que les fites es col·loquessin d'una manera legal i reconeguda pels

[916] El redactor dóna més importància i preponderància a la legislació que a les dinàmiques socials que la feren possible i oblida (expressament) les resistències i les lògiques dels incompliments sistemàtics d'aquestes normatives.
[917] MELLADO, Francisco de Paula, *Enciclopedia moderna: Diccionario universal de literatura, ciencias, artes, agricultura, industria y comercio*, volum I, Madrid, 1851, p. 315-319.

propietaris limítrofs. Perquè si els límits no eren ben coneguts i sense cap obstacle administratiu, l'interès dels propietaris «los alargará todo cuanto le permita el abandono ó descuido de los dueños de los terrenos limítrofes». Per totes aquestes pràctiques es demanava expressament una «ley sobre cerramiento de propiedades rurales». Un dels aspectes interessants en la informació que solia aparèixer en el cos dels anuncis dels butlletins és la relació i el detall de les afrontacions de les diferents finques i masos. Aquestes dades ens rebel·len que el procés de definició de límits i de drets de propietat podria estar culminat. A partir d'aquest moment només calia la seva defensa i reforçament a través de diferents mètodes, fossin anuncis, guardes particulars o la senyalització cíclica i ritual d'aquests mateixos límits. Aquesta informació –la descripció dels limítrofs– en el bans de la Reial Audiència l'hem detectada en pocs casos. La manca –en els butlletins– d'aquesta informació es podria deure a «un oblit» per haver de pagar menys, perquè el preu de la publicació era per línia o per la omissió deliberada. Ara bé, no en tenim constància explícita. Només ho podem intuir en alguns casos particulars i per la notícia d'alguns exemples concrets. La falta de descripció de les finques veïnes ens mostraria, doncs, zones en les quals els propietaris encara podien eixamplar els límits de les seves finques en detriment de terrenys comunals o en zones de difícil delimitació o on aquesta hi fos confusa. Entre les àrees en les quals els anuncis no aporten aquesta informació apareixen terrenys dels Pirineus on el pes específic i la importància de les superfícies comunals o públiques era, encara, molt remarcable.

Per l'*Enciclopedia española de derecho y administración*, les paraules «acotado», «acotamiento» i «acotar», en l'accepció rigorosa, signifiquen l'acció de posar «*coto*» i el lloc on s'havien col·locat. I «coto» és la fita que es posava per senyalar els termes i la divisió de les finques. En aquest sentit «acotar» és sinònim d'«amojonar», de fixar les termes. En semblant significat ho exposava el diccionari Alcubilla.[918] L'accepció legal i generalment admesa, i que també ens apareix a l'*Enciclopedia moderna*, equival a l'establiment de la prohibició a què el bestiar pogués entrar a pasturar en qualsevol terreny, fos públic o particular. D'aquesta manera hem d'entendre el «terreno acotado» com el terreny on l'entrada de bestiar havia estat vedada o prohibida. Aquesta última

[918] «Según el Diccionario de la Academia, acotar es "hacer ó poner cotos, amojonar un terreno, demarcarle, señalarle términos; y acotamiento la acción y efecto de acotar o poner cotos (finium prescriptio)». MARTINEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario de la administración, op. cit.*, Tom I, 1886, p. 131.

idea explicava la «diferencia que existe entre acotar y cercar terrenos ó heredades». L'acte de tancar, en aquest sentit, suposava envoltar físicament una finca i instal·lar-hi una tanca, cleda, paret o una closa com a acte de defensa. La finalitat de tenir una heretat tancada i confinada era impedir l'entrada de persones i de bestiar. L'acte d'acotar suposava, únicament, la prohibició encara que no existís tancament material que impedís l'entrada. Per tant, «todo terreno cercado, por consiguiente, era acotado; pero todo terreno acotado no era cerrado si no tenia la cerca, seto, valla ó cualquier otro objeto material que lo circundase». Ara bé, en el sentit de la prohibició, «acotar equivalía a cerrar el terreno» amb el ben entès que la facultat de tancar una finca era conseqüència de la facultat d'acotar.[919]

En el diccionari d'Escriche «acotamiento» era l'acció de posar mollons i tancar les heretats. Aclaria que, a priori, tot propietari podia acotar, això entès també com a «cercar o cerrar» les finques rurals, en virtut del dret de propietat, «porque la conservación y el goce pacífico de sus frutos que no puede lograrse sin el acotamiento, son efectivamente atributos del dominio». L'article del diccionari apostava per l'exercici dels tancaments, com a facultat i potestat, perquè era molt útil i profitós per l'Estat per tres raons principals. Les raons socials i econòmiques essencials eren les següents:

> «1º porque mediante los cerramientos se puede obtener la multiplicación que tanto desea de los árboles, y abundancia de leñas y maderas para el carboneo, para la construcción de edificios y para la marina: - 2º porque así se perfecciona el cultivo y se saca mayor cantidad de productos en menos cantidad de tierra; de modo que la riqueza nacional, que no es mas que la suma de las riquezas individuales, debe adquirir un aumento extraordinario.- 3º porque es consiguiente que crezca y se multiplique la población, que se disminuya el número de proletarios, que los campos se llenen de habitantes, que se alcen en todas partes edificios agradables, y se afiance la seguridad de los caminos».[920]

A Espanya, el debat sobre els tancaments era ben viu,[921] amb l'exponent de l'«Asociación general de ganaderos del Reino» que defensava els seus interessos davant d'unes teories individualistes que tenien com a font doctrinal a l'«Informe sobre la Ley Agraria», de Gaspar Melchor de Jovellanos, qui era citat en el diccionari d'Escriche i altres *tesaurus*, i present, en aquest rerefons ideològic durant tot el dinou, en multitud de

[919] *Enciclopedia española de derecho y administración, o nuevo teatro de legislación de España é Indias,* Madrid, Tipografia General de D. Antonio Rius y Rossell, Tomo I, 1848, p. 342.
[920] ESCRICHE, Joaquin, *Diccionario razonado de legislación i jurisprudencia*, Madrid, Librería de la Señora viuda e hijos de D. Antonio Calleja, Vol. I, 1847, p. 81.
[921] El diccionari Escriche informa al respecte que «bien es verdad que los amigos de la abertura de las tierras han creído encontrar en dos leyes recopiladas la prohibición de los cerramientos».

publicacions i en alguns anuncis dels butlletins provincials, plataformes des de les quals la seva obra es difongué.[922] En el *Diccionario de Agricultura práctica*, el significat primer d'«acotado», «acotamiento» i «acotar», era el de «poner cotos» i el lloc de col·locació. Ara bé, el sentit legal és el repetit fins ara, la prohibició d'entrada del bestiar en qualsevol finca. Seguidament descrivia la diferència entre «cerrado» i «acotado», la defensa material i la prohibició, respectivament.[923] En el Martínez Alcubilla es remarcava l'accepció legal, com la consideració i condició perpètua de les heretats com a tancades i acotades –tal i com recollia la Llei de 1813–,[924] encara que no ho estiguessin materialment.[925] D'aquesta forma ho entenien i ho detallaven els textos dels anuncis, implícitament i explícita. Manuel Pers, veí i advocat de Barcelona era propietari de «Lo corral del Miró», en el terme de Vilanova i la Geltrú. El 1862 prohibia expressament l'entrada per caçar sense permís, fos quin fos el mètode i la tècnica utilitzada, fer llenya, recollir fullaraca, arrencar arrels i l'entrada de bestiar de qualsevol classe, «pues quiero que para los efectos de las leyes, bandos y disposiciones sobre caza y policía rural se consideren dichas tierras como cerradas con pared y acotadas con mojones». Així ho defensaven, protegien i emparaven les lleis de «propiedad rústica» i

[922] La gran influència de Jovellanos és present a molts butlletins oficials. Entre aquestes notícies podem citar les entregues periòdiques de la seva obra que difonia el butlletí provincial de Barcelona en la «sección literaria». En efecte, es tractava «*sobre la agricultura*» i cada número de butlletí aportava un fragment de les «Ideas de D. Gaspar Melchor de Jovellanos». BOPB, Domingo 26 de Setiembre de 1886, núm. 231, p. 4; núm. 223 (*Cerramientos* [BOPB, Viernes 17 de Setiembre de 1886, núm. 223, p. 1-2.]), i números 226 i 227, entre altres. A Lleida a la llibreria de José Sol, entre altres obres literàries i històriques, es trobaven en cinc toms les «Obras de Jovellanos». BOPL. Viernes 17 de Setiembre de 1858, núm. 113, p. 4; I el seu pensament era utilitzat en una carta de la Diputació de Lleida dirigida a la Reina del perjudici a les «classes agrícoles» pel lliure comerç, «la libre importación por término de seis meses más de los cereales estrangeros á nuestro mercado agrícola». La carta d'un marcat to proteccionista deixava i constatava una postura en defensa dels cultius i les rendes del camp lleidatà: «El inmortal Jovellanos, en su informe de la ley agraria, opinaba contra la importación, suponiendo suficientes producciones en nuestro suelo para mantener su población. Las particulares circunstancias de Europa en los años 1855 y 1856 dando una gran exportación á nuestros cereales mejoraron considerablemente la posición de los propietarios, causando un bien estar general. Hoy si la importación siguiese, no es una exageración, Señora, debería abandonarse el cultivo de una gran parte del territorio, por que nadie querría dedicarse á una operación que lejos de dejar ganancias consume el capital». BOPL. Viernes 23 de Julio de 1858, núm. 89, Suplemento al Boletín oficial correspondiente al viernes 23 de julio de 1858.

[923] *Diccionario de Agricultura práctica y economía rural*, 1852, p. 201.

[924] «En el sentido legal y jurídico, y para todos sus efectos, la protección de la propiedad rural contra los abusos introducidos por las costumbres, y contra los privilegios otorgados á la ganadería; y más todavía en el reconocimiento solemne y explícito de que la propiedad rural, como verdadera propiedad, lleva consigo la accesión de todos sus frutos naturales y su aprovechamiento exclusivo por parte de sus dueños (…)». MARTINEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario de la administración, op. cit*., Tom I, 1886, p. 131.

[925] «Derechos del propietario.- La ley considera cerradas y acotadas, aunque no lo estén materialmente, todas las dehesas, heredades y demás tierras de dominio particular, y garantiza por consiguiente a los dueños su libre y exclusivo goce y aprovechamiento, pudiendo por lo mismo impedir la entrada en ellas aunque no estén cercadas de pared o seto». MARTINEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario de la administración, op. cit*., Tom I, 1886, p. 148.

diverses circulars expedides pel govern provincial i les «disposiciones terminantes del Código penal».[926]

Tancaments físics de les finques

Arthur Young, en el seu viatge a Catalunya, advertia i anomenava en diverses ocasions les tanques de conreu o de pastura: «moltes tanques són fetes amb les mateixes plantes que al nostre país».[927] Entre Barcelona i Badalona es fixà en les figueres de moro i el freqüent que era veure-les «en fileres divisòries de les propietats».[928] Prop de Girona veié «acàcies punxents, amb flors grogues, als límits dels camps»[929] i a Bàscara moltes vinyes amb oliveres, «tot conreat i dividit amb fileres d'acàcies, a vegades amb trinxeres al costat».[930] A Biosca reflexionava que per tot arreu semblava que «hi ha prou tanques per a distingir les propietats, però no per protegir-les contra qualsevol mena de bestiar».[931] Les «enclosures» eren una de les passions de Young, entusiasta defensor d'aquest sistema de camps tancats, una de les seves obsessions era la productivitat i la introducció de nous conreus i noves tècniques agràries més eficients. Per això, calia que les terres comunals, l'«open field system» es transformés en un sistema «modern» de propietats tancades i delimitades. A Catalunya observà les rotacions, la qualitat dels sòls i les plantes que s'utilitzaven, així com la certificació de la permanència de guarets. Admetia, d'altra banda, que aquest sistema creava desigualtats socials i que els no propietaris n'eren els perjudicats.

Els tancaments de terres que van tenir lloc a Catalunya, però, no seguiren les mateixes lògiques que les «enclosures» a Anglaterra. Les motivacions dels senyors útils no foren les mateixes que la «gentry» britànica, la funció de la monarquia i dels seus tribunals fou subsidiari i de suport i el tancament no va suposar cap redistribució de la terra com tampoc el tancament físic immediat.[932] A la majoria d'exemples catalans, com els bans d'Antic Règim, es copsa que la urgència de tancar o limitar físicament neix de les necessitats i dels anhels de la iniciativa privada. En aquest sentit, com a límits dels usdefruits o dels drets de propietat dels senyors útils, en la documentació notarial ens

[926] BOPB. Miércoles 5 de Febrero de 1862, núm. 31, p. 4.
[927] YOUNG, Arthur, *Viatge a Catalunya*, Tremp, Garsineu, 1993 [1787], p. 44.
[928] Ibídem, p. 69.
[929] Ibídem, p. 75.
[930] Ibídem, p. 78.
[931] Ibídem, p. 56.
[932] PELLICER, Montserrat, «Para que nadie pueda alegar ignorancia, els usos de la informació en el procés de tancament de terres...», *op. cit*., p. 211.

apareixen models que són interessants per il·lustrar aquest fet. En el context de fragmentació de les terres dels masos, que s'inicià en el segle XVIII i a través de diferents fórmules jurídiques com els subestabliments emfitèutics, trobem una sèrie d'arrendaments de petites porcions de terreny, parcel·les que van d'una a quatre vessanes en l'àrea del pla de Banyoles. Aquest fet podia correspondre a una estratègia rendista d'augmentar els ingressos disponibles dels masos en parcel·les no utilitzades o poc productives. D'aquesta manera s'estalviaven el cost de la rompuda i el condicionament del terreny per plantar vinya o olivera.[933] Es tracta doncs, d'una successió d'arrendaments de superfícies modestes del mas Estanyell de Miànigues, atorgats per Josep Antoni de Perpinyà a diferents particulars de Banyoles, Porqueres, Pujarnol i contrada.[934] El 1806, aquest hisendat de Girona, però amb orígens a Banyoles, va concedir un reguitzell d'arrendaments, per cinc anys, a les mateixes persones que un mes abans havien aconseguit formalitzar un establiment d'iguals parcel·les. Aquest, sens dubte, és un fet singular. El propietari, per raons que se'ns escapen, volgué conservar el domini útil i –després que els estabilients renunciessin al contracte emfitèutic–,[935] marcà una renda de cinc lliures per vessana, la mateixa quantitat que el cens anual.

Una de les condicions d'aquests arrendaments i que lliga amb la qüestió de la delimitació física de drets, era que devien «los arrendatarios mejorar dichas tierras, plantándolas de árboles frutales y cepas en las partes que convenga por la entera división entre los vecinos».[936] D'aquesta clàusula en consten diferents variants com «por la maior división» o «por la división», entre els veïns. En cas de trencament de contracte es fixava una indemnització per ambdues parts segons la casuística. L'obligació de marcar els límits amb arbres fruiters o «sarmientos», buscaria fixar el territori d'ús i cultiu als nous arrendataris i marcar els drets de propietat de l'arrendador com a possessor del domini útil. El que no sabrem és si aquestes terres eren pròpiament del mas, com feren constar, o bé eren extensions arbitràries. El que podem afirmar és que aquest exemple ve a ser la representació d'un determinat ordre social, el que

[933] CONGOST, Rosa; FERRER, Llorenç; i SAGUER, Enric, «Transformacions en el sistema de mas i en el paisatge agrari contemporani (1800-1950), dins CONGOST, Rosa; JOVER, Gabriel; BIAGIOLI, Giuliana (Ed.), *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània*..., *op. cit*., p. 116.
[934] ACG. Registre d'hipoteques, comptadoria de Besalú, Llibre de 1806 de Besalú. Dec aquestes referències a Albert Serramontmany.
[935] Van signar quatre documents de renúncia que comprenien 19 individus i anul·laven tres establiments emfitèutics que no foren registrats en els assentaments d'hipoteques.
[936] ACG. Registre d'hipoteques, comptadoria de Besalú, Llibre de 1806 de Besalú, f. 206r-207r.

pivotava en la titularitat, la possessió del domini i els drets de la terra per la seva explotació. Es podria dir, al mode de Nicholas Blomley,[937] que «un nou paisatge rural és el reflex d'un nou ordre social». Amb aquesta iniciativa es pretenia la definició física i concreta dels drets de propietat i excloure altres pràctiques consuetudinàries. Amb aquesta exigència, més simbòlica que efectiva, Anton de Perpinyà podria estar realitzant un acte d'afirmació o reafirmació de la seva posició d'hisendat en un període, en el qual l'ordre social es trobava en procés de canvi, construcció i consolidació.[938]

A través dels memorials de les sol·licituds dels bans, en els quals consten els detalls dels greuges soferts, ens arriben notícies on trobem altres elements d'anàlisi i reflexió sobre les pràctiques de delimitació del dret de propietat, així com exercicis per ampliar superfícies, desdibuixar els límits i pertorbar la consolidació de les delimitacions de finques, algunes –presumptament– producte de certes situacions de fet. En aquest sentit podem citar expressions com «malbaratar paredes y márgenes», «malbaratar cañaveral», «confundir límites», «arrancar fitas» i «abrir zanjas». Aquestes expressions ens donen una àmplia idea dels diferents mètodes i estratègies de tancaments físics, excepte els tancaments simbòlics de les fites, que amb les notícies de pràctiques d'arrabassament ens indiquen la manifestació de determinades disconformitats i la resistència per part d'un o diversos veïns. La plantació i proliferació dels canyissars mitjancers era una altra manera de fixar els drets de propietat, així com plantar xiprers en els límits dels camps, una pràctica que a l'Empordà no només s'utilitzava per amortir els efectes de la tramuntana en el costat nord de les finques, sinó que també per tenir un delimitació més acurada i permanent a través d'aquest arbres. Per aquesta finalitat s'utilitzaven altres espècies arbòries, arbustos vius i espècies vegetals, algunes espinoses, com les espinavesses. En els marges de les finques una pràctica gens estranya era la de plantar oliveres, que a banda de la seva utilitat per la delimitació de la propietat eren un model que segons Joan Tutau tenia efectes beneficiosos en la producció agrícola: «creemos que en el Ampurdán deberían cercarse los campos al estilo de Tarragona, con olivos arbequines, pues así como los sembrados de los bordes de los campos apenas producen, en cambio los olivos margeneros casi cada año dan abundante cosecha».[939]

[937] BLOOMLEY, Nicholas, «Making private property: enclosure, common right and the work of hedges», *Rural History*, núm. 18, 1 (2007), p. 1-21.
[938] SERRAMONTMANY, Albert, *Font per a l'estudi de les estructures socials en una època de canvi històric, el corregiment de Girona, 1787-1807*, Treball de recerca de màster, Universitat de Girona, 2010.
[939] TUTAU, Juan, *Medios de levantar la agricultura del Ampurdán*…, *op. cit*., p. 35.

La construcció de parets de diferents materials –sobretot de pedra seca–, per la durabilitat i per tractar-se en molts casos d'un material immediat, fou una manera efectiva i comuna de demarcar la propietat, però no totalment estesa, entre altres, pel seu cost. D'aquestes construccions *exprofeso*, en tenim diverses notícies a les dues fonts estudiades. En els bans de la Reial Audiència es registraren diverses queixes dels propietaris per la seva destrucció, unes pràctiques que podien arruinar o posar en qüestió la delimitació dels drets de propietat. El 1800 Joan Pedret «labrador» de Reus amb dues heretats, una a la mateixa localitat i l'altre a Marçà, experimentava que diferents «mayorales y sagales vulgo, pastors y Rabadans» li entraven a pasturar les herbes destinades al consum dels propis ramats, de cabres i ovelles. També li entraven a peu i a cavall fent nous camins i «otros saltan las paredes y márgenes de la misma, malbaratándolos y echándolos a perder».[940] L'existència d'aquestes obres apareix en tant que limitació i restricció física d'espais determinats que, tot i així, no aconseguien privar les entrades de tercers. El 1805 Ramon Foguet, hisendat de Sant Martí de Maldà, a Sant Martí de Riucorb (corregiment de Lleida), va aconseguir un ban per dues peces de terra «circuidas de paredes» que pertanyien a l'heretat anomenada «Torraforta» en el terme de Tarragona.[941] Joan Bruguera dels Planells, resident a Mataró i amb peces de terra a Dosrius, Mataró i Sant Andreu de Llavaneres, es lamentava que les entrades a les finques –amb tota la seva àmplia diversitat i formes– li deterioraven els boscos i les pastures i li arruïnaven les «paredes, márgenes y maquinas que tiene construidas».[942] Salvador Pous, pagès hisendat d'Abrera aconseguia un ban prohibitiu per les heretats de Sant Pere de Terrassa i Abrera, unes finques que «a pesar de ser dueño absoluto de ellas y poseerlas libres de toda servitud [per servidumbre]» es produïen diverses introduccions que causaven afectacions diverses com «derribando paredes y otros excesos en perjuicio conocido del derecho de propiedad».[943] Un altre exemple il·lustratiu podria ser el de José Antonio Rossell, hisendat de Tarragona que, amb peces al mateix terme, el 1825 es presentava com a promotor del ram de l'agricultura. Es lamentava que patia danys per l'entrada en les seves finques dels habitants de la ciutat, tot recordant i deplorant la destrucció de les vinyes, arbrat i les «paredes con que se

[940] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 36v, 9 juliol 1800.
[941] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 173r-174r, 9 novembre 1805.
[942] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 119v-121v, 3 febrer 1825.
[943] Ibídem, f. 164v-166v, 10 març 1831.

hallaban rodeadas», sofertes durant la «desgraciada guerra del año mil ochocientos ocho».[944]

En els butlletins oficials trobem diverses referències a les parets. Miquel Saborit, veí de Girona, vedava el terreny que posseïa en el terme de Sant Daniel, en el punt anomenat «El Calvario», una finca «rodeada de pared seca, plantada de viña y frutales».[945] A El Vendrell i Santa Oliva, trobem altres exemples explícits de les parets com a elements delimitadors. Com a model, podem citar les finques de Jaume Alegret, veí de Barcelona, que declarava acotades i vedades cinc finques de la seva propietat amb expressions com «hallándose totalmente cerrada de pared», per la finca situada a «les pedreres», o una altra ubicada a «el Pedret» que estava «en su mayor parte cercada de pared».[946]

En el projecte de Reglament per la constitució de la Guàrdia rural, una de les atribucions que l'«Asociación de propietarios de la provincia de Barcelona» preveia, també, era la supervisió i la vigilància dels diferents límits de les finques i els càstigs per a qui infringís la normativa proposada o destruís i arruïnés les termes. El punt 54 recollia que:

> «El que desmoronare ó perjudicare pared, mojón, margen, mina, cerca, ó empalizada, ó estropeare el conducto de las aguas, ó las desviare, ó dirigiere las suyas sobre fincas de otro, ó maleare ú obstruyere, regaderas, alterare ojos partidores, portillos y demás obras de los canales y acequias de primero y segundo orden, pagará la multa de cien reales vellón».[947]

El «marge», segons el diccionari de Labernia era «pared, regularmente de piedra seca para detener la tierra en las heredades». Afegia el sinònim de «mota» o «ribazo» que el definia com a «cerca de tierra apisonada para impedir el paso a alguna heredad».[948] Les «parets», o «marges», tenien tota una reglamentació i ordenament que buscava establir unes regles concretes –per la conservació, construcció i per les bones relacions de veïnatge– que bevien de la tradició i del costum però que es pretenia equiparar o, en tot cas, adaptar a les noves codificacions liberals, uns cànons que foren recollits i publicats a finals de segle.[949] Tant era així, que l'articulat de la recopilació dels costums del partit

[944] Ibídem, f. 182v-183v, 25 juny 1825.
[945] BOPG. Lunes 29 de Abril 1895, núm. 51, p. 212.
[946] BOPT. Miércoles 20 de Noviembre de 1901, núm. 211, p. 1.
[947] *El Bien del País, periódico de las sociedades académica y recreativa de Figueras y de Agricultura del Ampurdán*, núm. 18, año 2º, diciembre de 1846, p. 142
[948] LABÈRNIA, Pere, *Diccionario de la lengua castellana: con las correspondencias catalana y latina*, Barcelona, 1861.
[949] SANTAMARIA, Victorino, *Recopilación razonada…, op. cit.*, 1896. Pocs anys després, Santamaria va oferir una ampliació d'aquesta publicació, una obra que pren directament el redactat anterior redactat i hi afegeix la nova informació que ha recopilat. En aquest sentit, seria una obra corregida i augmentada.

judicial del Vendrell, començava (art. 201) amb la redacció adaptada de l'article 388 CC que permetia i reconeixia la capacitat dels propietaris de tancar físicament les heretats.[950] Així, l'article 203 reconeixia que els marges o «ribazos son lindero o separación natural de heredades, cuando están entre dos fincas de distintos dueños». I l'article 212, establia que «ningún cultivador, puede hacer desaparecer, ni vender la piedra de ningún ribazo, sin permiso del propietario de la finca».[951]

«*Una extensión de terreno, cercado con espino artificial*»[952]

Amb aquesta expressió trobem l'exemple de tancaments físics amb nous materials fabricats, el que representaria un perfeccionament en la definició dels drets de propietat. En els anuncis dels butlletins, relatius a la voluntat de prohibir l'accés a les finques, hem localitzat només dos exemples d'aquest fet. Això ens podria indicar una incipient introducció per aquests usos. En tot cas, fent una recerca una mica més àmplia i puntual, de seguida, trobem altres referències a aquesta innovació tecnològica que tingué efectes culturals en l'aplicació d'aquest nou mètode de defensa de les finques i com a noves pràctiques de propietat. La finca objecte de l'expressió, que apareix en el títol, estava situada a la falda de Sant Pere Màrtir, a Esplugues de Llobregat, i el sol·licitant de l'edicte municipal de 1904 fou Enrique Courtin, director de la «Sociedad General de Aguas de Barcelona», qui anunciava que es constituïa un vedat de caça i que s'instal·larien en el terreny, que es presentava tancat «con espino artificial», postes en els quatre punts cardinals amb la corresponent inscripció de «vedado de caza». El filferro espinós emergeix com un nou element per delimitar, d'una manera agressiva i contundent, els drets particulars dels titulars del domini. I no només es presentava com un element més perfeccionat per privar l'entrada a diferents actors socials, sinó que aquest avançament tècnic abaratia la vigilància i la vindicació dels drets de propietat i feia possible una definició més concisa, refinada i absoluta. L'altre exemple documental que feia referència a una tanca de filferro el tenim a Palamós, també en el tombant de segle, quan Josep i Pau Matas, propietaris del municipi anunciaven –de manera privada– que vedaven la finca que tenien en el paratge de «sa Tamardia». Aquesta prohibició de 1898 es feia explícita en base a la Llei de restabliment d'acotaments, de 6

SANTAMARIA, Victorino, *Derecho consuetudinario y economía popular de las provincias de Tarragona y Barcelona con indicaciones de las de Gerona y Lérida*, Madrid, 1901.

[950] *Gaceta de Madrid*, 25 de Julio de 1889, núm. 206, p. 256.

[951] SANTAMARIA, Victorino, *Recopilación razonada*…, *op. cit*., p. 199-200.

[952] BOPB. Viernes 22 de Enero de 1904, núm. 19, p. 2.

de setembre de 1836, i la Reial ordre de 25 de novembre de 1847, recordatori de la proscripció a la invasió a tot terreny particular per assegurar l'exclusivitat d'ús. Per aquest motiu l'anunci comunicava que la «finca se halla visiblemente manifiesta la prohibición de entrar, por su valla de alambre y por medio de maderos con la siguiente inscripción: VEDADO».[953]

Aquest mètode fou introduït en la dècada de 1870 a l'oest nord-americà i aquests exemples serien la mostra de l'expansió i ús d'una nova manera de cloure les finques.[954] El filferro espinós es va popularitzar i es va estendre en molts llocs rurals d'arreu del món. Tancar amb filat perfeccionava la restricció de certs llocs i evitava l'entrada d'intrusos i millorava la dissuasió de diversos animals i bestiar de pastura. A Figueres, per exemple, en sessió de sis de desembre de 1900, l'ajuntament de la ciutat acordava concedir autorització a Josep Daviu «para cerrar por medio de espino artificial un terreno que posee en las prolongaciones de las calles de Oriente y Calzada de Tapis». Les instruccions del consistori eren diàfanes i concises, indicaven a l'interessat la «conveniencia de dicha cerca tenga una altura de dos metros y de que entre los alambres no pueda pasar persona alguna».[955] Una altra mostra la tenim a Calonge, on l'ajuntament de la localitat, en sessió de cinc de juliol de 1904 concedia permís a Rita Sais «para cercar con alambre espino la finca que posee, unida á la casa que habita».[956] I a Sant Feliu de Guíxols el 1904 el consistori autoritzava a Joan Marí «para cercar con alambre una parte de su propiedad», sempre i quan complís les condicions «fijadas por el Ingeniero del Estado».[957] De la mateixa manera, el 1902 la comissió provincial de Girona va aprovar un pressupost, redactat per l'arquitecte territorial, per tancar els nous terrenys adquirits per eixamplar el manicomi de Salt. El treball en la citada finca, que

[953] BOPG. Miércoles 2 Febrero de 1898, núm. 14, p. 58.
[954] La introducció del filat espinós al *Midwest* americà es sol citar com a exemple de com un avançament tecnològic abaratia els costos de definició dels drets de propietat. ANDERSON, T.L. y D. R. LEAL (1993, p. 66-73). Aquests autors ho utilitzen per il·lustrar que «los derechos de propiedad no son estáticos; los convenios sociales, las leyes y costumbres que regulan la propiedad y la asignación de los activos evolucionan constantemente». A raó d'això i segons Manuel Santos «Los derechos de propiedad no pueden definirse de una vez para siempre, porque sólo están bien definidos para un determinado estado de la tecnología», SANTOS REDONDO, Manuel, «Precios, mercados y derechos de propiedad del agua en la agricultura española», dins GARRABOU, Ramón; NAREDO, José Manuel, *El agua en los sistemas agrarios. Una perspectiva histórica*. 1999, p. 153.
[955] BOPG. Viernes 9 marzo de 1900, núm. 30, p. 116.
[956] BOPG. Viernes 6 de enero de 1905, núm. 3, p. 8.
[957] BOPG. Viernes 26 de agosto de 1904, núm. 103, p. 3.

seria adjudicat en subhasta pública, contemplava un «cercado por medio de pies derechos de roble y espino artificial».[958]

En el butlletins provincials apareixen altres noticies interessants i relatives als filats, i a l'entrada de contraban de part d'aquest gènere de productes. L'administrador d'Hisenda de Lleida, Cirilo Fernández de la Hoz, el 1896 feia pública una circular en la que s'anunciava la trobada, «por el resguardo de Carabineros», de «cuatro bultos de tela metálica y dos de espino artificial» en les immediacions de l'ermita de Sant Blai, a Lés (Vall d'Aran). Per això, fixava vint dies per si l'amo dels articles «quiere pasar a recoger la mercancía a la aduana de Les».[959] Per altra banda, el Reglament de la Llei de caça de 1903 citava l'«espino artificial» en la definició de l'article 7, sobre el que s'entenia per terreny «cercado o cerrado». Als efectes de la caça, la normativa, es referia a tota extensió de terreny que estigués closa, materialment, amb «seto vivo, tapia ó espino artificial y que no tenga más entrada que las puertas que el dueño haya puesto en la finca».[960] Altres informacions d'aquest material estan relacionades amb el comerç internacional. El ministeri d'Estat donava coneixement que la República d'Uruguai havia canviat la llei de duanes i la política aranzelària permetia la llibertat comercial d'un seguit de manufactures, instruments, màquines i productes entre els quals trobem el «alambre de hierro para cercar».[961] La Llei de duanes per l'any 1859, promulgada a Buenos Aires, gravava amb un 5 % del preu l'entrada de diversos productes com el «alambre para cercos».[962]

L'«espino artificial» i l'«alambre» doncs, ens apareixen com un dels productes per cloure les finques, un nou mètode, perfeccionat, de protecció i per delimitar els drets de propietat d'una manera més acurada, uns drets i usos que es volien únics i excloents. D'aquesta manera es consolidaven els drets i tenien una millor definició, un aspecte important per l'enfocament de l'economia dels drets de propietat.[963] Els drets de propietat no són estàtics, sinó que estarien sotmesos als avançaments de la tecnologia i les convencions socials. Ara bé, podem afirmar que, en contra de la idea immutable dels

[958] BOPG. Lunes 7 de julio de 1902, núm. 81, p. 322.
[959] BOPL. Miércoles 14 de octubre de 1896, núm. 168, p. 738.
[960] *Manual de policía rural, op. cit.,* p. 358.
[961] BOPG. Lunes 14 de octubre de 1861, núm. 123, p. 2.
[962] BOPG. Lunes 22 de noviembre de 1858, núm. 140, p. 2.
[963] SANTOS REDONDO, Manuel, «Precios, mercados y derechos de propiedad del agua en la agricultura española», *op. cit*., p. 150.

drets de propietat, efectivament, podem afegir com les dinàmiques socials van definint, una i altra vegada, el que s'entén pel dret d'ús, en tant i depenent de les necessitats econòmiques concretes dels titulars del dret en determinats contextos econòmics. I són aquests contextos els que definirien que l'exclusivitat pot ser més o menys elàstica, però les novetats tecnològiques només farien que perfeccionar o donar més exactitud a la delimitació. Però no necessàriament, sinó que la fixació dels límits pot fer-se amb molts mètodes, i no sempre amb els més avançats tecnològicament, sinó que amb una presència sobre el terreny, en forma de treball o a través de les diferents pràctiques per delimitar els drets de propietat en una determinada superfície: amb una invasió a través de fets consumats, arrencant les fites, o l'alteració, no traumàtica, dels límits, llaurant i ocupant terrenys abandonats.

Cepos, armadijos i estricnina

Un dels mètodes i tècniques més sorprenents per delimitar i definir els drets de propietat fou l'estratègia de fer constar en els anuncis per tancament, que s'establia la col·locació no determinada, suposem aleatòria, de trampes i altres instruments i ginys per caçar i agafar animals. La causa «oficial» de la disposició dels paranys en els límits de les heretats era per a l'extinció dels «animales dañinos» per la caça i a les aus de corral. Amb aquesta política però, es buscava la inhibició i desarticulació de qualsevol iniciativa d'entrar en una finca o conjunt d'elles sota qualsevol concepte. A més d'aquestes tàctiques, els propietaris afegien un nou element, una nova estratagema i sofisticació que podríem anomenar de «guerra química» o «psicològica». Ens volem referir a l'estricnina, la metzina obtinguda de la nou vòmica i altres plantes tòxiques, particularment utilitzada en el segle XIX per l'eliminació de llops[964] i gossos abandonats[965] i rabiosos.[966] I per remarcar i reblar el clau es feia públic, especialment,

[964] En els articles 29, 30 i 31 de la llei de caça i pesca, promulgada per Reial decret de 3 de Maig de 1834, es prescrivien els mitjans de fomentar l'extermini d'animals considerats perjudicials com els llops i altres «*alimañas*«. Es fixaven, com en l'antiga legislació de la Mesta, els premis que s'havien de pagar pels ajuntaments als caçadors que presentessin morts aquests animals. Era una necessitat, deia i fomentava l'«Asociación General de Ganaderos del Reino», pels ramaders i els agricultors. Per això, el 1857, la presidència de l'associació ramadera, feia publicitat i recomanava l'adopció de la nou vòmica o estricnina per a l'enverinament dels animals carnívors, per ser un mitjà que sempre va produir els millors resultats, usant amb les precaucions que es preveia en la Real ordre de 4 de Juny de 1829. BOPB. 26 de agosto de 1857, núm., p. 3-4.

[965] A *El Ampurdanés* trobem: «Úsese la estricnina. Ha fijado su domicilio en la calle de Gerona un cane que, aleccionado por algunos chiquillos vecinos de la misma, muerde atrozmente á cuantos de la familia perruna pasan por la citada calle, y alguna que otra vez, sea por costumbre ó porque a ello le incita algún pillete, se agarra de las pantorrillas de los transeúntes. Con la desaparición de tan feroz perro, por medio de la estricnina, no solamente se evitarían desgracias y disgustos de consideración, si que se probaría que

pel coneixement dels ramaders i dels caçadors. Aquest anunci pretenia crear l'ombra i el temor de dubte als potencials infractors d'aquests acotaments de terres. Amb la disposició de trampes i estricnina es buscava l'efecte sorpresa i, el mecanisme, es convertia en un element d'incertesa i d'atac, en un estat d'assetjament permanent i amenaçador per la vigilància de les possessions i la submissió a la idea d'una propietat particular absoluta. L'objectiu principal eren els ramats, no tant sols les ovelles i les cabres que podien prendre mal físicament amb els paranys, sinó també els gossos d'atura, aliats dels pastors –i eines bàsiques per ordenar i dirigir el bestiar– i potencials víctimes, a més, d'un verí que es justificava per l'eliminació de feristeles i animals carnívors i salvatges. A la mateixa fi, amenaça i comminació estarien subjectes els gossos de cacera si ingerien la metzina o trepitjaven una trampa.

Aquest exemple és present només en set anuncis per acotaments i vedat de terres. És una quantitat modesta –un 0,39% dels casos– davant la totalitat d'edictes, però molt significativa i qualitativa per la profunditat i el sentit conceptual que descriu aquesta pràctica. És probable però, que fos un *modus operandi* molt habitual, usual i recomanat com veurem, en la persecució de mustèlids, fèlids, cànids i altres salvatgines, com també per la fortificació i defensa dels drets de propietat. Així doncs, prenen rellevància uns textos que presenten una narrativa molt similar que sembla extreta d'un vademècum o manual. Els edictes municipals, després de fer públic i notori els noms dels propietaris i de les heretats que es declaren vedades i acotades, informaven que el titular o titulars del domini «para la extinción de los animales dañinos á la caza y aves de corral, se colocarán cepos, trampas, y otros armadijos y si necesario fuera, la estricnina preparada convenientemente».[967] Aquest «si necesario fuera» en dos ocasions fou omès i no hi constava. A aquesta publicitat s'hi sumava la col·locació, en els llocs més visibles o «más salientes» de l'heretat, d'uns senyals, «padrones» o «signos de vedado». Els exemples trobats es detecten a l'última dècada de segle XIX i corresponen a les

ciertas disposiciones emanadas de la autoridad superior no son miradas con indiferencia por las subalternas». *El Ampurdanés*, periódico de intereses morales y materiales, avisos y noticias, Jueves 6 de Setiembre de 1866, núm. 478, año VI, p. 3.

[966] Una de les mesures preventives contra la ràbia o hidrofòbia era segons alguns rotatius l'aplicació de l'estricnina als gossos abandonats. Així ho llegim a La Vanguardia: «Disponer la matanza de los perros vagabundos valiéndose á este fin de la estrignina mezclada con los alimentos ó de cualquier otro medio prudente y bien meditado. Si se diese la preferencia al uso de la estrignina, importa muchísimo ofrecer el cebo directamente á los perros, ó darles el veneno con tales precauciones que en ningún caso pueda seguirse por error, descuido ó ignorancia el más leve daño á individuos de nuestra especie». *La Vanguardia*, miércoles, 24 mayo 1882, p. 4.

[967] BOPB. Sábado 20 de Febrero de 1892, núm. 44, p. 3.

províncies de Barcelona i Lleida i a les localitats respectives de Sant Pere de Terrassa (3 casos),[968] Rubí (1),[969] Biosca (2)[970] i el Pinell del Solsonès.[971]

Posar estricnina i trampes com inhibidors d'entrada a les finques esdevé una pràctica de propietat d'ofensiva, una tàctica de combat i de desmoralització dins l'estratègia i discurs general del tancaments de terres. Un combat silenciós, altres voltes no tant, per la defensa d'uns límits físics de forta càrrega simbòlica i social. La col·locació d'estricnina també buscaria el silenci del contraventor per la vergonya pública d'haver estat víctima d'aquestes mesures repressores i lliga perfectament amb l'eficiència de determinats usos socials de la informació, la utilització de les instàncies oficials per sacralitzar un discurs que permetria la imposició d'unes pràctiques socials amb la voluntat de ser dominants per anorrear altres usos comunitaris.

Lindes, mojones, i *tablillas*

Per delimitar físicament les parcel·les, finques o territoris objecte de drets de propietat es recorria, com hem vist, al marcatge sobre el terreny amb diferents senyals i distintius simbòlics com a indicadors d'inicis, finals i canvis de titularitat. En aquest apartat, veurem les diferents formes i maneres amb les quals els propietaris anunciaven (i pretenien) senyalar els vedats i acotats de les finques. A banda de les parets seques són les fites, les termes, les marques més utilitzades i comunes. Aquestes senyals solen ser de pedra i, a voltes, de pedra diferent de la contrada per un millor contrast i per evitar qualsevol confusió. El Diccionari de la llengua catalana les defineix com a «pedra o altre senyal clavat a terra que assenyala el límit d'una heretat, d'una contrada».[972] I afegeix l'accepció fora del nostre àmbit quan s'indica «una distància a recórrer». Les fites de pedra, deixant de banda les termenals,[973] solien anar escortades de filloles o de

[968] BOPB. Martes 17 de Noviembre de 1891, núm. 275, p. 3; BOPB. Sábado 20 de Febrero de 1892, núm. 44, p. 3; i BOPB. Martes 14 de Marzo de 1899, núm. 62, p. 3

[969] BOPB. Sábado 20 de Febrero de 1892, núm. 44, p. 3.

[970] BOPL. Lunes 19 de Junio de 1893, núm. 378, p. 80; i BOPL. Lunes 5 de Febrero de 1894, núm. 16, p.83-84.

[971] BOPL. Lunes 18 de Marzo de 1895, núm. 34, p. 149.

[972] Gairebé la mateixa definició del Diccionari català-valencià-balear.

[973] La *Gaceta*, el 1889, publicava un reial decret on disposava que s'havien de determinar les línies divisòries dels termes municipals. Aquesta operació volia ser el treball previ per la formació dels plànols perimetrals dels districtes municipals, un projecte destinat a preparar el cadastre de la riquesa territorial. El Reial Decret donava les instruccions necessàries i fixava una manera de procedir al territori obligat a fer-ho. Entre aquestes directrius i formalitats legals trobem que «los hitos ó mojones se colocarán de manera que desde cada uno de ellos sean visibles del anterior y el posterior, blanqueándolos donde esto sea posible, á fin de que se divisen también á larga distancia. / La construcción de los mojones se llevará á efecto de la manera más sólida y duradera que sea posible con los materiales de que se pueda disponer

testimonis enterrats,[974] així com també es podien aprofitar les roques mares o naturals, superfícies on sovint s'hi realitzaven inscripcions amb les inicials del titular. Per Alcubilla la fita, el «hito» o el «mojón» era el «señal que se pone para dividir los términos, lindes y caminos». I afegia que «la alteración de mojones ó señales destinadas á fijar los límites de los pueblos ó predios, constituye el delito de usurpación, penado en el art. 535 del código penal».[975] Un càstig que es considerava suau comparat amb temps més remots,[976] i que també es recull en l'actualitat.[977] Victorino Santamaria, en les dues obres citades, feia una àmplia explicació dels aspectes formals i morfològics de les fites

---

sobro el terreno, y estableciendo en todos una señal particular permanente que permita su comprobación en todo tiempo. / Cuando la línea pueda determinarse por medio de hitos de piedras, se grabarán en ellos, ó se marcará también de un modo permanente, las iniciales correspondientes al distrito municipal respectivo en la cara que mire á la población». Els ajuntaments, per procedir correctament, havien de nomenar un comissió de tres individus presidida per l'Alcalde i auxiliada pel secretari, acompanyada de dos perits coneixedors dels límits del terme municipal. Aquesta comissió era l'encarregada de portar a cap la renovació de l'amollonament i l'aixecament de les actes. Aquestes actes havien de fer constar la informació detallada de tots els assistents i els antecedents per fixar la línea del perímetre. I si acudien els propietaris dels terrenys que «haya de tocar ó atravesar la línea, ó los representantes de los Ayuntamientos cuyos distritos municipales sean colindantes, serán oídos por las comisiones y examinados los títulos ó documentos que presentaren, siendo conducentes al esclarecimiento de la verdadera dirección de aquélla; pero el acto de renovación de los mojones no producirá efectos en cuanto al estado posesorio ni á la propiedad de ningún predio». I per executar els treballs els peons auxiliars s'havien de subministrar per prestació veïnal. *La Nueva Lucha*, 10 Septiembre 1889, núm. 803, p.1-2. Aquest rotatiu fou l'«*eco de las aspiraciones del Partido Liberal Dinástico de la provincia*» de Girona.

[974] «Debajo de los mojones se colocan fragmentos de ladrillos, de vidrios, de carbones, caracoles u otras materias que no se pudren ni consumen, para justificar, cuando han desaparecido las fiolas y queda solo el mojón, que este es tal, y se demuestra arrancándolo; y si se encuentran debajo alguna o algunas de dichas materias, queda testificado que es mojón, y que se colocó allí expresamente, por cuyo motivo a dichos objetos se les llama testimonis muts, testigos mudos. Algunas veces se pone un pedazo de caña con un escrito dentro que dice que allí había un mojón, para el caso de que éste desaparezca». SANTAMARIA, Victorino, *Derecho consuetudinario y economía popular…, op. cit*., p. 38.

[975] MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario…, op. cit.* Tomo VII*,* 1887, p. 387. També consta a SANTAMARIA, Victorino, *Recopilación razonada…, op. cit*., p. 206; i a SANTAMARIA, Victorino, *Derecho consuetudinario y economía popular…, op. cit*., p. 44; amb la informació addicional dels articles 384 i 387 del codi civil i dels 2061 i 2070 de la Llei d'enjudiciament civil, relatius a la delimitació i l'amollonament.

[976] SANTAMARIA, Victorino, *Recopilación razonada…, op. cit*., p. 205. Les cites a l'antiguitat llatina són recurrents. De l'antiga Roma podem mostrar la cita el culte al «dios Término y a la diosa Ceres, castigándose severamente al que traspasaba los limites de la propiedad ajena o quemaba las mieses que no le pertenecían, no tanto por la índole del delito cometido cuanto por haber inferido una grave ofensa á estas divinidades». SANTAMARIA DE PAREDES, Vicente, *La defensa del derecho de propiedad y sus relaciones con el trabajo*, Madrid, 1874, p. 20; i Joaquín Costa, al voltant de les pastures comunals, explicava que una vegada feta la collita el territori municipal quedava restituït al règim de la comunitat «y tratado como una pradera continua perteneciente a un solo hacendado, que es el vecindario: prados y rastrojeras quedan abiertos al ganado de todo el pueblo, y tal vez al de los colindantes, como tierras de aprovechamiento común; hasta que pasados algunos meses, el dios Término, ausente, regresa y repone los mojones de los campos y de los prados, los ganados se retiran a los montes y dehesas de pasto, el régimen individual del suelo laborable y de la hierba de guadaña queda restablecido». COSTA, Joaquín, *Colectivismo agrario…, op. cit.,* p. 251.

[977] «Artículo 246. El que alterare términos o lindes de pueblos o heredades o cualquier clase de señales o mojones destinados a fijar los límites de propiedades o demarcaciones de predios contiguos, tanto de dominio público como privado, será castigado con la pena de multa de tres a 18 meses, si la utilidad reportada o pretendida excede de 400 euros». *Ley Orgánica 10/1995*, de 23 de noviembre, del Código Penal, BOE, 24 de noviembre de 1995, núm. 281.

i nomenclatures d'aquests símbols que amb el seu assentament en el territori pretenien assegurar i delimitar les propietats. La *Real* Acadèmia defineix les fites com a «señal permanente que se pone para fijar los linderos de heredades, términos y fronteras». Ara bé, per definir les propietats rústiques i els vedats de caça es podien utilitzar altres materials com l'obra i altres menys duradors com el ferro o la fusta. Veiem doncs, a través dels exemples dels anuncis en els butlletins, algunes de les particularitats dels tancaments i de les delimitacions simbòliques de les finques.[978]

Jacinto Ribas, veí de Mieres, el 1880 vedava el terreny anomenat «Ferrer Moner» per a l'«ejercicio de la caza y pastoreo de ganados». El governador publicava l'anunci repetint la fórmula habitual de «sin perjuicio de las servidumbres públicas» i la finca quedava tancada «formando el perímetro una figura irregular señalada con mojones de piedra».[979] Una altra descripció de fites la trobem també en l'anunci del govern civil per la propietat de Josep Ramió, la finca anomenada el «Bosch de Mieras».[980] En la constitució d'un vedat, entre diversos interessats a Isòvol (Cerdanya), el 1885 s'informava que la finca es trobava degudament acotada i afitada, vigilada per una guarda jurat i s'advertia que qualsevol qui «arranque ó destruyera las fitas o mojones serán denunciados y sufrirán las penalidades» que determinava la llei.[981] Una altra propietat acotada i amollonada era la que tenia a Hostalets de Llers en Narcís Cusí Jordà.[982] També «debidamente acotada y amojonada», trobem el vedat de l'heretat de «Castell d'Arenys d'Empordà» d'Emilia Adrià i Adolfo Jordà, veïns de Barcelona i «administradores judiciales de la herencia del difunto D. José Sarrá y Català».[983] El 1887 Francisco Bosquí, propietari dels masos «Murtra» i «Ortelà» de Sant Gregori, usava les facultats que «me conceden las Leyes, particularmente las de policía rural». Descrivia tots els limítrofs d'unes finques que quedaven senyalades i «deslindadas para mayor conocimiento del público».[984] Per aquesta identificació era important ressaltar i marcar les fites amb colors, usualment el blanc com a emblema i signe visible. El 1910

[978] Entre aquestes representacions simbòliques, trobem que «en muchos países, para designar que un terreno era acotado, y que por consiguiente se hallaba vedada en él la entrada de los ganados, se solía poner pendiente de la cruz de una árbol un haz de ramas, ó se fijaba un coto ó mojón de cierta y determinada forma». *Enciclopedia española de derecho y administración…, op. cit*., p. 342.
[979] BOPG. Miércoles 8 de diciembre de 1880, núm. 147, p. 1.
[980] BOPG. Miércoles 8 de diciembre de 1880, núm. 147, p. 1.
[981] BOPG, Lunes 27 de Julio de 1885, núm. 89, p. 2.
[982] BOPG, Viernes 28 de Agosto de 1885, núm. 103, p. 4.
[983] BOPG, Viernes 25 de Setiembre de 1885, núm. 115, p. 3.
[984] BOPG, Miércoles 28 de Diciembre de 1887, núm. 155, p. 754.

en el mas Bellabriga de Llanars (Ripollés), el seu propietari –hisendat i resident a Camprodon–, aportava la descripció dels propietaris veïns i perquè ningú tingués excusa de desconeixement dels límits anunciava que «habrá visibles, unos de otros, en el circuito de la misma y por algún tiempo, señales blancas ó encarnadas en los linderos de las propiedades colindantes».[985] Aquesta pràctica de definició dels drets de propietat la trobem en altres anuncis. En l'edicte d'alcaldia de Caserres (Berguedà) el 1896 es determinava la prohibició que en la totalitat de la finca "Ballús" i masos agregats, propietat de la menor Maria de Queralt Ballús i administrada per la seva mare, es pogués caçar. I a l'efecte, en les «cercanías de los linderos ha colocado rótulos bastante visibles que dicen 'Vedado', y también ha emblanquecido los mojones de manera que nadie pueda dudar de que la referida finca es de propiedad particular».[986] Entre les fórmules per referir-se a l'emplaçament d'aquestes fites i senyals, trobem la de l'edicte d'alcaldia de Vallvidrera de 1882 en el qual cinc propietaris acotaven i vedaven els seus respectius masos. Per aquell objectiu «se hallan puestos los mojones correspondientes al lado de la propiedad colindante á las mismas con la inscripción 'Vedado'».[987]

Altres senyals materials que discriminaven l'acotament i els límits de les finques no eren especificats. El 1889 fou el cas de dos masos de Siurana (Alt Empordà), en els quals el propietari Bruno Neira de Gorgot havia col·locat «lindes señales materiales y visibles».[988] Una senyalització material i visible que «indican la prohibición absoluta de entrar», com el 1896 feia constar l'anunci particular de Josep Montadas de Ripoll.[989] En la documentació trobem la utilització de sinònims d'acotar i acotament, amb expressions com «amojonar» i «amojonamiento».[990] El 1897 fou el cas dels dos propietaris dels masos Puig i Rivera, de Cabanelles i Lladó, i del mas Cortada i la casa nova, de Cabanelles i Beuda; Ramon Bassols[991] i Josep Cortada,[992] respectivament, qui de manera independent però amb idèntica redacció feien públics sengles anuncis. Cadascun, en ús de les facultats que «me confiere el derecho de propiedad y el de la ley

[985] BOPG. Jueves 1.º de Diciembre de 1910, núm. 144, p. 630.
[986] BOPB. Martes 29 de Septiembre de 1896, núm. 234, p. 2.
[987] BOPB. Sábado 26 de agosto de 1882, núm. 204, p. 3.
[988] BOPG, Miércoles 31de Julio de 1889, núm. 69, p. 310.
[989] BOPG. Viernes 3 Enero de 1896, núm. 2, p. 6.
[990] El «amojonamiento», segons el diccionari Alcubilla «es un hecho indicativo de propiedad» que podia tenir dos orígens, la voluntat del propietari d'acord amb la llei de 8 de juny de 1813; o com a conseqüència d'un procés judicial iniciat per un limítrof per delimitar les finques. MARTINEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario.., op. cit*. Tom I, 1886, p. 415.
[991] BOPG. Viernes 27 agosto de 1897, núm. 103, p. 488.
[992] BOPG. Lunes 16 agosto de 1897, núm. 98, p. 462.

de Caza vigente, he acordado amojonar los terrenos». La finalitat, com era canònic, era identificada amb deteniment i claredat, la conclusió era que «sea respetado dicho amojonamiento, y nadie tenga derecho de entrar en dicha propiedad á pastar, leñar ni cazar sin el previo consentimiento mío». Per evitar les entrades es recorria a tota mena de construccions simbòliques que podien ser utilitzades en un determinat cas pel tancament físic i efectiu de les finques, sobretot en els accessos als masos i heretats, el què en moltes ocasions podia representar el tancament i privatització de camins públics. El 1897 Carme Ayats anunciava, a través del representant legal (el seu marit), el vedat de la propietat «La Pujada» del terme de Llers. L'objecte era evitar que ningú entrés a pasturar, fer llenya, caçar i que ningú passés «por caminos de mal uso ni por los dos particulares del Manso en cuyas respectivas entradas se han levantado dos columnas para su cierre».[993] Aquests retrats de les formes per assenyalar la prohibició d'entrada solien venir acompanyades de veritables definicions del com entenien que havia de ser el dret de propietat. La retòrica, a voltes, era aplicada amb vehemència, perseverança i tenacitat, unes formes que fan percebre un cert grau d'enuig, molèstia i pertorbació (i aquest sentit de la propietat unívoc, exclusiu i excloent). El propietari Josep Puntí, fabricant i veí de Manlleu, el 1901 vedava quatre masos a Vilademires (Cabanelles) que formaven una sola gleva. Aquest anunci no al·ludia ni feia esment explícit dels limítrofs. La finca, que tenia la cita implícita dels corresponents «linderos», però sense determinar-los, es declarava acotada i vedada, «para el libre y exclusivo goce y aprovechamiento del dueño, cuyo efecto, y para que nadie pueda alegar ignorancia, se han colocado señales materiales y visibles que indican la prohibición absoluta de entrar en las tierras cerradas, acotadas y vedadas sin la expresa voluntad del dueño de ellas».[994] En un sentit proper, trobem l'edicte d'alcaldia de l'Ametlla del Vallès, referent a l'acotament del mas de can Margens. El 1909 informava que s'havien col·locat els rètols necessaris amb l'expressió «terreno acotado», aquesta «como señal material y visible que indique la expresada voluntad de disfrutar de dichas fincas exclusivamente y de impedir que nadie sin permiso suyo pueda entrar á dicha propiedad y bajo ningún concepto pueda alegar ignorancia».[995]

[993] BOPG. Miércoles 22 Septiembre de 1897, núm. 114, p. 530
[994] BOPG. Viernes 21 Junio de 1901, núm. 74, p. 280.
[995] BOPB. Sábado 4 de Septiembre de 1909, núm. 212, p. 2.

Amb la nova Llei de caça de 1902 la senyalització dels límits de les finques quedava més que institucionalitzada. Era la condició *sine qua non*. En el vedat de caça d'onze finques del terme de Fortià, signat el 1910 per el governador civil i propietat de Maria Dolors de Còdol, el cap polític provincial «prevenia» a l'interessada «que coloque en los lindes de dichos terrenos con la profusión requerida, según su accidentación topográfica, tablillas ó piedras con el letrero "Vedado de Caza: matrícula núm...", con arreglo á lo preceptuado en el apartado 2.° del artículo 11 del referido Reglamento».[996] La mateixa descripció la trobem en la creació d'un vedat de caça a Campelles, propietat de Domingo Batlló Suñol.[997] Aquesta pràctica de propietat era la més barata i efectiva, a curt termini, per determinar i fixar uns determinats límits, legítims o fraudulents. El 1887 Pedro Alsina havia presentat una sol·licitud d'acotament per un terreny de pastures de 600 hectàrees, en la partida de la «Plana dels Espanyols», al terme de Mont-roig del Camp. La finca havia estat acotada «poniendo postes con inscripciones que así lo expresan con el derecho que le da la ley como propietario».[998] D'aquesta manera, aquest tipus de descripcions eren recurrents i representaven el final de l'itinerari en la retòrica privatitzadora en la part concloent de l'anunci. El 1901 Pablo Sanromá, veí de Tarragona, sol·licitava, com a administrador i representant legal de Maria Lluch –la seva esposa–, acotar i vedar el Mas Sordé (de 66 hectàrees). D'aquesta manera, feien públic que «la finca deslindada está amojonada con letras que dice: "vedado de caza", á distancia de 25 metros poco más o menos, declarar cerrado en toda época dicha finca».[999] De manera similar, anys abans de la Llei de 1879, Ramon Valls amb una hisenda al veïnat d'Olsinelles, el 1866 comunicava que fixava las «correspondientes fitas ó señales de vedado».[1000] Aquestes marques i distintius es convertiren en legítimes per caracteritzar els vedats de caça i es solia seguir una pràctica amb un cert model «canònic». El 1880 a Sant Climent de Llobregat, l'alcaldia emetia un edicte en el qual es reconeixia el vedat que comprenia els masos de Climent Mas i Joan Colomer, «como se comprueba con los mojones reglamentarios que llevan la palabra vedado».[1001]

[996] BOPG. Sábado 30 de Junio de 1910, núm. 91, p. 371.
[997] BOPG. Martes 22 de Noviembre de 1910, núm. 140, p. 611.
[998] BOPT. Sábado 17 de Septiembre de 1887, núm. 221, p. 1.
[999] BOPT. Viernes 11 de Octubre de 1901, núm. 242, p. 1.
[1000] BOPB. Domingo 4 de Marzo de 1866, núm. 54, p. 4.
[1001] BOPB. Sábado 5 de Junio de 1880, núm. 135, p. 3.

Diversos propietaris del terme d'Olivella (Garraf) acotaven i destinaven a vedat diverses finques que quedaven «vedadas y circunscritas por los mojones de reglamento».[1002] El 1885 a Castellbell y Vilar (Bagés) la finca «el castell», del marquès de Castellbell, apareixia amb una formulació similar a la de l'anterior anunci. El mas havia quedat acotat i «señalado con los mojones reglamentarios en que se consigna la palabra 'Vedado'».[1003] D'igual forma, s'anunciava per la finca «La Masia» de Francisco de Marimon que a efectes de la veda «se pondrán en los límites de dicha propiedad y á distancias convenientes los mojones de ordenanza con la inscripción o palabra 'Vedado'».[1004] La voluntat era que no hi hagués problemes ni dificultats per distingir els límits, que ningú pogués al·legar ignorància i fer el màxim de publicitat, a dins i fora del butlletí, en la virtualitat i la realitat paral·lela.

La preocupació doncs, era la visibilitat i la ràpida percepció física de la prohibició. Aquest fou el cas, per exemple, dels vedats de 1882 d'un conjunt de finques de diversos propietaris de Castellet i la Gornal (Alt Penedès). Per això, les heretats s'havien circumscrit i confinat «dentro un círculo de 50 palos altos colocados en los puntos y parajes más vistos», i cadascun d'aquests indrets havien instal·lat i situat «el "Vedado" con letras de buen tamaño para que sean muy visibles».[1005] Aquesta recepta, per referir-se a la qualitat o grandària de les lletres o inscripcions per a indicar la prohibició, apareix en diferents formes i expressions que vénen a enfortir la retòrica i la definició concreta per a l'objectiu material. El 1891 Josep Romagosa, també de Castellet i la Gornal, vedava dues heretats i desplegava el nom dels propietaris veïns i els topònims corresponents. A més dels «lindes expresados», anunciava que la finca «estará demarcada la línea del vedado por los palos altos de madera, colocados en los puntos y parajes más salientes, con la inscripción en cada uno de ellos de "vedado" con letras que puedan distinguirse fácilmente».[1006] Deu anys abans en la mateixa població, el veí de Barcelona Francisco Cuixart havia sol·licitat instruir l'expedient corresponent a l'ajuntament per declarar acotades i vedades les finques l'heretat «San Simeon». Feia saber, perquè ningú pogués al·legar ignorància, que «se han fijado palos en los linderos de la propiedad, que muy visiblemente se indica el Vedado» i una descripció detallada

[1002] BOPB. Martes 23 de noviembre de 1880, núm. 280, p. 3.
[1003] BOPB. Sábado 14 de febrero 1885, núm. 39, p. 2.
[1004] BOPB. Domingo 13 de diciembre de 1885, núm. 298, p. 4.
[1005] BOPB. Martes 30 de mayo de 1882, núm. 128, p. 4.
[1006] BOPB. Viernes 18 de Septiembre de 1891, núm. 224, p. 2.

dels punts orogràfics concrets on es van col·locar les sis estaques.[1007] En aquest municipi del Penedès detectem una certa febre per constituir vedats. Joan Soler, en el mes d'agost de 1892 vedava dues heretats: la del «Fondo del Vila» on dins els «lindes se han colocado 11 palos altos en los puntos más visibles con la inscripción de cada uno de 'Vedado', en letras de tamaño grueso»; i l'heretat «Castellnou» on, «en estas divisiones», s'havien col·locat dinou pals amb la mateixa inscripció també amb lletres gruixudes.[1008]

El 1892 a el Prat de Llobregat tenim un exemple de la complexitat, veïnatge i superposició de vedats en el límit est del vedat de Fernando Puig Gibert.[1009] Efectivament, en el «linde este de la explicada agrupación y dentro de ella, se interponen, formando también otro grupo, pero anexo que afecta un círculo imperfecto, tres posesiones de herederos de D. Federico de Llinás, perfectamente deslindadas por mojones situados á distancias aproximadas para su mejor determinación».[1010] El 1894 a Argentona, el vedat de les heretats de «can Riera» i «La Fàbrica» també s'anunciarien «por los postes que, con la indicación 'Vedado', se colocarán en los límites de la citada propiedad».[1011] El 1895 a Font-rubí (Alt Penedès), en els dos masos de Josep Cerdà, s'havien instal·lat postes «perpendiculares, en cuyo remate superior va unida una madera con el rótulo».[1012] I el 1910 Antonio Armengol Puigcercós, propietari del mas Trasserra d'Olvan, amb la possibilitat legal (des del Reglament de 1903) de diferenciar els acotats dels vedats, havia col·locat en los «lindes de dicha propiedad y sus anejos, unos indicadores en los que se lee Terreno acotado».[1013]

[1007] «1. Uno en el norte, que linda con la finca de D. Julian Borrell; 2. Otro en el este, lindante con la finca de Cristóbal Llevadías; 3. Otro en el mismo punto y camino de Clariana; 4. Otro en el sud, que linda con otra finca de Julián Borrell; 5.Otro en el Oeste, lindando con finca de Antonia Batet y término de Arbós; 6. Y otro en el mismo punto en el linde de una finca de Juan Colomer y el expresado término». BOPB. Domingo 25 de diciembre de 1881, núm. 308, p. 3.
[1008] BOPB. Miércoles 12 de Octubre de 1892, núm. 245, p. 2.
[1009] Fernando Puig Gibert, fou financer, industrial, escriptor, regidor per Barcelona, diputat provincial per Girona i senador vitalici. Puig i Gibert va crear el «Vapor de Fil» a Sant Andreu de Palomar, origen del que seria l'empresa Fabra i Coats. Va participar en el Canal de l'Urgell i la Junta del Port de Barcelona Va sufragar el monument titulat *Gerona, 1809* de la plaça de la Independència de Girona. Es presentat també com a «terratinent progressista». DE LA FUENTE MONGE, Gregorio, *Los revolucionarios de 1868: élites y poder en la España liberal*, Madrid, 2000, p. 238.
[1010] BOPB. Martes 15 de Noviembre de 1892, núm. 274, p. 3.
[1011] BOPB. Miércoles 1.º de Agosto de 1894, núm. 182, p. 2.
[1012] BOPB. Sábado 31 de agosto de 1895, núm. 209, p. 1.
[1013] BOPB. Sábado 10 de Septiembre de 1910, núm. 217, p. 2.

Però en molt poques ocasions els edictes d'alcaldia donaven informació clara i explícita del període de quinze dies d'exposició pública de l'expedient, per així donar una oportunitat a qualsevol que no estigués d'acord amb «los límites de la misma, para que los que crean perjudicados, se presenten en la Secretaría municipal de este ayuntamiento á exponer verbalmente ó por escrito las reclamaciones que crean justas».[1014] Aquesta era una qüestió important i que es detecta amb els acotaments o vedats derivats de la nova Llei de caça. Qui no presentava al·legació, en un possible trasllat de límits, la via de fet es consumava, qui callava, atorgava. Un aspecte interessant per tenir-lo en compte com a referència era la identificació i personalització del drets de propietat senyalant les fites o els postes amb les inicials o els cognoms del titular en aquell precís moment, un titular que buscava el coneixement dels seus límits i el reconeixement d'una certa preeminència i distinció social dins una determinada comunitat. Francisco de Asís Oliver, per exemple, el 1859 va tenir per convenient declarar vedat tot el terreny que posseïa a Sant Cugat del Vallès, els límits d'un vedat que quedaria «señalado con mojones en los que estarán anotadas mis iniciales en una parte y en la otra la palabra vedado».[1015]

«*A partir de esta fecha queda vedada la deslindada propiedad*»[1016]

Fet un recompte del nombre de vegades que consta el terme «deslindar», o derivats com «deslindada» o «deslindados», trobem una gran disparitat i desequilibri pel que fa els diferents territoris i més, si tenim en compte el número total d'anuncis. La circumscripció amb més ús i presència d'aquesta nomenclatura la trobem a Tarragona amb 65 anuncis (de 143) de vedat. A Barcelona apareix en 10 ocasions (de 1006) i Girona amb 19 (de 610). Amb aquestes cites explícites es pretenia senyalar i reforçar la prèvia declaració, en el document, de les afrontacions i els limítrofs de les heretats objecte de tancament. Així, «deslindar» feia referència no tant en fixar i assenyalar –físicament– els límits, que també, sinó com a sinònim d'una determinada descripció expressa dels termes que, en teoria, tenia correspondència amb la realitat material col·locada en el territori vedat. Pablo Mata Calvet, propietari i comerciant de Palamós el 1900 vedava el mas Pelegrí entre els territoris de Vall-llobrega i Fitor (terme de Fonteta). Una vegada caracteritzats i identificats els límits, «amparándose en el derecho

[1014] BOPB. Martes 17 de Diciembre de 1907, núm. 301, p. 4.
[1015] BOPB. Miércoles 18 de mayo de 1859, núm. 120, p. 4.
[1016] BOPG. Lunes 25 Marzo de 1901, núm. 36, p. 136.

de propiedad que las leyes le confieren, á partir de esta fecha quedan vedados los deslindados terrenos».[1017] Un altre exemple de la utilització de l'expressió podria ser el vedat de can Bosch de la parròquia del Far, en el terme de Dosrius, que el l881 es declarava «acotada y vedada para cazar la nombrada y deslindada propiedad».[1018] Igualment, la finca de Maria Antònia de Castellví, propietària del mas de la Creu de Tamarit que el 1894 convidava als caçadors a abstenir-se de caçar i «de penetrar en la finca que queda deslindada para no incurrir en las responsabilidades».[1019] Al voltant d'aquesta qüestió, l'*Enciclopedia española del derecho y administración* presentava «deslinde» com a l'acte de fixar i determinar la «pertenencia legítima de cada una de las heredades contiguas», d'acord amb l'examen dels títols de propietat i altres proves que els interessants poguessin aportar per que fossin reconeguts els seus drets.[1020] Aquesta accepció fou reconeguda al títol quinzè, articles 2061 al 2070, de la Llei d'Enjudiciament Civil. Eren disposicions que regulaven la possibilitat de recórrer qualsevol problema, incidència o desacord sobre els límits. La sospita sobre d'algun presumpte l'amollonament arbitrari o el fonament en «antiguos abusos» podia ser l'origen del recurs a aquesta normativa sobre el «deslinde» i «amojonamiento».[1021]

Col·locació de postes, fites, afrontacions i parcel·lacions

Si bé hem vist alguns aspectes qualitatius al voltant de la materialització de les delimitacions simbòliques per establir la prohibició d'entrada, fos un vedat o un acotament, veurem els resultats del recompte d'aquestes expressions que fan referència al tancament de les finques. Descobrim el nombre d'anuncis i finques que havien col·locat les marques, postes i les inscripcions prohibitives; el número d'anuncis i propietats que estaven pendents d'instal·lació de les mateixes senyals; els avisos que citaven o descrivien les finques veïnes; i els anuncis que informaven que els masos pertanyien a algun capmàs, o mas principal, o hi figurava la parcel·lació de la finca principal. Entre aquests aspectes destaca la presència de les afrontacions de les finques acotades, amb la citació de les finques i dels titulars limítrofs. Les notícies relatives a aquesta informació superen el 50 % del total d'anuncis d'acotaments. Aquesta qüestió, mirada al llarg dels anys buidats, ens mostra una gràfica molt suggerent. La

[1017] BOPG, Lunes 19 Febrero de 1900, núm. 22, p. 82.
[1018] BOPB. Martes 15 de noviembre de 1881, núm. 273, p. 2.
[1019] BOPT. Jueves 10 de Mayo de 1894, núm. 110, p. 1.
[1020] *Enciclopedia española de derecho y administración…, op. cit.,* Tomo III, 1849, p. 655.
[1021] MARTINEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario…, op. cit*. Tom I, 1886, p. 415-416.

representació ens indica que, entre 1853 i 1879, tenim una presència modesta de la descripció de les propietats veïnes. Aquest aspecte –la definició i el reconeixement explícit dels límits– era molt significatiu per avançar amb la hipòtesi d'un procés de construcció –inacabat– d'ampliació, expansió i consolidació de drets de propietat. Però, a partir de 1879, aquesta tendència s'inverteix i el gràfic ens dibuixa un repunt important que, a grans trets, es podria explicar per dos factors. El primer seria que l'accessió de terres, natural o artificial, s'hauria acabat en alguns casos i moderat en molts altres. A partir d'aquest moment, pesaria més un procés d'enfortiment i defensa de la propietat per fer front al pes dels costums i també per frenar les entrades originades, en part, per la crisi del final de segle i que buscaven la satisfacció de diverses necessitats de la població rural. I, en segon lloc, estaria relacionat amb la institucionalització de pautes i mètodes per indicar els vedats i les prohibicions d'entrada que es practicaven i que reconeixia, implícitament, la Llei de caça de 1879.

Taula 11. Delimitacions en anuncis d'acotament i vedat

Postes o fites posades	288	16,17%
Pendents de col·locació	49	2,75%
Afrontacions	902	50,64%
Finques parcel·lades	42	2,35%

Font: Butlletins provincials, elaboració pròpia.

Entre aquests exercicis d'afitament i col·locació de postes trobem que en 288 anuncis (16,17%) ja estaven instal·lats (renovats o posats de nou) i marcats. I quaranta-nou estaven pendents d'aquesta distribució per les finques objectes de tancament, el que representa un 2,75%. Si sumem les dues fases d'aquest mateix mètode, tindríem que en 337 ocasions (18,92%) hi hauria la referència inequívoca i manifesta que es col·locarien postes, fites i altres senyals sobre el terreny per prohibir l'entrada. I en quaranta-dues ocasions (2,45%) hi ha la descripció de les finques o masos que integraven la totalitat de les possessions vedades.

Gràfic 18. Presència de referències dels límits de les finques (1851-1910)

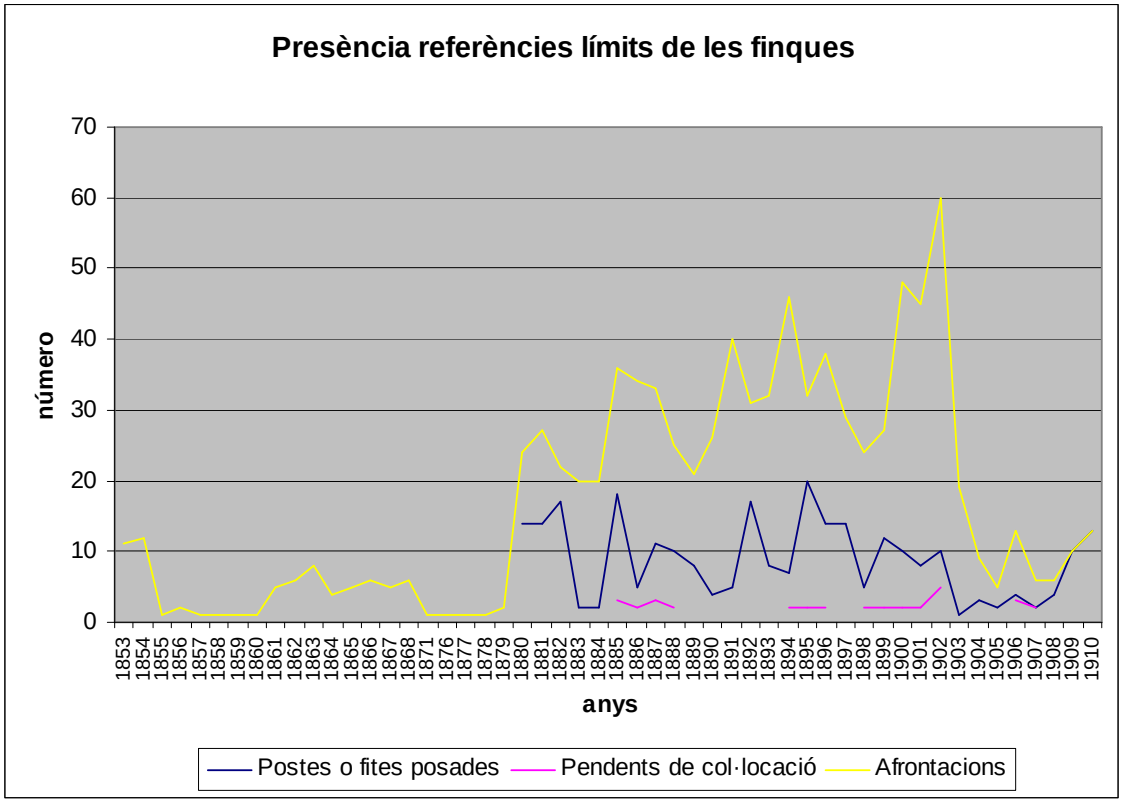

Si aquestes mateixes qüestions les traslladem al global de les finques (o masos) que apareixen en els anuncis, els percentatges no varien massa. Aquestes dades les presentem per províncies i en aquest aspecte, Barcelona emergeix com el territori amb més cites de la pràctica de col·locar senyals i postes per delimitar i prohibir les entrades a les finques. També supera les demés en la presència de descripcions dels limítrofs.

Taula 12. Delimitacions en les finques acotades

	Finques	Postes o fites	%	Pendents col·locació	%	Hi ha afrontació	%	Parcel·lat	%
Girona	1894	166	8,76	42	2,21	768	40,54	49	2,58
Barcelona	2634	589	22,36	78	13,24	1413	53,64	17	0,64
Tarragona	312	13	4,16	0	0	193	61,85	2	0,64
Lleida	100	66	66	0	0	24	91	1	1
	4940	834	16,88	120	2,43	2398	49,89	69	1,39

Font: Butlletins provincials, elaboració pròpia.

En algunes de les finques o terres en les quals hi constaven les afrontacions, i aquests límits corresponien amb algun propietari amb títol de noblesa, la sensació és que els veïns d'aquests ho feien constar amb certa i especial èmfasi. Era una forma de presentar-se en societat en tant que veí d'algú important, com a significació, prestigi o influència?

CAPÍTOL 8

Pràctiques, hàbits, costums i contravencions

«Declaro vedada y prohibida la entrada en dichas tierras
por personas que no tengan derecho a las mismas,
bien sea con el objeto de hacer pastar rebaños,
bien sea para cazar en las mismas
o para apoderarse de leñas u otros productos»[1022]

La intenció d'aquest capítol és mostrar els diferents usos i aprofitaments que els propietaris prohibien expressament. Aquestes pràctiques eren fruit de maneres d'obrar adquirides per la repetició, apreses en l'àmbit familiar i convertides en uns costums que els titulars de la propietat combatien i aspiraven a arraconar. Els diferents usos i exercicis pretenien cobrir determinades necessitats relacionades amb les exigències o urgències econòmiques quotidianes. La llenya per combustible per calefacció o per cuinar, les pastures del bestiar, els usos de l'aigua, la caça, la pesca, la utilització de camins o diverses pràctiques recol·lectores són les que apareixen, entre altres, en els discursos narratius dels edictes municipals, governamentals i anuncis privats. En aquests relats sorgeixen expressions determinades que vindrien a etiquetar les diferents pràctiques i intromissions, unes activitats que estaven subjectes al càstig en base dels articulats de les diferents lleis i, sobretot, del codi penal. Aquests usos, d'altra banda, ens mostren la complexitat del món rural i de l'economia agrària. Uns usos que eren presentats com a delictes i faltes, uns assalts que esdevenen l'objectiu a abatre en la dialèctica que s'establí en aquests processos històrics de construcció social, i simbòlica, d'una propietat més lliure, plena i absoluta. Alhora són la representació d'un fracàs extraordinari de tot un sistema repressiu determinat i són la prova fefaent del no compliment (i la no acceptació social) de les lleis; i de la deficiència d'aquestes per explicar tots els matisos de la realitat. I, pels propietaris, una espècie de «plebiscit quotidià», utilitzant les paraules de Renan referides a la Nació,[1023] aplicades a la constància, l'afany i la tenacitat en l'afirmació, repetida i continuada, de les tesis de l'individualisme agrari, anunciant tancaments i amb la cita reiterada de la diversa legislació que «garantizan el derecho de propiedad».[1024] Veurem doncs, tota una

[1022] BOPB. Domingo 3 de Setiembre de 1882, núm. 211, p. 3.
[1023] RENAN, Ernest, *¿Qué es una nación?*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1983.
[1024] BOPB. Sábado 4 de Enero de 1890, núm. 4, p. 3.

constel·lació de pràctiques socials i culturals relacionades amb els aprofitaments dels recursos i les produccions agrícoles, uns costums, com les pastures, espigolar i fer llenya, que calia proscriure, controlar i perseguir. Entre aquestes, la pràctica més citada amb diferència fou la cacera, una activitat que emergeix amb força i es converteix gairebé en el recurs estel·lar i cobejat d'un món agrari amb dificultats, especialment a partir de la crisi i la decadència (la baixada de rendes) de final de segle. Tant és així que li hem dedicat un capítol específic.

«*Cortar y arrancar leñas, y llevarse las cortadas y arrancadas*»[1025]

Aquest enunciat ve a exposar, en poques paraules, les diferents pràctiques i modalitats d'aprofitaments que els propietaris pretenien proscriure a través de la denúncia i de la prohibició expressa. Aquests exercicis, *grosso modo* estaven relacionats amb l'obtenció de llenya per a combustible pel consum familiar, fos per la calefacció o la cocció d'aliments; o bé, per vendre en un mercat a l'alça amb una gran demanda d'aquest producte. Diverses formes lingüístiques, presents en els anuncis vénen a descriure, comuniquen i matisen, els detalls i les casuístiques relatives als aprofitaments de llenya en terrenys d'altres. Entre aquests usos, que pels propietaris eren agressions i robatoris, foren expressats i mostrats –o encadenats amb el mot «leña»–, com a «recoger», «cortar», «hacer», «leñar», «extraer», «hurtar», «arrancar», «llevarse leña», «leñateo», «cortar leña o arbustos», «sacar leñas» i «busca de leñas». Entre aquestes les més utilitzades foren «leñar», «coger», «cortar» i «hacer leña». Davant d'aquesta diversitat d'expressions, referents a tallar i fer llenya; recollir-ne de seca; o emportar-se-la feta,[1026] es va optar per aglutinar-les fent una cerca amb la locució «leña» i recomptar-les. El resultat ens informa que, després de la cacera, es tracta de la segona pràctica prohibida en nombre de cites. La suma total ascendeix a 475 exemples, el que representa un 26,67%. La província de Girona emergeix com el territori amb un nombre més elevat d'anuncis amb referències als aprofitaments de llenya amb un 17,96% del total i, en la pròpia demarcació, s'enlaira fins el 52,45%. Les comarques gironines es distingeixen com una àrea on la pressió sobre els boscos es presentaria més important. Les referències o al·lusions al «bosque» o els «bosques», en aquesta circumscripció, també destaquen i superen les demés. Efectivament, a Girona tot i tenir 396 anuncis menys, les

[1025] BOPG. Miércoles 9 de Agosto de 1871, núm. 95, p. 4.

[1026] Entres les expressions, exclusivament, referides a la recollida de llenyes en comptem una desena. Altres com «sacar leñas» o «extraer leñas», no especifiquen si es tracta de fer-la i tallar-la o emportar-se-la feta o morta, caiguda dels arbres.

cites textuals en els publicacions oficials sumen 179, mentre a Barcelona són de 108. Una altra explicació seria, sens dubte, la importància del mas com a institució i unitat de producció agrària que articulava els espais i el territori; i de l'interès, per part dels propietaris –deixant de banda la vigilància i l'ús que en podien exercir els masovers–, de controlar i rendibilitzar les diferents produccions forestals, especialment la fusta i la llenya, entre altres de secundàries. A les províncies de Tarragona i Lleida, les referències als aprofitaments de llenya són gairebé insignificants si les comparem amb la Catalunya dels masos, però indicatius si ho relacionem amb el percentatge, d'acord amb el nombre d'anuncis trobats en aquests territoris. Són significatives, per una menor presència percentual que es podria relacionar amb zones amb menys superfície forestal, una major importància dels cultius, de secà o regadiu, i uns territoris amb una estructura espacial sensiblement diferent per la pèrdua de pes específic del mas en l'organització del l'espai.

Mapa 5. Projecció geogràfica aprofitaments de llenya «contraris a al dret de propietat»

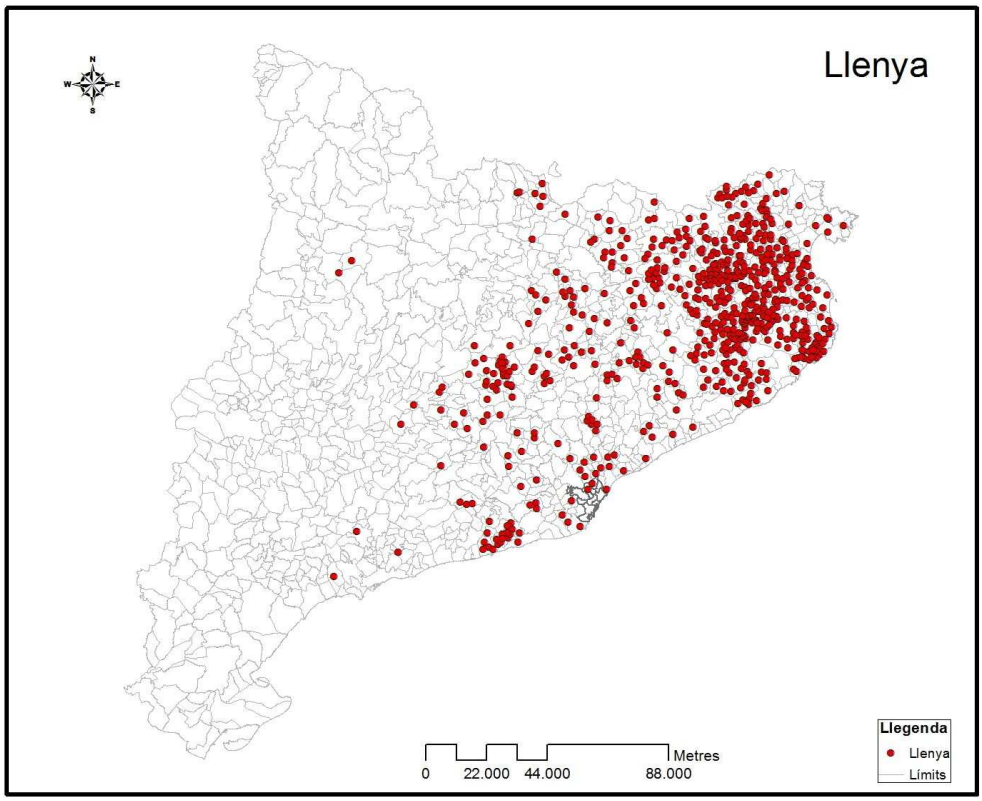

En sintonia amb el que acabem de dir en la documentació descobrim altres formes, usos i pràctiques associades amb l'aprofitament de la llenya en terrenys de titularitat privada.

En aquest sentit, hi emergeixen expressions relacionades com a «cortar arbustos» i «cortar ramas» amb 29 i 16 exemples respectivament. Tallar o arrencar arbustos podria tenir diferents utilitats. La més immediata seria la necessitat de llenya prima per encendre els sistemes de calefacció o el combustible per la cuina. Altres usos estarien relacionats per l'alimentació de forns de pa, fossin brucs o estepes i altres espècies que conformen el sotabosc i matollar; i de manera més excepcional, la utilització de part d'aquests materials per fer els jaços dels animals. Més adient per aquesta finalitat però, i per la producció de fems i l'elaboració d'adobs, tenim les pràctiques descrites de «recoger desperdicios», amb 19 exemples per Girona i quatre per Barcelona; i «recoger hojarasca», amb 53 mostres per les comarques gironines. Relacionat amb la vegetació arbustiva, recentment citada, podem esmentar l'ús de les seves arrels, per cremar, fer carbó o per fabricar pipes. D'aquest aspecte hem detectat, només una cita el 1864 de la prohibició de «recoger raíces» en els masos Viladés, Dalmau, Busquets, Junyent i Perich de Rajadell (Bages), de diferents propietaris.[1027] Entre aquests arbustos arrencats o tallats imaginem que també hi podria cabre la casuística referent a les plantes com la farigola o el romaní, i altres vinculades al bosc mediterrani, utilitzades com a espècia, condiments alimentaris o usos farmacèutics i desinfectants.

Taula 13. Aprofitaments de la llenya

Província	Llenya	Sobre total
Girona	320 (52,45%)	17,96%
Barcelona	146 (14,51%)	8,19%
Tarragona	7 (4,9%)	0,39%
Lleida	2 (9,09%)	0,11%
	475	26,67%

Font: Elaboració pròpia, recompte Butlletins oficials provincials

A través de les descripcions dels anuncis podem aportar dades qualitatives al respecte dels aprofitaments de la llenya. Aquests materials, també permeten conèixer detalls puntuals de les diverses realitats històriques i geogràfiques. El 1860 Francisco Javier de Subirós, des de Cardona, signava un anunci particular en el què alertava l'acotament del «monte de Carreu», a la vall del mateix nom i en el municipi d'Abella de la Conca (Pallars Jussà). En aquest avís prohibia la caça, la pastura i el «aprovechamiento de leña verde ni seca».[1028] Al poble d'Artés (Bages) els propietaris dels masos «Sant Hilari» i «Vila» el 1863 feien saber al «público á fin de que nadie entre en dichas heredades á

[1027] BOPB. Domingo, 28 de Agosto de 1864, núm. 207, p. 4.
[1028] BOPL. Viernes 2 de marzo de 1860, núm. 27, p. 4.

hurtar leña, ramaje, piedras, aguas así como á cazar y pescar».[1029] A la propietat de «casa Mitjà de la Clivillera» d'Olivella (Garraf), es prohibia entrar a pasturar, caçar ni «cortar leña ni arbustos».[1030] Igual expressió trobem, un any després, al municipi veí de Sant Pere de Ribes pels masos «Giralt» i «Peñatonas».[1031] Un altre exemple suggestiu i representatiu fou la veda de l'heretat anomenada «Riudefaris» de Sant Martí Sarroca (Alt Penedès), propietat del veí de Barcelona José de Sayol, qui prohibia el 1864 especialment la caça i la «extracción de leñas».[1032] A l'edicte d'alcaldia de Castellfollit de Boix (Bages) trobem diferents modalitats d'aprofitaments de la llenya. El 1882 el consistori feia públic el tancament de diversos masos corresponents a dos propietaris i entre les prohibicions trobem les de «cortar árboles y coger arbustos, recoger leñas secas».[1033] El 1860 en els masos «Vivolas» i «Calonge» de Vilobí d'Onyar es privava l'entrada per «cortar ramas, extraer hojarasca, leñar, cazar y apacentar ganado de ninguna clase».[1034]

Aquesta persecució, i intent de marginació, d'aquest tipus de pràctiques –algunes consuetudinàries– no fou totalment exitosa, perquè la documentació reiterada d'anuncis en els diaris oficials ens corrobora la insistència d'una determinada realitat, la pràctica impossibilitat de contenció o adoctrinament davant unes habituds adquirides i apreses en la infància. El discurs oficial, o dominant, repeteix la lletania de les prohibicions, i quan pot les castiga, però la immediatesa de la necessitat i del costum tingueren més eficàcia i pes específic. Joaquín Costa citava, descrivia i gairebé lloava els diferents indrets peninsulars on les comunitats s'organitzaven i aprofitaven en comú els diferents productes forestals. Es referia a la «recolección de frutos espontáneos» i mencionava les aglans, l'espart, la llenya, la fusta i el suro.[1035] En aquest sentit, Marx, en el seu conegut article «sobre la ley contra el robo de leña», publicat a la *Gaseta Renana* el 1842, criticava durament les lleis que prohibien l'aprofitament comunal de llenyes i arraconaven el dret consuetudinari de procurar-se-la en els boscos. L'autor carregava contra la «lògica de l'interès privat», unes concepcions que excloïen els no propietaris, i que es traduïen en l'elaboració de lleis i decrets que defensaven interessos particulars, i

[1029] BOPB. Viernes 16 de Enero de 1863, núm. 14, p. 4.
[1030] BOPB. Miércoles, 21 de Agosto de 1863, núm. 199, p. 4.
[1031] BOPB. Miércoles, 3 de Agosto de 1864, núm. 183, p. 2-3.
[1032] BOPB. Jueves 17 de Marzo de 1864, núm. 66, p. 4.
[1033] BOPB. Miércoles 11 de enero de 1882, núm. 9, p. 3.
[1034] BOPG. Lunes 16 de Julio de 1860, núm. 85, p. 4.
[1035] COSTA, Joaquín, *Colectivismo agrario en España*, Tomo II, Zaragoza, 1983 [1898], p. 161-164.

els transformaven en delinqüents i criminals.[1036] En aquest sentit, per l'autor, «la ley puede no solo castigar delitos sino también inventarlos». Uns «infractores» que massa vegades apareixen sense veu o eren silenciats, però que, en paraules de Thompson, les seves persistències eren alhora reivindicació i «actes de resistència».[1037]

«*Pastoreo abusivo*»

La introducció de bestiars per a pasturar era una pràctica perseguida per diverses raons, entre les quals trobaríem la de fer malbé les plantes dels diferents cultius (com la vinya i l'olivera), aprofitar-se de les herbes, malmetre parets i marges i posar, contínuament, en entredit el dret de propietat. Les cites a aquesta problemàtica en els butlletins oficials són molt nombroses i, després de la caça i de la fer llenya, la pastura i aspectes relacionada amb aquesta, és la problemàtica més citada. Per referir-se a aquesta activitat vital per l'alimentació dels ramats i la producció d'adobs naturals, trobem diverses expressions. Locucions com «apacentar ganado» o, propera a aquesta, com «pastos» o «entrar ganado», sumen 416 exemples, el que representa un 23,35% del total. Entre les altres maneres d'al·ludir aquestes pràctiques trobem la de «pastoreo abusivo» amb sis exemples, «abrevaderos» amb una, i «perjudicar pastos». Les expressions utilitzades sempre són genèriques i fan que no sigui possible dilucidar de quines espècies es tractaven. En tot cas hem trobat el genèric «rebaños» o «apacentar rebaños» ens sis ocasions que es referiria al bestiar oví i que hem integrat al recompte general. Relacionat amb el sosteniment del bestiar trobaríem 23 exemples associats amb el segar i emportar-se herbes, fossin per conills o aviram. Si tenim en compte tots aquests altres exemples tenim un resultat de 446 casos, equivalents al 25,04%. O dit d'una altra manera, en un de cada quatre anuncis trobem una cita explícita relacionada amb les pastures. Per províncies, Girona és la que, proporcionalment, registra més casos si ens

[1036] Vegeu MARX, Karl, *En defensa de la libertad. Los artículos de la Gaceta Renana. 1842-1843*, Fernando Torres Editor, Valencia, 1983; RIAZANOV, David, *Marx y Engels,* Editorial Claridad, Buenos Aires, 1962, p. 11; ROVELLI LÓPEZ, José Gabriel, «Marx y el robo de leña: acumulación por desposesión y bienes comunes en los textos de 1842», *VII Encuentro Interdisciplinario de Ciencias Sociales y Humanas*, núm. 1, 2011; i PEGORANO, Juan, «La excepcionalidad del pensamiento de Karl Marx acerca del delito y la polílitca penal», *Revista electrónica del Instituto de Investigaciones «Ambrosio L. Gioja»*, año IV, núm. 5, 2010, p. 92-119. També vegeu VILAR, Pierre, «Historia del derecho, historia total», dins *Economía, Derecho, Historia*, Barcelona, Ariel, 1983, p. 106-137. Originàriament el capítol fou titulat «Histoire du droit, histoire totale», *Revista de Historia del Derecho*, 1 (Universidad de Granada, 1976), p. 15-49. Corresponia a les actes del *Ier Coloquio Internacional del Instituto de Historia del Derecho*, celebrat del 25 al 28 de juny de 1973.

[1037] THOMPSON, E. P., *Costumbres en común*, *op. cit*. Especialment en el capítol «Costumbre, ley y derecho comunal», p. 116-212.

atenem els totals absoluts i els parcials provincials. D'aquesta manera, els anuncis gironins representen el 69,2% dels casos. I si fem les comparatives pels totals provincials trobem 288 casos a Girona (47,21%); 111 (11,03%) a Barcelona; 13 (9,09%) a Tarragona; i 4 (18,18%) per Lleida.

Taula 14. Aprofitaments de pastures i incidència del bestiar

Província	Pastos/Ganado	Sobre total
Girona	288 (47,21%)	16,17%
Barcelona	111 (11,03%)	6,23%
Tarragona	13 (9,09%)	0,73%
Lleida	4 (18,18%)	0,22%
	416	23,35%

Font: Elaboració pròpia, recompte Butlletins oficials provincials

Les causes per les quals Girona emergeix com el territori amb més cites sobre els aspectes relacionats amb les pastures i els ramats, es podria explicar per una major pressió local d'aquestes pràctiques a causa d'un nombre més important de caps de diferents espècies de bestiar? O per la influència d'aspectes socials com la transhumància, la migració temporal de ramats de les comarques de muntanya a les planes de l'Empordà i l'Albera? Amb el cens ramader de 1865 la província de Girona emergeix com el segon territori de més càrrega ramadera de Catalunya. Per davant trobem Lleida. Així doncs, aquesta dada només podria explicar, parcialment, els resultats provinents del recompte dels anuncis dels butlletins.

Taula 15. Cens cabaner de 1865

Cens 1865	Girona	Barcelona	Tarragona	Lleida	Total
Caballar	14.718	12.473	2.364	5.828	35.383
Mular	11.191	13.453	19.180	29.291	73.115
Asnal	8.960	15.206	20.443	43.294	87.903
Vacuno	47.525	15.625	2.357	43.993	109.500
Lanar	219.996	107.642	115.519	316.187	759.344
Cabrío	25.031	21.871	29.290	52.661	128.853
De cerda	88.715	57.467	19.756	53.937	219.875
	416.136	243.737	208.909	545.191	1.413.973

Font: Censo de Ganadería 1865, Fondo documental del Instituto Nacional de Estadística

Les pastures comunitàries, la «derrota de mieses», o la «vaine pâture» a França –part fonamental del debat historiogràfic dels tancaments–,[1038] havien estat objecte de les

[1038] En aquest sentit cal citar l'article fundacional de BLOCH, Marc, «La lutte pour l'individualisme agraire dans la France du XVIIIe siècle». Deuxième partie: conflits et résultats et troisième partie: la Révolution et le «Grand Ouvre de la propriété», *Annales d'histoire économique et sociale*, volume 2, núm. 8, 1930, p. 511-556 ; i altres obres contemporànies a aquest article de l'àmbit de la geografia com DEMANGEON, Albert, «L'histoire rurale de la France», *Annales de Géographie*, volume 41, núm. 231, 1932, p. 233-241 ; BLACHE, Jules, «Aperçus récents sur la formation du paysage rural français», Revue de géographie alpine, núm. 23, p. 121-136; o més recentment, CLÈRE, Jean-Jacques, «La vaine pâture en

crítiques dels teòrics il·lustrats; i de prohibició i d'oposició dels propietaris per eliminar aquestes pràctiques consuetudinàries.[1039] Així, a Espanya, sense document o registre que contemplés el dret, aquest quedava sense validesa i les finques tancades pel gaudi i aprofitament exclusiu del propietari.[1040] La Llei d'acotaments de 1813 de les Corts de Cadis, que declarava totes les finques acotades i tancades, fou el principi legal amb el qual els titulars del domini es valien per impedir l'entrada de ramats i bestiars, no sempre amb èxit. Les pràctiques d'agricultura tradicional no es podien eliminar d'un dia per l'altre, el pes del costum i les dinàmiques socials al voltant d'aquests aprofitaments tenien molta força. Tot i la reiterada prohibició en bans i circulars governamentals i demés estratègies repressores particulars; així com l'efecte de la llei de 1836 de restabliment del decret de 1813; i la prohibició de 1853,[1041] es van continuar exercint en diverses comunitats agrícoles, algunes per conveni i consensuades, i altres de manera conflictiva. Els il·lustrats espanyols, fixats i amoïnats pel creixement agrari pensaven que calia una definició més precisa del drets de propietat. Campomanes, Olavide, Cicilia Coello, Sisternes o Jovellanos, per citar-ne alguns, propugnaren els tancaments com a sinònim de modernització agrària, al mode d'Anglaterra.[1042] Les pastures lliures

---

France sous l'Ancien Régime. Essai de géographie coutumière», *Mémoires de la Société pour l'Histoire du Droit et des Institutions des anciens pays bourguignons, comtois et romands*, 50e fascicule, 1993, p. 55-78.

[1039] Tot i així, el codi civil francès va mantenir els usos i drets col·lectius. CONGOST, Rosa, *Tierras, leyes, historia..., op. cit.*, p. 25.

[1040] La Reial ordre de 11 de febrer de 1836 exigia que el dret d'aprofitament de les pastures , «*en suelo ajeno*» s'havia de provar amb un títol especial d'adquisició, sense ser vàlid acreditar l'ús o el costum per molt antics que fossin. MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario*…, *op. cit*., Tomo I, 1886, p. 140. El Tribunal Suprem, a més, havia corroborat la R.O. i havia assentat jurisprudència amb diverses sentències com les de 26 de novembre de 1864, 14 de abril de 1866 i 19 de abril de 1888.

[1041] Real orden 15 de noviembre de 1853. «Enterada S. M. La Reina (Q.D.G.) de la abusiva costumbre arraigada en muchos pueblos de esta provincia, por la cual, apenas alzados los frutos de las mieses que bajo una cerca tienen entre sí diversos propietarios se abren las barreras y se rompen los cierros, entrando á pastar los ganados, como si fuera terreno común; atendiendo a que de esta suerte al paso que se estropean sobremanera las expresadas barreras y cerraduras, que es forzoso recomponer y aun reconstruir todos los años; y sobre todo, a que con este sistema, al cual con tanta exactitud cuadra el bárbaro nombre de derrotas con que es conocido, se imposibilita la duplicación y aun la rotación de cosechas, el plantío de viñedo y arbolado y el cultivo de prados artificiales, sin los cuales es imposible el fomento y mejora de todas ganadería; considerando que esta es una irrupción que se hace sobre la propiedad privada, que las leyes sancionan y aseguran, y que es deber del Gobierno hacer que obtenga un respeto inviolable; oída la Sección de agricultura, Industria y Comercio, de conformidad con su dictamen, se ha designado S.M. dictar las disposiciones siguientes: 1ª Quedan expresa y terminantemente prohibidas, así en esa provincia como en todas las demás en que estuviesen introducidas, las llamadas derrotas de mieses, o bien el abrirlas alzados los frutos para que entre a pastarlas el ganado de los vecinos. Esta prohibición es bajo la más estrecha responsabilidad del alcalde y ayuntamiento que autorice o consienta cualquier contravención, cuya responsabilidad le exigirá V.S. dando cuenta a S.M. (…)». MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario*…, *op. cit*., Tomo I, 1886, p. 144.

[1042] SÁNCHEZ SALAZAR, Felipa, «Derrota de mieses y cercados y acotamientos de tierras: un aspecto del pensamiento agrario en la España del s. XVIII», *Revista Española de Estudios Agrosociales y Pesqueros*, núm. 195, 2002, p.81-120.

eren reivindicades per algunes comunitats i sobretot per l'«Asociación de Ganaderos del Reino», que amb reglament de 1854,[1043] fou l'encarregada de la defensa dels interessos ramaders.[1044] Joaquín Costa, des del regeneracionisme,[1045] emergí com a defensor de la «derrota de mieses» i la presentava com un condomini en el qual convivien dos drets reals, un a favor del senyor útil i l'altre del veïnatge. Aquests dos usos, un privat i l'altre col·lectiu, eren inconcebibles per Jovellanos a qui Costa acusava de rebaixar unes costums legítimes, i fruit d'una dualitat de dominis, a pràctiques «absurdes i irracionals». Els apòstols del ple domini haurien volgut eliminar les pastures comunitàries, que a Catalunya havien estat reconegudes en els usatges,[1046] a través de la divulgació i difusió d'un relat i d'un llenguatge expressament pensat per desprestigiar, anorrear i fer desaparèixer aquestes pràctiques.[1047] D'altra banda, corroborava que l'acció de la legislació havia servit de ben poc per a l'eliminació de les pastures comunitàries. Al contrari, si aquest tipus de pasturatge havia desaparegut en algunes zones del nord d'Espanya «no ha sido por obra de la legislación sobre acotamientos o cierre de heredades, sino espontáneamente», en virtut «de condiciones naturales y sociales que han favorecido la introducción del cultivo intensivo».[1048] No obstant, el que era producte d'un canvi cultural i d'una imposició de la classe propietària fou presentat, invertint els termes i com a mode de certificat de defunció forçós, com un costum i com un dret consuetudinari. Tant és així que Santamaria presentava com a costum «inconcusa e indiscutible», que els ramats no podien entrar en cap finca sense permís especial del propietari. O en altres paraules, que el «derecho consuetudinario y municipal de nuestra comarca impide la entrada de ganados y personas en las fincas».[1049]

Mapa 6. Projecció geogràfica d'aprofitaments de pastures «contraris al dret de propietat»

[1043] BOPT. Lunes 23 de Setiembre de 1861, núm. 114, p. 2.
[1044] Vegeu capítol 11, «Camins i carrerades: entre el dret d'ús i la privatització».
[1045] Vegeu CHEYNE, George G., *Joaquín Costa, el gran desconocido*, Ariel, 2011 [1972].
[1046] Ús de pastures i péixer el bestiar als rostolls. Vegeu VIVES y CEBRIÁ, Pedro Nolasco, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña*, comentari a l'usatge «Stratae»; ed. castellana, Barcelona, 1832, t. I, p. 514.
[1047] Costa ens deia: «Un antiguo refrán portugués dice, con la amarga filosofía de un viejo observador, que cuando quiere matarse al perro se le pone por nombre rabia: eso exactamente se hizo para expropiar a las Corporaciones, abusando del alias 'manos muertas'; eso, para privar a los pueblos de los pastos de derrota, poniendo a la posesión inmemorial que fundaba la prescripción el nombre de 'malas prácticas, usos y mal llamadas costumbres'». COSTA, Joaquín, *Colectivismo agrario…, op. cit.,* p. 261.
[1048] COSTA, Joaquín, *Colectivismo agrario…, op. cit.*, p. 250.
[1049] SANTAMARIA, Victorino, *Recopilación razonada…, op. cit.,* p. 71.

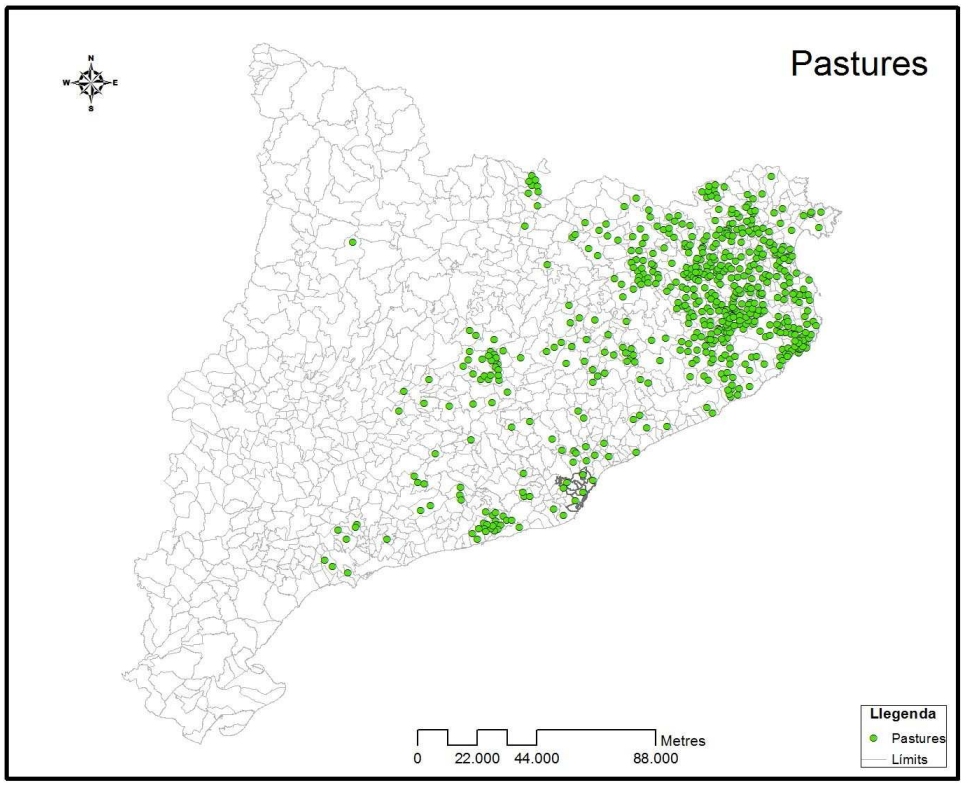

En sentit contrari, els anuncis mostren les diferents formes per referir-se a unes pràctiques que no es reconeixien com a costums, servituds ni usos col·lectius. Josep Bataller, en nom de la seva filla, el 1866 vedava i acotava el mas Gelabert, una finca objecte també d'altres tancaments. Prohibia expressament, entres altres, aprofitaments com la pesca, la caça i fer camins de mal ús, «entrar con animales y sin ellos con objeto de apacentar bestiares».[1050] El 1862 Martí Serra Pi, hisendat de Palafrugell amb diversos masos al Baix Empordà vedava les terres per caçar, llenyar i «apacentar ganado de ninguna especie».[1051] Altres expressions properes les trobem el 1860 en l'acotament del mas Pla i altres, de Briof a Sant Miquel de Campmajor que prohibien «apacentar ninguna clase de ganados sin mi expreso consentimiento».[1052] El propietari del mas de la Torre del Baró, a Sant Romà d'Abella (Pallars Jussà), el 1858 vedava la finca per la caça i per la «introducción de personas y ganados» sense el seu permís.[1053] En diferents heretats de Vallirana, Sant Pons i Gelida el 1855 es prohibien les entrades a qualsevol

[1050] BOPG. Miércoles 23 de Mayo de 1866, núm. 62, p. 4.
[1051] BOPG. Lunes 21 de Julio de 1862, núm. 87, p. 4.
[1052] BOPG. Lunes 11 de Junio de 1860, núm. 70, p. 4.
[1053] BOPL. Lunes, 31 de Mayo de 1858, número 65, p. 4.

que entrés per caçar o «apacentando ganados sean de la especie que sean».[1054] I el propietari del mas Colomer de Sant Joan de les Abadesses el 1861 acotava i vedava, especialment, el terreny muntanyós anomenat «Llach de la Portella» o «Esquena de Asens» per fer llenya i «apacentar ganados, ni otra clase de objeto ó servidumbre, sin mi expreso consentimiento».[1055]

Els conflictes relatius a aquesta qüestió no només es percebien, exclusivament, a través dels anuncis, sinó que en els butlletins hi sorgeixen moltes altres notícies relacionades. Com per exemple l'arrendament col·lectiu de 1851 de les herbes convingut pels propietaris de Gavà, un exemple de solucions mancomunades d'uns aprofitaments que podríem sospitar que haguessin estat d'ús comú i privatitzats en temps recents.[1056] Els danys dels ramats eren corrents així com les confrontacions i hostilitats entre agricultors i ramaders, o entre afectats i presumptes perpetradors. El 1870 a Alfara (Baix Ebre), després que el bestiar de Sixto Barberà hagués causat danys a l'heretat i partida anomenada «la vinya» de José Albalat, el primer va aclarir que satisfaria l'import del danys però alhora, demanava que s'aclarís i es fixés el traçat del camí ramader, sol·licitava la creació d'una comissió «para aclarar dicho ligajo [lligallo]».[1057] També tenim notícies dels intents de les autoritats de controlar l'accés de terrenys comunals, unes àrees normalment afectades per la «legislación de montes».[1058] Mesos més tard, al mateix municipi, l'enginyer forestal comunicava a l'ajuntament el període de «poder pacentar en los montes comunales de esta villa y partidas nombradas Vall de Figuera, Gabarda, Vertientes del Tosca, Bosch negre y Bosch de la espina, 600 cabezas ganado lanar, 300 cabezas ganado cabrío, 50 cabezas ganado vacuno».[1059] Uns paratges sovint concorreguts per «pastoreo fraudulento».[1060] Els llibres d'actes de la Diputació de Tarragona proporcionen algunes notícies concretes d'aquest tipus de conflictivitat, bàsicament recursos per imposició de multes. Fou el cas d'Antoni Salvadó que el 1880 demanava que se li revoqués una providència del govern civil que li imposava una

[1054] BOPB. Viernes 1º de Julio de 1855, núm. 66, p. 4.
[1055] BOPG. Viernes 6 de Diciembre de 1861, núm. 146, p. 4.
[1056] BOPB. Viernes 21 de Febrero de 1851, núm. 23, p. 4.
[1057] BOPT. Lunes 16 de Mayo de 1870, núm. 59, p. 3.
[1058] Vegeu RAMOS, Emilio, *Índices de las disposiciones contenidas en la legislación de montes*, Madrid, 1890, [1887].
[1059] BOPT. Sábado 5 de Noviembre de 1870, núm. 178, p. 3.
[1060] ADT. Actes de la Comissió Provincial de Tarragona, 30 de desembre de 1881, p. 404.

multa «por pastoreo abusivo de sus ganados en los montes de Horta».[1061] Així mateix, Ramon Coromina de Constantí presentava un recurs d'apel·lació que fou desestimat per dues multes imposades per l'alcaldia el mateix any «por intrusión de ganado lanar en propiedad particular sin consentimiento de los respectivos dueños».[1062]

A Barcelona, el govern de la província, motivat per les queixes formals presentades pels propietaris rurals a causa de les entrades de ramats i bestiars en finques particulars, donà resposta, des de la secció de foment i agricultura, amb un edicte de quatre punts en el qual es detallaven les prevencions i diferents aspectes repressius. Els propietaris d'aquest territori patien les entrades

> «de pastores ó conductores del ganado que se destina al abasto, porque al apacentarlo en los terrenos municipales que recorren, no siempre lo verifican como está prevenido, sino que al contrario, invadiendo las fincas rústicas sin permiso de los dueños, ocasionan con ello daños de mucha consideración en los sembrados y plantíos; y como los excesos que se cometen por la entrada de ganados en fincas particulares, suelen quedan sin correctivo por la facilidad con que los pastores eluden la vigilancia de las autoridades locales y la de los guardas de campo».

Per tot això, tot pastor, guarda o conductor de bestiar, a més de la cèdula poblacional, havia de portar una credencial amb les dades personals i veïnatge del propietari del ramat amb certificació de l'alcalde del municipi d'origen. Al pastor que no portés els expressats documents se li aplicaria una multa de 200 reals que havia de pagar a l'acte sota l'advertència d'embargament dels animals per respondre al pagament. I d'acord amb això darrer, es recordava els articles 16 i 32 del Reglament de 1849 de guardes municipals de camp i particulars jurats, pels quals se'ls atribuïa la capacitat de la citada confiscació. I per acabar, es recordava, altra volta, la vigència de la Llei de juny de 1813 que considerava «cerradas y acotadas todas las tierras de dominio particular y prohibida su invasión, aunque no estén cercadas materialmente».[1063] Altres iniciatives municipals en el mateix sentit les trobem, per exemple, a l'Ajuntament de Tarroja de Segarra que, en sessió extraordinària de 22 de maig de 1889, havia acordat «vedar los campos y prados para no causar daños los ganados y se nombraron guardias municipales para dicho objeto».[1064] Similar decisió la trobem a Son (Pallars Sobirà), on l'ajuntament va

[1061] Actas de 1880 de la Diputación y comisión provincial de Tarragona. Sesión del Viernes 30 de Enero de 1880 [Presidencia del Sr. Morera], p. 26. BOPT. 13 de febrero de 1880, núm. 38.
[1062] ADT. Actes de la Comissió Provincial de Tarragona, 2 de juliol 1880, p. 272.
[1063] BOPB. Domingo 24 de Marzo de 1878, núm. 72, p. 2-3.
[1064] BOPL. Sábado 1º de Marzo 1890, núm. 39, p. 3.

acordar la «veda de pastos y leñas de algunas partidas del mismo».[1065] Els assumptes i notícies relacionades amb el bestiar són nombroses, informacions de diversos aspectes de la vida quotidiana del món rural, no només de les formes o expressions relatives a la conflictivitat agrària i dominical.[1066]

La pesca

Aquest conjunt d'activitats i tècniques per la captura de peixos i altres animals aquàtics, es veu àmpliament representada en els anuncis dels butlletins. Els propietaris, com hem vist en alguns exemples dels bans de la Reial Audiència,[1067] aviat varen prendre consciència de la importància d'aquest assumpte i, com la cacera, conceptualitzaren les diferents pràctiques pesqueres com a contràries al gaudi exclusiu del dret de propietat. D'aquesta forma, el nombre de referències a la pesca com a contravencions o prohibicions, expressament definides en els textos dels acotaments publicats, és relativament important. Ens referim a 133 cites, el que representa una freqüència del 7,47 % dels casos. D'aquest total, en tenim 74 (55,64%) per Girona i 59 (44,36 %) per Barcelona. Si tenim en compte que el número d'anuncis global, per Girona és de 610 i el de Barcelona 1006, la incidència és molt més important per la primera, de 12,13 % i 5,86 % respectivament, el que revelaria una major preocupació derivada d'una presumpta pressió més gran en l'ús d'aquestes pràctiques.

Taula 16. Pesca

Província	Pesca	Sobre total
Girona	74 (12,13%)	4,15%
Barcelona	59 (5,86%)	3,31%
Tarragona	-	-
Lleida	-	-
	133	7,46%

Font: Elaboració pròpia, recompte Butlletins oficials provincials

[1065] BOPL. Lunes 3 de Marzo 1890, núm. 40, p. 3.

[1066] Núm. 6458. «En los primeros días del corriente mes se presentó un hombre desconocido en el manso "Solanas" de este término municipal, manifestando ser el colono que debía reemplazar al que actualmente habita la casa, el cual se ausentó después dejando allí abandonadas 21 cabezas de ganado cabrío. Y como no obstante de los días transcurridos nada se ha sabido del tal sujeto, se le cita por medio del presente para que dentro el término de cinco días contaderos desde la inserción de este edicto en el Boletín oficial de la provincia se presente en esta Alcaldía para hacerse nuevamente cargo de dicho ganado, después de satisfechos los gastos causados; de lo contrario se procederá á la venta del mismo en pública subasta. Caldas de Montbuy 30 de diciembre de 1889.- El alcalde, Pablo Dinarés». BOPB. Domingo 3 de Noviembre de 1889, núm. 264, p. 2.

[1067] Vegeu el capítol 3, «Aigües, bans, aigües i drets de propietat en el segle XIX».

El primer anunci que conté aquesta referència, de 1853, fou per la província de Barcelona; i les dades ens manifesten, entre altres, un augment i una presència importantíssima en els primers anys de la dècada dels 60 del segle; i hi emergeixen les àrees geogràfiques més sensibles a aquestes activitats, per l'existència d'aquests recursos naturals. Així apareixen i són citats cursos naturals i artificials d'aigua, i diversos territoris i espais palustres. Al contrari de la caça, que en alguns anuncis ens apareixen citades diverses tècniques i mètodes tradicionals –les arts prohibides–, en els exemples dels butlletins només hem pogut detectar un sol exemple de tipus d'usos i pràctiques pesqueres.[1068] Ens referim a la utilització de diferents tipologies de xarxes que permetien accions ràpides, algunes nocturnes, i la pesca en abundància. En aquest sentit, l'obra de Carles Bosch de la Trinxeria ens il·lustra l'ús de malles i filats als gorgs i estanys de Carançà (Conflent), a la Catalunya francesa.[1069] Les xarxes i les nanses però, estaven prohibides «fuera de los estanques o lagunas de un solo dueño particular», sempre i quan «tengan menos de una pulgada castellana, o el duodécimo de un pie de cuadro».[1070] Altres tècniques proscrites eren l'enverinament de les aigües amb herbes com «beleños, torvisco, gordolobo ni otra cosa ponzoñosa con que se mate y amortigüe el pescado», amb l'excepció, també, de les aigües estancades i enclavades en terres closes de propietat particular.[1071] El problema, o el fracàs de la contenció d'aquests exercicis, no tan sols es detecta a través dels anuncis d'acotaments sinó, en ocasions, el trobem en les circulars dels governs civils que alertaven a les autoritats locals que estiguessin amatents per aturar els abusos en matèria pesquera en aigües de domini públic i privat. A Girona el governador civil, a instàncies de la «Sociedad económica Gerundense de Amigos del país», el 1878 publicava una circular, dramàtica, que presentava un territori en el qual no es complia cap disposició de caça i pesca, i denunciava la «punible tolerancia» de les autoritats locals, alertava de la desaparició dels ocells insectívors i, en referència a la pesca, advertia els «medios de destrucción

[1068] Fem referència a la veda de «la pesca con redes, plantar estacas, ó en otra manera obstruir el curso de las aguas del Rech Sirvent, sito en los términos de Vilamacolum, Riumors y San Pedro Pescador», per part del marquès de la Torre, el baró de Pradohermoso, Santiago de Roset i el matrimoni Piferrer. BOPG. Miércoles 20 de Enero 1864, núm. 9, p. 2.

[1069] L'autor reconeixia que la pesca de la truita era el «*non plus ultra* de l'afició, com la cacera de perdius per el caçador»; i que al contrari de la canya, els «filats, enfiles, esparvers i singlons», eren «pesquera poc digne del ver *sportsman*». Tot i aquestes afirmacions de classe, en veure que amb la canya no pescaven res, utilitzaren una escopeta de perdigons sobre l'aigua. I, finalment, reconeixia que «es veritat que l'any següent, al fer la cacera als isards, hi pararem a la nit enfiles i singlons i n'agafàrem més d'un quintà». BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles, *Records d'un excursionista*, Barcelona 3a. ed. Selecta, 1983 [1887], p. 248-255.

[1070] CORNÁS RODRÍGUEZ, Manuel, *Tratado jurídico sobre caza y pesca*, Madrid, 1857, p. 98-99.

[1071] *Decretos de la reina nuestra señora doña Isabel II* (...), Tom XIX, Madrid, 1835, p. 242-243.

que emplean la codicia ó la ignorancia, contándose entre ellos el uso de sustancias venenosas, con grave peligro de la salud pública y con grandes perjuicios de los intereses de los particulares, pues este Gobierno ha tenido noticia de haber muerto ganados y caballerías á consecuencia de haber inficionado las aguas con objeto de pescar». I no només això, encarregava a la Guàrdia civil la vigilància de les vores dels rius, «adonde suelen ocuparse algunos trabajadores de la vía férrea y de carreteras en matar peces por medio de la dinamita».[1072] A raó d'aquesta problemàtica, Carlos García Alix, governador civil de Tarragona, el 1909 pregava pel compliment de la Llei de pesca fluvial de 27 de desembre de 1907 de la qual, inseria alguns dels seus articles que contemplaven la protecció i conservació, fomentaven l'ús de la canya i prohibien la pesca amb els altres mètodes:

> «Los continuos abusos que se vienen cometiendo en la pesca de toda clase de peces que viven y se desarrollan en las aguas dulces, tanto de dominio público como privado, obligan á este Gobierno de provincia á recordar á las Autoridades locales el deber que tienen de denunciar tales abusos á fin de evitar que en plazo breve desaparezca esta riqueza que tantos beneficios puede reportar si se atiende como está mandado á su conservación, propagación y protección».[1073]

Així doncs, la pesca en aigua dolça podia representar un complement dietètic important, tant com una oportunitat d'ingressos en vendre les captures o els excedents. Fou una activitat molt estesa, que es movia entre la necessitat, la pràctica cultural i l'acte social de cohesió de grup. Sens dubte un bon exemple de pluriactivitat agrària. En aquest sentit, la pesca, principalment la marítima, ha estat tractada i teoritzada des de diversos àmbits de debat de l'antropologia que estudien les diferents realitats socials i culturals per aconseguir els recursos pesquers.[1074] I sobre aquesta qüestió, podem esmentar el ressò de la «Tragèdia dels comuns» de Hardin, i altres textos aplicats a la pesca.[1075]

[1072] BOPG. Viernes 5 de Julio de 1878, núm. 80, p. 2.
[1073] BOPT. Jueves 1º de Julio de 1909, núm. 155, p. 1-2.
[1074] RUBIO-ARDANAZ, Juan Antonio, «La antropología de la pesca, campo y oportunidades para la investigación antropológica: perspectivas desde el formalismo, sustantivismo y materialismo», *Zainak, Cuadernos de Antropología-Etnografía*, núm. 25, 2003, p. 237-257.
[1075] FERNÁNDEZ PASCUAL, José, «El paradigma de la tragèdia de los comunes y el caso de los pescadores», dins CHAMOUX, Marie Noëlle i CONTRERAS, Jesús, *La gestión comunal de recursos. Economía y poder en las sociedades locales de España y América Latina*, Barcelona, 1996, p. 143-168. La discussió, a més del text de Hardin, es basa en l'anàlisi i el debat d'articles com «The economic theory of a common property resource: the fishery» de H. Scott Gordon (1954) que exposava que el plantejament de la pesca com a propietat comuna conduïa a la sobreexplotació i la ineficiència econòmica i per això calia convertir els recursos comuns en propietat privada o en propietat estatal; i el text «The fishery: The objectives of sole ownership» d'Antony Scott (1955), propugnava la «propietat única» i la gestió global del recurs pesquer, buscant l'eficiència millorant els «factors de producció» i la planificació. I per un anàlisi de la formació de la «propietat comunal» del mar i el model de gestió pesquera a la zona del Cap

La Llei de 1834 preveia que en els llacs i estanys que estiguessin en terres obertes, encara que fossin afitades, la pesca per enverinament fos prohibida perquè les substàncies utilitzades podien perjudicar a persones i animals domèstics. Quan aquests espais limitaven amb terres de diversos particulars a cadascun d'aquests se'ls permetia pescar des del riba respectiva; i en cas que hi hagués acord entre els diferents particulars se'ls atribuïen els privilegis de pescar sense cap limitació temporal ni de mètode. Els propietaris veïns d'aigües corrents estaven autoritzats per pescar –amb llicència– des de la seva vora fins a la meitat de la llera. I els ajuntaments podien arrendar les ribes dels béns de propis amb l'aprovació del govern civil.[1076] Totes aquestes prescripcions legals venien recopilades i comercialitzades en llibres i tractats especialitzats, a voltes, anunciats en els butlletins.[1077]

El primer anunci que cita la pesca com a activitat prohibida fou l'edicte de l'alcaldia constitucional de Santa Maria d'Estany (Bages). En aquesta publicació es donava a conèixer l'acotament del mas Crosa, propietat de Francisco Vilanova qui prohibia «cazar, pescar, introducir ganado ni hacer leña en la referida heredad». Quedava encarregat de la vigilància el guarda particular jurat que tenia al seu servei, amb l'advertiment que els possibles infractors podien ser castigats amb les penes que prescrivien els articles 473 i 477 del codi penal de 1850.[1078] L'alcalde d'Olost (Osona), per exemple, publicava el «presente bando oficial», amb el qual quedava tancada i acotada l'heretat «Pelarogé», una finca que sense llicència expressa del titular «no

---

de Creus, vegeu GARRIDO, Alfons, *La pesca al Cap de Creus a l'època moderna (segles XVI-XVIII): organització, gestió i conflictes per l'accés al recursos pesquers*, Universitat de Girona, 2012.

[1076] La pesca fluvial durant el segle dinou fou ordenada, a banda de les ordenances de 1834 per les disposicions de la Llei d'aigües de 1879 i el Reial decret de 15 novembre de 1895 sobre veda i penalitats. Amb el segle vint, s'aprovà la Llei de pesca fluvial de 27 de desembre de 1907.

[1077] En aquest sentit cal esmentar l'obra *Tratado juridíco sobre Caza y Pesca* de Manuel Cornás, citada anteriorment, «un tomo en 8º (...) también utilísimo a los cazadores y los pescadores en aguas dulces y saladas, a los dueños de palomares y de terrenos vedados o acotados, y a las autoridades». Aquest autor va publicar també unes «Conferencias sobre los juicios de conciliación, de menor cuantía y verbales en lo Civil y en lo Criminal, y otras materias utilísimas para toda clase de personas y especialmente los dedicados á los negocios del foro, con un apéndice arreglado á la nueva ley de enjuiciamiento civil». Cornás fou advocat del col·legi de Madrid i promotor fiscal del «*Juzgado privativo de Caza y Pesca de la Corte y su radio*». Els seus llibres es venien a Girona a casa Grasés «*de plaza de la Constitución*». BOPG. Miércoles 16 de Julio de 1862, núm. 85, p. 4.

[1078] BOPB. Miércoles 23 de noviembre de 1853, núm. 139, p. 4.

entrará persona alguna en ella, ni leñará, ni cazará, ni pescará ni hará en la misma cosa alguna de las prohibidas por la ley».[1079]

Gràfic 19. Número cronològic de cites de la pesca

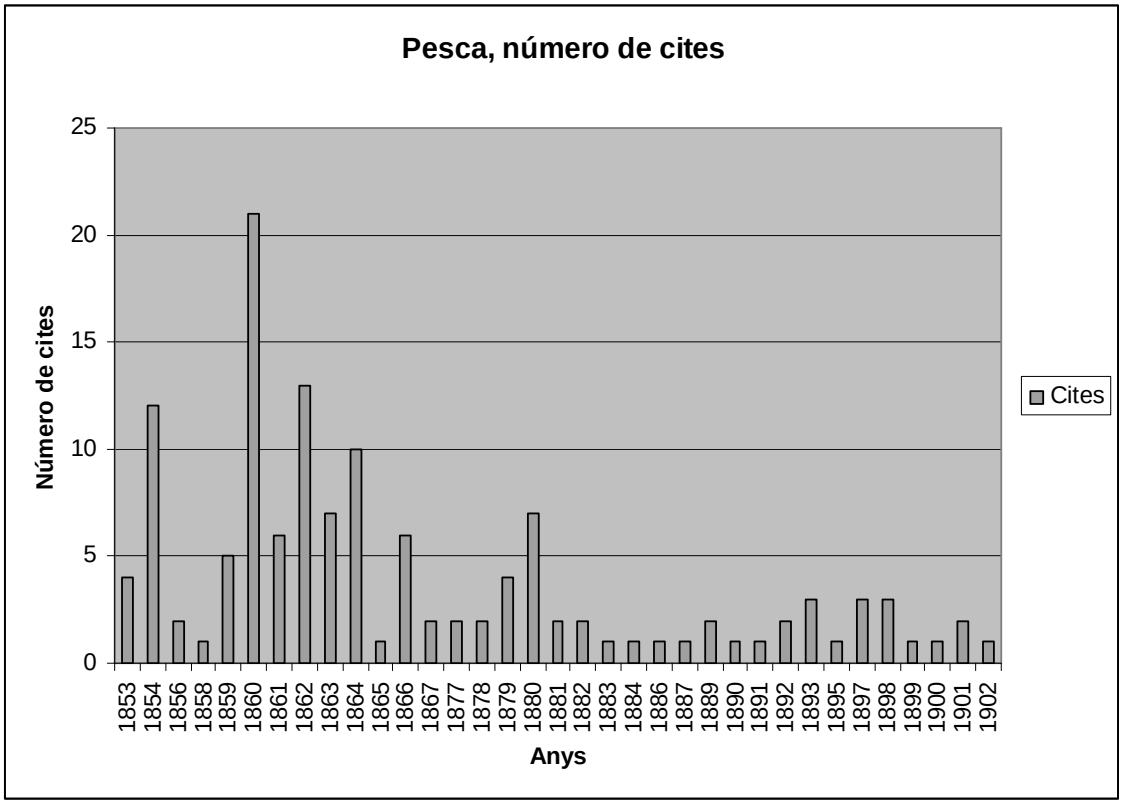

La pesca, a voltes, era presentada –com la caça– com una activitat de lleure. Fou el cas de Sant Salvador de Guardiola, municipi en el qual diversos propietaris el 1854 s'unien per anunciar conjuntament el tancament dels seus masos, vedaven «sus respectivas posesiones citadas el disfrute de caza y pesca sin su especial permiso por escrito».[1080] I en ocasions, se'ns presenten limitacions concretes de prohibició, àrees determinades dels rius en les quals pescar era interdit expressament. Aquesta informació ens indicaria, d'altra banda, llocs molt fructífers per la pesquera. Un primer exemple d'aquest supòsit el tenim a Santa Maria de Corcó (Osona), en l'acotament de 1856 dels masos Arcarons i Mascaró, unes finques en les què no es podia fer llenya ni caçar com tampoc pescar des de «el punto llamado Resclosa del pont, o bien el gorch negra de cerca dicha resclosa».[1081] En alguns exemples gironins la delimitació d'aquests espais consta, extraordinàriament, detallada, sobretot en l'àrea geogràfica corresponent a alguns

[1079] BOPB. Miércoles 14 de diciembre de 1853, núm. 148, p. 4.
[1080] BOPB. Viernes 3 de marzo de 1854, núm. 34, p. 2.
[1081] BOPB. Viernes, 2 de Mayo de 1856, núm. 53, p. 4.

afluents del riu Fluvià. El 1859 Josep Illa, hisendat de Serinyà,[1082] vedava tots els seus masos de la parròquia i el mas Vega de Pujarnol (Porqueres). Les entrades estaven restringides –i vigilades pel guarda particular–, però quedava, expressament, «prohibida sin autorización mía la pesca en el río llamado Ser, en el trozo ó distancia de cuarto y medio de hora que media desde el llamado Gorch vert hasta el denominado Gorch blau en el término de Seriñá».[1083] D'igual forma, Joan Vila, propietari del mas Vilar de Briolf de Sant Miquel de Campmajor, el 1859 puntualitzava que no es podia pescar del «punto llamado de la gorga blaba hasta llegar al bosque de pla en lo que concierne a la ribera».[1084] Així mateix, Sebastià Vila,[1085] hisendat de Talaixà i propietari dels masos del mateix terme; del Rodeja i Costejà d'Oix; i del mas Romeguera de Vestracà, el 1860 prohibia la pesca a la riera de Beget «desde el sitio llamado Gorná de Dalt basta al Grau de Escalas».[1086]

El 1880 a la capçalera del riu Ter tenim notícies d'alguns vedats per caça i pesca al poble de Llanars (Ripollès), del mas Aulí, propietat de Jacint Aulí; i els masos Vall-llobrega, Solà de munt i can Marçal de Ramon Coll, veí de Camprodon.[1087] El 1892 també se'n registrà pel mas Coll de Sant Joan de les Abadesses.[1088] Una altra zona representada fou l'Albera, al nord de l'Alt Empordà, en els cursos fluvials tributaris del riu Muga. Fou el cas, per exemple, dels torrents i rierols que es trobaven dins la immensa finca de l'antic monestir de Sant Quirze de Colera en el municipi de Rabós. El 1899 el seu propietari, Ramon de Nouvilas, veí de Castelló d'Empúries determinà el tancament «a los efectos de la vigente ley de caza y pesca», junt amb una altra finca a Delfià.[1089] I el 1893 en el mas de Bell-lloc de Cantallops, Luis de Gomis acotava totes les terres i finques i, per últim, donant-nos informació de la gran activitat pesquera, aclaria que en «consideración á los perjuicios que se ocasionan á la propiedad descrita,

[1082] La família Illa tenia precedents en la voluntat de limitar l'accés a les terres dels seus masos. Francisco Illa, pare de Josep Illa (VIADER, Fernando, *127 genealogies..., op. cit*, p. 140), va aconseguir un ban penal per tancar les finques i es presentava davant la Reial Audiència com a «*Labrador Hacendado*» i «*Capitán de Migueletes*». ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 317v-318v, 31 agost 1807.
[1083] BOPG. Miércoles 14 de Setiembre de 1859, núm. 111, p. 4. Citat també a CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres*, 1990, p. 195.
[1084] BOPG. Lunes 7 de Noviembre de 1859, núm. 135, p. 4.
[1085] Sebastià Vila havia aconseguit, el 1846, una llicència per construir la capella del Carme de Talaixà. ADG. *Notularum 1802 - 1947 i resta*, Llibre núm.G-174. En l'actualitat el lloc de Talaixà resta abandonat i només es visitat per excursionistes.
[1086] BOPG. Miércoles 15 de Febrero de 1860, núm. 20, p. 4.
[1087] BOPG.Lunes 26 de Julio de 1880, núm. 89, p. 4.
[1088] BOPG. Viérnes 7 de Octubre de 1892, núm. 121, p. 386.
[1089] BOPG. Miércoles 2 de agosto de 1899, núm. 92, p. 402.

queda también prohibida la pesca por el trecho de la Ribera de Torrellas, comprendido en terrenos del mismo».[1090]

Mapa 7. Projecció geogràfica de la pesca com a pràctica «contrària al dret de propietat»

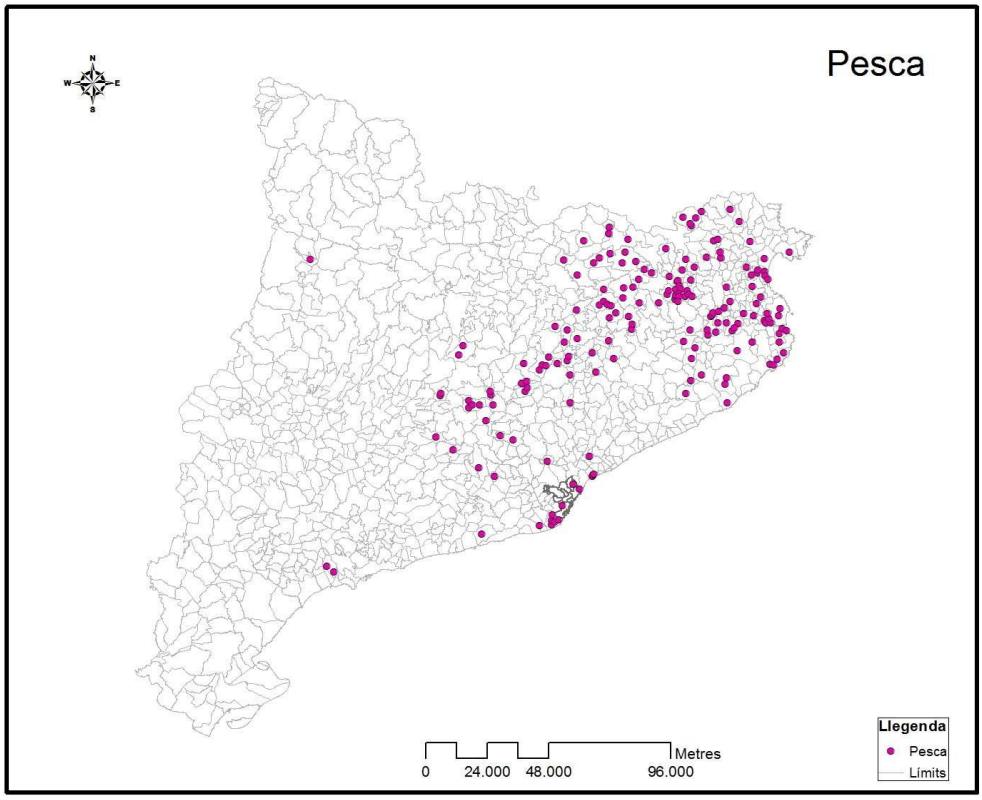

Les zones palustres i d'estanys també són ben representades com a indrets d'especial prohibició de la pesca. El 1859 fou el cas, per exemple, de l'estany del Remolar, entre el Prat de Llobregat i Viladecans, propietat de Ramon Maria de Viala, baró d'Almenar, «dueño y legítimo posesor del estanque»;[1091] una llacuna que havia estat objecte de veda a través d'un ban el 1825.[1092] El 1867 propietari de l'estany de la Podrida, dins de «can Malet» a el Prat, anunciava l'ús privatiu de la caça i la pesca advertint, de la presència de guardes per la seva custòdia i les penes que podien incórrer els qui fossin «hallados pescando en el estanque».[1093] Les terres properes als estanys de la plana empordanesa com els de Castelló d'Empúries i Sant Pere Pescador foren objecte d'especial atenció en

[1090] BOPG. Miércoles 23 de Agosto de 1893, núm. 101, p. 376.
[1091] BOPB. Miércoles 3 de Agosto de 1859, núm. 185, p. 4.
[1092] L'estany del Remolar en aquesta data era propietat del marquès de la Manresana i hi feia constar el «derecho privativo de pescar». ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 129r, 17 febrer 1825. Vegeu el capítol 3, «Aigües, bans i drets de propietat en el segle XIX».
[1093] BOPB. Martes, 18 de Junio de 1867, núm. 144, p. 4.

les incursions per pescar. Així el 1887 ho trobem a la finca de mil vessanes de Caramany, a Sant Pere Pescador, propietat de Blanca de Pujadas de Caramany, veïna de Corçà.[1094] El 1892 també ho veiem per les finques del terme de Castelló d'Empúries del veí de Girona Josep de Foxà i de Caramany.[1095] I en el mateix àmbit, el 1869 a instància de Pere Baixàs, «albéitar» de Castelló, trobem el vedat del «canal, marcos y aluviones que posee en el término de dicha villa, que arranca desde la casita del estanque hasta el mar».[1096]

Altres terrenys específics i susceptibles de prohibir la pesca foren les zones d'arenys i hortes a prop de les desembocadures dels rius. En aquests àmbits i espais trobem una presència més explícita dels conflictes per la captura de peixos. Des de la citada pesca amb xarxa en el rec Sirvent, a l'Alt Empordà, a la prohibició el 1879 de l'activitat en el mas Nou (i l'estany de la poma) i en diverses finques arrendades de Torroella de Montgrí i anomenades «les hortes», «robaus» i «bosc gran», situades entre el riu Ter i el rec, propietat d'Albert de Quintana.[1097] També podem citar les finques «Arenales de Mar» i «Balsas de las Illas» de Pals, propietat de l'hisendat i polític Nemesio de Cabrera.[1098] Unes parcel·les que el 1882 es decretaven acotades pel governador civil i que havien estat objecte d'una sol·licitud per «vedar para la pesca».[1099] Aquestes mateixes finques, que provenien de la desamortització dels comuns de Pals, temps després (1895), foren venudes a Pere Coll Rigau,[1100] qui el 1899 publicà un anunci particular per tancar les finques als efectes de la Llei de caça i pesca.[1101] En aquest avís, a més, hi apareixia el mas Gelabert ubicat en els termes municipals de Pals, Torroella de Montgrí i Fontanilles.[1102] I el 1899, directament relacionat amb la pesca i el cultiu

[1094] BOPG, Miércoles 27 de Julio de 1887, núm. 89, p. 446.
[1095] BOPG. Lunes 22 de Agosto de 1892, núm. 101, p. 321.
[1096] BOPG. Miércoles 3 de Marzo de 1869, núm. 27, p. 2.
[1097] BOPG. Miércoles 25 de Julio de 1879, núm. 88, p. 3.
[1098] A Nemesio de Cabrera el diari *La Publicidad*, en motiu del casament de la seva filla el presentava com a «liberal de abolengo y persona muy querida por nosotros y de merecido prestigio en la provincia de Gerona». *La Publicidad*, 12 Diciembre de 1892, p.3.
[1099] BOPG. Miércoles 3 de Mayo de 1882, núm. 53, p. 1.
[1100] Josep Pla en l'Homenot «Pere Coll i Rigau i la història de l'arròs de Pals» explica les resistències socials i culturals, els procediments judicials i el difícil procés d'adequar aquestes terres pel cultiu de l'arròs. PLA, Josep. *Homenots* (segona sèrie), Volum 16 obra completa, Barcelona, Selecta, 1969, p. 367-403.
[1101] BOPG. Lunes 20 Febrero de 1899, núm. 22, p. 88.
[1102] En aquestes finques Pere Coll va plantar-hi arròs i, en comprar aquesta última (el 1894), es va negar a pagar el lluïsme al senyor directe i diputat a Corts Roberto Robert i Suris (Pere Coll i Rigau, fill de Torroella de Montgrí tingué un paper decisiu en la reintroducció del conreu de l'arròs a la plana de Pals (i en part a Torroella). La negativa de pagar lluïsme va acabar als tribunals i hi hagué una primera sentencia absolutòria a la demanda de Roberto Robert del lluïsme per la compra de dos finques «Pla del Mas

d'arròs, Josefa Güell de Gomis –a través del seu procurador– vedava les diferents finques de la senyora, amb especial preeminència de la «acequia ó canal de agua denominada Rech del Molino de Pals y Restalladó», que discorria pels termes de Pals, Fontanilles, Gualta i Torroella de Montgrí, «desde abajo muelas del molino de Gualta hasta el Mar Mediterráneo».[1103]

Un cas especialment interessant de citar fou la revocació parcial del governador civil de Girona d'un anunci privat i mancomunat entre propietaris. L'objecte de la prohibició d'entrada foren diversos espais palustres dessecats i convertits en terrenys agrícoles i prats de pastures. Ens referim als estanys de Vilacolum i de Siurana, els altres estanys empordanesos.[1104] La declaració de veda de 1897 comprenia també diferents recs de desguàs, com el rec «sirvent», que segons l'anunci dels propietaris «son de propiedad particular». Aquesta darrera afirmació fou recorreguda per l'alcalde de Siurana i el governador hagué de prendre part en l'assumpte que acabà, un any després de la publicació de l'avís, amb una declaració institucional defensant el domini públic de les aigües i dels canals. Per tant, no es podia admetre la veda total dels diferents aprofitaments, entre ells la pesca, subjecte a les prescripcions de la Llei d'aigües de 1879. Potser els promotors de l'anunci pensaven que la política de fet, a la llarga, i amb la ferma possibilitat que ningú defensaria els seus drets, podia tenir resultats? Vegem com es desenvolupà el que fou, sens dubte, un agosarat intent de privatització. Els patrocinadors de la notificació d'acotament, Maximino Ribó Masdeu, de Figueres; Rosa Gualba Espígol; i els germans Pablo, Maria Elena i Maria del Pilar de Emilio i de Clarós, tots de Barcelona; amb un precedent abans citat,[1105] declaraven «vedadas para la prohibición de la caza, pesca, pastos, abrevaderos, extracción de yerbas y frutos y paso de los caminantes por el interior y orillas las propiedades descritas más abajo, á los efectos de la Ley». Tot seguit inseriren la relació de les finques afectades:

> «1.º Una finca llamada Estany de Vilacolum, distrito do Torroella de Fluvià, término de Vilacolum. De extensión superficial 15.309 áreas amojonada y cercada por zanja circular toda ella.

Gelabert y Falgarona o Areny» de Torroella de Montgrí. A raó d'aquest aspecte la Biblioteca de Catalunya guarda aquesta sentència. B.C., *Sentencia dictada en el pleito promovido por D. Roberto Robert y Suris contra D. Pedro Coll y Rigau sobre reclamación de laudemios de fincas situadas en Torroella de Montgrí*, Gerona, Imprenta y librería de Paciano Torres, 1899).

[1103] BOPG. Miércoles 2 de agosto de 1899, núm. 92, p. 402.

[1104] ROMAGOSA CASALS, Francesc, «El procés històric de dessecació d'estanys...», *op. cit*., p. 71-90.

[1105] Aquest germans eren descendents del baró de Pradohermoso. Aquest darrer, el 1864, amb el marquès de la Torre, Santiago de Roset i el matrimoni Piferrer havien vedat el rec sirvent per la pesca i altres usos. BOPG. Miércoles 20 de Enero 1864, núm. 9, p. 2.

2.º Otra finca situada en el mismo término de la anterior tapiada, Prats Perduts, de extensión superficial 481 áreas; que linda á Oriente con Sixto Prats y Sors, á Mediodía con Juan Matas Berenguer y el Estany de Vilacolum, á Poniente con Pedro Matas Berenguer y á Norte con Miguel Puignau y Juan Guixeras.
3.º Otra finca en el mismo término llamada Era y Cuadró del Estany, de extensión superficial 33 áreas; que linda á Oriente, Mediodía y Poniente con herederos Berenguer y á Norte con camino vecinal.
4.º Otra finca llamada Estany de Ciurana, cita en el mismo término de Ciurana, de extensión superficial 6560 áreas, amojonada y cercada por zanja circular toda ella.
5.º Otra finca en el mismo término llamada Campo del Estany de Ciurana, de extensión superficial 109 áreas; lindante á Oriente y Mediodía con camino, á Poniente con herederos de Juan Guixeras y á Norte con el Estany de Ciurana.
6.º Un cauce llamado la Ribera de Ciurana ó Baseya en el término de Ciurana y otro cauce llamado Rech Sirvent, que atraviesa los términos de Vilacolum, Vilamacolum, Riumors y S. Pedro Pescador.
Estos dos cauces citados sirven para el desagüe de las anteriormente citadas fincas y son de propiedad particular como las demás.
Lo que se hace público por medio del presente anuncio en el BOLETIN OFICIAL de la provincia, para que nadie pueda alegar ignorancia á los efectos de la ley».[1106]

Després de la reclamació de l'alcaldia de Siurana, que feia referència a l'oposició a la veda per no deixar marge als diferents aprofitaments esmentats i privava i dificultava l'accés als cursos d'aigua, el 1898 el governador civil va dictar la revocació parcial; especialment a la clàusula que pretenia titular que els canals i recs eren de propietat particular. La resolució governamental descrivia amb detall els diferents cursos d'aigua com el de la ribera de Siurana, i «Baseyes» i el rec «sirvent» que travessava els termes de Vilacolum, Vilamacolum, Riumors i Sant Pere Pescador. L'afer, determinat per la comissió provincial i el cap d'obres públiques determinaren la suspensió parcial del vedat objecte de recurs:

«Resultando que en el cauce de la riera de Ciurana hay un tramo que es privado y de los condueños de las lagunas de Ciurana y Vilacolum.
Resultando que el resto del cauce riera aparece otro de dominio público y el resto algo dudoso que sea de dominio privado.
Considerando que los dueños ó propietarios de las fincas pueden vedar sus terrenos á la caza pesca y á otros aprovechamientos.
Considerando que los cauces públicos están sujetos en cuanto á la pesca y otros aprovechamientos á las prescripciones de la ley de aguas en su sección segunda y no pueden ser vedados estos aprovechamientos por los propietarios.
Considerando que la demarcación del dominio público en los cauces, es de la competencia de la Administración y en el caso actual interesa esta demarcación á los condueños de las lagunas de Ciurana y Vilacolum y á los del desagüe de las mismas.
Considerando que mientras no se haya efectuado esta demarcación la Administración no puede admitir la veda de aprovechamientos en aquellos sitios en perjuicio quizás de los intereses del Estado y otros particulares.
Este Gobierno civil de acuerdo con lo propuesto por la Jefatura de obras públicas ha resuelto que la veda que se publicó en el BOLETÍN OFICIAL de 22 Septiembre 1897 debe quedar limitada por ahora á aquella parte del cauce que fue abierto por los particulares que empieza

[1106] BOPG. Lunes 22 Noviembre de 1897, núm. 140, p. 622

> en el molino de Ballell, quedando suspendido en el resto del cauce ínterin no esté deslindado el cauce y demostradas las servidumbres á que están anejo y que en tal caso habrá de efectuarse á solicitud y á costa de los mismos y con arreglo á las prescripciones vigentes.
> Lo que se anuncia por medio de este BOLETÍN OFICIAL para conocimiento de los interesados. Gerona 27 de Octubre de 1898.—Fernando Soldevilla».[1107]

En resum, la pesca fou prohibida, expressament, en un bon nombre d'anuncis. Aquesta documentació esdevé una font interessant per dilucidar algunes de les zones de pràctiques pesqueres, un recurs natural important per la dieta i font d'ingressos complementària. Aquestes referències a la pesca en el context de la defensa dels drets de propietat són un bon exemple del xoc i la coexistència problemàtica de concepcions oposades sobre l'aprofitament de la pesca; una d'urbana, legalista, esportiva, amb canya i purament d'afició;[1108] i una de rural i furtiva, complement dietètic, en la qual els costums i les arts prohibides articulaven la seva pràctica. Es tractava d'uns exercicis menyspreats, amb un cert llenguatge de classe, que atemptaven contra el gaudi exclusiu del propietari.

Altres pràctiques prohibides

Després de caçar, pasturar, llenyar i pescar, que ens apareixen com els usos més citats, l'escrutini dels documents ens aporta més dades relacionades amb la diversitat de pràctiques –i altres hàbits i rutines–, i qualsevol altra «cosa contra el derecho de propiedad».[1109] Ens apareix una rica i diversa nomenclatura i expressions que s'hi refereixen. Aquesta terminologia es refereix a aprofitaments relatius a activitats recol·lectores de productes naturals i altres associades als usos col·lectius com l'espigolar, referit a recollir qualsevol dels fruits i productes que haguessin quedat en el

[1107] BOPG. Lunes 31 octubre de 1898, núm. 130, p. 595.
[1108] Entre les arts de pesca de l'anguila destaca el «botiró». Si bé es tractava d'un ormeig conegut pel conjunt de la població, Bosch de la Trinxeria, en la novel·la L'hereu Noradell ho presenta, com una afició i una diversió dels hisendats protagonistes del relat. D'aquesta manera «(...) En lo pla de Peralada, en els recs de molí de la Muga sol pescar anguiles amb botiró. A voltes la Teresa i la Mercè l'acompanyen; es diversió que els hi agrada, sobretot a la Mercè qui també es aficionada a pescar amb canya, aprofitant de les lliçons que li dona l'oncle Paulí. Quan hi ha terbolina i que les anguiles s'escauen a picar, la pesca amb botiró es molt divertida». També explicava els detalls i les particularitats del mètode: «La llinya es un cordillet lligat amb una canya curta; per esquer una bala de plom foradada, abrigada d'un enfilall de cucs terrers que es tiren a fons d'aigua sobre el fang. Les anguiles, al sentir la ferum, surten del llot i peguen mossegada als rosaris de cucs, trobant-se momentàniament enclavades amb llurs punxegudes incisives. Al sentir l'estrebada es tira lo botiró de pressa; conté sovint un penjoll de fins dues i tres anguiles, quines, al caure d'allà del marge, es desclaven, corren anguilejant pera tornar-se'n a l'aigua; per a evitar-ho es tiren dins un paraigua obert girat que el pescador té á vora seva, i així no poden fugir». BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles, *L'Hereu Noradell: estudi de família catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1979 [1889], p. 77-78.
[1109] BOPG. Miércoles 7 de Setiembre de 1864, núm. 109, p. 4.

camp després de la collita; d'altres restants al·ludeixen a activitats i transformacions agràries, danys diversos, camins i drets de pas, aigua, aprofitament de fems i adobs i referències al dret de propietat. A diferència dels bans de la Reial Audiència, on també les trobem, les descripcions d'aquestes pràctiques en els butlletins són menors i amb menys dades i detalls.

Entre les activitats referides a la recollida de fruits diversos podem trobar les que farien al·lusió a les produccions agràries com «hurtar frutos», «coger uvas» o «coger bellotas». Aquestes expressions, però, no són massa nombroses si les comparem amb les anteriorment tractades, tenen una presència més aviat minsa o testimonial d'un i dos exemples pels dos darrers i de 17, en referència a prendre fruits o diferents produccions i englobades sota la locució «hurtar frutos». Aquestes pràctiques però, no s'especifiquen si eren abans o després d'aixecades les collites. En el cas que fossin una vegada realitzades les recol·leccions, haurien de ser enteses com a activitats properes a l'«economia moral», definides per la tradició consuetudinària i com a tals, prohibides i perseguides per la concepció exclusiva que s'intentava imposar. El concepte «espigolar», etimològicament fa referència a collir les espigues que quedaven abandonades en els camps després de la sega. Ara bé, va esdevenir sinònim d'arreplegar qualsevol tipus de fruits que haguessin quedat sense collir, fossin ametlles, olives, avellanes, garrofes, raïms o suro. L'espigolar fou una pràctica associada amb el dret a l'alimentació dels més desafavorits, una qüestió que preocupava als propietaris perquè aquesta no fos reconeguda com un dret.[1110] Aquesta activitat consta en quatre ocasions amb fórmules properes a «espigolar» i, altres dues, properes al verb castellà «rebuscar». Tots els exemples, menys un, corresponen a l'àmbit geogràfic de Girona i, tres dels quatre, a la dècada dels 60 del segle dinou. Altra volta podem apreciar i trobem en aquest territori el que seria un perfil de propietari més preocupat o interessat a eliminar de soca-rel aquest tipus de pràctiques. En aquest sentit, el 1861 diversos hisendats i propietaris de diferents masos de Santa Coloma de Farners i Sauleda, acotaven i vedaven les finques i hi prohibien l'entrada amb l'objecte de «leñar, cazar y espiguear», sota la pena d'incórrer en les sancions del codi penal.[1111] Un altre exemple podria ser el tancament de 1865 de tres masos de Terrades en els quals la seva propietària, Joaquima

[1110] Congost tractà aquestes qüestions en un capítol a CONGOST, Rosa, *Tierras, leyes, historia...*, *op. cit*., p. 280-301.
[1111] BOPG. Miércoles 13 de Febrero de 1861, núm. 19, p. 4.

Moragues prohibia, entre altres, collir fullaraca i l'espigolar.[1112] Per altre costat, Carles d'Albert i de Peralta, hisendat i veí de Barcelona, en els vedats de les heretats empordaneses de Torre d'Albert a Palau-saverdera, el mas del Roure o Ricardell a Pont de Molins, a més d'altres peces entre Peralada, Capmany i Biure, el 1901 prohibia expressament «cazar, hacer leña, espigar, rebuscar y pastar sin mi permiso».[1113] I el 1866 en l'anunci particular de Llorenç Pujol de Barcelona, a banda de l'espigolar, descobrim altres tasques de recol·lecció relacionades amb la recollida de fruits no conreats i productes de la natura. En aquest cas concret, en la veda i l'acotament dels masos «Nepa», «Picus» i «Llort», en el Prat de Llobregat, prohibia l'entrada per «cazar, leñar, rebusco, coger estiércol, caracoles, yerbas ni otros productos artificiales ni naturales, así como el de toda clase de ganado a pacer».[1114] La referència a la busca o la caça de cargols ens mostra els diversos aspectes etnològics i de l'activitat humana, així com la complexitat i la multiplicitat d'activitats agràries i pràctiques alimentàries i de consum. Entre aquests productes naturals, a banda del cargols –si bé en els butlletins no n'hem trobat cap cita–, hi podríem comptar la recol·lecció de bolets, amb un únic exemple explícit en un ban de la Reial Audiència de 1805.[1115] El que ha aportat la documentació consultada fou la localització d'una cita de la busca de tòfones, un exercici que s'ajudava de gossos ensinistrats o de porcs. Es tracta d'un edicte d'alcaldia de 1881 que anunciava el tancament mancomunat de 22 masos a Sant Martí de Centelles (Osona). L'entrada a les heretats quedava prohibida en «todo tiempo del año» per a «cazar y apacentar ganado, como para cortar árboles y recoger arbustos y criadillas (vulgo tofunas)».[1116]

Entre altres expressions referents a usos interdits, trobem les que fan al·lusió als camins de mal ús o carreteres i suposats passos privats, unes vies que portaven a diferents

[1112] BOPG. Miércoles 24 de Mayo de 1865, núm. 62, p. 4.
[1113] BOPG. Viernes 1.º Febrero de 1901, núm. 14, p. 56.
[1114] BOPB. Domingo 4 de Marzo de 1866, núm. 54, p. 4.
[1115] Es tractava del ban per tancament de terres concedit a Salvador Janoher, «*Labrador*» i propietari del mas Janoher de Sant Cebrià dels Alls (Baix Empordà). En el memorial es queixava de «individuos de mala intención de los expresados lugares [Cruïlles i Sant Cebrià dels Alls] y de otros muchos vecinos y hasta de los que se halla a la distancia de cuatro horas y más, usen en ellas y sus frutos continuamente, notables e irreparables daños y perjuicios, introduciendo estos mismos sus ganados, cortando leñas, cogiendo hongos vulgo sucarrells, bellotas y otros frutos, haciendo caminos de mal uso y acarreando otros perjuicios de cuales a más de la deterioración y menoscabo de las propiedades, resulta al exponente la pérdida de sus frutos e intereses que constituyen todos los días en discordias y empeños con los vecinos (…)» ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 113r, 21 enero 1805.
[1116] BOPB. Sábado 26 de noviembre de 1881, núm. 283, p. 4.

conflictivitats i problemàtiques relacionades amb el dret de pas i la titularitat.[1117] També apareixen altres de minoritàries, i algunes testimonials, però no menys indicatives i suggeridores com «coger» o «recoger estiércol», amb només cinc exemples. En la documentació consten altres activitats interessants, amb només un exemple cadascuna, com la de «cavar» o treballar la terra, a la Fonollosa (Bages), sense l'autorització de Francisco Soler de la Plana, qui el 1868 es presentava com a propietari. [1118] Això ens indicaria algun intent d'apropiació de terceres persones, la tradició de cultivar-les o la reivindicació comunal. Relacionada amb aquesta i diferents activitats agrícoles, tenim locucions com «quemar cualesquiera producto» i «destruir yermos con roturaciones», unes accions prohibides el 1910 en el mas «Bellabriga», de Llanars;[1119] una notícia que ens donaria pistes de transformacions agràries i d'una certa competència per fer-se i apropiar-se de terrenys comunals per part dels diferents habitants de la zona, un àmbit amb grans superfícies d'aquesta naturalesa. I relacionat amb activitats de delimitació de drets i aprofitament de terrenys, a l'Empordà, el 1864 ens consta la cita explícita de no «plantar estacas».[1120]

Els conflictes i cites relacionats amb l'aigua, a banda de la pesca, representen tretze casos del total, un percentatge de 0,73% davant el 15,8% dels bans de la Reial Audiència i, entre les expressions més anomenades, trobem la de «desviar aguas». Altres termes utilitzats són «hurtar aguas», «usurpar aguas» i altres més específiques com «tomar agua de las acequias», en els masos Solà i Bach de les Cases a Queixans i Vilallobent (Cerdanya), propietat de Tomàs Montagut de Ribes de Freser.[1121] En un altre exemple de 1858 trobem que Ramon Puig, propietari de l'«Arenal» de Cardona, prohibia l'accés al terreny citat perquè es veia afectat per diferents pràctiques que afectaven, entre altres, la seva activitat industrial. Vedava la possessió on hi havia la «acequia y rebosadero de la misma que conduce sus aguas á un molino y fábrica del que suscribe». El 1858 entre altres prohibicions de pràctiques ens apareix, excepcionalment, la natació, una activitat que podria ser, eminentment, lúdica o bé referir-se a la pesca a

[1117] Vegeu capítol 11, «Camins i carrerades: entre el dret d'ús i la privatització».
[1118] BOPB. Domingo 19 de Abril de 1868, núm. 95, p. 4.
[1119] BOPG. Jueves 1 de Diciembre de 1910, núm. 144, p. 630.
[1120] BOPG. Miércoles 20 de Enero 1864, núm. 9, p. 2.
[1121] BOPG. Miércoles 21 de Setiembre de 1864, núm. 115, p. 4.

«palpamà». La descripció concreta es referia a la «caza y pesca en la sobredicha acequia así como el poder nadar, é introducirse personas y ganados en el indicado término».[1122]

Les demés cites són genèriques però molt utilitzades com a recurs retòric. Entre aquestes, en primer lloc, trobem la frase «otra cosa contra derecho propiedad» amb divuit cites; i l'expressió «cualquier otro objeto», que servia com a calaix de sastre i per acabar la relació de pràctiques i aprofitaments no desitjades. A aquesta darrera, en el recompte, hi hem afegit i comptat locucions com «cualquier otro concepto», en un mateix sentit i en referència a aprofitaments incòmodes. En el recompte d'aquestes expressions ens resulta la xifra de 149, un 8,36 % del total. Per províncies, Girona torna a ser la d'un percentatge més elevat, un 10,82%. Segueix Lleida, amb un 9,09%, un territori on la mostra potser no seria prou representativa per el poc nombre de casos. Barcelona compta amb un 7,46% i Tarragona baixa fins el 4,2%. Una altra dels mots que es fa molt present en els textos dels anuncis és la negació lògica d'«entrar» i de l'«entrada» a qualsevol que no tingués el permís del propietari. Per les dues províncies amb més anuncis, «entrar» a Girona apareix 110 vegades i Barcelona 148, mentre que la paraula «entrada» compareix en 276 a Girona i 42 a Barcelona. Altra volta, en el discurs dels propietaris gironins, advertim una desproporció vers altres territoris en la utilització de nomenclatures més propenses, concretes i directes per a la defensa dels drets de propietat. Aquesta mateixa tònica s'insinua en el recompte de termes com «infractores», «agresores», «daños» i «abusos» en referència a com es presentaven les accions i les persones que consumaven, perpetraven les diverses activitats o feien ús de les finques com a objecte d'aquestes pràctiques. Les xifres, altra volta, ens destaquen la utilització de terminologies més maximalistes a les comarques gironines. Tant és així, que per la paraula «infractores», qui infringeix o vulnera una llei o un precepte, a Barcelona, amb gairebé quatre-cents anuncis més, tenim 46 cites literals per les 54 de la regió de Girona, el que traduït a percentatges representa un 4,57% a un 8,85%. «Infractor», en singular, apareix tres i dues vegades per cada circumscripció. Altres fórmules i manifestacions només apareixen en el territori gironí com per exemple «agresores», amb un total de 37 mencions. La conceptualització d'agressió no és baladí, la presentació de les entrades a les finques en aquest sentit d'escomesa, acte violent, d'atac no provocat denota, ressalta, acosta i presenta aquests usos com a pràctiques de rapinya i delinqüència, tal i com es

[1122] BOPB, Martes 15 de Junio de 1858, núm. 142, p. 4.

conceptualitzava en els codis penals de 1850 i 1870. S'exposaven i exhibien com accions contràries al dret de les persones. I en la mateixa línia, podem esmentar paraules com «daños». Aquesta és més present a Barcelona, amb 43 al·lusions contra les set de Girona. «Danyar» vindria a complementar expressions anteriors que tindrien un significat semblant: ser objecte d'accions en detriment, molèstia i perjudici a les finques i els seus titulars. En la documentació també emergeix «abuso» o «abusos», referit a fer mal ús o un ús excessiu, injust o impropi de les terres. Si bé aquestes atribucions són testimonials, vuit a Barcelona per un parell a Girona, descriuen i complementen, perfectament, les anteriors.

CAPÍTOL 9

Cacera i drets de propietat, conflictes i dinàmiques socials

«Una de las passions que més domina l'home,
que li sol durar tota la vida fins que la vellesa hi posa fi,
és la caça. O sinó que ho digui l'Andreu del mas del Cortal».[1123]

La recerca ha fet emergir la importància quotidiana de la cacera, una activitat econòmica de primer ordre, bàsica i omnipresent en el món rural català. Fonamental, com a suplement dietètic i alimentari de gran part de la població, i com a font d'ingrés complementària de famílies i individus per la venda, per carn, dels animals caçats i sacrificats, com també de les pells i les plomes destinades a diferents usos o tipus d'indústria. Aquestes pràctiques posaren contra les cordes la idea de la propietat com a gaudi exclusiu de les finques i heretats, un dret (el de propietat) que portaria incorporat el dret de cacera. Les lleis, com veurem, ho recolliren i ho tingueren en compte. La historiografia de la cacera a Catalunya és molt pobra i la qüestió no ha estat tractada des de la perspectiva de la història social i econòmica. En tot cas ha estat enfocada des d'altres òptiques com la cultura culinària o la història de la gastronomia, una visió que queda lluny dels nostres interessos expositius i d'investigació. Estem parlant d'*El gran llibre de la caça* del cuiner Josep Lladonosa, un manual i llibre de receptes amb certs apunts històrics.[1124] També podríem citar el llibre d'història local de Felip Fucho sobre les arts i els sistemes de caça que s'han utilitzat en els pobles de la comarca de la Terra Alta, especialment, a la Fatarella.[1125] I, continuant en l'àmbit local, l'article de Josep Maria Grau sobre les fonts documentals per a l'estudi de la cacera a les Muntanyes de Prades, en el qual, entre altres fons d'arxiu, destaca la utilitat per la recerca de les noticies del Butlletí oficial de la província de Tarragona.[1126]

Altres treballs, més acostats al nostre tema i perspectiva, també els trobem en publicacions locals i són de factura recent, com per exemple l'article de Rafel Ginebra sobre la caça i pesca al Collsacabra a principi de segle XX. En aquest treball l'autor ens presenta alguns casos i processos d'infraccions de la llei i de la repressió exercida per la Guàrdia civil i els Mossos d'esquadra en el citat àmbit geogràfic. Per tant, el centre

[1123] BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles, *Records d'un excursionista*, *op. cit*., p. 289.
[1124] LLADONOSA, Josep*, El gran llibre de la caça,* Barcelona, Empúries, 2005.
[1125] FUCHO, Felip, *El Llibre de la caça: els sistemes de caça a la Fatarella*, Barcelona: Columna, 1998.
[1126] GRAU i PUJOL, Josep M. T., «Fonts documentals per a l'estudi de la cacera a les Muntanyes de Prades», *Reboll: butlletí del Centre d'Història Natural de la Conca de Barberà*, núm. 7, 2005, p. 15-16.

d'anàlisi és la caça sense llicència, en finques vedades sense permís, fora de temporada o amb mètodes no permesos.[1127] Altres estudis que tracten la cacera, els més nombrosos, tenen l'època medieval i la prehistòria com a arcs temporals i cronològics per la seva recerca.[1128]

Altres materials útils, i orientatius, per la investigació són les fonts literàries contemporànies del moment històric estudiat. En aquest sentit podem citar les narracions costumistes de l'obra de Carles Bosch de la Trinxeria.[1129] A *Records d'un excursionista*, per exemple, l'autor deixà testimoni passional de la cacera mostrant-la, encertadament, com un acte social de primera magnitud i com un ritual de cooperació i de cohesió comunitària en referència a la caça major; i alhora de diferenciació social i amb certes notes i components «aristocràtics». Dins del mateix moviment cultural i, també, des d'una òptima conservadora podem citar Marià Vayreda.[1130] Aquest literat i pintor olotí, en diversos passatges de la seva obra, deixà constància de la cacera.[1131] Contemporània a aquestes obres literàries podem citar el treball monumental en quatre toms, recollits en dos volums, de Robert Campwell. Aquesta obra, traduïda de l'anglès per Luis de Bustamante Ríos, pretenia ser una història universal de la cacera però esdevé una il·lustració excepcional, amb textos diversos d'aventures i multitud de

[1127] GINEBRA, Rafel, «Notes sobre caça i pesca al Collsacabra fa 100 anys. Conills, Guilles, ocells i peixos», *Els cingles de Collsacabra*, núm. 66 – Desembre 2011, p. 2-7.
[1128] CARRASCO, Silvia, «Sobre l'organització i la cultura alimentàries. Reflexions des de l'evidència i de les hipòtesis a l'etnografia de la caça, la recol·lecció i l'agricultura», *Cota zero: revista d'arqueologia i ciència*, 1996, núm. 12, p. 8-14; NADAL LORENZO, Jordi, ESTRADA, Alicia, «Les estratègies de caça durant l'epipaleolític a l'Alt Penedès», *Del Penedès*, 2007, núm. 14, p. 35-41; VERGÉS, Josep M., «Picamoixons: assentament d'un poblat de caça i recol·lecció a la vora del riu Francolí», *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 45, 1989, p. 163-170; MIRALLES, Joan, «Un menció de la caça de la cega a Mallorca al 1420», *Mayurqa*, 1977, vol. 17, p. 211-213; PÉREZ, Xavier, «Notes sobre la caça al Sant Fost medieval», *Notes*, 1995, núm. 9, p. 33-37; SERRAHIMA, Pol, «Una demostració de poder: la caça en les miniatures medievals», *Apunts: Medicina de l'esport*, núm. 160, 2008, p. 199-204; TURRÓ, Jaume, «La noblesa, la lírica, la caça i la cortesia», *Mot so razo*, 2004, vol. 3, p. 7-15; GRAU i PUJOL, Josep M. T., «Expedició de llicències de caça en una ciutat del Camp de Tarragona després de la Guerra del Francès (Reus, 1815)», *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 116, 2009, p. 8-12.
[1129] Carles Bosch de la Trinxeria (Prats de Molló 1831- La Jonquera 1897), Vegeu ARAGONÉS, Neus, *Carles Bosch de la Trinxeria i l'excursionisme*, Valls, Cossetània, 2003.
[1130] CASACUBERTA, Margarida i SALA, Joan, *Marian Vayreda i vila (1853-1903). La recerca d'una veu pròpia*, Olot, Museu Comarcal de la Garrotxa/Llibres de Batet, 2003; i CASACUBERTA, Margarida, «Marian Vayreda, un escriptor entre dos segles», dins DD.AA*., Exposició Antològica de Marian Vayreda i Vila* (1853-1903), Girona, Fundació Caixa de Girona/Ajuntament d'Olot. 2003, p. 11-20.
[1131] «En la meva anterior sortida havia passat hores enteres escoltant amb un pam de boca badada els contes de caceres de l'alcalde, que era un Nemrod amb barretina. M'entusiasmava sentint les peripècies de la persecució d'isards» (…). VAYREDA. Marià, *Obres completes*, Barcelona, Selecta, 1984. També a «entre setmana me'n recordava poc, més a les festes, en els aplecs i en quant me temptava la dèria d'una cacera». VAYREDA. Marià, *La punyalada,* Barcelona, Selecta, 1980.

litografies d'escenes animals i de caça, amb una certa visió i empremta de classe de l'activitat cinegètica.[1132]

La historiografia espanyola, certament, tampoc compta amb gaires estudis sobre la cacera i la seva imbricació amb el món agrari i forestal. Entre els pocs articles relacionats, la majoria dels quals hi passen de puntetes o citant-la només com una activitat més en terrenys comunals,[1133] destaca i sobresurt l'article de Jesús Izquierdo i Pablo Sánchez sobre la cacera i els seus conflictes a la finca reial de «El Escorial» durant l' Antic Règim.[1134] Amb aquest exemple d'acotament reial, els autors combaten les postures neoinstitucionalistes i els paràmetres de racionalitat utilitarista utilitzats també des dels enfocaments marxistes i neoclàssics. La caça furtiva practicada pels veïns de l'acotament reial i els conflictes derivats eren, segons els autors, expressions socials de pertinença a la comunitat que cercaven el reconeixement col·lectiu per part de la monarquia.[1135] Entenent això, davant del fet de la delimitació o constitució d'un bosc de caça, com una qüestió que representava un acte de creació de drets de propietat.[1136] En aquest erm historiogràfic destaca, també –sens dubte–, la tesi doctoral de la geògrafa Raquel González Pellejero.[1137] L'autora va fer una àmplia recerca sobre la història de l'activitat cinegètica a l'Espanya contemporània i les transformacions socials i espacials d'aquest recurs natural. L'excel·lent treball de González combina la recerca i l'estudi de la legislació de caça, i dels interessos que hi havia al darrera de la seva elaboració, així com emfatitza les pràctiques reals dels habitants de les zones rurals i la importància de les societats de caça a través dels òrgans de premsa d'aquests grups de pressió. L'autora, membre del *Centro de Estudios Rurales de Cantabria*,[1138] també repassa el corpus legislatiu de finals d'Antic Règim i associa els models socials d'ús dels recursos

[1132] La publicació recollí històries de caça de l'aristocràcia, cacera en llocs exòtics, aventures, transports, belles arts, acotaments de caça, armes, vestimenta, gossos, cavalls, festes i celebracions cinegètiques i legislació diversa. Escrita per Robert Campwell fou editada per primera vegada a Espanya per A. Elías y Cª Editores de Barcelona. CAMPWELL, Robert, *La caza en todos los países y a través de los siglos*, Barcelona, 1886.
[1133] ORTEGA SANTOS, Antonio, «La desarticulación de la propiedad comunal en España, siglos XVIII-XX. Una aproximación multicausal y socioambiental a la historia de los montes públicos», *Ayer*, núm. 42, 2001 (Ejemplar dedicado a: La historia de las relaciones internacionales), p. 191-212.
[1134] IZQUIERDO, Jesús; i SÁNCHEZ, Pablo, «Racionalidad sin utilitarismo. La caza y sus conflictos en El Escorial durante el Antiguo Régimen», *Historia agraria, revista de agricultura e historia rural*, núm. 24 (agosto 2001), p.123-151.
[1135] IZQUIERDO, Jesús; i SÁNCHEZ, Pablo, *op. cit*., p. 125.
[1136] IZQUIERDO, Jesús; i SÁNCHEZ, Pablo, *op. cit*., p. 127.
[1137] GONZÁLEZ PELLEJERO, Raquel, *La actividad cinegética en la España contemporánea*…, *op. cit*., Tesi doctoral, 1993.
[1138] «Centro de Estudios Rurales de Cantabria», *Noticiario de historia agraria,* núm. 2 (Diciembre 1991), p.217-218.

cinegètics amb la progressiva urbanització de les pràctiques de caça, les confrontacions per l'ús del sol i els conflictes relacionats. En aquest sentit, la geografia planteja l'anàlisi de les relacions entre l'home i el medi amb l'estudi dels recursos naturals. La caça n'és, inqüestionablement, un d'ells. González Pellejero estudià la lluita per la «propietat» del recurs, la redefinició de la caça durant el segle XIX. Podem citar altres referències d'estudis sobre la caça, una qüestió que hauria despertat un cert interès dins la geografia rural en els anys noranta amb l'aparició d'un número monogràfic de la revista *Agricultura y sociedad*,[1139] i, recentment, l'estat de la qüestió de la caça com a objecte d'estudi de la geografia d'Antoni Barceló.[1140]

Igualment, per la historiografia internacional, la caça no ha ocupat massa l'atenció dels historiadors econòmics i socials.[1141] Cal citar però, el clàssic *Whigs and Hunters* de E. P. Thompson, una obra al voltant de la gènesi de la «Llei Negra» de 1723. Aquest llibre tingué una repercussió important per ser un dels primers en investigar, des d'una perspectiva històrica, la intervenció dels processos socials i culturals en la configuració de les estructures jurídiques d'una societat.[1142] Thompson, fou pioner en estudis inspirats en el marxisme que buscaven fugir de l'enfocament estructuralista dels modes de producció per posar de relleu la importància de les relacions socials i culturals, que també eren utilitzades per a mantenir el poder econòmic. Els principals delictes que castigava la «Black Act», entre altres com emportar-se llenya, eren la cacera, danyar o robar cérvols i pescar sense permís. S'aplicava la pena de mort si els presumptes delinqüents eren enxampats armats o disfressats. Thompson subratlla l'antagonisme i l'envestida per part de la *gentry* i la burocràcia forestal sobre els drets d'usos i costums dels veïns en els boscos reials. El que estava en qüestió eren els hàbits d'accés a les terres en una economia forestal en un moment de gir en la manera d'entendre i conceptualitzar els drets de propietat. El que es castigava era un delicte contra la propietat i la «Llei Negra» es podria entendre com un instrument repressiu de classe a pràctiques i usos comunals i consuetudinaris. Una classe dominant que es trobava amb

[1139] DD.AA, «La caza en España», *Agricultura y sociedad*, año 1991, núm. 58.
[1140] BARCELÓ ADROVER, Antoni, *La caça com a objecte d'estudi de la geografia: estat de la qüestió*, Memòria del projecte d'investigació emmarcat en el Programa de Doctorat en Geografia de la Universitat de les Illes Balears, juny 2011.
[1141] La revista francesa *Études rurales*, el 1982, va publicar el número especial sobre la caça i la recol·lecció des del punt de vista d'etnòlegs i sociòlegs. L'estudi plantejava qüestions sobre aquestes activitats en la societat moderna. DD.AA., *La chasse et la cueillette aujourd'hui*, *Études rurales*, núm. 87-88, 1982.
[1142] THOMPSON, Edward Palmer, *Los orígenes de la Ley Negra…, op. cit.*

les resistències i les accions dels «Negros», unes reaccions i respostes que es podrien interpretar com a llei i economia morals del bosc i dels menys poderosos.[1143] Existeixen diversos estudis i treballs al voltant de conflictes sobre drets de propietat i usos cinegètics com el de Birrell,[1144] per l'època medieval, i Irzkowitz per la cacera de guilles.[1145]

Dret de caça i dret de propietat

L'activitat cinegètica a Catalunya, en el segle XIX, fou font de conflictes i confrontació de dinàmiques socials que giraven en l'òrbita i en l'exercici de dos drets, el dret de caça i el dret de propietat, que es podien tenir i presentar com a naturals. La tasca ha estat l'exploració, registre i escorcoll de diferents fonts històriques, bàsicament els bans de la Reial Audiència i els anuncis dels butlletins provincials, per explicar les dialèctiques entre aquests dos interessos i veure el recorregut de la propietat i els recursos, pràctiques i estratègies dels titulars d'aquest dret per sotmetre al control i interès privat activitats econòmiques, i de pluriactivitat agrària, com la cacera. Veurem, en resum, les diferents maneres d'entendre i conceptualitzar la pertinença dels animals objecte de potencial captura i les mesures punitives per castigar conductes que vulneraven unes lleis establertes i constituïdes per satisfer unes determinades necessitats i ordenar les activitats cinegètiques.

Des d'època medieval detectem notícies de la regulació d'aquesta activitat. Les Constitucions de Catalunya fixaven en quin temps es podien caçar perdius, coloms, faisans i francolins (llibre 4, títol 5, constitucions 1a i 2a),[1146] i la *Novísima Recopilación de Leyes de España* aplegava totes des disposicions legals al títol 30è del llibre setè, «de la caza y pesca». La Llei XI, de 1804, descrivia l'ordenança sobre el «modo de cazar y pescar». En la recerca hem localitzat algunes notícies esparses sobre com es feien públiques aquestes ordres i reials cèdules. Podem citar la cèdula de 3 de

[1143] CAIMARI, Lila, «Sobre la ley y las economías morales del bosque. A propósito de la publicación de E. P. Thompson, Los orígenes de la ley negra. Un episodio de la historia criminal inglesa», *Ensayos críticos, PolHis*, núm. 8, 2º semestre de 2011, p. 269. Vegeu també ARCHIMIO, Emilio, «Los orígenes de la Ley Negra. Un episodio de la historia criminal inglesa*», Revista de reseñas bibliográficas de Historia y Ciencias Sociales en la red*. Año 4, núm. 6, Rosario (Argentina), Abril de 2011, p. 25-30.

[1144] BIRRELL, J., «Common rights in the medieval forest: disputes and conflicts in the thirteenth century», *Past* & *Present,* núm. 117 (1987),p. 22-49.

[1145] IRZKOWITZ, D.C, *Peculiar Privilege: A Social History of English Foxhunting*, 1753-1885, Hassocks, Harvester Press, 1977.

[1146] *Constitutions i Altres Drets de Catalunya*, Compilacions de 1495, 1588-1589 i 1704, Barcelona, Base, 2003.

maig de 1769, de prohibició de la caça en temps de veda. Els regidors de Vilatenim, Francisco Bech i Pedro Llobet, deixaren constància davant notari que, el vuit d'abril de 1770 davant de la major part del poble convocat a la plaça pública i amb la presència del batlle, llegiren i feren concurrent la Real cèdula, en la qual, es declaraven les providències de la veda anual de caça i pesca, del mes de març al juliol inclòs, amb les regles que s'havien de «observar en el ínterin y hasta tanto que por ordenanza general o particular para cada Pueblo».[1147] Joaquín Caamaño, corregidor de Figueres, l'abril de 1818 feia públic, mitjançant imprès enviat als pobles i viles del corregiment, la Reial Ordre de 18 de febrer sobre l'obligatorietat de posseir llicència de caça. Aquesta disposició representava l'exclusió de la pràctica de la cacera i la criminalització d'amplis sectors socials que no estarien disposats a pagar la llicència o bé no disposarien d'una arma de foc. En l'ordre es regulava el procés d'obtenció de la llicència, el paper dels justícies dels pobles en el procediment sancionador, i les multes i càstigs pels infractors. El punt setè deixava clar que s'havia de consignar el districte o territori on es podia caçar amb la proscripció d'utilitzar-se en els dies i en els «tiempos prohibidos, ni en parajes vedados ó acotados». El decret havia de publicar-se dins els vuit primers dies del mes de febrer de cada any en tots els pobles del regne.[1148]

Entre les fites legislatives que regularen la cacera podem esmentar la citada ordenança general de Carles IV de 1804. Pròpiament d'Antic Règim regulava el mode de caçar en els regnes i fixava, per estaments, les persones que tenien dret de caça i les temporades de veda per espècies.[1149] I en temps de transició i construcció de l'estat constitucional espanyol cal anomenar el Reial Decret de 3 de maig de 1834. Aquesta llei assumí l'abolició dels privilegis i les jurisdiccions i delimità els llocs on es podia caçar en base a la propietat de la terra i els seus titulars. Regulava la caça i la pesca, va pretendre assentar els drets de propietat front els usos cinegètics, i que va patir modificacions a conseqüència del restabliment, el 6 de setembre de 1836, de la Llei de tancaments de 8 de juny de 1813; i pel Reial Decret de 13 de setembre de 1837, que modificava la Llei de 23 de novembre de 1836, i que establia que el gaudi de la caça en els terrenys tancats i acotats «corresponde privativamente a sus dueños, y nadie podrá cazar ni pescar en

[1147] AHG. Notaria de Figueres. Manual d'Anton Verdalet de l'any 1770, núm. 788, f. 110r.
[1148] ACAE. Col·lecció d'impresos, núm. 2408, 1818, Real orden sobre la obligatoriedad de poseer licencia para cazar.
[1149] Les ordenances de caça de 1804 i la llei de caça de 1834 estan molt allunyades, corresponen a diferents coordenades polítiques i jurídiques. L'ordenança de Carles IV afectava a tot els seu domini territorial i seguia diferenciant a les persones que podien caçar per l'estament al que pertanyien.

ellos sin su previo permiso, o de quien sus veces hiciere». La Reial ordre de 25 de novembre de 1847 aclaria contra les pretensions dels caçadors que estava prohibida la invasió de tot terreny de propietat particular que estigués acotat i tancat, sense l'exigència de que hi hagués una paret contínua. L'altre gran llei fou la de caça de gener 1879, citada en molts anuncis dels butlletins per vedar terres i que adscrivia el dret de caça a la propietat de la terra,[1150] i que fou vigent fins la nova llei de 1902, aquesta última vàlida fins 1970. La llei d'aigües de 1866 i 1879 s'ocuparen de la pesca en combinació amb el reglament de 1834.[1151]

En el diccionari d'Escriche[1152] es reflexiona al voltant de la persecució i la captura d'animals i pel redactor, inicialment, la cacera és el «mode més antic d'adquirir el domini o propietat de les coses» i el primer que la naturalesa «enseñó á los hombres para buscar el sustento». En aquest sentit, apel·lant el «derecho de gentes», tots els homes tenen la facultat de caçar perquè la naturalesa havia criat els animals per als homes sense que ningú pogués «arrogarse el derecho esclusivo de hacerlos suyos». Aquest seria un dels aspectes jurídics del dret romà que reconeixia la caça com a *res nullius*, «cosa de ningú», i podien ser objecte d'apropiació per tothom. Tanmateix però, a les societats «civilitzades» en les quals l'agricultura havia fet grans progressos i en les què la majoria de les terres havien rebut la «marca de la propiedad», la llibertat absoluta de practicar la cacera tenia diferents limitacions i inconvenients. Entre aquests contratemps comptava l'aniquilació de les espècies animals; el perill que en prejudici de la societat podia representar que gran nombre d'homes, practicant la cacera, abandonessin les arts, el comerç i l'agricultura; i l'«estat de guerra» en el qual es trobarien de manera continuada caçadors i propietaris. Per aquests motius es justificava l'existència d'un marc legal i regulador de l'activitat, la construcció d'unes normes i l'estructuració d'una nova «llibertat».[1153]

El *Diccionario de agricultura práctica y economía rural* conceptualitzava la caça com a «producto secundario de las propiedades rústicas», de muntanyes, boscos, deveses i

[1150] PÉREZ VICENTE, Isabel, «Legislación cinegética en España: Evolución y actualidad», *Agricultura y Sociedad*, núm. 58, 1991, p. 177.
[1151] MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario..., op. cit*., 1886, p. 249.
[1152] Joaquín Escriche, fou magistrat honorari de l'Audiència de Madrid. El seu diccionari tingué diverses edicions al llarg del segle XIX, sempre corregides i augmentades, com la de 1851 a Paris amb articles sobre el dret americà.
[1153] ESCRICHE, JOAQUIN, *Diccionario razonado…, op. cit.,* p. 511.

«cercados»,[1154] i donava lloc preferent a la caça com a producte per «lo que tiene de riqueza agrícola, y lo que interesa á la agricultura el que se observen las ordenanzas en esta parte, y por los derechos de propiedad que van enlazados con la caza». Aquest producte secundari era de gran valor i necessitava el propietari com a cuidador, per conservar i reproduir la caça, i a l'administració per protegir i emparar «esta parte el derecho de propiedad». Continuava esmentant la preocupació dels propietaris perquè no s'envaïssin els drets aliens, així com les infraccions i els abusos que cometien els caçadors i els danys i les pèrdues que aquests ocasionaven a l'agricultura, que per això veien «arrasados los campos, estropeados los sembrados, rotas las vides». Els propietaris estaven interessats en què no s'ocupessin els seus drets. També anomenava la caça amb arts il·lícites com l'ús de llaços, perxes, xarxes i fures. El discurs del *Diccionario* és, en aquest sentit, defensor dels drets privatius inherents a la propietat i esdevé un clam, que alerta d'una situació de continua pràctica de la cacera amb intrusions constants, obstinades i violentes, i demana una legislació més dura per tallar i reprimir unes pràctiques que disminuïen els productes –la caça– de la propietat. Uns productes, coloms, conills, llebres i altres animals que es consumien i que eren venuts en un mercat sotmès a l'oferta i la demanada, uns productes en forma de carn, pells o plomes que representaven una important font d'ingressos.[1155]

Una de les primeres versions del *Diccionario* de Escriche recollia en essència els continguts primordials del Reial Decret de 1834. Feia una exposició de les característiques generals i les principals limitacions de l'activitat cinegètica, unes restriccions que són exemple de les tasques i dinàmiques socials problemàtiques i del xoc de drets i d'interessos:

> «Entre nosotros la libertad de la caza ha tenido diferentes modificaciones. Está prohibido generalmente el cazar desde el día primero de marzo hasta el primero de setiembre; y en todo el año en los días de nieve y fortuna; exceptuándose solo los dueños de los sitios vedados ó sus arrendatarios, que podrán cazar conejos en ellos desde el día de San Juan Bautista hasta primero de marzo. Está prohibido también el uso de galgos en el expresado tiempo de veda,

[1154] La visió de la caça com a producte es percep de manera molt clara en el *Diccionario* de Madoz. Cada entrada i descripció de les poblacions acaben amb les produccions que aquestes atresoren, entre aquestes, i com a colofó la caça. És el cas, per exemple, del poble de Calonge de Segarra (Anoia) que tenia «caza abundante de perdices y conejos y algunas liebres y tórtolas». MADOZ, Pascual, *Diccionario..., op. cit*., Tomo I, p. 391.

[1155] ESTEBAN COLLANTES, Agustín i ALFARO, Agustín. *Diccionario de agricultura práctica y economía rural*, Tomo I, Madrid, 1852, p. 159-160.

ampliándose esta prohibición en los parajes plantados de viña, hasta que sea cogido el fruto».[1156]

La caça en el bans de la Reial Audiència

En els memorials dels bans de la Reial Audiència detectem notícies i relats sobre els danys i prejudicis que causaven els caçadors en les terres i masos en la pràctica de persecució i captura de les peces cinegètiques. Aquestes descripcions qualitatives presenten escenes d'enfrontaments amb uns caçadors que ens són descoberts com a ordinaris, mal educats, perillosos, rudes i toscos, garants de la incorrecció i la descortesia. Pablo i Jaime Rovira, pare i fill, pagesos de la parròquia de Santa Magdalena del Pla, corregiment de Vilafranca, posseïen dues heretats una en la mateixa parròquia del Pla i l'altra a Sant Marçal de Terrassola. Entre altres destrosses i menyscabaments el 1800 denunciaven, a través de Domingo Mozés (el procurador), que no eren «de poca consideración los que les infieren los casadores quienes de sus perros malbaratan con el mayor descomedimiento los frutos pendientes, introduciéndose en todo género de sembrados, haciéndose temibles, unos por gozar de privilegio de independencia de los bailes y todos por ir armados quando cometen estas tropelías y excesos».[1157] Joseph Salvat, àlies «Jerós», pagès de Reus amb peces de terra a Reus i Riudoms i el mas Pujols de Tarragona el 1801 es queixava davant el tribunal que li entraven pastors i que els:

«casadores se meten con sus perros por medio de viñas y sembrados atropellando todo y comiéndose y llevándose lo que más les acomoda y no haviendo podido mediarlo con mandarlas guardar porque a un hombre solo le hacen cara las mas de las veces amenasándole con las escopetas y obligándole a huir a pedradas y como de otra parte a la inacción de las justicias por ser regularmente del común los ganados o la cortedad de las penas con que los amenasaban sean de ningún valor para expedir los graves daños que acarrean al suplicante».[1158]

I no només això, el dret de caça era entès (o volia ser entès) i conceptualitzat com un dret privatiu inherent a la propietat. Així ho entenia el 1825 José de Viñals, hisendat i veí de Flaçà, corregiment de Girona, quan exposava i especificava que tenia en el mateix lloc dos masos i diferents peces de terres, boscos i prats «con el derecho y privativo de regar y cazar en la partida nombrada antiguamente "La mitjana" y [h]oy la

[1156] ESCRICHE, Joaquin, *Diccionario razonado de legislación civil, penal, comercial y forense, ó sea resumen de las leyes, usos, prácticas y costumbres, como asimismo de las doctrinas de los jurisconsultos, dispuesto por órden alfabético de materias, con la explicación de los términos del derecho*, Valencia, Imprenta de J. Ferrer de Orga, 1838, p. 94.
[1157] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 52r-53v, 18 agost 1800.
[1158] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 130r, 1 abril 1801.

Illa, así como pacer las hierbas y pastos».[1159] Si bé és una qüestió preocupant pels actors històrics, en el recompte d'infraccions i faltes al·legades davant el tribunal, i relacionades en els memorials, només hem detectat set casos explícits.

Cacera, anuncis i butlletins

La cacera fou doncs, un motiu de preocupació dels propietaris d'heretats per la vulneració dels drets dels seus titulars. Així ho entenien i així ho va conceptualitzar la llei o reial decret de caça 1834, la llei de 13 de setembre de 1837 que establia que el gaudi de la caça en terrenys tancats o acotats corresponia «privativamente a sus dueños», i la Reial ordre de 25 de novembre de 1847 que aclaria, contra les pretensions dels caçadors que les paraules «cercados y acotados» prohibien qualsevol invasió en tot terreny que ho fos, sense l'exigència d'un tancament físic. Les diferents notícies localitzades als butlletins sobre la vulneració de les lleis de caça no fan més que corroborar el que esdevé la realitat incontestada d'unes pràctiques i usos socials que ens anuncien l'incompliment constant i impenitent de les normatives legals. En aquest sentit recordem que l'estudi de les lleis pot ajudar a entendre la realitat històrica, però rares vegades és suficient per explicar-la correctament i completa.[1160]

El 1850, el govern civil de Barcelona encapçalat per Fermín de Arteta[1161] va publicar un ban en el qual advertia dels «daños que pueden originarse á las propiedades particulares» per la no observança de la veda de caça, tot i reconèixer la caça com a «objeto de honesta diversión para sus habitantes». La situació devia ser d'incursions permanents i per tot això recordava el reial decret de caça de 1834 i els articles 473, número 8 y 485, número 27 i 28 del codi penal de 1848. Per una publicitat i difusió més gran, i perquè ningú pogués al·legar ignorància, el governador exposà una successió de prohibicions relacionades amb aquesta activitat. En base a les citades normatives legals dictava que cap persona de «cualquiera clase ó categoría» podia caçar en les terres que

[1159] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 116v, 19 gener 1825.
[1160] CONGOST, Rosa, «La llengua dels notaris. Notes sobre l'us social del català (i del castellà) a la Girona de mitjan segle XIX», *Estudi General*, núm. 22, Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona, 2002, p. 125.
[1161] Fou diputat a corts per Navarra el 1837, 1839 i 1844. Ministre de la Governació el 1840 i 1851 i Ministre de Foment del mateix any en el govern moderat de Bravo Murillo. Governador civil de Madrid i diputat per Logroño el 1846. Senador vitalici el 1849 i governador civil de Barcelona el 1850. Vegeu l'obra, amb títol de tints anacrònics, del periodista i escriptor de perfil conservador TRENAS, Julio, *Fermín Arteta: ministro de Isabel II; la anticipación de un tecnócrata*, Guadarrama, Madrid 1971.

no fossin de propietat particular del primer de març fins el primer d'agost i durant els demés mesos tampoc estava permès fer-ho els dies de neu i en els anomenats dies «de fortuna». Igualment es prohibia caçar amb fures, llaços, perxes, xarxes i reclams mascles exceptuant les guatlles i demés aus de pas. També es desautoritzava la «reunión de gentes por cuadrillas corriendo las perdices, como se ha verificado en algunos pueblos». Es vetava expressament a els guardaboscos, pastors i amos de gossos conillers a no poder portar aquests animals als monts entre febrer i juliol, corresponent a l'època de cria i de veda. Per caçar, fixava una distància legal de cinc-centes «*varas*»[1162] de les últimes cases de les poblacions amb l'ànim d'evitar incendis i danys entre els transeünts, i de tres-cents passos de «las heras, casas y posesiones en que hay trabajadores y vecinos». Totes aquestes mesures tenien a veure amb la reglamentació i ordenació de la caça, però el que veritablement tenia un pes específic era l'entrada de caçadors en propietat privada. Aquesta qüestió tenia una descripció particular i una penalització concreta. Així doncs, pels «que con objeto de cazar violasen y saltasen los cercados de tierra de propiedad particular además de pagar los daños que causaren, incluso el valor de la caza que matasen ó cogiesen, que debe ser para el dueño ó arrendatario en su caso, y las costas del procedimiento, si lo hay incurrirán en las penas de cinco días de arresto, diez duros de multa y reprensión». Les anteriors i demés contravencions del ban serien castigades amb una multa de quatre duros. L'edicte acabava recordant que el decret s'havia de complir i qui eren els encarregats de la vigilància, a saber:

> «De la vigilancia en el cumplimiento de las anteriores disposiciones quedan encargados los Alcaldes de los pueblos de esta provincia, cada uno en su respectivo término jurisdiccional, los Comisarios y demás dependientes del ramo de protección y seguridad pública, la fuerza de la guardia civil y la de los mozos de escuadras de Valls, reservándose castigar cualquiera omisión ó tibieza en este interesante servicio, según la gravedad del caso».[1163]

El 1852 a la província de Girona, Francisco Batlle Cabanellas,[1164] el governador civil interí alertava, de manera similar, de les freqüents infraccions sobre les lleis de caça i pesca. Davant els diferents incompliments que havien cridat la seva atenció dictava un sèrie de prevencions que publicava en el butlletí oficial pel coneixement general. En primer lloc remarcava que s'havia de complir la veda del primer de març al primer

[1162] Mesura de longitud d'origen castellà que oscil·lava entre 768 y 912 mil·límetres.
[1163] BOPB. Miércoles 20 de Marzo de 1850, núm. 34, p. 1.
[1164] Fou advocat i membre del consell de la Diputació de Girona que el 1858 redactà un informe, junt amb Federico Pérez Claras, sobre la conveniència de declarar obligatòria la redacció de les escriptures notarials en castellà. Vegeu CONGOST, Rosa, «La llengua dels notaris...», *op. cit*., p. 125-147.

d'agost. Seguidament recordava la prohibició de caçar amb xarxes, trampes, fures i reclams mascles, exceptuant les guatlles, tords i altres aus de pas. I en el tercer punt, en referència a la propietat particular feia saber que quedava «prohibido aunque sea con objeto de cazar, saltar los cercados de tierras de propiedad particular, ó cazar en esta, aunque estén abiertas, si se hallan labradas, y no de rastrojo, sin licencia por escrito del dueño». Persistia que les distàncies prudencials per disparar fossin les últimes cases de les poblacions o la distància cautelar de les eres i les cases «en que hay trabajadores y vecinos». Continuava amb els aspectes relatius a la pesca: fixava el període de veda, de març a juliol excepte la pesca amb canya i ham; prohibia l'ús de xarxes i malles amb una determinada grandària, que s'utilitzessin fora dels estanys o llacs de domini particular i pels qui no tinguessin llicència; proscrivia l'enverinament de les aigües, excepte els estanys enclavats en «tierras cercadas, de propiedad particular». S'entenien com a terres tancades les que ho fossin totalment, a mode que no poguessin entrar les cavalleries. En resum, tal i com ordenava i disposava el Reial decret de 3 de maig de 1834, sobre caça i pesca, els infractors quedaven subjectes al codi penal, a més de l'obligació de satisfer els danys; i els alcaldes, com a delegats del govern, eren els encarregats d'executar les ordres i havien de vigilar i castigar les contravencions prescrites. Si els alcaldes descuidaven aquest control el governador els demandaria les responsabilitats, així com als guàrdies jurats de camp, municipals i particulars, que «están obligados a hacer las denuncias según reglamento de 8 de Noviembre de 1849». Així mateix, les alcaldies havien de vigilar que ningú posseís escopeta sense haver obtingut la llicència o que es dediqués a la caça sense aquell requisit. Finalment, perquè ningú pogués al·legar ignorància es publicava la circular «por los medios de costumbre en todos los pueblos» i recordava als governants locals que havien de complir amb les seves obligacions, sinó serien castigats.[1165]

El 1855, en una circular signada per Andrés Gómez, el governador de Lleida, advertia igualment els alcaldes que calia complir la legislació en matèria de cacera, no només en la veda sinó que es respectés la propietat particular:

> «Tanto las leyes antiguas como las nuevamente recopiladas prohíben terminantemente el dedicarse a la caza en la época de veda en la que se ha entrado desde 1º de este mes [març]. He sabido con disgusto que por algunos cazadores no tan solo se falta á las citadas disposiciones en esta parte, si que también a las que protegen la propiedad particular respetable para todos conceptos, y que en ningún caso puede ser invadido por los que se

[1165] BOPG. Miércoles 17 de Marzo de 1852, núm. 33, p. 1-2.

> dedican á tal ejercicio. Encargo muy particularmente á los Alcaldes procuren enterar á los Nacionales y á los que están autorizados para el uso de arma y caza, de la obligación en que están de abstenerse, durante el tiempo de veda, de tal diversión, y en toda época de no introducirse en propiedad agena sin permiso especial de su dueño; pues en tal caso me pondrán en la sensible precisión de castigar al que contraviniere lo prescrito por la ley. Lérida 22 de Marzo de 1855».[1166]

Aquestes circulars es van reiterant al llarg dels anys. La llei no es complia, per tant el seu estudi no determina ni explica completament la realitat i les pràctiques i dinàmiques socials de les activitats que pretenia ordenar i controlar. En tot cas, intuïm el vigor de les pràctiques contràries. Són molt nombrosos els anuncis que reclamen que es compleixi i es respecti la veda.[1167] Segons es desprèn de les notícies publicades en els butlletins provincials la caça era exercida amb total descontrol. D'aquesta manera, la Gaceta de Madrid publicà el juny de 1876 una reial ordre del ministeri de Foment per recordar als governadors civils, alcaldes i altres dependents de la seva autoritat que estaven obligats a fer complir el que disposava el Reial decret de 1834 sobre caça i pesca. El governs provincials a la vegada publicaren una circular perquè la reial ordre fos del comú coneixement i acompanyada d'una reproducció de les disposicions vigents del decret de caça.[1168]

Certament emergeix un problema d'ordre públic, i així és com es presenta, i la materialització d'un fracàs d'uns determinats mecanismes de control polític i social que pretenien discriminar en funció de la propietat, en tant que element que proporcionava rendes i posició econòmica dins la societat, situant fora de la llei els qui es resistien per diferents motius a complir amb la normativa que regulava la caça. Així mateix, en la documentació consultada detectem els processos de diferenciació social en els quals els individus podien adquirir la llicència d'armes per la defensa pròpia i de les seves propietats. Aquest fou el cas de la circular signada el 1875 per Constancio Gambel, governador de Girona, qui ordenava que, a partir d'aquell moment, les persones que desitgessin adquirir la llicència d'ús d'armes «para su defensa y la de sus propiedades»

[1166] BOPL. Lunes, 26 de Marzo de 1855, número 37, p. 4.
[1167] Circular núm. 568. «Ha llegado á conocimiento de mi Autoridad que en varios puntos de esta provincia no se observan las prescripciones de la Real órden de 3 de mayo de 1834 sobre caza y pesca; prevengo por lo tanto á los señores Alcaldes de la misma que, bajo su más estrecha responsabilidad, hagan cumplir en los términos de su respectiva demarcación todas las disposiciones reglamentarias sobre el particular, y principalmente sobre la veda, imponiendo á los infractores las multas y demás penas en que hayan incurrido con arreglo á la precitada Real órden. Encargo al propio tiempo á la Guardia Civil la mayor vigilancia para que, en cumplimientote esta circular, denuncien todos los casos de infracción. Barcelona 8 de marzo de 1876.- El Gobernador, Cástor Ibáñez de Aldecoa». BOPB. Jueves 9 de marzo de 1876, núm. 59, p. 2
[1168] BOPB. Miércoles 21 de junio de 1876, núm. 149, p. 2.

haurien de dirigir-se al govern civil a través d'una sol·licitud que havien de presentar a l'alcalde del municipi on tinguessin la residència. Una vegada emesa la demanda, l'autoritat municipal havia d'emetre un informe sobre la «posición y conducta moral y política» de l'interessat, una relació que havia de comunicar al «comandante del puesto de la Guardia civil más inmediato, el cual lo mandará a este Gobierno, con su informe también según está prevenido».

Les persones que obtinguessin la llicència d'armes no podien dedicar-se a l'exercici de la caça en terrenys oberts, encara que fossin de propietat particular, sense estar en poder de la corresponent llicència de caça. En canvi, sí que tenien la prerrogativa de poder caçar només amb el permís d'armes en terrenys tancats i acotats, sempre, això sí, amb el permís dels amos. Era la Guàrdia civil la força encarregada de fer complir la disposició, la vulneració de la qual comportava la retirada de la llicència d'armes, l'escopeta i les multes assenyalades en la llei de caça.[1169] Es tractava doncs d'una ordre amb una intenció clara de control social i polític de l'ús d'armes. Fou un intent de controlar les armes no declarades i disperses en temps de revoltes i conflictes, donat que en principi tenir llicència de caça implicava la llicència d'armes.[1170] A més, tenir una posició social i ser reconegut per tenir una bona conducta moral i política podia generar reciprocitat, fidelitats i correspondència. Unes connexions que, a voltes, es podien traduir i representar a través de la institució del sometent, una organització que era l'«asociación de los propietarios y colonos honrados» que per la seva adhesió a l'ordre social i a les lleis, les autoritats de la Restauració autoritzaven a tenir «arma larga y municiones para la defensa de sus personas y bienes».[1171]

Altres anuncis recurrents eren els de l'aixecament de veda del negociat d'agricultura de la secció de foment del govern civil. La prohibició de caçar, en virtut de la llei de 1879, solia aixecar-se el 15 d'agost. Es prescrivien les espècies que es podien capturar – tudons, tórtores i guatlles– sempre i quan s'haguessin recol·lectat les collites, i es recordava la prohibició de caçar amb «reclamo, hurón, lazos, perchas, redes, liga y

[1169] BOPG, Viernes 17 de Diciembre de 1875, núm. 151, p. 2.
[1170] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 238.
[1171] Art. 4 del Reglament de 1889, un codi que reformava el de 17 de Desembre de 1875. «Artículo 1º El cuerpo de Somatenes de Cataluña, tienen por objeto asegurar y conservar la tranquilidad del país, hacer respetar las leyes, las Autoridades legalmente constituidas y perseguir hasta su captura ó completo exterminio á todas partida latro-facciosa que bajo una bandera cualquiera intente turbar la paz pública, á los ladrones y malhechores que traten de ejercer sus rapiñas ó procuren refugio en el territorio y á toda persona reclamada por la Justicia». BOPB. Sábado 2 de agosto de 1890, núm. 184, p. 2.

cualquier otro artificio escepcion hecha de la concesión que, el art. 18 contiene á favor de los dueños de los terrenos, y debiendo todo cazador para hacer uso del derecho de cazar, hallarse provisto de las correspondientes licencias de uso de escopeta y de caza».[1172]

Així doncs, la prohibició de caçar en època de reproducció, fou la gran preocupació i causa de repetició d'anuncis. En aquest sentit, fou molt present en el diari oficial. Es percep una gran pressió sobre el medi i la caça esdevingué una de les activitats amb més presència en el món rural. I els governadors encarregaven a la Guàrdia civil i els Mossos d'esquadra, altra volta, de vigilar i fer respectar la veda. Igualment als alcaldes que, a vegades, deixaven fer.[1173] En altres ocasions trobem alguns alcaldes veritablement preocupats i molestos pels danys ocasionats als cultius i les propietats per l'afluència de caçadors forasters. Va ser el cas dels alcaldes del Pradell (Priorat) i Dosaigües (Alt Camp) que el 1910 volien acabar amb una situació «intolerable». Tots els anys es venia patint la mateixa situació i essent «un atropello el abuso que están haciendo de la propiedad particular en este término los cazadores forasteros» es disposaven, utilitzant l'autoritat que tenien, a que «desde hoy en adelante y durante la temporada de caza, no será permitida aquella en este término municipal, á ningún cazador forastero» que no presentés la llicència de caça i el permís dels amos de les finques.[1174] Els danys a la vinya varen esdevenir una constant. Així ho explicitava unes dècades abans l'alcalde de Calders. El 1863 Jaime Arola feia saber que a instància de diversos propietaris del terme per aproximar-se l'època de recol·lecció dels raïms, i altres fruites, i pels danys que ocasionaven els caçadors a les vinyes «con sus perros echándolo todo a perder», tenia la voluntat de «poder cortar tamaños abusos». Per tot això, era taxatiu: «Todo cazador ú otra persona que con sus perros entre cazando ó sin cazar en alguna viña de este término y se le encuentre sin licencia de los dueños serán castigados con arreglo al articulo 492 del código penal». L'edicte s'inseria en el butlletí perquè arribés a coneixement de tothom i es manava penjar-lo en els paratges de costum de la població.[1175] El 1869 a La

[1172] BOPG. Miércoles 9 de Agosto de 1882, núm. 95, p. 1. L'article 18 de la llei de caça de 1879 reconeixia que «los dueños particulares de las tierras destinadas a vedados de caza, que estén realmente cercadas, amojonadas o acotadas, podrán cazar en ellas libremente en cualquier época del año, siempre que no usen reclamos ni otros engaños a distancia de 500 metros de las tierras colindantes, a no ser que los dueños de éstas lo autoricen por escrito».
[1173] BOPB. Martes 16 de febrero de 1886, núm. 40, p. 1.
[1174] BOPT. Jueves 1º de Septiembre de 1910, núm. 211, p. 2; BOPT. Martes 13 de Septiembre de 1910, núm. 221, p. 4.
[1175] BOPB. Viérnes, 11 de Setiembre de 1863, núm. 217, p. 4.

Nou de Berguedà l'alcaldia, a través d'un edicte, implantava la veda i intentava limitar la caça. Prohibia caçar en terreny que nos fos de pròpia titularitat, prohibia als pastors l'ús de «lebreles, galgos y podencos», limitava la venda de caça i disposava les sancions d'acord amb la legislació vigent.[1176]

«*Declara acotada y vedada para cazar, la nombrada y deslindada propiedad*»[1177]

En els anuncis d'acotaments i vedats dels butlletins oficials i comparat amb els bans de la Reial Audiència, ens apareix la cacera com a la primera infracció, amb 1461 dels 1781 anuncis detectats. Una xifra que representa el 82,03% dels casos. I és aquesta, la pràctica de la cacera, el motiu principal de preocupació dels primers anuncis en els butlletins. La voluntat era excloure els demés d'aquesta activitat i quedar-se amb el control i els rèdits d'uns productes considerats inherents a la propietat. El 1851, en el primer anunci detectat a Barcelona diversos propietaris s'uniren per publicar-lo i feren constar, amb el Marquès d'Alfarràs com a representant, que els boscos[1178] i heretats sofrien la «fraudulenta y continua estracción de leña y estermino de la caza que en ellos procrea».[1179] Els anuncis, immediatament posteriors, venien encapçalats, significativament, amb el títol exclusiu de «aviso a los cazadores»[1180] o amb la variant de «aviso al público» en els quals i cadascun d'ells es remarcava que «desde hoy en adelante prohíbe cazar» en les heretats o terres dels propietaris consignats.[1181] Així mateix constava en el primer anunci de Girona, el 1854. Casimiro Pons d'Hostalric amb masos entre Sils i Tordera, reclamava les penes establertes per llei als «violadores de los

[1176] «Don Salvador Marginet, Alcalde de este pueblo. Hago saber: 1.º Que desde 1.º del actual hasta igual dia de agosto queda prohibido cazar en terreno que no sea de la exclusiva propiedad, á no llevar permiso por escrito del dueño, no bastando decir después este que lo había concedido. 2.º Queda también prohibido á los pastores el uso de lebreles, galgos y podencos. 3.º Durante dicho periodo no se consentirá la venta de la caza á no haberse cogido en terreno propio. 4.º Los contraventores incurrirán en la multa de 20 rs. por primera vez, 30 por la segundo y 40 por la tercera, costas y daños, según el art. 53 de la ordenanza de caza y pesca de 3 de mayo de 1834. La Nou, 15 de Marzo de 1869.- El Alcalde, Salvador Marginet». BOPB. Domingo 28 de Marzo de 1869, núm. 75, p. 4.

[1177] BOPB Martes 15 de noviembre de 1881, núm. 273, p. 2.

[1178] El bosc, el silva llatí, esdevingué un element essencial per la vida dels homes i per la satisfacció de les seves necessitats com la caça, la pesca i la recol·lecció, la pela d'alzina per adobar les pells, la fusta per la construcció, la llenya per la cuina i calefacció i com a territori per la ramaderia. El bosc jugà un paper molt important en la vida econòmica i social i patí un procés de privatització individualista. BONNASSIE, Pierre, *Vocabulario básico de la historia medieval,* Crítica, 1994, p. 33-37. Els boscos, així mateix, foren objecte i un element de control directe i una important font d'ingressos pel senyors útils o propietaris. CONGOST, Rosa, *Tierras, leyes, historia…, op.cit*., p. 33; i CONGOST, Rosa et allii, «L'evolució del contracte de masoveria», dins CONGOST, Rosa i TO, Lluís, *Homes, masos, història..., op. cit*., p. 291.

[1179] BOPB. Viérnes 18 de Julio de 1851, núm. 85, p. 4.

[1180] BOPB. Lunes 5 de julio de 1852, núm. 80, p. 4.; i BOPB. Viernes 24 de setiembre de 1852, núm. 115, p. 8.

[1181] BOPB. Viernes 15 de Octubre de 1852, núm. 124, p. 4.

sagrados derechos de propiedad e inobservadores de este anuncio». També feia saber que els terrenys vedats quedaven privats a «todas las personas de entrar á cazar desde esta fecha en los terrenos y bosques vedados de las fincas mencionadas sin licencia especial y por escrito del que suscribe».[1182] El 1859 Francisco Masana Casals havia vedat del mas Casals en el terme de Contestins (a Sant Gregori) i quedava «prohibido cazar en sus tierras sin espreso consentimiento por escrito de su dueño».[1183]

Taula 17. Cites a la caça en els anuncis d'acotament i vedat

Província	Caça	Sobre total
Girona	483 (79,18%)	27,12%
Barcelona	825 (82,01%)	46,32%
Tarragona	136 (95,10%)	7,64%
Lleida	17 (77,27%)	0,95%
	1461	81,97%

Font: Butlletins provincials, elaboració pròpia.

Mapa 8. Projecció geogràfica de la cacera com a pràctica «contrària al dret de propietat»

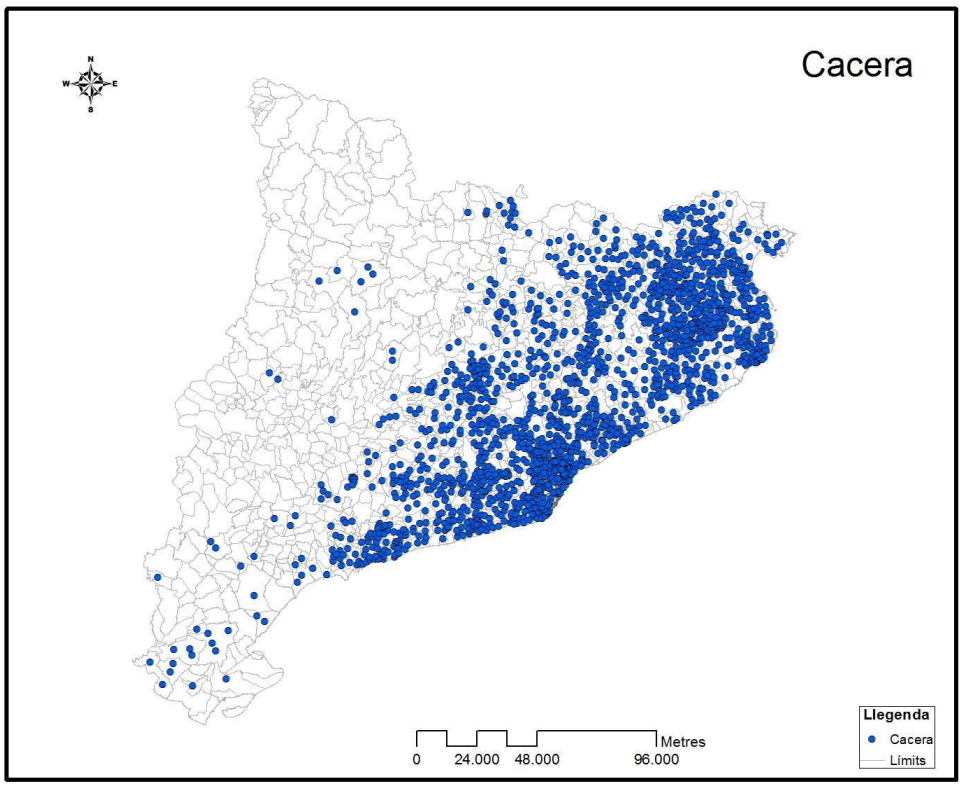

[1182] BOPG. Miércoles 8 de Agosto de 1854, núm. 95, p. 6.
[1183] BOPG. Viernes 7 de Enero de 1859, núm. 3, p. 4.

Les pràctiques prohibides

El 1862, en un anunci particular de Joaquín de Cors Guinart y de Arrufat, reputat polític catòlic i diputat a Corts,[1184] es feia saber del vedat i acotament de diferents masos situats a Bordils, Celrà i Taravaus. En aquest avís es percep de manera molt diàfana el combat i la pugna per eradicar pràctiques atàviques i hàbits il·legals de cacera com els llaços, trampes i fures. El propietari, per aconseguir certes millores en aquests rutines, feia pública el que a primer cop d'ull semblaria una petita concessió o pacte informal davant la prohibició total de caçar, pescar, tallar i recollir llenya i pasturar. De fet, limitava la cacera a les armes de foc i excloïa qualsevol altre mètode. Així doncs, atorgava i permetia «al público por ahora cazar en todas menos en los dos primeros [masos], durante el tiempo que no sea veda legal y conforme las prescripciones vigentes, esto es sin hurones, lazos y trampas».[1185] La caça amb fura és una de les tècniques cinegètiques de pràctica més antiga. Aquesta modalitat de caça es basava en introduir el mustèlid en els caus per fer sortir els conills que estiguessin a dins. Els lagomorfs que aconseguien fugir, en aparèixer a l'exterior, eren sacrificats a trets, amb pals o bé capturats amb filats (boquer) i xarxes. Aquesta pràctica estava especialment prohibida pel Reial Decret de 3 de maig de 1834, junt amb l'ús de llaços, paranys i reclams, unes arts vetades i detallades ja en la *Novísima recopilación.*[1186] La limitació de la caça a les armes de foc, ja que no tothom tenia el poder adquisitiu per fer-se'n amb una, i la prohibició de les altres arts presentades com a vils seria un intent de discriminació social per la pràctica de la cacera, per eliminar competidors i per conceptualitzar la seva pràctica com una qüestió d'estatus i poder econòmic. Diversos exemples d'aquestes tàctiques de captura

[1184] Joaquim de Cors i Guinart fou alcalde de Girona entre 1867 i 1868, diputat a Corts entre 1869 i 1871, any en què fou anomenat senador electe (*Guía de Forasteros para el año de 1869,* Madrid, Imprenta nacional, 1869, p. 72). Rebé l'herència d'un ampli patrimoni d'Antoni Guinart-Arrufat i de Ventós i obtingué d'Isabel II (1852) el títol de Cavaller de l'Orde Militar de Sant Joan de Jerusalem (CAMPS I SAGUÉ, Lluís, *Els castells i els masos de Celrà*, 2004). Amb el decret de 9 de novembre de 1868 sobre l'exercici del sufragi universal els catòlics i monàrquics com Joaquim de Cors presentaren candidatura (URIGÜEN, Begoña, *Orígenes y evolución de la derecha española: el neo-catolicismo,* CSIC, 1986, p. 320). Votà el «Discurso en defensa de la unidad católica» pronunciat a les Cortes Constituyents de 1869 per Miguel Garcia Cuesta, arquebisbe de Santiago (BLASCO IBÁNEZ, Vicente, *Historia de la Revolución Española*, 1891, p. 240-241). I subscrigué esmenes com la de suport als jesuïtes, l'abril de 1869, després de la supressió de la Companyia de Jesús pel decret de 1868 (REVUELTA, Manuel, *La Compañía de Jesús en la España contemporánea,* Tom I, 1984, p.104).

[1185] BOPG. Miércoles 11 de Junio de 1862, núm. 70, p. 3.

[1186] Ley II. D. Carlos I y el Principe D. Felipe en Madrid por pragmática de 11 de marzo de 1552, cap. 4 y 5. «*Prohibición de lazos, y otros instrumentos y arbitrios para cazar*. Mandamos, que no se pueda cazar con lazos de arambre, ni con cerdas ni con redes, ni con otro género de instrumento, ni con reclamos ni bueyes, ni con perros nocharniegos, so pena de seis mil maravedís; y que sea desterrada la persona que lo contrario hiciere por medio año del lugar donde fuere vecino: y que no puedan tener ni tengan perdigones para cazar, ni los tengan en sus casas, so pena de tres mil maravedís, y que le maten el perdigón; las cuales penas se repartan en la manera suso dicha».

les trobem en altres avisos com en l'anunci particular de Joaquín Armet,[1187] amb terres i masos a la Jonquera, Agullana, Bosquerós i Capmany, que prohibia l'entrada en les seves propietats per «cazar, tanto con escopeta como con perros, lazos, trampas y demás».[1188] També ho feia constar Antoni Molar amb terres i masos a Llers, Terrades, Maçanet de Cabrenys, Fontcoberta, Banyoles, Pujals dels pagesos, Vilamarí i Sant Tomàs de Fluvià.[1189] L'assumpte podia generar fortes controvèrsies i qüestions entre veïns. Per això, calia estar ben informat i fer front a aquestes infraccions o, vist d'altra manera, actes de resistència. Per això, va sorgir una determinada i diversa literatura jurídica com a eina de defensa i difusió sobre els diferents aspectes al voltant de la propietat i destinats a un públic concret i específic, com a les autoritats, propietaris de vedats i acotats, caçadors i amos de colomers.[1190] En algunes ocasions i segons quins contextos –com el cas de Joan Monfulleda d'Arbúcies i ja amb la vigència de la llei de caça de 1879–, es va vedar fixant un període determinat. Amb aquest exemple particular, però, podríem intuir un certa prova, assaig, tempteig o experiment per part del propietari en un determinat context veïnal. Fos com fos, el titular fent ús del dret que

[1187] Joaquim Armet Moragas fou l'hereu de ca l'Armet de La Jonquera. Hisendat i diputat a Corts constituents de 1837 i, entre altres, de 1838 a 1839 (*Estadística del personal y vicisitudes de las Cortes y de los ministerios de España: desde el 29 de setiembre de 1833, en que falleció el rey Don Fernando VII, hasta el 24 de diciembre de 1879, en que se suspendieron las sesiones*, Madrid, 1880. L'arxiu patrimonial de ca l'Armet fou inventariat a l'obra de GIFRE, Pere, MATAS, Josep i SOLER, Santi, *Els arxius patrimonials*, 2002, p.106. Un arxiu que fou estudiat i consultat per Carles Pi i Sunyer i fruit d'aquesta recerca escrigué l'obra *La vida a la frontera durant les guerres amb França*, *op. cit*.. Joaquim Armet fou membre associat de l'*Asociación literaria de Gerona*, com constar al certamen de 1876. Armet el 1842 es casà Maria Pilar de Carles i de Mendoza. La filla d'ambdós, Maria Concepció Armet i de Carles, fou l'esposa de l'escriptor Carles Bosch de la Trinxeria (BOSCH, Mònica. «Viure i pagar la guerra. Els efectes de la Guerra del Francès en la família i el patrimoni Carles», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 40 (2009), p. 77.). El 1863 varen inscriure al registre de la propietat de Figueres els capítols matrimonials (*El Ampurdanés*, Figueras 5 de Julio de 1863, año 3º, núm. 149, p. 2) i també fou diputat provincial (*El Ampurdanés*, Figueras 26 de Noviembre de 1863, año 3º, núm. 190, p. 3). El pare de Joaquim Armet, Salvador Armet aconseguí un ban de la Reial Audiència per prohibir l'entrada a les finques de La Jonquera i Agullana (ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 53r-55v, 19 octubre 1819). La sol·licitud fou individual però coincidiren sincrònicament amb altres veïns de la Jonquera com Jaume Roca; Carles Bosch, hisendat i avi de l'escriptor; Joan Laporta i Pau Viñas. Fou vocal de la subdelegació de Figueres de l'Institut Català de Sant Isidre (IACSI) i rebé, el 1852, en herència els béns de Francesc Blasi, rector de la Jonquera. La biografia del personatge ha sortit, recentment, publicada a el DD.AA., *Diccionario biográfico de parlamentarios españoles. 1820-1854*, Madrid, Cortes Generales, 2012 (edición digital, ISBN- 978-84-7943-429-8).

[1188] BOPG. Viernes 13 de Marzo de 1863, núm. 31, p. 4.

[1189] BOPG. Lunes 11 de Mayo de 1863, núm. 56, p. 3.

[1190] «Conferencias sobre los juicios de conciliación, de menor cuantía y verbales en lo Civil y en lo Criminal, y otras materias utilísimas para toda clase de personas y especialmente los dedicados á los negocios del foro, con un apéndice arreglado á la nueva ley de enjuiciamiento civil. Un tomo en 8.° y Tratado jurídico sobre Caza y Pesca, también utilísimo à los cazadores y los pescadores en aguas dulces y saladas, á los dueños de palomares y de terrenos vedados ó acotados, y a las autoridades. Un tomo en 8.° menor. Obras escritas por D. Manuel Cornoj y Rodríguez, Abogado del I. Colegio de Madrid y Promotor Fiscal que fue del Juzgado privativo de Caza y Pesca de la Corte y su radío; y se venden en Gerona plaza de la Constitución casa Grases á 12 rs. cada ejemplar de la primera y a 8 los dé la 2ª». BOPG. Miércoles 16 de Julio de 1862, núm. 85, p. 4.

li concedia la llei, a l'edicte municipal podem llegir que «ha puesto veda y total impedimento para cazar, por durante todo este año y el venidero de 1881; á contar desde el primero de Diciembre; de este año hasta fin del mismo mes del año 1881, dentro del perímetro que constituye su heredad, llamada "Manso Mollfulleda" sito en el término de la villa de Arbucias, á cuyo efecto ha colocado ya los rótulos correspondientes».[1191]

Si bé vedar o acotar les terres apel·lant a la llei de caça de 1879 podia representar una excusa per aconseguir el tancament de terres, és cert que la cacera tenia i va prendre un gran importància social. Tant era així que, el 1885, Francisco Morer i altres havien vedat tota l'àrea muntanyenca dels tossals d'Isòvol i Olopte, un ampli territori que, «debidamente acotado y amojonado», fou destinat a la cria de caça i, on per la custodia i la vigilància, hi tenien Gabriel Palau, veí d'Olopte, com guarda particular jurat. En l'univers de preocupacions i persecucions, per ser competidors directes, feien constar, altra volta, les altres «arts» de la cacera. Per tant, tothom que penetrés sense permís en aquells terrenys amb objecte de caçar «con escopeta, hurones, redes, reclamos, parar lazos ó con otros artificios destruyen nidos de perdices y los demás de caza menor», hauria de respondre als càstigs que contemplava la llei i el codi penal.[1192] Unes inquietuds que havien sorgit d'hora. Així, per l'any 1853, tenim alguns anuncis amb idèntiques expressions que fan referència a la prohibició de caçar i les penes que s'imposaran a tothom a qui es trobés caçant. Són referents als municipis de Canyamars i el Far,[1193] Pallejà[1194] i Corbera de Llobregat[1195] i l'objecte de càstig i expressió utilitzada eren els qui es trobessin «cazando en dichas propiedades, con escopeta, perros ó hurón».

Certament, ens trobem davant una autentica escomesa per excloure els no titulars de la propietat i privar-ne la concurrència d'uns usos i pràctiques que són plenament vigents i que gaudeixen d'una vitalitat extraordinària, una evidència cada vegada que es publica un anunci per prohibir-ne l'entrada i la cacera. Es tracta d'una avançada de llarga durada, una irrupció i una persecució de molts anys que mai acabaria de fer net d'uns hàbits que fan que la lluita pugui ser vista com a gairebé perpètua. Les poblacions i termes propers a grans aglomeracions poblacionals com Barcelona solen tenir un pes

[1191] BOPG. Miércoles 17 de Noviembre de 1880, núm. 138, p. 4.
[1192] BOPG, Lunes 27 de Julio de 1885, núm. 89, p. 2.
[1193] BOPB. Lunes 7 de marzo de 1853, núm. 28, p. 4.
[1194] BOPB. Lunes 28 de febrero de 1853, núm. 25, p. 4.
[1195] BOPB. Miércoles 16 de marzo de 1853, núm. 32, p. 4.

específic important a l'hora de constar com a indrets, en els quals els propietaris es veuen obligats a publicar anuncis per intentar aturar la presència i la pressió de caçadors i de la població en general que caça amb diversos mètodes. A la província de Barcelona, el primer repunt d'anuncis per tancar les terres es detecta el 1853. Juan Costa, propietari de Can Basas de Castellví de Rosanes (Baix Llobregat) prohibia «cazar en tierras de aquella» sota la vigilància del guarda particular jurat que s'encarregaria de denunciar qualsevol infracció i els contraventors es veurien castigats pel codi penal i els decrets vigents.[1196] Juan Solà, Mariano Arnella, Joaquín Salas i Domingo Pi, anunciaven al públic que quedava prohibit caçar en les seves propietats situades en els termes de Sant Julià d'Altura (Sabadell) i Matadepera.[1197] Josep Nicolau Pi, prohibia caçar en l'heretat de can Nicolau de Baix, sita en el terme de Castellbisbal,[1198] i setze propietaris de la Pobla de Claramunt (Anoia) que en comunitat d'interès feien pública la determinació de declarar vedades les seves heretats. Un anunci a fi que els «sujetos» que s'introduïssin a les finques «con ánimo de cazar» no poguessin al·legar ignorància.[1199] Entre aquesta comunió de propietaris ens crida l'atenció Ramon d'Olzinellas, qui deixà traça dels delmes del seu domini,[1200] i del donatiu d'una almoina a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona.[1201] El seu fill,[1202] Hermenegildo de Olzinellas, en altres ocasions serà usuari del mètode i dels usos d'informació dels butlletins[1203] o constarà com a limítrof d'altres finques acotades.[1204] El 1854 Bartolomé Amigó vedava la seva propietat de Castellví de

[1196] BOPB. Miércoles 16 de marzo de 1853, núm. 32, p. 4.
[1197] BOPB. Viernes 5 de Agosto de 1853, núm. 93, p. 8.
[1198] BOPB. Miércoles 17 de Agosto de 1853, núm. 97, p. 4.
[1199] BOPB. Miércoles 3 de Agosto de 1853, núm. 92, p. 4.
[1200] RIBAS Y TÁMARO, Mariano (Relator); MASANET, José (Escribano de cámara y actuario), *Demostración histórico-legal del derecho perteneciente a D. Ramon de Ramon y de Palau, D. Domingo de Dalmau y de Amat, y los consortes D. Ramon de Olsinellas y de Romero y D.ª Josefa Tos y Rabella en la revista del pleito que siguen sobre propiedad de diezmos ante la sala segunda de esta Audiencia Territorial contra varios vecinos y terratenientes de las cuatro parroquias de S. Pedro de Subirats, S. Pedro de Lavern, S. Pablo de Ordal y S. Sadurní de Noya y los Ayuntamientos de las mismas; el presbitero D. Vicente Mañosas y el ilustre duque de Medinacelli*, Barcelona, imprenta de Brusi, 1841.
[1201] Acta d'una sessió de l'Hospital de la Santa Creu sobre el cobrament d'una almoina de 250 pessetes feta pel difunt Ramon d'Olsinellas, núm.1903, Documentació sobre Ramon d'Olsinellas, AHSCSP. Herències, llegats. Vol. VIII. Inv. 1. Carpeta 43/1, 27 febrer 1881, Barcelona.
[1202] Comte d'Olzinellas, títol pontifici concedit per Lleó XIII el 25 de maig de 1883. Títol autoritzat a Espanya el 5 de Febrer de 1884. FERNÁNDEZ-MOTA, María Teresa, *Relación de títulos nobiliarios vacantes, y principales documentos que contiene cada expediente que, de los mismos, se conserva en al archivo del ministerio de justicia*, Hidalguía, Madrid, 1984, p. 269-270; ALONSO DE CADENAS, Ampelio, *Suplemento al Elenco de grandezas y títulos nobiliarios españoles, apéndice II, títulos vacantes y titulos extranjeros cuyo uso fue autorizado en España*, Revista Hidalguía, Madrid, 1991, p. 58.
[1203] BOPB. Domingo 18 de setiembre de 1881, núm. 224, p. 3.
[1204] BOPB. Jueves 30 setiembre de 1880, núm. 234, p. 2; BOPB. Jueves 9 de marzo de 1882, núm. 58, p. 3-4; BOPB. Miércoles 10 de mayo de 1882, núm. 111, p. 5; BOPB. Miércoles 10 de mayo de 1882, núm. 111, p. 5-6; i BOPB. Jueves 6 de julio de 1882, núm. 160, p. 3.

Rosanes «para que nadie entre a cazar en ella» amb gossos, fura ni escopeta.[1205] El 1858 Manuel Torrents, José Raventós, Mariano Marcer i Pablo Raventós, propietaris de diverses heretats de la Quadra de Jofre en els termes de Begues, Sitges i Sant Pere de Ribes vedaven i tancaven les seves finques perquè eren «muchos los perjuicios que se causan á los frutos y propiedades por los cazadores». Afegien i feien saber als caçadors que se'ls aplicaria la multa corresponent a «los que con perros ó sin ellos contraviniesen á este aviso».[1206]

Les entrades, ingerències i intromissions per caçar a les finques eren contínues, constants i d'una «fidelitat» desmesurada, especialment a finals d'estiu i principi de la tardor, en plena verema. Així ho anunciava el 1858 Joaquín Lloberas, propietari de l'heretat Masdeu situat al terme d'Horta. Els perjudicis a les finques i a les produccions agrícoles eren elevades i, segons ell, provocats pels «cazadores y otras personas que penetran intrusamente en ellas, y en particular en la estación presente».[1207] I tot, quedava clar, es feia «a fin de precaver disgustos y evitar reclamaciones», en pro de la quietud, l'ordre i la calma. Una pau social anhelada però només entesa com a compliment de la llei i el respecte als interessos de la propietat.

«*Se abstengan de entrar a ejercer la diversión de la caza*»[1208]

En totes les ocasions, l'historiador ha d'estar alerta dels mots perquè són les paraules, els conceptes i els discursos històrics els que ens informen o ens indiquen les visions, les pràctiques i certs canvis socials. De vegades se'ns apareixen com a signes dels temps històrics. Mirats així, els fets i la seva imatge contemporània, adquireixen importància si són interpretats com a signes, tal i com apuntava Pierre Vilar.[1209] Tant és així que revisant els butlletins oficials i, particularment, en alguns anuncis d'acotament i vedat, ens cridà l'atenció la presentació de la cacera com una «diversión». I una «diversió» és la distracció, la recreació i l'entreteniment agradable mitjançant la pràctica d'una o diverses activitats que no són les principals o de la rutina quotidiana. Seria entretenir-se o distreure's i apartar-se d'un context general. Una diversió és una activitat extra que, teòricament, no és essencial per a l'economia o el sosteniment de les unitats socials,

[1205] BOPB. Lunes 5 de junio de 1854, núm. 84, p. 7.
[1206] BOPB. Miércoles 15 de Setiembre de 1858, núm. 221, p. 4.
[1207] BOPB. Sábado 9 de Octubre de 1858, núm. 242, p. 4.
[1208] BOPB. Jueves 19 de Setiembre de 1889, núm. 225, p. 2.
[1209] VILAR, Pierre, *Pensar históricamente*, Crítica, 2004 [1997], p. 131.

sinó que és auxiliar, ornamental, un passatemps de certa distinció i prestigi social. Examinem doncs, les diferents notícies, qüestions i la dimensió social al voltant de la cacera com a diversió.

La cacera com a «diversió» compta amb multitud de referències i està inserida en contextos documentals diversos. L'ordenança de caça de 1804, amb un to marcadament de classe i d'acord amb els codis de la societat d'Antic Règim, fonamentava que només podien «cazar con escopeta y perros los nobles, eclesiásticos y las personas honradas de quienes no pudiera recelarse en exceso», de manera que jornalers i treballadors d'oficis «*mecánicos*» només podrien caçar «por pura diversión los días de fiesta de precepto, antes o después de la misa». En la Reial Ordre de 18 de febrer de 1818, per la qual es feia pública la obligació de tenir llicència de caça, el mot hi apareixia en dues ocasions. Efectivament, artesans menestrals i jornalers només podrien tenir llicència en dies festius «para usar la escopeta en la diversión de la caza». Aquesta mesura discriminatòria i de classe, era una de los dues modalitats de llicència –l'altre era anual– que permetia «ejercitarse en dicha diversión».[1210] I, entre la documentació consultada, emergeixen multitud de circulars dels governs civils perquè es mantingués la veda i el respecte a les finques particulars. El 1850 el governador civil de Barcelona, com hem apuntat anteriorment, publicava un ban perquè es complissin les normatives tot presentant la caça com a «honesta diversión para sus habitantes».[1211] El 1858 José de Urbiztondo, governador civil de Girona, per la mateixa problemàtica publicava una circular encarregant a alcaldes, Guàrdia civil i guardes rurals que es respectés la legalitat, una comunicació deguda a «varias las quejas que he recibido de que algunos sujetos infringiendo lo mandado se dedican á la caza y pesca en la actual época en que esta vedada dicha diversión».[1212] I en una circular signada per Andrés Gómez, governador civil de Lleida el 1855, trobem la constatació que els caçadors no només no complien la veda que marcaven les lleis actuals i antigues, sinó que també infringien les que protegien la propietat particular. Tant era així que encarregava als alcaldes que transmetessin l'obligació dels caçadors d'abstenir-se de «tal diversión» en temps de veda i de guardar abstinència d'entrar en les propietats alienes.[1213] El 1896 José Gibert, l'alcalde de Sant Esteve Sesrovires, publicava un ban en el qual donava resposta a les

[1210] ACAE. Col·lecció d'impresos, núm. 2408, 1818.
[1211] BOPB. Miércoles 20 de Marzo de 1850, núm. 34, p. 1.
[1212] BOPG. Viernes 26 de Marzo de 1858, núm. 37, p. 3.
[1213] BOPL. Lunes, 26 de Marzo de 1855, número 37, p. 4.

reclamacions de propietaris i arrendataris de vinyes sobre els danys que causaven els caçadors «tanto á las uvas como á los injertos».[1214] Davant d'això apel·lava a l'article 34 de la llei de caça de 1879,[1215] que prohibia «dicha diversión, antes de la vendimia». Finalment, i sostenint-se en l'article 114 de la llei municipal ordenava que fins que no hagués acabat la verema quedava «prohibido el poder cazar dentro de los terrenos plantados de viña», sota les penes recollides a la llei de caça.[1216]

En els anuncis de vedat, sobretot en els de la província de Barcelona, trobem nombroses referències a la «diversió» de la cacera a la qual, en alguns exemples, s'hi afegeix la noció d'«aficionats», significativament a partir de 1881. Josep Pujol, alcalde constitucional de Dosrius (Maresme), signava un edicte fent públic el vedat de caça del mas Brugaràs «para que los aficionados á dicha diversión» s'abstenissin de penetrar en l'heretat gestionada per uns veïns de Barcelona, cessionaris del dret de cacera.[1217] Igualment, en el cas de la masia de Solers en el terme de Sant Pere de Ribes. El seu propietari, Casimino Girona, veí de Barcelona el 1882 havia sol·licitat vedar a la caça la seva finca. I ho feia públic per intentar evitar l'entrada dels «aficionados á dicha diversión».[1218] Afició i diversió serien complementaris i ens indiquen que els utilitaris practicants tenien altres activitats econòmiques i que aquesta era suplementària i d'esbarjo. Aquesta afirmació es veu reforçada per la procedència urbana d'alguns dels interessats en vedar per la caça les diferents finques.

[1214] Es refereix als empelts de ceps americans practicats després de la destrucció de la vinya provocada per la plaga de la fil·loxera. La fil·loxera no només va arruïnar molts productors, i va reduir molt significativament la superfície dedicada a la vinya, sinó que va evidenciar els problemes jurídics vinculats a la rabassa morta. A raó de la fil·loxera existeix un àmplia bibliografia, alguns exemples de la qual poden ser PUIG VAYREDA, Eduard, «La fil·loxera i la frontera. Nota sobre l'actuació de l'Ajuntament de Figueres en la crisi fil·loxèrica (1878-1882)», *Actes del congrés: Fronteres*, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 2011, p. 391-401; GIRALT RAVENTÓS, Emili, «Consejo Superior de Agricultura, Industria y Comercio: una encuesta de 1884», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 12, 1998, p. 223-255; SAGUER, Enric, «La fil·loxera i la crisi vitícola a les Comarques Gironines (1879-1900)», *Revista de Girona*, núm. 136, 1989, p. 60-66; i GIRALT RAVENTÓS, Emili, «De conreu de subsistència a conreu comercial», dins (coord. Giralt) *Història agrària dels Països Catalans: Edat moderna*, Volum 3, p. 297-330; íbidem, «El conreu de la vinya», dins (coord. Giralt) *Història agrària dels Països Catalans: Edat moderna*, Volum 3, p.331-394.

[1215] Art. 34. Desde 1º de Marzo a 15 de Octubre se prohíbe en toda España e islas adyacentes la caza con galgo en las tierras labrantías desde la siembra hasta la recolección, y en los viñedos desde el brote hasta la vendimia.

[1216] BOPB. Domingo 2 de Agosto de 1896, núm. 185, p. 3.

[1217] BOPB. Martes 15 de agosto de 1882, núm. 194, p. 2.

[1218] BOPB. Domingo 23 de julio de 1882, núm. 175, p. 4.

En ocasions, en els textos, trobem la distinció entre «veïns del poble» i els «aficionats». No tots els veïns del poble havien de ser aficionats, ni tots els aficionats eren veïns del poble. Per això la divisió no era gratuïta, la publicitat i propaganda d'aquest fet, el vedat, podia atraure uns aficionats provinents del món urbà que amb la seva presència i la visita per caçar podien aportar uns ingressos a la malaguanyada econòmica agrària de final de segle. Un cas il·lustratiu correspon a la comunitat de propietaris de Conesa (Conca de Barberà), els quals el 1891 van declarar vedades i acotades, als efectes de la llei de caça, una relació de finques del lloc de la colònia de Sabella de l'Abadiat. Es feia públic per al «conocimiento de todos los vecinos de este pueblo y aficionados á la caza».[1219] Cal dir que, entre aquests veïns del poble, hi podia haver caçadors d'ofici i d'afició, potser menys d'aquests darrers –no ho sabem–, unes divisions i aspectes que veurem una mica més endavant. A voltes l'«afició» és presentada com a sinònim d'«ejercicio», un terme aquest darrer amb un cert èxit i una presència destacada al butlletí de Girona. El 1864 a Cervelló (Baix Llobregat) els propietaris hisendats Pablo Majó, Salvador Paulet, Jaime Pascual i els consorts Pablo Boguñá i María Ollé es varen unir per declarar vedades les terres que posseïen a Cervelló i La Palma. La seva paciència hauria rebassat un límits perquè anunciaven que perseguirien davant el tribunal competent a qualsevol persona que per «cualquier concepto entren en ellas para dedicarse al ejercicio ó diversión de la caza».[1220]

L'«ejercicio» com a diversió, però, podia referir-se a la invasió, la pràctica o el costum, uns hàbits contra els quals calia depurar les finques i les propietats. A Sendomí, a Sant Guim de Freixenet (Segarra), Concepción Torres, vidua de Segalá, citant el Reial decret de 8 de Juny de 1813, el 1878 declarava acotada i tancada l'heretat que posseïa, seguint l'antiga fórmula de «por justos y legítimos títulos». Per això tenia la finca vigilada per guardes particulars jurats que impedirien que ningú hi penetrés; i si algú ho feia, denunciarien totes les invasions a l'autoritat competent, «bien con el ejercicio de la caza, ó en cualquiera otra forma», perquè fossin castigades d'acord a les lleis i les «disposiciones protectoras de la propiedad particular».[1221] A Girona, l'expressió amb més fortuna fou «vedar para el ejercicio de la caza» la propietat o propietats determinades. Va ser el cas de Alberto de Quintana, hisendat i veí de Torroella de

[1219] BOPT. Martes 16 de Junio de 1891, núm. 140, p. 2.
[1220] BOPB. Martes 6 de Setiembre de 1864, núm. 214, p. 4.
[1221] BOPL. Viernes 11 de Enero de 1878, núm. 5, p. 4.

Montgrí que el 1879 vedava «para el ejercicio de la caza» diverses finques de Torroella i Gualta.[1222] I l'exemple –un altre– de Ramon Quintana, veí d'Olot que vedava el Mas Rabaxiu «para el ejercicio de la caza y pesca».[1223]

Altres referències de la cacera com a «diversió» les trobem en els diccionaris contemporanis. La veu del *Diccionario de agricultura* considerava, com hem vist, la cacera com a producte secundari de les propietats rústiques i s'ocupava, primerament, de la descripció de l'activitat des del punt de vista econòmic. En segon terme quedava parlar «de esta ocupación antiquísima que distrae el ánimo, y fortalece el cuerpo, por lo cual se necesitan precauciones y consejos para evitar que la diversión se convierta en pesadumbre, y en llanto el gozo de los que á ella se dedican por afición o por oficio».[1224] Altra volta trobem la divisió de la «diversió» per caçadors d'ofici o per afició, una qüestió que també introduïa el diccionari de Martínez Alcubilla per a la pesca, en aquest cas per fer prevaldre i defensar els interessos dels practicants, davant l'obligació de demanar permís als amos. A més, citava l'interès general per l'efecte positiu de l'abastament dels mercats:

> «Y si no hay principio alguno de justicia que exija se reserve á los dueños ribereños el monopolio de la pesca, la conveniencia pública lo rechaza. Someter á los que ejercitan por afición ó por oficio á obtener el permiso de todos los dueños, desconocidos muchas veces, ausentes otras, equivaldría a impedir una diversión tan inofensiva é inocente, y á suprimir un oficio en cuya conservación está interesado en algunos puntos el abastecimiento de los mercados».[1225]

El mateix diccionari, el Martínez Alcubilla, recollí un cert malestar provocat perquè la llei de 1879 afavoria més el caçador que el propietari i les noves concepcions de la cacera per afició i diversió:

> «Si el espíritu de la ley es fomentar una de las ramas más abandonadas de nuestra riqueza nacional (…), es sensible que se haya hecho menoscabando los derechos del propietario y favoreciendo de tal modo a los cazadores, que parece inspirada la reforma, ya que no es el deseo de asegurar la existencia de los que lo son por oficio, en el propósito de extender las ocasiones de regocijo de muchas personas para las cuales es la caza la diversión favorita».[1226]

[1222] BOPG. Miércoles 25 de Julio de 1879, núm. 88, p. 3.
[1223] BOPG. Miércoles 8 de Octubre de 1879, núm. 121, p. 3.
[1224] ESTEBAN COLLANTES, Agustín i ALFARO, Agustín. *Diccionario de agricultura*…, *op. cit*., 1852, p. 159.
[1225] MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo. *Diccionario de la Administración Española*…, *op. cit*., Tomo I, 1886, p. 352.
[1226] Ibídem, Tomo II, 1886, p. 261.

Les obres d'autor, coetànies, ens descobreixen referències interessants a la «diversió» de la cacera. Agustín Álvarez, congratulant-se de les millores i innovacions de la llei de 1902 respecte a la de 1879, i de l'avançament cap a la conservació i els recursos cinegètics volia presentar la cacera com una cosa més àmplia i important que una mera «diversió»:

> «No considerándose hoy día solamente la caza como una mera diversión pueril o un capricho vanidoso, sino como un ramo útil para el comercio y alimentación humana, beneficioso además para la agricultura con la protección de las aves insectívoras».[1227]

La pràctica cinegètica en tant que supeditada als drets de propietat s'entenia com a una font d'ingressos que complementaven les dèbils economies rurals. A mesura que el segle avançava la visió com a recurs inesgotable canvià i, de mica en mica, la participació de l'home urbà en aquesta activitat féu emergir la idea que la cacera, aquesta «diversió», es podia esgotar per la pressió i el no compliment de la veda:

> «La caza con todo y ser un ejercicio saludable, moral y lícito, no ha sido siempre libre y permitida á todos los hombres: es industria productiva, por más que en el día en los territorios poblados, haya perdido casi ese carácter, y se haya convertido en simple diversión ó mero pasatiempo: sin embargo, aún en la actualidad, cuando la caza abunda, su producto llega á ser considerable suplemento al jornal del bracero ó del colono cazador. La Economía la califica de industria extractiva, y sin duda alguna, por muchos siglos fue ejercida, por todos los que quisieron dedicarse á ella, libremente, sin traba, ni regla, ni impedimento alguno (…).
>
> No es un derecho absoluto; como todo lo humano, relativo, está sujeto á distintas limitaciones que dimanan de otros intereses de orden superior. En primer lugar lo limita justamente la propiedad; el derecho de cazar no puede ejercerse en detrimento del derecho del propietario: los frutos de la tierra, la esperanza del labrador, la recompensa de sus sudores y fatigas, suponen un derecho primordial en alto grado atendible, que no puede violar nunca el cazador. La caza es un interés importante, secundario empero y subordinado al derecho de la propiedad.
>
> El derecho á cazar halla otra limitación que le señala la ley en el tiempo. Veda, del latín vetare, que significa impedir, prohibir: para los cazadores, la veda es: prohibición absoluta de cazar durante cierto período del año. Los animales que Dios ha criado, con sus pieles, con sus plumas y otros productos, dan vida al comercio y á industrias múltiples: con su carne dan nutritivo y sabroso alimento, abaratan los mercados, alcanzando cuando abunda, á la modesta vivienda del pobre: las aves especialmente persiguiendo a los insectos y sus larvas, son defensoras de las plantas y auxiliares de los agricultores. Incumbe pues á la entidad Estado el deber de alta protección, á las especies de caza. Por el aumento de población, la roturación de bosques, y la perfección y baratura de las armas de fuego, amenazaba inminente acabamiento: por esto la ley, cumpliendo el deber que le atribuyo, ha vedado la caza en cierto período del año, que es el de la reproducción. La veda es medida salvadora y protectora de importantísimo interés social: debiera ser absoluta, salvos los casos de muy

[1227] ÁLVAREZ NAVARRO, Agustín, *Legislación de caza, pesca y uso de armas*, Barcelona, Hijo de Domingo Casanova, s.a., 1915.

especiales condiciones, y los mismos cazadores y también los propietarios, debieran ser los primeros en dar ejemplo de cumplirla y observarla». [1228]

Al llarg del text hem anat veient diferents referències i classes de caçadors: el d'ofici i els d'afició. A aquesta classificació cal afegir altres categories que tenen relació i condicionants de classe i de procedència geogràfica. Al costat de la cacera general, amb un to marcadament econòmic i utilitari, motivada per la necessitat i els preus en el mercat –a voltes el mercat negre–, sorgí la caça esportiva, urbana, no utilitària, l'«afició» i la «diversió», unes modalitats que, a mesura que passen els anys i ens acostem a final de segle, van acabar per minimitzar la primera.

La caça com a activitat econòmica, bé de consum i de mercat tenia molta importància. Les peces de corral i les salvatges es podien trobar en els mateixos comerços.[1229] En aquest sentit, el *Diccionario de Agricultura* indicava que el valor dels productes de la caça eren considerables pels amos de les finques, on es criava i es cuidava la seva reproducció. Esdevenia una font extraordinària de riquesa, en tant que complement dietètic i ingressos de les explotacions agrícoles. La caça servia:

«de regalado alimento para el hombre, teniendo una venta pronta, segura y á subido precio; y cuanto mas escasea, naturalmente el producto es mayor por la subida de precio que en los mercados públicos tienen los conejos, liebres, palomas y demás animales que se consumen ordinariamente. Por lo mismo, creemos que los propietarios, siempre que el cultivo lo consienta, deben fomentar la reproducción de la caza, sobre todo, en puntos medianamente próximos á las grandes poblaciones donde la venta es segura».[1230]

En gran part per aquests estímuls la llei no es complia, i molts caçadors no tenien llicència, un permís que constituïa un discriminador de classe. Per controlar tot aquest desori els governs provincials feien intents i crides constants per ordenar i normativitzar l'assumpte de la caça d'acord amb les lleis. El 1879 Joaquín M.ª Lagunilla, governador de Girona, insistia en el compliment de la veda, del 15 de febrer al 15 d'agost, una temporada de suposada abstinència que no era respectada. Feia responsables, com era habitual, als alcaldes com a immediats encarregats del seu compliment per les faltes, en les quals existís negligència i abandonament. També, i això és important, ordenava regular i controlar la venda, limitar el mercat al voltant del consum d'animals caçats. En

[1228] DE ARGULLOL, José, *La caza bajo el punto de vista histórico, filosófico e higiénico*, Barcelona, Imprenta Barcelonesa, 1884.
[1229] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 278.
[1230] ESTEBAN COLLANTES, Agustín i ALFARO, Agustín, *Diccionario de agricultura práctica…, op. cit*., 1852, p. 160.

aquest assumpte els alcaldes podien «conceder los permisos á los dueños de los terrenos para vender la caza muerta dentro de sus fincas desde 1º de Julio hasta terminada la veda, y también para que puedan conducirla por los caminos públicos, siendo obligación indispensable de dichos propietarios el solicitar previamente los indicados permisos». Els corresponia també determinar el tancament de colomers en les èpoques de l'any que fossin més oportunes per no perjudicar les collites; ordenar batudes generals per l'extermini d'animals nocius; i havien d'exigir la «contribución correspondiente á los que se dediquen á la industria de la saca de conejos».[1231]

Segons González Pellejero, a partir de les desamortitzacions, els terrenys lliures foren minvant i els caçadors d'ofici es veieren fora de la llei, perquè molts d'ells no tenien llicència en tant que document públic que donava dret a la caça.[1232] Entre el conjunt dels caçadors no hi havia una única motivació, tampoc una cultura ni una ideologia uniforme. Els practicants no formaven part d'una única classe social ni una jerarquia específica. En aquest ordre de coses podem parlar d'un conjunt d'individus amb un nexe i objectiu comú que era la caça i captura de les preses, la depredació amb diferents mètodes i finalitats. Les formes tradicionals de caça feien servir, com hem vist, les arts prohibides i que, reiteradament, es recordava la seva proscripció, unes insistències que no fan més que confirmar el bandejament de la llei i l'ús freqüent de les pràctiques restringides. Un exemple més d'aquest extrem el trobem amb Narcís Cusí i Jordà,[1233] propietari rural natural de Llers i veí de Figueres qui el 1885 havia vedat per a caçar tota la seva propietat situada en els Hostalets de Llers, una finca acotada i fitada sota la vigilància d'Antoni Llaona, el guarda particular jurat. Advertia que totes les persones que penetressin sense permís amb l'objecte de caçar amb qualsevol mètode, amb escopeta o amb «hurones, redes, reclamos, parar lazos ó con otros artificios destruir nidos de perdices y los demás de caza menor», o arranqués o destruís les fites, serien denunciats i sofririen les penalitats de l'article 47 i següents,[1234] de la llei de caça de 10

[1231] BOPG. Lunes 10 de Febrero de 1879, núm. 18, p. 4-5.
[1232] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 276.
[1233] Narcís Cusí Jordà, fou banquer a Figueres. AGUILERA, Antonio; REMESAL, José, i PONS, Lluís, *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Cataluña, Catálogo e índices*, 2000, p. 85.
[1234] «Art. 47. En las infracciones de esta ley se impondrá siempre la pérdida del arma ó del objeto con que se pretenda cazar. El arma podrá recuperarse mediante la entrega de 50 pesetas en papel de pagos (El art. 94 de la novísima ley del Timbre reduce 25 pesetas la multa que deberá satisfacerse para obtener la devolución del arma.

de gener de 1879.[1235] Efectivament, l'article 50 contemplava que qui fos trobat *in fraganti*, sense permís en la propietat aliena amb llaços, fures o «otros ardides para destruir la caza, será considerado como dañador» i entregat als tribunals ordinaris perquè li fos aplicat l'article 530 del codi penal.[1236]

Aquí apareix la interessant categoria de «dañador», destinat a qui causava detriment, prejudici, dany o destrossa cap a la fauna. Aquests caçadors podrien definir-se com a habitants del medi rural que no respectaven mai la veda i que utilitzaven tècniques i enginys basats en l'engany, les trampes i l'emboscada. A les darreries del vuit-cents existia una conceptualització que diferenciava entre els «dañadores», qui perseguien la caça amb paranys, fures i arts tradicionals, i els «furtivos» el que utilitzaven l'escopeta com a mètode legal però no respectaven la propietat aliena ni l'època de veda. Els pastors eren acusats de practicar la caça il·legal i eren vistos com un dels elements importants de destrucció de poblacions d'animals, així com agricultors i treballadors del

---

Art. 48. En todo caso el infractor será condenado a la indemnización del daño según tasación pericial, á la pérdida de la caza y á una multa que, por primera vez, será de 5 á 25 pesetas, por la segunda, de 25 a 50 y por la tercera, de 50 á 100, siempre en papel de pagos.
Art. 49 El insolvente en el pago de esta multa sufrirá un día de arresto por cada 2,50 pesetas que deje de satisfacer.
Art. 50. El que entrando en propiedad ajena sin permiso del dueño, sea cogido infraganti, con lazos, hurones ú otros ardides para destruir la caza, será considerado como dañador, y entregado á los Tribunales ordinarios para que le castiguen con arreglo al art. 530 del Código penal (Será también castigado con la pena de arresto mayor en sus grados mínimo y medio. El que empleando violencia o intimidación en las personas o fuerza en las cosas entrare a cazar o pescar en heredad cerrada o campo vedado. El que en heredad o campo de las mismas condiciones cazare o pescare sin permiso del dueño, valiéndose de medios prohibidos por las Ordenanzas. Cuando concurrieren simultáneamente las circunstancias expresadas en los dos párrafos anteriores, el culpable será castigado con la pena de arresto mayor en su grado máximo. La pena de arresto mayor es de un mes y un día a seis meses, cuando el daño que se cause exceda de 50 pesetas y no pase de 2500. La de arresto mayor en su grado máximo es de cuatro meses y un día a seis meses a dos años, cuatro meses y un día á cuatro años y dos meses y multa de 250 a 2500 pesetas cuando no pueda estimarse el daño causado).
Art. 51. Toda persona que destruya los nidos de perdices y los demás de caza menor, será condenado en juicio de faltas á pagar de 5 a 10 pesetas por primera vez, de 10 a 20 por la segunda y de 20 a 40 la tercera. El que en tiempo de veda destruya los nidos de las aves que el reglamento especial considere útiles a la agricultura, será castigado, la primera vez, con una multa de 1 a 5 pesetas, la segunda de 5 a 10 y la tercera de 10 a 20.
Art. 52. El que por más de tercera vez infrinja las disposiciones de esta ley será considerado reo de daño y entregado á los Tribunales para que como tal se le juzgue.
Art. 53. Los padres, representantes legales y amos de los infractores serán responsables civil y subsidiariamente por las infracciones que cometan sus hijos, criados o personas que estén bajo su poder.
Art. 54. La acción para perseguir las infracciones de la presente ley prescribe á los dos meses de haberlas cometido».

[1235] BOPG, Viernes 28 de Agosto de 1885, núm. 103, p. 4.

[1236] «Art. 530. Son reos de hurto: 1º. Los que con ánimo de lucrarse, y sin violencia o intimidación en las personas ni fuerza en las cosas, toman las cosas muebles agenas in la voluntad de su dueño. 2º. Los que encontrándose una cosa perdida, y sabiendo quien es su dueño, se la apropiaren con intención de lucro. 3º. Los dañadores que sustrajeren ó utilizaren los frutos ú objeto del daño causado, salvo los casos previstos en los arts. 606, núm. 1º; 607, números 1.º, 2.º y 3.º; 608, núm. 1.º; 610, número 1.º; 611, 613, segundo párrafo del 617 y 618».

camp que podien parar llaços i ballestes quan anaven o venien de les finques. A aquest llistat de categories professionals d'individus que caçaven per complementar la dieta o per vendre, si podien a bon preu en el mercat negre o convencional,[1237] cal afegir llenyataires, llevaires, carboners i altres treballadors i usuaris dels boscos.

Lligats i relacionats amb aquesta activitat cal parlar dels caçadors d'ofici, un a categoria recurrent que consta a la documentació i que ha aparegut en el text. Aquests tenien la cacera com a activitat i font d'ingrés principal, eren uns veritables professionals, experimentats i coneixedors excepcionals del medi i les muntanyes que, en ocasions, podien ser sol·licitats per pagesos i treballadors del camp per fer eliminar animals nocius, incompatibles amb els conreus, dels quals podien obtenir ingressos per la recompensa i per la venda de les pells.[1238] Amb el decret de 1834 estigueren fora de llei seguint la prohibició de 1818,[1239] tot i que l'ordenança de 1804 (art.7) els autoritzés.[1240] Els caçadors d'ofici, després de les desamortitzacions i la privatització de gran part del territori, van passar a una situació de proscripció i d'il·legalitat en no tenir, a priori, camp per recórrer. Tot i així, pels caçadors urbans d'«afició» no eren tant mal vistos

[1237] Circular nº 402.- Registro nº 1106, Negociado 2.°—Industria, CAZA, «Por diferentes conductos ha llegado á mi noticia que en varios pueblos de esta provincia se venden en los mercados piezas, de caza cogidas con lazos, perchas ú otros armadizos contraviniendo las disposiciones terminantes de la ley, sin tener en cuenta que de este modo se hace ineficaz la veda se perjudica notablemente á los que se dedican á esta industria y se priva en parte á los aficionados del recreo que puede proporcionarles el ejercicio de la misma. Preciso es desplegar toda vigilancia para corregir con mano fuerte tan punibles abusos y extirparlos de raíz en cuanto sea dable, porque si la astucia de los cazadores furtivos hace muy difícil cogerlos infraganti, puedan sufrir las consecuencias de su desacato á la ley, decomisando las piezas de caza à los que las lleven a los mercado para que cesen de adquirirlas con tal objeto.
Por consiguiente encargo á los Señores Alcaldes que vigilen para que tales actos no queden, impunes y ordenen á sus dependientes el comiso de la caza cogida fraudulentamente y la denuncia que corresponde al juzgado municipal del distrito donde tenga lugar la aprehensión a fin de que los infractores sufran el castigo, que merecen, recomendando por último a la, Guardia civil., guardas jurados y demás dependientes de mi autoridad que cuiden asimismo del exacto cumplimiento de cuanto dejo prevenido. Gerona 26 de agosto de 1880. El Gobernador, Joaquín María Lagunilla». BOPG. Lunes 30 de Agosto de 1880, núm. 104, p. 2.

[1238] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 295.

[1239] «4. Se prohíbe á toda persona tenga por oficio el cazar, sin embargo de haber sido permitidos los cazadores de oficio por el artículo 7º de la citada Real cédula, que en esta parte queda derogada, subsistiendo en su fuerza y vigor en cuanto á lo demás que no se varía ó innova en este decreto». *Real ordenanza de caza y pesca dada por Carlos IV* en Aranjuez, 1804.

[1240] «En consideración a no ser sólo útil, sino casi preciso al regalo de las mesas el uso de la caza en ellas, se permiten los cazadores de oficio con tal que hayan de tener licencia del Gobernador de mi Consejo, el que la concederá gratis, precedido informe de las Justicias de los pueblos de sus domicilios de que son hombres de bien y de habilidad, negándola a los diferentes vagos que suelen usar de este pretexto para sus excesos». ACAE. Col·lecció d'impresos, núm. 2408, 1818, Real orden sobre la obligatoriedad de poseer licencia para cazar.

com els «dañadores», perquè solien ser més selectius, caçaven amb escopeta i respectaven les lleis de naturalesa, font de la seva pròpia continuïtat i raó de ser.[1241]

Tots aquests practicants, caçadors d'ofici i «dañadores», no cercaven la «diversió», tot i que la podien sentir, buscaven el sosteniment i la manutenció, alguns el lucre i una font d'ingressos complementària.[1242] Aquesta caça «tradicional» estava fora de la llei i la seva pràctica navegava entre la necessitat i un fort component de consuetud, hàbit i costum. Per contra, la nova caça, la que buscava un *divertimento* tenia un estil propi i unes noves concepcions amb un marcat to urbà. Unes noves idees que es van difondre a través de les societats de caçadors, associacions d'aficionats a la caça i, sobretot, per mitjà de la premsa especialitzada, les diverses revistes dedicades a la caça. Aquests diferents aspectes foren claus per la socialització i les corretges de transmissió cultural entre el medi urbà i les classes dominants del món rural que compartien la concepció esportiva de la caça, el «ejercicio», l'«afició» i la «diversió». En aquest sentit podem citar com a complementari el mot *sportsman* que Bosch de la Trinxeria cita en diverses ocasions dins la seva obra.[1243] Es tractaria, per González Pellejero, de la «caza por afición, la caza burguesa que desea emular la diversión favorita de la nobleza a la que envidia».[1244] Seguint aquest fil, ho podríem exemplificar, en certa manera, a través de la conversa de Bosch de la Trinxeria amb el seu bon amic en Quim Forniol, de Darnius, i el procurador de Requesens que, mentre dinaven en una fonda de Figueres un dijous de mercat, varen quedar per organitzar una cacera del senglar a la finca del comte de Peralada.[1245]

[1241] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 294.
[1242] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 290-292.
[1243] «El Doctor Bernis, metge de l'establiment de la Presta, caçador i pescador de truites, es un verdader *sportsman*». BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles, *Records... op. cit.,* p. 132.
[1244] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 278
[1245] -Què content estic de trobar-te! me digué, volia anar a la Jonquera a casa teva.
-Y això, que hi ha de nou?
-Res de particular: t' has mirat lo calendari?
-Per què?
-Home! dijous vinent es Sant Hubert, patró dels caçadors, i ho tenim de celebrar com se mereix.
-Tens raó.
Llavors parlàrem de caceres, tirant plans pera saber si aniríem a les perdius ó als conills, i el punt que ens podia oferir millor resultat.
Hi havia a taula amb nosaltres, el procurador del senyor Comte de Peralada, amic nostre, que viu á Requesens en el gran casal del Comte.
-Me volen creure? ens digué, vinguin a Requesens i farem la cacera del porc senglar.
BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles, *Records... op. cit.*, p. 155.

Els diferents tipus de caça es barrejaven, coexistien i col·lisionaven en els mateixos àmbits espacials. Al llarg del vuit-cents s'anaren incrementant les activitats d'oci que des de l'àmbit urbà es dirigien cap a els espais rurals, uns models que expliquen en gran part l'auge dels tancaments de terres i els vedats de caça en particular, com a model específic de tancament i d'exclusió. Això es percep d'una manera molt notable des de l'aprovació de la llei del 1879, amb un increment numèric importantíssim pel que fa a la demanda i publicació d'acotament i vedats de caça pròpiament dits. Uns vedats que representaven una important font d'ingrés; que intentaven preservar les collites; que eren imprescindibles i conceptualitzats per divertir-se i per ús dels aficionats; i tributaven en base a la llei de 1885 de contribució agrària. Per això, entre altres, l'exclusió pública i notòria final de nombrosos anuncis de vedat, en les quals es pretenia que arribés «a conocimiento de los aficionados á la caza á quienes interesa»,[1246] a qui es convidava a abstenir-se «a ejercer la diversión de la caza».[1247] En aquests espais i sobretot a partir del darrer terç de segle, s'hi conjugaven dos tipus de llenguatge i de conceptualització de la cacera. Ens referim a una qüestió lingüística en la seva més gran amplitud, gairebé holística, unes pulsions que anaven de bracet a un reforç de la idea excloent de la propietat privada, a una defensa dels masos i de les finques de la intrusió d'agents alterns i a la persecució de l'ocupant i del practicant d'usos i activitats econòmiques diverses, a través de la repressió policial i de vigilància, com a instrument quotidià, i amb la llei i el codi penal com a eines reguladores del punible.

Els nous caçadors, urbans i provinents de les elits socials i econòmiques rurals, es distingien sovint per la vestimenta i com anaven guarnits, les armes i els gossos que portaven,[1248] un llenguatge simbòlic de marcada diferenciació cultural i econòmica.[1249] Era la representació social d'una manera distinta de viure i veure la cacera, una activitat que s'havia convertit en un signe de classe, una «diversió» i una «afició», temporal i de cap de setmana, i circumscrita a les dinàmiques i a les necessitats socials dels practicants de les ciutats. Les trobades associades amb l'exercici de la cacera donaven

[1246] BOPB. Martes 2 de agosto de 1881, núm. 178, p. 3.
[1247] BOPB. Jueves 19 de Setiembre de 1889, núm. 225, p. 2.
[1248] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 328.
[1249] En aquest sentit vegeu VEBLEN, Thorstein, *Teoría de la clase ociosa*, introducció de John Kenneth Galbraith, México, Fondo de Cultura Económica, 1963. «La caza es también un deporte —un simple ejercicio del impulso depredador. Como tal no ofrece un incentivo pecuniario apreciable, pero contiene, en cambio, un elemento, más o menos ostensible, de hazaña. Es este último aspecto de la caza –expurgado de toda imputación de constituir una actividad lucrativa– el único meritorio y el único que corresponde al esquema general de la vida de la clase ociosa desarrollada».

peu a tot un seguit de relacions socials complexes: creació i reforçament de vincles de classe, la satisfacció dels interessos comuns, canviar impressions, mostrar-se davant dels demés, tancar negocis, suborns o intercanvis de favors. Aquests nous caçadors canviaren les maneres i les lògiques de la cacera «tradicional», solien caçar durant tot l'any i sense llicència en els terrenys vedats.[1250] Era, en certa manera, una redescoberta de la natura i del món rural, en un sentit similar, però no idèntic, de com ho féu l'excursionisme.[1251] Pel caçador rural la cacera era una activitat quotidiana que es va veure acotada, de manera relativa, amb les lleis, les necessitats urbanes i el ritme de les transformacions socials del segle. Ara bé, la vulneració de la norma imposada es reflexen en les pràctiques constants d'intrusió que emergeixen en les notícies dels butlletins i en la necessitat dels anuncis per tancament i vedat. A finals de segle dinou, i al voltant dels vedats de caça, aparegueren diferents societats i associacions de caçadors, un «lobby» per la defensa dels interessos dels caçadors per afició i per combatre els preus de les llicències.[1252]

Les societats de caça i la conformació de nous vedats

En el transcurs del dinou, i especialment en el darrer quart de segle, detectem d'una forma més diàfana, la creació de vedats de caça per part d'elements que provinents del món urbà constituïen una societat per poder practicar la diversió de la cacera. En algunes ocasions són aquests interessats, que a través d'una persona jurídica o de persones físiques, els qui convertits en arrendataris del dret de caça per part dels legítims propietaris, apareixen com a emprenedors d'una activitat econòmica que esdevé una important font d'ingressos i un pol d'atracció que dinamitza les relacions entre el camp i la ciutat. Unes relacions que canvien les maneres de fer i d'entendre la cacera. Podem mostrar alguns exemples d'aquest fenomen a través dels anuncis dels butlletins oficials.

Les societats de caça es convertiren, en paral·lel a aquest fenomen, en elements importants per la difusió i la defensa dels seus membres i, els vedats i acotaments, en

[1250] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 332.
[1251] El Centre Excursionista de Catalunya, entitat cultural i esportiva fou fundada l'any 1876 amb el nom d'Associació Catalanista d'Excursions Científiques. Des del 1891 publica el Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya, dirigit inicialment per Francesc Carreras i Candi, on hi aparegueren monografies geogràfiques, històriques i arqueològiques. CEC. *Cent anys d'obra col·lectiva del Centre Excursionista de Catalunya: 1876-1976*, Barcelona, 1976.
[1252] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 252.

destacats espais de sociabilitat. Les associacions de caça feren de corretja de transmissió d'idees amb la resta d'associats, i feren difusió d'uns discursos que intentaven homogeneïtzar les maneres de comportar-se i d'actuar, així com de reivindicar diferents aspectes per la millora i la defensa de la caça. Per la divulgació de la seva publicitat i propaganda, a banda dels canals particulars de les pròpies entitats, ho feren a través de diverses publicacions i periòdics locals, i comptaren amb algunes revistes especialitzades. El fenomen associatiu i la premsa cinegètica tingueren Catalunya com a territori pioner. Tenim notícies d'associacions com el «Círculo de cazadores de Barcelona», que a l'any 1861 tenia la seu social a la Rambla de Santa Mònica; «La Asociación de aficionados a la caza de Barcelona» que el 1879 es convertí en l'«Asociación de aficionados a la caza y pesca de Cataluña»;[1253] i l'associació de «Cassadors de Cataluña», amb uns estatuts de 1906. A aquesta relació caldria afegir la «Nueva asociación de cazadores de Barcelona» fundada el 1902 que passà a denominar-se «Real Asociación de Cazadores de Barcelona», una societat que havia arrendat diverses finques i acotaments de caça en el terme de Castelldefels.[1254]

Entre els periòdics de caça, en el pla espanyol destacà *La Caza* (1865), revista que publicà algun anunci relatiu a la conveniència de l'associacionisme; *La Ilustración venatoria* que, el 1879,[1255] feia una crida per la creació de societats; i *La Caza Ilustrada* revista desenal de caça i pesca i òrgan oficial de l'«Asociación de cazadores españoles». A banda de Barcelona, a través de *La Ilustración venatoria* emergiren algunes societats de caça –moltes de les quals ja existien el 1879– a Tarragona, Girona i altres

[1253] «Circular n.° 203.—Registro n.° 527, Sección de Fomento, Negociado 2.º—Industria, Caza y pesca. D. Joaquín M.ª Lagunilla, Gobernador de esta provincia. Hago saber: que á instancia del Sindicato de la «Asociación de aficionados a la Caza y Pesca de Cataluña,» residente en Barcelona, he acordado conceder autorización por el término de dos años á D. Joaquín Badía y Andreu, Presidente de dicha Asociación, D. Joaquin de Molins, Secretario, D. José Coll y Massadas, Tesorero, Don Joaquin Viver y Callis, vice-secretario y á D. José Clausolles, vocal de la Junta; para que velen por el exacto cumplimiento de la Ley de caza, incluso el comiso de las piezas que se pongan à la venta durante la veda, y haciendo extensiva dicha autorización á los representantes que tenga la Asociación en los pueblos de esta provincia. Por tanto, encargo á los Sres. Alcaldes, Guardia civil, Guardas jurados y demás dependientes de mi autoridad que presten eficaz auxilio á los referidos individuos del Sindicato y á sus representantes, siempre que les fuere por los mismos reclamado, sin desatender principalmente los demás servicios que les están confiados. Gerona 26 de Abril de 1880. El Gobernador, Joaquín María Lagunilla». BOPG. Viernes 30 de Abril de 1880, núm. 52, p. 2.

[1254] ROSSELL CAROL, Joaquín, *Los primeros diez años del Safari Club International de Catalunya*, Barcelona, 2006, p. 4-5.

[1255] *La Ilustración Venatoria, periódico de caza, de sport y recreso campestres, de aclimatación y cría de animales domésticos y de cuanto tenga relación con la agricultura y con los deleites de la vida del campo*. Aquest periòdic, d'aparició desenal, es publicà entre 1878 i 1885 i tingué èxit a l'exposició Universal de París de 1878.

poblacions menors com Terrassa, Sabadell, Reus, Vic, Vilanova i la Geltrú, Valls, L'Hospitalet de Llobregat, Mont-roig, Mataró i Figueres.[1256] A l'ombra d'aquestes associacions nasqueren els òrgans de premsa de les mateixes com el *Boletín de la Asociación de Aficionados a la Caza* i la *Revista Universal Ilustrada*, les dues de Barcelona. Aquests col·lectius doncs, es convertiren en grups de pressió i conformadors d'opinió. Un aspecte recurrent amb un marcat llenguatge de classe fou la marginació i proscripció de les altres arts i tècniques de caça, per excloure als qui no tenien escopeta i, entre els que en tenien, els qui vulneraven la llei no tenint permís d'armes i llicència de caça. Així mateix van esdevenir la veu perquè es respectés la veda i es perseguissin els caçadors furtius. Aquesta premsa especialitzada va tenir l'objectiu de la conscienciació no només dels associats, sinó del conjunt de la societat.

A Figueres aparegué el *Boletín de Pesca y Caza* i a Girona hem obtingut les traces de la *Sección venatoria, Órgano del sindicato de la* «*Asociación de aficionados a la caza y pesca de Gerona*», unitat integrada dins del diari *El eco de la provincia de Gerona*. L'associació el 1882 era presidida per Narciso de Foxà i en una sessió de junta de vocals, «procedióse enseguida á tratar de las infracciones que se cometen ya de caza, ahora de pesca, acordando tomar las disposiciones necesarias á fin de cortar semejantes abusos» i sobre el «asunto de la modificación del tiro de palomos».[1257] Les reunions es feien «en el salón de la casa del señor Conde de Foxá» i en aquest número de la «Sección Venatoria», agraïen al governador civil la publicació en el Butlletí Oficial d'un extracte de la celebració de Junta general de la societat,[1258] i aprofitaven per alabar la seva figura i els «elevados propósitos de que se halla poseído el actual gobernador Sr. Ayuso en pro de los intereses cinegéticos». Així mateix reproduïen un altre anunci del butlletí en el qual el governador encarregava als alcaldes, Guàrdia civil, Carrabiners i demés dependents que prestessin auxili a l'esmentada Junta, perquè l'associació

[1256] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 361.
[1257] *El eco de la provincia de Gerona : diario político, de avisos y noticias*, año II, 11 junio 1882, núm.160, p. 1987-1988.
[1258] «Circular núm. 146. Registro nº 499, Sección de Fomento, Negociado 2º.- Industria, CAZA Y PESCA. Celebrada Junta general de Reglamento por la Asociación de aficionados de esta Capital á la caza y pesca y nombrada por los mismos su Junta de gobierno para velar por el cumplimiento de las leyes vigentes de caza y pesca, he resuelto aprobar el nombramiento de la citada Junta cuyos nombres y cargos á continuación se expresan y declarar caducadas todas las autorizaciones que se hayan dado con anterioridad á esta fecha á individuos de la mencionada Asociación; haciéndolo público por medio del presente Boletín oficial para conocimiento de los interesados. Junta de Gobierno, Presidente, D. Narciso de Foxà; Vice-presidente, D.Justo Lorenzi; Secretario, D. Esteban Sabater; Tesorero, D. Juan de Masdevall; Vocales, D. Joaquín Freixas, D. Luis de Bassols, D. Juan Vila, D. Luis de Prat, D. Juan Alsina. Gerona, 25 de Mayo de 1882». BOPG. Lunes 29 de mayo de 1882, núm. 64, p. 1.

d'aficionats estava constituïda «para que vele por el cumplimiento de las disposiciones vigentes de Caza y pesca incluso el comiso de las piezas que se pongan á la venta en contravención á aquellas». L'associació gironina, i la seva vigilància pel compliment exacte de la llei, operava almenys des de 1879, així ho detectem en el diari oficial d'aquesta i la següent anualitat de 1880.[1259]

L'associacionisme fou un fenomen urbà contemporani a la llei de 1879. I la proliferació d'aquestes associacions tingué un doble efecte, si bé s'aprofitaren de les lleis que protegien la propietat privada per tancar i vedar finques, es crearen corrents d'opinió contràries als privilegis que la llei atorgava als propietaris a poder caçar tot l'any i a no estar obligats a respectar la veda.[1260] D'alguna manera ho podem entendre com una pugna pel control dels espais cinegètics en un context on els interessos de les elits urbanes i propietaris rurals solen coincidir mentre altres caçadors anaren per lliure (uns practicants que jugaren un pols als propietaris i als aficionats urbans).

La creació de vedats de caça, expressament i com a activitat principal de les finques, junt amb les societats i associacions de caçadors, seran dos aspectes determinants per copsar i pensar el sentit del canvi conceptual de la cacera com a «diversió», i com a expressió d'una activitat de prestigi, una afició no oberta a tothom. Veurem exemples de vedats privats de caça, promoguts per societats d'interès de propietaris, societats de cacera o individus forasters. Els trobem en tota la geografia catalana i són fomentats, en primer lloc, per excloure els no titulars de la propietat de la pràctica de la caça, i així privatitzar el dret de cacera per després cedir-lo, arrendar-lo o bé explotar-lo directament. Alguns dels models i testimonis documentals dels avisos i publicacions dels butlletins ens mostren un fenomen que creix, almenys apareix de manera més nítida, a mida que ens acostem al final del segle dinou. La llei de 1879, en aquest i altres sentits, va ser crucial, i en el seus articles 9, 15 i 18 consagrava (les pràctiques i) el dret

[1259] El governador civil autoritzava a Andrés Guerra, vicepresident de l'associació d'aficionats a la caça perquè vigilessin el compliment de la llei el comís de peces posades en venda durant la veda i convidava a les autoritats, guardes i cossos policials a auxiliar-los si era necessari. BOPG. Miércoles 25 de Julio de 1879, núm. 88, p. 3. L'anunci de l'any següent també acreditava «á instancia de la Junta de la Asociación de aficionados á la Caza y pesca establecida en esta capital, he acordado conceder autorización á D. Juan de la C. Majuelo, presidente de dicha Junta, D. Juan Perxés, vice-presidente, D. Luis Catalá, tesorero, D. Jaime Miralles, secretario, D. Tomás Campderrich, vice-secretario, y á D. José Padrosa, D. Luis de Prat, D. Juan Saqués y D. Juan Pascual, vocales». BOPG. Lunes 26 de Abril de 1880, núm. 50, p. 2.
[1260] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 368.

del propietaris de vedar i privar el pas legalment a qualsevol sense el seu permís. Aquesta qüestió lligada a una situació de dificultats econòmiques, descens de preus dels productes agrícoles i coincidint amb el desastre de la plaga de fil·loxera i el context de la crisi finisecular, va fer que les explotacions agràries tinguessin en la cacera una font d'ingressos complementària i molt agraïda per l'afluència de caçadors que, provinents del món urbà, alleujaven les economies rurals de Catalunya, especialment dels hisendats, i subsidiàries, altra volta, de la ciutat i de les demandes d'oci i divertiment de la caça per afició.

La cessió dels drets de caça era una de les vies d'atorgar la capacitat a un altre d'exercir legalment aquesta activitat. Ara bé, trobar les relacions socials que permetien aquests actes no sempre són fàcils de dilucidar. La cessió de drets responia a diferents interessos i casuístiques, fossin econòmics, gràcies i favors, prestigi o per desempallegar-se de la gestió directa dels patrimonis. En les fonts documentals no hi solien constar les clàusules ni els pactes que emparaven aquests actes jurídics. Les persones beneficiàries de les cessions solien ser forasters, en molts casos de Barcelona o d'alguna capital de província. El 1882 A Dosrius (Maresme) hi trobem una de les primeres cessions explícites del dret de caça. Efectivament, en l'edicte municipal es pot comprovar com els veïns de Barcelona Paciano Guilimany i Baltasar de Bruguera, eren els «cesionarios de Joaquin Matas del derecho de vedar y poder cazar en su propiedad» enclavada en els termes d'Arenys de Munt i Dosrius.[1261] Els arrendaments serien una altra forma de cessió de drets. En aquests casos en la documentació hem detectat referències a arrendataris del dret de caça, cites als contractes d'arrendament i en una ocasió la transcripció completa del contracte, un fet excepcional que ens dóna idea de les clàusules temporals i econòmiques dels mateixos.

Josep Grau, alcalde constitucional d'Age, llavors districte municipal de Vilallobent (Cerdanya), el 1885 publicava un edicte en el qual es feia constar que en motiu dels «daños y abusos que con motivo de cazar» es cometien a les finques que composaven les partides dels terrenys anomenats les planes d'Age, comelles, planes d'Aix i les colomines, «todos los propietarios de dichas fincas y de dicho pueblo de Aja han autorizado plenamente á D. Francisco Morer y Guasch, vecino del mismo para que,

[1261] BOPB. Martes 15 de agosto de 1882, núm. 194, p. 2.

vede para cazar, todos los terrenos campos y prados que forman dichas partidas, concediéndole el derecho exclusivo de poder cazar en ellas». Acabaven de constituir un vedat de caça en el qual un particular havia aconseguit l'autorització de tots els propietaris per gestionar i tenir, en exclusivitat, el dret de caça. Desconeixem les condicions econòmiques i les clàusules temporals com tampoc sabem quines eres les circumstàncies d'aquest tracte. En tot cas, i com era norma, l'anunci acabava per advertir les penes que podien castigar els qui penetressin dins l'àrea vedada «con objeto de cazar con escopeta, redes, reclamos, lazos o destruyan los mojones, serán denunciados y sufrirán las penalidades que determina el articulo 47 y siguientes de la ley de caza».[1262] Un cas semblant el podem il·lustrar amb un anunci concernent a Plujà, al districte d'Oix (La Garrotxa). En aquest exemple de 1888 es cita el «Vedado de Gatiellas», conegut d'antuvi i format per un conjunt de masos. Així doncs, es recordava al públic en general, i als caçadors en particular, que als efectes de la llei de caça es declaraven vedades i acotades «todas las tierras labrantías, yermas de boscaje y demás que componen la dotación de las caserías Palomeras, Parella y Pruan, de propiedad de Francisco Vila y Collellmí, de la mencionada vecindad; sitos las dos primeras en el espresado distrito y la última en el de Montagut». També s'indicava el nom dels veïns d'Oix, Pedro Martínez, Bartolomé Gardella i Pedro Prujá, guardes particulars jurats encarregats de la vigilància i custòdia del vedat.[1263]

Els acords entre propietaris residents i propietaris forasters sovintegen d'una manera remarcable en la totalitat d'anuncis per tancament de terres. Es tracta d'un dels models més habituals per la creació de vedats de caça. Fou el cas, per exemple, de la unió d'uns quants veïns de Sant Martí Vell i altres «hacendistas forasteros» que, citant la llei de 6 setembre 1836, reial ordre de 25 novembre de 1847 i l'article 18 de la llei de 1879, feien públic que «quedan vedados en común los terrenos que poseen». Unes finques que havien estat delimitades «según lo acredita la señal material del amojonamiento que indica la propiedad».[1264] Un altre exemple interessant fou el de Manuel Fina i Puig, qui el 1892 instava al govern civil per constituir un vedat en una finca recentment arrendada. Aquest veí de Palafrugell, més endavant soci del casino *La Alianza,*[1265] jutge

[1262] BOPG, Lunes 27 de Julio de 1885, núm. 89, p. 2.
[1263] BOPG, Lunes 9 de Enero de 1888, núm. 4, p. 20.
[1264] BOPG, Miercoles 15 de Agosto de 1888, núm. 98, p. 424.
[1265] AMP (Arxiu Municipal de Palafrugell), Fons Fina-Rocas, Títol de soci del *casino La Alianza* a nom de Manel Fina, 1898, capsa 651.

municipal[1266] i soci de l'*Asociación de Propietarios de Palafrugell*,[1267] va aconseguir l'adjudicació, a través d'una subhasta «celebrada el día 4 de Marzo último», de la muntanya de Caramany de Pals. Immediatament, per fer valer el dret de caça arrendat decidí excloure els demés i vedar el terreny. La finca, de vuitanta-set hectàrees i mitja, es subdividia en les dues grans parcel·les de «Carmany Gros» i «Carmany Petit».[1268] Aquestes terres formaven part del pla d'aprofitament de «montes públicos»[1269] de la província de l'any en curs i, concretament, el «disfrute de la caza» havia estat l'objecte de subhasta per un quinquenni i a raó de trenta pessetes anuals.[1270]

A la província de Barcelona, un dels primers exemples de vedats de caça que consten en la documentació consultada és la finca anomenada la «Casa de los Cazadores» del Prat de Llobregat, propietat de José Bosch i Juan Sisteré, veïns de Barcelona. Aquests dos senyors el 1880 aconseguiren, a més, la cessió del dret de caça, «con el asentimiento á favor de los mismos» de Pedro Batllori, l'heretat de les «Monjas Magdalenas», amb ressonàncies de desamortització; i dels germans Badals, que transferiren «Las Marinas de casa Monés», terrenys palustres rics en aus i propers al delta del Llobregat. Així doncs, aquest conglomerat de terres, quedaven acotades i destinades a vedats de caça en virtut de la llei de 1879 «y reglamentos», unes finques que havien quedat envoltades de «mojones reglamentarios que se han constituido á convenientes distancias» per senyalar, inequívocament, que els paratges esmentats tenien prohibida l'entrada i que estaven vedats al públic.[1271] A les zones humides del Prat de Llobregat la cacera era una activitat a l'alça, un territori en el què, amb Gavà, Sant Boi i Sant Feliu, hi consten

[1266] BC. *La Publicidad*, Miércoles 14 de Junio de 1899, edición de noche, año IV, núm. 1177, p. 3.
[1267] AMP (Arxiu Municipal de Palafrugell), Fons Fina-Rocas, Títol de soci de l'*Asociación de Propietarios de Palafrugell* a nom de Manel Fina Puig (junt amb rebuts i Reglamento de l'associació), 1921, capsa 660.
[1268] BOPG. Viernes 6 de Mayo de 1892, núm. 55, p. 175.
[1269] «El aprovechamiento de la caza se incluye en el plan anual de aprovechamientos forestales y se adjudica siempre por medio de subasta (Ley de Montes de 8 de mayo de 1884)». «Reglamento de 3 de julio de 1903, para la aplicación de la Ley de 16 de mayo de 1902», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, segunda parte, octubre 1935, p. 59.
[1270] «Circular n.° 34.-Registro n.° 101. Sección de Fomento. Montes. Consignándose en el plan de aprovechamientos de los montes públicos de esta provincia, durante el año forestal en curso, el disfrute de la caza en el monte denominado Carmany del pueblo de Pals, y no siendo posible aprovechar dicho producto vecinalmente, por no poderse repartir con equidad entre el vecindario, he dispuesto, á propuesta del Ingeniero Jefe del ramo, proceder al arriendo de dicho producto, y que dicho acto tenga lugar en el mencionado pueblo, bajo la presidencia de su Alcalde y con asistencia del capataz de la Comarca, el día veinte y uno de Febrero próximo á las once de su mañana, subastándose el aprovechamiento por un quinquenio á razón de treinta pesetas anuales (…) Gerona, 25 de Enero de 1892.—El Gobernador, Antonio Mataró». BOPG. Miércoles 27 de Enero de 1892, núm. 12, p. 37.
[1271] BOPB. Jueves 23 de diciembre de 1880, núm. 306, p. 5.

nombrosos anuncis relatius a la constitució de vedats i acotats. Hi descobrim un vertader puzzle de vedats, uns acotats que eren limítrofs els uns dels altres. Un fet que constitueix la localització d'un dels focus més important per a la pràctica de l'activitat cinegètica. La seva proximitat a la capital catalana va fer que aquesta zona esdevingués una autèntica àrea d'esbarjo i de negoci. No obstant això, dins d'aquesta àrea en gran part privatitzada, encara localitzem alguna zona d'aprofitament comunal o amb drets del veïns de caçar i, adduïm, pescar. Fou el cas de la vídua Maria de Montserrat Barata qui el 1884 sol·licitava a l'alcaldia del municipi vedar per la cacera el mas Goday, una constitució efectiva «salvo no obstante los derechos que á este vecindario corresponden y puedan atribuirle al estanque ó laguna denominada 'Illa'».[1272]

Altres casos de la mateixa població els trobem a través de la demanada de Baudilio Faura qui, com a «secuestrador de los bienes» de Cristóbal Juandó, el 1885 va destinar a vedat de caça el conjunt de dues heretats denominades «Camprodon» i «Quaranta», aquesta darrera afrontant amb el vedat de les «Monjas Magdalenas». S'instal·laven els «mojones reglamentarios» situats a les distàncies convenients.[1273] Ben a prop, a Viladecans, ens apareix la importància de la indústria avícola de la comarca, un potent sector que es dedicà al foment de les races autòctones i a la millora de la producció davant la gran demanda del mercat urbà i la dependència de les importacions.[1274] Enric Suñé, com a administrador de la societat anònima la «Avicultora Catalana»[1275] i com a arrendatària de la finca la «Torre Roja», el 1891 sol·licità a l'alcaldia l'expedient per anunciar que «dicha propiedad queda vedada y acotada para los efectos de la ley de caza».[1276]

[1272] BOPB. Jueves 7 de agosto de 1884, núm. 189, p. 4.
[1273] BOPB. Martes 14 de abril de 1885, núm. 89, p. 2.
[1274] CASTELLÓ, Salvador, «La raza catalana del Prat», *La avicultura práctica, revista mensual ilustrada Ibero-Americana*, órgano de la Real escuela oficial de Avicultura y portavoz de la obra del Fomento Avícola Nacional, Granja paraíso, Arenys de Mar, Año XIV, núm. 158, agosto 1916, p. 87-90.
[1275] L'«Avicultora Catalana» fou premiada a l'exposició universal de Barcelona de 1888 amb la medalla d'or i, el ministre de Foment, els hi va concedir recompenses especials en reconeixement a la investigació i els avançaments en la producció i reproducció de gallines. La revista de l'exposició presentava a l'«Avicultora Catalana» no com una societat d'explotació, sinó com una societat d'estudi que pretenia lliurar Espanya de la importació d'aquests animals i de l'onerós cost que tenia. L'empresa exposà els aparells inventats i perfeccionats per demostrar l'èxit de les cries amb les noves incubadores. El novembre de 1887, el director gerent, Enric Suñer Prats va donar unes conferències sobre la incubació artificial a l'Institut Català de Sant Isidre. BC. *La Exposición, órgano oficial de la exposición Universal de Barcelona*, núm. 63 (31 dic. 1888), p. 12.
[1276] BOPB. Sábado 23 de Mayo de 1891, núm. 123, p. 3.

A Sant Just Desvern ens apareix una important associació cinegètica de la qual consten cinc anuncis de vedat. Es tracta de la «Sociedad de caza 'La Fatchona'», un club selecte i exclusiu que, com veurem, articulava tota una sèrie de relacions socials de veïns i industrials de Barcelona al voltant de Can Fatjó, una masia situada en el camí de Vallvidrera. El primer edicte municipal, de 1891, ens informa d'una ampliació del vedat. En base a les disposicions de la llei de caça i, a instància de societat de caça esmentada, representada pels senyors Miguel Mallol Raventós, el jutge municipal de Sant Just;[1277] José Oliveras Tristany i Federico Pedrosa Batista, es declaraven vedats els terrenys cedits per Jaime Grau i els de la vinya de Juan Farrés i «los mansos 'can Vila, can Oliveras y can Padrosa' y sus agregados». I reiteraven l'«absoluta prohibición de entrar en los mismos á cazar» sense l'autorització dels amos i amb l'advertiment de les penes senyalades per la llei i el codi penal.[1278] Precisament, en l'edició de *La Vanguardia* d'un parell d'anys abans ens donava una notícia relativa a «La Fatxona». Era per elogiar la tasca de vigilància dels guardes jurats particulars del vedat i el bon servei que havien fet ajudant a la Guàrdia civil a capturar tres «malhechores que merodeaban por allí teniendo en jaque á los propietarios».[1279] Aquests furtius, tractats com a bandolers, lladres o depravats, eren els proscrits, els pàries i els marginats dels discursos dominants i legalistes. Tres anys després, el vedat de «La Fatxona» ampliava la superfície agregant l'heretat «Llavallol» d'Anna Maria Ximenis, vídua de Bosch i una vinya anomenada «de la Creu».[1280] La sol·licitud a l'alcaldia de Sant Just la signava el conegut Carles Godó i Pié, president del vedat alhora que industrial, polític i cofundador el 1881 de *La Vanguardia*, diari inicialment al servei del partit liberal de Sagasta.[1281] Un bon exemple, aquest, de la dimensió i la funció social i política dels vedats i les societats de caça. Els germans Godó, Carles i Bartomeu com a fundadors del diari, es convertiren en importants i influents personatges que tingueren un cert protagonisme en la cohesió i reproducció social de les elits –sobretot barcelonines–, en termes materials i de capital simbòlic, en tant que patrocinadors de certs escenaris per la

[1277] *La Vanguardia*, martes 7 julio 1891, núm. 2087, p. 3.
[1278] BOPB. Jueves 17 de Diciembre de 1891, núm. 301, p. 3.
[1279] Leemos en *El Diario Mercantil:* «Los guardas jurados particulares del vedado conocido por *La Fatxona,* Sarria, han prestado un buen servicio ayudando á la guardia civil de aquel puesto en la captura de dos ó tres malhechores que merodeaban por allí teniendo en jaque á los propietarios. Se nos hacen grandes elogios de los referidos guardas, por su constante vigilancia y su actividad en secundar la del benemérito cuerpo de la guardia civil allí acantonada, mereciendo unos y otros el aprecio del vecindario». *La Vanguardia*, sábado 7 septiembre 1889, núm. 1074, p. 2.
[1280] BOPB. Martes 6 de Marzo de 1894, núm. 55, p. 3.
[1281] GUILLAMET, Jaume, *Història del periodisme: Notícies, periodistes i mitjans de comunicació*, 2003, p. 140-145.

determinació i l'expressió de la posició social dels individus. En altres paraules, els vedats fomentaven els vincles i les relacions socials de classe. Dies després del primer anunci de Carles Godó com a president de la societat, trobem dos altres referents, entenem, a ampliacions del vedat, aquesta vegada en el terme veí de Sarrià. Pere Huguet, l'alcalde de la població, signava els edictes fent saber que el veí de Barcelona Carles Godó havia demanat acotar una sèrie de finques que els propietaris havien cedit l'ús i el dret de caça. En el primer anunci quedaven vedades i acotades per la cacera el «Bosch de la Creu» i el «Broll», propietats de Félix Ferran i Ana Maria Ximenis.[1282] En el darrer anunci d'ampliació apareixen altres finques de Collserola: el «Bosch de baix», «Bosch de dalt» i «Viñasa» de José Sauró; i l'«Oriola» i la «Raureda» de Juan Planas.[1283] Altres notícies de la societat «La Fatxona» són de 1899, quan era presidida per Federico Herrero González s'amplià amb dos masos més, «casa Carbonell» i «casa Marlés».[1284] Cinc anys després, segons edicte d'alcaldia, José Gelabert Fatxó, propietari del «casa Fatxó» acotava els terrenys del mas d'acord amb la nova llei i reglament.[1285]

Un altre vedat de caça, detectat i interessant, i relacionat amb les elits barcelonines fou el «vedat del Solà», situat a Sant Julià de Vilatorta (Osona) i creat per Francisco de P. Benessat.[1286] Aquest farmacèutic, natural de Sabadell però establert a Barcelona, «interesando la formación del oportuno expediente para acotar y declarar vedada de caza» la finca esmentada, el 1894 aconseguí el corresponent edicte que anunciava la prohibició d'entrar a la finca i avisant de comptar amb quinze dies per presentar

[1282] BOPB. Jueves 8 de Marzo de 1894, núm. 57, p. 3.
[1283] BOPB. Sábado 14 de Abril de 1894, núm. 89, p. 4.
[1284] BOPB. Martes 12 de Septiembre de 1899, núm. 218, p. 3
[1285] BOPB. Viernes 19 de Agosto de 1904, núm. 199, p. 2.
[1286] Francesc de P. Benessat (1836-1909), farmacèutic sabadellenc que s'establí a Barcelona amb cert èxit. Fou marmessor de Josep Puig i Cuñer, el fundador del Col·legi i Granja Agrícola d'Orfes Pobres de Sant Julià de Vilatorta, institució de la qual fou president del patronat fins el 1909. Es mogué bé en els cercles de la política local, fou diputat provincial pel districte de Sabadell. Benessat tingué interès pels insectes nocius a l'agricultura i la història natural. Fou un dels fundadors, el 1871, de la Societat Botànica Barcelonesa i, el 1877, de la primitiva Acadèmia de Ciències Mèdiques, de la qual va ser el primer vicepresident. Va fundar, igualment, l'Escola Industrial i Mercantil de Sabadell (1873) de la qual en fou primer sotsdirector. El 1879 pronuncià una conferència sobre el transformisme a l'Associació d'Excursions Catalana. Com a diputat provincial va ser un dels promotors (1884) de la continuació de la cartografia geològica de la província de Barcelona a càrrec de Jaume Almera. Igualment, el 1902 promogué, juntament amb Bofill i Pichot, l'estudi geològic de la rodalia de Sant Julià de Vilatorta, un mapa i memòria que es publicà el 1905. CAMARASA CASTILLO, Josep, M., *Josep M. Bofill i Pichot Semblança biogràfica*, Institut d'Estudis Catalans, Semblances Biogràfiques, LI, Barcelona, 2009, p. 9. Vegeu també PLANAS, Jordi, *Els propietaris i l'associacionisme agrari..., op. cit,* 2006, p. 83-85; i BOHIGAS, Jordi, «L'antidarwinisme i el seminari de Girona: la lliçó inaugural de Josep Mundet i Pagès (1881)», dins *Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès*, 2010, p. 451.

al·legacions a «quienes perjudique tal acotamiento y declaración de vedado».[1287] A la mateixa població de Vilatorta, i pocs dies després, tenim el registre del vedat de la «Riera del Quer», corresponent a l'homònima finca, gestionada per l'apoderat Ramon Casarramona, i propietat de «los nobles consortes D. Trinidad de Fontcuberta y Dª Carmen Ferrer de Dalmases».[1288]

Alguns arrendaments per practicar la caça, producte de la cessió de drets i a canvi d'una renda anual determinada, eren concessions per part d'hisendats i nobles a uns industrials que es convertien en arrendataris, gestors i usufructuaris del dret de caça. Diversos exemples significatius i d'interès, alguns molt destacables, apareixen reiteradament en els butlletins. Descobrim doncs, altra vegada, notables lligams de classe, trobem l'associació i la coincidència de la burgesia barcelonina en amplis espais de lleure per trobar-se, relacionar-se, compartir aficions i gaudir de la diversió de la cacera. Aquest és el cas, sens dubte, de la notícia de la constitució d'un vedat de caça per part de dos magnats de la industria catalana a Castellnou de Bages. Els «fabricantes» i veïns de Barcelona José Portabella Cots i Manuel Bertrand Salsas, a través del seu procurador, el 1894 declaraven vedades i acotades sis heretats que «poseen en arriendo de sus propietarios». Aquests titulars eren Francisco i Luis Ribera Parera, Antònia Comasolibas, Ramon Cerdá, Francisco Manxarell i el marquès de Alella.[1289] Aquest darrer era Camil Fabra,[1290] industrial i polític, que el 1884 havia fusionat amb José Portabella les fàbriques tèxtils per fundar la societat anònima «Sucesora de Fabra y Portabella».[1291] De l'afició per la cacera de José Portabella en tenim notícia a través de dos anuncis més, pel mas Morera de Manresa[1292]; i de la costa de Collbaix a Sant Joan de Vilatorrada, una «porción de tierra de reciente adquisición» del mas «San Juan».[1293]

[1287] BOPB. Viernes 20 de Abril de 1894, núm. 94, p. 3.
[1288] BOPB. Miércoles 9 de mayo de 1894, núm. 110, p. 3.
[1289] BOPB. Miércoles 11 de Julio de 1894, núm. 164, p. 3.
[1290] Camil Fabra i Fontanills (Barcelona, 1833–Barcelona, 1902). Empresari, banquer i industrial, diputat a corts per Barcelona i senador. Fou defensor del proteccionisme, alcalde de Barcelona (1893) i rebé el títol de marquès d'Alella de la Reina Regent (1889). Fou autor de l'obra *Código o deberes de buena sociedad* (1884) i finançà l'Observatori Fabra, al Tibidabo (1901).
[1291] CABANA, Francesc. *Fàbriques i empresaris*, vol 1 i 2, Enciclopèdia Catalana, 1993.
[1292] BOPB. Domingo 23 de Junio de 1889, núm. 150, p. 2.
[1293] BOPB. Domingo 20 de Abril de 1902, núm. 95, p. 2

A Manuel Bertrand, del sector tèxtil i sucrer,[1294] el trobem el 1906, junt amb el seu fill Eusebi Bertrand Serra en la creació d'un acotat de caça en uns terrenys del Prat de Llobregat. En efecte, l'edicte municipal declarava acotades diverses finques, radicades a Brunyola i amb una extensió total de 467 mujades, equivalents a 228,67 hectàrees. La prohibició d'entrar-hi s'aplicava en base a les prescripcions de l'article 7, paràgrafs 2n i 3r del reglament de caça de 1903 i demés disposicions vigents.[1295] La joia d'aquest conglomerat de finques era l'estany de «La Ricarda», que es trobava dins el perímetre d'un conjunt que «afecta la figura de un rectángulo bastante regular». En els límits i marges d'aquesta àrea hi havien col·locat quaranta-quatre postes de ferro amb «las tablillas que ostentan las inscripciones de 'Terreno acotado de M.Betrand' y 'Terreno acotado de E. Bertrand'», referents a la pertinença respectiva dels dos familiars. Aquests registres i inscripcions formaven part d'unes pràctiques de propietat més enllà de la legislació. Què més expressiu per la definició del dret de propietat personalitzat i individualitzat que fer constar cada titular d'aquest dret? «La Ricarda» estava constituïda per la finca «Paret del Arus» i per un anterior vedat, «Matetas y Lluís y socios de antiguo», propietat de Manuel, així com les demés peces, de titularitat del seu fill Eusebi limitaven amb «el estanque de 'Magarola'».[1296] Un altre exemple interessant d'afició cinegètica fou la d'Alejandro María Pons Serra, procedent de l'àmbit financer de Barcelona.[1297] El 1895 a l'edicte de l'alcaldia del Brull, a les Guilleries, constava com a «hacendado» que, en concepte de «propietario y arrendatario», fitava els termes amb postes de fusta i amb la inscripció de «Vedado de caza», dels masos Casademunt,

[1294] Els seus negocis es focalitzaren en el sector del tèxtil i el cotó, a Manresa i al Baix Llobregat. Fundà la societat que construí la Sucrera del Segre. Bertrand Salsas, fill Manuel Bertrand Cortalé (fundador de La *Fàbrica Bertrand*, a Sant Feliu de Llobregat; fou una de les pioneres del sector tèxtil del Baix Llobregat), es casà amb Flora Serra Casanova el 1878 amb qui es constituí la societat *Textiles Bertrand y Serra SA*, propietaris, entre altres (Sant Fruitós de Bages i Barcelona), de la Fàbrica nova de Manresa. CABANA, Francesc, *Les catedrals del cotó*, 2008, p. 165-166; JUÁREZ, Lucía, *Estudio arquitectónico y patrimonial de la Fábrica Nova de Bertrand y Serra de Manresa*, web xtec, juny 2005.

[1295] Estem davant d'un exemple que establien un «terreno acotado» o «amojonado» i no un «vedado», amb la qual cosa la Llei i el Reglament citat ho conceptualitzava com un terreny tancant on només podia caçar l'amo, excepte en època de veda i on aquesta activitat era secundària davant qualsevol explotació agrícola o industrial. A diferencia del «vedado» no tributava. *Gaceta de Madrid*, 9 de Julio de 1903, núm. 190, p. 1411.

[1296] BOPB. Martes 3 de abril de 1906, núm. 80, p. 2.

[1297] Alejandro María Pons formava part de l'establishment financer i social de Barcelona. Enquadrat en un poderós nucli catòlic, i vinculat al marquès de Comillas, fou president del Comitè de Defensa Social de Barcelona per la promoció de falanges ciutadanes contra una hipotètica revolució obrera i social. El seu avi, José María Serra, i el seu pare, Isidoro Pons, foren fundadors –amb el Marquès de Comillas– del *Banco Hispano Colonial* on en el 1892 s'integrà en el consell d'administració. Anteriorment, el 1885, fou Secretari General de la *Companyia Trasatlántica* per després integrar-se, amb el mateix càrrec, a la *Compañía General de Tabacos de Filipinas*. RODRIGO ALHAJILLA, Martín, «Hegemonía, consenso y conflicto: una historia social del poder en la Restauración», *Historia social*, núm. 36, 2000, p. 35-55.

Sala, Boix i Brugué. Aquests quatre masos arrendats per la cacera, més el mas Estanyol que ja estava vedat i «perteneciente al mismo señor propietario», s'hi havia d'afegir «Can Bruy, correspondiente al término municipal de Ayguafreda, forma un solo perímetro, y constituyen la totalidad del mencionado vedado, el cual queda amparado ante la ley por haberse cumplido todos los requisitos legales».[1298]

En el poble de Castellar del Riu (Berguedà) detectem la constitució del segon vedat de caça de més superfície. Un edicte municipal de 1896 feia públic que els germans Ramon i Pere Pujol Thomás i Ramon Minoves Cardó, veïns de Berga i «hacendados forasteros de este pueblo» acotaven i destinaven a vedat el patrimoni «de Riu», constituït de diferents finques fins els Rasos de Peguera, de 1.481 hectàrees; i l'heretat «Tarsá» de sis hectàrees que limitava al sud amb l'heretat Solana o «Emprivios del pueblo de Capolat».[1299] És interessant detectar la cita d'emprius i com les terres comunals de Castellar del Riu foren destinades, gestionades i explotades com a vedat de caça per alguns hisendats de Berga. Les finques foren fitades amb la inscripció de «Vedado». En els butlletins hi ha prous referències toponímiques d'emprius i comunals, sobretot a la Catalunya vella, i en zones fora de l'alta muntanya que són on –parcialment– s'han conservat fins avui dia. En aquestes zones l'activitat depredadora dels ramaders i el joc d'equilibris locals i familiars afavorí que les terres quedessin de propietat comunal.

El 1907 a Santa Coloma de Gramenet apareix, altra volta, la unió d'interessos per crear un vedat de caça, a través, entenem, de la cessió del dret a un individu com a gestor. En aquesta ocasió localitzem a Ramon Maria de Segarra i de Castellarnau, germà de l'escriptor Josep Maria de Segarra, com a «señor tiene concedido el derecho exclusivo de caza» d'algunes heretats i de multitud de finques, plantades de vinya, que comprendrien gran part del terme municipal. Entre els masos trobem «casa Segarra», propietat de Fernando de Segarra, el seu pare; «can Gordi», propietat de Juan Gordi Doménech; «can Calvet», propietat de Juan Mariné; «can Sam», propietat dels hereus del comte de la Llar; i un reguitzell de vinyes de les que hi consten tots i cadascun dels noms i dels noms propis dels arrendataris. Entre aquestes vinyes arrendades, sospitem

[1298] BOPB. Miércoles 17 de Julio de 1895, núm. 170, p. 2.
[1299] BOPB. Viernes 24 de Abril de 1896, núm. 99, p. 2-3.

que per rabassaires, també hi consta una de propietat que corresponia al mossèn Roque Marsal Mas.[1300]

Arreu del territori trobem nombrosos exponents de societats de caça relacionades amb vedats. El 1887 a La Llacuna (Anoia) la petició de vedat era signada pel «señor administrador de la sociedad del vedado de la plana de Ancosa».[1301] El 1888 a Castelldefels descobrim un vedat pertanyent a propietaris i administradors. El vedat es dictava a instància de Francisco Viñas Bou, hereus de Lorenzo Bou Juvé i Baudilio Aleu Font, com a propietaris; i José Manso i el sacerdot Juan Gaja com a administradors de les propietats conegudes com a «can Viñas», «Escolana», «Aymerich», «Manso», «Ferret» i «Font».[1302] I el 1882, a Olèrdola (Penedès) detectem un vedat de caça acordat entre hisendats i propietaris locals associats amb persones de procedència diversa entre els quals hi trobem a Josep Ferrer Vidal, polític, economista i fabricant de teixits.[1303] A banda de Ferrer Vidal, veí de Gràcia, els demés socis del vedat eren els veïns de Barcelona Hemeterio Serra Brugueras, Francisca Ferrer Díaz, Dominga Juera de Vilar; Margarita Panzano Almirall, de Vilafranca del Penedès; i Juan Trabal Romeu, Juan Rosell Gual i Francisco Soler Mitjans, entre els locals, tots ells propietaris de deu finques que havien «acordado constituirlas en vedado de caza».[1304]

Un altre exemple interessant d'explotació de vedats el trobem a Sant Antolí, poble actualment del municipi de Ribera d'Ondara (Segarra), en el qual el propietari José Melgosa el 1898 havia presentat a l'ajuntament una sol·licitud per iniciar un expedient per acotar i declarar vedat de caça «con la denominación 'del pañuelo'» una finca del seu domini ubicada a la partida del «Salat» o «Cucalé», i composta de bosc, matollar, erm i de cabuda divuit jornals i quatre porques.[1305] I com que es tractava d'un «vedado

[1300] BOPB. Lunes 7 de Octubre de 1907, núm. 240, p. 6-7.
[1301] BOPB, Domingo 27 de marzo de 1887, núm. 74, p. 3.
[1302] BOPB. Viernes 10 de agosto de 1888, núm. 191, p. 2.
[1303] Josep Ferrer i Vidal (Vilanova i la Geltrú, 1817 – Barcelona, 1893). Industrial i polític, afiliat al partit conservador. Fou diputat i senador i formà part d'institucions culturals i econòmiques de Barcelona, com l'Ateneu Català i l'Ateneu Barcelonès. Aquest prohom de la burgesia catalana defensà a ultrança el proteccionisme. Publicà les *Conferencias sobre el arte de hilar y tejer en general y especialmente sobre el hilar y tejer el algodón hechas en el Ateneo barcelonés* (1875) i les *Consideraciones sobre la crisis económica europea* (1879).
[1304] BOPB. Jueves 2 de noviembre de 1882, núm. 262, p. 4.
[1305] Equivalents a 4358,04 m2. 1 porca = 363,1704 m2, 6 porques = 2179 m2, gairebé una vessana. ALSINA, Claudi; FELIU, Gaspar i MARQUET, Lluís, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1990.

de caza» es posava a exposició pública amb un «término de quince días».[1306] Un situació coincident era el vedat de caça del «Pla de Santa Maria» de Balaguer, ja dins les coordenades de la llei de caça de 1902. El 1909 fou promogut pel propietari Gaspar Lluch. La finca era integrada per terra campa i pastures amb una extensió de dos-cents jornals, equivalents a vuitanta-set hectàrees i setze àrees.[1307] A Balaguer mateix trobem la constitució del vedat de caça de «Torre de Bisonga», propietat de Francisco Abella Torres i amb una extensió modesta de deu hectàrees de terra campa, vinya, pastures i arbres fruiters.[1308] En el camp de Tarragona, a Roda de Barà i La Pobla de Montornès el 1885 es formava el vedat «La Unión» entre les propietats de José Virgili i el mas Soler de Rufino Plana.[1309] A Pacs del Penedès, el «Vedado de san Gil»[1310] i, en el terme de Tarragona, el 1891 el governador civil anunciava el vedat de «Comellà del Moro», uns «terrenos acotados» de 400 hectàrees producte de la unió dels masos Morató, Granell i part del mas del Pastor.[1311] I entre Catllar i Tamarit José Ventosa, veí de Tarragona, el 1893 sol·licitava vedar un cúmul de tretze masos d'onze propietaris diferents.[1312]

En pocs anuncis, només tres, hem localitzat referències a les condicions del contracte i de la societat constituïda que administrava els vedats. I només en un, la descripció completa d'aquestes clàusules. José Bassa Plana, propietari i veí d'Altafulla junt amb Ramon Puigmartí de Gispert de Barcelona, el 1890 varen acudir al govern civil de Tarragona perquè desitjaven acotar i vedar, amb les condicions que adjuntaven en l'expedient, un conjunt de finques que sumaven les mil hectàrees. Unes propietats que posseïen en els termes de Tamarit i la Riera de Gaià i que pertanyien a Juan Oliva, José Vallés, Juan Gatell, José Bassa, Leonor Gassó, Josefa Bassa, Francisco Rull, Juan Fortuny, Francisco de P. Ixart, Pedro Vives i Pedro Marqués que posseïen en els termes de Tamarit i la Riera de Gaià.[1313] El governador ho publicava en el periòdic oficial perquè els «cazadores que no tengan el oportuno permiso de los representantes de la

[1306] BOPL. Miércoles 26 de Enero de 1898, núm. 12, p. 52.
[1307] BOPL. Jueves 3 de Junio de 1909, núm. 84, p. 374.
[1308] BOPL. Jueves 3 de Junio de 1909, núm. 84, p. 374.
[1309] BOPT. Miércoles 12 de Agosto de 1885, núm. 189, p. 2.
[1310] BOPB. Miércoles 27 de Marzo de 1901, núm. 74, p. 1-2.
[1311] BOPT. Sábado 15 de Agosto de 1891, núm. 92, p. 1.
[1312] BOPT. Miércoles 6 de Septiembre de 1893, núm. 210, p. 3.
[1313] Altra volta detectem els cognoms Vives i Gatell, descendents dels homes que el 1801 aconseguiren un ban de la Reial Audiència per fer valer el seu dret d'aigües del rec de Gaià, un cabal que prenien de la riera d'Altafulla. ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 117v, 13 març 1801.

Sociedad, se abstengan tanto en la época de la veda de la caza como fuera de ella de introducirse». I tot seguit, a mode d'exemple poc corrent, adjuntava les següents:

«*Condiciones de referencia*

1º Los propietarios adheridos á este convenio renuncian á favor de los socios que en cualquier tiempo formen parte del vedado el derecho de cazar en sus propiedades objeto de este contrato, igualmente renuncian á conceder permiso alguno.
2º Los socios deberán respetar en un todo las cosechas, absteniéndose de cazar en la viña hasta tanto que se haya levantado las cosecha.
3ª El guarda particular jurado vigilará el coto, no sólo para evitar que cacen en él las personas que por este contrato no tengan derecho á ello, sí que también para que no se cause daño ni perjuicios á las tierras acotadas.
4ª La Asociación nombrará en la forma que acuerde un representante a quien el guarda deberá dar cuenta de cualquier infracción de este contrato ó de la vigente ley de Caza, ya sea por parte de cualquiera de los socios ó de los propietarios, sin perjuicio de la denuncia prevenida por la ley para tales casos siempre que el representante de la Sociedad lo juzgue oportuno.
5ª El representante tendrá el derecho de conceder permiso á quien crea conveniente ateniéndose siempre al reglamento interior por el que se regirán los Sres. Socios.
6ª Solo se podrá cazar en el vedado desde el 15 de Agosto al 15 de Enero, ambos inclusive.
7ª El término ó duración del presente contrato será de cinco años forzosos por ambas partes y de cinco años más forzosos para los propietarios y voluntarios para los socios al principio nombrados, de manera que si al terminar el primer quinquenio los socios desean continuar por cinco años más en iguales condiciones, los propietarios vendrán obligados á ello.
8ª Todos los gastos causados por este contrato ó de que con relación al mismo en lo sucesivo se causaren, corren á cargo exclusivo de los Sres. Socios.
9ª Cualquiera diferencia ó cuestión que surgiere entre la Asociación y cualquiera de los propietarios deberá someterse á la resolución de amigables componedores nombrándose al efecto uno por cada una de las partes y un tercero en caso de discordia.
10. El nombre del vedado será 'Vedado de Santa Margarita'».[1314]

El 1898 tornem a localitzar el barceloní Ramon Puigmartí, un dels promotors del vedat anterior. En efecte, el servei agronòmic, depenent del govern civil i encarregat de les qüestions de la cacera, responia positivament a la sol·licitud de Puigmartí per acotar i vedar a la caça, «en todo tiempo», la finca denominada «Coto de Montferri», emplaçada en els municipis de Salomó, Bonastre i Puigtinyós i d'una cabuda de 1.825 hectàrees. En aquest cas tenim constància que el sol·licitant va presentar els contractes que havia signat amb els propietaris de les terres i del temps de la durada: «previa presentación de los contratos que el solicitante tiene hechos con los propietarios de los terrenos comprendidos dentro de la citada demarcación, he acordado declarar cerrado dicho terreno por el tiempo de diez años».[1315] L'altra referència a un contracte és de dies després. Consta la mateixa expressió excepte la final, en la qual no es cita la durada però

[1314] BOPT. Domingo 30 de Noviembre de 1890, núm.283, p. 1.
[1315] BOPT. Viernes 5 de Agosto de 1898, núm. 184, p. 1.

s'especifica que «he acordado declarar cerrados en todas épocas dichos terrenos», dels termes d'Alcover i Perafort,[1316] que tenia cedides León Alasá Rovira.[1317]

I per acabar podem citar l'exemple de la «Sociedad de cazadores titulada La Protectora». El seu president i veí de Tarragona, Fernando de Castellarnau, el 1896 sol·licitava acotar i vedar una relació, concreta i individualitzada, de finques que s'afegien per l'ús dels membres de la societat de caça. El repertori de propietaris s'articulava per les diferents partides del terme de Tarragona, Torre de Sant Jerònim, Terres cavades, Viladegats, Sant Pere, Lorito, Comellà del Moro, Budellera; i la partida del Monnàs de Tamarit. La superfície incorporada, la suma de les parcel·les dels noranta-sis propietaris, superava lleugerament les 242 hectàrees. I, segons la formulació habitual i recordada pel governador civil, els caçadors que no tinguessin «el oportuno permiso de los dueños de las fincas relacionadas» s'havien d'abstenir sinó volien incórrer en les responsabilitats de la llei.[1318]

Llops i «animales dañinos»

Un altre assumpte era la caça dels «animales dañinos». Aquesta fauna, segons el diccionari de la *Real* Acadèmia són els animals que «dañan o hacen perjuicio». En l'entrada del María Moliner, la segona accepció de «dañino», «se aplica particularmente a los animales y plantas que causan daño a otros útiles del hombre». El judici de valor a través de l'experiència, el costum i les necessitats humanes derivades de l'economia rural feien que fossin perjudicials i perilloses una àmplia nòmina d'espècies animals. Les referències, expressions i sentències cap a aquesta fauna foren corrents i la seva persecució ferotge, en tant que es legislà al respecte i, fins i tot, s'organitzaven batudes específiques per eliminar la presència de determinades espècies.[1319] En aquestes caceres comunitàries, tot i que s'intentaren suprimir per llei, era permès accedir a les finques i, per unes hores, el dret de caça exclusiu –entès i conceptualitzat com inherent al dret de

[1316] BOPT. Viernes 12 de Agosto de 1898, núm. 190), p. 1-2.
[1317] León Alasá Rovira en el context de la guerra de Cuba, ens apareix com registrador de la «patente de invención ante la DGAIC con el nº 17741, expedida el 23-9-1895 por veinte años, por una aparato titulado cama militar».Gazeta de Madrid, núm. 31, 31 gener 1898, pág. 355.
[1318] BOPT. Jueves 18 de Junio de 1896, núm. 144), p. 1.
[1319] «(…) que si es una necesidad para los ganaderos, lo mismo que para los labradores, el esterminio, ó disminución por lo menos, de los animales que tanto daño ocasionan á sus ganados y á sus labores, es indispensable estimular con el premio que señalan nuestras leyes á los que se dedican á esta caza, pues la experiencia acredita que sin él ninguno se cuida de su persecución, y que las batidas que antiguamente se practicaban por los pueblos con el indicado objeto, eran completamente estériles, produciendo en su ejecución miles de inconvenientes, en vista de los cuales fueron prohibidas por la ley». BOPB. 26 de agosto de 1857, núm., p. 3-4.

propietat– era vulnerat expressament davant un exercici que teòricament beneficiava el conjunt de la població. Una excepció que confirmava la regla, un costum perseguit però que es celebrava de manera intermitent. Estem parlant, bàsicament, de la caça a la guilla i sobretot de la captura i eliminació del llop per la seva incidència en els ramats. Aquest gran carnívor, temut i envoltat de mite i llegenda, forma part indestriablement de la cultura oral i escrita i, darrerament, compta amb la publicació d'estudis notables.[1320] La persecució d'aquest mamífer ha deixat nombrosos assentaments i registres de les recompenses per la seva mort, fonts d'arxiu que poden ser consultats i que han estat utilitzats per la recerca i per determinar la presència història del llop.[1321]

Les batudes generals estaven prohibides per l'ordenança de 1804 a la vegada que la caça individual dels «dañinos», sense citar-los, estava prevista i recompensada. El títol quart del Reial Decret de 1834 regulava la cacera dels animals perjudicials i establia recompenses per a fomentar el seu extermini a qui els presentessin morts (art.29). El decret marcava una clara relació de les espècies nocives. No hi havia treva, la caça de llops, guilles, gats salvatges, teixons, gorja blancs i fures de bosc era lliure tots els dies de l'any en les terres obertes de propis, ermes i rostollades. No era permès però, sota penes determinades pels infractors, caçar amb trampes en terres obertes, encara que fossin *amojonadas*, per no perjudicar a vianants passatgers i animals domèstics. En les terres tancades, de propis i de particulars, no es permetia la caça d'animals *dañinos* sense la llicència dels amos o arrendataris. I només aquests dos últims grups eren els qui la llei permetia posar trampes i paranys per caçar-los i donar-los-hi mort. En aquest cas estaven obligats a posar una senyal visible, escrita, avisant perquè ningú hi pogués al·legar ignorància. D'aquesta pràctica hem localitzat diferents exemples, com a delimitador del dret de propietat, en els anuncis de vedat dels butlletins oficials de Barcelona i Lleida.[1322] La llei de guarderia rural de 1866 encomanà aquest servei a la

[1320] DD.AA, *Llops i humans a Catalunya. Del passat al present*. Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, núm. 29, Banyoles 2011. També vegeu MORICEAU, Jean-Marc, *L'homme contre le loup, Une guerre de deux mille ans*, Fayard, 2011.

[1321] AHG. Llibres del sotsdelegat. Notaris: Ignasi Roig i Gislé Martorell (1719-1752); AMGI, «Libro para la extinción de los animales dañinos» en el corregiment de Girona (1788- 1842), en virtut de la Real Cèdula (1788) de Carles III. Vegeu MASSIP, Josep Maria, *El llop i els humans. Passat i present a Catalunya*, Tarragona, Arola, 2011.

[1322] BOPB. Martes 17 de Noviembre de 1891, núm. 275, p.3; BOPB. Sábado 20 de Febrero de 1892, núm. 44, p. 3; BOPL. Lunes 19 de Junio de 1893, núm. 378, p. 80; i BOPL. Lunes 18 de Marzo de 1895, núm. 34, p. 149.

Guàrdia civil i era aquest cos l'encarregat, entre altres i sobre el paper, de qualsevol aspecte legal relacionat amb els animals nocius.[1323]

La secció setena de llei de 1879 recollia els articles referents a la caça de feristeles. Aquesta activitat, que havia de ser desenvolupada per un reglament que mai va veure la llum,[1324] i segons la nova llei, era lliure en terres públiques –de l'estat i dels pobles– així com en terrenys de propietat particular que no fossin «cerrados ó amojonados». En els tancats i acotats, municipals i particulars, la caça d'animals perjudicials no era permesa sense la llicència escrita dels titulars o dels arrendataris. Els alcaldes havien d'estimular i fomentar la persecució d'aquests animals amb l'oferiment de recompenses pecuniàries a qui poguessin acreditar la seva mort, uns premis que havien de constar com a partida pressupostària municipal.[1325] La llei del 79 va consentir les «batidas generales», potser reconeixent que no havien desaparegut aquest tipus de pràctiques comunitàries,[1326] o potser per acabar amb pràctiques d'invasió de finques i caça furtiva. En tot cas es tractava d'una voluntat de control i tutela d'aquestes pràctiques. Tant era així, que quan les condicions ho exigissin els alcaldes, amb l'autorització del govern civil, podien organitzar batudes generals per a la destrucció i l'enverinament d'aquests animals. Quan es realitzaven aquestes ràtzies o exploracions en el medi s'havien de prendre les mesures necessàries per la seguretat i «conservación de las personas y de las propiedades». Calia aclarir i determinar el mètode, l'ordre, la durada i la marxa de l'operació per evitar perills i contratemps diversos que poguessin lesionar algun dret. Els emmetzinaments, que solien fer-se amb estricnina,[1327] tenien efectes devastadors en

[1323] BOPG. Lunes 8 octubre 1866, núm. 121, p. 2. Des de la publicació del reglament la força pública es consideraria destinada a la guàrdia rural, a més dels altres serveis encomanats, i la normativa preveia la substitució gradual dels guardes municipals per membres d'aquest cos. La guàrdia civil havia de denunciar qualsevol dany perpetrat a la propietat rural o als drets del propietari; i tota infracció del codi penal i als reglaments i bans de policia rural, i faltes i contravencions a les lleis i ordenances de caça i pesca i «animales dañinos, de montes y plantíos, de aguas», i de la totalitat dels camins.

[1324] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 180.

[1325] En no desenvolupar-se el reglament de la llei, l'article 40 de la mateixa no deixava clar quines eren les recompenses i imports que els caçadors havien de percebre. En aquest cas, sembla lògic suposar, que tot i haver esta abolit el Reial Decret de 1834, es podien considerar en vigor o orientatives les quantitats reconegudes en l'article 29 i el procediment dels articles 30 i 31 d'aquesta normativa; Per altra banda, la Llei municipal de 1877 comptava amb una llarga llista d'atribucions i despeses, entre les quals la dels premis als caçadors d'animals nocius. *Gaceta de Madrid*, 4 de Agosto de 1877, núm. 277, p. 39- 46.

[1326] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 322.

[1327] La Reial ordre de 4 de Juny de 1829 detallava la manera d'enverinar i distribuir els «higuillos loberos» de nou vòmica o estricnina (en la documentació també anomenada *almendrilla*) per exterminar els animals nocius, especialment el llop. BOPB. 26 de agosto de 1857, núm., p. 3-4. Altrament però, l'estricnina era utilitzada per eliminar els gossos abandonats i sense amo per por a la ràbia. Les directrius de "vigilància pública" de les autoritats a Girona eren clares i contundents: «A fin de evitar los muchos casos de hidrofobia que comúnmente se desarrollan en las épocas calurosas, ó impedir la existencia de

la cadena tròfica. Per això, entre altres i segons l'article 42 de la llei, les operacions d'enverinament i les batudes havien de ser dirigides per «personas peritas» i anomenades per les autoritats administratives. Aquestes maniobres havien de ser anunciades per mitjà de bans durant tres dies seguits en el terme afectat i els municipis veïns. Els efectes i resultats s'havien de comunicar, i relatar de manera exacta, al govern civil. Però tots aquests aspectes eren els que determinava la llei, el seu compliment era una altra qüestió. En moltes qüestions la llei quedava reduïda a una declaració d'intencions. A Girona, per exemple, el governador civil estimulava als alcaldes a controlar el compliment de la veda, a cobrar tributs per la venda de caça i ordenar «batidas generales para el exterminio de los animales dañinos, á cuyo efecto consignarán en presupuesto la cantidad consiguiente».[1328]

Ara bé, la propaganda i els esforços per eliminar els animals considerats nocius foren considerables, si ens atenem al seu reconeixement i foment en les lleis, i a les diferents publicacions en les quals apareixen com a objecte de «tots els mals». Aquesta problemàtica fou utilitzada per a distreure i canalitzar diverses frustracions polítiques i socials d'àmbit local? No en tenim constància. El que sembla cert és que la qüestió dels animals perjudicials a l'agricultura –els teixons es menjaven els raïms– i, sobretot, a la ramaderia, era una de les principals preocupacions en l'àmbit rural i agrícola. En aquest sentit, els animals danyosos eren presentats com enemics dels homes en tant que atemptaven contra alguns elements dels fonaments econòmics, sinó que també eren exhibits com a potencials atacants i perillosos, fins i tot, per la integritat física de les persones. *El consultor*, periòdic tècnic especialitzat en administració local i justícia municipal, era especialment bel·ligerant amb aquesta qüestió i titllava la llei de 1879 com a tova i inoperant –«letra muerta»–, i criticava les autoritats per la seva poca iniciativa, instava a la persecució a ultrança i a lliurar una guerra sense quarter a les

---

muchísimos perros que andan errantes, bien porque están abandonados de estos, cuyas circunstancias dan lugar á que más fácilmente aparezca aquel mal, por la natural miseria en que viven; se hace indispensable que las autoridades locales dicten medidas convenientes para su remedio. En su virtud, desde 1º de Julio próximo á ultimo de Agosto siguiente, después de advertir las referidas autoridades por pregón y edictos á sus administrados, la necesidad de que se cierren todos los perros por las noches, harán uso de la estricnina preparada con algún comestible en bolas, para que entregadas á los serenos, los vayan distribuyendo estos durante su servicio nocturno á todos los perros que encuentren por las calles. Como medida de buen gobierno espero que los señores Alcaldes constitucionales, darán á la presente disposición el más exacto cumplimiento. Gerona, 23 de Junio de 1860.= José de Urbiztondo». BOPG. Lunes 25 de Junio de 1860, núm. 76, p. 3.

[1328] BOPG. Lunes 10 de Febrero de 1879, núm. 18, p. 4-5.

espècies que representaven una amenaça, a les produccions agrícoles i ramaderes, i un perill per la societat. Calia estimular i premiar el conjunt de caçadors, els principals braços executors:

> «La extinción de los animales dañinos, es otro servicio de que en esta época deben ocuparse los Ayuntamientos en segundo término, pero que tampoco pueden excusar ni relegar al olvido. Recuérdense las desgracias de que hicimos mérito de la pág. 309 del anuario ante próximo, y póngase los medios legales para evitar su reproducción en el año presente. Los lobos, las zorras y otros animales fieros y alimañas perjudiciales al hombre, á los ganados y á los frutos, deben ser objeto de persecución y exterminio. En la última reproducción se han multiplicado considerablemente, pues con motivo de la veda rigurosamente guardada, los cazadores se han dedicado á otras ocupaciones; y faltos de estímulo porque sus servicios no se premian, han hecho caso omiso de la caza de animales dañinos. Así que, si en estos dos meses de Setiembre y Octubre no se disponen batidas por los montes y bosques de las sierras y montañas escarpadas, es de temer que, durante el próximo invierno, han de ofrecer los campos solitarios un gran peligro para las personas y no escasas pérdidas para los ganaderos. La novísima ley de Caza de 10 de enero de 1879 nos deja mucho que desear en esta parte, y no poco que suplir por los Sres. Gobernadores, Diputaciones y Ayuntamientos; sin embargo, autoriza los medios que deben adoptarse; las batidas de los campos, el envenenamiento y los premios y recompensas á los cazadores. Pero esto debe ser una verdad práctica, no una letra muerta; esos premios deben ofrecerse por edictos y pagarse con puntualidad. Las batidas deben realizarse en combinación preparada por las autoridades, excitando á los cazadores de afición y pagando á los de oficio; y el envenenamiento debe prepararse y ejecutarse con la mayor prudencia y previsión, poniéndose al efecto de acuerdo las autoridades locales de los pueblos circunvecinos, y anunciando en todos ellos el día y la hora de poner los cebos en sitios determinados, á fin de evitar desgracias personales y perjuicios á los pastores que deben recoger los perros de sus ganados».[1329]

González Pellejo qualifica la caça d'animals nocius com a caça defensiva. Defensiva perquè els homes d'arreu, els veïns dels pobles, decidiren controlar i exterminar aquests animals en tant que es consideraren amos de la naturalesa. Així doncs, l'administració, la legislació, els ajuntaments i les associacions d'agricultors i ramaders varen premiar i estimular l'empait de les «alimañas», una persecució sense repòs que durà tot el vuit-cents,[1330] i fins ben entrat el segle XX. La llei de caça de 1902 també reconeixia i incentivava la pràctica d'esquers, uns enceballs que tenien efectes molt perversos en tot tipus de fauna.[1331] L'article 39 de l'esmentada llei classificava les espècies d'animals perjudicials, per a les quals la caça era lliure, sempre i quan la propietat privada no es veiés afectada, a saber «lobos, zorros, garduñas, gatos monteses, linces, tejones, hurones y demás que determine el Reglamento», una afirmació que obria la porta a la inclusió d'altres animals potencialment perillosos.

[1329] *El consultor* de los ayuntamientos y de los juzgados municipales, periódico de administración y de justicia municipal, Madrid, 6 de Septiembre de 1881, núm. 41, p.325.
[1330] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 301.
[1331] La Llei de 1902 es també consultable a ALEU CARRERA, Manuel, *Diccionario de la administración municipal de España o sea biblioteca completa de los municipios: con más de 4000 formularios para todos los servicios de los ayuntamientos*, Madrid, 1908.

Per poder caçar animals nocius en els terrenys tancats –fossin de pobles o particulars–, encara que no fos amb arma de foc, es requeria llicència escrita dels amos o arrendataris. Aquests terrenys, simplement «amojonados», havien de tenir la particularitat que existís una explotació agrícola o industrial i que la caça en fos l'activitat secundària. Per a aquests casos, existeix jurisprudència basada en sentències del Tribunal Suprem, com les de 31 d'octubre 1908 i 27 de juny 1912, que reconeixien que en terres on existissin pastures, glans o qualsevol altra classe de collita ningú podia entrar a caçar sense el permís de referència. Així també, ningú podria irrompre a cap finca mentre no s'hagués realitzat la recol·lecció de qualsevol fruit i, en aquests casos, no era necessari que la finca fos acotada per exigir el permís escrit dels titulars de la terra.[1332]

Els alcaldes, segons la normativa i com la de 1879,[1333] havien d'estimular la persecució de les feres amb l'oferta de pagues i premis pels qui acreditessin la mort dels animals. Els pressupostos havien d'incloure partides per les recompenses (art. 40) i el reglament de 1903 (art. 67) assegurava que els governadors civils no aprovarien els pressupostos municipals que no contemplessin les quantitats destinades a l'eliminació d'animals destructors.[1334] L'article 41 també tenia en compte les batudes generals que, teòricament, s'havien de fer amb totes les garanties per persones i propietats, a partir d'aquesta llei s'havien de fer amb la presència i la intervenció de la Guàrdia civil. Les batudes i els enverinaments s'havien de fer per persones enteses, idènticament a la llei anterior, i amb els corresponents anuncis durant tres dies. Els resultats, igualment, s'havien de trametre en un informe detallat al govern civil. Finalment, el reglament precisava les recompenses corresponents a cada espècie animal (art.69).

Cal dir que igualment pels animals nocius –com la resta de caça–, i en virtut de l'article 1906 del codi civil de 1889, el propietari d'una heretat vedada a la caça havia de respondre del dany en les finques veïnes, causat pels animals que fossin originaris del

[1332] «Ley de caza de 16 de mayo de 1902, reformada por la de 26 de julio de 1935», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, primera parte, octubre 1935, p. 37.
[1333] Les coincidències en aquesta matèria entre el redactat de la llei de 1879 i la de 1902 són més que notables, gairebé idèntiques. «De la caza de animales dañinos», en ambdues lleis, corresponen als articles 39 al 43.
[1334] «Reglamento de 3 de julio de 1903, para la aplicación de la Ley de 16 de mayo de 1902», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, segunda parte, octubre 1935, p. 87.

seu terreny vedat; i quan no hagués fet res per controlar la població o quan hagués dificultat l'acció dels amos veïns per perseguir la fauna danyosa.[1335] El Reglament de 1903 (art. 18) intentà estendre i ampliar la responsabilitat dels danys a l'arrendatari de les finques, una pràctica que no fou aplicada per la jurisprudència.[1336] Aquestes dades legislatives ajudarien a explicar les diferents referències relatives a l'eliminació d'animals perjudicials en diversos anuncis de vedat. Si bé es veritat que la mesura fomentava el control i l'eliminació d'aquesta fauna també podem dir que es tractava d'una pràctica per delimitar els drets de propietat, en tant que potent inhibidor per entrar a les finques vedades, no tant sols a caçar, sinó a realitzar qualsevol altra activitat relacionada amb l'economia rural.[1337] Fou el cas, per exemple, de les finques Caseta i del Mas d'en Forn a Biosca (La Segarra), propietat de Mercedes de Bassols de Cabanes i de Miguel. Les heretats, tancades i acotades als efectes de la llei de caça, havien estat envoltades de les marques i senyals de vedat i en l'anunci s'afegia que «para la extinción de los animales dañinos á la caza y á las aves de corral, se colocarán cepos, trampas y otros armadijos empleando, si necesario fuese la estricnina». El 1893 es publicava pel coneixement general i, en especial, pels «ganaderos y de los que se dedican al ejercicio de la caza».[1338]

A Espanya, fins a finals de la dècada de 1960, l'administració pública va incentivar la persecució i l'eradicació d'una sèrie d'espècies animals considerades perilloses per sectors econòmics i socials amb interessos, bàsicament, ramaders i cinegètics.[1339] El Decret d'11 d'agost de 1953 del Ministeri d'Agricultura, en virtut del qual, s'havien de constituir, «obligatòriament», a totes les províncies les *Juntas Provinciales de Extinción de Animales Dañinos y Protección a la Caza*, dependents de la *Dirección General de*

[1335] «Ley de caza de 16 de mayo de 1902, reformada por la de 26 de julio de 1935», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, primera parte, octubre 1935, p. 37.
[1336] Per STS de 8 d'abril de 1958 (R.1470). PARRA LUCÁN, María Ángeles, «La responsabilidad por daños producidos por animales de caza», *op. cit*, 1999., p. 22.
[1337] Vegeu capitol «Acotaments, fites, vedats i tancaments físics», p.
[1338] BOPL. Lunes 19 de Junio de 1893, núm. 378, p. 80.
[1339] En el *Decreto 2122/1972, de 21 de julio*, *por el que se regulan las armas y medios de caza que precisan de autorización gubernativa especial*, emès pel *Ministerio de la Gobernación* encara es contemplen les batudes, això sí pel personal encarregat de la guarderia de caça. En l'apartat que fa referència als cartutxos de posta encara trobem que, els projectils amb pes de dos coma cinc grams quedaven limitats «(...)para la caza de las aves de gran tamaño que determine el Ministerio de Agricultura, en cuyo caso el número no podrá exceder de doscientos cincuenta anuales, para las batidas de especies perjudiciales, autorizada reglamentariamente, y para su uso, con el mismo fin, por el personal encargado de la guardería de caza». BOPG. Sábado, 19 de Agosto de 1972, núm. 100, p. 1461.

Montes, Caza y Pesca Fluvial.[1340] A finals del segle XX, la designació d'«animales dañinos» canvià, i les salvatgines per les quals es donava recompensa passaren a ser protegides per llei.

Un exemple de caça furtiva

La llei reconeixia competències als guardes particulars jurats per denunciar assumptes relatius a la caça i la Guàrdia civil esdevingué l'encarregada general de la repressió per la vulneració de la llei de caça.[1341] Així doncs, i de manera indistinta, les diferents institucions vigilants i repressores que havia organitzat l'estat liberal eren les que intentaven mantenir a ratlla, o almenys fer-ho veure, a qualsevol que enxampessin cometent alguna infracció o contravenint la llei. D'aquesta temàtica en tenim nombrosos exemples i els jutjats municipals esdevenen una font, gairebé inexplorada, monumental i útil per prendre el pols a les problemàtiques i a la conflictivitat agrària i forestal, inclosa la cacera i l'entrada a les finques privades per practicar aquesta activitat econòmica. Fou el cas, per exemple, de Jaime Dalmau Pey, un veí de Vilamacolum que va ser trobat per la Guàrdia civil de Sant Miquel de Fluvià, caçant a dos quarts de vuit del vespre. Era un deu de novembre de 1881 i el van descobrir, sense permís i en propietat de Pedro Julián acompanyat d'una llum artificial, una xarxa, una esquella i «junto con seis aves las cuales se llaman gullorías».[1342] En virtut de la llei de caça fou posat a disposició de

[1340] CORBELLE, Eduardo; BOQUETE, Eduardo, «La actividad de las Juntas de Extinción de animales dañinos en España, 1944-1968», *IX Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*, 2008; i PAULOS, Carlos, « Cincuenta años después: una visión histórica de las juntas de Extinción de Animales Dañinos y protección a la caza», 2011.

[1341] BOPG. Lunes 8 octubre 1866, núm. 121, p. 2.

[1342] Per la descripció de la guàrdia civil, els fets sincronitzats en el mes de novembre i per tractar-se de Vilamacolum, molt a prop dels estanys i zones palustres (actualment anomenades aiguamolls), intuíem que les «gullorías» podien tractar-se de becades, amb una carn molt apreciada pels caçadors, fredelugues o becadells, ocells migradors amb un tarannà i presència hivernal. Ara bé, la descripció del *Diccionario de la lengua castellana de la Real Academia* de 1734 ens descobreix les «gullorías» com aus que anunciaven la primavera i semblants a la cogullada: una definició i primera accepció, en la qual, ens les presenten com a «ave pequeña, especia de cugujada y de su mismo color pero no tiene penacho en la cabeza. Andan casi siempre en bandadas y anuncian primavera, porque al venir esta, se levantan en el aire muy altas y van cantando muy alegres. Son muy sabrosas, pero muy difíciles de cazar, por lo cual se les hubo de dar este nombre; y del que apetece cosas extravagantes se dice que pide gullorías». En aquest darrer sentit també s'esmenta la dita «pedir gullorías», frase feta «con que se nota, o reprehende al que pide o desea cosas extrañas o excesivas». *Diccionario de la lengua castellana en que se explica el verdadero sentido de las voces, su naturaleza y calidad, con la phrases o modos de hablar, los proverbios o refranes y otras cosas convenientes al uso de la lengua dedicado al rey nuestro señor don Phelipe V (Que dios guarde) a cuyas reales expensas se hace esta obra*, compuesto por la Real Academia Española, Tomo cuarto, Madrid, 1734, p. 100. Així mateix també consta a l'obra magna de Miguel de Cervantes: «Gullurias ó gullorias. Dióse este nombre por onomatopeya á unos pajarillos que anuncian la primavera, y por ser sabrosos y difíciles de coger, se miraban como manjar excesivamente delicado, que solo podía apetecerse y buscarse por capricho y antojo. De aquí ha venido llamar gullorias ó gollerias (que es lo que más comúnmente se dice) las pretensiones y deseos de la misma clase». DE CERVANTES, Miguel, *El*

l'autoritat judicial, junt amb el focus i els altres efectes, unes eines i artefactes que ens informen de la introducció de noves tècniques amb llum per adormir i desorientar els animals. El trenta de desembre, un mes i mig després, es celebrà el judici de faltes sota la presidència de Pedro Heras, jutge municipal i l'assistència del fiscal, en Pedro Rodeja. Varen comparèixer, a més de l'acusat, Camilo Martín Solanas i Pedro Marina Ibáñez, els guàrdies, qui es varen ratificar en la denúncia feta per haver trobat al reu «cazando con luz». Jaime Dalmau, veí i natural del poble, va reconèixer que «el hecho denunciado es cierto» però demanava l'absolució lliure al·legant que era casat i «labrador» que no sabia llegir ni escriure, que tenia sis fills i que no havia estat mai processat ni corregit en cap judici de faltes. Finalment, el jutge el condemnà a una multa de cinc pessetes, a dos dies d'arrest en cas d'insolvència i a les costes del procés. Es va fer constar en acta, que les «redes y el cencerro se inutilizó y las seis gullorías se entregaron á los pobres, á falta de Hospital».[1343]

Cacera: de comunals a propietat privada

La cacera fou una activitat econòmica molt important en el context rural. No tant sols per la seva pràctica i l'arrendament de terres particulars, sinó també per ajuntaments que arrendaven per aquesta activitat els béns de propis. Tenim un exemple concret d'unes terres comunes on s'hi practicaven activitats cinegètiques i que envoltaven una heretat de certa entitat. En relació amb aquesta activitat, que no només es practicava dins dels períodes amb la veda aixecada i per la proximitat del mas a aquestes terres, hem localitzat uns anuncis d'acotament i prohibició d'entrada. Més tard, aquestes terres de propis passaren a formar part –per compra– de l'heretat contigua, i al cap d'uns anys detectem un segon anunci que ja inclou els terrenys que havien estat comuns fins no feia gaires anys i que, com exposarem més endavant, encara registraven activitats i usos relacionats amb la funció que havien tingut recentment. El 1884 Rosa de Portolà i Guinart de Gomis[1344] va sol·licitar al govern civil de Girona, a través del seu administrador Eusebi Comas, vedar per la caça les terres del mas Bell-lloc de

ingenioso hidalgo Don Quixote de la Mancha, primera parte, capítulo XLVIII, Madrid, Aguado impresor de cámara, 1833 [1605], p. 470.

[1343] ACAE. Jutjat de Pau de Vilamacolum, capsa núm. 10, s/n, judici penal per caça furtiva, 1881.

[1344] Rosa de Portolà i Guinart (Agullana 1821 – Barcelona 1890). Fou la muller de Casimiro de Gomis i de Ros, també hisendat. Consta en el Nomenclàtor de carrers de l'Ajuntament de Barcelona. Tingué tres fills: Pau, Lluís i Dolors (*Putxet Actiu*, *Informatiu de l'associació de veïns i amics del Putxet*, núm. 29, Barcelona, desembre 2009, p. 7). El gener de 1883 presentà demanda d'interdicte per adquirir la possessió dels béns de l'herència de la seva mare Antonia Guinart de Portolà (BOPG. Viernes 23 de Febrero de 1883, núm. 24, p. 3-4; i *El Ampurdanés*, Domingo 18 de Febrero de 1883, núm. 150, p. 3).

Cantallops, d'una cabuda de 183 hectàrees. Amb propietats arreu de la província i néta de Joan Guinart d'Agullana,[1345] va aconseguir que el governador signés l'edicte anunciant el vedat «dejando á salvo las servidumbres públicas», i la publicació del pregó en el butlletí oficial.[1346] Les finques veïnes d'aquesta heretat eren, en aquest moment, el «Pradaló, Sopluig i l'Estepar de la Corpella», terrenys dels quals tenim constància que el 1888 l'ajuntament del municipi anuncià a exposició pública la subhasta de la caça menor.[1347] Aquesta venda pública dels drets de cacera al millor postor, autoritzada pel governador civil, resultaren desertes en dues ocasions[1348] i se'n va haver de realitzar una tercera.[1349] El 1881 aquestes finques comunals havien estat objecte d'un intent d'usurpació per part de la propietària de Bell-lloc. No era el primer conflicte, hi havia hagut un precedent.[1350] Davant d'aquest fet, i havent vedat amb postes aquests terrenys de pastures d'aprofitament comú, l'ajuntament i els veïns van reaccionar i van recuperar els terrenys «de los territorios llamados Supluig i Pradaló».[1351] Tenim constància que aquestes finques estigueren registrades a

[1345] Joan Guinart, hisendat d'Agullana i ciutadà honrat de Barcelona tenia masos i propietats a Capmany, Cantallops, Llers, Fortià, Ultramort, Sant Iscle d'Empordà, Castelló d'Empúries, Delfià, Garriguella i Rupià. Aquest individu, format en estudis d'humanitats (CAMP LLOPIS, Federico*, Figueras en la Guerra de la Independencia: la ocupación napoleónica (1808-1814)*, 1926, p.71.), fou membre de la junta del corregiment de Figueres i representant d'aquesta a la junta superior del Principat (SERRANO, Lluís, «1808: mobilització, revolució i guerra», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 51, Girona (2010), p. 449). El 1805 va demanar un ban a la Reial Audiència del Principat (ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 145r-146r, 14 junio 1805).

[1346] BOPG. Lunes 18 de Julio de 1884, núm. 99, p. 1.

[1347] «En el pueblo de Cantallops a treinta y uno de octubre de mil ochocientos ochenta y ocho. Constituido el Sr. Alcalde D. Jaime Arquer Reynalt, acompañado del Capataz de cultivos de este pueblo D. Ramon Sala y de los inseridos testigos, asistidos de mi el infrascrito Secretario, en la casa consistorial, manifestándose por el Sr. Alcalde se iba a proceder al acta de segunda subasta de la caza menor de los montes Pradaló, Supluig y Estepar de la Corpella autorizada por el Sr. Gobernador Civil de la provincia su circular de trece del actual inserta en el Boletín oficial nº 125 de este año. Por la voz pública se llamaron licitadores y habiendo trascurrido el tiempo señalado en le pliego de condiciones que estaba de manifiesto sin haberse presentado proposición alguna, se dio por terminado el acto, ordenando el Sr. Alcalde que de esta acta se saque y remita copia al Sr. Gobernador Civil á los afectos correspondientes, firmando los Sres. Asistententes, de que yo el secretario certifico». ACAE. Ajuntament de Cantallops. Administració general. Expedient béns comunals, subhasta caça menor, s/n.

[1348] BOPG. Miércoles 17 octubre de 1888, núm. 125, p. 531.

[1349] BOPG. Viérnes 7 de Diciembre de 1888, núm. 147, p. 635.

[1350] ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 1435. «Causa de los regidores del lugar de Cantallops, corregimiento de Girona, contra Margarita y Juan Guinart y Brunet, del lugar de Agullana, del mismo corregimiento», 1760, 690f. Pertorbacions ocasionades pels demandats per pretendre les terres comunals (sota la potestat del comte de Peralada) on els veïns de Cantallops feien pasturar els ramats. Citat també per Pere Sala, dada que consta en l'expedient de 1881 que es guarda en AHG, Arxiu de la Diputació, Béns comunals, núm. 4074: la «Real Audiencia del Principado proferido en 1765 según el cual dichos terrenos están sujetos a la servidumbre de pastos a favor del común».

[1351] «Los cercados, símbolos del proceso individualizador –diu Pere Sala–, son los protagonistas en la resistencia vecinal de 1881 contra una usurpación en Cantallops (C) (Alto Ampurdán). Un propietario se dirige a la Diputación contra un acuerdo del Ayuntamiento "mandando arrancar las tablas o postes que vedaban el manso Bell-lloch", en unos terrenos que asegura ser de su propiedad "en pacífica posesión de más de 20 años". "El Alcalde con algunos vecinos armados se dirigieron al territorio: y arrancaron los

l'«Inventario general de Bienes Nacionales», el 1865, el «Pradaló» amb 78 hectàrees; i el 1890, el «Sopluig» i l'«Estepar de la Corpella» amb 154 hectàrees.[1352] També van constar com a «montes públicos» i destinats a «usos vecinales» en les relacions dels aprofitaments dels plecs de condicions de l'any forestal que començava el primer d'octubre i acabava el 30 de setembre, classificats com a «montes no clasificados» el 1886[1353] i com a «*montes enajenables*» de suros i estepes el 1887.[1354] El juliol de 1890 les finques foren venudes a Pedro Balot per 60.000 pessetes a través del *Negociado de ventas la Dirección general de Propiedades y Derechos del Estado*,[1355] unes terres que tres anys després consten en poder de la família Gomis de Portolà. Dit això, el segon anunci fou fet públic el 1893 per l'apoderat Francisco Bonet, en nom de Luis de Gomis y de Portolà, advocat i hisendat d'Agullana.[1356] Per tancar les terres es fonamentaven en les «facultades que para el acotamiento y veda de la propiedad particular conceden á los propietarios la Ley de 6 de Septiembre de 1836, Real Orden de 25 de Noviembre de 1849 y vigente Ley de caza». L'anunci, que també prohibia la pesca en el tram de la riera de Torrelles, feia saber que el mas de Bell-lloc quedava vedat i descrivia amb detall la relació de finques que integraven aquesta heretat. Curiosament, la primera en citar era «el monte, ó finca conocida con los nombres de Pradaló, Supluix y Estepar de la Corpella», antics comunals o béns de propis que limitaven amb el mas i que feia poc temps integrats a la finca.[1357] Aquell mateix any també publicà dos anuncis privats més,

---

postes que en señal de ser vedados dichos territorios se hallaban plantados de mucho tiempo a esta parte, entraron ganados pastando terrenos plantados de alcornoques y encinas...". Responde la Corporación que aquellos pastos son de aprovechamiento común desde "tiempo inmemorial", y que si "no se repartieron dichos terrenos con otros comunales" fue porque la propietaria del manso "y otros se opusieron pretextando que debían quedar para pastos comunales". Los mansos habían evitado un reparto reconociendo la servidumbre del común, más ahora la revocaban mediante el cercado». SALA, Pere, «Conflictividad rural en el monte comunal gerundense…», *op. cit.,* p. 118.

[1352] ACAE. Ajuntament de Cantallops. Administració general. Expedient béns comunals, comunicacions amb la «*Oficina técnica moderna – sección jurídico administrativa*» de Madrid, octubre de 1933.

[1353] BOPG. Lunes 9 de Octubre de 1886, núm. 96, p. 2. Consta com a «montes no clasificados» amb 200 «estéreos gruesos i 50 menudos» i amb una tasació de 37 pesetas 50 céntims, destinats a «usos vecinales».

[1354] BOPG. Lunes 17 de Octubre de 1887, núm. 124, p. 593. «Montes enajenables», alcornoques y estepas amb la quantitat de 10 «estéreros gruesos y 25 de menudos» con una tasación de 70 pesetas, destinats a «usos vecinales».

[1355] BOPG. Viernes 1 de Agosto de 1890, núm. 92, p. 316. Foren venuts «en uso de las atribuciones que se le conceden por el Decreto de 5 de Agosto de 1874».

[1356] ALVARADO, Joaquim, «Béns i usos comunals a Agullana (segles XVII-XX)», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 34 (2001), p. 249-268. Luis de Gomis y de Portolà, fill de Rosa de Portolà traspassà el 1914. *La Veu de l'Empordà*, Figueres, 7 de març de 1914, núm. 491, p. 1

[1357] BOPG. Miércoles 23 de Agosto de 1893, núm. 101, p. 376.

amb pocs dies de marge, per la veda i l'acotament del mas de l'estepa, a la Garriga de Llers.[1358]

Els guardes jurats i els jutges municipals enfront de la caça

Precisament, revisant les fonts del jutjat municipal, hem comptat nombrosos exemples d'infraccions a la llei de caça i als anuncis de vedat dins les esmentades finques, particularment a les que feia pocs anys que havien format part de les terres de propis de la circumscripció local i, especialment, el «Pradaló». Unes «entrades fraudulentes» per anar a caçar, sobretot, però també per l'entrada de bestiar, que ens il·lustren de prop unes dinàmiques socials filles de l'hàbit i el costum, unes formes i actes de resistència que col·lisionaven amb les noves formes de propietat i els intents d'exclusió dels rèdits i usos dels qui no n'eren titulars. Aquesta font, molt poc utilitzada, ens descobreix de ben a prop les problemàtiques agràries i, particularment, les topades entre els guardes particulars jurats, al servei del propietari o hisendat, i els caçadors infractors. Unes trobades que eren denunciades, intuïm que gairebé sistemàticament –sempre que fossin enxampats i identificats–, als jutjats locals perquè s'apliqués el codi penal i la justícia perquè, amb l'exemple dels sancionats i condemnats, dissuadís a futures intervencions i entrades a les finques particulars, per caçar diverses espècies animals. Ara bé, una vegada més, com hem vingut alertant al llarg d'aquest treball, detectem la força i el vigor cultural d'uns determinats usos socials dels espais.

Pedro Abel Flori, empadronat a Capmany, més endavant inscrit a Agullana, poble on residien els senyors quan estaven a l'Empordà, fou durant molts anys el guarda particular jurat dels Gomis de Portolà, o de la «casa Guinart», a la finca que tenien a Cantallops i que hem citat i detectat en els anuncis del Butlletí provincial. El mas de Bell-lloc era un lloc preuat pels caçadors de les rodalies per la riquesa en caça menor. El guarda Abel el catorze de febrer de 1885, cap a les cinc de la tarda, va trobar caçant a la «propiedad vedada» a Jaime Ferrer i el conegut com a «noi Mallart». En ser descoberts, segons el guarda, fugiren però tornaren a entrar per un altre costat de la mateixa propietat unes hores després amb altres caçadors, entre ells, Andrés Gumbau, un fet que denuncià al jutjat el mes d'abril. El cas va ser també elevat en forma de querella al jutge per Eusebi Comas, l'apoderat general de «casa Guinart», qui havia publicat el primer

[1358] BOPG. Lunes 12 de Junio de 1893, núm. 70, p. 262; i BOPG. Lunes 3 de Julio de 1893, núm. 79, p. 296.

anunci de vedat al butlletí feia uns mesos. En el seu escrit advertia que havia rebut l'avís del guarda jurat qui havia trobat caçant alguns individus a la propietat dels Guinart dins del perímetre senyalat amb postes que «expresan el vedado». Per tenir-hi part i defensar l'interès i el dret del seu principal demanava que, d'acord amb l'article 962 de la Llei d'enjudiciament criminal, fos citat al judici de faltes. El dictamen de Matías Llauró, el fiscal municipal, després de les vistes orals, era de l'opinió que els denunciats havien comés la falta prevista en l'article 608, primer punt,[1359] del codi penal però sense tenir cap antecedent agreujant. El jutge, Antoni Gumbau, tot i que els tres acusats negaren part dels fets va considerar que ningú podia envair la propietat aliena per cap motiu sense el permís de l'amo. El jutge, havent escoltat el fiscal i en base a l'esmentat article del codi penal, els va condemnar a la multa de «cinco pesetas a cada uno, más la costas y gastos del juicio por partes iguales».[1360]

El mateix guarda particular, un 13 d'agost de 1886, recorrent la propietat de «mi señora principal», la Rosa de Portolà, va localitzar a Maria Massanes, veïna del poble amb onze bous en la finca anomenada «prat nou» sense cap permís ni consentiment. El jutge, l'Andrés Carbona, considerant «que nadie puede perjudicar la propiedad ajena» i amb la confessió de la denunciada de ser certa l'entrada del bestiar vacum que custodiava, va condemnar a l'acusada a la multa de mig ral per cada cap de bestiar i a les costes del judici.[1361] La maquinaria de repressió local era més o menys efectiva, tot i que el motor eren els guardes incentivats i esperonats per uns propietaris zelosos dels seus dominis, especialment, les finques adquirides recentment i amb un passat directament relacionat amb usos comunals. El guarda Abel, un any després –el cinc d'agost de 1887 i a les quatre de la tarda–, mentre recorria les finques que conformaven el mas vedat va trobar caçant a Baldiri Darné. Es trobava a la finca la «closeta» amb una escopeta de dos canons i amb dos gossos que seguien els rastres. Una vegada denunciat, per caçar sense el permís per escrit, van seguir les diligències judicials de faltes perquè uns dies després Pedro Mallart, el jutge municipal dictés sentència condemnatòria.

[1359] «De las faltas contra la propiedad. Art. 608. Serán castigados con la multa de 5 á 25 pesetas:
1º. Los que entraren á cazar ó pescar en heredad cerrada ó campo vedado sin permiso del dueño.
2º. Los que con cualquier motivo ó pretexto atravesaren plantíos, sembrados, viñedos ú olivares.
Si en cualquiera de los casos anteriores hubiere intimidación ó violencia en las personas ó fuerza en las cosas, se entenderán las penas duplicadas, si con arreglo á las disposiciones de este Código no correspondiera otra mayor».
[1360] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1883-1889, capsa núm. 23.
[1361] Ibídem.

El protagonisme dels guardes jurats era compartit, a voltes, amb la Guàrdia Civil, en aquest cas de la Jonquera, qui va denunciar per infracció a la llei de caça i va retirar les municions a diversos membres del sometent per caçar a prop de la font de la teula, vora del camí públic o veïnal amb direcció a Peralada i Masarac, a pocs minuts del «Pradaló». Les actes del judici comencen el 10 d'agost de 1889 quan es va constituir l'audiència pública conformada pel jutge, Joaquín Sobrepera, i el fiscal suplent municipal, Narcíso Reynal amb la compareixença del sergent Ramón Loren Oliveros, segon comandant del «puesto» de la Jonquera i Enrique Roca Malet, individu del seu comandament. I amb la presència dels denunciats Joaquín Faig Llobet, Antonio Gumbau Vicens i Juan Mallart Martí residents al poble i Joaquín Vergés Riera, veí de Capmany. El Sergent va ratificar-se en la denuncia i va repetir que estaven caçant en l'acte, quan foren trobats, i els tres primers acusats van dir que no caçaven i que tenien llicència d'armes per ser membres del sometent local, i que els cartutxos eren de reglament. Afirmaren que les municions no les portaven per caçar, sinó per si se'ls apareixia algun «animal dañino». En Vergés de Capmany va al·legar que tenia el permís d'armes expedit pel governador civil i que «es individuo del Somatén de su pueblo y además que es expendedor de bulas de la santa Cruzada y colector en la parroquia de su citado pueblo de los productos de dicho ramo». Així mateix, va assegurar que no caçava i ho demostrava el fet de no haver-li trobat caça i de no haver-se escoltat cap tret. El fiscal va emetre un dictamen que aconsellava absoldre els encausats per no haver-los trobat cap captura i per no haver-se provat de manera fefaent que estaven caçant. El jutge va absoldre els acusats per diversos motius entre els quals es justificà una certa parcialitat a l'hora de descriure la denúncia i presentar les proves incriminatòries; i perquè la Guàrdia civil no era autoritat competent per «molestar», com tampoc decomissar les municions ni les armes dels individus integrants dels «Somatenes armados de Cataluña».[1362] En tot cas caldria haver donat compte al Capità General, cap «natural» dels sometents. Fos com fos, aquest és un clar exemple de l'existència de certs privilegis, de diferents «jurisdiccions», en el sí de la societat de la Restauració. En aquest cas trobem les concessions als membres del sometent, els propietaris armats, davant de la Guàrdia civil.

[1362] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1883-1889, capsa núm. 23.

El guarda Abel continuava desenvolupant la seva tasca de vigilància i custòdia de les finques que conformaven el mas, i a partir de la dècada de 1890 al servei de Luis Gomis de Portolà. En una de les seves rondes, a l'agost de 1899, va sorprendre a Juan Jué mentre caçava i portava una escopeta de dos canons de pistó preparada en els braços i «llevaba caza con un pañuelo colgado detrás la esquena» a la finca del vedat coneguda pel «serrat de la rajoleria». Ho va denunciar «con el fin de que se le imponga la corrección oportuna».[1363] Les entrades eren constants i es percep una bona coneixença de l'entorn com de les rutes i tècniques emprades, així com un cert coneixement dels denunciats. Mesos després, el febrer de 1900, foren enxampats i denunciats el veïns de Capmany Pedro Oliveras i el conegut com a el «chico Toni [sic]». A les dotze del migdia anaven travessant la finca del «Pradaló» d'un costat a l'altre, llavors «yo sospeché de que paraban lazos» i en veure's descoberts prengueren a córrer sense que Abel els pogués atrapar.[1364] El mateix guarda jurat, el 30 de desembre 1900 mentre recorria la «propiedad vedado» sorprengué en el «Pradaló» a quatre caçadors que estaven amb les «armas preparadas en las manos y los perros que llevan estaban gritando, comprendiendo de que dichos perros estaban siguiendo algún conejo». En veure's descoberts, els quatre caçadors es penjaren les armes a l'espatlla, dos marxaren corrents i pogueren escapar però els dos restants «encarándose, vecinos de este pueblo, D. José Daviu y Trilla, el segundo D. Juan Camps Argelés, alias Napoleón».[1365] Aquests dos individus van ser castigats com autors de dues faltes: una per una arma sense llicència, d'acord al tercer paràgraf de l'article 591 del codi penal; i l'altre per entrar en propietat vedada sense permís de l'amo, en concordança amb el primer paràgraf de l'article 608 del mateix codi. Això va comportar una pena de cinc pessetes de multa per cadascun, el pagament de les costes processals a parts iguals i el decomís de les escopetes. I en cas d'insolvència la detenció subsidiària corresponia a una dia d'arrest menor per cada cinc pessetes.[1366]

[1363] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1889-1902, capsa núm. 24.
[1364] Ibídem.
[1365] Temps després Juan Camps (àlies Napoleón) serà el guarda jurat particular de Luis Gomis de Portolà i compartirà la vigilància amb Pedro Abel Flori. Per vigilar el territori qui millor del qui el coneix i n'és pròxim; i que millor que premiar amb un càrrec de confiança i responsabilitat que a un antic infractor. Posar de vigilants els vigilats, posar com a repressors els reprimits, després del càstig premiar amb un lloc de responsabilitat representaria una operació de fidelització per aconseguir el màxim zel de qui coneix les rutes, itineraris d'entrada per les pràctiques de captura d'animals i la vulneració dels drets de propietat. Qui coneix de primera mà els caus i els hàbits de la vida animal així com els secrets i comportaments dels caçadors. Un altre aspecte dels usos socials de la informació (al servei de l'hisendat). Això era garantia de tenir la finca més privada i vigilada, a l'hora que es guanyava i assegurava la lleialtat.
[1366] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1889-1902, capsa 24.

A finals d'octubre de 1902 el guarda de la finca va pescar *in fraganti* a Joan Ferrer,[1367] Martín Vilanova i Miguel Cusí. El cinc de novembre va denunciar-los davant el jutge i justificava i exclamava que se'ls havia trobat «cazando en terreno amojonado y vedado, sin ningún permiso escrito del dueño de la heredad, sino en la creencia de [no] ser sorprendidos ni vistos ni detenidos; estando dicha propiedad amojonada y vedada como así consta y lo saben todos los cazadores», segons s'havia inserit en el «Boletín oficial de la Provincia en fecha veinte y tres de agosto de 1893 y que constar debe en el archivo de la Alcaldía de este pueblo».[1368] Martín Vilanova i Miguel Cusí foren multats a cinc pessetes cadascun, el pagament de les costes del judici i la pèrdua de les seves respectives escopetes que podien recuperar pagant una multa de cent pessetes. Per contra, va absoldre a Joan Ferrer per tenir la corresponent llicència d'armes. El novembre del mateix any van jutjar un altre cas també ocorregut l'octubre. Aquesta vegada Jaime Palé, i els germans Juan i Narciso Castelló van ser sorpresos a l'«estany de les moles», indret contigu al «Pradaló». L'objectiu, a més de la sanció era l'escarment. El segon guarda, en Juan Camps, qui anys enrere havia estat penalitzat per entrar al «Pradaló», demanava al jutge que a «dichos cazadores denunciados se les aplique lo que señala la ley de caza por sus infracciones cometidas y para que sirva de escarmiento para ellos y para los sucesivos». El caçadors però, al·legaren que els pals dels límits de la finca no tenien les tauletes gràfiques amb la senyal «vedado de caza» i que els havien posat a posteriori que fossin denunciats. En aquest supòsit es va considerar que tenien dret d'entrar a caçar i no podia estimar-se com a vedat el terreny per no haver-se observat les prescripcions de l'article 9 de la llei de caça.[1369] És per això que Antonio Lloch, el jutge municipal, va absoldre els germans Castelló, per tenir llicència d'armes però va condemnar, per caçar sense llicència, a Jaime Paler a una multa de cinc pessetes i a pagar una tercera part de les costes.[1370]

[1367] Alcalde en diverses ocasions i períodes. Més informació a la NOTA 2166, p. 675.
[1368] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1889-1902, capsa núm. 24.
[1369] L'article 9 aclaria que «Los vedados, para ser tenidos por tales, deberán llenar las condiciones que establecen la ley de acotamientos, como también las disposiciones vigentes sobre tributación, y tener en sus límites á todos aires, en sitios fácilmente legibles, tablillas ó piedras con letreros que digan "Vedado de Caza". En estos vedados solo se podrá cazar con permiso escrito del dueño ó arrendatario».
[1370] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1889-1902, capsa núm. 24.

CAPÍTOL 10

Vigilància, repressió i guarderia rural

«En Cabreta és lo guarda-terres particular del patrimoni Noradell (...)
Servicial, honrat; fa alguns anys que guarda les terres de sos amos per qui es faria matar,
tant és l'afecte que els hi té».[1371]

El guarda particular que apareix citat a la novel·la de Bosch de la Trinxeria havia estat mosso d'esquadra, un dels oficis a què podien optar i eren valorats els integrants d'aquest cos després de la dissolució de 1868. Aquesta guarderia, particular o municipal, és l'objecte d'estudi en el present capítol, que no només tindrà en compte aquesta institució reclamada i aconseguida pels propietaris catalans, sinó que també estudiarà les altres institucions de naturalesa estatal com la Guàrdia civil i la Guàrdia rural, aquesta darrera d'existència efímera, que tingueren com a objectiu la vigilància i assegurar la propietat privada, un dels drets fonamentals que l'estat constitucional protegí i consagrà. En l'àmbit de la guarderia privada veurem l'origen, els reglaments, les estratègies i les pulsions dels propietaris per defensar els seus dominis. També, a través de l'exemple de Roses, veurem les condicions i procedències dels guardes i el perfils dels propietaris. Així mateix mesurarem la presència i les referències dels guardes particulars en els anuncis dels butlletins oficials. Per la Guàrdia civil, a través dels quadres de la Gaseta de Madrid, farem un breu comentari de l'activitat repressora (entre 1876 i 1900) per a certes pràctiques d'aprofitament en l'àmbit de les províncies catalanes.[1372] Es tindrà en compte la presència i desplegament d'aquest cos en el territori i dels diferents reglaments que li atorgaven la responsabilitat de la vigilància del món rural i la defensa del dret de propietat. Una activitat però, no exempta de dificultats i que, a voltes, no aconseguia complir els seus objectius per falta d'efectius, per efecte de la desídia o de les resistències socials, en moltes ocasions capitalitzades pels mateixos alcaldes. Veurem la coexistència amb els Mossos d'esquadra, un cos particular i territorial de Catalunya, amb origen al divuit borbònic i què, amb la restauració monàrquica, quedà circumscrit i exclusiu de la província de Barcelona. També mostrarem la incidència de les «providencias gubernativas» com a exemple de les mesures repressores en l'àmbit municipal. Aquestes multes d'alcaldia tenien l'objectiu

[1371] BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles, *L'Hereu Noradell..., op. cit.*, p. 44.
[1372] En no ser la font principal d'estudi ens obliga a ser breus en l'anàlisi i oferir només algunes de les qüestions generals.

de castigar diverses infraccions, sobretot les relacionades amb les faltes de policia rural. En aquest aspecte, hem examinat diversos fons municipals de l'Alt Empordà que han conservat, parcialment, aquests fons. En resum, aquest capítol mostra els diferents mecanismes de repressió que l'estat liberal posà a disposició de la propietat per conservar i protegir els dominis privats i també els públics. La figura del guarda o del bander, municipal o privat, formava part –no sense entrebancs– de la constel·lació d'oficis dels municipis catalans.[1373] La custòdia d'aquests patrimonis, d'altra banda, és l'expressió de la complexitat de la societat rural i la manifestació d'un determinat ordre social, desigual i de classe. Un aspecte més, destacat i significatiu, de la lògica restrictiva de l'individualisme agrari.

Breu relació legislativa de protecció a la propietat abans de la guarderia rural moderna

Les Corts de Cadis el 8 de juny de 1813 varen promulgar el famós decret que declarava acotades totes les terres de propietat particular. Així també, el decret de 4 de gener del mateix any autoritzava la venda i el repartiment de béns comunals i de propis dels pobles. El decret del mes de juny es feia amb la voluntat de protegir el dret de propietat, per fomentar i equilibrar l'agricultura i la ramaderia. El decret, entre altres aspectes, també regulava els arrendaments i el lliure comerç de gra. Aquestes disposicions varen deixar de tenir efecte per l'abolició del sistema constitucional en virtut del reial decret, de 4 de maig de 1814, de Ferran VII. Després d'aquest, varen tornar a prendre vigor les lleis anteriors, a través de la publicació de Reials cèdules com, per exemple, la del 10 d'octubre de 1814, en referència als «montes realengos, comunes y propios»:

> «…he tenido á bien mandar que se restablezca en su fuerza y vigor la Real ordenanza de doce de Diciembre de mil setecientos cuarenta y ocho, con las demás órdenes y leyes que regían en el año de mil ochocientos y ocho, nombrándose los Visitadores, Guardas, Zeladores y demás que había de esta dependencia, con el fin de que se logre que sea cumplida en todos sus capítulos; restableciéndose asimismo las dos Conservadurías de las veinte y cinco leguas de la Corte y de lo interior del Reyno, con las respectivas Secretarías; todo lo qual quiero que se entienda en quanto á los Montes Realengos, Comunes y de Propios, quedando en libertad los de los particulares, y baxo esta limitación revoco el citado decreto de catorce de enero de mil ochocientos y doce, y cualesquiera órdenes que desde

[1373] A *les paysans* de Balzac la figura del «garde champêtre» apareix en diferents moments de l'obra: «Vaudoyer, le garde champêtre destitué, paysan de Ronquerolles, n'était, comme la plupart des gardes champêtres, propre qu'à se promener, niaiser, se faire choyer par les pauvres qui ne demandent pas mieux que de corrompre cette autorité subalterne, la sentinelle avancée de la propriété. (…)». En el llibre es pot veure la lluita entre el general Montcornet, gran terratinent i els camperols de la població que es resisteixen a perdre diferents usos i aprofitaments. DE BALZAC, Honoré, *Les paysans*, Paris, Librairie Nouvelle, 1857.

> aquella época hubieren salido: todo por ahora, y hasta que á consulta del mi Consejo tenga á bien resolver lo que contemple mas conducente al mayor fomento del Arbolado, y á la economía que haya de observarse para el mejor gobierno de los Montes…»[1374]

Però no només foren les lleis liberals, que anaven apareixent de manera intermitent al ritme dels canvis polítics, les que varen intentar regular la problemàtica del tancament de les finques i la permanent entrada dels veïns. Seguint el *Diccionario razonado* d'Escriche, el reial decret de 31 d'agost de 1819 declarava exempts de delmes a un cert nombre de collites als qui creessin nous conreus en terrenys incultes o als que construïssin nous canals de rec. En definitiva, als qui fomentessin el creixement de l'agricultura i la riquesa del regne.[1375]

Durant el trienni constitucional, i restablerta l'obra i la constitució de Cadis, varen entrar en vigor els esmentats decrets de 1813. Pel que fa al decret de tancament de terres, sabem que «dio motivo a la lucha que se suscitó entre labradores y ganaderos sobre aprovechamiento de pastos». El 1823, amb la caiguda del règim liberal, va tornar a quedar abolit el decret de 8 de juny.[1376] El 1833, amb Maria Cristina a la regència del regne, es varen publicar alguns decrets que afavorien el dret de propietat en certa sintonia amb el decret de les corts de 1813. L'ordenança general de «Montes» de 22 de desembre de 1833, en el seu article tercer, dictava que:

> «Todo dueño particular de montes podrá cerrar ó cercar los de su pertenencia, siempre que los tuviere deslindados y amojonados, ó provocar el deslinde y amojonamiento de los que aun no lo estuvieren; y una vez cerrados ó cercados, podrá variar el destino de cultivo de sus terrenos, y hacer de ellos y de sus producciones el uso que mas le conviniere».[1377]

Una reial ordre del 16 de novembre del 1833 que fou comunicada als governadors civils el 29 de març de 1834 va donar facultat a cadascú per introduir en tot temps els ramats propis o d'altres a les terres de la seva propietat. Aquesta ordre va ser confusa i molts ho varen interpretar com una oportunitat per tenir llibertat per tancar les terres. Això va comportar certs desordres. El 12 de setembre de 1834, davant d'aquest fet, es va expedir una altra reial ordre amb la voluntat d'assentar i tornar a establir la calma:

[1374] ACAE. *Fons municipal de Figueres*, capsa núm. 74, s/n.

[1375] Així mateix, en els articles tercer i sisè s'afegeix que els qui tanquessin aquests mateixos terrenys amb paret de «fábrica sólida, alzada por lo menos seis palmos castellanos sobre el nivel del terreno», tindrien dos collites més d'exempció, i una collita més si la paret fos de paret seca o amb tanques naturals.

[1376] El canvi de règim va venir propiciat per l'arribada dels cent mil fills de Sant Lluis, en virtut de la Santa aliança contra el liberalisme a escala europea.

[1377] ESCRICHE, Joaquin, *Diccionario razonado…, op.cit.,* Vol. I, 1847, p. 83.

> «La grave cuestión de acotamientos y cerramientos y otras semejantes, si bien se ha servido S. M. tomarlas en consideración como de sumo interés para los progresos de la agricultura, no están sin embargo resueltas en la real resolución de 16 de noviembre, como algunos han creído, y no debe por tanto darse á esta una significación más amplia que la que contiene su literal sentido».[1378]

Per tant, no fou l'ànim de l'anterior ordre alterar els drets d'ús, aprofitament o els convenis, arrendaments i contractes no finalitzats. Dies després, el 6 d'octubre de 1834, la qüestió es va intentar solucionar i el ministeri va dirigir-se a les Audiències i a les societats econòmiques per proposar-los la valoració d'un projecte de llei sobre el tancament de finques. Exposava, d'una manera clara, la seva postura per fomentar el tancament de les terres per així estimular una millora en la qualitat i la producció agrària: «Exigiendo la conveniencia pública que vayan cesando tantas restricciones como oprimen actualmente el derecho de propiedad, no ha podido dejar S. M. la Reina Gobernadora de toma en consideración la prohibición de cerrar ó cercar las heredades rurales, que es una de las mayores vejaciones que sufre nuestra agricultura».

El projecte proposat pel consell reial estava pensat per adaptar-se i no causar grans trastorns en els usos i els costums. Per la millora i la perfecció del projecte de llei, l'enviava a les audiències territorials, per la seva experiència judicial; i a les societats econòmiques, per la coneixença de primera mà i l'estudi del país. Dies després, i publicat en el nou i flamant butlletí oficial de la província de Girona, es va donar a conèixer el «Proyecto de Ley sobre el cerramiento de las heredades rurales».[1379] Aquest projecte tenia com a finalitat solucionar i donar cobertura a una problemàtica que s'anava repetint de manera insistent: la vulneració de la idea de propietat privada i exclusiva. Aquest projecte de llei pretenia, en set punts, ordenar i assegurar la lliure closa. En aquest sentit feia una passa enrere perquè no contenia la declaració, com el de 8 de juny de 1813, de que es consideraven tancades i acotades totes les terres de domini particular; sinó només la possibilitat de tancar-les si es creia necessari. No serà fins la reial ordre d'11 de febrer de 1836, quan es declarà la llibertat dels propietaris per utilitzar i aprofitar les pastures –naturals i cultivades–. Això, amb l'exclusió dels

[1378] Íbidem, Vol. 1,1847, p. 83)
[1379] BOPG. núm. 44, Miércoles 22 de octubre de 1834, p. 203-204. També consta al volum 19 de la col·lecció de: DE NIEVA, Josef María, *Decretos de la reina nuestra señora Doña Isabel II, dados en su real nombre, por su augusta madre la reina gobernadora, y reales ordenes, resoluciones y reglamentos generales expedidos por las secretarías del despacho universal desde 1º de enero hasta fin de diciembre de 1834*, Madrid, Imprenta Real, 1835, p. 400-401.

particulars o comuns que no acreditessin el dret de pastura, el ple ús i el domini, a través de títols d'adquisició. És a dir:

> «Art 2. Que (…) no deben tenerse por títulos de adquisición á favor de otros particulares ó comunes sino los que el derecho tiene reconocidos como tales títulos especiales de adquisición de propiedad, excluyéndose por lo mismo todos aquellos que se fundan en las malas prácticas, más o menos antiguas, á que se ha dado contra lo establecido por las leyes el nombre de uso ó costumbre».[1380]

Això equivalia a garantir el tancament i a enfortir i assegurar els drets de propietat a molts senyors útils. Es volia defensar aquests drets davant de les invasions que es produïen per diferents causes. Així mateix, l'ordre es dirigia als ajuntaments perquè busquessin i sol·licitessin a les diputacions provincials solucions per suplir els ingressos que rebien de les pastures en terrenys de domini particular. Aquesta ordre, complementada amb la de setembre del mateix any, venia a restablir amb tota la força i vigor l'acotament i tancament universal del decret de les corts de Cadis de 8 de juny de 1813. El 1837, amb noves lleis liberals, l'estat reconeixia i assegurava el tancament de terres i s'eliminaven les jurisdiccions i el delme.[1381] La terra, en aquest moment, representava la principal forma de riquesa i font de poder polític i econòmic. Aquest moment fou clau per aclarir certes confrontacions i afavorir-ne d'altres en la qüestió d'acreditar amb títols la legitimitat dels dominis. El problema plantejat des de les corts de Cadis va ser resolt amb la llei de 26 d'agost de 1837, la qual declarava que no calia presentar títols de propietat en els pobles que no haguessin estat de senyoria, i també estaven exceptuats de fer-ho en aquells que haguessin estat sotmesos a domini senyorial. Quan els pobles acudien als tribunals per reclamar la legitimitat dels drets de propietat dels antics senyors, es varen trobar que els judicis eren resolts sempre en contra seva.[1382] Rosa Congost posa èmfasi en els orígens incerts i de dubtosa legalitat de certs títols de propietat, i en la voluntat de l'Estat liberal de deixar la propietat com estava i no posar en entredit la seva procedència.[1383] I per assegurar el dret de propietat s'establiren una sèries de mecanismes jurisdiccionals que donaren cobertura legal a la guarderia rural, un conglomerat de diversos cossos que miraren de protegir i defensar, a vegades sense massa èxit, els interessos de classe dels propietaris.

[1380] ESCRICHE, Joaquin, *Diccionario razonado*…, *op. cit*., Volum I, 1847, p. 85.
[1381] Vegeu HERNANDEZ MONTALBÁN, Francisco José, *La Abolición de los señoríos en España (1811-1837)*, València, Universitat de València i Biblioteca Nueva, 1999.
[1382] FONTANA, Josep, *Crecimiento económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX,* Barcelona, Ariel, 1975, p. 163-164.
[1383] CONGOST, Rosa. *Tierras, leyes, historia*…, *op. cit*., p. 258.

Guàrdia civil

El 1844 es va crear la Guàrdia civil, un cos policial militaritzat que tindria com a objectius la protecció de les persones i les propietats. La instauració d'aquesta força pública responia també a la voluntat de garantir l'ordre, sobretot en el medi rural. Aquest fet serà un element molt important per la dissuasió de l'accés a les finques i una teòrica assegurança en la tutela i defensa de la propietat privada, el seu tancament i la seva prohibició d'entrada. Per què fins llavors, segons es justificava, «algunos particulares tenían que transigir con los rateros y aun ladrones en cuadrilla, para no perder su cortijo, palacio, yeguada, sus haciendas (…)».[1384] Altres autors eren més concrets i amplis en la seva anàlisi i creien que per explicar certes pràctiques calia tenir en compte que les «costumbres de los pueblos estaban relajadísimas, la autoridad local nacida dentro de ellos y rodeada de sus vecinos que podían ejercerla en el año siguiente, carecía de fuerza moral».[1385] La constitució d'aquest cos, s'ha d'entendre en el procés de construcció de l'Estat liberal i centralista.[1386] En el preàmbul, i en l'article 10 del decret sobre la seguretat pública de 26 de gener de 1844, trobem tota la càrrega ideològica d'aquest procés històric i les finalitats del que seria el cos armat de la Guàrdia civil:

> « (…) Confirmándose con la razones que me ha expuesto el consejo de ministros en apoyo de la necesidad urgente de organizar el ramo de protección y seguridad pública según lo reclaman los buenos principios y la práctica observada en otras naciones cultas y regidas por instituciones constitucionales... recoge la pronta organización de una fuerza destinada a proteger eficazmente las personas y las propiedades».[1387]

D'aquesta manera, el 28 de març es va publicar el decret fundacional d'aquest cos, inspirat en la gendarmeria francesa, que en principi havia de ser civil. Tanmateix, el 13 de maig es va publicar un nou decret que reformava l'anterior del mes de març i es decantava per un model també professional però clarament militaritzat, amb

[1384] DÍAZ VALDERRAMA, José, *Historia, servicios notables, socorros, comentarios de la cartilla, y reflexiones sobre el cuerpo de la Guardia Civil*, Madrid, 1858, p. 20. Es tracta d'una obra laudatòria, gairebé religiosa, on sovint s'utilitzen nomenclatures com «heroica» i altres referents a la «valentia» i el «valor».

[1385] ANONIMO (un oficial del Ejército Español), *La Guardia civil. Historia de esta institución y de todas las que se han conocido en España con destino a la persecución de malhechores, desde los tiempos más remotos hasta nuestros día*s, Madrid, 1858, p. 580.

[1386] LÓPEZ GARRIDO, Diego, *La Guardia Civil y los orígenes del Estado centralista*, Madrid, 2004 [1982]; altres obres dels anys vuitanta intentaven abraçar la totalitat de la història de l'institut armat, com la de Francisco Aguado Sánchez, que en set volums explicava, des dels orígens dels cossos de vigilància medieval fins la lluita antiterrorista dels anys vuitanta. AGUADO, Francisco, *Historia de la Guardia Civil*, 1985.

[1387] LÓPEZ CORRAL, Miguel, *La Guardia Civil. Nacimiento y consolidación 1844–1874*, Madrid, Ministerio de Justicia e Interior, 1995, p. 35.

dependència dual dels ministeris de governació i de la guerra. Tot seguit va començar el seu desplegament per la península. Una organització que fou lenta i costosa, complicada. En l'ordenació interna, a Catalunya es va constituir el segon terç sota les ordres d'oficials catalans. Aquesta circumstància, la procedència dels comandaments i dels guàrdies que s'havien de distribuir pel territori era summament important, perquè el coneixement de l'idioma i els costums era imprescindible per l'èxit de les actuacions.[1388] O dit d'altra forma, «se tuvo muy presente para una fuerza que iba a prestar el servicio en un país donde el carácter especial de sus habitantes suele recibir mal toda innovación extraña a sus costumbres, y practicada por hombres que no sean naturales de él».[1389] La presència de guàrdies catalans també es corrobora en l'escrutini de diferents anuncis dels butlletins oficials de la província i, per territoris, destaca la circumscripció de Barcelona. Ara bé, catorze anys després –el 1858– de l'organització del cos per Catalunya, les dificultats per fer respectar les lleis i per poder complir els serveis eren notables, degut a la poca presència en el territori i a la manca d'efectius: «el principado de Cataluña á pesar de su número de población está dotado de tan escasa fuerza que hay muchos puestos que cada uno de ellos tiene a su cargo más de 100 pueblos».[1390]

Aquest període de creació i desplegament de la Guàrdia civil va coincidir amb l'aprovació del codi penal de 1848 (i la reforma de 1850), que contemplava els delictes i faltes contra la propietat; i la publicació, el 1849, del reglament per la instauració de la guarderia rural.[1391] Aquestes innovacions i reformes possibilitaven als propietaris, i posaven al servei dels seus interessos, tota una sèrie de mecanismes per a una defensa més acurada d'una determinada idea de propietat. En aquest context, després del reglament militar, de 15 d'octubre 1844; i del destinat al «servicio de la Guardia civil», de 9 d'octubre del mateix any; el 1852, es va publicar un nou reglament que ampliava l'anterior. Pel que fa a les obligacions relatives per al compliment de les lleis de «todo lo que constituye la policía rural», el nou reglament desplegava un article especial que desenvolupava aquesta obligació recollida ja en el primer reglament. L'article 30 (1852), que gairebé tenia la mateixa redacció de l'article 33 (1844), contemplava –en

[1388] VEHÍ, Agustí, *Endreçant la vila. El sorgiment del sistema de seguretat pública a la Figueres del segle XIX i la creació de la Guàrdia Urbana*, Ajuntament de Figueres, 2011, p. 92.
[1389] ANONIMO (un oficial del Ejército Español), *La Guardia civil…*, *op. cit*., p. 674.
[1390] *Ibídem*, p. 686.
[1391] *La Granja*, Revista de agricultura y biblioteca rural, Periódico de la sociedad de agricultura del Ampurdán, año I, núm. 2, febrero de 1850, p. 19-29

diferents punts– la conservació dels boscos, públics i particulars; camins i ponts; caça i pesca; el resguard de pastures comunals i béns de propis; i la conservació de les propietats particulars. La innovació, es mostrava en l'article 31 (1852) del nou reglament que convidava a la persecució de tota una sèrie de pràctiques i recollia l'auxili als guardes particulars:

> «Art. 31. La Guardia civil, como consecuencia de lo que previene el artículo anterior, velará constantemente sobre todo lo que constituye la policía rural, respecto á que no se toquen los árboles que se hallan en los caminos y sotos, que no se introduzcan ganados en los montes y terrenos particulares que sean vedados procediendo á la detención de las personas que en los montes se hallen fuera del camino con instrumentos de corta o arranque, impedir que dentro de los mismos montes se enciendan fuegos ni se hagan cortas antes de salir el sol y después de ponerse, con todo lo demás que concierne á la conservación de la propiedad y represión de los ataques que pueda experimentar, auxiliando para ello á los guardas y demás que reclamen su auxilio».[1392]

A partir d'aquest moment, cada quinze dies, trobem en el butlletí oficial de Girona[1393] la publicació d'un quadre amb l'exposició de les diverses actuacions i les detencions de la comandància de la Guàrdia civil.[1394] En aquestes relacions d'individus trobem el detall del delicte, el lloc, la data, el nom, l'especificació concreta i la destinació dels reus. A tall d'exemple, vàrem buidar el mes de gener de 1858. En aquest curt període es detecten dos delictes contra la propietat: que s'especificaven en tallar llenya en un bosc a Amer i l'agressió d'un guardabosc de Vilarig (Cistella);[1395] i dos per caçar sense llicència a Banyoles i Castelló d'Empúries. Les descripcions són completes, ens indiquen la incidència i ens aproximen al grau de l'afectació realitzada per els contraventors de la legalitat. Els guàrdies de Garriguella havien capturat a Josep Valls, un veí de Colera per haver «maltratado á una mujer y haber cortado varios olivos de propiedad del teniente alcalde del mismo pueblo».[1396] Els agents d'Hostalnou (La Selva) varen detenir a «Pedro Beyó y Juan Verdaguer, vecinos de Fornells, por hallarlos cortando árboles á las diez de la noche en un bosque ajeno»; i la força pública de Banyoles va arrestar a «Manuel Boquet por robar una pava», i a «José Cruset por cortar

[1392] BOPG. Lunes 13 de Setiembre de 1852, núm. 110, p. 437.
[1393] Per les demés províncies les notícies de la Guàrdia civil que apareixien en els butlletins no sempre segueixen la mateixa lògica. A Lleida, per exemple, en aquestes mateixes èpoques solen constar diferents ordres de captura. A Barcelona hem trobat referències sobre diversos serveis de la força pública, com el salvament de persones i la intervenció en aiguats.
[1394] D'aquestes llistes es desprenen els diferents llocs amb presència de la institució armada. Per la jurisdicció de Girona en trobem, entre altres llocs, a Figueres, Pont de Molins, La Jonquera, Maçanet de Cabrenys, Bàscara, Medinyà, Castelló d'Empúries, Olot, Banyoles, Santa Coloma de Farners, Amer, Sant Joan de les Abadesses i Puigcerdà.
[1395] BOPG. Miércoles, 13 de Enero de 1858, núm. 6, p. 4.
[1396] BOPG. Viernes 25 de Junio de 1852, núm. 76, p. 298.

siete encinas tiernas en un bosque ajeno».[1397] Les notícies sobre aquestes aprehensions senyalen bona part de les pràctiques que intentaven marginar. Intuïm però, que la força pública només podia incidir en una petita part del total. A Pont de Molins detenien a un pastor per haver entrat en una propietat.[1398] I a Olot, per exemple, arrestaven un altre veí per no tenir permís i estar «leñando en un bosque».[1399]

Davant la dispersió i la fragmentació entre els diferents cossos i institucions ocupades en la guarderia rural, el congrés dels diputats el 1863, i amb la intenció d'ordenar aquesta finalitat, va començar a tractar una proposició de llei.[1400] Aquesta iniciativa va concloure amb la Llei de 27 d'abril de 1866 que disposava un augment de guàrdies civils per destinar-los al servei de seguretat rural i forestal, «y de policía rural en todo el Reino». El reial decret de 3 d'agost de 1866 aprovava el reglament per a l'execució de la Llei de guarderia rural que encomanava aquest servei a la Guàrdia civil i preveia la progressiva substitució dels guardes rurals que es regien pel reglament de 1849.[1401] Amb aquestes normatives sancionades, el director general d'agricultura enviava, a la secció de foment del govern provincial de Tarragona, cinquanta exemplars de la llei i el reglament perquè fossin venuts a dos reals cadascun.[1402] Ara bé, aquest reglament va quedar sense efecte per l'establiment del cos de la guàrdia rural per la Llei de 31 de gener de 1868.[1403] Dissolta aquesta força, la llei i reglament de 1866 varen quedar inoperants fins la publicació de la Llei de 7 de juliol i el Reglament de 9 d'agost de 1876, que encarregava a la Guàrdia civil les tasques de guarderia rural. Fou a partir d'aquest moment que la Direcció General de la Guàrdia civil va començar a publicar en la Gaseta de Madrid, la «relación de los servicios prestados por la fuerza del cuerpo en todo el mes de la fecha respecto a la guardería forestal». Cada mes es feien públiques el número de denúncies relacionades amb les entrades per prendre llenya i fusta; i les pastures de bestiar, que consten detallades per espècies animals. També hi consten els

[1397] BOPG. Lunes 9 de Agosto de 1852, núm. 95, p. 376.
[1398] BOPG. Viernes 8 de Octubre de 1852, núm. 121, p. 480.
[1399] BOPG. Lunes 24 de Enero de 1853, núm. 10, p. 40.
[1400] GEHR, «Más allá de la "propiedad perfecta". El proceso de privatización de los montes públicos españoles (1859-1926)», *Noticiario de Historia Agraria*, núm. 8 (diciembre 1994), p. 144.
[1401] «Art 3º. En las provincias en donde la Guardia civil no haya recibido el aumento de fuerza que le corresponda, según lo dispuesto en la ley, atenderá sin embargo con toda eficacia al servicio de guardería rural en cuanto consientan sus actuales atenciones y la extensión de su fuerza. En dichas provincias seguirá rigiendo interinamente el reglamento de 8 de noviembre de 1849 sobre guardas rurales. Cuando el nuevo servicio se complete en cada provincia, quedará abrogado en ella el mencionado decreto». *Gaceta de Madrid*, Lunes 6 de agosto de 1866, núm. 218.
[1402] BOPT. Lunes 22 de octubre de 1866, núm. 129, p. 3.
[1403] MARTINEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario…*, *op. cit.*, Tom V, 1886, p. 353.

detinguts. En aquest sentit, més endavant, oferim el resultats del buidat de les dades relatives a Catalunya i que ens donen una idea del nombre de denúncies realitzades.

Al llarg de l'estudi i del buidat dels diferents anuncis dels butlletins, es repeteix una constant que hem pogut constatar i que hem anat descrivint en altres capítols. Ens referim a l'incompliment continuat de la llei i a la impermeabilitat de les poblacions rurals, dels veïns, alcaldes i regidors.[1404] Així consta en diferents circulars dels governadors civils. En aquestes comunicacions es prega, a voltes s'amenaça amb càstigs, a les autoritats perquè facin complir la llei. En aquestes ordres dels governs civils sovint hi consta la Guàrdia civil, un cos que, com hem anat apuntant, tenia diverses dificultats per fer complir les normatives. Aquesta institució era la que quedava encarregada de qualsevol qüestió de seguretat i ordre públic relacionada amb el món rural, una tasca ingent difícil de complir, per les proporcions de l'empresa i, a voltes, per manca d'una voluntat condicionada per diferents aspectes socials. Entre aquestes qüestions cal tenir en compte que no sempre foren ben rebuts pel poder local, perquè la seva presència podia trencar o desdibuixar l'*status quo*, per tractar-se d'una força que, a priori, no podien controlar directament, com ho podien fer amb els guardes particulars i municipals.[1405] En tot cas, la Guàrdia civil era la força en la què el governador solia recórrer per resoldre els problemes d'ordre social (o públic), o almenys fer-ho veure. Entre aquests problemes trobem també els incendis a l'estiu: forestals, pallers i masies. Uns focs que, com comunicava el governador civil de Girona, podien respondre problemes larvats, venjances i males intencions.[1406]

[1404] A banda de la indiferència i de l'incompliment voluntari, es detecta un problema de cultura jurídica, de dificultats reals i palpables perquè la població pogués tenir coneixement de les lleis i els reglaments. El 1857, l'inspector general de la Guàrdia civil, va enviar una comunicació a totes les comandàncies recordant els articles 30 i 31 del Reglament per el servei del cos. Segons es desprèn de la informació publicada en el butlletí, el motiu era el següent: «Y como estos artículos son de tanta importancia para asegurar la propiedad en los campos y despoblados, pudiendo ser desconocidos á muchos propietarios, para que con arreglo á ellos sepan que los guardas y dependientes puedan reclamar el auxilio de la Guardia Civil, se servirá V.S. rogar al Sr. Gobernador civil de la provincia de esta circular se inserte en el Boletín de la misma. Gerona, 23 de octubre de 1857.- Antonio Halleg». BOPG. Lunes 26 de Octubre de 1857, núm. 128, p. 2.

[1405] YANINI, Alícia, «Els cacics rurals valencians i la seva oposició a la guàrdia civil com a guarderia rural (1876-86)», *Estudis d'història agrària*, núm. 5 (1985), p. 115-132.

[1406] «Habiendo ocurrido de poco tiempo á esta parte algunos incendios en los montes, pajares y casas de campo, causando perjuicios á sus dueños y esparciendo la alarma por los pueblos inmediatos con el clamoreo de las campanas; es mi deber recordar á los Alcaldes de esta provincia, ejerzan la mayor vigilancia para impedir se ocasionen nuevos incendios, ya por personas mal intencionadas y vengativas, ó ya por efecto de la poca previsión de gentes ignorantes; previniendo dichos alcaldes muy particularmente á los pastores, ó a sus dueños, que tengan sumo cuidado de no encender fuego en parajes peligrosos, y de apagarlo de un todo cuando lo verifiquen en sitios en que no haya temor de que se comunique, pues una sola chispa basta en la actualidad para inflamar las yerbas, matorrales y brozas secas por los ardorosos

Aquestes exigències i requeriments a les autoritats locals, i a la força pública, eren comunes arreu del territori. El gran cavall de batalla d'aquests governs provincials fou el compliment de les normatives de caça i el respecte a la propietat. A Lleida el governador va publicar, en més d'una ocasió, el decret de caça de 1834 acompanyat d'una sèrie de recomanacions i aclariments per la seva aplicació pràctica. Exhortava el més exacte compliment a la Guàrdia civil, els Mossos d'esquadra i els guardes de camp. El paper i la dedicació dels diferents cossos policials no era tant eficient com s'esperava: «en cuando al artículo 49 [del decret de 1834] es obligación también de la Guardia civil hacer las denuncias que expresa, puesto que el párrafo 3.º art. 30 de su reglamento le confiere el encargo de velar por la observancia de las leyes sobre uso de armas, caza y pesca, cuya obligación tienen también los guardas municipales del campo con arreglo á los artículos 14 y 37 del reglamento de 8 de Noviembre de 1849».[1407] Una altra circular amb la mateixa finalitat, per estimular el compliment de les normes, era publicada el 1890 per a la prohibició absoluta de la circulació i venda de caça durant la veda que contemplava la llei de 1879. En aquesta ocasió, a més de la Guàrdia civil i els guardes rurals, els responsables tradicionals de la presumpta repressió, la custòdia s'ampliava i s'afegia al «Cuerpo de Orden público», la policia, i als «empleados de ferrocarril»,[1408] per ser, aquest darrer, un mitjà de transport utilitzat en els desplaçaments dels caçadors urbans al medi rural.[1409] Per la llei de 1902 es repetia la mateixa problemàtica. D'aquest aspecte, n'és un bon exemple que l'«Asociación de aficionados a la Caza y pesca del principado, de Barcelona», havia acudit al govern civil de Lleida «haciendo notar que no se cumple en los pueblos la mencionada disposición». El governador, Federico Schwartz, en resposta, disposà que els alcaldes i els caps d'estació col·loquessin immediatament i en lloc visible, un exemplar de la llei de caça; i a la Guàrdia civil, comissionava la vigilància i l'exacte compliment del precepte.[1410] Aquesta singularitat es demostra en el text de la reial ordre de 14 març de 1881, amb prevencions als governadors sobre la publicació dels edictes de veda i de diferents

rayos de sol de la presente estación. Los Guardias civiles y Guardas de Montes, quedan particularmente encargados de hacer que se observe la presente circular, dándome parte de cualquiera infracción que notaren, para proceder contra los que faltaren á ella sin consideración alguna. Gerona, 7 de Agosto de 1858.- José de Urbiztondo Fernandez de Córdova». BOPG. Viernes 9 de Agosto de 1858, núm. 95, p. 2.

[1407] BOPL. Viernes 19 de Abril de 1867, núm. 47, p. 3.; i BOPL. Lunes 12 de Abril de 1866, núm. 31, p. 4.

[1408] BOPL. Miércoles 12 de febrero 1890, núm. 25, p. 1.

[1409] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 339.

[1410] BOPL. Miércoles 23 de Julio de 1902, núm. 105, p. 439.

aspectes de les pràctiques de caça. Aquesta ordre intentava conscienciar les autoritats provincials i municipals per evitar els excessos que es cometien «abusando de la tolerancia de la Guardia civil».[1411]

Altres exemples de la situació d'incapacitat, o ineficàcia, de la Guàrdia civil per complir els serveis emergeix en l'àrea pirinenca de Girona. A partir de 1877 les corporacions municipals estaven obligades a pagar un 10% de la taxació dels usos comuns entre els veïns i el preu final dels productes subhastats. Davant d'aquesta innovació els pobles desenvoluparen una resistència derivada dels hàbits i els costums d'aprofitar-se'n sense pagar. El Districte Forestal, creat entre 1859 i 1877, va avisar als comandants del «*puesto*» de Ripoll, San Joan de les Abadesses, Ribes de Freser i Puigcerdà perquè enfortissin la vigilància i l'interès per fer complir la normativa. Davant d'aquesta situació, Pere Sala ens adverteix que la iniciativa va tenir uns resultats escassos degut a, segons es justificava, «la escasa fuerza con que cuenta la Guardia Civil no puede contener la invasión de los montes por la ganadería». D'aquesta forma costatem una repressió sense massa ímpetu i amb certs condicionants socials i culturals, ja que l'«alcalde del pueblo es el más acérrimo defensor del abuso» i que moltes vegades «la Guardia Civil no ejecuta las órdenes».[1412] Una altre factor limitador a l'acció de la Guàrdia civil sembla ser que fou l'ampliació de competències dels jutjats municipals en matèria de denúncies, com així contemplava la Llei de caça de 1879. D'aquesta forma les seves atribucions i autoritat en l'àmbit rural es van veure envaïda per la judicial local.[1413]

Un altre aspecte important que explicaria la moderada efectivitat de la institució armada fou la seva tasca de repressió, cada vegada més important del món obrer i de concentració, per aquesta causa, en l'àmbit urbà.[1414] És coneguda, d'altra banda, la voluntat dels industrials de tenir el quarter a la vora de les fàbriques. Tot i així, les notícies de la seva presència en el medi rural ens indiquen l'interès dels propietaris i dels representants polítics locals per tenir-los a prop i facilitar-los l'assentament, fins a

[1411] MARTINEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario…*, *op. cit*., Tom II, 1886, p. 257; i GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 263.
[1412] SALA, Pere, «Conflictividad rural en el monte comunal gerundense…», *op. cit.,* p. 109-110.
[1413] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 261.
[1414] LÓPEZ GARRIDO, Diego, *La Guardia Civil…*, *op. cit*.; Per Francisco Aguado « (…) *la inestabilidad política y las constantes y reiteradas época de conflictividad, que imponían concentraciones masivas y cuasi permanentes de guardias civiles* (…)». AGUADO SÁNCHEZ, Francisco, *Historia de la Guardia Civil*, Vol. II La Guardia Civil, Institución Nacional, 1844-1873, 1984, p. 255.

l'extrem de sufragar les despeses de l'arrendament de la caserna. Fou el cas, per exemple, de Monistrol de Montserrat (Bages). Sabem que l'ajuntament i els majors contribuents associats havien acordat sol·licitar a la Diputació provincial l'autorització per pagar el lloguer del quarter de la Guàrdia civil, alhora que es suprimia el guarda de camp per considerar-lo innecessari per tenir un terme molt reduït.[1415] Aquestes podrien ser, a més, les condicions prèvies per la connivència i l'assentament de lleialtats mútues amb l'horitzó de la satisfacció dels interessos dels propietaris.[1416] Altres exemples d'aquesta qüestió, amb voluntat d'establir vincles i reciprocitat, eren els donatius de molts propietaris al «Montepío del Guardia civil» de la comandància de Lleida.[1417] En resum, l'acció de la Guàrdia civil fou limitada i no sempre efectiva per diverses causes internes i externes. L'organització del cos no fou fàcil ni ràpida. El context fou el d'un complicat procés històric de construcció d'un Estat centralitzat amb certes dificultats per fer complir la legislació. Les dinàmiques socials sobrepassaven un correcte funcionament dins una societat complexa en la qual convivien una àmplia constel·lació de cossos de seguretat: de la diputació, municipals i particulars. La seva presència no sempre fou ben rebuda pels diferents interessos de classe a qui agradava complir la llei sempre que els beneficiava però que s'hi resistien quan els podia perjudicar. D'aquesta

[1415] BOPB. Miércoles 9 de Febrero de 1870, núm. 34, p. 3.

[1416] El 1911 Eusebio de Puig, en representació de la Cambra Agrícola de l'Empordà, escrivia un informe referent al Projecte de guarderia rural que, en resposta d'un qüestionari per l'implantació d'un servei de guarderia rural a Espanya, dirigí a la *Dirección General de Agricultura*. Aquest informe, que es publicà al butlletí de la Cambra Agrícola, detestava la guarderia rural municipal i reclamava la implantació d'una nova companyia de la Guàrdia civil a la província de Girona. D'aquesta forma preveia incrementar 25 *puestos* als 47 existents. Per de Puig els guardes municipals no eren competents perquè eren «en buena parte para colocación de paniaguados, de adheridos, y para ostentación y boato de la municipalidad, ya que las Ordenanzas municipales suelen quedar casi siempre no vigiladas ni cumplidas». I no només això, sinó que aquests incomplien «tantas obligaciones por parte de estos guardas, y las debilidades en que generalmente caen en sus parciales servicios cuando dan oídos al soborno (…)». DE PUIG, Eusebio, «Informe referente al Proyecto de Guardería rural», *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, Figueras 15 de Junio de 1911, núm. 263, p. 179-181.

[1417] «Noticia de los donativos hechos al 'Montepío del Guardia civil' por las corporaciones y particulares que se relacionan y pueblos a que pertenecen los donantes». Dels 23 donants, 19 eren propietaris, dues corporacions, una amb l'alcalde també propietari, un mossèn i un metge. BOPL. Viernes 22 de Diciembre de 1893, núm. 160, p. 762. Ara bé, aquest anuncis era complementari d'un de dies abans en el qual hi consten un total de 415 persones que col·laboren amb un donatiu per al «Montepío del Guardia Civil». Els propietaris són 215, un 51,8 %. El percentatge de propietaris baixa sensiblement respecte els anuncis amb menys nombre de donants. Els altres oficis i categories representades entre els donants són ajuntaments, regidors, capellans, «boticarios», comerciants, farmacèutics, metges, advocats, notaris, jutges d'instrucció i municipals, ramaders, fabricants i enginyers. Entre altres oficis hi ha el de fondista, cafeter, militars i altres que «desea conservar incógnita». BOPL. Lunes 18 de Diciembre de 1893, núm. 158, p. 748-750. Altres rèpliques amb un número més modest de donants són de maig i juliol de 1894. BOPL. Miércoles 9 de Mayo de 1894, núm. 56, p. 338; i BOPL. Lunes 16 de Julio de 1894, núm. 90, p. 500. Dec aquestes referències a Josep Clara Resplandis.

manera, prevalien els interessos econòmics i socials de la «pràctica de la propietat» per damunt de qualsevol consideració sobre les lleis.[1418]

«*Relación de los servicios prestados respecto a la guardería forestal*»

Aquesta font dels serveis realitzats per la Guàrdia civil que consta a la Gaseta de Madrid, entre 1876 i 1910 va ser treballada principalment pel «Grupo de Estudios de Historia Rural» en diferents articles i publicacions.[1419] Per nosaltres no ha estat l'objecte principal de la recerca, però les dades ens permeten fer un breu incís. A Catalunya destaquen, sobretot, les denúncies pels artigatges de terres públiques o comunals que es produïen, eminentment, entre els mesos d'agost i octubre. En alguns mesos aquest tipus de denúncia va sobrepassar el 30% sobre el total espanyol. Les províncies catalanes que registraren més casos, o gairebé on es concentren la totalitat dels casos, varen ser Tarragona i Lleida. La resta d'afectacions o denúncies, per furtar fusta i llenya i pastures, van ser molt modestes si les comparem amb el global d'Espanya i varen ser habituals a les mateixes circumscripcions anteriors. Aquesta mateixa tendència territorial la trobem a les denúncies per pastures sense autorització de diferent tipus de bestiar, sobretot, ovelles i cabres, una activitat que es registra de manera desigual entre totes les províncies, destacant Barcelona per la poca incidència de pràctiques de pastura en l'àmbit de la propietat pública. Les denúncies per pastures solien incrementar-se en el segon trimestre de l'any. La tendència territorial es repeteix en el nombre de detinguts amb més pes específic a Lleida i Tarragona, probablement per l'existència de més superfícies públiques que la resta? Els percentatges de Catalunya respecte la resta d'Espanya solen ser molt modestos i no solen superar el 5 %. Ara bé, com van posar de manifest els membres del «Grupo de Estudios de Historia Rural», la font utilitzada presentava limitacions manifestades per diferents autors: poca concreció de les infraccions, excessiva generalitat dels fets denunciats, manca de dades sobre els infractors i altres insuficiències informatives.[1420] A banda, hi havia les pròpies dificultats de l'institut armat per desplegar-se i assentar-se en el territori i aplicar la llei. D'aquesta forma les denúncies, segons els autors, es van trobar amb fortes resistències

[1418] CONGOST, Rosa. *Els propietaris i els altres..., op.cit*., 1990, p. 192.

[1419] GEHR, «Más allá de la 'propiedad perfecta'. El proceso de privatización de los montes públicos españoles (1859-1926)», *op. cit*., p. 99-152; GEHR, «Diversidad dentro de un orden. Privatización, producción forestal y represión en los montes públicos españoles, 1859-1926», *Historia agraria, revista de agricultura e historia rural*, núm. 18 (diciembre 1999), p. 150; i GEHR, «Política forestal y producción de los montes públicos españoles, una visión de conjunto, 1861-1933», *Revista de Historia Económica*, Año XX, Otoño-Invierno, núm. 3 (2002), p. 509-541.

[1420] GEHR, «Diversidad dentro de un orden...», *op. cit*., p. 150.

socials que les miraven «como una arbitrariedad despótica y no como una represión justa».[1421]

Guarderia particular jurada i guarderia municipal

El 1846, dos anys després de la creació de la Guàrdia civil, diversos propietaris catalans a través d'un manifest de l'«asociación de propietarios de Barcelona», publicat a la revista *El bien del país*, varen reclamar a la reina que els guardes rurals tinguessin caràcter públic.[1422] Tenien diversos motius per fer-ho: el cost de manteniment per un particular, es reduïen els costos en compartir la guarderia municipal; la visió odiosa de part de la població del guarda particular com a practicant d'una llei i unes normes particulars i injustes al servei exclusiu dels hisendats; i el caràcter perillós (i arriscat) que representava mantenir una força armada sense control d'una autoritat.[1423] A aquestes causes en podríem afegir una quarta relacionada amb la poca presència i desplegament territorial del cos estatal, sumada a una certa necessitat per part de la classe propietària de controlar de més a prop la repressió o de castigar les entrades a les finques i defensar els seus béns i drets. Els propietaris es varen veure recompensats amb l'aprovació, el 8 de novembre 1849, d'un reglament de «Guardias municipales y particulares del campo», que sotmetia els guardes particulars als alcaldes i permetia portar uniforme amb la insígnia «Guardia de campo».[1424] De la mateixa manera, el Codi Penal de 1848 incloïa en el títol XIV els delictes contra la propietat, de l'article 415 al 468. Aquesta doble coincidència és cabdal per entendre tot els procés de defensa de la propietat i l'emergència dels anuncis als butlletins com a pràctica de propietat. Només una setmana després de l'aprovació del «Reglamento»,[1425] es publicava un anunci al butlletí oficial de la província de Girona en què s'oferia feina de guardabosc a les persones que tinguessin unes determinades característiques físiques i amb preferència als sol·licitants que haguessin servit a l'exèrcit o haguessin estat Mossos d'esquadra:

> «Se necesita para guarda-bosque un sujeto robusto, joven ó de mediana edad, de buena conducta moral y política, diestro en el manejo de una escopeta de cazar y en tirar bien, que sepa leer y escribir cuando menos medianamente, advirtiendo que en igualdad de circunstancias será preferido el que haya servido en el cuerpo de mozos de las escuadras ò en el ejército. El chocolatero de la calle del Abeuradors dará razón».[1426]

[1421] Ibídem, p. 147
[1422] *El Bien del País, periódico de las sociedades académica y recreativa de Figueras y de Agricultura del Ampurdán*, núm. 14, año 2º, octubre de 1846, p. 109-112.
[1423] CONGOST, Rosa. *Els propietaris i els altres..., op.cit.,* 1990, p. 205.
[1424] BOSCH. Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere, «Els bans…», *op. cit*., p. 328
[1425] *Gaceta de Madrid*, 10 de Noviembre de 1849, núm. 5581, p. 1-2.
[1426] BOPG. Viernes 16 de Noviembre de 1849, núm. 138, p. 3.

El periòdic *La Granja*, com la revista de l'IACSI,[1427] va ser l'altaveu de diversos laudatoris, apologies i agraïments públics per la constitució de la institució de la guàrdia rural. Els més efusius foren els de Narcís Fages de Romà, el director de la publicació. El febrer de 1850, en l'editorial, recordava els esforços editorials d'*El bien del país* per haver difós la necessitat d'una normativa com l'aprovada per garantir una millor seguretat en els camps: «Hemos hecho conocer toda la inmensidad del daño que sufría nuestra agricultura, por verse expuesta sin amparo y sin defensa al merodeo, a la rapacidad y al brigandage que siempre la han aquejado, y que han traído en pos de sí de una manera más osada los malos hábitos adquiridos». Davant d'aquest gran problema es congratulava per haver contribuït a la fita que els era concedida, l'establiment d'una «institución salvadora», el «verdadero Palladium de la propiedad rural», una organització que era «un elemento que más influencia ejerce en el sostén y progreso del cuerpo social». El govern de la Reina, segons Fages, havia considerat que calia fomentar l'agricultura i per això la «creación de Guardas rurales es uno de los medios más eficaces para conseguirlo» i per salvar les propietats.[1428] En una segona editorial, uns mesos després, felicitava públicament els esforços de l'alcalde de Castelló d'Empúries pels bons resultats que experimentava l'establiment de la Guàrdia rural en el seu districte municipal. A partir d'aquell moment, assegurava que amb la vigilància i el zel corresponent, «nadie se atreve á cazar codornices» sense el permís per escrit del propietari. Raonava i exposava, amb sorpresa, la gran quantitat de veïns, deia, que no coneixien la necessitat de demanar llicència a l'amo per entrar a les finques, perquè «¡(…) tanta es la fuerza de los malos hábitos y tanto lo que ha viciado las ideas lo añejo de los abusos contra el derecho de propiedad rural!». El document es converteix en una apologia de la propietat privada i de la plenitud del domini. El text esdevé una refinada definició en la qual assenyalava els límits i explicava obertament el sentit de la pròpia idea de propietat, la idea que pretenia imposar-se davant la multitud d'altres pràctiques i usos de les terres. Fages de Romà comparava, en igualtat de condicions, el dret a privar

[1427] La revista de l'IACSI va prendre diferents noms al llarg del segle XIX: «Revista de Agricultura Práctica, Economía Rural, Horticultura y Jardinería» (1, 1852-53 - XIII, 1864); «Revista de Agricultura del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro» (XlV, 1865 - XVII, 1868); i «Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro. Dedicada al mejoramiento de la agricultura y a la defensa de la propiedad» (XVIII, 1869 - LI, 1902). CAMINAL, Montserrat, «La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)», *Recerques: Història, economia i cultura*, núm. 22 (1989), p. 117-135.

[1428] *La Granja*, Revista de Agricultura y Biblioteca rural, Periódico de la Sociedad de Agricultura del Ampurdán, Febrero de 1850, núm. 2, p. 17-19.

l'accés a les finques rústiques amb la capacitat de qualsevol per vetar l'entrada a les seves cases i habitatges. A més:

> «La entrada, la sola entrada en la propiedad agena cerrada ó acotada, (y cuenta que declarado está que por cerrada y acotada no debe entenderse únicamente la propiedad cercada de pared, sino toda la que tenga cualquiera seña material y visible que indique el hecho de la propiedad y la voluntad del dueño de disfrutarla exclusivamente), la sola entrada decimos en propiedades de esta clase, más que sea para cazar, (y á ella pertenecen casi la totalidad de las de nuestro país), es una invasión contraria al texto de las leyes y al respeto del sagrado derecho de propiedad que las ha inspirado, como con razón se dice en la Real orden de 25 de Noviembre de 1847, conforme con lo prevenido en las disposiciones legislativas acerca de la materia».[1429]

Joaquim Ferrer i Vidal, fundador de la Societat d'Agricultura del Baix Ter, el 1850 va escriure un altre panegíric de la Guàrdia rural. En l'article titulat «*Abusos en la cría de Ganados*», dins la mateixa publicació agrícola,[1430] Ferrer titllava de vici les pràctiques ramaderes del país, unes activitats i «transgressions» que causaven molts danys a l'agricultura, unes activitats que qualificava d'«ataques que continuamente dirige al sagrado de la propiedad rural». Es queixava dels danys i la destrucció de tancats i closes dels camps, malbaratament de parets i marges; i de la poca vigilància dels pastors o guardians que, en algunes ocasions, eren nens que no es cuidaven que el bestiar no entrés a pasturar dins els sembrats. Per això, entre altres, agraïa amb entusiasme que el govern de sa majestat hagués publicat el «reglamento de guardas rurales, que vigilando las fincas acusen las contravenciones y protejan la propiedad». Per això, «damos al Gobierno con toda la efusión de nuestro corazón un voto en gracias por tan protectora institución que meditada teníamos a nuestras solas mucho tiempo hacía».

En el reglament aprovat es donava carta de naturalesa als serveis municipals de guarderia rural i pels particulars, o col·lectius d'aquests, que volguessin tenir vigilància i custòdia a les seves finques. El pas endavant era la consideració dels guardes com a agents de l'autoritat. Per ser instituïts d'aquesta autoritat havien de jurar el càrrec, amb una sèrie de formulismes, en base al compromís de protecció per a qui treballaven i amb

---

[1429] *La Granja*, Revista de agricultura y biblioteca rural, Periódico de la sociedad de agricultura del Ampurdán, año I, núm. 5, junio de 1850, p. 93.

[1430] *La Granja*, Revista de Agricultura y Biblioteca rural, Periódico de la Sociedad de Agricultura del Ampurdán, setiembre de 1850, núm. 9, p. 161-166. També consta citat a BOSCH, Mònica, «'La defensa del sagrado derecho de propiedad'. La unió dels hisendats contra les ocupacions de terres durant el Trienni liberal», dins BUSQUETA, Joan i VICEDO, Enric (Ed.)*, Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs i Diputació de Lleida, 1996, p. 400; i a CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres, op.cit.,* 1990, p.173-174.

lleialtat al poder establert. Els guardes municipals serien pagats dels fons del comú dels ajuntaments que haguessin considerat necessari crear les places corresponents per a aquestes finalitats. Eren nomenats per l'alcalde i havien de complir una sèrie de requisits com els que hem vist en l'exemple referent a l'anunci laboral, com tenir una constitució robusta, ser de bones i reconegudes costums, estar entre 25 i 50 anys i saber llegir i escriure, «siempre que sea posible». En resum, havien de tenir bona reputació i prestigi entre la població i havien de cuidar «como suyo lo que era de los demás y en los campos existe, pues no cuanto hay en el campo es de todos». Els guardes particulars, com veurem en el cas de Roses, havien de ser proposats pel l'alcaldia del poble en què radicaven les propietats a custodiar, alhora que els propietaris es constituïen en els seus fiadors. Podien gaudir del distintiu dels guardes municipals del camp (art. 9) i això els permetia, com aquests últims, la ratificació sota jurament de les denúncies realitzades (art. 17). El Reglament també reconeixia als propietaris rurals la llibertat d'anomenar guardes particulars no jurats per a la custòdia de les seves finques, però sense cap consideració d'autoritat i amb un protocol determinat perquè poguessin usar les armes de foc (art. 29 a 31). Una de les feines més punyents dels guardes municipals i particulars jurats era la denúncia a l'autoritat competent, normalment els jutjats municipals, de tot delicte i falta contra la propietat rural i contra la seguretat personal; qualsevol acte que hagués causat dany i que hagués «atemptat» als drets del propietari; qualsevol omissió o descuit que pogués ocasionar algun perjudici; i les infraccions del codi penal i els reglaments i bans de policia rural i les ordenances forestals, de caça i pesca, camins veïnals i particulars (Art. 14).

Després de la publicació de les regles i disposicions, a la *Gazeta de Madrid*, foren els governadors civils, a través dels butlletins provincials, els qui publicaren el reglament i estimularen la creació de la guarda rural en els diferents municipis de Catalunya. Per la província de Barcelona fou Fermín Arteta qui, l'abril de 1850, prevenia:

> «a los alcaldes de esta provincia den la mayor publicidad al preinserto Reglamento, é inculquen á sus administrados la conveniencia de que cada uno contribuya con la parte que le corresponda para cubrir el gasto que producirá el establecimiento de las Guardias rurales, necesarios no solo para custodiar el término de sus pueblos, sino para contribuir a la reprensión de faltas y delitos, procurando el buen orden y seguridad en que deben encontrarse aquellos predios rústicos».[1431]

[1431] BOPB. Miércoles 1 de mayo de 1850, núm. 52, p.1.

L'establiment de guardes –advertia– no era forçós, però si beneficiós –deia–, i comminava als ajuntaments perquè poguessin determinar el que els fos convenient i s'associessin amb el millor número de «mayores contribuyentes de la clase de propietarios rurales» qui, com era públic i notori, tenien un «interés grande en que se lleve a efecto la creación de la Guardia rural». A la demarcació de Girona, en base a la documentació trobada, el reglament es va publicar mesos abans –en el butlletí provincial–. És aquest un símptoma més, com hem anat veient en indicadors i recomptes dels butlletins, d'un sentit de la propietat més excloent que a la resta del territori català? És probable. Ens trobem, entre altres, en l'àmbit territorial dels editors dels periòdics citats més amunt: altaveu dels interessos del grup de pressió dels hisendats; portaveus de la necessitat d'una guàrdia rural; i difusors de la bona nova una vegada aconseguida la seva reivindicació. Fins i tot la retòrica i la nomenclatura utilitzada pel cap polític provincial és més bel·ligerant que a Barcelona, davant les pràctiques que s'intentaven eradicar. Efectivament, el preàmbul de la publicació del reglament esdevé una crida apassionada per la millor difusió de l'esdeveniment i pel bon enteniment del text. D'aquesta forma, Ildefonso López de Alcaraz lloava la tasca del govern per haver pres la decisió:

> «No han sido otras sus miras al expedir su reglamento dictado con gran copia de datos, después de haber oído a personas inteligentes y prácticas en la materia, y en vista de las repetidas quejas elevadas por todas partes contra las frecuentes devastaciones de los campos que la depredación y rapacidad expolian y destruyen en mengua de nuestra civilización y cultura. Se ha tratado solamente de evitar tan graves daños, obligando a los guardas del campo a cumplir lo prevenido en las leyes y reglamentos generales y municipales en lo respectivo a la propiedad y policía rurales para que desempeñen de la manera más conveniente sus funciones, denunciando las faltas y delitos cometidos contra la propiedad, todo según lo reclama el orden público y los intereses colectivos de la agricultura».[1432]

El governador de Girona puntualitzava que era precís que els alcaldes i ajuntaments comprenguessin la natura distinta dels guardes que tractava el reglament, sensiblement diferents als guardaboscos que tenien alguns municipis. Des de la publicació de la circular havien d'entendre que aquests vigilants serien considerats com a guardes particulars no jurats, fins que els propietaris haguessin complert, si així ho consideraven, els requisits i tràmits recollits en l'article 32. En el supòsit que un municipi tingués dificultats econòmiques per sostenir el sou d'un guarda, el governador notificava que es permetia compartir despeses amb algun l'ajuntament veí que s'hi avingués. Per últim, recordava que l'alcalde havia d'informar de tots els nomenaments

[1432] BOPG. Viernes 1 de Febrero de 1850, núm. 14, p. 55-56.

de guardes al cap polític provincial, segons detallava l'article 35; i una vegada els aspirants haguessin jurat les places davant de l'alcalde i el secretari, i haguessin rebut el títol com prevenia l'article 8 i 5. Victorino Santamaría, anys després, afegia que la guarderia rural jurada era una qüestió que només era competència dels titulars i no dels cultivadors, fossin arrendataris o parcers. També dividia la guarderia rural en permanent i transitòria. Aquesta darrera la caracteritzava per ser –normalment– temporal i per èpoques concretes de recol·lecció com la verema. Aquí citava, que els «guardas de viñas no tienen el carácter de jurados». En aquest sentit explicava que les campanyes d'aquesta guarderia específica començaven un mes abans de la collita i que els guardes estaven, permanentment, amb «chozas de caña o de otros utensilios» mentre durava la verema. I relacionat amb aquest aspecte, Santamaría citava la Reial ordre de 11 de novembre de 1848 –extreta del diccionari Alcubilla–, que licitava les associacions de particulars per pagar les despeses de guarderia.[1433]

Altres lleis posteriors tingueren en compte i van fer referència a la guarderia rural, sempre i quan fos confirmada i anomenada per l'administració. Fou el cas de la Llei d'enjudiciament criminal de 1882, que en el seu article 283 la considerava com a policia al servei de l'administració de justícia.[1434] Aquesta pràctica és fàcilment comprovable, com hem vist en el capítol dedicat a la caça, en els fons dels jutjats municipals.[1435] Ara bé, el 1866 i el 1876 es produïren canvis d'ordre legislatiu per l'organització i funcionament de la guarderia rural. En la primera data, a la Guàrdia civil se li encomanava el servei de guarderia rural.[1436] I amb la Llei de 1876 els guardes rurals quedaven, sobre el paper, sota la direcció de la Guàrdia civil, un cos al què se li afegien les funcions de guarderia rural com així recollia el reglament. Aquesta normativa reconeixia el dret dels propietaris d'anomenar guardes particulars per a la custòdia de les propietats i les collites, uns subalterns que serien considerats com a simples «*criados o colonos*» a qui la Guàrdia civil, teòricament, prestaria protecció i auxili. En aquest sentit però, l'article 83 també reconeixia a «propietarios, colonos o arrendatarios

[1433] SANTAMARIA, Victorino, *Derecho consuetudinario y economía popular…, op. cit.,* p. 47.
[1434] MARTINEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario de la administración, op. cit*., Tom IV, 1886, p. 776; *Real Decreto de 14 de septiembre de 1882*, aprobatorio de la Ley de Enjuiciamiento Criminal. *Gaceta de Madrid*, 17 de Septiembre de 1882, núm. 260.
[1435] Aquests fons, tot i la riquesa de dades i situacions, fins a dia d'avui han estat poc estudiats. Els conflictes i les relacions socials problemàtiques constitueixen una font extraordinària per entendre les societats rurals del passat i les tensions derivades de les diferents maneres d'entendre el dret de propietat.
[1436] *Gaceta de Madrid*, Lunes 6 de agosto de 1866, núm. 218, p. 1-2; BOPG. Lunes 8 de octubre de 1866, num. 121, p. 2

rurales» poder nombrar, «si lo creen necesario, guardas particulares jurados».[1437] Uns guardes que havien de ser titulats seguint uns tràmits administratius concrets: que tenien en compte els certificats de bona conducta del rector de la parròquia de procedència; i de la comandància de la Guàrdia civil més propera (art. 84). Abans d'aquest reglament de 1876, per ordenar l'activitat, existiren altres plans com un «Proyecto de ley sobre organización de la Guardia Rural» que es va veure interromput.[1438]

L'ofici i la institucionalització del guarda va tenir un cert impacte a les poblacions i no era estrany de trobar la casa, o la caseta, del guarda a la vora de camins públics, al començament o a l'entrada de les primeres finques dels masos o de les heretats aglevades.[1439] Els habitatges o l'allotjament dels guardes, però, podien estar en els mateixos masos que els guardes vigilaven. Així es corrobora en l'extracte d'una sessió de la comissió permanent de la Diputació de Girona.[1440] Dels guardes n'han quedat rastres en la toponímia local de les poblacions rurals, en formes i sinònims, com a «cal bander».[1441] El bander (o baner) era, segons el diccionari Alcover Moll, el «guardià de la propietat rústica, encarregat d'evitar i castigar amb bans els abusos que es cometin en el camp». El terme és d'origen medieval i tingué aplicació durant tot el segle XIX i principis del XX. En altres paraules, els qui guardaven la propietat agrària i forestal, vedats de caça i feien complir les lleis de policia rural, els bans ordenats per l'alcaldia i ordenances i reglaments municipals. La definició no especifica la naturalesa pública o privada, tot i que, aquesta era una línia molt prima en molts dels diferents àmbits socials. Però podríem entendre que els banders farien referència no només –però principalment–, als guardes municipals. En un anunci de Sant Pere de Ribes (Garraf), hi constava el nom del guarda rural, però ens cridà l'atenció el cognom «bandé» que seria

[1437] *Gaceta de Madrid*, 12 de agosto de 1876, núm. 225, p. 416.
[1438] BOPG. Lunes 21 de Octubre de 1872, núm. 127, p. 1-2.
[1439] Alguns exemples d'això es poden il·lustrar amb el Marquès de la torre, «la casa del guarda» a Riumors; i al mas Bell-lloc a Cantallops amb «la Guarda».
[1440] Durant la tercera guerra carlina les suspicàcies podien aixecar-se fàcilment, per això és va fer la següent petició: «Manifestar al juez municipal de Montrás, abra una información sobre si en los mansos de propiedad de Don José Joana existe otra habitación que la destinada al colono ó guarda de su finca en la cual resida algunas temporadas ó si solo poseen alguna que sirva, conocida y únicamente para vivienda del expresado colono». Comisión permanente de la Diputación provincial de Gerona, extracto de la sesión celebrada el día 29 de agosto de 1872. BOPG. Lunes 9 de Setiembre de 1872, núm. 109, p. 2.
[1441] Per exemple podem citar el cas de cal Bander de Vilaür: «De casa en diuen cal Bander perquè el meu avi, en Joaquim Sala Badosa, era guardabosc i, a l'uniforme hi portava una banda de cuir sobre el pit, on s'aguantava la placa. Va buscar-la i me l'ensenya: '*Guarda jurado particular*', hi diu. 'En aquell temps tenia pistola i tot! Però no la guardem pas'. Després, a casa, repassant el llibre que en Josep Casas i la Victòria Soler han escrit sobre Vilaür veig que en reprodueixen una fotografia, d'aquest avantpassat 'bander'». PUJOL, David, «En Jaume de cal Bander», *Revista Alberes*, núm. 4, p. 32.

el sobrenom de com aquesta persona era coneguda, i indicatiu de l'ofici que tenia: «a cuyo efecto el guarda rural José Bandé queda encargado de la vigilancia y denuncia de las infracciones».[1442]

Amb la publicació del reglament aviat van aparèixer els primers tràmits i nomenaments de guardes municipals i particulars jurats. A Figueres, per exemple, el 1850 l'ajuntament va acordar l'establiment de dos guardes rurals per al districte municipal con la «asignación de seis reales diarios á cada uno, pagados de los fondos del común». Els aspirants, per optar a les places, podien presentar les sol·licituds justificant reunir les característiques i els requisits del reglament (art. 2).[1443] Les causes de la convocatòria eren explícites, «atendiendo á que con frecuencia se experimentan devastaciones en las propiedades rústicas de este distrito» i amb l'objectiu de frenar les entrades a les finques. Segons Agustí Vehí aquesta notícia era «certament» important, «atès que significa la primera força policial, d'absoluta dependència municipal», «alhora que ens il·lustra sobre el pes dels hisendats».[1444] Una mica més amunt, a l'Albera, a Cantallops, el registre municipal de nomenaments de guardes apareix el 1851, amb la concurrència de diversos propietaris mancomunats.[1445] I el 1853 a Peralada es proveïa una plaça de guarda rural, vacant per la defunció del titular, «con la dotación anual de 2000 r[eale]s».[1446] El procés de constitució en els diferents nuclis i municipis va ser molt dispar i no varen mancar tota mena de dificultats. Aquests aspectes els podem il·lustrar a través de diferents anuncis i circulars aparegudes en els butlletins on es publicaven instruccions i s'aclarien dubtes per interpretar millor la normativa i les fórmules per desplegar i conformar el cos de guardes. En aquests processos el llenguatge de classe era la norma, omnipresent. I en èpoques d'inestabilitat política es deslligava cert temor i l'ànsia de control de les persones armades, entre els quals, els guardes, esdevenia prioritària. Amb la finalitat que els alcaldes no patissin equivocacions –«involuntàries»– en l'apreciació de les característiques que les persones havien de reunir per optar a les places de guardaboscos o de guarda de camps, el governador civil de Barcelona,

[1442] BOPB, Sábado 31 de Julio de 1858, núm. 182, p. 4.
[1443] BOPG. Viernes 1.º de Marzo de 1850, núm. 26, p. 2.
[1444] VEHÍ, Agustí, *Endreçant la vila..., op. cit.,* p. 143.
[1445] El desembre de 1851 l'alcaldia anomenava José Misvacas com a guarda particular de diversos propietaris, qui aportaven una fiança de 600 reals de velló. L'interessat prestava el jurament i se li atorgava el títol amb una completa caracterització física. El registre contempla altres juraments de guardes durant la dècada dels anys cinquanta. ACAE. Ajuntament de Cantallops. Seguretat pública, guardes jurats, núm. 333.
[1446] BOPG. Miércoles 11 de Mayo de 1853, núm. 56, p. 228.

Melchor Ordóñez, el 1854 advertia que els que en aquell moment es trobessin «desempeñando los cargos de guarda con honradez, aunque pertenezcan á la clase de paisanos no deben ser desarmados». Afegia que els millors candidats per ser guardes, com hem vist en anteriors manifestacions, eren els «licenciados del ejército para estos casos, á los que lo sean de las rondas volantes, tercios de Cataluña y mozos de la Escuadra, siempre que no tengan mala nota en sus hojas de servicio».[1447] La circular anterior, i altres, no va ser ben entesa i alguns alcaldes van interpretar malament les recomanacions del governador, havien «procedido al desarme de varios guardas rurales y de montes», un qüestió que provocava «que se cometan impunemente excesos en las propiedades». El governador resolia que els fossin tornades les armes en el cas de merèixer la confiança dels alcaldes.[1448]

El 1857, el Ministeri de Foment va emetre una circular dirigida als governadors civils en la qual es desprenien les contrarietats i les diferències en l'organització de la guarderia rural, uns aspectes que es veien accentuats pel pes dels costums i dels interessos particulars. Aquest document és un bon exemple de les dificultats, les irregularitats, la inèrcia, la falta d'unitat i d'uns hàbits viciats que impedien la modernització, el correcte funcionament i el compliment del reial decret de 1849. Els adjectius qualificatius emprats deixen constància de la mirada reformista que topa amb la realitat social i cultural. D'aquest món rural que de manera tan poc acurada es podria explicar a través de les lleis, unes normatives que són incapaces de narrar, per si soles, la complexitat social de la realitat històrica. D'aquesta forma, la crida ministerial advertia del fracàs parcial a l'hora de conformar la vigilància en els camps d'acord amb la llei. Les arrels del problema, segons el document, eren antigues. En primer lloc es lamentava de «la facilidad con que el crimen ó la ignorancia pueden atentar» contra les propietats i els «interessos col·lectius», uns actes que s'explicaven per «los incidentes fortuitos y á la influencia de las malas pasiones». Per això en temps pretèrits s'havia establert la guàrdia rural per defensar els camps de la «depredación y las tentativas de sus dañadores, como de las eventualidades locales y las prácticas viciosas autorizadas por el tiempo y la costumbre». Aquesta institució, però, estava dirigida:

> «por las miras particulares y un vago deseo del bien, que por reglas constantes y principios estables, sin unidad y enlace en sus partes componentes, lejos de constituir un conjunto bien ordenado y de ofrecer en todas partes el mismo carácter, difería tanto en su organización y

[1447] BOPB. Viernes 17 de marzo de 1854, núm. 41, p. 6.
[1448] BOPB. Lunes 10 de abril de 1854, núm. 57, p. 3.

> sus deberes como son distintas las localidades donde vino á constituirse, conserva hasta ahora por la prescripción y la costumbre».

I no només això, sinó que conservava anomalies i li faltava bona organització, «aparecía irregular y viciosa, estacionaria y parásita, como una especie de anacronismo en medio de la reforma administrativa». L'objectiu del reial decret de 1849 havia estat adaptar la institució de la guarderia rural a l'«espíritu y las necesidades de la época». Però en moltes localitats on s'havia instituït la normativa no es complia. Entre les causes apareixien, «la fuerza de la inercia, los hábitos viciosos, fueron pues de más influjo y poderío en muchas localidades que las lecciones de la experiencia y el progreso general de las ideas». Per vèncer aquests obstacles i superar la inobservança experimentada proposava, en dotze punts, diferents aspectes del funcionament per millorar l'eficiència de la institució.[1449]

Les notícies de la guarderia rural aparegudes al butlletí ens mostren el desenvolupament i la renovació dels membres integrants al servei dels propietaris. També es detecten, com hem vist, processos d'informació i control polític que el govern civil intentava exercir per un bon funcionament.[1450] Diversos exemples d'anuncis en els butlletins oficials il·lustren aquests aspectes. L'alcaldia constitucional de Mediona (Alt Penedès) anunciava al públic que es trobava vacant, per renúncia, la plaça de guarda municipal de camp, dotada amb dos mil cinc-cents vint reals anuals.[1451] A Blancafort (Conca de Barberà) es nomenava un guarda municipal, un fet que es comunicava a la Diputació provincial de Tarragona.[1452] Una mostra més que les coses no s'acabaven de fer bé la trobem a la província de Girona. José de Urbiztondo, el governador civil, publicava una circular en la qual demanava als alcaldes el número de guardes rurals (o de camp) en servei que cada ajuntament tingués o hagués nomenat. El cap polític emfatitzava en què s'havia de «cumplir con lo prescrito en su reglamento de 8 de Noviembre de 1849»,

[1449] BOPB. Viernes 6 Marzo de 1857, núm. 56, p. 2-3; i BOPG. Miércoles 18 de Febrero de 1857, núm. 21, p. 1.
[1450] El governador civil de Tarragona, Antonio Torrecilla de Robles reclamava, en una segona circular, que seixanta ajuntaments dels diversos partits judicials de Falset, Gandesa, Montblanc, Reus, Tarragona, Tortosa, Valls i el Vendrell no complien en la remissió de les dades personals dels vigilants al seu càrrec per proveir la llicència d'armes: «por circular de 18 de Julio último, inserta en el Boletín del 22 de dicho mes, núm. 87, reclamé de todos los Sres. Alcaldes de esta provincia una relación exacta de los guarda – municipales, serenos y guardas particulares jurados que en la actualidad existen en sus respectivos distritos, con expresión de sus nombres y apellidos paterno y materno, cargo que desempeñan, señas generales y particulares, y armas que pueden usar». BOPT. Lunes 23 de Setiembre de 1861, núm. 114, p. 1.
[1451] BOPB. Jueves 9 de Abril de 1863, núm. 85, p. 3.
[1452] BOPT. Lunes 30 de Mayo de 1870, núm. 65, p. 4.

com també l'obligació de portar en els actes de servei el distintiu de guarda i l'armament reglamentari (i «bajo ningún concepto escopeta»). Aquests aspectes afavoririen que «inspiren así la debida confianza y garantía, pudiendo ser siempre reconocido por los naturales y por los forasteros».[1453] En el 1874 detectem algunes resolucions del govern civil on el cap d'aquest organisme nombrava els guardes jurats particulars. El govern provincial de Barcelona donava curs a dues instàncies de Martí Pujol i Josep Pradell, propietaris de Vallgorguina (Vallès Oriental), en les quals havien exposat «las poderosas razones», per tenir un guarda jurat que «vele por sus intereses». Efectivament, l'edicte del governador nomenava Pablo Duran, veí de Sant Sadurní de Noia, com a guarda particular dels citats propietaris per les finques de el «Pradell de la Serra» i «Castellar»,[1454] i els masos «Montarell de la Riera», «Palomar» i «Carrases».[1455] Aquest nomenament de guarda estava directament relacionat amb un anunci d'acotament d'un parell de mesos abans,[1456] exemple que corroboraria la complementarietat i la sincronia, com veurem amb més detall, per l'objectiu primari de privar l'accés a qualsevol aliè a la propietat. Anys després detectem el nomenament, per l'alcalde de Sant Julià de Cerdanyola (Berguedà), de Ramon Altarriba com a «guarda particular de campo jurado» dels germans Ramon i Pedro Pujol Thomas. L'edicte inclou la descripció física del guarda, la cita de les circumstàncies administratives d'obligat compliment i la referència de les heretats de la baronia de Guardiola i les «Llenes». El compliment de la litúrgia, el jurament i el cerimonial burocràtic, permetia i obligava el guarda d'«exigir prenda a los atentadores contra la propiedad, haciendo debida fe sus declaraciones juradas».[1457] Quatre anys després apareix un anunci d'acotament i vedat per a les mateixes finques.[1458] La reacció solia venir per intentar pal·liar una matèria precisa i específica. A Tarroja de Segarra davant la problemàtica concreta de l'entrada de ramats a les finques, en sessió de 26 de febrer de 1890 varen acordar «vedar los campos y prados para no causar daños los ganados y se nombraron guardias municipales para dicho objeto».[1459]

[1453] BOPG. Lunes 24 de Marzo de 1861, núm. 36, p. 4.
[1454] BOPB. Miércoles, 26 de Agosto de 1874, núm. 204, p. 4.
[1455] BOPB. Miércoles, 26 de Agosto de 1874, núm. 204, p. 4.
[1456] BOPB. Martes, 2 de Junio de 1874, núm. 131, p. 1.
[1457] BOPB. Domingo 13 de agosto de 1882, núm. 193, p. 2.
[1458] En aquesta ocasió però, hi consta «Pedro Pujol y Thomas, hacendado». BOPB. Domingo 3 de enero de 1886, núm. 3, p. 3.
[1459] BOPL. Sábado 1º de Marzo 1890, núm. 39, p. 3

Altres anuncis, normalment en l'últim terç de l'any, ens indiquen la forma de finançament dels guardes municipals. És el cas, per exemple, de l'Ajuntament de Sant Cugat del Vallès que al «objeto de que, después de los días ya señalados, puedan acudir á satisfacer el pago del arbitrio de guardería rural, correspondiente al año económico de 1882 á 83, los terratenientes de esta villa». Tant era així que es donava coneixement d'un horari perquè els interessats poguessin anar a les cases consistorials a satisfer el pagament anual.[1460] A Alcover (Camp de Tarragona) el 1908 s'anunciava el cobrament a la casa consistorial durant els primers dies de novembre, del «impuesto de guardería rural de esta villa y del corriente año y anteriores». S'afegia la informació que calia fer-se públic en els municipis veïns de l'Albiol, Bràfim, Masó, Milà, Montblanc, Mont-ral, Reus, Riba, Rourell, Selva, Tarragona, Valls, Vilallonga i Vilaseca, perquè els terratinents contribuents d'aquests llocs poguessin satisfer el pagament.[1461] El 1883 trobem una altra mostra en l'edicte d'alcaldia de Sant Joan Despí en el qual es feia públic que s'havia «aprobado por el Gobierno civil de la provincia el presupuesto municipal del actual ejercicio, en el que figura entre los ingresos el producto de un reparto especial sobre propietarios de fincas rústicas para el sostenimiento del Guarda rural». Per aquest motiu es va formar un padró «por mojadas de regadío y de secano», que estaria deu dies a exposició pública perquè els interessats poguessin consultar-los i, si fos el cas, presentar les reclamacions oportunes.[1462] En altres pobles, com Mont-roig (Baix Camp) i la Pobla de Massaluca (Terra Alta), també emergeixen referències a l'exposició pública dels repartiments de la guarderia rural perquè els «propietarios vecinos y terratenientes» poguessin revisar-los.[1463] En altres municipis, com a Santa Oliva (Baix Penedès), la falta de recursos el 1870 va obligar a suprimir els guardes rurals i a l'establiment d'una vigilància alternativa.[1464] Durant el llarg període de la

[1460] BOPB. Sábado 15 de Setiembre de 1883, núm. 221, p. 3.
[1461] BOPT. Domingo 1. º de Noviembre de 1908, núm. 261, p. 2.
[1462] BOPB. Viernes 12 de octubre de 1883, núm. 244, p. 3.
[1463] BOPT. Domingo 31 de Enero de 1909, núm. 27, p. 2; BOPT. Domingo 18 de Julio de 1909, núm. 170, p. 2.
[1464] «Extracto de los acuerdos más importantes tomados por el Ayuntamiento del pueblo de Santa Oliva en el mes de Julio. Día 17.- Extraordinaria. Reunido el Ayuntamiento y contribuyentes, abrió el Sr. Presidente la sesión manifestando la urgencia de deliberar sobre las muchas quejas que se producen todos los días por daños que se causan en el campo desde que el Ayuntamiento se vio obligado á suprimir los guardas por falta de fondos con que pagarles su salario. Abierta discusión se expusieron varios pareceres acordándose por último la instalación de dos vigilantes que recorran el campo constantemente, y el nombramiento de una ronda de propietarios, elegida por riguroso turno, á fin de que practicando exquisita vigilancia, evite el que se cause más daño, quedando aceptada otra de las proposiciones emitidas, cual es la del nombramiento de una Junta de propietarios que cuide de todo lo relativo á policía rural, trasmitiéndose por su conducto a esta Autoridad local cuantas denuncias se le hagan á fin de corregirlas en seguida con arreglo al Código penal vigente, atribuyendo amplias facultades al Ayuntamiento para la

institució no faltaren publicacions per orientar els guardes i propietaris sobre els aspectes relacionats amb la llei, el funcionament de la guarderia i altres mètodes per garantir les produccions agrícoles. El més conegut i amb un relatiu èxit editorial fou la «Guía del guarda rural» de Benigno Villalba,[1465] una obra recomanada als ajuntaments.[1466]

La guarderia rural, privada o municipal, a banda de les casuístiques, contingències i fidelitats derivades del joc d'interessos locals i de la seva dependència de l'alcaldia i dels terratinents, es podia veure protagonista de notícies de conflictes i agressions físiques. Les persones de l'ofici eren el braç executor per la dissuasió d'aprofitaments diversos i, a voltes, podien ser utilitzats com ariet polític al servei d'uns interessos determinats. Estar a primera línia, podia comportar sortir malparat per part d'algun veí que reaccionava violentament davant de la persecució o la voluntat d'arrest i detenció. Exemple d'aquestes problemàtiques socials i relacionat amb aquesta qüestió, un dels jutges de primera instància d'Olot emetia un edicte, emplaçant a Pedro Daunis perquè es personés al jutjat corresponent sobre «corta de leña y amenaza de muerte al guardabosque del pueblo de las Presas».[1467] A la Jonquera, la Guàrdia civil va capturar a Baldiri Castelló, veí de Cantallops, per haver «hecho armas contra el Guarda de campo del espresado en el acto de querer arrestarle por haberle encontrado robando uvas». Segons la força pública, se li van prendre dues baionetes i fou posat a disposició de l'autoritat de la Jonquera.[1468] Un altre cas concret fou el de la detenció d'Andrés Reynal, veí de Sant Llorenç de la Muga. Estava reclamat pel jutjat de primera instància de Figueres per «haber causado varias heridas al Guardabosque del término de Vilarich».[1469]

---

elección de los señores que deben componer la referida Junta, en uso de cuya autorización nombra el Ayuntamiento á dos Concejales y cinco propietarios». BOPT. Miércoles 14 de Setiembre de 1870, núm. 145, p. 2.

[1465] VILLALBA, Benigno, *Guía del guarda rural, o método de fomentar y garantir los productos de la tierra*, Valladolid, 1875.

[1466] «Se recomienda eficazmente á los Ayuntamientos la adquisición y uso del "Guia del Guarda rural", publicado en Valladolid por D. Benigno Villalva; libro de gran utilidad para los mismos, pues comprende la legislación y jurisprudencia sobre la jurisdicción de Ayuntamientos y Jueces municipales en las faltas que se cometen en los campos, en las heredades comunales, montes, carreteras, caminos, etc.; el reglamento de la Guardia rural con otras muchas instrucciones, y cuantos modelos de providencias gubernativas, juicios, denuncias y demás son necesarios para el desarrollo legal de la agricultura y la integridad y garantía de la tierra y sus productos». BOPB. Sábado 25 de Setiembre de 1875, núm. 229, p. 3.

[1467] BOPG. Miércoles 22 de Julio de 1857, núm. 87, p. 4.

[1468] BOPG. Lunes 12 de Octubre de 1857, núm. 122, p. 3.

[1469] BOPG. Miércoles, 13 de Enero de 1858, núm. 6, p. 4.

La Guàrdia rural, una institució efímera

En el mes de febrer de 1868, després de la llei de 31 de gener, tenim notícies del començament dels tràmits pertinents per la constitució d'un altre cos de vigilància rural d'àmbit estatal. Segons la reial ordre de 4 de febrer, per ingressar a la guàrdia rural calia un informe del comandant militar de la província i una certificació de l'alcalde on residissin els sol·licitants que havien d'estar en la segona reserva de llicència militar. Pels paisans calia un informe de l'alcalde i del jutge de primera instància, i pels llicenciats de l'exèrcit els mateixos requisits que els anteriors.[1470] El 26 de febrer, el governador civil de Girona informava que els comandaments de la Guàrdia rural procedirien de la Guàrdia civil; i es publicava el reglament on s'estructurava l'organització del cos. Pel servei i en temps de pau dependrien del governador civil; i pels assumptes d'organització i disciplina, el comandament dependria del director general de la Guàrdia civil. Entre les obligacions de la Guàrdia rural hi havia la de «tomar noticia de la perpetuación de cualquier delito ó hecho contrario á las leyes, decretos y ordenes del gobierno, bandos de las autoridades y ordenanzas municipales».[1471] La institució seria organitzada per províncies i en comandàncies, i no tindria participació en les multes, o penes pecuniàries, fruit de les seves denúncies. L'article 67 del reglament establia l'ordre de les prioritats dins del camp espanyol: «La Guardia rural prestará auxilio y protección, según lo permitan las condiciones de su instituto, á los propietarios y colonos que lo necesiten, y en general á toda la población rural».[1472]

La Guàrdia rural prestaria el servei per parelles i depenia dels alcaldes com a poder més proper (i coneixedor) a les problemàtiques i conflictes existents. Tenien un vestuari assignat per distingir-se amb un «sombrero de fieltro gris, impermeable, con escarapela encarnada, cinta del mismo color, chapa de metal blanco en forma de escudo, conteniendo en el centro las iniciales G.R» i jaqueta de «paño pardo». Les seves funcions doncs, serien la vigilància de la propietat privada, l'ordre públic en el món rural i entre les seves obligacions, tasques coactives i preventives:

> «Art. 58. Cuando hubiese algún daño cuya continuación pueda impedir-se, como incendio, distracción de aguas, invasión de ganado en propiedad vedada ú otros accidentes cuidará la

[1470] BOPG. Miércoles 11 marzo 1868, núm. 31, p. 4
[1471] BOPG. Miércoles, 26 febrero 1868, núm. 25, p. 3
[1472] BOPG. Miércoles, 26 febrero 1868, , núm. 25, p. 3

> Guardia rural, con la prontitud que el caso requiera, de atajar el daño, obligando á que le presten su cooperación, no solo los guardias particulares, inmediatos u otros empleados rurales o forestales de cualquiera clase que tengan carácter público, si los hubiere, sino también los mismos dañadores».[1473]

El 27 de març es va aprovar en el Congrés dels Diputats una proposició felicitant al govern per l'organització de la institució policial.[1474] El govern civil de Girona anunciava el 14 d'abril de 1868 amb un butlletí extraordinari –i amb certa eufòria– la creació definitiva de la Guàrdia rural. Aquest fet era percebut com una gran fita històrica que permetria l'avenç de l'agricultura i la seguretat de les collites en particular, i del món agrari i del país en general:

> «Si la Guardia Civil presta al ciudadano firmes garantías de seguridad en las poblaciones que habita, en los caminos que recorre y en los campos que cruza, asegurando además el orden público y la tranquilidad; la Guardia rural va a tomar bajo su custodia la propiedad campestre, sus frutos y cosechas, los productos de la industria agrícola, los ganados destinados al servicio de esta, y el aprovechamiento de las aguas y de los pastos, y la riqueza forestal, llevando su vigilancia hasta a los páramos y despoblados».[1475]

La Guàrdia rural va tenir una vida efímera. Es va dissoldre, per decret del general Prim, l'11 d'octubre del mateix any de la creació.[1476] En algunes províncies fou uns dies abans.[1477] Els seus membres es varen integrar a la Guàrdia civil, encarregada –a partir d'aquell moment–, de la custòdia de la propietat rural i forestal. La Guàrdia rural havia nascut d'una manera un tant forçada i amb certa dificultat. Havia de dependre de les diputacions provincials. Aquest aspecte feia que, pel seu finançament, es gravés els municipis. Els guàrdies rurals, per aquest motiu i els sacrificis que podia plantejar el seu manteniment, podien fer-se «odiosos». Aquest fet, a més, podia tenir més incidència en uns territoris que en altres. La disparitat de superfícies de les diferents províncies

---

[1473] BOPG. Miércoles, 26 febrero 1868, núm. 25, p. 3.

[1474] «El Excmo. Sr. Ministro de la Gobernación en telegrama expedido a las 5 y 10 minutos de la tarde de hoy me dice lo que sigue. "En este momento y en medio de un gran de entusiasmo acaba de votarse en el Congreso por unanimidad una proposición felicitando al gobierno por la pronta organización de la Guardia rural. El señor Amorós, uno de los firmantes de la proposición la ha apoyado empleando las frases más lisonjeras a favor del Ministerio y especialmente de su digno presidente el Sr. Duque de Valencia. Este señor ha pedido la palabra y ha pronunciado un breve, correcto y oportuno discurso dando las gracias al Congreso por su voto: ha recordado que toda su vida la ha consagrado al servicio de su patria, de su Reina y de la libertad (…)». BOPG. Viernes 27 marzo 1868, núm. 38, Boletín oficial extraordinario, p. 5.

[1475] BOPG. Número extraordinario, Martes 14 abril 1868, núm. 45, p. 1.

[1476] MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo. *Diccionario*…, *op. cit*., Tomo V, 1886, p. 363; BOPG. Lunes 19 octubre 1868, núm. 125, p. 1.

[1477] A Girona, per exemple, la Junta revolucionària provincial va suprimir-la el dia 6 d'octubre: «Art. 1º Queda suprimida la guardia rural; Art. 2º La autoridad militar se hará cargo del armamento, equipo y vestuario de dicho cuerpo; Art. 3º En los pueblos donde hubiere montes de aprovechamiento común, se crearán inmediatamente las plazas de guardas que antes había. (...)». BOPG. Miércoles 7 octubre 1868, núm. 120, p. 1.

d'Espanya, així com les bases diferenciades i particulars de cada territori podien aprofundir en aquesta problemàtica. Per a *El Imparcial*, la llei que aprovaria la reforma de la guarderia rural aconseguiria més aparentar que resoldre res: «hay proyectos que solo satisfacen en la apariencia, y que á poco que se fije en ellos la atención se tocan graves dificultades para ponerlos en práctica».[1478] Dins la Guàrdia civil tampoc es va rebre amb massa satisfacció i entusiasme l'organització accelerada de la guàrdia rural, sobretot per la seva complicada estructuració i la precipitada formació dels agents.[1479] Així doncs, després de la revolució de setembre i enderrocada la monarquia d'Isabel II, la institució fou suprimida per considerar-la fidel a la corona i al govern anterior, un contrapoder que podia posar en perill el nou procés polític. A més, era considerat un lleial representant d'un sistema malmès, deficient i corromput: «Con fines torcidos y calculados propósitos había creado recientemente el último Gobierno de la dinastía derrocada la guardería rural, convirtiendo este elemento administrativo en fuerza pretoriana de un régimen que se hundía, aun más por corrupción propia que por impulso ajeno; y preciso fue disolver cuerpo bajo semejante inspiración creado (…)».[1480]

La implantació del nou cos policial va anar acompanyat de certa calma i parsimònia per part de les autoritats locals. El governador civil de Barcelona es plantejava mesures coercitives contra qualsevol negligència no justificable, perquè havia observat certa lentitud, per part de diversos alcaldes, en la remissió de les dades reclamades amb urgència i relatives a l'organització de la guarderia rural.[1481] La institució però, tot i la seva curta durada, va aconseguir tenir una presència territorial remarcable, si ens atenem a les notícies esparses que apareixen en els butlletins. En el mes d'abril de 1868 tenim una informació que ens parla del servei en un incendi de dos guàrdies rurals a Borredà (Berguedà). El comunicat del governador ressalta la tasca humanitària dels guàrdies per haver salvat d'una «muerte segura» a Cecília Palau. Els agents havien entrat en la «casa de campo denominada del Segarra, sita en la Riera, propiedad de D. Juan Portills». Havien extret el cadàver d'una segona ocupant, i havien aconseguit treure els mobles i sufocar el foc.[1482] Les relacions d'aquests cossos estatals amb les autoritats locals no sempre foren fàcils, perquè, entre altres, podien suposar un contrapoder dins l'equilibri

[1478] *El Imparcial*, Diario liberal de la mañana, Lunes 13 de enero de 1868, p. 1.
[1479] AGUADO SÁNCHEZ, Francisco, *Historia de la Guardia Civil, Vol. II..., op. cit.*, p. 258.
[1480] BOPG. Miércoles, 15 de Setiembre de 1869, núm. 111, p. 2.
[1481] BOPB. Viernes 14 de Febrero de 1868, núm. 39, p. 4.
[1482] BOPB. Sábado 2 de Mayo de 1868, núm. 106, p. 2.

de forces dels municipis. Fos com fos, una vegada suprimit el cos, un exguàrdia rural de la primera companyia de Lleida, fou cridat a declarar pel jutge de primeria instància de Balaguer per una falta a l'autoritat local de Menàrguens (Noguera).[1483]

Una vegada dissolt el cos varen aparèixer diversos problemes i conseqüències relacionades amb aquesta decisió. Una d'aquestes fou un increment de les entrades en les finques, públiques i privades. També aparegueren dificultats derivades de l'entramat administratiu que s'havia organitzat per cobrar dels municipis el seu sosteniment. Suprimida la guàrdia rural la custòdia dels camps i els boscos va quedar més desprotegida i va fer que augmentessin les intrusions i els «daños de incalculable trascendencia en las propiedades rurales». Per aquest motiu, les juntes revolucionàries van tenir la necessitat de no deixar abandonats els boscos. Van restablir els «antiguos guardas mayores en unas provincias, y en otras creando guardas que interinamente se ocupasen en este cometido». El govern central va crear d'urgència, per decret 27 desembre 1868, aquest cos provisional que tenia certes pretensions i que pels diversos escalafons preveia nodrir-se de diferents titulats,[1484] agrimensors i perits agrícoles; i llicenciats de la Guàrdia civil i de l'exèrcit amb bones notes, així com dels que havien estat cessats.[1485] Seguint aquesta problemàtica, mesos després, el govern va voler assentar la situació, la protecció dels monts públics i el personal interí destinat a ajudants i a guardes. Així doncs, el nou decret delegava en els governadors provincials el nomenament del personal subaltern, «sobreguardas y guardas», a proposta dels «Ingenieros Jefes». Una intitulació que, sense especificar com, havien de fer amb un «corto número de reglas claras y sencillas».[1486] Aquestes foren les intencions, les normatives i els decrets.

El segon problema derivat de l'eliminació de la guàrdia rural fou de caire econòmic i administratiu. El recaptador general de contribucions de la província de Girona donava coneixement que diversos contribuents i alguns alcaldes es resistien a pagar, entre altres conceptes, la part corresponent per a «cubrir los haberes de los mozos de escuadra y

[1483] BOPG. Viernes 5 de Febrero de 1869, núm. 16, p. 4
[1484] «Artículo 1º El personal subalterno encargado de la custodia y fomento de los monte públicos exceptuados de la desamortización se compondrá de 80 Ayudantes, 300 sobreguardas y 500 guardas, con el sueldo anual de 600, 400 y 300 escudos respectivamente». BOPG. Viernes, 5 de Marzo de 1869, núm. 28, p. 1-2.
[1485] BOPG. Viernes, 5 de Marzo de 1869, núm. 28, p. 1-2.
[1486] BOPG. Miércoles, 15 de Setiembre de 1869, núm. 111, p. 2.

guardia rural suprimidos por la revolución».[1487] Aquesta resistència va continuar al llarg de l'anualitat i es va donar a diverses províncies espanyoles. En el segon trimestre de 1869, en alguns municipis, es continuaven negant a pagar i reclamaven que se'ls rebaixés l'import del recàrrec que «para cubrir los gastos de la suprimida guarda rural y mozos de escuadra se halla comprendido en ellas, y amalgamado con los demás conceptos por que se contribuye».[1488] Aquesta problemàtica va arribar al Ministeri d'Hisenda. Aquest va dictaminar sobre una matèria que estava inclosa en els pressupostos de les diputacions provincials. Degut a la crítica situació financera es va decidir «que no es posible acordar la supresión de los recargos equivalentes al importe de los gastos no devengados de la suprimida Guardia rural, ni por consiguiente que dejen de recaudarse».[1489] La ràpida desaparició de la institució va deixar diversos deutes, com els «ocho escudos ochocientas milésimas» que apareixien en un memorial presentat per Isidre Duran on reclamava, a l'Ajuntament de Monistrol de Montserrat, el lloguer d'un mes de la casa que ocupava la guàrdia rural.[1490] Una altra qüestió interessant, i resultat de la liquidació de la guàrdia rural, fou la notícia difosa, en part com a mesura propagandística per justificar-ne l'abolició, de diversos empresonaments de membres de la institució a Galícia. Aquesta informació ens posa en la pista de les irregularitats que havien comès (o que es podien cometre des d'aquests cossos de seguretat). La circular partia d'un subsecretari del Ministeri de la guerra, difonia que els diferents individus estaven sotmesos a «procedimientos criminales por delitos cometidos en el servicio durante el tiempo de su pertenencia á la expresada institución».[1491]

La creació d'aquests cossos policials militaritzats vingué a certificar una posició paternalista i protectora de l'Estat liberal amb l'individualisme agrari, com a garantia de respecte a la propietat privada: el gaudi exclusiu i excloent; i la comercialització i l'explotació dels fruits que prodigaven les terres. Aquestes reformes satisfeien una demanda de certs sectors socials. Però no només afavoria els grans propietaris de finques, sinó també els petits. Aquests propietaris més modestos, amb un cert mimetisme, també els trobem en el butlletí per l'acotament i tancament de les seves

[1487] BOPG. Miércoles 10 de Marzo de 1869, núm. 30, p. 2-3.
[1488] BOPG. Viernes 21 de Mayo de 1869, núm. 61, p. 2.
[1489] BOPG. Viernes 4 de junio de 1869, núm. 67, p. 1-2.
[1490] BOPB. Miércoles 9 de Febrero de 1870, núm. 34, p. 3.
[1491] BOPG. Lunes 15 de Marzo de 1869, núm. 32, p. 2.

terres. Ser propietari o tenir propietats, per petites que fossin, tenia una importància remarcable dins les poblacions. Era un tret social definitori, el model a seguir i el passaport per accedir a la representació política local i supralocal, així com en les diferents representacions simbòliques dins les poblacions. I condició, gairebé fonamental, per formar part de la milícia nacional o del sometent.

Mossos d'esquadra

En els bans de la reial audiència hem vist com la presència de diferents grups de persones de pobles comarcans, que entraven i tallaven fusta i llenya en els boscos dels masos del sud de la Garrotxa,[1492] va fer que el capità general comissionés no tan sols a l'autoritat dels diferents batlles de les parròquies afectades sinó que, excepcionalment, ho va encarregar a el «cabo de la esquadra de la villa de Olot».[1493] La situació havia de ser realment difícil i conflictiva perquè –en l'àrea compresa entre la vall d'en Bas, la vall d'Hostoles i la serra de Finestres–la màxima autoritat del principat encomanés la feina a les esquadres: la força repressora autòctona amb què comptaven les autoritats de la monarquia borbònica. Aquesta mesura d'ordre i de govern ens apareix en la font esmentada en tres ocasions, tres bans que exemplifiquen el moment concret d'una determinada problemàtica social. La situació de necessitat i demanda de matèria prima per calefacció i fusta portaven al xoc d'interessos amb els titulars dels masos en defensa d'uns boscos que presentaven com a privats.

El cos de les esquadres havia estat constituït el 21 d'abril de 1719 per la Reial Audiència i el capità general de Catalunya, després de la guerra de successió per vigilar les zones rurals i perseguir contrabandistes i partidaris austriacistes. El 1721, les esquadres serien reconcentrades, fundades de nou, i s'anaren estenent per tots els corregiments del territori català, fins a completar-lo durant la segona meitat del segle divuit.[1494] En el reglament, de 6 d'abril de 1817 –durant el mandat del general Castaños–, es reconeixia la seva dependència del capità general,[1495] i el principal servei dels mossos consistia en «recorrer pueblos y caminos, dar favor a los justicias, descubrir y prender a los delincuentes, gente vaga y mal entretenida, y asegurar la tranquilidad de los honrados habitantes». Durant l'anomenat Trienni liberal el cos fou suprimit, sobre el

[1492] Vegeu capítol 4, «El ban com a expressió de desigualtats socials».
[1493] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 399v-403r, 12 març 1802.
[1494] SALES, Núria, *Historia dels Mossos d'Esquadra*, Aedos, 1962.
[1495] MADOZ, Pascual, *Diccionario…, op. cit*., Tomo I, p. 132.

paper,[1496] i reorganitzat el 1823.[1497] Després de 1836, amb l'acabament de l'Antic Règim, les esquadres es van desvincular del comandament de la família Veciana i el seu privilegi; i la reial ordre de 5 de gener de 1858 va aprovar un nou reglament.[1498] Les esquadres –segons diferents autors– foren pel duc d'Ahumada una font d'inspiració per la creació de la Guàrdia civil.[1499] Amb la fundació d'aquest cos estatal els mossos continuaren la seva tasca i una reial ordre, de 22 de febrer de 1847, va encomanar augmentar la seva plantilla. El final dels Mossos d'esquadra en el conjunt de Catalunya fou conseqüència de la revolució de setembre. A la demarcació de Girona vingué de mans de la junta revolucionària de la província, el primer d'octubre de 1868. L'endemà, l'ordre que anava acompanyada d'altres disposicions de caire liberal, com la desaparició de l'alcaldia de corregiment de la ciutat de Girona, es publicava en el butlletí oficial. D'aquesta manera desapareixia i es desmantellava una institució que s'havia destacat, entre altres, per la defensa de la propietat rural.[1500] Els motius de fons foren econòmics, per ser sostinguts per diputacions i ajuntaments; i polítics, per la dependència i fidelitat a aquests organismes, la corona i per topades amb moviments progressistes.

Amb la restauració borbònica els mossos van ser reorganitzats en la jurisdicció de Barcelona perquè les diputacions de Girona, Tarragona i Lleida no varen voler fer-se càrrec del seu manteniment.[1501] Així, la reial ordre de 30 gener 1877 autoritzava a la Diputació de Barcelona a fer un nou reclutament de mossos.[1502] I el reial decret de 3 de maig de 1880 va restablir el cos dels Mossos d'esquadra que es van regir pel reglament de la Guàrdia civil de 1852. Era considerada una força pública amb dependència del

[1496] Segons Núria Sales, malgrat l'existència del decret de dissolució varen continuar en actiu. SALES, Núria, *Historia dels Mossos d´Esquadra,* p. 153.
[1497] «*Por decreto de la Cortes de 8 de noviembre de 1820, fueron disueltas por motivos políticos, y no volvieron a reorganizarse hasta el año 1823*».ANONIMO (un oficial del Ejército Español), *La Guardia civil…, op. cit.,* p. 423.
[1498] ANONIMO (un oficial del Ejército Español), *La Guardia civil…, op. cit.,* p. 423.
[1499] Vegeu VEHÍ, Agustí, *Endreçant la vila..., op. cit.,* p. 63; PAPELL, Joan, *L'origen dels Mossos d'Esquadra*, Pagès Editors, 1999; DD.AA., *Mossos d'Esquadra, història i present*, Generalitat de Catalunya, 2005. Altres obres interessants, però amb un caràcter laudatori i apologètic són ORTEGA ESPINÓS, José, *Historia de las escuadras de Cataluña, su origen, sus proezas, sus vicisitudes intercalada con la vida y hechos de los mas célebres ladrones y bandoleros*, Madrid i Barcelona, 1859 (també amb edició de 1876 just abans del seu restabliment); i OLLER PIÑOL, Juan, *Resumen histórico de las Escuadras de Cataluña*, Barcelona, 1925.
[1500] «Queda abolido y disuelto el Cuerpo de Escuadras de Cataluña. Los subcabos de esta provincia, se presentarán desde el momento de llegar a su noticia el presente Decreto, acompañados de los individuos que tengan a sus órdenes, ante esta Junta, la cual dispondrá el modo de hacer entrega del armamento, efectos y caudales que pertenezcan a la provincia». BOPG. Viernes 2 de octubre de 1868, núm. 118, p. 1.
[1501] VEHÍ, Agustí, *Endreçant la vila..., op. cit.,* p. 62.
[1502] RODRÍGUEZ, Àngels, UCELAY, Enric, «La trajectòria dels mossos d'esquadra a la Catalunya contemporània», dins *Els mossos d'esquadra*, Barcelona, l'Avenç estudis, 1981, p. 51-119.

governador civil pel seu servei normal i del Capità general en la seva ordenació militar.[1503] La seva naturalesa militar venia definida per reial decret de 4 de maig de 1892 i fou regulada per la Llei constitutiva de l'exèrcit, de 19 de juliol de 1889.[1504] Els comandaments foren oficials de l'exèrcit i, des de 1885, es publicà la «Cartilla para el servicio que deben prestar las Escuadras de Barcelona», amb les mateixes funcions que la Guàrdia civil.[1505] Una de les funcions tradicionals dels mossos, a banda de la custòdia i transport de detinguts, fou la de portadors de correspondència oficial. Aquest servei de camins i veredes podia tenir altres fruits i resultats. Així fou quan, en 1833, aprofitant aquest servei, els «mozos de la Escuadra de Valls que han subido hoy al Pertús para la correspondencia, conducen a V.E. Pedro Llanes, francés que de algunos años a esta parte está domiciliado en esta villa sin otro documento que la fe de bautismo, siendo igualmente un ratero de las propiedades de estos habitantes».[1506]

De l'activitat repressora d'aquest cos en tenim diverses notícies. Després del seu restabliment a Barcelona, el butlletí oficial de la província solia publicar els resultats anuals de les actuacions de les esquadres, especificades per subdivisions territorials. Hi expressaven el nombre de detinguts o denunciats, amb la definició dels delictes i les faltes, entre les quals hi consten les tres més habituals de policia rural com a «apacentar su rebaño en propiedad ajena», la «corta de árboles y daños a la propiedad» i la «infracción de la ley de caza».[1507] Altres notícies aparegudes en els butlletins fan referència al cos en tant que comissionat del control i el compliment de la llei de caça. Fou així el 1850, quan una circular del govern provincial de Barcelona convidava al compliment de les disposicions legals que regulaven la veda i a evitar els danys en les propietats particulars. Per això, encarregava aquesta tasca a les autoritats i els dependents de la protecció i la seguretat pública: «la fuerza de la guardia civil y la de los mozos de escuadras de Valls».[1508] Aquestes ordres i circulars eren recurrents i són la

[1503] *Revista de las prisiones*, Madrid, 20 de abril de 1893, año V, núm. 12, p. 96.
[1504] *Gaceta de Madrid*, 20 julio 1889.
[1505] «Redactada por el Excmo. Sr. General Comandante General de Somatenes, el comandante Jefe de las Escuadras y un Capitán de la Guardia Civil, por orden el Excmo. Sr. General en Jefe de este 4º cuerpo de Ejército, de fecha 9 de diciembre de 1895 y aprobada por dicha superior autoridad en 29 de febrero de 1896», Barcelona: Tip. de la Casa P. de Caridad, 1904; Vegeu MAGARZO VAQUER, Àngel, «Els Mossos d'esquadra i la Restauració. La Cartilla de 1896», dins *Actes del Congrés Internacional d'Història Catalunya i la Restauració, 1875 – 1923*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 1992, p. 69-73.
[1506] VEHÍ, Agustí, *Endreçant la vila..., op. cit*., p. 60.
[1507] BOPB. Miércoles 21 de Enero de 1891, núm. 18, p. 3.
[1508] BOPB. Miércoles 20 de Marzo de 1850, núm. 34, p. 1.

prova que les pràctiques habituals d'arreu sobrepassaven i superaven una legislació que pretenia imposar unes noves relacions socials.

Imatge 1. Estadillo de las Escuadras de Barcelona de 1890

Núm. 318

ESCUADRAS DE BARCELONA

ESTADO que comprende las capturas verificadas durante el próximo pasado año de 1890, por las diferentes Escuadras y Subdivisiones de que se compone este Cuerpo, con expresión de los delitos ó faltas de que han sido acusados los detenidos ó denunciados.

ESCUADRAS	Subdivisiones	DETENIDOS POR												DENUNCIADOS POR			TOTAL POR	
		Reclamados	Homicidio	Lesiones	Rapto ó violación	Amenazas de muerte	Riñas	Robo, hurto y estafas	Incendiarios	Falsificación y moneda falsa	Desertores y prófugos	Dedicarse á juegos prohibidos	Desacato y desobediencia á la autoridad	Apacentar su rebaño en propiedad ajena	Corta de árboles y daños á la propiedad	Infracción de la ley de caza	SUBDIVISIONES	ESCUADRAS
	Barcelona	33	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	33	33
	La Granada	5	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	14	1	24	
	La Llacuna	1	»	1	»	2	»	3	4	»	»	»	»	»	»	1	12	
La Granada	Piera	»	1	»	»	»	3	2	»	»	»	16	1	1	3	3	30	96
	S. Quintín de Mediona (N)	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	6	»	7	
	S. Pedro de Ribas (N.)	»	»	1	»	»	»	3	»	»	»	»	2	»	11	6	23	
	La Garriga	7	»	3	1	»	»	5	»	»	»	»	1	8	22	15	62	
	Castelltersol	12	»	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	1	5	21	
La Garriga	Palautordera	13	2	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	8	6	33	181
	Castellar del Vallés	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	9	»	»	1	»	13	
	Tordera	18	»	1	»	»	9	6	»	»	»	»	2	9	»	7	52	
	Monistrol	1	1	6	»	1	»	3	»	»	»	»	1	»	1	13	27	
	Prats del Rey	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	9	
Monistrol	Suria	4	»	»	»	»	»	4	3	»	»	»	»	»	»	»	11	73
	Odena (N.)	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	12	13	
	Rocafort (N)	»	»	2	»	»	»	4	»	»	»	»	1	»	6	»	13	
	Sallent	8	»	»	»	3	4	1	»	»	»	»	3	»	8	20	47	
	Borredá	2	»	»	3	»	2	12	»	»	»	»	36	»	14	6	75	
Sallent	Gironella	1	»	»	»	3	5	3	»	»	»	»	2	»	19	1	34	163
	Serchs (N.)	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	2	
	Pobla de Lillet (N.)	2	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	2	5	
	S. Cugat	1	»	1	»	1	2	1	»	»	»	»	»	»	»	1	7	
	S. Vicents dels Horts	3	»	»	»	»	»	1	»	»	»	16	»	»	»	3	24	
S. Cugat	Vilasar de Dalt	3	»	»	»	1	»	1	»	»	»	42	»	11	3	1	63	129
	S. Gervasio de Cassolas (N)	12	»	1	»	»	»	12	»	»	»	»	1	»	»	2	28	
	Mollet (N)	1	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	»	1	»	7	
	Torelló	9	»	3	1	»	»	5	»	»	»	5	»	»	3	7	35	
	Taradell	2	»	»	»	»	3	2	»	»	»	»	6	»	13	4	31	
Torelló	Olost	»	»	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	2	8	13	92
	Estany (N.)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
	Esquirol (N)	2	»	4	»	2	4	»	»	»	»	»	»	»	3	»	15	
	TOTAL	142	6	25	6	13	36	81	4	2	4	88	56	31	140	133	767	767

NOTA.—Las Subdivisiones marcadas con una *N* fueron creadas y por consiguiente empezaron á prestar servicio á mediados del año.

Barcelona 10 de Enero de 1891.—El Comandante Jefe, Raimundo Tallaví.

BOPB. Miércoles 21 de Enero de 1891, núm. 18, p. 3.

En aquesta realitat complexa, els cossos emergeixen com el braç executor, almenys teòricament, del poder executiu. La secció de foment, de caça i pesca, de la província de Barcelona publicava un edicte en el qual s'encomanava el compliment de la veda en el període fixat per la llei. Davant d'una realitat que tenia les seves pròpies dinàmiques i necessitats, el governador encarregava a «los Alcaldes, Guardia civil, Mozos de Escuadra y demás dependientes de mi autoridad, vigilen y denuncien las infracciones que se cometan».[1509] La tolerància, la concessió i la permissibilitat d'aquests actors socials, suposadament repressors, en el compliment de la llei podia ser explicada per

[1509] BOPB. Martes 16 de febrero de 1886, núm. 40, p. 1.

diferents causes. Però existia certa laxitud i descurança. Així és percep en una circular del governador civil en la qual pretenia la més «rigorosa observança» de la Llei de caça de 1879. Aquesta voluntat de fer complir les disposicions sobre la cacera –i altres–, són la prova de la condescendència practicada. Per contra exigia disciplina, precisió i severitat:

> «prevengo á los Sres. Alcaldes, Guardia civil, Mozos de escuadra y demás agentes de mi autoridad, que estoy dispuesto á exigirles con todo rigor y sin contemplación alguna, la responsabilidad á que se hagan acreedores, si toleran ó dejan de denunciar á la Autoridad correspondiente la más insignificante falta atentatoria á las disposiciones vigentes, y muy en particular en los que se refiera á la veda de la caza, en cuyo período nos encontramos».[1510]

Noticies de la guarderia particular en els anuncis dels butlletins

En alguns anuncis els propietaris es cuidaven de fer saber als possibles infractors que si entraven a les finques objecte de tancament es podien trobar als guardes particulars jurats que tenien al seu servei. Hem realitzat un recompte del número d'anuncis en què consta aquesta informació. És més, tenim exemples d'avisos en el quals, fins i tot, fan constar el nom del guarda, persona coneguda –segurament– en l'àmbit i la rodalia rural més immediata. La procedència d'aquests vigilants, en ocasions, solia ser d'un altre nucli poblacional, per evitar entrar en contradicció amb la seva feina. Teòricament, calia evitar la fraternitat per llaços d'amistat o parentiu amb la població local i no permetre fer els ulls grossos a certes activitats. Ara bé, podem detectar d'una manera molt diàfana altres estratègies i situacions que de facto afavorien, expressament, la vigilància del mas com a objecte principal de prohibició. Estem parlant, sens dubte, de la importància del masover com a controlador de l'explotació i dels recursos no agrícoles com la llenya i la caça. Un exercici a priori no remunerat però que, de vegades, se li podia oferir certes responsabilitats en l'administració de la finca més enllà del contracte de parceria. Però en els anuncis però també hi solen figurar com a vigilants. Els masovers, diu Enric Saguer,[1511] molts d'ells actuaven com a guardes de les propietats advertint i notificant les intromissions.[1512] En aquest sentit, Ramon de Sabater presentà els masovers, «los aparceros», com a «el verdadero centinela de la propiedad».[1513] Així doncs, entre les estratègies i els usos socials de la informació en els butlletins –i en comunicar la presència d'un vigilant–, es pretenia i es buscaven efectes dissuasoris i intimidadors.

[1510] BOPB. Domingo 1º de abril de 1888, núm. 79, p. 1.
[1511] SAGUER, Enric, *La consolidació de la propietat pagesa*…, *op. cit*., p. 317-318.
[1512] Vegeu també CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres*, *op. cit*.
[1513] Citat a SAGUER, i originalment a SABATER, Ramon, «Cultivo alterno anual (Práctica de Gerona)», *Revista de Agricultura Práctica, Economía Rural, Horticultura y Jardinería*, Barcelona, any I (1853), p. 249.

N'és un bon exemple l'avís conjunt de Pedro Llopart i José Munné de Masquefa (Anoia). Feien públic que havien acotat les seves propietats, sense concretar quines eren, amb els requisits que marcaven les lleis i, perquè ningú entrés a realitzar cap tipus d'activitat, havien donat «las más severas órdenes á sus guardabosques jurados».[1514] En un sentit proper Jaime Bongallo, propietari del «Racó» de Gelida (Alt Penedès), anunciava al públic la prohibició de caçar i fer llenya amb «la inteligencia, de que el guarda particular jurado de la misma, vigilará y denunciará cualquiera infracción, para que sea castigadas».[1515]

L'ànim dissuasori i repressor era notori i formava part de l'estratègia per acomplir els objectius dels propietaris, exercir el poder per neutralitzar o eliminar les dinàmiques col·lectives d'aprofitament dels diferents tipus de recursos. El 1857 tres propietaris de Molins de Rei s'unien per declarar vedades les finques que tenien en el terme. Usaven les facultats –deien– que «las leyes conceden á todos los propietarios de fincas rústicas». A més d'això, advertien que els infractors serien objecte de persecució: «los guardas del campo están encargados de perseguir ante la ley á los contraventores entregándolos á la autoridad competente para que se les aplique el castigo que dispone el código penal».[1516] José Moliné, veí de Barcelona i propietari de la «Quadra de Biure» de Veciana (Anoia), el 1876 acotava la finca. Posava molt èmfasi i carregava de retòrica amb la custòdia i la supervisió dels guardes que controlaven l'heretat. Insistia i recalcava que havia «recomendado como tengo la más exquisita vigilancia a los guardas de mi dicha heredad, estos impedirán que persona alguna penetre en ella sin mi permiso ó ausencia, denunciando á la Autoridad competente las invasiones que puedan cometerse, bien con el ejercicio de la caza o en cualquiera otra forma, para que sean castigados con arreglo á las leyes y disposiciones protectoras de la propiedad particular».[1517] El 1854, en el primer anunci registrat de la província de Girona, el propietari Casimiro Pons vedava diversos masos de la comarca de la Selva. Els seus comissionats eren els «colonos de las fincas expresadas y el guarda particular jurado Jaime Carol, en sus respectivos lugares, quedan encargados de reclamar las penas

[1514] BOPB. Viernes 8 de abril de 1853, núm. 42, p. 4.
[1515] BOPB. Viernes 10 de junio de 1853, núm. 69, p. 8.
[1516] BOPB. Jueves 23 de Julio de 1857, núm. 175, p. 4.
[1517] BOPB. Sábado 24 de Junio de 1876, núm. 152, p. 4.

establecidas por la ley á los violadores de los sagrados derechos de propiedad e inobservadores de este anuncio».[1518]

Amb una eloqüència gairebé idèntica, trobem la prohibició d'entrar en els masos Vilarnau, Pujolar i Mas Vidal de Viladrau on el guarda particular era Joaquim Garcia.[1519] Narcís Grau, propietari del mas Joan, àlies Quintana Petit, hi prohibia l'entrada advertint que el «Guarda particular queda encargado de la vigilancia y de ecsigir el cumplimiento de las penas marcadas en el Código penal vigente á todo el que se introduzca en aquellas tierras, para cazar, ó por cualquier otro objeto».[1520] I a Tossa de Mar, pels masos Vidal i Sans d'Aiguabona «quedan encaramados dé vigilar el cumplimiento de la veda, el guarda particular de bosques y los Masoveros dependientes del dueño de la posesión vedada».[1521]

Durant els primers anys d'emissió d'anuncis és quan trobem un nombre més elevat de referències als guardes particulars i als masovers com encarregats de la vigilància. En aquest període tenim moltes altres expressions i frases relatives a aquest fet, que tenia per objectiu fer complir allò que ordenaven expressament els edictes i avisos particulars. L'apoderat del baró de Foixà el 1859 feia pública la veda de diversos masos d'Aiguaviva, Sant Medir, Domeny i Sant Mateu de Montnegre; i per fer-la complir comunicava quina era la seva disposició, ordre i «especial mandato»: «sepa que sus guardas particulares y colonos están espesamente encargados de la vigilancia y ejecución de la referida prohibición».[1522] Jaime Casellasdemont, propietari de deu masos a l'actual comarca del Pla de l'Estany, el mateix any participava la informació relacionada amb la defensa de la propietat una vegada publicat l'anunci, «quedando encargado el guarda particular jurado de la vigilancia y custodia y de denunciar las faltas, ó abusos para la exacción de las penas marcadas, y el cumplimiento de las leyes, à los que se introduzcan en aquellas tierras por cualquier motivo».[1523] En alguns exemples la suma dels comissionats per fer complir l'establert pels propietaris s'ampliava de forma significativa. Era el cas, per exemple, de l'heretat Masdemunt, entre Puigcerdà i Vilallobent, en el qual el 1859 s'hi afegia la guarderia municipal: «Los

[1518] BOPG. Miércoles 8 de Agosto de 1854, núm. 95, p. 6.
[1519] BOPG. Viernes 15 de Diciembre de 1854, núm. 150, p. 3.
[1520] BOPG. Viernes 26 de Agosto de 1859, núm. 103, p. 4.
[1521] BOPG. Lunes 19 de Setiembre de 1859, núm. 113, p. 4.
[1522] BOPG. Miércoles 5 de Octubre de 1859, núm. 120, p. 4.
[1523] BOPG. Miércoles 12 de Octubre de 1859, núm. 123, p. 4.

guarda bosques y guarda del campo municipal de esta villa, y los arrendatarios o colonos, que cuidan ó cultivan aquellas fincas en nombre de los infrascritos, están encargados de vigilar por la observancia de ésta veda, y de perseguir á sus infractores».[1524] En una retòrica semblant Joan Llorens, propietari de Bàscara, el 1895 publicava la declaració de vedat i acotament de les seves possessions de la pròpia població i Parets d'Empordà. Aquí també ampliava la nòmina d'actors socials encarregats de perseguir qualsevol intromissió, aquests eren «mis colonos, guardas particulares, Guardia civil, y demás que yo encomendare», encarregats «para vigilar y hacer que se cumpla esta veda, y los infractores serán entregados ó denunciados á la Autoridad».[1525]

En un anunci publicat directament per les oficines del governador civil de Barcelona trobem un text que ens recorda, en certa manera, als bans d'Antic Règim per la forma com comissionava i responsabilitzava a les autoritats competents l'acotament de diversos masos d'Arenys de Mar (Maresme). El 1874 el governador exhortava «a los Alcaldes de los pueblos de esta provincia, Guardia civil y demás funcionarios dependientes de mi autoridad».[1526] Aquestes descripcions, en algunes ocasions, es veien millorades, eixamplades o definides amb més detall. Utilitzaren, en més d'una ocasió i en referència als residents de les finques citades, l'expressió «habitantes». Aquesta locució ens aporta més informació i faria referència a la diversitat dels pobladors, o estadants, de les cases i masies, més enllà de la condició jurídica de masover o arrendatari, fossin família, mossos, jornalers, treballadors o pastors transhumants (com a habitants temporals). En aquest sentit, per exemple, el propietari del mas Teixidor de Crespià i del mas Sol de Dosquers, el 1860 expressava que el «guarda particular jurado, los colonos y habitantes de las diferentes fincas están encargados de vigilar para la observancia de esta veda».[1527] A aquest llistat de responsables, per a la custòdia de les finques, caldria afegir l'expressió «demás personas a mi servicio», un calaix de sastre que vindria a definir i incloure qualsevol agent o persona que pogués tenir una relació vers el propietari, desigual, o fos informant eventual en relació a l'entrada o la intromissió en les finques. O dit d'una altra manera, una clara expressió i llenguatge de classe. Així ho feia constar Tomàs Casademont, «labrador» i «hacendado», de Ventajol

[1524] BOPG. Viernes 28 de Octubre de 1859, núm. 131, p. 4.
[1525] BOPG. Miércoles 25 Septiembre de 1895, núm. 115, p. 490.
[1526] BOPB. Martes, 2 de Junio de 1874, núm. 131, p. 1.
[1527] BOPG. Lunes 16 de Abril de 1860, núm. 46, p. 4.

en el districte de Sant Miquel de Campmajor. El 1860 havia acotat diversos masos de la zona, on el «guarda, colonos y demás personas á mi servicio, están autorizados para vigilar y hacer se cumpla esta veda».[1528] Una altra expressió sinònima era la de «*dependientes*», en tant que persones al servei o subalternes d'un determinat propietari. Aquesta expressió, amb un sentit de subordinat o empleat de categoria inferior, és comuna en l'àrea i el territori de la Catalunya dels masos. José Bajandas, propietari de Girona, el 1861 vedava tres masos de Vall-llobrega i els encarregats de la vigilància eren els «parceros y dependientes de mi servicio están facultados para hacer respetar esta veda».[1529] El baró de Canyelles el 1859 acotava tres heretats entre Canyelles i Sant Pere de Ribes, unes finques en les quals «quedan encargados del cumplimiento de la veda, el Guarda de campo, los Colonos, y demás dependientes del dueño de las posesiones vedadas para los efectos de la ley».[1530] I en un mateix sentit Francisco Javier de Subirà,[1531] el propietari de la serra del Carreu, en el terme d'Abella de la Conca (Pallars Jussà), el 1860 advertia que quedaven «encargados de vigilar el cumplimiento de la veda el guarda particular de campo y los masoveros y dependientes del expresado monte de Carreu».[1532]

Tots aquests supòsits i aspectes relacionats amb la vigilància de masos i heretats els recollia i els especificava Victorino Santamaría quan explicava que, a voltes, els propietaris podien anomenar «uno de sus jornaleros o habitantes de alguna masía suya, teniendo las atribuciones públicas de tal y rigiéndose en lo demás por los pactos que entre ellos han establecido, y viniendo obligado a lo mismo que los otros por lo que respecta a dar parte al dueño de las infracciones cometidas en contra de su propiedad con todo lo que le es anexo».[1533]

La funció dels guardes particulars però, podia anar més enllà de la simple relació jeràrquica d'un propietari a un empleat de la vigilància, amb més o menys fidelitat i eficiència en la seva feina. Una carta de l'alcalde de Lliurona (Albanyà) al propietari

[1528] BOPG. Lunes 11 de Junio de 1860, núm. 70, p. 4.
[1529] BOPG. Lunes 5 de Agosto de 1861, núm. 93, p. 4.
[1530] BOPB, Martes 4 de Enero de 1859, núm. 3, p. 4.
[1531] Fou col·laborador esporàdic del periòdic «*La Granja*». DE SUBIRÀ, Francisco Javier, «Reseña Agrícola de la Montaña de Cataluña, contenida entre los pueblos de Solsona, Cardona, Calaf y demás circunvecinos», *La Granja*, Revista de agricultura y biblioteca rural, Periódico de la sociedad de agricultura del Ampurdán, año I, núm. 5, junio de 1850, p. 97-99.
[1532] BOPL. Viernes 2 de marzo de 1860, núm. 27, p. 4.
[1533] SANTAMARIA, Victorino, *Derecho consuetudinario y economía popular*…, *op. cit*., p. 47.

Miquel Coll, ens descobreix el món dels cacics del segle dinou. En aquesta comunicació, el recent escollit en les eleccions municipals de 1883 ens fa saber que una de les funcions del guarda particular, més enllà de la custòdia de les finques, podia ser la d'agent electoral. Ubicat en l'entramat social dels homes de confiança del propietari, buscava la disciplina de vot dels habitants d'aquest petit nucli de l'Alta Garrotxa. L'objectiu del guarda, sens dubte, era la defensa dels interessos del senyor amb la transmissió als seus masovers de les ordres i recomanacions. En aquest ordre, podríem apuntar una tasca de control social i de policia política: Rafael Campsaulinas, recent escollit alcalde li trameté la informació relativa a «...la orden que dio V a su guarda particular José Abel ha sido tan respetada que de Llorona no ha faltado no mas que un solo elector que es Cosme Faitg (alias) Sartra que este ya lo dijo casi redondamente que no queria votar por mas que lo digera el Sor Coll si la candidatura que habia de apoyar no le agustaba».[1534]

I, en alguns casos, el guarda jurat ho podia ser simultàniament de dos o més propietaris. Un exemple d'això fou Joan Tornabell, guarda particular de Joan Puigdevall, propietari de masos a Caldes de Malavella i Cassà de la Selva.[1535] Uns mesos després ho fou també de Joaquim Esteve, hisendat de Tossa amb terrenys a la mateixa població i tres masos a Caldes.[1536]

El recompte de les dades referents a les cites concretes de la vigilància –que hem trobat en els anuncis–, ens dona una imatge més precisa. Tenim 276 anuncis amb notícies i informacions a la guarderia rural i altres formes de custòdia. Aquesta xifra representa un 15,46% del total. Per territoris, altra vegada, Girona ens apareix com la regió amb més referències de tot Catalunya, en números absoluts i en percentatges, tot i tenir menys anuncis que Barcelona. Un 26,06% i un 8,9% del total. Aquesta dada ens indicaria una major alarma i inquietud per aconseguir una major eficàcia dins d'aquest procés excloent. Entre els abanderats de l'individualisme agrari segueix la província de Barcelona, amb un percentatge més modest que l'anterior, un 10,83% en el global territorial. Tarragona i Lleida les referències són molt modestes, gairebé testimonials,

[1534] BARRIS RUSET, Josep Maria i BUSCATÓ SOMOZA, Lluís, «Notes sobre un patrimoni agrícola altempordanès. El Coll de Roses (segles XVII-XX)», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 31(1998), p. 330.
[1535] BOPG. Miércoles 26 de Marzo de 1861, núm. 37, p. 4.
[1536] BOPG. Miércoles 14 de Agosto de 1861, núm. 97, p. 4.

amb quatre casos cadascuna que representen percentatges diferents si tenim en compte el número d'anuncis de la demarcació.

Taula 18. Referències a la guarderia rural i altres formes de custòdia

Província	número	% Província	% total
Girona	159	26,06	8,9
Barcelona	109	10,83	6,12
Tarragona	4	2,7	0,22
Lleida	4	18,18	0,22
	276		15,46

Font: Elaboració pròpia, recompte Butlletins oficials provincials

Si tenim en compte els anys la seqüència de referències a la guarderia rural i la vigilància comença el 1851 per experimentar els tres anys següents una progressió potent, impulsada pels primers anys dels anuncis barcelonins per caure el 1855. El segon període de demanda coincideix amb una forta incidència per l'entrada de Girona en aquesta pràctica a partir de 1859. Aquesta forta etapa es mantindrà un parell d'anys per anar baixant regularment fins el 1865 i d'aquí, després de la pujada de 1866 anirà baixant gradualment fins la poca demanda de la dècada de 1870. A partir de la segona meitat dels anys vuitanta patirà un petit increment però, a partir d'aquest moment, les referències a la guarderia són molt modestes en el conjunt dels anuncis de finals de segle i desapareixen en els primers deu anys del segle vint. El gràfic ens mostra un període de moltes referències que coincideix, *grosso modo*, amb els primers vint anys d'existència de la Llei de guarderia rural, fins el 1868.

Del total de cites en descobrim que 214 ho són de guardes particulars, 29 dels quals hi consta el nom i cognoms. D'aquest número total, un percentatge difícil de determinar correspondria a guardes particulars no jurats, sense títol oficial, a simples encarregats de la vigilància, guardes. Aquesta qüestió és fàcil d'entendre perquè un número important d'anuncis no es concretava més enllà de l'expressió «guarda particular», que podria ser jurat o no. En certes ocasions també consta explícitament l'expressió «jurat» com a definidor d'aquesta condició jurídica del guarda. Entre els que hem recomptat com a guardes particulars, de vegades vénen definits i concretats com a «guardaboscos», en 28 casos, i expressions similars com a «guarda tierras». L'expressió guardaboscos ens indica, d'altra banda, la gran importància d'aquests espais silvícoles per la economia del propietari i dels diversos interessats en realitzar-hi multitud d'aprofitaments. Dels

guardes municipals de camp hi ha tretze referències i set a la Guàrdia civil, totes a partir de 1887. 142 són cites als «colonos», parcers, arrendataris o masovers, i dotze als «dependientes» o personal de «servicio». Aquestes dades ens donen la informació del predomini aclaparador de la seguretat privada, fos a través dels guardes o els masovers, o tots dos alhora com s'especifica en la majoria d'exemples.

Gràfic 20. Número de cites de vigilància (1851-1899)

Per mesos, presentem un gràfic en el que podem veure una certa sintonia entre el total de Catalunya i el de la província de Girona. Barcelona, segons la imatge vindria a moderar els punts àlgids de les comarques gironines. Entre aquests mesos amb més cites i referències a la guarderia en general, i en progressió lineal, trobem juny, juliol i agost. Aquests mesos coincideixen plenament amb el període de maduració de la collita de raïms i amb la de la veda de la caça que solia començar el mes de febrer i acabava el 15 d'agost.

Gràfic 21. Periodització anual de les cites de vigilants a les finques

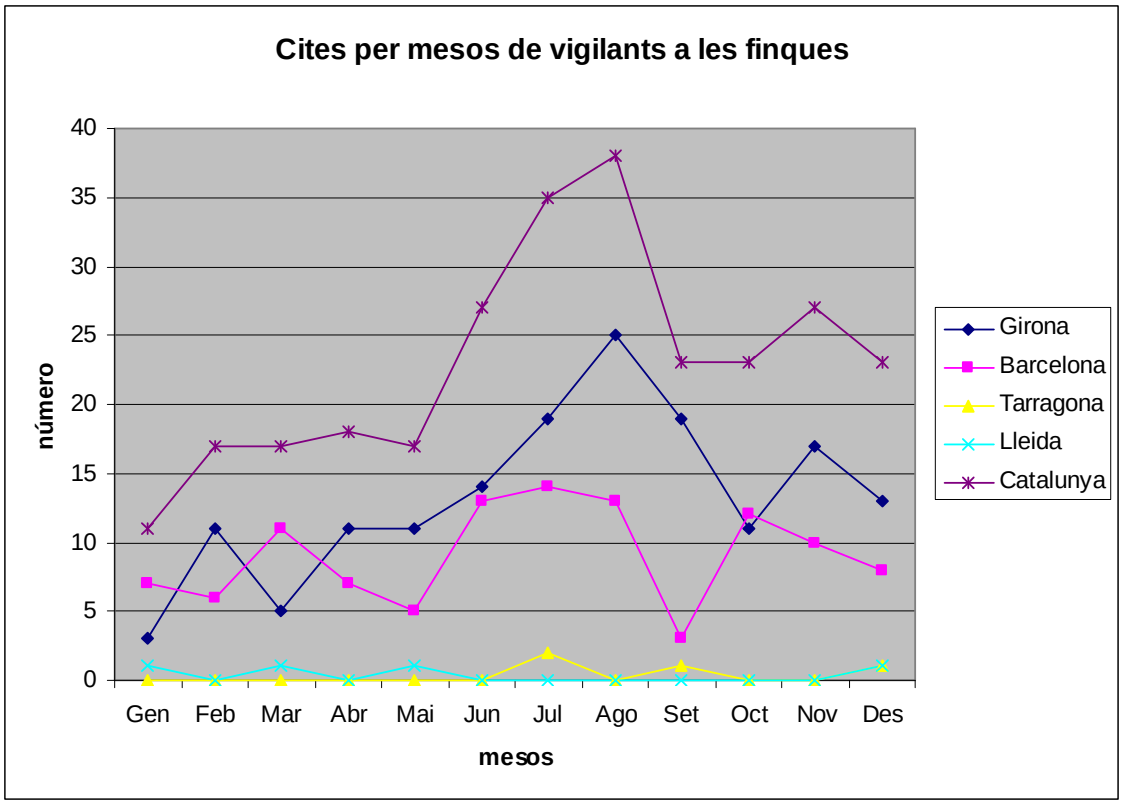

Guarderia particular i municipal, el cas de Roses

Per entendre alguns aspectes generals de la guarderia rural el cas concret de Roses (Alt Empordà) en ha permés una aproximació. L'arxiu municipal d'aquest municipi guarda les sèries completes dels nomenaments dels guardes particulars i municipals, encarregats de la custòdia de les terres i les finques privades. L'examen dels expedients ens dóna, entre altres, una idea més aproximada de les necessitats i interessos dels propietaris rosincs. La font també ens proporciona les característiques físiques i els orígens dels aspirants a guardes. Nomenats per l'alcaldia, fossin particulars o municipals havien de passar una sèrie de rituals, com el jurament del càrrec, previ a haver demostrat documentalment que eren els millors candidats i, sobretot, que gaudien de prestigi i bona consideració entre els veïnatge del poble d'origen i que no tenien cap antecedent penal. Un certificat de bona conducta del mossèn de la seva parròquia i un informe de la Guàrdia civil solien ser els documents acreditatius per ser valedors del càrrec, que havien de complir essent fidels al poder polític i les normes socials establertes. A Roses el registre comença el 1856, sis anys després de la publicació del reglament dels guardes rurals; i arriba fins 1982. El límit temporal del nostre buidatge l'hem fixat en el 1905.

El primer en constar com a guarda municipal del camp d'aquesta població fou Josep Corredor, natural de la mateixa vila i amb experiència a la Guàrdia civil. Aquest va dimitir mesos després de ser anomenat i, entre altres candidats, fou substituït per Felip Lasús. L'alcalde, Joan Falp, nomenava l'aspirant per reunir els requisits que contemplava l'article dos, i per haver presentat la fiança, recollida en l'article quatre. En aquest moment, es va creure en la necessitat d'augmentar a una les places de bander, «por deber ser dos los Guarda rurales de este término, si debían ser protegidas las propiedades y salvados sus frutos; cuyas ventajas no ofrecía la existencia de un solo Guarda rural».[1537] El primer registre de la promoció d'un guarda particular és de 1858. Correspon al nomenament de Baldiri Torrà, jornaler i veí de Pau, com a guarda particular jurat de Benito Coll, un dels hisendats a un patrimoni més vast del municipi. Coll va presentar a l'ajuntament una sol·licitud en què exposava que «desea tener un guarda del campo jurado; para custodia de las propiedades que posee en este distrito municipal». Com a fiança designava «el huerto inmediato á la casa del manso Buscà, de propiedad del que tiene el honor de exponer, cuyo valor es de mucha más de doscientos reales de vellón, cantidad fijada para fianza de los guardas municipales de este distrito». Amb la instància s'hi adjuntava un certificat de bona conducta de l'alcalde constitucional de Pau en el qual feia constar «que Baudilio Torrá, natural y vecino de este pueblo, es de reconocidas buenas costumbres, que goza de buena opinión y fama. Que no ha sufrido nunca penas aflictivas y que no ha sido expulsado de plaza de guardia municipal del campo, ni de la de guarda particular jurado». Una vegada reunien totes les condicions i formalitats es passava al jurament i a l'entrega del títol. En el candidat proposat pel propietari, com a exemple il·lustratiu, se li preguntava pel seu compromís en la custòdia de les possessions de Coll. El jurament es feia davant d'un crucifix amb fórmules que apel·laven a Déu: «¿Juráis por Dios y esta cruz desempeñar bien y fielmente vuestro encargo?». Havent contestat afirmativament, l'alcalde l'investia i li atorgava el títol que integrava tota una sèrie d'atribucions: «que hasta sus declaraciones juradas harán fe en los tribunales y ante cualquiera otra autoridad competente para fallar acerca de las denuncias que presentare, y que podía usar el distintivo, armas y municiones que prescribe el reglamento». El sou consistia en tres mil reals anuals i, en l'expedició del títol, feien constar la segona disposició de 28 de novembre de 1851

[1537] AMR. Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient, núm. 2.1856, 28 octubre 1856.

sobre el paper segellat. L'alcalde, per acabar, encarregava a la Guàrdia civil, Mossos d'esquadra i a totes les classes de persones que el reconeguessin, como a «guarda particular jurado y no les interrumpan ni estorben el ejercicio de sus funciones».[1538] A instància del propietari Fernando Arola,[1539] el següent a ser instituït guarda particular jurat, fou Martí Rosés, també natural i jornaler de Pau. En la documentació adjunta d'aquest cas van adjuntar la fe de baptisme, la «fe de pila».[1540]

Pocs mesos després de la revolució de 1868 i de l'extinció de la guarderia rural, a Roses van aparèixer diverses queixes dels propietaris per les diverses entrades de bestiars i altres excessos que patien les seves finques. Aquesta situació va fer que l'alcalde accidental, en Fernando Arola, publiqués un avís al públic perquè els aspirants poguessin optar i presentar les sol·licituds a les dues places de banders que s'ofertaven:

> «Ab motiu d'haberse extingit lo cos de la Guardia Rural, y siguent varias las queixas rebudas de propietaris per los abusos comesos en las sevas fincas ya sia per la introducció en ellas de bestiàs, ya sia per la falta de fruits que produeixen promogut tot sens dupte per lo abandono en que han quedat á causa de la falta completa de vigilància, lo Ajuntament popular d'aquesta vila associat a un número major de contribuyents, ha acordat que per evità semblants abusos era precís nombrà novament dos bandés ó guardas municipals, com als que existían en aquest districte, abans de crearse la Guardia Rural. En sa consecuencia, se posa en coneixement de tots los que aspirans á obtenir la plassa de bandé, se servesquia presentar las seuas solicituts en la secretaria de la casa capitular, ahont seran detingudament examinadas y s'obrarà conforme el recte procedí del Municipi.
> Aixís mateix se fa sabé que tots aquells, que segons los mérits que tenen contrets á la patria, se creguin ab un dret d'obtenir un dels destinos que despendeixen d'aquesta corporació municipal, presentían en la mateixa secretaria las seuas corresponents solicituts. Rosas 18 de Febrer de 1869».[1541]

Mesos després d'aquest anunci trobem les instàncies dels dos únics candidats a ocupar les places. Jaime Castey, àlies Ferran, natural de Roses exposava que s'havia assabentat de l'anunci i feia ostentació de les seves preferències polítiques i militàncies ideològiques. Una qüestió, la de estar en sintonia amb el poder, que hem anat trobant al llarg dels altres anys. Així doncs, mostrava desig de ser un dels «Guarda-rurales para vigilar este término municipal», i prometia «fidelidad, actividad y vigilancia». Del seu compromís polític exposava que «siempre ha sido liberal, y ya muy joven en el año 1834 se inscribió miliciano voluntario nacional de esta villa y, durante toda la guerra civil, continuó prestando auxilio á la ideas de la libertad y progreso». I en aquella

[1538] AMR. Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient, núm. 1.1858, 14 al 14 desembre 1858.
[1539] Més endavant, el 1869, el trobarem com a tinent alcalde en l'ajuntament revolucionari.
[1540] AMR. Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient, núm. 1.1859, 3 novembre al 20 desembre 1859.
[1541] Ibídem, expedient, núm. 1.1869, 18 febrer 1869.

actualitat s'havia «proclamado decidido republicano, y esta continuado en la lista de los voluntarios de la libertad de esta población». Per tota aquesta entrega i militància i amb aquesta carta de presentació esperava ser escollit per la feina, perquè «estos actos de liberalismo del exponente que usted no ignora le persuaden que se tendrán presente cuando se haga por usted el nombramiento de Guarda-rurales».[1542] L'altre aspirant fou Baudilio Fontdecaba, natural de la vila, que exposava haver estat deu anys a l'armada i quatre en el cos de carrabiners. També exhibia la seva aptitud física i la seva situació familiar, perquè «siendo ágil y robusto para desempeñar el cargo de guardia rural, como tal desearía obtener dicha plaza por el término de esta villa, á fin de poder atender con ella á su subsistencia y á la de su numerosa familia, y como por su calidad de soldado se cree apto para su cumplido desempeño».[1543] Acabat el procés administratiu, el ritual del jurament del càrrec i l'entrega dels títols que els permetia portar una «carabina con bayoneta, una canana, diez cartuchos [i] un anteojo». L'alcalde va publicar un avís en el qual es publicava que els citats candidats «sian reconeguts y respetats com á tals guardias municipals».[1544]

El 1870 Joaquim Bonet presentava una instància a l'ajuntament que ell mateix presidia per nomenar Llorenç Ferrer com a guarda particular. Finalment però, amb un conflicte d'interessos més que evident, l'aspirant va jurar el càrrec davant del tinent d'alcalde.[1545] La causalitat d'alguna problemàtica concreta relacionada amb l'entrada a les finques hauria provocat una sèrie de períodes cíclics en els quals s'activaven la urgència i la proliferació en el nomenament de guardes. Entre aquests hem detectat l'exemple exposat de 1869, amb la cita clara i concreta dels «abusos comesos» i la promoció de dos guardes municipals. 1872 és l'any amb més activitat en juraments de guardes particulars. La necessitat apressava, altra volta, a l'ajuntament a designar dos guardes de camp, Francesc Turró de Roses i Domingo Bech de Vilajuïga, que es presentaven com a «joven y se encuentra ágil y robusto para poder desempeñar debidamente el servicio propio de un guarda-rural y que prestará las garantías convenientes»;[1546] i a resoldre tres sol·licituds de dos propietaris. L'alcalde Bonet, per exemple, el 22 d'abril de 1872, nombrava el candidat Ramon Serradell, amb bona nota a l'exèrcit, guarda particular

[1542] Ibídem, expedient, núm. 1.1869, 31 maig 1869.
[1543] Ibídem, expedient, núm. 1.1869, 18 març 1869.
[1544] Ibídem, expedient, núm. 1.1869, 5 agost 1869.
[1545] Ibídem, expedient, núm. 1.1870, 10 al 13 de gener 1870.
[1546] Ibídem, expedient, núm. 3.1872, 30 juliol a 20 agost 1872.

jurat de Miguel Coll i Caritg.[1547] Mesos després, es juramentava a Miguel Grau com a guarda de les propietats de Manuel Bech.[1548] El 1890 i 1891, emergeix com un període de dos anys fecunds amb cinc juraments de guardes particulars, tres dels quals proposats pel propietari Francisco de Puig Descals. En aquesta darrera dècada del dinou destacà 1894, 1896 i 1898, amb tres juraments el primer; i dos els darrers. Manuel Bech, aquesta volta (1894), aconseguia que l'alcalde Francisco Romanyach nomenés els dos candidats que presentava per vigilar les seves finques; el 1896 Agustí Mallol era l'encarregat de custodiar les finques de Toribio Mallol i Maria Àngela Fuster; i el 1898 es nomenaven dos guardes jurats més. El 1903, entrava un nou bander municipal i dos guardes jurats nous: un al servei del Marquès de Sant Mori i l'altre de Miquel Coll. Fou aquest darrer propietari, precisament, qui tindria més interès per cobrir les places de guardes particulars. Entre 1872 i 1903 hi consta en nou ocasions, coincidint amb aquests períodes crítics locals per la demanda de vigilants per les seves finques. Miquel Coll i Caritg, fill i hereu de Benito –qui havia sol·licitat una plaça de guarda el 1858–, podria ser l'exemple de l'arquetip de l'hisendat de la regió de Girona,[1549] i entre altres notícies, ens consta com a titular en dos anuncis de tancament de terres.[1550] Entre altres propietaris actius en les demandes de guardes particulars, i dins del període esmentat, es distingiren Francisco de Puig Descals, amb cinc nomenaments, seguit de Diego de Moxó i de Cerdà (marquès de Sant Mori) i Manuel Bech Roig amb tres juraments cadascun. Durant l'any natural, els expedients per nomenar els guardes solien iniciar-se en el quart trimestre de l'any. L'octubre destaca com el mes amb una demanda més elevada per baixa sensiblement el desembre. El primer trimestre mantenia un cert tremp per caure el març. Durant el segon trimestre s'experimentava una alça moderada que es convertia en una baixa significativa i progressiva que persistia en els mesos d'estiu, fins el setembre, el punt més baix del cicle repressiu anual. Per extrapolar aquest cas local i concret a regions més àmplies, necessitaríem fer un estudi similar en altres poblacions de Catalunya. Aquest calendari d'inici d'expedients però, estaria en sintonia amb el període d'aixecament de veda més que una preocupació per la maduració dels raïms, tot

[1547] Ibídem, expedient, núm. 1.1872, 22 al 24 d'abril 1872.
[1548] Ibídem, expedient, núm. 2.1872, 14 al 17 de juny 1872.
[1549] Vegeu BARRIS RUSET, Josep Maria; BUSCATÓ SOMOZA, Lluís, «Notes sobre un patrimoni agrícola altempordanès... », *op. cit*., p. 291-347.
[1550] El primer respon a la necessitat de declarar vedades les heretats Pineda, Ferreria i Mariana radicades en el terme de Torallas, districte municipal de Montagut. BOPG. Miércoles 18 Abril de 1894, núm. 47, p. 182; i el segon era referent a la veda dels masos Pairet, Coll, Buscà i Algeda de Roses. Donava ordre al guarda jurats perquè denunciés a tots els que entressin per qualsevol motiu. BOPG. Miércoles 4 agosto de 1897, núm. 93, p. 442.

i que en el mes d'octubre acabava la verema. La tramitació dels expedients era oscil·lant i elàstica. Solia durar entre deu dies i un mes, tot i que tenim exemples de períodes extrems, més curts o més perllongats.

Gràfic 22. Mesos amb més incidència d'inici d'expedients de guarderia rural a Roses (1856-1905)

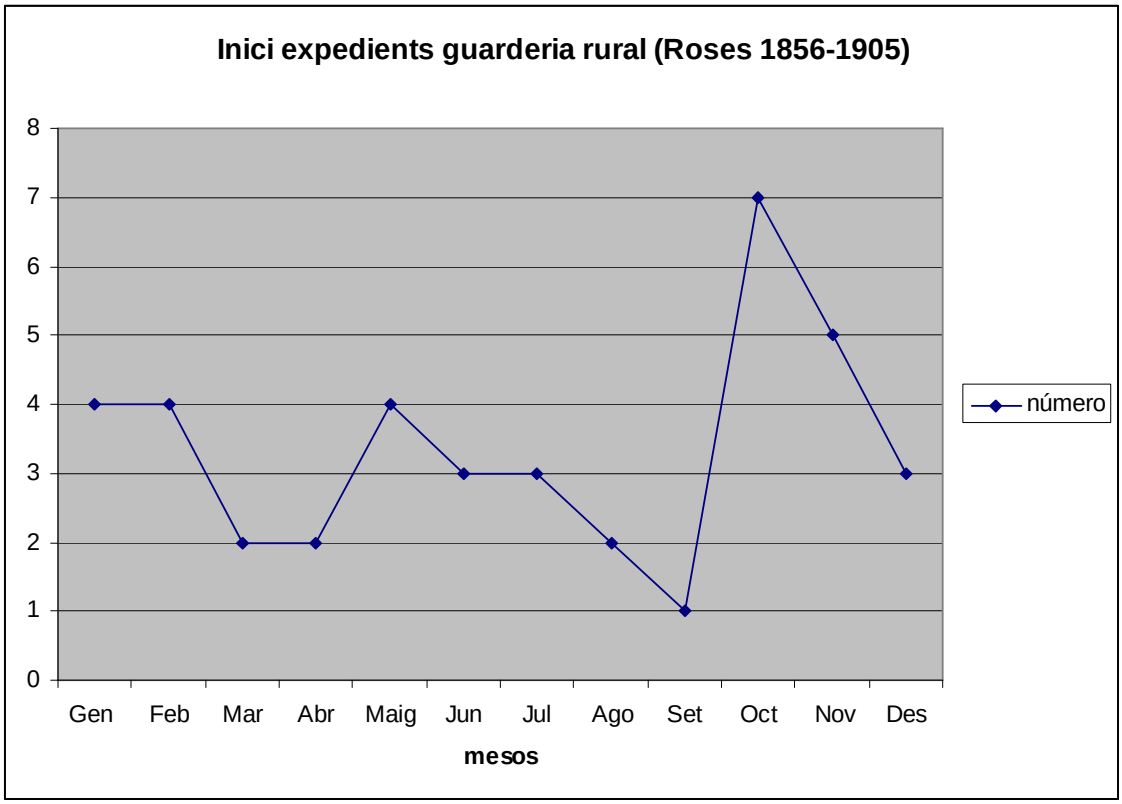

El número total de guardes, del període 1856-1905, ascendeix a trenta-un particulars jurats per nou de municipals. En trenta dels quaranta exemples, dels candidats que aconseguiren ser confirmats en el càrrec, hi consta l'edat. La mediana dels aspirants estava en 39,5 anys i la mitjana en 36,8. La procedència dels candidats era, majoritàriament, de persones que residien a la mateixa localitat, però gairebé la meitat eren naturals de poblacions veïnes i properes, gairebé totes de l'àmbit empordanès, sobretot de la plana i del litoral.

Gràfic 23. Número de guardes municipals i particulars a Roses (1856-1905)

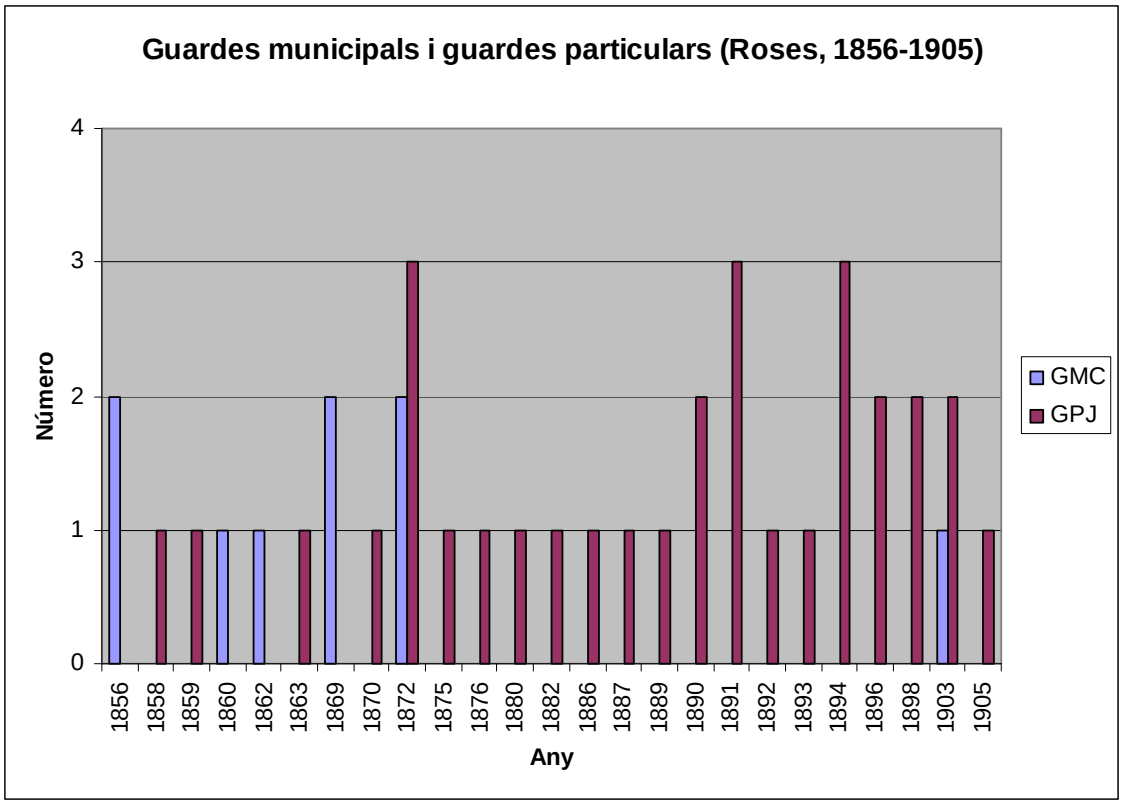

La demanda laboral per cobrir la guarderia rural es nodria, sobretot, de treballadors agraris i també de persones amb experiència militar i a les forces d'ordre i vigilància com la Guàrdia civil i els Carrabiners. La professió no solia consignar-se però en els casos que hi consta destaca la de «jornalero». A aquesta categoria social i professional cal afegir-hi sinònims com «bracero» i «labrador» en el sentit de treballador del camp. Els requisits amb un pes determinant però, com hem anat veient, eren els que es desprenien dels certificats de bona conducta referents al comportament i les actituds polítiques en sintonia amb les normes socials i el poder local establert. En resum, trobar-se dins del cànons morals, civils i polítics. Calia tenir, entre altres, «reconocidas buenas costumbres; que goza de buena opinión y fama». Aquestes directives es van fer més evidents en els anys de la restauració monàrquica quan seguint l'article 84 del nou reglament de 1876 els guardes que havien de ser titulats seguint uns tràmits administratius concrets: que tenien en compte els certificats de bona conducta del rector de la parròquia de procedència; i de la comandància de la Guàrdia civil més propera. L'alcalde de Castelló d'Empúries, municipi de procedència d'Abdón Teixidor, explicitava que l'aspirant a guarda per a Miquel Coll vivia a Roses però què «durante los muchos años en que permaneció en ella [Castelló], observó siempre buena conducta política y moral, sin que me conste incurriera jamás en reconvenciones ni castigos de la

autoridad».[1551] Aquestes referències són similars i tenen un cànon estilístic. El mateix propietari, en proposar José Blanch per a guarda particular, adjuntava un informe de l'alcalde de Palau Saverdera, certificat parroquial del mossèn i un altre de la comandància de la Guàrdia civil de Girona. Aquests eren indispensables per aconseguir la feina i ser instituït per l'alcaldia en «vista de los favorables antecedentes suministrados por el Sr. Comandante de la Guardia civil de Gerona así como del Sr. Cura párroco de Palau Sabardera acerca la conducta moral y política de Don José Blanch y Causa propuesto para Guarda jurado».[1552] Ara bé, a les dinàmiques sempre els costava d'adaptar-se als canvis legislatius. Tot i l'aprovació i la publicació del Reglament del 9 d'agost de 1876, el nomenament Joan Esteve i Pau com a guarda particular jurat de Miquel Coll i Caritg el novembre de 1876 fou justificat amb el Reglament de 1849.[1553] No fou fins el 1880, el següent expedient, quan ja trobem que la intitulació es va fer «en virtud de lo promovido en el art. 84 del Reglamento de 9 de Agosto de 1876».[1554] A partir d'aquest moment fou habitual justificar la voluntat d'instituir un guarda particular en base a l'article 83 de la reial ordre de 1876.[1555] Altres exemples ens fan notar com l'ofici podia passar de pares a fills. La confiança i la fidelitat demostrada pel pare podria provocar el naixement de lleialtats mútues, sempre, això sí, des d'una posició de desigualtat social. Fou el cas de la família Roig de Palau Saverdera. Narcís Roig fou guarda de Miquel Coll des de 1892 fins la seva defunció en 1903.[1556] Aquí fou substituït per Josep Vila,[1557] però quan aquest deixà el càrrec el 1905, Coll va promoure Pere Roig, fill del primer.[1558]

Taula 19. Municipi d'origen del guardes de Roses

Agullana	1
Castelló d'Empúries	3
Palau-saverdera	4
Pau	6
Peralada	1
Roses	21
Siurana	1
Vilabertran	1
Vilademuls	1
Vilajuïga	1

Font: Arxiu Municipal de Roses, elaboració pròpia.

[1551] AMR. Guarda Rural (1856-1982), sèrie 9.1.1., expedient, núm. 1.1875, 24 octubre de 1875.
[1552] Ibídem, expedient, núm. 1.1886, 9 d'octubre de 1886 al 20 de setembre de 1886.
[1553] Ibídem, expedient, núm. 1.1876, 16 al 26 de novembre 1876.
[1554] Ibídem, expedient, núm. 1.1880, 10 de març al 18 de maig de 1880.
[1555] Ibídem, expedient, núm. 2.1890, 21 agost a 6 de setembre de 1890.
[1556] Ibídem, expedient, núm. 1.1892, 27 de maig a 11 d'agost de novembre de 1892.
[1557] Ibídem, expedient, núm. 3.1903, 8 d'octubre al 12 de novembre de 1903.
[1558] Ibídem, expedient, núm. 1.1905, 17 febrer al 18 març 1905.

«*Providencias gubernativas*», *altres mesures de repressió municipal*

Una altra font per estudiar la repressió, i que ens apareix en els diferents fons arxivístics, és la de les providències governatives. Segons provenia el reial decret de 18 de maig de 1853, els ajuntaments havien de portar un llibre de registre de les providències, el «libro de multas gubernativas».[1559] Aquestes multes, aplicades per l'alcaldia, responien a la voluntat de castigar, administrativament, qualsevol vulneració de les ordenances locals i les faltes relacionades amb la policia rural. Entre aquestes, la intrusió per pastura –tant en terrenys privats com en comunals–, ens apareix com la contravenció més representada en aquestes sancions. Aquesta modalitat de coerció ens ha permès tenir una visió més àmplia de la persecució de les pràctiques i aprofitaments contraris a les normatives i la legislació.

Així mateix, les fonts consultades i les notícies aparegudes en els butlletins oficials ens han ajudat a poder realitzar una reconstrucció parcial, però útil. D'aquesta forma, hem pogut advertir d'una pràctica de càstig i control social de la que se'n tenien poques notícies.[1560] Aquest exercici però, es movia en un terreny de difícil limitació entre la capacitat sancionadora de l'administració i la reprimenda de la jurisdicció penal.[1561] Ens trobem en un àmbit on la separació de poders no estava molt ben delimitada.

[1559] *Manual de policía rural...*, *op. cit*., p. 27; i *Colección legislativa...*, tomo. 59, p. 77.

[1560] Joaquim Capdevila va estudiar les multes, els bans i la guarderia rural a Tàrrega, Ciutadilla, Sant Martí de Maldà i Barbens, entre 1890 i 1925. La infracció més castigada, a banda de la sostracció de fruits i altres aprofitaments de la propietat rural, fou la pastura «il·legal». Emergeixen els pastors com a grup d'ofici que xocava amb el sentit de la propietat dels seus titulars. En les multes municipals o governatives detecta uns «cicles repressius» lligats a necessitats concretes i relacionades amb la publicació de bans municipals, que regulaven usos com els règims locals d'explotació de les herbes. També detecta unes certes constants i lògiques de l'activitat repressora, com multes a uns mateixos ramaders i, com en els anuncis dels butlletins, major incidència de multes durant la primavera i l'estiu, períodes de maduració i recol·lecció dels fruits. CAPDEVILA, Joaquim, «Bans, multes i guarderia rural. Preservació de la propietat rural i construcció del municipi liberal», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 21 (2008), p. 11-47.

[1561] Leopoldo Tolivar, a raó d'aquest aspecte ens diu que: «se ha tendido a equiparar la potestad sancionadora de la Administración con la reprensión de los ilícitos penales, facilitando así la concurrencia de normas y el concurso de castigos o modulándolos por razones cuantitativas más que cualitativas (…). Las barreras entre la corrección jurisdiccional y la administrativa de las conductas ilícitas, nunca han estado bien asentadas ni han marcado fronteras diáfanas. Tribunales penales y órganos gubernativos han tenido, desde antiguo, que incidir en la represión de conductas que, el legislador, no siempre ha confiado en exclusiva a unos o a otros, cuando no ha propiciado una confusa concurrencia, particularmente entre las faltas y las infracciones meramente administrativas (…). Esta situación, perfectamente estudiada por la doctrina y nunca correctamente resuelta, dio lugar, desde antiguo, a tipificaciones paralelas en lo criminal –codificado– y en lo administrativo –disperso y contingente– y a más de una norma bienintencionada que trató, tan temporal como estérilmente, de solventar el conflicto. Fue el caso, por ejemplo, del Real Decreto de 18 de mayo de 1853, sobre el que tuve ocasión de escribir hace años, tras un olvido doctrinal casi absoluto». TOLIVAR ALAS, Leopoldo, «Concurrencia de sanciones: una construcción inacabada», *Documentación Administrativa*, núm. 280-281 (enero-agosto 2008), p. 138.

Per aportar proves empíriques d'aquesta modalitat, vam examinar diferents fons d'arxius municipals de l'Alt Empordà que són presentats com a exemple i on apareixen aquests llibres de multes. Un registre que calia portar conforme a la sisena regla del mencionat decret de 1853. L'incompliment d'aquesta prevenció podia comportar més d'un problema als alcaldes. Tant és així, que en el butlletí oficial de Tarragona el 1857 es publicava l'exemple de l'obertura d'un expedient disciplinari a Félix Pelegrín, l'alcalde de Favara de Matarranya (Aragó). Aquesta autoritat civil patí un intent de processament judicial, «por no haber llevado el libro de multas como está prevenido, y no haber dado á los interesados copia autorizada de las providencias gubernativas sobre faltas».[1562] Una vegada més, advertim el compliment deficient i escàs de la legislació i les normatives per part de les autoritats locals. Amb aquesta certesa, també podríem afirmar que en els llibres de multes no constaven totes les sancions que hi podrien haver constat. Poc després d'entrar en vigor el reial decret de maig de 1853, i per enèsima vegada, podem citar una circular del governador civil en la què feia una crida i, intentava crear un clima de confiança, perquè es complissin les lleis i perquè l'alcalde fos respectat «como delegado de la autoridad Real». El 1853 el cap polític de la província de Girona recordava quins eren els deures dels alcaldes perquè «por desgracia se ha arraigado una costumbre en algunos pueblos y es que pocas veces se cumplen con puntualidad las órdenes que se les comunican ya sea directamente, ó ya por medio del Boletín oficial, y que se note gran indolencia en facilitar las noticias, ó en evacuar los informes que se les piden». Els atorgava un seguit d'atribucions, algunes de les quals de caràcter de policia política i moral. Entre aquestes responsabilitats destacava la d'evitar el ressentiment entre els veïns i vigilar el mode de vida de tot desconegut o sospitós. També havia de perseguir la vagància i encoratjar el treball, i no tolerar «bajo ningún concepto el juego, y ver que se disminuya lo más posible la afición á las tabernas ó mesones, y otros lugares de bebida;[1563] y sobre todo perseguir á los criminales, ladrones, rateros y contrabandistas». I per si era poc, a aquestes directives hi sumava que no era «menos interesante el hacer respetar la propiedad particular. A esto el Alcalde debe dirigir una gran parte de sus conatos: y será fácil conseguirlo por los medios que acabo

[1562] BOPT. Miércoles 9 de Diciembre de 1857, núm. 154, p. 2-3.

[1563] Aquest extrem el podem il·lustrar amb la multa que va haver de pagar l'estanquer i l'amo d'una fonda de Cantallops per haver contravingut un ban de bon govern i tenir «su casa abierta á deshora de la noche; dando motivo que con la excesividad del bullicio que se hacía se le hiciese un robo de tabacos y demás, conforme a la denuncia que me hizo». ACAE. Ajuntament de Cantallops. Hisenda. Fiscalitat. "*Libro de providencias gubernativas sobre faltas del pueblo de Cantallops*" (1853-1875), capsa núm. 389, 28 febrer 1859.

de indicar, y creando guardas rurales si no los hubiese en su terreno (…)».[1564] Pels alcaldes, a voltes, no havia de ser fàcil castigar governativament els membres de la mateixa comunitat, pels inconvenients de veïnatge i relació social, així com els possibles vincles de parentiu. En aquest sentit podríem sospitar, com apuntava Alícia Yanini, que les denúncies podien respondre més a qüestions i lògiques polítiques internes: «les autoritats feien complir arbitràriament les lleis de policia urbana i del camp (...), les aplicaven inexorablement a aquells que no eren els seus "amics polítics", obligant-los a pagar multes».[1565]

Entre els fons municipals dels pobles empordanesos que han conservat –parcialment– els llibres de multes, hem examinat els districtes de Navata, Siurana, Vilanant, Rabós d'Empordà –amb un any corresponent a Sant Quirze de Colera– i Cantallops; essent aquests dos darrers els consistoris amb més exemples. Per diverses raons que desconeixem, la preservació d'aquesta documentació presenta grans buits temporals i en altres municipis amb més població, com Castelló d'Empúries i Roses, no s'han conservat. A Navata, per exemple, només hem trobat un cas en 1885. L'octubre d'aquell any en Martí Torrent, «peón caminero» del municipi, va manifestar que havia trobat a en «Domingo Soler, vecino del pueblo de la Selva de Mar con cuarenta cabezas de ganado en el kilómetro 15 de este término municipal entre dos y tres de la tarde el día de ayer, en contravención al art[ícul]o 10 de la ordenanza de conservación y policía de carreteras, á fin que se imponga al referido domingo Soler el castigo que corresponde». L'alcalde va imposar una multa de cinc pessetes que havia de fer efectiva en sis dies amb el corresponent «papel de pagos» i la denúncia fou adjuntada al «presente libro de providencias gubernativas».[1566] El 1868 a Vilanant, després d'una denúncia de Jaume Salvanera, el tinent alcalde multava el pastor del mas Almar per haver-lo trobat amb el ramat en la finca del denunciant: «se le ha impuesto una multa de un escudo que satisfará en el papel correspondiente, y con arreglo al articulo 497 del código penal vigente».[1567] I en el mateix municipi, Joan Cardoner, el guarda particular de Salvador de Genover, hisendat empordanès i veí de Barcelona, el 1865 denunciava a Francisco Montalat, veí de Palau Surroca (Terrades). Aquest individu «cazaba en la propiedad

[1564] BOPG. Lunes 21 de Noviembre de 1853, núm. 139, p. 567-568.
[1565] YANINI, Alícia, «Els cacics rurals…», *op. cit*., p. 115.
[1566] AMN. Administració General, capsa núm. 36, Providencias, 10 octubre 1885.
[1567] ACAE. Ajuntament de Vilanant. Hisenda. Fiscalitat. Llibres de providències governatives (1865-1868), capsa núm. 183, 30 novembre 1868.

cerrada o acotada del citado Sr. Genover» i fou multat per l'alcalde a pagar «*medio duro*».[1568] El 1856 a Sant Quirze de Colera, durant un dels anys que fou municipi,[1569] l'alcalde imposava a Salvador Cristina una multa de deu reals per haver infringit els «reglamentos de costumbre de policía rural de este término relativos a la quema de yerbas».[1570] Curiosament, anys després, en Pedro Roquer –el que fou alcalde de Sant Quirze (ja dins el districte municipal de Rabós)– fou multat a pagar deu reals. Fou denunciat pel guarda particular de Maria Castelló en haver-li trobat «catorce cabezas, ganado bueyes» en una finca de la seva propietat.[1571] En el llibre de providències governatives sobre faltes, corresponent a l'any 1858 de Cantallops trobem la denúncia de Cosme Darner –guarda particular de camp–, a Pablo Llauró, el pastor de José Daviu per pasturar el ramat sense permís en una finca de Josep Riera, en el territori de les «Estunes». En aquesta ocasió, però, el tinent d'alcalde no va imposar cap multa governativa. Va «absoldre» el denunciat perquè les ovelles no havien causat cap destrossa i perquè, atenció, hi havia el dret veïnal de pastura: «todos los ganados de ese pueblo pueden ir a comer las yerbas de la mencionada finca y otras, según consta de los títulos de posesión».[1572] Un altre exemple el trobem amb la providència que va multar a Isidre Collsamata, veí i masover, que el 1861 fou denunciat per haver introduït vint-i-un porcs a la «vinya de les serres». Els danys causats foren valorats per dos pèrits. La sanció va ser de dotze reals de velló, d'acord amb l'article 488 del codi penal, més quatre reals més pels desperfectes ocasionats.[1573] A Siurana es registren diverses providències governatives per entrada de ramats. El 1859 Josep Petit, veí de Figueres, fou denunciat per haver entrat amb les ovelles en la devesa del camp gran, propietat dels menors de la casa Gorgot. Finalment però, no fou castigat per no haver-se justificat degudament.[1574] En canvi, Josep Coll va ser sancionat el 1860 després de la denúncia del guarda municipal de camp, per entrar divuit ovelles en la peça anomenada els

[1568] Ibídem, 14 gener 1865.
[1569] Durant uns anys Sant Quirze va tenir jurisdicció municipal pròpia. Burgueño i Lasso de la Vega fixen la unió de Sant Quirze a Rabós el juny de 1846. BURGUEÑO, Jesús; i LASSO, Ferran, *Història del mapa municipal de Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Governació i relacions Institucionals, Direcció General d'Administració Local, 2002, p. 148.
[1570] ACAE. Jutjat de Pau de Rabós d'Empordà. Jutjat Municipal. Providències governatives, capsa núm. 2, 17 maig 1856.
[1571] Ibídem,, 27 març 1862.
[1572] ACAE. Ajuntament de Cantallops. Hisenda. Fiscalitat. "*Libro de providencias gubernativas sobre faltas del pueblo de Cantallops*" (1853-1875), capsa núm. 389, 30 març 1858.
[1573] Ibídem, 24 octubre 1861.
[1574] ACAE. Ajuntament de Siurana. Hisenda. Fiscalitat. Llibre de registre de providències governatives sobre faltes imposades per l´Alcalde (1853-1870), capsa núm. 234, 18 novembre 1859.

«oliverons de la Garriga d'Estanyet», pròpia d'Agustí Llorens, masover i veí de Baseia.[1575]

En el buidat dels fons d'aquests municipis empordanesos hem trobat casos amb diferents casuístiques i disparitat de dades. En alguns exemples no hi consten pèrits ni testimonis, i casos en què els «autors» de la falta reconeixien els fets. Les entrades a les finques, generalment, són al matí, entre les 7 i les 10 hores, una franja horària que ens indicaria les estones en les quals l'activitat ramadera era més habitual. En la documentació apareix un exemple en què hi ha tres casos en un, de 1867. La informació ens aporta, en algunes ocasions, una indicació molt precisa del territori, amb la determinació expressa dels límits de les finques i les parts d'aquestes. En alguns casos, com a Cantallops, l'import de la sanció incloïa les despeses dels pèrits o inspectors, danys materials i multa. En aquest municipi destaquen les multes aplicades per l'entrada de bestiar en les terres comunals. Entre aquestes destaquen els paratges del «Pradaló» i el «prat de la Corpella». Els càstigs eren per la vulneració dels reglaments i normes que ordenaven l'accés. Les entrades per fer llenya, si ens atenem a les dades de la font, són molt modestes, gairebé testimonials si les comparem amb les entrades de bestiar. A Siurana trobem un bon exemple que fer llenya en una terra d'un altre podia tenir efectes doblement indesitjats. El 1861 Mateu Font, guarda municipal de Josep Heras va denunciar Pedro Costa, veí del poble que tallava «*espinas besas sin permiso*».[1576] A la suma de l'extracció de llenya calia sumar la funció d'aquest arbust espinós com a tanca i bardissa per delimitar els drets de propietat.

Les multes governatives són una font interessant que dóna una idea aproximada de quines podien ser les dinàmiques internes locals. Ara bé, tindria un biaix per la seva pròpia dispersió i la discontinuïtat. Amb els registres consultats hem pogut veure que les incidències d'aquesta modalitat de coerció abracen l'arc cronològic entre 1853 i 1885. Probablement, una recerca específica i sistemàtica sobre aquesta mena de documentació donaria uns resultats més amplis i satisfactoris. En el gràfic de les anualitats, basat en aquests fons municipals estudiats, notem una certa similitud i dinàmica, sobretot en els municipis de Siurana, Cantallops i Rabós, que marcaria una tendència clara amb una

[1575] Ibídem, 5 agost 1860.
[1576] Ibídem, 20 novembre 1861.

destacada incidència entre 1857 i 1863, amb un cert vigor fins a la caiguda de 1869. Aquesta dada, si bé la mostra de municipis és petita, coincideix i seria sincrònica amb els moments de màxima publicació d'anuncis als butlletins en la província de Girona en un primer període que hem descrit i que aniria de 1854 a 1868.

Gràfic 24. Número de providències governatives de les cinc mostres de municipis empordanesos

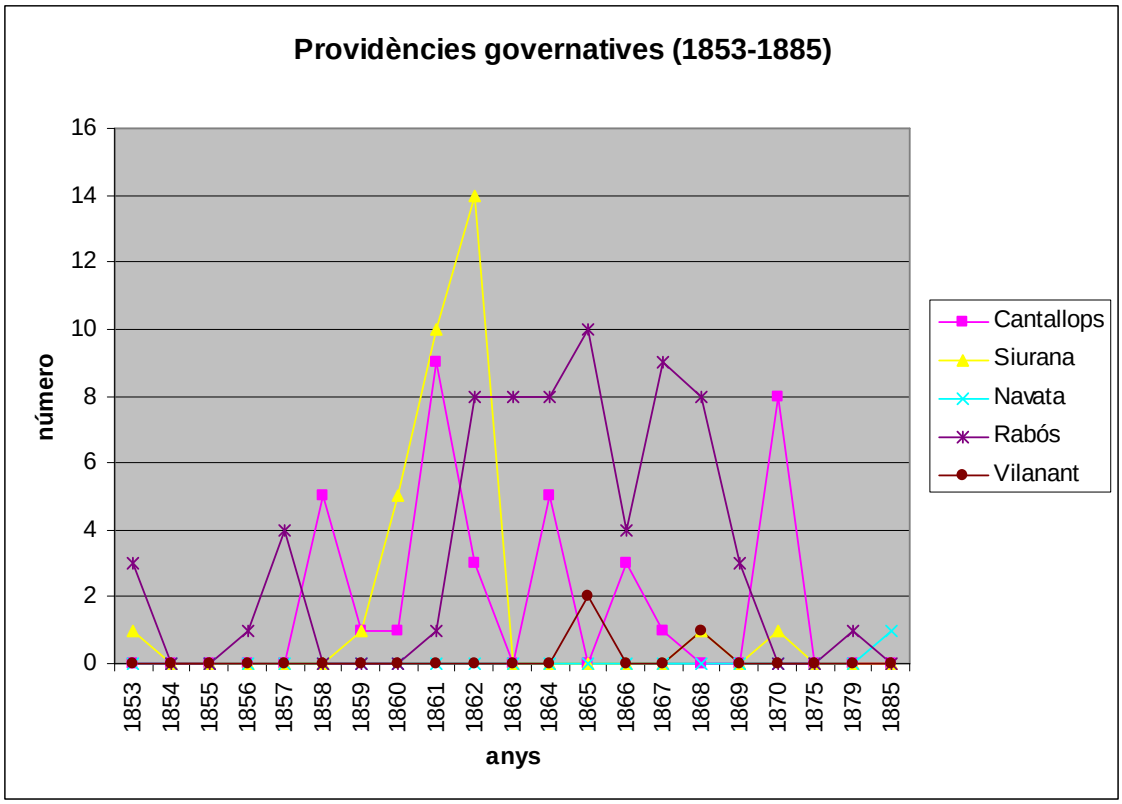

La font, a més de la quantificació de les dades, ens dóna de manera precisa elements i detalls que ens mostren les qualitats i el grau d'afectació de l'entrada. Els textos administratius detallen i il·lustren amb gran diversitat de descripcions impressionistes, gairebé literàries, aquestes irrupcions. Entre aquests conceptes, el més incident i amb molta diferència –ho hem dit– és l'entrada de bestiar a les finques. D'aquestes dades, podríem extrapolar-ne la importància de la ramaderia en cada jurisdicció municipal? Quina tindria més pes? La resident o la transhumant? En relació a aquest aspecte, Rabós d'Empordà superaria la mitjana de les entrades de bestiar. La tendència és molt clara i aclaparadora. En xifres totals corresponent a 114 exemples dels 141, el que representa un percentatge del 80,45%. Altres tipus d'intrusions, i amb xifres molt modestes, eren les clàssiques de caçar, fer llenya, pescar, no complir les ordenances, injúries i insults, desobediència a l'autoritat, danys i espigolar.

Gràfic 25. Número i concepte de les multes de la mostra empordanesa de les providències

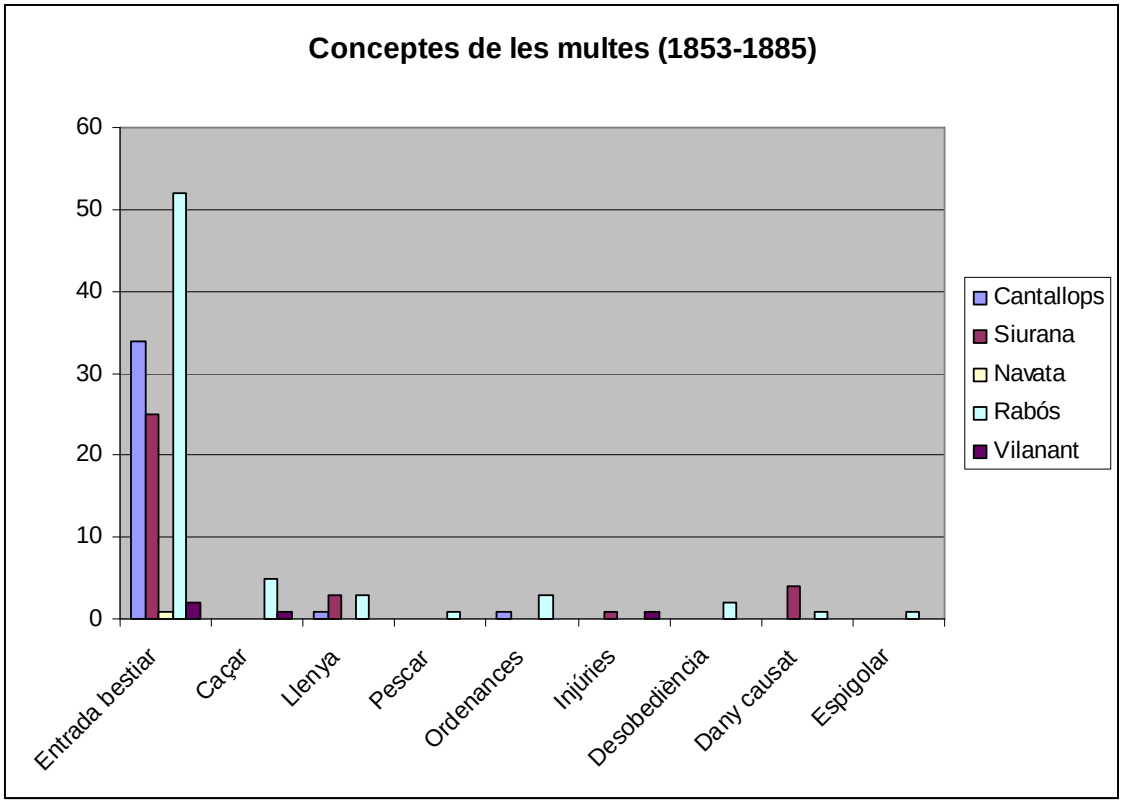

I entre les entrades del bestiar hem desglossat el número d'aquestes segons el tipus i espècies d'animal. Entre aquestes, i en primer lloc, amb un 41,6% destaquen les ovelles. D'aquesta tipologia d'invasió es registren des de ramats de més de cent caps a l'entrada en un camp de dues o tres ovelles. Per contra, les cabres hi surten molt poc representades i només per Rabós. En segon lloc tenim el vacum amb un 36,8%, dividit en vaques i bous. Hem trobat que la segmentació sexual era habitual entre la vacada, més de la meitat del total, i la bouada. Els porcs i les truges representen un 19,2 % de les incursions. Entre la família dels èquids trobem entrades de cavalls i eugues, amb 19 exemples (15,2%) , ases, rucs o burros amb 7 (5,6%) i mules o matxos amb 11 casos (8,8%). I entre les aus de corral, només hem trobat un exemple de quaranta galls d'indi i tres porcs que peixien i eren conduïts per la seva propietària a un terreny comunal.[1577]

[1577] ACAE. Ajuntament de Cantallops. Hisenda. Fiscalitat. "*Libro de providencias gubernativas sobre faltas del pueblo de Cantallops*" (1853-1875), capsa núm. 389, 18 noviembre 1861.

Gràfic 26. Número d'entrades i tipologia de bestiar en les providències governatives de la mostra

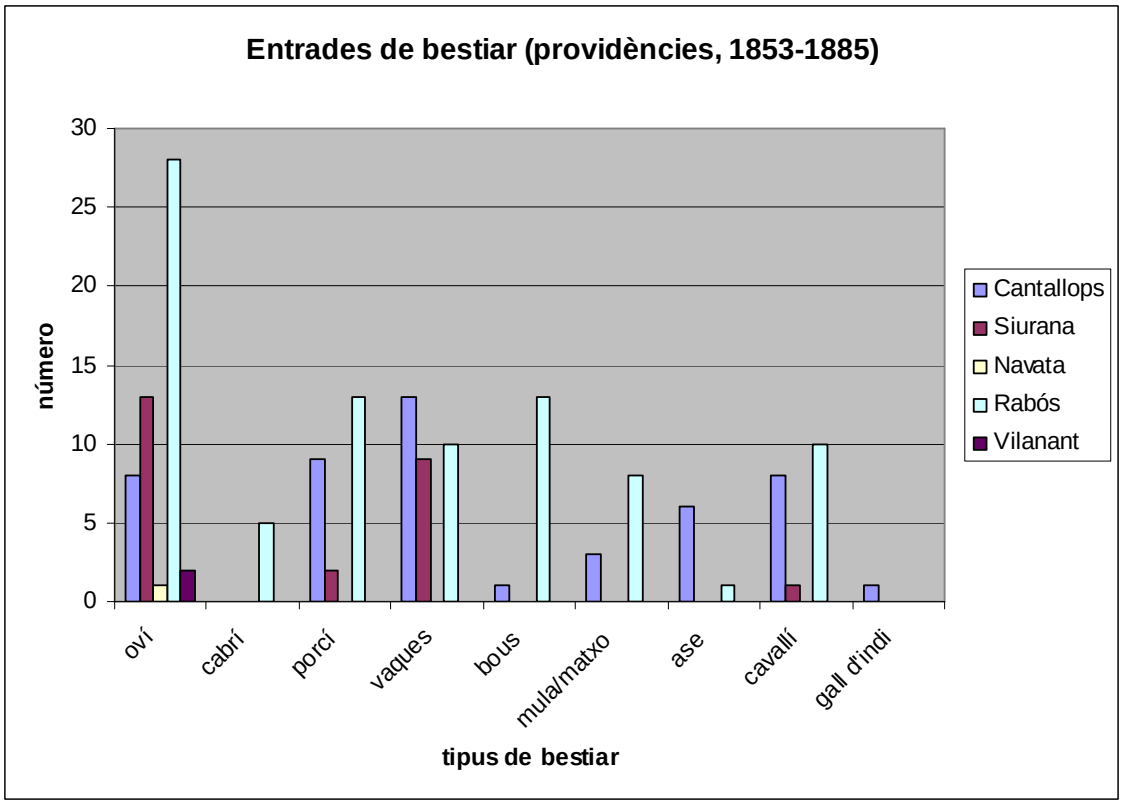

En la petita mostra que hem ofert ens consten només quatre absolts del total de providències. La condemna pels infractors era majoritària. Per l'import de les multes, gairebé sempre en rals, pensem que cada municipi tindria els seus barems que es guiarien per la tipologia de bestiar i pel nombre d'aquests que entrés. A banda, hi havia la valoració dels danys causats i les despeses dels pèrits que a voltes són qualificats com persones «intachables». Els mesos de més incidència en aquesta mostra de les providències governatives es concentraven en el segon semestre de l'any, amb dues puntes relacionades amb l'estacionalitat de pastures associada a les necessitats alimentàries de cada l'espècie (maig, juny i tardor). I depenent d'aquest primer factor, tenia influència en el calendari de pastures dels terrenys comunals i amb drets d'ús que es delimitava per consens, costum i es castigava d'acord amb les ordenances o els bans d'alcaldia. Entre els denunciants trobem un gran nombre de guardes particulars, la Guàrdia civil, si el quarter de la força era a prop (com en l'exemple de Rabós, pròxim a la caserna de Garriguella); i sobretot veïns, propietaris i usuaris del medi rural.

Sabem que alguns dels particulars que havien estat multats governativament per la circumscripció de Tarragona presentaren recursos d'alçada al governador civil per

intentar descarregar-se de la sanció. Objectivament, només es podien recórrer contra els acords dels ajuntaments. Les providències governatives no estaven incloses sota aquest concepte, perquè només es limitaven a senyalar el precepte de llei infringit. Per això els governadors no podien resoldre sobre el fons de l'assumpte sinó només quan era o no competència municipal.[1578] Algunes d'aquestes denúncies podrien respondre a arbitrarietats que responguessin a qüestions polítiques? No ho podem afirmar categòricament, però alguns indicis implícits podrien apuntar cap a aquesta possibilitat. Fou en aquest sentit que el 1880 Ramon Coromina es queixà de dues multes per «intrusión de ganados» de l'Ajuntament de Constantí. Per això, va interposar un recurs al govern civil. El governador va demanar els antecedents i l'expedient instruït per l'alcaldia.[1579] Un altre recurs de 1882 fou el de Josep Serra, pastor transhumant, contra una providència de l'alcaldia de l'Espluga de Francolí, per dues multes per infringir les ordenances municipals i per haver «entrado un rebaño en terrenos del término municipal» en hores prohibides.[1580] La seva apel·lació fou desestimada[1581] i es va confirmar la sanció governativa per no fer-se distincions entre ramats residents i transhumants.[1582] Els recurs de Joan Rull contra una providència de l'alcalde de Valls va tenir més èxit. El 1889 se li havia imposat vint-i-cinc pessetes «por infracción de las disposiciones vigentes al tener fuera de los rediles el ganado después de la puesta del sol». La comissió provincial va considerar que els bans i disposicions d'alcaldia havien d'anar en sintonia amb les ordenances i les resolucions generals de l'ajuntament, així com citar l'article d'aquestes que avalés la sanció. És per això que la comissió va acordar proposar al governador la revocació de la providència apel·lada i alliberar el recorrent de la multa imposada.[1583] Però gairebé la totalitat de recursos d'alçada eren revocats, com el de Miquel Alentorn contra una providència de l'alcalde d'Ascó.[1584] Molts d'aquests estaven relacionats amb aspectes i desajustos de les ordenances amb el codi penal. A Benito Clua, la comissió de la diputació va confirmar les dues multes que li havia imposat l'alcalde de Corbera d'Ebre, «por haber introducido sus ganados en las fincas 'Pedrosa' y 'Carrasca' sin permiso de los respectivos dueños».[1585]

[1578] *Manual de policía rural*, *op. cit*., p. 10.
[1579] ADT. Actes de la Comissió Provincial de Tarragona, 11 maig 1880, p. 219.
[1580] Ibídem, 21 agosto de 1882, p. 247.
[1581] Ibídem, 31 octubre de 1882, p. 285.
[1582] Ibídem, 29 desembre 1882, p. 309-310.
[1583] Ibídem, 26 d'abril 1889, p. 116.
[1584] Ibídem, 28 de maig 1889, p. 158.
[1585] Ibídem, 13 de setiembre 1889, p. 255.

Obstacles, límits i dificultats. Unes conclusions

La guarderia rural només fou un pedaç. La llei és respectava parcialment. I, com hem anat veient, arreu sorgiren dificultats per fer complir una llei que cedia, en part a unes dinàmiques socials que tenien els seus propis ritmes i necessitats. L'emergència dels anuncis dels butlletins com a pràctica de propietat i la inclusió d'informacions relacionades amb la guarderia rural i particular suggereixen que no es complien les lleis que protegien la propietat. La reiteració d'aquesta pràctica –la publicació repetida d'acotaments i vedats– és la manifestació del fracàs en l'intent d'una imposició legal i ideològica, però alhora un èxit per la classe propietària per tenir, a la seva disposició, la maquinària de l'estat i una sèrie de mecanismes de repressió específics al seu servei i en defensa dels seus interessos. Però aquests aparells tampoc funcionaren a la perfecció i es mostraren incapaços de contenir les costums i les pràctiques reals.

Amb l'organització de la guarderia rural es lliurava un combat entre els costums, alguns castigats i considerats il·legals, i les pràctiques i lògiques d'una idea de propietat en procés de construcció i que es pretenia sacralitzar i beneir a través de la legislació. Per diferents causes i motius, el compliment de la legalitat igualment quedà lluny de les pràctiques de les mateixes administracions i dels diferents cossos dedicats a la guarderia i la vigilància. Per González Pellejero la guarderia local va coexistir «bajo las corruptas circunstancias derivadas del caciquismo», per això, amb les dificultats d'organització i sosteniment econòmic, «difícilmente podía acometer la gran obra que se le encomendaba».[1586] En aquest mateix sentit alguns autors han destacat que no resultà estrany que es denunciés «el caràcter corrupto de las fuerzas que custodiaban el campo, ya que los guardias rurales vivían de los (...) abusos que de su cargo, bajo el nombre de multas, gratificaciones, gajes, etc».[1587] El desconeixement de la legislació no era un fet inusual. Al contrari, les fonts en informen precisament d'aquesta circumstància. Fou per això que, davant la possibilitat de ser desconeguda per molts propietaris, el governador civil de Girona el 1857 publicava els articles 30 i 31 del reglament de la Guàrdia civil, unes disposicions que calia difondre perquè asseguraven la propietat i atorgaven la possibilitat de reclamar auxili a la força pública.[1588] Potser alguns s'estimaven arreglar

[1586] GONZALEZ, Raquel, *op. cit*., p. 254.
[1587] LORENTE, Marta i MARTÍNEZ, Fernando, «Orden público y control del territorio en España (1822-1845): de la superintendencia general de policía a la Guardia civil», *Revista Jurídica de la UAM*, núm. 19 (2009), I, p. 208-209.
[1588] BOPG. Lunes 26 de Octubre de 1857, núm. 128, p. 2.

les coses d'una altra manera? D'acord amb les necessitats locals i a través d'un sistema informal de justícia rural? Ara bé, per uns motius o per uns altres, la tònica general era que les ordres governamentals i les lleis no semblaven afectar a la població rural ni els amos dels vedats, ni els alcaldes, que podien tolerar –si els era beneficiós–, les diferents pràctiques que podien ser constitutives de delicte o falta. En aquest sentit hem vist en repetits exemples la insistència dels governadors civils en reclamar el compliment de les lleis relatives a la policia rural. I pels propietaris les lleis eren bones i per complir, sempre i quan fossin convenients i satisfessin els seus interessos.[1589]

La Guàrdia civil fou incapaç de complir tots els serveis i les tasques que li eren encomanades per la llei. La manca d'efectius, el lent desplegament i les dificultats pròpies de fer complir les normatives en un país on la norma era el seu incompliment, fins i tot per les autoritats locals, feia que aquest cos tolerés moltes il·legalitats i no cobrís les diferents expectatives projectades. En aquesta direcció, del no compliment de la legislació, les dificultats experimentades per la Guàrdia civil i les limitacions del model espanyol de guarderia rural, són importants i podem citar dos escrits –més o menys contemporanis–, que vindrien a representar dos dels sectors implicats: els propietaris i la Guàrdia civil. Els dos documents vénen a mostrar la frustració i la insatisfacció dels dos col·lectius i l'esgotament del model. Aquesta problemàtica era, precisament, una de les inquietuds dels diversos congressos agrícoles que es celebrarien en la primera dècada de segle vint. El primer article, titulat «Policia rural» i publicat en el butlletí de la cambra agrícola de l'Empordà el 1902 posava en entredit l'existència d'una vertadera policia rural a Espanya. L'exposició argumental s'iniciava amb la profunda preocupació de les conseqüències que podia tenir en l'agricultura, sobretot pel control de plagues, la caça i extermini d'ocells. A partir d'aquesta problemàtica, l'autor –que signava amb unes inicials– elaborava una crítica contundent al sistema regnant i a el no compliment de la llei de caça i la no protecció de les aus: «¿Es acaso que las leyes permiten semejantes desafueros? No, las leyes no solo no los toleran, sino que los castigan con multas bastante fuertes, y aún con penas aflictivas, según la vigente ley de

[1589] Rosa Congost defineix perfectament aquesta qüestió amb el concepte de «propietaris pràctics»: «El 'propietari pràctic' de Marx diu: `Aquesta llei és bona perquè em beneficia, votem-la'. El 'propietari pràctic' català diu: Fem les lleis de manera que nosaltres puguem redimir els nostres censos però que ells no puguin redimir els seus'. I ho aconsegueixen..."». CONGOST, Rosa. *Els propietaris i els altres, op. cit*., p. 192.

caza. Pero como faltan agentes de la autoridad para exigir su cumplimiento y los que hay, poco de ello se preocupan, de ahí que la ley es como si no existiera».

Per a l'articulista, la incapacitat o la inutilitat de tenir aquell model policial era doblement perjudicial. En primera instància, l'atomització i la dispersió de les autoritats repressives, per si mateixa, provocava la pèrdua d'eficiència en tots els àmbits de la coerció d'unes pràctiques socials contràries al dret de propietat i què de retruc, perjudicaven les collites. Per l'autor, la poca preocupació i l'escàs zel mostrat per els cossos repressors autòctons, a diferència d'altres països europeus, era producte de problemes estructurals com una formació professional deficitària i una excessiva dependència de les influències, els favors i les relacions socials a l'hora d'instituir-los: «todas las naciones tienen policía y las más adelantadas, la tienen mejor porque no nombran sus agentes por influencias políticas, sino que los escogen exigiéndoles ciertas pruebas de capacidad especial y forman un cuerpo de carrera, bien retribuido». La missió de la policia rural havia de ser fer respectar la propietat rústica, les servituds i les normatives de caça i pesca. Per una banda, els guardes particulars eren uns agents incapaços de mantenir l'ordre públic i reclosos, exclusivament, en l'àmbit de les finques i heretats particulars; i la Guàrdia civil es mostrava incapaç de complir amb els serveis que li atorgava la legislació. Per això:

> «En España no existe policía rural propiamente dicha; puede formarse por medio de guardas particulares jurados, sistema que á la par que resulta dispendioso y contrario al principio de que es el Gobierno quién ha de mantener el orden público en todas sus manifestaciones y no los particulares, resulta ineficaz por la poca autoridad de dichos guardas. La Guardia civil es el cuerpo especialmente encargado de la policía rural; pero sea que la organización de dicho Instituto no se adapta bien, a esta clase de servicios, sea que son tantos los que tiene encomendados, que no puede cumplimentarlos todos, lo cierto es que prácticamente la policía rural no existe, y que todos los años se deja sentir más su necesidad (…)».[1590]

D'altra banda –i vuit anys després–, el tinent coronel Rubio reflexionava al voltant de la mateixa qüestió. L'oficial de la Guàrdia civil plantejava la seva deliberació a partir d'una de les conclusions de l'assemblea agrícola d'Alcalá de Henares. El plantejament d'aquestes conferències era demanar la creació d'un cos de guarderia rural amb organització militar. Amb certa sorpresa, Rubio exposava que ja existia la llei de 1876, una normativa que, com hem vist, constituïa a la Guàrdia civil com a encarregada de la guarderia rural. Però, immediatament, reaccionava amb una frase contundent: «la ley de

[1590] C.B., «Guardia Rural», *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, Figueras 15 de Julio de 1902, núm. 57, p. 1.

7 de julio de 1876 está incumplida». I era per aquest motiu que en els congressos i trobades agrícoles es demanava la creació d'un cos de guarderia rural i un altre de forestal. Diversos eren els problemes i inconvenients, segons l'oficial major, i que explicaven les dificultats perquè la llei és complís. La primera causa fou la redacció de la mateixa, que dificultava l'agilitat entre els tres ministeris dels quals depenia el cos. Els de la Guerra i Governació s'entenien directament amb la direcció general, però el Ministeri de Foment, responsable dels serveis de guarderia rural i forestal, segons l'article 5 de la llei s'havia de comunicar a través del Ministeri de Governació. A aquesta falta d'harmonia pel que feia a la transmissió de les ordres i les necessitats de serveis, s'havia de sumar, tot i l'augment de personal, la destinació de la força a altres feines i accions relacionades amb la contenció de la mobilització obrera:

> «Los aumentos de fuerza se realizaron, instalándose nuevos puestos y reforzando otros para atender á la guardería rural y forestal; pero como se fueron aumentando las atenciones del Cuerpo, y los conflictos á que da lugar el problema obrero y otros incidentes vienen determinando concentraciones de crecidos núcleos de fuerza, la custodia de los campos y los montes no puede tener ese carácter de constancia y regularidad que se requiere para ser eficaz de un modo absoluto; y en esto queda incumplido otro precepto de la ley en ese mismo art. 6º que habla de la fuerza que ha emplearse en el servicio de guardería rural y forestal, estableciendo que no se la pueda dedicar en ningún caso a otras atenciones que las de su Instituto; y el concepto de este vocablo no es otro que el cometido o misión peculiar que había de tener esa fuerza aumentada para la dicha guardería».[1591]

Aquest fet, segons l'articulista, era essencial per entendre i explicar la poca efectivitat i la demanda d'un nou cos rural. La qüestió econòmica també era important. Mostrava que l'augment de la força, i el bon servei, estava condicionada pels pressupostos generals de l'estat. Per l'autor, no calia crear cossos especials perquè ja hi havia la Llei de 1876, només –deia– calia complir-la. Tots aquests factors, segons ell, eren els causaven que els propietaris i «colonos» patissin problemes d'intrusions. Per aquesta causa, entre altres, les províncies de Màlaga i València varen demanar un augment de la Guàrdia civil que es satisfeia a través de contribucions. Però aviat els problemes de solvència econòmica varen aparèixer i les diputacions es van negar a continuar pagant aquesta despesa. Un dels *tours de force* més importants, com ja hem exposat, es jugava en el pla de la política local. Per Yanini, la Guàrdia civil podia «resultar un element estrany dins la comunitat local. Podien doblegar-se als interessos dels capitostos, però

[1591] RUBIO, Lorenzo, «La guardia civil y la guardería rural y forestal», *Revista técnica de la Guardia Civil*, núm. 7 (julio 1910), p. 1-4.

també es podien mostrar contraris». A Catalunya, a més, l'IACSI es negava que la Guàrdia civil substituís els guardes rurals.[1592]

Amb relació a tots aquests aspectes i a la conformació del municipi en el segle XIX no abunden, fins al moment, masses reflexions al voltant de la violència i l'Estat (o el monopoli absolut). La violència, en aquest sentit, no estava sota el control exclusiu de l'Estat però, en estar autoritzada o recollida per llei, es podria pensar a la manera de Weber.[1593] Ara bé, l'articulista empordanès recollia el «principi» de què era el govern, com a administrador de l'Estat, a qui li pertocava el manteniment de l'ordre. Aquesta força estava, parcialment, cedida als propietaris i en mans dels guardes particulars, uns agents incapaços de mantenir l'ordre públic i reclosos, exclusivament, en l'àmbit de les finques i heretats particulars. La història de la coacció és un complex model de vertebració de llarga durada en el què hi hagué diverses iniciatives individuals i col·lectives. Es tracta d'un procés gradual amb models variants en el què en certs aspectes es mostren les limitacions i les febleses de l'Estat. En aquest procés de construcció d'un sistema de control social efectiu i centralitzat és com podriem entendre la reforma de la Llei de 1876, en un context europeu de dificultats econòmiques en l'anomenada «Gran Depressió» de 1873-1896. Aquesta seria una reforma frustrada i un dels primers símptomes d'esgotament d'un model que feia anys que intentava renovar-se i guanyar en efectivitat. L'emergència de la qüestió social deixà al descobert la vigilància i repressió en el món rural, molt precària i que funcionava com podia. Les classes dirigents intentaren, a voltes de manera contradictòria, estimular les mesures coercitives i preventives singularitzades fora de l'àmbit urbà amb la guarderia rural,

[1592] LÓPEZ GARRIDO, Domingo, *op. cit*., p. 162; i YANINI, Alícia, «Els cacics rurals…», *op. cit*., p. 132.

[1593] Max Weber (1919), en la conferència «*La política como vocación*» celebrada a Munic, va dir que la condició necessària per a què qualsevol entitat política es convertís en un estat era que conservés el monopoli de la violència: «Dicho Estado sólo se puede definir sociológicamente por referencia a un medio específico que él, como toda asociación política, posee: la violencia física. Todo Estado está fundado en la violencia, dijo Trotsky en Brest-Litowsk. Objetivamente esto es cierto. Si solamente existieran configuraciones sociales que ignorasen el medio de la violencia, habría desaparecido el concepto de Estado y se habría instaurado lo que, en este sentido específico, llamaríamos anarquía. La violencia no es, naturalmente, ni el medio normal ni el único medio de que el Estado se vale, pero sí es su medio específico. Hoy, precisamente, la relación del Estado con la violencia es especialmente íntima. En el pasado las más diversas asociaciones, comenzando por la asociación familiar (Sippe), han utilizado la violencia como un medio enteramente normal. Hoy, por el contrario, tendremos que decir que Estado es aquella comunidad humana que, dentro de un determinado territorio (el territorio es un elemento distintivo), reclama (con éxito) para sí el monopolio de la violencia física legítima. Lo distintivo de nuestro tiempo es que a todas las demás asociaciones e individuos sólo se les concede el derecho a la violencia física en la medida en que el Estado lo permite. El Estado es la única fuente del derecho a la violencia». WEBER, Max, *El Político y el científico*, Madrid, Alianza, 1998 [1918].

amalgama que pretenia establir una jerarquia encapçalada per la Guàrdia civil.[1594] Tot això, dins una tendència general europea de legitimació social de les classes dominants i conservadores.[1595]

Per altra costat, han aparegut les providències governatives, una font poc estudiada que ens dóna una idea més clara de l'acció en la repressió local i l'aplicació del codi penal coadjuvat amb els reglaments i ordenances municipals. La percepció inicial és la d'una nova justícia rural en l'àmbit, d'acord i en sintonia amb els canvis de l'ordenament jurídic del dinou. Els alcaldes durant el vuit-cents, en aquest aspecte serien legataris de l'obra jurídica de Cadis. S'assaja la separació de poders excepte en el món local, que formalment arribaria més tard. Aquí hi haurà una concentració d'aquests poders i les providències governatives serien un exemple de les potestats i competències jurídiques de la figura de l'alcalde, amb un cert pes de la tradició d'Antic Règim en la què li requeia el càrrec de justícia.[1596] Seria un exemple de la tensió entre la justícia llega i la justícia lletrada en el transcurs del dinou. Més enllà d'aquestes reflexions a l'entorn de la seva naturalesa, aquesta font ens dóna tota una sèrie de dades quantitatives i qualitatives que hem exposat a través de la prospecció documental realitzada. Un dels resultats més clars és que les providències governatives, i les multes d'alcaldia relacionades, emergeixen com a una de les eines principals per castigar, en l'àmbit local, les entrades d'animals a les finques. En resum, un element complementari per

[1594] Uns intents que, com hem dit, foren deficients. Vegeu també LORENTE, Marta; i MARTÍNEZ, Fernando, «Orden público y control del territorio en España…», *op. cit*., p. 195-210.

[1595] GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo, *La razón de la fuerza: Orden público, subversión y violencia política en la España de la Restauración (1875-1917)*, Madrid, 1998, p. 25-26.

[1596] L'administració de justícia d'Antic Règim estava molt fragmentada i era patrimoni dels poders reials i senyorials. A l'inici de l'Estat liberal, durant els anys trenta del dinou, es van posar les bases d'una única administració exercida pels jutges i els alcaldes constitucionals. A partir de llavors, la jerarquització de la justícia passà a organitzar-se a través de les noves divisions territorials sorgides el 1833 i el 1834 –partits judicials–, que mantenien a la base els municipis. Les funcions dels alcaldes i dels tinents d'alcalde com a jutges de pau i jutges ordinaris a l'àmbit municipal on hi ha havia jutges de primera instància foren regulats per Reial Decret 26 setembre 1835 que aprovava el «Reglamento provisional para la Administración de justicia respecto a la jurisdicción ordinaria» i un posterior Reial Decret d´1 de maig de 1844 del «Reglamento de los Juzgados de Primera Instancia» a la vegada que es concretaren les competències dels jutges de primera instància en l'àmbit del partit judicial. Poc després, però, pel Reial Decret de 22 d'octubre de 1855 es van crear i organitzar els jutjats de pau a tots els municipis. Amb aquesta disposició, la justícia municipal deixava de ser una funció dels ajuntaments per passar a ser exercida per jutges de pau i els seus suplents, els quals eren nomenats pels regents de les Audiències i juraven el compliment de la Constitució davant de l'ajuntament. El 15 de setembre de 1870 s'aprovava la «Ley Provisional Orgánica del Poder Judicial», que organitzava jeràrquicament el territori en districtes, partits, circumscripcions i termes municipals, els quals eren administrats, respectivament, per les audiències, els tribunals del partit, els jutjats d'instrucció i els jutjats municipals. La Llei de 1870 va perdurar amb breus modificacions fins l'any 1944. Dec aquesta informació a Erika Serna, arxivera de l'Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà.

entendre la repressió en la complexitat d'interessos del món rural del segle XIX, una pressió que no sempre va aconseguir inhibir els veïns ni restringir totalment les entrades a les finques.

CAPÍTOL 11

Camins i carrerades: entre el dret d'ús i la privatització

> «Desde luego se presentan á la vista dos defectos capitales de nuestros caminos; y son: primero la estrechez, y segundo su desigualdad ó escabrosidad, (…) Si indagamos las causas de ello, hallaremos la del primer efecto en la codicia de los colindantes, que no contentos con cultivar su propiedad, quieren extenderla; y así es que adelantan los márgenes ó ribazos de sus campos».[1597]

Un dels elements o aspectes més punyents en la definició i delimitació dels drets de propietat en el segle XIX és la qüestió dels camins públics i les carrerades (o camins ramaders), unes vies que foren objecte d'especial preocupació pels usuaris i pels qui volien excloure els altres de l'ús d'aquests itineraris. Així doncs, l'objectiu d'aquest capítol no és la presentació d'una reconstrucció històrica dels camins i vies ramaderes de Catalunya, sinó explicar les estratègies utilitzades per la seva privatització –com els usos socials de la informació– en uns factors tant importants i bàsics com són les comunicacions en el món rural.

Estem parlant d'acotaments i redefinició de drets de propietat que tenen com a objecte els camins en una dialèctica en la qual, en moltes ocasions, els senyors útils i propietaris buscarien l'adhesió i l'absorció de les superfícies que ocuparien aquestes vies per reduir-les a cultiu o tancar-les físicament o amb fites, per a l'exclusió final dels usuaris i, amb això, buscant el perfeccionament, la depuració d'uns usos i aprofitaments que eren un objectiu a abatre. Ens referim a polítiques de fets consumats, usurpacions que amb el temps i el silenci buscaven canviar uns costums i construir uns drets de propietat més excloents. Perquè els drets de propietat no són estàtics; i els convenis socials, les lleis i els costums –que regulen aquests drets– evolucionen.

Es produiria, doncs, un brusc canvi de paisatge que buscava noves relacions socials. Així només calia esperar que ningú digués res o que les persones grans, generalment els màxims savis dels usos, costums i comunicacions locals, desapareguessin i no transmetessin aquests coneixements. Dit d'altra manera, aquests fets es podien conjugar amb estratègies de silencis que buscarien la tolerància d'unes pràctiques que podien ser d'apropiació de facto, encoberta o descarada, de camins públics. El poder polític, els

[1597] FERRER, Joaquín, «Caminos», *El Bien del país* (periódico de las sociedades académica y recreativa de Figueras, y de Agricultura del Ampurdán), núm. 6, 16 juny 1846 p. 44.

ajuntaments, en molts casos podrien compartir els silencis i convertir-se en còmplices d'aquests assalts als camins.[1598] Ara bé, aquestes pràctiques quan no eren consentides (per la conjugació de diferents interessos) eren denunciades d'immediat.

Aquests aspectes històrics, la privatització de camins i la redefinició d'espais, paratges i territoris susceptibles d'ampliació –fraudulenta– de la titularitat objecte de drets de propietat, d'altra banda, són de rabiosa actualitat. Fer un inventari dels conflictes no seria fàcil perquè es tracta d'un conflicte subterrani, d'una confrontació silenciosa, callada, que en ocasions arriba als jutjats i altres aterra i mor en el desànim i la impotència dels pocs veïns preocupats per aquestes qüestions. Són aspectes que tenen poca projecció social, rarament són notícia en els rotatius actuals, excepte en comptades ocasions i, en especial, pels camins ramaders,[1599] unes vies que tenen un nombrós grup de seguidors i que s'han constituït en un cert grup de pressió per la seva defensa o com a mínim en fan publicitat per la funció que poden tenir en noves formes d'economia i turisme cultural.[1600]

Els camins ramaders, també anomenats carrerades, cabaneres o lligallos, tot i la classificació d'alguns municipis, encara avui no ha estat avaluada en la seva totalitat. Aquestes vies destinades a la transhumància, sobretot d'ovelles, són camins de domini

[1598] SERRANO, Lluís, «Cantallops: camins, vergonyes i drets de propietat», *L'Esquerda de la Bastida, revista de la Jonquera i contrada*, núm. 108, 1 d'octubre 2010, p. 22-23.
[1599] ROYO, Roser, «Uns 1.200 quilòmetres de camins ramaders, no recollits com a tals», *El Punt – Avui*, Divendres 28 gener 2011, Edició del Camp de Tarragona i Terres de l'Ebre, p. 10
[1600] En aquest sentit cal citar la *Fundació del Món Rural* que, amb seu a Lleida, té com a objectiu establir mecanismes per la reflexió sobre les particularitats del món rural català i entre els patrons compta amb les grans empreses del sector agroalimentari català. També caldria citar però col·lectius socials, entre altres, com el *Grup de Defensa de la Natura del Berguedà* que, el 2007, sota la direcció de Xavier Campillo (i amb el finançament del programa europeu Leader), va publicar l'inventari de camins ramaders de la comarca (GDNB, *Inventari de camins ramaders del Berguedà*, 2007). Campillo que, a més treballa de pèrit judicial en l'especialitat de camins, servituds de pas i termenals, i forma part de l'Associació Catalana de pèrits judicials i forenses (Els associats de la qual es sotmeten, explícitament, a les normes i procediments de la legislació vigent i accepten els principis d'ètica i eficàcia professional), dedicà la seva tesi doctoral a la xarxa de camins del Parc Natural del Cadí-Moixeró (CAMPILLO, Xavier, *La gestió de la xarxa de camins en zones de muntanya: el cas del Parc Natural del Cadí-Moixeró*, Tesi doctoral, UAB, 2001) i ha publicat nombrosos articles relatius a la qüestió dels camins (CAMPILLO, Xavier, «La determinació de la propietat dels camins: entre la geografia i el dret» En defensa del camins públics. Els drets de les entitats locals i ciutadanes. Consell de Mallorca, 2011; «Els camins i l´accés al medi natural», Vèrtex, 204 (2006), p. 62-65; «Parlem de camins públics», *Món rural*, núm. 71 (2005), p. 23; «Els camins públics i els privats: uns definició legal», *Catalunya Forestal*, núm. 72 (2005), p. 5-6; «La gestió dels camins en un territori de muntanya en transformació: Bases per a un Pla Director de Camins de Catalunya», *Espais*, núm. 49 (2003), Barcelona, Dep. de Política Territorial i Obres Públiques, p. 130-140.) així com és coautor d'*El llibre dels camins. (*CAMPILLO, Xavier & LÓPEZ-MONNÉ, Rafael, *El llibre dels camins*. Arola Editors, Tarragona, 2010).

públic i disposen d'un marc legal propi i especial amb la Llei 3/1995 de vies pecuàries. Aquesta llei estatal, que va substituir la Llei 22/1974, defineix aquests camins i estableix la seva naturalesa jurídica demanial i n'atribueix la titularitat a les comunitats autònomes que haurien de preservar-les i garantir-ne l'ús públic. Aquesta normativa, en l'article 1.2, estableix que «se entiende por vías pecuarias las rutas o itinerarios por donde discurre o ha venido discurriendo tradicionalmente el tránsito ganadero». I per l'article 2 «las vías pecuarias son bienes de dominio público de las Comunidades Autónomas y, en consecuencia inalienables, imprescriptibles e inembargables». La llei emfatitza altres funcions importants dels camins ramaders quan els considera com «autèntics corredors ecològics, essencials per a la migració, la distribució geogràfica i l'intercanvi genètic de les espècies silvestres» i la seva «gran importància en la gestió del territori i l'ordenació de l'entorn mediambiental». A més, les vies pecuàries no classificades conserven la seva condició originària i haurien de ser objecte de classificació amb caràcter d'«urgència». El codi civil, a l'article 570, recollí també els camins ramaders referint-se a «las servidumbres existentes de paso para ganados, conocidas con los nombres de cañada, cordel, vereda o cualquiera otro, y las de abrevadero, descansadero y majada, se regirán por las ordenanzas y reglamentos del ramo, y, en su defecto, por el uso y costumbre del lugar».

Històricament, les cabaneres són un lligam entre les pastures d'hivern, a les planes i terres baixes, i les d'estiu, a les terres muntanyoses. A Catalunya hi hauria uns eixos principals que sortirien de diferents indrets dels Pirineus que comunicaven amb les planes empordaneses, el Penedès, el camp de Tarragona, el Pla d'Urgell i el Vallès. Francisco de Zamora el 1796 informava que «en el Valle de Ribas pasta en el verano mucho ganado forastero, pasando el invierno el de la tierra al Ampurdán, Urgel, Panadés y Vallés».[1601] També se'n localitzen al Montseny i cal destacar els «lligallos» entre els Ports de Beseit i les ribes de l'Ebre. Podríem establir doncs, una correlació d'aquestes àrees amb les conques hidrogràfiques del Ter, Llobregat, Segre i Ebre. Aquestes vies foren el resultat d'un procés històric i social de consensos entre pagesos, ramaders i comunitats locals amb la finalitat d'aconseguir una afectació mínima en els conreus i sobre els interessos dels diferents actors socials. Per aquesta causa molts passatges i itineraris passen pels aiguavessants o límits dels municipis. Alguns d'aquests

[1601] DE ZAMORA, Francisco, *Diario..., op. cit.*, p. 89.

camins estaven afitats però, com veurem més endavant, aquests límits varen desaparèixer per «interessos aliens al trànsit de ramats».[1602] Infraestructures complementàries i accessòries als camins ramaders eren les returades, remontes, parades, mallades, amorridors o mosqueres. Aquests espais de descans, anomenats «revoltes» en el Costumari català, solien ser espais comunals o habilitats expressament per aturar-se i tenien una regulació per ordre d'arribada i volum del ramat.[1603] El bestiar tenia dret a reposar i pasturar i, fins i tot, estar-s'hi un màxim de tres dies, d'acord amb una classificació de returades d'acord amb la finalitat, la intenció i la durada.[1604]

Després de la tasca pionera i altruista d'Eusebi Martí Lamich,[1605] foren diversos els geògrafs interessats en aquest tipus de vies de comunicació. En aquest sentit podem citar a Joan Vilà i Valentí i Salvador Llobet,[1606] els quals realitzaren recerques sobre la transhumància i un dels resultats fou el primer mapa general de camins ramaders de Vilà, elaborat el 1951.[1607] Altres mapes, parcials, són els de Vives i Sabaté[1608] i de Solé i Sabarís.[1609] Recentment, la Fundació del Món Rural i l'Institut Cartogràfic de Catalunya han editat un mapa titulat «Camins ramaders de Catalunya, eixos principals 1:50.000» que recopila i actualitza la informació d'especialistes i de diverses entitats. Aquest document, que no té valor oficial i que pretén la difusió d'aquest patrimoni, va presentar-se el 7 d'octubre de 2010 a Lleida en el marc de la jornada «Els camins ramaders i la transhumància a Catalunya». D'altra banda, i de manera contemporània, la Diputació de Tarragona va publicar un llibre les carrerades a la demarcació, de distribució gratuïta i de caràcter divulgatiu.[1610] Sobre els camins i la vida dels pastors podem citar a Salvador Vilarrasa,[1611] per abans de la guerra civil, i Gonçal Cutrina.[1612]

[1602] CAMPILLO, Xavier i LÓPEZ-MONNÉ, Rafael, *El llibre dels camins, op. cit*., p. 42.
[1603] *Costumari català sobre termenals, camins i aigües en terres de pagès*, 1921. Recopilació de costums jurídics de Catalunya, publicats per l'Oficina d'Estudis Jurídics de la Mancomunitat de Catalunya.
[1604] FORCADA, Ignasi i SÁNCHEZ, Josep. *Del Lluçanès a la Cerdanya: resseguint camins ramaders*, (Guies del CEC) 2006, p. 36-37.
[1605] MARTÍ LAMICH, Eusebi, *Estadística de las vías pecuarias de la provincia de Lérida,* Lleida, 1916.
[1606] VILÀ i VALENTÍ, Joan, «Una encuesta sobre la transhumancia en Cataluña», *Pirineos*, núm.17-18 (1950), p. 405-442; LLOBET, Salvador i VILÀ i VALENTÍ, Joan. *La Trashumancia en Cataluña*, Lisboa, [s.n.], 1951.
[1607] Publicat també a VILÀ i VALENTÍ, Joan. *El món rural a Cataluña*, 1973, p. 88-89.
[1608] VIVES i SABATÉ, Ricard, «Mapa dels antics camins ramaders del centre de Catalunya», (1950-1960), publicat per Miralles, F i Tutusaus, J., *Mil anys pels camins de l'herba*, Editorial edafós, El Papiol, 2005.
[1609] VILÀ i VALENTÍ, Joan, «La ramaderia a Catalunya», dins SOLÉ SABARÍS, Lluís (Dir.), *Geografia de Catalunya*, vol. I, p. 452-454, Barcelona, Aedos, 1968.
[1610] FARNÓS, Àlex; ROVIRA, Joan; et al, *Camins ramaders del Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre*, Diputació de Tarragona, 2010.
[1611] Propietari rural que ressenyà en diversos articles apareguts a *Catllar* i a *Scriptorium*, publicacions del ripollès i editats en forma de llibres: *Vida dels pastors*, 1935 i *La vida a pagès*, 1966.

Cal citar també el treball col·lectiu i de recent publicació per l'Alta Ribagorça[1613] i per la mateixa comarca, la Noguera, la Segarra i el Pallars Jussà els treballs editats de Josep Ramon Camí, així com Ferran Miralles i Joan Rovira[1614] pel Penedès, Garraf i Ripollès.[1615]

Els camins públics, a l'article 344 del codi civil, són conceptualitzats com a béns immobles: «son bienes inmuebles las tierras, caminos y construcciones de todo género adheridas al suelo», i per tant, objecte de potencial apropiació. Una mica més endavant, l'article 339, 1º, declara que són béns de domini públic els destinats a ús públic com els camins, canals, rius, torrents, ports i ponts construïts per l'estat, entre altres com riberes i platges. L'article 344 diu que «són béns de domini públic, a les províncies i pobles, els camins provincials i veïnals, les places, carrers, fonts i aigües públiques, els passeigs i les obres públiques de servei general, sufragades pels mateixos pobles o províncies». Davant d'això l'article 388 del codi civil –com hem vist anteriorment–, establia i estableix que «todo propietario podrá cerrar o cercar sus heredades por medio de paredes, zanjas, setos vivos o muertos, o de cualquiera otro modo, sin perjuicio de las servidumbres constituidas sobre las mismas».

El codi civil, de 1889, sintonitzava amb la legislació de camins de la segona meitat de segle XIX i principis del XX, com el Reial Decret de 7 d'abril de 1848 i les lleis de «camins veïnals» de 1904 i 1911. Els camins veïnals eren tots els camins públics no compresos en la classe de carreteres «nacionales y provinciales» i d'interès entre un o més pobles i entre aquests els de primer ordre que portaven a un mercat, capital de districte electoral o partit judicial, carretera nacional o provincial. La llei de 22 de juliol de 1857, va prescindir d'aquesta nomenclatura i va classificar aquests camins com a «carreteras de tercer orden».[1616] La terminologia administrativa del mateix període fa referència també a «caminos rurales» en tant que públics però no inclosos en els

[1612] CUTRINA, Gonçal. *Ovelles i pastors al Ripollès*. Maideu. Ripoll, 1997.
[1613] NADAL, Elisabet; IGLESIAS, Juan Ramón; ESTRADA, Ferran, *Transhumàncies del segle XXI. La ramaderia ovina i la transhumància a l'Alta Ribagorça*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació. Col·lecció Temes d'Etnologia de Catalunya, 20, 2010.
[1614] Membre de la FECOC: Federació d'Entitats Catalanes de ramaders d'Oví i Cabrum.
[1615] MIRALLES, Ferran i ROVIRA, Joan, *La Transhumància al Ripollès i al Canigó*. Ripoll, Consell Comarcal del Ripollès, 2007; *Camins de transhumància al Penedès i al Garraf: aproximació a les velles carrerades per on els muntanyesos i els seus ramats baixaven dels Pirineus a la marina*, Vilafranca del Penedès, Associació d'Amics dels Camins Ramaders, 1999.
[1616] MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario*…, *op. cit*., Tomo II, 1886, p. 11.

programes d'inversió dels «vecinales» impulsats, bàsicament, pel pla estatal de 1877 i els plans provincials de 1878.[1617] Respecte als camins d'ús públic Escriche, en el *Diccionario razonado*, advertia i aclaria que les justícies i els consells municipals havien de tenir «abiertos, reparados y corrientes los caminos públicos en sus términos respectivos: cuidar de que los labradores no los aren ni se introduzcan en ellos y los estrechen, poniendo á este fin sus fitas ó mojones, y procediendo contra los que ocuparen alguna parte con las penas y multas correspondientes al esceso, á más de obligarles á la reposición a su costa».[1618] Una altra denominació que va fer fortuna fou la de «caminos transversales», com a sinònim de veïnals que apareix en més d'una ocasió a la premsa agrària de la meitat de segle.[1619]

Entre el que semblaria una tònica general de tancaments i potencials agressions als camins apareixen publicacions contemporànies que fixarien i donarien publicitat a les principals vies de comunicació. En aquest sentit tenim el *Prontuario de la mayor parte de los caminos y veredas del Principado de Cataluña*, publicat el 1814. Just acabada la guerra napoleònica Pere Serra, capità d'infanteria i soci emèrit del Reial acadèmia de nobles arts de València, elaborava un inventari i taules de comunicacions carreteres i de «*herradura*» amb les distàncies mesurades en temps, en hores «a paso de tropa», entre pobles i fondes.[1620] Caldria citar també l'*Itinerario descriptivo de Cataluña* de Tomàs Bertran i Soler,[1621] una obra que descriu produccions agràries i industrials i altres aspectes econòmics, demogràfics i territorials del Principat com, a la part final, una relació de les comunicacions més importants, algunes inspirades i preses del *Prontuario*. [1622]

[1617] CAMPILLO, Xavier i LÓPEZ-MONNÉ, Rafael, *El llibre dels camins, op. cit*., p. 28-29.
[1618] ESCRICHE Joaquín, *Diccionario razonado…, op. cit.,* Vol. I, 1847.p. 476.
[1619] *El Bien del país*, núm. 6, 16 juny 1846, p. 44; FAGES DE ROMÀ, Narciso, «Caminos trasversales», *El Bien del país,* núm. 17, 1 desembre 1846, p. 129-130.
[1620] SERRA BOSC, Pedro, *Prontuario de la mayor parte de los caminos y veredas del Principado de Cataluña: con los pueblos y posadas situados en sus carreras y las horas que á paso de tropa distan unos de otros*, Barcelona, Por Agustín Roca, 1814.
[1621] Bertran i Soler (Barcelona, 1791-1859) fou polític i escriptor amb una agitada vida política que publicà una obra de certes dimensions i de temes i qüestions molt diverses i amb una dimensió d'historiador i polemista. Francmaçó i protestant fou un dels líders del Partit Liberal amb Pascual Madoz i Ramon Xauradó. Soci fundador de la Societat Literària d'Amics de l'Home, el 1839 fou deportat a les Illes Canàries. Defensà el republicanisme i el 1845 es tornà monàrquic i durant la guerra dels Matiners (1846-1847) intentà unir progressistes i carlins al voltant d'un projecte d'estat amb un règim d'autogovern per a Catalunya a través d'una Diputació General de Catalunya que ell mateix proclamà el 24 de novembre de 1848. GHANIME, Albert, «Pensament polític i acció revolucionària de Tomàs Bertran i Soler, 1835-1840», Barcelona, *Quaderns d'Història*, núm. 2004, p. 121-136.
[1622] BERTRAN i SOLER, Tomàs, *Itinerario descriptivo de Cataluña,* Barcelona, Imprenta de Oliveres, 1847.

Entre els camins públics, doncs, podríem distingir entre els carreters, de 14 pams d'amplada segons el costumari català; els camins de ferradura o de bast de 0'8 a 1'8 metres, usats pel transport de mercaderies i productes en terrenys accidentats i muntanyosos; els senders o corriols pel pas d'una persona o un animal de càrrega; i els camins de sirga, camins de ribera i per estirar les barques a l'Ebre, recollits en l'article 553 del codi civil com a servitud de pas i amb dret a indemnització per on passessin. Actualment, entre les competències municipals hi ha la «conservació de camins i vies rurals».[1623]

Les causes principals que en l'actualitat els camins públics s'hagin anat perdent són diverses; però, generalment responen a unes dinàmiques originades per un canvi de model econòmic experimentat per la Catalunya agrària de la segona meitat de segle XX. Fins aleshores, el món rural utilitzava una determinada xarxa de comunicacions, uns camins que s'havien anat marcant a través de consensos, necessitats i acceptacions produïdes en processos històrics de construcció social. Durant les dècades dels seixanta, setanta i vuitanta es produïren migracions importants del món rural a l'urbà. Els pobles varen quedar-se amb menys efectius que fossin receptors i després transmissors d'uns coneixements, usos i costums que dirigien i establien l'ordre i les relacions socials.[1624] A aquest trencament generacional cal afegir-hi la distància dels individus que es quedaren al poble però que treballaven fora. Les seves preocupacions, medis de transport i vies de comunicació passaren a ser unes altres: les adaptades a l'automòbil.[1625] Aquesta situació és aprofitada per limitar l'accés mitjançant pràctiques seculars com llaurar els camins o privar-ne el pas mitjançant tanques o filats espinosos, amb l'ànim d'annexionar-se les superfícies d'aquestes vies o amb el pretext d'evitar robatoris.

Camins ramaders

En el segle XIX les causes de la conservació precària o tall intencionat estaven relacionades amb unes dinàmiques socials i estratègies d'ampliació, consolidació i

[1623] Art. 66.3 del Decret Legislatiu 2/2003, de 28 d'abril, així com l'art. 25.2d de Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local.
[1624] Aquesta «desagrarització» consisteix en la pèrdua d'importància de l'activitat agrària i dels pagesos en els municipis rurals, fet que ajuda a explicar aquestes agressions.
[1625] SERRANO, Lluís, «Camins vells, conflictes actuals», *Apunts de l'Arxiu Històric de Girona*, núm. 10-XI-2009, Girona, p. 4-5.

protecció dels drets de propietat i, en conseqüència, exclusió de l'entrada d'altres i de privació d'ús de passos, passatges i camins per construir i redefinir una determinada idea de propietat privada en uns processos socials que podríem anomenar, com hem apuntat, de depuració d'usos i d'eliminació de drets a través de la via de fet. Així mateix, el xoc d'interessos d'agricultors i pastors, a última instància de propietaris i ramaders, grans o petits, són constants al llarg del segle en notícies a les publicacions dels butlletins provincials i els intents de regulació i ordenació per part les autoritats governamentals dels conflictes i dialèctiques de confrontació. Una oposició que també s'explicaria per intentar protegir les produccions agràries i forestals.

El 1843, Ignacio Saavedra, governador de la província de Lleida publicava un ban que venia a ser una ampliació textual d'un de l'any anterior.[1626] Clamava pel menyspreu amb què es miraven els drets de propietat i el poc respecte per les lleis, usos i costums dels pobles. Pretenia, amb una articulat de 24 punts, ordenar els problemes derivats del trànsit de ramats i bestiar i garantir, amb aquest marc de referència, una bona administració, i convivència, amb l'observació de les lleis i les ordenances municipals. Unes ordenances que solien fixar, entre altres, el número de caps de bestiar llaner, cabrú, boví, porcí, mular i cavallar que cada veí podia pasturar en terrenys comunals.[1627] Amb tot, això no havia de servir de pretext per envair els terrenys de domini particular sinó que aconsellava seguir –enfortint i reconeixent el drets d'ús d'aquestes vies– «los caminos y cordeles por donde debe transitar el ganado» i què «no es lícito separarse de ellos». La limitació de les disposicions municipals del número de caps per veí amb aquest edicte quedava anul·lada i s'enfortia la idea de no poder pasturar sense el permís escrit de l'amo. La reiterada publicació de bans o informacions similars ens indica que el problema persisteix i s'enquista en una societat què li costa trobar un equilibri entre els diferents interessos, pràctiques i usos agrícoles i ramaders.

El ban en qüestió fixava també una relació de penes pecuniàries pels transgressors i per tipus de bestiar. Es tracta d'una reiteració contínua en defensa dels acotaments i tancaments de domini particular i per canalitzar degudament el pas dels ramats locals i transhumants que sempre havien de ser conduïts «por los caminos y senderos obligados

[1626] BOPL. Martes 28 de Febrero de 1843, núm. 24, p. 1-3.
[1627] En època moderna les comunitats també regulaven i limitaven aquesta presència de caps de bestiar. GIFRE, Pere, *Els senyors útils i propietaris de mas..., op. cit.*, p. 583-585.

á esta servidumbre sin desviarse en lo más mínimo». I on existissin aquestes vies, els propietaris «de los predios sirvientes no podrán impedir el paso sea cual fuese la calidad de plantío ó arbolado que hubiese en ellos y el estado de las tierras». Els ramats transhumants, en teoria, s'havien de sotmetre al permís de l'alcalde per entrar a la jurisdicció municipal i no es podien separar de la «carrerada ó camino señalado» en un pas que podia ser guiat per l'alcalde o un substitut amb càrrec i costos del ramader. Aquests ramats forasters podien gaudir de les pastures comunals i posseïen el dret de tenir lliures i expedits «los pastos que siempre se han reconocido para los abrevaderos». Els «justícies» del pobles eren els encarregats de senyalar la part dels terrenys comunals on es podia pasturar el bestiar cabrum, així com els «cordeles y cañadas» que hi portessin.[1628] El decret regula, a més, el procediment administratiu i el protocol de la imposició de multes. En aquest sentit, els ajuntaments havien de nomenar a principi d'any «dos labradores hacendados, inteligentes y de conocida moralidad» com a taxadors dels potencials danys que causessin els ramats. Unes costes, junt amb la multa, que serien exigides als propietaris del bestiar sota la responsabilitat del «justícia» i amb l'assistència dels guardes amb la facultat d'exigir una penyora als contraventors.

L'ordenança acabava amb la descripció de penes pels infractors[1629] i el recordatori d'altres contravencions com que no era permès distreure els cursos d'aigua (Reial Odrdre de 5 d'abril 1834); la prohibició de caçar i pescar en terrenys particulars sense permís de l'amo (Ordenança de 3 de maig de 1834) ni amb llaços, xarxes, reclams i fures; fer llenya, tallar tòries o recollir fruits, així com la proscripció d'espigolar «cualquiera la práctica y las disposiciones municipales que los autoricen». També es prevenia als propietaris que no podien negar el permís als buscadors de mines que només podien entrar en propietat particular amb autorització. Així mateix regulava que

[1628] Pel reglament de setembre de 1835 els alcaldes i els tinents d'alcalde eren els jutges ordinaris de les seves respectives jurisdiccions municipals, unes competències que combinaven amb la vessant governativa, econòmica i de policia dels pobles, una autoritat que havien d'exercir d'acord amb les lleis i els reglaments. «Reglamento para la administración de justicia en lo respectivo a la jurisdicción ordinaria, (Real Decreto de 26 de Setiembre de 1835)», MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario..., op. cit*., Tomo VI, Madrid, 1887, p. 843-844.

[1629] «Los alcaldes impondrán las multas en proporción al número de cabezas de ganado y de su clase, siempre que conste, en esta forma: 4 r[eale]s por cada cabeza de ganado lanar y de cerda, y 6 por cabezas de ganado cabrío y mayor. Si no consta el número impondrán la multa de 50 r[eale]s. Si la invasión fuere, estando regadas las tierras, cuatro días ó noventa y seis horas posterior á alguna lluvia ó de noche será doble, y si concurriesen las dos primeras circunstancias y la última á la vez será triple. En iguales penas y en la propia escala incurrirán los dueños de los ganados que entren en un término del alcalde correspondiente, y si á esta falta añadiesen la de las invasiones en propiedad agena incurrirán además en las multas á que están sujetos para estos casos los dueños del ganado del término».

no s'obrissin «nuevos caminos sin expreso permiso de los dueños» amb el pretext de beneficiar-se de canteres, sorres i argiles ni l'extracció de pedres per fer calç, guix o per la fabricació de pedres de xispa o pedrenyal. Es tractava, doncs, d'un ban molt complet, una informació que s'havia de fixar i fer extensiva a tots els pobles. Alcaldes i propietaris havien de recordar el seu puntual compliment i posar-lo a notícia dels terratinents que residissin en pobles de diferent província. A més, havien de comunicar-ho a les «justícies» dels pobles limítrofs de la província per evitar qualsevol falta per part de les comunitats veïnes.

L'estat d'abandonament i la total desaparició d'algunes «cañadas ó caminos ganaderos, conocidos en Cataluña con el nombre de remaders o carreradas», destinats a la transhumància, ja era un fet a principi de la segona meitat del segle XIX.[1630] Segons un edicte de Cirilo Franquet,[1631] governador civil de la província de Barcelona, aquesta qüestió ocasionava greus prejudicis al foment de la riquesa pecuària i també a l'agricultura. D'una part, els propietaris dels terrenys havien fet els camins més estrets o tancat completament els «senderos», impedint així el pas als ramats. D'altra banda, els pastors per diferents causes, «ora por descuido, ora por necesidad, se extralimitan, confundiendo los linderos» i ocasionaven quantiosos danys a les terres destinades a cultiu. Per evitar aquests conflictes era precís, segons el governador, què els alcaldes constitucionals mantinguessin en bon estat els camins ramaders dins la seva jurisdicció i que els propietaris de «los terrenos afectos á estas servidumbres no las hagan desaparecer». A més, citava el decret de 8 de juny de 1813, restablert pel de 6 de setembre de 1836, pel qual es consideraven tancades i acotades les heretats de domini particular, però posant èmfasi en la part d'aquesta disposició que deixava clar que s'havien de deixar lliures i expedits els camins ramaders, abeuradors, camins, travessies i servituds. L'ordre governamental rematava l'assumpte al·ludint al Reial Decret de 23

[1630] BOPB, Lunes 5 de Marzo de 1855, núm. 28, p. 1-2.
[1631] Cirilo Franquet i Bertrán estigué vinculat al l'IACSI (Institut Agrícola Català de Sant Isidre), en fou soci emèrit, així com també membre de la «Sociedad económica matritense» i consta distingit com a «caballero gran cruz de la real orden americana de Isabel la Catòlica» i «jefe superior cesante de la administración civil». Va ser diputat a les Corts constituents de 1837 i diputat el 1847, durant el bienni progressita. Fracassà en les eleccions de març de 1857 en el districte de Tortosa i ocupà, a més, els càrrecs de governador civil de Tarragona, Málaga i Saragossa. Fou autor del *Proyecto de una código general de Aguas, precedido de una memoria sobre la necesidad de su formación y de los principios en que se funda*, Madrid, Imprenta nacional, 1859. i també publicà l'*Ensayo sobre el origen, espíritu y progresos de la legislación de las aguas, seguido de los elementos de hidronomia pública del proyecto de ley general presentado al Senado, de la legislación general y foral y de la jurisprudencia civil y administrativa*, Tomo I, Madrid, Imprenta de José M. Ducazdal, 1864.

de setembre de 1836 que expressament ordenava que no s'impedís als ramats de totes les espècies, transhumants, estants i riberencs el pas pels camins ramaders, carrerades i servituds.[1632] Apel·lava també als alcaldes perquè dediquessin esforços a la recerca dels «caminos ganaderos antiguos» que haguessin anat desapareixent por «haberse reducido á cultivo los yermos por donde pasaban», com en serralades i collades, així com les places i indrets pel descans dels ramats i que s'investiguessin els motius de la seva desaparició i «restableciendo los que deban restablecerse».

Aquest encàrrec de restabliment dels camins ramaders fou recordat gairebé un any després en un anunci, en el qual s'hi afegia la cita i transcripció de la Reial ordre de 13 d'octubre de 1844, sobre l'ús de les carrerades i demés servituds pecuàries, drets de pas i de protecció dels ramats.[1633] La inserció del governador civil, Ignasi Llasera i Esteve,[1634] d'aquest Reial ordre significava, en certa manera, un èxit de l'«Asociación General de Ganaderos del Reino», els successors de l'«Honrado Concejo de la Mesta»[1635] i, de facto, un dels grans grups de pressió que vetllava pels interessos ramaders a Catalunya. L'esmentada ordre de la Reina proclamava que s'observessin i complissin les lleis i normatives que protegien l'activitat o «industria» ramadera, «important ram de la riquesa pública», davant la «inobservancia o apático cumplimiento por parte de las autoridades locales, dispuestas muchas veces á favorecer intereses propios», i que es pogués circular lliurement per les «cañadas, cordeles abrevaderos» i

[1632] Amb el Reial Decret de 23 de setembre de 1836 es revalidava el Decret de 25 de setembre de 1820 de suport a la transhumància: «La ganadería debe protegerse en el uso de sus derechos adquiridos por lo cual no se puede impedir a los ganados mesteños (de la Mesta) el paso por cañadas, cordeles, caminos y servidumbres ni el disfrute de los pastos comunes de los pueblos del tránsito». ORTIZ DE ZÚÑIGA, Manuel, *Elementos de derecho administrativo*, Estudio preliminar de Carlos Carrasco Canals, INAP, Madrid, 2002 [1842], p. LII-LIII.

[1633] BOPB, Viérnes 25 de Enero de 1856, núm. 11, p. 1.

[1634] Ignasi Llasera, general de brigada, fou ministre d'hisenda i, de 1866 a 1868, membre del tribunal de comptes en tant que ministre, president de la Diputació de Barcelona i governador civil de la província el 1843, entre juliol de 1855 i octubre de 1856 i de 1857 a 1863. Tingué un paper destacat en el projecte de l'Eixample de Barcelona d'Ildefons Cerdà. MANGIAGALLI, Sara Anna, «Barcelona 1854-1856: Crónicas del Ensanche. Reflexiones de Antonio Brusi Ferrer». *Arquitectura, Ciudad y entorno*, ACE (2006) Vol.1, núm. 1, p. 33); RISQUES CORBELLA, Manel, *El Govern civil de Barcelona al segle XIX: desenvolupament institucional i acció política*, Tesi doctoral, UB, 1994, p. 508; GUEREÑA, Jean-Louis, *La prostitución en la España contemporánea*, Madrid, Marcial Pons, 2003. p. 177; MARTÍ, Casimir, «Barcelona: El Patronat de Pobres i els Restaurants d'Obrers en la crisi de la fam de cotó (1861-1865)», dins NADAL, Jordi (ed.), *La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya*, UB, 1999, p. 1072.

[1635] L'*Asociación General de Ganaderos del Reino* fou la continuadora de l'«Honrado Concejo de la Mesta», a la què es va donar aquesta denominació per la reial ordre de 31 de gener de 1836. El reglament de 31 de març de 1854 va venir a disposar que, encara que quedés competència de l'*Asociación* tot el relatiu a la riquesa pecuària, corresponia al ministerio de Fomento la suprema inspecció i jurisdicció sobre les «cañadas reales». L'associació va ser vigent fins la creació del Sindicato Vertical de Ganadería, després de la guerra civil de 1936.

demés servituds pecuàries per acabar citant la legislació protectora de la ramaderia com la llei recopilada del títol 27 del llibre 7è.,[1636] reials resolucions de 15 de juliol i 23 de setembre de 1836, 17 de maig de 1838, 24 de febrer de 1839 i aclariment de 8 de gener de 1841.

Aquesta i altres reials ordres, que vetllaven pels drets la ramaderia, van aparèixer en diferents ocasions en els butlletins oficials de les quatre províncies fruit de les reclamacions de l'«Asociación General de Ganaderos del Reino». Històricament, alguns sectors socials havien criticat negativament els privilegis dels ramaders i la submissió dels agricultors, que alguns ja veien alliberats:

> « (…) La agricultura y la ganadería son hermanas que se necesitan mutuamente y no pueden prosperar ni vivir aisladas. Leyes y costumbres habían hecho á la primera esclava de exorbitantes privilegios concedidos á la segunda. Su emancipación se halla consignada principalmente en el decreto de las Cortes de 8 de Junio de 1813 restablecido en 6 de setiembre de 1836, en las Reales órdenes de 17 de Mayo de 1838,[1637] 8 de Enero de 1841, 9 de Junio de 1848 y 15 de Noviembre de 1853, que declaran cerradas y acotadas perpetuamente las heredades de dominio particular, sin perjuicio de las cañadas, abrevaderos, caminos, travesías, y demás servidumbres, dejando á los dueños en libertad de disfrutarlas libre y exclusivamente, y destinarlas á labor, pasto, plantío ó al uso que mas les convenga ó agrade, y no permitan las derrotas ó invasiones de la ganadería en las tierras ajenas, sino contando previamente con el consentimiento unánime de los dueños de las mieses. Las cuestiones que sobre las servidumbres de pastos se ocasionen son por lo común de la competencia de los Tribunales: pero como en la mayor parte de los casos estén interesados en ellos los pueblos por sus bienes de propios o comunes, corresponde á la Administración el cuidado de fijar y hacer constar del modo debido, antes de que los litigios sobrevengan, los usos y derechos que la propiedad corporativa se halle disfrutando (…)».[1638]

L'«Asociación», entre altres publicitats, el 1865 i almenys en dues ocasions demanaren reproduir una altra reial ordre de 12 de desembre de 1842, expedida pel «Regente del Reino» sobre el «tránsito de los ganados por terrenos de ajeno dominio, la cual no se observa por no haber tenido la conveniente publicidad».[1639] La mateixa reial ordre va fer-se pública al BOP de Girona i venia a certificar el dret de pas dels ramaders que

[1636] *Novísima recopilación de las leyes de España.., op.cit.*
[1637] «Cuando un Ayuntamiento permite á un particular el cerramiento de terrenos de dominio privado, se entiende el permiso sin perjuicio de las servidumbres legítimamente constituidas, como terminantemente lo expresa la Real órden de 17 de Mayo de 1838; por lo tanto, si el cerramiento impidiese el uso de alguna servidumbre que en aquel terreno tuviese algun particular, puede este recobrarla por medio del interdicto posesorio, puesto que, habiéndose concedido la autorizacion condicionalmente, el interdicto que se decreta porque ha faltado aquella condicion, no contraría la providencia administrativa. Tal es la doctrina que establece el decreto de 15 de Noviembre de 1873». Veu «servidumbre». ESCRICHE, Joaquín, *Diccionario razonado de legislación y jurisprudencia*, Madrid, Imprenta de M. Cuesta, Tomo IV, 1876, p. 1024
[1638] BOPG. Viernes 22 de Julio de 1859, núm. 88, p. 4.
[1639] BOPT. Miércoles 20 de Setiembre de 1865, núm. 114, p. 2; i BOPT. Viernes 6 de Octubre de 1865, núm. 121, p. 1.

tinguessin propietats enclavades entre dominis d'altres, tot i els acotaments fets i justificats amb la llei de 8 de juny de 1813.[1640] El número d'anuncis de tancament i acotament de terres, a banda de l'àrea del mas com a model d'explotació de la terra, podria tenir relació amb la importància regional o comarcal d'aquesta agrupació d'interessos? En aquest sentit caldria destacar que a Tarragona i Lleida n'hi ha menys, com hem vist, que a Girona i Barcelona. Cada territori o província tenia un encarregat de controlar l'estat i la condició de la ramaderia i els camins.[1641] Tenim constància del nomenament, per la presidència de l'Associació, del visitador de «ganadería y cañadas» de la província de Lleida, qui demanava als senyors alcaldes una relació dels ramaders per municipi i en nombre caps de bestiar en el «que por casillas se vea el número que haya del vacuno, yeguar, cabrio, lanar y de cerda».[1642]

Els anuncis dels butlletins referents als «ganaderos del reino» havien estat publicats dies abans a la *Gaceta de Madrid*. La seva presència és destacable i es pot seguir la seva evolució i resseguir les seves reivindicacions. Amb l'associació recent creada, detectem el reial decret de 26 de setembre de 1836 que venia a reconèixer que no s'impediria a qualsevol ramat el pas per les «cañadas, cordeles, caminos ó servidumbres»; com tampoc s'impediria les pastures comunes als pobles i el trànsit en els quals se'ls havia permès fins al moment, «salvo el derecho de propiedad sancionado por el decreto de 8 de Junio de 1813»; ni s'exigirien als ramats els impostos i peatges que cobraven particulars i corporacions.[1643] Els encarregats de les funcions dels «alcaldes de Mesta» a partir d'aquest moment serien desenvolupades pels alcaldes ordinaris i ajuntaments constitucionals que havien de desenvolupar «con arreglo á la Constitución y á las leyes y reglamentos vigentes del ramo de ganadería».[1644] Més endavant aconseguien, temporalment, que s'eximís els conductors de ramats de l'obligació diària de presentar els passaports o credencials.[1645] Així com l'ús d'escopetes sense que, per les llicències expedides, s'exigís cap tipus de retribució a «rabadanes, pastores i zagales».[1646] Altres anuncis eren per impulsar l'eficiència de la persecució dels «animales dañinos», llops i

[1640] BOPG. Miércoles 11 de Octubre de 1865, núm. 122, p. 2.
[1641] «REGLAMENTO para la organización y régimen de la asociación general de ganaderos del reino, aprovado por S. M. en Real Decreto de 31 de Marzo de 1854». BOPT. Lunes 23 de Setiembre de 1861, núm. 114, p. 2.
[1642] BOPL. Viernes 23 de Julio de 1858, núm. 89, p. 4.
[1643] BOPG. Sábado 29 de octubre de 1836, núm. 87, p. 366-367.
[1644] BOPG. Miércoles 30 de noviembre de 1836, núm. 96, p. 406.
[1645] BOPG. Martes 4 de febrero de 1840, núm. 15, p. 59.
[1646] BOPG. Martes 4 de mayo de 1841, núm. 53, p. 215.

«alimañas»[1647], l'alerta d'epidèmies d'epizootia[1648] i relatius a la millora del bestiar i la ramaderia per fer més fines les llanes o la millora i foment per la cria cavallar;[1649] o la publicitat per la il·lustració de coneixements per la riquesa pecuària com l'informe «Nihil industria impossibile» de Jose Echegaray per la conservació y «finura del ganado lanar fino trashumante».[1650] Referent a la qüestió que ens ocupa, quan per a la construcció i rectificació de camins veïnals fos necessària l'ocupació de part de terreny dels camins ramaders, l'associació exigia la compensació de la superfície ocupada.[1651] Per la concessió de permutes de trossos de vies ramaderes per altres terrenys, el reglament de l'associació de 13 agost de 1892 senyalava els tràmits precisos per donar garantia a l'acte. En aquest sentit l'associació, com a representant oficial de l'Estat per a la conservació i defensa de cabaneres, havia de prendre en consideració a que la nova via pecuària no estigués en pitjors condicions que l'antiga.[1652]

En aquest sentit podríem relacionar aquest fet, les reivindicacions i pressions de l'«Asociación General de Ganaderos», amb la disminució global dels ramats en el total de Catalunya. Davant el decreixement de número de caps de bestiar, l'ús dels camins i vies ramaderes podria haver disminuït i, en conseqüència d'això, els atemptats i usurpacions fraudulentes per part d'agricultors i propietaris podrien anar en augment o sentir-se més forts i segurs per perpetrar-los? Així ho podríem certificar en diferents fonts i notícies? És el cas de la disminució total de la cabana ramadera ovina de 1865 a 1891 registrada pel ministeri d'Agricultura i en els censos respectius de l'Institut Nacional d'Estadística. En xifres absolutes passem d'un total de 759.344 caps de oví a Catalunya el 1865, a 426.547 per 1891, el que representa una disminució de 332.797 (un 43,82 %). Ara bé, entre 1859 i 1865, la província de Girona va experimentar un increment en el nombre de bestiar d'un 76,4%, de 233.317 caps a 411.575.[1653] D'aquesta manera, podem afirmar que hi havia també una disminució en la producció de fems i adobs, una falta i escassetat, com apunta Enric Saguer pel Baix Empordà [1654] i

[1647] BOPG. Lunes 3 de febrero de 1868, núm. 15, p. 1.
[1648] BOPG. Sábado 14 de junio de 1845, núm. 73, p. 284; o a BOPG. Lunes 17 de agosto de 1903, núm. 98, p. 381.
[1649] BOPG. Sábado 18 de Julio de 1840, núm. 86, p. 340.
[1650] BOPG. Martes 25 de mayo de 1841, núm. 62, p. 254.
[1651] BOPG. Lunes 16 de Octubre de 1848, núm. 124, p. 493.
[1652] BOPG. Viernes 17 de noviembre de 1905, núm. 138, p. 597.
[1653] MARTINEZ QUINTANILLA, Pedro, *La Provincia de Gerona: datos estadísticos sobre su territorio, población, beneficiencia, baños y aguas minerales...*, F. Dorca sucesor de J. Grases, 1865.
[1654] SAGUER HOM, Enric, *La consolidació de la propietat pagesa..., op. cit.,* p. 85.

reconeixen fonts i autors contemporanis com la Junta Consultiva Agronòmica, *Boletín Oficial del la Cámara Agrícola del Ampurdán* o Fermin Caballero.[1655] Estaríem, sens dubte, davant una certa crisi de la ramaderia que probablement no ajudà a la conservació d'algunes vies pecuàries, per un desequilibri en els contrapesos provocada en gran part per l'expansió agrària i la fam de terres produïda, a grans trets, entre 1750 i 1850 per iniciativa individual o per les diferents polítiques agràries de repartiment de béns de domini públic o usurpació de facto que, amb el temps, aconseguien la legalització.

El 1878 Joaquín María Lagunilla, governador civil de Girona, per evitar els danys i prejudicis en els sembrats i plantacions que, segons anunciava, causaven els ramats, i particularment els transhumants, en travessar els termes de la província, establia una sèrie de mesures per evitar que pastors i majorals envaïssin –sense el permís prescriptiu– les finques rústiques de particulars o comunals.[1656] Era el mes de maig i s'acostava la data de la pujada a les terres altes dels ramats que a l'hivern romanien a les planes empordaneses. Per això s'intentava fer complir les prescripcions i les prohibicions vigents dels acotaments i tancaments de terres i no entrar-hi amb els ramats. Els pastors i conductors de bestiar havien d'anar degudament identificats així com documentats per poder certificar i demostrar, si fos el cas, la propietat del bestiar. Per la manca de la documentació de referència podien ser multats amb 50 pessetes per les forces dedicades a la repressió, fossin la Guàrdia civil, guàrdies municipals, guardes jurats particulars o autoritats locals, sense prejudici i sense comptar els danys que hagués pogut causar el bestiar. Si no feien efectiva la sanció els amos dels ramats es podien veure amb l'embargament de les «reses necesarias para cubrir su importe con la venta de las mismas». I en cas d'insolvència es contemplaven dies d'arrest pels pastors.

La qüestió era de vital importància. El 1872 en el poble de Ginestar, a la Ribera d'Ebre, detectem, en les sessions i acords de ple del consistori, la fixació de comissionats permanents per «negocis o rams» entre els quals, a més del de policia urbana i rural consta «la de caminos y carreradas».[1657] Tanmateix, l'alcalde de Pujalt –a l'Anoia– el 1882 advertia que molts ramaders s'havien «acostumbrado» a passar per diversos

[1655] CABALLERO, Fermín, *Memoria sobre el fomento de la población rural*, Madrid, 1863.
[1656] BOPG. Miércoles 15 de Mayo de 1878, núm. 58, p. 1.
[1657] BOPT. Sábado 23 de Marzo de 1872, núm. 72, p. 4.

camins del terme municipal per anar a la fira de Prats del Rei. El pas del bestiar causava «graves perjuicios á las propiedades colindantes» i per això no se'ls donaria pas per aquells camins sinó que se'ls obligaria a passar per la carrerada senyalada «al efecto».[1658] De manera similar el consistori de Monistrol de Montserrat el 1869 va marcar un itinerari pels tractants de bestiar. Aprovat pel govern civil, havia de seguir per la part de «Santa Cecilia de Montserrat en dirección al puente de Castellvell y Vilá, desde este hacia la heredad llamada Viladoms de Dalt, y desde este hacia Vacarisas y Tarrasa», per així evitar els danys a les propietats. Els qui infringissin aquest acord i causessin danys, recordava l'anunci, haurien de fer-se càrrec de les penes marcades a les lleis i amb la indemnització dels prejudicis que ocasionessin.[1659]

En altres exemples, com a la Pobla de Claramunt, es pretenia convertir la carrerada en camí rural. Per això el 1884 s'anunciava al públic l'acord de ple d'aquesta proposta feta por «algunos vecinos y al objeto de realizar un camino rural para carruaje altamente conveniente á los fines agrícolas». S'havia demanat la corresponent autorització per fer-lo passar per una carrerada d'una amplada de trenta metres que travessés el «pla de la Torra» i el punt conegut com a «Sentinella».[1660] Tanmateix, apareixien altres dialèctiques i grups de pressió locals. Bautista Albarés, Rafael Suñé i altres veïns i ramaders de la Pobla de Masaluca (Terra Alta) el 1891 van suplicar al governador civil de Tarragona, mitjançant una instància, que es reformessin les ordenances municipals del municipi. Aquestes prohibien abeurar els ramats en «ciertas balsas llamadas 'Ganaderas'». Tampoc rebien la implicació de les autoritats locals pel trànsit ramader pels diferents camins del terme municipal. El governador va desestimar la seva petició.[1661]

A Roses, l'actitud de les autoritats municipals fou una altra. En diverses sessions de ple, el 1858, s'acordà advertir uns propietaris que desocupessin la «carrada del bestiar» que anava a la muntanya de Norfeu. Aquests possessors se n'havien apropiat indegudament. El consistori reclamà que deixessin el camí lliure d'oliveres i altres obstacles i que aportessin les escriptures referents a les esmentades finques per tal de retornar-les al límits originals. La voluntat de recuperar el camí –o justificació– s'explicava, per un

[1658] BOPB. Domingo 23 de julio de 1882, núm. 175, p. 5.
[1659] BOPB. Jueves 17 de Junio de 1869, núm. 144, p. 2.
[1660] BOPB. Miércoles 12 de noviembre de 1884, núm. 272, p. 3.
[1661] ADT. Actes de la Comissió Provincial de Tarragona, 26 de noviembre 1891, p. 335.

costat, per la incomoditat i inconvenients d'haver de conduir els ramats per vies alternatives que travessaven finques privades i, per altra banda, els beneficis que pel comú representava el lliure accés a Norfeu, un «*bien de propios*» de l'ajuntament.[1662] Un mes després es va acordar elaborar un expedient per requerir a Jacint Romañach i Joan Cassot, propietaris que havien tancat el pas, i a tots els altres que n'havien reduït l'amplada, perquè desocupessin la via pública. Els amos de les finques haurien de fer-se càrrec de les despeses de desallotjament del camí, el qual seria delimitat amb fites, com també prendre declaració de diverses persones que, per la seva edat i situació, poguessin aportar informacions interessants sobre el camí ramader.[1663] El 1872 trobem el mateix problema amb el camí ramader de mas Turró. Els propietaris veïns s'havien apropiat «indegudament» de part del camí i feien inviable el pas de carruatges.[1664] Els regidors comissionats visitaren el lloc i acordaren la restitució de l'amplada corresponent i, si hi havia incompliment, advertien que acudirien al tribunals de justícia.[1665]

El 1906 l'Ajuntament de la Figuera (Priorat) complí amb el reglament de 13 d'agost de 1892 de conservació de vies pecuàries, que les declarava «*bienes de dominio público*», i pretenia protegir-les de les intrusions i usurpacions freqüents. Així, cenyint-se al segon paràgraf de l'article 74 anunciaren les operacions de delimitació de camins ramaders de caràcter local.[1666] Una comissió local fou l'encarregada de la classificació i, un cop acabat l'amollonament, ho exposaren al públic per a les possibles reclamacions.[1667] En un dels anuncis de tancaments de finques, l'alcalde constitucional de Vallirana el 1889 declarava acotat el mas Prunera, de Francisca Francolí, però a la vegada feia constar que la propietària havia de «respetar los pasos y cañadas hoy existentes, sin que le sea permitido alterarlos bajo ningún concepto».[1668] A Santa Maria de Miralles, municipi de l'Anoia, es produí una advertència similar. El 1864 l'alcaldia publicava l'acotament de les heretats de les «Colominas» i «Enra» d'Antonio María Fontanals i Magin Llorach, excepte los «caminos y cañadas públicas».[1669] El mateix passà a Sant Martí Sarroca, al Penedès, quan el 1898 l'alcalde autoritzà el tancament de diverses terres a José María de España i Orteu. L'acotament, justificat amb l'edicte de 8 de juny de 1813 citava gairebé

[1662] AMR. Llibre d'actes de l'Ajuntament de Roses, llibre 1r, 11 abril 1858, f.11r.
[1663] Ibídem, llibre 1r, 9 maig 1858, f.15r.
[1664] Ibídem, llibre 2n, 22 desembre 1872, f.144r.
[1665] Ibídem, llibre 2n, 29 desembre 1872, f.149r.
[1666] BOPT. Sábado 21 de Julio de 1906, núm. 169, p. 4.
[1667] BOPT. Domingo 2 de Septiembre de 1906, núm. 206, p. 4.
[1668] BOPB. Miércoles 20 de noviembre de 1889, núm. 278, p. 3.
[1669] BOPB. Miércoles, 3 de Agosto de 1864, núm. 183, p. 2.

de forma literal el decret, especialment el mirament que havia de tenir amb les «cañadas, abrevaderos, caminos, travesías y servidumbres de utilidad pública que existan dentro las referidas fincas».[1670] De vegades en els límits de les finques vedades trobem referències a camins ramaders o a camins que havien tingut aquest ús. El 1881 en un anunci del governador civil de Girona pel qual es vedava un terreny a Gualta, propietat de Salvador Negre veí de Torroella de Montgrí, es citava com a límit oest una «carretera rural denominada 'Pas de las Vacas' que conduce al rio Ter».[1671] El 1897, d'una forma similar, en l'acotament de l'heredat «casa de Alf» a Isòvol que, en el seu límit oriental, tenia el camí d'Alp a Olopte i el «paso ganadero que va a Riell».[1672]

Altres referències a la preocupació per la conservació d'aquests camins apuntaven l'activitat agrària com a potencial autora de tancaments d'aquestes vies. En un document de 1871 sobre els comunals de Sant Joan de les Abadesses hi consten camins per trànsit de bestiar de setze metres d'amplada. El mateix document, segons els autors, posa de relleu que el territori o superfície que ocupaven aquests camins no podia ser llaurat per cap veí i que servien per el trànsit de bestiar del districte i foraster.[1673] Per tancar aquest apartat podríem citar el *Diccionario de agricultura* que puntualitzava la importància de les servituds de pas del bestiar, tant interessant o més que les cabaneres. La seva existència i afitament hauria de constar en el documents i llibre d'«apeo» perquè amb freqüència s'havien anat reduint, amb facultat del govern o sense ella, «á propiedad particular». No sempre s'havia tingut en compte, com hem vist en diferents exemples, l'obligació de deixar el camí suficient pel pas del bestiar i això feia difícil el procés d'investigar i tornar a actualitzar els camins i servituds. Els autors del *Diccionario* també alertaven dels assalts diversos als camins ramaders, fos per l'ús per trànsit general, l'ocupació de part de l'ample per diferents usos i l'usurpació dels terratinents limítrofs, i que això provocava l'ús forçós dels ramats d'altres vies generals:

> «Los caminos comunes y carreteras generales sirven también de paso, aunque penoso y estéril, para los pastores y ganados de todas especies que van á buscar pastos ó consumo, no solo por el derecho común á todos los viandantes, sino más especialmente porque muchos trozos de las carreteras principales construidas desde el siglo pasado hasta el día, se han establecido sobre las primitivas cañadas y cordeles destinados á la ganadería; y para ello se ha ocupado una parte de su ancho, ya por sus orillas, ya por medio de la cañada ó cordel, dejando fajas laterales y desiguales. De aquí ha provenido que alguna parte de estas ha sido

[1670] BOPB. Sábado 20 de Agosto de 1898, núm. 199, p. 3
[1671] BOPG. Miércoles 16 de Noviembre de 1881, núm. 137, p. 2.
[1672] BOPG. Miercoles 7 Julio de 1897, núm. 81, p. 380.
[1673] MIRALLES SABADELL, Ferran i ROVIRA MERINO, Joan, *La transhumància al Ripollès..., op. cit.*, p. 26.

usurpada por los terratenientes colindantes, y otra vendida por los empleados del ramo de caminos; por ignorar su verdadera naturaleza y servicio, y considerar tales trozos de terreno como caminos viejos é inútiles (…)».[1674]

Camins públics o privats?

L'estudi de les fonts, els bans i els anuncis als butlletins ens informen de la constant preocupació per part dels senyors útils i propietaris del terrer de limitar el pas i l'ús de camins que passessin per les finques. Aquests vies o senders, amb el temps i el costum, podien convertir-se en més o menys fixos i els usuaris guanyar-se el dret d'ús, com per exemple a través de figures jurídiques del dret civil com l'usucapió.[1675] No tenim constància de la certesa de les declaracions dels memorials dels bans sobre la privacitat dels «camins nous», perquè eren tendencioses i parcials. A través d'una retòrica molt concreta donaven una imatge insostenible de greuges i delictes, suposadament, soferts pels titulars del dret de propietat. En els anuncis dels butlletins la descripció de danys o greuges és més breu, sense tants detalls, quantitatius i qualitatius, i en la majoria de les ocasions només hi consta el tipus d'afectació entre les quals hi ha la dels camins i passos. Ara bé, mentre en els bans de la reial audiència la cita i presència d'aquesta ofensa a la propietat és molt comú i recurrent, del 60,95 % (409 casos de 671), en els anuncis provincials només ho és del 2,25 % (40 casos de 1779). Aquesta dada és significativa perquè, objectivament, ens adverteix que la preocupació o problemàtica hauria minvat: bé perquè hi hauria menys entrades a finques alienes; o perquè, a la segona meitat del segle XIX, els propietaris haurien aconseguit privatitzar molts camins i excloure'n l'ús de bona part dels itineraris dins dels límits de les finques. Però l'anunci implícitament buscava la prohibició de l'entrada a les finques, fos a peu o a cavall. Les expressions i nomenclatures utilitzades en el bans per referir-se a les infraccions són, bàsicament, «haciendo caminos nuevos e inusitados», amb múltiples variants com «caminos nuevos, inusitados o de mal uso». Les fórmules en els butlletins són en la major part «caminos de mal uso» per tres de «caminos nuevos». També és significatiu que aquesta inquietud o malestar, vers els passos o camins, es concentra bàsicament en

[1674] ESTEBAN COLLANTES, Agustín i ALFARO, Agustín. *Diccionario de agricultura práctica y economía rural*, *op. cit*., Tomo II, 1852, p.67.

[1675] La usucapió, com a mecanisme legal, una persona o comunitat pot esdevenir titular d'un bé o un dret per la seva ocupació i utilització reiterada en el temps. Actualment la prescripció és de 20 anys i és irrellevant la bona o mala fe del posseïdor (Codi Civil de Catalunya, Llibre cinquè, Títol III, Capítol I, Secció quarta). El codi civil espanyol en els articles 1957 i 1959 reconeix la prescripció ordinària, on el posseïdor és de bona fe i el temps necessari per usucapir és de 10 anys entre presents i 20 anys entre absents; i la extraordinària, on no cal títol ni bona fe del posseïdor, amb un termini de prescripció de 30 anys.

la dècada de 1860 amb 30 dels 40 exemples, amb una tendència a la desaparició, almenys sobre el paper, a mesura que el segle avança.

Pels bans d'Antic Règim podem citar diversos exemples que perfilen i defineixen l'assumpte de l'entrada a les finques i la suposada formació de camins nous.[1676] Es tracta de vives descripcions que conceptualitzen uns drets de propietats lliures d'altres drets, usos i servituds. El 1800 Juan Bruno Pedret, un «labrador» de Reus amb un mas de cent vint jornals i una altre a Marçà (Priorat) de «mucha extensión» es queixava, entre altres, que li entraven a les terres a «pie y a caballo haciéndole caminos nuevos e inusitados», altres saltaven les parets i els marges de les finques.[1677] Martí de Carles, hisendat ennoblit amb residència a Girona i amb masos a l'Empordà, el 1800 exposava que li feien «nuevos e inusitados caminos por las tierras de dichos mansos» i que cometien «otros graves atentados en conocido agravio del respetable derecho de propiedad».[1678] El mateix any, per Pablo i Jaime Rovira, pare i fill, pagesos de la parròquia de Santa Magdalena del Pla, corregiment de Vilafranca, «abren para su transito y del ganado caminos y sendas nuevas y desusadas y generalmente infieren otros considerables daños y perjuicios».[1679] El 1802 Andrés Prat, pagès de Moià, al·legava que li destruïen els boscos de l'heretat i que feien diversos «caminos que casi pueden llamarse reales», emportant-se també les herbes que es feien als marges i torrents, a més dels fruits de les pròpies terres.[1680] Així mateix, Paulino Geli, pagès de Vilamacolum amb masos al mateix lloc, Sant Pere Pescador, Saus i Montiró (Viladamat) el 1803 denunciava que «para sus comodidades hacen caminos de mal uso por las tierras del exponente».[1681]

Les definicions anaven modelant el sentit i la significació de l'objectiu de gaudir privativament els drets, guanys i rendiments i els camins eren un obstacle que combatia aquesta idea d'exclusivitat vers la propietat. Fou el cas de Martí Isern, pagès de Vilallonga de Ter qui, amb diferents masos entre Tregurà, Abella i Oix –en una zona on eren habituals les pastures i les terres comunals–, el 1805 es queixava a través del seu procurador que «abren caminos e impiden al dicho mi principal del privativo y libre

[1676] Vegeu capítol 2, «Memorials, greuges i aprofitaments».
[1677] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f.36r-37v, 5 mayo 1800.
[1678] Ibídem, f.19v- 21v, 16 abril 1800.
[1679] Ibídem, f.52r-53v, 18 agosto 1800.
[1680] Ibídem, f.406r-407r, 3 abril 1802.
[1681] Ibídem, f. 468v-469r, 6 febrer 1803.

goze de los beneficios que reditan las tierras de los susodichos mansos».[1682] Aquests «violadors» del dret de propietat, a Vilafranca del Penedès, el 1806 transitaven amb «caballerías cargadas y descargadas, acarrear aguardiente con carros sin tener derecho para pasar por las dichas tierras».[1683] Totes aquestes infraccions havien de tenir un càstig i, si era específic, millor. Aquesta era la proposta de Raymundo Vilar, un «labrador propietario» amb mas i terra a Sant Julià de Canalda, a Odèn, prop del coll de Nargó. Li travessaven les finques «con caminos» i el 1807 proposava que fos «baxo la pena de una libra por persona siendo de dia y con duplicada de siendo de noche».[1684] Ara bé, el «Real acuerdo» en rares ocasions admetia les propostes alternatives de sanció i aplicava les penes acostumades. La utilització d'aquests camins «jamás usados» i altres faltes eren per tots, i especialment per Jaume Roca de La Jonquera, considerades «daños como si tales bienes fuesen del primero que los ocupa».[1685]

Pels anuncis provincials, igualment, tenim nombrosos exemples de la preocupació dels camins, aquests però amb menys qualitat de detalls i informacions. El 1861 José Salvatella, propietari de Fontcoberta, titular de masos i terres al mateix poble, Centenys i Serinyà i amb autorització del governador civil declarava acotades i vedades les finques i quedava prohibida l'entrada per fer llenya, recollir fullaraca, caçar, pasturar bestiar «de ninguna especie ni formar o abrir caminos de mal uso».[1686] A voltes però, es reconeix l'existència de camins però sense que aquests, segons la seva informació, fossin públics. Un exemple d'això és, curiosament, el de Cayetano Buhigas i Monravà,[1687] arquitecte i veí de Barcelona amb terres a Sant Gregori qui el 1892 publicà un anunci doble de tancament en base als «beneficios que la ley le concede» en el qual,

[1682] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 141v, 8 mayo 1805.
[1683] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1232 (4t), f. 195r, 30 julio 1806.
[1684] Ibídem, f. 300r-301r, 3 junio 1807.
[1685] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 48r-49v, 27 marzo 1819.
[1686] BOPG. Lunes 29 de Julio de 1861, núm. 90, p. 4.
[1687] Cayetano Buhigas i Monravà (1851-1919) en l'anunci es presenta com a comte de Plasència i marquès de Cerdanyola i fou Narciso Jubany i Menció, veí de Girona, qui actuà en el seu nom i representació. El 7 de desembre de 1890 havia publicat una altre anunci per l'heretat del «Castell de Cerdanyola» (BOPB. Domingo 7 de Diciembre de 1890, núm. 293, p. 2). Buhigas fou militar entre el 1873 i 1877 i arribà a coronel d'enginyers amb l'exèrcit carlí. Format a l'Escola d'Arquitectura de Barcelona aquest arquitecte «modernista» acabà els estudis el 1879 i rebé influències del medievalisme d'Elies Rogent, el racionalisme de Viollet-le-Duc, l'arabicisme introduït per Fortuny i utilitzat per Gaudí i Domènech i Montaner. El 1881 guanyà el concurs per al projecte del monument de Cristòfor Colom a Barcelona, inaugurat el 1888 en motiu de l'Exposició Universal. El 1886 en començà la construcció al portal de la Pau. Entre agost i octubre de 2011 se li va dedicar una exposició retrospectiva a la Biblioteca de Catalunya. Vegeu SUBIRATS i BURGAYA, Judit, *L'escultura del segle XIX a Catalunya: del romanticisme al realisme*, 1994, p. 242; i BASSEGODA NONELL, Joan, *La personalidad y la obra del arquitecto Cayetano Buigas Monrava. Semblanza biográfica por Carlos Buigas Sans*, 1973.

entre altres aprofitaments i greuges com la caça i tallar llenya, hi havia «el paso por caminos y senderos que no sean públicos, la entrada y el paso por todas las fincas».[1688] Esteve Casajuana, hisendat de Manresa el 1879 acotava el mas Fontanelles de Castellfollit de Boix remarcant que «incluso el camino particular dentro la citada heredad».[1689] I el 1905 Lluís Pujol i Bassols de Barcelona, amb terres a Argelaguer, no permetia ni el «simple paso» sense el seu permís.[1690] Tota aquesta informació, parcial i unívoca, tenia l'objectiu de convertir-se en única, indiscutible i incontestable, amb voluntat de ser el discurs dominant. El 1892 Joaquim Maria Iglesias, veí de Santa Coloma de Farners, publicava un anunci exclusiu, a través del seu procurador, en el qual feia explícit que era «dueño de una carretera» que partia de la rectoria de Castanyet i que conduïa al mas Xicot, de la seva propietat, però que travessava els masos Bonaire, Casanovas i Calsinera. En virtut del dret que la llei li concedia, així ho feia constar, volia que es declarés vedat el pas per la citada carretera, fos a peu, amb cavalleria, carruatge ni altra forma sense el permís d'ell o dels procuradors. A més, advertia que la Guàrdia civil era l'encarregada de la vigilància i que els infractors del decret podien incórrer en una infracció del codi penal vigent.[1691] Per contra també tenim exemples en els quals es defensen o, com a mínim, es fan constar els camins d'ús públic. El 1967 Joaquim Torrents anunciava, amb l'autorització del governador, el tancament de l'heretat Antius de Callús i Sant Mateu de Bages. Aquesta autorització, però, era condicionada a que no impedís un «ramal ó sendero de vecindad que, partiendo del camino público que desde el arrabal de Callús se dirige á Súria, va á parar á S. Mateo de Bages, y el camino pecuario que va hácia la heredad Portellas».[1692] De forma semblant constava el 1880 en un anunci mancomunat de vedat de diversos propietaris de Gavà. Es feia constar que les finques, «las cuales juntas, unidas y atravesadas en el sentido de mediodía á norte, por dos caminos carreteros que conducen á la población».[1693]

En els butlletins trobem altres exemples sobre la problemàtica dels camins. El 1861 el govern de la província de Tarragona de Santiago Luis Dupuy,[1694] en el procés de

[1688] BOPG. Viernes 16 de Septiembre de 1892, núm. 112, p. 354; i BOPG. Lunes 19 de Septiembre de 1892, núm. 113, p. 360.
[1689] BOPB. Viernes 31 de enero de 1879, núm. 27, p. 3.
[1690] BOPG. Lunes 14 de Agosto de 1905, núm. 97, p. 394.
[1691] BOPG. Viernes 18 de Noviembre de 1892, núm. 139, p. 438.
[1692] BOPB. Martes, 7 de Mayo de 1867, núm. 108, p. 4.
[1693] BOPB. Sábado 7 de agosto de 1880, núm. 188, p. 4.
[1694] D'origen francès es va convertir en un dels industrials més importants de la seda a València. També fou alcalde de Barcelona de desembre de 1851 a desembre de 1852 i publicà, entre altres, *Apuntes sobre*

plantació d'arròs a Tortosa, Sant Carles de la Ràpita i Amposta, advertia en un ban les condicions de salubritat i ordenació d'aquest conreu. En el punt quart de l'edicte es feia èmfasi en el fet que quedava «prohibido el destruir ó labrar los caminos y senderos existentes, hasta que, sin no fuesen de uso común, se resuelva su desaparición por los trámites legales. Los que hubiesen sido destruidos se repondrán inmediatamente por los que hubieren causado el daño».[1695] Aquest fet era una preocupació recurrent i reiterada. Uns mesos després, el mateix governador civil, emetia un ban sobre «*caminos vecinales*» a la secció de foment del butlletí, fent saber que havia rebut reclamacions que diversos propietaris de terrenys, situats a una i altra banda de camins públics, hi tiraven pedres i runa quan no les inundaven amb les aigües sobrants de les respectives finques. Prevenia als alcaldes dels pobles de la província de Tarragona que havien de reprimir aquestes pràctiques, com la llei els facultava. En cas contrari, podrien caure en la responsabilitat d'aquelles faltes. També aconsellava que la col·locació de pedres no afectés la correcta circulació.[1696]

Una altra inquietud, font de maldecaps i conflictes, fou l'amplada dels camins veïnals. El mes d'agost del mateix any, 1862, sorgia el malestar. Davant d'aquest fet el govern civil de Tarragona buscaria un consens en sintonia amb la legislació vigent. La causa d'aquestes desavinences eren, segons es reconeixia, els abusos comesos en anys anteriors pels propietaris contigus dels camins, com de l'«apatia» i la «negligència» dels alcaldes en defensar els «interessos col·lectius». La llei 3.ª, títol 31 de la partida 3.ª reconeixia una amplada de dotze peus en les rectes i setze en els revolts pel camins d'heretat a heretat.[1697] La llei vigent, en aquell moment, fixava l'amplada dels camins veïnals en divuit peus[1698] i en funció d'això, el governador afirmava que els camins que no complien aquest requisit «lo deben á las usurpaciones llevadas á efecto en época ulteriores». Imprescriptibles per llei, els camins públics havien de ser restablerts en els

la industria de la seda y cria del gusano que la produce, dedicat a la *Sociedad de Amigos del País*. Valencia : [s.n.], 1839 (Oficina de Manuel López); i *Barcelona: desde 10 de julio hasta 20 de setiembre de 1854,* Barcelona: Imprenta de Narciso Ramírez, 1854. FUSTER SOBREPERE, Joan, *Barcelona a la dècada moderada (1843-1854). El projecte industrialista en la construcció de l'estat centralista*. Tesi doctoral, 2004, p. 330-344.

[1695] BOPT. Viernes 24 de mayo de 1861, núm. 62, p.4. En els butlletins també localitzem exemples d'«acotaments», les autoritzacions governamentals, pel cultiu d'arròs al Baix Empordà i a l'Ebre; una informació interessant per comprendre l'evolució d'aquest cultiu sota la teòrica supervisió i control de les autoritats per garantir, entre altres, la salut pública.

[1696] BOPT. Lunes 10 de Febrero de 1862, núm. 18, p. 3.

[1697] *Novísima recopilación de las leyes de España.*

[1698] Los caminos declarados hoy como vecinales deben tener, según la ley de 28 de Setiembre de 1849, la anchura máxima de diez y ocho pies de firme. BOPT. Viernes 1º de Agosto de 1862, núm. 95, p. 2-3.

seus límits «naturales», sense que això representés una oposició al dret de possessió que intentessin al·legar els propietaris confrontants. No obstant això, la llei no havia volgut investigar els interessos creats. Així que, tot i que pogués procedir amb rigor retornar els camins a l'amplada que havien perdut enderrocant i destruint tanques, edificis o plantacions, havia fet, a pesar de tot, una excepció disposant que en semblants casos es guardés un «religioso respeto á la propiedad particular». Dupuy advertia i posava en coneixement dels alcaldes la manera d'actuar vers els camins veïnals d'aquell moment en endavant: fer guardar l'amplada i la conservació dels camins fent servir, si fos el cas, el procés d'expropiació per tornar a l'envergadura original en els casos que fos necessària la demolició de tanques i altres obstacles sense deteriorar.[1699]

Les apropiacions, desviacions, processos administratius o judicials o declaracions de privacitat dels camins foren corrents al llarg de segle XIX. El 1849 el jutjat de primera instància d'Arenys de Mar feia públic el procés pel qual Cayetano de Pallejà, advocat i veí de Barcelona, posava en prova de la pertinença de la carretera oberta en el mas Matas de Sant Cebrià de Vallalta. Buscava que es declarés exempt de donar pas per les terres del mas, excepte un camí de ferradura que se «vá de S. Ciprian de Vellalta á Orsaviñá que yace al estremo superior del propio manso Matas».[1700] Un exemple de desviament seria el de Joan Ferrer Soler, veí de Barcelona i propietari de l'heretat «La Torre del Veguer» en el terme de Sant Pere de Ribes. El 1895 va acudir a l'ajuntament i va sol·licitar permís per desviar el camí veïnal que travessant el terme de Vilanova i la Geltrú conduïa a Cubelles, amb la intenció de fer-lo passar per darrera de la casa en comptes de davant.[1701] El 1902 l'alcalde constitucional de Tavèrnoles en funció d'una instància presentada pels propietaris del «Castell de Sabassona» sobre la naturalesa d'un camí anunciava que l'ajuntament havia acordat:

> «Que teniendo en cuenta que el camino que hay en el interior de la finca "Castell de Sabassona" y que sirve para la mútua comunicación de las dos casa denominadas "Casanova de la Puncha" y "Masoveria grande del castell", la otra, no figura oficialmente como camino vecinal, y, por tanto, público, en este distrito municipal; concurriendo además la circunstancia de que no se ha atendido á la conservación y reparación de dicha vía por cuenta del Ayuntamiento, ésta, por una unanimidad, acuerda que entiende que dicho camino es particular de la finca expresada (…)».[1702]

[1699] BOPT. Viernes 1º de Agosto de 1862, núm. 95, p. 2-3.
[1700] BOPG. Miércoles 30 de Mayo de 1849, núm. 65, p. 2.
[1701] BOPB. Sábado 3 de agosto de 1895, núm. 185, p. 1. «Lo que se hace público para que, por término de 20 días, puedan presentarse las reclamaciones que se estimen convenientes contra lo solicitado por dicho Sr. Ferrer».
[1702] BOPB. Miércoles 20 de Agosto de 1902, núm. 199, p. 4

Hi va haver tracte de favor? Realment no era públic? No ho sabem. Tanmateix, qualsevol persona que es considerés amb facultat de transitar amb carruatge pel camí «desafectat» podia fer-ho en un termini de 30 dies un cop s'hagués publicat en el Butlletí oficial de la província i en els llocs de costum de la localitat. Un cas similar es registrà el 1892 a Sant Gervasi quan l'ajuntament va transmetre el domini («enajenación») d'un camí, segons ells, «hoy innecesario» a Enrique Ferrer i Joaquín Castelló.[1703] D'igual forma, els hereus de Pablo Rabentós de Olivilla el 1886 van sol·licitar a l'Ajuntament d'Avinyonet del Penedès «poder tapar» un camí transversal, una travessia que passava per la «Bassa del Badó ó Bosch Grant», en la partida d'«Abruza» i que desembocava al camí general. S'anunciava al públic per les reclamacions que pogués originar la «desaparición» del camí.[1704]

En els anuncis consultats per vedats i tancaments en els casos on consten les afrontacions, en un nombre important d'ocasions, hi apareixen camins, de tot tipus i direccions, com a limítrofs de les heretats. Les finques que estaven acotades no necessàriament tenien un límit físic. Tanmateix moltes els tenien d'antuvi o s'instal·laven quan es podia o convenia. Un cas per il·lustrar les possibles afectacions o ocupacions d'operacions de la definició de drets de propietat en els camins fou la construcció d'una paret «de cerca», tal i com reconeixien les lleis i el codi civil. La paret, de seixanta centímetres d'alt es construiria en la longitud de la finca que limitava amb el «camino público de herradura que desde el caserío 'Las Torres' dirige á la masia 'Mas den Bosch'», propietat de Francisco Roig Rossell a Sant Pere de Ribes.[1705]

El 1853 molts alcaldes de la província de Barcelona havien deixat de complir, per desídia o negligència, l'obligació d'enviar al governador civil la relació de l'estat dels treballs executats en els camins veïnals en el temps reglamentari. Per accelerar el procés el cap polític provincial havia resolt comissionar els directors de camins veïnals perquè fessin la feina i als alcaldes els donava tres dies per enviar-ho sota pena de multa de 160 reals.[1706] El 1864 altres mesures de control en el mateix sentit foren l'obligació dels alcaldes d'acord amb les juntes locals de camins de trametre al govern civil els comptes

[1703] BOPB. Miércoles 25 de Mayo de 1892, núm. 125, p. 4.
[1704] BOPB, Jueves 11 de Marzo de 1886, núm. 60, p. 2-3.
[1705] BOPB: Jueves 5 de Abril de 1900, núm.81, p.3.
[1706] BOPB. Lunes 10 de octubre de 1853, núm. 120, p. 1

de la recaptació i inversions en camins veïnals cada any per assegurar-se el manteniment i la conservació. Així doncs s'havien d'enviar els noms de tots els contribuents, els jornals prestats, les prestacions personals pels qui així ho escollien.[1707]

L'estat d'aquests camins –la conservació de camins–, aixecava preocupacions, bé perquè el mal temps a l'hivern els malmetia,[1708] bé pels assalts de què podien ser objecte per diferents pràctiques. La cobdícia, segons les fonts, aquest afany d'acaparar i desig de fer-se amb més béns i poder feia que existissin intents d'estendre les finques als camins; altres amb l'anhel de recollir aigües de pluja i llims obrien rases i per no perdre parts dels camps les construïen dins el camí públic empitjorant el pas d'uns carruatges amb uns hàbits de circulació discutits per fer-ho sobre un mateix solc que feia rebaixar el sòl i agreujar els traçats.[1709] Per fer front a la cura, la conservació i reparació de camins i «veredas vecinales» i evitar la usurpació que «con sobrada frecuencia cometen los particulares en los caminos públicos ensanchando aquellos sus propiedades», calia la difusió per escrit de les normatives, supòsits legals i casos pràctics. Aquest fou el cas de *La Granja*, la revista d'agricultura i biblioteca rural dirigida per Fages de Romà.[1710] Aquesta publicació, dirigida i consumida per les elits propietàries,[1711] tenia una secció dedicada a assumptes relatius al dret administratiu i la resolució de conflictes al si de les societats rurals. L'assumpte dels camins venia tractat amb multiplicitat de possibilitats, casos singulars i exemples pràctics per cercar una solució als diferents supòsits. Les facultats eren dels consistoris al voltant del tercer paràgraf de l'article 80 de la Llei d'ajuntaments llavors vigent, i aquests tenien la potestat:

> «para impedir que los dueños de heredades de propiedad particular obstruyan cualquier modo las servidumbres públicas destinadas al uso de los hombres ó ganados que presten las referidas heredades; pues que si bien pueden sus dueños cerrarlas y acotarlas, se entiende siempre sin perjuicio de tales servidumbres, como así lo establece el artículo 1.º del decreto de Cortes de 8 de junio de 1813, restablecido en 6 setiembre de 1836, previniéndose en Real orden de 17 mayo de 1838 á los jefes políticos, procuren evitar que á la facultad de acotar y cerrar los particulares sus heredades no se dé más extensión que la que cabe dentro de los límites del referido artículo 1.º del decreto de Cortes».[1712]

[1707] BOPG. Miércoles 6 de Enero de 1864, núm. 3, p. 1.
[1708] *El Bien del país*, núm. 17, 1 de desembre de 1846, p. 129-130.
[1709] *El Bien del país*, núm. 6, 16 de juny de 1846 p. 44.
[1710] De la Sociedad de agricultura del Ampurdán.
[1711] GIFRE, Pere i BARNOSELL, Genís, «De la Guerra Gran al republicanisme empordanès (1793-1874). Canvi polític i consolidació de la propietat», dins GIFRE, Pere (Coord.), *Història de l'Alt Empordà*, Girona, Diputació de Girona, 2000, p. 499-519.
[1712] *La Granja*, núm. 8, Agosto de 1850, p.143.

Per acabar

Els camins formen part indestriable del món rural en ser la xarxa fonamental de comunicacions que regulen la circulació i l'accés al medi físic i a les parcel·les agràries i forestals. Són les venes principals per on transcorre i es desenvolupava la vida econòmica i social de les comunitats i societats rurals i el seu atac o absorció representaria una escomesa a un dels nervis més importants pel desenvolupament normal, el lliure desplaçament o l'estalvi de temps. D'altra banda, foren (i són) objecte de tot tipus de tensions i disputes en tant que vies d'accés o que travessen terres particulars. Els propietaris, en un procés dialèctic amb els usuaris o potencials utilitaris, acceptaren, limitaren o privaren el trànsit, i a voltes adquiriren, tallaren i usurparen, reduint-los a conreu o impedint el pas per via de fet amb diferents mètodes, uns camins que emergeixen també com a font de conflicte per la definició i construcció d'uns drets de propietat més excloents.

CAPÍTOL 12

Categories socials i professionals en l'invidualisme agrari de la segona meitat de segle XIX

«Quedando encargado de hacer cumplir esta veda el mismo dueño, demás dependientes de su familia y del servicio».[1713]

En aquest capítol veurem les diferents categories socials i professionals amb què els propietaris de masos i finques es presentaven i s'autodefinien. Examinarem també els rangs, condicions i jerarquies existents en els textos dels anuncis. Veurem el llenguatge de classe i diversos elements que ens indiquen aquestes diferències i desigualtats socials. Aportem, d'altra banda, dades quantitatives i qualitatives sobre la relació d'aquestes categories autodefinides i de les superfícies i extensions de les finques. En un dels subcapítols, exposarem diversos casos concrets per afinar i mostrar, d'una manera més nítida, els perfils dels propietaris protagonistes d'aquest embat individualista. Unes pràctiques, aquestes, que eren el mirall d'altres propietaris més modestos. Fou el cas, per exemple, dels germans Vidal i Puell, propietaris del mas Torrent de Romanyà d'Empordà, al terme de Pontós.[1714] Cap dels tres germans que compartien el domini i es presentaven com a bracers, segons l'anunci d'acotament de 1862, sabia signar.[1715] Aquesta informació solia constar en els avisos quan es donava aquesta circumstància. A la part final, després de consignar el lloc i la data, apareixia el nom del qui signava per ordre de l'interessat. D'aquesta forma, per exemple, Josep Alguer de Llinars del Vallès el 1866 signava «por Narciso Codina que no sabe escribir, á su ruego y presencia firmo».[1716] Altres casos ens indiquen la desigualtat cultural (de gènere) dins del matrimoni com en un exemple de Vilanova i la Geltrú (1868), en el qual signava el marit «por mi esposa que no sabe escribir».[1717] El no saber estampar la signatura o no saber escriure no era un fet aïllat, si bé minoritari en el global dels titulars dels anuncis per acotament. En aquest àmbit concret, l'analfabetisme esdevé un fet marginal i testimonial. Aquest aspecte ens indica, clarament, un extracte social, propietari –certament– però amb unes mancances educatives pròpies de les classes més

[1713] BOPG. Viernes 29 de Mayo de 1863, núm. 64, p. 4.
[1714] Es van acollir a l'ús del «derecho de propiedad que la ley les concede».
[1715] BOPG. Viernes 22 de Agosto de 1862, núm. 101, p. 4.
[1716] BOPB. Sábado, 4 de Agosto de 1866, núm. 184, p. 4.
[1717] BOPB. Viernes 3 de Julio de 1868, núm. 158, p. 4.

modestes.[1718] Del total d'anuncis amb aquesta incidència n'hem recomptat trenta, el que representa un 1,68%. Vint-i-dos per Girona, set per Barcelona i un a Tarragona. D'aquests, vint-i-un corresponen a homes i nou són dones. Les dones, en la font i com a titulars del domini, hi surten poc representades. L'escolarització i l'alfabetització femenina era sensiblement inferior.[1719] I en números absoluts, aquests exemples, apareixen concentrats en la dècada dels seixanta del vuit-cents i amb una presència residual fins el 1900.

Taula 20. Persones que no sabien signar localitzades en els anuncis

Referència	Nom	Lloc	Sexe
BOPG. Miércoles, 20 de Julio de 1858, núm. 87, p. 4.	PRAT, PEDRO	PALOL DE REVARDIT	H
BOPG. Miércoles, 20 de Julio de 1858, núm. 87, p. 4.	RABAT, PEDRO	PALOL DE REVARDIT	H
BOPG. Miércoles 20 de Julio de 1859, núm. 87, p. 4.	MORBEY, MARIA	GIRONA	D
BOPG. Miércoles 3 de Agosto de 1859, núm. 93, p. 4.	TRIAS, JUAN	SANT JULIA DE RAMIS	H
BOPG. Viernes 15 de Marzo de 1861, núm. 32, p. 6	FONT, JOSE	BANYOLES	H
BOPG. Lunes 8 de Julio de 1861, núm. 81, p. 4.	FONDALES, JOSÉ	VILANNA (BESCANO)	H
BOPG. Lunes 8 de Julio de 1861, núm. 81, p. 4.	BOSCH, JUAN	VILANNA (BESCANO)	H
BOPG. Miercoles 10 de Julio de 1861, núm. 82, p. 4.	GONDAHI, JOSÉ	VILANNA (BESCANO)	H
BOPG. Miercoles 10 de Julio de 1861, núm. 82, p. 4.	FONT, ROSA	LLORET DE MAR	D
BOPG. Lunes 15 de Julio de 1861, núm. 84, p. 4.	BOSCH, JUAN	VILANNA (BESCANO)	H
BOPG. Lunes 12 de Agosto de 1861, núm. 96, p. 4.	PIFERRER, JOSÉ	ESTANYOL (BESCANO)	H
BOPG. Viernes 6 de Setiembre de 1861, núm. 107, p. 4.	CASADEMONT, CLARA	VILADEMI (VILADEMULS)	D
BOPG. Lunes 28 de Octubre de 1861, núm. 129, p. 4.	FONT TARRES, M ROSA	AMER	D
BOPG. Viernes 22 de Agosto de 1862, núm. 101, p. 4.	VIDAL, JUAN	ROMANYA EMPORDA	H
BOPG. Viernes 22 de Agosto de 1862, núm. 101, p. 4.	VIDAL, VENTURA	BORRASSA	H
BOPG. Viernes 22 de Agosto de 1862, núm. 101, p. 4.	VIDAL, MARIA	NAVATA	D
BOPG. Miercoles 17 de Agosto de 1864, núm. 100, p. 3.	SALABERT, RAMON	MAÇANET DE CABRENYS	H
BOPG. Viernes 22 de Febrero de 1867, núm. 23, p. 4.	COLL, FRANCISCA	MAÇANET DE CABRENYS	D
BOPG. Lunes 21 de Octubre de 1867, núm. 126, p. 4.	TEIXIDOR, PEDRO	MADREMANYA	H
BOPG. Viernes 1 Septiembre de 1899, núm. 105, p. 466.	COROMINAS, JOSE	LAS PRESES	H
BOPG. Miércoles 18 Julio de 1900, núm. 86, p. 382.	DALMAU, ANTONIA	JUIA	D
BOPG. Miércoles 18 Julio de 1900, núm. 86, p. 382.	FITA, ADELAIDA	JUIA	D
BOPB. Viernes 9 de Junio de 1854, núm. 86, p. 3.	EL ALCALDE	AGUILAR DE SEGARRA	H
BOPB. Sábado, 9 de Abril de 1864, núm. 86, p. 4.	DAVI, ALEJO	SANT LLORENÇ SAVALL	H
BOPB. Viérnes 6 de Abril de 1866, núm. 82, p. 3.	COS, JAIME	CALONGE DE CALAF	H
BOPB. Sábado 7 de Abril de 1866, núm. 83, p. 4.	PUIGVERT, JOSE	LLINARS DEL VALLES	H
BOPB. Sábado 7 de Abril de 1866, núm. 83, p. 4.	COLLET, ESTEBAN	LLINARS DEL VALLES	H
BOPB. Sábado, 4 de Agosto de 1866, núm. 184, p. 4.	CODINA, NARCISO	LLINARS DEL VALLES	H
BOPB. Viernes 3 de Julio de 1868, núm. 158, p. 4.	POR MI ESPOSA	SANT PERE DE RIBES	D
BOPT. Viernes 29 de Mayo de 1885, núm.126, p. 2.	FERRER, JOSE	PLA DE SANTA MARIA	H

[1718] Sobre aquest aspecte educatiu i l'expansió educativa del XIX, vegeu l'obra general de SOLA, Pere, *Educació i societat a Catalunya*, Lleida, 2011.

[1719] No sabien llegir ni escriure. Dones: 1860, 88,6%; 1877 80,1%; 1887, 73,5%; i 1900, 66,5%. I Homes: 1860, 66,2%; 1877, 60,9%; 1887, 54,6%; i 1900, 50,3%. DE LA ARADA, Raquel, *Les dones a Catalunya en la transició de l'antic al nou règim: esferes públiques i privades*, UB, Tesi doctoral, 2005, p. 343.

En un recompte dels anuncis en el qual la titular, o la representant principal, fou una dona veiem que aquestes tenen un protagonisme inferior que el dels homes. Però tot i les dades majoritàries dels darrers, les dones sobrepassen el 12% dels casos.[1720] Dins d'aquest grup, les vídues –com en el cas dels bans– tingueren un paper important en tant que usufructuàries, curadores i transmissores del patrimoni familiar que els fills havien de rebre per via paterna.

Taula 21. Sexe dels anunciants o anunciants principals en els anuncis butlletins

	Número	%
dona	223	12,52
home	1468	82,43
no consta	90	5,05
	1781	100

Font: Butlletins provincials, elaboració pròpia.

Una de les característiques principals d'una part dels anunciants fou que la seva residència principal la tenien establerta a la ciutat, lluny –o relativament lluny– d'unes possessions i dominis que estaven explotades per masovers i arrendataris agraris o arrendataris de caça. Si bé, solien fer visites i, en algun cas, estades en algun dels masos o finques vedades, sobretot per passar comptes o controlar els boscos, tenim que en la majoria dels exemples els hisendats o propietaris no tenien fixada la residència principal al mas. L'absentisme agrari i forestal dels propietaris i la seva vida a ciutat és un dels trets prototípics de l'individualisme agrari d'aquesta segona meitat del vuit-cents, amb un certa tendència a la concentració patrimonial.[1721]

Categories socials i professionals en els anuncis dels butlletins

A banda d'aspectes com l'analfabetisme i l'accés a la cultura escrita, altres formes útils –i molt significatives– de mesurar el diferents graus de potència econòmica, la riquesa patrimonial i les desigualtats socials són les pròpies categories d'oficis, la posició social i els títols amb els quals els protagonistes històrics es presentaven en societat. Efectivament, amb aquests termes es delimitava la condició social d'unes persones davant els demés. S'establien uns elements de classificació que giraven al voltant de la riquesa, la professió, l'activitat i la ubicació dins la comunitat. En altres paraules, s'escenificava la jerarquia social, real o aparent, producte d'un exercici dialèctic i

[1720] En el recompte global aquest percentatge amb prou feines es modifica. Els homes ascendeixen fins el 86,75% i les dones baixen fins 11,69%.
[1721] SEGURA, Antoni, *Burgesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX…*, *op. cit*.

dinàmic d'assimilació de significats, conceptes i representacions simbòliques de base material.

Gràfic 27. Categories socials i professionals dels anuncis dels butlletins (1851-1910)

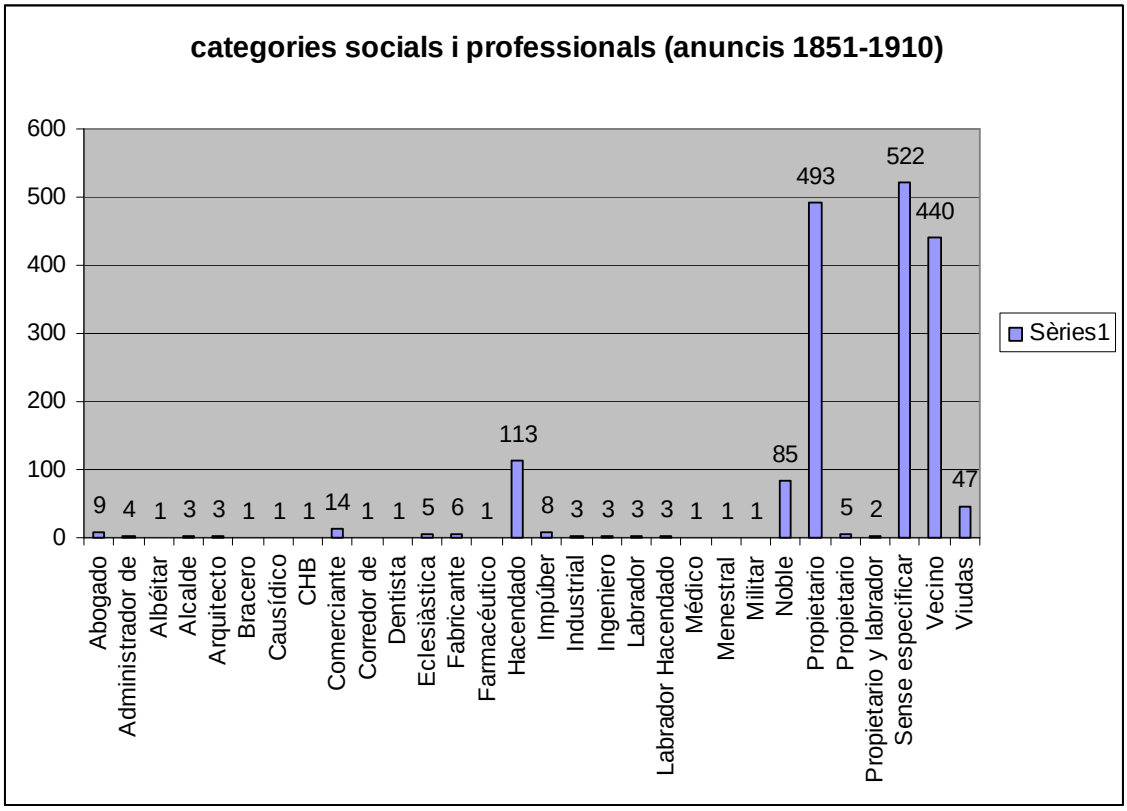

D'aquesta forma, entre els titulars o primers titulars, en el cas dels anuncis mancomunats entre diferents propietaris o conjunts per diferents membres d'una mateixa familia, trobem que la categoria social o professional més citada és la de «propietario» amb el 27,88% (493) dels casos. En aquest sentit, els que es presentaven com a hisendats només representa el 6,34% (113). Si agrupem i sumem els propietaris i hisendats amb els demés que tenen connotacions similars com els propietaris hisendats, «labradores», «labrador hacendado» tenim que una categoria analítica de propietaris que suma el 34,76% (619) dels exemples. Ara bé, el gruix dels titulars (o primers titulars) dels anuncis el representen els casos en els quals la indefinició o en certes expressions com la de «vecino» que ve a determinar el veïnatge o residència del titular dels drets de propietat, però alhora, sense concretar l'ofici o la categoria social, la qualitat de «vecino» vindria a indicar un cert status del propietari de les terres acotades o vedades, en tant que veí d'una ciutat amb «bienes raices» en la ruralia. D'aquesta forma l'expressió «vecino» la trobem gairebé en una quarta part del total, en el 24,71% (440).

I en un percentatge i xifra més alta hem englobat a la categoria analítica de «sense especificar» els exemples dels anuncis en els quals no consta l'ofici o la categoria social autodefinida dels titulars. No ho especifiquen en el 29,31% (522) dels casos. Entre aquests trobem els anuncis a nom de societats de caça, de tancaments generals de totes les terres d'un terme municipal, amb un vedat o acotament, i en exemples en els quals la font no acaba d'especificar aquesta informació. Si sumem aquestes dues darreres classificacions veiem que sobrepassen el 50% del total d'anuncis, el 54,01% (962 casos). Entre els propietaris més nombrosos hem englobat els titulars amb títol de noblesa sota la categoria analítica de «nobles». Entre aquests, hem comptabilitzat 85 casos (4,77%). I després dels nobles, el grup més important és el de les «vídues», amb el 2,64% dels casos (47). A partir d'aquestes últimes, i per sota l'1%, apareixen de manera més aviat modesta comerciants, industrials, fabricants, eclesiàstics i el que avui en diríem «professions liberals» com arquitectes, advocats, metges o enginyers, també militars i altres relacionades amb el món del treball i les categories en el camp com el «bracero» i el «menestral».

Taula 22. Comparativa entre la categoria del principal i el total en els anuncis dels butlletins

	Total	**%**	**Principal**	**%**
Abogado	10	0,3	9	0.5
Administrador de bienes	18	0,53	4	0,22
Agrimensor	3	0,09	-	-
Albéitar	1	0,03	1	0,06
Alcalde	4	0,12	3	0,16
Aparcero	1	0,03	-	-
Apoderado	82	2,43	-	-
Arquitecto	3	0,09	3	0,16
Bracero	3	0,09	1	0,06
Causídico	2	0,06	1	0,06
CHB	1	0,03	1	0,06
Comerciante	17	0,5	14	0,79
Corredor de comercio	1	0,03	1	0,06
Dentista	1	0,03	1	0,06
Eclesiàstica	13	0,39	5	0,28
Fabricante	6	0,18	6	0,34
Farmacéutico	1	0,03	1	0,06
Hacendado	157	4,66	113	6,34
Impúber	17	0,5	8	0,45
Industrial	4	0,12	3	0,16
Ingeniero	4	0,12	3	0,16
Labrador	10	0,3	3	0,16
Labrador Hacendado	3	0,09	3	0,16
Médico	1	0,03	1	0,06
Menestral	1	0,03	1	0,06
Militar	1	0,03	1	0,06
Noble	104	3,08	85	4,77
Procurador	9	0,27	-	-
Propietario	925	27,46	493	27,68
Propietario hacendado	27	0,8	5	0,28
Propietario y labrador	3	0,09	2	0,11
Sin especificar	1140	33,84	522	29,31
Vecino	721	21,4	440	24,71
Viudas	75	2,22	47	2,64
	3369	**100**	**1781**	**99,48**

Font: Butlletins provincials, elaboració pròpia.

Del conjunt de títols i nomenclatures observades la de Ciutadà Honrat de Barcelona, si ho comparem amb les sèries dels bans de la Reial Audiència, es trobaria en un veritable procés de decreixement social. Si tenim en compte el número total d'individus, els 3368

que es recompten en els anuncis, no es produeixen canvis significatius en els percentatges globals dels dos àmbits del registre.

Del número total d'individus que intervenen, 3073 serien anunciants o titulars de drets (propietaris, usufructuaris i alguns arrendataris). I la resta, 295 corresponen a respresentants legals d'aquests primers, com administradors de béns, apoderats, procuradors i segrestadors de béns. En la majoria dels anuncis consta un sol titular o persona física responsable. D'aquesta qüestió hem fet un recompte general per mostrar la complexitat de la font i del número de titulars o persones concorrents que figuraven en els anuncis per tancaments de terres.

Taula 23. Número de persones sol·licitants en els anuncis dels butlletins

Número de persones/anunci	Anuncis/número de persones
1	1427
2	153
3	57
4	37
5	28
6	18
7	11
8	11
9	6
10	4
11	7
12	2
13	3
14	5
15	1
16	4
18	1
20	1
22	1
23	2
34	1
37	1
50	1

Font: Butlletins provincials, elaboració pròpia.

Extensions de les finques com a indicador d'estatus

La superfície dels masos i heretats que apareix en alguns anuncis consta en diferents unitats de mesura. Unes mesures que hem transformat en hectàrees per poder oferir una comparativa entre els diferents territoris. Unes àrees prou concretes, definides, que tenien i utilitzaven les seves pròpies mesures. Tanmateix, en cada territori, encara que

coincidissin amb el nom de la unitat, aquesta equivalia a diferents mesures. No era el mateix les quarteres a la Garrotxa que al Vallès. I segons quina era la localitat, la lectura i la quantificació era diferent. En un ample número de casos, solia constar la mesura de superfície, d'ús i costum, de l'àrea especifica i, al costat, la seva traducció en hectàrees. En tipus de casos, tot i que, per exemple, la primera unitat fos consignada en vessanes, hem fet constar directament la mesura en hectàrees. Tot i que la llei de 1849 introduïa el sistema mètric decimal i reconeixia legalment que «en todos los dominios españoles habrá un solo sistema de medidas y pesos», a Catalunya i altres territoris peninsulars es va continuar utilitzant la metrologia tradicional. La nova llei de 8 de juliol de 1892 venia a reafirmar l'anterior. Però les pràctiques, fossin en les escriptures notarials de compravenda o en els anuncis per tancaments de terres –en algunes ocasions podien ser reflex d'aquests protocols–, venien a corroborar el pes de la tradició. Per unificar la diversitat de mesures que apareixen en la documentació hem utilitzat el diccionari de mesures catalanes.[1722] Per Girona, la mesura més utilitzada era la vessana seguida de la quartera de sembradura. En aquest territori, la vessana solia presentar-se sense la seva traducció al sistema mètric decimal. A la província de Barcelona la quartera també era utilitzada, però amb una sensible diferència segons l'indret i la comarca. En la documentació estudiada per aquesta circumscripció no ens ha aparegut cap superfície en vessanes. En canvi ens apareixen les mujades, mesura agrària pròpia de les àrees relatives al Baix Llobregat, Barcelonès, Maresme i Vallès. A Tarragona abunden les superfícies consignades en jornals (o «jornals del país»)[1723] i en jornals estadístics.[1724] Els jornals, mesura que corresponia a l'extensió de terra que es podia treballar en un dia, variava moltíssim depenen del lloc. Aquesta unitat, diferent per cada indret, és la que consta en els exemples de la província de Lleida.

[1722] ALSINA, Claudi; FELIU, Gaspar; i MONTFORT, Lluís, *Diccionari de mesures catalanes*, Barcelona, Curial, 1996.

[1723] La «Masia de Mulet i Fabra», en el terme d'Ulldecona, propietat de la Marquesa de las Atalayuelas i de Guardia Real, estava dedicada al cultiu i la pastura de ramats. La finca que tancava per la caça mesurava «de extensión en junto unos 3.000 jornales del país». BOPT. Domingo, 10 de Setiembre de 1882, núm. 213, p. 1.

[1724] A Vilallonga del Camp, per exemple, es vedava la finca de «Montoliva», «*de cabida 183 jornales estadísticos*» propietat de Mariano de Magriñá López, propietari i veí de la Selva del Camp. BOPT. Jueves, 19 de Octubre de 1893, núm. 247, p. 1.

Mapa 9. Diversitat d'unitats de superfície present en els anuncis dels butlletins

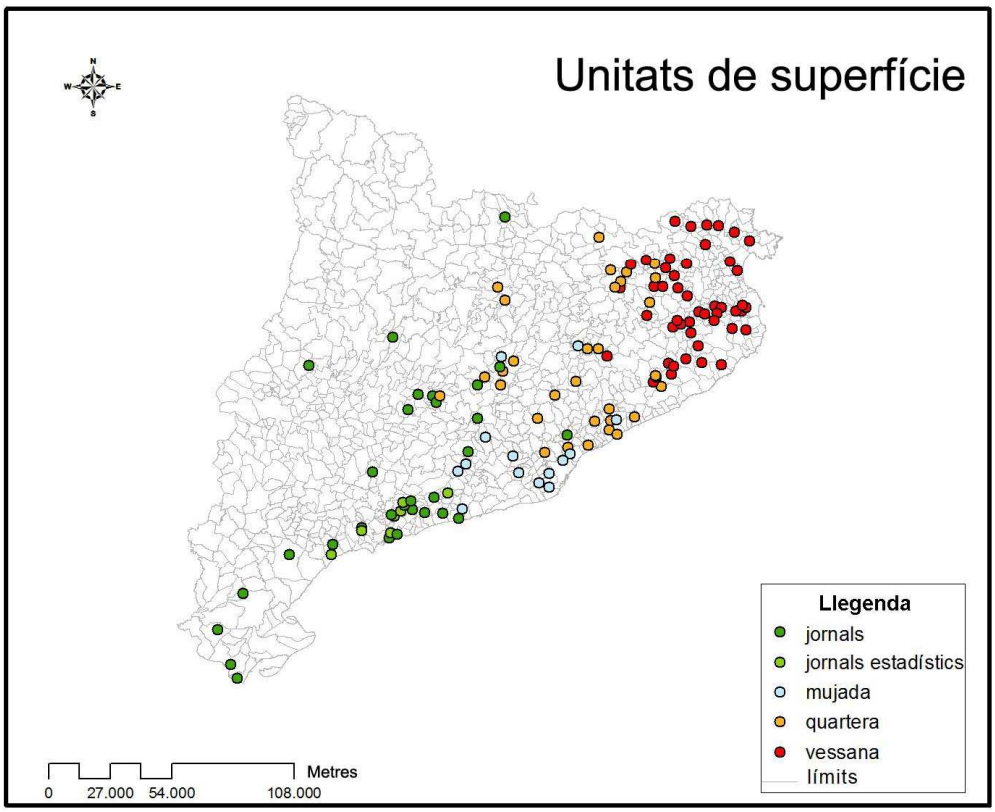

Consignar el número d'hectàrees de les finques en qüestió era un exercici d'informació que, en primer lloc, venia a concretar que el procés de definició de drets de propietat arribava al seu zenit. Comencen a aparèixer tímidament en la dècada de 1850 i d'una manera testimonial en la dècada següent. El procés no s'anima fins el 1880 i d'aquí fins el 1910 es troba més o menys present amb diverses fluctuacions i dos punts àlgids molt clars el 1896 i 1902. Consignar la superfície, a més, era una dada important com a demostració de poder, amb gran significació de riquesa i una demostració de força davant la comunitat local i comarcal. Quantes més unitats de superfície, més demostració de puixança, força i de poder. En altres paraules, era oferir la mesura de la potencialitat dels seus dominis font d'una relació social governada per un intercanvi desigual.[1725] Era un element més per a la classificació social i la definició d'un determinat ordre jeràrquic. La superfície de les finques també ens podria indicar –no certificar– el seu origen. Les parcel·les amb superfície més modesta donarien orientació sobre un possible origen emfitèutic o d'un repartiment de comunals. Aquest rastre però,

[1725] ARRIOLA, Joaquín, «Propiedad y poder», *VIII Jornadas de Economía Crítica*, Universidad de Valladolid, febrero 2002, p. 4.

s'hauria de corroborar en seguiments i estudis de casos específics i concrets. Les dades superficials obtingudes de la font estudiada ens donen una aproximació de les extensions de les heretats. Aquesta informació resulta interessant perquè en molt poques ocasions les fonts no permeten acostar-nos a aquesta realitat social. Els masos de muntanya, a priori, tindrien una superfície més gran que els de la plana, amb una presència destacada de boscos i terres ermes de pastura. De les dades existents en les declaracions hem calculat la mitjana aritmètica i la mediana. D'aquesta forma obtenim el valor mitjà de la variable del conjunt de les dades; i amb la mediana, aconseguim la mesura estadística que descriu la tendència central que resumeix un conjunt de nombres ordenats. També hem calculat els quartils, les mesures de posició que permeten conèixer altres valors que caracteritzen la distribució i que no són els centrals. Les mesures de les finques corresponen, bàsicament, als masos com a unitat d'explotació agrària. Ara bé, entre el total de les parcel·les que consten en la documentació n'hi ha que corresponen a camps i altres extensions independents de qualsevol mas. Per la regió de Tarragona, a banda de les masies, per referir-se a les superfícies hi predomina el nom de les diferents «partides» que, com a explotacions en gran part de les ocasions, són equivalents a diferents masos. Alguns exemples d'aquest fet es troben el 1864 en l'anunci de l'alcaldia de Renau (Tarragonès), en el qual es feia públic el vedat de Joan Figarola per l'heretat que posseïa «en la partida *Mas Solé* nombrada *Hisenda del Rull*, y las piezas sita en la partida *Saboga* vulgo *Pallisa de Gelambí*, y *Mas de Aleix*».[1726] També podríem citar, entre molts altres, l'acotament d'Antoni Dalmau, veí de la Secuita que tancava la partida de Mas del Roig, «de cabida 15 jornales»; i la partida Mas Xalet, «de 25 jornales de cabida».[1727] Aquesta particularitat semàntica, la «partida» de terra, també la trobem a la resta de Catalunya però és a Tarragona on se'n fa un ús més gran.[1728] D'aquesta manera, en els anuncis d'aquest territori el terme «partida» és citat en 123 ocasions. A Girona ho trobem en 10 exemples, a Barcelona en 22 i a Lleida en dos. «Partida», tindria un significat ambivalent. Es podria referir al «paratge», com a part integrant i particular d'un terme municipal; però també podia fer referència a una porció de terreny dins d'un àmbit més ampli o a una extensió concreta amb nom propi, normalment un mas. El nom «partida» també dóna la idea de distribució, de partir o dividir una unitat en diverses parts. En tot cas, suscita el repartiment més o menys

[1726] BOPT. Miércoles 12 de Octubre de 1864, núm. 125, p. 3.
[1727] BOPT. Sábado 14 de Diciembre de 1895, núm. 297, p. 2.
[1728] Altres formes de denominar les partides de terra en un sector del Camp de Tarragona són: tria, tries i trilles. AMIGÓ ANGLÈS, Ramon, «Tria al camp de Tarragona», *BISO XXV*, setembre 1986, p. 13-14.

pretèrit de terres, fruit de les diferents casuístiques del procés de construcció social de la propietat.

D'un total de 4940 finques, en 599 (el 12,12%) hi figura la superfície. D'aquestes 311 (6,3%) corresponen a la província de Girona, 151 (3,06%) a la circumscripció de Barcelona, 130 (2,63%) a Tarragona i set (0,14%) a la Lleida. D'aquestes últimes, quatre corresponen a un única heretat que desglossava les superfícies de les diferents partides. I, en divuit d'aquestes finques, hem hagut de dividir la superfície total de la gleva per el número total de diferents masos que s'englobaven sense concretar la superfície de cadascun. Amb aquests ajustos, el total de finques ha estat de 664. Amb aquestes xifres, provisionals, orientatives i fortament condicionades pel biaix gironí hem concretat les superfícies aproximades de les finques i masos de Catalunya. També hem aportem les mateixes dades estadístiques per les diferents províncies objecte d'estudi i anàlisi. Els resultats són dispars per cada territori, unes diferències que podrien explicar-se per la diferent densitat en el nombre de masos. Aquests unitats d'explotació tindrien una major importància. Per Lleida, com és habitual, els resultats estarien fortament condicionats pel poc número d'exemples.

Taula 24. Estadística d'hectàrees per masos i finques

	mitjana	mediana	quartil 1r	quartil 2n	quartil 3r	quartil 4t
Catalunya	**53,3389**	**21,8553**	**4,2844**	**21,8553**	**62,548**	**1825**
Girona	48,4561	18,2813	3,5396	18,2813	60,2699	625,3870
Barcelona	51,9855	34,9733	4,4361	34,9733	74,116	440,6850
Tarragona	70,4909	20,6856	4,259	20,6856	75,11	1825
Lleida	38,1689	28,7629	9,4424	28,7629	66,9	87,16

Font: Elaboració pròpia, recompte Butlletins oficials provincials

Les mitjanes aritmètiques ens aporten unes dades més altes que estarien subordinades a els valors més alts de les finques més grans. La mediana, en canvi, ens aporta una estimació més equilibrada. Aquesta valoració es matisa amb el càlcul dels quartils que presenten dades similars en els diferents regions i són representats amb un valor màxim de 1825 hectàrees, corresponent a la finca denominada «Coto de Montferri», situada en els termes municipals de Salomó (Tarragonès), Bonastre (Baix Penedès) i Puigtinyós (Alt Camp), propietat de Ramón Puigmartí, veí de Barcelona.[1729]

[1729] BOPT. Viernes 5 de Agosto de 1898, núm. 184, p. 1.

Gràfic 28. Evolució del número de vegades que consta la superfície en els anuncis

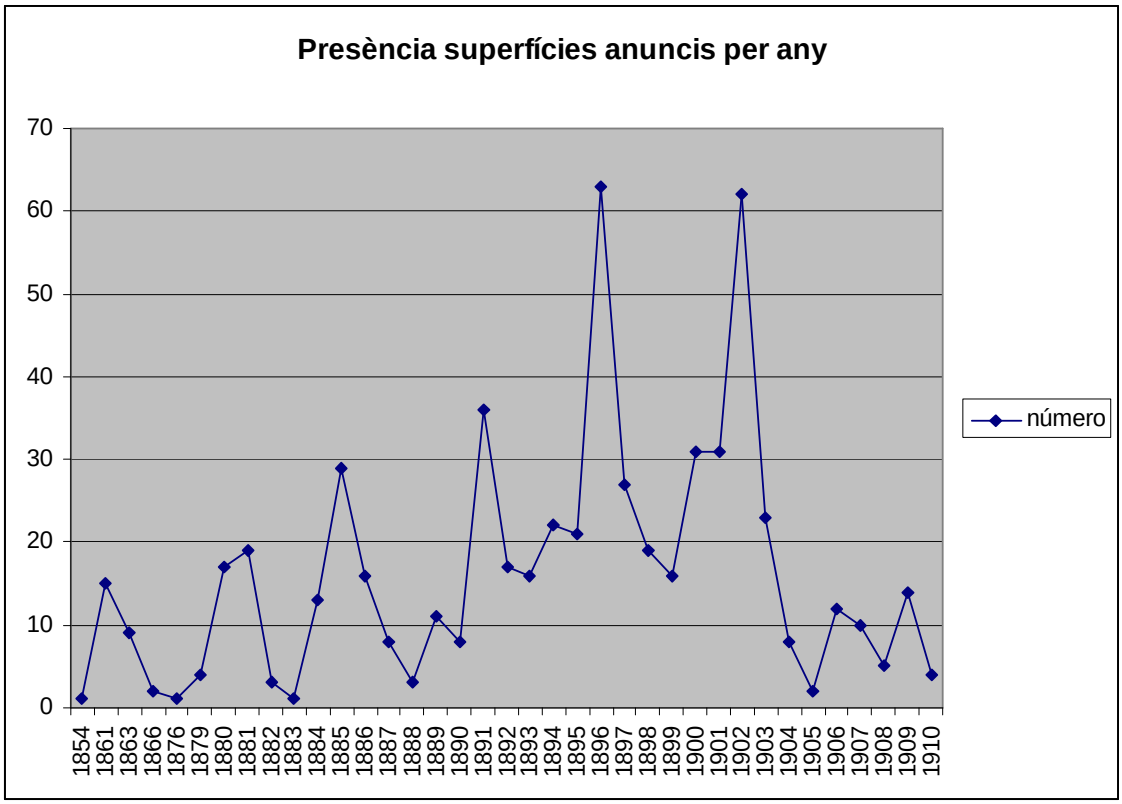

Industrials, polítics i notables

A més de la classe propietària dominant i protagonista dels tancaments de terres en els diferents àmbits socials, fossin locals, comarcals o provincials; una part important dels titulars i propietaris que apareixen en la font es poden identificar fàcilment amb diferents individus de la classe política, fabricants i industrials i personatges que fan «gala» del títol aristocràtic. Aquestes característiques, com hem vist, ens donen una radiografia que ens permet apuntar i considerar aquestes classes dirigents com a creadores de significats i d'un llenguatge i pràctiques socials de propietat determinades que prefiguraven, enfortien i definien part de la seva identitat. Amb el poder i la influència social, incorporant l'ajuda de la maquinària de l'estat liberal, pogueren elaborar un discurs atractiu que fou imitat per propietaris de capes socials subordinades i amb una menor superfície agrària i forestal. Aquests relats, amb una clara voluntat dissuasòria i excloent, varen tenir efectes en la difusió i l'assumpció de les tesis de l'individualisme agrari, però no un èxit total. Alguns dels noms d'aquests industrials, polítics i notables han anat sortint en els diferents capítols. En aquest apartat que

parafraseja en part, o s'inspira, en el títol de l'estudi de Vicens Vives,[1730] emergeixen altres protagonistes i es citen diversos exemples. Aquests models ajudaran a il·lustrar i entendre l'amplitud i la capacitat social d'aquesta classe que esdevingué i conformà part de l'arquetip de la «burgesia» dirigent. Unes elits amb gran quantitat de masos, terres, finques i extensions. Presentem una mostra dels titulars de la gran propietat a Catalunya i, alguns exemples (producte d'unes dinàmiques i tendències socials) d'industrials que compraven heretats i hisendes amb diferents finalitats: explotació i com a lloc d'esbarjo i estiueig, en tant que distinció, prestigi i signe de classe.

En sintonia amb la presentació, i en l'àmbit gironí, podem esmentar l'exemple citat dels marquesos de Camps (un títol nobiliari pontifici), pare i fill, en la veda per la caça i per evitar les pastures i tallar llenyes en les seves finques i masos de Salt, Espolla i Torroella de Fluvià.[1731] Pelayo de Camps, el 1871, constava com el primer contribuent per immobles de la província de Girona.[1732] Tots dos foren, en diferents èpoques, parlamentaris i dirigents de l'Institut agrícola català de Sant Isidre.[1733] Un altre protagonista, Felipe de Martínez Davalillo,[1734] diputat a Corts en diferents ocasions,[1735]

[1730] *Industrials i polítics del segle XIX*, va aparèixer el 1958 i es convertí, durant molts anys, en l'única síntesi que explicava l'entrada de Catalunya en el món contemporani. Vicens Vives narrava els intents de la burgesia catalana de modernitzar Espanya i la reiteració de fracassos en aquest objectiu la portaren un progressiu allunyament del projecte nacional espanyol. Montserrat Llorens, coautora de l'estudi, aportà la biografia d'una vintena de personatges de l'època. VICENS VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat, *Industrials i Polítics (Segle XIX),* Vicens Vives, 1983 [1958]. La visió de Vicens d'un endarreriment crònic de Castella respecte a Catalunya ha estat, altra volta, matisada i relativitzada per FRADERA, Josep Maria, «Cultura nacional en una societat dividida, deu anys després» dins *La pàtria dels catalans*, 2009, p. 95-104.

[1731] BOPG. Miércoles 10 de Agosto de 1859, núm. 96, p. 4; BOPG. Miércoles 30 de Noviembre de 1881, núm. 143, p. 2; BOPG. Viernes 30 de Diciembre de 1892, núm. 157, p. 506; i BOPG. Miércoles 20 Diciembre de 1899, núm. 152, p. 666.

[1732] BOPG. Miércoles 1 de Febrero de 1871, núm. 14, p. 2.

[1733] PLANAS, Jordi, *Els propietaris i l'associacionisme agrari..., op. cit.,* p. 157.

[1734] «A les últimes Corts de l'Antic Règim, reunides el 1833 per jurar la futura Isabel II, un dels procuradors per Girona va ser Felipe Martínez Davalillo, nascut a Barcelona el 1789, i cavaller de l'orde de Carles III el 1839. El seu pare era Matías Martínez de la Valette, oficial de la comptadoria de la renda del tabac i tinent de regidor de l'Ajuntament de Barcelona el 1784; va arribar a ser comissari ordenador de l'exèrcit i tresorer general de rendes. El seu pare també havia estat administrador general i tresorer de la renda del tabac de Catalunya, mentre que el seu avi matern, Juan de la Valette, havia nascut a Barcelona i mort a Girona. Matías s'havia casat, el 1781, a Madrid, amb María Josefa Davalillo, filla del director general de la renda del tabac. Felipe era oficial de la Comptadoria general de l'exèrcit a Catalunya, quan va morir el seu pare el 1800». MOLAS RIBALTA, Pere, «Els cavallers catalans de l'orde de Carles III», *Revista Pedralves*, núm. 16 (1996), p.72.

[1735] Martínez Davalillo fou diputat pel districte de Santa Coloma de Farners en els períodes següents: 1844 á 45, 1845 a 46, 1846 a 47, 1847 a 48, 1848 a 49, 1849 a 50, 1850 a 51, 1851, 1852, 1853, 1854, 1857, 1858. *Estadística del personal y vicisitudes de las Cortes y de los Ministerios de España, desde el 29 de setiembre de 1833, en que falleció el Rey Don Fernando VII, hasta el 11 de Setiembre de 1858, en que se disolvió el Congreso de los Diputados*. Madrid, Imprenta Nacional, 1858. p.604; El personatge fou descrit com a: «Pacato de espíritu, angustioso de semblante y ministerial ad cautelam. Todos los bienes

senador, i fins i tot procurador en les darreres Corts d'Antic Règim, acotava i vedava –en dos anuncis– diversos masos de la regió de Girona distribuïts ens diferents municipis. D'una banda, trobem Aiguaviva, Viladasens, Estanyol i Vilobí d'Onyar;[1736] i per altre costat, la prohibició d'entrada als masos de Regencós, Porqueres, Pals, Montras, Sils, Fontanilles i Ullà.[1737] En l'àmbit social gironí fou president del *Casino Gerundense*,[1738] membre de la Junta de Sanitat provincial el 1854,[1739] estigué relacionat amb la Junta provincial d'Agricultura, Industria i Comerç de Girona de la qual fou vicepresident,[1740] i en funció d'aquesta implicació fou comissionat per una exposició a París per «enviar allí nuestros productos agrícolas é industriales».[1741] També consta José María Escrivà de Romaní i Dusai, el marquès de Monistrol, president de la Comissió permanent de l'IACSI a Madrid,[1742] qui apareixia com a titular en l'acotament del mas Raballé de Caldes de Malavella i del mas Guri de Cassà de la Selva.[1743] El seu fill, Joaquim Escrivà de Romaní, president de la institució agrícola entre 1893 i 1897, el trobem anunciant el vedat, altra volta,[1744] del mas Raballé i les finques «Monistrol de Noya» de Sant Sadurní d'Anoia,[1745] mas Bolet i Santa Creu de Creixa a Piera (Anoia),[1746] vint-i-dues finques en el terme de Tiana,[1747] i les «masades de la bastida» i

---

que se le conocen tienen raíces, exceptuando el cabello». ANONIMO, *Semblanzas de los 340 diputados a Cortes. Que han figurado en la legislatura 1849 á 1850*, Madrid, Imprenta de D. Gabriel Gil, 1850, p. 122.

[1736] «Desde esta fecha quedan vedadas y acotadas las tierras cultivas yermas y boscosas del Manso Abras, sita en el pueblo de Aiguaviva, las del Manso Puig amalrrich y Manso Martí de la Mora, en el distrito de Viladesens, las del Manso Sitjar en el distrito de Estañol, y las de los Mansos Selva de Vall y Selva de Munt en el distrito de Viloví todos de propiedad del que suscribe (…)». BOPG. Lunes 9 de Julio de 1860, núm. 82, p. 4.

[1737] «Desde esta fecha quedan vedadas y acotadas las tierras cultivas yermas y boscosas de los mansos Colls de Vall ó molino den Colls, manso Cortey y manso Colls todos del pueblo de Regencós, manso Vilalba y Colomá del pueblo de Porqueras, manso Tomasí del pueblo de Pals, manso Forner del pueblo de Montrás, mansos Reberter y manso Fuyrach del pueblo de Sils, mansos Bagur y Rodorell del pueblo de Fontanillas, mansos Arbonés y Salvador del pueblo de Ullá. En su consecuencia prohibo la entrada en ellos para cazar, pescar leñar y apacentar ganados de ninguna clase (…)». BOPG. Viernes 20 de Julio de 1860, núm. 87, p. 4. Aquest anunci fou citat a la tesi de SAGUER HOM, Enric, *La consolidació de la propietat pagesa..., op. cit.*, p. 318.

[1738] BC. *Reglamento del Casino Gerundense, adoptado en 1845 y reformado en 1849*. — Gerona, Imp. de la Vda. de Grases, 1850. 10 p; Signat per Felipe de Martínez Davalillo, President, Joaquim Pujol y Santo, secretari, i altres; *Reglamento general del Casino Gerundense*. — Gerona, Imp. de Grases, 1853.— 32 p; Signat pel president, Felipe de Martínez Davalillo, i el secretari, Víctor Martí.

[1739] BOPG. Lunes 16 de octubre de 1854, núm. 124, adición al boletín oficial.

[1740] B.C. Junta de Comerç, lligall CXXXIII, C. 3, núm. 33-34; i Junta de Comerç, lligall CXXXIII, C. 3, núm. 32.

[1741] BOPG. Lunes 10 de Julio de 1854, núm. 82, p. 2-3.

[1742] PLANAS, Jordi, *Els propietaris i l'associacionisme agrari..., op. cit.*, p. 66, 157, 231 i 239.

[1743] BOPG. Miércoles 26 de Marzo de 1861, núm. 37, p. 4.

[1744] BOPG. Viernes 27 de Febrero de 1885, núm. 25, p. 3.

[1745] BOPB. Sábado 5 de setiembre de 1885, núm. 213, p. 3.

[1746] BOPB. Sábado 5 de setiembre de 1885, núm. 213, p. 3.

[1747] BOPB, Martes 7 de setiembre de 1886, núm. 213, p. 3.

«oreu» a Prullans (Cerdanya).[1748] I en relació amb l'IACSI, trobem a Francesc de Casanova i de Gayolà –amb el títol honorífic de cavaller de l'ordre de Santiago–,[1749] i un dels membres fundadors de l'associació de propietaris rurals,[1750] qui acotava diverses hisendes arreu de la província de Barcelona: com els masos Casanova de Collsuspina (Osona), Torre de Casanova a Moià (Bages), Comes i molí a Lliçà de Munt i Canovelles (Vallès Oriental), Ros a Lliçà i Santa Eulàlia de Ronçana (Vallès Oriental) i el mas Sors a Seva i Taradell (Osona).[1751] Aquest darrer mas era objecte d'un segon tancament, anys després, en convertir-se en un vedat de caça per decisió de Francesc de Casanova, un dels seus descendents.[1752]

Un altre propietari singular fou José Llach Piferrer de Sant Martí Vell –pare de Joaquim Llach i Coll, destacat carlí en la darrera carlinada–,[1753] qui publicava un anunci particular per avisar de l'acotament dels masos Llach i Boada del mateix terme municipal, el mas Guilla en el veïnat de les Olives a Sant Julià de Ramis, i els masos Perolada i la casa Pairet de Girona;[1754] i els terrenys «vedados en común» amb altres propietaris de Sant Martí Vell.[1755] Una altre personatge fou Felipe de Cruïlles, Despujol i de Farners, el marquès del «Castillo de Torrente» i baró de Cruïlles, qui a través d'un apoderat, i amb l'autorització del governador civil, declarava acotats i vedats nou masos distribuïts en diferents municipis de la Selva.[1756] Un mes després Joan Xiberta, l'apoderat, publicava un segon anunci en el qual advertia del tancament de catorze masos entre Besalú, Beuda, Torroella de Montgrí, Esponellà, Serra de Daró i Serinyà.[1757] Els influents germans Mariano i José Vilallonga, fundador de l'Asil Vilallonga de Figueres el 1888 i industrial siderúrgic de Bilbao,[1758] respectivament, propietaris dels masos Ametller i Pitra en la parròquia de Sant Ferriol a Besalú

[1748] BOPL. Miércoles 7 de Octubre de 1885, núm. 219, p. 794.
[1749] DE CADENAS, Vicente, *Caballeros de la Orden de Santiago que efectuaron sus pruebas de ingreso durante el siglo XIX*, Madrid, Hidalguía, 1993, p. 488.
[1750] PLANAS, Jordi, Els propietaris i l'associacionisme..., *op. cit*., p. 238.
[1751] BOPB. Lunes 22 de mayo de 1854, núm. 76, p. 6.
[1752] BOPB. Martes 16 de octubre de 1883, núm. 247, p. 4.
[1753] SALÓ SOLER, Jaume, «Genealogia d'un revolucionari, onze generacions de la família de Lluís Llach», *País petit (Revista de Verges)*, núm. 8, Juliol 2007, p. 41-45; i GARCIA, Ricard i GIFRE, Pere (Ed), *127 genealogies de Fernando Viader...*, *op. cit*., p. 141-142.
[1754] BOPG. Lunes 6 de Mayo de 1861, núm. 54, p. 4.
[1755] BOPG. Miercoles 15 de Agosto de 1888, núm. 98, p. 424.
[1756] BOPG. Lunes 27 de Mayo de 1861, núm. 63, p. 4.
[1757] BOPG. Viernes 21 de Junio de 1861, núm. 74, p. 4.
[1758] MASJUAN, Joaquín, «La família Vilallonga en Figueres», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 21, 1988, p. 208-239.

anunciaven, a través de Francisco Moragas, el vedat i la prohibició d'entrar-hi a caçar.[1759]

Un altre perfil de propietari era el de l'indià que, després d'haver fet fortuna a les Antilles espanyoles, invertia en masos i béns immobles. Aquest fou el cas de l'*americano* Nicolás Font i Maig, «residente actualmente en la Habana», qui el 1860 havia comprat, en subhasta, Sant Pere del Bosc, a Lloret de Mar; un bé eclesiàstic desamortitzat del qual encomanà la seva gestió al seu cosí Agustín Font i Surís. La finca quedava vedada i l'entrada prohibida per fer qualsevol ús, pràctica o aprofitament.[1760] Font i Surís, alcalde i fabricant de taps de suro a Lloret entre 1877 i 1891,[1761] també era propietari del mas Boïgues de Lloret, «antiguamente, Riera de Monbarbat o Massanet», que també vedava i es publicava el mateix dia que l'anterior.[1762] Entre altres indians, més enllà de la documentació consultada, tenim José Oriol de Sentmenat i Despujol, qui estigué a Cuba i actuà d'apoderat de José Maria de Sentmenat i de Fontcuberta,[1763] pel tancament del mas Parellada de Montornès del Vallès.[1764] També podem citar José Sarrá i Català,[1765] que va fer fortuna a l'Havana;[1766] i l'esmentat Pere Coll Rigau per les terres del Baix Empordà.[1767]

[1759] BOPG. Miércoles 26 de Junio de 1861, núm. 76, p. 4.
[1760] BOPG. Miércoles 10 de Julio de 1861, núm. 82, p. 4.
[1761] DOMÈNECH, Joan, «La cooperativa Unión Lloretense. Una primera aproximació». *Quaderns de la Selva,* núm. 20, 2008, p. 102; i ALVARADO COSTA, Joaquim, *El negoci del suro a la comarca de La Selva. Del segle XVIII a mitjan segle XX*, Centre d'Estudis Selvatans, Patronat Francesc Eiximenis de la Diputació de Girona i la col·laboració del Consell Comarcal de la Selva i l'Arxiu Comarcal de la Selva, 2009.
[1762] BOPG. Miércoles 10 de Julio de 1861, núm. 82, p. 4.
[1763] La primera notícia, en la recerca, dels marquesos de Sentmenat ens apareix en un ban de la Reial Audiència per l'heretat de la Torre a Sant Vicenç de Sarrià. ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 523v-524r, 5 octubre 1803. En els anuncis del butlletins, a més, ens apareix la participació del marquès en un anunci mancomunat per l'«heretat del marquès» a Pallejà (Baix Llobregat), BOPB. Martes 18 de Agosto de 1885, núm. 197, p. 3. Per conèixer les formes de gestió patrimonial i els canvis en l'estructura de cultius i sistemes d'explotació tenim un estudi d'alguns patrimonis del marquès de Sentmenat en el Vallès i a l'Urgell, GARRABOU, Ramon; SAGUER, Enric; i SALA, Pere, «Formas de gestión patrimonial y evolución de la renta a partir del análisis de contabilidades agrarias: los patrimonios del marqués de Sentmenat en el Vallés y en Urgell (1820-1917)», *Noticiario de Historia Agraria*, núm. 5 (junio 1993), p. 97-125.
[1764] BOPB. Jueves 30 de Mayo de 1901, núm. 129, p. 4.
[1765] BOPG, Viernes 25 de Setiembre de 1885, núm. 115, p. 3.
[1766] José Sarrà i el seu oncle Valentí foren apotecaris i botiguers que, a mitjan XIX, es van establir a Cuba. El 1853 fundaren una farmàcia, «La Reunión» (unificaven les farmàcies tradicional i homeopàtica) al centre de l'«Habana vieja» que feia de laboratori i proveïa medicaments i remeis per tota l'illa. El 1858 es va incorporar el nebot de Sarrà, José Sarrà Valldejulí qui amplià i prosseguí el negoci després que Valentí es vengués la seva part per establir-se a Barcelona, on José Sarrà Català va morir el 1877. GARCIA, Fernando, «Un imperio catalán en Cuba», *Diario de la Habana (corresponsal de La Vanguardia a Cuba)*, 16 novembre 2008.
[1767] BOPG. Lunes 20 Febrero de 1899, núm. 22, p. 88.

Un cas interessant, per les ressonàncies de reivindicació dels comunals a Llagostera, entre 1842 i 1856 i les traduccions polítiques que tingué,[1768] fou el d'Antonio Vidal de Llobatera qui,[1769] pocs anys després d'aquests fets, anunciava l'acotament i el vedat de totes les terres cultives, boscoses i ermes de la casa Vidal de Llobatera i dels masos Bofill i Ruira. S'establia la prohibició expressa de «cortar rama, extraer hojarasca y bellota, leñar, cazar, ni apacentar ganado de ninguna clase».[1770] Unes activitats fortament reclamades i defensades en el conflicte obert que va viure el municipi en contra de la privatització de comunals, del qual foren protagonistes i executors famílies d'hisendats com els Rissech, Codolar, Fonolleras o Companyó. D'aquestes nissagues es tenen notícies documentades de bans en el segle divuit. Defensaren les seves possessions, durant l'enfrontament i el qüestionament de la seva posició, encapçalats per l'alcalde Joan Vidal.[1771] I, directament relacionat amb aquesta qüestió, un any després, trobem a Rita de Valls, vídua de Fonolleras i veïna de Girona, que vedava les finques dels masos Fonolleras, Sabater, Gasconell i Xifre, tots de Llagostera.[1772]

Dos avisos ens situaven Albert Camps Armet, qui fou diputat pel districte de la Bisbal i Senador per Girona,[1773] com a menor a qui gestionaven el patrimoni i en defensa d'aquest, publicaven un parell de vedats en nom seu. En el primer exemple, l'apoderat

[1768] Vegeu BARNOSELL, Genís, «Radicals a l'Ajuntament de Llagostera. Les lluites polítiques i l'aparició del radicalisme en comarques rurals de Catalunya», dins *Història de Llagostera. Vida, societat i economia de la prehistòria al s. XIX*, Col·lecció Les conferències de l'Arxiu, 2010, p. 263-275.
[1769] El 1875 ocupava el número 42 dels 50 majors contribuents de la província de Girona. CONGOST, Rosa, «Las listas de los mayores contribuyentes de 1875», *op. cit.,* p. 347. El 1871, el seu pare, Antonio Vidal i Matlló, ocupava el número 44. BOPG. Miércoles 1 de Febrero de 1871, núm. 14, p. 4.
[1770] BOPG. Miércoles 18 de Julio de 1862, núm. 86, p. 4.
[1771] CONGOST, Rosa, «Comunales sin historia. La Catalunya de los masos o los problemas de una historia sin comunales», a DE DIOS, Salustiano [et al.] (coord.), *Historia de la propiedad en España. Bienes comunales, pasado y presente: II encuentro interdisciplinar, Salamanca, 31 de mayo-3 de junio de 2000*. Madrid, Colegio de Registradores de la Propiedad y Mercantiles de España, Centro de Estudios Registrales, 2002. p. 293-328; també a CONGOST, Rosa, «El cas dels boscos de Llagostera. Les complexitats de la implantació del liberalisme en un marc local», dins *Història de Llagostera. Vida, societat i economia de la prehistòria al s. XIX*, Col·lecció Les conferències de l'Arxiu, 2010, p. 241-262.
[1772] BOPG. Miércoles 4 de Noviembre de 1863, núm. 132, p. 4.
[1773] Albert Camps Armet (1849-1923), fill de Joan Camps de Monells i Paula Armet de la Jonquera, fou advocat i autor del *Diccionario Industrial. Artes y oficios de Europa y América* (1892). Integrat al partit conservador, durant l'anomenat Sexenni democràtic, fou partidari de la restauració borbònica. Conservà les propietats de l'Empordà i fou el responsable d'una Proposició de Llei per la carretera de Figueres a Albanyà, passant per Llers, Terrades i St. Llorenç de la Muga. PALOMAS MONCHOLI, Joan, *El rerefons econòmic de l'activitat dels parlamentaris catalans (1876-1885)*, UAB, Tesi doctoral, 2002, p. 550; També a l'article –amb alguns comentaris anacrònics– de FERRER i GIRONÉS, Francesc, «Els senadors empordanesos», *Revista de Girona*, núm. 95, 1981, p. 90. Va fer diferents llegats a diverses institucions entre les quals l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona. B.C. AHSCSP. Herències, llegats. Vol. VIII. Inv. 1. Carpeta 11/18.

de Paula Armet, vídua de Joaquim Camps, fou Francisco Camps, qui exercia de mossèn a Sant Llorenç de la Muga. El capellà publicà un anunci prohibint l'entrada en les propietats radicades a Albanyà i Sant Llorenç de la Muga. Aquest anunci el féu en representació de la dona en tant que mare, tutora i curadora dels béns dels menors Albert i Carles Camps Armet.[1774] Igualment es repetí l'operació amb les finques de Monells, Sant Sadurní de l'Heura i Corçà. Però aquesta vegada l'apoderat i la delegació anava a càrrec d'un altre parent, en Rafel Camps, el mossèn de Monells.[1775] Amb aquests exemples podem veure que aquests eclesiàstics consanguinis, en parròquies properes o amb patrimoni familiar, podien exercir de gestors o vigilants de les hisendes i terres dels hereus absents. Un altre destacat polític, de la generació anterior i relacionat amb la insurrecció centralista –republicana i progressista–, fou Ramon de Cabrera.[1776] Aquest propietari vedava i acotava l'heretat anomenada «La Barraca», «con todas sus tierras de cultivo, prado y bosque» de Torroella de Montgrí.[1777]

Entre els industrials gironins, també amb activitat política com a diputat provincial i senador el 1907 –des de les files carlines i com a propietari del periòdic tradicionalista *El Norte*–, ens apareix Manuel Bonmatí de Cendra, fundador de la colònia industrial Bonmatí aprofitant les aigües del Ter.[1778] Manuel Bonmatí, propietari de l'antic mas i molí fariner de Bonmatí, el 1884, sol·licità l'aprofitament de les aigües del riu pel funcionament de dues fàbriques, de filar i teixir cotó.[1779] El permís l'aconseguí el 1898, any en què apareix el primer de dos anuncis de tancament de terres. L'acotament, signat pel governador civil, feia públic que l'interessat, «propietario y vecino de San Julián del Llor», llavors districte municipal d'Amer, vedava el «manso Bonmatí», «en virtud del derecho que le confiere la vigente Ley».[1780] El segon anunci, de 1908, en base a la Llei

[1774] BOPG. Viernes 13 de Noviembre de 1865, núm. 136, p. 4.
[1775] BOPG. Miércoles 21 de Marzo de 1866, núm. 35, p. 4.
[1776] Vegeu CLARA, Josep, «Ramon de Cabrera i de Ciurana (1794-1874), polític empordanès», *Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà*, núm. 27, 2008, p. 155-166.
[1777] BOPG. Lunes 18 de Noviembre de 1867, núm. 138, p. 4.
[1778] MOLAS, Isidre, *Els senadors carlins de Catalunya (1901-1923)*, UAB (Institut de Ciències Polítiques i Socials), *Working Papers,* núm. 275, Barcelona, 2009, p. 7, 8 i 19.
[1779] Vegeu BUXEDA MAJORAL, Gerard, *El procés de gestació d'una colònia industrial. L'experiència de Manuel Bonmatí, 1884-1912*, Treball de recerca de Doctorat, Universitat de Girona, 2009. I del mateix autor, *L'aigua del ter a la Selva. Iniciatives usos i conflictes, 1837-1930*, Centre d'Estudis Selvatans, 2011; «L'aigua del Ter selvatà. Usos, iniciatives i conflictes des de mitjan segle XIX fins el 1930», Revista de Girona, núm. 272, 2012, p. 48-52; i també a SOLÉ PERICH, Lluís, «Les centrals modernistes de Vilanna i Bescanó», dins *Indústria tèxtil: actes de les V jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*, Editat per Lluís Virós i Pujolà, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2000, p. 543-560.
[1780] BOPG. Lunes 22 de Agosto de 1892, núm. 101, p. 321.

de caça de 1902, mostrava i citava diversos masos, la colònia i el conjunt de població, una àrea total aproximada de 400 vessanes. La superfície global quedava acotada o «amojonada toda aquella heredad de mi propiedad», anomenada mas Bonmatí que integrava el «Manso Bonmatí y su colonia y Mansos Tulsá, Baronich, Costa, Cánova y Barnéda». Com a prohibicions constaven «cazar, hacer leña ó pastar sin mi especial permiso».[1781] Entre altres industrials, que ens apareixen en la documentació, trobem Pere Pujol Thomas que es presentava com a hisendat resident a Berga. A través d'un expedient d'alcaldia, vedava als efectes de la caça i pesca els terrenys de la «La Baronia de Guardiola de Berga» i «Las Llenas», amb les seves finques «Collet d'Eina» i els «Fangasos» a Sant Julià de Cerdanyola (Berguedà).[1782] En els terrenys de «Collet d'Eina», l'any 1890, va començar a fabricar ciment natural i apareix, entre altres, com a comissari de vendes del segon congrés i exposició mundial d'avicultura de Barcelona, el maig de 1924,[1783] i visitador provincial de «Ganaderías y Cañadas».[1784] Eusebi Güell i Bacigalupi, veí de Barcelona, industrial, polític i mecenes d'Antoni Gaudí,[1785] tancava, a través d'un edicte municipal, i en base a la Llei de 1879, la «casa Güell», anteriorment «can Solé», de Santa Coloma de Cervelló.[1786] Uns anys abans, el mateix propietari havia presentat una sol·licitud a l'Ajuntament de les Corts, «para cercar con paredes» de les finques urbanes i veïnes de «casa Feliu» i «Torre Baldiró», la base del que seria la finca Güell.[1787] Un altre fabricant amb renom, i resident a Barcelona, fou Domingo Batlló Suñol, de la família Batlló,[1788] de qui el governador civil declarava vedats de caça tres finques a Campelles (Ripollès).[1789] El següent industrial de rellevància que emergeix en la base documental fou el veí de Barcelona Ignasi Vidal i Balet. Aquest

[1781] BOPG. Miércoles 30 de Septiembre de 1908, núm. 118, p. 528.
[1782] BOPB. Domingo 3 de enero de 1886, núm. 3, p. 3.
[1783] *Mundo Avícola, revista mensual ilustrada de información y cultural avícola mundial*, febrer 1923, núm. 14, p.35.
[1784] *La semana veterinaria, Boletín profesional de la Revista de Higiene y Sanidad Pecuarias*, Sábado 23 de junio de 1917, núm. 12, p. 1; *La Vanguardia*, Miércoles 1 de febrero 1928, núm. 19.951, p. 25.
[1785] Per una biografia aproximada i parcial, vegeu GÜELL DE SENTMENAT, Carles, «Eusebi Güell, el mecenes», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. 16, 2002, p. 65-69.
[1786] BOPB. Viernes 15 de noviembre de 1889, núm. 274, p. 3.
[1787] BOPB. Domingo 24 junio de 1883, núm. 150, p. 3.
[1788] Per aquest i altres exemples, vegeu CABANA, Francesc, *Fabriques i empresaris, Els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1992-1994. Aquests quatre volums constitueixen una obra mostra i ofereix una història del conjunt de l'empresariat català pensada i dirigida al gran públic. Una obra que s'explica, en part, pels progressos i resultats de la història econòmica i la història industrial que es veieren reflectits a l'obra enciclopèdica *Història Econòmica de la Catalunya contemporània,* dirigida por Jordi Nadal, Jordi Maluquer de Motes i Carles Sudrià, i coordinada per Cabana. També la citada CABANA, Francesc, *Les catedrals del cotó*, *op. cit*., una obra que s'escriu des del to narratiu a través d'un personatge de ficció que explica i condueix la història, «comprovable i estricte».
[1789] BOPG. Martes 22 de Noviembre de 1910, núm. 140, p. 611.

propietari, «carlí irreductible»,[1790] vedava per la caça el mas Condal de Manresa, limítrof amb la fàbrica de «Vidal y Vallés» i el riu Cardener.[1791] Josep Comas i Masferrer, industrial i polític, destacà en el sistema de caciquisme del Partit Liberal a Catalunya i fou regidor de Barcelona, president de la diputació, diputat a Corts i senador.[1792] Aquest pròcer va declarar tancat el mas Bodoy de Llinars del Vallès.[1793] Un altre dels prohoms fou Joan Millet Pagès, industrial cotoner i president de l'Orfeó Català. Com a titular, acotava i vedava per la caça part del «mas Xammar» a l'Ametlla del Vallès.[1794] I amb l'edicte d'alcaldia de Sant Sadurní d'Anoia, apareix el tancament del mas Codorniu de Josep Raventós Fatjó, qui fou soci fundador de l'IACSI i el 1872 elaborà el primer vi escumós pel mètode *champenoise*,[1795] constituïa un vedat de caça en tota l'extensió de l'heretat.[1796]

Entre altres propietaris i potentats podríem citar a Ferran de Querol de Bofarull, advocat, polític, escriptor i president de la Cambra Agrícola de Tarragona, entre altres càrrecs.[1797] Pau Gabriel, el seu apoderat, sol·licitava la veda de la caça del mas de

[1790] El pare d'Ignasi Vidal era fabricant de cintes de Manresa i creà la Colònia tèxtil dels Comtals. Vidal i Balet (1836-1896), relacionat amb el carlisme en la última guerra, va estendre l'activitat fabril al Berguedà i adquirí uns terrenys a vora del Llobregat, la futura Colònia Vidal de Puig-reig. FARGUELL, Jaume, «Els Vidal, nissaga manresana i berguedana», *Regió 7*, Dijous 13 d'agost del 2009.
[1791] BOPB. Jueves 13 de Junio de 1895, núm. 141, p. 3.
[1792] Vegeu *Recuerdo biográfico del Excmo. Sr. Don José Comas y Masferrer*, Barcelona, Impr. Tip. La Académica, 1913. Segons la Vanguardia: « (…) Interesantísima es la biografía del señor Comas y Masferrer, en la que aparece como relevante personalidad, certeramente adivinada por Don Práxedes Mateo Sagasta, al confiarle la delicadísima misión de desean penar la jefatura del partido Liberal de esta provincia. Y en cuantos cargos desempeñó, desde la concejalía hasta la presidencia de la Diputación provincial, desde la representación de varios distritos en el Congreso, hasta su nombramiento como senador vitalicio, demostró el señor Comas y Masferrer un tacto, una honorabilidad y un celo que le granjearon universal respeto, aunque si vale a decir en ninguna de las elevadas posiciones que ocupó demostró mayor asiduidad, entusiasmo y abnegación que en la presidencia de la junta de gobierno de la Casa Provincial de Caridad, que desempeñó por espacio de siete años (…)». *La Vanguardia*, viernes, 14 febrero 1913, núm. 14.441, p. 4.
[1793] BOPB. Miércoles 24 de Octubre de 1906, núm. 255, p. 4-5.
[1794] BOPB. Miércoles 19 de Agosto de 1903, núm. 198, p. 2.
[1795] Josep Raventós començà elaborant misteles procedents de la producció de les seves cent hectàrees i es convertí en el model a imitar per les finques veïnes. GIRALT, Emili, «L'elaboració de vins escumosos catalans abans de 1900», dins GIRALT, Emili (Coord.), *Vinyes i vins: mil anys d'història*, volum I, 1993, p. 65-68.
[1796] BOPB. Miércoles 31 de agosto de 1881, núm. 208, p. 2.
[1797] (Reus, 1857–Tarragona 1935). Advocat. President de la Cambra Agrícola. Membre del partit conservador. Diputat provincial i president de la Diputació (1903-1910). Conseller del Banc d'Espanya. President de la Junta d'Obres del Port. Vocal de la Comissió de Monuments de Tarragona. Membre de l'Acadèmia de Bones lletres de Barcelona i de Belles Arts de San Fernando de Madrid. Autor de nombroses novel·les i composicions costumistes com *Hereu y cabalé, costums tarragonines*, de 1903. Propietari relacionat amb les associacions eclesiàstiques col·laborà amb el *Semanario Católico de Reus*. Fou el primer alcalde de la dictadura de Primo de Rivera. Per una biografia completa vegeu CORRETGER, Montserrat, «Ferran de Querol i de Bofarull», dins GÜELL, Manel i ROVIRA, Salvador (Ed.), *Biografies de Tarragona,* Volum I, 2010, p. 53; CORRETGER Montserrat, *Ferran de Querol i de*

Bofarull de Reus, de poc més de quaranta hectàrees.[1798] El governador de la província de Tarragona, en l'anunci de vedat de l'heretat de pineda i el mas Montoliu, presentava Plàcid Maria de Montoliu i de Sarriera, polític i advocat, com a el «Excelentísimo Sr. Marqués de Montoliu».[1799] Les finques, entre els termes de Tarragona i Vila-seca, eren tancades «en uso del derecho de propiedad» i en base a la Llei de 1879 no permetia, sense permís escrit, que «pueda cazarse en tiempo alguno».[1800] Un altre personatge amb títol de noblesa i que tingué càrrecs polítics fou Salvador de Samà i de Torrens, el marquès de Marianao.[1801] Consta en l'anunci governamental que feia públic el vedat de caça que comprenia el mas d'en Blai, el mas del Pi i «Lo Joanet», amb l'avís explícit d'abstenir-se de «penetrar en las fincas que quedan deslindadas».[1802] Un perfil social que també emergeix és el de l'oficialitat de l'exèrcit, normalment, oficials superiors o generals. Fou el cas del tinent general Lluís Maria de Castellví i de Vilallonga,[1803] que sol·licitava al govern civil, i se li concedia d'immediat, acotar i vedar per la caça, «en todo tiempo», el «Mas Benet», a la Riera de Gaià.[1804] Entre propietaris i polítics apareixen diferents individus amb el cognom Rahola, que es movien a cavall de l'Empordà i Barcelona. El primer, Pere Rahola i Molinàs, veí de Roses, propietari i diputat a Corts,[1805] –a través de Manuel Duran i Bach de Castelló d'Empúries, com a apoderat en aquest assumpte–, prohibia l'entrada al mas Marès, en del terme municipal de Roses per caçar i pescar.[1806] Frederic Rahola Trèmols, hisendat i veí de Barcelona,

Bofarull i Torredembarra, Torredembarra, Patronat Municipal de Cultura, 2006; CORRETGER, Montserrat, «El paradís perdut d'un romàntic conservador: l'obra literària de Ferran de Querol i Bofarull», *El Modernisme literari a Tarragona*, Tarragona, Arola, 2006.

[1798] BOPT. Sábado 9 de Marzo de 1895, núm. 59, p. 2.

[1799] Fou alcalde de Tarragona, de manera puntual, i amb restauració borbònica diputat a Corts pel partit conservador el 1876 i 1879, i senador el 1884-1885. També fou president de la Comissió Provincial de Monuments Històrics i Artístics, Comissió provincial de defensa contra la fil·loxera, president de la delegació tarragonina de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i participà en el Congrés General d'Agricultors i Ramaders de Madrid de 1880 amb Pelayo de Camps i de Matas. Alfons XII li concedí el títol de marquès de Montoliu. ROVIRA i GÓMEZ, Salvador Juan, *Plàcid-Maria de Montoliu i de Sarriera, primer marquès de Montoliu (1828-1899)*, Tarragona, Arola Editors, 2005; i PALOMAS, Joan, *El rerefons econòmic..., op. cit.,* p. 550.

[1800] BOPT. Miércoles 4 de Julio de 1888, núm. 156, p. 1.

[1801] Polític liberal, diputat a Corts pel districte de Vilanova i la Geltrú l'any 1889, Gandesa l'any 1891 i alcalde de Barcelona 1905-1906 i 1910-1911.

[1802] BOPT. Jueves 18 de Agosto de 1898, núm. 195, p. 1.

[1803] Vegeu MORANT, JORDI, «Lluís de Castellví i de Vilallonga. Teniente general (26-X-1840/24-IX-1918)», *A Carn!, Publicació electrònica de Historia Militar Catalana*, any 3, II època, núm. 8, setembre 2008, p. 12-17.

[1804] BOPT. Viernes 4 de Marzo de 1892, núm. 55, p. 1.

[1805] Integrant de la Lliga, diputat i senador per Barcelona. Ministre de Marina l'any 1935.

[1806] BOPG. Miercoles 31 Agosto de 1898, núm. 104, p. 484.

fou diputat i senador en diverses ocasions.[1807] L'anunci signat pel seu masover, en Joaquim Figueres, prohibia l'entrada al mas Barrera de Sant Joan Sescloses, a Vilanova de la Muga.[1808]

Entre els titulars del domini que es presentaven amb títol nobiliari presentem altres mostres on emergeixen alguns dels seus protagonistes. Una aristocràcia que, tot i l'emergència i enriquiment dels hisendats com a classe dominant, encara marcava tendència i representava un model social a imitar. Entre aquests, com a exemple il·lustratiu, apareix el Baró de Canyelles que tancava les terres del «Castell» i de «Caldori» a Canyelles (Garraf) i del mas «Girbals de Dalt», entre aquest municipi i Sant Pere de Ribes.[1809] A Llinars del Vallès, en un anunci en comú i que es repetí dies després, consta el marquès de Ayerbe.[1810] Quaranta anys abans, el titular d'aquest marquesat havia aconseguit un ban de la Reial Audiència, aquesta vegada en solitari, per les mateixes finques: Castellnou, Castellvell de Llinars i mas o castell de la Guàrdia.[1811] A Caldes de Montbui, el representant del Príncep de Nicemi vedava la Torrenova a «fin de impedir la entrada a los cazadores y al ganado que hasta ahora le han perjudicado notablemente».[1812] Entre aquests notables i aristòcrates, el duc de Solferino i comte de Centelles apareix en sis anuncis. Entre els anunciants es converteix en un dels exemples més reeixits en aquesta pràctica de propietat. Efectivament, en el primer exemple consta, amb els seus germans, com a menor tutelat pel seu oncle, com a curador del patrimoni. Rafael de Llanza i Esquivel, hisendat i veí de Vic, declarava vedat i acotat el mas Comes amb les agregats Hostal de Dalt, Hostal d'en Trona i caseta de mont.[1813] Manuel Maria de Llanza i Pignatelli, més endavant diputat carlista i

[1807] Frederic Rahola Trèmols (1858-1919), natural de Cadaquès, jurista, escriptor, polític adherit a la Lliga Regionalista. Estigué integrat a Foment del Treball Nacional des d'on defensà el proteccionisme. Treballà per construir la nova carretera de Roses a Cadaquès. VIVANCO, Enriques, *Texto y contexto en Cadaqués: historia, teoría y práctica de la arquitectura de un pueblo singular*, Tesi doctoral, 1989, p. 37-38. Abans de la Lliga estigué vincular al Partit Liberal Conservador. També va col·laborar en la Geografia General de Catalunya de Francesc Carreras i Candi. Fou recordat per la «Colla del Colom», una penya literària i artística activa barcelonina dels anys trenta del segle vint. SERNA, Érika, VILA, Pep, «Un viatge artístic, literari i sentimental per Cadaqués (1931)», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos,* Figueres, núm. 40 (2009), p. 339-371.
[1808] BOPG. Miércoles 25 octubre de 1899, núm. 128, p. 562.
[1809] BOPB. Martes 4 de Enero de 1859, núm. 3, p. 4.
[1810] BOPB. Sábado 7 de Abril de 1866, núm. 83, p. 4; i BOPB. Viernes, 13 de Abril de 1866, núm. 88, p. 4.
[1811] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 123v-124v, 3 febrer de 1825.
[1812] BOPB. Sábado 26 de Febrero de 1870, núm. 49, p. 4.
[1813] BOPG. Viernes 13 de Mayo de 1864, núm. 59, p. 4.

senador,[1814] torna a aparèixer a Badalona en el vedat de «casa Comte».[1815] En el tombant de segle vint, el trobem anunciant l'acotament de quatre masos a Centelles, Les Canes, Cerdà, Serra de Santa Anna i les Comes, advertint «a los cazadores, ganaderos y leñadores para que se abstengan de introducirse en dicha propiedad».[1816] I en anuncis consecutius trobem l'acotament del mas de Les Canes, que abraçava els termes de Seva,[1817] Aiguafreda[1818] i Centelles.[1819] Antonio Puig, en nom de la Marquesa de Dou,[1820] signava l'anunci particular que declarava vedada i acotada para «todos los efectos legales» el mas Flaquer de Sant Feliu de Codines.[1821] A la Roca del Vallès es publicà el vedat de caça, el «Manso y torre de Belloch», que el comte de Bell-lloc anunciava a través del seu apoderat.[1822] I el marquès de Castellbell, un vell títol conegut en els bans de la Reial Audiència,[1823] apareixia a Abrera (Baix Llobregat) en un tancament mancomunat amb altres propietaris.[1824] Uns anys després, constava en la veda del mas Cebrià de Serra de Daró, representat pel fabricant i comerciant Manuel Bertran.[1825]

Una altra mostra d'élites socials seria la categoria analítica dels «intel·lectuals» o les professions relacionades amb l'art, les humanitats i les ciències socials. Dins d'aquesta classificació podem incloure a Alfonso Gelabert Buxó, regidor de la ciutat de Girona, membre de l'associació literària, pintor i director de l'acadèmia d'art local.[1826] Fou una «de les personalitats més actives de la revifalla artística y literària operada a Girona,

[1814] Duc de Solferino, Barcelona, 1857 – 1927. Fou escollit diputat per la Comunió Tradicionalista pel districte de Vic a les eleccions de 1891. Després, a partir de 1893, fou senador vitalici fins a la seva mort.
[1815] BOPB. Miércoles 1º de octubre de 1884, núm. 236, p. 1.
[1816] BOPB. Jueves 19 de Abril de 1900, núm. 93, p. 3.
[1817] BOPB. Jueves 19 de Abril de 1900, núm.93, p.3.
[1818] BOPB. Sábado 21 de Abril de 1900, núm.95, p.3.
[1819] BOPB. Miércoles 2 de Mayo de 1900, núm.104, p.4.
[1820] La Marquesa de Dou, Concepción de Fontcuberta i de Dalmases, consta en l'Epistolari de Torras i Bages. TORRAS i BAGES, Josep (Bp), MEDINA, Jaume, *Epistolari de Josep Torras i Bages*, Abadia de Montserrat, Volum III, 1996, p. 66; també tenim constància de què fou congressista, entre altres assistents com el Duc de Solferino, en el primer congrès internacional de la llengua catalana el 1906. PEREA, Maria Pilar, *El centenari del primer Congrés internacional de la llengua catalana*, Biblioteca de Catalunya, 2007, p.32.
[1821] BOPB. Martes 27 de agosto de 1895, núm. 205, p. 1-2.
[1822] BOPB. Domingo 15 de Julio de 1894, núm. 168, p. 3.
[1823] Manuel Cayetano de Amat i de Peguera amb el tancament del mas Naspleda de Sant Feliu de Pallerols, ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f.395v-398r, 10 març de 1802; i el «bosc d'en Cardona» de Vallvidrera, ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f.132v-133v, 3 març de 1825.
[1824] BOPB. Miércoles 24 de Agosto de 1853, núm. 100, p. 2.
[1825] BOPG, Miércoles 16 de Noviembre de 1881, núm. 137, p. 2.
[1826] MIR MAS DE XEXAS, Josep M., «Los Directores de la Escuela de Bellas Artes de Olot», *Revista de Girona*, núm. 27, 1964, p. 75-77.

d'una vintena d'anys a aquesta part».[1827] Gelabert, autoritzat pel govern civil, vedava les terres de l'heretat «La Costa» al poble de Queixàs a Cabanelles (Alt Empordà).[1828] Francesc Carreras Candi, autor i coordinador de la *Geografia General de Catalunya* (1913-1918), historiador i polític,[1829] en un anunci mancomunat amb altres propietaris vedava, en base a la llei de caça i ordres relatives a la pesca, les terres destinades a vedat de les partides anomenades «Veïnat de San Jaume», «Bera» i «Torrent de Bellatriu» d'Argentona.[1830] Entre els personatges rellevants que emergeixen en la documentació, consta Francisco de Bofarull Sans, membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, càrrec que també havia ocupat el seu pare. Francisco de Bofarull, amb la seva mare –com a vídua de Manuel de Bofarull Sartorio (i veïns de Barcelona)–, sol·licitaven acotar i vedar per la caça una finca anomenada «Jesús del monte» o «maset», situada en la partida de «Mongons» a la ciutat de Tarragona.[1831] Un altre exemple de polític i escriptor el tenim amb Felipe de Hita i Morros,[1832] qui creava un vedat de caça en l'heretat del «Bombet» a el Prat de Llobregat.[1833] Un altre personatge interessant, que actuava de procurador del propietari Paulino Coll Lliura i que signava en l'anunci particular del tancament del mas de «Casas Serra y Pla dels Suros» (en els termes de Borrassà, Ordis i Pontós), fou Joan Papell Llenas.[1834] Geòmetra i agrimensor empordanès de prestigi, treballà per diversos ajuntaments i particulars de la comarca i d'arreu de la província i Barcelona.[1835] La

[1827] *Calendari Català per a l'any 1898*, Col·leccionat i publicat per Joan B. Batlle, L'Arxiu, Carrer de la tapineria, núm. 48. Barcelona, 1897, p. 33.
[1828] BOPG. Miércoles 4 de Enero de 1893, núm. 2, p. 3.
[1829] (Barcelona, 1862-1937). Llicenciat en dret i polifacètic que anà des del mestratge de la històrica a la política. Passà per la geografia, arqueologia i l'excursionisme científic de les diverses entitats com l'Associació Catalana d'Excursions Científiques i, posteriorment, del Centre Excursionista de Catalunya. Fou també regidor de Barcelona per la Lliga Regionalista i membre l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i, el 1935, un dels signants de l'acta fundacional de la Societat Catalana de Geografia. Publicà nombrosos articles i llibres relacionats amb tots els aspectes relatius a les humanitats a Catalunya. BARBERÀ SUQUÉ, Josep, *Excursionistes recordats*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 35-37.
[1830] BOPB. Miércoles 22 de Agosto de 1894, núm. 200, p. 3-4.
[1831] BOPT. Jueves 22 de Septiembre de 1898, núm. 225, p. 2.
[1832] Hita i Morros fou membre de la Lliga regionalista, col·laborà al diari «La Renaixença» i publicà diversos treballs com *L'agricultura en lo pla del Llobregat* (1888), *Lo sanejament del Baix Llobregat* (1890) i el quadre de costums *Record d'un escolà* (1888). El 22 de desembre de 1887 va donar una conferència titulada «La agricultura en lo Pla del Llobregat». D'aquesta conferència, el mateix mes en va publicar una crònica a *L'Arch de Sant Martí*, periòdic regionalista. Hi exposava l'afectació humana i els problemes productius derivats del paludisme així com diversos mètodes per acabar amb l'afecció a El Prat, Viladecans, Gavà i Castelldefels. LLIGADAS VENDRELL, Jaume, «El paludisme al Viladecans del segle XIX», *Viladecans, punt de trobada*, núm. 32, abril 2010, p. 13-14.
[1833] BOPB. Jueves 15 de setiembre de 1887, núm. 221, p. 4.
[1834] BOPG. Lunes 21 de Marzo de 1892, núm. 35, p. 114.
[1835] Segons Jesús Burgueño: «Papell i Llenas –a l'igual que la resta d'agrimensors– també va aixecar nombrosos plànols parcel·laris de propietats aïllades per encàrrec de contribuents benestants que volien,

necessitat de poder certificar l'extensió i límits de les propietats va fer que en aquesta segona meitat de segle hi hagués certa demanda dels serveis dels topògrafs. Papell, fou director de camins veïnals i canals de reg a Figueres entre 1859 i 1892, regidor de la ciutat pel Partit Liberal (1877-1879) i destacà com a mestre d'obres en la construcció de l'asil Vilallonga de Figueres (1877).[1836] Deixà diverses obres escrites, plànols i nombrosos aixecaments topogràfics i parcel·laris.[1837]

La documentació ens rebel·la, d'altra banda, que cap color polític tenia el patrimoni exclusiu dels acotaments i prohibicions. Es tractava d'una qüestió transversal que abraçava totes les sensibilitats i plantejaments d'organització política però amb el denominador comú de reconèixer a la propietat i a les seves pràctiques de tancament i gaudi excloent, una sacralitat professada amb culte i constància, perseverança i tenacitat. Emergeixen, d'altra banda, els majors contribuents de les diferents províncies. No hi surten tots, sistemàticament, però la seva presència és més que notòria i rellevant. Aquests magnats i potentats eren els qui marcaven tendència, creaven i convertien els anuncis en un recurs més o menys eficient per la difusió d'un determinat discurs amb una informació que era la base per la repressió i el càstig pels contraventors o els infractors de les lleis que els emparaven. Els anuncis representaren la institucionalització d'unes pràctiques de propietat que vindrien a substituir els bans de la Reial Audiència. Algunes de les famílies d'hisendats, per tradició i experiència, haurien participat dels dos mètodes que foren la representació i les eines de l'invidualisme agrari per privar l'accés i construir uns drets de propietat més depurats. La repetició o intermitència en la publicació d'anuncis no era gens estranya i era la mostra i la prova que persistien unes altres pràctiques dels qui no tenien títols. Fou el

d'aquesta manera, comptar amb un document que certifiqués l'extensió i límits de les seves terres. Lògicament, resultava més avinent fer aquesta mena d'encàrrecs particulars amb motiu d'un aixecament parcel·lari general del municipi: «muchos propietarios aprovechando esta oportunidad, han considerado conveniente para sus intereses poseer un plano particular de todas sus fincas, tanto rústicas como urbanas, y con muy poco coste el encargado del levantamiento del plano general del distrito [municipal], puede hacérselo teniendo como tiene todos los perímetros generales y los parciales de las diferentes clases de cultivo". D'altra part, Papell fou l'agrimensor de confiança [C] dels marquesos de Camps i de Sentmenat. Ocasionalment, Papell va elaborar també altres tipus de mapes (...)». BURGUEÑO, Jesús, «Joan Papell i Llenas, geòmetra empordanès», *dins El mapa com a llenguatge geogràfic: recull de textos històrics, ss XVII-XX*, Societat Catalana de Geografia (IEC), 2008, p. 97-104.

[1836] BURGUEÑO, Jesús; NADAL, Francesc, «Agrimensors a la província de Girona durant la segona meitat del segle XIX», *Segon Congrés Català de Geografia*, 29-31 de maig de 2008, p. 452-464.

[1837] PAPELL LLENAS, Juan, *Tratado completo de dibujo topográfico*, 1890; PAPELL LLENAS, Juan, *Itinerarios para viajes y excursiones*: [tomo 1]: *precedidos de la descripción geográfica, historia descriptiva, topográfica y estadística de la ciudad de Figueras y pueblos del Alto Ampurdán*, 1891; i PAPELL LLENAS, Juan, *Plano de la ciudad de Figueras y su reforma*, dedicado al M.I. Ayuntamiento, 1891.

cas, per exemple, dels Nouvilas de Castelló d'Empúries, amb terres al mateix districte municipal, Vilanova de la Muga i Rabós d'Empordà. En aquest darrer municipi, Florencio de Nouvilas, el contribuent número 16 per Girona el 1871,[1838] el novembre de 1858, privava l'accés als masos i a la gran finca de Sant Quirze de Colera.[1839] Posteriorment, gairebé mig segle després, el seu fill Ramon repetia l'operació i publicava un anunci per prohibir l'accés a les mateixes finques.[1840]

[1838] BOPG. Miércoles 1 de Febrero de 1871, núm. 14, p. 3.
[1839] BOPG. Miércoles 24 de Noviembre de 1858, núm. 141, p. 4.
[1840] BOPG. Miércoles 2 de agosto de 1899, núm. 92, p. 402.

CONCLUSIONS

Els anuncis per tancament de terres dels butlletins provincials dibuixen una geografia gairebé idèntica a la dels bans de la Reial Audiència. El mas, la unitat de producció agrària d'aquesta Catalunya vella, és l'objecte bàsic dels tancaments. Entre els factors que poden explicar, o podien haver influenciat en la pràctica i el nombre d'anuncis, podem trobar diferents aspectes com la pressió demogràfica, la presència destacada de la mitjana i gran propietat (en tant que model social pels propietaris més modestos) i, sobretot, la persistència per part dels no propietaris o propietaris més petits de la pràctica d'usos i aprofitaments comunals a bona part del territori, sobretot en les àrees boscoses. Uns hàbits que eren apresos des de la infantesa, com apuntava el diccionari de Madoz i altres autors citats, i uns costums que posaven en qüestió uns drets de propietat que, a voltes, tenien una gènesi fraudulenta i no sempre uns orígens nets, o dit d'altra forma, el que Marx va anomenar l'acumulació originària o primitiva.[1841] Després de diversos exemples de bans o edictes generals signats pels governadors civils de les províncies, en els quals es nota que la problemàtica persisteix, la pràctica dels anuncis individuals o mancomunats per fer públic un tancament de terres es comença a fer popular entre els propietaris de Barcelona a inicis de la segona meitat de segle XIX. Amb un redactat i unes fórmules, com la de «para que nadie pueda alegar ignorancia», que ens recorda els bans de la Reial Audiència –encara que amb una retòrica menys esplendorosa–, però que cometia la mateixa funció: els usos socials de la informació amb un discurs de defensa d'uns drets de propietat excloents que pretén ser l'únic i el dominant. El procés de construcció social d'aquests drets no estava acabat i calia repel·lir unes pràctiques contràries als interessos dels propietaris. La província de Girona va respondre amb entusiasme a aquesta nova modalitat i renovada pràctica de propietat. Si bé detectem ritmes, pulsions i pics de publicacions diferents pels territoris notem una constància i uns denominadors comuns pel que fa als anys d'aparició dels anuncis, amb una certa paràlisi o caiguda en els anys del «sexenni democràtic», i en la periodicitat en la publicació dins l'any natural amb pics importants en els mesos d'estiu, just abans de les collites i els mesos de veda. Girona (34,25%) i Barcelona (56,48%) apareixen, com en el cas dels bans, com els territoris en els quals la publicació d'anuncis acapara gairebé la totalitat de Catalunya (90,73%). Així mateix, a la província

[1841] Vegeu els capítols XXIV i XXV del primer volum d'*El Capital* de Karl Marx.

de Girona el nombre d'anuncis privats, la iniciativa privada, supera la resta i constitueixen més del 80 % del total. Per contra, a la província de Barcelona predominen els anuncis publicats a través d'edictes municipals i a Tarragona els avisos són emesos, directament, pel govern civil. Les pràctiques i canals seguits difereixen en cada província i ens indicaria la preponderància social dels hisendats en cada territori i el mode de publicació en el qual se sentien més còmodes o segurs. El període escrutat, de 1850 a 1910, ens dóna un marge suficient per mesurar unes pràctiques que van al ritme de les conjuntures particulars, però inserides en un àmbit general per controlar uns recursos naturals bàsics per garantir una preponderància social en les diferents òrbites locals. Observant el llenguatge i les cites de les lleis, hem arribat a la conclusió que a la província de Girona el discurs esdevé més agressiu i excloent. Els propietaris i els seus redactors van utilitzar una bona colla de sinònims d'«agressió» per referir-s'hi. Un altre aspecte interessant ha estat examinar l'existència de dades que ens orienten a saber els límits de les finques. Aquesta informació ens indicaria que els masos haurien culminat uns determinats límits que calia mantenir lliure d'«invasions» externes.

La cita continuada i reiterada de les succesives lleis liberals, des del Decret de d'acotaments de 1813 fins al Reglament de caça de 1903, responia a la necessitat de fonamentar i justificar la decisió concreta del vedat o el tancament de terres. Aquest exercici, el de la fonamentació de l'acotament amb aquestes lleis, per si mateix constitueix una modalitat més, una tipologia més de pràctiques de propietat que obraven els diferents actors històrics. La legislació no explica els tancaments ni la privatització de terres, sinó que són les dinàmiques i les relacions socials les que són útils per interpretar-les. En aquest sentit, les lleis serien el resultat de la voluntat de normativitzar certes pràctiques de propietat, serien el fruit d'una conjunció i concreció de certs interessos de classe per així consagrar unes realitats especifiques. Les lleis, aïllades, no expliquen la realitat històrica, ni la realitat social. Els anuncis per tancament, amb cites de legislació o sense, són actes i declaracions de domini, coercitives i revestides de solemnitat i oficialitat en publicar-se en uns butlletins provincials sota la supervisió (teòrica) o el vist-i-plau del governador civil. L'aparició d'una sèrie de fites legislatives en matèria de tancaments converteix la font, els anuncis, en una via útil per la recerca i les pràctiques de defensa i foment dels drets de propietat. Entre aquestes lleis, a banda de les d'acotament, restablertes a partir de 1836, i les relatives a la protecció de boscos, ens han cridat fortament l'atenció les relatives als vedats i acotaments de caça. A través

d'aquesta legislació es fomentaren i fonamentaren molts tancaments, un ús i una cita, que en moltes ocasions era circumstancial i totalment pragmàtica. Si examinem aquestes lleis, força vegades, el conjunt o corpus legislatiu es complementava per aclarir aspectes de la normativa anterior i esvair contradiccions entre normes i clarificar conceptes com el de «cerrado o acotado». D'alguna forma, es tractaria d'una sèrie de rèpliques o notes al peu del Decret d'acotaments de 1813 que explicaria un procés jurídic de redacció legislativa i de construcció social de la propietat, dependent de les dinàmiques i les necessitats concretes de la classe dominant. La publicació de la Llei de caça de 1879 va comportar la utilització d'una eina més per justificar uns tancaments que, a voltes, en els anuncis no es distingeixen si són acotaments o vedats, dues modalitats que es van començar a diferenciar pel tipus d'activitat principal de la finca. Si es tractava d'un vedat de caça aquesta activitat teòricament havia de tributar, una qüestió que no sempre es complia. A partir de la Llei de caça de 1902 i el seu Reglament de 1903 s'intentarà, sense un èxit total, que aquesta diferència sigui complerta. Però, una vegada més, el frau i les pràctiques socials seran presents i reals. Altres lleis com la de protecció d'aus col·locaven Espanya en l'òrbita europea, però només sobre el paper. Les pràctiques eren unes altres, així ho denunciava el Marquès de Camps amb un cert grau de desesperació. Les lleis no eren complertes per cap sector social i només s'intentaven fer valer en tant que aportaven beneficis o era bo pels interessos dels diferents protagonistes històrics. Una de les normatives al·ludides fou l'article 388 del Codi civil, un article que consagrava els drets de tancament per part de la propietat. I per reforçar el caràcter repressiu i dissuasori dels anuncis se citaven diferents articles dels successius Codis penals publicats i vigents en la segona meitat de segle. En resum, el repàs de la lleis citades en els anuncis ens fa veure la propietat com a forma definida però en constant definició en l'àmbit d'uns camps de forces i d'unes dinàmiques socials en constant moviment i en permanent qüestionament d'unes pràctiques de propietat amb unes altres.

Les fórmules i expressions per fer públiques les prohibicions d'entrada i el tancament de terres tenen una gran riquesa semàntica i sovint ens trobem davant de la polisèmia lingüística. Si bé amb un acotament de terres, a través d'un amollonament simbòlic o d'una tanca física, es prohibia l'accés a les terres, no sempre un vedat era el mateix que un acotament (si és que aquest es referia a la pràctica de la cacera). L'acotament s'ajustava més a les connotacions d'uns terrenys en el quals estava prohibida l'entrada de bestiar o de persones per realitzar diferents tasques d'aprofitament. Tot i que també

s'acotava per la caça, en tant que una activitat a limitar i impedir, igual que les demés. Els tancaments o acotaments foren una de les obsessions teòriques d'alguns il·lustrats, agraristes i liberals que interpretaren com el camí lògic i natural davant la «barbàrie» dels camps oberts i els privilegis de la Mesta. Jovellanos en fou l'autor més citat i la referència de capçalera, com així trobem en algun butlletí oficial. Però res d'això estava guanyat, ni amb la redacció de les primeres lleis liberals, a Cadis. Amb aquestes normatives es posava un fonament, però el procés de construcció social de la propietat no estava acabat ni tampoc tenia l'èxit assegurat. La capacitat de reacció i resistència era prou forta i evident davant els intents d'exclusió i els d'apoderament o usurpació de terres comunals, ermes o boscoses. Acotar i tancar (sobretot «cercar», en castellà) tampoc eren plenament sinònims, la primera, «acotar», podia prohibir sense una tanca o impediment físic concret (es podia acotar, prohibir o tancar simbòlicament), mentre que «cercar», si bé lògicament era un terreny acotat, ho era en tant que tancament físic (amb una tanca, paret, plantes o objectes materials que envoltessin la finca). En el sentit de prohibició doncs, acotar equivalia a tancar les terres. Així ho hem descrit, des dels exemples textuals, des d'una mirada a les definicions d'alguns dels diccionaris contemporanis i amb el text del Decret d'acotaments. En la documentació apareix informació sobre tancaments físics i tancaments simbòlics. Entre els primers trobem parets, marges i perfeccionaments tecnològics com el filferro i el filferro espinós, que abaratien els costos de definició dels drets de propietat. Entre els segons esmentem les diferents formes i pràctiques de delimitació que trobem en els anuncis. D'aquesta forma les afrontacions i límits podien senyalar-se amb fites de pedra, postes de fusta, rètols de vedat o tauletes d'acotament (personalitzades o no) informant i difonent al transeünt (vingués d'on vingués i fos d'on fos) la prohibició establerta. També amb l'estudi de la col·locació de fites (diferents pràctiques de colors i tipus de pedres), les afrontacions i presència de referències dels límits hem vist els interessos informatius de la propietat per marcar i delimitar les finques. Altres formes més sofisticades, i vistes en aquest treball, foren els anuncis on s'advertia la distribució d'estricnina i trampes en els límits de les finques per així crear inseguretat, indecisió i pànic, sobretot entre pastors i caçadors.

Entre les pràctiques, hàbits i costums que pels propietaris eren conceptualitzats com a contravencions i introduccions fraudulentes, trobem tota una sèrie d'activitats que en la majoria d'ocasions són descrites, citades i al·ludides com a contràries al dret de

propietat. Entre aquestes hi trobem el tallar, arrencar i emportar-se llenyes (amb tota una sèrie de sinònims per referir-se al mateix). A la província de Girona, aquesta activitat tenia més incidència o almenys preocupava més els titulars dels masos. L'altra gran pràctica fou l'aprofitament de pastures, una activitat que, per la circumscripció de Girona, també sobresurt sobre les demés. Aquesta activitat, com les altres, per Joaquín Costa no desapareixeria per obra de cap legislació de tancament de terres, sinó de manera espontània (per convenció social o confluència d'interessos).[1842] L'exercici de la pesca, amb una sèrie d'exemples concrets, ens apropa a l'èxit o el fracàs de les privatitzacions d'aigües. Aquesta activitat de captura, que era realitzada mitjançat tot tipus de pràctiques (també les prohibides) i sobretot en cursos fluvials i estanys, també preocupava més a Girona, amb una lleugera diferència vers la província de Barcelona. Altres pràctiques prohibides estaven relacionades amb la recollida de fruits i altres productes agraris i forestals, com també l'espigolar i qualsevol activitat recol·lectora. També consten les relacionades amb el dret d'aigües, la gestió i control d'aquest bé, així com les referides a les pèrdues de fems pel potencial per les produccions agrícoles que tenia. L'activitat estrella, si ens atenem a les cites i per utilitzar la llei de caça per vedar i prohibir l'entrada, fou la cacera. Aquesta activitat consta (i supera) en el 77% dels anuncis en totes les províncies. Sobre el total, Barcelona representa el 46,32% i Girona el 27,12%. En aquest sentit, la constitució de vedats i la pràctica de la cacera és molt més potent en la província de Barcelona, probablement per influència de la capital i per l'afluència de persones residents en aquesta ciutat. En aquesta circumscripció, destacaren –entre altres– les àrees de caça del Delta, en l'actual comarca del Baix Llobregat. La caça, conceptualitzada com un dret més dels drets de propietat, esdevé una preocupació i també un negoci (sobretot en el darrer quart de segle en el context de crisi i depressió econòmica) pels terratinents que practicaven (o arrendaven per practicar) el que ells anomenaven una «diversió» o una «afició». La prohibició d'accés a la cacera sense permís en terres particulars i la privatització de terres comunals va provocar que aquesta activitat fos controlada *de iure* pels titulars de la propietat, però es trobaven que *de facto* era practicada amb diferents metodologies (sobretot les prohibides) per moltes altres persones, per hàbit cultural i/o necessitat alimentària, venda de carn, pells i plomes. La cacera, els vedats i les societats de caça associades a unes àrees d'esbarjo per persones provinents del món urbà van contribuir a un

[1842] COSTA, Joaquín, *Colectivismo agrario…, op. cit.*, p. 250.

increment del conflicte entre les pràctiques i usos en determinades zones tradicionals de captura (masos i zones palustres). Les societats de caça van tenir òrgans de premsa i difusió per a la defensa dels seus interessos i per al desenvolupament d'un cert proselitisme i sociabilitat de classe. La caça esdevenia així un acte social i de trobada de negocis, esport i diversió entre individus que compartien certs trets simbòlics i de poder. La privatització de la cacera i la prohibició d'entrada fou un element molt important per comprendre els tancaments de terres en el vuit-cents, quan s'intentà imposar unes pràctiques de propietat a través d'una legislació (de classe). D'altra banda, la legislació de caça fou una bona eina i una bona excusa i fonament legal per acotar les terres, encara que aquesta no hi fos l'activitat principal. La importància d'aquesta activitat, o la cita constant de les diferents legislacions, fa que la cacera hagi tingut un capítol específic, una activitat d'oci del món urbà en l'àmbit rural amb certs comportaments i emulació «aristocràtica». La pugna per eradicar certes pràctiques com la caça amb fures, llaços i trampes es fa patent en els textos. No tothom es podia permetre costejar una escopeta, una llicència d'armes i una altra llicència de caça, uns requisits d'una legislació que, sovint, els posava fora de la llei. Altres pràctiques, que d'alguna forma deixaven envair excepcionalment les finques particulars, i que podien servir com a vàlvula social d'escapament o com a mesura per controlar la caça furtiva, foren les «batudes generals» que permeteren les diferents lleis de caça a les feristeles i altres animals feréstecs catalogats com perjudicials per la ramaderia o per l'agricultura. L'exemple de caça furtiva a Vilamacolum, a la plana de l'Empordà, ens ha il·lustrat un exemple de repressió de la Guàrdia civil per la caça d'ocells amb un practicant que al·legava que havia d'alimentar la família. I el cas del mas de Bell-lloc de Cantallops, a l'Albera, ens ha mostrat les relacions socials problemàtiques a l'entorn d'uns terres comunals recentment privatitzades (i cobejades des de feia temps), les estratègies i els esforços dels propietaris, a través de la guarderia jurada particular (i les denúncies d'aquests als jutjats municipals), per excloure, foragitar i frustrar la pràctica de la cacera (en aquelles terres) a diferents persones de l'entorn poblacional més proper.

La vigilància, la repressió i la guarderia rural també va esdevenir una qüestió central per entendre els tancaments de terres a la Catalunya del vuit-cents. La constitució dels diferents cossos i guarderia s'ha d'entendre en el context de construcció de l'Estat liberal a Espanya. El 1844 el govern de la monarquia espanyola creava la Guàrdia civil en tant que força repressora i d'ordre públic que tenia la defensa de la propietat com un

dels objectius a complir. Cinc anys després, i a sol·licitud dels propietaris catalans i després de difondre aquesta necessitat en els seus òrgans de premsa, el 1849 s'aconseguia una normativa que permetia considerar la guarderia particular jurada com a agents de l'autoritat, fet que permetia als propietaris controlar directament la repressió, cosa que no podien fer –encara que intentaren crear sinèrgies de reciprocitat– amb la Guàrdia civil. Una altra força més o menys activa foren els Mossos d'esquadra, però amb una vida més o menys accidentada per la seva adscripció a unes determinades elits tradicionals i que, al final i després de 1868, només va quedar residual i adscrita a la província de Barcelona. Una institució efímera, i un fracàs, va ser la guàrdia rural que pretenia ser la força pública específica del món rural. Però lluny de les laudatòries dels periòdics o de visions romàntiques de les forces de seguretat, la realitat fou ben diferent.

Descobrim les dificultats de desplegament per el territori, l'incompliment de les lleis i de les ordres per diferents causes i motius: com la manca d'efectius o el xoc amb l'autoritat local, que era la primera a no complir la legislació o les ordres que es dictaven des del govern civil. L'obediència de guardes jurats particulars i municipals als poders locals portava inserida la conseqüent justícia distributiva al servei dels seus interessos. Altres guardes o vigilants eren els masovers, en tant que estaven a la primera línia de defensa de la propietat i, també, dels seus interessos familiars. La institució de la guarderia local, particular i municipal, l'hem vist de prop amb l'exemple de Roses (Alt Empordà). Aquí hem repassat les pulsions de la propietat, els extractes i la procedència social dels guardes, així com els processos administratius i les fórmules i el jurament de càrrec. També hem obert una nova font per estudiar la repressió en l'àmbit rural en aquest procés de la «gran obra de la propietat». En efecte, les multes de les «providències governatives» per part dels alcaldes s'expliquen en un estat nacional on la divisió de poders encara no estava ben desenvolupada. L'estudi de cinc municipis empordanesos ens ha donat dades de l'impacte i de l'activitat dels alcaldes i tinents d'alcalde per reprimir els danys i certes pràctiques com la pastura i fer llenya, en terres particulars i també en finques d'ús i gestió comunal. En resum, tot i la maquinària repressora engegada per l'estat i les elits dominants descobrim que l'efectivitat de les mesures adoptades eren més aviat deficients o d'èxit puntual. També veiem, pels avisos repetits i repetitius de diferent àmbit i procedència, la gran tolerància de les autoritats locals en diverses pràctiques i activitats, l'incompliment flagrant de les lleis per aquests mandataris (recordats de manera insistent pels governs civils, encara que fos de manera

retòrica i sense resultats aparents) feia que tampoc les complissin les forces d'ordre públic que tenien encomanada la defensa de la propietat. Les ordres i les lleis no es complien sistemàticament. Les dificultats pel seu compliment eren de diferent ordre: cultural, social, polític i econòmic.

En aquest procés de llarga durada de privatització i de tancaments de terres, en la diferent documentació emergeix la problemàtica dels camins i les vies de comunicació en el món rural. En els bans, la preocupació pels anomenats, expressament, «caminos nuevos e inusitados» o els «caminos de mal uso» era patent. Amb aquesta mateixa inquietud, però amb una intensitat inferior també es reflecteix en els anuncis per tancament de terres dels butlletins. En la diferent documentació de l'època detectem notícies relacionades amb carrerades del bestiar, camins públics i camins d'ús de diferents tipologia. En alguns dels anuncis per tancament es fa constar expressament que es respectin les «servituds públiques», amb una clara al·lusió als camins i a unes vies de comunicació que, a voltes, es veien assaltades per la propietat. Els mètodes per apropiar-se d'aquests camins eren diversos i variats, a vegades progressius. Primer podien dificultar l'accés o el pas mitjançant pedres, branques, llaurar-lo i fer-lo estret, no arreglar-lo ni mantenir-lo després de les pluges, tapar-lo amb tanques de tot tipus de material o llaurar-los completament. En tot cas, la legislació va recollir diferents normatives referents a camins públics que es complien de manera deficient. Per la defensa dels camins ramaders existí l'associació de «Ganaderos del Reino», un potent grup de pressió que aconseguí alguns reials decrets al seu favor i celebrà la Llei de 1892 que protegia les carrerades, però que no pogué contrarestar totalment les accions anònimes i silencioses dels propietaris. Una vegada tallat o desviat un camí, si passava el temps i ningú protestava de manera formal o judicial, aquella situació *de facto* es podia convertir, a la llarga i amb l'oblit, en *de iure*. El 1855, la circular del governador civil de Barcelona era molt clara en aquest aspecte. Apel·lava als alcaldes constitucionals de la província perquè mantinguessin els camins ramaders i que els propietaris veïns no els fessin desaparèixer. I els encarregava, a més, que busquessin antigues carrerades que haguessin desaparegut per haver-se cultivat els erms per on passaven. Aquesta informació, encara que pogués ser pura retòrica, ens indica que a mitjans del vuit-cents ens trobem davant una problemàtica viva i, amb l'acaparament de les superfícies d'aquests camins, en un exemple més del procés en construcció permanent dels drets de propietat. Davant d'això, les autoritats municipals actuaven

d'una forma o altra, en defensa o en tolerància, depenent dels seus interessos i de les relacions amb els executors d'aquestes pràctiques. A Roses, per exemple, l'ajuntament advertí als propietaris que deixessin lliure i vàcua la carrerada que anava cap la muntanya de Norfeu. Les relacions socials a l'entorn dels camins públics i camins ramaders, les disputes i tensions pel domini d'aquestes vies, esdevenen un conflicte més per la definició dels drets de propietat, que es volien exclusius i excloents.

Les categories socials i professionals dels propietaris dels masos i de les finques esdevenen un codi per entendre la forma com es classificaven els mateixos protagonistes històrics. D'alguna forma és la concreció de la jerarquia i les desigualtats socials a través del llenguatge i dels significats d'aquest. Entre aquestes categories, la més utilitzada fou la de «propietario», seguida de la de «vecino». Altres ocupacions o representacions de l'escala social amb un nombre important en els anuncis són les d'«hacendado» i les dels qui es presentaven amb títol de noblesa (antiga i nova aristocràcia). Les «vídues», emergeixen com un col·lectiu important a l'hora de gestionar (i privar l'accés) i transmetre el patrimoni familiar. Ara bé, en una majoria relativa dels exemples no s'especifica cap ofici concret per diverses raons i motius. Un grup modest, si ens atenem al nombre de vegades que consten explícitament, són els comerciants, industrials i fabricants, molts dels quals podien arribar a presentar-se com a «veïns». Les professions liberals i relacionades amb estudis universitaris no són massa notables, almenys de manera explícita. Seria aquesta una representació sòlida dels efectes de la institució de l'hereu? O s'amagaven (o eclipsaven) sota la denominació de «veïns»? Una altra ocupació gairebé testimonial és la dels eclesiàstics, que en algunes ocasions consten com a gestors del patrimoni de familiars i nebots. Si comparem els titulars principals amb el global de persones que apareixen en la font, els percentatges de representació social, les diferents categories, amb prou feines canvien. Les extensions de les finques en els butlletins podrien indicar que el procés de redefinició de drets de propietat podria estar gairebé acabat. Però, a més, la mesura de les superfícies el podríem veure com un indicador de desigualtats socials i de mostra simbòlica de poder informatiu per presentar la capacitat productiva o d'extensió. La documentació ens aporta la gran diversitat i l'ús de diferents mesures de superfície en el conjunt de Catalunya, tot i la introducció oficial del sistema mètric decimal. En tot cas, i pels casos en què consta aquesta informació, hem calculat les mitjanes aritmètiques, medianes i quartils de les quatre circumscripcions provincials i del global del Principat. El càlcul

realitzat estableix que la mitjana dels masos seria de 53 hectàrees i, la mediana, en gairebé 22 hectàrees. Un estudi de casos concrets i amb petites notes biogràfiques dels anunciants ha servit per establir una radiografia qualitativa de les classes propietàries i dirigents que emergiren en els diferents àmbits territorials i que encapçalaren els tancaments de terres. Aquests foren els artífexs d'un discurs individualista agrari que fou seguit amb un cert mimetisme per les classes de propietaris més modestes. En aquest sentit hem vist alguns exemples, fins i tot de persones deficientment instruïdes i que no sabien signar que publicaven un anunci d'acotament. Però el llenguatge i les pràctiques socials eren apreses i estimades com a positives per estimular i construir uns drets de propietat més complets (i exemple d'ascens social). Entre els representants de les classes dominants hem localitzat a diferents individus i famílies que són els i les exponents de la gran propietat a Catalunya. Alguns d'ells consten en les llistes de majors contribuents.[1843] Altres tenien títol de noblesa (a voltes aconseguit no feia masses anys). Entre aquests podríem citar el marquès de Camps, el marquès de Monistrol o el duc de Solferino. Altres també foren dirigents (o fundadors) de l'IACSI. Molts d'ells repeteixen en anuncis per les diferents possessions i dominis d'arreu i els localitzem com a polítics (congressistes i senadors), industrials de renom i integrats en diferents societats de classe. Alguns dels anunciants foren coneguts en el què avui diríem el món de la cultura i les professions relacionades amb l'art i les humanitats. També són interessants les referències als *americanos* que feien fortuna a Cuba i invertien en béns immobles a Catalunya. Una de les característiques principals d'aquest impuls individualista però, fou l'absentisme agrari i forestal dels propietaris i hisendats, residents en la seva major part a les ciutats grans o mitjanes. La defensa i l'acreixement de la propietat era el model social d'èxit i va esdevenir una qüestió transversal, patrimoni i denominador comú que va cristal·litzar amb les pràctiques dels acotaments i vedats. Els anuncis en els butlletins provincials foren una pràctica de propietat que amb el temps es va convertir en una institució i que, finalment, les lleis de caça contemplaren i milloraren successivament. Les resistències socials, però, tot i aquestes pràctiques i els diferents mecanismes repressius als servei dels propietaris, van mantenir un nervi i un múscul considerable. Els drets de propietat són el resultat d'un procés de construcció social, progressiu o regressiu, que necessita l'atenció i la tensió permanent per mantenir-

[1843] CONGOST, Rosa, «Las listas de los mayores contribuyentes de 1875», *op. cit*.

se o canviar, un fenomen en el què operen diferents dinàmiques socials i estratègies com els usos socials de la informació.

TERCERA PART

BANS I USOS COMUNALS: CONFLICTES DE LLARGA DURADA. EL CAS DE CANTALLOPS

INTRODUCCIÓ

Bans i usos comunals: conflictes de llarga durada. El cas de Cantallops[1844]

«La montaña que debía servir para todos
ha quedado en el día, distribuida entre unos cuantos»[1845]

Aquesta part de la tesi estudia la «propietat» i el domini dels antics béns comunals de Cantallops (Alt Empordà). Aquestes terres han estat el centre de transformacions socials diverses. En el cas particular d'aquest municipi els processos judicials en disputa per la «propietat» de les terres comunals varen persistir diverses generacions, amb una durada de més de 150 anys.[1846] Molts senyors útils es varen convertir en propietaris particulars de finques i terres boscoses, antigament comunals, a través d'establiments emfitèutics. Després d'aquestes cessions de domini útil, tot seguit, els establerts aconseguien un ban penal per solidificar el seu domini sobre les peces obtingudes en detriment del comú. La resposta i el conflicte emergí d'immediat. De l'últim quart de segle XVIII fins el segle XX trobem els esforços, per part de la Universitat i després per l'ajuntament constitucional, per la recuperació d'uns usos comunals que s'havien mantingut des de «temps immemorial» i que, en alguns casos, apareixen documentats en privilegis atorgats pel senyor jurisdiccional. Això va produir un desgast, conflictes i divisions profundes dins de les poblacions.[1847] El darrer episodi –i també en aquest exemple particular– el trobem durant la Guerra civil, quan molts terrenys, antigament comunals, són comissats i col·lectivitzats pel comitè local.

[1844] Aquesta part de la tesi és una ampliació d'un estudi que fou inicialment tractat, però amb una extensió molt menor, en el treball de recerca de màster de 2008 titulat «Els *bans* al segle XIX a Catalunya: tancament de finques i conflictes». Aquesta recerca remarcava la importància del ban a la Catalunya contemporània. Aquest moviment individualista l'exemplificàvem amb l'estudi de cas d'un conflicte que es va estendre a cavall de tres centúries diferents. Aquell estudi fou publicat el 2009 amb el mateix títol, SERRANO, Lluís, «Bans i usos comunals: conflictes de llarga durada. Cantallops com a exemple». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 40 (2009), Figueres, p. 263-290.

[1845] ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 28468, f. 408v, 30 abril 1852.

[1846] Pierre Vilar proposava que calia combinar els estudis microanalítics i els d'abast general sobre les estructures de funcionament d'una societat. L'estudi de cas podia constituir un testimoni excepcional de la dinàmica general. VILAR, Pierre, *Iniciación al vocabulario del análisis histórico*, Barcelona, Crítica, 1980, p. 76.

[1847] ALVARADO, Joaquim. «Béns i usos comunals a Agullana (segles XVII-XX)», *op. cit*., p. 249-268. Aquest autor fa un repàs sobre el cas d'Agullana que guarda certs paral·lelismes amb Cantallops. En ambdós llocs, i molts d'altres, hi ha un llarg procés amb certes dificultats en imposar la propietat privada plena i que troba resistències fins la guerra civil. Un altre cas paradigmàtic fou el de Llagostera. Vegeu CONGOST, Rosa, «Comunales sin historia...», *op. cit*., p. 293-328.

Aquest conflicte sobre drets i usos comunals a Cantallops no fou l'únic. El 1815 sorgí un enfrontament relacionat amb la publicació d'un ban penal per part de la comtessa de Peralada,[1848] que privava d'entrar a la Muntanya de Requesens als habitants del lloc de Cantallops (principalment, i entre altres pobles limítrofs) per tallar arbres per fusta i fer qualsevol altre aprofitament. L'assumpte, que s'elevà a la Reial Audiència, es va resoldre amb un concòrdia entre les parts, el 1817,[1849] que va portar a la pràctica limitació i vigilància del dret comunal que tenia el poble en virtut d'un privilegi concedit el 1616 per Jofre de Rocabertí, el primer comte de Peralada. Aquestes llibertats modernes es van reduir a la facultat de poder aprofitar de llenyes mortes i no poder tallar arbres sense permís del majordom.[1850] Fou una època de canvis i de convulsions dins les petites comunitats rurals que anaren entrant a cop de ban en la modernitat (o món contemporani). Ens trobem davant una dialèctica, un *tour de force*, que havia començat feia molts anys i que finalment es decantà per la dilapidació, dissolució i abolició dels usos comunals i el trencament de les formes tradicionals de justícia rural. Cal dir que el senyor jurisdiccional, a més d'exercir el control en el nomenament de les autoritats locals, tenia la facultat d'atorgar drets i privilegis als llocs i pobles inclosos en la seva jurisdicció[1851]. Aquesta senyoria, en algunes ocasions, coincidia amb la senyoria territorial. El senyor banal en l'acció de concedir privilegis als seus vassalls feia cessió d'uns drets que només ell posseïa. Els privilegis podien ser col·lectius, com és el cas, o individuals i a vegades aquests podien entrar en contradicció. A voltes venien acompanyats d'una quantitat monetària que anava destinada a les arques senyorials i, probablement, intentava retallar, regular o controlar unes pràctiques que ja existirien amb anterioritat. Ens trobem davant el reflex d'una societat on la desigualtat política estava fixada pel dret i on l'individu existia en tant que component d'una corporació, universitat o comunitat. Els senyors jurisdiccionals s'estenien per un percentatge molt alt del territori català però, fins i tot ells, van recórrer a la justícia reial al llarg del XVIII. L'administració i jurisdicció reial, amb l'expedició de bans per la Intendència o la Reial Audiència, es va anar imposant en el set-cents i certificaven uns drets de propietat que

[1848] Joana I de Rocabertí-Boixadors i Cotoner (1805-1862).
[1849] Concòrdia també citada a CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres, op.cit*., 1990, p. 48.
[1850] Vegeu l'apartat 'El ban de Requesens: el final d'un privilegi' a SERRANO, Lluís, «Bans i usos comunals...», *op. cit*., p. 284-289.
[1851] TORRES, Xavier. «Identitat i llibertats a la Catalunya dels Àustries. Assaig sobre els privilegis», *op. cit*., p. 551-561; i COBOS, Antoni i GIFRE, Pere [eds.], *Llibre de Privilegis del Penó de Rocabertí (1356-1490)*, Ajuntament de La Jonquera, 2004.

començaven amb establiments emfitèutics com a via més utilitzada per la privatització.[1852]

Després de l'establiment emfitèutic (a particulars) de 1785, el comú de Cantallops es va quedar formalment sense l'empriu de la Muntanya, un recurs en el qual moltes famílies basaven el seu sosteniment. També es varen deixar de percebre els emoluments que provenien dels diferents arrendaments del suro o de les pastures i les aglans que realitzava la Universitat i que eren utilitzats per fer front a les despeses del comú. Aquesta qüestió va portar a l'ajuntament a més d'un segle de recursos, plets, enfrontaments, divisions i resolucions judicials per recuperar el domini i el reconeixement dels usos. El primer procés va començar el 1787 però, per diverses raons polítiques i conjunturals, va restar en via morta fins el 1825-27. El procediment va continuar a partir d'aquesta data i es va esgrimir sense sentència a la Reial Intendència per passar, sense resolució, a la Reial Audiència del Principat. Amb els canvis polítics de 1836 i la posada en vigor de la constitució de 1812, es va canviar l'organització judicial, raó per la qual el 1837 fou el jutjat de primera instancia de Figueres on es dictà el primer veredicte. Aquesta sentència desfavorable als interessos del comú, de 1839, féu que el 1840 alguns veïns de la població s'unissin per fer front a la despesa per l'apel·lació, que fou dirimida a la sala primera de l'Audiència Territorial a Barcelona, el màxim tribunal de Catalunya. Aquest tribunal, el 1844, va emetre una segona sentència favorable als interessos del comte i dels emfiteutes, una resolució que totes les parts, per no sentir-se completament conformes, varen recórrer a la sala segona del mateix tribunal. Aquest tercer procés es va resoldre el 1853 amb una altra sentència contrària als interessos del comú. Aquesta determinació judicial també fou recorreguda immediatament, però el 1855 el consistori i els veïns implicats van renunciar expressament al recurs de nul·litat. El 1862 es va produir una altre procés en el jutjat de primera instància de Figueres, en el qual el comte va voler lloar-se del seu domini directe.[1853] Aquests processos descrits (1827-1855), bàsicament circumscrits en la primera meitat de segle XIX, es podrien agrupar en un primer episodi judicial o un

[1852] PELLICER, Montserrat. «Los cercamientos de tierras en Cataluña…», *op. cit*., p. 267. L'autora diu: «Alegaban que dichas tierras eran vacantes, obtenían un establecimiento y un bando sobre ellas y, a partir de ahí, correspondía a las universidades el probar ante el tribunal de dicho particular (...)». Més endavant, a la pàgina 289 ens informa que: «gracias a las concesiones en enfiteusis podían disponer (casi) libremente de sus posesiones y ese derecho de posesión... se asimiló al derecho de propiedad tal y como los liberales lo entendieron».

[1853] Francesc Xavier de Rocabertí-Boixadors Dameto i de Boixadors (1862-1875).

primer cicle de conflicte. En aquest primer moment, el comú i Ajuntament de Cantallops s'enfrontà contra els comtes de Peralada pel domini directe de la finca en qüestió. La casa de Peralada, com a senyors directes, justificaren aquest domini, entre altres documents, amb una escriptura suposadament atorgada l'any 801 per Carlemany. En aquesta articulació i escalada de tensions socials –com és lògic– també varen participar, davant dels diferents tribunals, els beneficiaris dels establiments emfitèutics.

En la segona meitat de segle XIX, a excepció del citat «judici de jactància» del comte, s'engegà una dinàmica i un segon cicle de conflictivitat social, al voltant d'uns usos i aprofitaments comunals que es continuaven practicant amb molt de vigor i energia. Els guardes particulars jurats de la finca de la Muntanya perseguien i denunciaven, sempre que podien, davant del jutjat municipal totes aquestes activitats. Les resistències veïnals a no practicar els múltiples aprofitaments, i el reconeixement en els judicis verbals del dret comunal de pastura durant nou mesos l'any, van fer que l'estratègia del condomini fos: en primer lloc, la persecució constant per cansar els diferents veïns que s'aprofitaven dels diferents fruits dels boscos; i, en segon lloc, traslladar el conflicte al jutjat de primera instància de Figueres i a les institucions judicials superiors. En aquest segon moment, les dinàmiques socials van acumular unes tensions que es van resoldre, relativament, amb la sentència de 1893 que reconeixia el domini útil del condomini i lliure de cap servitud. Aquesta solució fou buscada per Maria Batlle, hereva de Pere Batlle –avi i emfiteuta de 1785–. Maria pretenia reclamar el respecte i tancar la seva propietat davant les continuades pràctiques d'aprofitament de llenyes i pastures per part de molts veïns. D'altra banda, l'ajuntament tenia la voluntat de declarar la Muntanya «monte publico»[1854]. El govern municipal mai va aconseguir les seves reivindicacions. Pocs anys després, el 26 de juny de 1911, els diferents hereus dels primers emfiteutes van signar escriptura de divisió de la Muntanya davant Salvador Dalí, notari de Figueres. Al cap de 22 anys començà el darrer període de disputa. El 1933 diversos testimonis espontanis es presentaren per testificar a l'ajuntament sobre els diferents usos i aprofitaments. Dies abans, el consistori republicà havia publicat un anunci al respecte, en base a dues bases de la Llei de reforma agrària que obrien la porta a recuperar els antics terrenys comunals. Tres anys després, havent esclatat la guerra el comitè local

[1854] ACAE. Ajuntament de Cantallops. Administració general. Expedient béns comunals. *Demanda Judicial a la Sala del Tribunal Supremo elevada per Luis Soto y Hernández* en nom de l'ajuntament, 1895.

comissava i col·lectivitzava la Muntanya. El febrer de 1939, amb l'arribada de les tropes franquistes, s'acabà l'assaig de socialització dels mitjans de producció i els propietaris (i descendents dels primers emfiteutes) tornaren a posseir les terres.

Aquest cas, extraordinari per la seva durada, ens ajuda a entendre i a interrogar-nos sobre la història de la propietat i els tancaments de terres, més enllà de les lleis. Es tracta d'un episodi més d'unes dinàmiques socials que conformaren i modelaren aquesta institució en funció dels diversos interessos i de les conveniències individuals i de grup, atiades per diversos estímuls que es situarien en diferents esferes com l'econòmica, el prestigi i el poder i la representació simbòlica i política dins les comunitats. Els veïns d'aquest poble empordanès es converteixen així en protagonistes de la història, d'un dels capítols simultanis i esdevenen un exemple més del que Congost ha batejat com «el caràcter mutant de la propietat».[1855] Presentem, doncs, diverses dinàmiques i relacions socials que perfilaren i conformaren la realització de la propietat. Dins d'aquestes correlacions apareixen l'ocultació i els processos d'informació amb el reconeixement del domini directe en funció d'interessos individuals concrets, en benefici o en detriment dels diferents actors històrics. Els motors de la privatització, i posterior tancament, foren pagesos i senyors útils dels masos que imposaren el seu interès davant del de la comunitat. Aquests individus i famílies trobaren una resistència ferotge dels altres pagesos exclosos i de persones amb una categoria social i professional més aviat auxiliar, derivada i relacionada amb un menor volum i quota d'accés a l'explotació de la terra. Vegem doncs, aquesta lluita per l'individualisme agrari, una aventura concreta d'individualisme forestal per l'interès en l'explotació del suro.

[1855] Vegeu CONGOST, Rosa, *Els darrers senyor de Cervià de Ter..., op. cit.*

CAPÍTOL 13

El ban de 1785: conseqüències i defensa dels comunals

«(....) no se desbarató la intriga concertada,
y algunos particulares y concejales llegaron a apoderarse de casi toda la Montaña,
de que no habían apoderado los dependientes del conde de Peralada»[1856]

La Muntanya, la serra de les Canals, al nord del poble, constitueix la part més elevada del terme, fins els 894 metres del puig de les Canals. La carena limita amb el terme de La Jonquera i està principalment poblada per boscos de suros i alzines. Aquesta fou l'última superfície boscosa de les antigues terres comunals que va conservar el comú de Cantallops: «pieza de tierra bosque (...) de cabida, según los libros de registro, mil quinientas vesanas equivalentes a trescientas veinte y ocho hectáreas, cinco áreas (...)».[1857] Com podem veure era una gran extensió, tota una muntanya:

> «ab tots sos pendents, o faldes anomenades Canals, Comas Pregontes, la Auleda, la Barbota y totas las demés faldes de dita montanya, los torrents vulgo correchs, y aigües que van a parar a uns hortets situats al Gorch de Peramala propis d'Esteve Daviu, Pere Daviu y Barthomeu Sobrepera, situada dita montanya en la parròquia y terme de Sant Esteve de Cantallops, y tota dita montanya (...) afronta a solixent ab la Montanya de Requesens part, y part ab dit Pere Batlla montanya y bosch anomenat Font de Pujades, y coma valenta gosseta, de qui midint recta línea de una pessa de terra de bosch de Andreu Mallart de Cantallops, a mitgdia ab una serra anomenada Planella, y part ab los horts del Gorch de Pera mala, y de aquí midint carena amunt cap al coll de la Verna, y de dit coll midint tota carena fins á encontrar lo pas dels Crestals y a carena amunt fins á encontrar lo coll de la Terra Blanca; á Ponent ab lo sim dels Calvarols seguin tota carena fins a encontrar lo terme de la Junquera, y tota carena fins a trobar lo sim de la Barbota; y a tramontana ab lo coll de l'Auleda mediant lo terme de la Junquera y seguint tota carena fins a encontrar la Montanya de Requesens, anomenat las Vinyasses y sim de les Canals».[1858]

Les primeres referències d'ús públic del comú són de 1610, any en què consta un arrendament fet per la Universitat. El 1780 una part va ser cedida en emfiteusi a Joan Clarós i, la resta, a Pere Batlle el 1785.[1859] Aquest fet, la privatització, cal entendre'l dins un moment de gran dinamisme econòmic, així com la voluntat d'eliminar uns usos comunals amb la finalitat de l'explotació i el benefici del suro. Aquesta acció implicà un

---

[1856] ACA. Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115, f. 177v, 21 noviembre 1828.
[1857] Escritura pública de División y Adjudicación otorgada por Don Pedro Sobrepera Batlle y otros, Autoritzada pel Notari D. Salvador Dalí y Cusí el 4 de juny de 1911.
[1858] AHG. Notaria de Joan Pagès, Peralada 1260, 25 març 1787, 395 r – 396 r.
[1859] Pere Batlle es va reservar el dret de prelació o fadiga, així com la facultat de poder instar bans i prendre tots els que el contravinguessin entrant a la finca de «la Muntanya». ACAE. Ajuntament de Cantallops. Administració general. Expedient béns comunals, *Còpia Sentència Juez de 1ª instancia de Figueras, en la cuestión de "La Montaña"*, 10v, 1893.

exercici d'individualisme agrari, un tall «revolucionari» pel que representava el trencament d'uns usos, aprofitaments i pràctiques socials determinades.

Aquests processos varen trasbalsar una població que va viure una entrada traumàtica a la societat liberal i les noves concepcions d'aquesta etapa històrica que intenta fundar una nova societat, davant les resistències i dinàmiques tradicionals d'entendre el món. Així doncs, aquests plets i causes varen començar el 1787, immediatament després dels establiments de 1780 i 1785, i el conflicte es va anar reproduint al llarg del segle XIX fins els anys de la guerra civil espanyola. Els processos judicials aconseguiren aglutinar un gran volum de documentació. Explicarem els antecedents, plets i sentències que anaren minant els ànims dels qui lluitaven per la supervivència dels antics usos comunals, i donaren la victòria als hereus dels qui obtingueren els establiments emfitèutics. En definitiva, les sentències vénen a consagrar el domini útil en «sagrada propiedad» i el dret de tancar les finques.

Antecedents del ban

El «leitmotiv» del conflicte hauria començat anys abans del 1785. Sabem que des del 1733 l'ajuntament arrendava el suro per quinquennis (també per deu anys) i deixava les pastures per l'aprofitament comunal. Entre els anys 1777 i 1778 hi ha haver un primer establiment emfitèutic. Els protagonistes d'aquest establiment són gairebé els mateixos que el de 1785, Pere Batlle i altres individus que:

> «(...) a la sazón ejercían los cargos de justicia en el pueblo asociados con algunos particulares mas pudientes, en quienes sucesivamente fueron recayendo los cargos concejiles, se apoderaron de casi todo el monte por medio de establecimientos enfitéuticos figurados a favor de dicho conde, despojando de este modo al Común de Cantallops de la propiedad y posesión inmemorial en que se hallaba; reduciendo a los vecinos al último punto de necesidad y miseria por no poderse aprovechar de las hiervas, ni del producto del corcho, leña y bellota, e imponiéndoles además por medio de edictos de ban penas pecuniarias rigurosas, validos injustamente de opulencia y autoridad».[1860]

Però aquests establiments no eren un fet aïllat, el procés havia començat abans com han demostrat diferents estudis referents a l'assalt dels comunals.[1861] Es tractaria més aviat d'un dels punts culminants d'aquest procés que té com a marc central el segle XVIII. Pel

[1860] ACAE. Segon manual de José Conte Lacoste Ribas, Notaria de Figueres, núm. 357 (1859), f. 851v-852r.

[1861] Vegeu BOSCH. Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere, «L'assalt als comunals. Tres universitats empordaneses...», *op. cit*., p. 123-148; també a CONGOST, Rosa, GIFRE, Pere, SAGUER, Enric, «Algo más que una vía de acceso a la tierra. La enfiteusis y los procesos de redefinición de los derechos de propiedad en el nordeste catalán (siglos XVIII-XIX)», en premsa.

que fa a l'ús comunal de la Muntanya existeix una escriptura de 17 d'octubre de 1610 on hi ha una resolució per part de les autoritats del comtat d'atribuir als cònsols de la Universitat la facultat d'arrendar per quatre anys la partida de la Muntanya i reservant-se la facultat d'abastir-se de llenya i «carbón llamado de rabasa». En aquesta escriptura va intervenir el jutge del comtat per autoritzar l'acte documental i en podem deduir que es va acordar el mètode de resoldre les necessitats del comú, arrendant les pastures i les aglans en la partida de la pròpia muntanya o serra de les Canals. La resta, els vessants sud d'aquesta, es va reservar per la pastura dels particulars.

Un fet molt interessant i que il·lustra tot aquest moviment individualista i les lluites pel control i domini d'aquestes terres és el d'una escriptura datada el 31 d'octubre de 1766.[1862] Aquest document explica un arbitrament del jutge del comtat, Francesc Fages Massana. El motiu era un plet promogut per alguns particulars de Cantallops contra els seus regidors per la pretensió dels demandants de poder fer guarets i trencaments en la muntanya comunal sense el permís per escrit o escriptura dels representants polítics que, segons sembla, era una pràctica habitual per aconseguir establiments per part del comte. Aquests permisos són anomenats «cartes de gràcia». Aquests documents eren considerats, per alguns, un títol legítim i les terres concedides franques en alou. Referent a aquests documents sabem que

> «(…) algunos después de obtenida la carta de gracia del Ayuntamiento iban a otorgar escritura de establecimiento a fin de privar que el ganado entrase en las tierras y que por este motivo se les imponían entonces los censos a arbitrio del conde»[1863]

Aquesta documentació podria representar un instrument de coerció i un element de poder i de cert clientelisme per la concessió d'aquesta «carta» a determinats veïns. Podria ser semblant a la que va aconseguir Francesc Gumbau, el 25 de desembre de 1778, per poder formalitzar un contracte emfitèutic de 6 vessanes de terra per part del comte.[1864] Els oficials del comte no concedien establiments sense la llicència prèvia o aquesta «pòlissa» dels regidors. Els establiments concedits a Joan Clarós i Pere Batlle

[1862] ACAE. *Ibídem,* f. 861 v – 863 v.
[1863] ACAE. *Ibídem*, f. 873 v
[1864] «Molt sor. nostre, en virtut de la present suplicam a Vm. no dificúltia en concedir gràcia de establiment a Francesch Gombau, pàges del lloch de Cantallops, de sis vessanas de terras brugarosas...; la qual terra no perjudica a comú ni a particular y per lo tant se li pot fer acte de establiment y perquè cònstia y ser la veritat fem la present, firmat y sellat amb nostre sello,(...) Los regidors de Cantallops». COMPTE, Albert, «Establiment de terres boscoses a Cantallops, el darrer terç del segle XVIII per l'explotació del suro», *Annals de l'institut d'estudis empordanesos*, núm. 31 (1998), p. 289.

varen ser una excepció. Respecte d'aquest extrem podem afegir que, del que es pot extreure del procés judicial, algunes escriptures

> «Solicitadas en despojo de los derechos del común, citaba la carta de gracia y los nombres de los regidores que la cedían, diciendo que la pieza de tierra no hacía perjuicio al común ni a particular; y verdaderamente lo confiesan los adversantes Pedro Mis y Tomás Carreras»".[1865]

En el moment d'aquest conflicte, 1766, Pere Batlle era regidor i Francesc Gumbau síndic procurador. I com a representants de la Universitat varen defensar els drets comunals i varen aturar l'embat dels demés veïns. Jeroni Daviu i Miquel Riera, essent regidors, el 6 de maig de 1772, varen arrendar per cinc anys a Miquel Sobrepera el suro de la part de muntanya comunal anomenada «solanar».[1866] Així doncs, podríem arribar a pensar que hi hauria un pla preestablert i molt ben estudiat per eliminar i acabar amb els comunals tot i havent fet certs actes, com el de 1766, en defensa dels drets del comú. D'aquesta manera podrien controlar el procés i assegurar-se un cert status. Tanmateix varen impugnar l'establiment aconseguit el 1780 per Joan Clarós –negociant figuerenc, prestamista, militar i terratinent a diverses parròquies de l'Empordà–,[1867] de quaranta vessanes dins l'àrea de la Muntanya. Tot seguit varen renunciar al procés amb una concòrdia d'11 de març de 1781. Podríem pensar, tot i que de moment no hem pogut localitzar aquest document, que el citat acord pogués ser interpretat com una mena de pacte de no agressió. En aquests anys trobem una activitat frenètica de compravendes en la zona i també tenim referències de transmissions de domini entre els dos establerts de la Muntanya.[1868] És molt interessant, d'altra banda, remarcar les referències a uns rituals de gran contingut simbòlic que consten haver estat practicats tant per Joan Clarós[1869]

[1865] ACAE. Segon manual de José Conte Lacoste Ribas, Notaria de Figueres, núm. 357 (1859), f. 875 r.

[1866] Tenim altres notícies d'arrendaments com el signat per «Narcís Moré, batlle del lloch de Cantallops del dit bisbat; Joseph Giralt regidor primer del mateix lloch; y Joan Llobet procurador síndich general del referit lloch. Com á la major part del Ajuntament, y Junta de Propis y Arbitres de ell, en nom del mateix Ajuntament, y Junta de nostre grat, y certa sciencia, per lo termini desde lo dia de Sant Miquel de setembre últim passat, fins en lo dia de la Adoració dels Sants Reys pròxim del mil set-cents vuytanta, y dos, arrendam y per títol, ó causa de arrendament otorgam, y concedim á Mariano Bach baster de la vila de Figueras del dit bisbat, present y baix acceptant, y á sos causants, tots los aglans dels albres radicats en la partida de terreno anomenat lo Solanà del terme del dit lloch de Cantallops». AHG. Notaria de Joan Pagès, Peralada 1260, f. 228r-229v.

[1867] Vegeu SERRANO, Lluís, «1808: mobilització, revolució i guerra», *op. cit.,* p. 445-463; PONS, Albert i SERRANO, Lluís, *Afrancesats i guerrillers..., op. cit.*, p. 51-65. Nascut el 1749 fou fill del comerciant i botiguer de teles Joan Pau Clarós. GIFRE, Pere, «El set-cents empordanès: el creixement (1713-1793)», dins GIFRE, Pere (Coord.), *Història de l'Alt Empordà*, *op. cit*., 2000, p. 460; i VILAR, Pierre. *Catalunya dins l'Espanya moderna*. (Vol. IV- La formació del capital mercantil). Barcelona, Edicions 62, 1966, p. 198.

[1868] AHG. Notaria de Joan Pagès, Peralada 1260, 311 r. Correspon a una revenda entre ambdós signada al 5 de març de 1784 per Clarós a favor de Batlle.

[1869] AHG. Notaria de Joan Pagès, Peralada 1260, 203 r – 203 v.

com per Pere Batlle.[1870] Es tractava d'un acte de possessió de les terres cedides en emfiteusi. El nou propietari es passejava per la finca, arrencava brots i herbes, escampava terra, a més de «otras ceremonias y actos». Un notari estenia la corresponent acta seguint una formula idèntica que era redactada en català o castellà, depenent dels casos. El drama estava servit, el procés estava arribant a unes cotes que anaven més enllà del que podia ser costum. S'estaven desmembrant els comunals i el conflicte només acabava de començar.

> «El mismo espíritu de patriotismo que se manifiesta en la expresada escritura de transacción de mil setecientos ochenta y uno, se ve reproducido en la otra escritura de diez y nueve de mayo mil setecientos ochenta y cinco, que signada de letra V., se halla en las mismas diligencias, comprehensiva de la mayor parte de los particulares moradores y terratenientes de dicho lugar convocados en número de más de cincuenta; los cuales en la forma más expresiva y solemne se obligaron a la prosecución de la defensa de dicho monte comunal con el propio motivo del establecimiento de Juan Clarós y el nuevo que prestaba el obtenido por Pedro Batlle de la restante porción de monte que hasta entonces había quedado comunal, con el cual se acabó de consumar el ruinoso proyecto de abismar a los pobres menestrales, sin detenerse Pedro Batlle a considerar que como hijo y heredero universal de Juan Batlle contravenir a la enunciada transacción de once de mayo de mil setecientos ochenta y uno, que firmó y juró su padre para defender el dominio y posesión del monte comunal, y sin reparar en procurarse después la adquisición de parte del mismo, desviándose del recto camino que le había dejado trazado la honradez y buena fe de su progenitor».[1871]

De la mateixa manera sabem, per un informe i mapa fets el 1779 per al subministrament de carbó que necessitava la reial fàbrica de municions d'artilleria de Sant Sebastià de la Muga, que els boscos de Cantallops estaven catalogats com a comunals i amb una atribució de 17.700. càrregues de carbó.[1872] D'altra banda, en una visita «de montes» practicada a l'any 1780 a Requesens i Cantallops pel govern de la província marítima de Palamós «se desprende y se repite frecuentemente; que en el monte en disputa no hay dehesa, ni coto real alguno, y si, tierras comunales».[1873] Però aquests fets no foren motiu suficient perquè els notaris, senyors directes i futurs senyors útils realitzessin els establiments sobre unes terres comunals que, en moltes ocasions, se sostenien a través de la consuetud. El darrer quinquenni de l'arrendament del suro havia de concloure el 1788. Aquest arrendament fou signat a favor d'Antoni Llauró per Pere Giralt i Pere

[1870] AHG. Notaria de Joan Pagès, Peralada 1260, 345 v – 346 v. Ho fa el 6 de juny de 1785, pocs dies després d'haver aconseguit l'establiment. Ho fa amb dos testimonis del municipi, Pere Llonch, treballador i Joseph Forquet, «pastor de obelles».
[1871] ACAE. Segon manual de José Conte Lacoste Ribas, Notaria de Figueres, núm. 357 (1859), f. 863 v – 864 r.
[1872] BAIG i ALEU, Marià, «L'impacte de la Reial Foneria de Sant Sebastià de la Muga sobre els boscos empordanesos a finals del segle XVIII», Dins les *Actes del congrés: el paisatge, element vertebrador de la identitat empordanesa.* Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos, 2007, p. 383-396.
[1873] ACA. Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 28468, f. 91v.

Batlle, regidors, amb l'assistència del batlle Juan Bech i de Francesc Gumbau, el síndic procurador. El preu era a raó de tres-centes lliures anuals. Al cap de poc temps d'haver signat varen convenir anul·lar aquest arrendament amb el pretext que el comú no tenia títols i d'aquesta manera aconseguir l'establiment.

L'establiment i el ban de 1785

En referència a aquest moment sabem que «por escritura de 5 de abril de 1785, autorizada en Barcelona por el notario don Buenventura Fontana debidamente registrada, el excelentísimo señor D. Fernando de Rocabertí, Conde de Peralada, concedió en enfiteusis a Pedro Batlle, vecino de Cantallops, el monte sito en el término de dicho pueblo denominada La Montaña, exceptuando 40 vesanas establecidas 5 años antes a Juan Clarós bajo el canon de 25 libras anuales y 500 de entrada, cuyo Pedro Batlle ante el notario de Peralada D. Juan Pagés en 25 de marzo de 1787 otorgó escritura de agnición reconociendo y declarando que en cuanto a 8 onzavas partes de la tierra establecida no las estableció para sí, sino a favor de 8 compañeros vecinos de Cantallops (...)».[1874] Aquests eren Miquel Sobrepera, Joan Bech, Francesc Gumbau, Josep Giralt, Jeroni Daviu, Narcís Moré, un altre Pere Batlle i Esteve Batllle. A ells, a més, cal sumar Baldiri Descalç i Esteve Subirós.

Abans de l'escriptura d'agnició, sabem que l'emfiteuta Pere Batlle es va dirigir a la Reial Audiència i amb data 4 de novembre de 1785 va sol·licitar un ban penal amb la següent memòria :

> «Pedro Batlla, labrador hacendado del lugar de Cantallops, corregimiento de Gerona, con el mayor respeto a vuestra excelencia dice: Que por sus justos y legítimos títulos y escritura que se presenta se halla en la quieta y pacifica posesión de la montaña. Que en la anunciada escritura se expresa en cuya montaña se hallan plantados muchos árboles como son alcornoques, robles, ensinas, y de otras especies. En ellas no dudan diferentes particulares en todas las estaciones del año entrar a leñar y hazer otros usos careciendo de título para ello; y como esto va en gravísimo perjuhicio de los interesses del suplicante (...) a fin de que el recurrente del derecho de posesión que le tribuye la referida escritura rendidamente suplica a vuestra excelencia se sirva concederle el correspondiente ban, mandándose que bajo las penas a vuestra excelencia bien vistas, persona alguna pueda introducir ganados, cortar leña, ni recoger vellotas en la referida montaña desde San Miquel de septiembre hasta después de Reyes, a cuyo efecto y para su puntual cumplimiento sea hecha comisión al juez ordinario de la villa de Perelada, que lo es del lugar de Cantallops, a fin de que haga publicar el enunciado ban y execute a los contraventores con las penas que se sirva vuestra excelencia»

[1874] ACAE. Ajuntament de Cantallops. Administració general. Expedient béns comunals, *Còpia Sentència Juez de 1ª instancia de Figueras, en la cuestión de "La Montaña"*, 1v-2r, 1893.

La Reial Audiència, com era acostumat, va trigar poc temps a respondre i el 16 de desembre va emetre l'acord «sin perjuicio de tercero», sempre curant-se en salut, que ordenava, comandava i prohibia l'accés de qualsevol persona de qualsevol estat, grau i condició, així com quedava desautoritzada qualsevol entrada de bestiar per pasturar sota la pena de cinc sous de dia i el doble de nit. D'aquesta manera aconseguia més del que la sol·licitud demanava, que en un principi acotava la prohibició a un període temporal. Anar a fer llenya per empriu o demés també era sancionat:

> «(...) cortar y hurtar árboles sus renuevos y leña de los bosques y tierras de dicha montaña, hurtar bellotas, frutas, trigos, legumbres, así en grano como en paja ni otras cualesquier especie de frutos, desviar, hurtar o usurpar sus aguas, arrancar piedras bajo la pena de tres libras si fuese de dia, y de duplicadas siendo de noche, y de pérdida de las cavallerías e instrumentos con que se ejecutasen los referidos daños como ni pasar de dia ni de noche, a pie, ni a cavallo por las expresadas tierras haciendo caminos nuevos e inusitados bajo la pena de tres libras si fuere de dia y de duplicadas si fuere de noche aplicaderas por terceras partes dichas penas a las de cámara, denunciador y juez ejecutor con apercibimiento que se exigirán irremisiblemente de los contraventores y en defecto de bienes se les aplicarán diez días de cárzel siendo la contravención de día, y veinte días si fuere de noche por la primera vez y duplicados respectivamente por la segunda y se procederá contra aquellos a lo demás que huviere lugar en derecho».[1875]

Després d'aquesta privatització, de cop i volta, els habitants de Cantallops varen veure's amb dificultats per continuar utilitzant la muntanya comunal i el ban va ser un projectil dirigit a la línia de flotació de l'estabilitat dins la comunitat. El tribunal de la Reial Audiència, a més, va nomenar comissionat al jutge ordinari de Peralada i «perquè ningú pogués al·legar ignorància» es va publicar el ban en els paratges públics de Peralada, Cantallops i els pobles veïns. En els autos del procés engegat el 1827, i que va acabar amb una primera sentència el 1839, es va al·ludir al fort impacte d'aquesta privació i imposició per part dels emfiteutes beneficiaris de l'establiment:

> «Con esta última ocurrencia sucedida en mil setecientos ochenta y cinco, se llevó al último punto la opresión de los vecinos de Cantallops privándoles de todos los recursos de apacentar sus ganados y de proveerse de leña en el monte comunal procurando y obteniendo los nuevos enfiteutas del ban que hicieron observar con el mayor rigor y opresión contra los pobres menestrales, y así es que éstos, reducidos por su pobreza a sufrir el primer despojo y usurpación exentos de medios para la prosecución de los pleitos que vertían en este Superior Tribunal, se vieron excitados y precisados a no poder sufrir, ni disimular la última que les había sumergido en la más deplorable miseria y estrechez, y procuraron elevarla al conocimiento de la Superioridad».[1876]

[1875] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 938 (1784 – 1787), f. 152 v – 154r, 16 desembre 1785.
[1876] ACAE. Segon manual de José Conte Lacoste Ribas, Notaria de Figueres, núm. 357 (1859), f. 858 v.

Els beneficiaris del repartiment de 1787 –«pro-indiviso»– formaven part de les famílies amb més potencial econòmic de la població i que detenien el poder municipal, com ara els Batlle, Sobrepera, Daviu i Gumbau o, que procedien d'altres poblacions però amb dominis a la parròquia, com els Descalç de Darnius i els Subirós de Rabós.[1877] Aquestes famílies tenien especial interès en l'explotació de les suredes que acollia aquest territori i havien estat arrendadors, com a representants del comú, i arrendataris del suro de la Muntanya.[1878] D'aquest procés privatitzador de terres comunals tenim també referències dels establiments de 1778, en què també participaren alguns d'aquests individus.[1879] En aquesta data les terres boscoses que s'estableixen a particulars són les del vessant sud, est i oest de la serra de les Canals. Però mentre que en aquest establiment hi participaren més veïns, el de 1785 beneficià a molts pocs. Aquest fet va acabar de desestabilitzar profundament la població.

Però no hem de pensar que els conflictes o recels fossin només entre els beneficiaris i els exclosos. Podríem seguir un esquema simple i dicotonòmic del problema i pensar en un xoc d'interessos de classe, que també es pot intuir, però el fenomen guarda una complexitat més profunda. Consultant l'escriptura d'agnició de bona fe, podem veure les dures condicions que imposa el donant o atorgant en l'esmentat document. Pere Batlle s'erigeix com una mena de «pater familias» que per la seva gràcia concedeix la cessió de les terres dins una relació política desigual amb els demés beneficiaris. També observem que entre els cognoms hi ha dues persones més que també tenen Batlle com a cognom i hi sospitem lligams de parentiu. Pere Batlle es comporta com el millor dels estrategs per guardar-se certes prerrogatives en una aparença de «*primus interpares*» i aconsegueix una certa preponderància política davant dels demés participants. Tanmateix, va cedir a les pressions de part de Descalç i Subirós que havien donat suport a un plet davant de la Reial Audiència, per així aconseguir dues onzenes parts (entre els

[1877] Baldiri Descalç era un important negociant de suro de Darnius que venia el producte des del bosc i, en l'època final –segons un llibre de comptes–, el trobem venent el suro directament en el port de Roses. GIFRE, Pere, «El set-cents empordanés: el creixement (1713-1793)», dins GIFRE, Pere (Ed.), *Història de l'Alt Empordà, op. cit*., p. 462-463.
[1878] Les referències documentals de l'explotació d'aquestes suredes són generalment del segon quart del segle XVIII. En aquest cas són molt primerenques «(…) desde mil setecientos treinta y tres, época en que empezó á conocerse en aquel país [l'Empordà] la utilidad del corcho, que es abundante en la propia montaña del común de Cantallops la arrendó al mejor postor que hizo por largo espacio de cuarenta y cinco años consecutivos, y por medio de tres arriendos distintos de quince años cada uno (…)». ACAE. Segon manual de José Conte Lacoste Ribas, Notaria de Figueres, núm. 357 (1859), f. 894r-894v.
[1879] COMPTE, Albert, «Establiment de terres boscoses a Cantallops...», *op. cit*., p. 271-290.

dos) de la Muntanya. Era un territori molt preuat, de gairebé quatre quilòmetres quadrats i amb les millors suredes del terme. La participació dels esmentats Descalç i Subirós en aquesta causa judicial es va resoldre el disset de març de 1787 amb una concòrdia on Pere Batlle obligà i va aconseguir, «juran en sas ànimas», que acceptessin la cessió de les parts de la Muntanya. A més, havien de complir amb el pagament de les despeses proporcionals de l'establiment; la redempció d'un censal que Pere Batlle pagava a la «Reverenda comunitat» de la vila de Figueres; el pagament oportú dels censos i del «Real Catastro»; i una dada molt interessant: «contribuir per sa part en defensar la validitat, y subsistència del dalt citat establiment de la dita montanya», davant un jutge si era menester. I a tot això es comprometien, a més, «dits Descals y Subirós, obligan e hypotecan al dit Pere Batlla, tots sos béns y drets de ells dits Descals y Subirós, tant mobles com immobles presents y esdevenidors, encara que de dret privilegiats». A més, renunciaven a qualsevol «fur i jurisdicció» i es sotmetien a l'autoritat del corregidor de Girona i Besalú. Així també els imposava silenci respecte a l'assumpte de l'establiment. Un silenci que pot recordar al pacte tàcit, però aquí recollit i signat, de la llei del silenci, de l'associació forçada davant del favor i gràcia concedida per algú que aconsegueix la submissió a través de la participació. Així doncs, la concòrdia té un cert aire de claudicació (també de certa victòria per la inclusió dels denunciants en el repartiment de la Muntanya) i acaba amb la renúncia expressa de la causa judicial:

> «Que los mateixos Baldiri Descals y Esteve Subirós, de son grat y certa sciència per sa part y per son respectiu interès, renuncien al plet y causa, que sobre la validitat del dalt citat establiment se segueix en la Real Audiència de est Principat de Catalunya, y en la Real Sala Civil en que presideix lo senyor Don Joan de Herrera entre diferents particulars y de Cantallops de una part, y lo dit Pere Batlla de part altre, y a totes les accions, mèrits y prosecució de dita causa; imposant sobre ella silenci perpetuo, y cancel·lant los actes de la mateixa causa; y prometent no impugnar lo referit establiment».[1880]

Desconeixem els detalls dels pactes previs a l'establiment emfitèutic, però s'intueix una certa associació i, com hem apuntat, lligams familiars. La lectura de l'agnició de bona fe ens fa entendre certes relacions socials. El 5 d'abril de 1785 es va fer l'establiment a favor de Pere Batlle i aquest, el 4 de maig del mateix any, mitjançant escriptura privada va fer l'agnició que no va formalitzar fins gairebé dos anys després, el 25 de març de 1787. En les clàusules d'aquesta escriptura particular hi havia la condició que no els faria agnició fins que no haguessin fet efectiva la part corresponent a l'entrada i d'un

[1880] AHG. Notari Joan Pagès, Peralada 1260, 395 r – 395 v.

censal que ell pagava a Figueres. Així doncs, va cedir les vuit parts corresponents als abans anomenats «Miquel Sobrepera, Francesch Gumbau, Joan Bech, Joseph Giralt, Geronim Daviu, Narcís Moré, Pere Batlla y Llauró, y Esteve Batlla, y á sos successors perpètuament». La primera condició de l'escriptura ens fa veure la preeminència de l'atorgant i la resolució d'aquest de prevaldre per sobre dels altres, i en un exercici molt notable d'individualisme, es reserva una peça més per ús exclusiu d'ell i amb la voluntat de tancar-la:

> «Pere Batlla, adquisidor del dit establiment, me salvo, retinch y expressament reservo a més de una part igual de les onse de la sobredita montanya establerta, quatre vessanes canades del terreno de la referida montanya ab llibertat d'elegir lo paratge d'ella que bé me apareixerá com no hi hage albres radicats, de les quals quatre vessanes de terra podré fer jo dit Pere Batlla lo que ben vist me sia, y perquè los bestiars de algun dels particulars de Cantallops, ni dels vuit individuos dalt anomenats, oferesch tancar dites quatre vessanes de terra».[1881]

La resta de Muntanya quedava comuna i indivisible entre els socis i resta, un cop aconseguit el ban de 1785, d'ús exclusiu per la pastura del bestiar dels onze individus interessats. L'extracció del suro «se llevarà dels albres de la referida montanya serà indivís y repartidor». L'import proporcional de l'establiment i de les millores als accessos i manteniment de la finca eren a parts iguals. Potser responent a un intent de donar sortida, com a vàlvula d'escapament, a la pressió dels veïns; o en una pràctica de concessions de «gràcies i favors» per aconseguir fidelitats, suports i la seguretat que implicaria un cert clientelisme, Pere Batlle ens diu:

> «me reservo la llibertat y facultat de poder fer part a favor del poble, y comú del lloch de Cantallops de poder anar a cullir aglans en los paratges de la sobredita montanya, que de comú consentiment dels onse interessats, serà acordat y resolt, o de la major part d'ells».[1882]

A més, es reservava «la facultat y poder de instar bans y penyorar a tots los que contravindran en entrar en dita montanya, y demés prohibicions sobre ella». Una autoritat que ja havia utilitzat dos anys abans amb la concessió i emissió del ban per la Reial Audiència. En aquest sentit també té la potestat de reservar-se anomenar un procurador, a despeses comunes, per solucionar qüestions derivades del tancament. En absència d'ell, els demés interessats podrien també «denunciar, acusar y fer pagar los bans y penyores als contraventors». I per sostenir un control sobre aquests recursos, una prohibició acurada i un blindatge eficient, amb despeses comunes dels onze, «se mantindrà un guardià perquè zèlia les contravencions, que se faran en dita montanya».

[1881] Ibídem, 397v – 398r.
[1882] Ibídem, 398r – 398v.

El nomenament d'aquest vigilant, a banda de tenir efectes immediats en la custòdia i repressió del pas cap a les terres en qüestió, podia tenir també unes conseqüències dins la població si aquest encarregat n'era veí. Amb aquesta operació Pere Batlle es podia guanyar suports de la família del treballador i no comprava tan sols la seva força de treball, sinó que podia convertir l'individu en un fidel lacai, en un servent submís disposat a defensar el seu amo, i si fos el cas, utilitzar la violència. Tanmateix, no tenim notícies específiques sobre aquest supòsit en aquest exemple.

Imatge 2. Muntanya de Cantallops, 2009

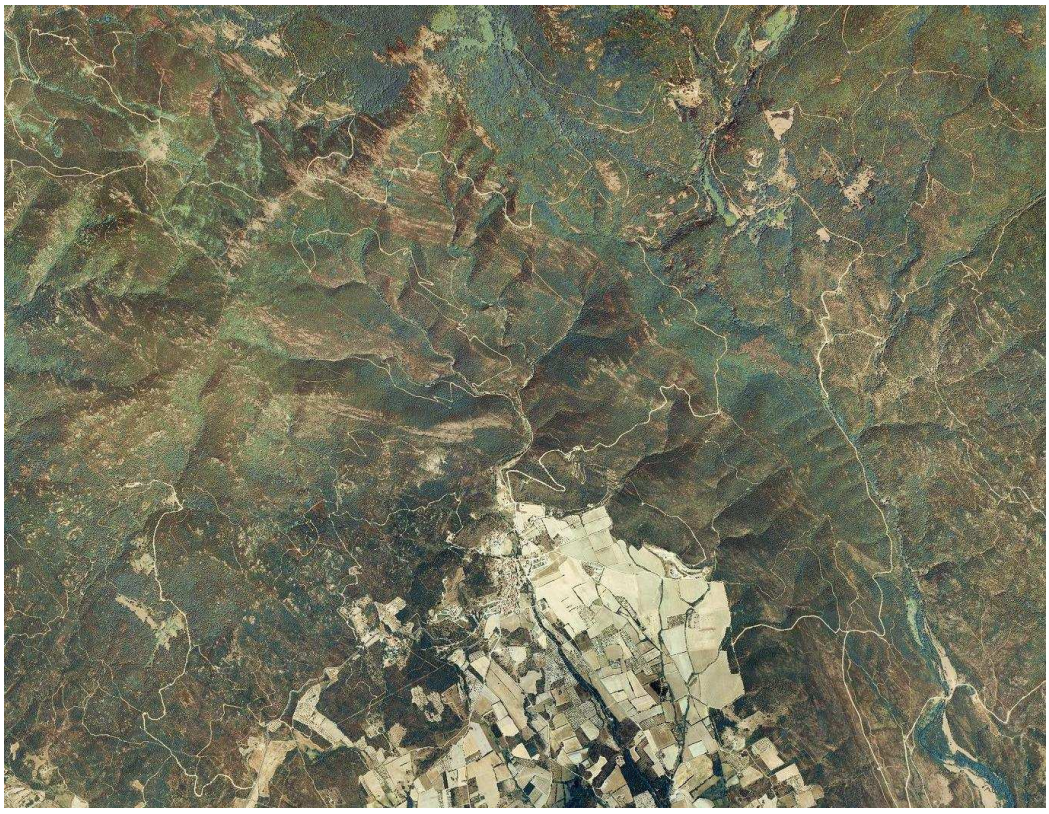

FONT: Institut Cartogràfic de Catalunya

Els beneficiaris també havien de fer front a un deute que tenia Pere Batlle, de dues mil cent trenta-set lliures, amb Antoni Llauró de Capmany;[1883] la part corresponent dels vint-i-cinc sous dels censos de l'establiment de la Muntanya; i vint sous més de l'establiment de dos porcions pel passatge i trànsit que les havien de pagar per sant Miquel de setembre davant un procurador que anomenaria Pere Batlle, així com també pagar-li el salari. Els socis varen acceptar les clàusules i pactes que havien de complir

[1883] Antoni Llauró va ser l'arrendatari que va veure anul·lat el seu arrendament.

per no perdre la validesa ja que «de manera que no observant-se y cumplint-se ha de quedar nul·la y sens efecte la present agnició de bona fe y regoneixensa».

La resposta de 1786-1787

L'establiment de 1785 va provocar, com hem vist amb l'exemple de Descalç i Subirós, recursos davant el tribunal de la Reial Audiència. El 1787, aquestes demandes varen ser utilitzades com a mesura de pressió pels pretendents a participar en el repartiment. Ara bé, existia un moviment sòlid que advocava per la defensa dels comunals. Aquest impuls estava encapçalat pel regidor Josep Roig, Joan Llobet i Pere Ferrer. Aquests, segurs de la defensa dels usos comuns varen presentar recurs davant el cavaller Intendent del Principat, el 16 de juliol de 1786. Aquesta apel·lació va aconseguir les ordres reials de 17 d'agost de 1787 i 5 de març de 1788 perquè es pogués citar la causa a la Reial Audiència.[1884] Prèviament, la Intendència havia encomanat que es realitzessin investigacions per poder donar compte del cas. A raó d'aquesta iniciativa va comissionar al corregidor de Girona, i aquest al lletrat Ignasi Aloy, qui va formar els primers autos del procés que apuntaven a satisfer els interessos del comú. La voluntat era que el tribunal dictaminés la propietat, la il·legalitat de l'establiment i el dret d'aprofitament de la Muntanya per part del comú. El 26 de setembre de 1787 Francesc Gumbau, Jeroni Daviu i Esteve Batlle, participants en el repartiment de la muntanya comunal, com a components de la Universitat van ser requerits per l'Intendent per elaborar un informe sobre el domini de la Muntanya i els manava a citar causa al comte de Peralada i a defensar els interessos del comú. Francesc Gumbau i Jeroni Daviu varen emetre una comunicació a l'Intendent on afirmaven que el comú no tenia cap dret de gaudir dels usos que reclamava sobre la Muntanya. El mòbil d'aquests establerts era el benefici que podien obtenir en el negoci de suro, així com el congruent prestigi, escalada i consolidació del seu lloc dins la comunitat. Aquest impuls i necessitat de recórrer a les instàncies judicials va quedar frenat per diverses raons: «la escasez de medios, las guerras que sucedieron á poco, y la desgracia fatal de componer el Ayuntamiento los detentadores de ella, paralizaron el negocio por largo tiempo, y ha estado como olvidado hasta que en el año mil ochocientos veinte y cinco, los concejales le promovieron y solicitaron que se señalasen arbitrios para continuarle».[1885]

[1884] ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115, f.30r-30v (bis), 29 marzo 1833.
[1885] ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115, f. 180r, 21 noviembre 1828.

CAPÍTOL 14

El conflicte en el segle XIX: la primera meitat

«se apoderaron de casi lo restante del monte por medio de establecimientos figurados a favor de dicho Egregio Conde, despojando así de su propiedad y posesión inmemorial a los demás vecinos, reduciéndoles a (…) no poderse aprovechar, ni del producto del corcho, leña y bellota, ni de las yerbas e imponiéndoles, a más, bandos con penas pecuniarias rigurosas (…)»[1886]

La Guerra Gran i la del Francès varen fer que els processos engegats s'aturessin i el problema persistís en un estat latent. No sabem quins efectes va tenir durant el Trienni liberal la restitució del decret del 4 de gener de 1813 que autoritzava la venda i el repartiment dels béns comunals i de propis dels pobles.[1887] En el segle XIX l'enfrontament social va continuar a la localitat i va manifestar-se de manera cíclica. I, com un terratrèmol, originava diverses rèpliques en cada ocasió que començaven els moviments, malestars i conjuntures internes que el provocaven. En els anys vint, la calma es va trencar i es van reiniciar les hostilitats. Els enfrontaments processals de la primera meitat de segle XIX van ser sinuosos i diversos. La confrontació per la possessió dels béns comunals, durant la primera meitat de segle XIX, va tenir, durant gairebé tot aquest període, l'escenari en diversos tribunals de Figueres i Barcelona. A l'Arxiu de la Corona d'Aragó es guarden dos dels plecs documentals d'aquests processos. El primer, la «Causa de la Universidad de Cantallops contra la condesa de Peralada», guarda documentació des de 1787 (any de l'inici de les actuacions judicials) fins el 1840. Es tracta d'un plec de 377 fulls, anvers i revers, que recullen des de les primeres diligències practicades fins a la resolució de la sentència de 1839 i el recurs presentat a la sala primera de l'Audiència Territorial. En aquest procés es disputava el domini directe de les terres dels antics comunals i s'aportaren, entre altres, diversos contractes d'arrendament del suro d'aquests espais d'ús comunal, abans de les privatitzacions de 1778, 1780 i 1785. Amb aquesta documentació hem sabut que el 1733 fou la primera data de l'arrendament de la Muntanya objecte de litigi, atorgat al senyor Bellmas de Cotlliure i altres socis de Cantallops. Aquest procés es dirimí en el tribunal de la Intendència per acabar a la Reial Audiència i, després de 1837, al jutjat del partit judicial de Figueres.[1888] L'altra unitat documental de l'arxiu barceloní recull el procés

[1886] ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115, f. 390v, 7 enero 1839.
[1887] Mònica Bosch fa una interessant dissertació sobre aquesta problemàtica a Torroella de Montgrí i dóna notícies d'altres universitats empordaneses. BOSCH. Mònica, «'La defensa del sagrado derecho de propiedad'..., *op. cit.,* p. 375-400.
[1888] ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115.

de 520 folis, numerats del primer al 507. Aquest fou titulat com a «Causa de ayuntamiento y universidad de Cantallops, diócesis de Gerona, contra la egregia condesa de Perelada y otros». Aquesta documentació fou producte del recurs d'apel·lació de la sentència del jutjat de primera instància de Figueres sobre la reivindicació dels terrenys de la muntanya comunal de Cantallops i del recurs a la primera sentència de l'Audiència Territorial el 1844. Fou la continuació del procés anterior.[1889]

El 1825 i 1826, es va deslligar un primer episodi dins d'aquesta etapa de tensions. L'ajuntament havia fet reclamacions i súpliques a l'Intendent. Aquest va incoar o acceptar la causa en el tribunal de la Intendència. Aquest tribunal va demanar informes al Director general de «Propios», del Fiscal i l'assessor de la Reial Intendència, del subdelegat a Figueres i de la Comptadoria de propis. Basant-se en el dictamen dels assessors de la Superintendència de la Reial Hisenda, es va emetre la Reial ordre de 21 de maig de 1827, on es deia que la demanda sobre la propietat i l'aprofitament dels terrenys citats devia seguir-se en el tribunal de la Intendència i que les despeses havien de cobrir-se amb el producte de la tercera part de la renda de l'aiguardent.[1890] La primera sentència es va fallar a Figueres el 27 de maig de 1839, després d'aquest llarg i tortuós procés reiniciat el 1827. Aquest veredicte va absoldre la comtessa de Peralada i els hereus dels beneficiaris dels establiments i, a més, va imposar a l'ajuntament el «silencio y acallamiento perpetuo en la misma».[1891] La defensa dels comtes declarava que el domini directe de la Muntanya era competència de la comtessa de Peralada, com a successora dels vescomtes de Rocabertí, gràcies a una donació de Carlemany de l'any 801. Però la resolució fou en fals perquè la sentència va provocar un conjunt d'impugnacions i recursos. Una altra reial sentència (de la sala primera de l'Audiència provincial de Barcelona), de 4 de març de 1844, va fallar no tenir lloc la restitució sol·licitada a nom de l'Ajuntament i el Comú de Cantallops però, pel contrari, li va reconèixer el domini útil de les part de terrenys de la Muntanya que no havien estat establertes. També va absoldre a Juan Clarós, nét de l'establert, Joaquim Sobrepera, Pere Castelló i els demés implicats. La sentència de 22 de març de 1853 (de la sala segona de l'Audiència provincial) va tenir els mateixos resultats: absolució dels

[1889] ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 28468.
[1890] ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115, f. 393v.
[1891] ACAE. Segon manual de José Conte Lacoste Ribas, Notaria de Figueres, núm. 357 (1859), f. 923 v.

demandats, no donar lloc a la restitució dels terrenys i, altra vegada, la imposició de silenci sobre la qüestió. Tot seguit, però, Juan de la Cruz Rufasta, procurador del síndic del comú va presentar recurs de nul·litat a aquesta darrera sentència reivindicant que:

> «[a]dolece de nulidad por ser contraria al Real decreto de seis de agosto de mil ochocientos once y ley de señoríos de tres de mayo de mil ochocientos veinte y tres restablecida en toda su fuerza y vigor por el decreto de Cortes de veinte de enero de mil ochocientos treinta y siete, sancionado en dos de febrero, y posteriores de veinte y cinco de enero del propio año... y sancionado en veinte y siete del propio mes con el que se restablece el de veinte y seis de mayo de mil ochocientos trece, y finalmente el de veinte y tres de agosto de... mil ochocientos treinta y siete, sancionado en veinte y seis del mismo mes»[1892]

Així doncs, el recurs de nul·litat a la sentència de 1853 feia referència a l'abolició de les jurisdiccions, relacionant i confonent, intencionadament o no, la senyoria territorial amb la jurisdiccional, tot i que les distincions no eren massa clares. A més, acusava els antics senyors d'haver exercit, en el passat, el domini per la força. El procurador –en un llenguatge liberal i revolucionari– assenyalava que la casa de Peralada, en haver reconegut l'exercici de la jurisdicció en els pobles del vescomtat de Rocabertí, havia utilitzat «la odiosa denominación de vasallos».[1893] Així també va sostenir, fent referència a la famosa escriptura d'atorgament de Carlemany, que els comtes només tenien, en funció d'aquesta, «el dominio o soberanía».[1894] Afegia que, seguint aquesta lògica, la Muntanya no havia estat mai de propietat particular i demanava l'aparició d'un títol que acredités la «propiedad» o, suposem, domini directe. Intentava separar la propietat de la jurisdicció. El 7 de novembre de 1855, finalment i per raons econòmiques, es va retirar aquest recurs de nul·litat presentat el primer d'abril de 1853. Aquí acabava un procés llarg i costós que, amb l'excepció del «judici de jactància» de 1862 sobre el domini directe a instància del comte (quan aquest reconeixerà com a comunes les pastures i la llenya), la qüestió quedaria en estat latent fins el darrer quart de segle XIX quan el conflicte va tornar a revifar amb força.

En aquests últims anys del vuit-cents l'escalada de tensions va venir propiciat per la dinàmica de persecució engegada per la propietat a través de la guarderia particular. Les denúncies insistents en el jutjat municipal buscaven l'arraconament i l'eradicació d'unes

[1892] Ibídem, 925 r.
[1893] Ibídem , 925 v.
[1894] ACAE. Ajuntament de Cantallops. Administració general. Expedient béns comunals, Document titulat *M.I.S.* Barcelona: Imprenta de L. Tasso, c. Basea, 23.- 1853, sobre el procés dels comunals. Diu: «Carolus a Deo ordinatus, Augustus, Magnus, Pacificus (...) quan propter notum sit omnibus Principatus nostris et fidelibus qualiter nos ad praeces tuas, Hugone, concermanium nostrum, gratia Dei Vicecomitem Rocabertinensem (...) concedimus vobis absque alio dominio ipsum vicecomitatum (...)».

pràctiques que es resistien a desaparèixer. Davant la impossibilitat d'aturar les entrades a la finca i d'evitar els aprofitaments, l'estratègia de la propietat per aconseguir un tancament més depurat fou la repressió i començar una escalada judicial que va tenir els seus fruits amb la sentència de 1893, a favor altra vegada dels hereus dels emfiteutes. Aquesta resolució judicial a més del valor jurídic (va reconèixer el domini útil del condomini i la no validesa ni la legalitat de les diferents servituds com les pastures i buscar llenya per no trobar-se inscrites al Registre de la propietat), va tenir-ne un altre de simbòlic que va certificar el tancament de terres tan reivindicat pels senyors útils (i descendents dels primers emfiteutes). L'impacte sobre la comunitat però, fou vertaderament desestabilitzador. De guerra intestina. Això mateix reconeixia Manuel Julià, procurador de la comtessa de Peralada, però fent-ne responsable als contraris:

> «Que este proceso prueba con evidencia, que en algunos pueblos hay ciertos hombres inquietos que cual astro maléfico causan con su influencia la infelicidad de sus paisanos ¿Qué ha sido Cantallops desde 1827 á 1837? Un pueblo desgraciado, sumido en una guerra doméstica, distraído de sus quehaceres con muchos procesos que en pro y en contra han debido costear los propietarios, porque unos doce individuos que se han como vinculado el Gobierno municipal, invocando el nombre de utilidad pública, solamente se han ocupado de sus miras particulares; mas ya que los propietarios de Cantallops deben hablar también en este proceso, dejo á su cuidado completar el cuadro de esas miserias que por precisión llamaran la incesante solicitud del Tribunal Civil así como llamaron la del Cuerpo Superior Político de esta Provincia, cuando S.E. la Diputación Provincial en uso de las facultades que les confiere la Real orden de 17 de Diciembre de 1836 y en cumplimiento de la misma tuvo á bien mandar, que se sobreseyera en el expediente con que el Ayuntamiento de Cantallops reclamaba [641v] la cantidad de 8732 libras 10 sueldos por los arriendos de dicho monte (…)».[1895]

Tribunals, estratègies i tensions

Els primers anys del reinici del procés es varen caracteritzar per la lentitud de les diligències i per certes estratègies d'obturació derivades de la presa de posicions de les diferents parts davant del conflicte. A finals dels anys vint, els membres del consistori van decidir que la vella causa continués, una qüestió no resolta i no acceptada per gran part de la població. La privatització dels comunals va passar a ser, a partir d'aquest moment, el cavall de batalla de diverses generacions i la causa de molts maldecaps i divisions socials i familiars. Si bé la tensió social tenia com a escenari diversos espais del poble i de la comarca, la batalla judicial es lliurà, en aquests primers anys, a Barcelona. En aquest sentit, la lluita va tenir representació pràctica i simbòlica per part dels procuradors de les diferents parts a través dels escrits, rèpliques i contrarèpliques de diferents aspectes formals del procés judicial. També es visqué un fort estira-i-arronsa al

[1895] ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115, f. 641r-641v, 7 enero 1839.

voltant de la demanda de segrest dels productes del bosc anhelat pels defensors del comú. L'enfrontament dels actes administratius i escrits dirigits al jutge girava, en general, al voltant de l'aprofitament del bosc, de la tala d'arbres per fer llenya i carbó d'alzina. En l'acumulació de documentació del procediment, a través de les comunicacions i de les diligències judicials, traspua l'estratègia de l'endarreriment constant per la part demandada. En l'inici d'aquest procés, el tribunal va expedir el despatx requisitori d'emplaçament als diferents demandats i es fixaren cartells perquè cap pogués al·legar la falta de citació. Però, segons, la defensa del comú «no bastó tal cautela legal para prevenir el entorpecimiento y retraso del asunto».[1896] La comtessa, vídua i consort, juntament amb Pedro Clarós i socis davant la possible participació dels fiscals de la Reial Hisenda i Marina intervenció demanaren que es practiquessin diligències i s'emplacés a altres veïns, una gestió supèrflua que tenia com a objecte de «fatigar á los vecinos y de causarle a fuerza de ardides». La lentitud del tribunal ocasionava diversos recursos que demanaven la celeritat d'un procés extraordinàriament farragós. Mauricio José de los Mártires, procurador de l'Ajuntament a Madrid, en relació a la voluntat de cobrar uns arbitris per cobrir la despesa del procés, exposava que en un any el tribunal no havia aconseguit escriure una citació als interessats. Tot i això, segons aquest procurador, eren estratègies «para lograr tal demora se ha admitido el articulo impertinente e inoportuno, como se ha expuesto y se ha conseguido que se repitan los recursos inútilmente, y que se ofusque y enmarañe la justicia que asiste al Pueblo, y el camino que marcan las leyes para proseguirla».[1897] Altres tàctiques de defensa per part dels beneficiaris de l'establiment foren l'atorgament de poders notarials a Pedro Clarós, hereu de Joan Clarós i veí de Barcelona,[1898] qui a la vegada va estendre el poder de representació a Pedro Fábregas, notari reial i causídic del col·legi de Barcelona, per proximitat al tribunal barceloní.[1899] José Grasés Abdó ho fou de la comtessa de Peralada fins al final del procés. En produir-se la defunció de Pedro Clarós,[1900] es va aprofitar el moment per tornar a alentir el procés.[1901] Mort un

[1896] Ibídem, f. 181v, 21 noviembre 1828.
[1897] Ibídem, f. 185r, 21 noviembre 1828.
[1898] Ibídem, f. 216r-216v, 20 mayo1829.
[1899] Ibídem, f. 217r-217v.
[1900] Certificat de defunció de Pere Clarós, hisendat natural de Figueres, morí a l'edat de 58 anys. *Ibídem*, f. 306, 25 agosto 1830.
[1901] «El propio Genover [procurador de Clarós] manifestó al presente tribunal que por la muerte de D. Pedro Clarós habían caducado los poderes que este como procurador constituido de los litis socios le tenía substituidos y que (…) no se los habían renovado, era consecuente que no podía hacer parte en causa, y por lo tanto pedía que no se le dirigiesen más íntimas». ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115, f. 333r.

demandat, calia instituir l'hereu com a digne successor i representant, a través d'uns nous poders, també dels demés socis en el procés judicial.[1902] José Mariano Pallós, procurador de l'ajuntament, en una al·legació al tribunal alertava que una altra de les tàctiques per moderar i temperar el procés era que els citats no es presentaven ni apareixien quan convenia. En aquest sentit, Cayetana Ferran i Juan Clarós (el nét), la primera en qualitat d'usufructuària i el segon d'hereu de Pedro Clarós, «aun no han comparecido, ni es de esperar que lo ejecuten por ahora, pues todo su conato es eternizar este litigio para no tener que soltar las porciones de tierra que ilegítimamente detentan».[1903] Altres expressions eren més contundents i explícites a l'estratègia de distendre en el temps causa: «La impunidad en que se habían dejado todas las tentativas que los adversarios para entorpecer y dilatar el curso de esta causa, promoviendo a cada paso incidentes ridículos e ilegales».[1904] Aquest, doncs, va ser un problema recurrent durant tot el procés. Durant el primer any, segons autos, gairebé a diari es presentaren pediments perquè la causa avancés; «y por más que se pusieron en manos del Caballero Intendente diferentes recursos todo con el único objeto de que cesasen de una vez tan grandes demoras, no se adelantó aun; más ni la última autoridad dio providencia alguna para que el asesor letrado dispuso la más mínima acerca del mismo».[1905]

Un altre aspecte interessant, que emergeix d'una manera clara i gairebé «natural», fou el xoc dels diferents interessos de classe en el si de la parròquia i els signes de diferenciació social dins d'aquesta (com a exemple del reflex social general). Pel procurador de l'Ajuntament de Cantallops la possessió era injusta i nuls uns establiments que havien estat atorgats «a los más acomodados del pueblo».[1906] Unes classes dominants que havien aconseguit aturar el cobrament d'un arbitri sobre la tercera part del producte de l'aiguardent per sufragar la demanda i en el seu defecte, un repartiment veïnal extraordinari. Un aspecte que, segons els contemporanis, havia estat «entorpecido por ardides de litigantes poderosos».[1907] Una estratègia que, d'altra banda, buscava dificultar i impossibilitar poder fer front a les despeses econòmiques del litigi. Així mateix es lamentava perquè, mentre uns patien certes restriccions econòmiques, els beneficiaris de l'establiment gaudien del guany i de l'enriquiment. Aquest és un aspecte

[1902] Ibídem, f. 322r, 19 noviembre 1830.
[1903] Ibídem, f. 321r.
[1904] Ibídem, f. 44r (bis), 29 marzo 1833.
[1905] Ibídem, f.35r (bis), 29 marzo 1833.
[1906] Ibídem, f. 168r. 1828
[1907] Ibídem, f. 185r, 21 noviembre 1828.

social important que remarcava unes desigualtats accentuades a una diferenciació originada per aquella diferent distribució de la terra. El procurador De Torres relatava alguns dels avatars del procés i exposava el clam perquè l'assessor de tribunal de la Intendència donés providència per seguir la causa i «salvar de una vez a los infelices del lamentable estado a que se verán reducidos, mientras que la mayor parte de los usurpadores nadaban en la opulencia».[1908]

Altres aspectes perjudicials per al desenvolupament del procés foren la suposada deixadesa dels arxius, atribuïda implícitament a les etapes d'inestabilitat de política i a les guerres. El govern militar i polític del corregiment de Girona comunicava, sense concretar massa, que «el informe que pidió en 4 de octubre de 1787 no ha sido hallado ya sea por el mal estado en que dicho archivo se encuentra, por efecto de las aciagas épocas pasadas o por haberse extraviado aquellos».[1909] Les qüestions de parentiu, segons sembla, també figuraven per ser un obstacle per la bona diligència i el bon funcionament del procés. En tot cas la influència de la casa de Peralada era important. Segons el procurador De Torres, després de la decisió reial de maig de 1827, l'Intendent va donar l'ordre perquè l'expedient passés a l'«asesor para que proveyese, y como este era hermano del Apoderado General de la Egregia condesa se presentó un pedimento de recusación, pero fue en balde, porque en el mismo y antes que se proveyese, dijo el asesor que por el motivo antes indicado, se abstenía del conocimiento de tal causa, y en atenuar si esto fue nombrado por Asesor especial el Abogado Ignacio Andreu y Sans».[1910]

El febrer de 1828, l'ajuntament va creure convenient de citar no només alguns veïns de Cantallops, sinó també als fiscals dels tribunals de la Reial hisenda i Marina per l'interès directe que suposadament tenien perquè els terrenys en disputa es declaressin a favor del comú.[1911] El procurador de la comtessa es va oposar a que es cités al fiscal de Marina. Davant la falta de resposta i del transcórrer dels mesos, el maig del mateix any, els defensors de la causa comunal van demanar per via *de incontinenti* que es proveís el segrest dels boscos per trobar-se molt pròxima la lleva del suro. Amb aquesta situació, només es va proveir que es notifiqués l'escrit anterior a les diferents parts. Davant

[1908] Ibídem, f.34v (bis), 29 marzo 1833.
[1909] Ibídem, f. 323r, 24 noviembre 1831.
[1910] Ibídem, f.33v (bis), 29 marzo 1833.
[1911] Ibídem, f.34r (bis), 29 marzo 1833.

l'oposició de la comtessa i els demés litigants, el mes següent l'ajuntament va insistir per escrit. Encara no s'havia decidit sobre la citació del fiscal del Tribunal de Marina. Tot i que, a priori, les parts estaven conformes a l'emplaçament de diversos veïns del lloc i del fiscal d'Hisenda, el consistori va elevar una queixa al Consell d'Hisenda i un recurs al Tribunal de la Intendència.[1912] El tretze de gener de 1829, l'Intendent va dictaminar provisionalment que no tenia lloc el segrest de la Muntanya fins la conclusió definitiva del procés.[1913] Ara bé, va prohibir poder tallar cap arbre ni explotar-ne de cap classe, sota la pena de dues-centes lliures barceloneses i la responsabilitat de danys i perjudicis. Per a aquesta finalitat, es va comissionar al corregidor de Figueres. També va declarar que tenia lloc l'emplaçament del Tribunal de Marina perquè pogués dictaminar ser-ne partícip.[1914] Per altra banda, es desestimava la fiscalia de la Reial Hisenda. En funció d'aquest auto judicial, durant el mes de maig, el procés va comunicar-se a les parts i la comtessa, Clarós i els seus socis es van oposar a la demanda de segrest.[1915] Desestimat el segrest, després de diverses diligències i qüestions relacionades amb la *Dirección General de Propios*, la comptadoria de Girona i el corregidor de la mateixa ciutat, l'assessor lletrat va donar un auto que declarava no haver-hi lloc per les pretensions de l'ajuntament.[1916] Encomanava entregar-ne còpia a la comptadoria de propis del corregiment. Aquest dictamen conduïa l'assumpte per una via processal que permetia als emfiteutes i la comtessa a promoure un nou al·legat i impedir que el cas es conduís pels tràmits ordinaris.[1917] Per evitar entrebancs l'ajuntament va presentar, el 15 de desembre 1829, l'escrit perquè diferents testimonis poguessin respondre les preguntes dels capítols. La intenció era provar que Clarós i socis estaven en possessió

[1912] Ibídem, f.36r (bis), 29 marzo 1833.
[1913] Domingo María Barrafón, Intendent de l'exèrcit del Principat, finalment, va acabar resolent que «por ahora no hay lugar al secuestro instado por el Ayuntamiento de Cantallops». Ibídem, f.238v, 15 julio 1829.
[1914] El Tribunal de Marina era la institució encarregada que es complís la «Real ordenanza para el aumento y conservación de montes y plantíos» de 7 de desembre de 1748. Ara bé, també havien de mirar pel compliment d'aquesta legislació els corregidors i alcaldes majors com demés jutges, ajuntaments i justícies: «Ya hemos dicho que los corregidores y alcaldes mayores son los subdelegados natos a quienes compete el ejecución de las leyes protectoras de los montes y plantíos; y ahora añadimos, que el principal cuidado de hacer ejecutar la ordenanza general de 7 de diciembre de 1748, está encargado a los mismos jueces, cada uno en su partido, distrito y lugares de su jurisdicción, a cuyas órdenes están sujetos, bajo las penas que se les impusieren, los ayuntamientos y justicias, quienes tiene obligación de obedecer los superiores mandatos de aquellas autoridades, sin embargo de cualquier exención o privilegio que en contrario aleguen». ORTIZ DE ZÚÑIGA, Manuel i DE HERRERA, Cayetano, *Deberes y atribuciones de los corregidores, justicias y ayuntamientos de España*, Tomo 2, Madrid, 1832, p. 222.
[1915] Ibídem, f. 37v-38r (bis).
[1916] ACA. Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115, f. 39r-39v (bis).
[1917] Ibídem, f. 39v (bis).

de diverses peces de terra que formaven la major part de la Muntanya reivindicada.[1918] Dies després, aquests darrers també varen sol·licitar que es passessin els oficis al corregidor de Girona i a la Direcció general de propis, a la vegada que es rebien les seves respostes, tot sostenint que els documents que es trobaven a faltar de l'expedient de 1787 els hi eren molt útils i favorables.[1919] Pedro Fábregas, apoderat de José Daviu, Joaquín Sobrepera, José Batlle i Llauró i els demés socis en el litigi, afirmava que presentarien documentació fefaent per demostrar que l'Ajuntament de Cantallops no tenia cap mena de dret sobre les terres en qüestió. L'estratègia de la defensa dels contraris al comú va ser molt clara; a banda de l'alentiment intencionat que hem anat veient, derrocar qualsevol pretensió tot al·legant i exposant l'argument que mai va haver-hi títols que reconeixessin els usos comunals i que les diverses referències aportades sobre aquests mateixos, com la suposada donació de 1610, no es podien demostrar per falta de documentació que ho acredités.[1920] Els capítols no van ser acceptats fins els finals de maig de 1830. Els procuradors de Clarós i socis i el de la comtessa, davant d'aquestes diligències es van mobilitzar. Per dilatar una mica més la declaració dels capítols esmentats van presentar diversos escrits. El primer carregava perquè la comptadoria de propis i la Direcció General de propis es pronunciés sobre la documentació que obrava en el seu poder relativa al cas.[1921] I, el segon, amb la intenció de demostrar que el comte de Peralada tenia el domini directe, va relatar una exposició en la qual citaven l'intervenció, el 1738, del procurador del comte per verificar la pública subhasta per quinze anys de la fonda del poble; [1922] i el privilegi de 1396, en el qual, el vescomte Jofre concedia als pobles del Penó de Rocarbertí la facultat de pasturar en les «propiedades incultas sitas dentro los términos y límites de dicha Baylia», sense la imposició de «bandos ni penas».[1923]

[1918] Ibídem, f. 39v-40r (bis).
[1919] Ibídem, f. 273r.
[1920] «(…) El supuesto dominio y propiedad a que de este común no es otro que el de haberse por repetirlos los quería arrendado la Montaña nombrada común, pues si bien que también se figura haber la universidad en el año 1610 obtenido donación de la referida Montaña, y que para censar la imposible justificación de ello, pretextan los predichos particulares su incierta pobreza y separación de los cargos municipales y supone el informe haberse maliciosamente extraviado la escritura de la imaginada donación, entregándose autentica al procurador del Excmo. Conde de Perelada, pero es constante y ciertísimo que jamás ha tenido este común otro título para el goce de dicha Montaña». ACA. Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115, f. 347v-348r. Informe signat pels representants de l'Ajuntament de Cantallops, 26 septiembre de 1787.
[1921] Ibídem, f. 264v.
[1922] Ibídem, f. 297v-301v, 26 agosto de 1830.
[1923] Ibídem, f. 302r-303v, 26 agosto de 1830.

Després d'aquest punt foren nombroses les instàncies practicades pel consistori, que varen acabar amb la recusació de l'assessor del tribunal.[1924] D'aquesta forma el procés s'eternitzava, entrava un nou assessor i es produïa el decés de Pere Clarós amb la conseqüent aturada del procés. Tornaren a proveir al corregidor i la Direcció General de Propis; i varen tornar a instar l'admissió a prova dels capítols de 1829.[1925] Una nova demanda dels adversaris de l'ajuntament, després de noves accions i apel·lacions per retardar el procés, havia impedit –el 1831– les declaracions dels testimonis. Varen insistir i els contraris al consistori, presentaren apel·lació al «Supremo Consejo de Hacienda» amb un èxit notable. Aquest tribunal, amb la Reial ordre de 29 de desembre de 1831, va declarar incompetent el tribunal de la Reial Intendència: «que de ningún modo correspondía al Ramo de Propios el fuero activo y que cuando dicho ramo hubiese de demandar a alguno de los vasallos de S.M. lo hiciese ante su Juez competente».[1926] El cas generava nova jurisprudència en el conjunt de la monarquia de Ferran VII.[1927] El procurador de la municipalitat, tot i aquella disposició, va demanar que, en aquest cas, es declarés l'excepció d'incompetència de tribunal i que els autos i els expedients passessin al relator.[1928] L'extinció del «fuero activo» doncs, com a privilegi de portar la causa al tribunal especial de la Intendència va fer que, després d'alguns dubtes dels legisladors respecte la Reial ordre de 1831, el procés tingués continuïtat a la Reial Audiència.[1929] Ara bé, no fou aquest tribunal el que va dictar la

[1924] Ibídem, 23 febrero 1831.
[1925] Ibídem, f. 44r (bis).
[1926] Ibídem, f. 47r (bis).
[1927] La resolució desautoritzava i derogava, a més d'una de Landete (Cuenca), la «Real orden de 21 de Mayo de 1827 sobre una demanda de la villa de Cantallops en Cataluña contra el Conde de Perelada, como detentador de ciertos terrenos pertenecientes al común de vecinos, en la que se expresaba ser tal el fuero designado a los Propios en el Real decreto de 3 de Abril de 1824, como por la otra de 28 de Julio de 1828, en que asimismo se declaraba justa y arreglada a la anterior y al citado Real decreto». Per tant i atenent a la demanda i consulta dels adversaris de l'ajuntament i «habiendo visto este Supremo Tribunal dicha Real orden y copias acompañadas, con los demás antecedentes del caso; y lo que sobre todo expusieron los Sres. Fiscales, dirigió a S.M. en 19 de Octubre último la consulta que se le encargaba; y por resolución dada a la misma, conforme con su parecer, el Rey nuestro Señor se ha servido declarar que de ningún modo corresponde al ramo de Propios el fuero activo; y que el bien común exige por el contrario, que entendiéndose reformado en este solo punto lo anteriormente declarado y resuelto, cuando el dicho ramo haya de demandar a alguno de los vasallos de S.M., lo haga ante su Juez competente con las apelaciones en su actual estado, al Consejo de Hacienda». Aquesta Reial ordre, de 12 de novembre, es publicava a Madrid el 29 de desembre de 1831. DE NIEVA, Josef María, *Decretos del Rey Don Fernando VII y reales ordenes, resoluciones y reglamentos generales* [1831], Tomo XVI, Madrid, 1832 p. 419-421.
[1928] ACA. Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115, f. 47v (bis).
[1929] L'arribada a aquest tribunal ordinari no fou fàcil ni ràpida. Tardaren dos anys i encara amb incerteses pel destí final de l'expedient. El fiscal de la Reial Intendència, en 28 d'octubre de 1833, dictaminava que a conseqüència de la Reial ordre de 12 de novembre de 1831, circulada el 29 de desembre foren remesos el 26 de gener 1833 els autos a la Reial Audiència (ACA. Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115, f. 81rbis). Però reclamava el retorn dels autos en base a una altra Reial Ordre de 6 de juny d'aquell any que

primera sentència. Encara s'hagueren de passar uns anys i certes vicissituds processals perquè els autos anessin, després de la reorganització judicial de la monarquia, al jutjat de primera instància de Figueres. Fins aquí, dins d'aquest primer cicle del procés, circumscrit en la primera meitat de segle, tindríem una primera fase fins el 1834, que vindria definida per l'arribada dels autos a la Reial Audiència. Aquest fou un moment incipient de canvis en l'organització interna del sistema judicial en el context de l'organització de la monarquia constitucional. Tanmateix, amb l'entrada de l'expedient en el tribunal ordinari, aquest impulsà el procés i donà marge per les diligències i a la presa de testimonis en base als capítols de 1829. Els contraris al procés continuaren posant impediments i esgrimint argúcies legals per endarrerir-lo el màxim que poguessin.

Les declaracions de 1834

Pedro Porrandi, oficial de la «Contaduría principal de Propios y arbitrios de Cataluña», va proposar i disposar que per aclarir el dret del comú, s'aixequés un croquis «por sujeto inteligente del Monte en disputa».[1930] La finalitat era «para que en el pleito dé mucha luz al derecho que tiene el común de Cantallops para que se le reintegre de lo que se conoce que legítimamente ha sido suyo». En aquesta decisió tingué una certa importància el suport de Joaquín Caamaño Pardo, el governador polític i militar de Figueres.[1931] La presentació d'un croquis de la Muntanya fou una de les proves de més

dictava quedar sense efecte l'anterior i que el «ramo de Propios continúe en sus juicios con el fuero activo y pasivo» (DE NIEVA, Josef María, *Decretos del Rey Don Fernando VII y reales ordenes, resoluciones y reglamentos generales* [1833], Tomo XVIII, Madrid, 1834, p. 145). El 12 de novembre de 1833 la Reial Audiència, en base a aquesta Reial Ordre, acordava i declarava que la causa corresponia al «tribunal de la Real Intendencia de este Principado a quien se tramita para la prosecución con arreglo a las leyes» (Id., 77rbis). Una qüestió que reiterava amb la comunicació de 14 desembre 1833 (Id., 82rbis). El fiscal de la Reial Intendència amb fonament a la Reial Ordre que es publicava en el BOPB del dijous 23 de gener de 1834 s'inhibia de seguir la instrucció dels autos de la causa. Ho feia saber a les parts perquè usessin el seu drets davant el tribunal ordinari que correspongués d'acord amb la Llei 3º, títol 16, llibre 7è de la *Novísima Recopilación*. Abans d'això, el mateix fiscal va dictar que «podría servirse mandar pasar estos autos al Contador del Propios para que su vista tenga a bien exponer o informar lo que se les ofrezca y parezca» (Id. 83vbis, 30 enero 1834). La comptadoria de propis, per la seva banda, resolia que «debe limitar sus dictámenes a lo puramente gubernativo y de contabilidad; en cuya inteligencia se abstendrá de informar a la ilustración de V.S. que sabrá dirigir el cumplimiento del Real Decreto de 11 de enero último. Barcelona 3 de febrero de 1834» (Id. 84bis). Finalment, el 8 de febrer de 1834, la causa es va dirigir a la Reial Audiència del Principat: «respeto que estos autos fueron devueltos al presente Tribunal por su Excelencia la Real Audiencia de este Principado y que en el día han cesado los motivos que impulsaron aquella devolución, vuélvanse a remitir a dicho Superior Tribunal para los efectos convenientes en justicia y hágase saber a las partes su remisión. Lo proveyó, mandó y firmó el Señor Intendente de Ejército y de dicha provincia de acuerdo del Señor Asesor nombrado en esta causa» (Id. 84vbis).

[1930] ACA. Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115, f. 262v, 14 abril 1828.

[1931] Ibídem, f. 262v, 22 febrero 1828.

impacte. Aquest fet tingué efecte en la documentació. El document incloïa unes «advertencias preliminares» i una àmplia explicació amb referències numèriques i alfabètiques indicant les muntanyes, collades, camins, cursos d'aigua més els noms dels propietaris del terme muntanyós. Aquesta documentació fou presentada, pel procurador de l'Ajuntament de Cantallops, amb escrit un escrit de 15 de desembre de 1829.[1932] Però hagueren de passar gairebé cinc anys i un canvi d'instància judicial. En base a aquest plànol, el novembre de 1834, es varen interrogar testimonis de les dues parts enfrontades dins la població.[1933] El procediment fou complex.[1934] De la part dels emfiteutes, o dels hereus d'aquests, testificaren divuit persones amb categories, majoritàriament, definides com a «labradores» i «menestrals». A diferència dels testimonis defensors dels usos comunals, la font no ens aporta les seves edats. Davant els diferents capítols, els socis del condomini es mostraren poc participatius. La resposta comuna a la bateria de capítols i preguntes formulades fou que no eren pràctics de la Muntanya; al·legaren problemes de visió (que no s'hi veien bé per l'edat, com, per exemple, en José Mallol que «se hallaba muy corto de vista»); que no entenien (o que no coneixien) el mapa; que no sabien; o que la seva finca no tenia el nom que se li assignava. A través de la ignorància, o de les vaguetats, fugien d'estudi i eludien moltes preguntes que es quedaven sense resposta. Aquesta estratègia, que s'intueix prefixada i marcada per la defensa i per un cert sentit comú, els permeté passar l'interrogatori sense donar cap motiu, pretext o argument perquè la part contrària el pogués utilitzar contra els seus interessos.

[1932] Ibídem, f. 260r, 15 diciembre 1829.

[1933] Les declaracions es van fer a Figueres entre els mesos de novembre i desembre de 1834 davant Pascual Lagraba, alcalde major de Figueres. Les preguntes eren en base als capítols del «pedimento de quince diciembre de 1829 presentado por el procurador del ayuntamiento del lugar de Cantallops, en méritos de la causa que sigue contra la Egregia Condesa de Perelada y otros ante su excelentísima La Sala primera civil de la Real Audiencia de este principado, y obra compulsado al principio de estas diligencias al testigo leído, enseñándole y explicándole el croquis de que habla el propio capítulo». Ibídem, f. 333v-432r.

[1934] Els testimonis havien de comptar amb una bona reputació. Per això, es va demanar informes al mossèn de la parròquia: «A fin de poder informar de la buena fama, vida y costumbres de todos los testigos que han depuesto en la presente plica, según está prevenido en las reales letras que se hallan unidas a estas diligencias oficiase al Reverendo Cura Párroco del lugar de Cantallops, para que sirviéndose tomar las noticias necesarias, manifieste ante tribunal que opinión disfrutan los mencionados testigos. Así por este su auto lo proveyó, mandó y firmo el Señor D. Pascual Lagraba, Alcalde mayor de la Villa de Figueras y su partido en ella, a primero de Diciembre de 1834». Ibídem, f. 432r.

Imatge 3. «Croquis topográfico... », 1829

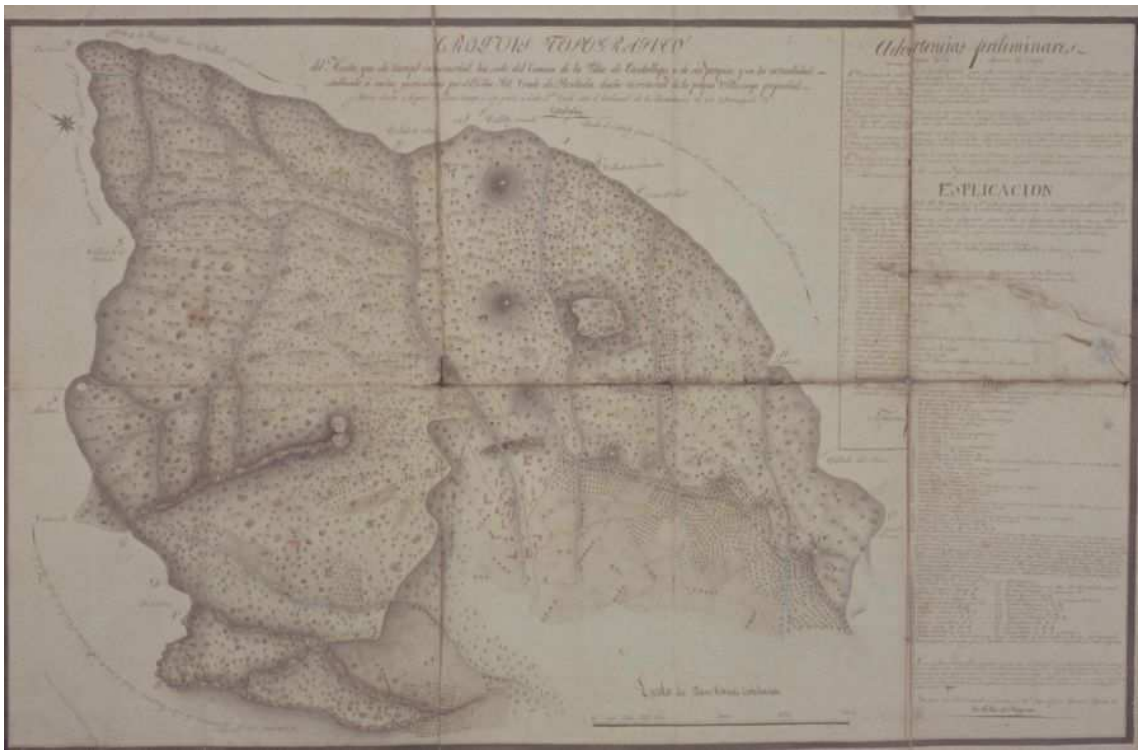

FONT: Arxiu de la Corona d'Aragó, Mapes i plànols, MP-160, 1829.
«*Croquis topográfico del monte que de tiempo inmemorial ha sido del Común de la villa de Cantallops y de sus propios, y en la actualidad establecido a varios particulares por el Ecscelentísimo Señor conde de Perelada, dueño territorial de la propia villa, cuya propiedad y señorío directo se disputa de algún tiempo a esta parte a dicho Señor conde ante el tribunal de la Intendencia de este Principado de Cataluña*».

La diferència i el contrast, davant el silenci i el mutisme anterior, es fan notar en les respostes dels defensors dels usos comunals. Aquests deu testimonis donen, sempre que poden, tota mena de detalls i informacions relatives a les finques establertes i descrites en el croquis. Des dels noms i actituds dels seus propietaris (o detentors) fins a les notícies i referències concretes del model d'organització de la Muntanya per l'aprofitament dels productes abans dels establiments de 1778, 1780 i 1785. Els detalls aportats per aquests testimonis descriuen i permeten accedir a les històriques activitats agràries comunitàries a través de definicions molt precises d'aquestes. La memòria dels testimonis, amb una mitjana de 71 anys d'edat, permeten aproximar-nos, amb més o menys fidelitat, a una realitat històrica determinada de persones nascudes vers 1750.[1935] I d'aquests cinc descobrim que tots ells havien conduit, o seguien conduint, bestiar per la Muntanya en qüestió. De les activitats descrites com a pràctiques comunals, a més de

[1935] Si bé hem de tenir en compte la seva parcialitat i subjectivitat, en tant que defensors dels usos tradicionals. A més, ens dóna pistes dels processos de construcció de les categories socials i professionals dins les comunitats rurals i ens ajuda a fer-nos la idea del moment de canvi experimentat per uns homes i dones i de les seves inèrcies i resistències socials. Dels deu testimonis, cinc es presenten com a menestrals.

la pastura, apareixen la recol·lecció d'aglans, buscar i recollir llenya, el cultiu de petites peces de terra de la mateixa finca i l'arrendament del suro a diferents particulars al llarg del segle XVIII. També especifiquen de manera sistemàtica que, abans de l'establiment, recollien qualsevol fruit que prodiguessin els boscos sense haver de demanar permís a ningú. I ens ofereixen notícies del desenvolupament de diverses activitats laborals desenvolupades per ells mateixos com, a banda de les pastures, haver treballat com a llevadors de suro pels diferents arrendataris.

Taula 25. Testimonis que prestaren declaració el desembre de 1834 (1)

Testimonis favorables emfiteutes	Categoria	Població	Edat
Felipe Moret	menestral	Cantallops	-
José Daviu	labrador	id.	-
José Batlle	labrador propietario	id.	-
Joaquín Sobrepera	labrador	id.	-
Juan Batlle	menestral	id.	-
Pedro Mis (hijo de Baudilio Mis)	-	id.	-
Pedro Castelló	labrador	id.	-
Pedro Riera	menestral	id.	-
Miguel Sobrepera	taponero	id.	-
Jaime Riera	labrador	id.	-
Esteban Sobrepera	menestral	id.	-
Miguel Freixa (heredero José Freixa)	trabajador	id.	-
Pedro Subirós	trabajador	Rabós	-
Baudilio Rocalba (fill Antonio)	propietario	Requesens	-
José Mallol	-	Cantallops	-
José Sanés	Carbonero	id.	-
Tomas Carreras	menestral	id.	-
Miguel Gumbau	labrador	id.	-

Font: ACA. Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115.

Miquel Daviu, taper de 76 anys, no sabia interpretar el croquis aportat però havia vist arrendar la finca de José Batlle, senyalada amb el número 33. Sobre aquesta parcel·la «sabe ha pertenecido al común de Cantallops, en razón a que el declarante ha visto arrendar la misma por el ayuntamiento (…) y sacar de ellas por sus arrendatarios los frutos que dicha finca producía en cuanto al corcho; pues que en cuanto a las bellotas era libre a todos los vecinos y terratenientes (…) recoger las que producía dicha finca y demás que componen el comunal de Cantallops; y dice saberlo el testigo por haberlo visto practicar cuando era joven, y haber sido otro de los que iba a buscar bellotas como y así bien corcho, de orden y por cuenta de los arrendatarios del común que lo fueron Pedro Darder, Sebastián Malagrava, vecinos de la villa de la Junquera, Antonio Llauró

del lugar de Capmany y N. Saguet de la villa de Rosas».[1936] Hi havia vist pasturar el «ganado cabrío de varios particulares» i en la finca de Joaquim Sobrepera havia vist «recoger por distintos particulares de dicho pueblo los frutos que la misma producía, sin que se les hiciese la menor oposición por persona alguna». Per una de les finques de Pere Batlle explicava «haberla visto sembrar una infinidad de veces por varios particulares de dicho pueblo, mediante permiso del ayuntamiento del mismo pueblo». De la finca de José Daviu, la número 34, afirmava que, «por tenerla bien conocida» i apel·lant als records de joventut, consignava haver vist com els «particulares del propio pueblo utilizándose de los frutos que la misma producía». La finca del Solanar, de Pere Clarós –per aquest i altres testimonis era la millor finca de la Muntanya, la que produïa el suro de més qualitat–, havia vist «que los rebaños de los particulares […] iban a pacer en ella, sin pedir permiso a nadie». De la peça d'Esteve Cortada va dir haver-la vist arrendada pel comú. Sobre la finca de José Mallol afirmava que els veïns hi anaven a pasturar i a recollir aglans sense permís de ningú i, per la de Tomas Carreras, havia vist a diversos veïns que la sembraven amb autorització de la Universitat. Aquest primer testimoni, com altres, acabava reconeixent parentesc amb alguns dels contraris però que, tot i així, testificava perquè, segons ell, era veritat.

Jaume Bech, masover de 70 anys, es definia com a «práctico del monte» i coneixia «el monte que de tiempo inmemorial ha sido del común de Cantallops, pues por tal lo reconoce el testigo como natural y vecino (…) y haber transitado en el mismo guardando ovejas, cerdos y toda especie de ganado. En cuyas ocasiones ha visto los vecinos y terratenientes del dicho pueblo iban libremente a la notada montaña a recoger bellotas y leña que producía dicha montaña». Com l'anterior testimoni, citava els cultius amb l'autorització del govern local i els arrendaments del suro a diferents particulars de les poblacions de l'entorn.[1937]

Les descripcions de Martín Cusí, un menestral de 78 anys, coincideixen amb les anteriors. Aquest testimoni es presentava com a bon coneixedor del medi i del territori, perquè «como pastor que ha sido en su juventud y tener sus rebaños todo el año en la montaña de Cantallops, conoce la misma a palmos, sabe que esta era propiedad del común de dicho pueblo, sabe que sus vecinos iban todos los días a buscar la leña y

[1936] Ibídem, f.373v, 24 noviembre 1834.
[1937] Ibídem, f. 378v-382v, 24 noviembre 1834.

bellotas que necesitaban de la montaña en cuestión, saben también que los pedazos de tierra de la notada montaña susceptible de cultivo los cuidaban los expresados vecinos y terratenientes, haciendo de sus frutos como de cosa propia, mediante el competente permiso que previamente obtenían del ayuntamiento del notado pueblo, el que sabe el testigo lo daba, teniendo mira a que no se perjudicasen los pastos que producía dicha montaña en los que iban los rebaños de todos los indicados vecinos (…) sin obtener permiso de persona alguna». Recalcava la pertinença de la finca al comú de «tiempo inmemorial» i citava els diferents arrendataris del suro fins a la data de l'establiment. De la finca del Solanar destacava que «conoce muy particularmente» per haver «descortezado corcho en ella por mandato de D. Juan Clarós, padre del actual posesor D. Pedro Clarós». Aquesta finca era de les millors de la Muntanya i aportava uns bons ingressos als seu actual senyor útil. Feia constar que ha «habido años que el corcho que ha producido la misma ha importado la suma de mil cien libras barcelonesas».[1938]

Taula 26. Testimonis que prestaren declaració el desembre de 1834 (2)

Testimonis favorables usos comunals	Categoria	Població	Edat
Miguel Daviu	taponero	Cantallops	76
Jaime Bech	labrador parcero	id.	70
Martín Cusí	menestral	id.	78
Juan Masó	albañil	id.	83
Pablo Llauró	labrador	id.	63
Pedro Carreras	menestral	id.	61
Juan Mallart	menestral	id.	70
Jaime Daviu	trabajador	id.	72
Bartolomé Mis	menestral	id.	68
José Reynalt	menestral	id.	70

Font: ACA. Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115.

Joan Masó, «albañil» de 83 anys, fou el testimoni de més edat i el que aportà més dades sobre les activitats desenvolupades a la Muntanya abans de l'establiment. Amb indicacions similars als altres testimonis es definia com a pràctic, per haver-hi transitat tota la seva vida. En la finca de José Batlle havia «trabajado el testigo dos años consecutivos, por mandato de los arrendatarios citados». En la finca número 40 hi havia anat «a descortezar corcho por cuenta de los arrendatarios arriba dichos y sabe que hoy en día es propiedad de Juan Batlle». Del Solanar va dir que era una «pieza de tierra representada en el croquis bajo el número 31; es públicamente tenida y reputada en Cantallops por la mejor porción de la montaña de que se trata, sabe por haber estado un sin fin de veces en ella, y haber sacado de la misma corcho por mandato de los

[1938] Ibídem, f. 383r-388v, 24 noviembre 1834.

arrendatarios indicados, que es parte de la montaña del común de Cantallops; y como natural y vecino del mismo pueblo, sabe (…) que fue establecida a favor de D. Juan Clarós».[1939]

Pablo Llauró, pagès de 63 anys, ratificava els usos comunals sobre la llenya i les aglans a la vegada que estenia l'explicació, més enllà de la cita, sobre el funcionament i les mesures de justícia en les terres reduïdes a cultiu pertanyents a la Muntanya. Els veïns, segons aquest testimoni, «sembraban el terreno que de la misma les convenía», però els el senyalava l'ajuntament, doncs «sin permiso de este no podían verificarlo». Si obraven sense el permís ni el consentiment consistorial eren «reprendidos y castigados por el mismo». En tant que el «testigo recuerda que habiendo un N. Gabriel de Cantallops sembrado de mezcladizo una parte de dicha montaña sin pedir el permiso de dicho ayuntamiento; este autorizó a los vecinos de Cantallops que tenían rebaños, a que pasasen en dicho pedazo de tierra a apacentar los mismos, y destruir como destruyeron el sembrado del tal Gabriel». Recordà els arrendaments del suro a particulars i va dir que coneixia bé el territori per «haber transitado en ella guardando rebaños de toda especie de animales, conoce las fincas, una por una, como y así bien los dueños á que pertenecen las mismas». De la seva declaració es desprèn, però, que algunes parcel·les encara no havien acabat de determinar la possessió de dret. Així, doncs, segons afirmava el testimoni, hi hauria hagut possessió de fet en algunes parcel·les, a més de la de dret justificada amb l'establiment. Al voltant d'aquest aspecte afirmava que «según voz pública, la pieza que representa el croquis en su número cincuenta y seis, es reputada como de propiedad de Pedro Batlle, pero la verdad es que nunca ha visto el declarante que dicha finca tuviese dueño, pues en todas las ocasiones y en la actualidad, ha visto y ve que entran en la notada finca, todos los vecinos y ganados de Cantallops a apacentar sus rebaños y buscar leña en ella». Per la finca del Solanar reiterava que «dicha finca [era] reputada por la mejor de las que existen en dicha montaña con motivo de haber en aquella muchos alcornoques y ser su corcho de más buena calidad que el de la restante de la citada montaña». Acabava la intervenció fent constar que no era parent de cap membre de l'ajuntament. Explicitava que no havia rebut cap suborn de ningú («no ha recibido dinero del mismo ni de otra persona»), una pràctica que podria ser habitual per comprar silencis o recuperar la memòria. Consignava que era parent de José

[1939] Ibídem, f. 389r-395r, 24 noviembre 1834.

Batlle, «otro de los que forman la parte contraria del ayuntamiento», i que tot el que havia dit era veritat.[1940]

En Pere Carreras, menestral de 61 anys, donava més detalls sobre com conreaven els terrenys del paratge en disputa. També s'identificava com a pràctic del terreny en base a què durant la seva «juventud pasaba todo el día en el mismo guardando rebaños de ganado lanar y cabrío, sabe que los puntos, arroyos, caminos y demás que se le designan», on havia vist, a més, com els veïns recollien llenya i aglans sense permís de ningú. Sobre el cultiu d'aquestes terres el testimoni il·lustrava un artigatge itinerant. Els habitants «arrancaban la parte de montaña que podían, la sembraban y hacían de sus frutos como de cosa propia». En aquest sentit Carreras va afirmar que «ayudó a su padre a arrancar varios pedazos de dicha montaña, alguno de los cuales, después de haber pasado un año, lo dejaba diciendo no les convenía por ser mala tierra y buscaba otro que le parecía más bueno». També citava els arrendaments del suro i es reafirmava en els aprofitaments comunals amb l'expressió concreta «de tiempo inmemorial», doncs «así lo había oído decir a hombres viejos de aquel tiempo». Quaranta-nou anys després de l'establiment i del tancament de terres encara no havien pogut eradicar els usos comunals. La llenya, per exemple, es convertia en un important producte per al consum domèstic, així com per a la venda i la comercialització, més o menys informal, en diferents mercats d'àmbit local i comarcal. En aquest sentit, el testimoni «no solamente conoce la montaña en cuestión, si que también cuasi todas las fincas de que la misma se compone y a que dueños pertenecen, a causa de que la ha transitado toda y actualmente la recorre siempre y cuando le conviene, que es con mucha frecuencia: pues que saca de ella toda la leña que necesita para sus usos y para vender, y a más las bellotas que le son indispensables para mantener un cerdo que tiene el declarante». D'una finca de José Batlle, el declarant afirmava que tenia més de cent vessanes de suros i alzines i no les trenta que se li consignaven. Per la finca de Pere Riera explicava que la coneixia des de nen i «a palmos». En referència a la peça de terra anomenada «Muntanya Gran», proindivisa entre José Batlle, Miguel Gumbau, Pedro Batlle, José Daviu, Felipe Moret, Esteban Cortada i Clarós va dir que estava integrada per un gran nombre de vessanes i que l'havien usurpat al comú. A raó d'aquesta darrera va consignar, amb certa antipatia i animadversió que havia «oído decir el testigo a D. Juan Clarós que la parte que dicho

[1940] Ibídem, f. 395r-401v, 24 noviembre 1834.

señor tenía de las notada montaña, no le costaba más que un caballo y un perro». Per acabar d'arrodonir la declaració va confirmar la divisió i la situació de conflicte social i familiar: era germà de Tomàs Carreras, també menestral, «otro de los contrarios del Ayuntamiento».[1941]

Joan Mallart, també menestral de 70 anys, va dir que «desde su infancia que guarda rebaños en la montaña del común (…), así es que conoce la misma a palmos». Afirmava que la Muntanya era pròpia del comú, «pues por tal sabe la tenían sus antepasados porque lo había oído decir» i perquè «el mismo ha visto de joven» que els veïns anaven a buscar llenya i aglans. També explicava i detallava els artigatges dels habitants que «arrancaban las partes que de dicha montaña les acomodaba, previo, no obstante, el competente permiso que pedían al ayuntamiento del notado común». De vegades, com hem vist anteriorment, no quedava clara algunes de les titularitats de les finques. Respecte a la finca número 56 indicava que dubtava que fos de Pere Batlle, una parcel·la de la qual li constava que José Daviu aprofitava d'alguns anys una «porción de corcho que dicha finca produce». Aquest fet podria indicar-ne des d'una redefinició, o apropiació de més superfície, al pagament o el saldo de deutes o pactes que poguessin tenir els dos individus esmentats. En quant a la seva posició en el plet consignava que tenia interès perquè es decidís a favor de l'ajuntament.[1942] Jaume Daviu, treballador de 72 anys, va admetre que durant la seva joventut passava el dia guardant ramats per les finques consignades. Per això sabia que els veïns aprofitaven la Muntanya i que sembraven els «pedazos que de la misma les convenían», amb el competent permís de la corporació. També consignava els diferents arrendaments per particulars i detallava diferents accidents geogràfics i toponímia de l'orografia dels terrenys a l'hora d'identificar les finques i els seus propietaris. Sobre la «Muntanya Gran» no podia assegurar que tingués 1200 vessanes però sí consignava que era una porció molt gran.[1943]

Bartolomé Mis, menestral de 68 anys, de jove també havia estat «guardián de rebaños», per això coneixia bé els paratges i els indrets en discussió. Declarava, com els demés, que havia estat testimoni de diverses recol·leccions i aprofitaments entre els quals

[1941] Ibídem, f. 401v-408r, 24 noviembre 1834.
[1942] Ibídem, f. 408r-414v, 24 noviembre 1834.
[1943] Ibídem, f. 414v-420r, 24 noviembre 1834.

«sembrando los pedazos de tierra que eran susceptibles de ello», sense més permís que del consistori que ho donava «sin recibir la menor gratificación, y teniendo únicamente mira que los pedazos que daban, no fuesen buenos para pastos en atención a que estos los respetaba y guardaba para los particulares del indicado pueblo a fin de que pudiesen apacentar como apacentaban en ellos sus rebaños». En referència a les parenteles, declarava que tot i que era parent d'algun dels contraris a l'ajuntament, tenia interès en què el plet es resolgués a favor del comú.[1944]

El darrer testimoni, en José Reynalt –menestral de 70 anys–, també havia transitat des de la infantesa guardant bestiar per tots els paratges. Els demés veïns també anaven a pasturar, recollien llenya i aglans i sembraven la part que consensuaven. Dels arrendataris no relatava els noms, a diferència dels anteriors, perquè segons ell, «nunca supo el nombre de los mismos por no haberlo preguntado». Per acabar, va testificar que no tenia cap mena de parentesc amb cap de les parts enfrontades.[1945]

Que aquesta sèrie de testimonis poguessin declarar fou una de els grans fites del procés judicial. La documentació, a més, aporta una rica representació de la toponímia local, molta d'aquesta, encara utilitzada en l'actualitat: les Estunes, la sureda d'en Sala, els Forcadells o Armadàs. El document és interessant també perquè ens permet reflexionar al voltant dels relats i els processos de «memòria històrica» dels usos comunals i dels canals i les fonts d'informació dels diferents deposants. Apareixen tres tipus de fonaments: la pròpia experiència; els coneixements i la memòria adquirits de les persones grans; i el recurs, la cita i la falca recorrent dels «temps immemorials». Si ens atenem a la comunicació o informe del Jutjat Reial ordinari de Figueres destinat al Capità general de Catalunya i a Pascual Lagraba (alcalde major i tinent corregidor de Figueres), el resultat polític (i judicial) de les declaracions fou, segons sembla, més aviat escàs o testimonial. En tot cas, la intenció d'aquest escrit fou el de treure força i restar solvència als diferents testimoniatges. Unes manifestacions que foren desacreditades amb el pretext de parcialitat, per provenir de qualsevol de les dues bandositats en el si de la població. D'aquesta manera, sense conèixer si l'informe del jutjat de Figueres responia a qualsevol altre interès, s'alertava i es posaven en dubte les informacions i les notícies aportades pels testimonis. La seva acceptació es convertia en

[1944] Ibídem, f. 420r-426r, 24 noviembre 1834.
[1945] Ibídem, f. 426r-431v, 24 noviembre 1834.

incerta i s'aconseguia crear certa sospita. Aquest document deia que els declarants «son de buena fama, vida y costumbres, más esto no obstante soy de dictamen que a las deposiciones de los mismos, no se les puede dar toda fe y crédito, respecto de ser todos naturales y vecinos del pueblo de Cantallops en donde me consta están sus moradores divididos en dos bandos o partidos por razón del pleito de que se trata y en consecuencia estar interesados por una u otra de las partes litigantes»[1946]

La rèplica de 1835

Però aquests no foren els únics interrogatoris del procés judicial. Un any després, el 1835, diversos veïns del poble tornaren a respondre la bateria de capítols pensats per la defensa dels comunals. Ara bé, aquesta volta les preguntes giraren al voltant de la concessió dels permisos anomenats «cartes de gràcia» i dels establiments emfitèutics que eren atorgats pel comte de Peralada després d'haver obtingut el primer document. Del qüestionari dels capítols i de les respostes d'aquests, segons els testimoniatges, es desprenen diverses pràctiques de propietat relacionades i associades amb l'ús de les terres i de les diverses estratègies i intents de fugir i evitar el pagament de censos al comte; en definitiva, de burlar el domini directe i fer-se amb l'ús i (finalment amb els anys) la propietat de la terra. Ara bé, les «cartes de gràcia», com ja hem citat, eren unes concessions, els permisos de la Universitat que certificaven que l'ús o la posada en correu d'unes determinades finques de diferents paratges no eren perjudicials al comú per diferents motius. Però aquestes certificacions podien esdevenir, com reconeixen els testimonis, en instruments per estalviar-se el pagament dels censos. Aquesta modalitat esdevingué un element més, interessant, d'anàlisi de les claus i de les informacions diverses sobre l'accés a la terra, algunes maneres d'evitar pagar censos i, si es completava l'establiment pel comte, una solida via jurídica per evitar l'entrada del bestiar i tancar les terres. També descobrim alguns aspectes de l'organització i l'articulació interna de la Universitat i dels canals d'informació i ocultació, segons la conveniència i la contingència, relacionats amb el gaudi i la defensa de la propietat (i del creixement urbanístic). Aquests exemples també ens corroboren les resistències i la «rebel·lió de la ignorància» respecte a aquests pagaments. Unes estratègies que no eren noves ni estranyes. En aquest sentit, i pel mateix lloc, l'administrador del comte de Peralada va fer saber a aquest senyor directe els problemes per cobrar els censos.

[1946] Ibídem, f. 330r-331r, 5 diciembre 1834.

Segons diverses comunicacions escrites, de la dècada dels quaranta del segle en qüestió, els veïns no es donaven per entesos, consideraven els lluïsmes drets feudals i els refusaven i, davant qualsevol requeriment, «todos hacen el tonto».[1947] D'acord amb aquesta dinàmica i lògica de no reconeixement del domini al senyor directe s'entén l'escrit del procurador de l'ajuntament davant el jutjat i els capítols presentats el cinc de gener de 1835.[1948] En aquest document es confeccionà un discurs que concordava perfectament amb aquesta lògica (i combat) de fons. En la seva elaboració intel·lectual pretenia donar a la «carta de gràcia», amb la pretensió fins i tot de sinònim d'«establiment», una naturalesa d'acte de domini, de garantia i potestat de títol primigeni més enllà de l'eina d'ordenació i regulació de policia dins de la parròquia, tal com era conceptualitzada pels contraris. En aquest darrer sentit, la «carta de gràcia», una competència de la Universitat, no era més que un instrument de control perquè els veïns que accedien a l'ús de la terra (per nous cultius o pastures) no perjudiquessin els usos comunitaris ni els diferents camins públics.

Segons el procurador, en Francisco Javier de Torres, de quaranta anys enrere «y de tanto tiempo que no hay memoria de hombres en contrario», fins els anys que el comte va establir en emfiteusi la Muntanya a diversos particulars, l'ajuntament tenia el costum de practicar –a qualsevol que volgués establir-se com a veí–, i subscriure les anomenades «cartes de gràcia» per la casa, vinya i hort. Era un «costum immemorial». Sostenia que aquests establiments eren anomenats «cartes de gràcia», segons definia, «por ser francos en alodio, o libres de todo derecho de señoría o dominical».[1949] Aquest fet era corroborat, sempre segons el procurador, per la circumstancia de no pagar, en general, cens ni cap altra prestació senyorial ni de domini al comte ni a cap altra persona. Això pels qui posseïen els terrenys «establecidos mediante la sola carta de Gracia» i els qui gaudien de les terres comunals abans de l'establiment del comte. Tot això es justificaria mitjançant testimonis. Per a ell, si algú dels qui aconseguia la llicència de l'ajuntament signava un establiment davant el comte, era voluntari o per un «acto de debilidad o con

[1947] «Llibre de Cardoner», administrador del comte de Peralada. Vegeu CONGOST, Rosa, «Terres de masos, terres de censos. La complicada fi dels drets senyorials a la regió de Girona», dins CONGOST, Rosa; TO, Lluís (Ed.), *Homes, Masos, Història...*, *op. cit.*, p. 433.
[1948] «Capítulos presentados por el Ayuntamiento de Cantallops en cinco de Enero de mil ochocientos treinta y cinco, en méritos del pleyto que sigue en la Real Audiencia de este Principado y Sala primera civil contra la Egregia condesa de Perelada y otros». ACA. Real Audiencia. Pleitos civiles, núm. 15115, f. 438r-444r, 5 enero 1835.
[1949] Ibídem, f. 439r, 5 enero 1835.

ánimo de contribuir al despojo llevado a efecto» pels dependents del comte.[1950] Per apuntalar aquesta idea, que el comte no tenia el domini directe, apel·lava a què la finca d'Abellars, integrada dins el conjunt de la part montuosa del terme era «franca en alodio o esta libre de todo derecho señorial o dominical».[1951] Davant d'una sèrie d'exemples d'establiments atorgats pel comte posava èmfasi en què l'ajuntament sempre concedia en «establecimiento mediante su carta de gracia» terrenys en els quals no «había alcornoques», i normalment horts.

Taula 27. Testimonis que prestaren declaració de l'agost de 1835 (1)

Testimonis favorables emfiteutes	Categoria	Població	Edat
Joaquín Sobrepera	vecino	Cantallops	-
Antonio Batlle	vecino	id.	-
José Daviu	vecino	id.	-
Pedro Castelló	vecino	id.	-
Miguel Sobrepera	vecino	id.	-
José Riera	vecino	id.	-
José Batlle	vecino	id.	-
Juan Batlle	vecino	id.	-
Jaime Riera	vecino	id.	-
Esteban Sobrepera	vecino	id.	-
Pedro Subirós	vecino	Rabós	-
José Sanés	vecino	Cantallops	-
Tomas Carreras	menestral	id.	-

Font: ACA. Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115.

Completades les degudes formalitats processals;[1952] i havent citat als diferents testimonis de la part dels emfiteutes,[1953] en els següents dies començaren les respostes

[1950] Ibídem, f. 439v, 5 enero 1835.

[1951] Finca de trenta vessanes d'extensió, de «pertenencias del antiguo manso Bruch que poseyó en algún tiempo el señor Masdevall, ministro que fue de esta Real Audiencia, y ahora es de los herederos de Monsieur Tarrés, vecino de Albera, Reino de Francia». Ibídem, f. 439v-440r, 5 enero 1835.

[1952] «En la villa de Figueras á los tres agosto de 1835. Constituido personalmente yo el infrascrito escribano y notario público y Real del colegio de esta villa ante el Senyor Don Ramon Plantalamor, alcalde mayor interino de la misma villa y su partido, le he presentado a instancia de Pablo Roca y de Bodalles, causídico de la referida villa, como a apoderado del ayuntamiento del lugar de Cantallops, según la escritura de poder que ha presentado que es del tenor siguiente.= En el lugar de Cantallops, corregimiento de Figueras, a los tres octubre de 1832. Convocado el ayuntamiento de este lugar, compuesto de Jaime Arqué, Baile; Miquel Reynalt, regidor decano; Pedro Mis, regidor segundo; y Juan Figueras, síndico procurador, han dicho que en el expresado nombre constituían y nombraban en apoderado del citado ayuntamiento y en síndico del mismo exento y especial y para lo que se dirá general (…)».Ibídem, f. 446r, 6 agosto 1835.

[1953] «Y enterado el nombrado Señor Alcalde Mayor del contenido de dichas letras y plica, después de haberlas aceptado se ha ofrecido poner en ejecución cuanto en ellas se previniere, nombrando para escribano de dichas diligencias al infrascrito previniendo que se despachen los correspondientes manda a José Daviu, Joaquín Sobrepera, José Batlle y Llauró, Antonio Batlle, Juan Batlle, José Riera, Pedró Castelló, Miguel Sobrepera, Pedro Mis, Jaime Riera, Estevan Sobrepera, Tomas Carreras, Estevan Mallol, José Sanés, todos del lugar de Cantallops y Pedro Subirós de Rabós, para que en los días doce, catorce, diez y siete y diez y ocho de este mes se presenten en este Juzgado a prestar las respuestas personales que se les exigen por parte del citado ayuntamiento, a saber, por el orden que ven indicado cuantro en cada día; suspendiendo la recepción de respuestas personales de D. Juan Clarós por no ser vecino de la

personals en base a aquesta segona remesa de capítols aportats per la part defensora dels interessos del consistori. Onze dels tretze testimonis (sis menys que l'any anterior) de la part dels litigants emfiteutes, foren les mateixes persones que en la declaració de 1834. La categoria social i professional d'aquests no consta especificada (com tampoc l'edat) i la font els presenta, a excepció d'un «menestral», com a «vecinos». Set dels vuit deposants (deu en la precedent) del costat dels defensors dels usos comunals són els mateixos que l'antecedent torn de declaracions. D'aquests trobem quatre menestrals, un treballador, un taper, un paleta i un «labrador» amb una edat mitjana de setanta anys.[1954] Aquesta volta, les respostes són més breus i, pel que fa als emfiteutes, es mostraren més resolutius i disposats a respondre per desmentir alguns dels aspectes atribuïts a les «cartes de gràcia». Ara bé, les respostes més comunes entre aquests testimonis es resumeixen en dos, com «que lo ignora» o «que es falso». L'estratègia fou reforçar i reivindicar el domini directe del comte, font jurídica de l'establiment que els garantia del domini útil.

Taula 28. Testimonis que prestaren declaració de l'agost de 1835 (2)

Testimonis favorables usos comunals	Categoria	Població	Edat
Jaime Bech	labrador	Cantallops	70
Juan Masó	albañil	id.	84
José Reynalt	menestral	id.	70
Bartolomé Mis	menestral	id.	68
Miguel Daviu	taponero	id.	77
Juan Lagrifa	trabajador	id.	59
Juan Mallart	menestral	id.	70
Pedro Carreras	menestral	id.	61

Font: ACA. Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115.

Joaquim Sobrepera contestava que no era veritat que fos un costum de l'ajuntament establir terres a qualsevol home que volgués ser-ne veí i aconseguir casa, vinya i hort. Respecte a que les «cartes de gràcia» fossin una representació de l'absència de senyoria directe va dir que era fals, «pues que todos los habitantes según ha oído decir pagan laudemio al Excmo. Sr. Conde de Perelada». També va afirmar que «ha oído decir» que el comte no atorgava establiments sense que se li presentessin el certificat o «carta de gràcia» del consistori, «de que no habían aquellos de perjudicar los bebederos para animales y carreteras o caminos».[1955] Antoni Batlle manifestava que no era cert que la

presente villa y si de la localidad de Barcelona, en la que actualmente se halla y en cuanto a la Excma. Señora condesa de Perelada pásese a su domicilio a recibirles las expresadas respuestas personales». Ibídem, f. 446v, 6 agosto 1835.

[1954] En les respostes de 1834 constava com a «labrador parcero».

[1955] ACA. Real Audiencia. Pleitos civiles, núm. 15115, f. 448r-449v, 12 agosto 1835.

«carta de gràcia» eximís de pagar censos. Posava l'exemple d'un hort, en «terreno de regadío, cuyos censos paga Juan Daviu al conde».[1956] Josep Daviu, respecte a les pràctiques de les «cartes de gràcia» per establir-se al poble, deia que ho ignorava, tot i que «lo ha oído decir»; i, respecte a què algunes eren franques en alou, va dir que «cree que todos pagan censos».[1957] En Pere Castelló consignava que l'establiment el feia el comte, però mitjançant la «carta de gràcia», amb el pagament del cens al mateix senyor. També exposava que la Universitat no podia donar terreny de rec perquè, segons aquest testimoni, no n'hi havia en tot el terme. Sobre aquesta qüestió, confirmava que ningú pagava censos a l'ajuntament, unes quantitats que només pagaven els qui tenien escriptures d'establiment. Unes pensions «que no ha oído a decir que persona alguna esté exenta de pagar».[1958]

Per Miguel Sobrepera, els establiments només els feia el comte i pagava censos per la finca que posseïa. Davant l'afirmació del capítol sisè davant les suposades virtuts de la «carta de gràcia» de poder-se estalviar el cens; i que anar amb el comte era per un acte de debilitat, submissió o interès propi va respondre que «por generosidad nadie paga». Segons el deposant, la «carta de gràcia» l'exigia el comte, «según lo ha oído decir», per poder certificar si els establiments havien de perjudicar els drets de tercers.[1959] Josep Riera havia sentit a dir que obtenir la certificació del consistori era circumstància indispensable per obtenir l'establiment del comte (gravat amb el pagament de censos).[1960] Pere Mis, per la seva banda, desautoritzava la majoria de capítols. No era veritat que els establiments fossin les «cartes de gràcia» i que aquests fossin lliures de senyoria directa. En tot cas, aquestes eren la condició per poder fer l'establiment. Davant l'afirmació que la finca d'Abellars no pagava censos, exposava que no era cert, que «pagaba cuarenta seis dineros de censos por vesana, ignorando si ahora los paga o no».[1961] Josep Batlle reiterava el que havien dit altres dels seus socis, que era fals que no s'haguessin de pagar censos, «pagaban antiguamente nueve dineros y ahora un real de ardite por vesana». També que la «carta de gracia no se exigía sino al solo efecto de justificar de que los establecimientos no habían de perjudicar los abrevaderos y

[1956] Ibídem, f. 449v-450v, 12 agosto 1835.
[1957] Ibídem, f. 450v-451v, 12 agosto 1835.
[1958] Ibídem, f. 451v-452v, 14 agosto 1835.
[1959] Ibídem, f. 453r-454r, 14 agosto 1835.
[1960] Ibídem, f. 454r-455r, 14 agosto 1835.
[1961] Ibídem, f. 455r-456v, 14 agosto 1835.

caminos».[1962] Joan Batlle negava que pagar cens fos un acte debilitat, havia tingut que «pagar con gasto al escribano Serra».[1963] Jaume Riera s'afermava en la línia expositiva dels anteriors: havia hagut de pagar diversos censos.[1964] I, finalment, trobem diverses constatacions de les resistències a pagar censos, al cap d'un temps de signat l'establiment. En aquesta línia identifiquem a Esteve Sobrepera que «ha pagado obligado por la justicia».[1965] Igualment ho exposava Josep Sanés, que va reconèixer que havia pagat els censos emfitèutics per estar obligats per tribunal de justícia.[1966] En Pedro Subirós, veí de Rabós, responia que la informació dels capítols no era certa, que no ho sabia i que pagava «censos en virtud de lo estipulado en las escrituras».[1967] I en Tomàs Carreras confirmava allò descrit amb anterioritat: havien d'anar amb el comte per realitzar l'establiment; i que pagava censos per una finca «entre las demás establecidas 140 años atrás, previa dicha carta de gracia».[1968] Tot seguit, l'Alcalde Major de Figueres eximia de respondre a Esteve Mallol, per defunció; i a la comtessa i Joan Clarós (el nét) per no trobar-se a Peralada i el segon a Barcelona.[1969]

Taula 29. Testimonis que prestaren declaració de l'octubre de 1835 (1)

Testimonis favorables emfiteutes	Categoria	Població	Edat
Juan Gumbau	menestral	Cantallops	52
Pedro Cortada	menestral	id.	54
Pedro Misvacas	menestral	id.	40
Miguel Mis	parcero	id.	38
Tomas Mallart	menestral	id.	40
Pedro Castelló	menestral	id.	60
Antonio Batlle Costa	cubero	id.	25
Miguel Oliveras	menestral	id.	31
Pedro Mallart	menestral	id.	53

Font: ACA. Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115.

Uns dies després tingueren lloc les respostes personals dels favorables als drets del comú. En aquest cas, la informació és més àmplia i desacomplexada, amb una línia de fons molt clara de no reconèixer i de posar en entredit el domini directe del comte. Així, doncs, l'assentiment i la reacció positiva davant els capítols fou la tònica general de les seves contestes. Els donaven per certs. El masover Jaume Bech ho fonamentava en la pròpia experiència: «por lo que ha oído decir y por lo que ha pasado al testigo, el

[1962] Ibídem, f. 456v-457v, 17 agosto 1835.
[1963] Ibídem, f. 458r-459r, 17 agosto 1835.
[1964] Ibídem, f. 459r-460r, 17 agosto 1835.
[1965] Ibídem, f. 460r-461r, 17 agosto 1835.
[1966] Ibídem, f. 462r-463r, 18 agosto 1835.
[1967] Ibídem, f. 461r-462r, 18 agosto 1835.
[1968] Ibídem, f. 463v-464v, 22 agosto 1835.
[1969] Ibídem, f. 465r, 25 agosto 1835.

ayuntamiento (…) concedía el permiso que llamaban carta de gracia y con él, los que lo obtenían, unos iban a la villa de Perelada a otorgar establecimiento y a otros les bastaba solamente dicha carta de gracia sin cuidarse de otorgar escritura alguna». També afegia que a Peralada no s'atorgava cap escriptura d'establiment a qui no presentés la famosa «carta de gràcia»: «por lo que pasó al testigo, y a otro hermano suyo llamado Antonio Bech y por lo que oyó a decir, sabe que el Excmo. Señor Conde (…) se denegó a otorgarles establecimiento de cierto terreno que le pedían hasta que presentaron la carta de gracia del ayuntamiento». «Així generalmente era la costumbre». La documentació ens aporta –com aquest deposant– de manera més o menys explícita, la pràctica comuna i recurrent de diversos veïns que obtenien una «carta de gràcia» sense passar després pel notari «no pagan censo alguno», ni al comte «ni a otra persona». Era, doncs, una manera d'estalviar-se pagar aquestes sumes, una manera de defugir i de burlar els drets senyorials i els seus inventaris. I si algú pagava al comte sense haver fet l'establiment era, segons ell, «un acto de mera generosidad». Era «regla general», insistia Bech, que els veïns que obtinguessin la «carta», per ella, no paguessin censos ni cap altra prestació. Tanmateix, reafirmava que els veïns que no es van preocupar de signar escriptura d'establiment, amb la sola «carta» havien «disfrutado siempre y disfrutan» les finques.[1970]

Taula 30. Testimonis que prestaren declaració de l'octubre de 1835 (2)

Testimonis favorables usos comunals	Categoria	Població	Edat
Juan Daviu	batlle	Cantallops	-
Antonio Martí	regidor primer	id.	-
Ramon Forniol	regidor segon	id.	-
Esteve Gumbau	síndic procurador	id.	-
José Roig	menestral	id.	-

Font: ACA. Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 15115.

Juan Masó va testificar que havia signat un establiment per plantar una vinya i que es va concedir amb la condició d'haver de presentar abans la «carta de gràcia» atorgada per la Universitat. Les concessions del consistori eren, segons aquest declarant, sobre les terres que no tinguessin arbres però amb aigua per servir per a horts. Citava la pràctica de propietat que permetia a molts veïns estar exempts del pagament de drets: «realmente hay algunos vecinos que disfrutan tierras concedidas con la sola carta de gracia sin haber después otorgado escritura alguna de establecimiento por cuyo motivo no pagan censos algunos». I agregava creure que els establiments citaven la concessió i el nom

[1970] Ibídem, f. 466r-468r, 31 agosto 1835.

dels regidors que la signaven, «aunque no lo puedes afirmar positivamente por no saber de leer».[1971] José Reynalt confirmava el fil de les anteriors declaracions, afegint que les llicències de la Universitat es feien tant en els terrenys que se li demanava, «ya fuese de riego como no».[1972] Aquest darrer aspecte també era remarcat per Bartolomé Mis, qui també exposava que no pagaven censos els qui només es quedaven amb la concessió.[1973] Miguel Daviu aportava noves dades respecte els anteriors, com les que havia vist obtenir llicència per edificar una casa al ferrer Josep Llonch; i que, curiosament o excepcionalment, Joan Clarós, Pere Batlle i Pere Sobrepera havien pogut estendre escriptura sense haver presentar la corresponent «carta de gràcia». Per altra banda, destacava la pràctica d'accés a la terra sense costos amb una definició gairebé clínica. Els censos solien ser de dos sous per vessana i davant d'això «muchos había que para no pagar dichos censos se quedaban con la referida carta de gracia sin otorgar escritura alguna».[1974]

El testimoni de Juan Lagrifa, nou respecte els capítols de 1834, confirmava les pràctiques de les concessions de la Universitat com a via d'accés a la terra i detallava l'experiència pròpia de la transmissió patrimonial d'una vinya que «adquirió su padre, de Antonio Piñet». La finca en qüestió havia «sido antes del común de Cantallops y dicho Piñet, la poseía mediante la sola carta de gracia del ayuntamiento de dicho lugar, firmada por Pedro Sastre, sin que jamás haya pagado censo alguno». Per la finca d'Abellars assegurava que no es pagava cens, «por haberlo oído a decir a los Parceros de la casa de Masdevall». I apuntava que alguns anessin a fer els establiments pel «temor de que les entrasen ganados» i així assegurar-se el dret de tancar la terra.[1975] Juan Mallart, refermava les informacions: Juan Llonch, el ferrer, rebé concessió per fabricar una casa i el mètode de les «cartes de gràcia» era aprofitat per alguns per no pagar censos.[1976] Pedro Carreras exposava la certesa de les concessions per «habérselo referido varias veces Francisco Gumbau», qui fou batlle i regidor, de què diversos veïns posseïen finques que havien estat del comú. El deposant desenvolupava la informació referent als tancaments de terres que hem vist amb els testimonis anteriors. Manifestava que tot i que alguns podien gaudir de la terra amb només la «carta» i sense pagar,

[1971] Ibídem, f. 468r-470r, 2 septiembre 1835.
[1972] Ibídem, f. 470r-471v, 2 septiembre 1835.
[1973] Ibídem, f. 471v-473r, 2 septiembre 1835.
[1974] Ibídem, f. 473r-475v, 4 septiembre 1835.
[1975] Ibídem, f. 476r-478v, 9 septiembre 1835.
[1976] Ibídem, f. 478v-480v, 9 septiembre 1835.

demanaven l'escriptura d'establiment al comte amb la finalitat de privar les pastures als ramats: «como había algunos vecinos que no podían impedir el que les entrase ganado en las tierras concedidas con la sola carta de gracia, iban entonces a otorgar escritura de establecimiento».[1977]

Les tensions i les estratègies per accedir a la terra giraven al voltant del pagament de censos, i les maneres d'evitar-los; i quan convenia (per aconseguir la potestat de tancar les terres que permetien els establiments emfitèutics), acudien al procurador del comte i reconeixien el domini directe. Aquestes pràctiques d'evitar el pagament de la pensió emfitèutica no eren desconegudes pels senyors directes i esdevenen gairebé un clàssic i el deslloriga dor d'unes dinàmiques socials a l'entorn dels drets de propietat, la formació de patrimonis, les obtencions de rendes i la producció agrària.[1978] En el cas que ens ocupa el procurador de la comtessa n'era perfectament conscient i, davant els exemples i les declaracions que acabem de veure, afirmava que era fals que l'ajuntament atorgués establiments, sinó que només es tractava de permisos mitjançant els quals el comte concedia establiments. Amb això desmentia els testimonis i manifestava de forma contundent que era «inútil al objeto del adversante que algunos no cuidasen de remitir dicho conde por el establecimiento, pues que se ve era para no pagar censos, así como siempre ha sucedido que muchos compradores omiten presentar sus escrituras de adquisición a los dueños alodiales, para no pagar el laudemio; sin que esta obligación deje por ello de existir».[1979] Després de la darrera testificació, la part de l'ajuntament va manifestar no voler rebre més testimoniatges. D'aquesta forma, l'alcalde major de Figueres va remetre la plica a la Reial Audiència.[1980]

De la Reial Audiència a la primera sentència del jutjat de Figueres

Mesos abans de les respostes dels darrers capítols, Joan Clarós de Ferran va comunicar al tribunal que esdevenia nou titular del béns de la casa Clarós, per defunció de la seva mare i usufructuària, Maria Cayetana de Ferran.[1981] Aquesta circumstància va ser aprofitada per intentar endarrerir el procés i va demanar, en tant que advocat de la Reial

[1977] Ibídem, f. 480v-483r, 9 septiembre 1835.
[1978] Per aquestes particularitats, vegeu, per exemple a CONGOST, Rosa (Ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat..., op. cit.*; GIFRE, Pere, *Delmes, censos i lluïsmes.., op.cit.,* 2011; GIFRE, Pere, *Els senyors útils i propietaris de mas..., op. cit*.
[1979] ACA. Real Audiencia. Pleitos civiles, núm. 15115, f. 543r, 21 abril 1837.
[1980] Ibídem, f. 480v-483r, 9 septiembre 1835.
[1981] «con motivo de haber fallecido víctima del cólera su madre».

Audiència, l'examen indispensable dels autos perquè, segons ell, «no haber hecho jamás parte en causa».[1982] Dies més tard, el nou titular va demanar al tribunal una pròrroga perquè segons escrivia encara no havia acabat l'examen dels 495 fulls, una anàlisi i inspecció que «exige un muy prodigo y detenido estudio».[1983] A l'octubre de 1835, Clarós va respondre als capítols davant el tribunal. En resum, vingué a dir que només «considera verdaderos títulos los emanados de la Egregia casa de Perelada, a cuyo favor reconoce el señorío alodial y campal».[1984] Josep Grasés, el procurador del comte, va presentar capítols en dos temps: una primera remesa en 3 d'octubre de 1834 amb set punts; i una segona en 20 de juliol de 1835, addició de dos punts més. En els dos casos es tractaven de preguntes precises i delimitades que pretenien exemplificar el domini directe del comte, fonament dels establiments i dels tancaments de terres posteriors. Formulava també preguntes d'establiments més antics a la privatització i de diverses finques concretes. A aquestes afegí dues qüestions més, relatives al mas Bruch i la finca d'Abellars i la seva ubicació dins els límits de la zona muntanyosa, una parcel·la de la qual pretenia demostrar que estava sota el domini directe del comte. Les declaracions es van fer a Figueres, entre setembre i octubre, davant l'Alcalde Major Ramon Plantalamor i l'interrogatori va tenir com a objecte diversos regidors del moment com Antonio Martí, regidor primer; Ramon Forniol, regidor segon; Esteve Gumbau com a síndic procurador; el batlle Juan Daviu; i el testimoni José Roig. Les respostes foren curtes i sense donar massa detalls. Algunes ignoraven el contingut i en altres no creien que fos verídic. Per Roig, sobre uns horts propers a la Muntanya, «el título de propiedad de aquellos lo obtuvieron de los señores condes de Perelada». Sobre els terrenys de mas Bruch afirmaven que es trobaven fora de la Muntanya.[1985] Els testimonis de la part dels defensors de l'establiment foren nou, set menestrals, un parcer i un boter. Tots ells relativament joves, amb una mitjana de 44 anys, defensaren el que Grasés pretenia. Miguel Oliveras, entre altres, sostenia que era de «voz pública en dicho pueblo de Cantallops que el citado manso Bruch, sito en el término del mismo pueblo está en dominio directo» del comtes.[1986] Pedro Mallart, sobre un hort de la seva propietat, una de les finques que posaven com a exemple del domini directe del comte, consignava que «la pieza de tierra que se refiere por título de establecimiento hecho por los Egregios SS

[1982] Ibídem, f. 117r (bis), 24 marzo 1835.
[1983] Ibídem, f. 120r (bis)-120v (bis), 7 abril 1835.
[1984] Ibídem, f. 135v (bis), 9 octubre 1835.
[1985] Ibídem, f. 495r-503r.
[1986] Ibídem, f. 513v.

Condes de Perelada a favor de los antecesores del testigo y en tanto es verdad en cuanto por razón de dicho estableciendo paga anualmente una gallina de censo».[1987]

En els mesos posteriors els escrits dels diferents procuradors s'enfrontaven amb arguments i deliberacions sobre la finca d'Abellars, si era franca i no pagava censos; i els establiments fets per el comte abans de les privatitzacions de 1778, 1780 i 1785. José Grasés va demanar i va intentar que els autos fossin remesos al tribunal de primera instancia de Figueres.[1988] Grasés va demanar també còpia autentica de l'expedient generat el 1787, perquè el seu principal ho necessitava per la causa que se seguia «ante la Real Audiencia de Cataluña». Per intentar trobar o localitzar un expedient que, com hem vist, s'havia extraviat, la lògica era la següent, perquè: «habiendo S. M. mandado que los expedientes que obraban en la extinguida Contaduría General de Propios y Arbitrios del Reino, se pasasen a las oficinas de los Gobiernos civiles de las provincias a que pertenecen los pueblos; debe haberse remitido a V.S. el expediente que obraba en dicha contaduría General formado en el año 1787 a nombre de José Roig, regidor del lugar de Cantallops, corregimiento de Gerona en la actualidad de Figueras, sobre excesos en la Administración de los propios del mismo».[1989]

De Torres, el procurador de l'ajuntament el març de 1837 escrivia al jutjat una memòria del procés i de les proves presentades fins aquell dia.[1990] Després de l'exposició demanava i suplicava que es fallés la causa: que els establiments es declaressin nuls i sense cap valor amb una condemna a la comtessa, a Joan Clarós, Josep Batlle i els demés litigants amb danys i perjudicis i les costes ocasionades. En el discurs de fons de la defensa dels comunals hi ha un atac directe al cobrament de censos. Mentre uns es resistien a reconèixer el domini directe, pels altres, el seu reconeixement era la garantia de la possessió davant qualsevol qüestionament al contrari. Grasés escrivia al jutjat i apel·lava al tribunal a no tenir en compte els discursos, les opinions i la propaganda, segons ell, que l'ajuntament intentava imposar sobre una causa que no havia provat documentalment. El procurador del comte afegia la demanda de les costes pels contraris i l'absolució de la seva representada perquè, entre altres, els apoderats del consistori havien anat «tejiéndose una historia de hechos ya supuestos y tergiversados en apoyo de

[1987] Ibídem, f. 514v.
[1988] Ibídem, f. 297r, 4 julio 1836.
[1989] Ibídem, f. 320r, 26 octubre 1836.
[1990] Ibídem, f. 518r-533r, 18 marzo 1837.

tales pretendidos despojos; y a fin a pesar del influjo de la opinión actual decidida en fervor de los pueblos y en contra de los dueños territoriales».[1991] La discussió entre les tres parts implicades, sobretot entre els representants de la comtessa i de la municipalitat, girava a l'entorn de l'escriptura de 1610, un document que, per uns, era la donació que permetia o reconeixia l'ús comunal; i per altres, una «ficción la donación» i que només indicava la llicència i l'autorització que vindria a demostrar la vènia perquè el comú pogués realitzar l'arrendament de les herbes de la Muntanya. Per donar comptes del domini directe del mas Bruch (junt amb d'altres finques), situant-lo dins dels límits de la Muntanya, el comtat ho justificà amb un «documento de Cabrevación».[1992] En base a les primeres declaracions de 1835, sobre les «cartes de gràcia», carregava i aprofitava de les deposicions dels testimonis contraris per dir que si bé la Universitat donava aquells permisos, l'únic amb capacitat per realitzar establiments no era l'ajuntament sinó el comte. I pels que no estenien escriptura consignava que «dicha carta de gracia no les suplía a los omisos, el defecto del establecimiento, y no era con título legal de adquisición». Davant aquesta estratègia d'alguns veïns per no pagar censos aclaria i reconeixia que la «ocultación del adquiriente en estos casos, junto con la ignorancia del dueño hacen que queden impunes unos actos, que de otra suerte serian justamente impugnados».[1993] Davant les afirmacions dels testimonis que la «carta de gràcia» formava un títol legítim de les adquisicions, distingia que aquesta era una declaració «de hombres rudos», que anomenaven a aquesta pràctica «muy impropiamente», perquè la fórmula «carta de gràcia» realment, «significa una venta al quitar». Per Grasés la «carta de gràcia» no era un vertader establiment perquè, segons el procurador, el comú hagués tingut la propietat de la Muntanya i hauria atorgat «verdaderos establecimientos con imposición de censos para ocurrir a sus urgencias; y la contaduría de propios a la cual en tal caso habría tenido que acudir para otorgar establecimientos, no se lo hubiera consentido otra manera».[1994] Segons la defensa doncs, el comú no tenia cap títol que justifiqués la propietat de la Muntanya.

[1991] Ibídem, f. 538r, 21 abril 1837.
[1992] Ibídem, f. 307r-310r, capbreu de 8 agost 1618, còpia de 2 març de 1835.
[1993] Ibídem, f. 543r-543v, 21 abril 1837.
[1994] Ibídem, f. 544v, 21 abril 1837.

Per acabar de completar els discursos de Grasés i Salvador Font, el procurador de Joan Clarós i els altres socis,[1995] varen sol·licitar al tribunal el trasllat de la causa al jutjat de Figueres. Seguien la vella tàctica d'estendre i prolongar el procés, si bé justificaren el contrari: «no se puede atribuir esta solicitud a deseos de dilatar». Ho justificaven apel·lant indirectament al motí dels sergents de la Granja, a l'agost de 1836, una acció que forçà a la Regent a restaurar la constitució de cadis.[1996] El més sorprenent és que per traslladar l'expedient, la comtessa s'oferia a efectuar-ho a càrrec i compte seu.[1997] El procurador Font intentava desmentir la pobresa de la població que no es va beneficiar dels establiments. Incidia que els clamors que se «suponen de los particulares de Cantallops, no son más que aparentes, dirigidos a consuela sensibilidad del tribunal». Ometia i intentava callar les desigualtats socials. Per això afegia que, si bé era cert que durant quaranta anys havien estat privats com estaven del lliure gaudi dels productes de la Muntanya, en tot aquest temps, argumentava, «no solo han subsistido, sino que ha aumentado la población considerablemente y su industria y comercio».[1998] En el relat repassava i citava el croquis de 1829, els testimonis de 1834 i 1835 amb el denominador comú, persistia, que el consistori no justificava ni presentava cap document que acredités la propietat o la pertinença i que el comte era el senyor directe. Acabava la súplica per demanar que els autos passessin al relator per la conclusió i la sentència.[1999] Però abans, es produí el canvi definitiu de jutjat. La sol·licitud va tenir efecte i la sala primera de la llavors Audiència Territorial de Catalunya (l'antiga Real Audiència), entregà els autos del procés judicial al procurador de la comtessa perquè, «bajo su absoluta responsabilidad», els portés al jutge de primera instància de Figueres.[2000] Gairebé un any després, el fiscal de Figueres rebia un ofici del síndic procurador del comú. Jaume Arqué advertia del retard i la demora en concloure la causa sobre els béns comunals, un litigi que feia més de deu anys que s'havia reiniciat. A la vegada

[1995] Ibídem, f. 553r, 18 maig 1837.
[1996] «Como en 18 de agosto del año último parece no se había recibido en esta ciudad, la noticia de haber jurado S.A. la constitución Política de la Monarquía Española en cuyo capitulo 263 se expresa, terminantemente, que pertenece a las audiencias conocer de todas las causas civiles de los juzgados inferiores de su demarcación, en segunda y tercera instancia; al paso que esta causa se halla en primera instancia y además dicha providencia de 18 de agosto es meramente perfunctoria y concebida de calidad de por ahora, sin formar estado, no priva al presente tribunal de cesar y desprenderse del conocimiento del pleito y remitirlo al Juez de primera instancia del Partido de Figueras». Ibídem, f. 549r, 21 abril 1837.
[1997] «Esto puede ya ejecutarse pues mi Egregia Principal se obliga a encargarse de él y entregarlo al dicho juez de Figueras por medio de un sujeto de su confianza, que marchará con el vapor y desembarcará en Rosas, punto inmediato a dicha villa de Figueras». Ibídem, f. 549r, 21 abril 1837.
[1998] Ibídem, f. 556v, 26 junio 1837.
[1999] Ibídem, f. 560r-560v, 26 junio 1837.
[2000] Ibídem, f. 570r-570v, 27 julio 1837.

aprofitava per citar les lleis d'abolició de senyorius jurisdiccionals (26 d'agost 1837 i 3 maig 1823), una de les línies, a partir d'ara, de la seva defensa.[2001] L'estratègia, sense massa èxit, fou vincular la senyoria jurisdiccional, recentment abolida, amb la senyoria directa,[2002] mentre la part del comte pretenia demostrar-la amb la citada escriptura de donació de l'Emperador Carlemany. Aquesta fou la dicotomia argumental central en aquesta darrera part del judici (i dels posteriors recursos).

Pedro Rubau es convertia en el defensor de l'ajuntament i seguia la tàctica descrita amb la pretensió que el suposat senyoriu territorial de la casa de Peralada, en tant de jurisdiccional, fos considerat «incorporable a la nación».[2003] Una qüestió que el fiscal s'abstenia d'intervenir fins que no s'hagués decidit i sentenciat el plet.[2004] Pablo Roca Bodallés, nou procurador del l'ajuntament, escrivia un emotiu al·legat en el què realitzava una síntesi general i històrica del procés a través de la documentació recopilada. Pretenia justificar la pertinència del comú, prescriure i adquirir els drets, a través dels arrendaments practicats pel comú als diferents particulars durant els cinquanta anys del segle XVIII i amb la suposada donació de 1610. El lletrat buscava la complicitat del jutge explicitant que els autos eren un bon testimoni de l'estratègia dels contraris d'entorpir i dilatar el procés: «nuestros adversarios han procurado en este negocio todos los entorpecimientos que les ha sugerido su imaginación».[2005] Per refermar la importància dels testimonis de prova i perquè fossin equiparats en tant que escriptures, citava als juristes moderns Peguera i Fontanella.[2006]

[2001] Ibídem, f. 598r, 26 junio 1838.
[2002] Ibídem, f. 608v, 10 junio 1838.
[2003] Ibídem, f. 609v, 10 junio 1838.
[2004] Ibídem, f. 616v, 28 setiembre 1838.
[2005] Ibídem, f. 616v, 19 noviembre 1838.
[2006] «(…) el ayuntamiento en defecto de escrituras que tengan este carácter ha producido declaraciones antiguas de testigos sin tachas, que si no se consideran como escrituras, ha hecho por ellas la prueba por equivalente de que deber darse toda la eficacia legal que a las citadas escrituras se diera. Así al menos lo sienta el mismo Fontanella en la citada ocasión núm. 8 con estas mismísimas palabras (…) "Por lo que mira al primer extremo es de advertir que Peguera en la pág. 207 nº 4 de su práctica civil expresa los casos en que la citación puede omitirse para ver jurar los testigos; 1º cuando se hubiese de recibir como tal a una persona ilustre a cuyo fin pasase el escribano a la casa de la misma. 2º cuando el testigo fuese de aquellos de cuyo dicho se ha de estar por ejemplo un experto de oficio; 3º cuando se examinaran en el último día de la dilación; y en el 5º que parece dictado para nuestro caso, se dispensa la citación siempre que los testigos que se examinaren fuere sobre un hecho acontecido en lugar distante de la residencia del tribunal para acreditarlo ante este; y como lo que sucedía en Cantallops era algo distante del [636r] tribunal encargado, es por este motivo que pudo omitirse la citación (…)». Ibídem, f. 636r-635v, 19 noviembre 1838.

Manuel Julià, procurador substitut de la comtessa, en resposta a l'anterior escrit, intentà treure importància i deslegitimar la reclamació, per aquest motiu va exposar que es tractava d'un procés engegat per poques persones i ho va vincular a l'interès personal d'aquestes. Demanà un fallo just, que s'administrés justícia i que s'imposés el silenci. Intentava, segons el jurisconsult, «inculcar a las autoridades la necesidad que hay de restablecer la paz de donde ha desaparecido diez años hace».[2007] Abans, però, justificà a través de la legislació del segle XVIII –obviant les pràctiques d'ocultació que es podien haver produït–, que la Muntanya no havia estat conceptualitzada, classificada ni registrada com un terreny de propis.[2008] Privava, com els anteriors discursos, les «cartes de gràcia» de validesa legal.[2009] Argumentava i interpretava la no prescripció o adquisició de domini per continuació de possessió a favor del comú per no ajustar-se al temps i les interrupcions contemplades en la legislació civil.[2010] Va deslligar el senyoriu jurisdiccional del territorial, per desarticular la pretesa aplicació del decret d'abolició de privilegis feudals i presentà la famosa escriptura de Carlemany a la qual incorporà diverses proves documentals del domini directe amb capbreus i establiments realitzats en els segles XVII i XVIII.[2011] Explicaven els diferents arrendaments efectuats i atorgats per la Universitat com una acte de munificència, generositat i condescendència del comte.[2012] Especificava que mai el comú havia tingut el «dominio del monte ni la posesión legal del él», com tampoc la Muntanya havia estat «del ramo de Propios». D'altra banda, pressionava el jutge per la situació dels descendents d'uns emfiteutes que estaven esperant una sentència crucial. Deia que les «cien familias que poseen ahora los terrenos que en 1778, 1780 y 1785 fueron establecidos, esperan el fallo de V. para saber si serán felices o desgraciados».[2013] Tres mesos després, l'advocat dels emfiteutes, de Clarós i altres, complementà l'exposició de l'advocat del comte amb arguments molt similars, un document amb gran influència del primer escrit.[2014] La sentència d'aquesta causa civil, de 27 de maig 1839, finalment, després de tants anys resolia, encara que fos per uns dies, el contenciós entre els interessos de: per un costat, el comte i els

[2007] Ibídem, f. 642v, 7 enero 1839
[2008] Ibídem, f. 646v-647r, 7 enero 1839
[2009] Ibídem, f. 647r-649r, 7 enero 1839
[2010] Ley 1, tit. 8, lib. 11 de la nov. Recop.; Ley 9, tit. 29, tit. 15, lib 10 de la nov. Recop. Ibídem, f. 649v-651v.
[2011] Ibídem, f. 652r-654r, 7 enero 1839
[2012] Ibídem, f. 655r, 7 enero 1839
[2013] Ibídem, f. 655v, 7 enero 1839.
[2014] Ibídem, f. 669r-685v, 26 abril 1839.

emfiteutes; i de l'altra, l'ajuntament. Gil Fabra, jutge de primera instància de Figueres estenia el veredicte:

> «Fallo, atento a los autos y meritos del proceso a que en lo nuestro me remito, que debo absolver y absuelvo a la Condesa de Perelada, José Daviu, Joaquín Sobrepera, Esteban Sobrepera y demás convenidos en la demanda contra ellos propuesta por el Ayuntamiento y Universidad de Cantallops, a la que impongo silencio y callamiento perpetuo en ellas; no hago especial condenación de costas, pague cada litigante las suyas y las comunes por terceras partes. Y por esta mi Sentencia, que será notificada personalmente mediante oportuno despacho (…)».[2015]

Recurs d'apel·lació a l'Audiència Territorial, sentència de 1844

L'ànim dels veïns contraris als establiments no s'esgotà i varen presentar recurs a la sentència del tribunal de primera instància.[2016] El jutge ho comunicava als diferents actors.[2017] Amb l'apel·lació, el procés es dirimí a l'Audiència Territorial, a la sala primera, fins la sentència d'aquesta; i a la sala segona, el recurs del dictamen de l'anterior, que no es resolgué fins el 1853. Una decisió que també fou recorreguda però la demanda fou retirada el 1855. Tres mesos després, per defunció de Jaume Arquer, s'escollia Martí Majoral com a síndic per defensar el comú.[2018] Les citacions de les parts començaren aviat i els representants del comte i emfiteutes intentaren que l'apel·lació es declarés deserta per defunció del síndic. Aquest aspecte formal fou recorregut pel consistori i van reformular els poders notarials amb l'assistència de la Diputació,[2019] i el recurs, finalment, es va admetre a tràmit.[2020] Una de les constants d'aquesta part del procés foren les dificultats econòmiques i els problemes per sufragar les despeses judicials per part del consistori. De manera recurrent, els pagaments endarrerits dels honoraris de 1836 i 1837 foren demanats als tribunals pel procurador Francisco Javier de Torres.[2021] L'altra pugna entre les parts foren els terminis de consulta i examen del voluminós procés per preparar els escrits de sustentació i defensa.[2022]

[2015] Ibídem, f. 690r-690v, 27 mayo 1839.
[2016] Ibídem, f. 692r, 1 junio 1839.
[2017] Ibídem, f. 696r, 10 juliol 1839.
[2018] Ibídem, f. 693r, 39 septiembre 1839.
[2019] Ibídem, f. 722r.
[2020] Ibídem, f. 739r, 19 febrero 1840.
[2021] ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 28468, f. 14r-16v; «Pido y suplico que insertada la producta, se sirva mandar que, con arreglo al articulo dos cientos veinte de las reales ordenanzas de este superior tribunal, se sirva v. mandar al expresado ayuntamiento que me satisfaga, la cantidad de 1260 reales, 3 maravedises vellón, importe de la misma con las costas». Ibídem, f. sense numeració, 2 septiembre 1840.
[2022] ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 28468, f. sense numeració, 21 i 25 enero 1840.

La defensa del comú es veurà cada vegada més inclinada cap al què podríem anomenar l'esfera moral. Si bé aquesta formà part del relat i d'un recurs retòric utilitzat des del principi, en aquesta segona part del procés els discursos i els arguments esgrimits es decantaren sensiblement i de manera molt recurrent cap a aquest àmbit. Apareixen nombroses referències implícites a aquesta ètica de subsistència i de garantia de les necessitats bàsiques de la comunitat. Efectivament, les referències a aquestes qüestions relacionades amb la interacció entre els costums culturals i les activitats econòmiques fou sintetitzada en la noció d'«economia moral» d'E.P. Thompson.[2023] Melchor Pallós, apoderat del síndic procurador del comú, explotava aquesta vessant i hi destacava l'acte de deslleialtat dels regidors del poble. Esmentava l'acte d'«usurpació» dels beneficiaris emfiteutes i dels dependents del comte, qui tingueren el «singular valor de atacar la propiedad de un pueblo que debían defender por ser esta, su única misión, de un pueblo entero que (…) recluyeron al estado más infeliz». Però la categoria i la jerarquia de la qüestió anava més enllà. Deia: «no es tan solo un artículo de derecho Señor Excmo. El presente pleito, si que es también de política y de humanidad». Per totes aquestes qüestions la línia argumental fou, com en l'última etapa del primer judici a Figueres, la de relacionar, presentar i confondre els senyorius banal i directe.[2024] Francisco Bach, procurador de Clarós i els altres litigants, va presentar una sol·licitud d'admissió de compareixença dels seus representats: pagesos propietaris, menestrals, tapers i veïns.[2025]

Per la seva banda, el procurador Grasés, abans de demanar un nou fallo, va rebatre l'escrit de la defensa del comú. Presentava el pediment de Pallós com a «último esfuerzo de la desesperación» i de «vanas y despreciables suposiciones» que tant sols eren «buenas para gentes crédulas que más bien se dejan arrastrar por declamaciones huecas». Contràriament, els seus arguments estaven carregats de «razones sólidas» que convertien els discursos vehements en «muy ajenos de un tribunal, y a la justa aplicación a ellos de las leyes y doctrina jurídica»: l'ajuntament no havia justificat la propietat de la Muntanya. També reconeixia les pràctiques i els aprofitaments comunals, uns exercicis que, segons la seva argumentació, eren per consentiment tàcit dels titulars del comtat: «resultando que todo cuanto practicaba el pueblo a los vecinos en dicha montaña era por el beneplácito y liberalitud de los condes». Les proves i les raons

[2023] THOMPSON, E. P., *Costumbres en común, op. cit*.
[2024] ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 28468, f. sense numeració, 9 febrero 1841.
[2025] Ibídem, f. 54r, 8 marzo 1841.

desenvolupades eren reiteracions del procés anterior, així com la discussió de la «montaneam communem» al voltant del redactat del document de 1610.[2026] Feia també una àmplia dissertació sobre els diferents drets de propietat i el senyoriu jurisdiccional, uns aspectes que separava i desvinculava.[2027] Grasés considerava que els adversaris feien una censura anacrònica en interpretar que Carlemany només concedís al vescomte de Rocabertí el senyoriu jurisdiccional i el feudal de la Muntanya. El seu adversari pretenia provar i al·legar que l'expressió de l'antiga escriptura «absque alio dominio», «sense cap altra propietat», significava que se li concedia el «dominio feudal» i no la propietat dels terrenys. Per Grasés, aquest aspecte significava que obtenia la integritat del vescomtat sense haver de reconèixer altra superioritat. En la dissertació, per justificar el fets històrics, el lletrat, un tant historicista, mencionava els sarraïns i els drets de conquesta i, com a autoritat, citava l'obra del notari i jurista Andreu Bosch.[2028] Dos escrits dels procuradors de Clarós i socis se succeïen: un per demanar una pròrroga per estudiar un procés tan voluminós i amb «documentos antiguos» que calia «examinar con muchísima detención»;[2029] i l'altre, signat per Miquel Petrus demanava un nou fallo i destacava, per desprestigiar la causa contrària, que el plet era «más hijo de animosidad o de espíritu de partido, que de verdadero deseo de procurar el bien del común».[2030] Pallós, en defensa del comú després d'accentuar el suposat incompliment d'aspectes formals pels contraris, contestava el dur escrit de Grasés. Tornava a l'esfera moral. Demanava la restitució de la finca i es reafirmava davant els adversaris i presentava les consuetuds com drets que no es podien prescriure: «no desvanecen en manera alguna, ni podrán desvanecer jamás el derecho del común».[2031] El poble deia «no reconoce más título que su posesión inmemorial» reconeguda, segons el seu raonament, pels comtes

[2026] «(…) tampoco, en fin, puede imponer la expresión "montaneam comunem" de dicha escritura, a la cual da tanta importancia el Adversante hablando este con énfasis del epíteto "comunem", sin detenerse a examinar su verdadero sentido, no se ha cargo de que las palabras no se usan siempre en su acepción [70r] propia; de que por tierras comunales, se pueden entender a veces aquellas cuyo uso es común al pueblo para ciertos objetos, como de apacentar ganado, cortar leña, etc, mientras no se reducen a cultivo, sin que por esto sea el pueblo el propietario; y en fin, de que los hechos, actos contrarios deben prevalecer a la denominación, de origen o vicioso, o incierto muchas veces». Ibídem, f. 69v-70r, 8 mayo 1841.
[2027] « (…) el dominio feudal y el señorío jurisdiccional, no deben confundirse, pues no son una misma cosa. Por fin, la jurisdicción como derecho político no puede apellidarse dominio jurisdiccional, porque el dominio es uno de los derechos privados y no el señorío jurisdiccional». Ibídem, f. 72v, 8 mayo 1841.
[2028] Vegeu BOSCH, Andreu, *Sumari, índex o epítome dels admirables i nobilíssims títols d'honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya; y de les gracies, privilegis, prerrogatives, preheminencies, llibertat e immunitats gosan segons les propies y naturals lleys, compost per lo Doctor Andreu Bosch, natural de la Fidelíssima vila de Perpinyà* . Perpinyà, 1628, p. 152.
[2029] Ibídem, f. 77rv, 4 junio 1841.
[2030] Ibídem, f. 78r-79v, 14 junio 1841.
[2031] Ibídem, f. 82, 27 agosto 1842.

en alguns documents.[2032] Es referia a la donació de Carlemany com a «título imaginario» i citant l'obra de Bosch venia a concloure que l'escriptura al·ludida no era més que el títol de vescomte «pero no un título de propiedad de terrenos».[2033] Aquesta vegada per intentar demostrar la naturalesa comunal del terrenys va aportar dos interessants documents que indicaven aquesta condició.

El primer document era una còpia de l'expedient original de la «visita de montes» practicada el 1780 a Requesens i Cantallops, en la qual constava una partida d'arbres en «las tierras comunales»;[2034] i el segon, una còpia autèntica de la sentència del Real Tribunal de Marina de la província de Palamós de 20 febrer 1832 per un incendi provocat per diversos carboners a qui se'ls escapà el foc i una tallada d'arbres a «les Estunes», «Cau de l'ós» i «monte comunal de Cantallops».[2035] En una altra contrarèplica, Grasés –a banda de les reiteracions habituals– insistia que el comú no provava la propietat de la Muntanya, i que aquesta quedava justificada a favor de la casa de Peralada. Sostenia que els arrendaments realitzats per l'Ajuntament eren els vertaders actes d'usurpació i que s'havien tolerat per afavorir al comú en les seves necessitats i per lluir censals.[2036] Petrus, procurador de Clarós davant l'expedient de la visita de 1780 demanava una pròrroga per emetre la comunicació d'autos.[2037] Dies després va demanar les costes mentre exposava que el comú no tenia dret sobre la Muntanya ni hi havia motiu per a la restitució de la mateixa.[2038]

[2032] Ibídem, f. 83v, 27 agosto 1842.
[2033] Ibídem, f. 87r, 27 agosto 1842.
[2034] Consta, amb detall, el nombre i la tipologia d'arbres i un inventari de les diferents finques, masos i propietats que estaven gravades per la Llei de Montes del 1748. Al final, un recompte i resum: «Los árboles de la jurisdicción del término del lugar de Cantallops, en que está comprendido el monte de Recasens, componen el número de 151.236, a saber: el monte de Recasens 139.980 y Cantallops 11.256, respectivamente». També hi ha diverses referències del nombre d'elements per la construcció de vaixells («fragata i navío») que es necessitaven («mamparos en la bodega», «para mantener la jareta del tajamar», «formar la caja de las bombas», «batiportes», etc). Al final del document es disposava que es formessin els vivers que cada municipi estava obligat a tenir per abastir de fusta a la marina i que més tard es conegueren com a «horts del rei»: «que en este lugar no hay vivero, manda su Magestad que sus Justicias sin perdida de tiempo destinen un quarto de vesana de tierra resguardado de los vientos del norte y bien descubierto del sol, labrándolo a su competente tiempo a tres rejas y sembrándolo de bellotas de roble y nueces de la mejor calidad, incluyéndose en él, y ciñéndose en todo lo demás a quanto puntualmente prescriben el artículo siete, y sus siguientes de las mencionadas Reales Ordenanzas, pues así conviene al servicio del Rey». Ibídem, f. 95r-105r.
[2035] Ibídem, f. 106r-108v.
[2036] Ibídem, f. 114r, 10 octubre 1842.
[2037] Ibídem, f. 121r, 16 febrero 1843.
[2038] Ibídem, f. 122r, 23 febrero 1843.

Mentrestant, els problemes de cobrament de Francisco Javier de Torres persistien. L'antic procurador insistia en el pagament del deute que havia contret l'Ajuntament;[2039] i demanava l'execució de béns al consistori per la quantitat deguda.[2040] A aquests s'hi va afegir Juan Baquero,[2041] l'advocat defensor qui conjuntament amb De Torres van iniciar una demanda judicial per impagament i morositat.[2042] Tot i els problemes dels deutes i la demanda dels anteriors advocat i procurador per cobrar davant els tribunals de Figueres, el judici continuava. El pols mantingut en aquest procés d'apel·lació, tot i la unió de 1840 de diversos veïns per sufragar el cost del procés,[2043] sembla que va néixer sense el vigor que hauria hagut de tenir, almenys per haver assolit el triomf i una victòria moral. Juan B. Arajol, un nou procurador, suplicava al tribunal que els autos fossin portats al relator i que se senyalés un dia per a la sentència.[2044] El veredicte no es produí fins deu mesos després. La sala primera de l'Audiència Territorial fallava que no hi havia «lugar a la restitución solicitad a nombre del común de vecinos». Reconeixia el domini directe a la casa comtal en base a la donació de Carlemany; confirmava la sentència apel·lada; s'absolia Clarós i demés socis; i, una dada important, reconeixia el domini útil al comú de les «porciones de terreno de la misma montaña no establecidas».[2045] Aquesta sentència, que d'alguna manera buscava una solució que satisfés totes les parts, fou recorreguda immediatament per la insatisfacció de tots els concurrents.[2046]

[2039] Ibídem, f. 120r, 15 febrero 1843.

[2040] «en virtud de la carta orden mandada expedir por V.E. con proveído de 2 de setiembre de 1840 se ve claramente que dicho ayuntamiento trata de defraudarme los desembolsos y honorarios que tengo hechos a sus favor, menospreciando las disposiciones de V.E. que lejos de satisfacerme la cantidad demandada, consta que sus individuos no quisieron siguiera firmar la notificación de dicha carta orden». Ibídem, f. 125r, 23 febrero 1843.

[2041] «D. Juan Baquero, abogado defensor que he sido del Ayuntamiento de Cantallops, en los autos que este sigue contra la condesa de Perelada y otros, digo: que a pesar de haber reclamado extrajudicialmente de dicho Ayuntamiento los honorarios que me adeudan por razón de este pleito, no he podido conseguir su cobro. Por tanto, presento la correspondiente cuenta de los mismos (…), sirva mandar (…) que me satisfaga inmediatamente los 1995 reales 20 maravedís de su importe, junto con las costas que ocasione su morosidad». Ibídem, f. 126r, 23 febrero 1843.

[2042] Ibídem, f. 126r, 20 diciembre 1843.

[2043] El 18 de maig de 1840, empesos per la Diputació provincial i sota l'empara de l'alcalde Joan Daviu, trenta-vuit veïns i veïnes van signar un conveni davant notari i inscrit en el Registre de la comptadoria d'hipoteques. En aquest acord es comprometien sufragar les costes i despeses judicials. Varen prometre a «pagar todas las costas y gastos y demás que ocurran en el seguimiento de la mencionada causa a proporción de los bienes que cada uno posee y según reglas catastrales, para lo que obligaron todos sus bienes y derechos habidos y por haber, queriendo que en caso de faltar a la promesa se les apremie ejecutivamente y con todo el rigor de derecho como si fuese sentencia de Juez competente». Ibídem, f. 315r-316v.

[2044] Ibídem, f. 128r, 31 mayo 1843.

[2045] Ibídem, f. 146r, Barcelona, 4 marzo 1844.

[2046] Per l'ajuntament la sentència era gravava i era perjudicial per la Universitat; i criticava l'acceptació de l'escriptura de Carlemany. Ibídem, f. 190r, 14 marzo 1844. Per Grasés la insatisfacció també era

Sentència de 1853 i rèpliques

D'aquesta forma el procés s'allargà fins la sentència de 1853, que fou resolta per la sala segona de la mateixa Audiència Territorial. Les diferents parts acceptaren que s'admetessin les interposicions de tots els interessats i els jutjats resolgueren admetre el recurs en segona instància.[2047] Arajol insistia que commutessin el fallo per un altre que reconegués la «plena propiedad» de la Muntanya al seu client; que es declarés la nul·litat dels establiments atorgats; la imposició de les costes del litigi als adversaris amb indemnització de danys i perjudicis. A partir d'aquí continuà amb l'argumentació que reiterava el que hem anat veient fins el moment, per ressaltar que no es tenia notícia que «jamás los vizcondes de Rocabertí, hubiesen ejercido actos de dominio sobre el monte en disputa antes de la otorgación de aquellos establecimientos». En canvi, deia que la Universitat havia fet actes de domini a través dels arrendaments durant 45 anys seguits. Fins i tot en l'última sentència havia reconegut el domini útil per l'Ajuntament en base a los «sagrados títulos de posesión inmemorial». Esmentava l'expedient de la visita del govern de Marina el 1780 que reconeixia els terrenys comunals i la sentència de Palamós de 1832.

Sobre l'escriptura atorgada per Carlemany, insistia que només feia referència a la senyoria jurisdiccional. Desenvolupava certes lògiques històriques historicistes, però amb certa coherència. Exposava que els habitants del territori i altres dominis particulars preexistents, en el cas que hi fossin, no podien ser donats. També es preguntava si Carlemany va donar el domini directe als vescomtes, qui tenia l'útil? Perquè, segons afirmava, els dos dominis només s'entenien separats.[2048] Cada argumentació es convertia en un extens raonament a l'entorn de la idea i de la teoria de la propietat, especialment, quan reculaven i interpretaven l'escriptura del segle IX. Grasés protestava que la darrera sentència no hagués confirmat completament l'anterior de primera instància i que hagués afegit o atorgat el domini útil de les terres no

manifesta: «que el real Fallo de vista notificado en seis del corriente en cuanto solo se declara el dominio directo, y no el dominio pleno de la Montaña de dicho lugar a favor de mi principal en las tierras no establecidas, y antes bien el dominio útil de estas a favor del común de vecinos de aquel (…) no se confirma en todo la sentencia del Juez de primera instancia y no se condena en todas costas, daños y perjuicios a los actores, (hablando en términos forenses) es gravosa a los derechos de mi Egregia constituyente la condesa de Perelada». Ibídem, f. 190r(bis), 14 marzo 1844. Miguel Petrus, procurador de Clarós i els altres acceptava perquè els recursos fossin admesos. Ibídem, f. 192r, 20 marzo 1844.

[2047] Ibídem, f. 196r, 29 abril 1844.

[2048] Ibídem, f. 197r-205r, 11 julio 1844.

establertes al consistori, un fet contradictori amb el domini eminent de la casa nobiliària. Tornava a fer una dissertació històrica dels temps del rei del francs i reconeixia els aprofitament d'herbes i llenya.[2049] Miquel Petrus, en contra de l'escrit de greuges d'Arajol, defensava que els seus representats havien de continuar gaudint de les peces de terra establertes i demanava la confirmació de la sentència de 1839.[2050] Paral·lelament, continuaven els problemes per cobrar dels anteriors procuradors que representaren l'Ajuntament. De Torres comunicava que no havia percebut l'import.[2051] Petrus, davant la lentitud del procés, presentava un escrit en el què suplicava que es passessin els autos al relator per prendre una decisió i s'obrís la causa a prova.[2052] Aquesta petició no es produí fins el gener de 1851, moment en el qual s'engegà la carrera processal que portà a la sentència ulterior.

La defensa dels establiments havia decidit presentar més proves documentals per justificar el domini útil de les terres i ho feia a través de sentències formals i càstigs governamentals per atacs a la propietat. Uns exemples que mostraven el tancament de la finca als aprofitaments comunals. Així, també, van buscar diferents contractes d'arrendament atorgats pels emfiteutes i els terminis pels quals les pastures eren privatives dels establerts per no xocar frontalment amb la costum pràctica i escrita. El primer document d'època ens il·lustra la multa governativa de deu lliures imposada per l'alcalde constitucional a Antoni Martí, pagès. Aquest individu havia fet fermança a Joan Oliveras per la penyora de les eugues que li agafaren a l'Auleda, a la Muntanya, el setembre de 1821.[2053] Podria ser que casos com aquest, de repressió, fossin l'origen del reinici del procés el 1827? En tot cas, presentaren altres exemples, de coerció i persecució, com a actes de reconeixement i d'aval del domini. Així, doncs, el desembre de 1846, en ple procés judicial, es va celebrar un judici de conciliació a Teresa Llobet i

[2049] Ibídem, f. 209r-216r, 3 agosto 1844.
[2050] Ibídem, f. 217r-219v, 3 agosto 1844.
[2051] «Francisco Javier de Torres, procurador que fue del ayuntamiento de Cantallops, en los autos que sigue contra la condesa de Perelada y otros digo: Que según me avisa mi corresponsal de Figueres, ha padecido extravío sin tener cumplimiento la carta orden expedida a mi instancia, en virtud de lo mandado por V.E. con proveído de 23 de febrero de 1843. Por tanto, y a fin de que lleven a efecto, como es justo, las providencias de este superior tribunal. A V.E. pido y suplico se sirva mandar que se expida de nueva dicha carta orden. Pido justicia con costas y juro». Ibídem, f. 220r, 16 mayo 1846.
[2052] Ibídem, f. 221r, 13 diciembre 1846.
[2053] «Dia 10 de setembre del corrent any 1821 se pañora las Eugas de Juan Oliveras de Cantallops, quals foren encontradas a la montaña anomenada la Auleda per instancia de Josep Batlle y sos companys y dona per fermansa a Anton Martí, pagés de dit Cantallops perque se li tornian las ditas eugas quals eren en arrest y se li tornan al dia 13 de dit mes, y promet dit Oliveras pagar tots danys y gastos sobre al contengut en cas de sentencia definitiva (...)». Ibídem, f. 233v-234r.

Ana Sobrepera per haver estat trobades collint aglans «a la Montaña de los propietarios Miguel Sobrepera y Juan Batlle y socios». Per això, les parts van convenir que les demandades pagarien un lliura barcelonesa per la seva falta.[2054] Un altre exponent per demostrar el domini fou de desembre de 1850, moment en el què els membres del govern local eren els partidaris del tancament de terres i de la privatització. En el llibre de judicis de l'administració local es registrava un permís per escrit, en el qual els atorgants formalitzaven un contracte dins el termini que tenien privatiu i amb la possibilitat de tancar. Així doncs, Joan Moncanut hauria de pagar 20 rals per poder «apacentar abellotas cinco cerdos», a la «Barbota», «Auleda» i «Canals», en els tres mesos «desde el día 29 de setiembre último que empezó dicho Moncanut a apacentar dichos sus cerdos en la referida propiedad, hasta el día 6 de enero del próximo año de 1851».[2055]

Per aquestes dates, si ens atenem als registres, començava un nou cicle repressiu amb el nomenament, per part dels socis en litigi, del primer guarda particular jurat.[2056] Com a prova també presentaren altres causes criminals, com la dirimida al jutjat de primera instància de Figueres i que condemnà a 22 veïns a la restitució dels fruits i a la indemnització dels danys; i sota la pena de 25 lliures a abstenir-se de molestar a José Daviu, José Batlle i socis entrant en els seus territoris.[2057] Una altra fita d'importància va ser la sentència de 1844 dictada per la sala segona de l'Audiència territorial, poc després que la sala primera hagués resolt l'apel·lació dels procés general. Aquest veredicte fou sobre un cas d'invasió de propietat per part de 33 veïns del municipi. El fallo va fixar sis mesos de presó per dos dels demandats i, per la resta, excepte una d'un

[2054] Ibídem, f. 235r-235v, certificat de 10 d'abril de 1851, signat per l'alcalde Pedro Carreras.
[2055] «En el pueblo de Cantallops a los 30 de diciembre de 1850. Ante el señor alcalde constitucional del mismo D. Pedro Carreras se han presentado Miguel Sobrepera y Suñer y Juan Batlle, propietarios del propio pueblo y han expuesto: que pidiéndoles Juan Moncanut de este pueblo el permiso de ir a la propiedad Montaña, propia de los mismos (…)». Ibídem, f. 235v-236r.
[2056] Precisament es tracta del primer registre conservat d'aquest mètode per blindar l'accés a les finques. D'aquesta forma «Juan Clarós y Ferran, hacendado morador y habitante de la ciudad de Barcelona, D. Joaquín Sobrepera, D. Miguel Sobrepera y Suñer, D. Juan Batlle, D. Antonio Batlle, D. Pedro Castelló, D. José Gumbau propietarios; estos últimos y vecinos del pueblo de Cantallops, á V. atentamente exponen: que deseosos de tener las propiedades que poseen en el distrito de su alcaldía sujetas á una vigilancia particular, han resuelto establecer un guarda particular del campo jurado». L'alcalde Pedro Carreras va anomenar a José Miscavas perquè desenvolupés, «bien y fielmente su encargo». ACAE. Ajuntament de Cantallops. Seguretat pública, guardes jurats, núm. 333, 5 desembre 1851.
[2057] «El escribano del Juzgado de primera instancia de la villa de Figueras y su partido bajo signado y firmado. Certifico: que en este Juzgado y por mi oficio obra el expediente que sobre bando promovió José Daviu y otros vecinos todos de Cantallops de 24 de octubre de 1837 (…)». Ibídem, f. 244r-244v.

mes, dos mesos de presó redimibles a cinc ducats al mes cadascun.[2058] La majoria d'aquests reus eren els mateixos individus que el 1840 van signar el conveni de compromís per concórrer de manera mancomunada a les despeses de la causa judicial a proporció de la seva riquesa i els seus béns. Amb una mediana de 28 anys i una mitjana de 31 anys, dotze eren casats, deu solters i onze sense especificar. Tretze eren treballadors, vuit sense consignar i la resta es repartien en diversos oficis i ocupacions relacionades amb la transformació, l'agricultura i la ramaderia.

Taula 31. Llista de condemnats de 1844

condemnats 1844	professió	edat	estat civil
Juan Castelló	carbonero	37	-
Antonio Martí (a) Tararach	trabajador	55	-
Juan Mis	menestral	27	casado
José Mis (a) Tonja	trabajador	25	soltero
Adbon Darner	carbonero	39	-
Juan Corominas	tejedor	26	-
Miguel Sobrepera	albañil	27	-
Miguel Carich	-	41	-
José Llauró	-	40	-
Jaime Sobrepera	-	20	soltero
Isidro Llauró	-	26	casado
Juan Trilla	-	25	soltero
Juan Moré	-	30	casado
José Llobet	-	27	soltero
Tomas Carreras	trabajador	-	-
Antonio Cusí	trabajador	40	-
Antonio Riera (a) Padrí	trabajador	30	-
Antonio Vicens	taponero	24	-
Esteban Llauró	tejedor	29	casado
Joaquín Clos	trabajador	19	soltero
Miguel Brugat	labrador	46	casado
Paulino Collsamata	trabajador	27	casado
Martín Blasi	trabajador	19	soltero
Baudilio Reynalt	labrador	26	soltero
Miguel Mayoral	trabajador	19	soltero
José Trilla	trabajador	56	casado
Narciso Blay	trabajador	34	casado
Martín Mis	carbonero	30	casado
José Carbona	trabajador	17	soltero
Miguel Gumbau	taponero	19	soltero
Narciso Daviu (a) Pujechs	trabajador	39	casado
Rosa Moncanut	-	51	casado
Pedro Darder	pastor	40	casado

Font: ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 28468

[2058] «Real Sentencia de revista proferida por S.E. la sala segunda de la Audiencia del Territorio a los 11 Diciembre de 1844 en la causa criminal que se principió en este Juzgado en 1842 sobre invasión de propiedad contra varios vecinos de Cantallops». Ibídem, f. 237r-239v.

Els defensors dels establiments, per acabar de justificar el domini, varen aportar com a prova diverses còpies d'escriptures i actes documentats davant notari. D'aquesta forma, compulsaren diversos arrendaments del suro,[2059] de diferents titulars, i vendes de porcions de la part establerta després d'aquestes cessions perpètues del domini útil.[2060] Per la seva banda, la defensa del comte aportà nous documents, com el testament de 1590 de Francesc Dalmau de Rocabertí, vescomte i senyor de Peralada.[2061] Aportà també diversos exemples originals de «cartes de gràcia», en les quals l'Ajuntament certificava la no afectació ni contradicció amb el comú ni tercer per després acudir a Peralada per obtenir l'establiment.[2062]

Taula 32. Testimonis que prestaren declaració de l'octubre de 1851 (1)

Testimonis favorables emfiteutes	Categoria	Població	Edat
Baudilio Pont	comerciante	Agullana	53
Bartolomé Sobrepera	trabajador	Cantallops	46
Pedro Mallart	trabajador	id.	20
Juan Oliveras	menestral	Capmany	40
Juan Ferrarós	trabajador	id.	50
Pedro Carreras Giralt	propietario	Cantallops	50
Jose Sobrepera	trabajador	id.	38

Font: ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 28468.

Les proves ministrades per Juan B. Arajol foren un interrogatori en el que, presumia examinar els testimonis de les parts litigants. Els nou capítols presentats tocaven diverses qüestions com de qui era l'arbitri i la facultat d'atorgar les «cartes de gràcia». Preguntava per si aquests documents eren considerats títols legítims sense contradicció de ningú i si alguns veïns obtenien l'establiment per creure que estarien més segurs en les seves propietats o que serien molestats o perseguits pel comte. Després, pretenia que els testimonis declaressin si l'establiment de la Muntanya fou fet directament sense cap concessió prèvia de «carta de gràcia». Afegia les preguntes sobre les afectacions i perjudicis als interessos del comú i de la divisió dels veïns provocada per

[2059] El 1818 el pagès Miquel Gumbau arrendava els suro a Josep Batlle, per 500 lliures barceloneses, amb una sèrie de condicions com la «que no puga anticipar la llevada y deurà esperar que lo suro tinga lo competent gruix». Ibídem, f. 246r-248r; El 3 octubre de 1804 Josep Daviu, pagès, arrendava per deu anys el suro a Josep Sobrepera de la seva onzena part. Ibídem, f. 255r; i el treballador Esteve Giralt arrendava el 29 maig de 1783, per deu anys, al taper Josep Sobrepera les «escorxas del suro dels arbres surers radicats en aquella pessa de terra bosch, establiment del Señor Comte, còrrec del Tudó». Ibídem, f. 253r.
[2060] Venda firmada per Joseph Giralt a favor de Pera Batlla y Sobrepera, pagesos del lloch de cantallops, 24 desembre 1788, de la seva part de la Muntanya. Ibídem, f. 250r.
[2061] Ibídem, f. 261r-272r.
[2062] Ibídem, f. 273r-276r.

l'establiment.[2063] Els interrogatoris es realitzaren al jutjat de Figueres, tribunal comissionat per l'Audiència Territorial per aquesta raó.[2064]

Els vuit testimonis, de 59 anys de mitjana, oferiren unes declaracions que, excepte algun aspecte que no coneixien prou bé, vingueren a certificar els capítols de prova de la defensa del comunal. La meitat d'aquests no sabia signar i, entre les categories socials i professionals, destaquen treballadors, menestrals, masovers, un pagès i un propietari. Sobre la praxis de les «cartes de gràcia» tots, excepte Miguel Sobrepera Tocabens, coincidien en la font oral de la seva informació. D'aquesta forma ho havien «oído decir de público», «oído decir a sus mayores», «en su infancia a gentes ancianas y a sus padres» o «a su abuelo y a sus padres». En Sobrepera, el declarant de més edat, afegia que no només ho havia escoltat dels seus ascendents sinó que «cuando era niño el que declara sino y también porque lo experimentó cuando su padre trató de adquirir como adquirió un pedazo de tierra de la montaña en cuestión, bien que algo separada de la misma».[2065] Sobre els grans perjudicis al poble causats per les concessions emfitèutiques tots ho certificaven i ho donaven per cert. Joan Suñer, masover de Canadal (La Jonquera), afirmava que era cert per «haber visto y experimentado».[2066] Aquestes deposicions foren recusades per la part contrària. Per Miguel Petrus, lletrat de Clarós i els altres emfiteutes, era censurable perquè «todas están basadas en el parentesco que les une a varios particulares de Cantallops que firmaron en 1840 un convenio para sufragar los gastos que la prosecución de este litigio les acarrea».[2067] La resposta d'Arajol davant el jutjats esmentava la improcedència de la iniciativa de Clarós i socis. Demanava que no cansessin el tribunal amb demandes inoportunes. [2068] L'escrit de Grasés alhora, insistia en les «tachas» pels testimonis ministrats.[2069] Petrus aconseguí d'unir, a la peça de proves, l'escriptura de conveni amb la que pretenia justificar el parentiu dels declarants. Mesos més tard, l'octubre de 1851, el procurador de Clarós i socis va proposar al tribunal rebre els testimonis sobre l'interrogatori presentat per ell mateix. Els declarants, amb 42 anys de mitjana, foren set persones relacionades amb els interessos dels anteriors: menestrals, treballadors i propietaris del poble i de Capmany i

[2063] Ibídem, f. 283r-283v, 11 marzo 1851 (Presentats el 22 de març i enviats pel jutjat de Figueres a Barcelona el 28 d'abril).
[2064] Ibídem, f. 287r-288r.
[2065] Ibídem, f. 293r-295v, 25 abril 1851.
[2066] Ibídem, f. 293r-295v, 11 abril 1851.
[2067] Ibídem, f. 313r, 26 junio 1851.
[2068] Ibídem, f. 318r, 2 julio 1851.
[2069] Ibídem, f. 322r-325v, 11 julio 1851.

un comerciant resident a Agullana. El qüestionari venia a preguntar pel grau de parentesc entre els testimonis administrats pel comú i els signants del conveni de 1840.[2070] Tots els deposants vingueren a certificar els diferents graus i lligams de parentiu que reflectien els capítols.[2071] Durant el mes de juny del mateix any es va constituir una segona associació de veïns per fer front a les despeses del procediment judicial. Es tractava de la continuació de l'anterior, per la defunció de Martín Majoral, el síndic procurador, que fou substituït per Andrés Reynalt.[2072]

Taula 33. Testimonis que prestaren declaració l'abril de 1851 (2)

Testimonis favorables usos comunals	Categoria	Població	Edat	sabe firmar
Joan Suñer	parcero	Canadal	74	no
Ramon Llauró	menestral	Capmany	64	si
Juan Viñas	parcero	Sant Climent	70	si
Miguel Sobrepera Llarguet	propietario	Cantallops	77	si
Pedro Mallol	menestral	id.	38	si
Tomas Mis	labrador	id.	35	no
Pedro Forcada	trabajador	id.	63	no
Baudilio Mis	trabajador	Espolla	51	no

Font: ACA, Real Audiencia, Pleitos civiles, núm. 28468.

Acabat els període de presentació de proves, els diferents procuradors prepararen els escrits de conclusions de rèplica i contrarèplica perquè fos dictada una sentència definitiva. A la prèvia, Petrus demanava la tramitació dels autos i les costes pels contraris.[2073] Arajol, després de raonar i presentar els arguments que citaven la donació de Carlemany i el testament de Francesc Dalmau de Rocabertí, demanava la nul·litat dels establiments emfitèutics concedits a Clarós i socis.[2074] Grasés feu una exposició completa en la que reconeixia l'evidència del costum dels veïns d'aprofitar-se de la muntanya comunal però sense que això fos un acte de domini.[2075] Feia palès que l'única

[2070] Ibídem, f. 345r-347v, 15 i 27 octubre 1851.
[2071] Ibídem, f. 358r-370r, novembre 1851.
[2072] Dels trenta-vuit signants del conveni de 1840, el 1851 n'eren vint-i-nou. D'aquests darrers, vint-i-dos eren els mateixos individus, quatre eren descendents d'algun dels anteriors i tres eren nous. En aquesta ocasió amb els noms dels participants hi consta la seva naturalesa. D'aquesta forma hem pogut saber que almenys vuit d'aquests veïns eren oriünds de Rabós, Capmany, Biure, Vilarnadal (Masarac), Darnius i Sant Miquel Sasserres (Lladó). El gener de 1852 el nou síndic procurador va escripturar poders notarials de representació a «D. Juan de la Cruz Rufasta y a D. Antonio Gramaches, el primero procurador colegiado de la ciudad de Barcelona y el segundo pasante de procurador». Ibídem, f. 412r-414v, 15 enero 1852.
[2073] Ibídem, f. 371r, 7 enero 1852.
[2074] Ibídem, f. 372r-374v, 7 enero 1852.
[2075] Deia que: «con frecuencia los señores territoriales acostumbraban permitir que los vecinos de las poblaciones sobre cuyo territorio radicaba su dominio el aprovechamiento de los pastos, yerbas y malezas

prova testifical que havia presentat el consistori foren els d'uns declarants que la part de Clarós havia posat en qüestió pels diversos graus de parentesc existents entre aquests i el recurrents. D'altra banda, no es presentà cap prova documental. Per Grasés, els testimonis «hablan solamente de oídas y por voz pública en el pueblo». Argumentava que amb les «cartes de gracia» esteses per l'Ajuntament, el notari del comte només tenia una certificació conforme l'establiment no causaria cap perjudici al comú, als abeuradors, camins i carreteres ramaderes, ni a particular. Les cartes de gràcia no eren una prova que l'ajuntament tingués drets sobre el terreny, sinó que constituïa un aprofitament precari que amb els anys podia acabar essent un domini consolidat. El procurador va continuar amb un relat sobre els conceptes dels diferents dominis, jurisdiccional i territorial, i sobre l'abolició dels senyorius de 1837, per concloure que el testament de Francesc Dalmau de Rocabertí era el fonament principal del domini directe i la força de la «posesión y disfrute de la montaña» per part de la casa de Peralada. Demanava un fallo que confirmés la sentència de primera instància de 1839 i la imposició de costes a l'Ajuntament.[2076] Petrus, en la seva manifestació completa, presentà arguments similars a l'anterior. Aprofitava per utilitzar les proves documentals aportades. Per demostrar els actes de domini i propietat citava la multa de les eugues que pasturaven a l'Auleda, les dues dones que collien aglans i el contracte d'arrendament per poder portar a pasturar els cinc porcs, així com les diferents sentències judicials que castigaven diversos veïns per haver entrat i realitzat aprofitaments. També aportaren els diferents contractes d'arrendament del suro després de l'establiment emfitèutic de les diferents peces de terra citades. Amb això, es volia demostrar una certa jurisprudència o força d'una nova situació creada o producte de la nova situació de domini de la Muntanya, volien demostrar «una posesión pacifica, legal, reconocida por los particulares, por el ayuntamiento y por los tribunales mismos». Per demostrar el domini dels seus representats, va citar el plànol topogràfic que es va presentar en primera instància com una prova més i com un reconeixement de la propietat dels seus contraris. Esmentava com un fet impossible que hi hagués dos «dueños solidarios» i, com a exemple de reconeixement de la legalitat dels establiments, mencionava el retracte de la Universitat en abdicar de continuar el judici contra

de los terrenos baldíos, pero sin abdicarse por esto de la facultad de hacer establecimientos de los propios terrenos cuando lo tuviesen por conveniente». Ibídem, f. 378v, 9 febrero 1852.

[2076] Ibídem, f. 377r-385r, 9 febrero 1852.

l'establiment de Clarós de 1780. Acabava demanant l'absolució i les constes del judici pels oponents.[2077]

En la rèplica del síndic del comú apareix Juan de la Cruz Rufasta com a nou procurador. Aquest justificava la concurrència a la causa de diversos veïns i particulars en nom i representació del comú perquè de temps immemorial s'havien aprofitat dels productes de la Muntanya. Per a aquest lletrat els arrendaments realitzats el 1610 per la Universitat i els efectuats des de 1733 a 1778 eren actes de domini de la finca. Així, doncs, també atorgava a les «cartes de gràcia» la funció de ser un document que pressuposava en la municipalitat la conservació de les atribucions per senyalar les parcel·les a ocupar i a admetre com a veí qualsevol que volgués anar-hi a viure. Per tant, qualsevol individu que s'incorporava a la comunitat participava dels drets del veïnat, com utilitzar la muntanya comunal. Els establiments, per Rufasta, van ser una arbitrarietat i una imposició injusta. Posava en dubte el domini directe del comte i de la seva teòrica adquisició en base al document del 801.[2078] En les conclusions aprofità per subratllar la suposada pau social existent abans dels establiments. El poble estava ben avingut, deia, per després estar «constantemente disgustado y en continuas desavenencias». Per ell, amb cert llenguatge revolucionari i antinobiliari, tot havia estat el resultat d'un «deseo funesto de dominar a un pueblo». I que aquest, per contra, «ahora como entonces vale tanto a lo menos como los condes de Perelada». Per acabar, demanava un fallo que limités el domini directe de la comtessa a les porcions establertes amb l'autorització del comú amb les «cartes de gràcia».[2079]

Abans de la sentència encara hi hagué un torn més perquè els representants dels litigants poguessin relatar i aportar els seus arguments. Grasés es mostrà contundent i va reafirmar-se exposant que l'ajuntament no presentava proves concloents. No donava cap valor legal als testimonis que s'havien aportat per la part contrària, pels motius exposats anteriorment i perquè, segons el seu parer, no composaven la totalitat de la població. Amb aquesta afirmació pretenia deslegitimar democràticament totes les actuacions que s'havien fet en nom del comú i reduir-ho a un simple interès particular. Dels

[2077] Ibídem, f. 387r-398r, 31 marzo 1852.
[2078] «¿De dónde hubieran sacado su dominio territorial? ¿Lo tuvieron a caso antes que los moros invadiesen nuestro territorio? Vengan los títulos de su adquisición ¿Le concedió Carlo Magno al tiempo de revalidar sus títulos?». Ibídem, f. 408r, 30 abril 1852.
[2079] Ibídem, f. 409v, 30 abril 1852.

arrendaments atorgats per la Universitat replicava que eren actes d'usurpació o concessions tolerades pel comte sense que en tinguessin el domini. Per justificar el domini directe del comte enumerava diferents actes documentals de segles anteriors. De les reiteracions habituals, en base als exemples aportats, tornava a citar les «cartes de gràcia». Aquests documents eren conceptualitzats com a llicències de la Universitat on aquesta certificava la no afectació al comú ni el perjudici a abeuradors ni a camins públics i ramaders. Aquest document era el passaport perquè els particulars poguessin obtenir uns terrenys determinats a través d'una concessió emfitèutica, un acte documental que en cap cas era un «acte de jurisdicció», sinó de domini. Per això, la denúncia de l'autoritat de Marina de 1832, deia, no tenia cap incidència en les pretensions del seu principal. Es queixava del fallo anterior per la contradicció que representava considerar vàlids els establiments atorgats i, per altre costat, deixar de declarar a favor de la comtessa el ple domini dels terrenys encara no establerts. Reconeixia els usos i l'explotació del suro com a revulsiu econòmic que va fer esclatar pels aires l'estabilitat social dins la població i es posessin en entredit els aprofitaments tradicionals: «hasta últimos de siglo pasado en que se conocieron los usos y beneficios que pedían reportarse del corcho. Los únicos productos pues que había de redituar la montaña era el pasto de los animales, el recoger la bellota y utilizar las leñas muertas y esto en tanto lo disfrutaba el conde como que algunas veces concedía su aprovechamiento a los particulares».[2080]

Petrus, de la banda dels emfiteutes, en el seu al·legat final feia referència a la falta de validesa dels testimonis del consistori i a l'argumentació de Grasés. Repetia que l'adversari «no ha producido título alguno y acredite su derecho» i que, a més, es donaven les condicions per a la prescripció adquisitiva o usucapió, perquè feia més de mig segle que els seus representants en feien possessió.[2081] Rufasta es va limitar a demanar que els autos fossin passats al relator perquè els considerava conclusos.[2082] Després del resum i la relació dels autos i expedient dels diferents al·legats, la sentència no es va fer esperar massa. Els diversos jutges de la sala segona fallaven:

> «No haber lugar a la restitución solicitada a nombre del ayuntamiento y común de vecinos del lugar de Cantallops, en el otro sí de su escrito de 27 de agosto de 1842, y debemos absolver y absolvemos a la condesa de Perelada, al Barón de Prado Hermoso, José Daviu, Joaquín Sobrepera y demás convenidos, de la demanda contra ellos propuesta a nombre del

[2080] Ibídem, f. 418r-427v, 21 mayo 1852.
[2081] Ibídem, f. 429r-439v, 14 junio 1852.
[2082] Ibídem, f. 443r, 12 enero 1853.

> ayuntamiento y universidad de vecinos de Cantallops, con imposición de silencio y callamiento perpetuo sobre la misma en lo que la Real Sentencia de vista suplicada se halla conforme con la presente [463v] la confirmamos, y en lo demás que contiene y lo nuevamente alegado y justificado la suplicamos y enmendamos: vuelvan los autos a la Real sala primera».[2083]

Immediatament, el primer d'abril, la part de l'Ajuntament va recórrer el veredicte. Rufasta en el seu escrit d'apel·lació exposava que la sentència era contrària a l'article 3 del Reial decret de 23 d'agost de 1837.[2084] Segons aquesta argumentació, aquest article no reconeixia a la comtessa cap dret sobre la Muntanya. Suplicava que fos admès el recurs de nul·litat i oferia una fiança de vint mil reals,[2085] a través de l'aportació del propietari Miguel Sobrepera Trilla (un dels signants del conveni de 1851).[2086] Per Grasés, el recurs era jurídicament inadmissible i anava acompanyat sense les formalitats prescrites.[2087] Així, anava sense la renovació dels poders notarials. Rufasta, per aquest aspecte, havia demanat una pròrroga al Tribunal: al·legava la llunyania i distància que tenia el síndic procurador d'un poble, que se «halla situado a la frontera de Francia». Petrus recordava les tres sentències del plet i es desentenia d'aquest recurs que considerava improcedent.[2088] Passades les primeres dificultats, havent presentat els poders,[2089] i després d'un escrit del jutjat que demanava al síndic les garanties del

[2083] «Y por esta nuestra sentencia definitiva de revista así lo pronunciamos y mandamos D. Jorge Gibert.= D. Antonio Álvaro Campaner; D. Vicente Alfonso y Martí.= D.Joaquín Torreblanca. Publicación.- Barcelona 22 de marzo de 1853. Esta sentencia ha sido leída y publicada por el señor presidente en audiencia del día de hoy de que certifico.= Diligencia.= En el mismo día recogí los autos de su razón de poder del Relator, de que certifico (…)». Ibídem, f. 463r-463v, 22 marzo 1853.

[2084] «Articulo 3º. Que si ocurriese duda o contradicción sobre la propiedad particular de aquellos que hubieran ejercido señorío jurisdiccional deberán los poseedores justificar por otra prueba legal y en un juicio breve y sumario la calidad de propiedad particular independiente del título de señorío, y será prueba bastante en cuanto a los censos consignativos la escritura de imposición; pero en cuanto a los reservativos (que son de los que trata en estos autos) además de la escritura de dación a censo acreditarán que el tiempo de otorgarle pertenencia la finca gravada al que la dio a censo por título particular diverso del de Señorío».

[2085] El recurs de nul·litat fou sancionat i s'instituí pel Decret de 4 de novembre de 1838. Fou substituït pel recurs de cassació a partir de la *Ley de Enjuiciamiento Civil* de 1855. Fins 1838 les sentències de les Audiències Territorials incoades amb posterioritat a la data no tenien possibilitat d'una tercera via per recórrer. L'article 18 del Decret citat exigia un depòsit de 10.000 reals per a interposar el recurs de nul·litat. El Tribunal Suprem va saber assumir des de 1835, i sobretot des de 1838, el paper de garant de l'ordre constitucional a través de la seva jurisprudència. Vegeu SÁNCHEZ ARANDA, Antonio, *El recurso de segunda suplicación en el derecho castellano*, Departamento de Derecho Internacional Privado e Historia del Derecho, Universidad de Granada, Tesis doctoral, 2007, p. 8, 173-4, i 556. Sobre aquest recurs, vegeu PACHECO, Joaquín Francisco, *Comentario al decreto de 4 de noviembre de 1838, sobre recursos de nulidad*, 3ª edición, Madrid, 1847.

[2086] Ibídem, f. 465r-467r, 1 abril 1853.

[2087] Ibídem, f. 472r-477v, 24 abril 1853.

[2088] Ibídem, f. 478r-486r, 9 mayo 1853.

[2089] Ibídem, f. 470r, davant notari el 4 abril 1853.

fiador;[2090] a principis de novembre de 1855 Rufasta va sol·licitar la renúncia al recurs de nul·litat.[2091] Una dimissió que fou admesa pel tribunal. Els motius? Formalment, foren purament econòmics.[2092] Tot i que, després de vint-i-vuit anys de tensions i judicis, sense comptar els setanta des del darrer establiment emfitèutic, les circumstàncies convidaven a un cert repòs d'una resistència que havia mostrat una tenacitat extraordinària.

Després d'un informe del fiscal, de novembre de 1859, els autos es van arxivar.[2093] Ara bé, foren sol·licitats i consultats –sobretot les sentències– per diferents procediments judicials posteriors durant aquesta segona meitat de segle. Entre aquests trobem el «judici de jactància» del comte de 1862;[2094] un judici que Tomàs de Rocabertí va sostenir pel domini directe contra els ajuntaments de Peralada, Cabanes, Pont de Molins i altres l'any 1883; i el procés que Maria Batlle va començar el 1887 i va mantenir al jutjat de Figueres contra l'Ajuntament, el «juicio declarativo de mayor cuantía» sobre la negació de les servituds de la Muntanya, que es resolgué el 1893.[2095] Fins aquesta última data, molts veïns continuaren els aprofitaments, i van ser denunciats per la guarderia particular jurada, «especialmente, desde el año 1853».[2096]

[2090] El jutjats es pronunciava: «Barcelona 31 mayo de 1853 (…) se manda al mismo síndico que acredite idoneidad (…) de Miguel Sobrepera para el cargo de fiador, exhibición de los títulos de sus propiedades, certificación de hipotecas y de la renta imponible que le ha considerado por los bienes que posee, para el pago de la contribución territorial». Ibídem, f. 487r, 3 junio 1853.
[2091] Ibídem, f. 493r, 7 noviembre 1853.
[2092] «por parte D. Miguel Sobrepera Trilla, alcalde constitucional del mismo y con asistencia de mi infrascrito secretario fueron convocados al objeto de hacerles saber por dicho síndico, si querían afrontar Fonds necesarios para seguir el recurso de nulidad a S.A. el tribunal Supremo de gracia y justicia entendido muy bien la necesidad y utilidad, sin vacilar un momento todos en una voz (a excepción han pronunciado y legalmente declarado que desde este momento 495v abandonaban el mencionado recurso de nulidad (…)». Ibídem, f. 495r, poders de 1 julio 1855.
[2093] Ibídem, f. 500r-501r, 4 i 14 noviembre 1859.
[2094] Ibídem, f. 506r-509r.
[2095] L'interessava la sentència de 1853.
[2096] ACAE. Ajuntament de Cantallops. Administració general. Expedient béns comunals. *Còpia Sentència Juez de 1ª instancia de Figueras, en la cuestión de "La Montaña"*, 1893, f.17r, Figueres a 28 de desembre de 1893.

CAPÍTOL 15

Darrer quart de segle XIX: prossecució de tensions i hostilitats

«José Sanés y Riera, guarda particular jurado (…) doy
parte a V. de que el día quince de este mes, entre cinco y seis de su tarde
del mismo día, encontré á María Collsamata, mujer de Pedro Planas,
apacentando catorce cabezas de ganado cerdas á la propiedad de D.ª María
Batlle Montalat y Socios en la finca llamada la Montaña (…) sin permiso de sus dueños».[2097]

Fou en els anys vuitanta quan el conflicte es convertí, altra volta, en una causa de forta desestabilització interna. En aquests anys la reivindicació i els actes de resistència veïnal es van anar reproduint i es va entrar en una dinàmica de repressió a través, sobretot, dels guardes particulars jurats de la propietat. Aquesta persecució enfortia la reclamació dels usos comunals, com el manteniment del dret pastura, entre Reis i Sant Miquel de setembre; i poder recollir i tallar llenya. Per detectar aquestes dinàmiques socials hem estudiat el fons del jutjat municipal. En aquesta documentació es detecta una activitat febril. La institució judicial local es va convertir en un escenari de confrontació dels diferents interessos en joc. Una estrada que sovint derivava, determinats casos, als jutjats de primera instància de Figueres. La conflictivitat social, agrària i forestal, té en el municipi un exemple extraordinari. Amb la lectura de les actes i resolucions judicials es perceben dues sensibilitats antagòniques. Els propietaris volien excloure els que s'entestaven a continuar utilitzant els boscos com a terreny d'ús comú i tradicional. El pes del costum fou real i tangible. Uns costums que, per la propietat, calia tallar d'arrel a través de les denúncies continuades dels guardes particulars. Unes acusacions que si bé no portaven enlloc immediatament –perquè el "dret" de pastura era sòlidament practicat entre les dates a dalt assenyalades (com així resaren diverses absolucions)–, s'aconseguia posar en qüestió permanent d'aquesta pràctica i una persecució i coerció constant. En resum, posar en estat de setge uns usos que eren reconeguts en les escriptures de repartiment del set-cents (fins i tot admesos en la sol·licitud del ban de 1785 de Pere Batlle). A partir d'aquest moment, el condomini va aconseguir que la problemàtica es canalitzés judicialment i que els propietaris guanyessin, altra volta, i els fos reconegut el domini útil; i que els hàbits de pastura i fer llenya –les servituds– no fossin reconegudes per no estar inscrites en el Registre de la propietat.

[2097] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1883-1889, capsa 23, 23 novembre 1885.

La confrontació en aquest últim quart de segle tingué diferents àmbits i, com hem dit, una altra vegada es va convertir en conflicte judicial. Maria Batlle havia presentat un recurs d'alçada el 20 de setembre de 1886 contra la disposició del governador perquè dipositès el suro escorxat i extret dels terrenys denunciats com a comunals. Aquest fet havia estat provocat per l'emissió, el 27 de desembre de 1885, per part de l'Ajuntament de la població al «Distrito forestal», d'una relació de terrenys considerats comunals per a la seva inclusió al catàleg de «Montes públicos». Una resolució posterior al Butlletí Oficial de la província deixava sense efecte el segrest del suro dictat pel governador i donava fi, en principi, a un capítol més del conflicte.[2098] D'aquest assumpte se'n van fer ressò la premsa escrita de l'època, amb la següent notícia:

> «—Dice nuestro apreciable colega local *La Provincia* del dia 13: «Contra el muy bien fundado dictamen del señor Ingeniero de Montes de esta provincia, la Junta consultiva del ramo en Madrid, ha fallado declarando de propiedad particular unos terrenos en Cantallops, no obstante no poseer los favorecidos título ninguno ni siquiera poder alegar la posesión como no sea la comunal que precisamente pretendía aquel Ayuntamiento. Es de esperar que este saldrá triunfante por la vía judicial que va a entablar «El uso del derecho que le asiste y que le ha sido reservado por aquel mismo alto cuerpo consultivo.» Muy mal informado está al órgano conservador, y le invitamos para que se convenza de ello a que lea detenidamente la Real orden de 1.º de Diciembre último inserta íntegra en el Boletín Oficial de esta provincia número 152 del día 17 de dicho mes. No discutiremos sobre los fundamentos del informe del señor Ingeniero, pero debemos consignar que en dicha Real orden se confirma la providencia del señor Gobernador que desestimó las pretensiones del Ayuntamiento de Cantallops sostenidas por el Ingeniero en el tan cacareado informe.
>
> Los favorecidos son los que tienen títulos que acreditan su derecho a la propiedad de los terrenos que se disputaban y no el Ayuntamiento del pueblo; como se reconoce en uno de los resultandos de aquella Real orden, que dice: «que el Ayuntamiento no ha aportado ningún documento que acredite sus pretensiones mientras que los particulares interesados han probado sus derechos con diferentes escrituras autorizadas de compra, venta, permuta y cesión».
>
> Además, los particulares interesados tienen reconocido su derecho de propiedad por sentencia firme y ejecutoriada de la Audiencia de Barcelona y creemos por lo tanto que por la vía judicial, que según «La Provincia» va a establecerse, saldrá como por la vía administrativa derrotado el Ayuntamiento por defender un imposible y reclamar lo que no le pertenece».[2099]

Paral·lelament, Maria Batlle, vídua de Miquel Sobrepera, va comparèixer el 19 de març de 1887 davant els jutjats de Figueres i va presentar una demanda perquè es declarés el domini útil de la Muntanya de Cantallops per a ella i els socis del condomini. Volia demostrar que no estava subjecta a cap mena de servitud, especialment les pastures. Pel

[2098] BOPG. Viernes 17 de Diciembre de 1886, núm. 152, p. 1-2.
[2099] *La nueva lucha*, *Diario de Gerona (Eco de las aspiraciones del partido liberal dinástico de la provincia)*, 15 de Gener de 1887, núm. 15, Año 1, p. 2.

que es desprèn del procés, alguna vegada i aïlladament s'havia permès a algun veí sense gaires recursos envair la muntanya, però sovint foren condemnats pels tribunals en judicis de faltes i causes criminals. Seguint aquesta tònica, alguns veïns recolzats per l'alcalde i els regidors varen entrar a la finca i varen tallar arbres al·legant el dret de servitud i usos comunals. El 1862 havia tingut lloc un «judici de jactància» per part del comte de Peralada i aquest havia afirmat que les pastures i la llenya eren comunes en tot el terme. Dins d'aquesta dinàmica, el guarda particular de Maria Batlle va denunciar Maria Collsamata per pasturar porcs a la muntanya. Tanmateix, va ser absolta pels jutjats de Figueres amb el fonament que s'havien provat les servituds. D'altra banda, tenim coneixement de casos com el de Maria Rosa Carreras, que va ser condemnada pel jutge municipal a un dia i mig d'arrest per haver tallats uns troncs d'alzina. Així, doncs, molts veïns de Cantallops varen ser denunciats diverses vegades davant els jutjats de Figueres per voler utilitzar els productes de la muntanya i, de manera molt especial, des de la dècada dels setanta fins la data de la demanda. Aquests casos van esperonar Maria Batlle a denunciar a altres veïns per actes d'atemptat contra la seva propietat i a portar el cas al tribunal de Figueres. La sentència de 28 de desembre de 1893 va reconèixer el domini útil del condomini de Maria Batlle i va desestimar les servituds preteses per l'ajuntament. La Muntanya estava «amillarada» al seu nom i en el registre de la propietat no hi havia inscrita cap servitud, a més, hi hagueren testimonis que varen testificar a favor d'ella. Per la declaració de «monte público» hi havia una causa a l'Audiència provincial de Girona.[2100] Un any més tard, 14 desembre de 1894, una altra sentència favorable a Maria Batlle de l'Audiència de Barcelona confirmava la negació de servituds.[2101] En funció d'aquesta, el 16 d'abril de 1895, es va presentar recurs de cassació per infracció de llei a la sala primera del Tribunal Suprem apel·lant a l'Usatge «Omnes Causae».[2102] Aquest costum recollia la prescripció extintiva de tots els drets i accions al cap de trenta anys de no fer-ne ús, i l'adquisició de béns immobles per a la seva possessió en concepte de propietari, durant el mateix número d'anys. Després de la sentència de 1893 la repressió continuà. Després d'aquest historial d'enfrontaments, el juny de 1911, els diferents hereus dels primers emfiteutes varen signar escriptura de

[2100] ACAE. Ajuntament de Cantallops. Expedient béns comunals. *Còpia Sentència Juez de 1ª instancia de Figueras, en la cuestión de "La Montaña"*, 1893, Figueres a 28 de desembre de 1893.
[2101] La notícia es va difondre a la premsa comarcal: «La Audiencia territorial de Barcelona ha resuelto á favor de los propietarios de Cantallops, el pleito que éstos venían sosteniendo contra el Ayuntamiento de aquel pueblo». *El Ampurdanés*, Figueras, 23 diciembre 1894, núm. 179, p. 3.
[2102] ACAE. Ajuntament de Cantallops. Expedient béns comunals. *Demanda Judicial a la Sala del Tribunal Supremo elevada per Luis Soto y Hernández* en nom de l'ajuntament, 1895.

divisió de la Muntanya davant notari a Figueres.[2103] El conflicte persistí larvat fins el 1933 (que aflorà amb les diligències derivades de la Llei de Reforma agrària) i va fer-ne eclosió de nou, com veurem, el 1936 amb la confiscació i la col·lectivització de La Muntanya.

Conflicte obert i jutjat municipal

Entre altres notícies dels usos i aprofitaments que feien els veïns de les terres boscoses i que eren font de problemes i conflictes podem citar els que consten en els processos judicials dels jutjats municipals. En aquesta documentació es detecten certes pràctiques per part d'integrants de la comunitat local en les terres privatitzades i tancades unes generacions abans.[2104] Entre aquestes exercicis antigament comunals, trobem exemples de pastura, prendre glans dels boscos o fer llenya. En aquesta línia, i per començar, ens interessa esmentar el judici de faltes contra Catalina Planes davant del jutge Jaume Martí i el fiscal Joan Llobet celebrat el primer de març de 1871. Varen comparèixer Joan Batlle i Josep Daviu en nom propi, i com a representants d'altres socis i afectats per una sostracció de glans efectuada el dinou de novembre anterior. Segons la denúncia del guarda Silvestre Balló, l'acusada s'havia emportat «un cuartan de bellotas»[2105] del bosc anomenat la «Roca trencada», un fet que va reconèixer davant del jutge. El fiscal va elaborar un dictamen en el qual exposà que l'acte es podia considerar una falta, atenent que les glans van ser justipreuades en la quantitat de tres rals de billó i que aquesta falta havia de ser castigada d'acord amb el primer paràgraf de l'article 606 del codi penal.[2106] El jutge per dictar sentència tingué en compte el suggeriment del fiscal però afegí el tercer paràgraf de l'article 607 del mateix codi[2107] i va condemnar a Catalina Planas, com a autora de furt de glans en el bosc dels denunciants, a quatre dies

[2103] Escriptura pública de División y Adjudicación otorgada por Don Pedro Sobrepera Batlle y otros, Autoritzada pel Notari D. Salvador Dalí y Cusí el 4 de juny de 1911.

[2104] Aquesta és una font extraordinària encara poc explorada per estudiar a fons aspectes diversos de la cultura i la societat del passat, així com els problemes específics de les comunitats rurals derivats d'accions i pràctiques que comportaven la irrupció i el trencament davant la idea d'aprofitament únic i exclusiu.

[2105] Mesura de grans, de valor variable. A Girona correspon a 18,08 libres, la quarta part de la quartera (DCVB). Sobre mesures (locals de Cantallops) vegeu TEIXIDÓ PUIGDOMÈNECH, Francesc, *Pesos, mides i mesures al principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle XVI (1587-1594)*, Volum I, Barcelona, Fundació Noguera, 2008, p. 569.

[2106] «Art. 606. Serán castigados con la pena de arresto menor, si el hecho no estuviere penado en el libro 2º de este Código: 1.º Los que por cualquiera de los medios señalados en el artículo 530 cometieren hurto por valor menor de 10 pesetas, ó 20 siendo de sustancias alimenticias, frutos ó leñas, no siendo dos ó más veces reincidentes».

[2107] «Art. 607. Serán castigados con la pena de uno á 15 dias de arresto menor: 3.º Los que sin permiso del dueño entraren en heredad ó campo ageno antes de haber levantado por completo la cosecha para aprovechar el espigueo ú otros restos de aquella».

d'arrest domiciliari, més el pagament de tres rals als propietaris del producte i sis de reintegrament del paper segellat.[2108] Uns anys després, a finals de 1879, Pere Badia i el mateix Silvestre Balló, guardes particulars de camp van denunciar al jutjat municipal al «Nin Brugat de Recasens» per haver-lo trobat pasturant sense permís de l'amo amb nou porcs en el punt anomenat «almadàs»,[2109] propietat de Josep Gumbau. Els guardes havien considerat que amb l'entrada a les terres els animals havien ocasionat danys per «comerse las abellotas». Després d'esbrinar la vertadera identitat del «Nin», a través de les comunicacions i les diligències practicades amb el jutjat de la Jonquera, sabem que l'acusat fou en Joan Brugat Mis, masover del mas de l'església vella de Requesens. El judici de faltes presidit pel jutge Antoni Llauró i el fiscal Ramon Tocabens va condemnar-lo a una multa de 75 cèntims de pesseta.[2110]

En un altre cas, l'imputat per entrar amb un ramat de cabres en una finca boscosa, declarà com a ús conegut i consentit, com a norma consuetudinària, la pastura lliure en determinades èpoques de l'any. Aquesta pràctica al·legada consta en els establiments emfitèutics de repartiment dels comunals de 1778 com a normativa i reglamentació de les pastures.[2111] Sorprenentment, i per factors que se'ns escapen –desconeixem la xarxa de relacions socials–, amb l'exposició d'aquesta qüestió fou absolt de la seva infracció a petició del fiscal. Així doncs, Francisco Masó, pastor de quinze anys, havia estat enxampat sense permís –el vint-i-nou de juny de 1881– pel guarda jurat Balló amb noranta caps de cabrum en el punt anomenat «Solanà», confinant amb les «Burrases» i propietat del veí de Barcelona Juan Carlos de Emilio i de Biesca.[2112] Les cabres però, eren propietat del ramader Josep Daviu. Considerat un dany a la propietat, per ordre del jutge, es varen mobilitzar els pèrits Pere Batlle i Josep Llobet per avaluar les destrosses. En el judici celebrat el set d'agost del mateix any es va preguntar al jove Masó si era cert que havia pasturat en el lloc indicat. Va respondre que efectivament, que era cert i

[2108] ACAE. Jutjat de Pau de Cantallops, judicis verbals i judicis de faltes, capsa núm. 21.
[2109] Aquest topònim ha anat derivant de l'original «ermadàs», a l'«almadàs» del document per acabar degenerant en «el madàs» de l'actualitat.
[2110] ACAE. Jutjat de Pau de Cantallops, judicis verbals i judicis de faltes, capsa núm. 22.
[2111] La condició especial estableia que, des del 7 de gener fins al 28 de setembre, els nous propietaris havien de permetre «a qualsevol habitant del terme de Cantallops o de la Junquera puga anar ab son bestiar a pasturar los herbatges de ditas terras, segons la antiga consuetut dels dits dos Pobles; però des del dia de Sant Miquel de Setembre fins lo dia dels Reys inclusives, quedave vats de poder entrar a pasturar en dita terra... » (AHG. Peralada, núm. 929, 1778). Dins COMPTE, Albert, «Establiment de terres boscoses a Cantallops...», *op. cit*., p. 280.
[2112] Aquesta finca havia estat propietat de Joan de Clarós (Barón de Prado Hermoso) i l'havia comprada el seu avi, en Joan Clarós, qui fou el primer en privatitzar i aconseguir una porció de «La Muntanya».

que si estava «apacentando su ganado cabrio en dicho bosque es por que fuera de los tres meses comprendidos desde San Miguel de Setiembre hasta el día seis de enero el ganado de este pueblo puede pastar las hiervas de dicho bosque como en otros varios». El guarda Balló va respondre, a la pregunta del jutge, que aquesta pràctica era certa. Tot seguit el fiscal emeté el dictamen manifestant que havent provat que l'amo del bestiar podia pasturar en aquell bosc i no «habiéndose dañado los árboles del mismo» opinava que calia l'absolució.[2113] Aquesta sentència ens mostraria i provaria la supervivència, amb vigor i precària alhora, de certes pràctiques comunals «antigues» en el darrer quart de segle XIX.

Altres processos judicials precedents de la fita privatitzadora de 1893

En els anys següents, sobretot en aquesta dècada de 1880, hi hagué una gran activitat en el jutjat municipal en assumptes relatius a la defensa i ofensa dels drets de propietat i, en especial, en l'àrea de la Muntanya, on els veïns entraven i intervenien constantment. Hi accedien per proveir-se de diferents productes del bosc, fossin pastures, glans o llenya. Intuïm un acte de resistència davant l'aplicació del nou paradigma de la propietat en uns terrenys on tradicionalment hi havia hagut uns determinats consensos que una vegada foren trencats deslligaren una dialèctica de grups enfrontats en el si de la comunitat. Quan els imputats eren preguntats, adduïen el dret a l'aprofitament comunal de pastures que tenien en tant que veïns del poble. La idea de comunitat rural com a objecte de drets perdurarà amb força fins a finals del segle XIX, quan els titulars del condomini dels antics comunals imposaran el seu dret i intentaran fer valer el domini útil exclusiu a través de la sentència de 1893. La problemàtica no s'acabà aquí. El conflicte es va conservar larvat i latent i va sortir en diferents moments a intervals i temps després. Vegem doncs, les particularitats dels diferents afers i conflictes vers aquests usos i aprofitaments. Una escalada judicial i de tensió política que va portar a la representant del condomini a aconseguir per part dels tribunals del partit i provincials el reconeixement del gaudi únic i exclusiu en tant que titulars del domini útil.

Josep Sanés Riera fou durant un llarg període el guarda particular jurat dels propietaris del condomini de la Muntanya. Veí del poble, com a vigilant i denunciant de les diferents entrades a la finca, fou un dels protagonistes de l'activitat repressora dels

[2113] ACAE. Jutjat de Pau de Cantallops, judicis verbals, i judicis de faltes, capsa núm. 22.

primers anys de la dècada de 1880. Un impuls que acabà esperonant una certa dinàmica d'acció i reacció i que provocà i desembocà en l'esmentada sentència de 1893 (que comportà la prohibició explícita i el tancament de la Muntanya). Així, doncs, el vint-i-u de setembre de 1881 es va trobar les germanes Maria i Rosa Carreras que tallaven troncs d'alzina verds, sense permís, a la propietat dels hereus de Miquel Sobrepera i els altres copropietaris, en el lloc conegut com la «Sureda dels Oriols» sense permís dels amos i causant danys als arbres. El judici de faltes va ser fixat per cinc dies després i el jutge municipal va citar les dues germanes, filles de Tomàs Carreras, i va anomenar Ramon Tocabens, propietari de 34 anys i Pere Mis, menestral de 39 anys com pèrits per valorar els danys ocasionats. Els pèrits van prestar jurament d'haver «procedido fiel y exactamente según su leal saber y entender en la peritación que acaba de practicar», i van certificar que havien trobat tres troncs tallats d'alzina i que valien «veinte y cinco céntimos de peseta juntos». El judici començà el 30 de setembre de 1881 davant el jutge suplent, Andrés Carbona i el fiscal municipal Juan Daviu. El guarda es va afirmar amb la denúncia. Maria Carreras, després d'haver promès dir la veritat, va al·legar que no era cert que tallessin troncs d'alzina sinó mata baixa, estepes i brucs. El mateix va assegurar Rosa, de divuit anys i treballadora del camp, que el guarda les havia trobat fent llenya prima amb la seva germana. Tot seguit el fiscal emeté un informe que alertava que les germanes Carreras havien comès una falta que vulnerava l'article 617 del codi penal i opinava que havien de ser penades amb una multa del doble del dany causat.[2114]

D'altra banda, són molt interessants els repetits casos de denúncies d'entrada de bestiar. En podrem estudiar i veure'n uns quants exemples. Aquestes reiteracions, com així veurem, serien intents per limitar i frustrar la consecució del dret de pastura que exercien els veïns quotidianament i de manera continuada. Potser es buscava cansar, avorrir i fastiguejar els pastors i diferents categories de conductors de bestiars de totes classes i espècies. En ser denunciats, els veïns eren molestats i incomodats, es creava l'ombra del dubte d'una activitat econòmica i social que normatives, reglaments i lleis prohibien expressament. Unes pràctiques que eren avalades pel costum i la tradició i per constar com a norma consuetudinària en certes escriptures i establiments emfitèutics. Les intervencions dels guardes particulars jurats poden ser vistes i analitzades com el

[2114] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1870-1883, capsa núm. 22.

pols de la «propietat» –dels seus titulars del domini útil i de la idea de gaudi exclusiu–, contra aquest tipus d'hàbits, exercicis i, potser, actes de resistència?

Era cap el migdia del tres de febrer 1881 quan Pedro Badia i Silvestre Balló, guardes jurats, trobaren Josep Daviu pasturant trenta-sis cabres dins del «Solanà», propietat de Lluís i Hermandad, fills del difunt Joan de Clarós, el baró de Prado Hermoso.[2115] El pastor no tenia permís dels amos com així estava previngut –escrivien els guardes–, en l'article 78 del Reglament de la Guàrdia civil. Considerant que el bestiar havia ocasionat danys elevaren el cas a la justícia municipal. El jutge va encomanar la valoració de la destrossa als pèrits Antoni Sanés, propietari de 45 anys, i a Juan Daviu Portas, «cuadrador de corcho» de 52 anys, qui després d'haver prestat jurament exposaren els resultats del peritatge de danys del cabrum propietat de Juan Daviu Auter, pare del pastor. Segons el seu saber, certificaren que no havien observat cap desperfecte. Els guardes ratificaren la denúncia però van reconèixer que no s'havien causat danys. En aquest punt els acusats al·legaren el dret de pastura. Per això, va comparèixer Joaquim Llobet Pons, propietari i veí de 75 anys, qui sota promesa de dir veritat va ser preguntat si era cert que Juan Daviu Auter tenia dret de pastura en la propietat de Clarós. Llobet va respondre que tenia el dret como «cualquier otro vecino tienen servidumbre de pastos en dicha propiedad todos los días de cada año menos los días comprendidos desde el día veinte y nueve de setiembre hasta el seis de enero, ambos inclusive». José Gumbau Daviu, propietari i veí de 77 anys, fou el segon testimoni que ratificà el dret de pastura

[2115] Barón de Prado Hermoso, títol concedit a Juan de Clarós y de Ferran el 25 de novembre de 1850 (*Revista Hidalguía* núm. 186. Año XXXII, 1984, p. 582). Fill de Pere Clarós Draper i de Cayetana Ferran. Nét de Joan Clarós, negociant, propietari i militar (Coronel dels reials exèrcits a la guerra del francès). Posseïa propietats a Sant Cugat del Vallès, Sabadell, Sant Fost de Campsentelles, Horta, Sant Pere i Sant Pau del Prat, Castelló d'Empúries, Vilacolum, Siurana i Cantallops. Expedient a instancia de Juan Clarós i Ferran acreditant els seus mèrits per ser títol de Castella, 22 de octubre de 1848.- Sol·licitud del mateix Clarós perquè se li concedís el títol amb la denominació de Marqués de Prado Hermoso i Vizconde de Casa Clarós, 22 de marzo de 1849. Informe del Consejo Real, 18 de junio de 1849.- Merced de título de Barón de Prado Hermos a favor de don Juan Clarós de Ferran, 21 de julio de 1849.- Real Despacho con la merced anterior, 25 de noviembre de 1850 (FERNÁNDEZ-MOTA DE CIFUENTES, María Teresa, *Relación de títulos nobiliarios vacantes…, op. cit.,* p. 293; i *Estudios genealógicos, heráldicos y nobiliarios en honor de Vicente de Cadenas y Vicent com motivo del XXV aniversario de la Revista Hidalguía*, Instituto Salazar y Castro (CSIC), Madrid, Hidalguía, 1978, p. 273-278). Trobem al baró com a titular d'un anunci per la prohibició de la pesca en el rec sirvent de Vilamacolum, Riumors i Sant Pere Pescador conjuntament amb el Marquès de la Torre i els consorts Rosa de Gualba i Juan Piferrer, i Santiago de Roset (BOPG. Miércoles 20 de Enero 1864, núm. 9, p. 2.). Els seus pares, Pere Clarós i Cayetana Ferran, van demanar un ban a la Reial Audiència el març de 1808 a les diverses hisendes i propietats que llavors tenien a el Prat de Llobregat, Sant Genís dels Agudells, Sant Cugat del Vallès, Sant Feliu de Llobregat, Sabadell, Barberà del Vallès, Vilacolum, Siurana, Castelló d'Empúries, Sant Joan Sescloses, Cantallops, Figueres i Llers (ACA. R.A. «Firmarum et obligationem», núm. 1232 – 4t, f. 319v-320v, 16 marzo 1808).

circumscrit al mateix calendari. Tot seguit, el fiscal emeté un dictamen en el qual deixava clar que havent provat la servitud de pastura en la propietat del «Solanà» no procedia cap multa i que calia l'absolució, com així es va donar el vint-i-nou febrer de 1881.[2116]

Un altre cas similar fou la denúncia de finals de juliol de 1881 de Silvestre Balló a Tomàs Mis Carreras per pasturar setanta cabres de Pau Llauró Gumbau en el punt del «Solanà», confrontant amb la «Sureda dels Oriols» i propietat del veí de Barcelona Juan Carlos de Emilio i Biesa. Els pèrits Felip Moré i Pere Sobrepera varen observar, segons el seu saber, «seis alcornoques pequeños dañados o comidos sus brotes principales por ganado cabrío». El dany ocasionat als arbres «era hecho pocos días hacia» i es va valorar en una pesseta cinquanta cèntims, a raó de vint-i-cinc cèntims de pesseta per cadascun. En la celebració del judici de faltes,[2117]després d'haver-se ratificat el guarda en la seva denúncia, el jutge preguntà a Tomàs Mis si era veritat que pasturava en la finca descrita; i a Pau Llauró si era el propietari del cabrum. Tots dos van respondre afirmativament. El jutge, tot seguit, considerant que si bé «se pueden pastar las hiervas de dicho bosque, no se pueden dañar los árboles del mismo» i, d'acord amb el dictamen del fiscal, va condemnar Pau Llauró a la indemnització del dany ocasionat per les seves cabres i a les despeses del judici.

Pocs dies després, el vint-i-sis d'agost de 1881, el mateix guarda particular jurat denuncià Joan Masó, cabrer de Josep Daviu, perquè el dia anterior havia fet mal, mentre pasturava i es dirigia al «còrrec dels ginestons» amb seixanta cabres, també en el «Solanà», la mateixa finca anterior propietat de Juan Carlos de Emilio, però en el punt que confronta amb les «Burrases». El pèrits, Matías Llauró i Llorenç Martí, observaren dotze suros petits danyats i amb els brots principals tallats pel bestiar. Cinc dies després començà un polèmic judici guiat per Antoni Gumbau i Joan Daviu, jutge i fiscal, en el qual s'intentà menysprear Balló com a guarda particular, assenyalant la caducitat de la seva documentació. Les tensions entre els propietaris prenien formes diverses. Silvestre, com a guarda jurat, exhibí un títol expedit el 20 desembre de 1867. Seguidament, es ratificà en la denúncia i manifestà estar «desengañado de todos los propietarios de que en el mismo se hace referencia menos del Sr. Barón de Prado hermoso». El primer dels

[2116] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1870-1883, capsa núm. 22.
[2117] El judici es va celebrar el dos d'agost, tres dies després.

denunciats, el pastor Joan Masó afirmà que no era cert que estigués al «Solanà», sinó que pasturava les cabres de Josep Daviu a la finca anomenada les «Burrases». El ramader, Josep Daviu, va reconèixer la pertinença del ramat i afegí que el títol de guarda de Balló era nul per no estar conforme amb la llei. El guarda jurat contestà que el seu títol era vàlid perquè el Baró de Prado hermoso «no le ha pagado su desengaño». El fiscal considerà que Balló (que era veí de la Jonquera) no havia provat ser guarda del propietari afectat i per tant calia absoldre els denunciats. El jutge considerà que no s'havia provat el fet denunciat i que el denunciant no havia demostrat ser-ne guarda i perquè el Baró, de qui Balló deia ser empleat, havia mort feia entre set i vuit anys. Per tot això, calia considerar Balló com un mer testimoni i, a falta de proves sòlides, va absoldre els acusats i declarà d'ofici les despeses judicials.[2118] No cal dir que és un cas singular perquè es desacredità, desautoritzà i degradà a un guarda particular que no tornarà a aparèixer en la documentació del jutjat municipal. És un procés en el qual s'endevina un rerefons de confrontació, dialèctica i relacions socials problemàtiques que, de moment, se'ns escapa.

Josep Sanés, guarda particular jurat dels propietaris del condomini de la Muntanya, va trobar el veí Joan Reynalt pasturant dotze cabres en la propietat de Jaume Arquer, en la peça, al costat de la riera, anomenada «Gorch den Peramala» sense permís de l'amo i causant certes destrosses. Presentada la denúncia, el tres juliol 1882, el dia set començà el judici de faltes. Prèviament, el pèrits –no titulars– Baldiri Mallart i Benet Carreras valoraren els danys, observant «un alcornoque pequeño cuyos brotes faltan de modo que han sido comidos por ganado considerando que el daño es de dos pesetas cincuenta céntimos». El guarda va confirmar-se en la seva denúncia i el pastor Joan Reynalt, que comptava amb 58 anys, va reconèixer que havia passat per la propietat esmentada però en la seva defensa va al·legar que «desde tiempo inmemorial el ganado de esta población pasa el por dicha propiedad para hacer beber el ganado y que por lo tanto tenía derecho a pasar por dicho punto». El fiscal va manifestar que el fet denunciat constituïa una falta compresa en l'article 611 del Codi Penal però, com que existia el dret de pas per la finca, només calia castigar-lo pel dany causat. La sentència, del dia després, va condemnar Reynalt a pagar els desperfectes.[2119]

[2118] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1870-1883, capsa núm. 22.
[2119] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1870-1883, capsa núm. 22.

El costum de tallar arbres o branques per llenya (ja fos per combustible, per a calefacció o per a cuinar; i intuïm també per vendre en mercats comarcals) fou molt notable en els processos repressius d'aquestes pràctiques. A voltes, les trobem realitzades per fills menors d'edat que ajudaven a l'economia familiar, uns exemples que demostrarien que anar a la Muntanya a fer aprofitaments forestals era comú, habitual i transmès de pares a fills. Hem vist l'exemple de les germanes Carreras que acabà amb sentència condemnatòria. Tot seguit veurem el cas de dos joves: en Martí Carbonell –futur pastor i ulteriorment testimoni, l'any 1933, per conformar un inventari de comunals, fruit de les diligències endegades pel govern municipal a raó de la Llei de Reforma Agrària–; i, en Maties Daviu, que anaren conjuntament a tallar branques d'alzina al «Solà de la font de la Feixa», en ple territori del condomini. Efectivament, entre sis i set de la matinada del 14 febrer 1884 el guarda Sanés va trobar feinejant els dos companys en el lloc indicat amb nou alzines tallades. Llorenç Martí, de 71 anys i Pere Rocalba de 36 anys varen peritar en divuit cèntims el dany ocasionat a les alzines «propiedad de María Batlle y socios». El 23 de febrer, per celebrar el judici de faltes, el jutjat es va constituir a l'habitació de Martí Carbonell per trobar-se malalt. Varen comparèixer les parts, a saber, el guarda particular com a denunciant i com a denunciats «el padre del enfermo y Miguel Daviu Solana con su hijo Matías». Martí Carbonell, de 14 anys, fou preguntat pels fets i contestà que era veritat que «cortaba brancas de encinas en dicho punto». Seguidament preguntaren al pare, l'Esteve Carbonell si havia encomanat al seu fill de fer llenya. Contestà que no. No havia donat cap ordre en aquest sentit. El seu company, de la mateixa edat, en Maties Daviu va reconèixer els fets i es repetí la pregunta al pare que també va respondre que no havia donat cap ordre al respecte. El fiscal dictaminà que els menors d'edat estaven subjectes a la pàtria potestat dels pares i, per tant, aquests eren els responsables de la falta comesa pels seus fills, una infracció de l'article 617 del codi penal. Llegit el dictamen, el jutge dictà sentència condemnatòria que obligava a reparar el dany a la propietària de la finca a través d'una indemnització, atès que «nadie puede perjudicar la propiedad ajena y resarcir deber en caso de daño ocasionado».[2120]

El procés contra Maria Collsamata

Tot i l'amenaça de sancions i multes, el continu exercici d'unes pràctiques comunals que eren considerades drets, són l'exemple d'unes inèrcies socials poderoses ben vives

[2120] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1870-1883, capsa núm. 22.

per servir-se d'uns actius econòmics determinats. El procés que seguidament expliquem fou un dels detonants socials perquè el conflicte de la Muntanya prengués, altra vegada, dimensions importants. Es tracta del judici de faltes contra Maria Collsamata, un procés que comptà amb nombrosos testimonis que testificaren a favor seu i deixaren constància de les pràctiques i els aprofitaments en la finca objecte de discussions i tensions socials constants. El quinze de novembre de 1885, entre cinc i sis de la tarda, el guarda Sanés trobà pasturant –en plena època de producció i caiguda de les glans– catorze porcs pel «Solà de la Sureda dels oriols», propietat de l'esmentada Maria, cònjuge de Pedro Planas. Al cap d'una setmana ho posà en coneixement del jutge, qui ordenà les diligències corresponents en aquests casos.

Set dies després començà el primer judici del cas, que comportà la presència de quinze testimonis a favor de la part demandada. El guarda Sanés es ratificà en la denúncia, i Pere Planas, marit de Maria Collsamata, es va presentar per actuar en nom d'ella i com a propietari del bestiar. En Pere, treballador de 54 anys, es mostrà un militant defensor dels usos comunals (molt conscient de les coordenades, les intencionalitats i del que estava en joc). Va contestar que era certa la denúncia, un càrrec i una acusació dirigida, segons ell, «para una servidumbre del pueblo que ha ido e irá siempre por dónde le dará la gana, porque los vecinos de este pueblo han visto toda su vida, que hacían aquel uso como lo prueba por medio de testigos» que presentava immediatament. Acte següent, Planas va presentar uns testimonis que:

> «dijeron cada uno y todos de unánime conformidad que de tiempo inmemorial, o de toda su vida, han visto que todos los vecinos del pueblo han tenido la servidumbre en dicho terreno de cortar árboles de todas clases para leñas y madera, hacer corteza, recoger bellotas, apacentar ganados, y todo lo demás que les ha convenido tanto para ser uno como para el sustento suyo y de sus familias sin interrupción de nadie».

Seguidament, el jutge preguntà a les parts si tenien alguna cosa més a dir. El guarda, per desvirtuar les declaracions dels testimonis es reservava de presentar, en segona instància, la resolució d'un expedient administratiu incoat l'any anterior sobre la referida muntanya. El jutge Carbona no li va admetre aportar aquesta prova per, segons ell, no trobar-se recollit en cap llei o disposició. Tot seguit, donà l'acte per acabat reservant-se dictar sentència o auto d'inhibició. Joan Sobrepera, el fiscal, va emetre un dictamen clarament desfavorable als interessos del condomini i del guarda Sanés. Aquest darrer no havia aportat cap mena de prova que demostrés el domini i la titularitat de Maria Batlle sobre la Muntanya. Així mateix, el denunciat hauria provat plenament, a

través dels testimonis, tenir dret per pasturar els seus porcs en la circumscripció de la finca, considerant, a més, que la servitud era pública i notòria «por ser del vecindario entero». És per això que era del parer d'absoldre Pedro Planas i Maria Collsamata i condemnar al denunciant a les costes del judici de faltes. La sentència, del primer de desembre de 1885, anà en sintonia amb el dictamen del fiscal i en plena harmonia amb el que era el sentit general d'una part important del poble. En aquest sentit semblaria una sentència política. Havia començat un enfrontament de certes proporcions per la defensa d'uns usos comunals que eren objecte d'una clara voluntat d'aniquilació i oblit. L'acumulació de testimonis i el to de les declaracions fa que ens trobem amb unes resistències socials prou vigoroses per mantenir-los (si no per augmentar-los, si ens atenem a les sentències que havíem vist fins ara) i, d'altra banda, trobem el discurs oficialista que pretenia presentar-los com actes contra la propietat. El jutge Andrés Carbona considerà que Pedro Planas havia provat plenament, i per mitjà de testimonis, que tenia dret a pasturar dins l'àrea de la Muntanya. Remarcava que la majoria dels informants eren majors de cinquanta anys d'edat i havien assegurat que «de tiempo inmemorial ó de toda su vida» havien vist que el terreny discutit havia estat una servitud de «todo el vecindario para hacer de él el uso que les ha convenido y les ha dado la gana». Així doncs, com que el guarda no havia pogut demostrar res en l'acte del judici i com es desprenia que l'ús comunal era públic, notori i «constava a tots els habitants del terme», va absoldre els acusats i va carregar les costes al guarda.

Tot seguit però, l'endemà, el guarda Sanés va comparèixer al jutjat i va manifestar que no es conformava amb la sentència i que alçava recurs d'apel·lació davant el jutjat de primera instància de Figueres, un recurs que fou acceptat. La justícia era diligent i en cinc dies, Juan Conte Lacoste, secretari judicial, entregà providència a Josep Sanés sobre els autos del judici de faltes per l'entrada de ramaderia porcina en «propietat particular», en virtut de la seva denúncia. Pedro Álvarez López, el jutge d'instrucció, va observar certes anomalies, com no haver pres declaració a Maria Batlle, no haver-se escoltat Maria Collsamata, així com no haver-se justificat el suposat dany dels animals i algunes qüestions formals, com no haver enviat els autos d'aquest jutjat al fiscal. Davant d'això, va fer decidir al jutge de Figueres de deixar sense efecte les actuacions del jutjat municipal. El judici de faltes s'hauria de repetir per existir tota una sèrie de «vicios de nulidad».

Immediatament començaren els tràmits per celebrar un segon judici de faltes al jutjat municipal. Es va citar el fiscal, Maria Batlle, el guarda particular, Maria Collsamata i el seu marit, tots amb les proves de «cargo y descargo que crean convenirles». I per taxar els danys ocasionats, s'anomenà els pèrits Joan Cardoner, propietari i taper i Pere Pagès, «cuadrador de corcho». Uns comissionats que asseguraven que havien sigut fidels a la seva feina i que no tenien amistat particular ni eren parents amb la denunciada, com tampoc amb «el dueño ó dueños del bosque». D'aquesta manera, el catorze de gener de 1886, varen informar per escrit que havien passat pel bosc i lloc de la «Sureda dels oriols» i que «habiéndolo paseado con ganado de cerda por conocerse que se ha apacentado allí ganados de todas clases». Però que segons el seu «leal saber y entender han calculado que el ganado denunciado podía haberse comido como á un cuartan de bellotas, por conocerse que en este año ha habido pocas en los árboles, y que consideran su valor ser el de dos pesetas: salvo error».

El judici començà dos dies després. Reunits tots els actors, el guarda Sanés ratificà la denúncia i aportà un document lliurat pel notari de la Jonquera en el qual constava una escriptura de l'Audiència territorial de Barcelona i un altre document on costaven els testimonis de dos sentències anteriors de judicis de faltes. Es va presentar Joaquim Camps Duran, procurador dels tribunals de Figueres, que en nom i representació de Maria Batlle reclamà l'abonament dels danys i prejudicis que s'haguessin ocasionat i la pena corresponent a Maria Collsamata. Tot seguit començà l'interrogatori de l'acusada, la qual va dir que era certa la denúncia i que no recordava el dia. Preguntada si tenia dret a pasturar els porcs contestà que «se fue allí porque tenía derecho a ello y lo ha tenido siempre y al propio tiempo por habérsele mandado su marido Pedro Planas». Camps, l'apoderat de Maria Batlle, ressaltà que la confessió pròpia era la prova més evident de l'autoria de la falta. En aquest moment, el jutge suspengué el judici per poder consultar a superiors i «demás personas inteligentes». La continuació del judici, el divuit gener, va comportar la presentació de trenta-sis testimonis per part de l'acusada i un interrogatori individualitzat que va fer que el procés fos llarg i extens. Tanmateix, les respostes dels testimonis traspuen d'una manera clara i concisa els detalls i els particulars d'unes pràctiques comunals habituals i, certament, esteses. Els informants que testificaren eren bàsicament persones oriündes del poble, veïns i, altres, habitants en pobles circumdants a un i altre costat de la frontera. És interessant veure com molts d'aquests homes es desplaçaren, expressament, per fer constar i deixar testimoni dels

diferents usos en els boscos de la Muntanya. Els testimonis, abans de declarar, havien de tenir certs requisits i jurar que no tenien vincles de parentesc, ni amistat o enemistat amb cap de les parts com cap altre relació, així com que mai haguessin estat processats. També eren advertits pel jutge que havien de ser veraços, així com de les penes senyalades en el delicte fals testimoni en causa criminal. Havien de prestar jurament en nom de Déu i prometre dir la veritat del que sabessin i fossin preguntats. Les preguntes del jutge foren dues: sobre les servituds establertes a favor dels veïns del poble en el terreny confinat on havia estat sorpresa l'acusada, si aquests usos eren practicats lliurement i en tot temps; i si en alguna ocasió havien estat testimonis de l'exercici de les esmentades servituds i en quina època.

El primer registrat fou el propietari Jaime Arquer. Respongué que, de temps immemorial, havia vist que la població tenia la servitud de pasturar bestiars, recollir glans, llenya i fusta, i fer escorça de totes classes. Arquer, que en aquells anys era l'alcalde del municipi, reconeixia que alguna vegada havia exercit les servituds sense poder precisar els anys, però que «ha estado diferentes veces en La Montaña de que se trata a cortar árboles, por leñas y maderas y hace como veinte años que fue allí a la citada Montaña a apacentar ganado vacuno». A això va afegir que no tenia «ningún interés particular en este asunto y si solamente el interés general que este no le priva ni mucho sueño de justificar la verdad, puesto que tal vez no necesitará más de las citadas servidumbres». Josep Cusí, propietari resident a Vilarnadal (Masarac), donà una sèrie de detalls que aclarien altres activitats econòmiques com la recollida de llenya per fer carbó, arrencar rabasses de bruc per fer pipes i, altres aspectes, com certes feines realitzades per raó de gènere. Cusí, va dir que «desde su infancia ha oído decir de público», que els veïns del municipi anaven a la Muntanya «á coger leña, a recoger materiales para hacer carbón y, en años de escasez, bazos para fabricar pipas, pero que ha visto algunas veces á mugeres que venían de dicha Montaña de recoger leña y ha visto sí mismo á vecinos de la población apacentar ganados (…)». El jutge li demanà per la data i quines persones. Cusí va aclarir que feia entre quinze i setze anys, però que no podia dir quines persones. Narcís Blay, el següent testimoni, va assegurar que:

> «Desde su más tierna edad ha visto que los vecinos (...) han ido siempre con toda libertad á ejecutar en dicha Montaña los actos referidos y que toda su vida á oído decir de público que estaba constituida á favor de los vecinos (...) la servidumbre meritada y siempre que le ha parecido bien al testigo ha hecho uso de la misma la cual ha ocurrido infinidad de veces de más de treinta años a esta parte».

Aquesta darrera dada, la dels darrers trenta anys, és important, perquè els advocats de la mateixa Maria Batlle reconegueren l'augment d'aquesta pràctica des de la sentència de 1853. Acabada la notificació de Blay, la sessió fou tancada i les declaracions continuaren l'endemà, dinou de gener.

El dia següent Martí Carbona, veí d'Espolla, referent a si tenia coneixement d'una servitud constituïda, respongué que «desde su más tierna edad mientras vivió en esta población vio que los vecinos de la misma iban libremente á la Montaña referida apacentar el ganado, á recoger bellotas, á sacar leña y algunos otros particulares de idéntica naturaleza». Tot i que feia més de trenta anys que era fora «ha oído decir de público que continua la misma servidumbre». A Pablo Llauró, teixidor de Mollet de Peralada, li constava l'existència del dret i que l'havia «ejercido el mismo muchas veces mientras fue vecino de Cantallops y desde aquel entonces viniendo á dicha población ha visto en distintas ocasiones infinidad de vecinos recogiendo leñas en dicha Montaña, apacentar en ella sus ganados», de la mateixa manera com succeïa quan ell n'era veí. Josep Costa, veí del Portús, també feia constar que des de l'edat «de quince á cincuenta años ha estado infinidad de veces en esta población y ha visto siempre que los vecinos de la misma iban libremente á la referida Montaña a apacentar el ganado, recoger bellotas, sacar leña y cortar árboles, á propósito para hacer maderas». Les declaracions i continuació del judici seguiren amb Quirico Cusí de la Jonquera, qui va afirmar que durant el temps que estigué a la població va anar «infinidad de veces á dicha Montaña á buscar leña, cortar árboles y a guardar ganado habiendo visto además cuando esto hacía apacentar ganados y de otros vecinos en dicha Montaña, sacar leña y cortar árboles». La següent declaració fou la de José Riera Gumbau, veí i fabricant de fustes de la Roca d'Albera, al Rosselló, qui ens descobreix alguns aspectes del treball infantil en les economies agràries. Riera creia indubtable la servitud perquè en «su infancia estuvo diferentes veces á apacentar ganado vacuno en dicha Montaña, habiendo visto con este motivo á varias personas de la población cortar leña y llevársela». Tot seguit declarà el germà d'en José Riera, en Pedro, que també havia emigrat i vivia a la Roca d'Albera. Va venir a dir el mateix però amb diferents paraules. Durant la seva infància havia anat repetides vegades a pasturar vacum i presencià, en alguna ocasió, que molts veïns anaven a la finca a «cortar árboles y leña que luego se llevaban y á apacentar ganados de todas clases». Pablo Llauró Gumbau, el següent a testificar, no va tenir inconvenient en dir que tenia certesa de la servitud i que ell mateix «ha ido infinitas veces en la

referida Montaña a guardar ganado, cortar árboles para leña y todo lo demás que ha tenido por conveniente». Miguel Casas, un altre emigrat a la Roca, confirmava que «en años atrás y que no puede precisar el tiempo había visto que los vecinos de este pueblo iban en la repetida Montaña a apacentar ganado y á recoger leña». De manera similar i ampliant els usos i drets, Martín Mis declarava que ho havia vist infinites vegades, i que «siempre que lo ha tenido por conveniente él mismo ha ido libremente en la repetida Montaña a ejecutar el derecho de la servidumbre». Uns drets que, segons ell, no es limitaven a pastures i llenyes sinó que «los vecinos (…) hacían uso libre de la misma servidumbre tanto para apacentar ganado y recoger bellotas como para cortar árboles para leña y maderas». Les declaracions necessitaren una tercera jornada per acabar amb els testimonis disposats a declarar. El fet que alguns d'ells visquessin a d'altres poblacions facilitava l'aportació d'informacions relatives a l'assumpte, la residència fora de la comunitat primigènia els alliberava de certes pressions socials a l'hora de poder descarregar i explicar amb més llibertat i autonomia davant del jutge. El vint de gener de 1886 continuà l'examen dels testimonis de descàrrec amb la presència de les diferents parts implicades.

Jose Vicens Daviu, veí de Morellàs (Vallespir), en la mateixa línia dels anteriors testimonis donà fe que havia vist la servitud d'ús des de la infància, uns usos que consistien en «cortar árboles á propósito para leñas y maderas, apacentar ganado, recoger bellotas y todo lo conveniente á los vecinos de este pueblo y que él mismo había ejecutado dicha servidumbre libremente infinidad de veces» durant el temps que hi va viure. Tot seguit fou preguntat si sabia si encara continuava l'esmentada servitud. A això respongué que havia marxat feia cinquanta anys i que des de llavors havia tornat infinitat de vegades i «siempre ha visto y oído decir que continuaba la misma servidumbre» a favor dels veïns. Antonio Riera Rocalba, també veí i propietari de la Roca, afermava i reforçava el discurs que donava cobertura a l'acusada Maria Collsamata. I, en aquesta ocasió, el testimoni dóna una informació molt valuosa, la que certifica de manera explícita la importància de la transmissió cultural dels costums i aprenentatges de pares a fills, de generació en generació. És, sens dubte, un aspecte important de la socialització familiar i comunitària, amb l'adquisició d'uns determinats models de comportament, valors, símbols, rols i dinàmiques socials. Ho hem detectat en exemples anteriors, com l'entrada de les germanes Carreras i dels adolescents Martí Carbonell i Matías Daviu, i amb expressions com «desde su tierna edad» o «desde su

infancia», que consten en les declaracions de manera gairebé intermitent, estable i permanent. Antonio Riera assegurava que «desde su tierna edad ya su padre la había acompañado infinidad de veces á La Montaña de que se trata á apacentar ganado y á cortar árboles, á propósito para leñas y maderas y que después él hizo lo mismo siempre que lo hubo por conveniente sin interrupción de nadie», fins que va marxar a viure a la Roca i observant que «todos los vecinos de este pueblo hacían uso de la misma servidumbre». Preguntat si sabia si en aquell moment la prerrogativa continuava en vigor, va dir que des que no era veí del poble havia passat infinitat de vegades per la finca i sempre havia vist que els veïns feien el lliure ús de l'esmentada servitud.

Un altre declarant, Francisco Mis, veí del municipi i treballador de la terra, reiterava la tònica dominant. Des que les seves forces li havien permès i ho havia tingut per convenient havia anat a l'esmentada finca «a ejecutar el derecho de las servidumbres que se les acaban de manifestar habiendo visto además, desde su infancia, que los vecinos del mismo pueblo hacían uso libre de la misma (…) tanto para apacentar ganado, recoger bellotas como para cortar árboles para leñas y maderas». Tomás Giralt Garriga, treballador del municipi, consignà que sempre que ho havia considerat oportú, o convenient, havia executat lliurement l'ús de la servitud, i que també havia vist que la resta de veïns feien el mateix, com tallar arbres per llenya i fusta i pasturar el bestiar. Esteban Llauró Trilla, propietari del poble, argumentà un discurs en la mateixa línia. Des de la seva infantesa fins que li havien permès les forces havia «ejecutado libremente cuantas veces lo ha tenido por conveniente el uso de la servidumbre» i els demés veïns feien el mateix ús a «sus libres voluntades».

Seguidament, i amb la vènia del jutge, la part denunciada manifestà que renunciava a l'examen de la resta de testimonis per considerar plenament provada l'existència del dret del veïns del municipi. La renúncia fou acceptada i tot seguit l'autoritat judicial no acceptà ni autoritzà els documents de prova que pretenien aportar els denunciants. No hi havia lloc, segons, el jutge «a practicar las pruebas ofrecidas por el denunciante por defectos en el modo de ser propuestas por tratarse en este acto de un juicio verbal y por consiguiente no poder admitirse escrito alguno en cuya forma se ha propuesto la prueba que se rechaza». Tot seguit el fiscal emeté l'informe del tenor següent. L'acusada havia demanat l'absolució després d'haver confessat, de manera planera, estar pasturant porcs en la finca indicada. I en fer-ho, estava profundament convençuda d'estar exercint un

dret legítim que tenien tots els veïns, acreditat en la successió de declaracions. Segons el fiscal, s'avalava l'existència real i positiva d'una servitud en virtut de la qual l'acusada no podia incórrer en sanció de llei ni haver comès falta. Ara bé, entenia que no era competència del jutge municipal fer declaracions «sobre derechos de la naturaleza de los que este juicio se alegan y controviertan». Per tant, opinava que el jutge havia d'abstenir-se i inhibir-se de fallar, reservant a les parts els respectius drets per fer-los valer en la instància judicial que correspongués d'acord amb la llei. Seguidament, el jutge preguntà a les parts si tenien alguna cosa més a exposar en recolzament de les seves pretensions. El guarda Sanés protestà contra la resolució negativa de no haver admès la sol·licitud i els documents de prova que acompanyava.

Andrés Carbona, el jutge municipal, emeté el fallo el vint-i-u de gener de 1886 en el qual s'inhibia i convidava les parts que podien exercir a la instància que correspongués. Els motius d'aquesta decisió eren gairebé mimètics al dictamen del fiscal. El judici havia estat el resultat de l'ordre de repetició per part del jutjat d'instrucció del partit, i això tingué també el seu pes. Els disset testimonis havien repetit gairebé amb perfecta conformitat la real i positiva existència d'una servitud. Però no s'havia provat suficientment la «propietat» de Maria Batlle i els demés consocis –on l'acusada fou trobada pasturant la porcada–. Segons el jutge, encara que tinguessin el dret de propietat, això no s'oposava de cap manera a la coexistència de servituds. Tot i així, l'autoritat judicial local al·legava no poder «sin violentar su consciencia» castigar el fet denunciat. Abans era necessari i indispensable una declaració d'uns drets que eren controvertits. I com que aquesta declaració dels drets reivindicats no corresponia a la seva persona, s'inhibia de dictar sentència. Després de notificada la resolució judicial per escrit a les parts, van comparèixer a la secretaria del jutjat en Josep Sanés i na Maria Batlle manifestant que no estaven conformes amb la resolució i que feien recurs d'apel·lació davant el jutjat d'instrucció de Figueres, un recurs que fou admès per ser interposat en el temps oportú.[2121]

Una vegada el procés retornà a la capital del partit judicial el jutge Pedro Álvarez López revisà els autos del judici verbal narrat suara. En base a les diligències practicades al jutjat municipal, considerà que la «possessió» i la «propietat» era el fonament que havia

[2121] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1883-1889, capsa núm. 23.

de tenir-se present per als delictes i faltes contra la propietat segons avalava la diversa jurisprudència del Tribunal Suprem; que Maria Collsamata tenia, amb els demés veïns, l'«antiga possessió» o dret de pasturar bestiars i tallar llenyes en la citada finca, segons les declaracions dels disset testimonis, deu dels quals residents a fora; i que l'acusada va obrar de bona fe, sense malícia, ànim de lucre ni amb intenció de perjudicar a ningú sinó que ho va fer sota el concepte de tenir dret a practicar la pastura. Considerava, a més, que la denunciada es trobava amb «dicha posesión», un dret que s'havia de respectar fins que hi hagués, si fos el cas, un judici civil «declarativo que decida si existe ó no la servidumbre que se invoca». Estimava que la qüestió de si existia o no el dret de servitud sobre la finca no era perjudicial en les compreses en els articles quart i sisè de la llei de Enjuiciamiento Criminal[2122] perquè no existia falta, com quedava demostrat, per haver obrat la denunciada sota el concepte de tenir el dret de pastura. Per tot això, va revocar la sentència anterior i va absoldre Maria Collsamata. Les costes foren d'ofici. Tanmateix, obria una porta als titulars del domini útil, perquè tota «acción confesoria ó negatoria de servidumbres pueda ejercitar la parte que se crea perjudicada en el correspondiente juicio».[2123]

Aquesta resolució no podia acontentar, en absolut, les pretensions dels titulars del condomini de la Muntanya. Aquesta sentència obria la porta, encara més, a la pràctica per part dels veïns dels diferents usos que hem anat veient. Significava l'obertura de la veda i creava un precedent perillós que calia rebatre amb altres processos judicials. Les invasions continuaren i el jutjat de pau registrà altres diligències de presumptes delictes i faltes. La situació tornà a fer-se insostenible quan el 1892 el guarda Sanés trobà a Ana Duran tallant una alzina en el «còrrec de coma botella».[2124]

L'estudi de l'interrogatori relatiu a aquest cas ens fa emergir el fet emigratori en plena crisi finisecular i el sorprenent nombre d'emigrats cap a altres pobles i, en especial, als

[2122] «Art. 4º Sin embargo, si la cuestión prejudicial fuese determinante de la culpabilidad ó de la inocencia, el Tribunal de lo criminal suspenderá el procedimiento hasta la resolución de aquella por quien corresponda; pero puede fijar un plazo, que no exceda de dos meses, para que las partes acudan al Juez ó Tribunal civil ó contencioso administrativo competente».
«Art. 6º Si la cuestión civil prejudicial se refiere al derecho de propiedad sobre un inmueble ó á otro derecho real, el Tribunal de lo criminal podrá resolver acerca de ella cuando tales derechos aparezcan fundados en un título auténtico ó en actos indubitados en posesión». *Ley de Enjuiciamiento Criminal* de 14 de Setiembre de 1882, Madrid, El consultor de los Ayuntamientos y de los juzgados municipales, 1882, p. 46.
[2123] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1883-1889, capsa núm. 23.
[2124] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1889-1902, capsa núm. 24.

municipis francesos del vessant nord de l'Albera i pirineus axials empordanesos. I una de les qüestions més importants i que emergeix amb més força és la qüestió de la transmissió cultural de pares a fills de les pràctiques i usos comunals, o servituds, en una determinada àrea o circumscripció. Es tractarien d'aquells «hàbits» als quals es referia Madoz, aquelles «rateries» que al·ludia *El Bien de país*?.[2125] Aquesta i altres qüestions del funcionament de la comunitat emergeixen amb naturalitat i força en un moment de constricció i limitació d'aquests usos. Són vertaders actes d'oposició davant el fre i la limitació, autèntics «actes de resistència», a la manera de com Thompson els va definir.[2126] Unes pràctiques que si bé estaven prohibides per la legislació, es permetien per consensos més aviats forçats i amb intents per trencar-los a través de la persecució dels guardes jurats, com la pastura limitada a uns quants dies; o bé, per la impossibilitat d'una vigilància i tancament efectiu de les finques. Així com també una certa concessió per prioritzar o preferir, en determinats moments, una certa pau a un conflicte obert de conseqüències socials imprevisibles. Sempre i quan les entrades tinguessin un cert equilibri i danyessin fins a uns determinats límits i barems (que no hem pogut mesurar) l'economia dels hereus i titulars dels drets de propietat, en virtut de l'establiment emfitèutic de 1785.

De fet, si tenim en compte la voluntat d'estendre i reforçar uns determinats usos forestals estaríem en un moment de trencament de l'equilibri social i polític local, perquè no tan sols es posen en perill les rendes dels propietaris i senyors útils (i, especialment, en un moment de crisi), sinó que posaven en entredit –amb el discurs dels testimonis que defensaven i ampliaven els usos–, el dret de propietat dels titulars. I és aquí quan els representants de l'ordre social van fer una passa endavant i van trencar amb la precària pau i estabilitat i van acudir als tribunals superiors perquè dictaminessin l'exclusió d'aquests usos a qui no sigui titular del domini útil de la terra. Aquesta acció judicial es converteix en una acció política per aconseguir l'objectiu de tancar, acotar i vedar l'entrada a la finca. Un objectiu que si bé no podrà ser efectiu immediatament –per no tenir medis coercitius absoluts–, amb la possessió d'una sentència al respecte, una sentència que avali el domini útil, el titular (o titulars) es carreguen d'autoritat

[2125] Gràcies a l'exploració d'aquestes fonts, les del jutjat de pau, hem pogut detectar l'extraordinari testimoni de com la força del costum eleva uns usos a servituds, i com aquestes son conceptualitzades i interioritzades com un dret per la població i els individus en tant que veïns d'un indret o parròquia.
[2126] THOMPSON, E.P., «Introducción: costumbre y cultura», dins *Costumbres en común*, *op. cit*., p. 13-28.

«moral» i simbòlica per prohibir o permetre –caritativament o per aconseguir certes fidelitats polítiques– l'accés a la propietat. Aquest enfrontament supura en un moment difícil, en el context de la crisi econòmica que assolà la península a finals de segle XX. És el moment àlgid d'un conflicte que, amb característiques de baixa intensitat, havia anat prenent força en els trenta anys anteriors, en resposta a la sentència de 1853. Com veurem, haurem d'esperar a 1939 perquè la reivindicació sigui esclafada definitivament i que, a partir d'aquest moment, només es mantingui viva en esporàdiques converses familiars i en moments fugaços en determinats espais de sociabilitat.

Altres exemples de repressió

Un parell de mesos després de la sentència del cas Collsamata detectem el presumpte «robatori» de trenta-tres lliures[2127] de trossos de suro en la propietat de Maria Batlle i consocis. Es tracta d'un exemple de la pràctica d'espigolar i aprofitar les restes, en aquest cas d'un producte forestal, després d'haver-hi passat els llevaires a escorxar-lo i recollir-lo. Estem parlant, com consta en el procés, dels «desperdicios de los que quedan esparcidos en el suelo después de verificado el descorche de los alcornoques». Es tractava d'una analogia del que representava collir els fruits que quedaven en els camps després de la collita general. Altra vegada, la casa Batlle i el condomini provava d'eradicar unes pràctiques i costums que atemptaven contra el dret de propietat tal i com ells l'entenien i el conceptualitzaven. El dinou d'agost de 1886, el sergent de la Guàrdia civil –amb dos agents del seu comandament– havia trobat les restes de suro a la casa d'Andrés Gumbau, mentre practicava un reconeixement. La força pública ho comunicà immediatament al jutge municipal, qui després d'unes primeres diligències ho traslladà als jutjats de Figueres. Pedro Álvarez, el jutge del partit, va incoar la causa considerant que s'havia de perseguir d'ofici per ser un fet que podia constituir un delicte públic que «mece diariamente». Va començar la instrucció d'un procés que, després de l'inici del sumari i en vista de la declaració pericial i la del sergent, el jutge de Figueres no va veure fonament legal de causa. El sumari llavors va retornar, altra volta, a la justícia municipal. Maria Batlle va comptar amb l'assistència i suport de Florencio Junyer, apoderat defensor dels seus interessos i procurador causídic de Figueres. Andrés Carbona, el jutge local, emeté la sentència el vint-i-dos d'octubre del mateix any. Considerà que una vegada celebrat el judici es va provar que el denunciat no havia

[2127] Equivalents a 13,2 quilos, 1 lliura equival a 400 grams.

comés cap falta, perquè, tal i com havien declarat els dotze testimonis, «aprovechar el corcho que le fue ocupado por existir la costumbre en este pueblo de tiempo inmemorial de espiguear los pedazos de corcho que echan los descortezadores sin pedir permiso a sus dueños». A més, per la qualitat del producte confiscat, els perits no van considerar que les restes i sobralles es mereixessin el nom de suro pròpiament dit, per no ser en planxa ni amb superfície suficient; ni tant sols llenya. Unes deixalles que foren valorades en dos rals. Per tot això, va absoldre a Andrés Gumbau i va declarar les costes d'ofici.[2128]

El suro era un bé preuat i, pocs dies abans del cas precedent, la Guàrdia civil havia denunciat i iniciat una investigació per haver trobat llevades algunes alzines sureres de la finca d'«Abellars»,[2129] també propietat de Maria Batlle. S'havien emportat el suro llevat. El dia dos d'agost una parella de guàrdies del «*puesto*» de la Jonquera havia comunicat al jutge municipal que havien trobat diversos suros «descortezados» en la citada propietat i que sospitaven de Josep Figueras, veí del poble, que fou detingut. L'assumpte es traslladà al jutjat d'instrucció de Figueres on el magistrat titular va considerar que el fet relacionat podia constituir un delicte públic que necessàriament havia de perseguir-se d'ofici, en base als articles 299, 303, 306 i 308 de la llei d'Enjudiciament Criminal. Es va instruir el corresponent sumari per la comprovació del fet, de les circumstàncies i per esbrinar l'autoria. Es va demanar, a més, la recepció de les diligències fetes pel jutjat municipal. El cas es va resoldre amb una sentència de cinc d'abril de 1887 en els jutjats locals. Andrés Carbona, després de la causa criminal i el judici verbal de faltes contra Josep Figueras sobre furt, en un primer moment, i finalment danys, anà desgranant les consideracions finals que feren dictaminar l'absolució. Els guàrdies i el guarda particular de camp van manifestar no haver vist l'acusat per les immediacions, sinó tant sols ho sospitaven en base a una «confidencia reservada». Aquests tipus de confessions podien tenir l'arrel en enveges i rivalitats de diversa naturalesa. En tot cas, dilucidem una certa xarxa, o individus independents, que col·laboraven –fora de qualsevol lògica i solidaritat comunitària– en la repressió a través d'acusacions cauteloses i secretes. La persecució i el clima del dubte, nascut dels

[2128] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1883-1889, capsa núm. 23.
[2129] Abellars o «Ballars» és una finca que fou un alou en època medieval, indret que ronda els 400 metres s.n.m., i on hi hagué un vilar citat en la documentació i l'església de Sant Jaume, al peu d'un antic camí –*strada vetula*–, un temple documentat en el segle XI, avui desaparegut i amb una interessant referència al MADOZ, Pascual, *Diccionario…, op. cit.,* Tomo I, p. 404.

càrrecs i delacions sense saber-ne l'origen, eren elements i pràctiques de divisió social que fomentaven una incertesa –a voltes sense fonaments– voluntàriament creada. Eren, d'altra banda, factors inhibidors a l'hora d'emprendre qualsevol acte o pràctica forestal. L'audiència del criminal del partit judicial es va inhibir en la causa per no haver-hi proves fermes contra Figueras. D'altra banda, els fets no constituïen cap delicte, sinó una falta prevista en l'article 616 del codi penal. La Guàrdia civil i el guarda Sanés no havien presentat cap prova de càrrec contra l'acusat. Per contra, Figueras va poder, a través de testimonis, certificar no haver estat l'autor de l'escorxament. En aquesta ocasió els factors de desmobilització, persecució i assetjament s'havien tornat a posar en funcionament. Aquesta vegada amb l'afegit d'haver aconseguit crear cert ambient d'incertesa i posar en marxa mecanismes d'enfrontament sense violència física, amb l'objectiu de desmoralitzar i desgastar tot fomentant el dubte de la delació i l'hostilitat latent entre grups i individus.[2130]

En el planer del municipi, a les parcel·les agrícoles del terme, detectem d'igual manera diversos conflictes i enfrontaments. Probablement siguin exemples típics i tòpics, però vénen a ampliar i ser la mostra impressionista de la conflictivitat agrària. Unes problemàtiques que tendeixen a orbitar al voltant dels drets de propietat i dels danys a les produccions agrícoles. Entre els danys trobem les entrades, perjudicis i desperfectes a les vinyes. Aquests contratemps solien circumscriure's en els mesos o dies, immediatament precedents a la verema o en plena recol·lecció. Les setmanes de la collita dels raïms la tensió tendia a augmentar de manera sensible. La recol·lecció, la inversió i la feina del cultiu podien veure's delmades i afectades. Fou el cas de la denúncia presentada, el cinc d'agost de 1887, als jutjats municipals, per Joan Suñer. Aquest guarda particular jurat de diversos propietaris –a les sis del matí– havia trobat pasturant quaranta ovelles i tres cabres de Baldiri Reynalt a la finca de Jaime Arquer.[2131] La parcel·la, anomenada «Estany», estava envaïda pel bestiar i segons el guarda el ramat peixia i causava «daño en ella, especialmente en las cepas».[2132] Uns anys més tard, un deu de setembre de 1891, Agustín Vicens, propietari, denunciava als jutjats municipals que a les vuit del matí havia trobat catorze cabres del «parcero» Esteban Carbonell a «La Planella», una vinya de la seva pertinença. El bestiar perjudicava la finca

[2130] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1883-1889, capsa núm. 23.
[2131] Jaime Arquer Reinalt fou alcalde de Cantallops de 1881 a 1894.
[2132] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1883-1889, capsa núm. 23.

«comiéndose las uvas y causando daño en las cepas».[2133] Les entrades de bestiar eren intermitents i hi trobem tota mena d'espècies i casuístiques. Entre aquests incidents citarem dos exemples més de successos d'aquesta categoria. El guarda Sanés, protagonista del que podria ser una crònica de la repressió local, havia trobat «cinco cabezas de ganado vacuno» de Pedro Planas a la «Closa de las Llines», propietat de Maties Llauró. Entre deu i onze d'un matí a primers d'octubre de 1889, Maria, la filla de Planas, les conduïa sense permís de «sus dueños».[2134] Un altre cas és el de Francisca Collsamata, esposa de Joan Serra, qui el vint de setembre de 1890, a les set del matí, havia trobat «nueve gallinas y un pollo» de Pedro Mallart en la finca anomenada «Còrrec del Pou». Ho posà en mans de la justícia reclamant les costes i aportant el testimoni del guarda Suñer.[2135]

Un altre aspecte important i que ha anat sortint amb força en aquesta exposició és la llenya. Aquesta, segons Marx, en els seus plantejaments de les relacions entre el treball i la propietat, tenia un tractament diferent si era llenya d'arbres i de branques mortes o bé havia estat feta expressament per l'ús del titular i la seva explotació. L'ombra d'aquestes reflexions emergeixen en els diversos casos que han anat apareixent. Seguint aquesta lògica, semblava més condemnable al·legar que la presumpta desaparició de llenya era producte de l'esforç i el treball del propietari.[2136] Aquest és el cas de la denúncia del guarda Suñer qui, entre sis i set del matí d'un cinc d'octubre de 1891, va trobar a Maria Martí Cardoner en el bosc anomenat «La escorxada d'en Carreras». La Maria, segons el càrrec del guarda particular, s'emportava «la leña ajustada de dicho bosque».[2137]

Una de les màximes expressions per la delimitació i definició dels drets de propietat, com hem anat veient al llarg d'aquest treball, són els murs, tanques i parets que es construïen per cloure i evitar les entrades de persones i de bestiar. Fer malbé o destruir una paret representava una ofensa cap el titular de la finca i, simbòlicament, posava en

[2133] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1889-1902, capsa núm. 24.
[2134] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1883-1889, capsa núm. 23.
[2135] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1889-1902, capsa núm. 24.
[2136] Tanmateix, el redactor de la «*Rheinische Zeitung*» (Gaseta Renana) al·ludí i formulà, a última instància, que si tota violació de la propietat, sense distinció, s'anomenava robatori, no serà robatori tota la propietat privada? RENART GARCIA, Felip, *El model de la reacció social i la criminologia crítica*, Departament de dret internacional públic i dret penal, Universitat d'Alacant, Material docent, núm. 128, 2011.
[2137] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1889-1902, capsa núm. 24.

dubte uns límits i uns drets teòricament inherents a la persona del propietari. Així doncs, el febrer de 1887, Pedro Roig va denunciar al jutge municipal que «le habían derribado la pared de una finca». La causa es va instruir en l'audiència criminal de Figueres però, després de les diligències encarregades al jutge municipal, fou impossible aclarir les circumstàncies i l'autoria de la destrucció de la paret, un assumpte tipificat com a «daños en propiedad».[2138]

«*Cortando una encina en el còrrec de coma Botella*»

En el mes de març de 1892 esclatà, altra volta, el conflicte. El guarda Sanés posava en coneixement del jutge municipal que Ana Duran –filla de Ramon Duran, pagès i amo d'un dels tres trulls d'oli operatius al poble en aquelles dates– havia estat trobada tallant una alzina al «còrrec de coma botella», prop del Forcadell (508 m d'altitud). La maquinària judicial s'engega i les diligències i declaracions de testimonis començaren d'immediat. Després dels judicis del cas Collsamata, els propietaris de la Muntanya estaven molt sensibilitzats, amb un procés paral·lel engegat per tallar d'arrel les pràctiques comunals i tancar definitivament la finca. Presentaren batalla, participaren i foren interrogats. L'assumpte de les servituds continuava latent i el malestar viu i vigent. Aquest procés de «coma botella», com hem apuntat, representaria el darrer gran judici als jutjats municipals, paral·lelament i avantsala d'una resolució més o menys ferma dels jutjats de Figueres a favor del condomini. El vint-i-vuit de maig declarava Maria Batlle, sota l'obligació de ser veraç per no caure en el delicte fals testimoni. En nom de Déu assegurà dir la veritat a qualsevol qüestió formulada. Maria, vídua i de vuitanta anys d'edat, fou preguntada qui eren els titulars de la Muntanya. Va respondre que eren «José Daviu, Juan Batlle (herederos), Antonio Batlle Serra, José Gumbau, José de Puig y de Ferrer, Juan Subirós, Pedro Sobrepera Batlle, María Moncanut, usufructuaria de Narciso Cortada». El jutge Cusí li demanà si tenia coneixement sobre si la Muntanya estava subjecte a alguna servitud. Va contestar que no ho sabia.

El jutge va estendre la pregunta sobre aquest contenciós a l'alcaldia i el seu president, Jaime Arquer, àlies el «Xapito», va assegurar sens dubte i dilació que: «debo manifestarle que en la propiedad llamada "La Montaña" (…), el pueblo tiene y ha tenido siempre en ella la servidumbre de pastos, recoger bellotas, cortar árboles para

[2138] Ibídem.

leñas y maderas y hacer corteza, habiendo solamente respetado los alcornoques buenos para dar corcho, que es lo que constituye la mayor parte de la riqueza de dicha "Montaña", cuyo terreno en otras ocasiones el ayuntamiento arrendaba y su producto servía para gastos comunales».[2139] El jutge de Figueres tutelava el procés i ordenà una nova declaració de Maria Batlle i dels consocis de la finca. El magistrat havia encomanat que s'havia de celebrar judici verbal de faltes, «contra la propiedad».

A principis de juny començaren els testimoniatges dels propietaris. La primera fou Maria, qui va haver d'explicar de nou qui eren els altres titulars del condomini, sobretot els que tenien la residència fora de la població, a saber «Antonio Batlle, José Gumbau, herederos de Juan Batlle y Pedro Sobrepera son de esta vecindad y Juan Subirós es de Rabós de Ampurdán, José Daviu, vecino de Figueras, habitante en la calle Tapis y se cree que José de Puig vive en Barcelona en la calle mecha 1-2; y Maria Muncanut en Vilademiras, cerca de Lladó». A partir d'aquesta declaració començaren les citacions judicials als diferents titulars. Dolores Batlle Corominas declarà que no existia cap mena de servitud. El seu germà, Esteban, va anar una mica més enllà. Va dir que la finca no estava subjecta a cap servitud i, al mateix temps, va recusar al jutge municipal suplent per ser, segons ells, incompatible per ser part interessada en la qüestió de la Muntanya. Ildefonso Batlle Daviu va respondre en la mateixa tònica que el precedent. No hi havia cap servitud i recusà el jutge por «tener interés y ser vecino del mismo pueblo». La declaració de Pedro Sobrepera Batlle tingué el mateix resultat, el que indicaria el previ acord i la cohesió entre ells. José Gumbau Daviu, en referència a la servitud «dijo que no hay ningún derecho». Margarita Batlle Corominas es refermà de que no hi havia cap dret i Pedro Batlle Corominas recusà el jutge per les causes al·legades anteriorment. Antonio Batlle Serra va insistir que no hi havia cap mena de servitud. Acabades les declaracions, el tretze de juny, el jutge Cusí va remetre les diligències al jutjat d'instrucció de Figueres; el jutge del qual ordenà una segona ronda de declaracions perquè es definissin els titulars i els marits de les titulars, si volien mostrar-se part en la causa i si renunciaven o no a la restitució, reparació o indemnització del perjudici causat pel fet punible. La resposta fou unànime: no volien formar part de la causa ni renunciaven a la reparació del dany i els perjudicis causats. Una fórmula que Pedro Sobrepera alterà mínimament, afegint i insistint que revocava el

[2139] Cantallops, 30 de Mayo 1892.

jutge que considerava incompatible per tenir interès en l'assumpte de la Muntanya. Aquestes diligències, igualment, foren remeses al jutjat d'instrucció.[2140]

Tot seguit el jutge de Figueres ordenà al jutge municipal suplent de Rabós, en Carlos Bayés, que prengués declaració a Joan Subirós Geli com a copropietari de la Muntanya de Cantallops. La bateria de preguntes era la mateixa, a la qual va respondre que «no le consta que la indicada finca esté afecta á ninguna servidumbre»; que no volia formar part del procés; però que no renunciava a la indemnització del dany. En aquest cas és interessant remarcar la manca de solidaritat per no formar part del procés, però esperar indemnització si fos el cas. El jutge d'instrucció, Félix M.ª Bailarín, el primer d'octubre publicà una cèdula de citació perquè el veí de Barcelona José de Puig en el termini de sis dies comparegués al jutjat de Figueres a prestar declaració per l'esmentada causa.[2141]

El judici, finalment, es va celebrar el vint-i-vuit de març de 1893. Esteve Cusí era el jutge suplent per incompatibilitat del titular, com també passava amb Josep Daviu com a fiscal. Varen comparèixer del guarda Sanés com a denunciant i Ana Duran com a demandada per haver estat enxampada tallant una alzina. El guarda particular s'afermà en la declaració i va recusar el jutge i el fiscal suplents per ser ambdós veïns del municipi i ser, segons ell, part interessada en el plet que el poble sostenia contra Maria Batlle Montalat i socis pels drets dels veïns a la finca en qüestió. Els magistrats locals no varen admetre la recusació feta per Sanés recolzant-se en la llei d'Enjudiciament Criminal.[2142] Ana Duran es va ratificar en la seva declaració, que «si lo había hecho era en virtud de su derecho que tiene todo el pueblo en general». Sense res més a al·legar, el fiscal, va emetre dictamen manifestant que havent consultat el sumari, el fet fou denunciat per un delicte sense que aquest existís. En tot cas opinava que Duran devia ser castigada per falta, d'acord amb l'article 617. El jutge però, va fallar en un altre sentit, tot i que quedava provada la falta per la declaració de la denunciada. Va apel·lar al procés judicial paral·lel que havia engegat Maria Batlle perquè li fos reconegut el domini útil de la Muntanya així com el lliure seguiment de la present causa per l'Audiència provincial de Girona. Així doncs, Esteve Cusí sentencià que «no puedo condenar ni condeno como tampoco absolver á la demandada Ana Duran y Gratacós,

[2140] Cantallops, veinte y seis de junio de 1892.
[2141] BOPG. Viernes 7 de octubre de 1892, núm. 121, p. 386; BOPG. Domingo 9 de octubre de 1892, núm. 122, p. 6; i Gaceta de Madrid, 11 octubre 1892, núm. 288, p. 102.
[2142] Article 57 i següents.

esta tanto no sea resuelto por la superioridad el pleito que sobre los derechos del pueblo y servidumbres en la Montaña tiene asistido la vecina de esta Dª Maria Batlle y Montalat y Socios». L'endemà es va notificar la sentència als interessats.

«*Toda encina descortezada es encina muerta*»*: avantsala de la sentència de 1893*

El rebombori continuà uns mesos més i el condomini alertà desesperadament de presumptes atemptats contra la propietat i de l'aprofitament i venda d'escorça d'alzina per a la fabricació de tints. L'alerta i l'exasperació era màxima davant una situació que presentaven com a desbordant. Juan Conte Lacoste, escrivà del jutjat de primera instància, el set d'agost de 1893 certificava que el procurador de Maria Batlle, Eusebi Espuez –en el plet paral·lel que se seguia contra el síndic de l'ajuntament de Cantallops–, va presentar el vint-i-quatre del mes de juliol un escrit del disset exposant que des que aquest litigi es trobava en vies de resolució, els veïns de la població havien «acudido al punto denominado 'La Montaña' tan solo en busca de leña seca y matorral, sin causar perjuicio en los árboles ni en la propiedad». Mentrestant però, els propietaris havien:

> «usado su derecho de tales haciendo carbón todos los años sin oposición de nadie, así como descortezando el corcho, hasta que de pocos días a esta parte varios de los vecinos del repetido pueblo de Cantallops acuden á la Montaña á descortezar encinas en vasta escala, vendiendo luego la corteza, embolsándose su valor en unas diez á veinte pesetas diarias cada uno de dichos individuos y dejando derrotado el bosque, ya que toda encina descortezada es encina muerta: que aparte del perjuicio que lanzan los dañadores, burlan la acción de la justicia, toda vez que resuelven á su favor el litigio pendiente y ya que si pierde el pleito el común de aquellos vecinos, la actora se hallará defraudada porque en lugar de un bosque productivo, se encontrará con un monte devastado; por todo lo que solicito del juzgado la intervención, con arreglo á lo preceptado en el artículo 1420 de la ley de Enjuiciamiento civil en la referida Montaña de Cantallops; que se ordene inmediatamente que los vecinos de dicho pueblo se abstenga desde luego de descortezar las encinas de aquella finca bajo apercibimiento de lo que haya lugar, y que en atención á la gravedad del caso y perjuicios que entraña, que el auto que se dicte en tal sentido se fije al público por el Juez municipal de aquella localidad y se anuncie por pregón para conocimiento de todos los interesados».

L'escrit es va admetre el vint-i-sis de juliol; i donada per formulada la petició, es va manar formar peça separada amb testimoni per escrit i providència. Es va assenyalar dia i hora perquè hi hagués la citació de les parts i es procedís a les compareixences previngudes en la legislació per la intervenció judicial. La part demandada va intercanviar acusacions i va respondre i afirmar que:

> «no son los vecinos de Cantallops, sino la actora y demás personas que se intitulan propietarios de la inmensa extensión que abraza la Montaña, las que por tener á la sentencia que ha de dictarse en el pleito, vienen tiempo ha realizando la obra demoledora de descuajar el bosque de la finca a costa de los intereses del pueblo; que dicha parte demandada, en

> octubre último, trató ya de pedir la intervención judicial, llegando á redactar el oportuno escrito, en el que consignó entre otras cosas, los párrafos que trascribe, encaminados á exponer la tala y devastación a que ante se refiere, consiguiendo que si obtienen los vecinos de Cantallops fallo favorable en el litigio se vean defraudados en sus intereses quedando aquel ilusorio: que lo que se propone la parte actora es atar de manos á dichos interesados prohibiéndoles el ejercicio de su derecho y quedando ella libre para seguir obrando del mismo modo»,

L'Ajuntament no s'oposava a la intervenció sol·licitada per la part demandant, per més que la considerés improcedent com a proposta fora de temps, perquè fos d'«equitativa igualdad y para ambas partes». Apel·lava l'article 1419 de la llei d'enjudiciament civil, que concedia la intervenció a qui «reclama una cosa que por tanto no posee, contra el que de ella es poseedor». Qui ho demanava, el seu objectiu no era privar-lo de possessió, sinó d'evitar que s'explotés més la finca i s'hi cometessin més abusos. Per tant, donat que el demandant posseïa la finca –aquí reconeixien el domini– i els demandats les servituds. Els representants dels veïns demanaven que els actes d'explotació es fessin amb el coneixement d'un interventor per ambdues parts per una recíproca vigilància. Dies més tard va tenir lloc un acte amb l'assistència de les parts per la designació dels interventors. Després d'uns primers candidats, Baldiri Reynalt Freixa fou finalment l'interventor pactat entre les parts. El jutge de Figueres considerava que la finca era arborada i que, únicament, corresponia per llei el dret de demanar la intervenció al síndic de l'ajuntament. A la part actora, no li era possible demanar un altre interventor. Així doncs, va tenir lloc la intervenció judicial sol·licitada pel procurador Eusebio Comas Lesús, a nom de Maria Batlle, en el plet que se seguia contra el síndic de la població. Així doncs, es va requerir al demandat, el síndic, perquè s'abstingués d'executar qualsevol acte d'explotació en la finca sense previ coneixement de l'interventor. Perquè no es pogués al·legar ignorància es va enviar la resolució al jutge municipal perquè fos fixada al públic en els llocs acostumats.[2143] Pocs mesos després, el 28 de desembre de 1893, el jutjat de primera instància de Figueres resolgué sentència a favor de Maria Batlle i socis en el judici declaratiu sobre la negació de les servituds preteses per l'ajuntament i comú de veïns.[2144]

[2143] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1889-1902, capsa núm. 24, Figueras á siete de agosto de 1893, Juez de primera instancia, Félix Mª Ballarín.
[2144] ACAE. Ajuntament de Cantallops. Administració general. Expedient béns comunals, *Copia de la Sentencia, pronunciada por el Juez de 1ª instancia de Figueras, en la cuestión de "La Montaña"*, Año 1893.

Persistència i continuïtats, persecució i repressió

Amb la sentència anterior, les pràctiques i aprofitaments no es mitigaren immediatament. Si ens atenem per les notícies del *Diario de Gerona*, sembla que hi hagué un repunt. Una resposta popular, precisament, a aquest veredicte. Les informacions del rotatiu gironí són molt explícites i impressionistes. Ens mostren un ambient particularment crispat i de tensió, entre els mesos de maig i novembre de 1894. Apareixen detencions, intervencions de la Guàrdia civil, incautacions d'eines i materials, tornada dels empresonats de les presons de Figueres i, sobretot, una certa desesperació per part dels propietaris. L'impacte en la premsa provincial ho fa notar, així com algunes de les expressions utilitzades i judicis de valor en la redacció d'unes notes periodístiques que presentaven aquests «assalts» a la propietat com un autèntic malson. Continuaven amb les operacions d'escorxar alzines per la seva posterior venda. La primera nova d'aquests exercicis es referent al que sembla una acció organitzada i en grup. El 31 de maig foren detingudes trenta-dues persones per llevar la pela d'alzina en la finca de la discòrdia.[2145] Pocs dies després, el 10 de juny, la Guàrdia civil detenia Miguel Clos mentre realitzava igual treball en el mateix terreny.[2146] Un mes i mig després, Pedro Giralt era posat a disposició del jutjat municipal per haver-li trobat quatre sacs de pela d'alzina dins el carro.[2147] I en el mes de novembre, quaranta-una persones tornaven al poble de les presons del partit judicial on havien complert la pena.[2148] Els fets de Cantallops van tenir un ressò important en la premsa comarcal i

[2145] «En Cantallops el día 31 de Mayo fueron detenidos 32 sujetos, 16 hombres e igual número de mujeres por encontrarles infraganti haciendo corteza en la propiedad de doña Maria Batlle denominada "La Montaña" los que fueron puestos a disposición del señor Juez municipal con 20 hachas, dos raspadores y dos mazos de madera, así como de 15 a 20 arrobas de corteza que les fue ocupada en el acto de la detención. No creemos pueda darse prueba más evidente de que lo que ocurre en Cantallops tiene todos los caracteres de una gravedad poco común». *Diario de Gerona de Avisos y Noticias*, Domingo 3 junio de 1894, núm. 1896, p. 4.

[2146] «Por la guardia civil de Cantallops que prestaba servicio en el sitio conocido por Bach Barbota de la finca conocida por "La Montaña", propiedad de doña María Batlle y compañía, el día 10 á las 9 y media de la mañana, fue detenido el paisano Miguel Clos, de aquella vecindad, cuyo sujeto se ocupaba en descortezar encinas, recogiéndole 6 arrobas de esta, un hacha y un raspador, todo lo cual juntamente con el individuo y el atestado correspondiente fue puesto a disposición del señor juez municipal. ¿Es que no acabará nunca eso de Cantallops?». *Diario de Gerona de Avisos y Noticias*, Miércoles 13 junio de 1894, núm. 1401, p. 3.

[2147] «Sobre las cinco de la mañana del día 22, fue denunciado el vecino de Cantallops Pedro Giralt Cusí que tenía cargados en un carro cuatro sacos y medio de corteza de encina, o sean 18 arrobas y suponiendo que dicha corteza hubiese sido extraída de la finca "La Montaña" de aquel término y propiedad de doña Maria Batlle y Compañía como por faltar a lo prevenido en el art. 116 del Reglamento de Guardería Rural y Forestal fue puesto a disposición del señor Juez de aquel pueblo, juntamente con la corteza de referencia, a los efectos de justicia». *Diario de Gerona de Avisos y Noticias*, Miércoles 25 Julio de 1894, núm. 1439, p. 3.

[2148] «De los veinte y seis detenidos por los sucesos de la montaña propiedad de doña Maria Batlle y Compañía, sita en el término del pueblo de Cantallops que se hallaban sufriendo el correctivo impuesto en

provincial d'aquell any 1894, sobretot en els mesos de primavera i d'estiu, quan la tensió va arribar a graus prou importants perquè el governador civil destituís a Jaime Arquer, l'alcalde, i José Llobet, el segon alcalde; i ordenés la reconcentració de la Guàrdia civil al municipi per assegurar una certa calma.[2149]

Juan Conte Lacoste, l'escrivà del jutjat d'instrucció de Figueres, certificava la sentència de l'Audiència provincial de Girona, l'onze de maig de 1895. Es tractava d'un furt de llenyes amb reincidència a la finca descrita en tantes ocasions i perpetrada per persones de diverses edats. Un altre exemple dels hàbits apresos, unes pràctiques i costums que, tot i la sentència de 1893 i la repressió, tenien una força i una vigència extraordinàries. Efectivament, els processats foren María Suñer, «labradora»; José Figueras àlies Pitu, «taponero»; José Suñer, «taponero»; el darrer amb una instrucció i tots amb antecedents penals, bona conducta i en llibertat condicional. Foren condemnats per un delicte consumat de furt de llenya amb l'«agravante quien ser reincidentes, los tres», i per això «á cada uno de ellos á las penas de tres meses y un día de arresto mayor». Unes penes que eren accessòries a la suspensió de càrrec públic i del dret de sufragi durant el temps de condemna. A més, havien d'indemnitzar per parts i solidàriament als titulars de la Muntanya la quantitat de trenta pessetes i cinquanta-quatre cèntims més una quarta part de les costes i el seguiment de les responsabilitats pecuniàries.[2150] Per altra banda, el guarda Sanés continuava vigilant amb el zel que el caracteritzava. Continuem trobant atestats i denúncies relatives a entrades, no només a la Muntanya, sinó a d'altres finques on tenia encomanda la guàrdia i custòdia. La gran part d'infraccions es cometien de matinada. És el cas de Juan Brugat de Requesens, que fou trobat a dos quarts de cinc del matí, del tres de maig de 1895, «paseando por los campos denominados "Plana" y "Cleda», propietat de Maria Batlle «haciendo camino de mal uso y causando daño en el sembrado».[2151] Sanés trobà, el tres de desembre de 1897, Miguel Daviu Solana pasturant tretze caps de porcí en el bosc del Madàs, propietat de Josep Gumbau Serra.[2152] El guarda particular jurat, el 20 d'octubre de 1898 i a dos quarts de sis de la

las cárceles del partido de Figueras, han regresado a aquel pueblo veinte y cuatro de ellos, nueve al día siguiente de la celebración del juicio oral y los quince restantes la noche del 27 del mes próximo pasado». *Diario de Gerona de Avisos y Noticias*, Miércoles 7 de Noviembre de 1894, núm. 1523, p. 4.

[2149] Document 12 de l'apèndix documental (recull de notícies del fets en els diferents diaris i periòdics que ens ajuden a entendre el context social i polític).

[2150] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1889-1902, capsa núm. 24, Gerona 6 de junio de 1895.- José Mª Cañabate.

[2151] ACAE. Fons del jutjat de Pau de Cantallops. Judici de faltes 1889-1902, capsa núm. 24.

[2152] Ibídem.

matinada, va trobar en Pedro Borraser, veí de Pont de Molins, passant amb un carro en el bosc conegut per la «tanca den Batlle» propietat de Miguel Sobrepera Batlle.[2153] El pastor Miguel Daviu era un dels objectius i punts de mira del guarda particular. El disset d'octubre del mateix any va trobar una truja del pastor «*c*omiendo abellotas (…) en el bosque conocido por viña gran», propietat d'Antonia Llongueras.[2154]

Impacte i inestabilitat

Dins d'aquest context de crisi, canvi i capgirament social són curioses i interessants les interpretacions i associacions d'idees que poden donar alguns dels protagonistes (i espectadors alhora). Dins un arxiu particular del poble[2155] hem pogut localitzar una còpia manuscrita de l'últim quart de segle XIX on consta una còpia del procés que va portar a la sentència de 1853, que va absoldre la comtesa de Peralada; i notes sobre el conflicte i procés judicial de 1893 engegat per Maria Batlle. A la portada, el copista, el jove Felip Salellas encapçalava el text amb el dibuix d'un arbre i el lacònic títol de «El árbol del mal fruto». Efectivament, la metàfora posava en relació «l'arbre de la ciència», l'arbre prohibit del paradís, amb el suro o alzina surera. La temptació bíblica es va fer efectiva, patent. L'explotació, l'aprofitament, comercialització i indústria del suro va portar el trencament de la mitificada pau social anterior d'aquest món paradisíac i arcàdic –molt idealitzat d'altra banda–, de l'època en què s'aprofitava el bosc de manera comunal. La teòrica solidaritat comunitària és contraposada, amb aquesta frase, al conflicte i la lluita que representava la defensa dels interessos individuals i particulars (la coneixença, finalment, del bé i del mal). D'altra banda, no deixa de ser curiós, que l'explicació de l'origen del poble es faci a través d'un mite on es relatava un acotament de terres. Joan Amades, el 1935, va recollir la llegenda de la mà de Pere Vayreda de Lladó. Aquesta explicació relatava la creació del terme municipal de la mà d'un caçador que retallà una pell de llop després d'una promesa reial. [2156]

[2153] Ibídem.
[2154] Ibídem.
[2155] Arxiu particular de la Família Jiménez Salellas.
[2156] AMADES, Joan, *Folklore de Catalunya, Rondallística,* Barcelona, Ed. Selecta, 1950, pàg. 1317. Aquest mite que sembla ser una adaptació d'un passatge de l'Eneida de Virgili quan Dido va tallar la pell a tires d'un toro per aconseguir prou terra per construir-hi una ciutadella després del pacte amb Iarbes. GRANT, Michael i HAZEL, John, *Diccionari de Mitologia Clàssica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1997, p. 122-123; i GRIMAL, Pierre, *Diccionario de mitología Griega y Romana,* Barcelona, Paidós, 1994, p. 137.

D'altra banda, en l'aspecte pràctic, el conflicte tingué altres representacions i es va canalitzar de diferents maneres, com en el gravamen de les quotes impositives dels repartiments veïnals. El juliol de 1887 Maria Batlle presentava una instància contra la manera que s'havien realitzat aquests tributs junt amb altres propietaris de la comarca i província.[2157] Aquesta propietària també fou la titular de la fàbrica de taps de suro amb més treballadors del municipi.[2158] El control de la matèria prima va fer que alguns descendents dels emfiteutes de 1785 fossin els protagonistes del desenvolupament de la indústria surotapera local.

[2157] «Instancia de D. Pablo Serra, D. José Cuberta, Dª. María Batlle, D. Juan Parés, D. José Ribot, D. José Gelabert, D. Celedonio Perxas, D. Sebastián Traiter, y D. Juan Fina contra los repartimientos vecinalesde Viladrau, Masarach, Cantallops, Masanet de Cabrenys, Garriguella y Vilasacra». *La Nueva Lucha*, Sábado 23 de Julio de 1887, núm. 172, p. 3.

[2158] En aquest any hi consten 13 fàbriques o tallers de taps. Un dels quals a nom de Maria Batlle amb deu treballadors. ACAE. Ajuntament de Cantallops, Matrícula de «Contribución industrial y de Comercio», 1893-1894.

CAPÍTOL 16

Segle XX: divisió del condomini i assaig revolucionari

> «Apoyamos los precedentes razonamientos y súplica, en el sentido racional de la existencia real y de antiguo, de bienes y derechos rústicos comunales a favor del común de vecinos de la localidad, corroborado así por los derechos de los mismos en su natural aprovechamiento que de antiguo venían practicando, tanto en pastos, leña, bellotas y demás anexos».[2159]

El segle XX va començar amb una certa agitació entre els consocis de la Muntanya. La baixada de preus i la pèrdua de rendes forestals va fer insostenible la continuïtat del condomini que s'esquerdà entre les disputes dels titulars dels drets de propietat, descendents dels beneficiaris de l'establiment emfitèutic de 1785 (aquella operació política que buscava el control i la privatització dels recursos). Un dels personatges que deixà un rastre més clar i bel·ligerant davant aquesta comunitat de propietaris fou Josep Gumbau Serra.[2160] Gumbau, descendent de Francesc Gumbau (1725-1795) un dels artífex de la privatització dels comunals,[2161] posseïa la onzena part indivisa dels terrenys forestals de les 1500 vessanes de la Muntanya. Els rendiments més importants eren la producció de suro, l'extracció de fusta de roure i la llenya i carbó d'alzina.

La Muntanya objecte, com hem vist, de disputes judicials durant tot el segle XIX, fou també contenciós entre els mateixos copropietaris i hereus d'aquells homes que al segle XVIII privatitzaren aquest terreny per l'aprofitament individualista del bosc i del suro, motor econòmic de primer ordre. D'aquesta manera, i en base a la documentació de l'arxiu patrimonial de la família Gumbau, tenim notícies d'un judici o acte de conciliació de quinze de febrer 1908 entre els diferents implicats, a proposta d'una majoria que buscava la divisió del condomini i una sortida a la insostenible situació econòmica. Per aquesta finalitat es va realitzar, el 8 de març del mateix any, una reunió a casa de Josep Cortada, un dels consocis domiciliats al poble i que havia publicat un

[2159] ACAE. Ajuntament de Cantallops, Administració general. Expedient béns comunals, Expediente tramitado por esta Municipalidad, para determinar los bienes rústicos municipales de presunta propiedad del común de vecinos de esta localidad o de aprovechamiento vecinal, con arreglo a las Bases 20 y 21 de la Ley de Reforma Agraria, 1933. 6 mayo 1933.

[2160] Vegeu SERRANO, Lluís i MARQUÈS, Salomó, «Josep Gumbau Serra (1862-1921), propietari, professor i intel·lectual empordanès», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 42 (2011), p. 297-328.

[2161] COMPTE, Albert, «Establiment de terres boscoses a Cantallops…», op. cit., p. 271-290. Fou batlle i regidor d'acord amb la seva pertinença a la oligarquia política i econòmica local.

anunci de vedat a Vilademires.[2162] Segons es desprèn de les convocatòries enviades pel mateix Josep Gumbau a Joaquín Sobrepera Batlle que residia a la Jonquera; Narcís Subirós a Rabós; o a José de Puig Descals, resident a Barcelona amb qui tenia més confiança:

> «V. ha sido siempre uno de los consocios de "La Montaña" que más partidario se ha mostrado de la división de la finca, convencido de que mantenida indivisa nos perjudicamos de un modo considerable. Los demás consocios hemos también sentido siempre iguales deseos, pero los famosos Sobreperas han puesto en juego todos los medios para evitar que llegando nosotros á un acuerdo conseguiremos la división. La administración de la finca ha sido cada día más ruinosa y no es cosa de consentir que ello perdure, por lo cual, convencido de la inutilidad de provocar reuniones amistosas he instado la conciliación cuya copia la incluye y por ella podrá V. ver cuanto hemos adelantado en nuestros propósitos».

El Butlletí oficial de la província també se'n va fer ressò. En l'apartat de les providències judicials, consta l'expedient de domini instat al jutjat de primera instància de Figueres pel compliment d'una providència del quatre de novembre 1908.[2163] Finalment, el juny de 1911, van acudir a Salvador Dalí, notari habitual de Josep Gumbau per fer l'escriptura de divisió de la Muntanya de Cantallops.[2164] Altres ecos d'aquesta divisió fou la publicitat de l'expedient i la subhasta dels drets, embargats a Ildefonso Batlle y Daviu, del lot número ú de la finca denominada la Muntanya per deutes a Juan Daviu Auter.[2165]

[2162] «ANUNCIO. En uso de las facultades que me confiere el derecho de propiedad, y el de la ley de Caza vigente, he acordado amojonar los terrenos que forman la propiedad denominada manso Cortada y Casa Nueva, situada en los términos municipales de Cabanellas y Beuda, formando una sola gleba, y lindante al N. con Don Juan Noger y D. Joaquín Serra, al E. con D. Ramón Bassols, al S. con D. Marcos Roca, al O. con Don Marcos Roca y D. Juan Noger. Y con el objeto de que sea respetado dicho amojonamiento, y nadie tenga derecho de entrar en dicha propiedad á pastar, leñar ni cazar sin el previo consentimiento mío, y á fin de que nadie pueda alegar ignorancia se publica el presente, anuncio en el BOLETÍN OFICIAL de esta provincia, para conocimiento de los habitantes de esta comarca. Cantallops 1.º Agosto de 1897.- José Cortada». BOPG. Lunes 16 agosto de 1897, núm. 98, p. 462.

[2163] BOPG. Jueves 16 de Noviembre de 1908, núm. 137, p. 541.

[2164] ACAE. Col·lecció d'escriptures notarials soltes, núm. 110-76-T2-591 (1911). Divisió i adjudicació atorgada per Pere Sobrepera Batlle, propietari de Cantallops, Narcisa Vicens Riera, mestra de Cantallops, Joaquim Sobrepera Batlle, propietari de la Jonquera, Miquel Batlle Vicens, propietari de Cantallops, Anna Vicens Llauró, propietària de Cantallops, Antònia Trilla Perxés, propietària de Cantallops, Margarita Batlle Corominas, propietària de Cantallops, Isabel Batlle Gumbau, de Cantallops, Lluís Batlle Sobrepera, jornaler de Cantallops, Dolors Batlle Corominas, propietària de Cantallops, Margarita Gumbau Daviu, propietària de Cantallops, Josep Gumbau Serra, agent d'assegurances de Cantallops, Josep Cortada Moncanut, propietari de Cantallops, Joan Daviu Auter, pagès de Figueres, Narcís Subirós Bech, propietari de Rabós i Salvador Hugas Francesc, advocat de Castelló d'Empúries, d'una peça de terra de bosc, matoll i erma situada a Cantallops i dita «la Muntanya». (Figueres, Salvador Dalí Cusí). Els protocols notarials del mateix notari de 1911 han ingressant recentment a l'arxiu comarcal i hi consta un plànol molt acurat de la muntanya, amb la parcel·lació i els topònims realitzat per l'agrimensor Antoni Papell Camps. ACAE. Notaria Salvador Dalí, 1911, Tomo II, 929.

[2165] BOPG. Jueves 18 de Enero de 1912, núm. 8, p. 28.

República i Llei de Reforma Agrària

El record dels usos comunals de la Muntanya s'ha mantingut viu fins l'actualitat. Sabem que l'any 1932 l'Ajuntament republicà, amb Joan Ferrer Fedevella al capdavant,[2166] a banda dels canvis en la nomenclatura dels carrers i altres mesures i intencions progressistes, va fer un inventari dels drets i béns públics on feia constar, entre altres, l'antic ús comú de la «montanya de Cantallops compostus de bosq suret i alsiná».[2167] El rebombori, però, començà el 1933 quan l'ajuntament inicià la tramitació d'un expedient per determinar els béns rústics municipals de presumpta «propietat» del comú de veïns o d'aprofitament veïnal d'acord amb les bases 20[2168] i 21[2169] de la Llei de Reforma Agrària de setembre de 1932.[2170] La finalitat era sol·licitar a l'Institut de reforma agrària

[2166] Joan Ferrer Fedevella, propietari del mas Flequer, fou alcalde en diverses ocasions i períodes, president de la societat «La Concòrdia», cofundador i secretari del *Centro republicano autonomista instructivo* de Cantallops, candidat a les eleccions provincials de 1913 per La Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR), conseller vocal permanent de la Mancomunitat de municipis de l'Alt Empordà , «conegut idealista, un dels més significats polítics comarcals» i membre de la lògia maçònica «La Luz» de Figueres (1931). SERRANO, Lluís i MARQUÈS, Salomó, «Josep Gumbau Serra...», *op. cit*., p. 300.

[2167] ACAE. Ajuntament de Cantallops. Administració general. Expedient béns comunals, s/n.

[2168] «BASE 20. Bienes rústicos municipales. Bienes rústicos municipales: Caracteres.— Rescate de fincas antiguas.—Refundición de dominios.— Adquisiciones de nuevas fincas. Se declaran bienes rústicos municipales las fincas o derechos reales impuestos sobre las mismas, cuya propiedad, posesión o aprovechamiento pertenezcan a la colectividad de los vecinos de los Municipios, entidades locales menores y a sus Asociaciones y Mancomunidades en todo el territorio nacional. Estos bienes son inalienables. No serán susceptibles de ser gravados ni embargados, ni podrá alegarse contra ellos la prescripción. Las entidades antes mencionadas podrán instar ante el Instituto de Reforma Agraria el rescate de aquellos bienes y derechos de que se consideren despojados, según datos ciertos o simplemente por testimonio de su antigua existencia. Para ello formularán la relación de los poseídos y perdidos siguiendo la tramitación oportuna y acreditándose la propiedad a su favor. Los particulares ejercitarán su acción reivindicatoria actuando como demandantes. Si su derecho fuese declarado por los Tribunales, se les expropiará con arreglo a los preceptos de esta Ley. Cuando el Instituto de Reforma Agraria, a instancia de las Juntas provinciales y previo informe técnico lo estime conveniente por motivos sociales, podrá declararse obligatoria la refundición de dominio a favor de las colectividades. Los Ayuntamientos podrán adquirir en propiedad las fincas que consideren necesarias para crear o aumentar su patrimonio comunal».

[2169] «BASE 21. Aprovechamiento de los bienes comunales. Aprovechamiento forestal.— A mixto. El Instituto de Reforma Agraria puesta de la entidad municipal o de la Junta titular correspondiente, y, previo informe de los servicios Forestal y Agronómico, resolverá si el aprovechamiento de los bienes comunales debe ser agrícola, forestal o mixto. En el aprovechamiento agrícola tendrá preferencia la forma de explotación en común. Cuando se parcele, los vecinos usuarios tendrán derecho solamente al disfrute de los productos principales mediante el pago de un canon anual; los pastos, hierbas y rastrojeras, serán siempre de aprovechamiento colectivo. En caso de subasta o arriendo de estos esquilmos, su producto neto ingresará en las arcas municipales. En todos los casos, el cultivo será siempre efectuado por el vecino y su familia directamente. Cuando el aprovechamiento de los bienes comunales sea de carácter forestal, la explotación se realizará en común y bajo la ordenación e inspección técnica de los servicios oficiales correspondientes. Los terrenos catalogados como de utilidad pública, seguirán rigiéndose por la legislación especial del ramo en cuanto afecte a su explotación, defensa y mejora. Las entidades dueñas de bienes comunales cuya riqueza forestal hubiese sido destruida o maltratada, tendrán la obligación de atender a la restauración arbórea de dichos bienes. Cuando el aprovechamiento sea mixto, es decir, agrícola y forestal simultáneamente, se aplicarán en la medida precisa las disposiciones de los párrafos precedentes».

[2170] DE ARCAYA, Francisco D., *La reforma agraria de 15 de septiembre de 1932 comentada con su doctrina parlamentaria y disposiciones complementarias*, Madrid, 1933.

la corresponent regularització i el rescat oportú en benefici del patrimoni municipal. La Llei de bases, en general, va tractar la qüestió dels comunals però no la va resoldre i els expedients van ressuscitar situacions acumulades al llarg de dècades en una combinació de circumstàncies producte de compres per desamortització i de «depredació» comunal per individus influents que reduïren la superfície veïnal a límits marginals.[2171] I en el nostre cas, la privatització del comunal per pagesos i hisendats, membres destacats de la localitat. La previsió d'una recuperació de comunals per la llei republicana va ser vista com un tipus de justícia social.

Així doncs, l'ajuntament començà el procediment per rescatar els béns i drets que es consideraven despossetïts proveint-se de testimonis i de documentació que donés fe de la seva existència.[2172] D'aquesta manera l'alcalde Joan Ferrer va publicar un pregó en el qual feia saber que en compliment del disposat a les citades bases de la Llei de Reforma Agrària i al decret de 21 de gener de 1933, tots els veïns que creguessin convenient i que recordessin o tinguessin alguna dada o antecedent dels terrenys comunals, podien comparèixer a la secretaria del consistori per testificar i exposar allò que en sabessin al respecte. També animava qualsevol persona o institució a acudir directament a l'Institut de Reforma Agrària.[2173] Aquest edicte, de 30 d'abril, va estimular aviat els veïns i el secretari, en Lluís Balot, va ser l'encarregat de prendre les manifestacions d'un nombrós grup de persones, exclusivament homes. Aquests van acudir a declarar en un exercici que esdevé una interessant mostra per conèixer i entendre quines eren les visions i els matisos d'aquest assumpte en aquell moment i la seva fixació en la memòria col·lectiva. Així també, aquests testimoniatges representen la materialització i l'exhibició de les resistències a la privatització, tant pel manteniment del record com de les pràctiques i els usos descrits. També es podria afirmar que aquestes descripcions serien un exemple de certa impotència i incapacitat dels titulars del domini útil, tot i la legislació i el codi

[2171] PIQUERAS, José Antonio, «Aprovechamientos y nostalgia del comunal», dins *Bienes comunales: propiedad, arraigo y apropiación*, Madrid, 2002.
[2172] Lana i Iriarte estudien el fenomen a tota Espanya i la recopilació de casos. Aquests exemples, com el cas particular que exposem, «ayudan a entender mejor como fue discurriendo en la España del siglo XIX y principios del XX la concreción de derechos de propiedad, y como interpretaba esa definición de derechos una parte considerable de la población que hasta ese momento había tenido pocas posibilidades de hacerse oír». IRIARTE GOÑI, Iñaki i LANA BERASAIN, José Miguel, «Esperanzas de rescate. Pugnas en torno a los derechos de propiedad comunal en los montes españoles, 1931-1936», *XIV Congreso Internacional de Historia Agraria*, Badajoz, 7-9 de noviembre de 2013, p. 1-30.
[2173] ACAE. Ajuntament de Cantallops, Administració general. Expedient béns comunals, Expediente tramitado por esta Municipalidad, para determinar los bienes rústicos municipales de presunta propiedad del común de vecinos de esta localidad o de aprovechamiento vecinal, con arreglo a las Bases 20 y 21 de la Ley de Reforma Agraria, 1933.

penal, per frenar aquests tipus d'hàbits. L'èxit de la convocatòria va ser tan gran, que l'alcalde va haver d'ampliar el termini en vuit dies més per recollir les declaracions.

Els efectes van ser immediats i els primers dies de maig començà un degoteig de testimonis, individuals i en grup. Quatre dies després del pregó «últimamente voceado» es presentava Martí Carbonell, de seixanta-quatre anys, casat i propietari, el qual volia fer constar «de manera clara y terminante que por razón de haber dedicado desde su niñez á la guarda y custodia de ganado, antiguamente sin impedimento de ninguna clase ni oposición de nadie, portaba el ganado aludido en los llamados comunales de este termino». A Narcís Roca li constava de ciència pròpia que d'antic tant «personalmente como todo el vecindario, con entera libertad de acción, hacían uso de lo que á su entender era un derecho, recogiendo bellotas, leñas, etc., sin que nadie les molestara» pel qual motiu era de creença general l'existència de terres comunals en el terme i entre les quals «La Muntanya», «Coma de Ramés» i «Puig Gros». Afegia que un dels «presumptes usurpadors» fou el senyor Daviu, en aquell moment difunt, qui deia i es vanagloriava davant dels qui pretenien recuperar les terres que no tenien cap document per acreditar i justificar la propietat comunal. Miquel Verdaguer, que havia fet de pastor en la seva joventut, afirmava que «jamás se habían quitado el derecho de pastos en los parajes de 'Puig Gros', 'Puig Primó' y 'Coma de Ramés', haciendo tal uso con entera libertad y sin que jamás nadie se le opusiera, cosa natural y comprensible [5] al saber de rumor público que todo ello procedía del común de vecinos». Pere Martí podia justificar-ne l'existència perquè n'havia fet ús personalment i assegurava que en tot temps els veïns recollien glans i llenya, entre altres productes. Afegia que ningú s'havia oposat a la «pràctica» d'aquest «derecho» i al seu entendre «lo realizado por los usurpantes es sin legítimo derecho alguno, ya que en sus juveniles años oía decir á sus antepasados y á los viejos del pueblo, que aquellos territorios y muchísimos otros más habían sido tierras del común de vecinos». Esteve Llauró ens descriu que les pràctiques de pastura es portaven a cap sense problemes fins a la sentència de 1893, quan Maria Batlle aconseguí, a priori, acotar i tancar la finca i tallar aquests tipus d'incursions. Llauró va descriure que:

> «como propietario de ganado se dedicaba á su custodia y que antiguamente, haciendo uso del derecho que tenia el vecindario, según habían afirmado diferentes personas de edad de aquel entonces los llevaba á pastos en los comunes de la población [6v] comprendidos 'La Montaña', 'Coma de Ramés', 'Puig Gros' y otros, sin que nadie le molestara, hasta que en el año 93 le privaron de hir en 'La Montaña', teniendo que concentrarse en los suyos en la población y, últimamente también de dichos parajes lo sacaron».

Miquel Cusí explicava que d'antic, en tot temps i ocasió i sense cap limitació, els veïns anaven a la Muntanya a collir glans, llenyes i qualsevol cosa convenient, «llegando incluso los vecinos al sostén por la racional creencia de su derecho a que por medios diferentes hiciesen caer de los alcornoques las avellotas para su recogida, hecho presenciado por el declarante en la persona de Pedro Reynalt». Baldiri Darnés només citava com a comunal el territori de les «Tretes» i afegia que del seu record –quan Jaume Arquer era alcalde, en la dècada de 1880– es va oposar a l'intent de venda del suro estret d'aquest paratge per part de can Sobrepera –una de les famílies poderoses i, com he vist, beneficiàries de l'establiment de 1785–, un producte que finalment fou venut per l'ajuntament. En relació a la Muntanya afirmava que hi havia anat a «apacentar en épocas anteriores sus ganados caballos y de cerda» sense haver tingut cap problema i que ignorava la veracitat dels demés «béns comunals» per ser-ho només «por rumor público». Miquel Daviu, natural del poble i resident a Barcelona, amplià en dos el reguitzell de paratges que foren «patrimoni municipal o del comú de veïns». Aquests indrets eren «Terra blanca de Ballás» i les «Planes d'Arnés» amb l'afegitó de l'existència de «carreteras ramaderas hasta el collado de Santa Llúcia, otra desde el Puig del Cau al Puig de la Llosa, otra en el corrego del Salt y otra de treinta pasos de andadura desde Puig Cau á Coll Gran». Foren quaranta els sotasignats d'un document que, entre d'altres, reconeixien els antics comunals i demanaven una pròrroga per atendre a totes les demandes. Entre aquests signants, però, hi detectem cinc dels vuit testimonis anteriors. En el document es copsa una certa consciència del moment històric i una inevitable excitació per part dels partidaris de la recuperació dels comunals. Pels redactors, aquest intent de reconstrucció del patrimoni rústic municipal es tractava d'una acció «reparadora de la injusticia cometida a través de los tiempos» que havia de tenir totes les fermances i per això calia prorrogar el termini perquè hi haguessin el màxim de garanties, proves i testimonis. Recolzaven doncs, el sentit «racional de la existencia real y de antiguo, de bienes y derechos rústicos comunales a favor del común de vecinos»; i corroboraven els drets «en su natural aprovechamiento que de antiguo venían practicando, tanto en pastos, leña, bellotas y demás anexos» sense cap oposició i amb l'aval per l'avançada edat dels signants i per les manifestacions dels veïns més vells, en temps passats, que al·ludien i recordaven l'existència de propietats comunals. Lloaven l'obra de la República i la llei per la qual es reivindicarien «los derechos y propiedad» del municipi en benefici general del comú de veïns, «acabando de esta manera con la

casta privilegiada de los participantes en el usufructo indebido de propiedad y explotación de bienes que de ninguna manera les pertenecen por carecer legítimamente del título de propiedad de origen» i per ser de creença generalitzada, des dels inicis de la privatització, que es tractava d'una «usurpación ilegítima de despojo y derechos» que per de la Llei de Reforma Agrària, i per ser de justícia s'havia de restituir. Una altra manera de dir que la propietat, almenys aquesta, és un robatori.

I no s'acabà aquí. Arribaren per correu postal les sol·licituds de dos veïns d'Agullana, naturals de Cantallops, que aportaren el seu testimoni. El primer dels quals fou Miquel Llauró, de vuitanta anys. En carta de 12 de maig de 1933 reconegué els diferents terrenys comunals d'aprofitament dels veïns, tan en la pastura com en la recollida de glans, llenya i altres usos. El declarant afegia que personalment «y con su difunta hermana, fue infinidad de veces a hacer 'Escorxa', leña y demás». Reconeixia l'existència dels quatre camins ramaders citats també per en Miquel Daviu i acabava per reivindicar la reparació dels drets i béns «usurpats». El darrer testimoni, Isidre Miscavas, també veí d'Agullana denunciava per escrit del 13 de maig les infraccions i les usurpacions en relació amb les Bases de la Llei republicana. Li constava per ciència pròpia i per antecedents adquirits, en «su mocedad», de persones d'edat que existien drets comunals en els paratges repetits. I per posar un contrapunt al seu favor, per acabar la seva declaració amb un colofó impactant, mostrà les presumptes males arts i les males intencions dels descendents dels emfiteutes. De fet, és un dels moments àlgids i culminants del judici moral que es realitza a l'entorn i en defensa de la dignitat vers la «malicia» i les pulsions de pràctiques individualistes d'ocupació i apropiació. Així, doncs, li aflorà un record íntim d'un familiar proper que pren cos en un relat d'una força remarcable, que pren tints de drama rural i que mostra certes relacions de poder i la divisió social vers una qüestió que esdevingué central. Certificava:

> «Que como corroboración á estas sus manifestaciones debe de consignar, que por espontánea declaración de D. José Misvacas Oliveras, guarda-jurado que fue en aquellas épocas, le consta que el Barón de Prado Hermoso se paseaba con Miguel Sobrepera y al dar frente al Bosque de Daviu, le dijo; [¿] y esto de quien es[?], señalando a dicho bosque, contestándole el Sobrepera, es de Daviu; de Daviu dijo, pues despójale ó le despojaré, a lo que contestó el Sobrepera; es de los nuestros (rallam) que se lo guarde».

Recapitulem. Dels diferents testimonis, dels quals consta l'edat i que molts es presenten com a propietaris, hem calculat una mitjana de 69 anys. En aquestes declaracions, individuals i col·lectives, reivindicaven com a comunals «La Muntanya», «Coma

Ramés», «Puig Gros», «Puig Primó», «La Planella», «Terra blanca d'Abellars», l'«Aglevat de les Tretes» i els camins ramaders. Entre els més citats hi figuren els tres primers paratges, privatitzats –com hem vist– a finals del set-cents. El que se'ns presenta com a més interessant són les persistències i resistències mostrades en practicar els aprofitaments de llenyes, aglans i pastures fins al moment culminant de 1893 (amb la sentència judicial a favor de Maria Batlle que confirmava el dret d'ús i el gaudi exclusiu de la Muntanya). Aquest fet i la posterior repressió, davant les insistències dels veïns, va provocar un cert malestar que va tenir sortida amb la Llei republicana de reforma agrària. Aquesta eclosió va venir acompanyada d'una forta reivindicació i contestació a una situació de dret i de facto que encotillava els anhels de bona part de la població. A més, l'ajuntament aplegà documentació escrita existent a l'arxiu municipal per enviar-ne còpia a l'Institut de Reforma Agrària.

Entre aquesta documentació, bàsicament trobem un imprès resum del procés judicial que acabà amb la sentència de 1862; el recurs al Tribunal Suprem de 1895, després de la sentència confirmatòria de 1894; i la transcripció d'un document de l'agost 1837 on es detecta un intent d'assalt i repartiment dels antics comunals després que el pregoner Abdón Dauner hagués fet públic pels paratges públics acostumats que «per ordre de la diputació y del Ajuntament del poble, qualsevol que vulga anar arrencar terra a la muntaña Comunal de Cantallops, que bagia á casa del secretari del Ajuntament a dar los noms, que li aseñalará terra adient puga arrencar». Josep Daviu i Miquel Sobrepera, aquell mateix any, varen denunciar el fet al governador civil exposant que estaven en la pacífica possessió de la propietat i que pagaven censos al comte de Peralada. Una altra de les diligències practicades pel consistori en pro de la recuperació dels comunals fou escriure a la «oficina técnica moderna, sección jurídico administrativa» de Madrid encarregant la recerca en l'inventari de «Bienes Nacionales», de las finques que van pertànyer als propis o comuns del municipi. El resultat d'aquesta investigació potser fou frustrant perquè en l'esmentat inventari només constaven com a «Bienes Nacionales» el Pradaló, en el registre de 1865; i l'Estepar de la Corpella, per 1890, unes finques que foren venudes i que consten com a acotades per Luis Gomis de Portolà el 1893.[2174]

[2174] BOPG. Miércoles 23 de Agosto de 1893, núm. 101, p. 376. Vegeu també el capítol 9, «Cacera i drets de propietat, conflictes i dinàmiques socials».

La fermesa i la decisió amb la que es va actuar fou remarcable i sorprèn, com també hem vist en el fons del jutjats municipals, el manteniment dels aprofitaments forestals i de pastures fins la sentència de 1893 (i més enllà). Així mateix, es copsa un malestar provocat pel tancament de les finques i la privació d'unes pràctiques que eren viscudes i recordades com a legítimes. Traspua un sentiment general de despossseïment i maltractament i detectem unes ànsies de justícia i presumpta equitat que corprenen i conviden a la reflexió. Tot i l'obertura de l'expedient per recuperar els comunals, a priori, tingué un resultat més d'acte simbòlic i de ritual terapèutic que efectes pràctics per assolir l'objectiu adduït. La documentació presentada i els nivells d'estudi i recerca assolits per reivindicar legalment els comunals foren més aviat pobres i simples. Volem dir que es varen basar més en la memòria oral; i que probablement hi mancà una investigació més seriosa en els registres notarials, d'hipoteques i de la propietat. Probablement no els interessava i, segurament, ho coneixien encara que fos parcialment. Tanmateix aquella reacció de 1933 fou filla del seu temps i d'una conjuntura que féu aflorar situacions acumulades durant molt de temps i que casaven perfectament amb unes tendències ideològiques que plantejaven un altre model social i una altra manera d'entendre i interpretar la propietat (i els modes de producció).

Revolució, guerra civil i avui

Després del procediment engegat el 1933, fou el 24 d'agost de 1936 quan el Comitè de Milícies Antifeixistes, fent referència a l'establiment emfitèutic de 1785 i considerant-la bé comunal, va confiscar o comissar la Muntanya. Segons l'acta «s'ha procedit a l'incautació preventiva dels béns al·ludits, ja que per antiguitat i segons declaracions prèviament justificades per veïns del poble, de edat avançada, pels quals es corrobora l'existència dels comunals ja d'antic, usurpats per 11 veïns del poble (...)».[2175] Així doncs, el novembre de 1936 es va procedir a la col·lectivització d'aquesta antiga terra comunal. L'organització impulsora fou el Comitè local adherit a la CNT i hi varen treballar 32 persones que estaven en atur amb una remuneració de 7 pessetes al dia[2176].

[2175] ACAE. Ajuntament de Cantallops. Expedient béns comunals. *Acta d'Incautació del béns comunals d'aquest terme municipal, 24 d'agost de 1936*.

[2176] CÁRDABA, Marciano, *Col·lectivitats agràries a les comarques de Girona, 1936-1939. Pagesos i Revolució a Catalunya*, Biblioteca d'Història Rural, Girona, CCG edicions, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines i Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC – Secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona, 2002., p. 98 i 183.

El 21 d'agost de 1937 es varen convocar a les dependències de l'Ajuntament els signants de la incautació per respondre a la Direcció General d'Agricultura del perquè i quan es va procedir a l'esmentada apropiació. El regidor Carmel Verdú exposà que la Muntanya és d'una propietària que posseeix i que té altres finques que li donen profit suficient per al seu sosteniment i afegí – referint-se a Narcisa Vicens, la mestra del poble i usufructuària dels béns que havien estat de Maria Batlle – que «ha estat una senyora cacica del poble, [i a més, segons ell] adherida a la Lliga Catalana». Altres regidors i signants de l'acta com Isidre Faig, Leandre Genís, Josep Daviu i Llorens Oliveres exposaren que el motiu fou «en concepte de béns comunals per antiguitat». D'aquesta manera l'alcalde, Vicenç Verdaguer, també ratificava les manifestacions donades pel Comitè en fer-se el comís.[2177] El 10 de febrer de 1939, després de dies de retirada i camí a l'exili de milers de persones, les tropes franquistes van ocupar el poble. Es va realitzar una missa de campanya a la plaça major i es va organitzar un nou govern provisional mitjançant una comissió gestora. El «somni» de la col·lectivització de la Muntanya s'havia acabat. Enrere va quedar aquest assaig de «propietat» i gestió col·lectiva de l'explotació de la producció forestal. Durant els anys cinquanta les immenses suredes van ser objecte del carboneig,[2178] una activitat que va desolar gran part dels boscos i els arbres més grans van desaparèixer.

Avui dia les antigues terres comunals resten mig abandonades i gran part dels actuals propietaris tenen seriosos problemes per saber on comencen i acaben les seves finques. Fins als anys vuitanta del segle XX van ser objecte de certa explotació de l'alzinar per llenya fins el gran incendi de 1986. En els darrers anys, d'acord amb les noves sensibilitats socials, han estat objecte de protecció per la Generalitat[2179] i per les Normes subsidiàries municipals.[2180] En els nostres dies les activitats forestals es limiten a la pràctica de la cacera del senglar i a una tímida i parcial tornada a l'explotació de les suredes. També s'hi practica l'excursionisme i s'està obrint, modestament, al turisme

[2177] ACAE. Ajuntament de Cantallops. *Llibres d'actes*, sessió 21 d'agost de 1937.
[2178] Aquest fet va ser comú en la província de Girona. El major preu del carbó al del suro va fer que algunes suredes fossin carbonejades. GORDI, Josep, *L'evolució del paisatge a les terres gironines a la segona meitat del segle XX*, Girona, 2009, p. 62.
[2179] Zona d'Especial Protecció per les Aus (ES5120014, 407,37 hectàrees) dins de la Xarxa Natura 2000, ACORD GOV/112/2006, de 5 de setembre, pel qual es designen zones d'especial protecció per a les aus (ZEPA) i s'aprova la proposta de llocs d'importància comunitària (LIC), DOGC, núm. 4735 - 6/10/2006, p. 41915- 41989.
[2180] DOGC, núm. 4619 - 24/04/2006, p. 18346- 18380.

rural i cultural[2181] i, en paral·lel, amb una posada en valor del paisatge.[2182] Actualment, arreu, amb l'abandonament del bosc i l'escàs interès econòmic dels productes forestals fa que les lleis que protegeixen la propietat privada, en aquest àmbit, siguin unes normatives sense pràcticament aplicació, sense necessitat de ser aplicades. D'aquesta forma aquestes lleis i els codis punitius envers diferents aprofitaments esdevenen una espècie de suspensió de facto i de fòssil normatiu.[2183]

Enrere doncs, han quedat les lluites, pugnes i combats per la seva fruïció fins que vam decidir treure-li la pols i desenterrar els vells documents que havien quedat dormint en el silenci dels arxius. Amb aquest treball hem intentat explicar un fet cabdal per un municipi, un exemple del que passà arreu del país, i hem fixat la memòria d'un procés i un fenomen, la privatització i el tancament de terres, que marcà profundament l'esdevenir de la societat. En aquest cas, així com d'altres, cal destacar les pervivències –d'altra banda molt interessants– i continuïtats de l'ideal dels drets o usos comunitaris en tant que habitant d'una població determinada «versus» els drets individuals dels ciutadans lliures en els quals es fonamenta el liberalisme i els estats constitucionals. Aquesta tradició comunitària entroncaria directament amb les relacions socials de les societats rurals d'Antic Règim. Es van intentar validar legalment, recuperar i practicar, de 1936 a 1939, uns drets de propietat que foren atacats i laminats abans i després de l'adveniment de l'Estat liberal.[2184]

[2181] Gordi relata que «mentre a principi dels cinquanta encara el bosc era una important font de recursos per la societat, als noranta el paisatge forestal havia perdut la major part del seu valor econòmic i havia passat a ser valorat, sobretot, per les seves funcions ambientals i socials». GORDI, Josep, *op. cit*., p. 14; En aquest sentit podem entendre la creació de l'Observatori del Paisatge i el Catàleg del Paisatge de Catalunya, vegeu NOGUÉ, Joan, «Les Polítiques de paisatge a Catalunya i a Europa». *Revista de Girona*, 2008, p. 64-69.

[2182] A raó d'aquest aspecte és interessant esmentar com la percepció estètica del paisatge sol tenir certes dificultats per les persones del territori. Pla advertia que «si, per casualitat, un pagès mira el sol, és per saber quina hora és. Si un pagès contempla el paisatge, feu-me un petit favor: no creguéssiu que en el seu pensament batega una vel·leïtat de panteisme, una forma qualsevol d'amor a la naturalesa. El paisatge és bell o simplement bonic en tant que és un pretext per a imaginar o arrodonir un contracte de compravenda». PLA, Josep, *Els pagesos i el seu món*, Barcelona, Selecta, 1959, p. 25; De la mateixa forma ho adverteix ROGER, Alain, *Breu tractat del paisatge*, Barcelona, La Campana, 2000.

[2183] De manera tímida però, i davant la notable presència de boletaires en els boscos privats (després que aquesta pràctica hagi estat presentada per determinats mitjans de comunicació, entre altres aspectes, com un tret identitari dels catalans), fa que alguns propietaris catalans es plantegin cobrar entrada perquè els diferents usuaris puguin entrar a buscar els fongs. Vegeu CASAS, Jordi, «Pagar o fer nit per collir bolets als boscos ripollesos», *El Punt Avui*, 24 setembre 2013; i ESPONELLÀ, Núria, «Crònica en temps de bolets», *El Punt Avui*, 19 octubre 2013.

[2184] CONGOST, Rosa. *Tierras, leyes, historia…*, *op. cit*.

Una conclusió

El cas de Cantallops, com també va passar a d'altres indrets de Catalunya i d'Espanya, esdevé un exemple de la dialèctica social enfront de les diferents maneres d'entendre, de viure i de veure la propietat (i les seves mudances).[2185] Aquest cas esdevé un model dels processos i dels conflictes de llarga durada que vénen a corroborar i certificar que les lleis per si soles no poden explicar la complexitat de la realitat històrica. Trobem unes dinàmiques socials i unes resistències comunitàries que discutien, no complien i posaven en entredit tot un corpus legislatiu que intentava imposar i satisfer uns interessos individuals que no contemplaven altres formes d'aprofitaments del medi natural. Els costums comunitaris han aparegut amb una força extraordinària. S'erigeixen i es defensaren amb una vigorosa resistència, tal i com les va exemplificar Thompson. Els esforços per evitar l'entrada a les terres i boscos privatitzats va començar d'immediat, amb el ban de 1785.[2186] El qüestionament d'aquesta política va derivar en uns llargs i voluminosos processos que dividiren la població en dos partits diferents. Uns defensaven la continuïtat d'unes pràctiques i aprofitaments comunals que s'exercien sempre que podien; i els emfiteutes esgrimien els seus drets de propietat i en propugnaren l'exclusivitat i l'exclusió dels altres. L'estratègia dels emfiteutes i de la comtessa de Peralada per aconseguir i mantenir el tancament de facto i de dret, fou allargar el procés, per cansar, desgastar i desmotivar els oponents, fins a límits insospitats de sostenir. No faltaren els problemes econòmics i les dificultats per finançar uns processos judicials que, a voltes, es convertien en un laberint administratiu i jurídic. La resistència, en aquest sentit i davant aquesta gran durada, fou formidable. Igualment pels descendents dels emfiteutes, que no tingueren problema en aplicar tota mena de tàctiques per suportar amb fermesa i paciència l'impuls i el qüestionament de l'individualisme agrari. Perduda la batalla judicial per la propietat eminent en la primera meitat de segle XIX, corroborada amb la sentència de 1853, només quedava resistir i no claudicar d'unes pràctiques que resolien i satisfeien necessitats i interessos dels qui no en tenien el domini. Unes activitats que, d'altra banda, havien après de nens o que havien sentit a explicar a persones d'edat; unes consuetuds que consideraven i elevaven a rang de drets. La persecució dels vigilants, primer; i dels guardes particulars jurats,

[2185] En un sentit similar trobem un altre exemple a GASTÓN AGUAS, José Miguel, «Los derechos de propiedad sobre las corralizas de Navarra: Lerín, 'cuestión de gente gorda'», 1808-1931, *XIV Congreso Internacional de Historia Agraria*, Badajoz, 7-9 de noviembre de 2013, p. 1-39.
[2186] En el butlletí provincial, per a aquest cas concret, no hem trobat cap anunci per tancament de terres.

després; va anar configurant una custòdia que pretenia frustrar, cansar i allunyar tota una àmplia nòmina d'usos comunals. Aquesta tàctica, combinada amb la via judicial i la manca d'inscripció de les servituds en el Registre de la propietat, va fer que el condomini de la Muntanya, amb la sentència de 1893, aconseguís satisfer legalment els seus interessos: l'exclusivitat d'ús i un tancament de terres que va haver de fer front a unes resistències de diferents intensitats. El context general de crisi econòmica d'aquest darrer quart de segle també ajudaria a explicar i a entendre aquest pols per eliminar unes servituds que limitaven els seus guanys i beneficis. Els aprofitaments, a més, no havien estat l'objecte primordial –si bé es podria entendre que era implícit– del plet que va acabar amb la sentència de 1853, un litigi que només va decidir explícitament sobre els dominis de la finca. També detectem certa inoperància o incompetència per part de les autoritats municipals, que mostraren un coneixement de la llei més aviat limitat i que deixaren passar, fins i tot, la possibilitat d'inscriure i tenir reconegudes les servituds i els usos comunals. Només recolzaren i fomentaren els aprofitaments per qüestions polítiques? Aquesta fou només una qüestió de propaganda política local? Hem vist com les diferències i les tensions a l'entorn d'aquest assumpte esclataren, altra volta, en els anys 30 del segle XX. Aquesta última part d'aquest llarg conflicte esdevingué un assaig revolucionari, amb més o menys fortuna pel que fa l'organització de la col·lectivització; i amb un final inequívoc per la pèrdua de la guerra i l'arribada de les tropes franquistes.

El procés també esdevé interessant per les diferents formes i estratègies d'eludir el pagament de censos (els que no anaven a signar un establiment després de les «cartes de gràcia») i gaudir d'una propietat més lliure i depurada de càrregues. En el rerefons de la causa hi ha un fort qüestionament del domini directe (en aquest cas del comte), un domini que, d'altra banda, era la garantia de la possessió de les terres per part dels emfiteutes i terratinents que haurien hagut de pagar el peatge de reconèixer el domini eminent per poder aprofitar-se i gaudir de forma privativa i individual unes terres i boscos amb usos i aprofitaments comunals. L'experiència ens mostra les diferents vies, sensibilitats i interessos que es materialitzaven en diferents pràctiques de propietat que col·lidien i es definien en diferents àmbits socials segons la conveniència i la necessitat contingent. Aquesta experiència és un bon exemple per a l'estudi de la propietat, els tancaments de terres i la fi dels comunals. També és positiva per entendre i aprendre els recursos jurídics i les diferents instàncies judicials on podien acudir durant les diferents èpoques que durà el procés. Els emfiteutes s'havien quedat les finques que produïen el

suro de més qualitat, s'havien fet amb el control del bosc per obtenir més ingressos, per produir carbó vegetal i vendre suro en planxa o fabricar taps. Aquest aspecte va tenir una importància crucial en la conformació de jerarquies socials dins les comunitats i en les representacions simbòliques de riquesa i de poder.

Una reflexió per comprendre el fenomen del final dels comunals, a banda de la venda i la desamortització de l'estat, passaria per lectures que poden ser complementàries. Com a hipòtesi de treball caldria pensar, potser, el cas a través d'unes claus de lectura o enfocament analític des de l'antropologia comunitària que no interpretaria els comunals com a «montes públicos» al mode d'un pacte social entre diferents individus interessats.[2187] Aquesta seria la interpretació, segons Jesús Izquierdo, a través de la concepció moderna, liberal i individual. Seguint aquesta línia teòrica hi ha hagut una contraposició entre propietat individual i col·lectiva amb una forta visió determinista que sempre portaria a la propietat privada. Segons aquest autor, a l'Antic Règim les relacions de propietat es podien establir entre comunitats –i no entre individus– o grups familiars o de relació de xarxa social basada en la reciprocitat, amb una identitat social i culturalment construïda i amb unes lleialtats determinades.[2188] Per aquest enfocament, els acotaments per aprofitaments particulars es donaven en contraposició de col·lectius dins una mateixa comunitat en un exercici d'assoliment de prestigi social. Aquesta visió podria quadrar amb el cas, quan Pere Batlle reconegué, en escriptura d'agnició de bona fe, que l'establiment no era només per ell sinó per vuit individus més amb el què sembla, a priori, hi estava vinculat familiarment i política. No obstant això, finalment, també se'n beneficiaren dos senyors útils més, un dels quals fou Baldiri Descalç, un conegut comerciant de suro de Darnius. Així doncs, per Izquierdo no s'entén l'individualisme agrari sense l'actuació de codis i lleialtats de xarxa familiar o comunitària. Cal dir però, que no utilitza el concepte de professió, ofici o classe i no exemplifica el procés empíricament. El que sí sembla més clar és que hi va haver una fractura social molt profunda en les comunitats rurals per l'atac que representava a les normes i tradicions seculars i els drets de propietat en l'anomenada revolució

[2187] IZQUIERDO MARTÍN, Jesús, «En nombre de la comunidad. Antropología de la propiedad en el Antiguo Régimen», dins CONGOST, Rosa i LANA, José Miguel [eds.], *Campos cerrados, debates abiertos*, *op. cit*., p. 58

[2188] Ibídem, p.68. «Considero que los numerosos conflictos de aquella sociedad deben ser interpretados como resultado de la acción de sujetos desleales hacia ciertas formas de comunidad, no porque su identidad hubiera tornado individualista, sino por un cambio de referentes comunitarios que desviaban las lealtades de un grupo para favorecer a otro».

silenciosa.[2189] Congost i Pellicer han remarcat, com també hem exposat en la primera part, que foren aquests propietaris útils els qui més sol·liciten els bans a les autoritats reials en un clar desafiament als drets dels senyors directes i en un procés de colonització agrària amb el qual obtingueren grans beneficis i la transformació dels drets de propietat. Així, aquests actors socials, els senyors útils, percebien amb molta claredat aquells usos «como unos derechos individuales y particulares, ya que les permitían a ellos alimentar y engordar su ganado y abonar mejor sus tierras. La normas podían ser colectivas... pero regulaban derechos individuales».[2190] Així doncs, per Rosa Congost, el triomf no hauria estat de l'individu contra la comunitat, sinó d'una minoria d'individus davant una majoria.

Aquests processos de tancament de terres que foren causa de moltes inquietuds pels diferents pobles i pels protagonistes històrics, varen culminar un procés d'individualisme agrari que havia començat feia molt de temps. La venda i comercialització de diferents productes, fossin forestals, d'horta o de gra, davant una demanda cada vegada més gran, feia entrar en conflicte als possessors del domini útil de les terres davant dels usos i costums comunals com ara la pastura, les llenyes o l'espigolar, que els ocasionaven danys i pèrdues de rendes. Aquests tancaments varen tenir lloc també perquè equivalien a una eficàcia més depurada i efectiva per protegir i defensar els drets de propietat. Al voltant d'aquests drets sobre la terra s'articulaven la major part de les relacions socials que regulaven, no tant sols la distribució de la riquesa, sinó també el funcionament i la jerarquia de la comunitat. La legislació i els codis penals de l'Estat liberal varen beneir les pràctiques d'aprofitament exclusiu i excloent que s'havia anat construint, de manera molt destacable, des de la segona meitat del segle XVIII. Aquestes lleis i codificacions, com també hem vist amb l'exemple dels anuncis dels butlletins, també varen complir la funció que el ban penal tenia en l'organització política d'Antic Règim. Aquests referents legals i altres pràctiques de propietat varen ajudar, finalment, a completar i consolidar la propietat privada a molts senyors útils. Ara bé, els conflictes socials a l'entorn d'aquesta concepció, tanmateix, es varen continuar registrant durant tot el vuit-cents al llarg de la geografia catalana.

[2189] PELLICER, Montserrat. «Los cercamientos de tierras en Cataluña... », *op. cit*., p.291.
[2190] CONGOST, Rosa. *Tierras, leyes, historia*..., *op. cit*., p. 226.

CONCLUSIONS FINALS

Conclusió: la complexa construcció històrica dels drets de propietat[2191]

En la tesi la recerca i l'empirisme hi té un important pes específic. D'aquesta forma hem pogut mostrar, amb multitud d'exemples, el dinamisme i la complexa construcció social dels drets de propietat. Bàsicament, hem estudiat aquestes relacions de propietat a través dels bans i dels anuncis. La primera part ha estudiat els bans de la Reial Audiència; la segona, els anuncis per tancament de terres dels butlletins; i en la tercera, hem exposat l'estudi de cas, un exemple d'un conflicte llarga durada en el qual es pot copsar, efectivament, els conflictes i les problemàtiques socials a l'entorn de la privatització d'unes terres comunals, les resistències socials i les diferents formes d'entendre i exercir la propietat. En l'articulació d'aquest treball la segona part, dedicada als anuncis dels butlletins, destaca sobre les altres per tenir una gran base documental. En aquesta secció s'han desenvolupat els diferents aspectes i reflexions al voltant de les pràctiques de propietat –privatitzadores i excloents– de la segona meitat del vuit-cents i, en alguns casos, en comparativa amb les pulsions de la primera meitat del segle, representades amb els bans prohibitius. En aquesta segona part, doncs, hi tractem allò que podríem anomenar un nou episodi de la «gran batalla de la propietat», també «silenciosa» (i silenciada), aquesta però, en el context de la nova organització política de la monarquia constitucional (o Estat liberal). Aquest nou assalt individualista agrari, com hem apuntat, fou el resultat, essencialment, de l'aplicació d'unes lògiques excloents dins d'un procés de llarga durada històrica de diferenciació social pagesa (i que va aportar un nou model d'explotació agrària del mas en parceria o arrendament). Molts hisendats i propietaris residien fora dels municipis on tenien les finques. Podríem dir, o es podria criticar que, en comparativa de la part precedent o amb la de l'estudi de cas, hi ha una certa descompensació entre les diferents seccions de la tesi. Però la magnitud de la informació qualitativa i el tractament de les dades quantitatives dels anuncis dels butlletins i l'exposició dels resultats d'altres fonts, com les providències governatives o les qüestions relatives a la diversitat de la guarderia rural, expliquen que el cos central del treball tingui un volum més important.

[2191] En aquesta conclusió aportem algunes dades no citades anteriorment sobre les traces de l'emfiteusi i els comunals en els bans i, sobretot, dels anuncis dels butlletins, en tant que elements importants i bàsics per entendre el procés històric dels tancaments de terres i el procés de construcció social dels drets de propietat.

I. Geografia de les prohibicions d'entrada en les finques

La geografia dels tancaments en la comparativa de les dues fonts ens ha proporcionat una projecció i una imatge territorial molt interessant. Emergeix la Catalunya dels masos, la Catalunya vella com a circumscripció històrica i social principal i protagonista d'allò què Montserrat Pellicer, en el seu estudi dels bans en el set-cents, va anomenar «revolució silenciosa». Dins d'aquesta àrea ens han aparegut diverses zones que tindrien lògiques i dinàmiques diferents. En aquest sentit, Elisa Badosa exposava que els tancaments de terres s'havien realitzat de forma molt àgil en les comarques del litoral, el centre i el sud de Catalunya, on predominaven cultius comercials.[2192] L'existència d'aquesta disparitat geogràfica va ser advertida per Pierre Vilar, i Llorenç Ferrer també ho ha destacat.[2193] Ara bé, els resultats de les projeccions geogràfiques entre la primera meitat i la segona meitat de segle XIX ens apareixen sensiblement diferents. Mentre en els primers anys del vuit-cents la demanda de bans es circumscriu molt en el que fou la província de Girona, amb un 45%, especialment en les comarques del nord-est, en l'espai estudiat i conceptualitzat com la regió de Girona; en els anuncis per acotament i vedat fou la província de Barcelona la que prengué el protagonisme amb més d'un 53% del total. Mentre en la mostra dels bans aquestes dues àrees arriben al 80,83% del total de finques afectades per un edicte prohibitiu, en els anuncis, el fenomen s'enforteix en aquestes dues circumscripcions, arribant al 90,74% dels masos acotats. Pel que fa a les províncies de Tarragona i Lleida, tenim un percentatge més alt de finques tancades per bans, el 19,17% entre les dues, que no posteriorment amb els anuncis dels butlletins, un 9,25%, del qual 6,37 pertany a Tarragona. Lleida, en les dues fonts, fou l'àrea geogràfica amb menys demanda de bans i publicacions relacionades amb els tancaments.

Per comarques, hem detectat que la necessitat de prohibir l'accés a les finques puja significativament, entre un 2 i un 5%, en la segona meitat de segle. Entre aquestes destaquen comarques de la província de Barcelona com l'Alt Penedès, l'Anoia, el Bages, el Baix Llobregat, Osona, Barcelonès i el Berguedà. A Girona destaca la pujada de la Garrotxa i el Gironès i la baixada molt notable a l'Empordà: de 8 punts a l'Alt, i

[2192] BADOSA, Elisa, «El cercamiento de tierras en Cataluña 1770-1820», *op. cit*, p. 305.
[2193] VILAR, Pierre, *Catalunya dins l'Espanya moderna...,op. cit*., p. 627-655; FERRER ALÒS, Llorenç, «La diversitat de l'activitat econòmica a la Catalunya moderna..., *op. cit*., p. 725-764.

de 3,56 al Baix. Les demés comarques solen baixar en percentatge, sobretot les del sud-oest i algunes, com La Selva i els dos Vallès, es mantenen en un percentatge similar.

Mapa 10. Model de densitat bans

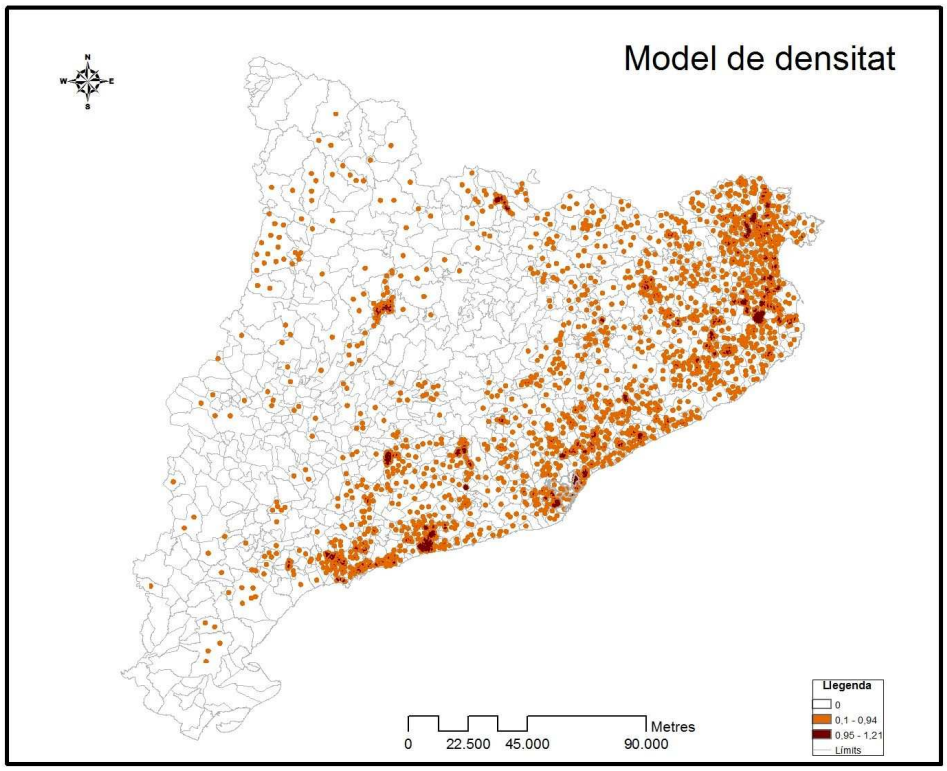

Amb aquestes dades podríem aventurar alguna hipòtesi, com els diferents ritmes de realització de la propietat en els diferents territoris. Els que guanyen percentatge farien front a un augment dels aprofitaments i un zel més accentuat per part dels propietaris. Aquesta necessitat de limitar l'accés podria ser per diversos motius: la proximitat a grans nuclis de població alimentats per l'efecte de l'emigració i de certa pressió demogràfica; l'expansió de la vinya; i les resistències a deixar de practicar aprofitaments en les diferents superfícies desamortitzades al llarg del segle. I en els territoris que perden pes específic, respecte al percentatge dels bans, podríem dir que els usos i aprofitaments dels recursos eren encara molt importants i que, per part de la classe propietària, calia redefinir de forma constant i permanent els drets de propietat. D'aquesta forma podríem qualificar-ho com a actes de defensa i, per via de fet si es podia, s'augmentava la superfície dels masos. En aquest aspecte, i per refermar les causes generals, potser hauríem d'haver ampliat la recerca però havíem de tancar la tesi.

Més endavant, si ho considerem oportú, podríem analitzar amb detall altres poblacions i casos concrets.

Mapa 11. Model de densitat anuncis butlletins

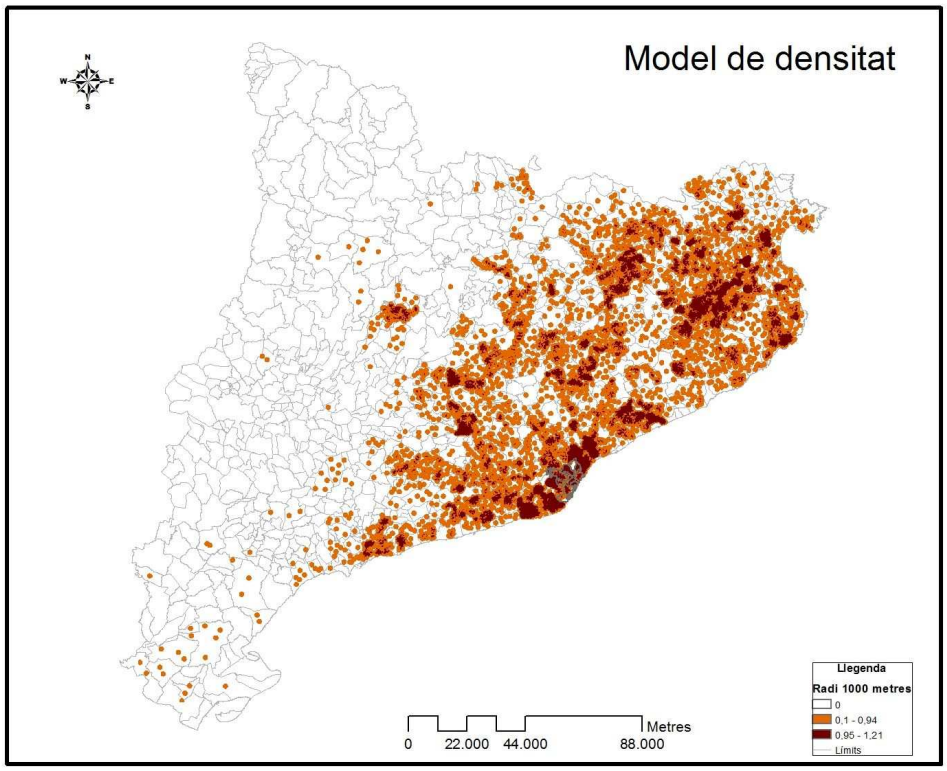

II. Emfiteusi, caça i tancaments

L'emfiteusi és la cessió de la terra a perpetuïtat a canvi del pagament d'uns censos.[2194] Aquesta figura jurídica, que suposava la cessió del domini útil per part del domini directe, fou una institució molt important en el desenvolupament agrari a Catalunya en el segle divuit i dinou, articulà la societat rural i fou la base de múltiples relacions socials i econòmiques. Va ser una eina important en el creixement urbanístic i l'ocupació parcel·lària de cultius marginals i noves rompudes, la gran protagonista per accedir a la terra, abans i després de l'adveniment de l'estat liberal. L'emfiteusi, i la seva evolució històrica, ha esdevingut un dels objectes d'estudi que ha posat en

[2194] Més enllà de les actuals pràctiques de propietat la Llei 6/1990, de 16 de març, dels censos (DOGC núm. 1273, de 28 març 1990) contemplava i regulava el cobrament i redempció del cens emfitèutic a Catalunya. Aquesta llei ha estat derogada per la Llei 5/2006, de 10 de maig, del Llibre Cinquè del Codi civil de Catalunya, relatiu als drets reals (DOGC núm. 4640, de 24-05-2006, p. 23167-23202). En aquesta codificació trobem l'emfiteusi en els articles 565-1 al 565-33. El codi civil espanyol, en el Capítol II «*Del censo enfitéutico*», hi consten vint-i-set articles on s'ordenen les disposicions relatives a l'emfiteusi.

evidència certs tòpics historiogràfics[2195] i encara avui és una qüestió interessant des del punt de vista de la investigació[2196] i de l'anàlisi comparativa.[2197] Els debats sobre l'emfiteusi han girat, normalment, al voltant del seu suposat caràcter feudal, però interrogar-se sobre aquesta qüestió també significa preguntar-se sobre una eina d'explotació de recursos i, per tant, un possible instrument de creixement econòmic i de distribució de rendes, en diferents èpoques i regions.[2198] Unes àrees geogràfiques, com al nord d'Argentina, que podien utilitzar el mateix nom, «emfiteusi», però amb un altre significat i adaptat per altres usos.[2199] L'emfiteusi, en aquest sentit, continua essent

[2195] Vegeu CONGOST, Rosa, «Terres de masos, terres de censos...», *op. cit*., p. 409-450; CONGOST, Rosa, «L'Emfiteusi catalana. Nota d'homenatge a Ernest Lluch», *Miscel·lània Ernest Lluch i Martin / coord. Jaume Claret*, Vilassar de Mar, Fundació Ernest Lluch, 2006; CONGOST, Rosa, «Enfiteusis y explotación campesina en Cataluña (s.XVIII-XX)», dins *Señores y campesinos en la Península Ibérica, siglos XVIII-XX, Vol.II. Campesinado y pequeña explotación*. Barcelona, Crítica, 1991; CONGOST, Rosa, «Diagnosi d'una llei franquista: La Llei de Redempció de Censos de 1945», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 16 (2003-2004), p. 109-128; CONGOST, Rosa, «Pairalisme, historia del dret i historia de les relacions socials al camp català...», *op. cit*., p. 43-75.

[2196] Vegeu CONGOST, Rosa; TOS, Jaume, *Tratado de la cabrevación*. Girona,: Universitat de Girona, 2007; CONGOST, Rosa (Coord.), *Dels capbreus al registre de la propietat..., op. cit*.; i CONGOST, Rosa, *Els darrers senyors de Cervià de Ter...*, *op. cit*.

[2197] Dels dies 16 a 18 de juny de 2011 es va celebrar a la Universitat de Girona el seminari «Les pràctiques emfitèutiques a l'època moderna i contemporània. Una perspectiva comparada». Les jornades van reunir una rica representació d'experts de diferents països europeus i d'Amèrica Llatina i fou l'escenari adient per exposar, comparar i debatre les diferents pràctiques emfitèutiques de diversos llocs i períodes històrics. Organitzat pel Centre de Recerca d'Història Rural (IRH–UdG) i el *Centre National de la Recherche Scientifique*, fou el tercer seminari del projecte «Dinámicas sociales y cambio histórico en sociedades rurales: análisis de los grupos y desigualdades sociales» (HAR2008-02960). SERRANO, Lluís, «XXIII Seminari d'Història Econòmica i Social. Les pràctiques emfitèutiques a l'època moderna i contemporània. Una perspectiva comparada», Girona, 16-18 de juny de 2011, *Mestall*, *Butlletí de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines*, any XIII, núm. 30, desembre 2011, p. 8-9.

[2198] En el Marc del XX Seminari d'Història econòmica i social sobre els mercats de la terra, treball i diner, organitzat Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona, en col·laboració amb el grup de recerca *Sociétés rurales européennes, Groupe de recherches pour l'histoire économique et sociale des campagnes (XVe-XXe siècles) CNRS*, Lluís To, amb l'exposició «Els mercats de la terra i els orígens de l'emfiteusi», oferí diverses reflexions a propòsit del mercat de la terra de la vall d'Aro al segle XIV. A través de capbreus successius, pogué observar, per exemple, que, malgrat certes limitacions, el ritme de circulació de tinences era fluid. Rosa Congost, en una època més avançada de l'emfiteusi catalana i amb el títol «Quins drets, quins mercats? Els problemes de l'estudi del mercat de la terra en les societats que coneixien l'emfiteusi», presentà algunes evidències documentals, com ara el paper motor dels establiments en la posada en cultiu de boscos o erms; al mateix temps, es referí al fet que el mercat de la terra assistí al tombant del segle XVIII al XIX a l'emergència d'un nou grup social, el dels menestrals, i esmentà diverses relacions entre el contracte emfitèutic i els mercats del diner i del treball. REIXACH, Albert i SERRANO, Lluís, «XX Seminari d'Història Econòmica i Social, Terres, treball, diner: tres (o més) mercats problemàtics. Europa occidental, segles XII-XX», Girona, 27, 28 i 29 de març de 2008, *Mestall, Butlletí de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines*, any X, núm. 23, juny 2008, p. 6-7.

[2199] CONGOST, Rosa, «De la región de Girona a la Quebrada de Humahuaca», dins APARICIO, Marco; MARTINEZ, Asier; SALA, Núria (Ed.), *Movimientos indígenas y territorialidad en América latina*, Papers de l'IRH núm. 1, Girona, Documenta Universitària, 2011, p. 11-34.

objecte d'estudi en el món rural gironí, en tant que via d'accés a la terra i motor dels processos de redefinició dels drets de propietat.[2200]

En totes les parts d'aquest treball han emergit constantment i de forma transversal aspectes relacionats amb l'emfiteusi i els béns comunals. Foren els emfiteutes, els senyors útils, com hem vist en l'estudi dels bans de la Reial Audiència, els actors socials que encapçalaren la revolució silenciosa, individualista, del camp català. Els tancaments i la fruïció exclusiva de la propietat, del domini útil, fou l'objectiu que intentaren aconseguir a través dels bans com a pràctica que esdevingué institucional. Aquests documents guarden cites explícites sobre l'emfiteusi. Fou el cas del ban concedit als germans Martí per ordenar els usos, la circulació i les entrades a l'estany de Sils, feia poc dessecat, en el qual hi constaven «la clase de los enfiteotas» que devien pagar «censos y rentas» al Duc de Medinacelli per les terres establertes a particulars.[2201] El 1825 Miguel Llobet Femades, un advocat de Barcelona, tenia el domini directe de terres «concedidas a primeras cepas», distribuïdes en diferents pobles del Vallès i Baix Llobregat. Va demanar ban perquè diferents particulars s'introduïen a les finques que cultivaven «sus colonos como los emfiteotas».[2202] Un altre senyor directe, Pedro Halleg, coronel retirat d'infanteria el 1832 al·legava la talla d'arbres i es presentava com a amo i possessor de «bosques, garrigas, tierras cultas o incultas, censos, dominios y demás derechos dominicales» a Pi (Bellver de Cerdanya).[2203] I Manuel de Berenguer, veí de Balaguer, que el 1825 pagava un «censo anual» al comissionat del Reial Patrimoni per un molí fariner a Bescanó.[2204]

En els anuncis dels butlletins trobem algunes traces de l'emfiteusi, del seu vigor, i de la seva quotidianitat. Aquests textos esdevenen un element d'informació addicional per mesurar la tangibilitat dels diferents aspectes dels drets de propietat. El 1880 l'ajuntament d'Olivella i Jafre (Garraf) publicava un edicte en el que feia saber que Pedro Domènech destinava a vedat de caça dues finques: «La Plana novella» i «Les Piques». En la descripció consta la delimitació de la finca, una de les quals, la nord, era

[2200] CONGOST, Rosa, GIFRE, Pere, SAGUER, «Algo más que una vía de acceso a la tierra…», *op. cit*. En premsa.
[2201] Vegeu el capítol 3, «Aigües, bans i drets de propietat en el segle XIX», ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 433r, 26 maig 1802; ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 146r-148v, 20 abril 1825.
[2202] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 118r-118v, 3 febrer 1825.
[2203] Ibídem, f. 195r-197v, 1 març 1832.
[2204] Ibídem, f. 141r-142v, 8 abril 1825.

veïna amb les heretats «Las Picas» i «Los Censos».[2205] Una altra referència d'aquests drets reals la trobem a Esplugues de Llobregat, també en la relació de finques veïnes. Enrique Courtin, enginyer director de la «*Sociedad General de Aguas de Barcelona*», havia sol·licitat al consistori la declaració d'un vedat de caça en un terreny, clos amb filferro espinós, que limitava amb alguns emfiteutes de la Marquesa de Monasterio.[2206] Els «emfiteutes» com a «categoria» de persones que tenien el domini útil a cens, també ens apareixen en els anuncis oficials. En aquest sentit tenim quatre exemples documentals per Barcelona i dos per Girona que, si bé esdevenen testimonials, són una prova més d'unes pràctiques socials en les dinàmiques històriques. El 1887 Dolors Fàbregas de Bonaplata constituïa un vedat de caça a Martorelles (Vallès Oriental) que limitava, al nord, «con enfiteutas de casa Subirá».[2207] El 1890 José María de Bofarull i d'Olzinelles, Baró de Ribelles, veí de Barcelona vedava a la caça l'heretat de «can Colet», a la Roca del Vallès. En la descripció dels límits emergeixen referències a diferents establiments emfitèutics de recent concessió.[2208] També ho trobem en la delimitació de la «Font d'en Xirot», una finca amb casa, camps, vinyes i arbrat, situada a la vila de Gràcia i propietat d'Ambrosio Oliveras.[2209] Els «enfiteotas de Sagrera» era el límit de ponent del mas «Orjusá i Jordanas», un vedat de Caldes de Montbui (Vallès Oriental) de Joaquin María Broquetas.[2210] A la província de Girona, fou la Granja de Fortianell, a Fortià,[2211] de José Maria Estrada Dalfau, on ens consten «varios enfiteutas

[2205] BOPB. Viernes 30 de julio de 1880, núm. 181, p. 2.
[2206] Limitava «al norte parte con D. José Pujol y con la señora Marquesa del Monasterio, rematando con el ex Santuario de San Pedro Mártir y con los Sres. Buixó hermanos; al oeste con D. José Ponich, con los Sres, Buixó hermanos; y con D.ª Josefa Batlle; al sud con Doña Dolores Campreciós Viuda de Tintoré y varios terrenos que prestan censo á la misma (…)». BOPB. Viernes 22 de Enero de 1904, núm. 19, p. 2.
[2207] BOPB. Domingo 27 de noviembre de 1887, núm. 284, p. 3.
[2208] «a oriente con la Riera de Mogen; á mediodía con el Manso Rovira, Pont de Reixach y tierras de D. José Piferrer, establecidas á diferentes sujetos; á poniente con Jaime Llobet, el manso Carpinell, el manso Rovira, mediante en parte un camino y tierras de los herederos de Pedro Catafal, establecidas a diferentes enfiteotas (…)». BOPB. Miércoles 23 de Julio de 1890, núm. 175, p. 2.
[2209] A orient tocava amb Joaquim de les Llanes, terme de Sant Martí de Provençals, i mitjançat camí públic, que des de la vila d'Horta es dirigia pel coll de Portell a la vila de Gràcia, amb els successors de Magín Ferrer; a migdia amb els successors del mateix; i a occident amb «Manuel Torrens, enfiteota de D. Antonio de Larrad, mediante camino que conduce de Barcelona al Santuario de Nª.Sª del Coll (...)». BOPB. Sábado, 18 de Marzo de 1865, núm. 66, p. 4.
[2210] BOPB. Sábado 12 de agosto de 1882, núm. 192, p. 3-4.
[2211] La granja escola de Fortianell, a Fortià (Alt Empordà) fou un referent del reformisme agrari català del dinou i estigué activa de 1855 a 1875. Un dels seus promotors fou Narcís Fages de Romà, redactor i director de *El bien del país* i, més endavant, de *La Granja*, els periòdics de referència de la classe propietària i la renovació agrícola. Aquestes publicacions foren el canal informatiu que trameté la necessitat de millora de l'agricultura i la difusió de noves tècniques de conreu entre els pagesos. Aquest aspecte fou l'origen de la *Memoria* de Fages, el 1853, presentada a la Diputació de Girona per establir un centre d'ensenyament professional i subvencionat, en les terres (anteriorment desamortitzades) de la família Estrada, en el qual els joves agricultors poguessin aprendre com disminuir costos i augmentar els beneficis de les explotacions. S'hi establiren dos línies educatives, els alumnes agrònoms, composta

de dicho Sr. Estrada» com un dels límits sud;[2212] i els masos Dot, Manresa, Reixach i Puig de Maçanet de la Selva, d'Enrique Sala, veí de Lloret de Mar, limitaven a ponent amb el mas Fontamés i «varios enfiteutas».[2213]

Entre els titulars anunciants i sol·licitants de veda als consistoris hem detectat alguns casos, pocs, de senyors directes. Es tracta de cinc exemples, entre els quals, en destaquen dos del Duc de Medinacelli, el comte d'Empúries, qui vedava tot el «territori» de Sant Pere de Rodes. El primer, de 1870, el signava l'apoderat del duc, Federico Pérez, a Castelló d'Empúries. L'agent del Duc feia constar una àmplia relació de titulars veïns i, especialment, el domini del Marquès de Dosaguas, que havia estat delimitat en una concòrdia de 12 de desembre de 1834 davant el notari de Figueres Josep Draper.[2214] Aquest acord buscava la pau i el consens i compta amb un plànol de delimitació que es va fer, amb els representants del «Real monasterio», abans de la desamortització del monestir.[2215] Anys després d'aquesta posada a la venda dels anomenats béns de «mà morta» la casa ducal, com a possessora dels drets i patrimoni del comtat d'Empúries, i considerant que el cenobi s'havia extingit, va reclamar, i aconseguir, el retorn del domini de les terres que havien estat donades pels comtes a l'abadia en el segle X.[2216] La concòrdia de 1834 també constava en un altre anunci, de similar composició,

bàsicament per fills d'hisendats amb estudis al voltant de la gestió de les finques (tres anys) i els conreadors, amb una formació de coneixements pràctics (dos anys). El 1862 la granja escola va quedar integrada a l'Institut de Figueres. Més endavant, s'hi varen instal·lar els germans francesos de La Salle (Doctrina Cristiana), procedents de l'Institut agrari de Limoux per impartir-hi estudis d'agricultura (1904-1920). Vegeu GIFRE, Pere, «Hisendats i renovació agrícola: la granja–escola de Fortianell», *Revista de Girona*, núm. 144 (gener-febrer 1991), p. 72-80; CARTAÑÀ, Jordi, «Granges model i escoles d'agricultura. El foment agrícola a l'Espanya liberal (1848-1875)», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 16 (2004), p. 147-168; CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres*, *op. cit*., p. 213 i ss; GIFRE, Pere, «Canvis en la propietat i innovació agrícola», *op. cit*.; i darrerament, ESPIGULÉ, Gisela, «Fortianell: un recorregut per la seva història», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, núm. 43 (2012), p. 381-396; i PUIG VAYREDA, Eduard, «La Granja Escola de Fortianell», *Revista Alberes*, juliol 2012, p. 92-93.

[2212] BOPG, Viernes 6 de Noviembre de 1885, núm. 133, p. 1.

[2213] BOPG. Viernes 22 Marzo de 1901, núm. 35, p. 134.

[2214] BOPG, Miércoles 3 de Agosto de 1870, núm. 92, p. 6.

[2215] ACAE. Notaria de Figueres. "Manual de todas las escripturas públicas" del notari Josep Draper de l´any 1834. protocol núm. 468f. 417r-419v.

[2216] El 1848, per sentència de l'Audiència Territorial de Barcelona dictada el 5 de febrer, els ducs de Medinaceli aconseguien recuperar les rendes que l'Estat havia requisat al monestir. CONGOST, Rosa, «Terres de masos, terres de censos...», *op. cit*., p. 425. Una sentència que fou confirmada el 1850 després d'haver-se desestimar el recurs d'apel·lació de l'Estat. PAPELL, Antoni, *Sant Pere de Roda*, Figueres, 1930, p. 91; i BUSCATÓ, Lluís, «Propietat privada *versus* patrimoni històric i arqueològic. L'exemple del monestir de Sant Pere de Rodes», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos,* Figueres, núm. 38 (2005), p. 263.

publicat setze anys després.[2217] En aquesta ocasió, s'especificaven els motius del tancament, es «declara vedado para cazar, cortar y extraer leñas, apacentar ganados».[2218]

Altres exemples de senyors directes detectats en la documentació serien la veda del mas Cebrià a Sant Iscle d'Empordà (Serra de Daró), per part del Marquès de Castellbell a través del seu apoderat;[2219] l'anunci del marquès de la Torre per Riumors, ja detectat per Rosa Congost,[2220] per les heretats de les Llebres, les Guatlles i dels Calandris «junto con las demás tierras que por porciones ó vesanas cultivan los menestrales, incluso las viñas y olivares»;[2221] diverses finques de Gavà i Castelldefels vedades per Leoncio Sanmartí, apoderat dels «señores sucesores en la Baronía de Aramprunya»;[2222] i Francisco de Asís Comellas Codony, veí de Monistrol de Montserrat qui com a «dueño directo de la finca llamada Casa Comellas», la vedava «para que nadie pueda entrar en ella, con el objeto de cazar, ni otro fin alguno».[2223] I Ramon de Nouvilas Feliu tancava la finca de 2.136 hectàrees del monestir de Sant Quirze de Colera a Rabós, «con excepción de tierras establecidas enclavadas en la finca descrita».[2224]

La Llei de caça de 1879, més àmplia i moderna que el decret de 1834, reconeixia implícitament, en el seu articulat, el domini útil com a objecte inseparable del dret de caça. L'article 14 presentava la divisió de dominis i contemplava l'emfiteusi com a fórmula de transmissió del domini i reconeixia el dret venatori a l'usdefruit, el dret real de gaudir d'una cosa aliena, i als administradors judicials.[2225] Així, doncs, ens trobem amb la interacció de diferents drets reals al voltant del tancament de finques i els usos i propietat de la terra. Uns drets que pretenien fer respectar i foragitar els infractors, a través de les penalitats de les lleis i el codi penal, «contra los que usurpan derechos

[2217] Davant d'aquesta relativa vigilància i cura, per part del ducat, es van produir diverses incursions al monestir benedictí i la progressiva desaparició de diversos elements arquitectònics. Lluís Buscató explica els esforços infructuosos de la Comissió provincial de Monuments de Girona per intervenir en el monestir de Sant Pere de Rodes (propietat privada), per evitar l'espoli i desmunt de part de les seves restes artístiques i arquitectòniques, davant de la passivitat (o complicitat) de la casa de Medinacelli. BUSCATÓ, Lluís, «Propietat privada versus patrimoni històric i arqueològic... », *op. cit*., p. 253-275.
[2218] BOPG, Miercoles 4 de Agosto de 1886, núm. 94, p. 4.
[2219] BOPG. Miércoles 16 de Noviembre de 1881, núm. 137, p. 2.
[2220] CONGOST, Rosa, *Els darrers senyors de Cervià de Ter...op. cit.,* p. 229.
[2221] BOPG, Viernes 5 de Abril de 1861, núm. 40, p. 4.
[2222] BOPB, Miércoles 2 de abril de 1884, núm. 80, p. 4.
[2223] BOPB. Viernes 24 de Julio de 1896, núm. 177, p. 3.
[2224] BOPG. Miércoles 2 de agosto de 1899, núm. 92, p. 402.
[2225] «cuando el usufructo se halle separado de la propiedad o la finca esté concedida en enfiteusis, el derecho de cazar corresponde al usufructuario o enfiteuta. Cuando la finca esté en administración o depósito judicial o voluntario, corresponde al administrador o depositario la facultad de conceder o negar el permiso de cazar». A.C.C, *Disposiciones vigentes sobre caza*…, *op. cit*., p. 11-12.

reales de ajena pertenencia».[2226] Aquesta darrera, una definició que ve a descriure els diferents drets de propietat, drets reals, la relació jurídica entre una persona i una cosa, i les dinàmiques i relacions socials problemàtiques. La llei de caça de 1902 també ho recollia al mateix article i amb idèntic redactat.[2227]

La base documental buidada esdevé, d'aquesta manera, una font complementària per a l'estudi de l'emfiteusi. La documentació ens aporta nombrosos exemples d'aquesta pràctica i institució econòmica i de la destacada presència en tots els àmbits agraris, sobretot, de la Catalunya dels masos. És interessant, en aquest aspecte, destacar els exemples de senyors directes que, com Miguel Llobet o el marquès de la Torre, i en diferents moments,[2228] es preocupaven de les terres establertes com si encara fossin de la seva propietat. En resum, en la documentació emergeix la vitalitat i la bona salut dels diferents drets de propietat sobre la terra, una realitat complexa que el codi civil i les lleis de caça varen reconèixer i regular.

III. Emprius i comunals

La historiografia és, sense dubte, molt rica en estudis, tendències i enfocaments per l'estudi dels comunals.[2229] I és que, en el rerefons de la recerca i de les fonts documentals, aquesta qüestió ha emergit en diversos moments i esdevé fonamental per entendre el creixement econòmic, la concentració de la propietat i els tancaments de terres del segle XIX. Ho hem vist amb deteniment en l'estudi de cas. L'«assalt» als comunals, en paraules de Marc Bloc, havia començat un segle abans.[2230] La recerca històrica, en els últims anys, ha fet avenços importants i ha enderrocat el mite d'una història sense comunals.[2231] Pi i Margall ho resumia i ho denunciava d'una manera punyent, dura i directa:

> «En muchas provincias millares de hectáreas de tierra están en manos de usurpadores. Ricos y avarientos propietarios han invadido osadamente aquí terrenos comunales, allí campos limítrofes, y han cuadruplicado y aun decuplicado sus latifundios. (…) Para legalizar esas inmensas depredaciones, se han instruido por lo menos las nueve décimas partes de los

[2226] BOPG. Viernes 10 de Octubre de 1862, núm. 122, p. 4.
[2227] *Gaceta de Madrid,* 18 de Mayo de 1902, núm. 138, p.787-789.
[2228] El ban de Miguel Llobet (ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1433, f. 118r-118v, 3 febrer 1825) i l'anunci del marquès de la Torre (BOPG, Viernes 5 de Abril de 1861, núm. 40, p. 4).
[2229] Sobre comunals i la seu tractament historiogràfic vegeu la síntesi de LANA BERASAIN, José Miguel, «Esta especie de socialismo campesino… manso y tranquilo», *Revista Mexicana de Sociología*, Universidad Nacional Autónoma de México-Instituto de Investigaciones Sociales, México, núm. 76, especial, (septiembre, 2014), 167-197.
[2230] BLOCH, Marc, *Historia rural francesa*..., *op. cit*.
[2231] CONGOST, Rosa, «Comunales sin historia...», *op. cit*., p. 293-328.

> expedientes posesorios. Aun teniendo títulos, han recurrido muchos de esos honrados propietarios a la información de testigos».[2232]

En contra les tesis de l'individualisme agrari etern la documentació estudiada aporta notòries notícies sobre béns comunals en tant que límits o com a residus en la toponímia local dels paratges i finques. No s'entenen els bans de la Reial Audiència i els anuncis dels butlletins sense l'interès dels propietaris per reforçar uns patrimonis acumulats que en part podien ser producte d'una adquisició fraudulenta a través de la via de fet. Aportem algunes dades i referències d'aquest passat de terres comunals i de propis, una modalitat d'aprofitaments i de gestió que estava perfectament regulada. En diversos anuncis dels butlletins hem localitzat nombroses traces d'aquesta realitat històrica: per l'arrendament de les herbes, la fusta, la caça i altres usos i consums.[2233] Aquest seria una altre camí de recerca i convindria que algú, a través de la font dels butlletins, pogués estudiar l'evolució d'aquestes terres en el cas català. Ara bé, el que nosaltres ens hem proposat aquí és citar les notícies i informacions dels comunals a través dels anuncis de tancament de terres. En la toponímia i la microtoponímia rural, radica i resta tota mena de notificacions que revelen, a primer cop d'ull, un passat d'administració i usos comunals de la terra. També hem volgut col·laborar, per petita que sigui aquesta contribució, a mostrar la realitat històrica dels emprius i els comunals a través d'aquests ecos i notes onomàstiques dels llocs.[2234]

A Ripoll i Sant Joan de les Abadesses diversos masos tenien terres comunals com a limítrofs. Un bon exercici pràctic seria comprovar el procés i la història d'aquestes finques. Aquests masos es van eixamplar a costa d'aquestes superfícies, com podia ser pràctica habitual? Aquest cas ho fa especialment interessant perquè gairebé tots els confins són comunals. El 1861 Lluís Maria Ferrer, veí de Barcelona, en nom propi i de la seva mare que vivia a Vic, com a propietari i usufructuària, respectivament,

---

[2232] PI i MARGALL, Francisco, *Las nacionalidades: escritos y discursos sobre federalismo*, Madrid, 2009 [1877], p. 333.

[2233] Com l'exemple de l'Ajuntament de Bagà per l'arrendament «de los pastos del monte denominado Montaña comuna, Coma bella, Coma floriu y coll del pal»; «la subasta de los 400 pinos de monte Bosch de Bagá y Montaña Comuna»; i, entre altres, «los aprovechamientos de leñas» a "Solanas", "Masena", 'Amprius y coma-castellana', 'Carbions', 'Bach de Daví', 'Cagalosa', 'Canal-mala', 'Culobra', 'Clanias y Llana de Pallé', para el consumo de vecindario y sin retribución alguna para atenciones de los vecinos menesterosos y proletarios, y que referente á los 40 pinos del bosque 'Als Singlas', para repartirlos á los vecinos que los necesiten para reparaciones de sus casas». BOPB. Martes 26 de octubre de 1880, núm. 256, p. 2.

[2234] Vegeu MALLORQUÍ, Elvis (coord.), *Toponímia, paisatge i cultura. Els noms de lloc des de la lingüística, la geografia i la història*, Girona, Biblioteca Història Rural, 2006.

anunciaven el tancament de les heretats Pintós, Serrat, Marquès, Parella, Plans i Boixatera.[2235] Seria aquest un dels moments fundacionals d'una ampliació arbitrària de patrimoni? Mare i fill, declaraven vedades i acotades les finques i, en conseqüència hi prohibien l'entrada per realitzar diferents aprofitaments.[2236]

Uns anys després, diversos propietaris mancomunats, propietaris de diversos masos al Baix Empordà, sol·licitaven al governador civil un tancament. Les heretats, enclavades al terme de Regencós, masos Bofill, Cortey, Puigcaleu, Prats, Bruguera de Mont i Canandreu, totes juntes formaven un perímetre comú i com a límits tenien a diversos particulars i a les terres comunals de Begur, a l'est; i a les de Pals, al nord.[2237] En l'anunci de Juan Blay –veí de Girona– relatiu als dos masos que tenia a Torroella de Montgrí, en els límits consta l'existència de comunals.[2238] De forma similar, els masos Baquer i Lloreda, del veïnat dels Angles (Montagut) i propietat de Juan Bassols, limitava al sud amb «terrenos que antiguamente fueron comunales llamados del Bosch de la vila de Castellfullit».[2239] El 1894 a Ogassa el rastre de comunals, en actiu, torna a aparèixer en el mas Còdol, propietat de Ramona Arderiu, que limitava a est i nord amb terrenys comunals.[2240] Juan Llorens, amb terres a Bàscara, tenia una finca anomenada «la salida ó Comuns» que indicava, clarament, el seu origen.[2241] Els dos masos de Sant Pau de Segúries, propietat del veí de Barcelona Isidoro Pujador, limitaven amb «tierras comunales» o «los comunes» de la població.[2242] En el vedat de caça de Domingo Batlló, constituït per tres finques de Campelles era contigu de les «tierras comuneras» del

[2235] Aquestes estaven situades i «lindan á saber la primera; en el término y parroquia de Ripoll, que linda a oriente con tierras de D. José Baguer, á mediodía con tierras partes comunales y parte de don Juan Muntadas; á poniente parte con el Ter y parte con el camino Real que conduce a Ripoll a San Juan; a cierzo con tierras del referido Juan Muntadas. La segunda, tercera, cuarta y quinta, o sea Serrat, Marques, Plans y Parella en el término y Ribera de S. Juan de las Abadesas y lindan la primera o sea el Serrat á oriente con el Manso Vilá, á mediodía parte con el Ter y parte con tierras del manso Guillot, á poniente parte con tierras del Manso verdaguer y parte con tierras comunales, á cierzo con tierras comunales. La segunda, tercera y cuarta, o sea el Marqués, Parella y Plans formando juntas una gleva bañadas en su centro río Ter, lindan a oriente con los mansos Folcara y Falguera, á mediodía con tierras comunales, á poniente parte con el manso Gran, con el manso Girona y parte con tierras comunales, á cierzo parte con el manso conocido por Noy de la Caballera y parte con tierras comunales. La sexta ó sea Boxatera, sita en el término de Pardinas que linda á oriente con tierras de N. Balló, a mediodía con tierras del señor Marivé de S. Pablo, á poniente con tierras a N. Closé, y á Cierzo con comunales». BOPG. Miércoles 3 de Abril de 1861, núm. 41, p. 4.
[2236] BOPG. Miércoles 3 de Abril de 1861, núm. 41, p. 4.
[2237] BOPG. Lunes 5 de Enero de 1885, núm. 2, p. 3.
[2238] Al migdia del mas La Pletera, antic Ferrer de Baix; i, a orient del mas Julià, afrontava amb «terrenos rocales y arenosos de la montaña comunal». BOPG. Miercoles 21 de Octubre de 1885, núm. 126, p. 1.
[2239] BOPG. Lunes 18 Septiembre de 1893, núm. 112, p. 420.
[2240] BOPG. Lunes 19 de Marzo de 1894, núm. 34, p. 131.
[2241] BOPG. Miércoles 25 Septiembre de 1895, núm. 115, p. 490.
[2242] BOPG. Lunes 1.º Julio de 1901, núm. 78, p. 292.

municipi.[2243] A Vallfogona del Ripollès trobem altres rastres de terres «conocidas por Emprius» en les afrontacions dels masos Masic, Llastenosa i Angelats, propietat de Luis Pujol i Bassols, titular amb residència a Barcelona.[2244] De forma similar als casos anteriors el mas de Can Vidal de la Costa, casa Rabella i casa Llarga de Subirats (Penedès), propietat de Hermenegildo de Olzinellas i de Tos, veí de Barcelona, limitaven amb el «bosque comunal de este pueblo, llamado 'Montgrós'».[2245] A la mateixa població, i com a límit dels tres masos de Marcos Mir, hi constava una altra porció amb usos comunitaris, la «montaña comunal Bosch del Terme» i les finques anteriors De Olzinellas.[2246]

A Sant Julià de Cerdanyola també trobem referències als «terrenos comunales de los pueblos de Cerdañola y Malanyeu». Aquests apareixen en el vedat de la Baronia de Guardiola de Berguedà, sota la titularitat de l'hisendat Pedro Pujol Thomas.[2247] A instància de diferents propietaris, entre ells el marquès de Monistrol per diferents finques de Tiana, hi constava el topònim el «torrente de las comunas».[2248] Aquesta finca de Tiana, «las comunas», aparegué en una altre anunci mancomunat entre diferents titulars com a propietat de Jorge Miralles.[2249] I en el mateix anunci, i propietat del senyor Fortuny (sense especificar més), hi consta una porció de terrenys que havien estat domini i possessió de la Cartoixa de Montalegre. En aquests terrenys de Tiana, vuitanta-sis anys enrere, el capità general –Domingo Izquierdo– havia concedit un ban per totes les finques i els masos que la institució tenia a la població, a més de Badalona, Martorelles, Santa Perpètua de Mogoda, Montornès, Mollet, Alella i El Masnou.[2250] Les persistències en els aprofitaments, en aquest exemple, serien més que notòries. En un edicte de l'alcalde de Vallirana es feien constar les limitacions del mas del Lledoner, de Joaquim Romagosa, que al sud tocava amb els «montes comunales de Olesa de Bonesvalls».[2251] A Sitges, l'Ajuntament va acordar convertir en vedat de caça –entenem que com a font d'ingressos– tots els terrenys comunals del terme municipal, sense

[2243] BOPG. Martes 22 de Noviembre de 1910, núm. 140, p. 611.
[2244] BOPG. Lunes 29 de Mayo de 1893, núm. 64, p. 244.
[2245] BOPB. Domingo 18 de setiembre de 1881, núm. 224, p. 3.
[2246] BOPB. Miércoles 10 de mayo de 1882, núm. 111, p. 5-6.
[2247] BOPB. Domingo 3 de enero de 1886, núm. 3, p. 3.
[2248] BOPB. Martes 7 de Setiembre de 1886, núm. 213, p. 3.
[2249] BOPB. Martes 16 de Noviembre de 1886, núm. 274, p. 3.
[2250] ACA. R.A. «Firmarum et obligationum», núm. 1231 (3r), f. 2v-4r, 7 gener 1800.
[2251] BOPB. Jueves 22 de agosto de 1889, núm. 201, p. 3.

perjudici, això sí, de les «servidumbres pecuarias establecidas por la ley».[2252] A Sallent (Bages) també hi apareix microtoponímia de comunals i drets d'ús, els «Emprius», en una de les afrontacions de la finca del Refort, de Juan Dalmau.[2253] Les terres amb usos i pràctiques gestionades, en principi, per les comunitats rurals, les trobem repartides per tot el territori. Ara bé, després d'aquests exemples pràctics veiem que aquesta tipologia de terres, adscrites a la gestió i a els usos municipals, predomina especialment a les zones de muntanya, Pirineus i prepirineus, zones on dominava la ramaderia, bàsiques per l'estabilitat i els equilibris de poder en l'àmbit local i per satisfer els interessos d'aquests usuaris.

IV. Bans, anuncis: usos socials de la informació i realització de la propietat

La propietat, com la coneixem ara, no és sagrada, en el sentit bíblic o primigeni, ni és eterna (o immutable) com es podria arribar a presentar. Es tracta d'una construcció social resultat d'un llarg procés històric i dialèctic de redefinició constant i permanent, un pols esperonat per la satisfacció d'una sèrie d'interessos i de necessitats econòmiques i socials. Part d'aquest procés és el que hem vist a través dels bans de la Reial Audiència i dels anuncis dels butlletins provincials. El costós procés de privatització dels comunals de l'estudi de cas de la tercera part seria l'exemple d'aquest caràcter mutant de la propietat fruit de processos de llarga durada. Les resistències socials davant les privatitzacions de comunals van fer que els aprofitaments s'allarguessin en el temps i que la nova situació de domini no pogués ser realitzada o completada ràpidament. Els propietaris tingueren al seu servei els ressorts de les institucions governamentals, durant els diferents períodes històrics, per així satisfer els seus interessos, ja fos en la promulgació de bans, lleis d'acotament i lleis com les de la guarderia rural i la Guàrdia civil. L'objectiu de totes aquestes normatives i institucions fou salvaguardar i completar una determinada manera d'entendre la propietat que havia estat producte de la consolidació d'unes pràctiques anteriors i de proscriure unes altres pràctiques que eren perseguides i castigades. Hem vist unes resistències socials àmplies, persistents i sostingudes en el temps.[2254] En aquest sentit, i a banda de l'estudi de cas, podem referir-

[2252] BOPB. Martes 13 de Abril de 1897, núm. 88, p. 2

[2253] BOPB. Domingo 15 de Septiembre de 1895, núm. 222, p. 2.

[2254] Nombrosos foren les expressions d'aquestes resistències. Autors com Thompson, com hem anat citant, exposaren les diferents formes de protesta. Altres publicacions més recents també han descrit formes de protesta com la de Peter Sahlins per l'Arieja (França). Diferents habitants en desacord amb l'aplicació de la llei de 1827 que limitava l'accés als boscos (pastures i aprofitaments de llenyes), entre 1829 i 1831, protagonitzaren una revolta en la què els pagesos anaven vestits de dona en un sentit

nos a exemples com els d'Espolla o Tiana, per citar-ne només alguns, unes terres que foren objecte d'acotament i de veda amb els diferents i principals mètodes estudiats: els bans i els anuncis. Aquests exemples, i la publicació periòdica i en sèrie de bans, primer, i els anuncis als butlletins (quaranta cinc repetits), corroboren que l'acceptació social dels canvis, mudances i transformacions dels usos i les pràctiques de propietat fou més aviat deficient. En tot cas, foren qüestionades amb multitud de formes i usos.

Els grans èxits però, foren a través dels usos socials de la informació. En aquest sentit, entre les estratègies a l'entorn dels processos de construcció històrica de la propietat, a través de l'estudi dels bans i els anuncis en els butlletins, hem vist l'ocultació de dades quan així interessava i l'aportació sistemàtica d'informacions favorables al discurs que pretenien que fos l'hegemònic i el dominant. Per aconseguir-ho, un dels aspectes primordials fou presentar les activitats i aprofitaments comunals com a actes de furt i de delinqüència. Per acabar d'arraconar aquestes pràctiques foren molt importants els relats i els discursos de construcció històrica de minories socials (minoritzades) amb un clar objectiu polític (programàtic) i de preponderància social dins les comunitats. Hem vist excel·lents exemples a través dels termes utilitzats en les dues fonts per referir-se als diferents usos i aprofitaments dels recursos i, sobretot, la creació de la imatge dels «leñeros», en els memorials presentats a la Reial Audiència, com a perniciosa per la societat. Els propietaris, d'aquesta forma, es presentaven com els garants de l'ordre social i col·locaven els llenyataires i altres contraventors en la línia de la dissidència política i, a voltes, amb les cites al dret diví, a les portes de l'heretgia. Amb la pràctica del dret de propietat com a exclusiu i excloent, finalment, fou presentat i conceptualitzat com un dret natural irrenunciable. Les cites concretes al jusnaturalisme les trobem en alguns exemples dels primers anys del vuit-cents. Era presentat com a una qüestió d'ordre natural i, per tant, superior i indiscutible. Aquesta concepció abstracta, amb l'objectiu final del triomf, no té en compte i obvia les desigualtats socials. Els memorials de sol·licitud dels bans, principalment, tingueren la finalitat d'aconseguir, mitjançant un llenguatge abstracte, mesures favorables (els edictes prohibitius) per a una minoria: propietaris i hisendats. Aquestes disposicions, això és clau, eren presentades

simbòlic de presentar-se com les «fades del bosc» que protegien el «seu domini» dels abusos dels guardes forestals. Les mesures també foren aprofitades per propietaris particulars per l'exclusió de diferents usos i aprofitaments. Vegeu SAHLINS, Peter, *Forest rites: The war of the Demoiselles in Nineteenth-Century France*, Harvard University Press, 1994.

com a «naturals, positives i necessàries per a tothom». La mateixa idea, en la segona meitat de segle, estigué totalment incorporada en els discursos i els textos dels anuncis dels butlletins. Amb les pràctiques descriptives, les reformulacions i reafirmacions dels relats en les dues fonts, van anar assentant doctrina. En altres paraules, les «clases dominantes en los siglos XVIII i XIX construyeron un discurso sobre la propiedad y el progreso que identificaba de un modo absoluto los intereses de la propiedad con los intereses de la sociedad».[2255] En resum, el control de la informació solia tenir efectes positius per a la defensa dels interessos de la propietat. Per explicar i complementar aquest fenomen també hem apel·lat al concepte d'«hegemonia cultural» de Gramsci. A saber: els relats i els valors que la classe propietària dominant intentaven imposar per defensar els seus interessos a través, com hem vist, de diferents mètodes i canals de difusió. Aquestes concepcions i missatges, amb el pas del temps i la persistència (les pràctiques i les vies de fet), buscaven convertir-se en la norma social, en la preferència i, en última instància, en la Llei. Aquesta idea de fons l'exposà Marx en els debats sobre la llei del «robatori de llenya». Marx (*Gaseta renana*, 1842), davant d'una proposta normativa rebutjada, reflexionava i raonava a l'entorn del «propietari pràctic» del bosc: «esta determinación legal es buena en la medida en que me es útil, pues mi utilidad es lo bueno». A això, Congost, afegeix que el «propietari pràctic» català diu: «fem les lleis de manera que nosaltres puguem redimir els nostres censos però que ells no puguin redimir els seus».[2256] Per tant, els legisladors van tenir com a objectiu, principalment, satisfer els interessos d'una minoria d'individus i propietaris. Un nombre significatiu d'aquests, en la segona meitat de segle, homes públics, de negocis, senadors i diputats a Corts. Més enllà, tribunals i governs foren els garants (teòrics i pràctics) del compliment de les disposicions. La citació reiterada i la fonamentació en les lleis liberals dels tancaments i les prohibicions publicades en els anuncis dels butlletins s'haurien d'entendre en la mateixa lògica (la del «propietari pràctic»). Les lleis eren bones en tant que els eren útils per justificar la prohibició d'entrada als masos. D'altra banda, si els convenia i els interessava, podien incomplir sistemàticament les lleis o usurpar camins i vies de comunicació rurals. L'objectiu principal fou el de sotmetre i controlar les pràctiques i aprofitaments dels no propietaris (i els drets de propietat col·lectius).

[2255] CONGOST, Rosa, *Tierras, leyes, historia*, *op. cit*., p. 115.
[2256] CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres*, *op. cit*., p. 192.

Els senyors útils foren els grans beneficiaris i protagonistes d'aquesta «revolució silenciosa» de tancaments de terres a Catalunya. Amb la clàusula «para que nadie pueda alegar ignorancia» feien un pas endavant i, sense presentar títols obligatòriament i, majoritàriament, sense consignar els limítrofs ni l'extensió de les finques, condicionaven i dificultaven –d'entrada– qualsevol reacció legal en contra. La mateixa clàusula fou utilitzada en els anuncis prohibitius dels butlletins, amb la mateixa lògica. Per l'acotament i veda de terres, per aconseguir la legitimitat i, si convenia, l'apropiació fraudulenta de terres boscoses i ermes amb mètodes 'legals', es basaven en l'estratègia informativa, en tant que tenien l'empara de les institucions i el seu entramat social i administratiu. Per entendre el fenomen dels bans hem de tenir en compte i prestar atenció als advocats que, normalment, treballaven i redactaven els memorials pels senyors útils dels masos. Van tenir un paper primordial en la construcció i exposició de les informacions (les pràctiques informatives) relatives a uns aprofitaments que, entre altres, eren presentats com a danys i actes de delinqüència. D'aquesta mateixa manera, també és interessant posar èmfasi en la bona recepció, sintonia i condescendència a les peticions d'edictes prohibitius i reconeixement de drets per part de l'Alt Tribunal.[2257] En un sentit similar i encara més fàcil, els anuncis dels butlletins, començaren com una pràctica privada d'uns propietaris esperonats per la necessitat i l'interès particular. Sovint, per penalitzar les conductes, es van recolzar en el codi penal, recentment publicat i reformat (1848, 1850) per adaptar-lo al seu ús i les seves conveniències, en un altre exemple més de «propietaris pràctics». La iniciativa tingué èxit, fins el punt d'institucionalitzar-se i, en última instància, ser recollida i regulada per la Llei de caça de 1879. Una normativa que era utilitzada més enllà del redactat i de consum habitual quan convenia justificar els vedats (i acotaments). Hi havia un desajustament entre el text normatiu i la pràctica social real amb aquesta i altres normatives. Ho hem vist, entre altres, per les diferents i reiterades crides dels governadors civils a autoritats i Guàrdia civil perquè es complissin les normatives. Ara bé, cada circumscripció provincial va destacar per una utilització de diferents mètodes de publicació d'avisos prohibitius. Aquesta singularització territorial es concreta en el mètode utilitzat i s'explicaria per les

[2257] L'estudi de la font ens informa d'alguns aspectes que ens ajuden a entendre les lògiques i aspectes de les estratègies que seguien els particulars per incrementar la rendibilitat de les pròpies finques o per aprofitar-se exclusivament de tots els aprofitaments. Per això necessitaven la complicitat de l'administració de justícia i ho demanaven utilitzant subterfugis o fórmules per aconseguir la sensibilització i que cada cas particular arribés a bon port i obtingués la gràcia de l'edicte prohibitiu. En aquest sentit, els advocats i els procuradors, solien citar els danys, la destrucció dels boscos en detriment de la marina, els ingressos de la monarquia a través del cadastre o la possessió immemorial com a ariets i pretextos per l'objectiu privatitzador.

preferències de la classe propietària en cada demarcació: Girona, privats; Barcelona, edictes municipal; i Tarragona, avisos del govern civil.

També hem vist quines eren les estratègies i els mètodes per tancar i usurpar camins públics i ramaders com a exemple de construcció permanent dels drets de propietat. Uns actes (o assalts) que no eren exempts de crítica o de resistència social o, fins i tot, d'oposició individual (encara que fos passiva). Alguns propietaris, a banda dels camins d'ús públic, s'atrevien amb camins d'ús privat o drets de pas dels veïns. Aquest fou el cas de Francisco Matlleria de Palafrugell, un peculiar propietari, que en el seu testament s'encarregà de deixar constància de la via de fet com a mètode habitual per aquestes apropiacions de superfícies dels camins. Referint-se a mas Bartomeu de Mont-ras (Baix Empordà), després de deixar-lo a l'asil d'ancians de Palafrugell, va tenir record per un camí que li havia estat pres:

> «De todos modos desearía que los cuatro alcornoques y una olivera que ahora lindan con la viña del Sr. Vergés, los dejaran, como á testigos perennes de que antes lindaban con el camino –pues de otro modo no serian plantados allí–, un camino que me pertenecía y servía para pasar con las carretas a los campos del fondo y que en tiempo del Sr. Verges (padre) se apropiaron y cultivaron para ensanchar su viña y su… fortuna. Con lo dicho yo no incito á que se haga reclamación alguna sobre este punto, pero me complazco en hacerlo constar…».[2258]

En l'estudi de cas, hem vist les estratègies d'alguns veïns per evitar el pagament de censos derivats del domini directe del comte de Peralada. Una vegada obtingudes les «cartes de gràcia», o llicència per poder realitzar l'establiment, guardaven l'autorització de la Universitat, en tant que document públic i no passaven per la notaria a sotmetre's al control senyorial. Ocupaven la terra i, fins i tot, la transmetien a través de compravendes. Sens dubte, unes estratègies d'informació i de silenci amb certs èxits en els resultats. De fet, durant la primera meitat del vuit-cents els processos judicials no foren tan sols en contra de l'establiment de les terres comunals, en el rerefons hi havia una disputa i un qüestionament del domini directe de qui també fou senyor jurisdiccional. I els emfiteutes beneficiaris de l'establiment de 1785 foren, com és lògic, uns fervents defensors d'aquest domini directe, almenys per aquesta qüestió que els afectava i que era la garantia els seus (nous i flamants) drets de propietat. La desaparició o ocultació dels llibres del comú, dels arrendaments realitzats dels béns comunals, i la seva actitud en les respostes al qüestionari dels capítols aportats per la defensa dels usos

[2258] VERGÉS, Fermí, «El meu don Francisco Matlleria i el seu testament», *Mirador, setmanari de literatura, art i política*, any VI, núm. 305, Barcelona, dissabte 15 desembre 1934, p. 8.

comunals de la Muntanya, ens fa emergir, altra volta, les estratègies de la informació. Les contestes davant l'autoritat judicial, per reconèixer les finques cartografiades, ometien o ignoraven la realitat que no els convenia, els fallava la memòria o al·legaven problemes de visió. Mentre durava i s'allargava el procés la propietat i l'usdefruit de les terres es mantenia de *iure* de la banda d'uns detentors que intentaven mantenir-les tancades i privades a l'accés i l'aprofitament dels altres que no en tenien el domini útil. De la mateixa forma, en la segona meitat del vuit-cents, quan la disputa es va concretar en els aprofitaments comunals, o les servituds, detectem una guerra informativa al voltant dels drets de pastura –circumscrits de Reis a Sant Miquel de setembre– que es feien constar a través de testimonis. Aquests *drets* foren tinguts en consideració, de forma reiterada, per les autoritats judicials locals després de les diferents denúncies de la guarderia particular. Finalment, un tribunal superior va dictaminar la inexistència d'aquest *dret* i de qualsevol altre ús comunal. En l'episodi de la República i la Guerra civil la informació, en sentit contrari, també va tenir un paper primordial. Les estratègies relacionades amb la informació, i també amb el silenci, van tenir una importància cabdal en les mutacions en els drets de propietat i en les dinàmiques econòmiques i socials dels diferents períodes històrics estudiats. Així doncs, d'aquesta manera, s'explicarien els canvis de les relacions socials a l'entorn de la propietat de la terra que no ensenyen (ni exposen) els codis ni les lleis.

Després d'analitzar i estudiar les dues fonts, bans i anuncis dels butlletins (així com el cas particular de Cantallops), hem vist i corroborat que els tòpics i constructes historiogràfics com la «revolució liberal», en tant que moment zero del progrés o del desenvolupament del capitalisme; o l'«Antic Règim» com a sinònim d'endarreriment social o estacament crònic, flaquegen com un gegant amb els peus de fang. En aquest sentit, Congost adverteix que l'adjectiu «antic» no hauria de fer-nos veure una societat desaccelerada o poc dinàmica.[2259] De la mateixa forma, termes historiogràfics com «feudal» i «capitalista», aplicats abans o després de la «revolució liberal» no són massa efectius, no són útils perquè les dinàmiques socials sobrepassen uns períodes històrics encotillats amb conceptes que no són operatius (ni responen a les necessitats) per d'explicar unes realitats històriques.[2260] Un dels objectius principals ha estat veure el

[2259] CONGOST, Rosa, *Tierras, leyes, historia…*, *op. cit*., p. 72.
[2260] Per Congost, en la historiografia espanyola hi sol haver una certa confusió conceptual «entre lo *liberal político* y lo *liberal económico*». Ibídem, p. 84.

funcionament de les relacions de propietat en tant que relacions humanes com a clau per entendre la història. Així, doncs, ens hem endinsat en les fonts i en els relats que ens han permès copsar les diferents pràctiques de propietat relacionades amb els tancaments de terres, un dels nervis principals i motors de canvi per comprendre aquests processos de llarga durada. És a través dels drets de propietat que podem analitzar la complexitat de la realitat històrica, més enllà de les lleis. Una realitat social que fou producte d'unes dinàmiques i relacions de classe per aconseguir i assegurar uns drets i unes rendes de la terra. La consciència de classe dels propietaris i dels hisendats emergeix en diferents raonaments i exercicis pràctics per la defensa a ultrança, en tant que sentiment o sentit de la propietat –i amb multitud de mètodes–, de l'exclusivitat del domini. Aquesta consciència de classe dels propietaris és notòria en molts aspectes del llenguatge i a través de publicacions (com el *Bien del País* o *La Granja*) i pel fet que, com hem explicat, alguns d'ells foren membres de l'IACSI. La propietat de la terra era la base del reconeixement i la distinció social. El context valorava i atorgava significats de prestigi social la compra, el manteniment i l'acreixement del patrimoni. Es presentaven com a nervi i múscul de l'Estat, fonament, base i estructura central per la vida social i econòmica: «el arado trazando el primer surco abrió los cimientos de la sociedad ha dicho Lamartine», apuntava Narcís Fages de Romà.[2261] Aquestes classes socials dinàmiques ens han permès anar establint els «nivells de vida» a través de les seves pròpies definicions i categories autodefinides.

Hem volgut analitzar els bans i els anuncis, en tant que pràctiques i (finalment) institucions cadascuna en el seu context històric. Els anuncis per tancament de terres pretenien refermar una posició social dominant i enfortir-ne el discurs que la fomentava en un context de baixada d'ingressos i de qüestionament constant del model de propietat excloent. Hi va haver un cert increment en la duresa, encara que fos retòrica i discursiva, que no vol dir el mateix que fortalesa i eficàcia. La investigació ha portat a

[2261] FAGES DE ROMÀ, Narciso, «Asociaciones agrícolas de Comarca», *La Granja*, enero de 1850, núm.1, p. 4. L'agricultura, segons Fages, no havia de tenir partits, representava el progrés, el vertader progrés. Les referències dissensions i guerres civils com a sinònim de desgràcies i malvestats era situar-se en el camp polític de l'ordre institucional, era una manifestació d'adhesió a l'ordre social i jurídic que articulava la societat i feia possible la protecció de la propietat, l'exclusió i càstig dels intrusos. L'agricultura era la font de riquesa de propietaris i hisendats que havien de procurar la unió el pro dels interessos comuns i deixar de banda les diferències polítiques o ideològiques. L'agricultura, en tant que columna vertebral de la societat, havia d'encapçalar-la i els titulars del domini havien de ser-ne els garants d'un progrés, el progrés de l'economia rural, i d'unes bases que permetien avançar i assegurar un ordre determinat, un ordre que no podia ser subvertit que assegurava –deien– la prosperitat pública i privada.

desenvolupar i mostrar, a través de molts casos particulars, el caràcter canviant de les relacions socials i de les relacions de propietat. Hem repetit i donat a entendre que aquestes relacions no són ni han estat perennes. També que són, precisament, aquestes relacions socials les que solen explicar el canvi històric –com hem dit en més d'una ocasió– més enllà dels marcs jurídics i legals. El que hem pretès demostrar empíricament, amb l'estudi dels bans de la Reial Audiència, amb els anuncis per tancament de terres dels butlletins provincials i l'estudi de cas, és que la propietat no és estàtica, ni eterna ni sagrada. La propietat és el resultat d'una construcció social de llarga durada i la seva realització s'ha d'entendre per les relacions de poder i la consumació d'un domini social de determinats individus i famílies que es distingeixen i es diferencien socialment dins de les comunitats pageses. Entendre la propietat com una cosa donada, mítica, antiga, perpètua, perenne i exportable arreu del món resulta i esdevé un important obstacle epistemològic.[2262] Les teories dominants de la propietat, en tant que motlles per entendre i pretesament funcionals en tota època històrica o societat contemporània poden resultar estèrils i poc productives per la correcta interpretació del passat i altres societats que no siguin l'occidental actual, neoliberal i capitalista. En aquest sentit cal advertir, ser conscients i fer evident l'anacronisme històric. Els drets de propietat, les seves *condicions de realització* en el vessant dels tancaments de terres han estat objecte d'aquesta recerca, i, aquests, són fràgils, inestables i imperfectes, «susceptibles de canviar».[2263] I davant d'aquesta realitat el que hem après en aquest estudi, és precisament, la necessitat pràctica de la seva reafirmació, i redefinició permanent, més enllà de qualsevol legislació.

[2262] CONGOST, Rosa, GELMAN, Jorge i SANTOS, Rui, «Property rights in land: institutional innovations, social appropriations, and path dependence», *op. cit*.
[2263] CONGOST, Rosa, *Dels capbreus al registre de la propietat*..., *op. cit*., p. 27.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Document 1. BAN DE LA FAMÍLIA GOY DE GIRONA I FORNELLS DE LA SELVA, 1825

D. FRANCISCO JOSÈ BERNALDO DE QUIRÓS,

Alas, Carreño y Huergo, Mariño de Lobera, Pardo de Figueroa; Dueño y Pariente Mayor de la Casa Solariega de Quirós en el Principado de Asturias; Regidor, Alguacil mayor de la Ciudad de Oviedo, y del Tribunal de la Santa Cruzada de ella; Socio honorario de la Real Sociedad de Asturias; Marques de Campo Sagrado; Vizconde de las Quintanas; Teniente General de los Reales Ejércitos; Caballero Gran Cruz de la Real y distinguida Orden española de Carlos Tercero, y de la Real y Militar de San Hermenegildo; Notario de los Reinos; condecorado con la Lis de Francia; Decano del Supremo Consejo de la Guerra; Capitan General en comision del Ejército y Principado de Cataluña, y Presidente de su Real Audiencia &c. &c. &c.

POR CUANTO por parte de Don Salvador Llongueras y de Portoles, apoderado de Jayme Goy y Vidal, Labrador en la Ciudad de Gerona, se me ha presentado un Memorial del tenor siguiente:=Excmo. Sr.= Don Salvador Llongueras y de Portoles, apoderado de Jayme Goy y Vidal, Labrador en la Ciudad de Gerona y Pueblo de Fornells respectivamente domiciliado segun el poder que acompaño, con la mas atenta veneracion á V. E. expongo: Que mi Principal se halla ser dueño, señor y posesor de varias heredades y tierras sitas en distintos parages y pueblos, y entre otros los que integran los patrimonios conocidos por el de Goy de Fornells, y por el de Vidal de Quart; cuyas tierras parte son campos, parte de ellos de regadio, parte garrigas, ó estapar, parte hiermas, y prativas, parte boscosas, parte plantadas de diferentes árboles infructiferos y fructiferos, y otras de viñas: y en atencion de que mi Principal experimenta en sus dichas tierras y heredades que se transita á todas horas á pie, y á caballo y con carreta, rompiendo los cercos y tancas que las circulan, y aun otros se atreven á apacentar ganados, á fin pues de precaver semejantes perjuicios, daños y molestias.= A V. E. Suplico se sirva proveer y mandar que se despache y publique pregon, y edicto de Ban en todas las Ciudades, Villas y Pueblos que mi Principal juzgue conveniente para el indicado objeto, mandando que persona alguna se atreva á pasar á pie, ó á caballo, ni con carreta por las tierras de mi Principal, ni tampoco á conducir, ni apacentar ganado de especie alguna, ni de escabar, ni cortar árboles, sacar tierra, ó hurtar agua, ni frutos bajo aquellas penas que V. E. estime oportunas; para cuyo cumplimiento se dé por V. E. comision á las Justicias de las respective Ciudades, Villas y Pueblos en donde se cometieren tales excesos; cuya gracia espera mi Principal merecer de la que caracteriza á V. E.

POR TANTO sin perjuicio de tercero ORDENO Y MANDO á todas y cualesquier personas, de cualquier estado, grado, calidad y condicion que sean, que en adelante no se atrevan por sí, ni por interpuesta persona á hacer entrar ningun género de ganado en las espresadas tierras, bajo pena de cinco sueldos por cabeza de ganado menor, y de mayor diez sueldos si fuere de dia y de duplicada siendo de noche; cortar y hurtar árboles, sus renuevos y leña de las referidas tierras; hurtar estiercol, bellotas, frutas, trigos, legumbres, así en grano como en paja, ni otra cualquier especie de frutos; desviar, hurtar ó usurpar sus aguas; arrancar piedras, ni pasar de dia ni de noche á pie ni á caballo por las mencionadas tierras, haciendo caminos nuevos é inusitados bajo pena de tres libras siendo de dia y de duplicada siendo de noche, y de la pérdida de las caballerías é instrumentos con que se egecutaren los referidos daños, aplicaderas dichas penas por terceras partes á las de Cámara, Denunciador y Juez executor, con apercibimiento que se exigirán irremisiblemente de los contraventores por la primera vez y duplicada respectivamente por la segunda, y se procederá contra ellos á lo demas que hubiere lugar en derecho: comisionando á los Bayles que son y serán de los respectivos Lugares y Términos y al Corregidor y Alcalde mayor del Partido para la exaccion de las penas conminadas. Y para que venga á noticia de todos y nadie pueda alegar ignorancia MANDO que se publique este Edicto por los parages públicos y acostumbrados de dichos lugares y términos y demás que convenga. Dado en Barcelona á los veinte dias del mes de diciembre de mil ochocientos veinte y cinco.=El Marques de Campo Sagrado.=Gregorio Garcia.=Registrado.=Lugar del Se ✠ llo.

AMGI. Fons Pelai Negre Pastell. Subfons Goy. Notes i documentació sobre propietats. Ban de 20 desembre 1825.

Document 2. BAN GENERAL DEL CORREGIMENT DE GIRONA, 1828

DON GASPAR DE ROCABRUNA

y Tabernér, Mariscal de Campo de los Reales Ejércitos, Caballero Gran Cruz, de la Real y Militar Orden de San Hermenegildo, condecorado con la Cruz de Fidelidad de primera época en grado heróyco y eminente, y con las cruces de distincion de la batalla de Chiclana, la de Soraure, la del tercer Ejército, Reconquista de Sevilla, Bloqueo de las plazas de Pamplona y Bayona, Gobernador Militar y Político de la Ciudad de Gerona y su Corregimiento, Presidente de su Ilustre Ayuntamiento, y de la Comision de revision de agravios de este Partido el de Figueras y Olót, Subdelegado de todas Rentas Reales y Patrimoniales, y nato del Ramo de Policía, Juez conservador de Estrangeros, y Protector de los Teatros y Caminos del mismo Distrito, &c. &c.

I-427

Me es sencible en lo infinito oir los clamores que justamente han dirigido algunos propietarios de este Corregimiento por mi conducto al Señor Comandante general del cuerpo de operaciones de la alta Cataluña, querellandose de que por carecer de armas no les era posible libertar los bosques de sus posesiones, del asalto que hombres encenagados en el vicio y aplicados á todo género de maldades, le hacian de continuo, asi en medio de la claridad del dia, cuanto á toda hora de la obscura noche desbastando las plantas de mas conocida utilidad, con conocido perjuicio á los interesados y desprecio de las Leyes que nos constituyen en sociedad. Por tanto, de acuerdo con aquel Gefe superior, y para desvanecer de raiz tan doloroso como violento abuso, ORDENO Y MANDO lo siguiente.

1º

Toda persona sin distincion de clase que cortare leña, arrancase arboles, recogiese ramas ú ojarasca, y extragese las cortezas en hacienda ó bosque que no sea de su pertenencia, no obteniendo previo permiso de su legitimo posecdor, se le ecsigirá la multa de 15 libras y diez dias de cárcel, resarciendo ademas los daños que hubiese ocasionado.

2º

En la misma multa incurrirá todo aquel que apacentase ganado de cualesquiera especie en terreno que no le pertenezca, con mas 10 sueldos por cada cabeza de que se componga, con el mismo resarcimiento de perjuicios, bien entendido que los que incurriesen de noche en ambos articulos seran conminados en todos sentidos con pena doble.

3º

Los que justificandoles reincidencia en los escesos esplicados fuesen aprendidos y puestos á disposicion de las respectivas autoridades, seran conducidos con seguridad á las Reales carcelss de esta Ciudad, y despues de retribuir los daños ocasionados y abonadas las multas á que son acreedores se les castigará la inobediencia y poco respeto á este bando con la reclusion que merezca.

4º

Encargo muy particularmente á los Bayles y demas personas que ejercen Autoridad en todos puntos de este distrito vigilen la puntual observancia de cuanto queda mandado, y que administren la mas pronta y recta Justicia á las partes reclamantes; en concepto que las multas que se ecsijan se repartirán con igualdad entre el Juez ejecutor, denunciador, y penas de Camara.

Por último y á efecto de que nadie alegue ignorancia que le ecsima de la pena correspondiente á su decidida intencion ó inobediencia se publicará y fijará en los sitios acostumbrados de esta Ciudad y demas parages del Corregimiento. Dado en Gerona á 23 de Febrero de 1828.

Gaspar de Rocabruna.

Por mandado de S. E.
Juan Diaz, Secº

Agustin Figaró impresor de S. M.

AHG. Biblioteca. Impresos antics, I-427.

Document 3

Gobierno superior político de la provincia de Lérida
Circular núm. 31

El desprecio, con que se miran los derechos de propiedad hallados de continuo con poco respeto á las leyes, usos y costumbres de los pueblos, es causa de que me dirijan continuas reclamaciones que deseo cortar haciendo que se respete esta garantía y principio de buena administración. En su consecuencia he acordado las siguientes disposiciones que procurarán las justicias llevar á debido efecto bajo su más estrecha responsabilidad en las cuales van refundidas las de mi anterior bando de 5 de diciembre último.

1.º Que se observen estrictamente las ordenanzas municipales de los pueblos en cuanto al número de cabezas de ganado lanar, cabrio, vacuno, de cerda, mular y caballar que pueda tener cada vecino para pastar en los terrenos comunes, sin que sirva esto de pretesto para invadir los de dominio particular, pues señalados los caminos y cordeles por donde debe transitar el ganado no es lícito separarse de ellos.

2.º Quedan anuladas todas las disposiciones municipales que fijan el número de ganado que puedan tener los vecinos de los pueblos. Cualquiera de ellos podrá poseer el que le parezca, tenga ó no propiedades, pero no podrá apacentarlo sino en su tierra propia ó en la agena sin media el permiso por escrito del dueño ó de quien lo represente.

3.º Quedan vigentes las mismas ordenanzas en cuanto fijan las penas pecuniarias en que incurren los transgresores, pero si estas son menores de las que se espresan en este bando los alcaldes de los pueblos deberán sujetarse á él.

4.º Siendo acotados y cerrados todos los terrenos de dominio particular, a nadie es lícito apacentar en ellos los ganados sin espreso permiso de sus dueños que quedan en absoluta libertad de ceder ó enagenar las yerbas á naturales ó forasteros siempre que les correspondan con arreglo á las leyes y disposiciones del Gobierno, pero el ganado que se introduzca en las tierras de dominio particular deberá siempre ser conducido por los caminos y senderos obligados á esta servidumbre sin desviarse en lo más mínimo. Los

dueños de los predios sirvientes no podrán impedir el paso sea cual fuese la calidad de plantío ó arbolado que hubiese en ellos y el estado de las tierras.
En virtud de este artículo los dueños de las tierras pueden disponer libremente de sus [2] yerbas no obstante de cualquier concesion en contrario á favor del común, mientras no sea hecha ó ratificada desde que por diferentes declaraciones han quedado cerradas y acotadas las tierras de dominio particular.

5.º Los derechos de los llamados Señores no serán obstáculo para el cumplimiento del artículo precedente, no mediando á su favor una declaración judicial en los términos prevenidos en las leyes.

6.º Queda prohibida la entrada de ganados de cualquier clase en los sitios nuevamente sembrados ó plantados que pertenezcan al Estado, á los propios ó comunes de los pueblos hasta pasados seis años que se consideran precisos para la cría de dichos árboles; observándose lo mismo en los plantíos que en la actualidad se hallan en estado de tallares.

7.º Ningún ganado forastero podrá entrar en un término sea de paso ó para pacer sin permiso del alcalde ó del que le substituya en la jurisdicción: no podrá separarse de la carrerada ó camino señalado, y el alcalde ó el que le substituya estará obligado á dar guía siempre que el ganadero ó pastor lo reclame á su costa.

Los alcaldes podrán suspender la concesión del permiso de entrar en el término para pastar, cuando los ganaderos ó pastores no acrediten tenerlo de los dueños de las tierras á donde quieran dirigirse, ó conste á los alcaldes no haber tal permiso, y podrán negarlo cuando los ganados padezcan alguna enfermedad epidémica. Si algún ganado que esté en este último caso debe atravesar el término procurarán los alcaldes tomar las providencias convenientes para evitar todo roce é infección de las aguas á costa del dueño de aquel y si tales providencias no son asequibles, ó del parecer de las personas inteligentes resulta que en el tránsito no pueden precaverse los ganados del término, podrá el alcalde negar el permiso bajo su responsabilidad quedando á los ganaderos expedito su derecho para reclamar contra esta providencia.

8.º Los ganados trashumantes en su tránsito podrán disfrutar de los pastos comunes y tener expeditos los pastos que siempre se han reconocido para los abrevaderos.

9.º Las denuncias deberán verificarse en el término preciso de seis días el cual pasado prescribe la acción de los dueños y agraviados para ser indemnizados según las disposiciones de este bando, pudiendo empero intentar las acciones civiles y criminales que les competan en los tribunales de justicia. Pasado este término no podrán los alcaldes imponer multa alguna por el solo hecho de haber entrado ganado en sus término sin su permiso, pero podrán mandarlo salir si aun permanece.

10. Todos los ayuntamientos nombrarán al principio del año dos labradores hacendados, inteligentes y de conocida moralidad, los cuales tasarán, previo el correspondiente juramento, los daños que cause el ganado siempre que se les mande. La relación de estos daños la formalizarán ante el secretario del ayuntamiento; y el alcalde después de cerciorado del hecho condenará y exigirá de plano al dañador ó de mancomún á los ganaderos, según se expresa en el artículo siguiente, el importe de los daños, costas y multa. La relación de los expertos siempre que fije bien el daño y el día que se hizo hará entera fe; pero no omitirán los alcaldes todos los medios, de prueba que se les ofrezcan cuando de ellos no debe resultar dilación y sean indispensables para fijar la pena.

11. Si los expertos clasifican la clase del ganado que ha hecho el daño y se ignora el dañador, quedan solamente obligados á la indemnización, multa, y, costas los que tengan ganado de aquella especie y hayan pastado en el día o días en que se hizo el daño.

12. Las justicias de los pueblos, señalarán la parte de terrenos comunes en donde pueda apacentar el ganado cabrío, sus cordeles y cañadas, pero si ya lo tuvieren no harán novedad sin que preceda la autorización correspondiente.

13. Las mismas justicias serán responsables, con sus bienes propios de los descuajes y desmontes que se hagan en los terrenos de dominio común, así como de las multas, y costas que se impongan por este motivo. Los concejales que permitan un descuaje ó corta de árboles sufrirán una multa de mil r[eale]s.

14. Los ayuntamientos no podrán conceder derecho de vecindad á persona que resida en otro pueblo mientras no fije el domicilio en la jurisdicción del mismo ayuntamiento, y los concejales que contravinieren sufrirán la multa de mil r[eale]s sin perjuicio de las indemnizaciones que se consideren justas en beneficio del Estado, del común de vecinos ó de los particulares contra quienes resulte daño ó perjuicio por la concesión y aun venta de tales derechos, considerando que los adquisidores no han tenido en ello otra intención de aprovecharse de las tierras, leñas y pastos del común.

15. Los alcaldes impondrán las multas en proporción al número de cabezas de ganado y de su clase, siempre que conste, en esta forma: 4 r[eale]s por cada cabeza de ganado lanar y de cerda, y 6 por cabezas de ganado cabrío y mayor. Si no consta el número impondrán la multa de 50 r[eale]s. Si la invasión fuere, estando regadas las tierras, cuatro días ó noventa y seis horas posterior á alguna lluvia ó de noche será doble, y si concurriesen las dos primeras circunstancias y la última á la vez será triple. En iguales penas y en la propia escala incurrirán los dueños de los ganados que entren en un término del alcalde correspondiente, y si á esta falta añadiesen la de las invasiones en propiedad agena incurrirán [3] además en las multas á que están sujetos para estos casos los dueños del ganado del término.

16. Los guardas tienen como hasta aquí la facultad de exigir prenda á los dañadores y las justicias la de realizar con su producto el importe de las multas, daños y costas no haciéndolas efectivas el dueño en el término que se señale que no bajará de dos_días. Dichas cantidades se exigirán siempre á los dueños de los ganados y si corresponden á menores á sus curadores, si perjuicio de la mancomunidad que queda referida en el caso de que no resulte el dañador.

17. El señalamiento de la indemnización y penas corresponde á la autoridad local del pueblo donde se haya hecho el daño, así como la ejecución si hubiese prenda ó tuviese bienes el dañador en el mismo término; sino corresponderá á la justicia del domicilio. Si el daño se hiciese en terrenos comunes cuya jurisdicción correspondiese á dos ó más justicias se observará para el señalamiento el mismo orden que esté prescrito para la formación de diligencias criminales cuando ocurra en ellos algún delito.

18. Con arreglo á la real orden de 5 de abril de 1834 ningún particular ni corporación puede distraer en su origen ni en su curso las aguas de manantiales ó ríos que de tiempos antiguos riegan otras terrenos más bajos. El contraventor sufrirá la pena de 200 r[eale]s la primera vez y doble la segunda. En las mismas penas incurrirán los que distraigan las aguas destinadas á los molinos y artefactos sin tener título para ello, ó expreso permiso de sus dueños.

19. No será permitido cazar ni pescar en terrenos de dominio particular sin previo y expreso permiso del dueño ó de quien sus veces hiciere. Estos podrán verificarlo en todo el tiempo del año sin otra sujeción que las que reconoce la ordenanza de 3 de mayo de 1834; pero en las tierras abiertas que no están labradas ó que estén de rastrojo podrá cazar cualquier persona con el correspondiente permiso de seguridad pública más no en tiempos vedados ni en días de nieve y los llamados de fortuna. La caza con hurones, lazos, perchas, redes y reclamos machos está así mismo prohibida cuando no sea para codornices y aves de paso en el tiempo que acostumbran hacerlo, y los infractores á dicha ordenanza serán penados por la justicia respectiva en esta forma: 20 r[eale]s por la vez primera, 30 por la segunda y 40 por la tercera indemnizando siempre los daños y perjuicios no tendrá otras restricciones que las expresadas en dicha ordenanza.

20. Igual pena se aplicará al que se halle en propiedad agena cortando leña, sarmientos ó cogiendo frutos que no le correspondan siempre que para ello no hubiese expreso permiso del dueño. Si el robo que se cometiese fuere en cantidad mayor ó si mediase algún acto de violencia los alcaldes, formarán las correspondientes diligencias criminales, de modo que la disposición de este artículo se refiere solo á los casos en que el daño fuese en cantidad pequeña y no hubiese necesidad de intervenir el poder judicial.

21. Quedan prohibidos por consecuencia del artículo anterior los rebuscos sea cualquiera la práctica y las disposiciones municipales que los autoricen, pues solo podrán verificarse con permiso del dueño.

22. Todo español ó estrangero está autorizado para descubrir minas y buscarlas en terrenos de la nación, comunes de los pueblos y de dominio particular, pero está obligado á la indemnización de los daños y perjuicios que cause. Los alcaldes como

autoridades inmediatas procurarán proteger á los que se dediquen á este ramo de industria, pero no permitirán que con este pretexto se introduzcan personas estrañas en las heredades sin permiso de sus dueños que no podrán negar; pero si esto ocurriese me darán parte para providenciar lo que corresponda.

23. No permitirán que con el pretexto de beneficiar canteras, arenas, arcillas ni con cualquier otro motivo se abran nuevos caminos sin expreso permiso de los dueños de las tierras, ni que se hagan descuajes para hacer cal, yeso, fabricar piedras de chispa, etc. Ni que se cometa cualquier abuso de los que se han permitido hasta aquí por una costumbre perjudicial y protección mal entendida á determinadas industrias. Tampoco permitirán que se desvíen las aguas de las propiedades que tengan derecho á ellas, que se obstruya su curso, se destruyan los cajeros de las acequias ni se transite por ellos; todo bajo las penas que prescriban las ordenanzas ó juzguen convenientes los alcaldes en su defecto.

24. Todas las multas que se impongan á consecuencia de esta circular se aplicarán á personas de cámara detraída la parte que corresponda al denunciador y la del Juez ejecutor.

Este bando se publicará y fijará en todos los pueblos y cuidarán los alcaldes y propietarios que se recuerde á menudo para su puntual cumplimiento, de ponerlo á noticia de los terratenientes que residan en todos pueblos de distinta provincia, y aun de dar conocimiento de él á las justicias de los pueblos limítrofes sino pertenecen á este distrito á quienes rogarán se sirvan mandarlo publicar para evitar dudas y á fin de que nadie pueda alegar ignorancia. Lérida 25 de febrero de 1843.=P.A.G.S.G.P. Ignacio Saavedra.

BOPL. Martes 28 de Febrero de 1843, núm. 24, p. 1-3.

Document 4. Reglament de la Junta provincial d'agricultua de Tarragona, 1850

JUNTA PROVINCIAL DE AGRICULTURA DE TARRAGONA

REGLAMENTO de policía rural acordado por esta Junta en la sesión del día 3 de enero de 1850 el cual en concepto de la misma pueda servir de base á todos los pueblos de esta provincia al tiempo de formar sus respectivos reglamentos.

PREAMBULO

Siendo la agricultura la primera, la mas noble, la mas indispensable ocupación del hombre, la base de las sociedades, la que sostiene al estado, la que dá ser y vida a los cuerpos políticos, sin la que no podrían existir sino errantes, como las naciones bárbaras en busca de los alimentos que en diferentes regiones ofrece la provida naturaleza es tambien la que produce muchas otras ventajas, pues suaviza las costumbres y hace á los hombres sencillos, fieles y honrados, cuando entregados enteramente á ella, no se dejan seducir por el trato engañoso y corrompido por hombres ociosos y malévolos, que se abrigan á las grandes poblaciones; de aquí es que el cultivador, separado de ellos y de su influjo, en cualquiera parte de la tierra que habite, es ingenuo, dulce y apacible; sus deseos y afanes son sacar de la tierra el sustento para su fiel esposa y familia, y entre tantos estudios frívolos, entre tantas ocupaciones estériles, es preciso que haya cuerpos, que aprovechándose de las luces que presenta el estado actual de la agricultura traten de comunicar y corresponder á los indecibles beneficios que debemos á la clase que nos sustenta comunicándole esas mismas luces y adelantos, manifestándole su dignidad é importancia, instruyéndola en los descubrimientos que le puedan ser útiles, y finalmente en todo cuanto pueda mejorar la suerte de los cultivadores y propietarios.

Bien persuadido nuestro Gobierno de estas máximas tan laudables, se ha convencido de lo interesante de fomentar el cultivo de nuestras fértiles tierras y evitar los males que por malicia ó descuido se pueden ocasionar tanto por hombres como por animales sean de la especie que fueren; por lo que encarga muy particularmente á las juntas de agricultura nuevamente creadas formen ordenanzas en sus provincias, aplicadas á la calidad de terrenos y sus producciones, encargando también en el Decreto de 27 octubre de 1848 la formación de juntas para el arreglo y distribución de las aguas de riego.

Y la Junta de agricultura de esta provincia secundando los recomendables deseos del Gobierno, presenta el siguiente reglamento de la policía rural.

Reglamento de policía rural acordado por la Junta provincial de agricultura de Tarragona en la sesión del día 3 de enero de 1850 el cual en concepto de la misma puede servir de base á todos los pueblos de esta provincia.

CAPITULO 1.º

Del cultivo.

Art. 1.º Estando declaradas y cerradas y acotadas las tierras por la ley de 8 de junio de 1813, restablecida en 8 de setiembre de 1836, nadie puede entrar sin consentimiento del dueño en propiedad agena, aun que no esté cerrada de pared, soto, ó cualesquiera otra especie de vallado, bajo pretesto de espigar, esbagotar, rebuscar, recoger leña perdida, buscar caracoles, recoger hierva ó desperdicios de ningún género, bajo la multa de 20 rs. Vn. (Código penal título 20 art.º 26) si es terreno inculto y doble y si es de cultivo, sin perjuicio de resarcir los daños que ocasionare.

Art.2.º Los que destruyan las paredes, cercas, ballados, ó edificios rurales, sus puertas, ventanas, y otra especie de obras, á mas de una multa de cien reales vellon (Código penal seccion segunda art.º 423) resarcirán los perjuicios que ocasionaren; y según su gravedad, se les formará el correspondiente sumario para aplicarles las penas que previenen las leyes.

Art.3.º Nadie podrá abrir caminos, senderos, ni atajos en propiedad ajena, bajo la pena de veinte reales vellon si con personas solas, 40 reales si van con caballerías, y 80 reales si con carros, y los daños que ocasionaren.

Art. 4.º Se prohíbe tirar piedras á los árboles, cortar sus ramas, subirse á ellos, disparar en dirección a los mismos, ni dañarlos de cualquier otro modo, así como á cualesquiera planta bajo la pena de 10 á 80 reales vellon (Código penal) y resarcimiento de daños, sin perjuicio de formarles sumario, según su gravedad.

Art. 5.º Los dueños de las tierras lindantes con los caminos públicos y vecinales, tendrán libre y espedito el paso de ellos cada cual en toda la extensión de enfrente; no pudiendo echar piedras, inmundicias, ni aguas en ellos, bajo multa de 10 á 80 reales (Código penal art.º 2.º)

Art. 6.º Se prohibe hacer daño en las cañerias y conductos de agua que vienen para el consumo público de ciudades ó pueblos como también en los acueductos de minas y de particulares, bajo la multa de 40 reales ó el duplo del daño causado (Código penal) y resarcimiento de los perjuicios que se ocasionaren.

Art. 7º Se prohibe el uso de los globos [h]inchados de humo ó compuestos de pólvora, que se suelen echar en las funciones, ó con motivo de regocijos públicos desde mediados de junio, hasta fin de agosto, por los incendios que podrían ocasionar á las mieses, causando daños de gran trascendencia bajo la pena de 100 reales vellon y según el daño se castigará arreglado al cap. 80, art.º 457 (Código penal).

Art. 8.º Los que incendiaren alguna casa de campo, mieses, fajinas, puertas, ó fracturasen alguna de estas, robase arreos de labranza ú otra cualquiera cosa serán aprehendidos y entregados á la autoridad competente, para que formándoles la correspondiente sumaria sean castigados según el cap. 7.º, art.º 456 (Código penal).

Art. 9.º Igualmente serán arrestados y sumariados los que en los campos promoviesen riñas, atropellasen, ó insultasen á otra persona tanto de palabra como de obra (Código penal). La autoridad aplicará la pena según la gravedad del delito.

Art. 10. En ninguna casa de campo se dará albergue de noche, á pretesto de caridad, ni otro motivo á algun forastero á no ser que sea por causa urgente é imprevista, debiendo al día siguiente dar parte al Sr. alcalde constitucional con todas las circunstancias y procedencias del individuo hospedado, bajo la pena de 50 reales vellon y demás que hubiere lugar.

Art. 11. Ninguna persona podrá tener colmenas á menos distancia de quinientas varas de las ciudades ó pueblos, bajo pena de 50 rs. vn. y perdida de aquellas.

Art. 12. Los dueños de palomares tendrán cerrados sus respectivos palomos durante el tiempo de la siembra y recolección de granos y de no verificarlo incurrirán en la multa de veinte á ochenta reales según el número de palomos que el dueño contenga en su palomar.

CAPITULO 2.º

El pasto de ganados.

Art. 1.º No podrá ir ninguna especie de ganado sin cencerro bajo la multa de 20 rs. vn.

Art. 2.º Se prohíbe, sin especial permiso del dueño, á todo ganado, bien sea vacuno, caballar, mular, asnar, cabrío, lanar y cualquiera especie de animal dañino, entrar en propiedad de particular, ó del común, y más si estuviesen pendientes los frutos de la heredad, se aplicará la multa al dueño del ganado, de 10 á 80 rs. sino excediesen de 20 cabezas, y no causare ningún daño; pero si el ganado cualquiera que fuese, causase daño á la heredad de 40 rs. será la multa, por cada cabeza de ganado, si vacuno de 3 á 9 rs., si caballar, mular ó asnar de 2 á 6 rs. si el daño en la heredad fuese de cabrío y la heredad

tuviese arbolado de 1 á 3 del tanto del daño ó un tercio más si fuera lanar, ó de otra especie no comprendida en los números anteriores (Código penal) art. 474 y 483.

Art. 3.º También se prohíbe entrar en las tierras plantadas de viña á apacentar cualquiera especie de ganado en todo el tiempo del año hasta que estén á la cuarta mesa, bajo la multa arreglada al art.º 2.º y resarcimiento de daño (Código penal)

Art. 4.º Bajo igual pena y resarcimiento se prohíbe la entrada de todo ganado en cualquier tiempo del año en las tierras plantadas de árboles espesos hasta que tengan la quinta mesa ó brotada, y con consentimiento del dueño.

Art. 5.º Con la propia pena y resarcimiento se prohibe la entrada de todo ganado dentro de las tierras de barbecho vulgo goret después de haber llovido, que no hayan transcurrido tres días, y de no haber enjugado el sol el rocio de los meses de mayo, junio, julio y agosto.

Art. 6.º Ninguna especie de ganado puede entrar en las tierras sembradas, ni viñas podadas, bajo la misma pena y resarcimiento de daños.

SUPLEMENTO al Boletín oficial n.º 82 del Miércoles 3 de Julio de 1850.
Registro n.º 666

Document 5. Circular govern civil de Barcelona, 1850

Núm. 305

Con bastante frecuencia recibo quejas de diferentes propietarios de esta provincia de que sus bosques son talados sin consideración alguna, y robadas las leñas y maderas que en ellas se cortan, lo que prueba que los Alcaldes no cuidan como deberían de que se cumplan los bandos y circulares que en épocas distintas han espedido mis antecesores. No puedo dejar pasar desapercibida semejante apatía sin faltar á mis deberes; por los tanto prevengo á los Alcaldes de esta provincia y demás encargados de la policía rural cumplan con la mayor exactitud las prevenciones siguientes:

1.ª Ningún ganado podrá entrar en propiedad agena sin estar autorizado para ello por el dueño de ella. Los contraventores pagarán las multas siguientes:
1.º De 3 á 9 rs. por cabeza siempre que el ganado sea vacuno.
2.º De 1 á 6 r si fuese caballar, mular ó asnal.
3.º De 1 á 3 si fuese cabrío y la heredad tuviere arbolado.
4.º Del tanto del daño á un tercio si fuere lanar ó de otra especie no comprendida eln los números anteriores. Si el ganado fuese cabrío se observará lo mismo. En el caso que el daño no excediese de dos duros se cual fuere el número de cabezas se le exigirá el mínimo de las multas designadas. Por solo la entrada de 20 cabezas de ganado en sitio vedado se exigirá al dueño la mitad de dichas multas.
2.ª Nadie puede usurpar el aprovechamiento de las aguas concedidas á otro, bajo la multa de 4 duros si el daño no excediese de quince, resarciendo este el usurpador, y caso que pasare de dicha cantidad el doble.
3.ª El que cortare árboles, ramas de los bosques ó hiciere leña sin estar autorizado por los dueños de dichos predios rústicos incurrirá en la misma multa que los anteriores.
4.ª Nadie puede conducir leñas, maderas ni los demás aprovechamientos de los bosques sin estar autorizados por escrito por los dueños de ellos, y los conductores tienen una obligación de presentar los permisos á las autoridades y demás encargados de la policía rural.
5.ª Las mismas autoridades y encargados cuidarán de que se lleve á efecto la anterior disposición no permitiendo bajo su mas estrecha responsabilidad que se introduzcan

leñas ni maderas sin dicho requisito, el cual también deberán estar previstos los que tengan grandes acopios de leñas para probar en todo tiempo su procedencia.
6.ª En el caso no esperado de que se reuniesen muchas personas para atacar la propiedad ajena y no fuese suficiente la fuerza moral del Alcalde y empleados en la policía rural para reprimir semejantes atentados reclamará aquel el auxilio de la fuerza armada si existiere en el pueblo, y en su defecto el de los vecinos honrados, y en caso de negarse estos á prestarlo me darán parte inmediatamente las autoridades locales para determinar lo conveniente.
7.ª Las multas señaladas anteriormente se exigirán precisamente y bajo la personal responsabilidad de los Alcaldes, en el papel creado para este objeto por Real decreto de 14 de abril de 1848, cumpliendo lo mandado en el mismo para satisfacer á los denunciadores la tercera parte que les corresponde. Los daños que causen los exactores los pagarán en metálico en el que se entregará á los propietarios que lo hubiesen sufrido. Los insolventes sufrirán de uno á cuatro días de arresto según sea la falta que cometan.

8.ª Tan luego como los alcaldes reciban esta circular la publicarán por medio de bando en sus respectivos pueblos, fijando una copia de ella en el sitio público en que se acostumbre hacerlo con las demás.

9.ª Los Alcaldes que por descuido ó morosidad consintieren en sus pueblos alguna infracción de lo mandado en las anteriores prevenciones serán castigados con la multa de 500 rs. que desde ahora les impongo debiendo satisfacerlo de bienes propios y nunca de los municipales.

10. Las mismas autoridades deben darme parte de haber dado publicidad á esta circular en el término de 10 días, contados desde su inserción en el Boletín oficial, teniendo entendido que de no hacerlo les exigiré la multa que les impongo en la prevención que antecede.

Barcelona 16 de Abril de 1850.- Fermín Arteta

BOPB. Miércoles 24 de Abril de 1850, núm. 49, p. 4.
BOPB. Viernes 10 de Mayo de 1850, núm. 56, p. 3.
BOPB. Lunes 28 de Julio de 1851, núm. 89, p. 4.

Document 6. Circular govern civil de Girona, 1843

GOBIERNO SUPERIOR POLITICO

Circular n. 400 Negociado 16.

Deseando cortar los abusos que á la sombra de antiguas prácticas, ó por una tolerancia mal entendida de las autoridades locales, se cometen con frecuencia en los pueblos de esta provincia con perjuicio del sagrado derecho de propiedad y desprecio de la leyes que la garantizan, he creído de necesidad, dictar algunas disposiciones, que por ser enteramente conformes á la legislación que rige en el ramo de agricultura, cuya industria y sus agregados es la mas importante de la provincia, deben ser observados por todos, y principalmente por los Alcaldes y Ayuntamientos constitucionales á quienes la leyes atribuyen respectivamente las facultades mas marcadas para protejer los derechos legítimos de sus administrados, perseguir y castigar á los que intenten de cualquier modo atacarlos, y ejercer constantemente una vigilancia esmerada y diligente, para evitar los desmanes y desgracias que con frecuencia suelen ocurrir.

El aprovechamiento de los pastos así comunes como de propios y particulares, es orígen de eternos disgustos y acaloradas contiendas entre habitantes de un mismo pueblo y aun de unos pueblos con otros, cuando teniendo la mancomunidad en los de sus términos, no usan de este derecho acordando antes entre sí la manera de hacerlo. Los Alcaldes los Ayuntamientos en su caso deben prevenir los medios para que no haya disensiones, y el modo mejor de lograrlo, será enterarse ante todo de los derechos respectivos que asisten á las partes, y en uso de las leyes protectoras que aseguran la propiedad de cada uno y el libre disfrute de lo que le pertenece, ampararle en su legítima posesión y castigar con las penas pecuniarias que las ordenanzas determinan á lo que de cualquier modo atenten contra la propiedad agena.

Respecto á pastos comunes de los pueblos, á los cuales tienen derecho todos los vecinos, deberán sus Ayuntamientos en uso de sus atribuciones, dictar las medidas que consideren necesarias y prudentes á fin de que no sea causa de disturbios entre ellos, el que unos por razón de suposición y fortuna, saquen mas provecho que otros; porque esta desigualdad es indispensable y por lo mismo los Ayuntamientos están en el deber de

protejer los derechos de todos sin perjuicio de ninguno. Los pastos en las dehesas de propios, arbitrios ú otros concejiles que pertenezcan al pueblo, deben ser arrendados con preferencia á los vecinos que lo deseen, sujetándose en ello á las instituciones vigentes, y si no hubieren quien los tomase por su grande extensión ú otras causas, el Ayuntamiento entonces deberá dividirlos en suertes proporcionadas al número de cabezas de ganado que tenga cada uno de los vecinos que haya solicitado, y adjudicarles en arrendamiento por el precio de tasación que previamente hayan hechos los peritos que al efecto nombre la Municipalidad.

Los Alcaldes y Ayuntamientos deben asimismo protejer los derechos que consignan la leyes en favor de las propiedades de dominio particular, las cuales consideradas como acortadas y cerradas para el uso, aprovechamiento y destino que sus dueños quieran darlas, han de ser defendidas contra toda introducción de ganaderos agenos ú otros animals que en ella se intente, á menos que lleven el permiso por escrito de sus dueños, entendiéndose que esta libertad y absoluto dominio no ha de atacar los derechos que otros tengan legítimamente adquiridos, sin impedir el ejercicio de las prestaciones y servidumbres á que esté afecta la finca ó posesion, cuales podrán ser la de camino ó senda para entrar, salir y pasar, acueductos, abrevaderos ú otras de esta especie.

En consecuencia, los dueños de las tierras y los colonos y arrendatarios en su caso tienen libertad de recojer todos sus frutos cuando y bien les parezca, sin que bajo ningún pretexto se les perturbe en el goce de este derecho que las leyes les conceden ampliamente, y quien contra é atentare, debe ser perseguido y castigado por la autoridad competente sin consideración de ningún género.

Los montes, esa riqueza inmensa de la provincia en cuya replantación progresiva y esmerada, conservación del arbolado existente de todas clases, deben estar interesados el mayor número de sus habitantes, por las ventajas que bajo todos conceptos les reportan, han de ser objeto de los constantes desveles de los Ayuntamientos y autoridades locales, así en los de propios, comunes y públicos, cuya conservación les está exclusivamente recomendada por las leyes, como para proteger los de pertenencia particular contra todo ataque que se dirija a su destrucción. Más para que los Alcaldes y Ayuntamientos puedan en todos los casos hacer efectiva la responsabilidad contra los transgresores de toda especie á lo que disponen las leyes protectoras del respetable

derecho de propiedad; y que á ellas mismas pueda yo exijirsela siempre que su negligencia ó descuido dé motivo á quejas fundadas, he acortado dictar las disposiciones siguientes, cuya observancia queda á cargo de los mismos bajo su personal responsabilidad.

1.º Será obligación de los Ayuntamientos el nombrar cada año dos vecinos honrados y de arraigo, para que en todos los casos que ocurran, justiprecien los daños que se cometan en los montes y pastos, así públicos como del común y particulares, siendo de cargo de los dañadores el satisfacerles las dietas que devenguen á juicio del Ayuntamiento.

2. º Deben asimismo los Ayuntamientos de los pueblos en que haya montes de alguna extensión de la pertenencia del común, de propios ú otros que él mismo administre, nombrar uno ó mas celadores ó guardabosques para que vigilen por su conservación.

3. º Los guarda – bosques de propiedades particulares que se hallen debidamente autorizados por este Gobierno político y hayan exibido sus títulos á los Ayuntamientos de los pueblos en cuyos términos desempeñen su encargo de tales, serán reconocidos y auxiliados por la autoridades y admitidas las denuncias que hagan para los efectos que se espresarán.

4.º Se declaran subsistentes y en toda su fuerza las ordenanzas Municipales de los pueblos en cuanto determinen el número de cabezas de ganado de todas especie que pueda tener cada vecino para pastar en los terrenos comunes, y se anulan aquellas en que se fije el número de ganado que los mismos vecinos hayan de tener, por que todos pueden poseer el que mejor les parezca, tengan ó no propiedades, aunque no deban apacentarlos sino en terreno propio ó ageno, con tal que tengan el permiso por escrito de su dueño.

5. º Los Ayuntamientos de los pueblos procederán á señalar la parte de terrenos comunes en donde pueda apacentarse el ganado cabrío; y asi ya lo hubieren hecho, no se introducirá novedad alguna sin que preceda mi autorización.

6.º Debiendo considerarse acotados y cerrados todos los terrenos de dominio particular, nadie puede apacentar en ellos sus ganados, sin el competente permiso de sus dueños, quienes están en libertad de cerrar, enagenar ó arrendar sus pastos del modo que les comode, para lo cual no podrá impedirse el paso de los ganados por los caminos y senderos obligados á esta servidumbre.

7.º Queda prohibida la entrada de todo ganado forastero en otro termino, bien vaya de paso, ó para pacer, sin que antes preceda el permiso del Alcalde ó de quien haga sus veces, y aun en este caso no podrá separarse del camino marcado.

8.º. Queda señalado el término de ocho dias precisos para poderse denunciar los daños ante el Alcalde del pueblo en cuyo territorio se cometa, pero pasado este plazo sin hacerlo, los interesados podrán intentar las acciones que les competan en los tribunales de Justicia.

9.º Hecha la denuncia de cualquier daño ante el Alcalde constitucional ó de quien haga sus veces, cerciorado éste del hecho, y teniendo á la vista la relación y tasación de que den los péritos la cual deberá estender y formalizar el Secretario de Ayuntamiento, procederá de plano á condenar y exigir al dañador ó dañadores el importe de las multas en todos los casos, y también las costas y daños, siempre que el total valor de estos, no esceda de la cantidad de 200 rs. ó que siendo mayor, se allanen al pago los infractores; porque en otro caso deberá remitir el expediente sin demora al Juzgado de 1ª instancia, para que se proceda en los términos de justicia que haya lugar.

10. Como medios de prueba para que quede justificada toda denuncia, bastará la declaración conforme de dos testigos ó bien la relación de los péritos siempre que en ella se determine bien el daño y dia en que se hizo, y clase de ganado que lo cometió.

11. Las multas que con arreglo á estas disposiciones exijan los Alcaldes, cuyos productos han de ingresar por completo en la tesoreria de rentas, han de ser en la proporción del número de cabezas de ganado y según su clase en este órden.- Cuatro rs. por cada cabeza de ganado lanar y de cerda que se encuentre pastando ó se haya introducido en terreno ageno, seis por cada una de ganado cabrío, y ocho por cada mular, caballar, asnal y vacuno: Cuando el número de cabezas esceda de veinte, la

multa será de cien rs. aumentándose en proporción que el número de aquellas sea mayor: En los casos de reincidencia serán dobladas ó triplicadas las multas, así como también, cuando el daño se cometa de noche, ó recien regado el terreno, entendiéndose todo sin perjuicio del resarcimiento de daños al dueño de la propiedad y del pago de costas.

12. Incurrirán en la multa de 6 rs. á lo menos por cada árbol el que lo corte, arranque, descortece ó mutile; pero la pena será mayor en proporcion que la clase y calidad de los árboles fueren de mayor estima á juicio de los péritos, sin perjuicio del resarcimiento de daños que nunca podrá ser menor que la multa que se imponga, así como el pago de costas, y pérdida de los instrumentos que se les ocupen á los dañadores y sus cómplices.

13. Los dueños de los ganados de todas clases que sean cogidos en los montes, de contravención, incurrirán en las mismas multas y penas que determina la disposición 11ª.

14. En los casos en que no pueda determinarse el número de cabezas de ganado y su clase que hayan cometido cualquier daño en los montes, se impondrá la multa de 60 rs. vn. y será doble su importe siempre que los ganados entran en ellos recién regados ó mojados por la lluvia, y doble si reincidieren.

15. Iguales penas sufrirán proporcionalmente los dueños de ganados forasteros por el solo hecho de ser introducidos sin permiso de la autoridad en el término que no sea el de su residencia, quedando asimismo sujetos á la responsabilidad de pagar multas, daños y costas en los demás casos que quedan señalados.

16. En la misma pena incurrirá toda aquella persona que se introduzca en posesión agena sin permiso de su dueño para cojer el fruto de su tierra en cualquier estad que se halla, se cual fuere la clase de producción, sin que antiguas prácticas puedan autorizar este esceso bajo el pretexto de rebuscos ú otros que puedan haberse consentido contra la voluntad é interés de sus dueños.

17. Se harán acreedores á las mismas penas aquellos que bajo cualquier pretexto obstruyan el curso natural de las aguas de riego, ó las desvien de las propiedades que

tengan derecho á su uso y aprovechamiento ó destruyan los cajeros de las acequias, ó transiten indebidamente por ellos.

18. Aunque todos estan autorizados para buscar y descubrir minas de los terrenos públicos, comunes y particulares, ha de entenderse este derecho protector de esta industria, prévio el permiso de los dueños que no podrán negar á las personas que con tal objeto quisieran reconocer el terreno; pero con la obligación de indemnizar los daños y perjuicios que ocasionen, sobre lo cual vigilará como es debido la autoridad local para que no se cometan abusos.

19. Queda prohibido entrar en terreno ageno sin el consentimiento del dueño á todo estraño como se ha dicho, sin que le sirva de pretexto el querer beneficiar canteras, extraer arena ú otra clase de tierra, fundado en costumbres antiguas, y por consiguiente nadie tiene derecho á abrir nuevos caminos ó pasos por la heredad de otro. El que de cualquier modo contravenga á esta disposición, incurrirá en igual multa que la que marca la disposición 14ª.

20. Se declaran subsistentes y en toda su fuerza las disposiciones que anteriormente se hayan dictado por este Gobierno político en cuanto no sean contrarias ó se opongan á lo que por estas se determina.

21. Los Alcaldes constitucionales dispondrán que inmediatamente se publique por pregón en sus pueblos respectivos esta circular para que ninguno de sus vecinos pueda alegar ignorancia, y cuidarán asimismo de hacerlo cada mes.

22. Los mismo serán responsables de la falta de ejecución

Gerona 5 de Abril de 1843.- El Gefe Político, Pedro Nicanor Gonzalez.

BOPG, Sábado 8 de Abril de 1843, núm. 43, p. 169-171.

Document 7. Circular del Govern civil de Girona, 1853

GOBIERNO DE LA PROVINCIA DE GERONA
Circular núm. 393.- Registro núm. 1263

La alocución que con fecha de 16 del corriente dirigí á los habitantes de esta provincia, habrá dado a V. una idea de los deseos que me animan a favor de los mismos, y aun le habrá dado a conocer hasta cierto punto mis principios en administración, pero para llevar a cabo estos, y realizar aquellos es necesario que mis brazos auxiliares me secunden con buena voluntad y eficacia. El primero y mas interesado en conocer las necesidades y los males de los pueblos es el Alcalde; y el primero también debe ser en remediar unos y otros.

Entre los deberes del Alcalde ocupa un lugar preferente el mantener el orden público; para ello debe procurar evitar todo motivo de resentimiento entre los vecinos de sus jurisdicción: estar muy á al mira de aquellos hombres cuyo modo de vivir sea desconocido ú sospechoso: perseguir la vagancia y alentar el trabajo. No tolerar bajo ningún concepto el juego, y ver que se disminuya lo más posible la afición á las tabernas ó mesones, y otros lugares de bebida; y sobre todo perseguir á los criminales, ladrones, rateros y contrabandistas.

No es menos interesante el hacer respetar la propiedad particular. A esto el Alcalde debe dirigir una gran parte de sus conatos: y será fácil conseguirlo por los medios que acabo de indicar, y creando guardas rurales si no los hubiese en su terreno (…).

El Alcalde debe ser respetado de todos sus convecinos, como delegado de la autoridad Real: para conseguirlo, se hace preciso que su porte y conducta sea cual corresponde al punto que ocupa, y que sea el primera en dar ejemplo de moralidad, honradez y de obediencia y acatamiento á las órdenes del Gobierno supremo, y á las de las autoridades superiores de la provincia, el que no saber obedecer, no tiene derecho á exigir que se le obedezca, ni el que no se respeta a si mismo no puede esperar que los otros le respeten.

Estoy bien persuadido de que serán pocos los Alcaldes de esta provincia, que no cumplan con los deberes que acabo de insinuar y también lo estoy de que si hubiese alguno que los hubiese descuidado hasta aquí, la lectura de este escrito les bastará para no separarse de ellos en lo sucesivo.

Por desgracia se ha arraigado una costumbre en algunos pueblos y es que pocas veces se cumplen con puntualidad las órdenes que se les comunican ya sea directamente, ó ya por medio del Boletín oficial, y que se note gran indolencia en facilitar las noticias, ó en evacuar los informes que se les piden. Esto multiplica el trabajo en las oficinas provinciales, perjudica la buena administración y el servicio público. La experiencia me ha demostrado en mi larga carrera que las más de las veces estas faltas no proceden del Alcalde, ni del ayuntamiento, sino de los secretarios, pero la ley no conoce más funcionario responsable de estas faltas que el alcalde, y por lo tanto el es quien debe vigilar que no se cometan, porque es y no a alguno es a quien debe exigirse la responsabilidad.

Se que el cargo de Alcalde si bien es sumamente honorífico, acarrea muchas sinsabores, así es que estos funcionarios han merecido y merecen mi mayor consideración: estoy

pronto á facilitarles todos los medios que estén en mi alcance para el buen desempeño de su importante cargo, por lo que podrán dirigirse á mi autoridad no solo de oficio, sino por medio de cartas confidenciales para consultarme sus dudas, ó poner en mi noticia cuanto estimen conveniente. Y ademas en todas las horas del dia y aun de la noche hallarán abiertas las puertas de mi despacho cuando quieran hablarme de algún asunto del servicio ó de interés á su pueblo, pudiendo servirles de gobierno que para presentase no necesitan venir acompañados de agentes, ni de personas estrañas, pues hablo el idioma del país y deben convercerse que para hacer conocer la verdad, no se necesita mas que la verdad, la que se demuestra lo mismo con frases elocuentes que con las vulgares.

Confio, Sr. Alcalde, que V. Sabrá apreciar las ideas que acabo de emitir, que ellas le servirán de norma, que en V. encontraré un poderoso apoyo en mi administración, así como lo hallará V. siempre en mí para cuando tienda al mejor desempeño de la autoridad que les está confiada, y al bien y prosperidad del pueblo de su jurisdicción.

Dios guarde á V. muchos años. Gerona 18 de Noviembre de 1853.- Joaquin Maximiliano Gibert.

BOPG. Lunes 21 de Noviembre de1853, núm. 139, p. 567-568.

Document 8. *Reglamento para los guardas municipales y particulares del campo de todos los pueblos del reino.*

N.º 52. Miércoles 1.º de Mayo de 1850. (1 real.)

Este periódico sale todos los Lunes, Miércoles y Viernes.
Se suscribe en la imprenta de RIBAS, ROMEU y COMPAÑIA, delante la fuente de la Aduana nº. 9 cuarto principal.

PRECIO DE SUSCRIPCION.

En Barcelona: por trimestre, pasado á domicilio. 30 rs.
En los demas puntos del Principado por razon de portes..... 40 »
La Empresa no admitirá reclamacion alguna que no le sea dirijida bajo pliego FRANCO.

BOLETIN OFICIAL
DE LA PROVINCIA DE BARCELONA.

GOBIERNO DE LA PROVINCIA DE BARCELONA.

Número 223.

Celoso el Gobierno de S. M. en procurar el bien estar de los españoles y asegurar las propiedades ha espedido el preinserto Reglamento. Deber es de las autoridades secundar tan benéficas miras. El sistema seguido hasta aqui de nombrar guarda bosques los dueños de propiedades rurales, al paso que no puede producir buenos resultados por que falta un centro de accion es mucho mas dispendioso. En su virtud prevengo á los Alcaldes de esta provincia dén la mayor publicidad al preinserto Reglamento, é inculquen á sus administrados la conveniencia de que cada uno contribuya con la parte que le corresponda para cubrir el gasto que producirá el establecimiento de las Guardias rurales, necesarios no solo para custodiar el término de sus pueblos, sino para contribuir á la represion de faltas y delitos, procurando el buen órden y seguridad en que deben encontrarse aquellos predios rústicos. El establecimiento de los Guardas, aunque, como queda dicho es sumamente beneficioso, no es en manera alguna forzoso, y á fin de que los Ayuntamientos puedan determinar lo conveniente sobre este punto se asociaran con igual número de mayores contribuyentes de la clase de propietarios rurales, quienes como se deja conocer, deben tener un interés grande en que se lleve á efecto la creacion de la Guardia rural.

Los Alcaldes me participarán en el término preciso de 15 dias contados desde la insercion de esta circular en el Boletin oficial, si lleva á efecto ó nó en sus respecticas demarcaciones el establecimiento de la Guardia referida, y en el último caso me manifestarán las razones que tengan para ello.

Barcelona 25 de Abril de 1850.—Fermin Arteta.

MINISTERIO DE COMERCIO, INSTRUCCION Y OBRAS PUBLICAS.

Agricultura.

Deseando la Reina (Q. D. G.) que al deliberar los Ayuntamientos sobre la creacion de guardas rurales, y al votar los fondos para su sostenimiento, tengan estos funcionarios los requisitos, y llenen los deberes que el órden público requiere, se ha servido S. M., de acuerdo con lo propuesto por este Ministerio y el de la Gobernacion, aprobar el adjunto reglamento, de cuya estricta observancia cuidará V. S. con toda escrupulosidad, atendida la importancia del servicio á que se refiere. Y es asimismo la Real voluntad que diga á V. S., como lo ejecuto de su Real órden, que estimule á los Ayuntamientos, para que ejerciendo las funciones que la ley les atribuye, procuren la creacion de los guardas rurales en sus respectivos términos como uno de los medios mas eficaces de fomentar la agricultura.

De Real órden lo comunico á V. S. para los efectos consiguientes. Dios guarde á V. S. muchos años. Madrid 8 de Noviembre de 1849.—Seijas.—Sr. Gefe político de.....

Reglamento para los guardas municipales y particulares del campo de todos los pueblos del reino.

TITULO I.

De la propuesta, nombramiento, fianza, distintivo y armas de los guardas municipales.

Art. 1.º Los guardas municipales del campo, pagados de los fondos del comun donde los Ayuntamientos, por juzgarlo necesario, hubieren creado ó crearen estas plazas con la correspondiente superior aprobacion, serán nombrados por el Alcalde á propuesta en terna hecha por el Ayuntamiento.

Art. 2.º La propuesta recaerá en personas que reunan los indispensables requisitos siguientes:

1.º Edad de 25 á 50 años.
2.º Talla no menor que la que se exige para el servicio militar.
3.º Constitucion robusta.
4.º No tener defecto físico que les impida el cumplido desempeño de su cargo.
5.º Saber leer y escribir, siempre que sea posible.
6.º Ser de reconocidas buenas costumbres.

7.° Gozar de buena opinion y fama.
8.° No haber sufrido nunca penas aflictivas.
9.° No haber sido antes expulsado de plaza de guarda municipal del campo, ni de la guarda particular jurado, á virtud de lo dispuesto en el art. 42.
10. No tener propiedad rural ni ser colono ni ganadero.

Art. 3.° El Alcalde devolverá al Ayuntamiento la propuesta cuando alguna de las personas en ella contenida carezca de cualquiera de los requisitos enumerados en el artículo precedente, y el Ayuntamiento en su consecuencia le reemplazará con otro en quien concurran todos.

Art. 4.° En el término de 8 dias, contados desde el en que fuere comunicado el nombramiento á los interesados, prestarán estos fianza en la cantidad, especie y forma préviamente designadas por el Ayuntamiento. Antes de admitir el Alcalde la presentada por cada guarda, oirá acerca de ella el parecer de aquella corporacion. Los que dentro de dicho término no la presentaren, se entenderá que renuncian sus plazas.

Art. 5.° Los guardas municipales prestarán, en manos del Alcalde y á presencia del Secretario del Ayuntamiento, juramento de desempeñar bien y fielmente su encargo, y les serán entregados en seguida el distintivo y el título de su nombramiento, firmado por el Alcalde, y refrendado por dicho Secretario.

El título expresará el nombre, apellido, naturaleza, vecindad, edad, estatura y demas señas personales del individuo.

Art. 6.° Sin la prévia admision de la fianza y la prestacion del juramento no entrarán los guardas municipales á ejercer sus funciones, ni les sera abonado ningun haber.

Art. 7.° El Alcalde y el Secretario del Ayuntamiento no llevarán derechos ni exigirán retribucion alguna á los interesados por el nombramiento, admision de la fianza, juramento y expedicion del título.

Art. 8.° De todos los nombramientos de guardas que hiciere el Alcalde dara conocimiento al Gefe político despues de haber jurado aquellos sus plazas, expresando al mismo tiempo todas las circunstancias que, respecto á cada uno de ellos, debe contener el título de su nombramiento, segun el artículo 5.°

Art. 9.° El distintivo de los guardas municipales del campo será una bandolera ancha de cuero, con una placa de laton de cuatro pulgadas de largo y tres de ancho, con el nombre del pueblo en el centro, y alrededor de él el lema *Guarda de campo.*

Art. 10. Los guardas municipales usarán, los de á pie y los de á caballo, una carabina ligera con bayoneta, canana con vaina para la bayoneta, y diez cartuchos con bala; y los de á caballo ademas un sable igual al de la caballería ligera del ejército, pendiente de cinturon y tirantes de cuero.

Art. 11. Los Ayuntamientos, con la correspondiente superior aprobacion, determinarán las prendas que, de las expresadas en los dos artículos precedentes, han de ser suministradas á los guardas municipales á costa de los fondos del comun, y la época de su renovacion.

Art. 12. En los pueblos en que haya mas de un guarda municipal, el Alcalde, de acuerdo con el Ayuntamiento, dividirá el término municipal en tantos cuarteles ó demarcaciones cuantos fueren los guardas, y cada uno de estos se encargará del que por el Alcalde fuere designado.

TITULO II.

De las obligaciones de los guardas municipales del campo.

Art. 13. Los guardas municipales del campo recorrerán y vigilarán constantemente el término municipal, cuartel ó demarcacion que les esté asignado desde antes de amanecer hasta entrada la noche, y durante el todo ó parte de esta, cuando la necesidad lo exija, y siempre que lo ordene el Alcalde.

En todo caso llevarán el distintivo y armas de que hablan los arts. 9 y 10 y el título de su nombramiento.

Art. 14. Denunciarán ante la Autoridad competente:

1.° Todo delito y falta contra la propiedad rural y contra la seguridad personal.

2.° Todo acto por el cual, aunque no se hubiere causado daño á la propiedad rural, se hubiere atentado á los derechos del propietario, bien sea invadiéndola, bien tomando ó disponiendo de alguna cosa, cualquiera que ella sea, comprendida en las heredades agenas, sin permiso de sus dueños.

3.° Toda omision ó descuido, del cual pueda resultar daño ó perjuicio á la propiedad agena, sea esta de la clase que quiera

4.° Finalmente, toda infraccion al Código penal, á los reglamentos ó bandos de policía rural, á las ordenanzas de caza y pesca, á las de montes y plantíos, y á los de caminos, asi generales como vecinales y particulares.

Art. 15. Harán las denuncias de las faltas en el preciso término de 24 horas, contadas desde en la que fueren aquellas cometidas.

Las de los delitos las harán inmediatamente, sin mas intérvalo que el preciso para trasladarse al pueblo en que resida la Autoridad que de ellos pueda conocer, no sea mas que preventivamente, y á la cual entregarán el reo y los efectos aprehendidos.

Art. 16. Expresarán al hacer la denuncia las circunstancias siguientes:

1.a El dia y hora en que el hecho fue ejecutado.
2.a El nombre, apellido y vecindad del autor y sus cómplices.
3.a El punto en que tuvo lugar la ejecucion, el modo y demas circunstancias con que se verificó.
4.a El nombre, apellido y vecindad de los testigos presenciales.
5.a Los de la persona contra cuya seguridad ó propiedad se hubiere atentado.
6.a Por último, la prenda tomada, ó los efectos aprehendidos al que cometió la falta ó delito.

Art. 17 La ratificacion, bajo juramento, de los guardas municipales en los denuncios hechos por ellos hará fe (salvo siempre la prueba en contrario) cuando con arreglo al Código penal no merezca el hecho denunciado mas calificacion que la de falta

Art. 18. Los guardas municipales no tendrán ninguna participacion en las multas, ni en las penas pecuniarias que se impusieren á virtud de las denuncias hechas por ellos.

Art. 19 No obstante lo prevenido en el art. 14, se abstendrán y cesarán los guardas municipales en toda intervencion y procedimiento cuando estuviere presente, ó se presentare antes de haber puesto la denuncia, cualquier agente de la administracion pública, á quien por su instituto corresponda entender en el asunto. Entonces le enterarán del hecho (cuando no lo haya presenciado), y le entregarán en su caso el reo y la prenda ó efectos aprehendidos, dando en seguida al Alcalde parte de la ocurrencia.

Art. 20. Todo guarda municipal es responsable y está obligado con su fianza, sueldo y bienes á la indemnizacion de cualquier daño cometido en el término, cuartel ó demarcacion de que estuviese encargado, y que debiendo denunciarlo no lo denunciare, y del que aun cuando lo denunciare, no presente, pudiendo, al verdadero causante ó responsable. Aun en el caso de que alegue y pruebe que no le fue posible hacer uno ú otro, sufrirá no obstante por cada vez una multa equivalente á un dia de sueldo.

Art. 21. Los guardas municipales darán inmediatamente parte al Alcalde de los acontecimientos siguientes:

1.° De todo aquello á que esten obligados por las leyes relativas á la policía judicial.

2.° De cualquiera enfermedad epidémica ó contagiosa que aparezca en alguno de los ganados del término, cuartel ó demarcacion que les estuviere encargado, de lo cual darán tambien conocimiento á los dueños ó mayorales de los otros ganados que se hallen en el mismo punto.

3.° De la aparicion ó proximidad de la langosta, amojonando cuidadosamente el punto en que posare para ovar.

4.° De cualquier incendio de edificios, mieses ó arbolados.

5.° Ultimamente de todo suceso que reclame la proteccion, auxilio ó intervencion de la Autoridad local.

Art. 22. Recogerán y presentarán al Alcalde las caballerías, ganados y efectos de cualquier clase que encontraren perdidos ó abandonados.

Art. 23 Protegerán á los que en su persona ó en su propiedad fueren atacados ó se vieren expuestos á serlo.

Art. 24. Ninguna Autoridad ni funcionario público, bajo pretexto alguno, puede distraer á los guardas municipales del ejercicio de sus funciones con comisiones, servicios ni encargos de ninguna especie, salvo en los casos en que lo

requiriere el cumplimiento de una carga pública ó vecinal á que estuvieren obligados.

Art. 25. No obstante lo prevenido en el artículo anterior, prestarán auxilio dentro del término municipal á las Autoridades locales, sus dependientes y agentes de cualquier ramo de la administracion pública siempre que lo necesitaren y se le requirieren para alguna diligencia del servicio público. A su vez y con igual motivo se le prestarán estos tambien á los guardas municipales.

Solo se exigirán á los guardas rurales los servicios de que se habla en este artículo cuando sea absolutamente preciso, pues en otro caso, segun se previene en el art. 24, no se les podrá distraer bajo pretexto alguno del ejercicio de sus funciones.

Art. 26. Sin licencia del Alcalde no podrán los guardas municipales ausentarse del término municipal por ningun tiempo. Al solicitarla designarán las personas que de su cuenta, bajo su responsabilidad y durante su ausencia, hayan de servir sus plazas, sin cuyo requisito y el de merecer las persouas designadas la aprobacion del Alcalde, no les será concedida por este la licencia. Lo mismo se practicará siempre que por cualquier causa haya de dispensarse á los guardas por algun tiempo el cumplimiento del deber que se les impone por el art. 13.

Art. 27. Los suplentes de los guardas municipales no pueden exigir prendas á los denunciados, ni sus declaraciones, aunque juradas, harán fe, á no ser que hayan sido propuestos, nombrados y juramentados en los términos y con los requisitos y formalidades prescritas para aquellos.

Art. 28. Lo dispuesto, tanto en este título como en todos los demas del presente reglamento, se entenderá sin perjuicio de lo actualmente establecido ó que se estableciere en lo sucesivo respecto á la custodia de los montes del Estado, de propios y comunes de los pueblos, y de los establecimientos públicos, observándose en todo caso las leyes, Reales órdenes é instrucciones generales concernientes á este servicio especial.

TITULO III.

De los guardas particulares del campo, no jurados.

Art. 29. Los propietarios rurales pueden, siempre que lo crean conveniente, nombrar guardas para la custodia de sus propiedades y de sus cosechas ó frutos, imponerles las obligaciones que estimen oportunas, y asociarse unos con otros para este objeto, bajo las condiciones que entre sí convengan y pacten, sin que para nada de esto tengan necesidad de recurrir á ninguna Autoridad, ni obtener de ella la aprobacion de sus convenios.

Art. 30. Los guardas particulares no pueden usar del distintivo señalado en el art. 9.o para los guardas municipales, ni otro alguno que pueda confundirse con él, ni exigir prendas á los que denunciaren. Sus declaraciones, aunque sean juradas, no tendrán mas valor ni harán mas fe que las de cualquier otro ciudadano.

Art. 31. Para que estos guardas particulares puedan usar armas, es preciso que los propietarios á quienes sirven soliciten la licencia por conducto del Alcalde del pueblo en que esten situadas las propiedades cuya guarda estuviere encomendada á aquellos, expresando al mismo tiempo el nombre y apellido de los individuos para quienes las destina, y constituyéndose fiadores de ellos.

TITULO IV.

De los guardas particulares del campo, jurados.

Art. 32. Para que los guardas particulares puedan usar el distintivo designado en el art. 9.o, y exigir prendas á los atentadores contra la propiedad rural, y para que sus declaraciones juradas hagan fe como las de los guardas municipales, con arreglo al art. 17, es preciso:

1.° Que sean propuestos al Alcalde del pueblo en que radiquen las propiedades que han de custodiar, y que al tiempo de hacer la propuesta, los dueños de estas se constituyan fiadores de ellos.

2.° Que reunan las condiciones requeridas por el art. 2.° bajo los números 6.o, 7.o, 8.o y 9.o, y que sean nombrados por el Alcalde y juramentados por él, como para los guardas municipales se previene en el art. 5.o

Art. 33. Los asi nombrados (que se denominarán *guardas particulares jurados* para distinguirlos de los que son de libre nombramiento de los propietarios rurales) tendrán el mismo carácter, facultades y consideraciones que los guardas municipales, y les será expedido el título de su nombramiento en los propios términos prevenidos para estos en el citado art. 5.°, sin que por ningun concepto se los pueda exigir derechos ni retribucion alguna.

Art. 34. Cuando los propuestos carezcan de alguno de los requisitos citados en el núm. 2.o del art. 32, el Alcalde devolverá la propuesta al que la hizo, el cual procederá á hacer otra nueva en distintas personas.

Art. 35. El Alcalde dará tambien parte al Gefe político en la forma prevenida en el art. 8.o de los nombramientos de guardas particulares que hiciere.

Art. 36. El distintivo, armas y municiones de que han de poder usar los guardas particulares jurados les serán suministrados por los propietarios á quienes sirvan, ó ellos se las costearán á sus espensas segun hubieren convenido entre sí.

Art. 37. Aunque el único objeto á que los guardas particulares deben atender sea la custodia de las propiedades que al efecto les hayan sido encomendadas, y de cuyo objeto no puedan ser por nadie distraidos, salvo en los casos citados en el art. 24, como agentes, por otra parte, de la Autoridad, no pueden presenciar ni tener noticia de ciertos hechos sin denunciarlos ó ponerlos en conocimiento de la misma, ni dejar de hacer ciertas cosas que son un deber especial de todos los que tienen tal carácter. Por lo tanto estarán obligados:

1.o A denunciar los actos enumerados en el art. 14, y á hacer las denuncias en el término y en la forma que disponen el 15 y el 16.

2.° A dar al Alcalde los partes prevenidos en el 21, y á presentar al mismo los efectos que refiere el 22.

3.° A prestar á las personas, Autoridades, sus agentes y los de la administracion la proteccion y auxilios ordenados en el 23 y 25.

Art. 38. En los casos expresados en el art. 19 se abstendrán tambien y cesarán en toda intervencion y procedimiento, y practicarán lo que para los guardas particulares se previene en dicho artículo.

Art. 39. Tampoco tendrán los guardas particulares jurados ninguna participacion en las multas exigidas por denuncias que aquellos hubieren hecho.

TITULO V.

De las penas en que incurren los guardas municipales y los particulares jurados, del campo.

Art. 40. Serán amonestados y reprendidos por el Alcalde los guardas municipales del campo que por primera vez cometieren cualquiera de las faltas siguientes:

1.° Embriagarse, concurrir á casas de mal vivir, asociarse ó tratar con personas de mala conducta ó de mala nota.

2.° Jugar á juegos prohibidos en cualquier tiempo, y á los permitidos en horas de servicio; ocupar en la caza, pesca ó cualquiera otra distraccion el tiempo que deben invertir exclusivamente en el cumplimiento de sus deberes.

3.° Traer sucias ó inútiles las armas, y mal conservadas las prendas que á costa de los fondos del comun se les hayan suministrado.

4.a No usar en actos de servicio el distintivo, armas y título de su nombramiento.

5.a Ausentarse del término municipal de doce horas para abajo sin licencia del Alcalde.

Los guardas particulares jurados serán igualmente reprendidos y amonestados cuando por primera vez ejecutaren los actos referidos bajo el número primero, y el de jugar á juegos prohibidos de que se hace mérito en el segundo.

Art. 41. Serán suspensos de empleo y sueldo por tiempo de 15 á 30 dias, á juicio del Alcalde, los guardas municipales del campo que por primera vez tambien incurrieren en las faltas, á saber:

1.o Dejar un dia entero sin salir á recorrer el término, cuartel ó demarcacion que les estuviere encargado.

2.o Ausentarse del término municipal, sin licencia del Alcalde, por mas tiempo de doce horas, que no exceda de veinte y cuatro.

3.o Demorar las denuncias por mas tiempo que el prefijado en el art. 15.

1.º Negar á los que se la reclamaren la proteccion ordenada en el 23 cuando fuese cierta la necesidad de ella, y aunque ningun daño llegaren á experimentar ni en su persona ni en sus bienes.

5.º No prestar el auxilio prevenido en el art. 25, siempre que realmente fuese necesario, y aun cuando sin embargo por cualquier accidente se practicase al fin la diligencia, ó se verificase el acto para el cual les fué reclamado.

6.º Ser en cualquiera otra manera negligentes en el cumplimiento de sus deberes.

7.º Reincidir en alguna de las faltas enumradas en el artículo anterior.

A los guardas particulares jurados que cometan las faltas de los números 3.º, 4.º, 5.º, y que por primera vez reincidieren en las de que se hace mérito en el último párrafo del artículo precedente, les será impuesta una multa igual al importe de sus salarios de ocho ó quince dias, á juicio del Alcalde.

Art. 42. Serán separados de sus plazas con inhabilitacion perpétua para volver á servirlas y para desempeñar las de guardas particulares jurados, los guardas municipales del campo que cometan tambien por primera vez las faltas que se pasan á expresar:

1.º Ausentarse del término municipal sin licencia del Alcalde por mas de veinte y cuatro horas.

2.º No denunciar algun acto que hayan presenciado ó del que hayan tenido noticia, y el cual sea denunciable con arreglo al art. 14.

3.º Hacer una denuncia falsa en cuanto al hecho, ó en cuanto á la persona del autor.

4.º No dar en sus casos respectivos los partes prevenidos en el art. 21.

5.º Recibir gratificacion ó regalo de cualquiera especie de algun propietario rural, colono ó ganadero.

6.º Imponer ó exigir por sí multas, ó hacer cualquiera otra exaccion á los que dieren motivo para ser denunciados.

7.º Faltar al respeto debido á las Autoridades y desobedecer las órdenes del Alcalde.

8.º No prestar la proteccion ordenada en el art. 23, siempre que por ello se hubiere seguido algun daño á la persona ó á los bienes de los reclamantes.

9.º Negar el auxilio prevenido en el art. 25 cuando por esta causa no se hubiere podido practicar la diligencia ó verificar el acto para el cual les fué requerido.

10. Ejecutar algun acto que merezca la calificacion de delito.

11. Reincidir por primera vez en alguna de las faltas mencionadas en el artículo anterior, y por segunda en las de que trata el art. 41.

Los guardas particulares jurados que cometan las faltas designadas con los números desde el 2 hasta el 10, ambos inclusive, y que reincidieren por primera vez en las del párrafo último del artículo anterior, y por segunda en el del 40, perderán el carácter y consideraciones de guardas municipales, agentes de la Autoridad, quedando inhabilitados para pertenecer á esta clase, y para volver á ser guardas particulares jurados.

Art. 43. Las penas de que trata este título se entienden sin perjuicio de las que en su caso merezcan y sean impuestas á los guardas, así municipales como particulares jurados, con arreglo al Código penal, y sin perjuicio tambien de la libre facultad del Alcalde para destituir á los unos, y de la de los propietarios para despedir á los otros, siempre que lo estimen conveniente.

Art. 44. Para la imposicion de las penas expresadas procederá el Alcalde gubernativamente, oyendo préviamente á los interesados, y teniendo presente las hojas de sus servicios, que segun el art. 46 ha de llevar el Secretario del Ayuntamiento, al que en todo caso dará conocimiento de sus resoluciones en este punto, para que pueda hacer en dichas hojas el correspondiente asiento.

Art. 45. Siempre que algun guarda municipal ó particular jurado cesase, aquel de servir su plaza, y este de tener la consideracion de agente de la Autoridad, les serán inmediatamente recogidos el título, distintivo y armas, siendo ademas inutilizado el primero.

TITULO VI.

De las hojas de servicio de los guardas municipales y particulares jurados del campo.

Art. 46. El Secretario de Ayuntamiento llevará un libro en que, en hojas distintas para cada guarda del campo, así municipal como particular jurado, anotará:

1.º El nombre, apellido, naturaleza, vecindad, edad, estatura y demas señas personales del individuo.

2.º La fecha de su nombramiento; la fianza que hubiere prestado en su caso; el nombre, apellido y vecindad del fiador propietario en el suyo; el dia en que prestó juramento, el en que le fue expedido el título; el en que se dió parte de su nombramiento al Gefe político, y las prendas costeadas de los fondos del comun que hubiere recibido.

3.º Las denuncias que hiciere y los demas méritos que contraiga; las faltas que cometa; las reprensiones, suspensiones y cualquiera otra pena que se le imponga; el dia, mes y año en que por destitucion ó cualquiera otra causa, que tambien se expresará, cesare de servir, y por último, el dia, mes y año en que le hubiere sido recogido el título, distintivo y armas.

Aprobado por S. M. en 8 de Noviembre de 1849.—Seijas.

Núm. 251.

QUINTA DE 1850.

Con disgusto estoy observando que sin embargo de lo dispuesto en mis circulares de 20 de Enero y 19 de Marzo últimos (Boletin oficial números 9 y 34), no solo han dejado de remitírseme á su tiempo las listas rectificadas de los sorteables de varios pueblos, sino que los testimonios de las actas del sorteo general que debió verificarse el dia 7 del corriente, llegan á mis manos con reprensible lentitud. Aun cuando repugnan á mis sentimientos las medidas de severidad, estoy decidido á emplearlas contra los Alcaldes que continuen en el olvido de sus deberes; y en su consecuencia les señalo para su cumplimiento el improrogable término de 8 dias, esperando que no llegará el caso de castigar ninguna infraccion de esta naturaleza.

Barcelona 27 de Abril de 1850.—Fermin Arteta.

No habiendo tenido efecto el segundo remate de la ejecucion de las obras de reparacion de la carretera general de Aragon en el trozo comprendido entre Collblanch y la Cruz cubierta, por haberse suspendido el acto de la licitacion en el dia 5 del corriente; he dispuesto que se verifique por pliegos cerrados el sábado 4 del próximo mes de Mayo, á las 12 del dia en el local de este Gobierno. El presupuesto y los pliegos de condiciones económicas y facultativas quedan de manifiesto en la secretaria del mismo.

Barcelona 29 de Abril de 1850.—Fermin Arteta.

COLEGIO DE PROCURADORES DE LA CIUDAD DE BARCELONA.

Hallándose vacantes tres plazas de número en dicho Colegio por fallecimiento de D. José Ignacio Fillol, D. Salvador Serra y Ferran y D. Antonio Grases, é insiguiendo lo resuelto por la Excma. Junta de Gobierno de esta audiencia territorial, se hace saber á los pasantes matriculados en el mismo que reunan todos los requisitos y calidades de ordenanza y quieran pretender se les adjudiquen las citadas vacantes, presenten sus solicitudes debidamente documentadas con designacion de la plaza á que quieran optar, las que se unirán á los respectivos espedientes que se instruyen al intento entregándolas al infrascrito secretario calle de Fernando VII n.º 30 cuarto principal, dentro el término de 20 dias contaderos desde la publicacion de este aviso, pasado cuyo término no les serán admitidas.

Barcelona 28 de Abril de 1850.—Cayetano Roquer, Secretario.

BARCELONA:
IMP. DE BIBAS, ROFEU Y COMP., DELANTE LA FUENTE DE LA ADUANA N. 3 CUARTO PRINCIPAL.

BOPB. Miércoles 1 de Mayo de 1850, p. 1-4.

Document 9. Anunci per tancament de terres (província de Girona, 1861)

ANUNCIOS.

D. Baudilio Simon dueño y propietario de los mansos Bruguer y del Brugar, sito en el pueblo de Argelaguer, partido de Olot, y otro manso llamado Puigblanquer sito en el pueblo de Salas, del mismo partido, con todas sus tierras honores y posesiones de cultivo, olivares, viñas, y bosques en ellos contenidos: Declaro que desde hoy en adelante, quedan vedados y acotados dichos dos mansos, y por lo tanto queda prohibida la entrada en ellos, para cazar, leñar, apacentar ganado, recoger ojarasca ú otro cualquier objeto sin previo permiso del que suscribe.

El guarda y los colonos, estàn encargados de vigilar y hacer que se cumpla esta veda, bajo las penas establecidas en el código penal vigente.

Y paraque nadie pueda alegar ignorancia, se inserta este anuncio en el Boletin oficial de la provincia.

Gerona 5 Abril de 1861.—Baudilio Simon.

Desde esta fecha quedan vedadas y acotadas todas las tierras cultas, yermas y boscosas de las heredades llamadas de las *Llebres*, de las *Guatllas* y la dels *Calandris*, junto con las demás tierras que por porciones ó vesanas cultivan los menestrales, incluso las viñas y olivares, radicados todos en el término del pueblo de Riumors.

Asi mismo la heredad llamada *Barraca Cutella* y demàs tierras sueltas incluso la Alameda cerca al rio Fluviá radicadas en el término de la Armentera, todas de propiedad del M. I. Sr. Marqués de la Torre, por lo que queda prohibida la entrada en las mismas, para cazar, leñar, apacentar ganado, ni aprovechar desperdicios; quedando los colonos, guarda bosques y demás personas de su servicio autorizados para vigilar y hacer que se cumpla esta veda y los agresores sugetos á las penas que marca el Código penal vigente.

Barcelona 1.° Abril 1861.—El Marqués de la Torre.

BOPG. Viernes 5 de Abril de 1861, núm. 41, p. 4.

Document 10. Anunci per tancament de terres (província de Barcelona, 1897)

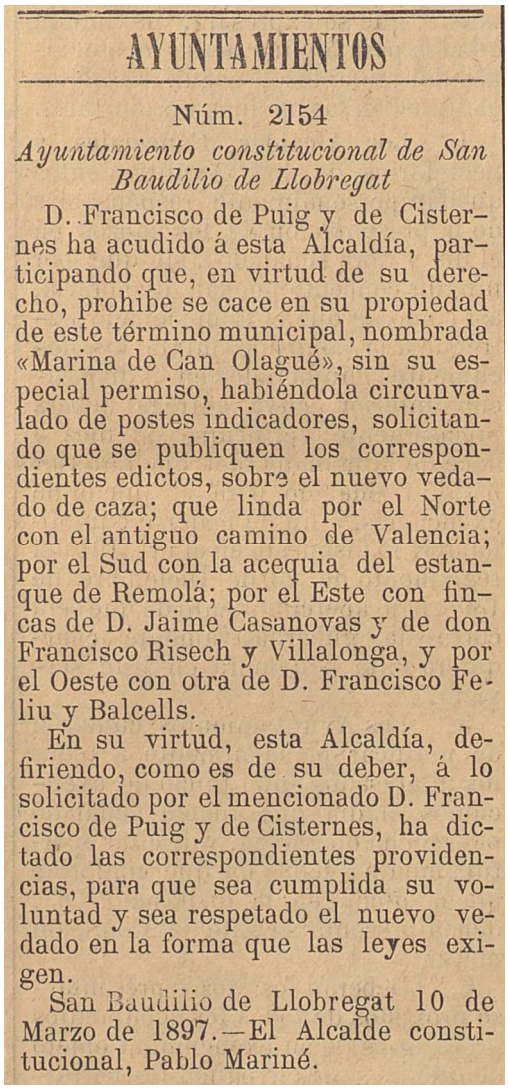

AYUNTAMIENTOS

Núm. 2154

Ayuntamiento constitucional de San Baudilio de Llobregat

D. Francisco de Puig y de Cisternes ha acudido á esta Alcaldía, participando que, en virtud de su derecho, prohibe se cace en su propiedad de este término municipal, nombrada «Marina de Can Olagué», sin su especial permiso, habiéndola circunvalado de postes indicadores, solicitando que se publiquen los correspondientes edictos, sobre el nuevo vedado de caza; que linda por el Norte con el antiguo camino de Valencia; por el Sud con la acequia del estanque de Remolá; por el Este con fincas de D. Jaime Casanovas y de don Francisco Risech y Villalonga, y por el Oeste con otra de D. Francisco Feliu y Balcells.

En su virtud, esta Alcaldía, defiriendo, como es de su deber, á lo solicitado por el mencionado D. Francisco de Puig y de Cisternes, ha dictado las correspondientes providencias, para que sea cumplida su voluntad y sea respetado el nuevo vedado en la forma que las leyes exigen.

San Baudilio de Llobregat 10 de Marzo de 1897.—El Alcalde constitucional, Pablo Mariné.

BOPB. Domingo 21 de Marzo de 1897, núm. 69, p. 4

Document 11.

Relat procés judicial que va acabar amb la sentència judicial de 1853

M . I . S.

Ante la Real Sala segunda de esta Audiencia territorial, pende pleito en instancia de suplicación entre el común de vecinos de Cantallops, de una parte y de otra la Egregia condesa de Perelada, D. Juan Clarós y litis-socios sobre propiedad del monte comunal de Cantallops.

De las diligencias en el año 1787 en virtud de comisión dada por el Gobernador de Gerona, cuyos autos obran por cabecera del voluminoso proceso aparece que el común de vecinos de Cantallops para no verse privado de una propiedad que por tantos títulos le pertenecía, pidió la citación del Conde y demás convenidos para que en su caso fuesen condenados en haber de dimitir los terrenos de la montaña que injustamente estaban detentando. Obtenido el competente permiso y previos los informes favorables á los vecinos de Cantallops continuaron diligencias y entonces apareció de ellas que el común de Cantallops de tiempo inmemorial poseía y se utilizaba de los productos de la montaña, arrendándolos por sí y ante sí á quien mejor le parecía, obligando al cumplimiento de sus contratos los bienes comunales y haciendo todo cuanto puede hacer un propietario sin oposición de ninguna clase. Se justificó que ya en el año 1610 había el común arrendado los productos de aquella montaña y que lo mismo se hizo en 1785 hasta que la casa de Perelada, abusando de su posición, despojó al común de algunas porciones de terreno, cuyo atentado dio lugar á la formación de aquellos autos, siendo digno de advertir que el último arriendo practicado por el común debía fenecer en 1788, lo que prueba por parte que el conde de Perelada dispuso de aquellos terrenos ínterin pendían los arriendos practicados por el común, y por otra que el común, acudiendo en el año 1787, lo hizo á tiempo y mal pudiera oponérsele por sus adversarios la prescripción.

Bastaría lo expuesto para inferirse que el común de Cantallops ha sido constantemente propietario de la montaña, más todavía tiene en su favor otra circunstancia que corrobora su legítima posesión, tal es el reconocimiento del conde de Perelada resultante del contrato de arriendo que obra en fojas 351 de la primera foleación, del

cual aparece que á los 17 de Octubre de dicho año 1610 los vecinos del lugar de Cantallops, previa licencia del gobernador del condado de Perelada y vizcondado de Rocabertí, se renieron en la villa de Perelada y presididos por el gobernador facultaron al Ayuntamiento de Cantallops para que pudiese arrendar por espacio de cuatro años la montaña común; siendo digno de notar que el gobernador representaba al mismo Conde que el arriendo celebrado á presencia del gobernador no lo hizo este en nombre del Conde, sino los particulares en nombre propio, pues la licencia y la presidencia del gobernador tuvo únicamente por objeto el evitar que aquellos vecinos se extralimitasen de los que había motivado la convocatoria.

De un escritura que obra en los autos de segunda instancia (fol. 96) se trasluce fácilmente que el gobierno reconoció la propiedad del monte en favor del común. Este documento es una copia auténtica del original expediente de vista de montes practicada en 1780 en los de Recasens y Cantallops, y hablando de este último monte dice el documento repetidas veces que consiste en tierras comunales; por cuyo motivo dio el ministro varias disposiciones de la que puede inferir-se que el monte de Cantallops no es de propiedad particular.

El Real Tribunal de marina de la provincia de Palamós reconoció igualmente la propiedad de la montaña en cuestión en favor del común, según se desprende del fallo que profirió á los 20 de febrero de 1832 en mérito de rollo de tres distintos ramos por incendio y tala en los montes de la Estunas, Cau del Os y monte comunal de Cantallops; pues en cuanto á esta tercera pieza dice el fallo: *siendo tan notoria la omisión y descuido del propio Martín Mayoral en celar, como debía, la conservación de los montes del Común; debo también condenarlo y le condeno etc*. (Este documento obra en fojas 106 de los autos de segunda instancia).

Pasando ahora al pretendido derecho de la Condesa debe notarse que esta presentó en su favor como título primordial de propiedad sobre la montaña de Cantallops la escritura de fojas 305 de la segunda foleación, que va adjunta por separado en la presente esquela por ser su contenido de sumo interés para la decisión del pleito.

La cláusula continuada en dicho documento que dice Concedimos *vobis absque alio dominio ipsum vice comitatum et oppida sibi expresa*, es limitativa de la jurisdicción y

exclusiva de todo dominio, lo que està muy conforme con la expresión de libertad repetida por Ludovico Pio en los autos de la entrega, que dice así: - *Privilegium Ludovico – Et sic illi propter bonitatem et mansuetudinem comitis sui, eidem comiti honoris et obsequii gratia quidquam de rebus suis exhibuerint, non hoc eis pro tributo vel censu aliquo computetur, aut comes ille vel succesores ejes hoc in consuetudinem praesumant* (Anales de Cataluña lib. 8. cap. 9, tom 1.) Para que, pues, no quedasen gravados los propietarios de los pueblos que componen el vizcondado de Rocabertí, y con el fin de evitar toda duda, el Emperador Carlo-Magno, al tiempo de revalidar el título de los que fueron Vizcondes antes de la conquista de los moros y que perdieron sus derechos por la invasión de los mismos sarracenos, se valió de las palabras *absque alio dominio*, las cuales no se hubieran usado si el Emperador hubiese concedido á los Vizcondes Rocabertinenses la propiedad de las tierras sujetas al vizcondado; pues entonces debiera decir la escritura *cum pleno dominio*. Las demás concesiones que se notan en la escritura son especiales é independientes de la primera sin que en ellas esté continuada la de la montaña de Cantallops.

Quiere la condesa de Perelada que el Común de dicho lugar haya reconocido la propiedad del monte en favor de los vizcondes, porque se dijo en 1ª instancia que el Conde de Perelada había hecho donación al Común; sin embargo en 2º instancia se ha variado de medio, pues no se puede conceder á la casa de Perelada la facultad de haber dado jamás lo que nunca ha sido suyo.

Los establecimientos que supone haber otorgado en dicho término, al tiempo que los adquisidores le presentaban cierto título llamado carta de gracia, solo prueban un exceso de debilidad por parte de los mismos; pues aquél título se daba por el Ayuntamiento de Cantallops á los que se avecinaban en el pueblo, á quienes se concedía una porción de terreno para edificar, plantar viña, etc. sin que tuviesen que pagar censo, siendo por sí sola la carta de gracia el verdadero y único título para la adquisición.

Careciendo, pues, la condesa de Perelada de título de propiedad en la montaña de Cantallops, no podía otorgar ningún contrato de enajenación de la misma: en consecuencia son nulos los que otorgó. Por el contrario: obrando en favor del Común de Cantallops la posesión inmemorial y el reconocimiento del mismo Vizconde de

Rocabertí, parece que la propiedad del monte en disputa debe decidirse que corresponde á aquél.

En esta última instancia la parte de Clarós y litis-socios que antes fueron contrarios a la condesa, según resulta en autos, ha reconocido que las cartas de gracia no son mas que unos documentos que prueban la vecindad, y la parte de la condesa nos ha probado por medio de un testamento antiguo que e conde de Perelada no tenia en Cantallops mas que un derecho jurisdiccional.

El común de vecinos del lugar de Cantallops no pretende impugnar los establecimientos otorgados por la casa de Perelada mediante la presentación de la carta de gracia; pues si bien no reconoce en los condes de Perelada el derecho de establecer terrenos de la montaña, no se considera tampoco facultado para recobrar la posesión de aquellos que haya cedido á particulares mediante la otorgación de dicha carta. Preciso es advertir que sin embargo de haber el conde otorgado los establecimientos previa la carta, nunca se había atrevido sin este requisito á conceder ninguna porción de la montaña; de lo que se infiere que al conde de Perelada por razón de su jurisdicción se le atribuía tal vez el derecho de percibir un canon sobre aquellos terrenos que dejaban de ser comunales desde el momento que el común los transfería á una particular. Esta fue sin duda la poderosa razón que tuvo la Real Sala primera para declarar en favor de la condesa de Perelada el dominio directo en la montaña de Cantallops y el útil en favor del común e vecinos; pero esta declaración dejando subsistentes los contratos que celebró la casa de Perelada sin previa la carta de gracia es una contradicción manifiesta, pues si la casa de Perelada no tenia más que el dominio directo, mal podía disponer de la montaña pudiéndose aprovechar de sus productos el común de Cantallops en favor del cual la misma Real Sala se sirvió declarar el dominio útil. Si este dominio se entiende, como dice el real fallo, únicamente por lo que hace relación á las porciones no establecidas por la condesa, es inconcebible el derecho e esta en las que tiene establecidas, porque carece de título para poderse utilizar de tal ó cual porción determinada y mucho más en virtud del documento de fojas 305 de la segunda foliación, que no siendo en sí mas que un diploma del vizcondado, no le da ó concede la facultad de disponer de la más mínima parte de la montaña, la cual ha pertenecido siempre constantemente y en todas sus partes al común de vecinos de Cantallops sin que de otra cosa haya memoria en

contrario. Digno es de advertir que el Real fallo de vista no concede al común mas que una ilusión, porque la condesa tiene establecida toda la montaña.

La decisión de este pleito en favor del común evitará las continuas desavenencias de aquellos honrados vecinos y les librará de la miseria, á que se hallan sumidos desde que haciendo el rico escarnio del pobre les ha usurpado la posesión de una riqueza en que la población había cifrado su bienestar.

Estas y otras observaciones, que el letrado hará presentes en el acto de la vista, hacen prometer al común de Cantallops que V. S. con su acreditada ilustración se servirá votar favorablemente á su demanda.

ESCRITURA que como verdadero título de propiedad de la montaña de Cantallops presentó la Egregia Condesa de Perelada en el pleito que contra la misma sigue el Común del lugar de Cantallops, cuyo documento obra en foja 305 de la segunda foliación.

Hoc est translatum sumptum fidelite, quod incipit: In nomine Patris Omnipotentis el Fillii et Spiritus sancti: Carolus a Deo ordinatus, Augustus, Magnus, Pacificus, Rex francorum, Imperator romanorum, Gubernans imperium, quoniam Principem ac defensorem Principum et Dominorum nos fecit Dominus; qua propter notum sit omnibus Principibus nostris et fidelibus qualiter nos ad praeces tuas, Hugone, concermanium nostrum, gratia Dei Vicecomitem Rocabertinensem, et uxorem tuam Enmenbergam concedimus vobis absque alio dominio ipsum vicecomitatum et oppid sibi expresa et Monasterium Sti. Petri Rodensis. Alodia in civitate Gerundensi, alodia et possessiones Sti. Laurentii, Ecclesiam Ste. Mariae Romonensis, Ecclesiam Sti. Romani et Sti. Petri Lebatiensis, alodia campestra in oppido Ampuritano, domus ipsius Vicecomitatus, et reliqua bona antecesorum vestrorum, ut fruutis et habeatis vos et succesores vestri in perpetuum, et ut haec fecimus credantur, et diligentius conserventur, manu propia subterfirma vimus et annulo nostro insignii jussimus. Ego Ludvertus Achicapellanus recognovi et supscripsi. Dato anno Incarnationis Domini octingentessimo primo actum Maguncie in Pentecoste in Dei nomine. Amen.

Barcelona: Impremta de L. Tasso, c. Basca, 23.- 1853.

ACAE. Ajuntament de Cantallops. Administració general. Expedient béns comunals, s/n.

Document 12.
RECULL DE PREMSA DELS «FETS DE CANTALLOPS» DE 1894

Sr. Director de *El Distrito*

Espero de su amabilidad la inserción de las siguientes líneas, por cuyo obsequio le anticipa las gracias estés su afectísimo S.S.

q.b.s.m.
Gallart

Sería faltar á un gran deber de ciudadano si no se hiciese público á grandes rasgos por medio de estas líneas, el estado anárquico en que se hallaba este pueblo de Cantallops.

Empecemos por lo gordo y no nos detengamos en detalles.

Hace tiempo, hace 13 años, que el Sr. Jaime Arqué (a) Chapito fue nombrado primer Alcalde y D. José Llobet (a) Ganso segundo Alcalde. (*Compadres ambos*). Dichos señores hablan empuñado el cayado con tanta fuerza, nervosidad y cariño, que no era posible deshacerse de él. No hemos celebrado elecciones municipales sin que los Sres. Interventores no hayan tenido que hacer una acta de protesta, toda vez que al hacer el escrutinio han salido algunas papeletas más del nombre de votantes; escuso decir si es solo en África que hay Riffeños!...

En vista de todas estas informalidades é infracciones de la Ley, hacíamos nuestras reclamaciones y quejas de protesta, las que se pedían en el vacío.

No solo hemos visto usurpados nuestros derechos políticos sino que también hemos sido víctimas durante este largo período de verdaderas exacciones llevadas a cabo por S.M. Chapito, ó sino, díganlo los presupuestos municipales sí es que los haya.

Nuestro pueblo tiene una riqueza municipal de 3000 pesetas, y como el Sr. Arqué es de aquellos que sienten horror al trabajo… hacía unos presupuestos de 8 á 10 mil pesetas

por año económico; diría para su capote, tantos duros… ¿no soy el amo? ¡Pues punto final!

Al vernos ya arruinados (porque desgraciadamente todo cae á espaldas de las clases laboriosas) acudimos al Sr. Gobernador civil, quien, dirigió una comunicación al montado Alcalde, que digo una... á lo menos diez, interesando en ellas el envío inmediato de los presupuestos aprobados debidamente por el Síndico, á partir del año que toma de posesión hasta el 94.- Aún está esperando el Gobernador los presupuestos de 13 años…- A no ser que la parte moralizada y sensata del pueblo, al ver en el estado deplorable y de enajenación por parte del Gobierno á que nos hallamos sometidos, como también el poco caso que hacía nuestro Alcalde de las órdenes del Sr. Gobernador y que en lugar de poner freno á sus desencadenados abusos de autoridad, aún se echaba más a rienda suelta, se decidieron de nuevo a acudir en queja al Sr. Gobernador por mediación de una caracterizada persona de Gerona, la cual supo muy bien hacerle sentir sus ruegos fundados, pintándole nuestro estado de verdadera anarquía. Acto continuo el Sr. Gobernador se dignó enviar un Delegado para examinar las cuentas municipales, lo que efectuó dicho señor, haciéndolo solo de 10 años económicos (que bien se pueden llamar físicos y civiles…); de cuyo examen resultó que nuestro pueblo debía a la Hacienda 12.000 pesetas, cuando deberíamos tener un sobrante de unas 40 á 50.000 pesetas, en atención á los pagos infundados y exorbitantes que nos habían impuesto y que ejecutamos. En virtud del débito á que somos encadenados y de las informalidades y abusos cometidos, en cumplimiento de su deber, la primera autoridad provincial entregó la causa á los tribunales para que entiendan en el asunto.

Gracias á las providencias tomadas por el Sr. Gobernador, al procesamiento y destitución del 1.º y 2.º Alcaldes y reconcentración de la guardia civil, se goza de alguna tranquilidad, de lo contrario, no sé adonde habríamos llegado. Ya había empezado Chapito (ahora seguiré llamando así al Alcalde) á tolerar (y según malas bocas) era el autor de empujar o sus creyentes (los menos) para sacar la corteza de las encinas y alcornoques, labrar terrenos ajenos haciéndoselos propios como aconteció con la montaña de Recasens que el Chapito abusando de su autoridad los quería repartir, hasta que los propietarios de ellas que son once, depositaron sus quejas al Juez Municipal, el cual les ofreció su apoyo; más no era el señor Juez quien les arredraba sino la benemérita que tenemos aquí reconcentrada, que aprisionó nada menos que unos 30

entre hombres y mujeres de los que hallaron en dicha montaña recogiendo lo que no les pertenecía, los que han sido conducidos á la cárcel de Figueras y á disposición del señor Juez de 1ª Instancia, de cuya autoridad se espera que una vez más hará conocer su recta justicia y sabrá descubrir quienes fueros los autores del fuego de la *montaña* y de algunas gavillas. Sirva de ejemplo y norma á nuestro Gobierno y á las corporaciones que afecta el *hecho de Cantallops* por la dejadez administrativa que había sido objeto proporcionando de esta manera al Alcalde su libertad de acción; pues sería de lamentar que por segunda vez volviésemos á las andadas y renaciera lo que tanto trabajo ha dado para sofocar.

En este pueblo, donde hemos visto repartir los terrenos comunales entre los vecinos elevándolos todos á la categoría de propietarios, aquí donde por medio del trabajo, arrendamiento y censo apenas había hombre del campo que no poseyese la tierra que pudiese cultivar, sin perjuicio de aprovechar los jornales que lo contrataba el hacendado; hoy se encuentra el propietario que ya no es tal, por tener su escasa propiedad empeñada á causa de los pagos que le eran impuestos y que debía satisfacer.

Al hacer punto final, quédame el deber de recomendar á nuestras primeras autoridades provinciales, no dejen en abandono á ningún pueblo que se halle en el lastimoso estado del nuestro, y que sobre todo la Ley sea siempre el estandarte, á cuya sombra se desarrollan y prosperan los municipios.

GALLART

El Distrito, 26 agosto 1894, núm. 34, p. 2.

El lunes por la tarde fueron conducidos á la Cárcel de esta Ciudad, por fuerzas de la Guardia Civil, 32 vecinos de Cantallops, por haber infringido un Bando publicado por el Juez municipal de aquel pueblo según se nos dijo, prohibiendo cortar leña en un bosque, de propiedad particular, de aquel término municipal, á lo cual creían tener derechos los individuos presos.

En Cantallops los ánimos están muy excitados, y en nuestro parecer debe usarse de mucho tacto en la resolución de este conflicto, que podría traer desagradables consecuencias dado el carácter que toman en las pequeñas poblaciones las cuestiones locales.

El Ampurdanés, Figueras, 7 Junio1894, núm. 122, p. 3.

Socialismo castigado. Treinta y dos vecinos de Cantallops fueron conducidos presos el lunes por la mañana ingresando en la cárcel de este partido.

Agitase en el citado pueblo desde mucho tiempo una cuestión interesantísima para el mismo.

Estensos bosques de propiedad particular son saqueados continuamente so pretexto de ser comunales. El pueblo que toma la libertad lo que le conviene, no sabe avenirse con que ese *sagrado derecho* lo haya quitado el que en muchos terrenos tenía a cambio de dejarle la libertad de blasfemar y morirse de hambre. Dos libertades que son hermanas gemelas y tan unidas que donde está la una está siempre la otra.

En tiempos de la inquisición, según decía tiempo atrás El Ampurdanés, salía el verdugo á poner paz en los pueblos que le hambre amotinaba.

En tiempos de libertad, según vemos todos, los agentes del fisco salen a embargar los bienes de los pueblos que no pueden pagar sus tributos y la guardia civil sale y lleva maniatados á la cárcel á los… seducidos por un cacique liberal imponente.

Y por hoy no decimos más por encontrarse la cuestión *sub-judice*.

El Regional, Figueras, 10 de Junio 1894, núm. 52, p. 3.

El lunes fueron conducidos à la cárcel de esta ciudad, por fuerzas de la Guardia Civil, 32 vecinos de Cantallops, por haber cortado leña en un bosque de aquel término municipal, à lo cual creían tener derecho los individuos presos y cuyo derecho está en

tela de juicio. Algunos centenes de personas de aquel pueblo vinieron acompañando à los presos.

La República, Figueras, 10 de Junio 1894, núm. 52, p. 3.

Del "Diario de de Gerona", es el siguiente suelto:

"Nuestro apreciable colega *El Orden* publica en su último número un suelto relativo a la situación de Cantallops que nos ha llenado de sorpresa.

Nuestro compañero no ha comprendido sin duda que tomando notas y callando fomentaba lo que es fuerza reprimir.

Los primeros párrafos de su suelto son una serie de escusas y vaguedades á los que siguen luego cargos cuyo alcance no ha medido.

Al afirmar que en Cantallops se echa mano de personas de pésimo antecedentes para introducirlas a formular graves denuncias contra pacíficos individuos del Ayuntamiento lanzó una acusación que seguramente no sostendrá determinando y concretando hechos y personas.

Si con aquella extraña acusación, más extraña en él, que tiene motivos par saber cuanto ocurre en Cantallops hace tiempo, se refiere al hecho de haber sido conducido á presencia del juez municipal, por la guardia civil, el síndico del Ayuntamiento acusado de haber apedreado a un infeliz anciano en su propia finca, le agradeceríamos averiguara si es cierto lo que hasta nosotros ha llegado y que podemos condensar en estas preguntas:

¿Es verdad que el tal síndico se insolentó con la benemérita?
¿Es verdad que al agredido no se le encontró de momento más que un ligero rasguño en el cuello?
¿Es cierto que por este motivo se dejó en libertad al atropellante y se prescindió de posteriores visitas facultativas al atropellado?

¿Es exacto que con posterioridad, el agredido que no pudo desde entonces salir de casa, ha empeorado en su estado hasta el punto de no ser aquel muy tranquilizador?
Averigüe y contéstenos.
Por los demás raya en el verosímil que tratándose de Cantallops *El Orden* hable de la autoridad del Alcalde, y hable de orden y respeto como si ignorara lo que en aquella desdichada población viene siendo años hace la tal autoridad, el orden y el respeto al derecho y a la propiedad.

Si el colega considera que en Cantallops es sostenible la actual situación y que puede defender los hechos que la han traído, estamos dispuesto á discutirnos hasta en sus más mínimos detalles para convencerle de su falta de razón en apoyar lo que solo por ignorancia absoluta o refinada mala fe puede defenderse".

El Ampurdanés, Figueras, 8 Julio1894, núm. 131, p. 3.

El proceso interesante. Treinta y dos acusados.- El día 25 tuvo lugar en la Audiencia de Gerona la vista del proceso instruido por hurto flagrante de corteza de encina, en una finca de la montaña de Cantallops.
Estaban procesados por este delito 32 vecinos de este pueblo.
El tribunal ha decretado sentencia condenatoria.
Por el número de los procesados y la triste historia de dicho pueblo llamaba esta causa la atención pública.
Esos infelices iban capitaneados por el célebre Arqué, Alcalde perpetuo de Cantallops, á quien conoce bien nuestro amigo don Pedro Vives por haberles escamoteado el acta de diputado provincial.
Estuvo en Gerona y asistió al juicio el cacique máximo D. Pedro Deulofeu. ¿Cuándo se verá nuestra provincia libre de la ingerencia perpetua y siempre injusta e irritante de los odiosos caciques que verdaderamente la desgobiernan?

La República, Figueras, 30 de Setiembre 1894, núm. 239, p. 3.

BIBLIOGRAFIA

A.C.C, *Disposiciones vigentes sobre caza y pesca fluvial,* Madrid, Fortanet, 1900.

AGUADO SÁNCHEZ, Francisco, *Historia de la Guardia Civil*, Vol. II, *La Guardia Civil, Institución Nacional, 1844-1873*, 1984.

AGUILAR AMAT, Joan Baptista, «Los mamíferos del Museo Martorell de Barcelona», *Junta de ciències naturals, Anuari* 1916, Ajuntament de Barcelona, p. 173.

AGUILERA, Antonio; REMESAL, José, i PONS, Lluís, *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Cataluña, Catálogo e índices*, 2000.

AGUIRRE, Joaquín, GARCÍA GOYENA, Florencio, *Febrero, o Librería de jueces, abogados y escribanos, comprensiva de los códigos civil, criminal y administrativo, tanto en la parte teórica como en la práctica, con arreglo en un todo a la legislación hoy vigente*, Volum 9, Madrid, 1842.

AMADES, Joan, *Folklore de Catalunya, Rondallística*, Barcelona, Ed. Selecta, 1950.

AMIGÓ ANGLÈS, Ramon, «Tria al camp de Tarragona», *BISO XXV*, setembre 1986, p. 13-14.

ANONIMO, *Semblanzas de los 340 diputados a Cortes. Que han figurado en la legislatura 1849 á 1850*, Madrid, Imprenta de D. Gabriel Gil, 1850.

ANONIMO (un oficial del Ejército Español), *La Guardia civil. Historia de esta institución y de todas las que se han conocido en España con destino a la persecución de malhechores, desde los tiempos más remotos hasta nuestros dí*as, Madrid, 1858.

ALTAMIRA, Rafael, *Historia de la propiedad comunal*, Madrid, IEAL, 1981 [1890].

ALEGRET, Joan Lluís i GARRIDO, Alfons, «Aproximació a l'activitat pesquera a la regió de l'Empordà (segles XV-XVIII): adaptacions a un medi en constant transformació», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, núm. 19 (2006), p. 27-47.

ALEU CARRERA, Manuel, *Diccionario de la administración municipal de España o sea biblioteca completa de los municipios: con más de 4000 formularios para todos los servicios de los ayuntamientos*, Madrid, 1908.

ALLEN, Robert C., *Enclosure and the yeomen*, ed. Clarendon Press, Oxford, 1992.

ALLEN, Robert C, «Revolución en los campos: una reinterpretación de la revolución agrícola inglesa», *Historia Agraria*, núm. 26, 2002, p. 13-32.

ALLEN, Robert C, *Revolución en los campos. La reinterpretación de la revolución agrícola inglesa*, Prensas Universitarias Zaragoza (SEHA), 2004.

ALONSO DE CADENAS, Ampelio, *Suplemento al Elenco de grandezas y títulos nobiliarios españoles, apéndice II, títulos vacantes y titulos extranjeros cuyo uso fue autorizado en España*, Revista Hidalguía, Madrid, 1991.

ALSINA, Claudi; FELIU, Gaspar i MARQUET, Lluís, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1990.

ALSINA, Claudi; FELIU, Gaspar i MONTFORT, Lluís, *Diccionari de mesures catalanes*, Barcelona, Curial, 1996.

ALVAREDA, Joaquim i GIFRE, Pere, *Història de la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, UOC, 1999.

ALVARADO, Joaquim, «El repartiment de les terres comunals de la Jonquera i la seva evolució posterior», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, núm. 29 (1996), p. 277-302.

ALVARADO, Joaquim, «Béns i usos comunals a Agullana (segles XVII-XX)», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, núm. 34 (2001), p. 249-268.

ALVARADO, Joaquim, *El negoci del suro a l'Alt Empordà (s. XVIII-XIX)*, Palafrugell, Museu del Suro de Palafrugell, 2002.

ALVARADO, Joaquim, *El negoci del suro a la comarca de La Selva. Del segle XVIII a mitjan segle XX*, Centre d'Estudis Selvatans, Patronat Francesc Eiximenis de la Diputació de Girona i la col·laboració del Consell Comarcal de la Selva i l'Arxiu Comarcal de la Selva, 2009.

ÁLVAREZ NAVARRO, Agustín, *Legislación de caza, pesca y uso de armas*, Barcelona, Hijo de Domingo Casanova, s.a., 1915.

AMADES, Joan, *Costumari Català, el curs de l'any*, volum III, Barcelona, Ed. 62, 1983 [1952].

ANES, Gonzalo. «Tradición rural y cambio en la España del siglo XVIII». Dins ANES, G. Editor, *La economía española al final del Antiguo Régimen. I. Agricultura*. Madrid, Alianza, p. 25-46.

ANES, Gonzalo, *La ley agraria*, Madrid, Alianza editorial, 1995.

AÑABIGARTE, G. Administración y jueces: gubernativo y contencioso, 1971.

ARAGONÉS, Neus, *Carles Bosch de la Trinxeria i l'excursionisme*, Valls, Cossetània, 2003.

ARCHIMIO, Emilio, «Los orígenes de la Ley Negra. Un episodio de la historia criminal inglesa*», Revista de reseñas bibliográficas de Historia y Ciencias Sociales en la red*, Año 4, núm. 6, Rosario (Argentina), Abril de 2011, p. 25-30.

ARGEMÍ D'ABADAL, Lluís i LLUCH, Ernest, *Agronomía y revolución agraria en España (1750-1820)*, València, Alfons el Magnànim, 1985.

ARGÜELLES, Agustín de, *Discursos*, Estudio preliminar de Francisco Tomás y Valiente, Oviedo, Junta General del Principado de Asturias, 1995.

ARRIOLA, Joaquín, «Propiedad y poder», *VIII Jornadas de Economía Crítica*, Universidad de Valladolid, febrero 2002, p. 1-13.

ASSIER-ANDRIEU, Louis, *Coutume et rapports sociaux. Etude anthropologique des communautés paysannes en Capcir*, Paris, 1981.

Ayuntamiento de Barcelona, *Sucinta relación de las principales operaciones del Escmo. Ayuntamiento de la Ciudad de Barcelona en el año 1821*, Barcelona, Imprenta de la Viuda e hijos de Don Antonio Brusi, 1821.

BADOSA, Elisa, «El cercamiento de tierras en Cataluña (1770-1820)», *Revista de Historia Econòmica*, Año II, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, número 3 (1984), p. 149-161.

BADOSA, Elisa, «Endeutament col·lectiu i desaparició de béns comunals a Catalunya a la segona meitat del segle XVIII», *Pedralbes: Revista d'història moderna*, núm.10 (1990), p. 51-66.

BAIG i ALEU, Marià, «L'impacte de la Reial Foneria de Sant Sebastià de la Muga sobre els boscos empordanesos a finals del segle XVIII», Dins les *Actes del congrés: el paisatge, element vertebrador de la identitat empordanesa, Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, 2007, p. 383-396.

BARBERÀ SUQUÉ, Josep, *Excursionistes recordats*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

BARCELÓ ADROVER, Antoni, *La caça com a objecte d'estudi de la geografia: estat de la qüestió*, Memòria del projecte d'investigació emmarcat en el Programa de Doctorat en Geografia de la Universitat de les Illes Balears, juny 2011.

BARNOSELL, Genís, «Radicals a l'Ajuntament de Llagostera. Les lluites polítiques i l'aparició del radicalisme en comarques rurals de Catalunya», dins *Història de Llagostera. Vida, societat i economia de la prehistòria al s. XIX*, Col·lecció Les conferències de l'Arxiu, 2010, p. 263-275.

BARRIS RUSET, Josep Maria i BUSCATÓ SOMOZA, Lluís, «Notes sobre un patrimoni agrícola altempordanès. El Coll de Roses (segles XVII-XX)», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 31(1998), p. 291-347.

BASSEGODA NONELL, Joan, *La personalidad y la obra del arquitecto Cayetano Buigas Monrava. Semblanza biográfica por Carlos Buigas Sans*, Barcelona, Cátedra Gaudí, 1973.

BASTARDAS, Joan (Ed.), *Usatges de Barcelona. El codi a mitjan segle XII*. Barcelona, Fundació Noguera, 1984.

BELENGUER, Ernest; DANTÍ, Jaume; GUAL, Valentí (coords.), *Els béns comunals a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII),* Barcelona, Rafael Dalmau Editors, 1998.

BERRIO, Cristina, «Historia de una multa». *Boletín A-Z*, Archivo municipal Algeciras, núm. 1, 2010, p. 26-29.

BERNAL RODRIGUEZ, A.M. *La lucha por la tierra en la crisis del Antiguo Régimen*. Madrid: Taurus, 1979.

BÉRTOLA, Luis, «Another brick in the wall? A comment on Francesco Boldizzoni's The Poverty of Clio», *Investigaciones de Historia Económica* (IHE), Journal of the Spanish Economic History Association, Febrero 2013, vol. 9, (1), p. 7-10.

BERTRAN i SOLER, Tomàs, *Itinerario descriptivo de Cataluña,* Barcelona, Imprenta de Oliveres, 1847.

BIRRELL, J., «Common rights in the medieval forest: disputes and conflicts in the thirteenth century», *Past & Present,* núm. 117 (1987), p. 22-49.

BLACHE, Jules, «Aperçus récents sur la formation du paysage rural français», Revue de géographie alpine, núm. 23, p. 121-136.

BLANCH i TOREBADELL, Joan Carles, «Els molins hidràulics de la Conca baixa del Gaià: els molins de la Riera de Gaià (el Molí de la Torre, el Molí del mig i el Molinet». *La Resclosa*, núm. 13 (2009), p. 65-82.

BLANCO DE LA LAMA, Joan Antoni, «Masos i masos grassos a la Vall d'Amer (segles XIV-XVI)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 43 (2002), p. 29-105.

BLASCO IBÁNEZ, Vicente, *Historia de la Revolución Española*, Vol. 2, Barcelona, La enciclopedia democrática, calle de Balmes, 86, 1891.

BLOCH, Marc, *La Historia Rural Francesa*, Barcelona, Crítica, 1978 [1933]. També a «La lutte pour l'individualisme agraire dans la France du XVIIIe siècle». Deuxième partie: conflits et résultats et troisième partie: la Révolution et le «Grand Ouvre de la propriété», *Annales d'histoire économique et sociale*, volume 2, núm. 8, 1930, p. 511-556.

BLOCH, Marc, *Apología para la historia o el oficio de historiador*, México, Fondo de Cultura Económica, 2001.

BLOOMLEY, Nicholas, «Making private property: enclosure, common right and the work of hedges», *Rural History*, núm. 18, 1 (2007), p. 1-21.

BLOCH, Marc, «La lucha por el individualismo agrario en la Francia el siglo XVIII», dins *La Tierra y el campesino*, Barcelona, Crítica, 2002.

BOFILL, Roser i BOFILL, Eugeni, *Els Bofill de Viladrau*, Barcelona, 2004.

BOHIGAS, Jordi, «L'antidarwinisme i el seminari de Girona: la lliçó inaugural de Josep Mundet i Pagès (1881)», dins *Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès*, Girona, 2010, p. 448-461.

BOIS, Guy, «Marc Bloch i la història agraria», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona núm. 8 (1983), p. 33-40.

BOLDIZZONI, Francesco, *La pobreza de Clío. Crisis y renovación en el estudio de la historia*, Barcelona: Crítica, 2013 [2011].

BOLDIZZONI, Francesco, «The domestication of the economic mind: A response to the critics», *Investigaciones de Historia Económica* (IHE), Journal of the Spanish Economic History Association, Junio 2013, vol. 9, (2), p. 71-74.

BOLÒS, Jordi, *Diccionari de la Catalunya medieval (segles VI-XV)*, Barcelona, Edicions 62, 2000.

BONALES CORTES. J. «Comunitats rurals i canvi institucional als Prepirineus (segle XIX)», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, núm. 18 (2005), p. 67-90.

BONNASSIE, Pierre. *Vocabulario básico de la Història Medieval*, Crítica, 1994 [1988].

BOSCH, Andreu, *Sumari, índex o epítome dels admirables i nobilíssims títols d'honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya; y de les gracies, privilegis, prerrogatives, preheminencies, llibertat e immunitats gosan segons les propies y naturals lleys, compost per lo Doctor Andreu Bosch, natural de la Fidelíssima vila de Perpinyà* . Perpinyà, 1628.

BOSCH, Mònica, *Casa Carles. Evolució socio-econòmica d'una família d'hisendats gironins a la primera meitat del segle XIX*, Treball de recerca de doctorat, 1993.

BOSCH. Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere, «L'assalt als comunals. Tres universitats empordaneses (segles XVII-XVIII)», dins BUSQUETA, Joan i VICEDO, Enric (eds.), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs i Diputació de Lleida, 1996, p.123-149.

BOSCH, Mònica, «La defensa del sagrado derecho de propiedad. La unió dels hisendats contra les ocupacions de terres durant el Trienni liberal», dins BUSQUETA, Joan i VICEDO, Enric (Ed.)*, Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs i Diputació de Lleida, 1996, p. 375-400.

BOSCH. Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere, «Los bandos. La lucha por el individualismo agrario en Cataluña: Primeras hipótesis (siglos XVII-XIX)», *Noticiario de Historia Agraria*, núm. 13, 1997, p. 65-88.

BOSCH. Mònica, CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere, «Els bans. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya. Primeres hipòtesis (segles XVII-XIX)», dins CONGOST, Rosa I TO, Lluís (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX),* Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 299-328.

BOSCH, Mònica. «Viure i pagar la guerra. Els efectes de la Guerra del Francès en la família i el patrimoni Carles», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 40 (2009), p. 57-77.

BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles, *Records d'un excursionista*, Barcelona, 3a. ed. Selecta, 1983 [1887].

BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles, *L'Hereu Noradell: estudi de família catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1979 [1889].

BRIEVA, Matías, *Colección de leyes, Reales decretos y órdenes, acuerdos y circulares pertenecientes al ramo de la mesta, desde el año de 1729 al de 1827*, Madrid, Honrado Concejo de la Mesta, 1828.

BRINGUÉ, Josep Maria, *Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà. Segles XV-XVIII*, 3 vols., Tesi doctoral inèdita, UPF, Barcelona, 1995.

BROCÀ, Guillem M, *Historia del Derecho de Cataluña, especialmente del civil*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1985.

BRUNET, Michel; BRUNET, Serge; PAILHES, Claudine. *Pays Pyrénéens et Pouvoirs Centraux (XVI-XX siècles)*, Ariège: Editions Milan, 1993.

BURGUEÑO, Jesús, «Del corregiment a la comarca de muntanya. Les divisions territorials al Pirineu (I)», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia,* núm. 28-29 (juny - setembre 1991), p. 55-89.

BURGUEÑO, Jesús, «Del corregiment a la comarca de muntanya. Les divisions territorials al Pirineu (i II)», *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 32 (1992), p. 73-101.

BURGUEÑO, Jesús, *De la Vegueria a la Província: la formació de la divisió territorial contemporània als Països Catalans (1790-1850)*, Col. Camí Ral, 7, Barcelona, Rafael Dalmau Editor, 1995.

BURGUEÑO, Jesús; i LASSO, Ferran, *Història del mapa municipal de Catalunya*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Governació i relacions Institucionals, Direcció General d'Administració Local, 2002.

BURGUEÑO, Jesús; NADAL, Francesc, «Agrimensors a la província de Girona durant la segona meitat del segle XIX», *Segon Congrés Català de Geografia*, 29-31 de maig de 2008, p. 452-464.

BURÓN CASTRO, Taurino, «El sello impreso como criterio de valoración documental», *Boletín de la ANABAD*, Tomo 42, núm. 2, 1992, p. 19-31.

BUSCATÓ, Lluís, «Propietat privada *versus* patrimoni històric i arqueològic. L'exemple del monestir de Sant Pere de Rodes», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos,* Figueres, núm. 38 (2005), p. 253-275.

BUSQUETA, Joan i VICEDO, Enric (Eds.), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs i Diputació de Lleida, 1996.

BUXEDA MAJORAL, Gerard, *El procés de gestació d'una colònia industrial. L'experiència de Manuel Bonmatí, 1884-1912*, Treball de recerca de Doctorat, Universitat de Girona, 2009.

BUXEDA MAJORAL, Gerard, *L'aigua del ter a la Selva. Iniciatives usos i conflictes, 1837-1930*, Centre d'Estudis Selvatans, 2011.

BUXEDA MAJORAL, Gerard, «L'aigua del Ter selvatà. Usos, iniciatives i conflictes des de mitjan segle XIX fins el 1930», *Revista de Girona*, núm. 272, 2012, p. 48-52.

CABALLERO, Fermín, *Memoria sobre el fomento de la población rural*, Madrid, Imprenta del Colegio de Sordo-Mudos y de Ciegos, 1863.

CABANA, Francesc, *Fabriques i empresaris, Els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1992-1994.

CABANA, Francesc, *Les catedrals del cotó*, Barcelona, Proa, 2008.

CABRERA, Miguel Angel, *Historia, lenguaje y teoría de la sociedad*, València, Cátedra, Universitat de València, 2001.

CAIMARI, Lila, «Sobre la ley y las economías morales del bosque. A propósito de la publicación de E. P. Thompson, Los orígenes de la ley negra. Un episodio de la historia criminal inglesa», *Ensayos críticos, PolHis*, núm. 8, 2º semestre de 2011, p. 269.

CAMARASA CASTILLO, Josep, M., *Josep M. Bofill i Pichot Semblança biogràfica*, Institut d'Estudis Catalans, Semblances Biogràfiques, LI, Barcelona, 2009.

CAMINAL, Montserrat, «La fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)», *Recerques: Història, economia i cultura*, núm. 22 (1989), p. 117-135.

CAMP LLOPIS, Federico*, Figueras en la Guerra de la Independencia: la ocupación napoleónica (1808-1814)*, Barcelona, Tip. Católica Casals, 1926.

CAMPILLO, Xavier, *La gestió de la xarxa de camins en zones de muntanya: el cas del Parc Natural del Cadí-Moixeró*, Tesi doctoral, UAB, 2001.

CAMPILLO, Xavier, «La gestió dels camins en un territori de muntanya en transformació: Bases per a un Pla Director de Camins de Catalunya», *Espais*, núm. 49 (2003), Barcelona, Dep. de Política Territorial i Obres Públiques, p. 130-140.

CAMPILLO, Xavier, «Parlem de camins públics», *Món rural*, núm. 71(2005), p. 23.

CAMPILLO, Xavier, «Els camins públics i els privats: uns definició legal», *Catalunya Forestal*, núm. 72 (2005), p. 5-6.

CAMPILLO, Xavier, «Els camins i l´accés al medi natural», Vèrtex, núm. 204 (2006), p. 62-65.

CAMPILLO, Xavier, «La determinació de la propietat dels camins: entre la geografia i el dret» En defensa del camins públics. Els drets de les entitats locals i ciutadanes. Consell de Mallorca, 2011.

CAMPILLO, Xavier & LÓPEZ-MONNÉ, Rafael, *El llibre dels camins*. Arola Editors, Tarragona, 2010.

CAMPS i ARBOIX, Joaquim, *La propiedad de la tierra y su función social*, Barcelona, Bosch, Casa Editorial, 1953.

CAMPS i SAGUÉ, Lluís, *Els castells i els masos de Celrà*, 2004.

CAMPWELL, Robert, *La caza en todos los países y a través de los siglos*, Barcelona, 1886.

CARBONELL i ESTELLER, Montserrat, «Els comunals i la societat pagesa. Un exemple de l'Alt Urgell (finals s. XVIII – principis s. XIX)», *Recerques: Història, economia i cultura*, núm. 13 (1983), p. 123- 132.

CÁRDABA, Marciano, *Col·lectivitats agràries a les comarques de Girona, 1936-1939. Pagesos i Revolució a Catalunya*, Biblioteca d'Història Rural, Girona, CCG edicions, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines i Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC – Secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona, 2002.

CARRASCO, Silvia, «Sobre l'organització i la cultura alimentàries. Reflexions des de l'evidència i de les hipòtesis a l'etnografia de la caça, la recol·lecció i l'agricultura», *Cota zero: revista d'arqueologia i ciència*, 1996, núm. 12, p. 8-14.

CARTAÑÀ, Jordi, «Granges model i escoles d'agricultura. El foment agrícola a l'Espanya liberal (1848-1875)», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, núm. 16 (2004), p. 147-168.

CASACUBERTA, Margarida i SALA, Joan, *Marian Vayreda i vila (1853-1903). La recerca d'una veu pròpia*, Olot, Museu Comarcal de la Garrotxa/Llibres de Batet, 2003.

CASACUBERTA, Margarida, «Marian Vayreda, un escriptor entre dos segles», dins DD.AA*., Exposició Antològica de Marian Vayreda i Vila* (1853-1903), Girona, Fundació Caixa de Girona/Ajuntament d'Olot. 2003, p. 11-20.

CASALS BERGÉS, Quintí, «La formación del personal político liberal y la resistencia del absolutismo en Lleida en la transición del Antiguo Régimen al liberalismo», *Tiempos Modernos*, núm. 23 (2011/2), p. 1-35.

CASAS, Jordi, «Pagar o fer nit per collir bolets als boscos ripollesos», *El Punt Avui*, 24 setembre 2013.

CASASSAS, Jordi (coord.) *Premsa cultural i intervenció política dels intel·lectuals a la Catalunya contemporània (1814-1975)*, UAB, 2005.

CASTELLÓ, Salvador, «La raza catalana del Prat», *La avicultura práctica, revista mensual ilustrada Ibero-Americana*, órgano de la Real escuela oficial de Avicultura y portavoz de la obra del Fomento Avícola Nacional, Granja paraíso, Arenys de Mar, Año XIV, núm. 158, agosto 1916, p. 87-90.

CASTELLS, Irene i MOLINER, Antonio. *Crisis del Antiguo Régimen y Revolución Liberal en España (1789-1845)*. Barcelona: Editorial Ariel. S.A, 2000.

C.B., «Guardia Rural», *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, Figueras 15 de Julio de 1902, núm. 57, p. 1.

«Centro de Estudios Rurales de Cantabria», *Noticiario de historia agraria,* núm. 2 (Diciembre 1991), p.217-218.

CERRO NARGÁNEZ, Rafael, «Los alcaldes mayores del Corregimiento de Gerona (1717-1808)», *Pedralbes: revista d'història moderna*, núm. 22, (2002), p. 155-178.

CHEYNE, George G., *Joaquín Costa, el gran desconocido*, Ariel, 2001 [1972].

CLARA, Josep, «Ramon de Cabrera i de Ciurana (1794-1874), polític empordanès», *Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà*, núm. 27, 2008, p. 155-166.

CLÈRE, Jean-Jacques, «La vaine pâture en France sous l'Ancien Régime. Essai de géographie coutumière», *Mémoires de la Société pour l'Histoire du Droit et des Institutions des anciens pays bourguignons, comtois et romands*, 50e fascicule, 1993, p. 55-78.

COBOS, Antoni i GIFRE, Pere [eds.], *Llibre de Privilegis del Penó de Rocabertí (1356-1490)*, Ajuntament de La Jonquera, 2004.

CODINA, Jaume; MORAN, Josep i RENOM, Mercè, *El Baix Llobregat el 1789: respostes al qüestionari de Francisco de Zamora*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

CODINA, Olivier. *De fer et de laine. Economie et société des vallées andorranes de 1575 à 1875*, Tesi doctoral, Université de Perpignan, Perpinyà, 2003.

Colección de los decretos y órdenes que han expedido las Cortes Generales y Extraordinarias desde 24 de septiembre de 1811 hasta 24 de mayo de 1812, tomo II, Cádiz, En la Imprenta nacional, 1813.

Colección de decretos y órdenes que han expedido las Cortes Generales y Extraordinarias. Desde 24 de Febrero de 1813 hasta 14 de setiembre del mismo año, en que terminaron sus sesiones, tomo IV, Madrid, Imprenta de Repullés, 1820.

Colección de las Leyes, Decretos y Declaraciones de las Cortes y de los Reales Decretos, Ordenes, Resoluciones y Reglamentos generales expedidos por las Secretarías del Despacho desde 1º de julio hasta fin de diciembre de 1837, 2ª Edición, tomo XXIII, Madrid, Imprenta nacional, 1846.

Colección de las Leyes, Decretos y Declaraciones de las Cortes y de los Reales Decretos, Ordenes, Resoluciones y Reglamentos generales expedidos por las Secretarías del Despacho desde 1º de julio hasta fin de diciembre de 1838, 2ª Edición, tomo XXIV, Madrid, Imprenta nacional, 1846.

Colección legislativa de España, tercer cuatrimestre de 1847, tomo XLII, Madrid, Imprenta nacional, 1849.

Colección legislativa de España, segundo cuatrimestre de 1848, tomo XLIV, Madrid, Imprenta nacional, 1850.

Colección legislativa de España, primer semestre de 1853, tomo LIX, Madrid, Imprenta nacional, 1854.

COLLANTES, Agustín Esteban; ALFARO, Agustín, *Diccionario de Agricultura práctica y economía rural*, Tomo VII, Madrid, 1854.

COLLS COMAS, Josep, «La transformació de la plana empordanesa en els períodes medieval i modern. El cas de Castelló d'Empúries», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Actes Congrés sobre el Paisatge, vol. II (2007), p. 355-364.

COMPANYS, Isabel, *El protocol de 1850 del notari de Reus Francesc Sostres i Soler i del seu connotari Magí Sostres i Torra, naturals de Calaf*, Volum I, 2009.

COMPTE, Albert i JUAN, Enric, «El repartiment dels comuns a la Jonquera a mitjans del segle XIX i el seu marc social, polític i econòmic», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, núm. 17 (1984), p. 247-285.

COMPTE, Albert i JUAN, Enric. «Una visió de la Jonquera i els jonquerencs en els anys immediatament anteriors al tractat dels Pirineus (primera meitat del segle XVIII)», a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, núm. 19 (1986), p. 39-88.

COMPTE, Albert. «Establiment de terres boscoses a Cantallops, el darrer terç del segle XVIII per l'explotació del suro», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, núm. 31 (1998), p. 271-290.

CONGOST, Rosa, «Notes sobre la propietat de la terra a les comarques gironines durant la segona meitat del segle dinou», *Estudi General*, núm. 1, vol. 1, 1981, p. 211-221.

CONGOST, Rosa, «Las listas de los mayores contribuyentes de 1875», *Agricultura y sociedad*, núm. 27, Abril-Junio (1983), p. 289-375.

CONGOST, Rosa, *Els propietaris i els altres. La regió de Girona, 1768-1862*. Vic, Eumo, 1990.

CONGOST, Rosa, «Enfiteusis y explotación campesina en Cataluña (s.XVIII-XX)», dins *Señores y campesinos en la Península Ibérica, siglos XVIII-XX, Vol.II. Campesinado y pequeña explotación*, Barcelona, Crítica, 1991.

CONGOST, Rosa, «De pagesos a hisendats: Reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)», *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 35, 1997, p. 51-72.

CONGOST, Rosa, «Presentació. El pairalisme. Reflexions sobre una paraula, un concepte i dues conjuntures», *Estudis d'Història agrària*, núm. 12 (1998), Barcelona,p. 7-16.

CONGOST, Rosa, «Pairalisme, historia del dret i historia de les relacions socials al camp català. Algunes reflexions», *Estudis Història Agrària*, núm. 12 (1998), Barcelona, p. 43-75.

CONGOST, Rosa et allii, «L'evolució del contracte de masoveria», Dins CONGOST, Rosa i TO, Lluís. *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 269-297.

CONGOST, Rosa, «Terres de masos, terres de censos. La complicada fi dels drets senyorials a la regió de Girona». Dins CONGOST, Rosa i TO, Lluís. *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 409-450.

CONGOST, Rosa, «Pratiques judiciaires, droits de propriété et attitudes de classe: l'exemple catalan au XVIIIème siècle», *Études Rurales*, núm.149-150 (1999), p. 75-97.

CONGOST, Rosa, «Sagrada propiedad imperfecta. Otra visión de la revolución liberal española», *Historia Agraria*, núm. 20 (abril 2000), p. 61-93.

CONGOST, Rosa, *Els darrers senyors de Cervià de Ter. Investigacions sobre el caràcter mutant de la propietat (segles XVII-XX)*. Girona, CCG Edicions, 2000.

CONGOST, Rosa, «Guerra, Pàtria i estadística: el despertar polític dels hisendats gironins (1795-1800)»; *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 43, 2001, p. 379-395.

CONGOST, Rosa, «La llengua dels notaris. Notes sobre l'us social del català (i del castellà) a la Girona de mitjan segle XIX», *Estudi General*, núm. 22, Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona, 2002.

CONGOST, Rosa, «La 'gran obra de la propiedad'. Los motivos de un debate», Text presentat al *XV Seminari d'Història Econòmica i social. Propietat de la Terra i Anàlisi Històrica: teories, pràctiques i discursos*, Girona, 22 i 23 de novembre de 2002.

CONGOST, Rosa, «Comunales sin historia. La Catalunya de los masos o los problemas de una historia sin comunales», dins DE DIOS, Salustiano [et al.] (coord.), *Historia de la propiedad en España. Bienes comunales, pasado y presente: II encuentro interdisciplinar, Salamanca, 31 de mayo-3 de junio de 2000*. [Madrid]: Colegio de Registradores de la Propiedad y Mercantiles de España, Centro de Estudios Registrales, 2002. p. 293-328.

CONGOST, Rosa, «Property Rights and Historical Analysis. What Rights? What History?», *Past & Present*, núm. 181, 2003, p. 73-106.

CONGOST, Rosa, «Diagnosi d'una llei franquista: La Llei de Redempció de Censos de 1945», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, núm. 16 (2003-2004), p. 109-128.

CONGOST, Rosa, JOVER, Gabriel i BIAGIOLI, Guiuliana (Eds.), *L'organització de l'espai rural a l'Europa mediterrània. Masos, possessions i poderi*, Girona, CCG Edicions, 2003.

CONGOST, Rosa, «La rabassa morta i els discursos historiogràfics. Una relectura d'Emili Giralt», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, núm. 17 (2004), p. 335-348.

CONGOST, Rosa, «Pierre Vilar i l'anàlisi històrica», dins COHEN, Aron, CONGOST, Rosa i LUNA, Pablo (coords.), *Pierre Vilar. Història total, història en construcció*, Universitat de València, València, 2006, p. 39-50.

CONGOST, Rosa, «L'Emfiteusi catalana. Nota d'homenatge a Ernest Lluch», *Miscel·lània Ernest Lluch i Martin / coord. Jaume Claret*, Vilassar de Mar, Fundació Ernest Lluch, 2006.

CONGOST, Rosa. *Tierras, Leyes, Historia. Estudios sobre "la gran obra de la propiedad"*, Barcelona, Editorial Crítica, 2007.

CONGOST, Rosa; i LANA, José Miguel, *Campos cerrados, debates abiertos. Análisis histórico y propiedad de la tierra en Europa (siglos XVI-XIX)*, Universidad Pública de Navarra, 2007.

CONGOST, Rosa (Ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, Girona, Associació d'Història Rural de les comarques Gironines, Institut de Recerca Històrica, Documenta universitaria, 2008.

CONGOST, Rosa; GIFRE, Pere; JOVER, Gabriel; LLUCH, Rosa, «'Que mostrin els títols...'. Una relectura de les reivindicacions remences i de la sentència arbitral de Guadalupe», dins CONGOST, Rosa (Ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, Girona, 2008, p. 113-144.

CONGOST, Rosa, «Ignorància o mala fe? El problema de les signatures dels senyors directes catalans (segles XVIII-XIX)», dins CONGOST, Rosa (Ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, Girona, 2008, p.275-305.

CONGOST, Rosa, «El cas dels boscos de Llagostera. Les complexitats de la implantació del liberalisme en un marc local», dins *Història de Llagostera. Vida, societat i economia de la prehistòria al s. XIX*, Col·lecció Les conferències de l'Arxiu, 2010, p. 241-262.

CONGOST, Rosa, «De la región de Girona a la Quebrada de Humahuaca», dins APARICIO, Marco; MARTINEZ, Asier; SALA, Núria (Ed.), *Movimientos indígenas y territorialidad en América latina*, Papers de l'IRH núm. 1, Girona, Documenta Universitària, 2011, p. 11-34.

CONGOST, Rosa, GELMAN, Jorge i SANTOS, Rui, «Property rights in land: institutional innovations, social appropriations, and path dependence», *Documento de Trabajo–SEHA*, núm. 12-06, julio 2012, 22 p.

CONGOST, Rosa, GIFRE, Pere, SAGUER, Enric, «Algo más que una vía de acceso a la tierra. La enfiteusis y los procesos de redefinición de los derechos de propiedad en el nordeste catalán (siglos XVIII-XIX)», en premsa.

Constitutions i Altres Drets de Catalunya, Compilacions de 1495, 1588-1589 i 1704, Barcelona, Base, 2003.

CORBELLE, Eduardo; BOQUETE, Eduardo, «La actividad de las Juntas de Extinción de animales dañinos en España, 1944-1968», *IX Congreso de la Asociación de Historia Contemporánea*, 2008.

CORNÁS RODRÍGUEZ, Manuel, *Tratado jurídico sobre caza y pesca*, Madrid, 1857.

CORONA, Gabriella, «La lucha por el individualismo agrario en el Mezzogiorno italiano a finales del siglo XVIII», *Historia agraria, revista de agricultura e historia rural*, núm. 10 (diciembre de 1995), p. 11-34.

CORRETGER Montserrat, *Ferran de Querol i de Bofarull i Torredembarra*, Torredembarra, Patronat Municipal de Cultura, 2006.

CORRETGER, Montserrat, «El paradís perdut d'un romàntic conservador: l'obra literària de Ferran de Querol i Bofarull», *El Modernisme literari a Tarragona*, Tarragona, Arola, 2006.

CORRETGER, Montserrat, «Ferran de Querol i de Bofarull», dins GÜELL, Manel i ROVIRA, Salvador (Ed.), *Biografies de Tarragona,* Volum I, 2010.

COSIALLS UBACH, Andrés Miguel, *Régimen jurídico de la propiedad agraria sujeta a la nueva PAC*, Departament de Dret Privat. Tesi doctoral, Universitat de Lleida, 2008.

COSTA, Joaquín, *Colectivismo agrario en España*. Tomo II, Hechos / Joaquín Costa; introducción y edición de Carlos Serrano, 1983 [1898].

COSTA, Joaquín, *Oligarquía y caciquismo*, Madrid, 1902.

COSTA, Lluís, *Història de la premsa a la ciutat de Girona (1787-1939)*, Institut d'Estudis Gironins, 1987.

COSTA, Lluís, *Introducció a la història de Sils*, Girona, Diputació de Girona, 1988.

CHAPMAN, A i BUCK, W. J. *La España agreste. La caza*. Madrid: Giner, 1982.

CRIADO Y DOMÍNGUEZ, Juan P., *Literatas españolas del siglo XIX. Apuntes biográficos*, Madrid, 1889.

CULLA, Joan B. i DUARTE, Angel, *La premsa republicana*, Barcelona, 1990.

CÚNDARO, Manuel, *Historia político-crítico militar de la plaza de Gerona en los Sitios de 1808 y 1809*, Girona, 1953 [1833].

CHARLE, Christophe. *Le siècle de la presse, 1830-1939*, Seuil, Paris, 2004.

DDAA., *Les intermédiaires culturels*, Provence, 1980.

DD.AA., *La chasse et la cueillette aujourd'hui*, *Études rurales*, núm. 87-88, 1982.

DD.AA., *Los Ingenieros militares en España, siglo XVIII: repertorio biográfico e inventario de su labor científica y espacial*, Barcelona, 1983.

DD.AA., «La caza en España»*, Agricultura y sociedad*, año 1991, núm. 58.

DD.AA., *Mossos d'Esquadra, història i present*, Generalitat de Catalunya, 2005.

DD.AA., *Llops i humans a Catalunya. Del passat al present*. Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, núm. 29, Banyoles 2011.

DD.AA., *Diccionario biográfico de parlamentarios españoles. 1820-1854*, Madrid, Cortes Generales, (edición digital), 2012.

D'AMAT i DE CORTADA, Rafael, *Calaix de Sastre V* (1800-1801), Barcelona, Curial, 1994.

DARNIUS, Comte de, Institut Cartogràfic de Catalunya, cartoteca digital, diversos 1716.

DE ARCAYA, Francisco D., *La reforma agraria de 15 de septiembre de 1932 comentada con su doctrina parlamentaria y disposiciones complementarias*, Madrid, 1933.

DE ARGULLOL, José, *La caza bajo el punto de vista histórico, filosófico e higiénico*, Barcelona, Imprenta Barcelonesa, 1884.

DE BALZAC, Honoré, *Les paysans*, Paris, Librairie Nouvelle, 1857.

DE BALLE, Eduard, «L'Albert de Baldrich, un vallenc capdavanter de la cultura», *Quaderns de Vilaniu*, *Institut d'Estudis Vallencs*, núm.1 (1982), p. 5-23.

DE CADENAS, Vicente, *Caballeros de la Orden de Santiago que efectuaron sus pruebas de ingreso durante el siglo XIX*, Madrid, Hidalguía, 1993.

DE CAMPS I DE OLZINELLES, Carlos, «Causa principal de las calamidades agrícolas», *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, Figueras 1 octubre 1901, núm. 38, p. 1.

DE CAPMANY, Antonio, *Cuestiones críticas sobre varios puntos de historia económica, política i militar*, estudi preliminar de Josep Fontana, Barcelona, Alta Fulla, 1988.

DE CERVANTES, Miguel, *El ingenioso hidalgo Don Quixote de la Mancha*, primera parte, capítulo XLVIII, Madrid, Aguado impresor de cámara, 1833 [1605].

DE COVARRUBIAS, Sebastián, *Tesoro de la lengua castellana o española*, Universidad de Navarra, Madrid (Iberoamericana, Vervuert, Real Academia Española, Centro para la Edición de Clásicos Españoles), ed. 2006 [1611].

DE CHÍA, Julián, *Bandos y bandoleros en Gerona: apuntes históricos desde el siglo XIV hasta mediados del XVII*, Volum I, Girona, Impr. y Libr. de Paciano Torres, 1888-1890, p. 50.

DE DIOS, Salustiano, INFANTE, Javier, ROBLEDO, Ricardo, TORIJANO, Eugenia (Coords.). *Historia de la propiedad en España*. Colegio de registradores de la propiedad y mercantiles de España, 2002.

DE DOU i DE BASSOLS, Ramon Llàtzer, *Instituciones del Derecho Público General de Espanya, con noticia del particular de Catalunya y de las principales reglas del gobierno en cualquier Estado*, Vols. II, VI i VII, Madrid, 1802.

DE FRIGOLA, Vicente, *Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña*, Barcelona, En la Imprenta de la viuda e hijos de D. Antonio Brusi, 1824.

DE GANDÍA, Enrique, «La actuación de Gerardo Esteve y Llach en la reconquista y defensa de Buenos Aires», *Boletín del Instituto Americano de Estudios Vascos*, Buenos Aires, año 16, volumen 16, núm. 64 (enero-marzo 1966), p. 11-13.

DE GARGANTA FÀBREGA, Josep Maria, «Los dominicos de Gerona en la Guerra de la Independencia según una crónica coetánea», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 13, 1959, p. 49-69.

DE MENDIZABAL ALLENDE, Rafael, «El principio de unidad jurisdiccional y lo contencioso administrativo», *Revista de administración pública*, núm. 64 (1971), p. 337-388.

DE NIEVA, Josef Maria, *Decretos del Rey Don Fernando VII y reales ordenes, resoluciones y reglamentos generales* [1831], Tomo XVI, Madrid, 1832.

DE NIEVA, Josef Maria, *Decretos del Rey Don Fernando VII y reales ordenes, resoluciones y reglamentos generales* [1833], Tomo XVIII, Madrid, 1834.

DE NIEVA, Josef María, *Decretos de S.M. la Reina doña Isabel II, dados en su real nombre por su augusta madre la Reina Gobernadora, y reales órdenes, resoluciones y reglamentos generales expedidos por las secretarias del despacho universal desde 1º de enero hasta fin de diciembre de 1834,* tomo XIX, Madrid, Imprenta Real, 1835.

DE NIEVA, Josef María, *Decretos de S.M. la Reina doña Isabel II, dados en su real nombre por su augusta madre la Reina Gobernadora, y reales órdenes, resoluciones y reglamentos generales expedidos por las secretarias del despacho universal desde 1º de enero hasta fin de diciembre de 1836*, tomo XXI, Madrid, Imprenta nacional, 1837.

DEL MORAL RUIZ, Joaquin, «Evolución presupuestaria y reglamento contable de las haciendas locales y provinciales (1845-1911)», *Revista de Estudios Políticos* (Nueva Época), núm. 93. Julio-Septiembre (1996), p. 445-464.

DEL MORAL RUIZ, Joaquín, «Las funciones del Estado y la articulación del territorio nacional», dins DEL MORAL, Joaquín; PRO RUIZ, Juan; i SUÁREZ BILBAO, Fernando, *Estado y territorio en España, 1820-1930: la formación del paisaje nacional*, 2007.

DE LA ARADA, Raquel, *Les dones a Catalunya en la transició de l'antic al nou règim: esferes públiques i privades*, UB, Tesi doctoral, 2005.

DE LA FUENTE MONGE, Gregorio, *Los revolucionarios de 1868: élites y poder en la España liberal*, Madrid, 2000.

DE LA TORRE, J, «Crisis de una economía agraria y respuestas campesinas en la quiebra del Antiguo Régimen: Navarra, 1808-1820», *Revista de Historia Económica*, vol. 8 (1990), núm. 1, p. 11-35.

DE PUIG, Eusebio, «Informe referente al Proyecto de Guardería rural», *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, Figueras 15 de Junio de 1911, núm. 263, p. 179-181.

DE SUBIRÀ, Francisco Javier, «Reseña Agrícola de la Montaña de Cataluña, contenida entre los pueblos de Solsona, Cardona, Calaf y demás circunvecinos», *La Granja*, Revista de agricultura y biblioteca rural, Periódico de la sociedad de agricultura del Ampurdán, año I, núm. 5, junio de 1850, p. 97-99.

DE ZAMORA, Francisco, *Diario de los viajes hechos en Catalunya,* Barcelona, Curial, 1973 [1787].

DEDIEU, Jean Pierre, «Los gobernadores de Lérida, Barcelona y Gerona en el siglo XVIII», *Pedralbes: revista d'història moderna*, núm. 18 (1998), p. 491-507.

DEMANGEON, Albert, «L'histoire rurale de la France», *Annales de Géographie*, volume 41, núm. 231, 1932, p. 233-241.

DÍAZ VALDERRAMA, José, *Historia, servicios notables, socorros, comentarios de la cartilla, y reflexiones sobre el cuerpo de la Guardia Civil*, Madrid, 1858.

Diccionario de la lengua castellana en que se explica el verdadero sentido de las voces, su naturaleza y calidad, con la phrases o modos de hablar, los proverbios o refranes y otras cosas convenientes al uso de la lengua dedicado al rey nuestro señor don Phelipe V (Que dios guarde) a cuyas reales expensas se hace esta obra, compuesto por la Real Academia Española, Tomo cuarto, Madrid, 1734.

DIEZ ESPINOSA, J.R. «La desamortización de censos». *Ayer* (1993), núm. 9, p. 61-104.

DOMÈNECH, Joan, «La cooperativa Unión Lloretense. Una primera aproximació». *Quaderns de la Selva,* núm. 20, 2008, p. 93-122.

DORCA, Francisco, *Verdadera idea de la sociedad civil, gobierno, y soberanía temporal, conforme a la razón, y a las divinas escrituras: sujeción debida de los súbditos al soberano: y cargo principal de los soberanos en el gobierno*, Girona, Vicente Olíva, impresor, 1803.

D.P.S.C, *Anotaciones sobre las campañas de Cataluña de 1822 y 23*, Veracruz, Imprenta de Vicente Torras [s.n.], 1828, p. 110 y 120.

Enciclopedia española de derecho y administración, o nuevo teatro de legislación de España é Indias, Tomo I, Madrid, Tipografia General de D. Antonio Rius y Rossell, Tomo I, 1848.

Enciclopedia española de derecho y administración, o nuevo teatro de legislación de España é Indias, Madrid, Tipografia General de D. Antonio Rius y Rossell, Tomo III, 1849.

ESCARTÍN, Eduardo, *La Intendencia de Catalunya en el siglo XVIII*, Barcelona, Santandreu Editors, 1995.

ESCRICHE, Joaquin, *Diccionario razonado de legislación civil, penal, comercial y forense, ó sea resumen de las leyes, usos, prácticas y costumbres, como asimismo de las doctrinas de los jurisconsultos, dispuesto por órden alfabético de materias, con la explicación de los términos del derecho*, Valencia, Imprenta de J. Ferrer de Orga, 1838.

ESCRICHE, Joaquín, *Diccionario razonado de legislación i jurisprudencia*, Madrid, Librería de la Señora viuda e hijos de D. Antonio Calleja, Vol. I, 1847.

ESCRICHE, Joaquín, *Diccionario razonado de legislación y jurisprudencia,* Madrid, Imprenta de M. Cuesta, Tomo IV, 1876.

ESPINET BURUNAT, Francesc, «Història, narrativitat i gir lingüístic. Algunes consideracions», *Anàlisi*, *quaderns de comunicació i cultura*, núm. 25, 2000, p. 143-152.

Estadística del personal y vicisitudes de las Cortes y de los Ministerios de España, desde el 29 de setiembre de 1833, en que falleció el Rey Don Fernando VII, hasta el 11 de Setiembre de 1858, en que se disolvió el Congreso de los Diputados. Madrid, Imprenta Nacional, 1858.

Estadística del personal y vicisitudes de las Cortes y de los ministerios de España: desde el 29 de setiembre de 1833, en que falleció el rey Don Fernando VII, hasta el 24 de diciembre de 1879, en que se suspendieron las sesiones, Madrid, 1880.

ESTALELLA, Helena, *La Propietat de la terra a les comarques gironines*, Col·legi Universitari de Girona, 1984.

ESPIGULÉ, Gisela, «Fortianell: un recorregut per la seva història», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, núm. 43 (2012), p. 381-396.

ESPONELLÀ, Núria, «Crònica en temps de bolets», *El Punt Avui*, 19 octubre 2013.

ESTEBAN COLLANTES, Agustín i ALFARO, Agustín. *Diccionario de agricultura práctica y economía rural*, Tomo I, Madrid, 1852.

ESTEBAN COLLANTES, Agustín i ALFARO, Agustín. *Diccionario de agricultura práctica y economía rural*, Tomo II, 1852.

ESTEBAN COLLANTES, Agustín i ALFARO, Agustín, *Diccionario de Agricultura práctica y economía rural*, Tomo VII, Madrid, 1854.

FAGES DE ROMÀ, Narciso, «Policía rural», *El Bien del país* (periódico de las sociedades académica y recreativa de Figueras, y de Agricultura del Ampurdán), núm. 13, primero octubre 1846, p. 97-99.

FAGES DE ROMÀ, Narciso, «Caminos trasversales», *El Bien del país,* núm. 17, 1 desembre 1846, p. 129-130.

FAGES DE ROMÀ, Narciso, «Asociaciones agrícolas de Comarca», *La Granja*, enero de 1850, núm.1, p. 2-9.

FARNÓS, Àlex; ROVIRA, Joan; et al, *Camins ramaders del Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre*, Diputació de Tarragona, 2010.

FARGUELL, Jaume, «Els Vidal, nissaga manresana i berguedana», *Regió 7*, Dijous 13 d'agost del 2009.

FERNANDEZ, Roberto, *La España de los Borbones. Las reformas del siglo XVIII*, Madrid, Historia 16, 1996.

FERNÁNDEZ CLEMENTE, Eloy, «La enseñanza de la agricultura en la España del siglo XIX», *Agricultura y Sociedad*, núm. 56 (Julio-Septiembre 1990), p. 113-141.

FERNÁNDEZ-MOTA DE CIFUENTES, María Teresa, *Estudios genealógicos, heráldicos y nobiliarios en honor de Vicente de Cadenas y Vicent com motivo del XXV aniversario de la Revista Hidalguía*. Instituto Salazar y Castro (CSIC), Madrid, Hidalguía, 1978.

FERNÁNDEZ-MOTA DE CIFUENTES, María Teresa, *Relación de títulos nobiliarios vacantes, y principales documentos que contiene cada expediente que, de los mismos, se conserva en al archivo del ministerio de justicia*, Hidalguía, Madrid, Instituto Salazar y Castro (CSIC), 1984.

FERNÁNDEZ PASCUAL, José, «El paradigma de la tragèdia de los comunes y el caso de los pescadores», dins CHAMOUX, Marie Noëlle i CONTRERAS, Jesús, *La gestión comunal de recursos. Economía y poder en las sociedades locales de España y América Latina*, Barcelona, 1996, p. 143-168.

FERRER ALÒS, Llorenç i SERRA, Roser, «Un qüestionari de Francisco de Zamora (1789)», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, núm.5 (1985), p. 159-207.

FERRER ALÒS, Llorenç, *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (s. XVIII-XIX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.

FERRER ALÒS, Llorenç, «La diversitat de l'activitat econòmica a la Catalunya moderna: més enllà de la renda feudal», *Revista Pedralbes*, núm. 28 (2008), p. 725-764.

FERRER i GIRONÉS, Francesc, «Els senadors empordanesos», *Revista de Girona*, núm. 95, 1981, p. 87-92.

FERRERO-GARCÍA, Juan José, «El primer catálogo español de especies protegidas (1896): análisis de su contenido y autoría de Graells», *Graellsia* (CSIC), núm. 67(1), enero-junio (2011), p. 103-107.

FERRO, Víctor, *El Dret Públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1999 [1987].

FIGUERAS, Narcís, «L'estany de Sils. De la història més reculada a la més recent». Dins *El notre poble de pagès. Maçanet de la Selva*. Barcelona, Taller d'Història de la Selva, 1988, p. 51-61.

FONT RIUS, Josep Maria, «La potestat normativa del municipi català medieval», *Estudis Universitaris Catalans (Miscel·lània Ramon d'Abadal)*, 30 (1994), p. 131-163.

FONTANA, Josep, *Crecimiento económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*, Barcelona, Ariel, 1975.

FONTANA, Josep i GARRABOU, Ramon, *Guerra y Hacienda. La Hacienda del gobierno central en los años de la guerra de independencia (1808-1814)*, Alicante, Instituto Juan Gil-Albert i Diputación de Alicante, 1986.

FONTANA, Josep, *La història després de la fi de la història. Reflexions i elements per a una guia dels corrents actuals*, Vic, Eumo, 1992.

FONTANA, Josep, *Europa ante el espejo*, Barcelona, Crítica, 1994.

FONTANA, Josep, *Historia: análisis del pasado y proyecto social*, Barcelona, Crítica, 1999 [1982].

FONTANA, Josep. «La reforma agraria liberal». Text presentat al *XV Seminari d'Història Econòmica i social. Propietat de la Terra i Anàlisi Històrica: teories, pràctiques i discursos*, Girona, 22 i 23 de novembre de 2002.

FONTANA, Josep, *La historia de los hombres: el siglo XX*, Barcelona, Crítica, 2002.

FONTANA, Josep, *Historia de España, La época del liberalismo*. Volum 6, Barcelona, Crítica, 2007.

FONTANA, Josep, *La guerra del Francès (1808-1814)*, Barcelona: Pòrtic, 2008.

FORCADA, Ignasi i SÁNCHEZ, Josep. *Del Lluçanès a la Cerdanya: resseguint camins ramaders*, (Guies del CEC), 2006.

FRADERA, Josep Maria, «Cultura nacional en una societat dividida, deu anys després» dins *La pàtria dels catalans*, 2009, p. 95-104.

FRIGOLA, Joan, «Els efectes econòmics i demogràfics de la Guerra del Francès al cantó de Besalú», dins *La guerra del francès al cantó de Besalú*, Amics del comtat de Besalú, 2010, p. 155-175.

FUCHO, Felip, *El Llibre de la caça: els sistemes de caça a la Fatarella*, Barcelona: Columna, 1998.

FUENTES, J. Francisco i FERNÁNDEZ, Javier, *Historia del periodismo español*, Madrid, 1988.

FUSTER SOBREPERE, Joan, *Barcelona a la dècada moderada (1843-1854). El projecte industrialista en la construcció de l'estat centralista*. Tesi doctoral, UPF, 2004.

GARCIA, Fernando, «Un imperio catalán en Cuba», *Diario de la Habana (corresponsal de La Vanguardia a Cuba)*, 16 novembre 2008.

GARCIA, Ricard i GIFRE, Pere, *127 genealogies de Fernando Viader. La memòria familiar dels propietaris gironins*, Girona, 2004.

GARCÍA ORALLO, Ricard, «El registre de la propietat i la informació: el miratge de la modernització institucional espanyola (Catalunya, 1861-1950)», dins CONGOST, Rosa (Ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, Girona, 2008, p. 341-370.

GARCIA ORALLO, Ricard, *Crisis, endeudamiento y desposesión en el mundo rural catalán de finales del siglo XIX*, Tesi doctoral, Universitat de Girona, 2009.

GARCÍA ORMAECHEA, Rafael, *Supervivencias feudales en España. Estudio de legislación y jurisprudencia sobre señoríos*, Pamplona, Urgoiti, 2002 [1932].

GARRABOU, Ramon, «La crisi agrària espanyola a finals del segle XIX: una etapa del desenvolupament del capitalisme», *Recerques: Història, economia i cultura,* núm. 5 (1975), p. 163-216.

GARRABOU, Ramon i PUJOL, Josep, «El canvi agrari a la Catalunya del XIX», *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 19 (1987), p. 35-83.

GARRABOU, Ramon, *La crisis agraria de fines del siglo XX*, Crítica, 1988.

GARRABOU, Ramon (Coord.), *Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1992.

GARRABOU, Ramon; SAGUER, Enric; i SALA, Pere, «Formas de gestión patrimonial y evolución de la renta a partir del análisis de contabilidades agrarias: los patrimonios del marqués de Sentmenat en el Vallés y en Urgell (1820-1917)», *Noticiario de Historia Agraria*, núm. 5, 1993, p. 97-125.

GARRABOU, Ramon, «Derecho de propiedad y crecimiento agrario en la España Contemporánea», DE DIOS, Salustiano (coord.) dins *Historia de la propiedad en España, siglos XV-XX*, Madrid, Colegio de registradores de la propiedad y mercantiles de España, 1999, p. 349-370.

GARRABOU, Ramon, PLANAS, Jordi i SAGUER, Enric, *Un capitalisme impossible? La gestió de la gran propietat agrària a la Catalunya contemporània*, Vic, Eumo, 2001.

GARRABOU, Ramon; i SAGUER, Enric, «Propietat, tinença i relacions de distribució», dins GIRALT RAVENTÓS, *Història Agrària dels Països Catalans, segles XIX-XX*, volum. IV, 2006, p. 353-431.

GARRIDO, Josep-Lluís, «Mapa, història i territori: la divisió de Catalunya en corregiments», *Revista de Girona*, núm. 129 (1988), p. 36-46.

GARRIDO, Alfons; PÉREZ, Montse; ALEGRET, Joan Lluís; i DARNACULLETA, Montserrat, *Ordinacions de la Pesquera de Calonge (segles XV-XVII)*. Girona: Universitat de Girona, Museu de la Pesca i Ajuntament de Palamós, 2010.

GARRIDO, Alfons, *La pesca al Cap de Creus a l'època moderna (segles XVI-XVIII): organització, gestió i conflictes per l'accés al recursos pesquers*, UdG, 2012.

GASTÓN AGUAS, José Miguel, «Los derechos de propiedad sobre las corralizas de Navarra: Lerín, 'cuestión de gente gorda'», 1808-1931, *XIV Congreso Internacional de Historia Agraria*, Badajoz, 7-9 de noviembre de 2013, p. 1-39.

GEHR (Grupo de Estudios de Historia Rural), «Más allá de la "propiedad perfecta". El proceso de privatización de los montes públicos españoles (1859-1926)», *Noticiario de Historia Agraria*, núm. 8 (diciembre 1994), p. 99-152.

GEHR, «Diversidad dentro de un orden. Privatización, producción forestal y represión en los montes públicos españoles, 1859-1926», *Historia agraria, revista de agricultura e historia rural*, núm. 18 (diciembre 1999), p. 129-178.

GEHR, «Política forestal y producción de los montes públicos españoles, una visión de conjunto, 1861-1933», *Revista de Historia Económica*, Año XX, Otoño-Invierno, núm. 3 (2002), p. 509-541.

GHANIME, Albert, «Pensament polític i acció revolucionària de Tomàs Bertran i Soler, 1835-1840», Barcelona, *Quaderns d'Història*, núm. 2004, p. 121-136.

GIFRE, Pere, «Hisendats i renovació agrícola: la granja–escola de Fortianell», *Revista de Girona*, núm. 144 (gener-febrer 1991), p. 72-80.

GIFRE, Pere, «Servituds i prestacions pageses a l'època moderna. L'exemple del domini del l'Almoina del Pa de la seu de Girona (1486-1776)», *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 30 (1994), p. 7-26.

GIFRE, Pere. «Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705». *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 33 (1995), p. 53-75.

GIFRE, Pere (Coord.), *Història de l'Alt Empordà*, Girona, Diputació de Girona, 2000.

GIFRE, Pere, «El set-cents empordanès: el creixement (1713-1793)», dins GIFRE, Pere (Coord.), *Història de l'Alt Empordà,* Girona, Diputació de Girona*,* 2000, p. 437-465.

GIFRE, Pere i BARNOSELL, Genís, «De la Guerra Gran al republicanisme empordanès (1793-1874). Canvi polític i consolidació de la propietat», dins GIFRE, Pere (Coord.), *Història de l'Alt Empordà*, Girona, Diputació de Girona, 2000, p. 469-541.

GIFRE, Pere; MATAS, Josep i SOLER, Santi, *Els arxius patrimonials*, Girona, 2002.

GIFRE, Pere, «Quins títols i on es guarden? Els arxius patrimonials, reflex de la dinàmica dels drets de propietat (segles XVI-XVIII)», dins CONGOST, Rosa (Ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat. Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, Girona, 2008, p. 171-207.

GIFRE, Pere, *En la prehistòria dels hisendats. De senyors útils a propietaris (Vegueria de Girona, 1486-1730)*, Tesi doctoral, Universitat de Girona, 2009.

GIFRE, Pere, *Delmes, censos i lluïsmes. El feudalisme tardà a la Catalunya vella (vegueria de Girona, s. XVI-XVII)*, Girona, Biblioteca Història Rural, núm. 14, 2011.

GIFRE, Pere, *Els senyors útils i propietaris de mas. La formació històrica d'un grup social pagès (vegueria de Girona, 1486-1730)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2012.

GINEBRA, Rafel, «Notes sobre caça i pesca al Collsacabra fa 100 anys. Conills, Guilles, ocells i peixos», *Els cingles de Collsacabra*, núm. 66 – Desembre 2011, p. 2-7.

GIRALT, Emili, «L'elaboració de vins escumosos catalans abans de 1900», dins GIRALT, Emili (Coord.), *Vinyes i vins: mil anys d'història*, volum I, 1993, p. 37-81.

GIRALT, Emili, «Consejo Superior de Agricultura, Industria y Comercio: una encuesta de 1884», *Estudis d'Història Agrària*, núm. 12 (1998), Barcelona, p. 223-255.

GIRALT, Emili (Dir.), *Història Agrària dels Països Catalans. Edat moderna III*. Barcelona, Publicacions UB, Universitats dels Països Catalans i Fundació catalana per a la recerca i la innovació, 2008.

GIRALT, Emili, «De conreu de subsistència a conreu comercial», dins (coord. Giralt) *Història agrària dels Països Catalans: Edat moderna*, Volum 3, p. 297-330; íbidem, «El conreu de la vinya», dins (coord. Giralt) *Història agrària dels Països Catalans: Edat moderna*, III, p.331-394.

GIRALT, Emili (Dir.), *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Contemporània IV*, Barcelona, Publicacions UB, Universitats dels Països Catalans i Fundació catalana per a la recerca i la innovació, 2007.

GONZÁLEZ ALONSO, D, *La nueva ley agraria*, Madrid, 1840.

GONZÁLEZ CALLEJA, Eduardo, *La razón de la fuerza: Orden público, subversión y violencia política en la España de la Restauración (1875-1917)*, Madrid, CSIC, 1998.

GONZÁLEZ DE LINARES, G, «Costumbres municipales del Antiguo Régimen», dins COSTA, Joaquin, *Derecho consuetudinario y economía popular de España*, II, Barcelona, 1902, p. 405-431.

GONZÁLEZ PELLEJERO, Raquel, *La actividad cinegética en la España contemporánea: transformaciones sociales y espaciales de un recurso natural*, Tesi doctoral, Universidad de Cantabria. Departamento de Geografía, Urbanismo y Ordenación del Territorio, Diciembre, 1993.

GORDI, Josep, *L'evolució del paisatge a les terres gironines a la segona meitat del segle XX*, Girona, 2009.

GRAMSCI, Antonio, *Cultura y literatura*, selecció de textos de *Cuadernos de la Cárcel* i pròleg de Jordi Solé-Tura, Barcelona, Península, 1973.

GRAU i PUJOL, Josep M. T., «Fonts per la història del bosc a l'època contemporània. Documentació dels partits judicials de Valls i Montblanc conservada en el fons del districte forestal de Tarragona, Arxiu Històric de Tarragona», *Quaderns de Vilaniu, Miscel·lània de l'Alt Camp* (Valls), núm. 41 (maig 2002), p. 61-66.

GRAU i PUJOL, Josep M. T., «Fonts documentals per a l'estudi de la cacera a les Muntanyes de Prades», *Reboll: butlletí del Centre d'Història Natural de la Conca de Barberà*, núm. 7, 2005, p. 15-16.

GRAU i PUJOL, Josep M. T., «Expedició de llicències de caça en una ciutat del Camp de Tarragona després de la Guerra del Francès (Reus, 1815)», *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 116, 2009, p. 8-12.

GRANT, Michael i HAZEL, John, *Diccionari de Mitologia Clàssica*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1997.

GRIMAL, Pierre. *Diccionario de mitología Griega y Romana,* Barcelona, Paidós, 1994.

GRUP DEFENSA NATURA BERGUEDÀ, *Inventari de camins ramaders del Berguedà*, 2007.

GÜELL DE SENTMENAT, Carles, «Eusebi Güell, el mecenes», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. 16, 2002, p. 65-69.

GUEREÑA, Jean-Louis, *La prostitución en la España contemporánea*, Madrid, Marcial Pons, 2003.

Guía de Forasteros para el año de 1869, Madrid, Imprenta nacional, 1869.

GUILLAMET, Jaume, *Història del periodisme: Notícies, periodistes i mitjans de comunicació*, 2003.

GUILLAMET, Jaume; MORENO, Manuel; TEIXIDOR, Anna; i TESTART, Albert, *Història de la premsa de Figueres, 1809-1980*, Figueres, 2009.

HARDIN, Garrett, «The tragedy of the commons», Science, núm. 162 (1968), p. 1243-1248.

HERNÁNDEZ BAGUÉ, Santiago, *El món del suro*, Girona, Quaderns de la Revista de Girona, Diputació de Girona, 1987.

HERNANDEZ MONTALBÁN, Francisco José, *La Abolición de los señoríos en España (1811-1837)*, València, Universitat de València i Biblioteca Nueva, 1999.

HESPANHA, Antonio M. *Vísperas de Leviatán: instituciones y poder político: Portugal, siglo XVII*, Versió castellana de Fernando Jesús Bouza Álvarez, Madrid, Taurus, 1989.

HOBSBAWM, Eric, *Franc-tireur: Autobiographie*, Paris, Ramsey, 2005.

IGLESIAS FERREIRÓS, Aquilino, *La creación del Derecho español. Una historia del Derecho español*, Vol. I, Barcelona, Ed. Graficas Signo, 1989.

INFANTE, Javier; DIOS DE, Salustiano; TORIJANO, Eugenia (coord.), *En torno a la propiedad: estudios en homenaje al profesor Ricardo Robledo*, AQ (Aquilafuente), 190, 2013.

Institut Cartogràfic de Catalunya, *Avantprojecte de nova divisió territorial de Catalunya, per l'enginyer cartògraf, director del Servei Josep de Rivera i Juer*. Barcelona, Servei del Mapa Geogràfic de Catalunya (Mancomunitat de Catalunya), 1919, Làm. III.

IRIARTE GOÑI, Iñaki i LANA BERASAIN, José Miguel, «Concurrencia y jerarquización de derechos de apropiación sobre los recursos. Bienes comunales en Navarra. Siglos XVIII-XX», dins CONGOST, Rosa; LANA, José Miguel, *Campos cerrados, debates abiertos. Análisis histórico y propiedad de la tierra en Europa (siglos XVI-XIX)*, Pamplona, Universidad de Navarra, 2007, p. 201-231.

IRIARTE GOÑI, Iñaki i LANA BERASAIN, José Miguel, «Esperanzas de rescate. Pugnas en torno a los derechos de propiedad comunal en los montes españoles, 1931-1936», *XIV Congreso Internacional de Historia Agraria*, Badajoz, 7-9 de noviembre de 2013, p. 1-30.

IRZKOWITZ, D.C, *Peculiar Privilege: A Social History of English Foxhunting*, 1753-1885, Hassocks, Harvester Press, 1977.

IZQUIERDO, Jesús; i SÁNCHEZ, Pablo, «Racionalidad sin utilitarismo. La caza y sus conflictos en El Escorial durante el Antiguo Régimen», *Historia agraria, revista de agricultura e historia rural*, núm. 24 (agosto 2001), p.123-151.

IZQUIERDO MARTÍN, Jesús, «En nombre de la comunidad. Antropología de la propiedad en el Antiguo Régimen», dins CONGOST, Rosa i LANA, José Miguel (Eds.), *Campos cerrados, debates abiertos. Análisis histórico y propiedad de la tierra en Europa (siglos XVI-XIX)*, Pamplona, Universidad de Navarra, 2007, p. 53-73.

JAUMEANDREU, Eudald, *Rudimentos de economía política*, Barcelona, Editorial Altafulla, 1988 [1816].

JIMÉNEZ BLANCO. J. L. «El monte: una atalaya de la Historia», *Historia Agraria, revista de agricultura e historia rural*, núm. 26 (abril 2002), p. 141-190.

JIMENEZ MORALES, María Isabel, *Escritoras malagueñas del siglo XIX*, Málaga, Universidad de Málaga, 1996.

JOVELLANOS, Gaspar Melchor, *Informe sobre la ley Agraria*, 1794.

JUANOLA BOERA, Albert, *Història i històries de la indústria del suro*, Barcelona: Editorial Rourich, 2001.

JUÁREZ, Lucía, *Estudio arquitectónico y patrimonial de la Fábrica Nova de Bertrand y Serra de Manresa*, web xtec, juny 2005.

Junta de Comerç de Barcelona, *Discurso sobre la Agricultura, Comercio e Industria del Principado de Cataluña* (1780). Edició a cura d'Ernest Lluch, Editorial Alta Fulla, Barcelona, 1997.

LABÈRNIA, Pere, *Diccionario de la lengua castellana: con las correspondencias catalana y latina*, Barcelona, 1861.

LACHIVER, Marcel, *Dictionaire du Monde Rurale. Les mots du passé*, Fayard, 1997.

LANA, José Miguel i LABORDA, Miguel, «El anidamiento institucional y su dinàmica històrica en comunidades rurales complejas. Dos estudios de caso (Navarra, siglos XIV-XX)», *Documentos de Trabajo* (SEHA), núm. 13-07, noviembre 2013.

LANA BERASAIN, José Miguel, «Esta especie de socialismo campesino… manso y tranquilo», *Revista Mexicana de Sociología*, Universidad Nacional Autónoma de México-Instituto de Investigaciones Sociales, México, núm. 76, especial, (septiembre, 2014), 167-197.

LAURENT, François*, Principes de Droit civil français*, volume 7, 3ª édition, 1878.

LEMEUNIER, Guy, «Hidráulica agrícola en la España mediterránea, s. XVI- XVIII. La formación de los regadíos clásicos». Dins BARCIELA LÓPEZ, Carlos i MELGAREJO MORENO, Joaquín (eds.). *El agua en la historia de España*. Alicante: Universidad de Alicante, 2000, p. 47-110.

LEN CURRIUS, Lluís; PERARNAU LLORENS, Jaume, *Inventari Patrimoni Cultural de Sallent. Memòria tècnica*, Redacció Transversal Produccions Culturals, Ajuntament de Sallent, 2002.

Ley de Enjuiciamiento Criminal de 14 de Setiembre de 1882, Madrid, El consultor de los Ayuntamientos y de los juzgados municipales, 1882.

«Ley de caza de 16 de mayo de 1902, reformada por la de 26 de julio de 1935», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, primera parte, octubre 1935.

Ley de Enjuiciamiento Criminal de 14 de Setiembre de 1882, Madrid, El consultor de los Ayuntamientos y de los juzgados municipales, 1882.

LÓPEZ BARJA DE QUIROGA, Jacobo, RODRÍGUEZ RAMOS, Luis, i RUIZ DE GORDEJUELA LÓPEZ, Lourdes, *Códigos penales españoles. Recopilación y concordancias*, Madrid, Akal, 1988.

LÓPEZ CORRAL, Miguel, *La Guardia Civil. Nacimiento y consolidación 1844–1874*, Madrid, Ministerio de Justicia e Interior, 1995.

LÓPEZ ESTUDILLO, Antonio. «Los montes públicos y la diversas vías de su privatización en el siglo XIX». *Agricultura y Sociedad* (1992), núm. 65, p. 65-100.

LÓPEZ GARRIDO, Diego, *La Guardia Civil y los orígenes del Estado centralista*, Madrid, Alianza Editorial, 2004 [1982].

LORENTE, Marta i MARTÍNEZ, Fernando, «Orden público y control del territorio en España (1822-1845): de la superintendencia general de policía a la Guardia civil», *Revista Jurídica de la UAM*, núm. 19 (2009), I, p. 195-210.

LLADONOSA, Josep*, El gran llibre de la caça,* Barcelona, Empúries, 2005.

LLANAS DE NIUBÓ, Renato, «Vedados y acotados», *Ampurdán*, *semanario comarcal de FET y de las JONS*, Figueras, 11 de Abril de 1956, núm. 707, p. 4.

LLIGADAS VENDRELL, Jaume, «El paludisme al Viladecans del segle XIX», *Viladecans, punt de trobada*, núm. 32, abril 2010, p. 13-14.

LLOBET, Salvador i VILÀ i VALENTÍ, Joan. *La Trashumancia en Cataluña*, Lisboa, [s.n.], 1951.

LLOYD, Christopher, «Beyond orthodoxy in economic history: Has Boldizzoni resurrected synthetic-structural history?», *Investigaciones de Historia Económica* (IHE), Journal of the Spanish Economic History Association, Junio 2013, vol. 9, (2), p. 66-70.

LLUCH, Ernest, *El pensament econòmic a Catalunya, 1760-1840: els orígens ideològics del proteccionisme i la presa de consciència de la burgesia catalana,* Barcelona, Edicions 62, 2010 [1973].

LLUCH, Ernest, «La pràctica econòmica de la Il·lustració. El valencià Manuel Sisternes i Feliu i els seus dictàmens com a fiscal de l'Audiència de Catalunya (1766-1779)». Dins *Congreso de Historia del País Valenciano*, vol. III. València, Universitat de València, 1976, p. 695-706.

LLUCH, Ernest i ARGEMÍ, Lluís. *Agronomia y fisiocracia en España (1750-1820)*. València: Institución Alfonso el Magnánimo, 1985.

LLUCH, Ernest (ed.), *Discurso sobre Agricultura, comercio e industria (Junta de Comerç de Barcelona*, Barcelona, Altafulla, 1997 [1780].

MADOZ, Pascual, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de ultramar*. Barcelona, Curial, 1985, Facsímil, Madrid [1847].

MADURELL MARIMON, José Maria, «Un contrato del año 1703 para la desecación del Estanque de Sils», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, núm. 4 (1949), p. 257-262.

MALUQUER DE MOTES, Jordi, «La despatrimonialización del agua. Movilización de un recurso natural fundamental», *Revista de Historia Económica, Journal of Iberian and Latin American Economic History*, núm. 2 (1983), p. 79-96.

MALUQUER DE MOTES, Jordi, «Las técnicas hidráulicas y la gestión del agua en la especialización industrial de Cataluña. Su evolución a largo plazo». Dins PÉREZ

PICAZO, M. Teresa i LEMEUNIER, Guy (eds.), *Agua y modo de produción*, Barcelona, Crítica, 1990, p. 311-348.

MALUQUER DE MOTES, Carlos J., «Desde los contratos de masovería y arrendamiento hacia la propiedad», dins ALONSO PÉREZ, Mariano i LLAMAS

MALLORQUÍ, Elvis (coord.), *Toponímia, paisatge i cultura. Els noms de lloc des de la lingüística, la geografia i la història*, Girona, Biblioteca Història Rural, 2006.

MALLORQUÍ, Elvis, *El Llibre verd del Bisbe de Girona (1362-1371): el delme i l'estructura feudal de la Diòcesi de Girona al segle XIV*, Girona, Diputació de Girona, 2011.

MANGIAGALLI, Sara Anna, «Barcelona 1854-1856: Crónicas del Ensanche. Reflexiones de Antonio Brusi Ferrer». *Arquitectura, Ciudad y entorno*, ACE (2006) Vol.1, núm. 1, p. 29-45.

MANRESA NAVARRO, José María, *Comentarios al Código civil español*, Tomo III, tercera edición, Madrid, Revista de legislación, 1910.

Manual de policía rural, por la redacción de El Consultor de los Ayuntamientos y los juzgados municipales, Madrid, 1913.

MARANJAS DE MARIMON, Josef, *Compendio histórico, resumen y descripción de la antiquísima ciudad de Empuries*, Barcelona, Por la viuda Aguasvivas y los consortes garrigas, [1803]; edición facsímil, Instituto de prehistoria y arqueología de la Diputación provincial de Barcelona, 1968.

MARTÍ, Casimir, «Barcelona: El Patronat de Pobres i els Restaurants d'Obrers en la crisi de la fam de cotó (1861-1865)», dins NADAL, Jordi (ed.), *La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya*, UB, 1999, p. 1068-1079.

MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Tratado teórico-práctico de la jurisdicción y competencia de los alcaldes en materia penal, con un Apéndice que contiene la Recopilación de las leyes protectoras de la propiedad rural*, Madrid, Imprenta de El Consultor de Ayuntamientos, 1857.

MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo. *Recopilación de las leyes protectoras de la propiedad rural*, Madrid, 1857.

MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario de la Administración Española*, Tom I, Madrid, 1886.

MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario de la Administración Española*, Tom II, Madrid, 1886.

MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario de la Administración Española*, Tom III, Madrid, 1886.

MARTINEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario de la administración Española,* Tom IV, 1886.

MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario de la administración Española*, Tom VI, Madrid, 1887.

MARTÍNEZ ALCUBILLA, Marcelo, *Diccionario de la Administración Española*, Tomo VIII, Madrid, 1887.

MARTÍNEZ LASHERAS, José Luis, «El cálculo de las bases imponibles en la antigua Contribución Rústica y en el actual Impuesto de Bienes Inmuebles de Naturaleza Rústica», *CT: Catastro*, núm. 40 (2000), p. 7-21.

MARTINEZ QUINTANILLA, Pedro, *La Provincia de Gerona: datos estadísticos sobre su territorio, población, beneficiencia, baños y aguas minerales...*, F. Dorca sucesor de J. Grases, 1865.

MARX, Karl, «Los debates sobre la Ley acerca del robo de leña», dins *En defensa de la libertad. Los artículos de la Gaceta Renana. 1842-1843*, Fernando Torres Editor, Valencia, 1983, p. 204-244.

MASJUAN, Joaquín, «La família Vilallonga en Figueres», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, núm. 21 (1988), p. 208-239.

MASPOCH, Mónica, Galeria d'autors: *ruta del modernisme*, Barcelona, 2008.

MASSIP, Josep Maria, *El llop i els humans. Passat i present a Catalunya*, Tarragona, Arola, 2011.

MATAS, Josep, *Els estanys eixuts,* Girona, Diputació de Girona, 1986.

MAYAUD, J. L. «Les communaux en France du XVIIIè au XXè siècle». Dins *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Edició de BUSQUETA, Joan i VICEDO, Enric. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs i Diputació de Lleida, 1996.

McCLOSKEY, Deirdre N., «The poverty of Boldizzoni: Resurrecting the German Historical School», *Investigaciones de Historia Económica* (IHE), Journal of the Spanish Economic History Association, Febrero 2013, vol. 9 (1), p. 2-6.

Memorias de la Real academia de buenas letras de Barcelona, Tomo VIII, Barcelona, Tipografía de la casa provincial de Caridad, 1906.

MELLADO, Francisco de Paula*, Enciclopedia moderna: Diccionario universal de literatura, ciencias, artes, agricultura, industria y comercio*, volum I, Madrid, 1851.

MESTRE, Jesús (director), *Diccionari d'Història de Catalunya*, Edicions 62, 1998.

MIKES, Tünde, «Les comunitats de muntanya de la Vall de Ribes als segles XVI-XVIII i els seus antecedents medievals», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, núm.18 (2005), p. 131-163.

MIKES, Tünde, «Comunitat i equitat: veïns i forasters en les muntanyes dels Pirineus a l'època moderna i contemporània», *Revista d'etnologia de Catalunya*, Barcelona, núm. 35 (2010), p. 116-125.

MIR MAS DE XEXAS, Josep M., «Los Directores de la Escuela de Bellas Artes de Olot», *Revista de Girona*, núm. 27, 1964, p. 75-77.

MIRAMBELL, Enric; VILA, Pep. «Notícies de casa Thió de Franciac en època de la Guerra Gran i durant la Guerra del Francès (1791-1811)». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* (2006), núm. 47. p. 255-308.

MIRANDA, Arnaldo I.A. (coord.), *Invasión, reconquista y defensa de Buenos Aires* (1806-1807), Buenos Aires, 2007.

MIRALLES, Joan, «Un menció de la caça de la cega a Mallorca al 1420», *Mayurqa*, 1977, vol. 17, p. 211-213.

MIRALLES, Ferran i ROVIRA, Joan, *Camins de transhumància al Penedès i al Garraf: aproximació a les velles carrerades per on els muntanyesos i els seus ramats baixaven dels Pirineus a la marina*, Vilafranca del Penedès, Associació d'Amics dels Camins Ramaders, 1999.

MIRALLES, Ferran i ROVIRA, Joan, *La Transhumància al Ripollès i al Canigó*. Ripoll, Consell Comarcal del Ripollès, 2007.

MOLAS RIBALTA, Pere, «Els cavallers catalans de l'orde de Carles III», *Revista Pedralves*, núm. 16 (1996), p.61-95.

MOLAS, Isidre, *Els senadors carlins de Catalunya (1901-1923)*, UAB (Institut de Ciències Polítiques i Socials), *Working Papers,* núm. 275, Barcelona, 2009, p. 1-23.

MOLINER, María, *Diccionario de uso del español*, Tomo II (2ª ed.), Madrid, Gredos, 1998.

MONTER JANER, Narciso (Relator), COMELLES, Manuel (Actuario), *Memorial ajustado del pleito pendiente en la Real Audiencia de Cataluña (...) entre partes de Don Ignacio de Dou y Bassols, así en nombre propio, como en el de padre y legítimo administrador de los bienes de su hijo Cayetano de Dou y Tayadella de una; y Don Francisco de Milans de otra, y este contra la Illustre Baronesa de Rocafort por la eviccion, sobre la nullidad de las enagenaciones (...) de Calabuig (...) hechas en los años de 1725 y 1745*, Barcelona, Inprenta de Antonio Sastres, 1798.

MORANT, JORDI, «Lluís de Castellví i de Vilallonga. Teniente general (26-X-1840/24-IX-1918)», *A Carn!, Publicació electrònica de Historia Militar Catalana*, any 3, II època, núm. 8, setembre 2008, p. 12-17.

MORET, Rosa Maria i SERNA, Erika, *Mollet de Peralada*, Girona, Diputació de Girona, Fundació Caixa Girona, 2009.

MORICEAU, Jean-Marc, *L'homme contre le loup, Une guerre de deux mille ans*, Fayard, 2011.

MORO, Tomás. *Utopía*. Estudio preliminar de Antonio Poch. Traducción y notas de Emilio García Estébanez. Madrid: Editorial Tecnos, S.A., 1996.

NADAL, Elisabet; IGLESIAS, Juan Ramón; ESTRADA, Ferran, *Transhumàncies del segle XXI. La ramaderia ovina i la transhumància a l'Alta Ribagorça*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació. Col·lecció Temes d'Etnologia de Catalunya, 20, 2010.

NADAL LORENZO, Jordi, ESTRADA, Alicia, «Les estratègies de caça durant l'epipaleolític a l'Alt Penedès», *Del Penedès*, 2007, núm. 14, p. 35-41.

NEESON, Janet, *Commoners: Common Right, Enclosure and social change in England, 1700-1820*, ed. Past and Present publications, Cambridge, 1993.

NIETO, Alejandro. *Estudios históricos sobre Administración y Derecho Administrativo*. Madrid: INAP, 1986.

NIETO, Alejandro. *Ordenación de pastos, hierbas y rastrojeras* (2 vols.). Valladolid: Junta Provincial de Fomento Pecuario, 1959.

NOËL, Michel. *L'homme et la fôret en Languedoc-Roussillon. Histoire et économie des espaces boisés*. Perpinyà, 1996.

NORTH, Douglas i THOMAS, Robert. *El nacimiento del mundo occidental: una nueva historia económica, 800-1700*. Madrid: Siglo XXI, 1978.

OLIVARES, Jordi, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, Lleida, Pagès Editors, 2000.

OLLER PIÑOL, Juan, *Resumen histórico de las Escuadras de Cataluña*, Barcelona, 1925.

ORTEGA ESPINÓS, José, *Historia de las escuadras de Cataluña, su origen, sus proezas, sus vicisitudes intercalada con la vida y hechos de los mas célebres ladrones y bandoleros*, Madrid i Barcelona, 1859.

ORTEGA SANTOS, Antonio, «La desarticulación de la propiedad comunal en España, siglos XVIII-XX. Una aproximación multicausal y socioambiental a la historia de los montes públicos», *Ayer*, núm. 42, 2001, p. 191-212.

ORTEGA SANTOS, Antonio, *La Tragedia de los cerramientos: desarticulación de la comunalidad en la provincia de Granada*, Valencia, Fundación Instituto de Historia Social, 2002.

ORTIZ DE ZÚÑIGA, Manuel i DE HERRERA, Cayetano, *Deberes y atribuciones de los corregidores, justicias y ayuntamientos de España*, Tomo 2, Madrid, 1832.

ORTIZ DE ZÚÑIGA, Manuel, *Elementos de derecho administrativo*, Estudio preliminar de Carlos Carrasco Canals, INAP, Madrid, 2002 [1842].

OSTOS, Pilar; PARDO, Mª Luisa i RODRIGUEZ, Elena E. *Vocabulario de Codicología.* Madrid: Arco, 1997.

OSTROM, Elinor, *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990.

OSTROM, Elinor, *El gobierno de los bienes comunes. La evolución de las instituciones de acción colectiva*, Fondo de Cultura Económica, 2009.

PACHECO, Joaquín Francisco, *Comentario al decreto de 4 de noviembre de 1838, sobre recursos de nulidad*, 3ª edición, Madrid, 1847.

PALOMAS MONCHOLI, Joan, *El rerefons econòmic de l'activitat dels parlamentaris catalans (1876-1885)*, UAB, Tesi doctoral, 2002.

PAPELL, Antoni, *Sant Pere de Roda*, Figueres, 1930.

PAPELL LLENAS, Juan, *Tratado completo de dibujo topográfico*, 1890.

PAPELL LLENAS, Juan, *Itinerarios para viajes y excursiones*: [tomo 1]: *precedidos de la descripción geográfica, historia descriptiva, topográfica y estadística de la ciudad de Figueras y pueblos del Alto Ampurdán*, 1891.

PAPELL LLENAS, Juan, *Plano de la ciudad de Figueras y su reforma*, dedicado al M.I. Ayuntamiento, 1891.

PAPELL, Joan, *L'origen dels Mossos d'Esquadra*, Pagès Editors, 1999.

PARRA LUCÁN, María Ángeles, «La responsabilidad por daños producidos por animales de caza», *Revista de Derecho Civil Aragonés*. Año V, núm. 2 (1999). p. 11-74.

PASTOR LÓPEZ, Pascual, *Memòria geognóstico agrícola sobre la província de Oviedo*. Madrid, 1853.

PAU i GRATACÓS, Lluís, *L'aprofitament dels béns comunals a Catalunya i la seva evolució jurídica, a propòsit del cas de l'estany de Banyoles*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, Escola d'Administració Pública de Catalunya, 2003.

PAULOS, Carlos, «Cincuenta años después: una visión histórica de las juntas de Extinción de Animales Dañinos y protección a la caza», 2011.

PAVON GAMERO, David, *La gran obra hidràulica a les conques de la Muga i del Fluvià: Dels projectes a les realitzacions*, Tesi doctoral, 2007.

PEGORANO, Juan, «La excepcionalidad del pensamiento de Karl Marx acerca del delito y la polílitica penal», *Revista electrónica del Instituto de Investigaciones «Ambrosio L. Gioja»*, año IV, núm. 5, 2010, p. 92-119.

PELLICER, Montserrat, *Els tancaments de terres a Catalunya: fonts per a l'estudi d'una revolució silenciosa (1714-1783)*, Treball de recerca de doctorat, Inèdit, Universitat de Girona, 2003.

PELLICER, Montserrat, «Los cercamientos de tierras en Cataluña. Fuentes para el estudio de una "revolución silenciosa (1714-1785)». Dins CONGOST, Rosa i LANA, José Miguel (eds.), *Campos cerrados, debates abiertos. Análisis histórico y propiedad de la tierra en Europa (siglos XVI-XIX)*. Pamplona, Universidad de Navarra, 2007, p. 249-292.

PELLICER, Montserrat, «Para que nadie pueda alegar ignorancia. Els usos de la informació en el procés de tancament de terres: els bans al segle XVIII», dins CONGOST, Rosa (Ed.), *Dels capbreus al registre de la propietat*. *Drets, títols i usos socials de la informació a Catalunya (segles XIV-XX)*, Girona, 2008, p. 211-240.

PEREA, Maria Pilar, *El centenari del primer Congrés internacional de la llengua catalana*, Biblioteca de Catalunya, 2007.

PÉREZ, Emilio, *Estudios jurídicos sobre propiedad, aprovechamiento y gestión del agua*, Madrid, Secretaría de Estado para las Políticas del Agua y el Medio Ambiente. Ministerio de Obras Públicas y Transportes, 1993.

PÉREZ CARBALLO, Ángel, «La propiedad forestal en España. Intervención del Estado en la propiedad forestal de los particulares», *Revista de Estudios Agrosociales*, núm. 59 (1967), p. 9-62.

PÉREZ GÓMEZ, Xavier, «Notes sobre la caça al Sant Fost medieval», *Notes*, 1995, núm. 9, p. 33-37.

PÉREZ LÓPEZ, Antonio Javier, *Teatro de la legislación universal de España e Indias, por orden cronológico de sus cuerpos y decisiones no recopiladas (....)*, Volum XXIV, Madrid, 1797.

PÉREZ PICAZO, Maria Teresa, «La propiedad de la tierra y los regímenes de tenencia, siglos XIX y XX», *Historia agraria, revista de agricultura e historia rural*, núm. 2 (diciembre de 1991), p. 13-25.

PÉREZ SAMPER, María Ángeles, «La Reial Audiència de Catalunya en el segle XVIII. Els magistrats borbònics», *Avenç*, núm. 54 (1984), p. 740-745.

PÉREZ VICENTE, Isabel, «Legislación cinegética en España: Evolución y actualidad», *Agricultura y Sociedad*, núm. 58, 1991, p. 173-185.

PERMANYER, Lluís, *La Vanguardia*, Sábado 15 Octubre 2005, secció *Vivir*, p. 7.

PI i MARGALL, Francisco, *Las nacionalidades: escritos y discursos sobre federalismo*, Madrid, Akal, 2009 [1877].

PI i SUNYER, Carles. *La vida a la frontera durant les guerres amb la França*. Episodis de la Història. Barcelona, Rafael Dalmau editor, 1966.

PIERRE, Matari, «Eric Hobsbawm, el marxismo y la transformación de la historiografía», *Nueva Sociedad*, núm. 243 (enero-febrero, 2013), p. 153-163.

PIQUERAS, José Antonio, «Aprovechamientos y nostalgia del comunal», dins *Bienes comunales: propiedad, arraigo y apropiación*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente, 2002.

PLA, Josep, *Els pagesos i el seu món*, Barcelona, Selecta, 1959.

PLA, Josep. *Homenots* (segona sèrie), Volum 16 obra completa, Barcelona, Selecta, 1969.

PLANAS, Jordi, *Els propietaris i l'associacionisme agrari a Catalunya (1890-1936)*, Girona, 2006.

POMBO, Eugenio (coords.), *Estudios de derecho de obligaciones: homenaje al profesor Mariano Alonso Pérez*, Volum 2, 2006.

PONS, Jordi i ADROER, Mª Àngels, «Salt i el marqués de Camps: un cas de caciquisme», *Revista de Girona*, núm. 129 (1988), p. 82 – 87.

PONS, Albert i SERRANO, Lluís, *Afrancesats i guerrillers: revolució a la regió de Girona (1808-1814)*, Girona, Diputació de Girona, 2010.

POLO i PEYLORÓN, Manuel, *Novela original de costumbres populares de le Sierra de Albarracín*, Imp. de Manuel Minuesa de los Rios, 1879.

PUIG GUBERN, Magí, «Antics sistemes artesans d'adobar pells per a sola», *Miscellanea Aqualatensia*, núm. 6 (1990), p. 199-210.

PUIG VAYREDA, Eduard, «La fil·loxera i la frontera. Nota sobre l'actuació de l'Ajuntament de Figueres en la crisi fil·loxèrica (1878-1882)», *Actes del congrés: Fronteres*, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, 2011, p. 391-401.

PUIG VAYREDA, Eduard, «La Granja Escola de Fortianell», *Revista Alberes*, juliol 2012, p. 92-93.

PUIGVERT, Joaquim Maria, «L'elaboració del discurs pairalista a la Catalunya contemporània: la contribució dels arquitectes i els estudiosos de la masia (1908-1936)», *Estudis Historia Agrària*, Barcelona, núm. 12 (1998), p. 77-108.

PUIGVERT, Joaquim Maria, «La dessecació de l'estany de Sils i el debat sobre la salut pública a mitjan segle XIX», *Quaderns de la Selva*, núm. 12 (2000), p. 129-135.

PUJOL, David, «En Jaume de cal Bander», *Revista Alberes*, núm. 4, p. 32-33.

RAMONET, Ignacio, «Leçons d'histoire», *Le Monde Diplomatique*, mai 2005, p. 19.

RAMOS, Emilio, *Índices de las disposiciones contenidas en la legislación de montes*, Madrid, 1890, [1887].

«Reglamento de 3 de julio de 1903, para la aplicación de la Ley de 16 de mayo de 1902», *Revista técnica de la Guardia civil*, suplemento al núm. 308, segunda parte, octubre 1935.

REIXACH, Albert i SERRANO, Lluís, «XX Seminari d'Història Econòmica i Social, Terres, treball, diner: tres (o més) mercats problemàtics. Europa occidental, segles XII-XX», Girona, 27, 28 i 29 de març de 2008, *Mestall, Butlletí de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines*, any X, núm. 23, juny 2008, p. 6-7.

RENAN, Ernest, *¿Qué es una nación?*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1983.

RENART GARCIA, Felip, *El model de la reacció social i la criminologia crítica*, Departament de dret internacional públic i dret penal, Universitat d'Alacant, Material docent, núm. 128, 2011.

REVUELTA, Manuel, *La Compañía de Jesús en la España contemporánea,* Tom I, 1984.

RIAZANOV, David, *Marx y Engels,* Editorial Claridad, Buenos Aires, 1962.

RIBAS Y TÁMARO, Mariano (Relator); MASANET, José (Escribano de cámara y actuario), *Demostración histórico-legal del derecho perteneciente a D. Ramon de Ramon y de Palau, D. Domingo de Dalmau y de Amat, y los consortes D. Ramon de Olsinellas y de Romero y D.ª Josefa Tos y Rabella en la revista del pleito que siguen sobre propiedad de diezmos ante la sala segunda de esta Audiencia Territorial contra varios vecinos y terratenientes de las cuatro parroquias de S. Pedro de Subirats, S. Pedro de Lavern, S. Pablo de Ordal y S. Sadurní de Noya y los Ayuntamientos de las mismas; el presbitero D. Vicente Mañosas y el ilustre duque de Medinacelli*, Barcelona, imprenta de Brusi, 1841.

RIERA i FORTIANA, Enric, «Un afrancesado Ampurdanés: José Garriga Buach», *Annals Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 16 (1977), p. 247-266.

RISQUES CORBELLA, Manel, *El Govern civil de Barcelona al segle XIX: desenvolupament institucional i acció política*, Tesi doctoral, UB, 1994.

ROBLEDO, Ricardo, *Economistas y reformadores españoles: la cuestión agraria (1760-1935)*, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, Madrid, 1993.

ROBLEDO, Ricardo, «Discursos sobre la reforma agraria, siglos XIX-XX», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, núm. 17 (2004), p. 789-812.

ROBLEDO, Ricardo i LÓPEZ, Santiago, «Cambio institucional en la agricultura: modificaciones en la gestión de los grandes patrimonios y reforma agraria 1800-1939», *Historia Agraria, revista de agricultura e historia rural*, núm. 37 (diciembre 2005), p. 593-597.

RODRIGO ALHAJILLA, Martín, «Hegemonía, consenso y conflicto: una historia social del poder en la Restauración», *Historia social*, núm. 36, 2000, p. 35-55.

RODRÍGUEZ, Àngels, UCELAY, Enric, «La trajectòria dels mossos d'esquadra a la Catalunya contemporània», dins *Els mossos d'esquadra*, Barcelona, l'Avenç estudis, 1981, p. 51-119.

ROMAGOSA CASALS, Francesc, «El procés històric de dessecació d'estanys a la plana empordanesa», *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 53 (2009), p. 71-90.

ROGER, Alain, *Breu tractat del paisatge*, Barcelona, La Campana, 2000.

ROSSEAU, Jean Jacques, *Discurso sobre el origen de la desigualdad entre los hombres*, 1754.

ROSSELL CAROL, Joaquín, *Los primeros diez años del Safari Club International de Catalunya*, Barcelona, 2006.

ROVELLI LÓPEZ, José Gabriel, «Marx y el robo de leña: acumulación por desposesión y bienes comunes en los textos de 1842», *VII Encuentro Interdisciplinario de Ciencias Sociales y Humanas*, núm. 1, 2011.

ROVIRA i GÓMEZ, Salvador Juan, «Transformacions agrícoles setcentistes al Baix Gaià», *Estudis Altafullencs*, núm. 11 (1987), p. 5-13.

ROVIRA i GÓMEZ, Salvador Juan, «La família Vives, d'Altafulla (segles XVIII i XIX)». *Estudis Altafullencs*, núm. 12 (1988), p. 27-38.

ROVIRA i GÓMEZ, Salvador Juan, *Plàcid-Maria de Montoliu i de Sarriera, primer marquès de Montoliu (1828-1899)*, Tarragona, Arola Editors, 2005.

ROYO, Roser, «Uns 1.200 quilòmetres de camins ramaders, no recollits com a tals», *El Punt – Avui*, Divendres 28 gener 2011, Edició del Camp de Tarragona i Terres de l'Ebre, p. 10.

RUBÍ i CASALS, Maria Gemma. *El món de la política en la Catalunya urbana de la restauració. El cas d'una ciutat industrial. Manresa: 1875-1923*. Tesi UAB.

RUBIO, Lorenzo, «La guardia civil y la guardería rural y forestal», *Revista técnica de la Guardia Civil*, núm. 7 (julio 1910), p. 1-4.

RUBIO-ARDANAZ, Juan Antonio, «La antropología de la pesca, campo y oportunidades para la investigación antropológica: perspectivas desde el formalismo, sustantivismo y materialismo», *Zainak, Cuadernos de Antropología-Etnografía*, núm. 25, 2003, p. 237-257.

RUIZ PEDREIRA, Jacobo, «El marqués de Camps: Ingeniero, propietario y político regionalista (1860-1939)», *Montes*, núm. 66 (2001), p. 16- 22.

SABATER, Ramon, «Cultivo alterno anual (Práctica de Gerona)», *Revista de Agricultura Práctica, Economía Rural, Horticultura y Jardinería*, Barcelona, any I (1853), p. 247-250.

SAGUER, Enric, «La fil·loxera i la crisi vitícola a les Comarques Gironines (1879-1900)», *Revista de Girona*, núm. 136, 1989, p. 60-66.

SAGUER, Enric, *La consolidació de la propietat pagesa a Catalunya (el Baix Empordà, 1850-1940)*, Universitat de Girona, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, 1996.

SAGUER, Enric, «Dinàmica social i canvi ambiental: el dessecament de l'estany d'Ullastret durant la segona meitat del segle XIX», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos,* Actes Congrés sobre el Paisatge, vol. II (2007), p. 397-412.

SAGUER, Enric (Coord.), *Forçats a foc i llum. Una història oral dels últims masovers de la regió de Girona, 1930-2000*, Barcelona, 2011.

SAHLINS, Peter, *Forest rites: The war of the Demoiselles in Nineteenth-Century France*, Harvard University Press, 1994.

SALA, Núria, «Son más embusteros y trapalistas que los Gitanos de Cataluña. La imagen de los grupos pre-andinos del Cusco por los franciscanos del Colegio de Propaganda Fide de Moquegua», dins CAHILL, David i FISHER, John, *De la etnohistoria a la historia en los Ande*s. Quito (ECU), Abya-Yala, 2007, p. 33-70.

SALA, Pere, «Tragèdia dels comunals i Tragèdia dels tancaments, dilema del presoner i cooperació no altruista», *Recerques, història, economia, cultura*, núm. 33 (1995), p. 137-147.

SALA, Pere, «Conflictividad rural en el monte comunal gerundense: pueblos y mansos ante el Estado interventor en la segunda mitad del s. XIX», *Noticiario de Historia Agraria*, núm. 13 (enero 1997), p. 105-124.

SALES, Núria, *Historia dels Mossos d'Esquadra*, Aedos, 1962.

SALES FAVÀ, Lluís, *Crèdit i morositat a la Catalunya del segle XIV. El cas de la vila de Caldes de Malavella*, Treball de Recerca de doctorat, UdG, 2008.

SALZAS, Ventura, *Discurso sobre la verdadera libertad natural y civil del hombre*, Madrid, Imprenta de la administración de la Rifa, 1798.

SALÓ SOLER, Jaume, «Genealogia d'un revolucionari, onze generacions de la família de Lluís Llach», *País petit (Revista de Verges)*, núm. 8, Juliol 2007, p. 41-45.

SÁNCHEZ ARANDA, Antonio, *El recurso de segunda suplicación en el derecho castellano*, Departamento de Derecho Internacional Privado e Historia del Derecho, Universidad de Granada, Tesis doctoral, 2007.

SANLLEHY, Maria Àngels, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1996.

SANLLEHY, Maria Àngels, «Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica», *Revista Pedralbes*, núm. 16 (1996), p. 189-197.

SÁNCHEZ CARCELÉN, Antoni, «Las consecuencias económicas de la ocupación napoleónica en Lérida», *Hispania. Revista Española de Historia*, 2012, vol. LXXII, núm. 241, mayo-agosto, p. 501-534.

SÁNCHEZ SALAZAR, Felipa, «Derrota de mieses y cercados y acotamientos de tierras: un aspecto del pensamiento agrario en la España del siglo XVIII», *Revista Española de Estudios Agrosociales y Pesqueros*, núm. 195 (2002), p. 81-120.

SÁNCHEZ SALAZAR, Felipa, «Especificación del derecho de propiedad de la tierra en Campomanes y su influencia en la política agrari», dins MATEOS DORADO (Ed.), *Campomanes. Doscientos años después*, Oviedo, 2003, p. 517-528.

SÁNCHEZ SALAZAR, Felipa, «La redefinición de los derechos de propiedad: a propósito de los decretos sobre cercados de las Cortes de Cádiz», *Historia agraria: Revista de agricultura e historia rural*, núm. 39 (2006), p. 207-240.

SÁNCHEZ SALAZAR, Felipa, «Doctrinas sobre cercados en España, siglos XVIII y XIX», dins CONGOST, Rosa; LANA, José Miguel (Eds.), *Campos cerrados, debates abiertos. Análisis histórico y propiedad de la tierra en Europa (siglos XVI-XIX)*, Universidad Pública de Navarra, 2007, p. 235-247.

PÉREZ CEBADA, Juan i SÁNCHEZ SALAZAR, Felipa. «Los cerramientos de tierras en España antes de la Revolución burguesa». CONGOST, Rosa i LANA, José Miguel (eds.), *Campos cerrados, debates abiertos. Análisis histórico y propiedad de la tierra en Europa (siglos XVI-XIX)*. Pamplona, Universidad de Navarra, 2007, p. 293-309.

SANTAMARIA, Victorino, *Recopilación razonada de los usos rurales del partido judicial de Vendrell*, 1896.

SANTAMARIA, Victorino, *Derecho consuetudinario y economía popular de las provincias de Tarragona y Barcelona con indicaciones de las de Gerona y Lérida*, Madrid, 1901.

SANTAMARIA DE PAREDES, Vicente, *La defensa del derecho de propiedad y sus relaciones con el trabajo*, Madrid, 1874.

SANTOS REDONDO, Manuel, «Precios, mercados y derechos de propiedad del agua en la agricultura española», dins GARRABOU, Ramón; NAREDO, José Manuel, *El agua en los sistemas agrarios. Una perspectiva histórica*. 1999.

SARRAILH, Jean, *La Espanya ilustrada de la segunda mitad del siglo XVIII*, México, Fondo de Cultura Económica, 1957.

SCOTT GORDON, H., «The economic theory of a common property resource: the fishery», *Journal of Political Economy* , Vol 62, núm. 2 (abril 1954), p. 124-142.

SCOTT, Antony, «The fishery: The objectives of sole ownership», *Journal of Political Economy* , Vol 63, núm. 2 (abril 1955), p. 116-124.

SEGURA, Antoni, *Burgesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX. Les comarques barcelonines*, Barcelona, Curial, 1993.

SERNA, Érika, VILA, Pep, «Un viatge artístic, literari i sentimental per Cadaqués (1931)», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos,* Figueres, núm. 40 (2009), p. 339-371.

SERRA BOSC, Pedro, *Prontuario de la mayor parte de los caminos y veredas del Principado de Cataluña: con los pueblos y posadas situados en sus carreras y las horas que á paso de tropa distan unos de otros*, Barcelona, Por Agustín Roca, 1814.

SERRAHIMA, Pol, «Una demostració de poder: la caça en les miniatures medievals», *Apunts: Medicina de l'esport*, núm. 160, 2008, p. 199-204.

SERRAMONTMANY, Albert, *Font per a l'estudi de les estructures socials en una època de canvi històric, el corregiment de Girona, 1787-1807*, Treball de recerca de màster, Universitat de Girona, 2010.

SERRANO, Lluís, «Aspectes i particularitats entre Cantallops i Requesens», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, núm. 32 (1999), p. 243-262.

SERRANO, Lluís, «Camins vells, conflictes actuals», *Apunts de l'Arxiu Històric de Girona*, núm. 10-XI-2009, Girona, p. 4-5.

SERRANO, Lluís, «Bans i usos comunals: conflictes de llarga durada. Cantallops com a exemple». *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, núm. 40 (2009), p. 263-290.

SERRANO, Lluís, «1808: mobilització, revolució i guerra», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 51 [III Congrés d'Història de Girona: Guerra i poder en terres de frontera (1792-1823)], Girona (2010), p. 445-463.

SERRANO, Lluís, «Cantallops: camins, vergonyes i drets de propietat», *L'Esquerda de la Bastida, revista de la Jonquera i contrada*, núm. 108, 1 d'octubre 2010, p. 22-23.

SERRANO, Lluís, «Cabanes 1789: inventari i llibreria d'un hisendat», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, núm. 41 (2010), p. 339-364.

SERRANO, Lluís i MARQUÈS, Salomó, «Josep Gumbau Serra (1862-1921), propietari, professor i intel·lectual empordanès», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, núm. 42 (2011), p. 297-328.

SERRANO, Lluís, «XXIII Seminari d'Història Econòmica i Social. Les pràctiques emfitèutiques a l'època moderna i contemporània. Una perspectiva comparada», Girona, 16-18 de juny de 2011, *Mestall*, *Butlletí de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines*, any XIII, núm. 30, desembre 2011, p. 8-9.

SERRANO, Lluís, «Bans, aigües i drets de propietat en el segle XIX», *Estudis d'Història Agrària*, Barcelona, núm. 24 (2012), p. 347-361.

SISTERNES I FELIU, Manuel, *Idea de la Ley Agraria española,* Barcelona, Editorial Alta Fulla, 1993 [1786].

SMITH, Adam, *La riqueza de las naciones*, Madrid, Alianza Editorial, 2002.

SOLÉ COT, Sebastià, *El gobierno del principado de Cataluña por el Capitán General y la Real Audiencia –El Real Acuerdo– bajo el régimen de nueva planta (1716-1808). Una aportación al estudio del procedimiento gubernativo a finales del antiguo régimen*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2008.

SOLÉ PERICH, Lluís, «Les centrals modernistes de Vilanna i Bescanó», dins *Indústria tèxtil: actes de les V jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*, Editat per Lluís Virós i Pujolà, Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya, 2000, p. 543-560.

SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis, Historia General de España y América: Del Antiguo al Nuevo Régimen, Vol. 12, Madrid, 1981.

SUBIRATS i BURGAYA, Judit, *L'escultura del segle XIX a Catalunya: del romanticisme al realisme*, Barcelona, Abadia de Montserrat, 1994.

TAFUNELL, Xavier i CARRERAS, Albert, *Historia económica de la España contemporánea*, Crítica, Barcelona, 2009.

TATJER MIR, Mercedes, *Burgueses, inquilinos y rentistas: mercado inmobiliario, propiedad y morfología en el centro histórico de Barcelona: La Barceloneta, 1753-1982*, Madrid, CSIC, 1988.

TAVERA, Susanna, «Història de la premsa», dins SIMON, Antoni (Dir.), *Tendències de la historiografia catalana*, 2009, p. 163-172.

TEIXIDÓ PUIGDOMÈNECH, Francesc, *Pesos, mides i mesures al principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya a finals del segle XVI (1587-1594)*, Volum I, Barcelona, Fundació Noguera, 2008.

TERRADAS SABORIT, Ignasi, *El món històric de les masies: conjectures generals i casos particulars*, Barcelona, Curial, 1984.

TERRADAS SABORIT, Ignasi, *El cavaller de Vidrà. De l'ordre i el desordre conservadors a la muntanya catalana*, Publicacions Abadia de Montserrat, 2000 [1987].

THOMPSON. Edward Palmer, *Costumbres en común*, Barcelona, Crítica, 2000 [1991].

THOMPSON, Edward Palmer, *Los orígenes de la Ley Negra. Un episodio de la historia criminal inglesa*, Buenos Aires, Siglo XXI ed., 2010 [1975].

TOCQUEVILLE, Alexis, *El Antiguo Régimen y la revolución*, Madrid, Alianza, 1982.

TOLIVAR ALAS, Leopoldo, «Concurrencia de sanciones: una construcción inacabada», *Documentación Administrativa*, núm. 280-281(enero-agosto 2008), (ejemplar dedicat a *La potestad sancionadora de las Administraciones Públicas*, Tomo I), Madrid, Instituto Nacional de Administración Pública, p.133-158.

TOMÉ PAULÉ, José, «La protección legal de los pájaros insectívoros», *Boletín del Ministerio de Justicia*, núm. 651 (1965), p. 3-6.

TORRAS i BAGES, Josep (Bp), MEDINA, Jaume, *Epistolari de Josep Torras i Bages*, Abadia de Montserrat, Volum III, 1996.

TORRENT, Joan i TASIS, Rafael, *Història de la premsa catalana*, 2 volums, 1966.

TORRENT, Joan i CASSASAS, Jordi (coord.), *Premsa cultural i intervenció política dels intel·lectuals a la Catalunya contemporània (1814-1975)*, UAB, 2005.

TORRES, Xavier, «La imatge dels pagesos, rústec, devots, rendistes (s.XIV-XVIII)» *Revista de Girona*, núm. 202 (setembre – octubre 2000), p. 85-89.

TORRES, Xavier, «Identitat i llibertats a la Catalunya dels Àustries. Assaig sobre els privilegis», dins CLARET, Jaume (coord.) *Miscel·lània Ernest LLuch i Martín*, Vol. I, Fundació Ernest Lluch, 2006, p. 551-562.

TRENAS, Julio, *Fermín Arteta: ministro de Isabel II; la anticipación de un tecnócrata*, Guadarrama, Madrid 1971.

TRIBÓ, Gemma, «El treball femení a l'agricultura (XVIII-XX)», dins BORDERÍAS, Cristina; BENGOECHEA, Soledad (coord.), *Les Dones i la història al Baix Llobregat*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, volum I, 2002, p. 275-313.

TURRÓ, Jaume, «La noblesa, la lírica, la caça i la cortesia», *Mot so razo*, 2004, vol. 3, p. 7-15.

TUTAU, Juan, *Medios de levantar la agricultura del Ampurdán de su postración ocasionada por la pérdida de sus viñedos, por la poca producción de los olivares y por el bajo precio de los cereales*, Barcelona 1888.

URIGÜEN, Begoña, *Orígenes y evolución de la derecha española: el neo-catolicismo,* CSIC, 1986.

VALLEJO POUSADA, Rafael, «La Estadística territorial española desde 1845 a 1900, ¿por qué no se hizo un Catastro en el siglo XIX?» *CT: Catastro*, núm. 68 (2010), p. 81-115.

VAYREDA. Marià, *Obres completes*, Barcelona, Selecta, 1984.

VAYREDA. Marià, *La punyalada,* Barcelona, Selecta, 1980.

VEBLEN, Thorstein, *Teoría de la clase ociosa*, introducció de John Kenneth Galbraith, México, Fondo de Cultura Económica, 1963.

VEHÍ, Agustí, *Endreçant la vila. El sorgiment del sistema de seguretat pública a la Figueres del segle XIX i la creació de la Guàrdia Urbana*, Ajuntament de Figueres, 2011.

VERGÉS, Fermí, «El meu don Francisco Matlleria i el seu testament», *Mirador, setmanari de literatura, art i política*, any VI, núm. 305, Barcelona, dissabte 15 desembre 1934, p. 2 i 8.

VERGÉS, Josep M., «Picamoixons: assentament d'un poblat de caça i recol·lecció a la vora del riu Francolí», *Butlletí del Centre d'Estudis Alcoverencs*, núm. 45, 1989, p. 163-170.

VERGNES, Robert, «Dirigisme et libéralisme économique à la Sociedad Económica de Madrid (De l'influence de Jovellanos)», *Bulletin Hispanique*, vol. 70, núm. 70-3-4, 1968, p. 300-341.

VICENS VIVES, Jaume; LLORENS, Montserrat, *Industrials i Polítics (Segle XIX),* Barcelona, Vicens Vives, 1983 [1958].

VICTORIANO, José (relator); PICH, José (escribano de Cámara); FONTRODONA, Juan (actuario), *Memorial ajustado razonado del pleyto que en la Real audiencia de Cataluña y Sala primera civil sigue l'Ilustre señor D. Fray Antonio Gudell y de Pinies, abad del Real monasterio de Santa Maria de la villa de Gerri contra el Ayuntamiento y cónsules de los fabricantes de sal de la misma villa sobre propiedad de la Montaña de Cuberas*, Barcelona, mayo de 1831.

VILA, Fulgencio, «La langosta en el término de Castelló», *Boletín de la Cámara Agrícola del Ampurdán*, Figueras 15 noviembre 1900, núm. 19, p. 2.

VILÀ i VALENTÍ, Joan, «Una encuesta sobre la transhumancia en Cataluña», *Pirineos*, núm. 17-18 (1950), p. 405-445.

VILÀ i VALENTÍ, Joan, «La ramaderia a Catalunya», dins SOLÉ SABARÍS, Lluís (Dir.), *Geografia de Catalunya*, vol. I, Aedos, 1968, Barcelona, p. 447-466.

VILÀ-VALENTÍ, Joan, *El món rural a Catalunya*, Barcelona, Curial, 1973.

VILAGRASA, Joan (ed.), *Transformacions territorials a Catalunya (segles XIX-XX)*, Lleida, Pagès editors, 2000.

VILAR, Pierre, «L'obra de Capmany, model de mètode històric. La història catalana al segle XVIII». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, núm. XLIII (1933), p.141-151.

VILAR, Pierre, *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerca sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, vol.III i IV., Barcelona, Edicions 62, 1966-1968.

VILAR, Pierre, *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII,* Barcelona, Curial, 1973.

VILAR, Pierre, *Iniciación al vocabulario del análisis histórico*, Barcelona, Crítica, 1980.

VILAR, Pierre, «Historia del derecho, historia total», dins *Economía, Derecho, Historia*, Barcelona, Ariel, 1983, p. 106-137.

VILAR, Pierre, *Reflexions d'un historiador*, Universitat de València, València, 1992.

VILAR, Pierre, *Pensar históricamente*, Crítica, 2004 [1997].

VILARRASA, Salvador, *Vida dels pastors*, Ripoll, Maideu, 1935.

VILARRASA, Salvador, *La vida a pagès*, Ripoll, Maideu,1966.

VILLALBA, Benigno, *Guía del guarda rural, o método de fomentar y garantir los productos de la tierra*, Valladolid, 1875.

VILLALÓN, Sebastià, «L'organització del treball», dins SAGUER, Enric (Ed.) *Forçats a foc i llum. Una història oral dels últims masovers de la regió de Girona*, *1930-2000*, Barcelona, Departament de Cultura, 2011, p. 365-397.

VIÑAS MANUEL, Enric. «Fitotaxonomia de la serra de l'Albera», a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, Figueres, núm. 18 (1985), p. 13-29.

VIVANCO, Enriques, *Texto y contexto en Cadaqués: historia, teoría y práctica de la arquitectura de un pueblo singular*, Tesi doctoral, 1989.

VIVES i SABATÉ, Ricard, «Mapa dels antics camins ramaders del centre de Catalunya», (1950-1960), publicat per Miralles, F i Tutusaus, J., *Mil anys pels camins de l'herba*, Editorial edafós, El Papiol, 2005.

VIVES, Pere Nolasco, *Traducción al castellano de los Usages y demas derechos de Catalunya que no estan derogados o no son notoriamente inútiles*. Vol. I. Barcelona: Libreria Plus Ultra, 1962 [Librería de Emilio Font, Madrid, 1832-1838].

VIVES, Pedro Nolasco, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña*, Tomo I, Barcelona, 1832.

VIVES, Pedro Nolasco, *Traducción al castellano de los Usages y demás derechos de Cataluña que no están derogados* o *no son notoriamente inútiles,* Madrid, Librería de Emilio Font, Barcelona, Librería del Plus Ultra, 2ª edición, 1862.

VIVES i SABATÉ, Ricard, «Mapa dels antics camins ramaders del centre de Catalunya», (1950-1960), publicat per Miralles, F i Tutusaus, J., *Mil anys pels camins de l'herba*, Editorial edafós, El Papiol, 2005.

VIVIER, Nadine, *Propieté collective et identité communale. Les Biens Communaux en France*, *1750-1914*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1998.

WEBER, Max, *El Político y el científico*, Madrid, Alianza, 1998 [1918].

YANINI, Alícia, «Els cacics rurals valencians i la seva oposició a la guàrdia civil com a guarderia rural (1876-86)», *Estudis d'història agrària*, Barcelona, núm. 5 (1985), p. 115-132.

YOUNG, Arthur, *Viatge a Catalunya*, Tremp, Garsineu, 1993 [1787].